

A

MAGYAR MAGÁNJOG

KÉZIKÖNYVE.

IRTA:

DR. RAFFAY FERENCZ,

az eperjesi jogakadémia nyilvános rendes tanára,
ügyvéd, egyetemi magántanár.

MÁSODIK KÖTET: DOLOGJOG, KÖTELMI JOG ÉS ÖRÖKLÉSI JOG.

Harmadik, jelentékenyen bővített és javított kiadás.

BUDAPEST, 1909.

BENKŐ GYULA CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE
(V., DOROTTYA-UTCA 2.)

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

Harmadik főrész : Dologjog.

	Lap
113. §. A dologjog és a dologi jogok fogalma	1
114. §. Újabb dologjogunk kialakulása	4

Első rész : A birtok és a birlalás.

115. §. A birtok és birlalás fogalma	11
116. §. A birtok és birlalás alanya, tárgya és fajai	15
117. §. A birtok és birlalás keletkezése	18
118. §. A birtok és birlalás megszűnése	21
119. §. A birtok és birlalás védelme	22

Második rész : A tulajdonjog.

Első czím : A tulajdon fogalma és fajai.

120. §. A tulajdon fogalma, tartalma, alanya és tárgya	31
121. §. A tulajdonjog fajai	37
I. A közös tulajdon	37
II. Az osztott tulajdon	43

Második czím : A tulajdonjog korlátozásai.

122. §. A tulajdonkorlátozásról általában	45
---	----

Első fejezet : A tárgyi jog tulajdonkorlátozásai.

I. A dolog tulajdonának vagy időleges használásának elvonása.

123. §. A kisajátítás	47
124. §. A tagosítás	52
125. §. A magánjogi végszükség és az állam szükségjoga	53

II. A dologra vonatkozó rendelkezési és használási jog korlátozása.

126. §. A rendelkezési jog korlátjai	54
127. §. A használási jog korlátjai	56

Második fejezet : A tulajdonnak ügyleti korlátai.

128. §. A családi hitbizomány	64
129. §. Az elidegenítési és a terhelési tilalom	70
130. §. Az elő- és a visszavásárlási jog	75
I. Az elővásárlási jog	75
II. A visszavásárlási jog	76

Harmadik cím : A tulajdonjog szerzése.

131. §. A tulajdonszerzés módjairól általában	---	---	Lap 78
---	-----	-----	-----------

Első fejezet : Az ingó dolgok tulajdonának szerzése.

132. §. Az elsajátítás	---	---	79
133. §. A találás	---	---	81
134. §. A gyümölcs tulajdonának szerzése	---	---	83
135. §. Egyesítés, vegyítés, feldolgozás	---	---	84
136. §. Az elbirtoklás	---	---	86
137. §. Az átadás	---	---	88
138. §. Közhatósági cselekmények	---	---	91

Második fejezet : Az ingatlan dolgok tulajdonának szerzése.

139. §. A telekkönyvi rendszer következményei az ingatlanok tulajdonjogának megszerzésére nézve	---	---	92
140. §. Újonnan keletkező ingatlanok tulajdonának szerzése	---	---	100
141. §. A telekkönyvön kívüli elbirtoklás	---	---	101
142. §. Átruházás	---	---	103

Negyedik cím : A tulajdonjog megszűnése.

143. §. A tulajdonjog megszűnésének esetei	---	---	107
--	-----	-----	-----

Ötödik cím : A tulajdonjog védelme.

144. §. A tulajdonjog bírói oltalmáról, általában véve	---	---	109
145. §. A tulajdonkereset	---	---	109
146. §. A tulajdonjog kizárólagossága iránti kereset	---	---	113
147. §. Az igényper	---	---	116
147/a §. A rendes visszahelyezés	---	---	119
148. §. A rendes határper	---	---	121
149. §. A közös tulajdonból származó keresetek	---	---	122
I. A tulajdoni arány megállapítása	---	---	122
II. A tulajdonközösség megszüntetése	---	---	124

Harmadik rész : A szolgalmi jog.

150. §. A szolgalmi jog fogalma és jogi természete	---	---	129
151. §. A szolgalmak fajtái	---	---	132
A) Telki szolgalmak	---	---	133
B) Személyi szolgalmak	---	---	136
152. §. A szolgalmak szerzése, védelme és megszűnése	---	---	141

Negyedik rész : A zálogjog.

153. §. A zálog fogalma és jogi természete	---	---	148
154. §. A kézi zálogjog	---	---	158
155. §. A jelzálogjog	---	---	165
156. §. A jogok elzálogosítása	---	---	176

Ötödik rész : A telki teherjog.

157. §. A telki teherjog fogalma, fajtái, megszerzése és megszűnése	---	---	182
---	-----	-----	-----

Negyedik főrész : Kötelmi jog.

	Lap
158. §. A kötelmi jog fogalma, felosztása és jogi természete ...	191

Első rész : Általános tanok a kötelekről.

159. §. A kötelem fogalma ...	194
160. §. A kötelek osztályozása ...	195

Első cím : A kötelem keletkezése.*Első fejezet : A kötelmi jog alanya, tárgya és tartalma.*

161. §. A kötelem alanyai ...	206
162. §. A kötelem tárgya ...	208
163. §. Egyes fontosabb kötelmi tárgyak ...	210
I. A pénz-szolgáltatás ...	210
II. A kamat ...	211
III. A kártérítés ...	218
IV. Telekkönyvi szolgáltatás ...	222
164. §. A kötelem tartalma ...	224

Második fejezet : A kötelmi jog keletkezésének tényállásai.

165. §. A kötelem keletkezéséről általában ...	231
166. §. Az egyoldalú ígéret ...	232
167. §. A szerződési ajánlat ...	235
168. §. A szerződés megkötése. Pontozat. Előszerződés ...	238
169. §. A szerződés elbíráiása ...	241
170. §. Harmadik személy javára kötött szerződés ...	244
171. §. A kötelek megerősítése és biztosítása ...	247

Második cím : A kötelem változása.*Első fejezet : A kötelem alanyának változása.*

172. §. Engedmény ...	260
173. §. Tartozás átvállalása ...	266

Második fejezet : A kötelem tárgyának változása.

174. §. Az adós késedelme ...	268
175. §. A hitelező késedelme ...	271

Harmadik cím : A kötelem megszűnése.

176. §. A teljesítés ...	274
177. §. Beszámitás ...	280
178. §. Elállás és felmondás ...	285
179. §. Megszüntetendő szerződés ...	288
180. §. Újítás ...	289
181. §. Egyesülés ...	292
182. §. Halál ...	293
183. §. A szolgáltatás lehetetlenülése ...	293

Második rész: Egyes kötelmek.

Első cím: A szerződésből származó kötelmek.

	Lap
184. §. Kölcsön	294
185. §. Haszonkölcsön	298
186. §. Letét	300
187. §. Adásvétel	303
188. §. Az adásvétel különös nemei	321
189. §. Csere	327
190. §. Ajándékozás	328
191. §. Ellátási szerződés	335
192. §. Életjáradék-szerződés	337
193. §. Bérlet	339
194. §. Haszonbérlet	351
195. §. Szolgálati szerződés	356
196. §. Vállalkozási szerződés	410
197. §. Alkuzsi szerződés	415
198. §. Megbízás	419
199. §. Társaság	428
200. §. Egyezség	434
201. §. Tartozáselismerés	441
202. §. Elszámolás	443
203. §. Utalvány	445
204. §. Szerencseszerződés	448

Második cím: Jogellenes magatartásból származó kötelmek.

205. §. Bevezetés	454
206. §. A jogellenes magatartáson alapuló kötelmek egyes tényállásai	457

Harmadik cím: Törvényből folyó kötelmek.

207. §. Alaptalan gazdagodás visszatérítése	479
208. §. Közösség	484
209. §. Megbízás nélküli ügyvitel	485

Ötödik főrész: Öröklési jog.

210. §. Az öröklési jog rendszere és forrásai	489
---	-----

Első cím: Általános tanok.

211. §. Az öröklésről általában	495
212. §. Az öröklés egyes czimei	498
213. §. Az öröklés előfeltételeiről általában	500
214. §. Szerzőképes ember halála	500
215. §. Megnyitás	501
216. §. Az öröklésre jogosult személy létezése	502
217. §. Öröklőképtelenség	505
218. §. Erdemetlenség	509
219. §. Az öröklésről való lemondás	512

Második cím: Törvényi öröklés.

220. §. A törvényi öröklés terjedelme	517
221. §. Törvényi öröklési kapcsolat	520

	Lap
222. §. Törvényi öröklési rend ...	524
223. §. Leszármazók öröklése ...	527
224. §. Hitvestársi öröklés ...	532
225. §. Felmenők és oldalrokonok öröklése ...	538
226. §. Özvegyi öröklés ...	549
227. §. Özvegyi jog ...	553
228. §. Az államkincstár öröklése ...	569
229. §. Egyházi személyek utáni törvényes öröklés ...	570

Harmadik cím: Végrendeleti öröklés.

230. §. A végrendelet fogalma ...	576
-----------------------------------	-----

Első fejezet: A végrendelet alkotása.

231. §. A végrendelet anyagi kellékei ...	578
232. §. A végrendelet alaki kellékei ...	587

Második fejezet: A végrendelet tartalma.

233. §. Bevezetés. A végrendelet magyarázata ...	602
--	-----

A) Örökösnevezés.

234. §. Az örökös kijelölése ...	604
235. §. Több örökös kijelölése; növedékjog; helyettesítés ...	608

B) Utóörökös nevezése.

236. §. Az utóöröklés fogalma, esetei és megnyílása ...	614
237. §. Az utóöröklési jog megszűnése ...	619
238. §. Az örökös és az utóörökös egymáshoz való viszonya ...	621

C) Hagyományrendelés.

239. §. A hagyomány fogalma, jogi jellege és megszerzése ...	625
240. §. A hagyománnyal terhelt személy és a hagyományos ...	628
241. §. A hagyomány fajtái ...	630

Harmadik fejezet: A végrendelet hatálytalanítása,

242. §. A végrendelet hatálytalanságáról általában ...	634
243. §. A végrendelet visszavonása ...	636
244. §. A végrendelet megtámadása ...	639

Negyedik fejezet: A végrendelet végrehajtása.

245. §. A végrendelet kihirdetése ...	643
246. §. A végrendeleti végrehajtó ...	644

Ötödik fejezet: Közös végrendelet.

247. §. A közös végrendelet alkotása ...	649
248. §. A közös végrendelet jogi jellege és hatásai ...	650
249. §. A közös végrendelet hatálytalanítása ...	654

Negyedik cím : Szerződési öröklés.

	Lap
250. §. Az öröklési szerződés fogalma és megkötése	657
251. §. A szerződési öröklés jogi természete és hatásai	659
252. §. Az öröklési szerződés hatálytalanítása	661

Ötödik cím : Halálesetre szóló ajándékozás.

253. §. A halálesetre szóló ajándékozás fogalma, alkotása, jogi hatálya és visszavonása	664
---	-----

Hatodik cím : Kötelesrész.

254. §. A kötelesrész fogalma	667
255. §. A kötelesrészre jogosított személyek	668
256. §. A kötelesrész kiszámítása	673
257. §. A kötelesrészbe való betudás	676
258. §. A kötelesrész hátrahagyása	678
259. §. Kitagadás	680
260. §. Az ajándék miatti kötelesrész	683

Hetedik cím : Az öröklés joghatásai.**Első fejezet : Az öröklés elfogadása és visszautasítása.**

261. §. Az ipso jure öröklés	688
262. §. Az örökség elfogadása és visszautasítása	689
263. §. Az utóörökség elfogadása és visszautasítása	694
264. §. A hagyomány elfogadása és visszautasítása	695
265. §. A halálesetre szóló ajándék elfogadása és visszautasítása	695
266. §. A kötelesrész elfogadása és érvényesítése	695

Második fejezet : Az örökös helyzete a hagyatéki hitelezővel szemben.

267. §. Az örökös felelőssége a hagyatéki tartozásért	697
---	-----

Harmadik fejezet : Az örököstársak egymásközi jogi helyzete.

268. §. Az örököstársak közt fennálló közösség	713
269. §. A hagyaték kezelése az osztály foganatosításáig	715
270. §. A hagyatéki osztály és az osztályrabocsátás	716

Negyedik fejezet : Az örökös jogi helyzete a hagyatéki birtokossal szemben.

271. §. Az öröklési perekről általában	725
272. §. Az öröklési igény iránti per	727

Rövidítések	733
Igazítás	734
Betűsoros tárgymutató	735

Harmadik főrészt: Dologjog.

113. §. A dologjog és a dologi jogok fogalma.

I. Dologjog alatt a magánjogi rendszernek azt a részét értjük, amely a személynek a dologhoz való jogviszonyaira, vagyis az alanyi értelemben vett dologi jogokra vonatkozó jogszabályokat tartalmazza.

A dologjog elnevezése és a rendszerben való különállása onnan származik és azzal indokolható, hogy az idetartozó jogintézményeknél (dologi jogoknál), a dolog van jogviszonyban a személylyel (dologjogviszony);¹ helyesebben maga a dolog van közvetlenül és kizárólagosan alávetve a személy hatalmának, bizonyos személyre való tekintet nélkül, tehát függetlenül minden harmadik személytől; míg a magánjog egyéb részeiben is vonatkozhatik ugyan dologra a jogviszony, de ez mégis személy és személy közt áll fenn, pl. a kötelelem, még ha dologszolgáltatás is a tárgya.

Az tehát a vezéreszme, az elkülönítés sarkpontja, hogy a dologjog körébe eső jogviszonyokban tulajdonképpen csak egy személy: a jogosult van, aki az őt közvetlenül megillető jognál fogva mindenkit kizárhat a dologra vonatkozó tényleges vagy jogi hatalomból (dologsiság = közvetlenség és kizárólagosság). Szenvedő alany pedig nincs a dologi jogoknál, vagy ha úgy tetszik: minden más személy szenvedő alany, akikre nézve nem pozitív kötelezettség, hanem az a tilalom áll fenn, hogy a jogosult uralmi körét ne sértsék, hogy őt dologi jogának kizárólagos gyakorlásában ne háborítsák. Mindenkiel szemben érvényesít-

¹ Tudjuk, hogy jogviszony csak személy és személy közt állhat fenn, de — mint *Regelsberger* mondja — szemléltetés céljából lehet beszélni a jogosult és a dolog közti viszonyról. L. *Katona* Mór cikkét, *Jogt. Közl.* 1895/15. és *Grosschmid*: Fejezetek I. 305. l. Ezt a terminológiát használja a Terv. indokolása is (III. kötet).

hető, szóval *abszolút jog valamennyi dologi jog*; s azt mindenki megsértheti, aki a most említett tilalmat megszegi. Ekkor támad, mint tudjuk, a dologi igény.

A dologi (dologbeli, dologbani) jogok tehát a dologjog tárgyai és adják meg az idetartozó jogintézmények körét. *Dologi jog* alatt, alanyi értelemben, a személynek a dologra vagy ezt pótló jogra vonatkozó, közvetlen és kizárólagos jogi uralmát értjük.

Minthogy pedig a dologi jog abszolút jog, és csak negatív magatartásra kötelezi a harmadik személyeket, minthogy továbbá egy személy kell csak hozzá: a dologi jogokat, kivált a kötelmi jogokkal szemben, a dologra vonatkozó *abszolút negatív jogoknak* is szokták nevezni.¹

II. A dologi jogok általános jellemzésére nézi ki kell még emelnünk, hogy azok *számát a tárgyi jog állapítja meg*. Ez a megállapítás aztán mindenkre nézve kötelező, ami annyit jelent, hogy a személyek szerződésileg sem terjeszthetik ki a dologi jogok körét, és hogy nem ruházhatnak fel valamely kötelemi jogot abszolút hatálylal tetszésük szerint. Csak olyan dologi jog tárgyában kötött szerződés érvényes tehát, amely dologi jogot a jogrendszer ilyennek elismer; s más dologi jogot a felek jogügyletükben nem teremthetnek, nem alapíthatnak.

Ez a fontos tétel fennáll a magyar dologjogban is, mint a *szerződési szabadság korlátozása*. És a *dologjog köre*, minthogy a bele eső intézmények száma meg van állapítva, *olyan fix és olyan határozott*, hogy azon *változtatni, azt sem szűkíteni, sem tágítani nem lehet*.

A szerződési szabadság korlátozása továbbá a dologjog terén az is, hogy a *dologjog szabályai kényszerítők*, cogensek, amelyeket a felek félre nem tehetnek. Ez a szabály a dologjogi jogváltozásokat, pl. a tulajdonjog származékos szerzését előidézi

¹ *Grosschmid* *sűrített kötelelemnek* is mondja a dologi jogot, mert számtalan negatív kötelelem egyesítése (Fejezetek I. 307. és köv. l.). amely kifejezésre *Zlinszky-Reiner* (17. §-nál id. m. 162. l.) megjegyzi, hogy az abszolút jelleg kiemelése elég s az abszolút jogokat nem kell előbb fictív kötelemekre szétbontani és sűrített kötelelemmé tenni. L. még *Katona* Mór és *Szladits* Károly cikkei (J. K. 1895.) és Magyar Jogi Lexikon III. 53—63., *Grosschmid*: Fejezetek II. 1241. 1271. V. ö még optkv. 307, 308, 859. és 1342. §.

ügyletek (u. n. *dologi ügyletek*) kellékei tekintetében is, amelyeket kényszerítően ír elő a tárgyi jog s amelyeket ennél fogva egytől-egyig pontosan meg kell tártani, mert különben a dologi jog átruházása, szóval a dologi jogváltozás be nem következik, (L. fentebb 25. §. 7.). Különösen így van ez a telekkönyvezett ingatlanokra vonatkozó dologi ügyleteknél, amelyek részint anyagi, részint alaki jogi különleges szabályok alá esnek. Minthogy ennél fogva az ingó dolgok tárgyában kötött dologi ügyletekre nézve is más szabályok állanak fenn, sőt minthogy ezeknek a forrásuk is más; minthogy továbbá az előbbi, jogügyletekre nézve a telekkönyvi rendtartás is kötelező, az utóbbiakra pedig nem: a dologi ügyletek kellékei szétválnak és különböznek egymástól, aszerint, hogy telekkönyvezett ingatlan vagy pedig ingó dolog, illetve nem telekkönyvezett ingatlan-e a tárgyak.

Dologi jog négy van a mi jogunkban: tulajdonjog, szolgalmi, zálogjog és telki teherjog. Az elsőnek saját dolgunk, a utolsóinak idegen dolog a tárgya.

A dologi jogok egyeznek egymással annyiban, hogy *tárgyuk* ugyanaz, t. i. *dolog*. De a dologi jogokat át kellett vinni bizonyos *jogokra* is; minél fogva némely jog felett is lehet dologi jogunk; de csak szolgalmi és zálogjog. Így aztán a dologi jog és dologi jog kifejezés sem találó, s csak jobbnak hiányában tartjuk meg.

A dologi jogok *tartalmukra* nézve térnek el egymástól, értvén tartalom alatt azokat a jogosítványokat, amelyek a kérdéses dologi jognál fogva annak tárgya fölött megilletik a jogosultat.

Ki kell azonban emelni, hogy bizonyos *kötelmi jogok* telekkönyvi bejegyzés által *dologi jellegét nyernek*, vagyis mindenkiel szemben érvényesíthetőkké válnak; de ez a sajátosságuk csak azoknak a kötelmi jogoknak van meg, amelyeket a tárgyi jog bejegyezhetőnek minősít (tkvi rend. 63., optkv. 1073., 1095. §.). Ilyenek pedig: a *bérlet és haszonbérlet, az elő- és visszavásárlás*, az I. T. Sz., I. rész 149. §-ában említett *vétel* esete,¹ végül az

¹ Ez a §. így szól: „A telekkvi rendelet 63. §-a olyképp bővítettik, hogy a pusztai adásvevési jog nem szolgálhat ugyan sem bekébelezés, sem előjegyzés tárgyául, mindazonáltal a vevő oly szerződés alapján, amelyben a tulajdoni jog részére leendő átruházása a föltételek tel-

elidegenítési és terhelési tilalom, (ez utóbbi a 74. számú curiai döntvény korlátai közt). Ezek azonban kötelmi jogi jellegüket egyébként nem veszítik el és a telekkönyvi bejegyzés által dologi jogokká nem válnak. Ezek az ú. n. abszolút kötelmek.

III. A dologjogban a négy dologjogi intézmény előtt tárgyalnunk kell a *birtok és birlálás* tanát, amelynek a magánjogi rendszerben való elhelyezése vitás; s egyesek az általános részbe, mások a kötelmi jogba, újabban pedig rendszerint a dologi jogok elé helyezik; mert a birtok és a birlálás a személynek a dologhoz való oly viszonyát állapítja meg, amely törvényes védelemben részesül. Előbb azonban ismertetnünk kell a mai dologjog kibontakozását és kialakulását, mert e nélkül a régi dologjog néhány — még meglevő — intézményét megérteni nem lehet.

Végül megjegyezzük, hogy a családi és öröklési jogban is van dologi jogviszony, pl. a hozománynál, az atyai hatalomnál, az özvegyi jognál, az utóöröklésnél s részben a hagyományoknál.

114. §. Újabb dologjogunk kialakulása.

A dologjog főintézménye a tulajdonjog, s ennek miként való szabályozása adja meg a dologjog tulajdonképpeni jellegét. Mai dologjogunk is azon oknál fogva tér el az előbbi korszak dologjogától, mert a tulajdonjog egészen más ma, mint az *ösiség* idejében (l. fentebb 2. §.) volt. Jelenleg a *tulajdon szabadsága* az alapelv: mindenki szerezhet ingó és ingatlan dolgokat s velük tetszés szerint rendelkezhetik, úgy élők közt, mint halálesetre (I. T. Sz. I. rész, 4. §.). Az ösiség ellenben megkötötte az ingatlanok legnagyobb részét, sőt az ingókat is, mert az ősi vagyon — az elővételi és öröklési jog folytán — a nemzetségé volt, amelyet csak a nemzetség tagjainak beleegyezésével lehetett elidegeníteni, vagy zálogba adni. Az adományi ingatlanokat megkötötte továbbá a szent-koronára való visszaháramlás joga (Hk. I. r. 50. cz., II. r. 57. cz.); amelynél fogva róluk csak e jog sérelme nélkül lehetett rendelkezni. Amaz magánjogi, ez közjogi lekötés volt, s együttvéve a tulajdonjog szabadságának érvényesülését csaknem egészen kizárták. A szabad rendelkezési jog

jesítésétől van felfüggesztve, a tulajdoni jogot önjavára előjegyezetheti.“

-csak a szerzeményre terjedt ki; de itt viszont túltengett, mert az első szerző a szerzeményi vagyonban való öröklés rendjét a későbbi utódokra is kötelező erővel állapíthatta meg s így magánintézkedés eredményezhette a *szerzemény leköltését*.

Az ősiséget Nagy-Lajos 1351-iki decretuma iktatta törvénybe; részletesebben szabályozta a Hk.; végül pedig eltörölte az 1848. évi XV. t.-cikk.

Az ősiség korszakában fejlődött ki az *úrbériség*,¹ minek folytán a *nemesi rend* és a *jobbágyság* egymás mellé került s egymáshoz való viszonyuk az ingatlanokra vonatkozó jog terén lényeges befolyást gyakorolt. Így támadtak a *nemesi és nem-nemesi* (jobbágyság, zsellér stb.) *ingatlanok* közti különbségek, amelyeknek ma is van némi jelentőségük (l. alább).

Az úrbériség azon az alapon támadt, hogy jobbágnak nem lehetett saját tulajdonú ingatlana. Azokat az ingatlanokat, amelyek nemes emberekéi voltak, tulajdonosuk vagy eselédei által műveltette, vagy pedig jobbágyok által. Az előbbi volt a *majorság*, az utóbbi az *úrbéri birtok*. Ebbeli jellegüket évszázados gyakorlat állapította meg; utóbb pedig védte a törvény (1723: XVIII., 1791: XXV., 1836: IV. t.-cz.); s bizonyos ingatlanokra, mint úrbéri birtokokra, egyenesen igényük volt a jobbágyoknak, s ezeket majorságokká a földesúr nem változtathatta át.

A jobbágyok először is *bel- és kültelket kaptak*; továbbá közösen élvezték, kültelki birtokuk arányában, az *erdei, nádlási és legelőhaszonvételt*. Az úrbéri birtokok *kétfélék* voltak: jobbágy-

¹ Az idevágó kérdéseket csak röviden tárgyaljuk, s utalunk a következő művekre: *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 248—428. l., *Tóth* Lőrincz; Utmutató úrbéri ügyekben, *Tóth* Lajos: Úrbéri kalauz, *Agoston* Péter: A tulajdonjog alaptanai cz. m. 73. l., *Zlinszky-Reiner*: 17. §-nál id. m. 486 l., *Grosschmid*: Magánjogi tanulmányok I. 1—181., Fejezetek I. 323., *Lányi*: Fodor Magánjog II. 554—578., *Kolosváry* Sándor: Adományszerendszer, *Katona* Mór: *Arányosítás*, *Baross* Gyula: Birtokrendezés, Maračványföld, Közös legelő, *Illés* József: Hűbériség, *Makay* Dezső: Iktatás, *Gábor* Gyula: Jobbágyság, Megszakadás és Ősiség, *Marschalkó* János: Majorsági zsellérbirtok, *Kolosváry* Bálint: Mészárszéki jog cz. cikkei a M. Jogi Lexikonban. Utalunk végül a jogtörténeti munkákra, mert e kérdések legnagyobb része ma már a jogtörténet körébe tartozik. Különleges birtokviszonyok voltak a határörvidéken; l. e tekintetben az 1873: XXIX., 1882: XXVIII., 1885: XXIV., 1898: XII. t.-cz., *Dévai* Ignác: Jogállam 1906/5.

telkek és zsellértelkek. A *jobbágytelek*: a) egy hold beltelekből és b) a kültelekből állott. A kültelek 16—40 hold szántó és 6—22 kaszás rét volt. E két alkotórész volt, a közösből járó illetőséggel együtt, *egy jobbágytelek*. Egy-egy jobbágynak 1—4 jobbágytelke lehetett, aszerint, hogy 40-től 120-nál több jobbágytelek volt-e a határban. Birtokosuk a *telkes gazda*.

$\frac{1}{8}$ -ad teleknél kevesebb kültelek és legalább 150 □-öl beltelek volt a *zsellérbirtok*. Aki ilyen birtokot művelt, volt a *házas zsellér*; ezt a nevet kapta az is, akinek csak háza és belsősége volt. Míg *házatlan zsellér* az, akinek háza sem volt, hanem a földesúr házában és telkén lakott. A zsellérek részére külön volt a telkes gazdákétól minden községben erdő, nádas és legelő, amelyeket ők is kültelekeik arányában közösen használtak.

Összefüggés kedvéért itt említjük fel, hogy az egy-, vagy több, szomszédos községbeli földesuraknak is lehettek olyan közös ingatlanai: erdeik, nádasai és legelőik, továbbá olyan haszonvételeik, amelyeket nemesi ingatlanai terjedelmének arányához képest közösen élveztek. A telkesgazdák és zsellérek közössége mellett ezt hívták *közbirtokosságnak*. Jelenleg azok tagjai a nemesi közbirtokosságnak, akiknek az illető községben nemesi ingatlanuk van (Dt. u. f. XIV. 182.). A szabadkerületek földbirtokosainak is lehettek közös ingatlanai, amelyek szintén a nemesi közbirtokosság szabályai alá esnek.

A jobbágy és zsellértelkeken kívül úrbérések kezén lehettek még: 1. a *pusztatelkek*, amelyeket terméketlenségük folytán hagytak ki az úrbéri táblákból, vagy amelyeket a jobbágyok elhagytak, végül amelyekből a jobbágyokat elmozdították; 2. a *foglalások*, vagyis azok a területek, amelyeket a jobbágyok a földesúr majorságából használtak, és 3. a *maradványföldek*, amelyekből szintén jobbágytelkeket kellett volna alakítani s amelyek csak ideiglenesen maradhattak a földesúr kezén. Ezek mind valóságos úrbéri ingatlanok voltak.

Ezen ingatlanok használata fejében a jobbágyok különféle *szolgáltatásokat tartoztak a földesúrnak teljesíteni*; amelyek közül legfontosabb az, hogy a termés *kilenczede* az övé volt; továbbá ide tartoztak: a *robot*, a *dézsmá*, a *kisebb szolgálatok*, a *házatlan zsellérek tartozásai* stb. Felemlítendőek itt még az ú. n. *királyi kisebb haszonvételek*, amelyek szintén a nemesi ingatlan tulajdonjogával jártak, mint: az italmérési, korcsmáltatási,

húsmérési, a malom-, halászati- rév- és vámjog, a piaczi, a vásárjog, a kegyúri jog, stb.¹

A jobbágyság szolgáltatásait eleintén a földesúr és jobbágy megegyezése szabályozta, amit, ha írásba foglalták, *urbárium*nak neveztek. Ez határozta meg a jobbágy jogait és kötelességeit. A felmerült sok panasz következtében Mária Terézia rendeletileg, egyöntetűen szabályozta ezt a kérdést; amely rendezésnél megállapították: *a)* az úrbéri tartozásokat, *b)* az úrbéri földeket, írtványokat és szőlőket, *c)* a jobbágytelki állományt, és *d)* osztályozták az úrbéres községeket, határokat és telkeket. Ezek alapján készült az *urbárium*, amelyet az úrbér törvényhozási rendezésénél is figyelembe vettek (1836: IV. és XII. t.-cz.). Az 1840: VII. t.-cz. azonban kimondta, hogy a jobbágy örökre megválthatja tartozásait a földesúrtól, amikor aztán valóságos tulajdonossá lesz; amit nemsokára követett az úrbériség megszüntetése. Ezt, az 1848: XV. t.-cikkben kijelentett elv alapján, az 1853. márcz. 2., 1854. január 16. és jun. 12-én kelt nyiltparancsok vitték keresztül, amelyeket fentartottak az I. T. Sz.; és alapelveikre nézve követték az 1871. évi LIII., 1877: XII., 1880: XLV., 1890: XVIII., 1892: XXIV., 1895: III. 1896: XXV., 1908: VII. és 1908: XXXIX. törv.-cikk is. Az úrbériség megszüntetésével kárpótolták, a földesurak elvesztett jövedelmeit, még pedig az állampénztárból, föld-tehermentesítő kötvényekkel; a jobbágyságnak pedig minden ellenszolgáltatás nélkül tulajdonukká lettek az általuk birt bel- és kültelkek; az erdő, nádlási és legelő-haszonvételekért pedig közösen kaptak ilyen ingatlanokat, amelyek közül a legelőre és nádasra nézve a 20,326/1890. számú I. M. R.-ben előírt eljárás alapján, megszüntethetik a tulajdonközösséget; továbbá a jobbágy- és zsellérbirtokok megszűntek egy egészet alkotni, minélfogva alkatrészeik külön-külön is elidegeníthetők s új telekkönyvbe jegyezhetők.²

Végül föl kell még említeni az *úrbériekkel rokon természetű ingatlanokat*. Ezek a következők: 1. az *írtványok*, amelyeket a jobbágyság a határbeli közös földeknek erdős, cserjés részeiből

¹ Ezek közül egyesek, pl. az italmérés, vásár-, piacz-, vám-, révjog jobbágyságot vagy jobbágyközségeket is illethettek.

² A kártalanítási összegeket közadók útján szedi be az állam s az 1883: XLVI. t.-cz. szerint a földadó kulcsával megállapított 25.5%-ból 8.4%, a többi egyenes adóból pedig 30% a földtehermentési járulék.

művelhetőkké tettek s értük külön szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak; 2. *a dézsmás szőlők*, amelyek után a jobbágyok tizedet vagy hegyvámot adtak; 3. *a majorsági zsellérbirtokok*, amelyek olyképpen keletkeztek, hogy külön átengedte őket a földesúr művelésre vagy háztelkül, évenként fizetendő díj, vagy más szolgáltatás fejében és 4. *a telepítvények*, amelyek alatt majorsági zsellérbirtokokból álló községeket értünk.

Ezeket a szolgáltatásokat is meg lehetett váltani; s a volt jobbágyok e fajta ingatlanai szintén szabad tulajdonba mentek át. De a megváltási összeget itt már nem az állam, hanem maga a jobbágy vagy zsellér fizette. (1853. márcz. 2. és 1854. jún. 21. úrb. ny. par., 1873:XXII. t.-cz.). Közülök a majorsági zsellérbirtokok megváltása ment leglassabban, mert ezt a kérdést csak az 1896:XXV. t.-cz. szabályozta részletesen; s tényleg sok helyen áll még fenn olyan jogviszony, hogy a földterület is, a felülepítmény, illetve a haszonélvezeti jog is másé; annál inkább, mert e törvény csak az 1848. jan. 1. előtt keletkezett jogviszonyokra alkalmazható.¹

¹ Az 1886:XXV. t.-cz. szerint úgy a földesúr, mint a haszon-tulajdonos kérheti az évi szolgáltatásnak egy összegben való megváltását, minek folytán az osztott tulajdon megszűnik s az eddigi haszon-tulajdonosé lesz a telek is.

A megváltás — ha nem peren kívül eszközlik — az ú. n. *zsellér-perben* történik, amelyet az id. törvényen kívül a 17,780/1897. sz. I. M. R. szabályoz.

A megváltási összeg az évi szolgáltatás húszszorososa, amelyet 20 év alatt kell lefizetni s a megváltás megkönnyítése végett az országos közvetítés segélye igénybe vehető. Ha a megváltást jogerős ítéletben kimondja a törvényszék vagy a felsőfokú bíróság, a tulajdonjogot a volt haszon-tulajdonos javára, a váltságösszeg erejéig pedig a zálogjogot a volt főtulajdonos javára hivatalból kebelezik be s egyúttal kitörlik a telken levő terheket, és a váltságösszeg, amelyre felülkebelezik őket, szolgál ezentúl biztosítékkal.

Több majorsági zsellér által megosztva birtokolt majorsági zsellérség után a váltságösszeg a birtoklási aránynak megosztva állapítandó meg, s az őket nem egyetemlegesen terheli. Ha a munkaszolgálmány férfi-, női vagy gyermeknapszámból állott, a munka valódi értékeül az összes napszámok átlagos értéke veendő (C. I. G. Zs. 1/1905.).

A zsellérperben a sommás eljárás szabályai lévén alkalmazandók, a per gyors és egyszerű; e mellett olcsó is, mert az eljárás bélyeg- és illetékmentes s a költségeket a felek egyenlő részben viselik. V. ö. a részletekre nézve *Szerző* cikkével: Ü. L. 1897/51.

Mikor az 1855. decz. 15-iki rendelet alapján az ingatlanokat telekkönyvezték, mindenütt kitüntették azoknak nemesi, jobbágy, zsellér, dézsmás, szőlő stb. minőségüket; amit ma is fentartanak a telekkönyvekben. Ennek oka az volt, hogy a birtokrendezési eljárás legtöbb helyen nem volt a helyszíneléskor befejezve; sőt ma is van jelentősége az ingatlanok különféle minőségének, mert a legelő-, erdő- és nádas-elkülönítés sok községben nem történt meg, s állanak fenn közbirtokosságok is; azt pedig, hogy a jobbágy- vagy zsellér-közösek, illetve a közbirtokosság, ingatlanaiból és haszonvételeiből kiknek van részük: a szerint kell eldönteni, kiéi a jobbágy-, zsellér és nemesi ingatlanok (v. ö. alább 149. §.). Különösen fontos volt e kérdés az italmérési jog kártalanításánál, ha az italmérési jog valamely községben a közbirtokossági volt. Ez alkalommal a nemesi ingatlanok akkori tulajdonosai sok helyütt tekintélyes értékeket kaptak az államkincstárból.

Még csak egy tényt kell felemlíteni. Az ősiségi pátenst eltörölte a *zálogbirtokot* (magyar zálogjog, antichresis), s az olyan szerződést, amely szerint kölcsönt vett fel a tulajdonos, s a kamatok fejében az ingatlant használatra a hitelezőnek átengedte: semmisnek mondta ki.¹ Egyúttal határidőt tűzött a zálogos birtokok visszaváltására. *Zálogváltó per* ma már alig lehet indítani; s annak feljegyzése egyszerű kérvényre törlendő a telekkönyvből (44,987/1892. sz. I. M. R.). Zálogszerződést ugyanis 1853. május 1. előtt lehetett csak jogérvényesen kötni s ez a kötés az anyaállamban rendszerint 32 évre szólt; sőt az ősi ingatlanok hosszabb időre nem is voltak zálogba adhatók, amely idő, ha hozzávesszük az érvényesítésre engedett egy évet, 1886. április 30-án lejárt. De Erdélyben zálogváltó per most is indítható, mert ott 99 évre is történtek elzálogosítások, amely idő s a visszaváltásra nyitva levő egy év 1853. óta még le nem telt.

A zálogváltási jog tekintetében perújításnak nincs helye

¹ A Curiának IX. sz. döntvénye szerint olyan kötelezvény alapján, amelyben az adós a kölcsönösszeg jelzálogi biztosítását megengedi, egyúttal azonban kamat fejében ingatlanának haszonélvezetét bocsátja át hitelezőjének: a zálogjognak a tőke erejéig való bekebelezése vagy előjegyzése el nem rendelhető.

többé (7. sz. curiai döntvény);¹ de a zálogtárgy minősége, menyisége és a járulékok tárgyában: igen.

II. Az úrbériség eltöröltetvén, *a régi magyar dologjogból alig maradt meg valami*, s az I. T. Sz., I. rész 21., 145. és 156. §-ai mindössze annyit tettek a hiány pótlására, hogy fentartották hatályában a telekkönyvi rendeletet, amelyben anyagi jogi rendelkezések is vannak, továbbá az optkv.-nek azokat a rendelkezéseit, amelyek a telekkönyvi jogok megszerzésének és elidegenítésének módjait meghatározzák.

Minthogy pedig az ősiség teljes és tökéletes eltörlése alapján készítendő magánjogi codex máig sincs meg, úgy segített magán a judicatura, hogy a dologjogi kérdések eldöntésénél az optkv. dologjoga nyomán haladt, s, a megfelelő §-ok idézése nélkül ugyan, elfogadta annak rendelkezéseit.

Így aztán *a mai dologjog*, a kapcsolatos újabb törvények néhány kijelentésétől² s a fennálló régibb szabályoktól eltekintve, *szokásjogi úton fejlődött*, s kialakulásában mi sincs teljesen megállapodva.

¹ Zálogváltásra vonatkoznak a 13. és 36. sz. curiai döntvények is. V. ö. *Zsámbokréthy* József: 36. §-nál id. m. és *Agoston* Péter: A magyar zálogjog története cz. m.

A zálogváltási jog feljegyzésének kitörlése iránt indított per feljegyezhető (C. 4706/1884.). A zálogbirtok visszabocsátásával egyidejűleg fizetendő a zálogsomma (C. G. 57/1900.).

² Felsorolja őket a Terv. indokolásának II. kötete, 10–12. l.

Első rész: A birtok és a birlalás.

115. §. A birtok és a birlalás fogalma.

I. Birtok alatt azt a tényleges állapotot értjük a személy és valamely dolog vagy jog között, amelynél fogva a személy a dolgot saját nevében hatalma alatt tarthatja, illetve a jogot saját nevében gyakorolhatja.

Birlalásról pedig akkor szólunk, ha a fenforgó tényleges állapotnál fogva a dolgot hatalma alatt tarthatja s a jogot gyakorolhatja ugyan a személy, de más nevében még pedig vagy más, vagy saját részére.

Az előbbi esetben *birtokos*, az utóbbiban *birlaló* a személy.

Ez a két intézmény egyezik egymással abban, hogy tényleges állapot, viszony, helyzet, lehetőség mind a kettő arra nézve, hogy a dolgot hatalma alatt tarthassa és használhassa, vagy a jogot gyakorolhassa a személy; az eltérés ott mutatkozik, hogy a birtokos saját nevében, a birlaló pedig, valamely jogviszonynál fogva, más nevében élvezi a tényleges állapot előnyeit.

A közös kritériumként szereplő *tényleges állapotnak, hatalomnak, használati lehetőségnek (corpus)* nincsenek olyan kellékei, amelyek minden esetre nézve találnának, hanem a gyakorlati életviszonyokból kell mindig kiindulni; s ha a behatás, a használhatóság, a joggyakorlás lehetősége, az általános, szokásos felfogás szerint, megvan és külsőleg felismerhető, fenforog a birtoklás, illetve birlalás. Nem kell tehát physikai közelség; minélfogva birtokolom a házamat akkor is, ha tőle 100 mértföldnyire vagyok, de megvan számomra a használhatóság lehet-

sége; továbbá akkor is, ha a fennálló jogviszonynál fogva más birtalja a dolgot vagy jogot.

A *corpus* mellett a régebbi — Savigny-féle — theoria szerint teljesen egyenrangú tényező az *animus* s a jogalany *akaratától függ*: birtok vagy birtalás forog-e fenn. Ha ő a detentiót a maga nevében *akarja* gyakorolni: birtoklást kell megállapítani; ha pedig az az *akarata*, hogy a dolgot más nevében tartsa hatalmában, vagy a jogot más nevében gyakorolja: akkor birtalásról szólnunk. A *corpus* tehát egyforma mindkét esetben; de nem egyforma az *animus*, amennyiben a birtoknál *animus domini*, *animus rem sibi habendi*, a birtalásnál pedig *animus alieno nomine tenendi* forog fenn. Ez az *alanyi vagy akaratelmélet*, amelylyel szemben a *tárgyi elmélet*, amelyet Ihering állított fel, elveti a *birtokosi akarat* elvét s azt tanítja, hogy az *animus* egyforma birtoknál és birtalásnál egyaránt; továbbá az *animus*, ha nem nyer kifejezést a *corpusban*, nem is jön figyelembe, minthogy a magánjog, kivált pedig a vagyonjog terén a belső akarat sosem számít. Ennek aztán az a következménye, hogy az *animus* absorbeálja a *corpus*,¹ és csak ez utóbbi bizonyítandó. Ennélfogva mindig birtok létesül a *corpus* s a *corpusban* foglalt *animus* által, hacsak nem tette azt a törvény birtalássá. Nem az *animus* dönt tehát, hanem a *causa*, illetve az a tény, van-e még egy személy, akire való tekintettel *kell* a köztük fennálló jogviszonynál fogva használni a dolgot, gyakorolni a jogot, avagy saját nevében járhat-e el, mert másra nem köteles figyelemmel lenni.

A tárgyi elmélet helyességét nyilvánvaló, mert a *causa*, a tárgyi tényálladék nem változtatható, minélfogva biztos alapot nyújt annak eldöntésére: birtok vagy birtalás forog-e fenn; míg az *animus* ingatag alap; belső és semmiképpen nem ellenőrizhető s egyik perczről a másikra is tetszés szerint változtatható elhatározás eredménye lévén.

¹ Sőt egyes esetekben az akarat fenforgása nélkül is támad birtoklás, pl. ha pénzdarabot csúsztatnak az alvó ember kezébe; vagy ha jogilag beszámítható akarat nem is létezik, pl. az örült ember által szerzett birtoknál; vagy ha tudtunkon kívül, vagy véletlenül nyerjük el a dolog felett a tényleges hatalmat, pl. a fűszerkereskedő alkalmazottja az újévi ajándéku küldött süvegeczukrot leteszi távollétünkben a lakásunkon; a szélvihar dolgokat sodor udvarunkba.

A birtok és birlalás pontos elhatárolása pedig azért szükséges; mert nemcsak mint tényleges és védelemben részesülő állapotnak van fontosságuk, amely állapot tartama alatt a birtokos vagy birlaló a jogcím kimutatására perrel fel nem hívható, mert az érvényes jogcím s a tulajdonjog mellett védelem harczol (C. 5402/1889., I. G. 76/1896.), éppen úgy, mint a jóhiszeműség mellett (C. 5298/1894.); hanem, mert a birtoknak olyan nevezetes dologjogi következményei is vannak, amelyeket — éppen a fennálló jogviszonynál fogva — nem lehet megengedni a birlalásnál, mert különben jogsérelmet szenvedne az, aki átengedte a dolog használatát vagy a jog gyakorlatát a birlalónak.

Az *eltérő dologjogi vonatkozások és következmények* eredményezik tehát a birtok és birlalás közti fogalmi különbséget.

A birtoknak jelentősége van a *tulajdonjog megszerzése*, különösen az elsajátítás, az elbirtoklás, a termények megszerzése, az átadás és a tényleges birtokos tulajdonjogának bejegyzése, továbbá a *tulajdoni kereset* és némiképpen a *zálogjog* szempontjából; mindegyik esetben a jogkeletkezésnek feltétele a birtok; míg a birlalásnak csak annyiban van a jog terén fontossága, hogy védelemben részesül s különösen *nem lehet elbirtoklás alapja* (Hk. I. 82., C. 7019/1889., 541/1891., 1494/1891.).

Meg kell tehát állapítani a *birtoklás és birlalás eseteit*.

Birtokol:

1. a *tulajdonos*, a mi a leggyakoribb eset, mert a birtok rendszerint a tulajdonjog külső megnyilvánulása és folyománya;

2. aki *jogtalanul* tartja hatalmában a dolgot vagy gyakorolja a jogot, **pl.** a tolvaj, rabló, orgazda.

A *birlalás eseteit* két csoportra kell osztani. Van ugyanis:

a) aki *más részére* és

b) aki *maga részére* vagy *hatósági megbízatás* alapján birlal.

Az *első osztályba* tartoznak: a házi, a procuratorius és a momentán birlalás esetei.

Házi birlalás akkor forog fenn, ha valaki más részére, ennek háztartásában, üzletében, vagy más hasonló viszonyban, vagy mint alkalmazottja gyakorolja a detentiót; ide tartozik **pl.** a cseléd, szolga, alkalmazott stb. birlalása, valamint az u. n. *közjogi birlalás*, a bíró, tanár, jegyző, stb. detentiója, akik mellett birtokos az állam, amelyé a bíróság helyiségében levő fel-

szerelés; a hitfelekezet, amelyé az iskola; a község, amelyéi a községháza és berendezési tárgyai stb.

A *procuratorius* és a *momentán* detentiót pedig olyképpen lehet körülírni, hogy ide sorozandó, aki a dolgot vagy szerződésben vagy egyébként kifejezett, avagy a körülményekből kivehető megállapodás szerint azonnal visszaadni, vagy a dologra vonatkozó utasításokat követni tartozik. Az előbbi kategóriába tartozik pl. a letéteményes; az utóbbiba pl. aki látesövet kér a színházban szomszédjától; a hordár, aki viszi az ügynök után a mintákkal telt készitaskát.

A birlalók *másik osztályában* három kategóriát kell megkülönböztetni, a szerint, a mint:

1. a dolgot terhelő idegen dologi jog,
2. a dolog tárgyában kötött kötelmi szerződés vagy
3. hatósági megbízatás a birlalás alapja.

Az első pont alá esnek pl.: a haszonélvező, a használatra jogosult, a kézi-zálogos hitelező; a második alá pl.: a bérlő, haszonbérlő, haszonkölesönnevő; a harmadik alá pl.: a gyám, gondnok, zárgondnok.

Hazaí jogunk határozottan elismeri a birtok és birlalás közti különbséget,¹ amit az eltérő dologjogi vonatkozások elfogadása bizonyít legjobban, jóllehet a birlalás eseteinek ilyen határozott kiképzésére szabályt a szokásjog sem ad, hanem azokat tudományos úton kell összeállítanunk. Tételes törvényeink jóformán csak a birtok és birlalás védelmére vannak.

II. Meg kell még emlékeznünk a *birtok jogi jellegéről* is.

¹ A Terv. a birlalást el akarja ejteni, s a közvetett birtokot honosítaná meg. E reform ellen írt *Szerző*: A magyar ált. polg. törvénykönyv tervezetének birtoktana cz. ért. Kiemelendők még: *Kiss* Mór: M. I., XXXIII. 25., *Schwarz* Gusztáv: Új irányok a magánjogban cz. ért. 20. l., Újabb magánjogi fejtegetések cz. m. 23—29. l. s az ott id. irodalom, *Katona* Mór: a tervezet birtoktanának bírálata, *Zachár* Gyula: A birtok tervezetben cz. ért. és Magánjogi tanulmányok 164—170. l., *Klein* Ede: Közvetett és szolgabirtok (J. 1901—2.) és A precarium (M. J. U. 1904. évf.), *Almási* Antal: A tervezet dologjogából (Ü. L. 1901/5.), *Ágoston* Péter: A birtokközösség (J. 1901/52.), *Alföldy* Ede: A birtok (M. K. 1902. 47—48.), *Csulyok* Béla: A birtok és tulajdon (M. J. U. 1904/29.), *Klein* Ede: ugyanarról (u. o. 1904/21.) és *Schwarz* Gusztáv: A birtok a Tervezetben (Jogállam 1908/5—6.) cz. cikkei. Az egész birtoktanra nézve l. még optkv. 309—352. §.

Két nézet van; az egyik jognak, a másik tényleges állapotnak tekinti a birtokot. Helyesebb az utóbbi felfogás, mert a birtoktény, a birtokállás nem jogi, hanem természeti, külső állapot, amely fennáll jogtalan szerzés esetében is, de amelynek van jogi jelentősége ekkor is, mert keletkezési feltétele lehet a tulajdonjognak elbirtoklás által.

Más kérdés, hogy kinek a javára áll fenn jogosan ez a tényleges viszony a dolog vagy jog és a személy közt. Vagyis kinek van birtokra jogosultsága? Ez a jogosultság már valószínűségi alanyi jog s emyiben lehet beszélni *birtokjogról*. Aki birtokos jogezím nélkül, annak van birtoka, de nincs birtokjoga; míg a jogszerű birtokosnak van birtoka és birtokjoga is.¹

Ugyanezen az alapon különbséget kell tenni a birlalás, mint tény, és a *birlalásra való jogosultság*, mint alanyi jog, között.²

116. §. A birtok és a birlalás alanya, tárgya és fajai.

I. Birtokot és birlalást mindenki szerezhet, aki jogképes. Ez a szerzés még a cselekvőképtelenségnél és korlátolt cselekvőképességűeknél sincs teljesen kizárva,³ azért, mert a birtok és birlalás nem jog s ha a tényleges állapot létesül, ha hatalmába kerítette a dolgot a jogalany, meg kell állapítanunk a birtok vagy birlalás fenforgását. A cselekményből a szándék ilyenkor felismerhető s ennek nem kell jogilag olyan beszámítható akaratelhatározásból erednie, mint a jogügyleteknél.

Birtokot vagy birlalást képviselő útján is lehet szerezni; s e tekintetben a képviselő általános szabályai irányadók. A birlalás is egyik neme a képviselőnek (Dt. u. f. XX. 60.).

Meg kell itt emlékezni a *közös birtokról és birlalásról* (compossessió), ami akkor létesül, ha valamely dolgot többen közösen és osztatlanul (pro partibus indivisis) használnak, illetve vala-

¹ Különleges értelme bírói gyakorlatunk szerint a birtokjognak az, hogy a jog alatta telekkönyvezett ingatlanokra nézve a tulajdoni igényt értik, a megtámadási kereset megindítására előírt határidőn belül. V. ö. *Meszer*: 8. §-nál id. m. 32. l. és *Grösschmid*: Fejezetek I. 11.

² V. ö. *Schwarz*: Jogállam 1907/4.

³ *Planck*: Bürgerliches Gesetzbuch III. 32.

mely jogot együtt gyakorolnak; ekkor aztán a jövedelmet osztják fel egymás közt, vagy húzzák egyébként a hasznokat, saját részeik arányában. Ilyen eset forog fenn pl. a közbirtokosságnál.

II. A birtok és birlalás *tárgya* minden, forgalomban levő *dolog* lehet; akár egyszerű, akár összetett. Dologösszeség nem *tárgya* sem a birtoknak, sem a birlalásnak.

Jogunk megengedi némely *jog* birtoklását, illetve birlalását is. Ez az ú. n. *juris quasi possessio*. Tárgya csak *absolut jog* lehet, a zálogjog kivételével, amelynél a *huzamos gyakorlás* ki van zárva. A huzamos gyakorlásra és absolut jellegén kívül harmadik kellék, hogy *elidegeníthető* legyen a jog.

Ide tartoznak: *a)* a szolgalmak, *b)* a telki teherjog, *c)* a gyökös jogok (királyi kisebb haszonvételek, gyökös iparjogok, reálgyógyasztári jog, stb.), *d)* az absolut kötelmek közül azok, amelyek hosszas használatot engednek, *e)* az eszmei javak feletti jogok és *f)* az u. n. bányatulajdon.¹

III. A birtok és birlalás lehet:

a) *jogszerű és jogszerűtlen*; az előbbi érvényes czímen és a jogrend által elismert szerzés módon (optkv. 316. §.), vagyis megengedett, jogos alapon nyugszik, az utóbbi nem;

b) *valódi és álbirtok*; ez utóbbi akkor forog fenn, ha a jogszerűtlen birtok vagy birlalás erőszakkal (vi), titkon (clam) vagy precario, tehát olyképpen keletkezett, hogy a bárnikori visszaadandólag átvett dolgot a birtokosnak vagy birlalónak nem adják vissza; e nélkül a birtok valódi lesz, amely egyúttal

¹ *Katona* (Magánjogi dolgozatok 370. l.) a jogbirtok helyett a szolgalmi birtok elnevezést használja. Egyesek, így pl. *Kierulff*, *Randa*, *Windscheid*, nálunk *Schwarz* (Újabb magánjogi fejt. 27—28. l.) és *Katona* (Fodor: Magánjog I. 47.) szerint a jogbirtok is dologbirtok, de csak részben, bizonyos vonatkozásban. Cél nem a joggyakorlás, hanem a dolog használata s a jog nem is lehet birtoktárgy. Minthogy a „rész-birtok nem fejezi ki hiven a fenforgó jogviszonyt, minthogy továbbá nem minden birtokolható absolut jog tárgya dolog, nézetünket fenntartjuk, mert egyébként nem lehetne, pl. az eszmei javak feletti jogok gyakorlására jogosított személy helyzetét sem megjelölni. *Frank* (17. §-nál id. m. I. 231.) kimutatta, hogy a jogbirtok régóta élő intézményünk, ami tényleg kitűnik a Planum Tabulare több döntéséből, pl. a 934. és 935. számúból, az 1563: XLVIII. t.-czikkből, az 1802: XXII. t.-cz. 4., az 1888: XIX. t.-cz. 8. s az 1895: XXXVII. t.-cz. 12. §-ából is.

lehet jogszerű vagy jogszerűtlen s jó-, illetve rosszhiszemű; az álbirtok mindig jogszerű lesz és rosszhiszemű;

c) jóhiszemű és rosszhiszemű; az előbbi akkor forog fenn, ha a birtokos, vagy birlaló joggal, vagy menthetően azt hiszi, hogy az ő jogszerűtlen birtoka, illetve birlalása jogszerű; az utóbbi pedig akkor, ha az illető tudja vagy súlyos gondatlanságból nem tudja, hogy birtoka vagy birlalása jogszerűtlen. Közös birtoknál lehet az egyik jogalany jóhiszemű, a másik rosszhiszemű.¹

A jóhiszemű birtokos jogállása sokkal kedvezőbb, mint a rosszhiszeműé. Három irányban: a dolog állaga, a hasznok és a beruházások tekintetében mutatkozik különbség.

A jóhiszemű birtokos:

a) szabadon használhatja, sőt el is használhatja a dolgot, vagyis a dolog állagáért nem felel; jogbirtoknál pedig teljes mértékben gyakorolhatja a kérdéses jogot;

β) őt illetik az elkülönített gyümölcsök és lejárt hasznok (C. 6873/1890., 5777/1894.);

γ) követelheti a szükséges beruházásokat, amelyek közé a függő gyümölcs termelési s a dolog fentartási költségei, a kifizetett terhek s a vételár tartoznak; de ez utóbbi csak akkor, ha a dolgot megszerezvén, a tulajdonos számára megmentette a így a visszaszerzést lehetővé tette. A hasznos és fényűző beruházásokat annyiban követelheti, amennyiben általuk a dolog most is értékesebb, vagy pedig élhet az elvitel jogával (jus tollendi), de csak az állag sérelme nélkül. A megtérítendő beruházások fejében visszatartási jog illeti (V. ö. 1635:XC., 1647:CXXV. t.-cz. és csódtörvény 57. §. 5. pont).

A rosszhiszemű birtokos:

1. felel minden kárért, amely a dolog állagát érte, s idézés

¹ Több faja nincs a birtoknak; s az ú. n. telekkönyvi birtok (és elbirtoklás) nálunk nem létezik. A telekkönyvi rendelet 149. §-a csak a 3 és 6 évi megtámadási határidőt tartja fenn az optkvból, amelyek egyszerű záros határidők. (L. alább 139. §.) A c) alatti osztályozásra nézve l. bővebben: *Grosschmid* Fejezetek I. 150, 478, 481, II. 23, 24, 104, 172, 183, 448, 624—626, 658, 678, 697. s *Katona*: M. Jogi Lexikon IV. 486—488.

után a véletlenért (casus)¹ is, feltéve, hogy ez a tulajdonosnál nem következett volna be (v. ö. Hk. I. 71., II. 71., Zsigmond II. 9. §. 1.).

2. minden hasznót köteles megtéríteni; de az elmulasztott gyümölcsöt csak annyiban, amennyiben azokat rendes gazdálkodás mellett szednie lehetett volna;

3. a hasznok előállítás költségeit feltétlenül, a beruházások megtérítését pedig a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint (l. alább 209. §.) követelheti; de élhet az elvitel jogával (C. 321/1889.).

Megjegyzendő, hogy a jóhiszemű birtokos az idézéstől kezdve éppen úgy felel, mint a rosszhiszemű birtokos (C. 587/1882., 9041/1890.); de a véletlen veszélye csak konok perlekedés esetében terheli.

Aki bűncselekmény, vagy tilos önhatalom által jutott a dolog birtokába, vagyis az álbirtokos, kezdettől fogva a véletlenért is felel.

A jóhiszeműséget vélelmezzük, s a rosszhiszeműség bizonyítandó (Dt. III. f. XII. 70.).

A birtok és birlalás mindegyik fajára nézve szabály, hogy a tényleges hatalmat gyakorló fél mellett a jogosság vélelme is harczolván, jogczímét nem tartozik kimutatni s, hacsak ellenfele erősebb jogczímet nem igazol, egyenlő jogczím mellett a birtokos, illetve a birlaló győz (beati possidentes).

117. § A birtok és a birlalás keletkezése.

I. Birtok és birlalás akkor keletkezik, ha olyan külső állapot létesül, amelyben a dolog feletti tényleges hatalomnak vagy a jognak gyakorlása lehetséges.

A birtok vagy birlalás kétféle módon szerezhető meg:

1. egyoldalú cselekmény és
2. átruházás által.

Egyoldalú cselekmény által megszerzi a dolog birtokát, vagy birlalását, aki a dolog feletti tényleges hatalmat elnyeri. Itt

¹ L. alább 163. §. III. Rosszhiszemű birtokról szólnak: Hk. I. 23, 78, II. 52, 71. cz., 1875:XXXVII. t.-cz. 470. §., 1876:XXVII. t.-cz. 80. §., 1885:XXXVII. t.-cz. 41., 1898:XII. t.-cz. 6. §.

mindig szükséges az apprehensio: a dolog megragadása, elvitele, őrizet alá vétele, vagy ingatlannál annak megszállása, elhatárolása, bekerítése, használatba vétele. Ily külső cselekmények nélkül nem válik nyilvánvalóvá az az akarat, hogy a corpus létesüljön a személy és dolog között és hogy az eddigi birtok, illetve birlalás megszűnjék.

Átruházás által megszerzi a dolog birtokát vagy birlalását az, aki az eddigi birtokossal vagy birlalóval az átruházásra nézve megegyezik és a dologhoz oly külső viszonyba jut, amelyben felette tényleges hatalmat gyakorolhat.

Az átruházás csak akkor hatályos, ha az átruházó birtokos, illetve birlaló volt s a jogügyletek összes érvényességi kellékei fenforognak. Az átruházás köthető feltételhez vagy időhöz is. A dolog *valóságos átadása* (traditio a manu ad manum) rendszerint nem szükséges, mert nincs olyan akadály, amit le ne kellene küzdeni s elég, ha a dologra való behatás lehetősége fennáll. Ennélfogva sokszor a *jelképes* (ú. n. papiron való) *átadás* és az ú. n. traditio longa manu (az ingatlan határainak távolról való megjelölése, az átruházó szándék kifejezése mellett; szabadon — úton, mezőn, erdőben stb. — fekvő dolgok közelében (praesentia rei) az átruházó szándék kijelentése)¹ is elég ilyenkor s egyenlő hatálya van a tényleges birtokbaadással (Dt. u. f. XI. 13., XIII. 157., optkv. 427., 452. §.).

A *jog birtokának vagy birlalásának* akár egyoldalú cselekmény, akár átruházás által való *megszerzése* csak akkor következik be, ha a jogot legalább *egyszer valóban gyakorolta* (cselekedett, külső tényállást hozott létre) a birtokos vagy birlaló.² Áll ez a szabály akkor is, ha ingatlanhoz kötött jogról van szó, mert az ingatlan megszerzésével nem jár vele — gyakorlatba vétel nélkül — a kérdéses jog birtoka.

Hogy birtok vagy birlalás létesül-e, a *szerzés jogalapja* (causa) dönti el. Pl. a vadász, aki a földesúrnak ejti el a vadat,

¹ Grosschmid (Fejezetek I. 201, 203.) példája: zongorabérlőnek, vagy letéteményesnek adott s ezáltal elfogadott utasítás arra nézve, hogy ezentúl a másik fél nevében fog birlalni.

² Ez Randa, Zlinszky, Sipos felfogása is. Katona (Magánjogi dolgozatok 372. l.) ezt a nézetet nem fogadja el; de hogy mennyi ideig tartson a gyakorlás és hányszor ismétlődjék, törvényben kimondani nem lehet, ezt bírói megállapításra kell bízni.

bírláló lesz, a földesúr pedig általa, mint képviselő által, birtokot szerzett; az albírló szintén bírláló; a ház vevője pedig birtokos. Birtokos lesz a birtokban lévő örökhagyó örököse is (Hk. I. 82., C. 8263/1885.). A bírlálás nem száll át az örökre.

II. Birtok keletkezik bírlalásból is. Ennek egyik esete az ú. n. *traditio brevi manu*, amelyhez szükséges, hogy a dolgot vagy jogot megszerezze az eddigi bírláló a birtokostól. Ilyenkor is *átruházás* a birtokszerzés alapja, de nincs szükség traditióra, mert a corpus fennáll, csak más lesz a causája.

Sőt *egyoldalú cselekmény* által is birtokossá lehet a bírláló. De ez csak *jogellenes cselekmény útján* lehetséges; hacsak a birtok előbb meg nem szűnt. Pl. birtokossá lesz az erdőcsész, aki a szerződés felbontása után magával viszi a földesúrtól használatra kapott fegyvert, amelyet tehát, mint alkalmazott, bírlalt; vagy a bérlő, aki a bérleti idő leteltével annak daczára, hogy a szerződést nem újították meg, nem bocsátja vissza a bérelt helyiséget. Míg a tényleges hatalom alapjául szolgáló jogviszony fennáll, egyoldalú cselekmény által, tehát pusztán az animus változásával, nem támad birtok a bírlalásból, még ha pl. a szerződés feltételeit nem is tartaná meg a bérlő, vagy meg is tagadná a bérfizetést. Ennyit jelent az a szabály, hogy a birtok vagy bírlálás *jogalapját önkényesen nem lehet megváltoztatni.*

III. Végül a birtokból támadhat bírlálás, kijelentés: ú. n. *constitutum possessorium* által. Ehhez *két szerződés kell.* Az egyikkel megszerzi a dolgot vagy jogot s annak birtokát valaki. A másikkal pedig olyan jogviszonyban egyezik meg az új birtokos és tulajdonos az átruházóval, amelynél fogva ez bírlalóvá válik. Az első szerződés lehet pl. vétel, ajándék, csere, az utóbbi pedig haszonbérlet, bérlet, haszonélvezet. Az átadás itt sem az új birtokos, sem az új bírláló (a régi birtokos) részére nem történik meg, hanem a kétszeri átadást helyettesíti a második jogügylet.

Ezt az intézményt sokan megtámadták, mert a hitelezők kijátszására igen alkalmas eszköz: az adós eladja ingóit, hogy ne kapjon fedezetet a hitelező, de a vevőtől azonnal bérbe veszi és használja őket tovább. Mindkét jogügylet sokszor szinlett; de az átadás megkívánásával nem nyernénk semmit, mert két átadás útján kikerülhető a *constitutum possessorium*.

IV. Birtokot és birlalást *helyettes által is lehet szerezni*, vagy képviselet alapján, amikor ennek szabályai, vagy a nélkül, amikor a megbízás nélküli ügyvitelre vonatkozó tantételek alkalmazandók itt is (l. 40. és 209. §.).

118. §. A birtok és a birlalás megszűnése.

A dolog vagy jog birtoka és birlalása megszűnik:

a) a birtokos vagy birlaló halálával; de, mint az előző §-ban láttuk, a birtok átszállhat az örökösre;

b) jogügylet útján; még pedig: *derelictio*, lemondás, tehát egyoldalú jogügylet; vagy átruházás, tehát kétoldalú jogügylet által;

c) ha más szerzi meg a birtokot, illetve a birlalást, akár egyoldalú cselekmény, akár átruházás által;

d) ha a tényleges hatalom, illetve a jog gyakorlása *lehetetlenné válik*:

1. a dolog *megsemmisülése*;

2. a dologra vonatkozó *jogszabályok változása* miatt; pl. ha a dolgot forgalmon kívülé teszi az új jogszabály; e két esetben a dologhoz fűzött szolgalmat és telki teherjog is megszűnik;

3. a dolog *elvesztése* következtében; ha visszaszerzése nem remélhető;

e) végül a jog birtoka vagy birlalása megszűnik, ha a szolgalmat vagy a telki teherjog *elévül* s az *időhöz kötött jog* (l. 163. lap, 2. jegyzet) a tárgyi jog által megállapított határidő letelével megszűnik.

Ha *képviselő gyakorolja a birtoklást*, ez megszűnik;

1. a birtokos halálával;

2. a birtokos jogügylete folytán;

3. ha a képviselő, mint birlaló, birtokossá lesz;

4. ha a fent említett esetekben a birtoklás lehetetlenné válik, és

5. ha a jog az előző mondat e) pontja szerint *elévül*, illetve megszűnik.

A képviselő halála, cselekvőképtelenné válása, birlalásának átruházása vagy a vele való felhagyás és a képviselet megszűnése nem szünteti meg a képviselt személy birtokát.

119. §. A birtok és a birlalás védelme.

I. A birtokra és a birlalásra való jogosultság védelmét ugyanazokkal az okokkal lehet igazolni, amelyekből folyólag minden alanyi jogot véd az állam.

Ezt a jogot tényleg védik mindenütt, s a jogszerű birtokos és birlaló keresetet indíthat az ellen, aki a dolog feletti tényleges hatalomnak vagy a jognak gyakorlását jogellenesen lehetetlenné teszi vagy gátolja. Ez közönséges kötelmi vagy dologi igény, anyagi kereseti jog lesz; és éppen olyan védelem, mintha más alanyi jogot érvényesítenek perrel.

A birtokjognak ez a védelme az ú. n. *petitorius védelem*, a rendes visszahelyezés, melyet a tulajdonjog tanában tárgyalunk. (l. 147/a. §.).

De a tárgyi jog *tovább megy*: különleges védelmi eszközt is ad a birtokosnak és birlalónak, még pedig akkor is, ha nincs a birtokra, illetve a birlalásra alanyi joguk.

Ennélfogva itt *nem is kell, de nem is szabad a jogkérdést vizsgálni*: ha fennállt a felperes javára, akár jogosan, akár jogtalanul a tényleges viszony, s ezt tilos önhatalommal megháborította más személy, oltalmat nyújt a tárgyi jog.

Ez a *kivételes védelmi eszköz*, amely tulajdonképpen nem jogot oltalmaz, hanem a birtok és birlalás tényét: *a sommás visszahelyezés*. Arra szolgál ez, hogy az emberek maguk ne bíraskodjanak; a személyek és a dolgok vagy jogok közti tényleges viszonyokat tilos önhatalommal meg ne háborítsák. De szolgál továbbá arra is, hogy ha tilos úton megháborította volna a tényleges állapotot valaki, az előbbi állapot könnyen helyreállíttassék.¹

¹ Ha ez az állapot jogszerűtlen: indítson petitorius keresetet az illető, bizonyítsa be a per során azt a tényt, amelyből a birtoklás vagy birlalásához való jogosultságát származtatja s akkor majd létesíti a bíróság a tárgyi jognak megfelelő állapotot. E különleges védelem folytán *két perre lehet sok esetben szükség*, hogy az anyagi jog valóban érvényesülhessen; s lehet, hogy a visszahelyezést elrendelő ítéletet megdönti a jogkérdés felől hozandó ítélet; de ez nem baj, nagyobb baj volna, ha a tényleges állapotokat szabadon felforgathatná, jöllehet fennálló joga alapján, akárki. A két per egy időben is folyhat, s egyik sem zárja ki a másikat (C. 6675/1884., 902/1888.). Sommás visszahelyezési perben köthető a jogkérdésre nézve is egyezség. (C. 6346/1906.).

Ugyanezen az alapon megillet az *önsegély* és *végzsűkség joga* minden birtokost és birlalót; de ez utóbbit csak harmadik személyekkel szemben, a birtokos ellenében pedig nem; míg sommás visszahelyezési pert a birtokos ellen is indíthat bizonyos esetekben a birlaló. Az *önsegély* is részben különleges védelmi eszköz itt, mert ingatlan elfoglalása esetében *egy évig bármikor gyakorolható* (Hk. I. r. 68. cz., III. r. 22. cz. 2. §.).

Kérdés már most, mi alapon lehet ilyen kivételes elbánásban részesíteni a birtokot és birlalást? A jogtudomány terén nincs eldöntve ez a kérdés; s a tekintetben, hogy mi *e védelem alapja*, több nézettel találkozunk. Leghelyesebb közülök az, amely szerint a birtoknak ezt a védelmét, *a társadalmi béke fentartása mellett, a tulajdonos érdekében* állította fel a tárgyi jog. Tapasztalati tény ugyanis, hogy a legtöbb esetben a tulajdonos birtokos is, minélfogva a birtokállás: tulajdoni helyzet; sőt a a birtokos tulajdonjoga mellett védelem harczol (1881: LX. t.-cz. 48. §., Dt. r. f. VIII. 2., C. 5605/1899.); kell tehát neki valami könnyebb védelmi eszköz, hogy a tényleges állapotot, ha tilos önhatalommal megháborították, gyorsan helyre lehessen állítani. *Megkönnyített tulajdoni védelem* tehát az ú. n. *possessorius védelem* a valóságos (*petitorius*) védelem mellett.¹

¹ Ezt a nézetet *Ihering* képviseli; s ez a *relativ* birtokvédelmi elméletek egyike. A másik *relativ* elmélet szerint vétség a birtokháborítás s ezért kell ellene védelmi eszközt adni (*Savigny*, *Rudorff*, *Brinz*), a harmadik pedig célzszerűségéből tartja a birtokot megvédendőnek (*Cosack*, *Krainz*).

Mellettük az *absolut* elméletek csoportja a birtok által nyilvánuló akaratban, a másik a birtok jogi és gazdasági érdekében látja a birtokvédelem okát (*Puchta*, *Gans*, *Windscheid*, *Randa*). A vétségi elméletet fogadja el a Terv. Új nézet nálunk *Nyári* Jenőé. Szerinte a *possessorius* védelem nemcsak a tulajdonosnak, hanem a birtoklásra jogosultnak is van szánva (A birtok védelme a magyar jogban cz. ért.). Kiemelendők még: *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 140. §., *Kasza* József; *Detentio* és *possessio* cz. m., *Daempff* Sándor: A magánjog és tárgya cz. m. 75—82. l., *Grosschmid*: Fej. II, 1297, *Kováts* Gy.: A birtok-elméletek. *Hoffmann* P.: A birtoki jogtan kétségei cz. m., továbbá *Márkus* Dezső és *Katona* Mór (M. Jogi Lexikon II. kötet), *Imling* Konrád (J. K. 1898/1.), *Erős* Samu (u. o. 1897/25.), *Schwarz* Gusztáv (u. o. 1891/36.), *Angyal* Lajos (u. o. 1897., 321. l.), *Gál* Lajos M. K. 1902/45., M. J. U. 1903/13.), *Klein* Ede (M. K. 1902/52.), *Szladits* Károly (J. K. 1903/32.), *Halmi* Bódog (J. 1905/27.), *Imling*, *Katona* és *Kíss* Mór: M. Jogi Lexikon II. 126—149. cikkei.

Nem rontja le e nézet helyességét az a körülmény, hogy minden, akár jogos, akár jogtalan és akár jóhiszemű, akár rosszhiszemű birtokos részesül ebben a védelemben; amit csak a *jogkérdés* eldöntésének megengedésével lehetne kikerülni; de akkor meg megszűnnék a sommás birtokvédelem gyors lenni és nem is volna rá szükség, mert azonnal petitorius keresetet lehetne indítani. Sőt e védelemnek egyes esetekben a birlalásra való kiterjesztése is indokolt; mert, mint tudjuk, a birtoklás csupán lényegileg eltérő dologjogi vonatkozásaiban különbözik a birlalástól, minélfogva, ha védjük a birtokost, meg kell védeni, amennyire szükséges és a birtokoshoz való viszonyánál fogva megengedhető, a birlalót is.

II. A sommás visszahelyezésre vonatkozó anyagi jogi szabályokat az 1802:XXII. és az 1807:XIII. törvényekikkek tartalmazzák,¹ úgy a *birtoktól való megfosztás*, mint *birtokháborítás* esetében. Mindkettőnél a »violentia«, nem fogalni kellék többé; s »nem erőhatalmú« foglálás vagy háborítás is jogosít sommás visszahelyezésre, amint ezt már az 1848. előtti gyakorlat is megállapította.²

E két törvény alapján a következő kérdéseket kell tárgyalni:³

¹ Az 1609:XXIX. t.-cz. honosította meg a *peres birtokvédelmet*; míg előbb az 1542:IV. és V., az 1543:III. s az 1608: III. és IV. törvényekikkek nem bírták elválasztani a tulajdon védelemtől.

² V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. II. 628.

³ A sommás visszahelyezési perben követendő *eljárás* ismertetése nem ide tartozik; s csak néhány főbb szabályt említünk fel: 1. E per a *kir. járásbíróságok* hatáskörébe tartozik; de építmény lerontása, ide nem értve a kerítések eltávolítását, ilyen perben nem követelhető (1893. évi XVIII. t.-cz. 1. §. 5. m) pont). Az építkezés kezdetén azonban kérhető sommás visszahelyezés útján is az eltávolítás s az építés folytatásától való eltiltás. Az építkezés befejezése után pedig kártérítést lehet kérni sommás visszahelyezési per útján (Dt. u. f. VI. 54.). A bányavisszahelyezési perben a bányabírósági hatáskörrel bíró törvényszéknek egyik küldött tagja, mint egyes bíró, ítél. 2. Sommás visszahelyezési perben *perújításnak* helye nincs (Dt. u. f. VIII. 129., XIV. 181., XXI., 6.). A perújítást kizáró gyakorlat helytelenségét kimutatja *Keleti Ferencz*: J. 1904/47. 3. Indítható e per akár ingók, akár ingatlanok tekintetében (Dt. r. f. XXV. 28.).

A telekkönyvi tulajdonos, ha birtokában megháborították, nem utasítható el keresetével azért, mert ebbeli sérelmét nem sommás vissza-

1. *Felperesség. Ilyen keresetet* indíthat a *birtokos*¹ mindenki ellen, a *bírlaló* (pl. a bérlő, C. 10,277/1893., a haszonélvező: C. 55812/1903.) pedig a birtokos ellen csak akkor, ha idegen dologra vonatkozó dologi joga, a dolog tárgyában kötött szerződés (C. 5738/1883., 5101/1890., 8112/1890.) vagy hatósági megbízás (C. 10397/1888.) alapján bírlal. A bírlaló addig léphet fel, míg idegen dologra vonatkozó dologi joga fennáll s a szerződés vagy a hatósági megbízás tart.² A kétoldalú szerződés alapján bírlaló fél kereseti joga még ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a maga részéről a szerződés feltételeinek eleget tett legyen (1802:XXII. t.-cz. 4. §.).³ A házi, procuratorius és momentán dententio eseteiben a bírlalónak nincs ilyen kereset-hez joga, mert a birtokos rendszerint olyan helyzetben van, hogy maga is felléphet a harmadik személy ellen; valamint nem indíthat a bírlaló ilyen keresetet, a felmondási idő leteltével, a vevő ellen (Dt. u. f. VII. 60., Kauf bricht Miethe); ha csak a haszonbérleti vagy bérleti szerződés nem volt telek-könyvileg feljegyezve.

A *közös birtokosok* közül egy is megindíthatja a sommás visszahelyezési pert (Dt. III. f. IV. 75., XIV. 79.).

2. *Alperesség.* A pert az ellen kell folyamatba tenni, aki a birtoktól vagy bírlalástól tilos önhatalommal, tehát anélkül, hogy a törvény megengedné, megfosztotta a felperest, illetve aki a birtokháborítást, szintén tilos önhatalommal, elkövette. Ha többen közösen végezték a sértő cselekményt, valamennyiök ellen meg kell a pert indítani, különben a keresetet elutasítják (Dt. u. f. XII. 100.).

helyezési per, hanem rendes kereset útján kívánta orvosolni (Dt. u. f. XII. 34.).

¹ Felléphet a volt birtokos jogutódja is, ha a birtoklást folytatni jogosítva van (Dt. u. f. VIII. 135.).

² Az alhaszonbérlet nem kérhet visszahelyezést, ha a haszonbérbeadó és haszonbérlet között a haszonbéri viszony bármely okból megszűnt, (C. 6350/1873., 7006/1890.). Feles haszonbérlet nem kérhet sommás visszahelyezést (C. 633/1895.), de a birtokos az ő részére: igen (C. 4679/1894.).

³ *Stépan László* (J. 1904/43.), „e primitív törvénytől” szemben, megengedhetetlennek tartja, hogy jogállamban a bérlőt ki lehessen lökni a bérléssel s a bérlőnek feltétlenül van sommás visszahelyezéshez joga. L. alább 193. §. III. a).

Ez a védelem fennáll a sértő cselekményt elkövető félnek akár jó-, akár rosszhiszemű örököse ellen; továbbá az ellen is, aki a szerzéskor tudta, hogy törvénytelen birtokba lép, valamint az ő örököse ellen.

Alperes lehet a közös birtokosok vagy birlalók egyike is, ha a közös használat módját jogellenesen megváltoztatta (Dt. r. f. XVI. 73., u. f. XV. 137.; Mdt. VIII. 36.).

Ha valamely hatósági közeg — hatáskörét átlépte — fosztja meg a birtokost vagy birlalót a birtoktól vagy birlalástól, illetve háborítja meg a birtokban vagy birlalásban; ellene is indítható sommás visszahelyezés; s ha több ilyen közeg járt el, esetleg valamely egyesület vagy alapítvány helyett, ezek mindnyájan perbe vonandók (pl. a községi képviselők saját személyökben: Dt. u. f. XXIV. 72.).¹

3. A kereset megindításának *egy év* a határideje (1802: XXII. t.-cz. 1. §.); a polgárosított határőrvidéken (34,601/1881. sz. I. M. R.) és Fiumében *30 nap*; a bányabirtoknál pedig *15 nap* (I. T. Sz., VII. R. 37. §.). E határidők a háborítás, nem pedig a tudomásvétel napjától számítandók (Dt. u. f. XXVI. 5.). A később beadott sommás visszahelyezési kereset tehát elkésett, s el kell utasítani (C. 8268/1885., 1251/1890.).²

4. A felperes bizonyítani tartozik:

a) hogy vagy ő, vagy jogelődje, akinek birtokát folytatni jogosítva van, *birtokban, illetve birlalásban volt*. Bármily rövid *birtok* vagy birlalás elegendő;³ csak a bányabirtoknál kell a birtoklás jogcímét vagy 15 napi békés birtokot igazolni.

Egyéb esetekben a *jogkérdés* (pl. hogy ki a tulajdonos, hogy felperest megilleti-e alperessel szemben a birtok stb.), nem vethető fel (1893: XVIII. t.-cz. 1. §. 5. m) p.); mégis

¹ Ha valaki olyan hatósági intézkedés folytán lépett a birtokba vagy birlalásba, amelyet a hatáskör átlépése nélkül hoztak, nincs helye sommás visszahelyezésnek (C. 4485/1883., 6022/1893., 5629/1895.).

² Elutasítandó az építkezés befejezése után indított sommás visszahelyezési per is, ha csak annak megkezdésekor vagy tartama alatt a közigazgatósági hatóságnál nem tiltakozott a felperes (C. 1164/1883., 10,704/1893.).

³ A bírói gyakorlat helytelenül kívánja feltétlenül az egyévi békés birtokot, rövidebb tartamú birtoklás esetében pedig annak jogosságát (C. 3805/1885., 2264/1893.). Ugyanígy *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 757., *Katona*: Magánjogi dolgozatok 355—360. l.

azzal a kivétellel, hogyha a felperes az alperestől egy éven belül bűncselekmény által szerezte az ingatlan birtokát, s ezt az alperes kifogásképpen felhozza és bizonyítja: a keresetet el fogják utasítani, mert a tilos önhatalom ellen, mint tudjuk, ilyenkor egy évig az önségély meg van engedve. Az tehát, aki tilos önhatalommal lépett ingatlan birtokába, az előbbi birtokos ellen egy évig nincs védve, s csak ha egy év után élne ez az önségélyvel, van helye sommás visszahelyezésnek. Az alperes csak ténynyel védekezhetik s jogkérdést ő sem hozhat fel (C. 9287/1894.).¹

b) Bizonyítandó továbbá, hogy *tilos önhatalommal* fosztották meg a birtoktól vagy birlalástól a felperest, illetve, hogy tilos önhatalommal háborították meg a birtokban vagy birlalásban, s hogy ez az állapot még fennáll (C. 1862/1893.). Megfosztás akkor forog fenn, ha a dolgot a tilos önhatalom folytán az alperes bírja vagy a jogot ő gyakorolja; háborítás pedig akkor, ha a tényleges hatalomnak vagy a jog gyakorlásának kizárólagosságát szándékosan megsértette, pl. elfoglalt egy részt az ingatlanból,² ő is használja az utat.

Hogy milyen tény alkalmas erre, mindig az eset sajátosságai szerint kell megbírálni. Nemcsak az erőszak, hanem a veszélyes fenyegetés is birtokháborítás, ha e miatt önkényt adta is át a dolgot a felperes az alperesnek (Dt. u. f. XI., 109.); továbbá a használat eltiltása, ha veszélyes fenyegetéssel jár (C. 806/1885.), vagy ha komoly volt, azaz alkalmas arra, hogy a jogosítottat a gyakorlat abbanhagyására bírja (C. 1719/1891.); a birlalási alap önkényes megváltoztatásával keletkezett birtokban maradás (Dt. r. f. XIV. 165., XV. 193.). Ezenkívül a kötelezett részéről: a teljesítés megtagadása; és bárki részéről: a jog gyakorlásának a megakadályozása (C. 4913/1884.), vagy megnehezítése. A birtokra vagy birlalásra való jog tagadása nem birtokháborítás.

¹ De e szabály daczára mi sem áll útjában annak, hogy a felek sommás visszahelyezési perben egymás iránti jogait és kötelezettségeiket egyezségileg véglegesen szabályozzák. (Dt. IV. f. VI. 46.).

² A foglalás tényét pusztán abból, hogy a felperes ingatlanának a területe kisebb, az alperes ingatlanáé pedig nagyobb, mint a telekkönyvben feltüntetett terület, nem lehet megállapítani, mert a telekkönyv nem bizonyíték a térmérték tekintetében (C. 173/1902.). Az átépítésre nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 168., 174.

Ha a jog gyakorlásával (fenyegetés hiányában) önkénytelenül felhagy a jogosult, sommás visszahelyezési pert nem indíthat (Dt. r. f. XVI. 59.). Továbbá akkor sincs helye ennek a védelemi eszköznek, ha a birtokos a kizárólagos hatalmat már visszaszerezte vagy visszakapta (C. 6481/1884.); hacsak a birtoksértés ismétlésétől nem kell, a fenforgó helyzet szerint, tartani, vagyis a jelen állapot veszélyeztetve van.¹

A birtokháborítás lehet pl. mezőrendőri kihágás is egyúttal (az 1894: XII. t.-cz. értelmében); továbbá, ha a szomszéd követi el, megváltoztathatja vele az eddigi határt. A kihágás bünyvádi elbírálás alá esik; a mesgye- vagy határigazítás pedig a sommás visszahelyezési perben intézhető el, vagy külön határjárási és mesgyeigazító pert lehet indítani.

5. *A kereseti kérelem* arra irányul:

a) *elvonás esetében*, hogy bocsássa birtokba vagy birtolásba a felperest az alperes, ha pedig ez nem lehetséges, mert pl. megsemmisült a dolog, ennek értékét térítse meg;

b) *háborításnál* pedig az akadály elhárítására s a háborítástól való eltiltásra irányul a kereset petituma.

Mindkét esetben követelhető a tilos önhatalommal okozott *kár megtérítése*; ezt egymagában is lehet kérni ilyen keresettel (Dt. u. f. XXIV. 13.). De csak az a kár tartozik ide, amely mint *damnum emergens*, a tilos önhatalom közvetlen folyománya; pl. a kivágott fák, a lekaszált termés értéke (Dt. u. f. III. 189.). Ellenben a fenforgó többi *damnum emergens*, pl. útiköltség, valamint minden *lucrum cessans* a tulajdoni perben, vagy, ha ilyent nem indítanak, indokolt fentartással külön kártérítési keresetben érvényesíthető (Dt. u. f. XXII. 72.); ez utóbbit a kártérítés bármelyik fajára nézve megengedi az újabb gyakorlat (C. 938/1904.).²

III. A sommás visszahelyezési perrel rokon a *határjárás és mesgyeigazítás* (sommás határper). Az előbbi az elpusztult

¹ A semmis zálogszerződés alapján birtokolt ingatlanok a zálogbirtokadó fél általi történt elfoglalása nem birtokháborítás (C. 3441/1885.).

² Van olyan határozat is, amely a *lucrum cessans*-t is megítélte a birtokperben (pl. Dt. u. f. XXVII. 83.), továbbá olyan is, amely az előbbeni állapot helyreállítása helyett kártérítést ítél a sommás visszahelyezési perben (Dt. u. f. IX. 189., bpesti tábla. A birtokkárra nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 728, 732.

vagy romlásnak kitett határjelek megújítását czélozza, ha ugyan e kérdés az 1894:XII. t.-cz. szerint nincs elvonva a bíróság hatásköréből; a mesgyeigazítás által pedig az egyes ingatlanok mesgyójét lehet megállapítani; s helye van úgy akkor, ha tilos önhatalom következtében, mint akkor is, ha természeti okoknál fogva változott meg vagy lett bizonytalan a határ.

Az 1635:XX., az 1802:XXIII., 1807:XIII. t.-cz., végül az 1893:XVIII. t.-cz. 1. §. 5. m) pontja szabályozzák a határjárást és mesgyeigazítást, amelyeknél a jogkérdés szintén nem hozható fel.

Megindíthatók a háborítástól számított egy éven belül,¹ még pedig szintén a kir. járásbírótság előtt.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a határjárási pert, amely az 1894:XII. t.-cz. szerint csak akkor indítható, ha a határ vitás, meg kell előznie a közigazgatási eljárásnak s ennek elmaradása pergátló kifogás (1893:XVIII. t.-cz. 27. §.); míg a mesgyeigazítás ma is mindig csak sommás perben történhetik. Az előbbi esetben bizonyára elég, ha egy év alatt a közigazgatási eljárást megindították.

Az 1894:XII. t.-cz. következtében tényleg úgy áll ezek szerint a dolog, hogy a határjárás csupán a mesgyeigazítással kapcsolatban lehet birtokper tárgya (l. a 2. jegyzetet).

A sommás határper szintén csak birtokállapotot létesít, amikor (esetleg mérnöki felmérés, vagy más bizonyítékok alapján) kijelöli, megállapítja az ítélet a határt; s a jogkérdés (rendes határper, l. alább 147. §.) tekintetében ez sem praejudicál.²

¹ A Curia gyakorlata ezzel szemben az, hogy egy éven túl is folyamatosan tehetők az ilyen perek (C. 7130/1894.). Vitás, van-e helye perújításnak. Az 1893: XVIII. t.-cz. nem szól róla. V. ö. *Mühlstein G., Krausz és Schäfer A.* (Ü. L. 1905/3—4.); az ő nézeteik is ellentétesek.

² A mesgyeigazgatásnak, mondhatni, hivatalból való foganatosítását tartalmazza a mezőrendőrségről szóló 1894:XII. t.-cz. IV. fejezete, amely a birtokhatár megjelöléséről intézkedik. A 32. §. ugyanis kötelezően előírja, hogy „a földbirtok határai minden birtokos által látható módon megjelölendők.” A 33. §. szerint pedig „a birtok határainak jelzése tárgyában a törvényhatóságok a törvény életbeléptetésétől számítva egy év alatt szabályrendeletet alkotni tartoznak.” A 34. §. a határjelek felállítására, kijavítására és megújítására körül felmerülhető vitás kérdések elintézéséről rendelkezik s ha a határ vitás, a közigazgatási

A sommás határperben nem lehet a felperestől szigorúan kivánni annak bizonyítását, hogy a foglalást megelőzőleg birtokolta a vitás határterületet; mert mihelyt a felek egyike sem birta azt kizárólag, tulajdonképpen mindketten birták.¹

Sommás határpert keveset indítanak, aminek az az oka, hogy a sommás visszahelyezési perben a határrendezés szintén eszközölhető. De meg a sommás visszahelyezési perek száma is egyre csökken, nem azért, mintha a határvillongások, meggyeelszántások, önhatalmú foglalások stb. ritkábban merülnének fel, hanem azért, mert az 1893: XVIII. t.-cz. 1. §-ának 2. pontja és az 1907: XVII. t.-cz. 1. §-a szerint 1000 korona értékig a járásbíróság előtt indítandók az ingatlanra vonatkozó dologi jog érvényesítését célzó perek is; minélfogva mindjárt a tulajdonjog kérdését veti fel a sértett fél, s nem kísérletez előbb a possessorius perrel.

határozatban meg nem nyugvó felet, 30 napi záros határidő kitűzése mellett, bírói útra utasítja. Mig a 35. §. szerint, ha a határjelet a tulajdonos a felszólítástól számított 15 nap alatt sem állítja fel, a község-elöljáróság teszi azt meg az illető tulajdonos költségére. Az elöljáróság állandóan köteles felügyelni, hogy a megrongált és megsemmisült határjelek pótoltassanak. A mezei közös dülő-utaknak helyreállítása körül követendő hatósági eljárást a 48000/1894. (37. §.) és a 32400/1908. sz. földművelésügyi min. rendeletek szabályozzák. V. ö. Szerző: Ü. L. 1898/1., *Csulyok* Béla: M. K. 1902/14., *Meszlény* Artur: Magyar Jogi Lexikon IV. 33., és *Térfi*: u. o. V. 421. A régi jogra nézve, amelyben a határjárás szintén perenkívüli hatósági cselekmény volt, l. *Frank*: 17. §-nál id. m. II. 582. és *Zsoidos*: Szolgabírói hivatal cz. m. 203—211. l.

¹ Így tanít *Grosschmid* is (Fejezetek I. 80.); mert különben az interdictális bíró a foglaló felet kiváltságolná.

Második rész : A tulajdonjog.

Első czím : A tulajdon fogalma és fajtái.

120. §. A tulajdon fogalma, tartalma, alanya és tárgya.

I. Tulajdonjog alatt azt a, saját dolgunkra vonatkozó dologi jogot értjük, amelynél fogva a jogosult a dologgal, a tárgyi jog és a természeti lehetőség korlátai közt, szabadon rendelkezik s mindenkit, akinek nincs fölötte alanyi joga, a dologra való behatástól kizárhat.¹

Ez a meghatározás kifejezi először is azt, hogy a tulajdonjog dologi jog, még pedig saját dolgunkra vonatkozó dologi jog; továbbá rámutat arra, hogy ennek a jognak igenleges és nemleges tartalma van.

II. A *tartalom* a tulajdonban foglalt jogokból áll, de ezek számát nem lehet megállapítani. Ruganyos a tulajdonjog; egyik esetben több jog, másokban kevesebb illeti a tulajdonost; de valamelyik jog hiánya daczára is fennáll a tulajdonjog és tulajdonos a jogosult.

A tárgyi jognak és, adott esetben, a tulajdonosnak vagy jogelődjének rendelkezése irányadó arra nézve, hogy egyes jogok nincsenek-e kizárva, s ennek következtében a tulajdonjog nincse-korlátozva. Befolyást gyakorol a dolognak ingó vagy ingatlan

¹ V. ö. Ágoston Péter: A tulajdonjog alaptanai cz. m., amely az összes idevágó kérdéseket, a tulajdonszerzés és védelem kivételével, részletesen kifejti. Kiemelendők még: Zachár Gyula: Magánjogi tanulmányok 170—219. l., Csebi Pogány Virgil: Tulajdonjog és szomszédjogok cz. m., amely a Terv. bírálata ugyan, de az élő jogra is figyelmet fordít, továbbá Bölöni László (M. K. 1902. és 1903.), és Kunfalvy István (M. K. 1902/33.) czikkei.

volta is; az ingó dolgon teljesebb a tulajdonjog, míg az ingatlanon majdnem mindig korlátozva van. De határoz a dolog fekvése is; pl. a telek bármily mélyre leásható, ha nincs ház mellette, különben nem.

A tulajdonos jogai közül felemlíthetők: a bírhatás,¹ használás, elhasználás, rendezés, megsemmisítés, visszakövetelés vagy visszaperlés, elidegenítés és mások kizárásának a joga. Ingatlanoknál a használás körébe esik a vadászat és halászat joga is.²

Látni lehet ebből, hogy a tulajdonjog a legbővebb tartalmú jog; »annyi hatalom, mint *Frank* mondja, hogy jószágra nézve nagyobb nincsenek; továbbá forrása a többi dologi jognak, amelyek tartalma a tulajdonból kihasított valamelyik jogosítvány.

A nemesi ingatlanok tulajdonjogának különleges tartalmi alkotó elemei voltak a már említett földesúri és királyi kisebb haszonvételek (v. ö. 114. §.). Ezek közül többet megszüntetett az 1848: IX. t.-cz., újabban pedig az italmérési jogot váltotta meg az állam (1888: XXXV. és XXXVI. t.-cz.³ A következő jogok részben ma is fennállanak:

a) fennáll a *malomjog* (jus molae) annyiban, hogy aki — gőzmalmot kivéve (1880: XXXIV. t.-cz.) — szárazföldi malmot építeni akar, a földesúrral köteles a fizetendő évi összegre nézve megegyezni vagy egy összegben adni neki kártérítést.⁴ A vízi és hajómalmon új jog nem szereshető; de

¹ A telekkönyvi tulajdonos a tulajdonaként feltüntetett ingatlan birtokát követelni csak az esetben jogosult, ha a telekkönyvi tulajdon megszerzésénél jóhiszeműleg járt el (C. 6771/1901.). A tkv. tulajdonos a birtokbahelyezést a törvény rendes útján, az árverési vevő pedig, de csak addig az idő pontig, a míg tulajdonjoga be nem kebeleztetett. az 1881: LX. t.-cz. 180. §-a alapján eszközöltheti (I. sz. curiai döntvény). A tkvi tulajdonos nem követelheti az ingatlan birtokhabecsútlását, ha az alperes a tulajdonos jogeselekménye alapján bírja azt (C. 5277/1888., 2721/1899.). Előjegyzés nem ad jogot az ingatlan birtoklására (C. 7193/1891.).

² Uti, frui, consumere, mondja a római jog s *Ihering* szerint (Der Besitzwille cz. m. 26. l.) a gazdasági használatnak e három főalakzata a tulajdonjog tartalmát teljesen kimeríti.

³ Italmérési jogra vonatkozik az 51. sz. curiai döntvény. L. a judicaturát, amely esetleg ma is időszerű, Gdt. I. 514—518.

⁴ A benzínmotóros malomra is kiterjed a malomjog. (C. 4929/1908., M. J. U. 1908/7.).

a régi fennáll, ha az engedély vagy 20 évi gyakorlat kimutatása alapján a vízikönyvbe bejegyezték (33,177/1888. sz. közlekedésügyi miniszteri rendelet);¹

b) fennáll a *halászati jog*, ha az 1888:XIX. t.-cz. életbe léptetése után egy év alatt bizonyította a jogosult, hogy az idegen ingatlanon megillette őt. Egyébként a halászati jog a medernek, az árvizek kiöntéseiben az elborított földterületnek a tulajdonosát (1888:XIX. t.-cz. 1. és 2. §.) s a tengeri halászat a parti lakosokat illeti (56,453/1884. sz. szabályrend.);

c) a *révjog* az 1885:XXXIII. t.-cz. szerint, és

d) a *vámjog* az 1890:I. t.-cz. szerint fennáll, ha a kitűzött idő alatt igazolta a jogosult;

e) fennállanak a régi *vásár- és piaczajok*, de újak nem engedélyezhetők; végül

f) fennáll a *kegyúri jog*.²

Végül itt említendők fel a reáljogok közül még fennálló *kéményseprési és gyógyszerári reáljog*. A reál-, vagy gyökös-jog bizonyos ingatlanhoz van kapcsolva, de a maga egészében, tehát felosztás nélkül, átruházás és öröklés tárgya önmagában véve is, továbbá minden más hasonló jogot kizáró hatálylyal volt ugyan a kérdéses területen előbb gyakorolható, de ezt az alkotóelemet megszüntette az ipartörvény (1874:VIII., 1884:XVII. t.-cz.), minélfogva a gyökösjogú kéményseprő nem az egész községben vagy járásban üzheti jogát, hanem egyes kerü-

¹ V. ö. *Moldoványi* István: M. Jogi Lexikon V. 342.

² A kegyúri jog körül felmerülő minden peres kérdésben a bírói tisztség maga a királyi felség, mint legfőbb kegyúr, gyakorolja. Annak elbírálása, hogy valamely plébániára nézve létezik-e, illetve keletkezett-e egyáltalán kegyuraság vagy nem, közigazgatási útra tartozik. (Minisztertanácsi határozat, Mdt. IV. 13.). A kegyúri teher dologi minőségénél fogva telekkönyvi bejegyzés nélkül is terheli az ingatlant (C. 7631/1904.); ezt a bírói gyakorlatot azonban helytelennek tartjuk. Az ingatlant terhelő kegyúri teher telekkönyvi bejegyzése nem rendelkezhető (C. 7500/1906.). *Meszlény* (Jogállam 1908/3.) szerint a közigazgatási hatóság kegyúri kérdésekben csak annyiban illetékes, amennyiben a királyi legfőbb kegyúri jogból folyó felügyeleti hatóság gyakorlása, vagy merőben a hitéletre vonatkozó jogok és kötelezettségek forognak szóban; azonban a kegyúri jog *vagyoni jogi* vonatkozásai — az 1881:LIX. t.-cz. 6. §-ból folyólag — a rendes bíróságok hatáskörébe tartoznak. Ezt, szemben a fenti minisztertanácsi határozattal, mely csupán egy konkrét esetben volt kötelező, helyesnek tartjuk.

letre szorítható s újabb gyógyszerárjog is engedélyezhető ugyanazon a helyen. Új reál iparjog többé ^{sem} adható. Ha a reál iparjog tulajdonosa nem bír a törvény által megkívánt kellékekkel, csak minősített üzletvezető vagy bérlő által üzheti iparát.

Ezek a jogok, ha a volt nemesi ingatlan másra száll át, vele járnak az ingatlannal, ha csak külön intézkedés nem történt rájuk nézve vagy pedig már előbb el nem választattak az ingatlantól (C. I. G. 539/1901.).

Felemlítendő itt, hogy az ingatlanok tulajdonosát *bizonyos kötelezettségek* terhelik, amelyek ingóknál nem fordulnak elő. Jogi jellegükre nézve nem tulajdonjog-korlátozások ezek, hanem törvényes kötelmek.

Eseteik a következők:

a) belteleknél a telek *bekerítése*, ami szokásjogon vagy helyhatósági szabályrendeleten alapulhat; külteleknél pedig a *határok megjelölése*, amit az 1894: XII. t.-cz. ír elő arra az esetre, ha nincsenek természetes határok;

b) köteles a tulajdonos az *épületeket*, szerkezeteket, élőfákat, anyaghalmazokat, határfalakat, kerítéseket *jókarban tartani*, ha ezek olyan helyen vannak, hogy a szomszéd telkére eshetnek;

c) köteles a *kerítések és határjelek közös felállításához és fentartásához* hozzájárulni; ha pedig az ő tulajdonai, egyedül fentartani;¹

d) a törvény alapján alakult *vízi, erdősítő, futóhomokot meggátló egyesületekbe és a hegyközségekbe* be kell lépnie minden tulajdonosnak, akinek ingatlana az egyesület területén fekszik és az egyesület által meghatározott szolgáltatásokat (pl. ártéri költség, csősz fizetése) teljesíteni tartozik;

e) *műemlék* tulajdonosa köteles azt fentartani (1881: XXXIX. t.-czikk).

III. Tulajdonjog alanya mindenki lehet, az általános jogképességből kifolyólag. Kivétetnek:

¹ Általános szabály, hogy a kerítés azé, akinek a telkére a feltétős kerítés csepegője esik (C. 298/1886.). Ha a szomszéd az ilyen kerítést néha javította is, amit a kerítés elpusztulásából eredő kár elhárítása végett is tehetett, a fentartási kötelezettség még nem következtethető. V. ö. optkv. 854—858. §.

a) a törvényesen el nem ismert vallásfelekezetek, amelyek ingatlanul nem szerezhethetnek.

b) a kolduló, be nem fogadott és kitiltott szerzetek és tagjaik; ezeknek semmi vagyonuk nem lehet;

c) ingatlanszerzésben korlátozva vannak a törvényesen elismert és a holttközi törvény alá eső vallásfelekezetek, illetve némely kath. javadalmas személy;

d) a b) pontban nem említett szerzetesek, akik csak öröklés útján szerezhethetnek, korlátolt mértékben, maguknak évjáradékot, szerzetüknek örökség által, és

e) külföldiek visszatorlás esetében (l. 39. 43. és 217. §.).

IV. A tulajdonjog *tárgya* csak már létező (jelenlegi) dolog lehet és pedig akár egyszerű, akár összetett dolog, továbbá a dologösszességek közül a *méhraj*, mert ez természeténél fogva együtt maradó egésszéppén szerepel, amelynek egyedei nem jogtárgyak, külön nem kezelhetők és meg nem jelölhetők. A többi dologösszesség nem a maga egészében, hanem mindenegyes darabja tárgya a tulajdonjognak. Nem lehet tulajdonjog tárgya az olyan, forgalmonkivüli dolog, amely magántulajdonba nem kerülhet.

A jog nem tulajdontárgy. Ha valakit alanyi jog megillet, ennek a jognak a neve (pl. szolgalmi jog, követelés) már magában véve kifejezi a jogviszony lényegét; fölösleges volna külön tehát a jog tulajdonáról beszélni.¹

Ingatlanok tulajdonjogának tárgya, a telken kívül, az alatta levő *földest*,² amennyiben a bányajog másképpen nem rendelkezik;³ úgy a felette levő *légür* is, amely tehát szintén a telek

¹ Keresztszeghy Lajos (A végrehajtási igényperek cz. m. 130—144. l.) még a régi nézet híve; sőt bírói ítéletekben is találkozunk „követelés, jog tulajdona” kitételekkel. Ennek helytelenségére nézve l. még Schwarz: Magánjogi fejt. 90—97. l.

² Tényleges szokáson alapuló különleges tünet, hogy némely faluban a háza elé, sőt az úrbéri közös legelőre ültet a tulajdonos fát, amelyet az előbbi esetben a házhoz tartozónak, az utóbbi esetben pedig az ültető társtulajdonosának tekintik. V. ö. Grosschmid: Fejezetek I. 149. és Katona Mór felszólalása, a köv. §. kapcsán id. jogászegyl. értekezéséhez.

³ Kiveszi a bányatörvény a tulajdonjogból a fentartott ásványokra vonatkozólag a felkeresés és kiaknázás jogát. A fentartott vagy szabad ásványok a következők: a fém, kén, timsó és gálicztartalmú ásványok,

alkotórésze. A tulajdonjog olyan mélyen és olyan magasan terjed, a meddig a tulajdonos érdeke megkívánja;¹ ezen túl túlni tartozik az idegen behatásokat, pl. csatornázást, távirdasodronyok vezetését (1885:XXIII. t.-cz. 61., 1888:XXXIX. t.-cz. 7. §.); de ha az ő érdeke idővel változik (mondjuk: emeletet épített házára), az idegen behatás ehhez köteles alkalmazkodni, pl. feljebb emelni a sodrónyokat.²

Az ingatlan tulajdonjogának tárgya továbbá *a vizek partja és medre*, amelyek a parti tulajdonos tulajdonai, még pedig egyoldalon fekvő ingatlannál a meder középvonaláig (1885. évi XXIII. t.-cz. 4. §.).³

A vizek közül a medertulajdonos tulajdonai a *magánvizek*, míg a telken vannak; ellenben *a nyilvános vizek* forgalmon kívüli dolgok, felettük mindenkinek használati joga van (18° évi XXIII. t.-cz. 25. §.).

Minden nem magánviz: nyilvános viz. Ennek köve ^{ped} tőben a magánvizeket felsorolni kell. Ezek három csoportra ^a oszt-
hatók:

1. *A csapadékból eredő viz.*

2. *A folyóvizek* közül az időszakos és állandó források s a belőlük támadt vizek, erek, csermelyek, patakok, míg a telket el nem hagyták; de ha más a levezetésre jogot szerzett, e jog fennáll s korlátlja a tulajdonjognak (1840:X. t.-cz. 1. §.,

valamint a gálicsvizek, a grafit, a földszurok, az asphalt, földgyanta, földviasz, földolaj és Erdélyben, a határörvidéken és a társországokban a kőszén. Az ország többi részeiben — az I. T. Sz., VII. r. 1. §-a szerint — a földbirtokos beleegyezése nélkül nem lehet kőszénat keresni. A bányajogra nézve lásd Wenzel G., Sipos, továbbá Szeőke és Balkay művei mellett kivált Fodor: Magánjog II. 309—345. l., ahol *Lányi* behatóan tárgyalja a bányatulajdont.

¹ A Reichsgericht egy szálloda felett négy méter magasan húzódó villanyvilágítási kábel eltávolítását mondta ki, mert a szállodás nem állíthatna fel tőle magas zászlót s a közönség körében a kábel veszélyességéről elterjedt hit a szálloda látogatottságára hatást gyakorolhat.

² Ha a vízvezetéki szolgálat gyakorlása, vagy a közhasználatú távirdák, távbeszélők és villamos jelzők huzalainak a bekapcsolása, kártétellel jár, a tulajdonos követelheti, a szövegben id. törvények szerint, a kár megtérítését.

³ A medertulajdon gyakorlati jelentősége csekély. A benne talált kincs a tulajdonosé lesz; ha pedig nem meder többé, gazdaságilag használható területté válik.

1885:XXIII. t.-cz. 10. §.); továbbá a csatornában és vízvezetékben levő víz, ha magánvízből vezették oda; ha pedig nyilvános vízből eredt, csak akkor, ha a víz felhasználására is fel van a tulajdonos jogosítva (1885:XXIII. t.-cz. 12. §.).

3. Az *álló vizek*: a kutak vize, a felszínre került talajvíz, a mocsárok, pocsolyák, a medenczékben levő víz, bárholnan vezették, és a kisebb természetes tavak. A felszínre nem került talajvíz nem a tulajdonosé; minélfogva bárki elvonhatja, csak kellő távolságban legyen a fúrás.

121. §. A tulajdonjog fajai.

I. A közös tulajdon.

A tulajdonnak három faja van: egyéni, közös és osztott tulajdon. Az elsőre nézve — a tulajdonos jogállását illetőleg — az eddig kifejtett általános szabályok, a két utóbbira nézve pedig, ezeken kívül, még a következő tantételek irányadók. A közös és osztott minőség egyszerre is előfordulhat, amikor az alább előadott szabályok együttesen alkalmazandók.

Közös tulajdon akkor forog fenn, ha az osztatlan dolog nem egy, hanem több személyé.¹

A társtulajdonosok kötelmi viszonyban állanak egymással, amelyre nézve a *közösség* elvei irányadók.

Az idevágó szabályok a következők:

A tulajdonostársakat illető *részek határozottak* legyenek. Ha a részek határozatlanok, a vélelem amellett szól, hogy *egyenlő arányban* tulajdonosok. Kivétel az az eset, ha elhalt szülőnek házastársa és leszármazói vannak határozatlan arányban bejegyezve tulajdonosokul: ekkor a vélelem amellett szól, hogy a

¹ *Lányi* (Fodor: Magánjog I. 200.) szervezett és nem szervezett tulajdonközösségek közt tesz különbséget. Az előbbi akkor forog fenn, ha vagy az általános magánjog, vagy egyes különzerű törvény (pl. jelenleg az 1894: XII. és 1898: XIX. törvénycikkek; l. alább a közbirtokosságnál) a társak akaratnyilvánítása és képviseltetése szempontjából az egyéni tulajdon elvének a merevségét enyhíti; az utóbbi pedig akkor, ha a tulajdonközösség nem ezen különleges szabályok, hanem a közösség általános szabályai alá esik. — V. ö. optkv. 421, 825—858, 1491, 1487. §. s *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 215.

házastárs felerészben tulajdonos, a leszármazók pedig, fejenként illetve törzsenként egyenlő arányban, tulajdonosok a másik felerészre nézve (1881: LX. t.-cz. 143. §., 1889: XXXVIII. t.-cz. 16. §.). Mindkét vélelemmel szemben az eltérő tulajdoni arány bizonyítható.¹ (V. ö. alább 149. §.).

Ez a két vélelem nem alkalmazható a volt úrbéreszek és a közbirtokosságok közös vagyonára nézve (1889: XXXVIII. t.-cz. 18. §.), hanem ezeknél fentebb, a 115. §-ban felsorolt különleges törvények irányadóak a tulajdoni arány tekintetében.

A közös dolgot a tulajdoni arány szerint közösen *birtokolják* és *használják* a tulajdonostársak.²

Ingóknál a közös birtoklás csak egy háztartásban való éléskénél, meg akkor lehetséges, ha az ingó a közösen birt ingatlan tartozéka: egyéb esetekben az ingó dolog egyik társtulajdonos birtokába adandó.

Ingatlanoknál a közös birtok mindig lehetséges.

A használati jogot a többi részes ebbeli jogának sérelme nélkül kell gyakorolni; s úgy a rendes, mint a rendkívüli használat, amely utóbbinak csak a többség beleegyezésével van helye, megfeleljen a dolog természeti sajátságának, mert különben rendelkezés (megváltoztatás, terhelés, megsemmisítés stb.) lesz belőle.

Egyik tulajdonostárs sem tehet a másik hátrányára és beleegyezése nélkül a közös dolog használatára nézve változtatást; pl. nem emelhet így épületet a közös telken (C. 1857/1886.), nem ültethet fákat (C. 5418/1889.).

¹ Ez utóbbi védelemre azért volt szükség, mert a tkvi rendtartás és az 1868: LIV. t.-cz. 581. §-a megengedték, hogy a helyszíneléskor, illetve öröklések esetében határozatlan arányban jegyezzék be a tulajdonjogot, ha a tulajdoni hányadot nem lehetett az eljárás során megállapítani.

² A birtoklás és használat mértékének és módjának önkényes megváltoztatása, mint tudjuk, birtokháborítás; és a tulajdonostársat megilleti a sommás visszahelyezés. A tulajdoni hányadnak megfelelő rész kizárólagos birtoklása nem követelhető (Dt. u. f. XXIV. 354. l.); ha csak mindegyik tulajdonostárs beleegyezése mellett, habár telekkönyvön kívül, természetben — és pedig nem ideiglenes, hanem végleges használatra — fel nem osztották az ingatlant (C. 3714/1888., 2172/1899.). A közös tulajdonostársnak egymagában is joga van a közös, ingatlan birtokának a megvédésére (C. 6887/1895., 5183/1897.).

A *használat módja* fölött (házi kezelés, bérbeadás) a társak — a tulajdoni arány szerint számítandó — szótöbbséggel határozhatnak (C. 4385/1886., 1708/1900.);¹ amely határozat a kikötött időn belül a társak jogutódait is kötelezi. Szavazategyenlőség esetében a bíróság vagy a sors dönt, amint a felek megállapították. A kezelési mód megváltoztatásához mindegyik tulajdonostárs beleegyezése szükséges (C. 205/1904.).²

A használat jogából következik a *gyümölcsszedés*, illetve a hasznok felvételének és behajtásának a joga, de csak a társat illető rész arányában (C. 89/1890.).³ Ugyanilyen arányban viselik a felek az összes *terheket és költségeket*.

A társ tulajdonos további joga a *kezelés*, ami más lesz a használás különféle módjai mellett; továbbá akkor, ha a társak a kezelést egyesekre vagy képviselőre bízzák. E tekintetben a többség határozata irányadó (Dt. u. f. XV. 20.).⁴

A társ tulajdonos a maga jutalékáról és ennek jövedelmeiről *rendelkezhetik* ugyan, de csak a társak kára nélkül; az egész dologról pedig az összes tulajdonosok együttevée és közös meg-

¹ E határozattal meg nem elégedő fél vélt sérelmeit a törvény rendes útján orvosolhatja; a perbe minden érdekelt bevonandó (C. 3569/1903.).

² Ha a tulajdonostárs a közös házban lakik, bérfizetésre csak akkor kötelezhető, ha a társakkal bérleti szerződést kötött; ennek hiányában a használt lakás béregyenértéke betudandó a jutaléka után járó jövedelembe (C. 1479/1893.). Ha együttélő házaspár a tulajdonostársak, a kezelés felett a férj határoz (C. I. G. 100/1901.).

³ A közös ingatlan elvont hasznának követelési joga megállapításához jogilag nem szükséges az, hogy a jogszerű résztulajdonost erőszakkal gátolja a másik résztulajdonos a használatban vagy hasznosításban, mert erre elegendő az ingatlannak a jogszerű mértékét túllépő használatban tartása (C. G. 124/1904.).

⁴ Ha valamelyik tulajdonostárs egymaga kezeli, jöllehet megbízás nélkül a közös dolgot, a jövedelemről s ennek hovaforrásáról számolni tartozik, feltéve, hogy a többi társat a kérdéses időre megillette a közös dolog birtoklása, következőleg annak jövedelme is (C. 1536/1900., 2620/1903.). A közös vagyon jövedelméből vásárolt újabb ingatlanra a társaknak tulajdonjoguk nincs, hanem a vásárló társat legfeljebb számadásra szoríthatják (C. 268/1891.). Ez a döntés helytelen, s csak akkor állhatna meg, ha a vagyonkezelő bizonyítja, hogy társai a vételben való részvételt visszautasították. V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 87.

egyezőssel rendelkezhetnek (1723:XLVII. t.-cz., C. I. G. 84/1898., 151/1902.).¹

A társ tulajdonos *telki szolgálat* kivételével minden más idegen dologi jogot is engedélyezhet a maga hányadára. Ilyenkor csak ez a hányad szerepel a jogügyletben, erre nézve áll fenn pl. a szavatosság, a birtokba lépés. Telki szolgálat nem létesíthető valamely társ tulajdonostárs hányadának a javára, hanem csak az egész telekre nézve, mert a telki szolgálat oszthatatlan. A közös ingatlant illető telki szolgálattal minden társ tulajdonos élhet, de az olyan szolgálat ki nem terjeszthető, amelynek a mértéke vagy szerződéssel, vagy az uralkodó telek szükséglete szerint meg van állapítva; ilyenkor a társ tulajdonosok felváltva, avagy a meghatározott mértéken belül egymás között felosztva gyakorolják a szolgalmi jogot.

Oszthatatlan követelést (pl. a telekkönyvi állapot helyreállítása, tulajdonjogi előjegyzés igazolása, törlésének kérelmezése, a tulajdonjognak a társak javára is leendő megállapítása, dolog kiadása, sommás visszahelyezés s actio negatoria; (C. 5913/1886., 5183/1897., 5299/1903. stb.) egy tulajdonostárs is érvényesíthet az egész dologra nézve; továbbá ugyanő biztosíthatja az egész dolgot (Dt. u. f. XL. 21.).²

A tulajdonostársakat külön meghatalmazás nélkül egy társ sem képviselheti (C. 228/1901.).

A közös ingó dolog tulajdonával való felhagyás esetében a megürült rész ipso jure a többi társ tulajdonosé lesz (*növedékjog*). Ingatlan-derelectiót nem ismervén a mai jog, a közös ingatlanra nézve nem is fordulhat elő a növedékjog esete.

Végül bármikor kérheti bármely tulajdonostárs a *közösség megszüntetését*, ha csak bizonyos időhöz vagy feltétellhez nem kötötték e jog gyakorlását (v. ö. alább 149. §.).

¹ Ebből kifolyólag önkéntes árverést tulajdonostársra jutalékára nem kérhet a társ (C. 22,484/1890.).

² Ha az ilyképpen biztosított dolgot éri az az elemi csapás, amelyre a biztosítás szól, nézetünk szerint azé a tulajdonostársé a biztosítási összeg, aki az egész dolgot biztosította, mert a más által fizetett — tehát idegen — biztosítás nem szolgálhat harmadik személy előnyére, pusztán azért, mert ő is tulajdonostárs. Ha a dolgot helyreállítanak, pl. a leégett házat felépítenék, a költségeket mindegyik tulajdonos a tulajdoni arány szerint viseli.

A közös tulajdon esetei közül kiemelendő:

1. *a közbirtokosság* (compossessoratus), amelyet a 114. §-ban már felemlítettünk. A közbirtokosság sohasem személy, sohasem egyesület, bár közgyűlést is szoktak a tagok, bizonyos ügyek elintézése végett tartani s bár a közbirtokosságoknak több helyütt, részint szokásjogi úton, részint — bizonyos tárgyak s a közös akarat kifejezése és érvényesítése tekintetében — törvény (pl. az erdőkre és kopár területekre nézve az 1898: XIX. s a legelőkre nézve az 1894: XII. t.-cz.), alapján szervezetük fejlődött; így sok helyen a közbirtokosság ügyeit a képviselőtestület intézi s ilyenkor a közbirtokosságot a községi bíró képviseli (C. 8594/1891.). Nem személy pedig a közbirtokosság, mert nincs önálló léte, külön akarata és vagyona, hanem minden határozat a társaké, őket érinti, ők felelnek kifelé és befelé egyaránt a közbirtokosság kötelezettségeiért, saját vagyonukkal s a különös szervezet csak befelé érezteti hatását, korlátozván a társak jogait, ami bármely tulajdonközösségnél keresztülvihető.¹

A közbirtokosságot illetőleg még a következő különleges szabályokra kell rámutatnunk. A közbirtokosoknak elsőbbsége van a dolog kibérlésére (1655: XXXI. t.-cz. 3. §.); közbirtokosok közt az arányosítás tárgyául szolgáló közös javakban elbirtoklásnak helye nincs (C. 2876/1891.). Különös kötelesség a közös épület fentartása s árvíz elhárítása. (1715: LXIX. t.-cz. 1. §.).

¹ *Jancsó György* (Közbirtokosság cz. ért., J. 1889/13—18.) meggyőzően kimutatja e nézet helyességét. A Hk. II. R. 52. cz. és az 1723: XLVII. t.-cz. 4. §-ával szemben, amely jogszabályok szerint a nemesi közbirtokosság jogi személy, — a 2579/1869. és 10320/1904. sz. I. M. R.-ek egyszerű tulajdonközösségnek minősítik a telekkönyvezés terén a közbirtokosságokat. E rendeletek törvényes felhatalmazás alapján bocsáttatván ki, kötelező erejük kétségtelen. Nézetünkkel egyezik a C. felfogása (15,937/1878., 4988/1883.), bár vannak ellentétes döntések is, pl. 39,646/1887., I. G. 633/1898., G. 46/1904., amely utóbbi szerint az 1868: LIV. t.-cz. 33. §-ában említett társulatokhoz hasonlóan szervezett közbirtokosság jogi személy, *Lányi* (Fodor: Magánjog II. 193.) kiemeli, hogy egyes speciális tárgyú törvény, bizonyos meghatározott gazdasági vállalkozás megvalósítása tekintetében (de csakis ebben a vonatkozásban) egyesületté szervezheti a közbirtokosságot. De ilyen törvényünk még nincs. C. 897/1905.: Oly esetben, midőn a közbirtokosság szervezve nincs, csak az igazolt közbirtokosok egyénenként nevezhetnek képviselőt.

Egyebekben pedig a tulajdonközösség általános szabályai irányadók.

2. Különleges faja a közös tulajdonnak a volt jobbágyok számára kiadott *erdő-, legelő- és nádasilletmény*, amely az úrbéri telkek alkotórésze, míg tőlük el nem választják, azaz külön telekkönyvbe át nem viszik (C. 3388/1886., 7624/1891.); de ezen átvitel előtt is külön elidegeníthetők, amikor a tulajdonjogbekebelezéssel kapcsolatban kell a bejegyzést foganatosítani (C. I. G. 198/1896.).¹

3. Végül idetartoznak az 1885:XXIV. t.-cz. által megszüntetett *házközösségeknek* azok az ingatlanai, amelyekre nézve a tagok tulajdoni arányát megállapították ugyan, de a tulajdonközösséget fentartották, jóllehet a házközösség nem áll fenn többé.²

¹ A nagyváraai táblának határozattárba felvett 1296/1891. sz. végzése szerint a volt úrbéreszek számára közösen és osztatlanul kihalított legelők, erdők vagy más fekvőségekre önálló telekkvi bejegyzések nem rendelhetők el (Gdt. I. 502.).

A közös legelő, nádas és erdő telekkönyveire nézve l. 1504/1889. és 10,320/1904. sz. I. M. R.

C. 1985/1905.: Az állandó bírói gyakorlat szerint az úrbéreszek nevében perrel fellépni, a községi bíró külön megbízás nélkül is jogosult; de az egyes úrbéreszek is jogosultak az összes úrbéreszek jogainak megvédelmezésére, amiből következik, hogy a községi bíró, valamint a perrel fellépett egyes úrbéreszek a miatt, hogy a per vitelére az úrbéreszek közgyűlése által adott külön megbízást be nem mutattak, keresetükkel el nem utasíthatók.

Osváth Imre (J. 1907/3—4.) helyesen mutatott rá arra a, szinte leküzdhetetlen sok nehézségre, amely a közbirtokosság és az úrbéri közös ingatlanoknak, vagy egy részének eladása, elcsereklése, bányajog-sítvány nyerése, és talajjavító vagy más kölcsön felvétele esetén felfemerül, annál az oknál fogva, mert mindegyik tulajdonostárs beleegyezése megkívánatik (2819/1888. sz. I. M. R.), csupán haszonbérletnél s a bányajog körébe nem eső ásvány kiaknázási jogának átengedése esetében lévén elég a többség szavazata (1904: XII. t.-cz. 6—11. §. és 1898: XIX. t.-cz.). Minthogy úgy perben, mint perenkívül nehéz ilyen sok tulajdonostársnak együtt szerepelnie, s érdekeiket helyesen megvédenie, úgy ő, mint *Rojcsék Sándor* (J. 1906/49.) a közbirtokosságok és jobbágyközösök jogi személy-jellegének visszaállítását sürgetik.

² E rendezésnél az egyéni tulajdonba átment vagyontárgyat terhelő a házközösség egyetemleges adóssága, de a házközösség tagjai az ahhoz tartozott vagyon terhére vonatkozó egymásköztli viszonyukat a köztör-

II. Az osztott tulajdon.

Osztott vagy bontott tulajdon akkor forog fenn, ha *a telek is, a haszonvétel is másé*. Amazé a fő-, ezé a haszonvételi tulajdon. Újabban a főtulajdont tekintik tulajdonnak, a haszontulajdont pedig idegen dologra vonatkozó dologi jognak.¹

Osztott tulajdonnak csak az egész telekkönyvi jószágtestre nézve van helye s nem lehetséges, hogy a telek tulajdonosainak egyike javára az általa emelt épület tulajdonjogát bekebelezzék, mert ekkor az ingatlan egyes alkotó részeire nézve keletkeznék megosztás (C. 5607/1875.).

A két tulajdonos joga egymás mellett olyképpen áll fenn, hogy a másik sérelme nélkül mindegyik gyakorolható (C. 7469/1895.).² Így elidegeníthetők, megterhelhetők külön-külön (C. 9450/1891.).

vényi elvek szerint is rendezhetik, ennek nem állja útját az 1885:XXIV. t.-cz. 51. §-a (C. 4550/1902.). A temesvári táblának I. sz. döntvénye szerint, ha végrehajtást kérnek a házközösség tagja ellen a házközösségi ingatlanra nézve, a kérvényhez a házközösségi összeírási lajstrom kivonatát vagy hatósági bizonyítványt kell csatolni arról, hogy a végrehajtást szenvedett jogosított tag, vagy ilyennek az örököse.

¹ A Terv. épületjogképpen konstruálja és külön dologi joggá teszi a haszonvételi tulajdont. V. ö. *Sáray* Bertalan (J., 1902/29., M. K. 1902/18. és 42.), *Graeser* Dániel (M. K. 1902/6. és 26.), Főelőadmány V. 99—115. Ha a ház vagy a pincze elpusztul, a haszonvételi tulajdonos újra építheti (C. 2161/1900.). Egyes helyeken (Sopronban, Eperjesen s a Karst vidékén) ú. n. *félgazdaságok* keletkeztek, amelyeknél az épület egy része, pl. az emelet másé. Hol a házak ilyen felosztása szokásban van, az közösségmegszüntető perben is kimondható, ha egyik tulajdonostársa sem ellenzi az ilyen felosztást (C. 10,016/1890.). Az osztott tulajdon egyéb eseteit ismerteti *Nyulászi* János: A falusi jogközösségek cz. jogászgyűj. ért. Épületjognál helytelen az építő javára haszonélvezeti jogot kötni ki; az osztott tulajdon megállapításával a jogviszony megfelelőbben bírálható el. (L. alább 150. §.). Ezeknek az állapotoknak továbbfejlődését és káros következményeinek az enyhítését czélozza a 67,785/1900. sz. I. M. R.

² A rendkívüli bevétel (pl. talált kincs, kisajátítás esetén járó kártalanítási összeg, ha csak nincs a kisajátított ingatlanon felülepítmény, vagy egyéb beruházás) a tulajdonosokat egyenlő arányban illeti meg. (Dt. IV. f. VI. 63.) A megosztott tulajdon tárgyának, vagy egy részének kisajátítása esetén járó közös kártalanítási összeg a fő- és a haszonvevő tulajdonosokkal rendszerint egyenlő arányban illeti meg. (C. VII. tanácsának 2. elvi hat., Dt. IV. f. VI. k. 63. sz.)

Az osztott tulajdon esetei közé tartoznak a *majorsági zsellérbirtok*, a *telepítvények*, *írtványok*, *dézmás szőlők* és a *bérföldek*. A négy elsőről már szóltunk (115. §.); a bérföld pedig akkor támadt, ha a majorság egy részét szerződésileg engedték át a jobbágnak évi szolgáltatás fejében. Ez utóbbit az úrbéri nyilvántartások szerint a jobbágy szintén megválthatta.

Az osztott tulajdon tehát *régi magyar intézmény* s ma is keletkezik, pl. ha ház, gyár, híd stb. épül idegen telken; de csak olyképpen keletkezhetik jelenleg osztott tulajdon, hogy a jogviszony fentartását *naptár szerint meghatározott időtartamhoz* kötik s ez esetben az *tkvileg is bejegyezhető*. (Dt. IV. f. VI. 154.). Az 1848. előtt keletkezett e fajta jogviszonyok időhöz ugyan nincsenek kötve, de ezek gazdasági hátrányait viszont elhárítja az a körülmény, hogy ma már mind megválthatók.

A haszontulajdonos a főtulajdonosnak rendszerint évi bért, taksát, tartozik fizetni. Ha az idegen telekre történt házépítés engedély nélkül történt, a ház a telektulajdonosé lesz, de ez a jóhiszemű építőnek az értékelkedést megtéríteni köteles; osztott tulajdon és felülepítményi jog tehát ilyenkor nem keletkezik. (C. 3558/1906.).

Második czím: A tulajdonjog korlátozása.

122. §. A tulajdonkorlátozásról általában.

A tulajdonjog tartalmát tevő jogosítványok tekintetében az a szabály, hogy minden jog megilleti a tulajdonost; hacsak törvényi vagy magánrendelkezés ki nem rekeszti valamelyiket.

Szabály tehát a tulajdonjognak ú. n. teljessége és *kivétel a korlátozás*. A tulajdonjog korlátlansága mellett vélelem harczol, amelylyel szemben a korlátozás bizonyítandó (C. 4890/1889.)..

A tulajdonjog korlátozásai két osztályba sorozhatók a szerint, hogy *tárgyi jog*,¹ vagy *magánrendelkezés, jogügylet-e a forrásuk?*²

A tulajdon törvényi korlátai legtöbbször közérdekből állnak fenn; van azonban olyan is, amely elsősorban magánérdeket szolgál, t. i. a szomszédjog; de a közérdek: a békés együttélés, lehetőségének biztosítása, itt is szerepet játszik.³

¹ A tárgyi jogon alapuló tulajdoni korlátokat nem akarják egyesek elismerni (nálunk pl. *Schwarz*: Újabb magánjogi fejtegetések 264. l. és *Ágoston*: 120. §-nál id. m.), hanem azt mondják, hogy a tulajdonjog tartalmát a törvény állapítja meg s ha némely jogot kivesz belőle, nem tett egyebet, mint *így* szabta meg a tartalmat. Ez a nézet nem állhat meg azért, mert kivételt nem minden tulajdonossal szemben tesz a törvény, hanem csak *egyesekkel*, pl. a vadászati, halászati törvény stb.. Már pedig, ha a törvény általános szabályt ad először, aztán ezt bizonyos tulajdonosok tekintetében áttöri, semmi más ez, mint kivétel, mint tulajdonjogkorlátozás.

² Némely dologra nézve ennek természeténél fogva kevesebb vagy kisebb jog illeti meg a tulajdonost. Pl. az ingatlanon nem lehet a megsemmisítést olyképpen gyakorolni, mint ingón. *Természeti korlátozástól* azonban nem szólhatunk, mert a tulajdon jogi fogalom s nem természeti; a jog számolni köteles a természet jelenségeivel.

³ Idegen, többnyire társadalmi érdekek miatt tör részt a tárgyi jog az egyéni tulajdonon s ezért mondhatjuk, hogy *társadalmi elemek* is;

A magánrendelkezésen alapuló korlátoknál a tárgyi jog határt szab, amennyiben csak olyan jogot lehet másnak engedélyezni a dolgon, amelyet a jogszabályok előírnak; s egyes korlátok (pl. a személyi szolgálat) a jogosult személyéhez vannak kötve.

A tulajdonjog korlátai először is az idegen dologra vonatkozó dologi jogok, amelyek nem semmisítik meg, sőt feltételezik a tulajdont és csak a tulajdonos bizonyos jogát zárják ki. Ezeket, mint külön jogokat, alább kell a dologjogban ismertetni; itt csak rámutatunk tulajdonjogi korlátminőségükre.

A többi korlátozást, amelyek nem teremtenek idegen dologra vonatkozó dologi jogot, — forrásuk szerint — két osztályba csoportosítjuk, bár nem lehet őket szigorúan kettéválasztani, amennyiben egyesek eredhetnek mindkét forrásból, pl. van törvényi (azaz tárgyi jogon alapuló) és szerződéses szolgálat, elidegenítési, terhelési tilalom.¹

A tárgyi jogon alapuló korlátozások *két csoportba* tartoznak, a szerint:

vannak a tulajdonjogban a magánjogiak mellett. Találó példái ennek a nagyobb városok ház-, út-, vízepítési szabályrendeletei, amelyek közegészségügyi, művelődési és szépirodalmi célokat szolgáltatók, érzékenyen korlátozzák a szabad tulajdont s mintha visszafordítanák a köz-tulajdonhoz. De a társadalmi elemek ma mégis alárendeltebb súlyúak a tulajdonjogban. A kommunizmus a társadalmi elemeket szeretné túlsúlyra emelni, sőt egyedül uralkodókká tenni s legfőbb célja a tulajdonjognak társadalmi, nemzeti tulajdonná tétele. Ez a törekvés az eddigieknél még nagyobb socialis küzdelmek forrása lehet a modern államokban. V. ö. *Lányi*: Fodor: Magánjog II. 159. és köv. l., *Schwarz*: 1. jegyzetben id. m. 266. l.

¹ *Helyi szokás* is lehet tulajdonkorlátozás forrása. A Curia ellenkező nézetet vallott 3116/1903. sz. alatt, azon eset ötletéből, hogy Szombathelyt az olyan, közös udvarral bíró házaknál, a hol az utcái ház s az udvari ház más-más személy tulajdona, emberemlékezet óta szokás, hogy az udvari házak tulajdonosait és lakóit érdeklő cég-táblák és lakáshirdetési czédulák is az utcái ház falára függesztetnek ki. Ez a helyi szokás, a Curia szerint, az utcái ház tulajdonosát nem kötelezi.

Az I. kiadásban még nem tettünk ez ítélet ellen kifogást; pedig ha a kérdést mélyebben meggondoljuk, nem lehet a Curia felfogását helyeselni, hiszen az ilyen helyi kérdések országos jogegység tárgyai nem lehetnek és területi szabályozást igényelnek.

1. amint a dolog tulajdonát vagy időleges használatát kell másnak közérdekből átengedni, és

2. amint a rendelkezési és használati jog van részben, esetleg egészen kizárva, illetve korlátozva.

Első fejezet: A tárgyi jog tulajdonkorlátozásai.

I. A dolog tulajdonának vagy időleges használásának elvonása

123. §. A kisajátítás.

I. Kisajátítás (expropriatio) alatt a tulajdonjognak azt a korlátozását értjük, amelynél fogva a tulajdonos köteles saját dologának tulajdonát vagy időleges használatát közcélokra, a törvény által meghatározott esetekben, teljes kártalanítás mellett átengedni.

A kisajátításnak ez a fogalma az 1881: XLI. törvénycikken alapszik, amely a kisajátítást általán véve szabályozza.¹

¹ Előbb az 1868: LV. t.-cz. volt irányadó, amelynek 66—69. §-ait fentartja, bizonyos korlátozással, az 1881: XLI. t.-cz. 91. §-a. E fentartott §-ok visszavásárlási jogot adtak az előbbi tulajdonosoknak a fennmaradt és áruba bocsátott területekre nézve. (Idevágó eset: C. 4901/1885., Gdt. I. 293.). Pest és Buda városokra vonatkozik az 1868: LVI., Szegedre pedig az 1879: XIX. t.-cz. Tudjuk, hogy szabadalom is kisajátítható, valamint kétségtelen, hogy pl. valamely szolgálat kisajátítása sincs kizárva; de ezek a kérdések nem ide tartoznak. Kisajátítható továbbá az olyan iparüzlet, amely az egészségre ártalmas, vagy egyébként a közönségre hátrányos, avagy veszélyes befolyást gyakorol, vagy valamely nagyobb mennyiségű gyúanyaggal működik vagy ilyennek előállításával foglalkozik s ilyképpen tűzveszélyt okozhat, ha a káros befolyások másként el nem háríthatók. V. ö. 1884: XVII. t.-cz., 50,964/1885. sz. földmiv., ipar- és kereskedelmi min. rend. s *Moldoványi* István: *Iparkisajátítás* cz. cz. a *M. Jogi Lexikon* IV. kötetében. A kisajátításról szóló törvények szabályozták még a ú. n. *besajátítást*, amely — mint a kisajátítás fordítottja — abban áll, hogy városrendezés alkalmával az a telektulajdonos, akinek a telkéhez olyan csonka terület esik, amely önálló építkezésre nem alkalmas, ezt teljes kártalanítás mellett megszerezni és telkével egyesíteni köteles. A besajátítás háromféle: 1. feltétlen, amikor a telektulajdonos a csonka terület megszerzése alól sehogysem szabadulhat (1881: XLI. t.-cz. 21. §.); 2. részleges és 3. teljes kisajátítással kapcsolatos (1871: XLII. t.-cz. 3. §., illetve 1881: XLI. t.-cz. 22. §.), amikor a

Az 1881:XL., 1884:XVII., 1885:XXXIII., 1888:XXXI., 1890:I., 1894:XII., 1895:XXXIX. törvényczikkek sorolják fel a kisajátítás eseteit, s megkülönböztetnek *végleges és ideiglenes* kisajátítást. Amaz a dolog tulajdonának, emez pedig a használatnak kényszerű átengedése. Az előbbi a kisajátításra nézve tulajdonszerzés, de annak kivételes és egyebektől eltérő módja (C. I. G. 356/1899.). Ez utóbbi legfeljebb *három évre* terjedhet.

Végleges kisajátításnak helye van: közutak, közhidak, kompok, közhasználatú vasutak, csatornák, kikötők, távirdák, távbeszélők, közraktárak, állami, községi, katonai épületek emelése, vizek és mocsarak lecsapolása, új utcák, közterek nyitása, köztemetők, közdülőutak, víz- és gázvezetékek, műemlékek létesítése, bizonyos ipari üzletek megszüntetése czéljából; törvényhatósági s 10,000-nél több lakossal bíró rend. tan. városokban utcák s közterek szabályozása, közegészségügyi, kereskedelmi, forgalmi s közbiztonsági épületek létesítése, nagyobbítása, czélszerűbb berendezése; Budapesten ezenkívül bármely közérdekű, közművelődési, szépítési s közczélra szolgáló középület s intézet létesítése, nagyobbítása, czélszerűbb berendezése végett.

Ideiglenes kisajátításnak, de csak ingatlanokra nézve, ezeken az eseteken kívül helye van még bányászati, kutatási és mulálagos bányaművelési célokra (ált. bányatörv. 100. §.); műemlékek felkutatására vagy részben felfedezettnek feltakarására, ha az ingatlanon épület nincs (1881:XXXIX. t.-cz. 11. §.).

A végleges kisajátítás bármilyen dologra kiterjedhet, bárkié legyen is; míg az ideiglenes kisajátítás alól ki vannak zárva:

- a) az épületek és iparművek;
- b) azon ingatlanok, melyek az illető vállalat vagy építkezés céljaira véglegesen szükségesek;
- c) feltárt és használt kő-, kavics- és homokbányák.

II. Kisajátításra akkor van szükség, ha a kisajátító a tulajdonossal a dolog tulajdonának vagy időleges használatának átengedése iránt megegyezni nem bír.

telektulajdonos, ha a csonka területet nem veszi át, saját telkét részben, vagy egészen kisajátítás alá köteles bocsátani. A besajátítás, kártalanítás tekintetében, ugyanolyan szabályok alá esik, mint a kisajátítás.

A kisajátító eljárásnak három része van, amelyek az alábbi sorrendben következnek egymás után:

1. az előmunkálati engedély s
2. a kisajátítási engedély elnyerése, és
3. a kártalanítás.

1. *Az előmunkálatokat* rendszerint a kereskedelmi, kivételesen a vallás- és közoktatásügyi, honvédelmi, illetőleg a földművelési miniszter engedélyezi. Ezen engedély a hatóságnál bejelentendő s annak alapján a szükséges felméréseket és anyagkutatásokat mindenki tűrni tartozik ingatlanán; de a netán okozott kárt az előmunkálatot végzők kötelesek megtéríteni.

2. *A kisajátítási engedélyt* vagy külön törvény, vagy a kereskedelmi miniszter adja meg, a bemutatott részletes *kisajátítási terv* alapján, amelyet a közigazgatási hatóság tárgyal le előbb, az összes érdekelték meghallgatása mellett.¹ A kisajátítási jog út nem ruházható (C. I. G. 186/1901.) s az engedélyen túl nem terjedhet (C. 7043/1889.).

3. *A kártalanítási eljárás a kir. törvényszék* előtt folyik le; s csak a kisajátítási terv megállapítása után indítható meg (C. 6102/1887.). A függő termésért, ültetvényekért s az állaguk sérelme nélkül elmozdítható egyéb tárgyakért *sommás bírói eljárás* útján kap a tulajdonos kártalanítást.

Végleges kisajátításnál a kártérítési összeg kisajátításának az alapja:

- a) a dolog értéke;
- b) az az értékvesztés, melyet a dolog a megcsonkítás vagy részekre szakítás által szenved;
- c) azon átalakítási költségek, amelyek megkivántatnak arra,

¹ Ha a kisajátítási eljárást mulasztás vagy ebbeli kérelem hiánya következtében nem rendelték el, kártérítés a törvény rendes útján követelhető (C. 855/1897., 1422/1899.); ugyanide tartozik a megállapított kisajátítási tervtől való eltérés miatti kártérítés (C. 1712/1901.). A kisajátítástól való egyoldalú elállás felett a közigazgatási hatóság dönt; e döntésig a kártalanító eljárás folytatandó. (C. 6974/1902. Feltétlen elállást mond ki: C. 2373/1900.) A képviselőház igazságügyi bizottsága (ad 1881: XLI. t.-cz. 61. §.) helyesen emelte ki, hogy a kisajátító a kisajátítási terv jogerejű megállapítása után nem léphet vissza, nem állhat el egyoldalúan. Megerősíti ezt *Grosschmid* szerint (Fejezetek I. 651.), per argumentum a contrario („eltérésekkel“), az 1881: XXXIX. t.-cz. 14. §-a.

hogy a birtok, amelyből egy részt kisajátítottak, a kisajátítás előtt gyakorolt módon továbbra is használható legyen, és

d) azon költségtöbblet tőkéje is, amelyet a megmaradt birtokrésznek a kisajátítás utáni használata, a kisajátítás előtti állapothoz igényel.

Ha ingatlan kisajátításáról van szó s a kisajátítás a telek-könyvileg bekebelezett bérleti vagy haszonbérleti szerződés, illetve telki szolgálat megszűntét vonja maga után, a bérlők s haszonbérlők, illetve a telki szolgálatra jogosult külön kártalanítandók. Ha a bérlet vagy haszonbérlet nincs bekebelezve, a bérló, haszonbérló és szolgálatra jogosult csak a tulajdonos ellen léphet fel.

Az ideiglenesen kisajátított dologért előleges félévi részletekben haszonbér fizetendő s az ideiglenes kisajátítás megszűnte után az illető dolognál beállott értékesökkenés is megterítendő.

Egyezség hiányában, szakértő becsüsek közbejöttével, ítéletileg állapítja meg a bíróság a kártalanítás összegét.¹ Kár-

¹ A kártalanítás tekintetében a becsléskor létező érték döntő (1881: XLI. t.-cz. 25. §.). Ha előbb történt a birtokbavétel, az akkori ár irányadó (C. 917/1898.). Ennek megállapításánál elsősorban a tiszta jövedelmet kell alapul venni (Dt. u. f. VIII. 104.); segédeszközök a becsléshez; az ekkor létező helybeli árak, haszonbérek, bérek s egyéb számbavétetni szokott körülmények (Dt. u. f. X. 54., XI. 3.). Az összbecsü eredményéből vont középszámítással nem lehet a kártalanítási összeget megállapítani (C. 2892/1897., 2070/1902.). A jövőben esetleg bekövetkező károk előlegesen nem biztosíthatók a kártalanító eljárásban (C. 7657/1885.).

A kisajátító által önként felajánlott összeg leszállítását a szakértők véleménye nem eszközölheti (Dt. u. f. XVI. 16.); ehhez a bíróság ilyen perben sincs kötve s módosíthatja azt (Dt. u. f. XIX. 46.).

A kártalanítás összegénél figyelembe veendő az, hogy a birtok kettészakad s a hidról és vasúttestről a víz a ki nem sajátított területre folyik (Dt. u. f. VIII. 60.); továbbá az, hogy nagyobb kerülővel lehet a birtok másik részéhez jutni (Dt. u. f. VIII. 102.).

A haszonbérlőnek az évi haszonbérből a kisajátított területre eső rész s azon tiszta haszon jár, melytől a kisajátítás folytán évenként elcsétt (Dt. u. f. XIX. 46.).

A közhasználatra szolgáló vasutak részére az italmérési jog ideiglenesen kisajátítható (1881: XLI. t.-cz. 80. §.); a kártalanításnál figyelembe veendő a ki- és beszálló utasok forgalma, az utazó és az állomáson megforduló más közönség s a vasúti alkalmazottak itálbeli fogyaszt-

talánítást szomszédos ingatlanban is kaphat a kisajátítást szenvedő, ha ezt elfogadja.

Ha terhek vannak az ingatlanon, továbbá, ha a kisajátítást szenvedők nem önjogúak (Dt. III. f. XV., 79.), a kártalanítási összeg 15 nap alatti letétbe helyezendő s a telekkönyvi hatóság külön tárgyalás alapján dönt annak felosztása iránt (Dt. u. f. XX. 22.); egyéb esetben a kisajátított szenvedett kezéhez kell azt lefizetni. A jogerőre emelkedés napjától kezdve 5% kamat jár a kártalanítási összeg után; ha pedig már a kisajátítási engedély megadása után birtokba vette a kisajátító a dolgot, a birtokbavétel időpontjától jár e kamat.

Ha a kártalanítási összeget és kamatait lefizette a kisajátító, a bíróság az ő javára bekebelezi a tulajdonjogot, még pedig az összes terhek kitörlése mellett, mert a kisajátítás tehermentes tulajdont ad. De az ingatlan kisajátításával nem szerzi meg az új tulajdonos a királyi kisebb haszonvételeket s a közbirtokossági és úrbéri közösekből járó illetőségeket; ezek a kisajátítást szenvedő sajátjai maradnak.

Még csak azt említjük fel, hogy az 1885:XXIII. t.-cz. 7. §-a szerint van eset, amelyben a tulajdonos elveszti az ingatlanát, és nem kap kártalanítást. Ez az eset akkor fordul elő, ha folyamszabályozás vagy hajózás érdekében 30 éven belül a folyóban támadt szigetet eltávolítják.¹

tása s hogy a vasúti állomás bérlője mennyi bért fizet (Dt. u. f. XXII. 20.).

A 67. sz. curiai döntvény szerint a fővárosi körúti ingatlanok után fizetendő kisajátítási járulék (1884:XVIII. t.-cz.) a körúti szakasz elkészülte előtt is a vevőt terheli.

Osztott tulajdonnál, ha épület vagy egyéb beruházás nincs az ingatlanon, a kártalanító összeg egyenlő arányban illeti a fő- és haszonvételi tulajdonost. (Dt. IV. f. VI. 63.).

¹ A kisajátítás részletesebb tárgyalása a közigazgatási jogba tartozik. Itt csak azokat a főbb elveket kellett kifejteni, amelyek a magánjogba vágnak. Az irodalomból kiemeljük: *Harrer* Ferencz: A kisajátítási jog, *Melha* Kálmán: A kisajátításról és *Stassik* Ferencz: Magyar kisajátítási jog cz. művét, továbbá *Zergényi* (J. K. 1891/29., 1892/8.), *Szerző* (J. 1899/34.) és *Csebi Pogány* Virgil (M. J. U. 1903/8.) czikkeit, s végül *Harrer*: M. Jogi Lexikon I. 716. és IV. 867.

124. §. A tagosítás.

Tagosítás alatt azt a, birtokrendező eljárást értjük, amely-nél fogva a határ különböző dűlőiben levő ingatlanok helyett minden tulajdonos egy darabban kapja ki az ingatlanát.

A tagosítás vagy összesítés annyiban korlátozza a tulajdonnak, hogy mindegyik tulajdonos akarata a tagosítás foganatosítása tekintetében nem döntő, hanem, ha azt a tagosítandó terület egynegyed részének tulajdonosai kérik, minden tulajdonos köteles tűrni ingatlanainak elvételét és helyette a község határának más részében neki adott egy ingatlannal tartozik beérni.

Külön törvényünk a tagosításról nincsen, hanem az úrbéri birtokrendezés tárgyában hozott törvények szólnak róla.

Tagosításra azért volt szükség a legtöbb községben, mert az úrbéri szántóföldek több (rendszerint három) dűlőben feküdtek.

Az anyaállam területén az 1836: VI., X. és XII., 1840: VII. XXX. és XXI. úgy az 1908: XXXIX. és 1871: LIII. t.-cz., az ország erdélyi részeiben, továbbá a volt Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd vármegyék és Kővár vidékén az 1871: LV., 1880: LIV., 1892: XXIV. és 1908: VII. törvények szabályozzák a tagosítást.

Az eljárás szakaszai: a tagosítás megengedhetősége, az előmunkálatok, az érdemleges tárgyalás és a végrehajtás.¹

Fontos eltérés az anyaállamra és a többi részekre vonatkozó

¹ Az eljárás részleteire nézve l. *Keresztszeghy* Lajos: Gyakorlati ismertetése az úrbéri perekbeni eljárások- és bizonyítékoknak cz. m. A tagosítatlan állapot hátrányára nézve l. *Fellner* Frigyes felszólalását a 256. sz. jogászegyl. füzetben.

A polg. perrendtartás törvényjavaslata reformáini akarja az egész birtokrendező eljárást, még pedig az 1896: XXV. t.-cz. elvei szerint. (L. erre nézve *Szerző* J. K. 1898/14. *Börcsök* Andor: Jogállam 1905/9.).

A több dűlőben fekvő ingatlanokat egyes helyeken (pl. Czegléd- den) tagosítás nélkül *csere útján rendezték* olyképpen, hogy a szomszédok szerződésileg — esetleg ráfizetés, toldás mellett — egy dűlőben kapták ingatlanaikat. Kár, hogy a pénzügyminiszter az úrbéri birtokrendezés *bélyeg- és illetékmentességét* az ilyen csere-szerződésekre nem tartotta kiterjeszhetőnek, pedig ha ez megvolna, a tagosítást a legtöbb községben ki lehetne kerülni, békésen, az érdekelték meguyugvá-sára és kevés költséggel.

A közlegelőnek a tagosítás során más területtel leendő kicserélését az 1908: XXXIX. t.-cz. 2. §-a megengedi.

szabályok között az, hogy az anyaállamban *részleges tagosításnak* helye nincs, míg a többi részekben igen. Az 1880: XLV. t.-cz. 7. §-a először csak városokban, szabad és volt úrbéresekkal vegyes községekben engedte meg, gazdasági javítások czéljából, a természetes határokkal bíró, vagy művelés-mód által elkülönített egyes határrészeknek (dülőknek) külön tagosítását, azon község összes határának tagosítása nélkül is. Az 1892. évi XXIV. t.-cz. pedig ezt a rendelkezést, a községek bizonyos nemére vonatkozó korlátozás nélkül, fentartotta s 7. §-ában kimondotta, hogy a részletes tagosítás ugyanazon szabályok szerint fogantatandó, mint az egész határra kiterjedő tagosítás.

125. §. A magánjogi végszükség és az állam szükségjoga.

A magánjogi végszükség jogáról a jogvédelem körében szólottunk (36. §.). Itt csak rámutatunk arra a körülményre, hogy ez a védelmi eszköz harmadik személyekkel szemben mint tulajdonkorlátozás jelentkezik, ha valamely dolog megsemmisítését vagy megsértését eredményezi.

Az állam szükségjoga (közszükségjog) árvíz, tűzvész és háború esetén érvényesíthető; s abban áll, hogy különös eljárás nélkül elvehetnek bizonyos dolgokat a hatósági közegek, sőt személyes szolgáltatásokra is kötelezhetnek egyeseket. Ez nem kisajátítás, hanem rendkívüli jog, amelyet egyedül a sürgős szükség indokol. Utólag ez esetben is kártérítés jár.

Hasonlítanak e joghoz a *közegészségügy* érdekében tehető elkobzások és a beteg állatok leölése.

Árvíz esetén, ha a vízállás az árvédelmi szabályzatban megjelölt magassághoz vagy a védtöltés koronájához közeledik és a töltés nem látszik elég erősnek: joga van a közigazgatási tisztviselőnek, vagy ennek megérkezéséig a társulati megbízottnak, az egyes lakosok, birtokosok s helységek birtokában levő anyagszereket és szerszámokat lefoglalni és azokat a védelemhez felhasználni; jogában áll továbbá az érdekeltek összes munkaerejét igénybe venni s amennyiben ez nem lenne elég, a szomszéd községek lakosai is mindnyájan védszereikkel, marháikkal és cselédjeikkel a szükséges védmunkát szünet nélkül teljesíteni kötelesek (1885: XXIII. t.-cz. 147—155. §.).

Tűzvész esetében mások épületei — a vész terjedésének

meggátlása, céljából — lebonthatók s a szükséges víz és védőeszközök igénybe vehetők.

Háború, sőt mozgósítás esetében is a szállítóeszközöket a katonaság céljaira kirendelik, s az előírt munkálatokat mindenki végezni köteles.¹

A *közegészségügy* érdekében kártalanítás nélkül megsemmisíthetők az egészségre ártalmas hús, tápszerek, italok, edények, anyagok, szerek és készítmények, mezőgazdasági termények, (1876: VII. t.-cz. 8. és 13., 1895: XLVI. t.-cz. 6. §.). Továbbá *állategészségügyi* szempontból, különösen a ragadós betegség korlátozásának céljából, köteles a tulajdonos saját állatának leölését megengedni, részint kártalanítás nélkül, részint a becsérték felének, kétharmadának vagy az egész becsértéknek kártalanításként való fizetése fejében (1888: VII. t.-cz. 33., 34., 106—112. §.).

II. A dologra vonatkozó rendelkezési és használási jog korlátozása.

162. §. A rendelkezési jog korlátjai.

1. Ide tartozik a *telekdarabolás tilalma*, amelyet *betteltelkekre* nézve egyes helyhatósági szabályrendeletek előírnak: kültelkeknél ilyen tilalom, azon az általánosan szabályon kívül, hogy a be nem épített telek csak a gazdasági használhatóság erejéig osztható (Curia 3315/1895.),² tulajdonképpen csak egy volt, amely abból állott, hogy az úrbéri rendezés alkalmával a volt úrbéresesek számára kihasított *erdőtér*, mint ezeknek közös erdeje kezelendő (1871: LIII. t.-cz. 32.); de az 1899: XXXVIII. t.-cz. 35. §. 7. pontjában nyert felhatalmazás alapján kibocsátott 20,326/1890. sz. I. M. R. szerint az erdők is éppen úgy, mint a volt úrbéresesek közös legelője, az 1894: XII. t.-cz. 12. §-a szerint, földművelési miniszteri engedély alapján feloszthatók.

¹ A külföldiek javára kivételt állapít meg a chilei köztársasággal kötött barátsági stb. szerződést becikkelyező 1871: L. t.-cz. X. cikke, amely szerint „katonai vállalatban“ nem tartoznak résztvevni hajóikkal, azok legénységével, áruikkal, kereskedelmi cikkeikkel, kivéve, ha már *előlegesen megalkudott* kárpótlást nyerne érte.

² E tilalom azonban nem igen érvényesül, minélfogva sok helyütt alig művelhető, apró parcellák támadtak. V. ö. *Imling* Konrád: A földbirtok mozgósítása cz., 256. sz. jogászegyl. ért.

2. Korlátozást tartalmaz 1881:XXXIX. t.-cz., amely szerint a tulajdonos köteles azt az építményt, amely *műemlék* lehet, 60 napig érintetlenül hagyni és utóbb épségben fentartani.

3. A rendelkezési jog korlátjai továbbá a törvényen alapuló *elidegenítési és terhelési tilalmak*, amelyeknek két nemük van.

Feltétlen tilalom alá esnek annyiban, hogy megfelelő hatósági engedély nélkül el sem idegeníthetők, s meg nem terhelhetők: a kath. egyházak és egyházi testületek javai (1559:LI., 1567:XXXI. t.-cz., Hk. 2. r. 51. §., 1643/1880. sz. vall. és közokt. min. rend.),¹ a községek törzsvagyona (1886:XXII. t.-cz. 110. §.), továbbá a házközösségi vagyonból egy tagnak jutott ingatlan (1885:XXIV. t.-cz.); végül nem terhelhetők s csak miniszteri engedély mellett adhatók el a helyi érdekű vasutak (1880:XXXI. t.-cz.). (L. még idevonatkozólag 22. §. VI.).

Az abszolút elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző szerződés semmis s a tilalom mindenkivel szemben, ipso jure hatályos, minélfogva telekkönyvileg nem is kell kitüntetni.²

Viszonylagos elidegenítési tilalom *törvény*, illetve törvényen nyugvó *bírói határozat* alapján egy van, t. i. az ingóknak végrehajtás útján való lefoglalása esetében (1881:LX. t.-cz. 74. §.); de az ingó dolog nem lesz a foglalás következtében forgalmonkívülivé, minélfogva harmadik jóhiszemű személy átadás által tulajdont szerezhet rája, s azt igényperrel sikeresen érvényesítheti (C. L. G. 269/1898., 678/1901., G. 68/1904.).

4. Ide tartozik még a *törvényi elővásárlási jog*, amely ma már tulajdonképpen csak egy esetben, t. i. *az állam javára áll fenn* telepítéseknél, akkor, ha oly területen létesítette a telepítést az állam, amelyet maga vásárolt és oly házépítő kölesönnel, amelyet maga adott.

Az állam elővásárlási jogát az 1894:V. t.-cz. szabályozza, Ez a jog a kir. kincstár javára, a telepes tulajdonjogával egyidejűleg bejegyzendő. Hatálya 15 évre terjed és abban áll, hogy

¹ Ha a per bírósága a kiel. végrehajtást róm. vagy gör. kath. plébánia nevén álló ingatlan állagára rendeli el, a tükvi hatóság a végreh. zálogjog bekebelezése iránti megkeresést megtagadni köteles. (C. 81. sz. döntv.).

² Az egész ország területéből le van kötve ilyképpen 16,300.000 hold, vagyis a terület 33.51%-a. Ennek óriási gazdasági hátrányait kiemelte Hegedűs Lóránt, 256. sz. jogászegyleti értekezésben.

a telepes csak leszármazóinak és házastársának adhatja el szabadon, ezen 15 év alatt, a telepítvényt; ha pedig idegennek akarná eladni, előbb a kincstárt köteles a megvételrel megkínálni, amely 60 nap alatt nyilatkozni tartozik, hogy jogával élni akar-e. Fennáll ez a jog árverés esetében is, amikor az árverés megkezdéséig nyilatkozhatik a kincstár, hogy igénybe veszi-e az elővásárlás jogát. Az elővásárlási összeg a vételárból és az igazolt házépítő költségből áll.¹

Még egy törvényi elővásárlási jogról kell megemlékezni, amely az 1881:XL. t.-cz. 91. §-a értelmében azt a *kisajátítást szenvedőt illeti*, akinek az ingatlanát az 1868:LV. t.-cz. hatálya alatt sajátították ki. Ez a jog kiterjed a kisajátított ingatlanra vagy annak arra a részére, amelyet a kisajátító el akar adni. Eladás előtt a kisajátítást szenvedőt meg kell kínálni, aki 30 nap alatt tartozik nyilatkozni. Ez a jog, amely átmeneti jellegű volt, ma már alig alkalmazható, mert nem igen van többé eset a vele való élésre.²

5. Végül ide vág az 1885:XXIII. t.-cz. 12. §-a, amely szerint ott, ahol a vízben tartós szükség mutatkozik és azon másképp segíteni nem lehet, a hatóság *a forrás, talajvíz és csapadék* feletti szabad rendelkezési jogot korlátozhatja s kártalanítás mellett megengedheti, hogy azt mások ivásra, itatásra és házi célokra használhassák.

127. §. A használási jog korlátjai.

A tulajdonosnak a dolog korlátlan használására vonatkozó jogát a következő törvények korlátozzák:

1. az *erdőtörvény* (1879:XXXI. t.-cz.), amelynek 2—8. §-ai szerint véderdőkben az írtás és tarvágat tilos; a kivágott vagy irtott területet be kell fásítani; tuskót, gyökeret irtani, legeltetni, almot gyűjteni nem szabad; a 165. és 166. §-ok szerint

¹ A telepes bírói uton kimozdítható, ha két évi részlettel hátralékban van. Más esetben a kimozdítást, az 1894: V. t.-cz. ellenében, nem köthetik ki a felek. (C. 3/1907.), mert itt nem egyszerű magánjogi viszony forog fenn, ahol a felek tetszés szerint szerződhetnek, hanem közgazdasági és politikai ügy.

² Az elidegenítési és terhelési tilalomra, valamint az elővásárlási jogra vonatkozó alapelvek részletes kifejtését l. alább 129. és 130. §.

pedig köteles a tulajdonos bizonyos körülmények közt a kopár területet beerdősíteni és véderdőket kezelni; végül az állam, törvényhatóságok, községek, egyházi testületek és személyek, alapítványok, hitbizományok, közbirtokosságok, volt úrbéresesek és a bányáipar és iparvállalatok céljaira alakult részvénytársaságok erdeit a megállapított üzemterv szerint kell kezelni; a községi és némely más erdők és kopár területek, a szakértő erdőtisztek által végzendő erdőgazdasági teendőknek ellátása végett, az állam kezelésébe adandók át (1898: XIX. t.-cz.).

2. a vadászati törvény (1883: XX. t.-cz.), amely szerint a vadászati jog alkotórésze ugyan a földbirtokra vonatkozó tulajdonjognak, mégis — a vadászati tilalomba nem eső időben is — saját földbirtokán a tulajdonos, vagy az, akinek az jogot, vagy engedélyt adott, a vadászatot csak akkor gyakorolhatja: a) ha a földbirtok legalább 200 holdra terjed, holdját 1600 □-ölével számítva; vagy b) ha a földbirtok 200 holdnál kisebb ugyan, de kertileg művelik és kerítéssel, vagy árokkal van elzárva, avagy belső telek, szőlő vagy állandó sziget. Az egy tagban legalább 50 holdat tevő földbirtokok tulajdonosai egyesülhetnek, amennyiben az egyesített területek a 200 holdat megütik s együtt megilleti őket a vadászati jog. Ha ezek az esetek fenn nem forognak, az ilyen ingatlanokon és a községek tulajdonába tartozó területeken a vadászati jogot legalább hat évre bérbe kell adni;¹

3. a halászati törvény (1888: XIX. t.-cz.), amely szerint nyílt vizeken bizonyos időszakban tilos a halászás. Továbbá az ugyanilyen jellegű vizekben a meder tulajdonosa csak úgy halászhat, hogy a szomszéd halászati jogát ne sértse. Ha ez lehetetlen vagy ha okszerűen nem gyakorolható másképpen a halászat: társulattá kell alakulni. Nyílt víz az, amely nem halastó s amely halat tartó vízzel nincs olyan összeköttetésben, hogy a halak

¹ A közigazgatási bíróságnak 1026/1903. sz. határozata szerint a volt úrbéreses egyetemének osztatlan tulajdonát képező erdő- és legelőterület a törvény által megkívánt kellékek fenforgása esetében önálló vadászterületet képezhet s az úrbéreses egyetemének szabad rendelkezése alá tartozhatik.

Ugyanaz a bíróság 1292/1903. szám alatt kimondta továbbá, hogy az egy tagban legalább 50 holddal bíró földtulajdonos az esetben is egyesülhet a törvényes feltételek mellett valamely szomszédos birtokkal a vadászat önálló gyakorlására, ha ez a szomszéd birtok már önmagában véve is önálló vadászterületet képez.

az egyikből a másikba átmehetnek. (V. ö. II. kötet, 120. §. b) pont, amely szerint a halászat földesúri jog lehet ma is);

4. a *vízjogi törvény* (1885:XXIII. t.-cz.), amely szerint a meder és part tulajdonjoga csak a *vízhasználatok* sérelme nélkül gyakorolható (6. §.); az országos határt alkotó, valamint hajózható és tutajozható folyók *szabályozását*, a meder tisztítását s a partok védelmét az állam bármikor eszközölheti (45. §.); *vízi munkálatok* végett a tulajdonos az *előmunkálatokat* (160. §.), kártérítés mellett a *víz át- és levezetését* (59. §.), a kijelölt úton a *vízhez való járást* (60. §.); nyilvános vizeknél a vízvédelmi, vízszabályozó és védő-mű létesítését és a partokba való kötését tűrni köteles (65. §.). Ezekén kívül kártalanítás nélkül tartozik: a) a tutajozható és hajózható folyók mentén a vontatásra, emberek és állatok számára szabályrendeletileg megállapított szélességű *utat hagyni*; b) a hajók és tutajok *kikötését* a hatóságilag kijelölt helyeken megengedni; c) a faúsztatásra jogosítottaknak és munkásaiknak közvetlen a víz partján fekvő földeken a *szabad járást*, és d) vízrendőri szempontból a *vízhez férést* megengedni (66. §.);¹

5. a *futóhomok meggátlásáról* szóló törvények (1807:XX., 1844:X. t.-cz.), amelyek szerint azok, akiknek ingatlanait a homok elboríthatná, ez ellen fák ültetésével tartoznak védekezni s a költségeket birtokuk terjedelméhez és a tőlük eltávolítandó kár nagyságához képest viselik. E célból kisajátításnak is van helye (1881:XLI. t.-cz. I. §.). Az erdőtörvények fent említett tilalmai a futóhomokon levő erdőkre is vonatkoznak;

6. a *mezőgazdasági ingatlanok* használatára nézve korlátokat tartalmaz 1894:XII. t.-cz. E szerint a *nyomásos gazdálkodás* kötelező a tulajdonosokra nézve, ha ez az 1894:XII. t.-cz. életbeléptekor fennállott és a tulajdonosok $\frac{2}{3}$ -ad része a fenntartást kívánja; hat év elteltével a tulajdonosok $\frac{1}{10}$ -ed részének kérelmére a gazdálkodás megszüntethető. Önálló puszták, tagosított határokbán önálló tagok, az állandóan bekerített és szőlővel beültetett területek tulajdonosai nem kötelezhetők

¹ Ha az 1—4. alatt id. törvények szerint más használhatja bizonyos vonatkozásban az idegen földbirtokot, erdőt vagy vizet: köteles az okozott kárt megtéríteni, amit e törvények kifejezetten előírnak. Az 1879:XXXI. t.-cz. 205. §-a szerint a faúsztatásból eredő kár 30 nap alatt érvényesíthető.

nyomásos gazdálkodásra. Ugyanez a törvény kimondja, hogy a *vízmosásos területeken* a legeltetés eltávolítható és befásításuk rendelkezhető el; továbbá, hogy közutak mentén fák ültethetők és pedig esetleg az út mellett fekvő területen;

7. a *szőlőművelés* tekintetében, ugyancsak az 1894:XII. t.-cz. szerint, korlátozás, hogy a tulajdonosnak be kell lépnie a *hegyközségbe*, amely határozza a szüretelés idejét s a közös gazdálkodási és kezelési szervezkedés iránt;¹

8. végül korlátozzák az ingatlan dolog kizárólagos használatát a *szomszédjogból* folyó jogosítványok, amelyek nem idegen dologra vonatkozó dologi jogok ugyan, mégis rendszerint fennállnak a szomszéd telkekre vonatkozólag, s néhány törvény, statútumok és szokásjog a forrásuk.²

A szomszédjog tartalmát nem lehet olyképpen megállapítani, hogy az minden esetre találjon, mert a *helyi viszonyok* szerint, továbbá aszerint, hogy *bel- vagy kültelkekről* van-e szó, nagyon különböző jogosítványokból áll.

Általános elvként csak annyi mondható ki, hogy a szomszéd *köteles túlnyi bizonyos közvetlen és közvetett behatásokat*, amelyek a szomszédos ingatlanról vagy attól erednek, aki használja az ingatlant. E behatások mértékére nézve az az általános szabály, hogy ha a *rendes használat* körében merülnek fel, meg vannak engedve, ha kellemetlenek és károsak is a szomszédra nézve. Mindig tilos azonban a tulajdonjognak *szeszélyből* vagy *boszantás* (aemulatio, Neidbau, chicane) czéljából való káros és kellemetlen gyakorlása. Ez akkor forog fenn, ha a jogosultnak a tulajdonjog gyakorlásában egyéb célja, tehát jogi érdeke nem volt. Ezt — bármily nehéz is — annak kell bizonyítania, aki a joggyakorlást sérelmesnek tartja magára nézve.³

¹ De sem a hegyközségnek, sem az ilykép megalakult érdekeliségnek telki szolgálat érvényesítésére kereseti jog nincs; erre csak az érdekelt hegybirtokosok jogosultak. (C. 5221/1907.).

² Ezt a kérdést részletesen tárgyalják: *Katona* Mór: Magánjogi dolgozatok 173—227. l., *Ágoston* Péter: 120. §-nál id. m. IV., czím, *Csebi* Pogány Virgil: u. o. id. m., *Biermann* Mihály (Magy. Igazságügy XXVI. és XXVII. kötet) és *Dernburg* Henrik: M. Jogi Lexikon VI. k. Régekte szomszédjog alatt némely városban (pl. Győrött) a szomszédos házra vonatkozó elővásárlási jogot értették, amely szokásjog alapján, bizonyos feltételek mellett érvényesíthető volt.

³ Mai jogunkban az ideális kár megtérítésének helye nem kíván, kárt nem ítélnék meg a bíróságaink, ha a szomszédjog átlépése nem járt.

A közvetlen és közvetett behatások (immissio) eltérő szabályok alá esnek. Ugyanis a közvetlen behatás csak *kivételesen* szabad, t. i. akkor, ha a szomszéd egyébként nem használhatja ingatlanát, vagy ha a tárgyi jog kifejezetten megengedi az ilyen behatást. A közvetett behatás *rendszerint szabad*, addig a határig, amíg a szomszéd ingatlanának használatát lényegesen nem korlátozza; de ha a helyi viszonyoknak csak ilyen használat felel meg, a közvetett behatás nem tiltható el; pl. gyár mellett levő telekre több füst megy át, mintha más ingatlan volna ott, de e miatt a szomszéd sikerrel nem tiltakozhatik.

A) A megengedett *közvetlen behatások* ezek:

a) ha a helyi szokásjog megengedi, a tulajdonos tartozik tűrni, hogy a szomszéd egyes dolgokat, különösen gazdasági eszközöket az ő falához támoasson vagy rája aggasson (C. 1233/1883.);

b) ha a tulajdonos *épít, épületét megújítja, vagy tataroztatja*, átléphet a szomszéd telekre, oda az állványokat és építési anyagokat ideiglenesen elhelyezheti, ha az építés vagy javítás másképp nem eszközölhető (Dt. u. f. II. 124.). Ha azonban mindez a szomszédot az ingatlan rendes használatában akadályozná, az okozott kár megtérítendő;

c) ha a szokásjog megengedi, a ház *eresze, csepegője* a szomszéd telkére nyúlhat (C. 2376/1885., 9312/1895.). Ilyen szokásjog hiányában, az ereszről lehulló víz csak a saját telekre eshetik, amikor a két ház közt bizonyos üres tér (mesgye) támad, a melyre ablak is nyílhatik, s amely az ereszvíz levezetésére szolgál. De a két telek nem tekinthető ez esetben uralkodó és szolgáló teleknek, minélfogva e helyzet alapján sem ereszjog, sem ablakszolgálat elbirtoklás által nem keletkezik. (C. 2478/1906.).

vagyoni hátránnyal. Ellenben pl. a francia semmitőszék az ipar üzemből eredő éjjeli lármát, mivel meghaladta a közönséges mértéket; továbbá a nyilvános és állandó bárendezés zene-zaját, ha a szerkezet és óvószabályok hiányosak, vagy ha nyitott ablakok mellett történik, kártérítési alapul elfogadta, mivel a szomszéd álmát megzavarták, az üzem, illetve a tánc egész ideje alatt. Kártérítésre kötelezte továbbá az alperest, mert ez saját telkén zajt és lármát csapott, hogy a szomszéd által tervezett vadászatot sikertelenné tegye és a vadakat eljessze. Ez utóbbi esetben nálunk is kimondanák a felelősséget, mert vagyoni kár forog fenn. V. ö. Terv. 1079. §. és hozzá Wittmann Ernő: 265. sz. jogászegyl. éit.

d) *szükségbeli útra* van joga a szomszédnak — kellő kártérítés mellett akkor, ha — kivált birtokrendezés alkalmával — a mezei dűlőutakat úgy jelölték ki, hogy valamely telek nincs közöttük összekötve (1894: XII. t.-cz. 36. §.); és ha az erdő termékei csak más telkén át vagy e nélkül tetemes költséggel szállíthatók el (1879: XXXI. t.-cz. 178. §.);¹

e) a szomszéd telekre, kártérítési kötelezettség mellett, *át szabad lépni, méhraj* elfogása végett (1894: XII. t.-cz. 59. §.);²

f) a szomszéd telekre átnyúlhatnak a *fa ágai és gyökerei*; s azokat csak akkor lehet eltávolítani, ha a szomszédnak (pl. beárnyékolás által) kárt okoznak, vagy pl. veszélyeztetik a szomszéd épületét (C. 5816/1893., 3132/1896.). A fáról az idegen telekre hullott *gyümölcs* e telek tulajdonosáé s annak felszedése végett a fa tulajdonosa a másik telekre át nem léphet;³

g) a gyümölcs birtokosa, hatósági engedély alapján és a tulajdonos értesítése mellett, saját költségén *kiirtathatja a hernyókat* a szomszédos erdőben, 30 méter széles területen (1894: XII. t.-cz. 58. §.).

B) A közvetett behatások tekintetében a következő szabályok irányadók:

a) *Kutat* lakott külterületen netán létező kutaktól, tavaktól, forrásoktól, vízesatornáktól vagy házaktól legalább három méter,

¹ Ha a szükséges közlekedés valamely ingatlan felosztása következtében akad fenn, útról az osztozó társak vagy jogutódai gondoskodni tartoznak (C. 1493/1897.). Ha két szomszédos és egyszerre elárverezett ingatlanrész közül, amelyek egyike belsőség, a másik pedig utána kiosztott kert volt, az átjárás az egyikhez nem gyakorolható másként, mint a másik ingatlanon keresztül, akkor ez utóbbinak árverési vevője az átjárást és az útszolgálat bekebelezését tűrni tartozik, ha erről az árverési feltételek nem is szóltak. (Mdt. I. 180.). Az 1894: XII. t.-cz. 94. §. h) és 95. §. f) pontja szerint mezei termények betakarításakor és szántáskor a szükséges szekér- és ekeforgásokkal a szomszédos területre áthatolni nem szabad.

² Tételes törvény nem engedi ugyan nálunk meg, mint pl. a német ptkv. 867. §-a, de kétségtelenül szabad idegen telekre lépni, ha bármely dolgom odakerült, pl. a szél kalapomat elkapta. De a sebzett vadat idegen területen tilos üzni (1883: XX. t.-cz. 17. §.); ha a sebzett vad elesik, azé, akit azon a területen a vadászati jog megillet.

³ A közös mesgyére egyoldalúlag fa nem ültethető; e tény birtokháborítás (M. 111., C. 5418/1889.). Közúthoz csak olyan közel ültethető fa, hogy annak ágai a szabad közlekedést ne gátolják (C. 1261/1895.).

belterületen legalább 15 méter távolságban szabad fűrni. Ezen távolságok meg nem tartása esetén az új kút az érdekelt fél kérelmére betömendő (1885:XXIII. t.-cz. 14. §.). Fűrésok, galériák és ártézi kutak hasonló művektől 100 méterre, épülettől, vasúttól, közúttól 40 méterre létesíthetők hatósági engedély nélkül (u. o. 15. §.). Az ásvány- és gyógyforrásokra és vizekre a földmivelésügyi miniszter szakértők és az összes érdekelt meghallgatásával a helyi viszonyoknak megfelelő védterületet állapít meg. (u. o. 16. §.):¹

b) az olyan intézkedések és cselekmények, amelyeknél fogva *gőz, füst, korom, bűz, zaj,*² *rázkódás és más effélék* a szomszéd telkére áthatnak, az általános elvek szerint, meg vannak engedve, de mindig tilos az áthatás közvetítése külön vezetéken át;

c) a *telek leásása* tilos, ha a szomszéd telektől a szükséges földtámaszt elvonják vele, ha csak a telek elegendő megtámasztásáról nem gondoskodnak;

d) *ablak* vágható a szomszéd telekre néző falon is, de viszont a szomszéd az ablak elé bármilyen szerkezetet emelhet, mégha így a világosságot és levegőt el is zárná (Dt. r. f. XV. 75.);

e) a *víz természetes folyását* nem szabad a szomszéd kárára megváltoztatni (1885:XXIII. t.-cz. 15. §.);³

f) a gőzmozdonyú vasutak és gőzhajózásra szánt vízi utak vállalatától az építés megkezdése után 60 méter távolságban belül *szérűskerteket* egyáltalán nem, épületeket pedig csak hatósági engedéllyel szabad készíteni (1881:XLI. t.-cz. 20. §.);

g) olyan *ipartelepek*, amelyek fekvésük, vagy az üzlet minéműsége által a szomszéd birtokosokat vagy lakókat, avagy egyáltalán a közönséget háborgatják, megkárosíthatják, avagy veszélyeztethetik, csak iparhatósági telepengedély alapján állíthatók fel és helyezhetők át (1884:XVII. t.-cz. 25. §.).⁴

¹ A trágya- és ürgödrök s egyéb nedves anyagokat tartalmazó bemélyítések nem engedhetők meg, illetve eltávolítandók, ha a szomszédnak lényeges kárt okoznak vagy okozhatnak (C. 8875/1894., 1798/1895.).

² De a tulajdon használatában zavaró lármá vagy zaj tilos, akkor, ha a normális átlagenuber, tehát nem az idegesek érzése szerint elviselhetetlen. Éjjel csak a csukott ablakon is átható lármá tilos.

³ A vízfolyás megváltoztatása: birtokháborítás. (Mdt. VIII. 29.).

⁴ Ezek az iparüzletek kisajátíthatók, ha az egészségre ártalmasok, avagy a közönségre hátrányosak vagy veszélyesek (1881:XVII. t.-cz. 36.

Telepengedélyre szorulnak az idézett törvényszakasz szerint: az agyagárú-égető-kemenczék, állati szőr előkészítésére szánt telepek, ásványolajfinomítók, bélhúr- és béltisztító telepek, cukorgyárak, csontégetők, csontfehérítők, csontfőzők, csontszárítók, csontzúzó, döngyöző helyek, enyvfőzők, faggyúolvasztók, fémöntők, amennyiben az olvasztás nem tégelyekben történik, és nyers fémek előállítására szolgáló telepek, fűrészfőzők, fürdők, gázkészítő és gáztartó intézetek, gőzmalmok, gyertyaöntők, gyors-fehérítők, gyúszó- és gyúszó készítésére szánt mindegyik telepek, hámorművek, házfedő-papír és házfedő-nemez előállítására szolgáló gyárak, kátránykészítők és kátrányos ponyva előállítására szolgáló gyárak, keményítőt és keményítőszörpöt előállító gyárak, kokszygyárak, amennyiben másutt állítatnak fel, mint ahol az anyagot termelik, koromégetők, len- és kenderáztató telepek, lőporgyárak, és raktárak, mész-, tégl- és gipsz-égető kemenczék, olajgyárak, paraffin-gyárak, pörkölő kemenczék, rongy-gyűjtő és osztályozó telepek, sörgyárak, szappanfőzők, száraz- és szélmalomok, szeszgyárak, timár-műhelyek, trágyagyárak, tükrögyárak, tűzijáték-árú készítésére szolgáló mindegyik telepek, uszodák, üveghuták, vágóhidak, vegyészeti gyárak, vér- és lúgfőzők.

Ezt a listát bővítik a 12724/1887., 7231/1890., 4565/1891., 51,991/1893., 49,545/1899., 77,221/1900. és 18,247/1904. sz. kereskedelmi miniszteri rendelet, amelyek szerint telepengedélyre szorulnak még: a bőrszárító telepek, amennyiben a kisipar körét meghaladják; a csontgyűjtő telepek; az épület- és tűzifa-raktárak; a kőfejtő telepek; a marha- és sertéshízlalók, amennyiben a kisipart meghaladják; a gőzfűrészek és a mechanikai berendezéssel bíró asztalos-műhelyek; a sakterezés, a villamos erő és sűrített levegőt szolgáltató telepek, végül az összes őrlőmalomok.

A szomszédjog alapja a *társas együttélés biztosítása* lévén, fennáll ez az egy ingatlanon, különösen az egy házban élő szomszédok között is, ahol kivált a közvetett behatások (ajtó-

§.). Engedélyezett ipartelep jogos üzeme által okozott kár is megtérítendő a szomszédoknak (id. t.-cz. 35. §.). — *Katona* (fentebb id. m. 211. l.) azt tartja, hogy, ha a szomszédban bordélyházat nyitnak, a szomszédház értékesülését a bordélyos megtéríteni köteles.

csukás, zongorázás, gyermeklárma, szőnyegporolás stb.) fordulnak elő gyakran és érezhetően fokozott mérvben.¹ Itt is megoldható azonban minden kérdés a fentebb kiemelt általános elvek alapján.

Második fejezet: A tulajdonnak ügyleti körlátai.

128. §. A családi hitbizomány.

I. Családi hitbizomány (fideicommissum) alatt azt a vagyont értjük, amelynek tulajdonjogát magánintézkedés olyképpen korlátozza, hogy a vagyon az előre megállapított öröklési rend szerint a család tagjai közül osztály nélkül mindig csak egy személyre hárul (egyéni utódlás), aki azt nem idegenítheti el s felőle halálesetre sem rendelkezhetik.

A családi hitbizomány a vagyontömeget minden jövőendő, vagy legalább több nemzedékre lekötve, kötségtelen, hogy a tulajdonszabadság elvével ellenkezik s a vagyonforgalmat megszüntetve, jogi, társadalmi és gazdasági hátrányokkal jár. Emellett igazságtalan is a család többi tagjaira nézve, mert ha a család fénye (splendor familiae) egy tagban, a vérség hatékony ótalma által fenn is marad (bizonyára emiatt nevezte *Frank* a hitbizományt nemzeti díszjóságnak és nemzeti díszörökségnek), a többi családtag szegénységbe jut, amennyiben csak a leányoknak van (az apácák kivételével, akik az zárdában kapnak ellátást) *hajadoni joguk* alapján lakásra, tartásra és tisztes kiházásításra igényük (I. T. Sz., I. rész. 3. §.).² A családi hitbizomány káros hatása annál inkább érezhető, mert régi merevségében változatlanul áll fenn ma is s nem idomult át, nem simul hozzá az általános jogrendszerhez.³

¹ Ezeknél az is közvetett behatás lehet, hogy ki lakik még abban a házban, pl. ha utóbb kéjhölgy költözik az egyik lakásba, felmondásnak van helye.

² Szokás azonban a család fitagjairól is különös intézkedések (pl. *apanage*) által gondoskodni.

³ A családi hitbizomány reformja régóta napirenden van. Már az 1791: LXVII. és 1827: VIII. törvényczikkek küldtek ki bizottságokat ebből a célból. Újabban külön törvény útján s nem a magánjogi codex keretén belül akarják a szükséges javításokat megtenni. Az irodalomból kiemelendők: *Keresztúry* József, *Benczur* János és *Varga* Soma

A hitbizomány nem magyar eredetű jogintézmény, hanem külföldről hozták be. Élőször az 1687: IX. t.-cz. a főneméseknek, utóbb az 1723: L. t.-cz. a köznemeseknek is engedte meg a hitbizományalapítást, de csak a szerzeményi vagyon tekintetében és királyi jóváhagyás mellett. Az ősi vagyon azért nem lehetett hitbizománytárgy, mert ez, mint tudjuk, a nemzetségre volt s felette a tulajdonos nem rendelkezhetett.¹ Az ősiség eltöröltetvén, ma, a kötelesrész kiadása után, az alapítónak minden vagyona tárgya lehet a hitbizománynak; s így jelenleg még inkább hátrányos ez az intézmény, a család többi tagjaira és az egész nemzetre nézve.²

akadémiai pályaművei, *Katona Mór*: A magyar családi hitbizomány cz. m., Magánjogi dolgozatok 365—370. l. és *M. Jogi Lexikon* IV. 147., *Földes Béla*: Adalékok a magyar hitbizomány kérdéséhez cz. ért., *Lányi Bertalan* a Fodor-féle Magánjogban, II. 440—508., u. az: Előadói tervezet a családi hitbizományok rendezéséről; u. az: A családi hitbizományok reformjának jogászai szempontjai cz. jogászegyleti ért., *Schwarz Gusztáv*, *Székkács Ferencz*, *Hammersberg Jenő*, *Tóth Gáspár*, *Fabiny Ferencz*, *Kobler Ferencz*, *Imling Konrád* és *Vavrik Béla* felszólalásával.

A családi hitbizomány némi rokonságban van a *hitbizományi helyettesítéssel*, amelynél a juttatás felett, sem élők közt, sem halálesetre, szintén nem rendelkezik az örökös vagy hagyományos; de ez a lekötés csak egy nemzedékre érvényes (l. alább 236. §.); rokonságban van továbbá az alapítványnyal is (kivált ha ezt család számára alkották), amelynél vagyon szintén le van kötve, meghatározott célra, esetleg a családtagok részére; de az alapítvány magánjogi személy, míg a hitbizomány nem az (l. fentebb 44—46. §.). Itt említendő továbbá a *fideicommissum inter vivos* (l. 170. §.), amely szerint valamely átruházott vagyon, vagy annak egy része az átruházónak, vagy harmadik személynek adandó ki, vagy rája fog szállni (háramlási jog.).

¹ Ez a lekötöttség volt az oka, hogy a hitbizomány behozatala oly későn történt, a külföldi államokkal szemben. Nálunk egyszerűen nem volt szükség reá. 1867-ben is — *Katona* szerint — csak azért hozták be, hogy a főneméseket megnyerjék az Arany-Bulla ellenállási záradékának az eltörlésére; 1723-ban pedig a köznemesek a Habsburg-leányág trónutódlásának az elismerése kapcsán jutnak a hitbizományalapítás jogához.

² Jelenleg 93 hitbizomány áll fenn. 1700-ig csak 6, 1800-ig 10, 1861-ig 16, 1861. óta (az ősiség forgalmi békői lehullván, az elidegenítés és megterhelés rohamos bekövetkezésének az ellensúlyozásául) 61 hitbizomány keletkezett, amely utóbbiak közül 11 köznemestől származik, a többi mind főnemesi hitbizomány. Le van kötve 92 család részére 2328,485 kat. hold, vagyis az ország területének 4.75%-a. Egy

A fentebb említett két törvényen kívül az I. T. Sz. I. rész 3. §-a, amely a hitbizományi intézményt a vele kapcsolatos hajadoni joggal együtt (l. alább 210. §.) érintetlenül hagyta, továbbá az 1862. nov. 9-én kelt 15,742. sz. a. a kir. Curiához intézett kir. rendelet és az 1868. évi LIV. t.-cz. 21. és 53. §-ai, meg az ezen t.-cz.-ben nyert felhatalmazása alapján, 1869. ápr. 7-én kiadott I. M. R. a hitbizományi jog forrásai, amelyek az optkv. nyomán haladnak.

Négy kérdés tárgyalandó: 1. a hitbizomány rendelése és 2. biztosítása; 3. a birtokos és a várományosok jogviszonyai és 4. a hitbizomány megszűnése.

II. A hitbizomány rendelésénél első aktus az *alapítás*, amelyhez a jogügyleti általános kellékeken felül — a jogegyenlőség alapelve következtében — jelenleg már nem szükséges, hogy az alapító nemes vagy főnemes legyen.

Az alapító-levélben ki kell tüntetni az *öröklés rendjét*.

E tekintetben három főtypus van: a *primogenitura*, *majoratus* és *senioratus*. Leggyakoribb nálunk az első s abban áll, hogy az elsőszülöttre száll a vagyon s az ő ágánál (és pedig mindig az elsőszülöttre szállva) marad mindaddig, amíg benne öröklőképes fiutód van. Majoratus akkor forog fenn, ha az alapítóhoz, az első szerzőhöz, vagy az utolsó hitbizományi birtokoshoz ízre nézve legközelebb levő férfi örököl; ha többen vannak egyenlő ízüiek, akkor az öregebb lesz a jogosult. Végül a senioratusnál az lesz a hitbizományi birtokos, aki a családban a legöregebb férfi.

Alfajok a másod-, harmadfiszülöttség, az utolsófiszülöttség (*secundo*-, *tertio*-, *ultimogenitura*), a *minoratus* és *junioratus*. Emellett tetszés szerint kombinált öröklési rend is állapítható meg.

Az alapítólevél a törvényes születés (törvényesítés) általános feltételén kívül különös feltételeket is írhat elő, pl. magyar honosság, bizonyos valláshoz tartozás, egyenrangú házasság, a polgári kötés egyházi megáldása (így Zichy Rezső hitbizományánál).

hitbizomány pénzbeli és pedig gr. Szapáry Jánosé, 1814-ből. A legnagyobb hitbizomány (402,820 hold) herczeg Eszterházy Pálé, 1695-ből; a legkisebb (746 hold), gróf Zichy Henriké, 1878-ból.

A leánymaradéknak rendszerint nincs igénye a hitbizományra. De ha az alapító azt rendelte, hogy a fiág kihaltával a hitbizomány a leányágra szálljon, ez a finemzedék számára előírt rend szerint történik; de ugyanazon ágban a fiúk a leányokat megelőzik. Ha nő a hitbizományi birtokos, férje az alapító családnévét a magáéhoz felvenni tartozik.

Az 1862. évi kir. rendelet 7. §-a szerint ú. n. *öröklési hitbizomány* is létesíthető, amely abban áll, hogy a törvényi öröklés rendje szerint a legközelebbi firokonokra száll a hitbizomány, akik a jövedelmen osztoznak. Ez nem valódi hitbizomány, mert nincs meg nála az egyéni kizárólagos utódlás.

Az alapító-levélben meg kell továbbá jelölni a létesítendő *hitbizomány tárgyát*, amely mindenféle vagyontárgy (ingó, ingatlan, tőke, értékpapír stb.) lehet, ami állandó és jövedelmet hajt, Nem jövedelmező dolgok csak mint a jövedelmet hozó vagyon kiegészítő részei lehetnek a hitbizománynak tárgyai.

A hitbizomány értékének sem a minimuma, sem a maximuma nincs ugyan kifejezetten megszabva, de a gyakorlat szerint csak nagyobb vagyontömegre nézve engedhető meg a hitbizományalapítás.

A hitbizomány felállítható az alapító *halála utánra, sőt életében is*, amikor is átadás előtt szabadon visszavonható (id. kir. rend. 11. §.). Ha utóbb olyan fiörököse születik az alapítónak, aki a hitbizományra nem jogosult, az alapítvány visszavontnak tekintendő.

Másik kellék a hitbizományrendeléshez a *királyi jóváhagyás*, amely előzetesen is megadható. Ezt a jóváhagyást, amely semmiképpen, tehát beismerés, családi gyakorlat és végintézkedések által sem pótolható (C. 6513/1889.), az alapítónak, halála után pedig az örökösének kell kieszközölnie (Dt. r. f. XIV. 215.).¹

A hitbizomány jóváhagyása iránt a kérvényt az igazságügy-miniszterhez kell beadni s ki kell tüntetni benne: az alapító nevét s azt a családot, amelynek a hitbizományt rendelik; csatolni kell az alapító levelet, a lekötendő vagyon becsértékét

¹ Ha az örökös ezt nem bírja elérni, a törvényi öröklés általános szabályai szerint száll át a vagyon. Másik nézet, hogy azt a kijelölt személy kapná meg ilyenkor is; a harmadik pedig, hogy ő kapja meg ugyan, de a rokonság javára utóöröklés korlátjával. E két utóbbi fel fogásnak nincs gyökere élő jogunkban. L. *Enyiczkey*: J. K. 1880/2.

igazoló okiratokat, ingatlanoknál a hitelesített telekkönyvi kivonatot, amelyből kitűnjék, hogy bejegyzett adósság nem terheli őket; továbbá, ha köteleSRésre jogosultak vannak, ki kell mutatni, hogy a hitbizományalapítás nem sérti a köteleSRést, vagy hogy lemondtak a köteleSRésről; meg kell nevezni azt a törvényszéket, amely a hitbizományi bíróság lesz, vagyis amelynek területén a jószág feje fekszik; ha így nem lehetne ezt megállapítani, az igazságügyminiszter jelöli ki a hitbizományi törvényszéket (1868: LIV. t.-cz. 21. §.).

A királyi jóváhagyás kegyelmi tény, amely privilegiumot a felség személye körüli miniszter jegyzi ellen s róla az igazságügyminiszter értesíti a hitbizományi bíróságot. Ez a hivatalos lapban közli a hitbizomány-alapítást, amely egy év alatt az illető törvényhatóságokban is kihirdetendő.

III. A hitbizomány biztosítása. Ha a kir. jóváhagyás leérkezik, a törvényszék *gondnokot* rendel, akinek kötelessége a várományosok jogainak megóvása és a hitbizományi birtokos ellenőrzése. Ő képviseli a hitbizományt és minden fontos ügyben meghallgatandó. További biztosító intézkedések: a *lettár* felvétele, a hitbizománynak *telekkönyvi kitüntetése*, az állampapírok *lekötése*, vagy a hitbizományra való *átírása* és a követelésekről szóló okiratoknak *bírói őrizet* alá vétele. Végül biztosító eszköz a *zárlat*, amelynek akkor van helye, ha a hitbizományi birtokos rosszul gazdálkodik, az állagot veszélyezteti, az adósságokat nem pontosan törleszti, vagy adósságokba bonyolódik. Ez esetben köteles is, nemcsak jogosított a bíróság a zárlat elrendelésére (Dt. III. f. XI. 91.).

IV. A hitbizományi birtokos és a várományosok jogviszonyai.

1. A hitbizományi mindenkori birtokosa *tulajdonos* ugyan s helytelen akár osztott,¹ akár közös, akár időleges tulajdon-

¹ Az id. kir. rendelet 12. §-a szerint a várományosoké a fő-, a birtokosé a haszonvételi tulajdon; de az 1869. évi I. M. R. eltért ettől az állásponttól, amely az optkv.-vel egyezik. *Katona* nézete pedig az, hogy a hitbizomány jogi személy, amelyet a gondnok képvisel. (A magyar családi hitbizományt cz. m. 160. l.). Időleges tulajdonnak fogja fel a hitbizományt *Kolosváry* Bálint (18. §-nál id. m. I. 325.); osztott (bontott) tulajdonnak *Suhayda* (17. §-nál id. m. 458.), *Agoston* (120. §-nál id. m. 399. l.); míg *Lányi* (Fodor Magánjog II. 441.), *Zlinszky-Reiner* (18. §-nál id. m. 262. l.) és *Frank* (u. o. id. m. 462. l.) velünk egyezően tanít. A családtagok közös tulajdonát ma már senki

ként, vagy pláne jogi személynek felfogni a hitbizományt, de jogállása különleges szabályok szerint alakul. Azt már tudjuk, hogy az állag fölött nem rendelkezhetik, mert ez a család későbbi tagjai számára van lekötve, minélfogva sértetlenül fentartandó s ha értéke csökkent volna, a tulajdonos felelősséggel tartozik. Így tehát a hasznok illetik csak a tulajdonost, de nem szabad haszonélvezetképpen felfogni az ő jogát, mert célszerűbb gazdálkodás végett változtatásokat eszközölhet, sőt a hitbizományi bíróság beleegyezésével egyes ingatlanokat elcserélhet, elidegeníthet, amikor a vételár a tőkéhez csatolandó, továbbá beruházási célokra a leltári tiszta érték $\frac{1}{3}$ -ad részéig adósságokat is vehet fel, amelyek 32 év alatt törlesztendőek (depuratio).¹ Eltér az ő jogállása annyiban is a haszonélvezőtől, hogy, ha nincs várományos, a vagyon az utolsó birtokos kezében felszabadul. Viszont annyiban terhesebb a helyzete a haszonélvezőnél, hogy nemcsak a közterheket viseli, hanem törlesztenie kell az adósságok tőkéjét is.

Ha a tulajdonos meghal, a vagyon felbecsülendő s a többlet az ő hagyatéka lesz, a hiány pedig megtérítendő. A törzsvagyon a kijelölt várományosra száll. Az elhalt tulajdonos özvegyének a törzsvagyonra nézve nincs özvegyi haszonélvezeti joga.²

Az új birtokos a hitbizományi bíróság elismerése után gyakorolhatja az őt megillető jogokat (Dt. u. f. XI. 197.), amelyek nem az előbbi hitbizományi birtokos jogán, hanem az alapítólevélen nyugszanak (Bpesti tábla, Dt. u. f. XIII. 201.).

2. A várományosok joga csak arra terjed, hogy az alapító

se tanítja nálunk. Schwarz szerint (18. §-nál id. m. 44. és 58.), a hitbizományi vagyon a család fentartása célját szolgáló különvagyon, a hitbizományos szabad vagyonával szemben.

¹ A hitbizományi birtokok szerződésai, a hitbizományi bíróság jóváhagyásának esetén kívül, a birtokos halálával megszűnnek (C. 1376/1902.) s a bérleti szerződést az új birtokos felmondhatja (Dt. u. f. XI. 197.).

² Grosschmid szerint (Fejezetek I. 189.) — a *res cum onere transit* (Hk. I. 82.) elvénél fogva és a Plan. 690. dec.-ból vonható érv alapján, amely az özvegyi joggal terhelt ősieket a fidicommissumhoz hasonlította — igen, az I. T. Sz. területén. Az I. T. Sz. 16. §-a óta, amely az özvegyi jogra nézve a régi jogszabályokat tartotta fenn, támadtak az 1862. és 1869. évi rendeletek, amelyek kodifikálnak, s így a régi jogszabályokat lerontották.

rendelkezése szerint megóvassék a hitbizományi vagyon integritása. Intézkedésre soha sincs, csak meghallgatásra van igényük minden fontosabb kérdésben (pl. gondnokrendelés, tőkék elhelyezése, állagváltoztatás, terhelés, a birtokos halála utánra is kiterjedő szerződés kötése stb.); továbbá panaszt emelhetnek a rossz kezelés miatt, jelen lehetnek a leltározásnál, zárlatot kérhetnek, végül a hitbizomány és a várományosok védelmére szükséges intézkedések megtételét követelhetik.

Várományosok alatt a családnak öröklésre képes összes tagjait értjük, akik közül tehát bármelyikre kerülhet az öröklési rend.

Ugy a hitbizományi birtokos közvetlen utóda, mint a várományosok közül akárci lemondhat az öröklési jogról, de csak saját személyére nézve.

V. A hitbizomány megszűnik, ha tárgya elenyészik és ha nincsen várományos. Ez utóbbi esetben a hitbizományi birtokos kérelmére hirdetményi eljárást indítanak (C. 16,010/1874.) s ha a felhívás sikertelen marad, a bíróság a hitbizományt feloldja, a telekkönyvi feljegyzést törli s a vagyon az utolsó birtokos szabad tulajdonává válik.¹

129. §. Az elidegenítési és terhelési tilalom.

I. Az elidegenítési tilalom, mint a tulajdonjog korlátozása,² annyit jelent, hogy a tulajdonosnak nem szabad a dologgal rendelkeznie, vagyis nem szabad azt sem élők közt vagy halálesetre átruháznia, sem megterhelnie.³ Az elidegenítési tilalom magában foglalja a terhelési tilalmat is (C. 4275/188., Dt. r. f. XX. 87.), amely utóbbi csak a dolog megterhelésétől zárja el a tulajdonost.

¹ A hitbizományi ingatlan tulajdonjogára irányuló kereset a hitbizományi gondnok és a várományosok perbevonása nélkül érdemben el nem bírálható. (C. 4542/1906.).

² A Terv. 566. §-a szerint a terhelés tilalma telki szolgálat engedésére ki nem terjed s az elidegenítési tilalom a tulajdonnal való felhagyás és az arról való lemondás tilalmát is magában foglalja. Mai jogunk e szabályokat nem ismeri.

³ A korlátozás más jogra is vonatkozhatik, amit a Terv. 567. §-a kifejezetten elismer. V. ö. különösen *Lányi Bertalan*: Az elidegenítési és terhelési tilalom cz. m. és *Fodor*: Magánjog II. 230--296. l.

Ha a tilalom ingatlanra vonatkozik és telekkönyvileg szabályszerűen kitüntették: az ingatlan állagára a zálogjog bejegyzése sem végrehajtás útján, sem ezen kívül és pedig a tilalom kitörlésének, illetőleg megszüntének időpontjától kezdődő hatálylyal sem rendelhető el. A haszonélvezetre azonban a zálogjog bejegyzésének mind végrehajtás útján, mind azon kívül helye van (74. sz. curiai döntvény).

De az elidegenítési és terhelési tilalom a közadók behajtása (C. 6626/1890.), a romlásnak kitett ingók értékesítése és a tulajdonközösség megszüntetése végett szükséges bírói árverésen való eladást és a kisajátítást (1881: XLI. t.-cz. 9. és 69. §.) nem zárja ki.

II. Az elidegenítési és terhelési tilalom kétféle: *hallgatólagos és kifejezett*.

a) Az előbbi, mint az *ügyletnek hatása* és természetes folyamánya, utóöröklésnél, továbbá a feltételes és időhöz kötött tulajdonátruházásnál és akkor fordul elő, ha a közös tulajdonosok bizonyos időre kikötötték a közösség fentartását; de ez utóbbi eset csak részleges elidegenítési tilalom s nem foglalja magában a terhelési tilalmat. Itt nem kell kifejezni az elidegenítési és terhelési tilalmat, ez az ügylet lényegéből önként következik.

Az *utóöröklés* részletesebb tárgyalása az öröklési jogba tartozik, a *feltételhez vagy időhöz kötött tulajdonátruházásra* nézve pedig meg kell jegyeznünk, hogy ez az intézmény az ingatlanokat illetőleg az optkv. (709., 901., 1084., 185., 1236. §.), az ingók tekintetében pedig szokásjog alapján él nálunk is; bár ritkán fordul elő a gyakorlati életben.

Ha véghatáridőhöz, illetve bontó feltételhez van kötve a tulajdonátruházás: vagy az ú. n. *visszavonható tulajdon* forog fenn, amely abban áll, hogy a kitűzött véghatáridő leteltével, illetve a bontó feltétel teljesülésekor a dolgot az átruházónak kell visszaadni; vagy pedig ugyanekkor *harmadik személyre* száll át a tulajdonjog, pl. a hitbizománynál. Végül az időleges tulajdon harmadik faja az, ha a tulajdonos bizonyos idő beálltától, mint kezdő időponttól számítva, avagy felfüggesztő feltételhez kötve ruházza másra a tulajdonjogot.¹

¹ Az időleges tulajdon részletesebb szabályaira nézve l. a 128. és 238. §-okat.

b) A kifejezett elidegenítési és terhelési tilalom törvényen, bírói határozaton és jogügyleten alapulhat. Van rá eset, bár jogügyleteknél ritkán, hogy csak terhelési tilalmat állítottak fel.

A törvényből és bírói határozatból folyó elidegenítési és terhelési tilalomról már szoltunk a 126. §-ban. A *jogügyleten* alapuló tilalom hatálya abban áll, hogy e tilalmat sértő rendelkezés is semmis¹ ugyan, de harmadik személyekkel szemben — rosszhiszeműség esetét kivéve — ingatlanoknál csak akkor, ha *telekkönyvileg feljegyezték*, amikor a tilalom fennállásának ideje alatt az *ingatlan forgalmon kívül van helyezve*. Ez a bejegyzés azonban a dolog kényszereladását nem akadályozza, ha ez a dolgot terhelő olyan jog érvényesítése végett történik, amelyet az elidegenítés és terhelés tilalmának feljegyzése előtt szereztek meg telekkönyvileg.

Ingóknál e tilalom *letétbe helyezés és zárlat* által, továbbá kötményezhető értékpapiroknál *feljegyzés* által biztosítható.

A *biztosítás nélkül* fennálló ügyleti elidegenítési és terhelési tilalom harmadik jóhiszemű szerző jogait nem érinti s a tilalmat megsértő fél ellen csupán kártérítésnek van helye.

Jogügylet (végintézkedés vagy szerződés) útján *csupán a tulajdonos* alapíthat elidegenítési és terhelési tilalmat; ő is csak akkor:

1. ha a dolgot másra ruházza át s a tilalmat az átruházó jogügyletben köti ki;
2. ha saját visszakövetelési jogát, vagy harmadik — megnevezett — személynek a tulajdonjog átruházására vonatkozó követelését óvja meg a tilalommal,² végül

¹ De a tilalomra jogosult egyes esetekben megengedheti az elidegenítést vagy megterhelést, ami nem egyéb, mint részleges joglemondás.

² Ha tehát elővásárlási vagy visszavásárlási jogot, vagy ha ajánlalkozás visszavonásának a jogát akarja az átruházó biztosítani. Végintézkedésben helye lehet ilyen tilalom kikötésének pl. akkor, ha az örökhagyó tudja, hogy harmadik személy igényt tart az örökséghez tartozó dologra; míg e vitás kérdés el nem dől, czélszerű az elidegenítést és megterhelést kizárni. Öröklés esetén bejegyezhető e tilalom pl. a kiskorú örököstársak javára, ezek nagykorúvá váltaig; a nagykorúak jutalékára, a tényleges osztály biztosítása végett, amikor a nagykorúak ellen zálogjog be nem kebelezhető (C. 8260/1903.). Be lehet jegyezni e korlátozást ama megállapodás alapján, hogy az anya

3. a tilalom csak a tulajdonjog bejegyzésével együtt jegyezhető fel.

Ha e három kellék közül valamelyik hiányzik; tehát, ha az örökhagyó, vagy az átruházó fél nem tulajdonos; vagy ha nem a tulajdonjog átruházásával kapcsolatban engedélyezték és kéri a tilalom feljegyzését;¹ vagy ha indok nélkül, avagy az érdekelt harmadik személy megnevezése nélkül, vagy ha nem visszakövetelési jog;² illetve tulajdoni igény, hanem pl. szolgálat, zálogjog, dologi teher, bejegyzett bérlet vagy haszonbérlet biztosítása végett kérik; a feljegyzés nem teljesíthető.

Ezt a helyes korlátozást, amelynél fogva az elidegenítési és terhelési tilalom a fentartott jog járuléka lett, és elvesztette ügyleti önállóságát, a Curiának 74. sz. döntvénye³ állapította meg; míg azelőtt, az 59. sz. curiai döntvény helytelen alkalmazása következtében, mert törvényünk nincs e tekintetben, a tulajdonosok vagy maguk kérték, vagy más által kérték ingatlanaikra a tilalom feljegyzését és pedig sokszor jogi indok nélkül s a telekkönyvi hatóságok a feljegyzést mindig elrendelték, ami a hitelezők kijátszására vezetett. Ezek a régi — helytelen — feljegyzések, ha a jogosult nem ad is törlési engedélyt, a 74. sz. döntvény indokolása és az azóta fejlődött bírói

újabb házasságralépése esetében köteles lesz ingatlanjuttalékáról kiskorú gyermekei javára lemondani. (C. 296/1904.).

¹ Ha a kérelemnek csak olyképpen ad helyet a telekkönyvi hatóság, hogy a tulajdonjogot előjegyzi, ilyenkor is feljegyezhető a kérdéses tilalom: ha pedig e feljegyzést az előjegyzés igazolásával kapcsolatban kérik, pl. azért, mert előbb elutasította a bíróság a feljegyzés iránti kérelmet, a feljegyzés elrendelhető, de hatálya nem az előbbi, hanem az utóbbi kérvény iktatásától kezdődik.

² Ajándék esetében jó lenne e tilalom feljegyzését kizárni, amit a Terv. szerkesztői fontoljanak meg, mert az adós sokszor megelőzheti az ajándékhoz fűzött tilalom engedélyezésével a hitelezőket, akiknek legfeljebb megtámadási keresetük van. A mai joggyakorlat mellett még az is kérdéses: törlési vagy gazdagodási keresettel léphetnek-e fel.

³ E döntvény bírálatára nézve l. Jogt. Közl. 1903. évi 4—7. sz. *Misner* Ignác, *Huf* József és *xy.* bírálatait, *Jogállam* 1903. II. füz., *Halmi* Bódog: J. 1905/51. Kiemelndők még: *Agoston* 120. §-nál id. m. V. fejt., *Fodor* (Jogi Szemle, 1899.), *Sebestyén* (J. K. 1899/22.), *Molnár* (Ü. L. 1899/20.), *Klekner* (J. 1887/6.) és *Erős* Sándor (J. K. 1904/4.) cikkei.

gyakorlat szerint (C. 296/1904.) perenkívül, a telekkönyvi hatósághoz (pl. a későbbi végrehajtató hitelező által) intézett kérvény alapján törölhetők, sőt kitörlésük előtt is további bejegyzések fogantathatók úgy a B), mint a C) lapon (Mdt. VIII. 501.), amikor csak azt kell vizsgálni, vajjon a tilalmat csakugyan a 74. sz. curiai döntvényben jelzett kellékek ellenére jegyezték-e fel. Szóval a 74. sz. curiai döntvényben a végrehajtási törvényre és telekkvi rendtartásra vonatkozó újabb magyarázatnak visszaható ereje van.

Különösen ki kell azonban emelnünk, hogy a jogügyleten alapuló elidegenítési és terhelési tilalom csak akkor esik a 74. sz. curiai döntvény alá, ha vele az ingatlan forgalmon kívül helyezését célozzák; ellenben nem vonatkozik ez a döntvény az olyan tulajdoni korlátozásra, amely az ingatlannak forgalmon kívül helyezésére nem irányul s amely által az ingatlan tulajdonosa csak bizonyos, kiváltságos természetű kölcsön felvételéhez való jogáról mond le annak a jelzálogos hitelezőnek a javára, aki ezt a kölcsönügylet kötésekor, tehát a zálogjog szerzésekor, azzal kapcsolatban és egyidejűleg feltétlenül kiköti abból a célból, hogy szerzett zálogjoga kellő érvényesíthetőségben az adós későbbi ténye által korlátolva ne legyen. Ennélfogva az a tulajdoni korlátozás, hogy a jelzálogul lekötött ingatlanok az 1896: V. t.-cikken alapuló szőlő-felújítási kölcsönrel, amelynek és járulékainak három évi hátralékos része, bírói árverés esetében előnyös tétel, a jelzálogos hitelező beleegyezése nélkül meg nem terhelhetők, a jelzálogos hitelező kérelmére feljegyzendő, ha a zálogjog bekebelezésével egyidejűleg kéri.¹

¹ Ezt a budapesti kir. ítélőtábla mondta ki először (1498/1903. sz. a.), a szövegben jelzettekén kívül, azon az alapon, hogy a jelzálogos hitelezőnek joga van a zálogjog szerzése alkalmával gondoskodni arról is, hogy a követelés kielégítéséül szolgáló a jelzálogban nyújtott fedezet oly későbbi bejegyzés által, mely a jelzálogul szolgáló ingatlanra, mint kielégítési alapra lényeges befolyással lehet, ne kockáztassék, már pedig az említett kölcsön előnyös kielégítésén kívül kockáztatja a fedezetet az is, hogy az 1896: V. t.-cz. 5. §-a szerint, ak-

130. §. Az elő- és visszavásárlási jog.¹

I. Az elővásárlási jog.

Elővásárlási (elővételi) *jog* alatt a tulajdonjognak azt a korlátozását értjük, amelynél fogva a vevő, ha a megvett dolgot el akarná utóbb adni, az eladót, illetve annak örökösét a dolog megvételével megkínálni tartozik.

Az elővásárlási jog vagy törvényen, vagy szerződésen alapszik. Az előbbinek az eseteit már tárgyaltuk a 126. §-ban.

Az elővétel joga — külön kikötés alapján — másféle átruházással, pl. ajándékozással szemben nem érvényesíthető (Dt. III. f. III. 233. l.).

Harmadik személy ellenében is hatályos csak telekkönyvi bejegyzés által lesz, amikor a szerződés megtámadható s az

kor, ha a terület szőlő felújítására nem alkalmas, azt más új hegyi szőlő létesítésére alkalmas területtel lehet helyettesíteni. E táblai határozat folytán, amely mellett ellentétes kir. táblai döntések is vannak (köztük a kolozsvári táblának 11. sz. polg. határozata, a szegedi táblának 5. s a kassainak 10. sz. döntvénye; ugyanígy C. 1797/1905., melynek alapgondolatául szolgálhat az optkv. 1371. §-a, — vita volt *Foltin* Pongrácz és *Huf* József közt (J. K. 1903. évi 27., 30. és 34. sz.). V. é. még *Foltin* P.: Ü. L. 1904/28—29., *Tóth* György: J. 1904/50., *Farkas* Ödön: J. K. 1906/4. A Jogállam szerint is (1905/1.) a **tilalom** feljegyzése megengedendő; ugyanezt mondja ki a bpesti táblának 9. sz. döntvénye.

Ha az előnyösen sorozandó kölcsönt nem fordították szőlőfelújításra, a bank a fedezet nélkül maradt hitelezőnek kártérítéssel tartozik. (L. alább 206. §.).

¹ E két jog rendszerbeli elhelyezése vitás a tudományban. Egyesek nézete szerint, minthogy kötelmi jogok, nem valók a dologjogba. Ezt a nézetet vallja a Terv. indokolása is (II. köt. 17. l.). Szerintünk feltétlenül a dologjogban tárgyalandók, mert: ha nincs is dologi elő- és visszavásárlási jog, mint a német ptkv. mondja, tény, hogy e két jog korlátozza a tulajdonjogot, sőt rosszhiszemű szerzés esetében, valamilyen akkor, ha telekkönyvileg ki volt tüntetve e korlátozás, érvénytelené teszik a tulajdonjog átruházását. Nem változtat e két jog minőségén az a körülmény sem, hogy csak bizonyos ideig állanak fenn egyes esetekben, pl. az 1896: V. t.-cz. szerint. Ugyanolyan alapon nem tarthatnánk ide a jogügylettel létesített elidegenítési és terhelési tilalom sem, pedig azt mindenki a dologjogba helyezi.

ingatlan visszakövetelhető (optkv. 1072—1073. §.).¹ Ha az ingatlan árverés alá kerül, az árverési hirdetményt az elővásárlásra jogosultnak is kézbesíteni kell, ha joga telekkönyvileg be van jegyezve. Ha a kézbesítés elmaradt, az árverés ellen előterjesztéssel élhet s az megsemmisítendő (1881: LX. t.-cz. 153. és 179. §.).

A jogosult megjelenhet az árverésen, de az elővásárlási jogot nem gyakorolhatja, hanem mint közönséges árverési vevő szerepel, ha ő ígér legtöbbet az ingatlanért.

Az elővételi jog gyakorlására, ha szerződésen alapszik, különleges határidő kitűzve nem lévén, a megkínálás után azonnal tartozik a volt eladó nyilatkozni; különben joga elenyészik.

Az elővásárlás összege és feltételei tekintetében, ha szerződés az elővételi jog forrása, az az ajánlat irányadó, amelyet az új vevő tett (Dt. III. f. III. 88.).

Több személyt közösen megillető elővásárlási jog csak egészben gyakorolható. Ha a jogosultak valamelyike jogával nem él, a többiek a jogot egészben gyakorolhatják. (Gdt. II. 879.).²

II. A visszavásárlási jog.

Visszavásárlási jog alatt a tulajdonnak azt a, szerződésen alapuló korlátozását értjük, amelynél fogva a vevő tartozik a dolgot, az adásvételi szerződéssel megállapított feltételek alatt, különös megállapodás hiányában pedig az eredeti vételárban, az eladónak kívánatra visszaadni.

¹ Ha a birtokos a jogosítottat a beváltással meg nem kínálta (optkv. 1079. §.), az új vevő és az eladó perbe vonandó (tulajdonszerzés végettí megtámadás) s az előbbi köteles tűrni, hogy bekebelezett vagy előjegyzett tulajdonjogára, illetve a féléjegyzett zárlatra való tekintet nélkül az eladó ellen az átiratás fogamatossíttassék. V.: *Grosschmid*: Fejezetek I. 455. és 512.

² Az elővásárlás joga régi magyar intézmény. Az eladó ugyanis osztályos atyafiai köteles volt a vétellel megkínálni (megintés, praemonitio); a nem osztályos rokonoknak és a szomszédoknak pedig megintés nélkül volt elővételi joguk (Hk. I. r. 60. és 61. cz., 1723: XLVII. t.-cz.). Az I. T. Sz. a régi jogot helyreállították ugyan, de a megintés és elővásárlás nem a régi alakjában áll fenn. V. ö. *Kiss Mór*: M. Jogi Lexikon III. 301.

A vevő itt is tulajdonos lesz, éppen úgy, mint elővásárlási jog kikötése esetében; minélfogva a dologgal, e jogok korlátai közt, szabadon rendelkezik, azt megterhelheti, megsemmisítheti, átalakíthatja stb.

A visszavásárlási jog tekintetében, jöllehet kötelmi kérdés, bírói gyakorlatunk az optkv. elveit követi; s ezen az alapon megállapította, hogy ez a jog csak az eladót illeti, s harmadik személyre se át nem ruházható, se ki nem köthető (Dt. u. f. XXVI. 66., III. f. XIV. 70.); de gyakorolható a vevő jogutódai ellenében is; visszaterhes és jóhiszemű átruházás esetén mégis csak akkor, ha ez a jog a telekkönyvben ki volt tüntetve, vagy a jogutód magára nézve — enélkül is — kötelezőnek ismerte el.¹ E jog alapján a dolog visszaadására perrel (tulajdonszerzés végetti megtámadás) is szorítható a vevő, illetve a jogutód, a mikor a felperesnek a megállapított feltételek betartására, különösen pedig a vételár kifizetésére való készségét ki kell a perben jelentenie, mert a visszavásárlási jog érvénytelenítésének feltétele elsősorban a kikötött vételár vissza-, illetve lefizetése (Dt. III. f. III. 48.).²

Ha új terhek vannak, a vételár letétbe helyezendő s csak ez szolgál a jelzálogos hitelezőknek fedezetül, még ha a dolog nagyobb értéket képviselne is. Az eladó tartozik a hasznos beruházásokat és a dolog fentartására fordított rendkívüli költségeket; a vevő pedig a hibája miatt beállott értékcsökkenést megtéríteni.

Ha több személyt illet a visszavásárlás joga, gyakorlására nézve az elővásárlásnál említett szabály irányadó.³

¹ Visszavásárlási jog külön szerződésben meg nem állapítható, tklvi bekebelezése pedig csak szerződéses megállapodás esetén rendellhető el (Dt. IV. f. V. 121.). Árverési vételnél is helyet foghat külön fenntartás alapján. (Gdt. II. 179.). Csak az adásvételi szerződésben, mint főszerződésben, köthető ki hatályosan. (C. 3303/1906.).

² Ennélfogva az első vevő nem is vonandó perbe, hanem csak a telekkönyvi tulajdonost kell kötelezni az átíratási engedély kiállítására, illetőleg az átíratás tüfzésére. (L. *Grosschmid*: Fejezetek I. 455. és 512.).

³ A kisajátítással kapcsolatos visszavásárlásra nézve l. fentebb 123. §.

Harmadik cím: A tulajdonjog szerzése.

131. §. A tulajdonszerzés módjairól általában.

A tulajdonjog szerzésének alapjául szolgáló jogi tények nem foroghatnak fenn egyaránt az ingó és ingatlan dolgoknál. Csak az átruházás és elbirtoklás fordul elő mindkettőnél; de az előbbinek is más kellékei vannak úgy az ingók, mint az ingatlanok tekintetében.¹

Már a *dolgok természeti minősége* magával hozza tehát, hogy az ingók és ingatlanok tulajdonának szerzéséről két külön fejezetben kell szólni.

De kétfelé osztandó az idevágó joganyag azért is, mert az

¹ Tulajdonszerzési módok a *kisajátítás, az öröklés és a végrehajtási árverésen való vétel* is. Mind a három vonatkozik az ingóra és ingatlanra egyaránt. A kisajátítást már tárgyaltuk a 123. §-ban; s itt csak azt emeljük ki, hogy a kisajátító a kártalanító összeg kifizetésével vagy letétbehelyezéssel válik tulajdonossá (dologi hatás); az öröklés útján való tulajdonszerzésről alább, az öröklési jogban szólnunk; az árverési vétel ismertetése pedig a polgári eljárási jogba tartozik. Csak annyit említünk meg itt, hogy az árverési vevő a leütéssel lesz tulajdonossá, de bontó feltételhez (utóajánlat, megsemmisítés, árverési feltételek nem teljesítése) kötve, s hogy tehermentes tulajdont szerez. V. ö. 1881: LX. t.-cz. 110., 180. §., Dt. III. f. VI. 41. és *Grosschmid*: Fejezetek I. 33—36. (ha az árverési iratok elvesztek) és 424., *Krak* Elemér: J. K. 1904/49., *Dávid* István: u. o. 1906/5.

Végül itt említjük meg a tulajdonszerzésnek azt a különleges esetét, hogy az 1880: XXXI. t.-cz. 2. §-a értelmében, az engedélyezett *helyi érdekű vasútak* az engedélyezési idő (legfeljebb 90 év) lejártával kárpótálás nélkül az állam tulajdonai lesznek. Ez az átszállás is dologi hatású (l. fentebb 24. §.), vagyis a központi telekkönyvbe való bekebelezés nélkül is tulajdonossá válik az állam a kitűzött engedélyezési idő leteltével.

ingatlanok *telekkönyvezés* tárgyai s a tulajdonjog megszerzése rájuk nézve egészen más feltételek mellett történik, mint az ingóknál. Hozzájárul ehhez az a körülmény, hogy az ingók megszerzésére nézve az *általános magánjog*, az ingatlanokéra pedig jórészt az *optkv. irányadó*, ami csak fokozza még e kétfajtájú dolgok tulajdonjogának szétválását és eltávolodását egymástól.

A tulajdonszerzés lehet eredeti és származékos (közvetett); jogutódlás nélküli és jogutódláson alapuló; végül előállhat az eddigi tulajdonos akaratánál és törvényénél fogva.

Azoknak a dologi ügyleteknek a kellékeiről, amelyek a származékos tulajdonszerzés alapjai, tudjuk már (v. ö. 113. §.), hogy jús eogens alá esnek, mert tényállás-kellékeik taxative elő vannak írva. Ugyanez az elv a többi tulajdonszerzési mód közül is érvényesül néhánynál, pl. az elbirtoklás szabályai szintén kényszerítő jellegűek.

Első fejezet: Az ingó dolgok tulajdonának szerzése.

132. §. Az elsajátítás.

Elsajátítás (foglalás) alatt az uratlan ingó dolog tulajdonának birtokbavétel által való megszerzését értjük.

Az elsajátítás (*occupatio*) egyoldalú cselekmény s általában véve meg van engedve, ha csak törvényes tilalom nem zárja ki egyes esetekben, amikor mások javára különleges elsajátító jogosultság áll fenn, pl. a vadászati és halászati törvény szerint.

Elsajátítás *tárgya csak uratlan dolog* lehet, amely tehát jelenleg nincs magántulajdonban, de abba kerülhet, mert nincs kizárva a forgalomból. Ilyen dolgok a tenger terményei, a vadállatok és az elhagyott dolog, amelynek birtokával felhagyott a tulajdonos azzal a szándékkal, hogy a dolog tulajdonáról lemond.¹ Ezt kifejezett lemondás hiánya esetén a körülményekből kell megítélni; pl. nem elhagyott dolog a hajó terhének könnyítése végett tengerbe dobott áru; vagy amit üldözés közben vetett el a tulajdonos.²

¹ V. ö. *Moldoványi* Ede: J. 1903/33. és 1904/21. Az *occupatio* és találás birtoka valóságos physikai birtok legyen, míg átadásnál ez nem feltétlenül szükséges (l. 137. §.).

² A derelictióhoz nem elég a szándék, hanem valamely ezt biztosan kifejező tényre is van szükség, pl. eldobás, közhelyen kitevés,

Vadállat minden nem házi-állat; de nem uratlan dolog a vad, ha megfogták és őrzik, ha megszelidült, továbbá, ha vadaskertben vagy zárt vízben van. Ha azonban kiszabadul, vagy nem szokott többé visszatérni (elvész a *consuetudo revertendi*, optkv. 384. §.): gazdátlan dolog és elsajátítható.

A vadászati törvény (1883:XX. t.-cz.) szerint a vadak két osztályba sorozhatók: 1. hasznos vadakra s 2. ragadozó és kártékony állatokra. Az előbbieket — de csak a vadászati tilalomba nem eső időn belül — csupán a vadászatra jogosult sajátíthatja el, s ha más ejtené el, nem szerez rájuk tulajdont, hanem a vadászatra jogosult az ilyen elejtett vadat is occupálhatja vagy átengedheti a vadorzónak és ellene mindkét esetben kártérítési igényt támaszthat. Az utóbbiakat (vagyis a dúvadakat: a medvét, farkast, rókát, hiúz, vadmacskát, nyestet, vaddisznót, borzot, tengeri nyulat, hörsögöt, ürgét, menyétet, nyusztot és vidrát), saját területén a földbirtokos elpusztíthatja; de ha a tulajdonos a ragadozó és kártékony állatokat vadászatilag akarná pusztítani, ezt csak a vadászati jog bérlőjének a beleegyezésével teheti; de az elejtett vad ilyenkor is a vadászatra jogosulté lesz. Idegen telekre nem szabad lépni' ragadozó és kártékony állat occupálása végett sem.

A halászati törvény (1888:XIX. t.-cz.) szerint nyilvános vizekben mindenféle halat csak a halászatra jogosult sajátíthat el; de bizonyos időszakban még ő sem élhet ezzel a joggal. A magánvízben levő halat annak tulajdonosa bármikor occupálhatja (l. 120. §.).

A méhrajra nézve az a szabály (1894:XII. t.-cz. 59. §.), hogy két nap elmultával és csak akkor lesz uratlan dologgá, ha idegen telekre száll. Ha a kitűzött két nap alatt nem fogta el a méhrajt a tulajdonos, amely célból ő az idegen telekre is bemehet, de az okozott kárt megtéríteni tartozik, a méhrajt úgy az idegen telek tulajdonosa, mint bárki elsajátíthatja. A saját telken lévő méhraj nem lesz uratlan dologgá, bármily későn fogják is be.¹

futni hagyás. A *derelictio* bevégeztségéhez nem szükséges, hogy az elhagyott dolgot valaki occupálta legyen. V. ö. *Farkas*: A római jog történelme cz. m. I. 256.

¹ Occupálhatók — az éneklő és hasznos madarak (1883:XX. t.-cz. 9., 1894:XII. t.-cz. 57., 95. §., 1906:I. t.-cz.) kivételével — minden

133. §. A találás.

Találás alatt az elvesztett ingó dolog és a kincs tulajdonának birtokbavétel által való megszerzését értjük.

A találás is *egyoldalú cselekmény*, de lényegesen eltér az elsajátítástól, nemcsak tárgyára, de a tulajdonszerzés feltételeire nézve is.

Elveszett a dolog akkor, ha a tulajdonos birtokából kiesett, és nem tudják, ki a tulajdonosa. Ha a találó tudja, kié a dolog, nincs helye találásnak (Dt. r. f. XVI. 39.).

Kincs pedig az olyan dolog, amely anyagánál vagy műbecsénél fogva értékes, és annyi idő óta volt elrejtve, hogy tulajdonosát többé nem lehet kipuhatolni.

A birtokbavételen kívül más elbírálás alá esik úgy az elvesztett dolog, mint a kincs találása.

Ha valaki *elvesztett dolgot talál*, 8 nap alatt tartozik a hatóságnak vagy az elvesztőnek átadni, különben büntetés alá esik (1878: V. t.-cz. 365. §.). A hatóság a találást kihirdeti, s ha a tulajdonos egy év alatt nem jelentkezik, a találónak — biztosíték nyújtása nélkül (C. 6707/1884.) — ki kell adni a dolgot, vagy az árverésen befolyt vételárat. A találónak ekkor már joga van a használatra; de a tulajdont csak akkor szerzi meg, ha a volt tulajdonos a törvényes elbirtoklási idő alatt nem jelentkezett (Dt. u. f. VIII. 124.). Ha a találó kiskorú s atyja vagyontalan, aki fedezetet nem képes gyermeke javára nyújtani (Gy. T. 17. §.), a dolog, illetve vételára a gyámhatóságnak adandó át. Kivétetnek *a vasúti kocsikban és a forgalmi vállalatok helyiségeiben talált dolgok*, amelyek sosem lesznek a találóé, hanem a fuvarozó vállalatéi; ez a tulajdonosnak jelentkezésre kiadja az elvesztett dolgot; különben pedig bizonyos idő múlva elárverezteteti. Nem tárgyai a találásnak *a tilosban talált állatok* és a zálogul vett tárgyak sem, mégha tulajdonosuk ismeretlen is. Ezeket a községi előljárásságnak kell átadni, s ha a kárigényt 8 nap alatt nem érvényesítik, vagy ha a tulajdonos biztosítékot tesz le, a tulajdonosnak kiadandók. Ha a tulajdonos a felhívásra nem jelentkezik, vagy nem ad biztosítékot, az

más madár, amely vadászatnak nem tárgya; továbbá minden bogár; de saját telkén a foglalatást senki sem köteles eltűnri.

állatokat, illetve zálogtárgyakat árverésen eladják s, a vétel-árból a kár megtérítettén, a fölösleget egy évig kezelik a tulajdonos javára, s, ha ez alatt az idő alatt nem jelentkezik, a fölösleg fele a községé, fele az országos közgazdasági alapé lesz (1894: XII. t.-cz. 104—107. §.).

A találót nem illeti találódíj.¹

A *kincsre vonatkozólag* (az 1776. jan. 23. és 27-én kelt kir. leiratok, az 1792. szept. 26-iki 13,940. sz. udvari kanczelláriai rendelet, az 1812. nov. 12-iki 30,227. sz. kir. rendelet, az 1813. aug. 3-án 18,788. sz. a. kiadott helytartótanácsi rendelet, az 1816. szept. 10-iki 37,668. sz. kir. rendelet alapján)² az a szabály, hogy, ha értéke 300 koronát meg nem halad, fele a találóé, fele a találás helyének tulajdonosáé; ha pedig 300 koronán felül van az érték, három egyenlő részre oszlik: a találó, a tulajdonos és a kir. kincstár közt. A kincset a hatóságnál 8 nap alatt be kell jelenteni, ha pedig bejelentett kutatás közben találták, 30 nap a bejelentés határideje. A bejelentés elmulasztása büntetendő cselekmény (1878: V. t.-cz. 366. §.) s emellett azzal a joghátánnyal jár, hogy a találó vagy tulajdonos a reá eső jutaléktól elesik; ha pedig tudatlanságból maradt el a bejelentés, a jutalék $\frac{2}{3}$ -ad részét veszti el, amely a feljelentőt illeti (Dt. r. f. XXI. 85.). A királyi kincstár igényét a jogügyek igazgatósága érvényesíti (Dt. u. f. XXI. 85.); de a vitás jogi kérdések a bíróságok hatáskörébe tartoznak (Dt. u. f. XI. 51.). A találó bejelentés előtt jutalékát ki nem veheti (C. 10,770/1890).

A *régészeti, tudományos és műértékkel bíró kincset* az illető

¹ Wittmann Ernő szerint (J. K. 1904/33.) az idegen dolog őrzéséért s a birtokbavétel következtében támadt felelősségért jár díj a találónak, amint az azonos kötelezettségekkel járó letétnél is díjat követelhet a letéteményes. A két jogviszony rokonítása alapján az a nézete, hogy a találót mai jogunk szerint is megilleti a „leldíj“. V. ö. optkv. 388—401. §.; Dávid István: J. K. 1904/28., 51586/1896., 33836/1898., 37410/1898., 51744/1898. bmr., 1887. pénzügymin. rend. Ha sem a találó, sem a tulajdonos nem jelentkezik, a talált dolog vételára a kincstárt illeti. A tengeren talált tárgyakra nézve l. 22621/1880. sz. Bmr. és Moldoványi: M. Jogi Lexikon VI. 477.

² V. ö. Biermann Mihály: M. I., X. 28., Galamb István: u. o. XXIII. 197., és Orsz. Régészeti és Embertani Társulat 1879—1885. Évkönyve, Moldoványi István: M. Jogi Lexikon IV. 792. és Hattyúffy Dezső: Budapesti Szemle 1906. áprilisi szám.

helyi, vidéki vagy a nemzeti múzeum megtarthatja (helyesebben: kisajátíthatja), s a kincsre jogosultak a becsértéket pénzben kapják, amelynek megállapításánál az a forgalmi érték veendő figyelembe, amelyen a kincs, mint árú, a mai viszonyok közt eladható volna. Tekintetbe veendő tehát a kincs anyagának értékén kívül a reá fordított munka, valamint a régészeti érték is (Dt. n. f. XL. 51.).

134. §. A gyümölcs tulajdonának szerzése.

Gyümölcs alatt nemcsak a terményeket, hanem a dolognak olyan alkotórészeit is értvén, amelyeket gazdasági rendeltetésük szerint el szoktak választani (pl. kő, gye, homok): a gyümölcs tulajdonjoga a tulajdonost illeti elválasztás után is (v. ö. optkv. 405. §.): mert — a fogyasztásra kész javak elosztásának régóta elismert alapelve szerint — a vagyomból s annak segítségével előálló jövedelem azé, akit a vagyon illet, hacsak más nem szerzi meg a gyümölcsöt elválasztáskor vagy birtokbavételkor (C. I. G. 431/1897.).

Elválasztáskor tulajdont szerez a gyümölcsre: 1. a jóhiszemű birtokos, akinél a birtokszerzéskor kell a jóhiszeműnek fenforognia s fenn kell állania az elválasztásig (C. 3851/1884., I. G. 356/1899.); 2. aki kötelmi jognál fogva a gyümölcs elsajátítására jogosítva van (C. 1060/1891.); 3. a haszonélvező és a használatra jogosult és 4. akinek a gyümölcs elsajátítását az 1—3. pont alattiak valamelyike megengedte (pl. haszonbérlő, alhaszonbérlő), ha a dolgot is birlalatába adták neki. (Gdt. II. 994.). Ha ily kötelmi szerződésre nem volt a másik fél jogosítva, az átadáskor jóhiszeműnek kell a birlalónak lennie s a jóhiszem az elválasztásig fenforogjon, mert különben, mint rosszhiszemű birtokos, nem szerez tulajdont.

Birtokbavételkor (beszedéskor) lesz a gyümölcs tulajdonosa, kötelmi joga alapján, a 4. pont alatti személy akkor, ha a dolog nincs birlalatában. Ha az, aki a gyümölcs elsajátítását megengedte neki, nem birt erre jogosultsággal, a birlalónak a termények birtokbavételéig jóhiszeműnek kell lennie; ha tudja, vagy csak súlyos gondatlanságból nem tudja, hogy a vele szerződő fél nem volt jogosítva a gyümölcsszedés jogának átten-

gedésére, nem szerez a beszédett gyümölcsre tulajdont, mert rosszhiszeműleg vette birtokba.

135. §. Egyesítés, vegyítés, feldolgozás.

I. Egyesítés, vegyítés, összeolvasztás, összekeverés akkor forog fenn, ha több tulajdonos ingó dolgai egymással, vagy ingó dolog másnak az ingatlanával kerül olyképpen összekötetésbe, hogy az ingó dolgok alkotórészé (növedék) válnak.

Ha az ingó dolog a másik ingótól vagy az ingatlantól elválasztható, anélkül, hogy elpusztulna vagy lényegében változnék, a tulajdonosok az elválasztást kérhetik.

Ha azonban ez az eset nem forog fenn: az ingatlammal egyesített ingó dolog az ingatlan tulajdonosáé lesz; különösen épületeknél fordul ez elő (C. 8112/1885., aedificium solo cedit).¹ továbbá mag elvetésénél, faültetésnél, stb. Ha ingók egyesültek így: azé lesz az egységes dolog, akinek a dolgát feldolgozni kell tekinteni, pl. javításnál, könyv bekötésénél; különben pedig közös tulajdonosok lesznek annak az értéknek az arányában, amelylyel a dolgok az egyesítéskor birtak. Ezeknél a szabályoknál nem dönt a felek jó- vagy rosszhiszeműsége, sem az, hogy véletlenül, vagy harmadik személy ténykedése folytán állt elő az egyesülés.

Ha az egységes dolog egyik tulajdonosé lesz, ez a többi dologért kártérítéssel tartozik, amelynek mértékére nézve már

¹ Ez a szabály természetesen nem alkalmazható akkor, ha a telektulajdonos megengedte másnak az építést, mert ilyenkor csak a telek értékét követelheti (Mdt. VIII. 131.); továbbá akkor sem, ha nem az egész épület, hanem annak egy része van idegen telken. Ha az építkezés be van fejezve, s az építtető jóhiszemű volt, a telek tulajdonosa csak az elfoglalt terület értékét követelheti (C. 5455/1886., 395/1894., 1344/1894., 1706/1902.), s az épület lebontását rendszerint nem lehet elrendelni, mert ez jelentékeny károsodással járna. Ugyanígy szempont alá esik a jóhiszemű harmadik személy, pl. az árverési vevő (Md. I. 32.) Ha ellenben az építkezés ellen tiltakozott a szomszéd telek tulajdonosa, vagy pl. sommás visszahelyezést is kért, (amelynek túlépítés esetén való kezelésére nézve helyes tanácsot ad *Grosschmid*, Fejezetek I. 174.), de az építést mégis folytatták, az épület lebontását el lehet rendelni; ugyanígy más példára nézve: (*Grosschmid* id. m. I. 175.). V. ö. optkv. 414—419. §.

Befolyást gyakorol a jó és rosszhiszeműség. A jóhiszemű fél, ha az övé lesz az egységes dolog, az idegen dolog közönséges értékét téríti meg (optkv. 418. §., C. 9798/1889.); a rosszhiszemű pedig teljes kártérítéssel tartozik; ha a másik félle lesz az egységes dolog, nem az egyesítő, ez, jóhiszeműség esetében, szükséges és hasznos költségeit, épületnél ennek értékét (Dt. IV. f. I. 103., némely döntés szerint: az építkezés által okozott értéknövekedés egyenértékét: C. 3558/1906.) igényelheti (C. 12.043/1894.); ha pedig rosszhiszemű volt, a beruházott érték is csak akkor jár neki, ha az egyesítés után többet ér az egységes dolog.

II. Feldolgozás (*specificatio*) alatt azt a tulajdonszerzési módot értjük, amelynél főgva az, aki egy vagy több ingó dolognak, mint anyagnak átidomítása által, a saját számára új dolgot készít vagy készíttet, az új dolog tulajdonosa lesz (C. G. 296/1901.).

Kivétel az az eset, ha az anyagok eredeti állapotukba sérteletlenül visszahelyezhetők, és az új dolog sokkal kisebb értékű, mint a felhasznált anyagok, mert ekkor az idegen anyag tulajdonosa elv拉斯ztást követelhet.

Ezen az eseten kívül az idegen anyagot nem tartozik a feldolgozó kiszakítani, hanem — jó- vagy rosszhiszeműségéhez mérten — kártérítéssel tartozik a felhasznált idegen anyagokért.¹

¹ A feldolgozásra nézve, amelynek esetei közé tartozik az írás, festés, nyomtatás, vésés és a felületnek hasonló megmunkálása is, továbbá az egyesítésre és vegyítésre nézve is az általános jogelvek alapján lehetett csak ezeket a szabályokat felállítani, mert tételes jogszabályaink nincsenek. Hogy valóban új dolog támadt-e a specificatio folytán, az eset körülményei szerint, sokszor szakértői szemlével kell eldönteni. A nyers téglá kiégetése: specificatio (C. G. 296/1901.). V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 226. l., *Hoffmann* Pál: A specificatio cz. akadémiai ért. *Imling* Konrád: Dologjogi nyílt kérdések cz. jogászegyl. ért., továbbá *Bozóky* Alajos (M. K. 1902/22.) és *Friedmann* Ottó (M. K. 1902/17.) cikkei. Feldolgozásnál visszatartási jognak van helye. A feldolgozás tényével hatályát veszti a pactum reservati dominii. (Dt. IV. f. IV. 225.).

Kérdés, vajjon a természeti erők, különösen a villanyosság nyújtása figyelembe vehető-e a feldolgozásnál s támadt-e új dolog a természeti erőknek a dologra való alkalmazása folytán.

136. §. Az elbirtoklás.

I. Elbirtoklás alatt a tulajdonszerzésnek azt a módját értjük, amelynél fogva a tárgyi jog által meghatározott időn át tartó birtoklás alapján a dolog tulajdonosává a tényleges birtokos lesz.

Az elbirtoklás külön és önálló jogintézmény az elévüléssel szemben. Ez az elv csak nagynehezen birt diadalra jutni az elméletben és a törvénykönyvekben. *Savigny* ana tanítása következtében, hogy az elévülés kétféle: jogvesztő és jogszerző elévülés s ez utóbbi tulajdonképpen az elbirtoklás: ezt a két intézményt egybetartozónak tekintették s, mint az optkv. 1451–1502. §§-ai teszik, együtt tárgyalták őket. Az elbirtoklás fogalmát pedig olyképpen állapították meg, hogy ez »a szerzésnek az a módja, amely szerint az *elévült* jog a törvényes birtoklásnál fogva egyszersmind más valakire átruháztatik».

Az elévülésnél láttuk, hogy ezzel nem a *jog* vesz el (a szolgáltatást és telki teherjogot kivéve), hanem csak az igény, a kereseti jog: helytelen tehát *jogvesztésről* beszélni az elévülés következtében. Láttuk azt is, hogy majdnem minden igény elévül. Ezzel szemben az elbirtoklás jogot ad ugyan, de csak tulajdont, szolgáltatást és telki teherjogot adhat s más jog elbirtoklás által meg nem szereshető; ezért kell itt tárgyalni az elbirtoklást s nem az általános részben, mint az elévülést.

Az elbirtoklás és elévülés egymáshoz való viszonyára nézve pedig meg kell jegyezni, hogy ha a tulajdonjogot megszerezte elbirtoklás által valaki, nincs ugyan ellene tulajdoni keresetnek helye, de nem annál az oknál fogva, mert elévült, hanem azért, mert tulajdonos ellen rei vindicantiót indítani nem lehet. Ki kell továbbá emelni, hogy az elévülés és elbirtoklás kellékei önállóak s csak az (általános) időtartamra nézve egyeznek a magyar magánjogban; ha tehát elévült is a tulajdoni kereseti jog, de az elbirtoklás feltételei nem forognak fenn: nem tulajdonos a tényleges birtokos, jóllehet a tulajdoni per ellen az elévülés kifogását sikerrel támaszthatja.¹

¹ Ezt a tisztult nézetet vallja már *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 239. továbbá a Terv. 633–642. §. és Ind. II. 330. V. ö. még *Grosschmid*: J. K. 1896/17., Fejezetek I. 156, 217, 362, 376, 408, 416, 419, 421.

II. Az elbirtoklás *eredeti szerzősmód* s nem jogcím a tulajdonszerzéshez, minélfogva, ha az összes kellékek fenforognak, a tulajdonjog megszerzése perfect, be van fejezve.

Az *elbirtoklás kellékei*: 1. a személy szerzőképessége, 2. szerzésre alkalmas dolog, 3. jóhiszeműség, amely mellett itt is védelem harczol (C. 2816/1903., 6584/1904.), vagyis, csak a bizonyított rosszhiszemű birtok zárja ki az elbirtoklást (Mdt. VIII. 186., C. 670/1906.); 4. a dolog birtokba vétele, és 5. a birtoknak szakadatlan fennállása a tárgyi jog által megállapított időn át.¹

Ez az idő egyezik az általános elévülési idővel: a kir. kinestár ellen 100, az egyház ellen 40, egyéb személyek ellen 32 év (Hk. I. 78., Dt. u. f. XXV. 52., III. f. III. 11.).² Más *elbirtoklási idő* nincs s a régi jognak az a szabálya, hogy ingók elbirtoklása, ha a birtok jóhiszemű és jogszerű, egy év és egy nap alatt be van fejezve, ma már nem áll fenn. Ez utóbbi volt az ú. n. *rendes elbirtoklás*, a mai pedig ezzel szemben *rendkívüli elbirtoklás*, amelyhez — és ezt különösen hangsúlyoznunk kell — *nem kell jogszerűség*: a 32, 40 és 100 éves határidőn át tartó békés birtoklás ezt pótolja (Dt. u. f. XIV. 96., XXV. 52., III. f. I. 7.). Ezt a szabályt a forgalom igényei és a jogbiztonság érdekében kellett felállítani, nehogy régi viszonyok és tartós

450, 533, 548., II. 717, 735, 736, 738, 741, 742., *Herczegh* Mihály: J. K. 150, 533, 546., II. 717, 735, 736, 738, 741, 742., *Herczegh* Mihály: J. K. 1869. és 1870., *Borsitzky* Imre: M. J. U. 1904/15. és 22., *Kubovich* Géza: J. K. 1904/35. és *Almási* Antal: M. K. 1902/47. Más nézet szerint az elbirtokló azért győz ilyenkor, mert két egyenlő erejű jog (tulajdon) közül mellette dönt a birtoklás ténye; a kereset nem évül el, csak tárgyatlan, ha az elbirtoklás beállott. Az előbbi szabály helyes, ha be van fejezve az elbirtoklás (l. fentebb 35. §. II. d) pont), de az utóbbi nem fogadható el, hiszen ilyképp a sokszor rövidre szabott (v. ö. H. T. 3. §., 89. §.), elévülési idő messze kitolható lenne. V. ö. *Katona*: 17. §-nál id. m. 78. lap.

¹ Hogy bírlálás alapján nincs helye elbirtoklásnak, láttuk már a 115. §-ban.

² Az elbirtoklási idő számítása, ha magánévről privilegizált névre (egyház, állam) kerül a telekkönyvi tulajdon vagy fordítva, az elévülésnél jelzett szabály szerint (arányos beszámítás) történik (l. 33. §.). Vagyis — mint *Grosschmid* mondja — a mindenkori tkvi birtokos személyéből indulva számítandó az idő (cui praescribimus).

állapotok bármikor bolygathatók legyenek; vagyis az elbirtoklás jogpolitikai alapgondolata ugyanaz, mint az elévülésé.¹

Az elbirtokláshoz megkívánt időbe *beleszámítható* (accessio temporis) a jóhiszemű jogelőd birtoklási ideje (Hk. I. 82., Plan. 2. dec., Dt. III. f. I. 27.), feltéve, hogy a jogutód nem álbirtokos; vagyis — *Frank* szavaival élve — »a hosszas birtok egyénél kezdve, másnál telhetik«.

Az elbirtoklási időnek *szakadatlanul kell lefolynia*; ha félbeszakadt, a megszakítás okának elmúltával új elbirtoklás kezdődik s »az addig tartott birtok hasztalanná válik«; ha pedig nyugodott az elbirtoklás, a nyugvás ideje nem számítható bele az elbirtoklás idejébe.

Félbeszakad az elbirtoklás: 1. ha a birtokos felhagy a birtokkal, anélkül, hogy másra átruházná; 2. ha birtalóvá lesz; 3. ha a birtokot saját akarata nélkül elvesztette, és 4. ha ellene tulajdoni pert indítottak s ez sikerre vezetett; az elutasított kereset nem szakítja félbe az elbirtoklást (Hk. I. r. 79. cz. 2. §.).

Nyugszik az elbirtoklás addig, amíg a cselekvőképtelen, korlátolt cselekvőképességű vagy távollevő tulajdonosnak nincs törvényes képviselője (1729:XXXVI., XXXVII. t.-cz., Hk. I. 79. C. 3780/1890., 2816/1903.).

Az elbirtoklás hivatalból figyelembe nem vehető (C. 6914/1889., 628/1890.).

Az elbirtoklás némely kérdésére, különösen a *kizárási cselektekre* nézve, l. alább a 141. §-t.

137. §. Az átadás.

Átadás (átruházás) alatt ingó dolognak élők közti azt a származékos tulajdonszerzési módját értjük, amelynél fogva a tulajdonjog, a felek egyező akarata szerint, a szerzőre száll át a birtokbaadásakor, illetve a felfüggesztő feltétel vagy kezdő határidő bekövetkeztével.²

¹ A Terv. visszatér a régi jog álláspontjához, mikor a rendes elbirtoklást is elismeri. A rendkívüli elbirtokláshoz a 633. §. 4. bekezdése nem kívánta meg a jóhiszeműséget, de a Főelődudomány (II. 431.) ezt a szabályt elejtette.

² Ez az átadásnak szorosabb és tulajdonképpen értelmű, szemben annak általános fogalmával, amelyet a 25. §-ban emeltünk ki.

Magánjogunk a traditionalis és nem az alaktalan tulajdon-átruházás rendszerét követi, minélfogva átadásig tulajdonos marad, és viseli a véletlen kár veszélyét és az értékesökkenést az átruházó fél (Dt. r. f. XVII. 32., III. f. IV. 125.); s a jogcímet magában foglaló jogügylet nem tesz átadás nélkül tulajdonossá.

De az átadás (*traditio*) abstract dologi szerződés¹ s eltér az ingatlanok tulajdonjogának átruházásától, amely az e tekintetben alkalmazandó optkv. rendelkezései szerint, jogcímes ügylet. Kétségtelen ugyan, hogy az átadást is megelőzi, vagy vele egyidejűleg keletkezik valamely okadatoló jogügylet (causa: adásvétel, csere, ajándékozás, közösségmegszüntetés stb.) s az átadás tulajdonképpen ennek a teljesítése, megvalósítása; de ha az átadás érvényes, nem teszi érvénytelenné a causa megszűnése (pl. causa finita, data — non secuta) s a dolog nem követelhető vissza tulajdoni keresettel, hanem csak személyes keresettel (condictio). — De ha a causa érvénytelen, megdől az átadás és a dolog rei vindicatioval követelhető vissza.²

Az átadás érvényességének kellékei, a jogügyleti általános érvényességi kellékek mellett, ezek:

1. a *birtokbaadás*, amely, a valóságos, physikai átbocsátás mellett, lehet jelképes is; továbbá: *traditio brevis* és *longa manu*, s történhetik kijelentés által (*constitutum possessorium*) s átkül-

Az átruházás meg nem határozott személyre is történhetik: pl. a *jactus missilium*, pénzszórás a koronázási menetben. Ez nem azonos a derelictióval, mert a derelictiónál az akarat arra irányul, hogy a tulajdontól szabaduljon az elhagyó fél és hogy szerezze ennek következtében valaki tulajdont foglalás által, az a dereliquensre nézve közömbös. A *jactus missilium* real-offert in incertam personam; ezélja a tulajdonjog átruházása, ha egyelőre meg nem határozott személyre is, és nem az, hogy a tulajdontól szabaduljon az illető. V. ö. *Moldoványi* Ede: J. 1904/21.

Ht említjük meg, hogy a nem telekkönyvezett ingatlan tulajdonjogát is átadás által lehet élők közt, származékos úton megszerezni. V. ö. fentebb 22. §. I. és *Kolosváry* B.: 17. §-nál id. m. I. 354.

¹ A Terv. az átadást jogcímes ügyletté akarja tenni. V. ö. erre nézve *Agoston* Péter: *Causa traditionis* cz. cikksorozat (M. K. 1902.). L. még optkv. 423—446. §.

² V. ö. *Grosschmid*: I. 138. 327., *Zachár*: 120. §-nál id. m. 243—251. l.

déssel is (v. ö. fentebb 118. §., keresk. törv. 344. §., C. I. G. 955/1898., C. 1589/1886., 530/1898.);¹ ha pedig a dolog harmadik személy (pl. bérlő, hasznélvező) birtolatában van, a birtokbaadás azzal pótolható, hogy a tulajdonos a dolog kiadása iránt támasztható követelését átengedi a szerzőnek;

2. az átruházó *tulajdonos* legyen, vagy utóbb megszerezze a tulajdonjogot; de ha a szerző jóhiszemű volt,² tulajdonossá lesz — nem ingyenes szerzésnél és tényleges átadás alapján —

¹ Hogy sokszor elég a traditio ficta és nem kell mindig tényleges átadás (traditio vera), minek folytán valójában birtokjogot s nem physikai birtokot (birtoktényt) kap az illető, ennek oka egyrészt az, hogy bizonyos ingók súlyuk, számuk, helyzetük következtében nehezen, költségesen, körülményesen; sok idő alatt volnaak átadhatók, másrészt az, hogy a forgalom könnyűségét és gyorságát biztosítani kell. Ezért lesz ily esetekben tulajdonképpen alaktaimná a tulajdon-átruházás, vagyis egyszerűen a megegyezés következménye, tényleges átadás nélkül. Ez megfelel annak az általános irányzatnak is, hogy a jogügyletek inkább alakyszerűtlenek legyenek; amint hogy a formalismus előírása kivétel a magyar magánjogban is (l. fentebb 29. §.). Kiemelendők azonban a mai (s a Terv. és Földművelésügyi által szintén fentartott) traditionalis rendszer előnyei is: a nyilvánosság; az átadásban a jogügylet megkötése és a felek egybehangzó akarata iránt nyilvánuló bizonyíték; a higgadtabb megfontolás lehetősége s a többszöri eladás kizárása vagy legalább megnehezítése. V. ö. *Frank*: 17. §.-nál id. m. I. 138. §., *Schwarz*: Magánjogi fejtegetések 262—296. l., *Katona*: Magánjogi dolgozatok 469—480. l. és *Imling*: M. Jogi Lexikon I. 559—562.

² A jóhiszeműséget vélelmezni kell akkor, ha pénz, előmutatóra szóló és forgatható papír a szerződés tárgya; továbbá, ha közárverésen, kereskedőtől ennek üzleti körében, az efféle dolgok elárásításával foglalkozó iparostól vagy termelőtől, vagy oly helyen és időben vásárolták a dolgot, ahol és mikor az efféle dolgokat el szokták árúsfítani (v. ö. Terv. 661. §.). Helyes a Terv.-nek az az álláspontja is, amely szerint más dolgoknál, ha ellopták, elrubolták a tulajdonostól, a jóhiszemű szerző sem lehet tulajdonossá, hanem a tulajdonos a vételár visszafizetése mellett a dolgot kiadni tartozik. Ez utóbbi szabály fennállása mai jogunkban kétséges. *Csulyok* Béla szerint (J. 1906/41.) általános jogszabályul az lenne felállítandó, hogy az ingó dolgok tulajdonjogát a tulajdonos akarata nélkül vagy éppen akarata ellenére a nem tulajdonos sem ingyenes, sem ellenszolgáltatásért át nem ruházhatja, s aki oly dolgot átvész, azt a tulajdonos kívánatára kiadni tartozik, de azzal a megkülönböztetéssel, hogy a rosszhiszemű átvéő feltétlenül és ellenszolgáltatás nélkül, a jóhiszemű pedig az érte adott ellenérték megfizetése mellett. V. ö. ehhez *Klein* Ede: J. 1907/7—9.

akkor is, ha a dolog nem volt az átruházó fél tulajdona, vagy ha elidegenítési tilalom terhelte is a dolgot; amit a forgalom biztonsága és gyorsasága érdekében kell szabályul felállítani;¹

3. fenforogjon a *tulajdonátruházó és tulajdonszerző szándék*, amely kifejezett és hallgatólagos is lehet;

4. az átadás *felfüggesztő feltételhez és kezdő időponthoz fűzhető*. Az előbbinek egyik esete a *pactum reservati dominii*, amely szerint a tulajdonjog, ha át is adták a dolgot, csak akkor száll át, ha a vételárat a vevő kifizeti. Ezt az intézményt gyakorlatunk elismerte (pl. C. 2031/1891., I. G. 269/1896., 428/1896., k. alább 188. §.).

138. §. Közhatósági cselekmények.

Némely törvényünk értelmében, bizonyos ingókra nézve közhatósági cselekmény által szerezhető tulajdonjog.

Ide tartozik először is a büntető törvények (pl. 1878: V. t.-cz. 61. és 62., 1879: XI. t.-cz. 25. §-a) alapján kimondott elkobzás; továbbá a hadsereg és honvédség lősükségletének mozgósítás esetében való fedezése, ami az 1873: XX. t.-cz. szerint olyképpen történik, hogy minden lőtulajdonos, köteles hadi szolgálatra alkalmas lovait megfelelő kárpótlás mellett az államnak átengedni; végül az 1885: XXIII. t.-cz. 151. §-a értelmében árvíz esetén joga van, mint a 125. §-ban jeleztük, a közigazgatási tisztviselőnek, vagy ennek megérkezéséig a társulati megbízottnak az egyes lakosok, birtokosok és helységek tulajdonában levő anyagszereket a védelemhez felhasználnia.

Az első esetben az elkobzást kimondó bírói vagy közigazgatási határozat jogerőre emelkedése napján; az utóbbi esetekben pedig a loállító bizottság, illetve a közigazgatási tisztviselő vagy társulati megbízott határozatának meghozatalával egyidejűleg száll át a tulajdonjog az államra, illetve a viszályozó társulatra.

¹ Ez a szabály és az elbirtoklás nem egyéb, mint kivétel a *nemo plus juris* elv alól; helyesebben szólva: eredeti szerzés. Ez a szabály alkalmazandó akkor is, ha az átruházó fél azért nem volt tulajdonos, mert az ő jogelődje fentartotta magának a tulajdonjogot. (C. 1938/1906.) V. ö. fentebb 23. §., *Grosschmid*: Fej. I. 145. 377. l., *Szerző*: Osztrák magánjog cz. m. 36. §., keresk. törv. 299., végrehajjt. törv. 96. és 110. s optkv. 367, 368. §.

Második fejezet : Az ingatlan dolgok tulajdonának szerzése.

139. §. A telekkönyvi rendszer következményei az ingatlanok tulajdonának megszerzésére nézve.

I. Az I. T. Sz. az 1855. december 15-én kiadott telekkönyvi rendeletet s az annak alapján életbeléptetett telekkönyvi rendszert fentartván, a telekkönyvbe felvett ingatlanok tulajdonjogának megszerzése lényegesen más lett, mint előbbi jogunk szerint volt. A telekkönyvi rendeletnek, valamint a betétszerkesztésről szóló törvényeknek (1886:XXIX., 1889:XXXVIII., 1891:XVI., 1892:XXIX., 1900:XV. t.-cz.) anyagi jogi szabályai és az optkv.-nek az I. T. Sz. I. rész 21. és 156. §-ai alapján alkalmazásban levő rendelkezései, amelyek, mint tudjuk, együttvéve alkotják a *telekkönyvi anyagi jogot*, előírják, hogy minden ingatlan telekkönyvbe fölyveendő; a telekkönyvezett ingatlanokra vonatkozó dologi jogok és azok a kötelmi jogok, amelyek telekkönyvileg bejegyezhetők: a telekjegyzőkönyvekben, illetve betétekben vezetendők; szerzésük, változásuk, megszűnésük és megterhelésük bennük kitüntetendő. A bejegyzés által lesz az illető jog abszoluttá; s fennállása, kitörlése esetén pedig megszűnése mellett vélelem szól; és a bejegyezve levő jog megszűnése után is, bizonyos önállóságot élvez harmadik jóhiszemű személyek javára.

A tulajdonjog is dologi jog lévén, ez is bejegyzendő a telekkönyvbe; amely bejegyzésnek kettős hatása van:

1. *élők közti átruházás* esetében a tulajdonjog megszerzéséhez telekkönyvi bekebelezés kell;¹

2. *egyéb szerzési mód* is megadja ugyan az ingatlan tulajdonját (természeti tulajdon, *Natureleigentum*), de ez teljesen csak a telekkönyvi bekebelezés után gyakorolható, s csak ekkor lesz neki abszolút hatálya. Pl. aki elbirtoklás, öröklés, árverés, törlés, kiigazítás, stb. útján az ingatlan tulajdonát megszerezte, tulajdonos, de jóhiszemű harmadik szerző ellen bejegyzés előtt nem érvényesítheti (pl. rei vindicatio által)

¹ Bekebelezés nélkül is érvényesíthető a tulajdonjog a szerződő felek között, mert a szerződés köti őket (C. 9233/1883., 5277/1888.).

az őt megillető tulajdonjogot; továbbá az ingatlant meg nem terhelheti, a bérletet, haszonbérletet fel nem mondhatja stb.

A tulajdonjog — a bevezetés vagy bejegyzés elvénél fogva — véglegesen és teljesen, vagyis úgy, hogy harmadik személyekkel szemben is érvényesíthető legyen (C. 6043/1883.), csak telekkönyvi bejegyzés által lévén megszerezve, a jogosult javára fennálló szerzőismód (jogszerző tényállás) alapján (pl. öröklés, áradvány, elbirtoklás stb. alapján) *a bekebelezést (átírást)*¹ *kell kieszközölnie* (optkv. 431—446. §.), még pedig vagy az előbbi jogosultnak engedélye, vagy bírói határozat (ítélet, átadó végzés, jogerős árverés alapján bekebelezést rendelő végzés stb.) alapján, amit sokszor (pl. öröklés, birtokrendezés, árverés esetében) hivatalból eszközöl a bíróság, a jogbiztonságnak s a telekkönyvi és tényleges jogállapot összhangjának előmozdítása céljából. Ha pedig a tulajdonjog csak *előjegyezve volna* (függő tulajdon), a telekkönyvi rendtartás szabályai szerint igazolandó; mert csupán a bekebelezés idézi elő a szándékolttal jogváltozást (optkv. 438., 439. §.).

A telekkönyvi jogok szerzésére nézve az a *sorrend* határoz, amely szerint a bejegyzés iránti kérvények, megkeresések, stb. a telekkönyvi hatósághoz beérkeznek. E szabály következtében, ha a tulajdonos vagy ő is, a meghatalmazottja is, több személyre ruházza át a tulajdonjogot, az lesz a tulajdonos, *aki előbb adta be kérvényét* a telekkönyvi hatósághoz (optkv. 400. §.), (elsőbbség, prioritas, elve); ha pedig a kérvények *egyszerre érkeztek* volna, és mindegyik folyamodó jóhiszemű,² egyenlő

¹ Az átírást részletesen tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek I. 92, 139, 143, 155, 172, 186, 187, 190, 224, 283, 296, 334, 341, 358, 361, 406, 460, 827, II. 1292.

² De ha *ingatlan kétszeri eladása* fordul elő s a második vevő és a közös eladó közt kötött szerződés szinlelt, vagy összejártság eredménye (hogy t. i. az első vevő joga meghiúsíttassék), avagy a második vevő tudomással bírt az első eladásról, mégis a maga javára bekebelezte be, vagy jegyeztette elő, vagy biztosította zárlatfeljegyzés által a tulajdonjogot, az első vevő — akár bírja már az ingatlant, akár nem — a második vevő és a közös eladó ellen *tulajdonszerzés végetti, jogcím-védő megtámadási pert* (I. fentebb 23. §.) indíthat, annak kimondása iránt, hogy az eladó köteles túlni a vele előbb szerződött vevő javára a tulajdonjog bekebelezését, a második vevő pedig az őt illető tulajdonjogi, illetve zárlati bejegyzésre való tekintet nélkül tartozik túlni.

arányban közös tulajdonosok lesznek. E kérdések megoldásánál az a körülmény nem dönt, hogy ki szerezte előbb a kötelmi jogot, pl. kinek az adásvételi szerződése kelt korábban.

Mint hogy az optkv.-nek csak a telekkönyvi jogok megszerzésére és elvesztésére vonatkozó rendelkezései alkalmazandók: az ingatlanokra vonatkozó tulajdonszerzési módok közül csupán az élők közti átruházás szabályai veendők az optkv.-ból; ellenben a *többi szerzőismódnál* (pl. elbirtoklás, árverés, áradvány stb.) a *magyar magánjog irányadó*; ha azonban e szerzőismódot alapján tulajdonjog bejegyzendő, erre nézve már a *telekvi rendtartást* kell alkalmazni. Végül a *nem telekvi vezett ingatlanok* tulajdonának szerzése az ingókra nézve előírt elvek, tehát tisztán a magyar magánjog szabályai szerint megy végbe.

II. Még egy további fontos körülményre kell itt rámutatnunk. Az élők közti átruházás alapján végbemenő tulajdonszerzés — a telekvi vezett ingatlanokra nézve — *jogcímes s nem abstract jogügylet*; míg a többi szerzőismódnál a causa, a jogcím nem tűnik elő ily határozottan; sőt a törvényen alapuló eredeti szerzőismódnál (elbirtoklás, növedék tulajdonjogának megszerzése) tulajdonképpen nincs is jogcím.

A jogcímes tulajdonátruházás az optkv. 431. §-án s az

hogy az első vevő javára elrendelt tulajdonjogi bekebelezés telekviileg fogantositassék.

Ha a második vevő továbbadta az ingatlant, az új szerző ellen is sikerre vezet ez a megtámadás, ha ez tudott az első eladásról; ellenkező esetben ő nem felelős, hanem csak a közös eladó és a második vevő ellen kérhető pénzbeli kártérítés. Ingyenszerző mindig rosszhiszemű, közeli rokonnál pedig vélelmezzük a rosszhiszeműt.

Ha az ingatlant az első vevő bírja, az ellen, hogy a második vevő — aki már tkvi tulajdonos — tkviileg rendelkezessék az ingatlannal, a zárlat segít.

A közös eladó nem vonandó perbe, ha az első vevő kezében van már tőle bekebelezési engedély, vagy ezt pótló ítélet.

Ha a második eladás érvénytelen, pl. más ingatlant írtak a szerződésbe, nem megtámadás, hanem törlés kérendő; felléphet pedig az eladó jogán az első vevő is és a törlés mellett áttitást is kérhet.

Ugyanezek a szabályok megfelelően alkalmazandók, ha mindkét vagy az egyik elkötelezés nem adásvétel, hanem pl. csere, ajándék, osztály stb. V. ö. Jkvek V. 91., *Lányi*: Fodor Magánjog II. 392., *Balog* Elemér: Magánjogi fejezet-vázlatok 52—93., de kivált *Grosschmid*: Fejezetek I. 31—36. és 51. §., ahol a judikatura is behatóan fel van dolgozva.

1855. decz. 15. és az (erdélyi) 1870. febr. 5. napján kelt telekkönyvi rendeleteken alapszik, amelyek szerint jogcímet («szerzési ügylet») igazolni kell a telekkönyvi bejegyzésért benyújtott kérvény kapcsán, s, a jogcím mellett, amely valamely *kötelmi jogügyleten* (adásvétel, csere, ajándékozás stb.) alapszik, szükséges a tulajdonátruházás (két férfitanú előtt aláírt bekebelezési engedély), mint *dologi jogügylet*. Ez a szigorú kettéválasztás a judicaturában következetesen érvényesül (pl. Dt. r. f. III. 248., VII. 250., u. f. VII. 121. C. I. 193/1896.) s a jogcímet tartalmazó jogügylet csak a tulajdon követeléséhez ad jogot (C. 4509/1887.); viszont ily jogcím kimutatása nélkül, csupán a bekebelezési engedély alapján, a telekkönyvi bejegyzést nem rendelik el.

Kérdés most már, hogy állunk *a többi tulajdonszerzési móddal*, ha ezek alapján kéri a telekkönyvi bejegyzést? Ebben az esetben a jogcímet nem kell (mint tudjuk, sokszor nem is lehet, mert nincs) igazolni, hanem a bejegyzést *a szerzésmóddal indokolják*, mintha ez jogcím is volna, pl. ha átadó végzés, árverés, elbirtoklás alapján kebelezik be a tulajdonjogot (optk. 436., 437. §.).

III. Az ingatlanok tulajdona a bekebelezési *kérvény beadásának időpontjában* száll át a szerzőre, aki elnyeri az ingatlannal járó *jogokat* is, ha csak nincsenek a jogelőd személyéhez fűzve (optkv. 442. §.), és — ha a tulajdonjog megszerzésével jóhiszeműen járt el — követelheti a birtokbabocsátást (Mdt. VIII. 77.; 201.).¹ Viszont az ingatlan dolgok tulajdonában történt változás esetén továbbra is fennállanak *a bejegyzett terhek* s az új tulajdonos ú. n. *birtokadós* lesz, vagyis az ingatlanból való kielégítést tűrni tartozik, egyéb vagyonával azonban nem felel a terhekért, mert nem személyes adós. Ha meg nem tekintette a szerző a telekkönyvet, hanyagságáért minden esetben »maga lakol«. Az előbbi tulajdonos ellen fennálló más követelések és igények az új szerzőre át nem szállnak (optkv. 443. §.), kivéve az elsőbbséggel bíró *közterheket*, amelyeknek el nem évült hátralékaiért szintén birtokadósképpen felel az új tulajdonos.

Ha a tulajdonjog telekkönyvi bejegyzése a jogelődre nézve

¹ A tulajdonjog tlkv. előjegyzése nem ad jogot — harmadik személyekkel szemben — az ingatlan birtoklására (Mdt. VIII. 212.).

sérelmes, akár a kötelmi, akár a dologjogi jogügylet *érvénytelensége folytán* (pl. érvényes az adásvételi szerződés, de hamis a bekebelezési engedély, más ingatlan telekkönyvi számaait irták a csereszerződésbe stb.); *a közvetlen jogutód* ellen, akár jó-, akár rosszhiszemű, a kötelmi, illetve dologi igényt érvényesíteni lehet, a rendes elévülési időn belül, per útján is (C. 6930/1903.). Nem akadály ezzel a joggal szemben a telekkönyvi bejegyzés, bármily régen álljon is fenn, ha a kereseti jog még nem évült el, vagy nem következett be az elbirtoklás. De a vélelem a mellett szól, hogy a telekkönyvi tulajdonost megilleti a tulajdonjog; vagyis az ellenfelet terheli az ellenkező tény bizonyítása.¹

Ugyanílyen szempont alá esik *a következő jogutód, ha rosszhiszemű volt* (aki tehát tudta, vagy súlyos gondatlansága következtében nem tudta, hogy az első, közvetlen jogelődje érvénytelen kötelmi vagy dologi jogügylet alapján lett tulajdonos); továbbá, aki a bekebelezés semmiségéről a telekkönyv megtérítése által meggyőződhetett volna.

Ha azonban a tulajdonjog *harmadik jóhiszemű visszterhes szerzőre* szállt át, a telekkönyvi bekebelezésnek kiváló fontossága van, amennyiben bizonyos *záros határidő* leteltével az ő javára történt bekebelezés — ha az egész idő alatt jóhiszemű volt — *megtámadhatatlanná lesz*. Ezt jelenti az a bírói döntés, hogy »az optkv. és a telekkönyvi rendelet csak a *jóhiszemű nyivánkönyvi birtokost védik*« (Dt. u. f. XVII. 9.); s ezt az intézményt nevezi az optkv. *telekkönyvi elbirtoklásnak*, amely

¹ A bekebelezés előnye: még: hogy az érvénytelenül bekebelezett tulajdonos is további bekebelezésekre adhat engedélyt (harmadik szerzők javára) s hogy az eredetileg érvénytelen bekebelezés is az elévülési idő letelte után valóságos és érvényes jogot ad. A telekkvi bejegyzésnek csak akkor van ilyen hatálya, ha a telekkvi hatóság határozata értelmében történt a bejegyzés. A telekkvi kezelés közben elkövetett hibából, tehát bírói határozat nélkül, vagy annak ellenére történt bejegyzésnek hatály nem tulajdonítható. (V. ö. *Lányi*: P. T. XI. 89., Lfi. 11,105/1873., 556/1876., C. 9497/1881.). Ha a bírói végzés téves, a telekkönyvi hatóság az érdekelt felek — esetleg a később álló jelzálogos hitelezők — bejegyzése nélkül nem változtathatja meg és nem pótolhatja saját határozatát, ha a végzés már jogerős (Mdt. VIII. 606., v. ö. tkvi rendt. 168. §., 2579/1869. sz. I. M. R., 1886: XXIX. t.-cz. 58. §.).

azonban nem áll fenn a mi jogunkban; s az optkv. ide vágó rendelkezéseiből (a telekkönyvi rendelet 149. §-a alapján) csak a 3 és 6 évi határidők irányadók.¹ Nincs ennek következtében nálunk *telekkönyvi birtok* sem, amely az optkv. 321. és 322. §-a szerint akkor forog fenn, ha valaki tulajdonosképpen van bekebelezve s az ingatlan tényleges birtoka nem kívántatik hozzá, illetve ha mint szolgalmas, jelzálogos hitelező vagy telki teherre jogosult be van kebelezve.²

A jóhiszemű harmadik visszterhes szerző e fajta védelmét³ egyéb jogszabályaink is ismerik, anélkül, hogy »telekkönyvi elbirtoklás«-ról szövegezzék; sőt még rövidebb határidőket állapítanak meg az ellene indítható kitörlési és egyéb keresetekre nézve, mint az optkv.; egyes esetekben pedig egyenesen kizárják azokat. Ennélfogva a következő összeállítás tünteti fel az érvényes jogszabályokat:

A) a tulajdonos közvetlen jogutódja és a rosszhiszemű harmadik szerző ellen *az elévülési határidő 32 év*;⁴

¹ Erre a kérdésre nézve, *Grosschmid* iratain kívül (kivált: Fejezetek I. 6—31. §.), l. *Meszer*: Országbírói értekezéslet és optkv. cz. ért., *Klein* Ede: J. K. 1905/11—12. A dologi igényt e határidők alatt birtokjognak mondja a judicatura. (L. fentebb 115. §. utolsó jegyzet). *Grosschmid* szerint csak *jogjel* a telekkvi birtok; jelzi, hogy formailag a kérdéses jog valaki javára tényleg be van kebelezve (birtokállapot, jelbirtok), de lehet, hogy mégsem övé a kérdéses dologi jog s hogy nincs is a dolog az ő tényleges hatalma alatt.

² Világossá lesz e kétféle elbánás, ha a feleket egyébként jelöljük meg. A. az eredeti tulajdonos; B. az ő jogutódja a telekkönyvi bejegyzés szerint, amely azonban törvénytelen A.-val szemben; C. a B. jogutódja, aki jelenleg tulajdonos (harmadik szerző). Ha C. rosszhiszemű, a rendes elévülési idő alatt támadható meg a bejegyzés (éppen úgy, mint B.-nél) és pedig a B. részére történt bejegyzés törvénytelen volta miatt. Ha pedig C. jóhiszemű: a rövidebb megtámadási határidők előnyeit élvezzi.

³ Hatékonyabb védelemben részesül az illető akkor, ha bíróság elismert örökös a jogelődje, mert ekkor az ő szerzett joga az öröklési jog megdőlése esetében is megáll (I. 272. §.).

⁴ A rosszhiszeműség megállapítása tekintetében bizonyos ingadozás érezhető újabban. Előbb a szerző fél mulasztását a tekintetben, hogy jogelődje tulajdonjogát és birtokát kipuhatolja s az alperes birtoklásának a jogosságáról vagy jogtalanságáról meggyőződjenek, már rosszhiszeműségnek vették, kivált ha a szerződő felek és a birtokban levő harmadik személy egy községben laktak (C. 10105/1893., 1901-ből:

B) a jóhiszemű harmadik szerző ellen, aki érvényes jogcímmel támaszkodik, a közvetlen jogelőd tulajdonszerzésének *érvénytelensége* következtében:

a) rendszerint 3 év alatt kell az igényt érvényesíteni; a kir. kincstár, az egyházak, községek és más köztestületek ellen pedig 6 év alatt (optkv. 1467., 1472. §.); kivéve a kitörlési kereseteket, amelyek 3 év alatt mindig elévülnek; sőt, ha eredeti érvénytelenség alapján kéri a kitörlést, s a bekebelező végzés a fél saját kezéhez szabályszerűen volt kézbesítve, csak *hat hó alatt* lehet a keresetet beadni, feltéve, hogy ezt a szándékot *60 nap alatt* feljegyzés végett bejelentette a felperes a telekkönyvi hatóságnál (1888. márcz. 7-én kelt 947. sz. I. M. R.);

2879, 5382, 6771.). Ellenben a C. I. G. 133/1901. sz. ítélete szerint: „a jogellenes cselekmény vagy mulasztás egymagában még nem jelenti a rosszhiszeműséget, mert rosszhiszeműséget csak annak biztos tudomása állapít meg, hogy a birtok nem illeti a felet.”

Rosszhiszemű a harmadik szerző, ha egyetemes jogutód vagyis örökös (v. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 382. optkv. 547. §., C. 5191/1834.), a rosszhiszemű örökségvevő, egyesületi vagyon elkobzásánál az állam; továbbá a hagyományos, az ingyenszerző, aki tudta, hogy a jogelődje nem tulajdonos (C. 4218/1895.), aki a nem tulajdonos jogelőd rokona, mert a családi viszonynál fogva erről tudnia kell (C. 8938/1838., 555/1889., 10697/1893.).

Nem állapította meg a C. a rosszhiszeműséget, jóllehet a harmadik szerző tudott a felperes öröklési jogáról s figyelmeztették a vételtől való tartózkodásra (C. 9117/1888.); s az ingatlan megvevő ügyvéddel szemben a rosszhiszeműség megállapítására nem tekintette elegendő alapul azt a körülményt, hogy az ingatlan tényleges tulajdonosai a telekkönyvi tulajdonosok ellen az ingatlan birtoka iránt pert indítottak s ebben a perben a telekkönyvi tulajdonosokat a vevő ügyvéd képviselte (C. 6441/1903.).

Az *árverésen való vétel*, bírói gyakorlatunk értelmében, rendszerint jóhiszeműnek tekintendő (C. 6775/1882., 8927/1889.), de a rosszhiszeműség ilyenkor is bizonyítható (C. 7510/1883.). Ez csak akkor forog fenn, — még ha tudta is az árverési vevő, hogy másé az ingatlan (Dt. IV. f. V. 77.) és hogy azt más bírja — ha az árverési vevő az árverés keresztülvitelében vagy az árverési vételár csökkentése végett (Md. I. 185.) rosszhiszeműen közreműködik, mert ő az árverésnek, mint bírói ténynek a jogszerűségét nincs hivatva megbírálni (C. I. 246/1904., 306/1904.). Ezzel szemben *Ambrózy Sándor* kimutatta (J. K. 1905/17.), hogy az 1881: LX. t.-cz. következtében az árverési vétel rosszhiszeműség címén sosem támadható meg, hacsak nem második szerző a vevő, pl. ha olyan ingatlanra kebelezték be volna a tulajdonjogot, amely nem árvereztetett el. (Mdt. VIII. 160—161.).

b) az úrbéri birtokrendezéssel kapcsolatos *telekkönyvi átalakítások* alkalmával történt téves tulajdonjog-bekebelezést a közvetlen és a rosszhiszemű harmadik szerző ellen a rendes elévülési idő alatt lehet megtámadni; ha azonban a tulajdonjog harmadik jóhiszemű szerzőre szállt, a téves bekebelezésből ez ellen semmiféle igényt nem lehet érvényesíteni (1869. ápr. 9-én kelt I. M. R.);

c) ha a telekkönyvi betétbe a *tényleges birtokos tulajdonjogát* jegyezték be, a telekkönyvi hatóság által hirdetményileg kitűzött *6 hó alatt* lehet kitörlési keresetet, ellenmondást, felszólalást beadni; ha ezt elmulasztja az előbbi tulajdonos, a jóhiszemű harmadik szerző ellen fel nem léphet (1886: XXIX. t.-cz. 110. és 1891: XVI. t.-cz. 22. §.).

A jóhiszemű szerző javára nem áll fenn ez a kedvezmény, ha *helyszínelés* alkalmával eszközölték a felvételt (pl. ha most telekkönyveznének valamely ingatlant: C. 11,252/1874., 5191/1884.); továbbá akkor, ha a jóhiszemű harmadik szerző tulajdonjoga nincs bekebelezve, *csak elő van jegyezve*; az előjegyzés igazolásával azonban a rendkívüli elévülés határideje megkezdődik.

Mindebből az tehát a végeredmény, hogy a bekebelezési kérvény benyújtásának időpontjában a tulajdonjog meg lévén szerevezve, nem kell ahhoz még külön az ú. n. »telekkönyvi elbirtoklás«, hanem az elévülési időn belül nem bizonyos még, nem támadják-e meg ezt a jogszerzést; ha nem támadják meg, nincs semmi vitás kérdés, ha pedig megtámadják s a kitörlési pernek helyet ad a bíróság, kitűnik, hogy a jogutód sohasem volt tulajdonos; minélfogva a bejegyzést úgy kell tekinteni, mintha meg sem történt volna s az előbbi telekkönyvi állapot helyreáll; végül megdől az a vélelem, amely a telekkönyvi bejegyzés valóságához volt fűzve a telekkönyv hitelessége (*publica fides*) alapján, amely abban áll, hogy a jóhiszemű szerző javára fennállónak vétetik az a jog, amely bejegyezve van; és fenn nem állónak, ami a telekkönyvbe bejegyezve nincsen.¹

¹ A telekkönyvi bizalomra nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 420., ahol helyesen hangsúlyozza: „Ne bízzál a telekkönyvben, ha csak azt tényleges birtoklás nem támogatja.“ Sőt a tulajdoni bejegyezésen és birtoklásán kívül is kell követelnie a szerző félnek a tényleges átadást, mert csak az iránt érezheti biztosan magát jogosultnak, amit át birt neki adni a jogelődje.

140. §. Újonnan keletkező ingatlanok tulajdonának szerzése.¹

Új ingatlan rendszerint a vizek partján vagy földcsuszamlás, földrengés esetében támad. A vizek medre, mint tudjuk, a part tulajdonosáé, még pedig ha két oldalon más-más a tulajdonos, a víz középvonala a határ (1885:XXIII. t.-cz. 4. §.). Ebből az alapelvől kell kiindulni minden olyan esetben, ha a vízben új ingatlan keletkezik vagy a parthoz föld rakódik. Itt a következő szabályok állanak fenn:

1. Ha a folyóvíz *medrét hirtelen elhagyja*, egy éven belül mind az elhagyott, mind az új meder tulajdonosai az eredeti folyást visszaállíthatják (id. t.-cz. 9. §.).²

2. Ha a mederben *sziget* támad, ez a parti ingatlan növédeké s a meder tulajdonosáé lesz. A határt az a merőleges vonal adja, amely a birtok végpontjáról a vízfolyás középvonálára húzható (u. o. 5. §.).³

3. Az *áradvány*, természetes iszapolás (alluvio), szintén a parti birtok növédeké s a parti ingatlan tulajdonosáé (u. o. 5. §., Dt. u. f. XXX. 46., III. f. V. 111.). Ugyanez a szabály, ha földnyelv vagy félsziget keletkezik ezen az úton.

4. Az *elsodort földrész* (avulsio).⁴ Ha a víz valamely ingatlanak felismerhető részét elszakítja és a szemben vagy alább fekvő ingatlanhoz viszi, a volt tulajdonos az ekként elszakított földnek továbbra is tulajdonosa marad, feltéve, hogy tulajdonjogát az elszakítás napjától számított egy év alatt igénybe veszi; ellenkező esetben annak tulajdonába megy át az elsodort földrész, akinek partjához azt a víz sodorta (u. o. 8. §., Dt. u. f. XXX. 46.). Nincs semmi tételes intézkedésünk

¹ V. ö. azonban 135. §., ahol ingatlanul egyesített ingókról is van szó, amelyek ilyképpen „új” ingatlanokká válnak.

² L. e tekintetben *Koródy* Sándor: M. J. U. 1904/4. és Hk. I. 87.

³ A tóban, folyóban támadt sziget tehát nem res nullius, és senki sem occupálhatja. Ellenben a tenger feneké és partja, valamint a tengeren felmerült sziget uratlan jószág, s bárki elfoglalhatja. De jogunkban erre nincs tételes szabály. Az insula in flumine natúra névvel. *Grosschmid*: Fejezetek I. 424, 588, II. 884, 889, *Diószegi Győző*: Ü. I. 1905/10. s az egész §-t illetőleg *Katona*: M. Jogi Lexikon V. 634.

⁴ Avulsio ritkán támad s a judicaturában is alig találni rá egy-két példát. L. *Grosschmid*: Fejezetek I. 422, 423, 588, 589, II. 889.

arra az esetre, ha hegyről, természeti erők behatása folytán, lecsúszik más ingatlanára valamely földterület, amely utóbbi pl. termő talaj, a másik ingatlan pedig kopár terület. Kérdés, hogy az elsodort földrész analógiája — az elfoglalt terület értékének megtérítése mellett — talál-e.

141. §. A telekkönyvön kívüli elbirtoklás.

I. Az ingatlanok tulajdonának elbirtoklás által való szerzése ugyanolyan szabályok szerint történik, mint az ingóké. Ennélfogva a 136. §-ban előadottak itt is irányadók.¹

Ezt a tulajdonszerzési módot nevezik az ingatlanok tekintetében *telekkönyvön kívüli elbirtoklásnak*; amely megjelölés a telekkönyvi elbirtoklás ellentéte akar lenni, jóllehet — mint tudjuk — ez utóbbi intézmény nem él a magyar magánjogban.

Ha az elbirtoklás bekövetkezett,² a tulajdonjog bekebelezése kérhető ennek alapján, amely per feljegyezhető (tkvi rendt. 155. §.) s míg az ingatlant birom, illetve míg jogutódom kezén van, a kereset nem évül el.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a telekkönyvön kívüli elbirtoklás — az általános okokon kívül (l. 136. §.) — *félbeszakad* akkor is, ha a tulajdonjogot jóhiszemű harmadik személy javára bekebelezik (C. 1408/1889., 9789/1892.); és ez kérheti a publica fides alapján a birtokba bocsátást is. Ha öröklés alapján lesz

¹ Az elbirtokláshoz szerzőképeség is kívántatik s ha ez hiányzik, vagy korlátolva van, ingatlant elbirtoklás által sem lehet vagy csak korlátolt mértékben lehet szerezni. Így visszatorlás alapján némely külföldi állam polgárai (l. 39. §.), továbbá a törvényesen el nem ismert vallásfelekezetek s a holtközi törvények alá eső egyházak és javadalmas személyek ingatlant nem birtokolhatnak el, a törvényesen elismert hitfelekezetek pedig csak az 1895:XLIII. t.-cz. 9. §-ában felsorolt célokra szerezhetik meg elbirtoklás által valamely ingatlan tulajdonjogát (l. 43. §.). Velünk egyező nézetet vall a holtközi törvények alá eső személyekre nézve *Vavrik* Béla (120. sz. jogászegyl. ért. 30. lap); míg a régi Curia — jóllehet akkor még mindenki érvényben levőknek tartotta a holtközi törvényeket — és *Frank* (17. §-nál id. m. I. 244.) az elbirtoklás által való ingatlan-tulajdonszerzést lehetségesnek tartották ebben az esetben is. — A telekkönyvön kívüli elbirtoklást részletesen tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek I. 20. és 21. §.

² Ennek bekövetkezése előtt legfeljebb tényleges birtokosul vétetheti fel magát az elbirtokló fél (1892: XXIX. t.-cz. 2. §. 2. a) pont.)

telekkönyvi tulajdonossá a harmadik személy (C. 5058/1894.) vagy egyébként rosszhiszemű a szerzés, a telekkönyvi tulajdonjog megszerzése nem szakítja félbe az elbirtoklást (C. 5404/1897.) s az ilyen tulajdonos nem igényelheti az ingatlan birtokát. Félbeszakad továbbá az elbirtoklás telekkönyvi átalakítás (C. 5727/1898.) és tagosítás következtében (C. 4686/1903., ellentétes: Mdt. VIII. 180.).¹

Sőt az elbirtoklás befejezése után történt jóhiszemű szerzés (pl. árverési vétel útján), ha a tulajdonjogot az illető fél javára bejegyezték, szintén megáll, mert miért nem gondoskodott előbb az elbirtokló fél az őt illető tulajdonjog telekkönyvi bekebelezéséről? (l. 145. §., 1. jegyzet). Ilyenkor a telekkönyvi tulajdonos köteles saját jóhiszeműségét kimutatni, ami csak akkor foroghat fenn, ha az ellenfél jogának fennállásáról a telekkönyvön kívül tudomást nem szerzett vagy kellő gondosság mellett tudomást nem szerezhett (C. 5448/1886.). Az árverési vevővel szemben is felhozható az elbirtoklás, ha a szerzés rosszhiszemű volt (C. 7510/1883.).²

Az elbirtoklás *ki van zárva*:

1. azokban az esetekben, ha valaki *idegen dologra vonatkozó dologi joga* alapján vette a dolgot tényleges hatalma alá, míg e jogviszony fennáll (pl. haszonélvezet C. 7798/1882., 7019/1890., kézi zálogjog stb. esetében);

2. a *helyszineléskor tévesen bejegyzett birtokos* ezt a tévedést jóhiszeműleg sohasem használhatja fel arra, hogy egyedül ennek a bejegyzésnek az alapján, tehát valóságos birtok nélkül az elbirtoklás útján való megszerzést igénybe vehesse (C. 6237/1897.);

3. az *arányosítás* tárgyául szolgáló közös javakban, de csak a közbirtokosok közt, nincs elbirtoklás (1836: XII. t.-cz., 1908: XXXIX. t.-cz., C. 2876/1901.);

4. az örökösök közt (Dt. r. f. IV. 105.) és

5. azok között, akik valamely ingatlanon közös gazdálkodást folytatnak, szerződéses vagy családi állásuknál fogva közös lakásban és ellátásban élnek (C. 4937/1903.).³

¹ A telekkönyvi első felvétel (helyszinelés) nem szakítja félbe az elbirtoklást (Mdt. VIII. 428.).

² L. azonban fentebb 97. lap, 4. jegyzet.

³ A telekkönyvön kívüli elbirtoklás 1848-ig fejletlen intézmény volt,

II. Itt említjük fel, hogy nem rokon, de némileg hasonló jogintézmény a *tényleges birtokos tulajdonjogának* bekebelezése. Ennél is a birtokban lévő fél akar telekkönyvi tulajdonos lenni, de anélkül, hogy a tulajdonszerzést szabályszerűen kimutatná, vagy ki bírná mutatni. (l. 139. §.). A betétszerkesztésről szóló törvények, különösen pedig az 1892:XXIX. t.-cz., honosították meg ezt az eljárást, a tulajdoni per lehető kikerülése végett. Szükséges azért volt rá, mert nagyon sok esetben nem a telekkönyvi tulajdonosé az ingatlan, sőt három-négy szerzőé is volt már, a nélkül, hogy a tulajdonjog bármelyikük javára be lett volna kebelezve. Összesen 70 eset van,¹ amikor a tényleges birtokos tulajdonjoga bejegyezhető; de ezek tárgyalása a polgári törvénykezési jog keretébe vág.

142. §. Átruházás.

Az átruházáshoz általában véve azok a kellékek szükségesek, amelyek mellett ingó dolgokat átadás által lehet szerezni (v. ö. fentebb 137. §.).²

Az eltérés ott mutatkozik, hogy a telekkönyvezett ingatlanok tulajdonjogának élők közti átruházása jogcímes ügylet, minek következtében okadatoló kötelmi és teljesítő dologi jogügyletre szakad. Mindkettőről külön kell szólni.

mert az adományi ingatlanoknál a királyi jog s minden ősi ingatlannál a nemzetség tagjait illető gyökeres jog azt csaknem egészen kizárta. Pedig e nélkül béna a szerzési ösztön, bizonytalan a tulajdonjog s nem igen lendülhet föl a gazdasági élet; továbbá nélküle termérdek tulajdoni per támad, ami a dolgok forgalmának sokat árt. Ma is nagy kár, hogy az elbirtoklás áldásos intézménye ingóknál, a hosszú elbirtoklási idő következtében, alig érvényesülhet; hiszen az ingók gyors forgalomra és felhasználásra valók legtöbb esetben.

¹ Használható táblázatos kimutatást készített róluk, a törvények megfelelő helyeire való utalás mellett, *Fényes Vincze*. Felemlíthető itt *Szerző* cikke: Van-e újrafelvételnek helye a tényleges birtoklásnál (J. K. 1897/40.) és a 24,366/1893. sz. I. M. R., amely az eljárás részleteit tartalmazza. V. ö. *Török István*: Telekkönyvi betétszerkesztés cz. m.

² *Grosschmid* felsorolása szerint (Fejezetek I. I.) tulajdonátruházási kötelezettség forrása (jogcíme) lehet különösen: adásvétel, csere, ajándékozás, társaság osztály, egyéb egyczés, díjazás, megbízás, harmadik számára kikötött részletetés, alapítvány, díjkitűzés, kötelemszegés, vétesség, visszajáró szolgáltatás, megtérült kár, specificatio, közszerzemény stb. V. ö. még u. o. I. 135, 193, 207, 208, 225, 228.

A *kötelmi jogügylet* nincs semmi alakszerűséghez kötve; okirati kényszer sincs, minélfogva az ingatlan tulajdonának átruházására vonatkozó szerződés szóbeli is lehet (Dt. r. f. X. 248., XI. 59. s az optkv. 434. §-a szerint; csak a telekkönyvi bejegyzés céljára kell okirat. Ha már most létrejött a kötelmi jogügylet, de telekkönyvi bejegyzésre alkalmas okiratot nem állít, vagy nem állíthat ki az átruházó, mert pl. meghalt vagy megőrült: *pert kell indítani* a tulajdonjog megítélése iránt, mint-hogy a telekkönyvi hatóság előtt a kötelmi jogügylet tárgyalás és meghallgatás által nem bizonyítható.

A *dologi jogügylet* a tulajdonjog bekebelezésének megengedése, amely alakszerű jogügylet (*formalis consensus*), mert csak írásban, két férfi-tanú előtt aláírva jöhet létre vagy pedig köz-okirati formában állítandó ki (telekkvi rend. 82. és 84. §.).¹

Ha van a kötelmi jogügyletről okirat, de nincs bekebelezési engedély, vagy ha egyiket sem állítja ki az átruházó fél, szintén *pert kell indítani* a szerződési kötelezettség teljesítése, vagyis bekebelezési engedély kiállítása iránt, illetve az alperest annak tűrésére kell az ítéletben köteleztetni, hogy az átruházott ingatlan tulajdonjogát a szerző javára végrehajtás útján, vagy a jogerős ítélet alapján közvetlenül a telekkönyvi hatósághoz intézhető kérelem alapján bekebelezzék.²

Ha az okirat előjegyzésre alkalmas, előbb azt kérheti, saját jogának biztosítása végett, a szerző fél s aztán indíthat *pert* a szerződési kötelezettség teljesítése iránt. Ez a *per*, a Curiának 11. sz. döntvénye szerint, *nem jegyezhető fel*; de a felperes, a végrehajtási törvény 273. és következő §-ainak előfeltételei mellett, a vitás ingatlanra *zárlatot kérhet*.

¹ A bekebelezési engedély vissza nem vonható; a kiállító cselekvőképessége a kiállítás ideje szerint vizsgálendő (tkvi rendt. 69. §.); csőd esetén a tömeg ellen nincs hatálya (csődtörv. 12. §.), de a csőd megszűnése után élni lehet vele; ha elvész, megsemmisíthető, vagy kiállítóját a bekebelezés tűrésében lehet marasztalni, de költségei megtérítendők (Dt. u. f. XI. 184.); ha a kiállító meghalt s örököse nevén áll már az ingatlan, a tkvi rendt. 72. §. 2. bekezdésében jelzett fenntartással fogyanatosítandó az átírás. L. részletesebben *Grosschmid*: Fejezetek I. 207—209.

² E marasztalást behatóan tárgyalja *Grosschmid*: most id. m. I. 192—306. L. még 163. és 187. §.

A tulajdonjog átruházás esetében csak telekkönyvi bejegyzés által van, mint láttuk, véglegesen és teljesen megszerezve, amelyhez a tényleges birtokbavétel nem szükséges (Dt. III. f. XIII. 39.),¹ minélfogva a szerző félnek a bekelezési engedély vagy az ezt pótló ítélet alapján *folyamodnia kell*² a tulajdonjog bekebelezéséért.³

A kötelmi jogügylet nemcsak az eredeti okirattal bizonyítandó, hanem a jogcím a telekkönyvi bejegyzésben is kitüntetendő (tkvi rend. 52., 62., 81., 82. §.); továbbá érvényesnek kell lennie, amit a telekkönyvi hatóság hivatalból vizsgál s érvénytelensége megdönti az átruházást (vagyis a telekkönyvi bejegyzést és a tulajdonjog átszállását) és az érvénytelen bejegyzés törölthető (tkvi rend. 69., 148. és köv. §.).

Élők közt csak az *eddiggi tulajdonos* ruházhatja át az ingatlan tulajdonjogát. Azonban nem szükséges feltétlenül telekkönyvi tulajdonosnak lennie; de ekkor első kötelezettsége, amire perrel is szorítható, saját tulajdonjogának bekebeleztetése.

Felfüggesztő feltétel alatt vagy *kezdő határidő* kitűzésével történt tulajdonátruházás a telekkönyvben be nem jegyezhető (telekkönyvi rend. 63. §.). Ha a tulajdonjog bekebelezése feltételtől függ, előjegyzésnek van helye (I. T. Sz. I. r. 149. §., Mdt. VIII. 515.).

További szabály a telekkönyvi rendtartás köréből (u. o. 55. §.), aminek azonban anyagi jog jelentősége is van, az, hogy

¹ Az ingatlan átadásának mégis nagy jelentősége van, mert az átadástól kezdve, ha a tulajdonjog bekebelezése nem is történt meg, a szerző fél viseli a véletlen (casus) és az értécsökkenés veszélyét. Viszont: átadás előtt nem viseli a veszélyt, ha telekkönyvi tulajdonos volna is már (C. 6043/1883.). Ugy itt, mint ingók átadásánál (l. fentebb 137.), a veszélyviselés eme szabályának az az alapfeltétele, hogy olyan körülmény következtében állott légyen be a megsemmisülés vagy megromlás, amelyért egyik fél sem tehető felelőssé. Többszöri eladásnál az a fél viseli a veszélyt, akinek a dolgot átadta az eladó. V. ö. *Balog* Elemér: 139. §-nál id. ért. 55. l.

² Ha késik vele, az átruházó felelőssége a néventartásért csökken, esetleg meg is szűnik. (*Grosschmid*: Fejezetek I. 210., 211. és alább 163. §.).

³ Kötelmi + dologi jogügylet + bekebelezés kell tehát ingatlan tulajdonjogának élők közti származékos szerzéséhez, míg ingóknál csak a dologi jogügylet (átadás) kimutatása szükséges.

a tulajdont a telekkönyvben csak egész *telekkönyvi jószágtestre* vagy *ennek hányadára* lehet bejegyezni.¹

Telekkönyvi jószágtest a római számok alatt foglalt több ingatlan (pl. az I., II. és III. alattiak) együttesen; továbbá mindegyik olyan ingatlan egymagában, amely + (kereszt, *crux*) alatt van felvéve.

Ha a római szám alatt összefoglalt ingatlanokat, vagy az egy telekkönyvben levő több jószágtestet külön ruházzák át vagy egyéb jogot szereznek rá, a kérdéses ingatlannak, illetve jószágtestnek más telekkönyvbe való *lejegyzését* kell kérni, s ekkor jegyezhető csak be a szerzett jog.

Hangsúlyoztuk már, hogy az ingatlan tulajdonának átruházása az ingatlant terhelő jogokat nem érinti.²

Ha az átruházás visszterhes, a vélelem amellet szól, hogy az eladás *tehermentesen* történt: az eladó a bejegyzett terheket tartozik kitöröltetni és értük *szavatol*, ha felvette a vételárat.

Míg a kitörlés meg nem történik, a vevő a bejegyzett követeléseknek megfelelő összeget visszatarthatja, sőt e követelések fedezésére fordíthatja. Ha azonban az eladó letétbe helyezte a bekebelezett követelésnek megfelelő összeget, a vevő a vételárat köteles kifizetni s az eladót csak a kitörlés türeése iránt perelheti (C. 55/1899.).

Ha az ingatlant a vevő birtokolja, a vételár letétbe helyezendő; e nélkül a tulajdonjog bekebelezésének türeése nem lehet az átruházót kötelezni (39. sz. curiai döntv.).³

¹ A jószágtest egyes darabjaira s azoknak részeire, hányadaira szerezhető tulajdonjog, pl. elbirtoklás által; csak a telekkönyvi bejegyzés tekintetében alkotnak azok egy egészet, míg egy telekjegyzőkönyvben vagy letétben vannak.

² Ez a szabály vonatkozik a nem telekkönyvezett ingatlanokat terhelő dologi jogokra is, tehát a telki és személyi szolgalmakra, akár volt róluk tudomása a szerzőnek, akár nem.

³ Az ingatlanokra vonatkozó összes jogviszonyokat biztosabbakká tette ugyan a telekkönyv életbeléptetése, de mert a tulajdonjog kényszerű bekebelezését csak aránylag kevés esetben írja elő a törvény (l. 139. §.), még mindig igen sokszor elmarad (közöny, költség- és illetékkímélés következtében) az élők közt átruházott tulajdonjog bekebelezése, sőt a tkvi rendtartásnak megfelelő okirat kiállítása is. Beérik a dolog átadásával, pedig így nem egyezik a telekkönyvi jogállás és a tényleges birtoklás. A tulajdonjognak ez a duplicitása egyrészt érzékeny

Negyedik cím: A tulajdonjog megszűnése.

143. §. A tulajdonjog megszűnésének esetei.

A tulajdonjog megszűnése vagy olyképpen történik, hogy — a javak forgalma következtében — egyúttal más személy lesz tulajdonossá, vagy olyképpen, hogy senki sem lesz tulajdonos, mert egyáltalán nem kerülhet többé a dolog tulajdonba, illetve azonnal nincs neki új tulajdonosa. Ezen az alapon viszonylagos és feltétlen megszűnés módokról szólhatunk.

Viszonylagos megszűnés (vagyis tulajdonváltás) akkor forog fenn, ha az eddigi tulajdonos tulajdonjoga azért szűnik meg, mert *más megszerezte*, jogügylet vagy constitutív (joglétetítő) bírói ítélet alapján. A szerzéshez ingatlanoknál telekkönyvi bejegyzés is kell, mert míg ez meg nem történt, az előző, ú. n. ál-tulajdonos joga nem szűnik meg teljesen, s harmadik jóhiszemű személyek jogokat szerezhetnek a dologra, a bejegyzett tulajdonos ellenben (optkv. 444. §.).

Feltétlen megszűnési módok:

a) az *ingó dolog elhagyása* (derelictio), aminek kellékeit láttuk már az elsajátításnál (132. §.). Telekkönyvezett ingatlant nem lehet, jogunk szerint, derelinquálni, mert valakinek mindig tulajdonosnak kell lennie s a telekkönyvi eljárás szabályai szerint a tulajdonjogban csak úgy történhetik változás, ha a tulaj-

károsodással járhat az új szerzőre nézve, mert a tkvi tulajdonos újból elkötelezheti és megterhelheti az ingatlant, s ellene sokszor csak a bizonytalan sikerű kártérítési követelés támasztható, másrészt bénítólag hat az ingatlanok forgalmára. — A jogi és tényleges állapot összhangjának helyreállítását célozza a betétszerkesztési törvényekben biztosított egyszerűbb eljárás a tulajdonnak tkvi kitüntetése iránt. (L. a 141. §-t.).

donjogot más javára bejegyzik, vagy ha az előző bejegyzés lesz újból hatályossá. A nem telekkönyvezett ingatlan szintén elhagyható.

b) *A dolog megsemmisülése*, ami rendszerint csak ingóknál fordulhat elő.

c) Ha a dolog utóbb *forgalmon kívülé* lesz;

d) ha a *vad és szelídített* állatok elnyerik természeti szabadságukat, s nem térnek többé vissza; és

e) ha a *bontó feltétel* beállott, vagy a kitűzött *véghatáridő* letelt.

Ötödik czím: A tulajdonjog védelme.

144. §. A tulajdonjog bírói oltalmáról, általában véve.

A tulajdonost, alanyi jogának oltalmazása czéljából, megilletik mindazok a védelmi eszközök, amelyek minden jogosult javára fennállanak (v. ö. 36. §.). E mellett, ha jogellenes cselekménnyel háborítják meg joga gyakorlásában, vagy a joggyakorlást lehetetlenné teszik: mint sértett fél, az általános elvek szerint kártérítést kérhet.

Különleges védelmi eszközöket is ad azonban a tárgyi jog a tulajdonosnak, amelyekkel bírói úton élhet. Ezek:

1. a tulajdonkereset (*rei vindicatio*), a dolog átadása iránt;
2. a tulajdonjog kizárólagossága iránti kereset (*actio negatoria*;
3. az igényper, ha a dolgot idegen követelésért terheli zálogjog, illetve jelzálogjog;
4. a rendes visszahelyezés, a jogos birtok védelméül;
5. a rendes határper, ha a szomszédos ingatlanok határvonala vitás; végül
6. a közös tulajdonból származó keresetek: a tulajdoni arány megállapítása és a közösség megszüntetése iránt.

Róluk az alábbiakban külön-külön szólunk.

145. §. A tulajdonkereset.

Tulajdonkereset (*rei vindicatio*, a dolog kiadására irányuló per, helytelen elnevezéssel: birtokper) alatt a tulajdonos által a birtokos vagy birlaló ellen a dolognak, növedékének és hasznainak átadása s az okozott kár megtérítése iránt indított keresetet értjük.¹

¹ Tulajdonkeresetnek szokták nevezni a *tulajdonjog átruházása (átíratása) iránt indított keresetet is*, amelynél tehát nem tulajdonos még

1. A rei vindicatiót a jóhiszemű *tulajdonos indíthatja*. Ennek következtében a felperesnek bizonyítania kell tulajdonjogát. Ingóknál a jogszerző tényen kívül az azonosság is bizonyítandó. Ha ez a bizonyítás lehetséges, helyettesíthető dolog (pl. erszényben levő pénz) is lehet tulajdonkereset tárgya (C. 2337/1874.). Ingatlanoknál, ha a szerzés élők közt származékos úton történt, a tulajdonjog csak hitelesített telekkönyvi kivonat által bizonyítható. (C. 3181/1889., 2269/1897.). Kivétel az átruházó fél, akivel szemben enélkül is (tehát pusztán a kötelmi jogügylet alapján felléphet a tulajdonos ezzel a keresettel (C. 4172/1875., 5277/1888.).¹ Ingatlanok másfajta szerzésénél (pl. öröklés: Lfi. 5107/1877., elbirtoklás, árverésen való vétel esetében) a szerzés mód bizonyítása elegendő, mert — mint tudjuk — ilyenkor is tulajdonos, telekkönyvi bejegyzés nélkül, a szerző fél (Dt. r. f. XVIII. 56.). De az árverési vevő csak akkor léphet fel, ha az árverési feltételeknek eleget tett (C. 12,678/1878.).

2. A tulajdonkereset a *birtokos vagy birtaló ellen* indítható. A felperes tartozik bizonyítani, hogy a dolgot az alperes elfoglalta, tehát birtokába vette (C. 2437/1886., 5724/1896., 240/1897., 344/1901.), s hogy a dolog legalább a kereset kézbesítéséig az

a felperes, hanem csak jogcíme van (l. a 142. §. első jegyzetében adott felsorolást), amelynek alapján a tulajdonszerzés (pl. átadás, bekelezési engedély kiállítása) eddigelé nem történt meg.

Sőt közönségesen e névvel jelzik a *telekkönyvön kívül szerzett tulajdonjognak telekkönyvi kitüntetésére irányuló pert is*. E két per rokon annyiban, hogy ingatlanoknál tulajdonképpen a telekkönyvi szolgáltatás (l. alább 163. §. IV.) nem teljesítéséből származó igényt érvényesítik velők, de az előbbi kötelmi, az utóbbi dologi alapon nyugszik: amott a tulajdonjog megszerzése, itt a már megszerzett tulajdonjog telekkönyvi kitüntetése a cél. Ez utóbbi pernek helye van, élők közt történt átruházás esetét kivéve, minden más szerzősmódnál (l. fentebb 139. §. b) pont), így kivált öröklés, árverés, kisajátítás és elbirtoklás esetében. A három előbbi esetben rendszerint hivatalból és peren kívüli eljárás útján kerül a valódi tulajdonos a telekkönyvbe, de per ilyenkor is indítható. Elbirtoklás esetén a kereset esetleg nem évül el (L. 33. és 141. §.). Helyes felfogás szerint ez utóbbi per feljegyzését meg kell engedni, mert nem új jog megszerzéséről, hanem meglévő jog érvényesítéséről van itt szó. V. ö. tkvi rendt. 155. §., *Lányi*: Fodor: Magánjog II. 245—253., 433—434. l.).

¹ A tényleges birtokos tulajdoni keresetére nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 439—447. Előjegyzett tulajdonos rei vindicatiót rendszerint nem indíthat (Mdt. VIII. 212.).

alperes birtokában, illetve birlalatában volt (C. 2437/1886.).¹ Ha az alperes birlaló, lehetséges, hogy a tulajdonos van birtokban; ha t. i. ő szerződött a birlalóval.

Ha a dologra nézve birtok és birlalás egyszerre forog fenn, a tulajdonos választásától függ, hogy a birtokos vagy a birlaló ellen indítsa-e meg a pert (C. 102/1887.). Ha a birlaló ellen adta be a keresetét, ez elődjének (a birtokosnak) megnevezésével (nominatio vagy laudatio auctoris) szabadulhat a pertől (C. 32,888/1886., 5348/1895.).

Ha a dolgot át akarja adni a birlaló alperes a felperesnek, köteles a birtokost felhívni, s, csak ha ez nem nyilatkozik vagy jogelődí minőségét kétségbe vonja, adhatja felperes birtokába a dolgot.²

Ha többen osztatlanul tartják tényleges hatalmuk alatt a dolgot, mindegyikük perbe vonandó (C. 5734/1895., 8947/1895., ellenkező: C. 3127/1896.). Közös, de osztott birtok esetében, egy birtokos ellen is indítható e per, ha t. i. a felperes a többi birtokost vagy birlalót nem akarja a birtoktól, illetve birlalástól megfosztani, amikor is az ítélet ezeket nem kötelezi (C. 5330/1890., C. I. G. 104/1899.).

3. *A kereset tárgya* a dolog, vagy annak eszményi része, pl. ha közös tulajdonos indít rei vindicatiót tulajdonostársa ellen.³

4. *A kereset célja* a dolog birtokának elnyerése, *com omni causa*; tehát a növedék (kincs, állat fajzata, sziget, avulsio stb.) és a hasznok kiadandók a dologgal együtt (C. 587/1882.), s az

¹ Ha a per alatt túl is adott az alperes a dologon (*dolo desu*it possidere), a per folytatható ellene; de mert az fel nem jegyezhető, az ítélet a harmadik szerzőre nem lesz hatályos s a felperes legfeljebb zárlattal (1881: LX. t.-cz. 237. §. a) pont) akadályozhatja meg a peres dolog elidegenítését.

² Minthogy tulajdonkereset csak birtokos vagy birlaló ellen indítható: aki magát birtokosnak vagy birlalónak állítja, továbbá aki dolose felhagyott a dolog feletti tényleges hatalommal, vagy feldolgozta, megsemmisítette a dolgot: a dolog átadására — természetesen — nem kötelezhető. Az ilyen, ú. n. *fictus possessor* ellen felléphet azonban a felperes, ha a dolgot egyáltalán nem, vagy megrongálva kapta vissza, kártérítési (in personam) keresettel, amit azonban szintén rei vindicationának szoktak nevezni (Dt. III. f. III. 30.).

³ Az ingatlan eszményi részéhez való tulajdonjog megítélése iránt indított perbe csak az érdekelt tulajdonostársak vonandók be (C. 6843/1883., 12,114/1903.).

okozott kár megtérítendő. Az ingóságot ott kell átadni, ahonnan elvitték.

A dolog sértetlen állapotban adandó ki; s ha a dolog a per alatt semmisül meg, a rei vindicatio kártérítési perré válik. Az állagsérelemért és az elvont hasznokért járó kártérítés, valamint a beruházások szempontjából az általános szabályok irányadók (l. fentebb 116. §. III. c.).¹

A keresettel szemben az alperes, saját és birtokelődje beruházásainak a megtérítését követelheti, amely követelés mértékére nézve szintén a jó- és rosszhiszeműség gyakorol befolyást (v. ö. fentebb 116. §.). A felperes felel az ő tulajdonszerzése előtt eszközölt beruházásért is. A per alatt eszközölt beruházásra a megbízás nélküli ügyvitel szabályai irányadók.

5. Alperes, a perjogi kifogásokon kívül, a következő *anyagi-jogi kifogásokat támaszthatja*;

a) hogy a felperes *nem tulajdonos*, pl. mert az árverést megsemmisítették, vagy *rosszhiszemű tulajdonos* (pl. másodszori eladás következtében: C. 4857/1890., 8016/1893.);

b) hogy a dolog *nincs az alperes tényleges hatalma alatt*;

c) hogy az alperes *idegen* dologra vonatkozó *dologi jog* alapján bírál;

d) hogy *kötelmi joga* vagy a *tulajdonos jogcselekménye* alapján birtokban tarthatja a dolgot, pl. mert eladta (exceptio rei venditae et traditae, C. 5389/1883., 5277/1888.), elajándékozta neki a felperes, vagy bérbe, haszonkölcsönbe adta; végül

e) hogy — jóllehet felperes még a telekkönyvi tulajdonos — de *elbirtoklás* útján vagy a felperesénél erősebb jog alapján a dolog tulajdona az alperesé lett. Elutasítandó a felperes akkor is, ha a peres felek jogcíme egyenlő² (pl. tagosítás, alapján való bírói átadás; C. 5402/1888.) s az alperes van birtokban (beati possidentes);

f) hogy a kereseti jog *elévült*, amely kifogás a harmadik rosszhiszemű tkvi tulajdonszerző ellen is támasztható.

Az alperes *viszonkeresetet* is támaszthat a tulajdonjog meg-

¹ Ha a kártérítést ebben a perben nem érvényesíti, vagy a külön úton való érvényesítést indokoltan nem tartja fenn a felperes, róla lemondottnak tekintendő (C. 938/1904.).

² L. Grosschmid: Fejezetek I. 436.

ítélése iránt. Ha más perben kéri ugyanezt, a felperes keresete ellen az időelőttiség kifogását nem emelheti; de a két per, ha sommás úton folyik, egyesíthető (1893: XVIII. t.-cz. 43. §.).¹

146. §. A tulajdonjog kizárólagossága iránti kereset.

I. A tulajdonjognak egyik fogalmi alkotó-eleme a kizárólagosság. Ha a tulajdonjog *gyakorlását akadályozza valaki*, anélkül, hogy a dolog birtokát okvetlenül elvonná: a tulajdonos ezzel a keresettel (negatoria in rem actio) követelheti az akadály eltávolítását.

Az akadály jogtalan szolgálat, mindenféle tilos behatás, a határon túl terjedő építkezés, ültetmény, bérlet stb. lehet. Szóval: többnyire azonos a jogsérelem a birtokháborítás tényállásaival; s ha úgy akarja a tulajdonos, sommás visszahelyezési keresettel, de az itt tárgyalt petitorius (tulajdonjog kizárólagossága iránti) keresettel is védekezhetik; sőt rendes birtokpert is indíthat, ha birtoklása erősebb jogalapon nyugszik, mint a háborítóé.

Az akadály *eltávolításán* kívül, a további háborítástól pénzbírság terhe alatt való *eltiltás* (v. ö. 1881: LX. t.-cz. 222. §.), a hasznok kiadása és az okozott *kár* megtérítése is kérhetők, még pedig itt is az általános szabályok szerint (l. fentebb 116. §. III. c.).

A felperes *saját tulajdonjogát* és azt köteles bizonyítani, hogy a tulajdonjogot az alperes háborgatta.

Az alperes *kifogásaira és ellenköveteléseire* nézve ugyanazok a szabályok irányadók, mint a tulajdonkeresetnél.

Ha az alperes a dolgot terhelő jog vagy a felperes ellen fennálló követelés alapján jogosan élt a korlátozó intézkedéssel,

¹ A rei vindicatio mellett tulajdoni védelem a *condictio possessionis* (vagy c. detentionis, másképen c. ad exhibendum): a dolog visszakövetelése az okadatoló kötelmi jogügylet érvénytelensége okából. Nem tulajdonkereset ez, mert a szerzési tényt egyáltalán nem kell igazolnom, sőt állítanom sem. Az érvénytelenül el- és átadott ingót visszakövetelhetem, az átírás kitörlését kérhetem, tekintet nélkül arra, hogy én miképpen jutottam hozzá. A személyes kereset alapja jelesen az, hogy az az ok, amelyből a tulajdonátszállás történt, fenn nem forgónak tűnt ki. V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 344.

s ebbeli jogát bizonyítja (C. 5943/1884., 5913/1886.), vagy ha a tulajdont terhelő szolgalmi vagy telki teherjogot elbirtoklás által megszerezte (C. 7672/1883.): kifogása alapján el kell a felperest keresetével utasítani.

II. Telekkönyvezett ingatlanoknál a tulajdonjog kizárólagosságát telekkönyvi bejegyzések is korlátozhatják; t. i. ha más jegyeztetik be tulajdonosnak, más javára zálogjogot, szolgalmat, telki teherjogot, abszolút kötelemet jegyeznek be, vagy ilyen jogot alaptalanul kitörölnek. Ha a bejegyzésnek a tulajdonossal, illetve az idegen dologi jog- és abszolút kötelelem alanyával szemben jogalapja nincs, szintén *actio negatoriát* kell javára engedni, éppen úgy, mint a physikai jogtalan behatások esetében. Az *actio negatoriának* ez a faja a *törlési kereset*.

E kereset célja szintén az előbbi állapot helyreállítása (tkvi rend. 148. §. 1. bek.), ami az ú. n. telekkönyvi szolgáltatás (1. alább 163. IV.) teljesítése, vagyis kitörlésre alkalmas okirat kiállítása által következhetik be; ha pedig ilyen okirat kiállítására nem hajlandó az alperes, a törlési perben hozott ítélet fogja a kérdéses okiratot helyettesíteni.

Törlési keresetnek két esetben van helye:

a) ha a telekkönyvi tulajdonos ellen eredetileg érvénytelen bekebelezés — helyesen bejegyzés — történt (tkvi rend. 148. §.)¹ s

¹ Pl. ha nem eredeti, vagy lényeges kellékhányban szenvedő okirat alapján, vagy ha más ingatlanára vagy más ingatlanra, vagy ha az érvényesen bejegyzett elidegenítési és terhelési tilalom ellenére történt a bejegyzés, vagy ha a dologi szerződés érvénytelen, stb. Az ilyen bejegyzést helyesbítheti — hivatalból, vagy kérelemre, míg ez harmadik személy jogait nem érinti (Dt. u. f. XXII. 116.) — a tkvi hatóság (tkvi rend. 168. §.); ez felfolyamodással is megtámadható (tkvi rend. 142. §.); végül jelzálogi bejegyzés ellen, végrehajtás esetében, az 1881: LX. t.-cz. 30. §-a alapján végrehajtást megszüntető per is indítható. *Előjegyzés*, *feljegyzés* és *kitörlés* ellen is van *törlési* pernek helye (Dt. u. f. XIII. 243., X. 176.; ellentétes: Mdt. VIII. 576—604.). Ez utóbbi (törlés törlése) a feltámasztási kereset.

Ha a téves tulajdonjogi bekebelezés *helyszíneléskor* történt, az azonnal nyitva levő rendes perút mellett *kiigazítási kereset* indítható, amelynek az általános elévülési időn belül mindaddig helye van, míg az ingatlan a helyszíneléskor felvett személynek, vagy örökösének vagy roszhiszemű harmadik személynek a tulajdona. E per a telekkönyvi hatóságnál indítandó s a felperes erősebb jogát köteles bizonyítani. Az eredeti

b) ha a bejegyzett jog elévült vagy utóbb megszűnt (tkvi rend. 155. §.), pl. fizetés, bontó feltétel, véghatáridő beállta következtében, vagy ha a bejegyzés visszaható erővel feloldódott, pl. a jogszerzés hatósági jóváhagyás elmaradása miatt hatályát veszítette.

Törlési pert első sorban a nyilvántartó jogában sértett fél (947/1888. sz. I. M. R.) indíthat, vagyis: 1. az, akinek előbb nevén volt a kérdéses bejegyzés; 2. nem tulajdonjogi sérelmes bejegyzés esetén a tulajdonos, aki ellen történt a bejegyzés; továbbá az *a)* pontnál: az erősebb öröklési jogra támaszkodó fél: 4. az ő jogutódjának és 5. az, akit egyéb alapon illet felperességi jog, pl. a valószínű örökös, a tömeggondnok.

E per feljegyezhető; elévülésére nézve pedig 1. fentebb 139. §. III.¹

Alperes a közvetlen jogszerző. További jogszerzők (harmadik tulajdonos, szolgalmassz. stb.) ellen, ha rosszhiszeműek, törlési per egyúttal indítható, hogyha az ő javukra szóló bejegyzés az érvénytelen, megszűnt, vagy elévült bejegyzésen alapszik. Jóhiszemű harmadik jogszerzővel szemben az *a)* pont esetén a 139. §. III. B. *a)* pontja irányadó; a *b)* pont esetében pedig ellene törlési pernek helye nincs.²

felvétel kiigazításának csak egy ízben van helye s további kiigazítás nem a tkvi rendt. I. része és 1856. nov. 20. rendelet alapján, tehát az itt tárgyalt módon, hanem a rendes eljárás útján történhetik. A kiigazítási per feljegyezhető. Ha véget is ért e per, [amelyben csak a kiigazítás kérdése vehető fel, a többi (birtok kiadása, beruházás, kártérítés stb.) nem], a rendes perút nyitva marad (Dt. u. f. XVI. 63.) A kiigazítás iránti per fölöslegessé teszi a tulajdonjog megítéléséért indított per (l. 145. §. első jegyzet), amely azonban a birtokbíróság, (1000 koronáig a járásbíróság) hatáskörébe tartozik (Gdt. I. 395—601. sz., Mdt. VIII. 428—454. lap, *Grosschmid*: Fejezetek I. 24—25. §.)

A kiigazítási per külön faja az, ha téves bejegyzés rövid úton (tkvi rend. 168. §.) ki nem javítható (*Grosschmid*: Fejezetek I. 432.).

¹ V. ö. tkvi rend. 148—156. §., 8293/1882. és 947/1888. sz. I. M. R. 1881: LX. t.-cz. 6., 1893: XVIII. t.-cz. 6. §., 1907: XVII. t.-cz. 1. §., *Huf*: Telekkönyvi rendtart. 90—97. l., *Herczegh*: u. az 388—407. l., *Lányi*: P. T. XIII. köt. 193. l., Fodor: Magánjog II. 245—252, 431—433. l., de kivált *Grosschmid*: Fejezetek I. 6—17., 42, 43, 45. §. A törlési per az *a)* pont esetében tulajdonképpen: *condictio sine causa*, *indebiti* vagy *causa data non secuta*; a *b)* pont esetében pedig: *condictio causa finita*.

² Harmadik a felperes is lehet, aki nem tudta, hogy a kérdéses

147. §. Az igényper.

Az igényper annyiban védelmi eszköze a tulajdonosnak, hogy ha a tulajdonos ingó dologát, akár az ő, akár az adós, akár más személy tényleges hatalma alatt harmadik személy adóssága fejében lefoglalták, vagy ha az ő ingatlanára (pl. névazonosság okából) másnak a tartozása erejéig jelzálogjogot kebeleztek be: igénypert indíthat a foglaltató, illetve a bekebelezett jelzálogos hitelező ellen, az ingó dolognak a foglalás alól való felmentése iránt, illetve az ingatlan végrehajtás alá vonásának egészben vagy részben leendő megszüntetése végett (1881: LX. t.-cz. 92—100., 168. és 216. §.).¹

Sőt, az 55. sz. curiai döntvény szerint, az a személy, aki előbb szerzett valamely ingatlanra tulajdonjogot, mielőtt a végrehajtató arra a zálogjogot bejegyeztette, az 1881: LX. t.-cz. 168. §-a alapján a végrehajtató ellen igénykeresetet (= jog-címvédő megtámadás: l. 23. §.) indíthat, még ha tulajdonjoga nincs is bekebelezve; azonban bizonyítani köteles, hogy a végrehajtató a végrehajtási jog megszerzésénél rosszhiszeműen járt el.²

Az igényperbeli kérelem alapja a tulajdonjog ugyan, de azt,

telekkvi jog az övé s nem ingyenesen megszerezte a másodiktól, akinek érvénytelen a bekebelezése (önalperesség: *Grosschmid*, id. m. l. 388.). Végül a tkvi rendt. 152—154. §-ai szerinti büntető út is igénybe vehető. V. ö. *Deréky* Pál: M. Jogi Lexikon VI. 630.

¹ Ez utóbbi esetben törlési per is indítható (l. alább 153. §.). V. ö. Mdt. VIII. 215.

² E döntvény bírálata nézve l. Ü. L. 1892/46., J. K. 1892/47. és 50., *Posoni* Gábor: J. 1906/43—50. Megjegyzendő, hogy igénypert nemcsak a tulajdonos, hanem az is indíthat, akit használati vagy más dologi jogában sért a zálog-, illetve jelzálogjog keletkezése, illetve érvényesítése (v. ö. 1881: LX. t.-cz. 168. és 216. §.). Így a jelzálogos hitelező igényper útján érvényesítheti azt a jogát az ingó módra foglaltatóval szemben, hogy a jelzálogul szolgáló ingatlan alkotórészei (pl. a malom beépített gépei és géprészei) az ingatlantól elkülönítve, ingóságok gyanánt végrehajtásilag el ne árvereztessenek (C. G. 1901: 494 és 509, 142/1904.).

Az igényperben hozott ítéletet, amely t. i. kimondja, hogy alakilag megszerzetett ugyan, de anyagilag nem áll fenn a bírói zálogjog, helytelen volna e részében megállapító ítéletnek tekinteni, mert az tűrésre kötelezi, tehát marasztalja az alperest. Tűrni köteles pedig az alperes a zálogjog megsemmisítését. Így tanít *Almásy* is (Fodor: Magánjog I. 229.) s ellenkezően *Magyary* (A peres eljárás alaptanai cz. m. 163. l.).

hogy a felperes tulajdonos-e e per során csak a foglaltatóval szemben dönti el a bíróság (Dt. III. f. VII. 2., VII. 135., XIII. 85.); minélfogva újabb foglalás esetében új igénypert kell indítani, amelyben a felperes újra tartozik a tulajdonjogát bizonyítani (C. I. G. 307/1896., C. G. 544/1903.).¹

A gyakorlati életben különösen sokszor fordulnak elő az *ingóknak a foglalás alól fölmentése* iránt indított igényperek.² Két érdek ütközik itt össze: a foglaltató hitelezőé és a tulajdonosé.

Különös figyelemmel és kellő szigorral kell ezeket a pereket kezelni, mert gyakran történnek fictiv vagyonátruházások abból a célból, hogy a hitelező elől elvonják a fedezetet.

A judicatura az esetek sokféle változásai közt is ad ugyan

¹ Találóa emeli ki Schwarz (Újabb magánjogi fejtegetések 146. l.), „hogy komplikált jurisprudentia az, amelylyel az igényper bírójának kell, amúgy „sommásan“ végeznie. Valójában nálunk az ingó vagyonjog legérdekesebb és legnehezebb kérdései az igényper keretében játszódnak le. A tulajdon- és kötelemszerzés legkényesebb problémái az igényperbe rejtőznek. A traditio és engedmény materiális jogát a praxis itt fejt ki; de az olyan „általános“ tanoknak, mint a simulatio, az in fraudem legis, jó-, rosszhiszemű szerzés stb., itt van a buja termő talajuk; a családi vagyonjog bogos kérdései itt nyernek elintéztést: hozomány, női szerzemény, felelősség a házasság terheiért stb., — egész mikrokozmosza az igényper az ingó vagyonjognak.“ — Részletesen tárgyalja az igénypert Zachár: Magánjogi tanulmányok az igényper keretében cz. m., Keresztszeghy Lajos: 120. §-nál id. m. és Márkus: M. Jogi Lexikon IV. 317.

Hézag a mai jogunknak, hogy nem indítható igényper az öröklési eljárás során, ha t. i. más dologát leltározták. Ilyenkor rei vindicationak van csak helye, amely azonban nem bír halasztó erővel a hagyatéki eljárás során elrendelt árverésre. A leltározás után is igényfelhívást kellene kibocsátani, éppen úgy, mint foglalásnál. (V. ö. Kubowich Géza: J. K. 1904/38.). Sztankay Jenő (u. o. 41. sz.) e felfogás ellen nyilatkozik. Szerinte az 1894: XVI. t.-cz. s. a 43,194/1895. sz. I. M. R. szelvényét ismerő bíró az igénylőnek jogos érdekét most is kellő óltalomban részesítheti.

² Kérdés, hogy ha az igénylőt elutasítják, az, hogy az igényelt dolog nem az ő tulajdona, ítélt dologgá válik-e s az elutasított igénylőnek más perben megengedhető-e annak bizonyítása, hogy az igényelt dolog nem az ő tulajdona, ítélt dologgá válik-e, s az elutasított igénylő tulajdona volt. A Curia egy ízben nem engedte meg a bizonyítást (Dt. r. f. XXII. 61.). Szerintünk az újabb perben ellene az ítélt dolog kifogását föltétlen sikerrel nem mindig lehet érvényesíteni.

útmutatást, de ezen a téren mégis csak a legszabadabb bírói mérlegeléssel található meg adott esetben az igazság.

Általános irányadó elvként felemlíthető először is az 1881. évi LX. t.-cz. 49. §-a, amely szerint a házastársak együttlakásának tartama alatt a házasfelek közös birlalásában levő ingóságok a *férj ellen vezetett végrehajtás* esetében lefoglalhatók, kivéve a nő nevével vagy nevének kezdőbetűivel megjelölt arany- és ezüstműveket, drágaságokat és ruhaneműeket és azon ingókat, amelyek nyilvánvaló rendeltetésüknél fogva a nő használatára vannak szánva. De meg kell jegyezni, hogy a nő az e §. alapján lefoglalt ingókra nézve is indíthat igénypert, mert a férj tulajdonjoga mellett csak *egyszerű vélelem* (praesumptio juris) szól, amelylyel szemben az ellenkező tény bizonyítható (Dt. u. f. XX. §.).

Továbbá abban az esetben, ha a házasfelek közt *közszerzeményi jog* áll fenn, amikor tehát a férj s a honoratior nő nem tekinthető főszerzőnek, saját közszerzeményét a foglalás alól mindegyik házastárs kimentheti igényper útján (Dt. III. f. VII. 27. és 99.).

Viszont a foglaltató hitelező javára szolgál az a vélelem, hogy ha az ingók a foglaláskor az alperes birtokában voltak, azok *az ő tulajdonául védelmezendők* (Dt. u. f. I. 25., III. f. 99.) s a felperes minden esetben tartozik *tulajdonjogát bizonyítani* (Dt. III. f. VI. 39.).

E bizonyítás tekintetében, ha *házastársak, családtagok és közeli rokonok* közt történt az átruházás s a felperes ezen átruházás alapján lett tulajdonossá: szigorú elveket követ a bírói gyakorlat.

Igy, ha az egyik házastárs ruházta át az ingó dolog tulajdonát a másik házastársra, nem állapítható meg a szerző tulajdonjoga, ha csak kizárólagos használatába nem ment át a dolog (Dt. u. f. XXXVI. 20.); továbbá egyedül az a körülmény, hogy az üzletet a nő nevének czége alatt vezetik és hogy az áruszámlák a nő nevére vannak kiállítva, nem bizonyítja a nő tulajdonjogát (Dt. u. f. XL. 9.), hanem azt kell a nőnek igazolnia, hogy a szerzés különvagyonából vagy saját szerzeményéből történt (Dt. III. f. VII. 44., XIII. 45. C. G. 144/1904.).

Előnyös a hitelezőkre nézve a *megtámadási kifogás* is, amely akkor támasztható, ha az adós foglalás előtt átruházta

valamely vagyontárgyát a hitelező kijátszása végett, s a szerző fél rosszhiszemű volt; ilyenkor *a lefoglalt ingók nem menthetők fel* (Dt. r. f. XVI. 84., III. f. VI. 32. és 35., 1. fentebb 23. §.). Ha az adós, röviddel a foglalás előtt, közeli rokonára ruhazza át, jöllehet ellenérték mellett, valamely alanyi jogát, az a vélelem, hogy az adósnak a hitelező megkárosítására célzó szándékáról a rokon is tudott, s neki kell olyan ténykörményeket bizonyítania, amelyek ezt a vélelmet lerontják (Dt. III. f. V. 9., VI. 32., X. 10.). De közokirattal szemben azt az állítást, hogy az ügylet a végrehajtást szenvedő hitelezőjének a kijátszását célzó álügylet, a hitelező köteles bizonyítani (Dt. III. f. VII. 44.).¹

Ha az átruházás jogalapja *ajándékozás* volt, az igényperben az alperes csak ezt tartozik kimutatni; s ha követelése az ajándékozás előtt keletkezett, a megajándékozott úgysis felelős, az ajándékba kapott érték erejéig, az ajándékozónak azért az adósságáért, amely az ajándékozás idejében már fennállt, s az igénykeresetet elutasítják (Dt. III. f. XI. 20.).

Végül a felperesnek ki kell mutatnia, hogy azok az ingók, amelyekre nézve bizonyítékokat hoz fel a tekintetben, hogy a tulajdonukat megszerezte, *azonosak* a lefoglalt ingókkal (Dt. III. f. VII. 68.).

147a. §. A rendes visszahelyezés.

A rendes visszahelyezés vagy rendes birtokper ugyanazt a célt szolgálja, mint a sommás visszahelyezés, hogy t. i. *az elvesztett birtok visszaszerezhető, a háborgatás elhárítható legyen*. Ebből következik, hogy mindkettőnek birtoktól való megfosztás és birtokháborítás esetén van helye.

Az eltérés ott mutatkozik, hogy a sommás visszahelyezés egy, a rendes visszahelyezés pedig *32 év alatt indítható meg*;

¹ Ha a végrehajtató hitelező lefoglaltat olyan ingóságokat, amelyeket a végrehajtást szenvedő előbb elidegenített, a végrehajtató az igényperben — zálogjogának megvédelmezése céljából — azt is bebizonyíthatja, hogy a jogügylet érvényesen létre sem jött (C. I. G. 359/1904.). Házastársak közt létesült adósságelismerési szerződés a hitelezőkkel szemben csak akkor joghatályos, ha a követelés valódisága más bizonyítékokkal is kimutatható. (C. 3006/1906.)

az előbbinél csak azt kell igazolni, hogy birtokos volt a felperes és a jogkérdés fel nem vethető; az utóbbinál — jöllehet a felperesség megállapításához szintén elegendő a korábbi birtok — mégis csak akkor számíthat a felperes sikerre, ha *jogos vagy legalább egy évig tartó békés birtokot* (v. ö. Gdt. I. 399.) *mutat ki*; mert vitatható és eldönthető a jogkérdés, s ha erősebb jogcímet vagy — ha a csupán egy évet meghaladó békés birtokra támaszkodó felperessel szemben — *jobbhiszemet* bizonyít az alperes, vagy ha ugyanő a felperes *hibás birtokát* bizonyítja, pernyertes lesz és nem kötelezhető a dolog kiadására.

A tulajdonjog körében azért kell tárgyalnunk a rendes visszahelyezést, mert a dolgokra vonatkozó jogos birtok a tulajdonjoggal egyenlő, s így akár reá vindicatiót is indíthat a birtokból kiesett tulajdonos. Bizonyára nem is fog ő rendes birtokperhez nyúlni, amelyet sikerrel igénybevehet azonban a megháborított jogos birtokos s a volt birtokos akkor, ha jóhiszemű és egy évnél régibb békés birtokra támaszkodhatik. Mert ha a sommás visszahelyezés feltételei már nem forognak fenn (pl. letelt az egy év), a jogtalan foglalás és háborítás ellen az egész 32 évi elévülési időn belül ez a védelmi eszköz áll rendelkezésre, amely jogos birtok hiányában csak quasi-petitorius lesz ugyan, vagyis a tulajdonjog kérdését véglegesen nem oldja meg, de legalább nem hagyja győzni a flagrans iniuriát.

A rendes birtokperről szólnak: az 1542:V. pozsonyi t.-cz., (amelyet az 1802:XXII. t.-cz. megerősített) és az 1881:LIX. t.-cz. 6. §-a. Érték szerint 1000 koronáig a járásbiróság, azon felül a törvényszék hatáskörébe tartozik. E perben az okozott *kár és az elvont haszon* is érvényesíthető, de — indokolt fentartás esetén — külön kártérítési keresetnek van helye. (C. 938/1904).¹

¹ A rendes birtokperre nézve v. ö. különösen *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 140., II. 559. és 560. s *Grosschmid*: Fejezetek I. 443—447. Rokkon ezzel a perrel a Publiciana in rem actio; de helytelen jogunkban — az optkv. 372—374. §-ai alapján — vélelmezett tulajdoni keresetről szólni, mert ez az intézmény az I. T. Sz. hatályterületén nem él. Még csak azt jegyezzük meg, hogy rendes visszahelyezés tárgya lehet, a dolgokon kívül, minden jog is, amely birtokolható. (L. 116. §.)

148. §. A rendes határper.

A birtokvédelem tanánál (119. §.) láttuk, hogy sommás határper a birtokállapot létesítése céljából lehet indítani, amelynek keretén belül *a határt nem jelöli ki véglegesen* a bíróság. Erre az utóbbi célra szolgál a határigazítási kereset, vagy *rendes határper*, amelyet részletesen nem szabályoz ugyan tételes törvény, de az 1802:XXIII. t.-cz. 1. §-a kiemeli, hogy ilyen per indítható. Szükség is van rá azért, hogy a tulajdon kérdése határvillongás esetében is eldönthető legyen s hogy a szomszéd telkek közt a határ véglegesen meg legyen állapítható és el legyen dönthető az is, mennyi a vitás területből az egyik fél s mennyi a másiké.

A rendes határper, amely, mint a 33. §-nál láttuk, sosem évül el (Hk. I. 85.), ha a vitás terület értéke 1000 koronát meg nem halad, a járásbíróság, különben pedig a törvényszék hatáskörébe tartozik (1893:XVIII. t.-cz. 1., 1907:XVII. t.-cz. 1. §.). Ha a határ a két fél által adott bizonyítékok alapján meg nem állapítható, első sorban a háborgatást előző békés birtok szerint jelölendő ki; ha pedig a birtokállapot is kétes, a vitás terület felosztandó. Hogy a felosztás miképpen történjék: egyenlően-e (v. ö. Terv. 662. §.), vagy az ingatlanok terjedelmének aránya szerint, erre nézve nincs jogunkban semmi szabály, mert a szokásjog sem ad útmutatást. Sokszor a fenforgó körülmények figyelembevételével, szabad mérlegelés és méltányosság alapján kell a vitás területet megosztani.¹

¹ *Frank* azt tanítja (17. §-nál id. m. I. 194.), hogy „az igazítás vagy a régi levelek (Trip. I. 86.), vagy a háborgatást megelőző csendes birtok (1802:XXIII., 1635:XX. t.-cz.) szerint történik; kétes esetekben a peres darabot megosztani kell. (1635:XX. t.-cz. 2. §.)“ A vitás határkérdések eldöntésére nézve — a közigazgatási bíróságnak 1242/1903. sz. ítélete szerint — egymagában véve a telekkönyvi felvétel alapul nem szolgálhat.

Grosschmid (Fejezetek I. 80.) helyesen emeli ki, hogy a sommás határper és a tulajdonkereset közt foglal ez a per helyet, amelyben a tulajdonjog bizonyítását (az elbirtoklás esetének kivételével) nem lehet egyik féltől sem kívánni.

A vindicatio és a negatoria mellett sem fölösleges ez a per. Sokszor nem tudják a szomszédok, hol a határ, s addig, míg ez ki nem derül, nem indítható se vindicatio, se negatoria: hátha egyiknek sincs helye,

149. §. A közös tulajdonból származó keresetek.

I. A tulajdoni arány megállapítása.

I. Ha a társ tulajdonosok tulajdoni aránya nincs meghatározva, és perenkívül megegyezni nem bírnak, bármelyikük *per indíthat* ennek az aránynak bírói megállapítása iránt, még pedig úgy ingóra, mint ingatlanra vonatkozó tulajdonközösség esetében (C. 8160/1890., 4714/1900.).

A felperes először is azt tartozik bizonyítani, hogy társ tulajdonos; amely bizonyítás úgy történik, mint a tulajdonkeresetnél (l. 145. §.).

Alperesként perbe vonandó mindegyik tulajdonostárs (C. 5490/1896.); s ha valamelyik nem él: összes örökösei.

Akkor, ha jelzálogjog terheli az ingatlan egyes hányadait, a jelzálogos hitelezők is perbe vonandók, hogy a tulajdoni arány megállapításánál, ami követelésük fedezetére nézve lényegesen befolyhatik, igényeiket megvédhessék, s esetleg más tulajdoni arányt bizonyíthassanak, mint a tulajdonostársak, talán összejátszva, meg akarnak állapíttatni.

Az alperes vagy azzal védekezik, hogy a felperes, vagy valamelyik tulajdonostárs nem tulajdonos (C. 6194/1886., 451/1887., amely védekezéssel kapcsolatban a telekkönyvi bejegyzést is megtámadhatja; vagy más tulajdoni arányt állíthat, mint a felperes. Mindkét esetben az alperest terheli a bizonyítás.

Egyébként a 121. §. elején ismertetett vélelmek a tulajdoni arány megállapítása iránt indított perben is irányadók, amely per följegyezhető.

II. Három eset van, amikor per nélkül, de ítéllettel határoz a bíróság, ingatlanoknál a tulajdoni arány felől; egy esetben pedig közigazgatási úton állapítható meg ez az arány.

A két első eset telekkönyvi *betétszerkesztésnél*, illetve a telekjegyzőkönyvbe határozatlanul bekebelezett *tulajdoni arány kiigazításánál* fordul elő. Ha ugyanis a tulajdoni arány eltér az említett vélelmektől (121. §.), és az érdekelték nem képesek

mert a szomszéd a saját telkén nem terjeszkedett túl. A rendes birtokperrel e mellett meg lehet takarítani a tulajdonjogi megállapító keresetet (v. ö. *Imling*: Dologjogi nyílt kérdések cz. jogászegyleti ért. 31. l.).

egyezségileg megállapítani az arányt; a telekkönyvi hatóság felszólalás, illetve kérelem folytán, jegyzőkönyvi tárgyalást tart, s a tulajdonostársak és jelzálogos hitelezők meghallgatása s, ha szükséges, bizonyításfelvétel alapján, ítéletileg állapítja meg a tulajdoni arányt; s ha az ítélet jogerőre emelkedik, a megfelelő tulajdoni bejegyzést hivatalból foganatosítja (1889:XXXVIII., 1892:XXIX. t.-cz., 19,665/1896. és 24,366/1896. sz. I. M. R.).¹

Ha valamely ingatlan tulajdonjoga határozatlan arányban van a tulajdonostársak nevére bejegyezve, a végrehajtás pedig nem az összes tulajdonostársakat terhelő tartozás behajtására van irányozva: a telekkönyvi hatóság abban a végzésben, amellyel a *végrehajtási zálogjog bekebelezését* vagy a végrehajtási jog feljegyzését elrendeli, az összes érdekeltet megidézése mellett jegyzőkönyvi tárgyalást tart s a tulajdonjog aránya felett, a netalán szükséges bizonyítási eljárás után, ítélettel határoz (1881. évi LX. t.-cz. 143. §.).

Végül az 1885:XXIV. és az 1898:XII. t.-cz. értelmében a közigazgatási hatóságok állapították meg a házközösségek megszüntetésénél a *házközösség vagyonában* a tulajdoni arányt.

III. Meg kell még jegyezni, hogy a *közbirtokossági és a volt úrbéres közös ingatlanokra* nézve a tulajdoni arány bírói megállapítása éppen úgy különleges szabályok szerint történik, mint a hogy az arány tekintetében más jogtételek irányadók rájuk nézve (l. 121. §.). Az előbbi ingatlanoknál az arányosítás, az utóbbiaknál az úrbéri birtokrendezés szolgál erre a célra.

Az *úrbéri birtokrendezés* részletes tárgyalása nem ide tartozik; a rá vonatkozó jogszabályokat a 114. és 124. §-okban soroltuk fel.

Az *arányosítást* (limitatio) mindegyik közbirtokos kérheti per útján is; s a kérelem első sorban az *aránykulcs* megállapítására, vagyis annak eldöntésére irányul, hogy a közös ingatlanokból (futóhomok, erdő, legelő stb.) és haszonvételekből milyen mérték szerint részesedjenek a közbirtokosság tagjai (1836:XII. t.-cz. 2—8. §., 1840:XXX. és XXXI. t.-cz., 1871:LIII. t.-cz.). Ha az aránykulcs meg van állapítva, minden közbirtokos illető-

¹ A tulajdoni arány megállapítása iránt indított felszólamlási ügyben nem tehető intézkedés tárgyává az a kérelem, hogy az ingatlan tulajdonjoga a tényleges birtoklás alapján kizárólag a felszólaló javára állapíttassék meg (C. 4725/1903.).

sége lehetőleg egy helyen adandó ki. A szőlők, szilvás- és gyümölcsöskertek, a kir. kiváltság alapján gyakorolható javadalmak és a malomjog nem tárgyai az arányosításnak. (V. ö. az idézett törvényeken kívül 1880: XLV., 1892: XXIV., 1908: VII. és XXXIX. t.-cz., úgy az 1908. évi 500., 600., 700., 800., 900., 1000., 1200., 18.200. és 15.000. I. M. sz. rendeletek, valamint a 2. sz. curiai döntv.).

II. A tulajdonközösség megszüntetése.

Általános alapelv, hogy a tulajdonostársak — szerződéses megállapodás, meghagyás, időhatározás vagy feltétel hiányában (C. 408/1885., 2003/1899.)¹ — nem kötelezhetők arra, hogy közösségben maradjanak; s a közösség megszüntetését mind-egyikük kérheti (Hk. I. 45., 1894: XVI. t.-cz. 58. és 59. §., Dt. II. f. XV. 123.).² Kivételnek a *közös családi okiratok*, amelyek rendszerint a legidősebb fítestvérnél hagyandók (Hk. I. 42.).

A közösség *perenkívül vagy perben* szüntethető meg.

Ha az előbbi úton sikerül az egyezség, és az ingatlant természetben osztják fel, (esetleg *sors- vagy nyílhúzással* döntvén el, kié melyik részlet lesz), az osztályról okirat és vázrajz veendő fel s ezek alapján kérni kell a telekkönyvi hatóságnál az elkülönítést és lejegyzést. Ha az egész ingatlanon terhek vannak, ezeket átviszik a lejegyzett ingatlanrészekre; ha pedig csak egyes tulajdonostárs jutalékán van teher s az érdekelt hitelező

¹ A Curianak 184/1903. sz. ítélete szerint az a tulajdonostárs sem indíthat ilyen pert a közösségnek a haszonélvezeti jog fentartása nélkül leendő megszüntetése iránt, akinek az ingatlanjutalékára, a másik tulajdonostárs javára haszonélvezeti jog van bekebelezve, mert a haszonélvezetre jogosult tulajdonostárs eme jogának természetben való gyakorlását igényelheti és ez az igénye csak végrehajtási árverés esetében válhatik kétségesse, de akkor is felette a telekkönyvi hatóság van hivatva határozni. A házasság felbontása előtt az egyik házastárs az együttélés alatt közösen vásárolt házra a közösség megszüntetését nem követelheti, ha a vásárlás oly célból és azon feltevésben történt, hogy ingatlan a házasság tartama alatt közös maradjon. (Md. II. 133.)

² E tekintetben a bírói gyakorlat az optkv. 830. és köv. §-ait alkalmazza, jellehet helytelen e §-okra hivatkozni, mert nem tartották fenn őket az I. T. Sz. V. ö. *Reiner* János: Jogi dolgozatok, 153. l., *Szerző*: U. I. 1899/16.

nem járult előre hozzá a lejegyzéshez: a telekkönyvi hatóság a kérvény érdemleges elintézése előtt meghallgatja őt, s ha a lejegyzés nem sérelmes a hitelező biztonságára nézve (tkvi rendelet 56. §. d) pont), a lejegyzést elrendeli. Megszüntethető a közösség eladás, és a vételár felosztása által, vagy egyéb módon is.¹

A közösség megszüntetése iránti *perben* igazolandó először is a felperes tulajdonjoga² (l. 145. §.); s ha ez vitás volna, elsősorban a tulajdonjog kérdése bírálendő el e perben (C. I. G. 257/1905.); továbbá igazolandó a *tulajdoni arány*, ami ha nincs megállapítva: a kérelemnek erre is kell irányulnia. Ingatlanoknál *alperesképpen* perbe vonandó minden telekkönyvi érdekelt fél. Kiveendők a jelzálogos hitelezők két esetben; ha t. i. a közösség árverés útján szűnik meg, mert érdekeiket a végrehajtási eljárás során hathatósan megvédhetik (C. 318/1884., 2006/1896.); továbbá akkor, ha a követelés az egész ingatlanra be van jegyezve (C. 6183/1893.). Ha azonban csak egyes tulajdonostárs illetőségét terheli jelzálogjog és a megosztást természetben akarják eszközölni: a jelzálogos hitelezők perbeidézése nélkül nem lehet határozni (C. 4162/1895.).

A megosztásnak itt csak két módja lehetséges, amelyek közül a *természetben való eldarabolás* megelőzi az *árverésen való eladást* (C. 9627/1892., 1772/1895., 1384/1900.). Ez utóbbinak csupán akkor van helye, ha az eldarabolás által a vagyonszösség teljesen megszüntetve nem lenne; továbbá, ha az eldarabolás nyilvánvalóan hátrányos vagy éppen lehetetlen, amit az arra hivatkozó fél tartozik — esetleg szakértői szemlével — bizonyítani (Dt. u. f. XIII. 151., C. 7045/1903.).³

¹ A tulajdonostárs a társát ki is fizetheti; l. erre nézve *Grosschmid*: Fejezetek I. 66., M. Jogi Lexikon VI. 782.

² Rosszhiszeműen szerzett telekkönyvi tulajdonjogi bekebelezés, közösség megszüntetésére nem jogosít. (C. 12,742/1893.). Ellentétes: felperes e perben jogcím kimutatására nem szorítható. (C. 1195/1882.). Előjegyzett tulajdonos nem kérheti a közösség megszüntetését. (Mdt. VIII. 256.).

³ Az a körülmény, hogy a tulajdonosok az ingatlan egy részét természetben megosztva bírják, az árverésen való közösség megszüntetést nem akadályozza, hacsak a tényleges birtoklás szerződésen nem alapszik (C. 2964/1900.). Ha az egész ingatlant megosztva használják a felek, az a vélelem, hogy illetményüket egyéni tulajdonul vették bír-

Ha természetben való megosztást kér valamelyik fél, köteles telekkönyvi bejegyzésre alkalmas *vázrajzot* csatolni (Dt. r. f. XXIV. 88., u. f. XVI. 94.). Az eldarabolásnál csupán közös megegyezéssel lehet eltérni a tényleges birtoklásnak megfelelő felosztástól; ha csak be nem bizonyítja a felperes, hogy használat és művelés okából, ideiglenesen történt a megosztás (C. 9129/1900., 31/1901.).

Természetben való megosztás esetén az ítéletbe bele kell foglalni a megosztás módozatát és meg kell határozni, hogy mindegyik tulajdonostársé melyik osztályrész (vagy a régi levelek kitétele szerint: melyik nyíl) lesz (C. I. G. 636/1903.).

A közösség nem szüntethető meg „*időn kívül*”, vagyis akkor, ha az hátrányos a felekre nézve, pl. mert a termés lábbon van, vagy haszonélvezeti jog van bejegyezve s ennél fogva kisebb vételár lenne elérhető stb. (Dt. u. f. XXV. 100., XXVI. 13., C. 1759/1904.); miért is a körülmények szerint megállapítandó halasztásnak van ily akadályok esetén helye (C. 2247/1905.).

Az alperes *ellenköveteléseket támaszthat*; pl. kérheti a közös ingatlanba fordított beruházásnak, a közös vagyon után teljesített fizetésnek a megtérítését (Dt. u. f. XXVIII. 296.), ami a terhek kiegyenlítése után a vételárból, természetben való fel-

tokba, s a közösséget megszűntetvén, pernek helye nincs. (Dt. u. f. XXVI. 38., IV. f. VI. 54.). Sem a birtok zálogos természete, sem a zálogviszaváltási jog s az erre bekebelezett követelések az árverés által való közösségmegszűntetést nem gátolják (C. 3316/1885.). Ha a felperes nem önjogú, a közösségnek árverés által leendő megszüntetését csak gyámhatósági jóváhagyással lehet kérni. (Md. I. 2.).

Közösségmegszűntetésnek a telekkönyvi jószágtest egyes birtokrészlétere is van helye, akár felosztás, akár árverés útján (C. 2194/1901.).

A természetben való bírói felosztásra nézve, amelynek kötelmi hatálya van, l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 75. s *Imling* (J. K. 1905/510.). Ez utóbbi helyesen emeli ki a természetben való felosztás jogi és gazdasági előnyeit és sürgeti, hogy a bírói gyakorlat — megfelelő toldás megítélésével — inkább ezt rendelve el, mint az árverésen való eladást, ha a részek nem egyenlő értékűek is. Erre egyébként a Hármaskönyvben is van támpont (I. 41.). *Nyulászi* (121. §-nál id. ért.) sürgeti a közös ingatlan egy részének kiadására irányuló kereset elismerését (Gdt. I. 231—2.), továbbá a közös ingatlan használata tekintetében létrejött megállapodás telekkönyvi kitüntetését, ami annyiban is helyes lenne, hogy feltétlenül kötne minden jutódot.

osztásnál pedig a többi tulajdonostárs marasztalása által eszközölhető.¹

A közösség megszüntetése iránti per, a felperes kérelmére, telekkönyvileg *feljegyezhető*, amely esetben a későbbi telekkönyvi érdekelteket is kötelezni fogja az ítélet (C. 6164/1894., 1420/1899., 487/1905.).²

Ha az ingatlant nem terhelik jelzálogos követelések, az árverési feltételeket az ítéletben kell megállapítani; ellenkező esetben ez a telekkönyvi hatóság hatáskörébe tartozik; s az ítéletben az alperesek csak annak tűrésére kötelezendők, hogy a közös ingatlan az ítélet jogerőre emelkedése után, felperesnek közvetlenül a telekkönyvi hatósághoz intézett kérelme alapján, az 1881. LX. t.-cz. 144. és következő §-aiban foglalt szabályok szerint, elárvereztessék.

Végül kiemeljük, hogy a *közbirtokossági és a volt úrbéres ingatlanokra* vonatkozó közösségnek megszüntetése az arányosítás és úrbéri birtokrendezés keretein belül, tehát nem az eddigiekben tárgyalt általános szabályok szerint történik, (v. ö. 1889: XXXVIII. t.-cz. 35. §., 20326/1906. és 43567/1894. I. M. sz. rend.); de ha a nemesi közbirtokosok közt az arány meg van

¹ A beruházás megtérítésére nézve ezek a szabályok állíthatók fel itt:

a) Közös megegyezés alapján eszközölt *szerződéses beruházás* a maga egészében megtérítendő, ha nem is volt hasznos, s ha túlmegy is a tulajdonostárs jutalékának az értékén; amikor ez esetleg ráfizet.

b) Az egész beruházás megtérítendő, de csak a tulajdonostárs jutalékának az értékéig, *szükséges beruházásnál*.

c) *Rosshiszemű*, tehát tilalom ellenére foganatosított *beruházásnál* az okozott kárt tartozik a beruházó megtéríteni; ha azonban a dolog értéke emelkedett, az elért haszon, tehát esetleg nem az egész beruházás értéke, a beruházót illeti.

d) *Jóhiszemű beruházó* az egész beruházott értéket megkapja, ha annyival emelkedett a közös dolog értéke; ennél többet sohasem kaphat. Ha a beruházás nem járt haszonnal, nem kap semmit a beruházó (C. 179/1905.); de nem is fizet kártérítést — jóhiszeműsége következtében — akkor, ha a beruházás csökkentette a dolog értékét. Ha ez a beruházás növelte a dolog értékét, de nem annyival, amennyibe a beruházás került, a beruházott értékből a beruházó csak a jelenleg fenforgó gazdagodást követelheti. (V. ö. *Vernes* István: J. K. 1904/33.).

² A perfeljegyzésre nézve l. *Zachár*: 147. §-nál id. m. 203—219. l. és *Lányi*: Fodor: Magánjog II. 242/252. l.

már állapítva, indítható közönségesen per a tulajdonközösség megszüntetése iránt; a *házközösségi* ingatlanoknál pedig az 1885:XXIV. és 1898:XII. t.-cz. irányadó a közösség megszüntetésére nézve.¹

¹ A 149. §-ban tárgyalt perek költségeit rendszerint kölcsönösen megszüntetik (C. 4135/1903.), még pedig akkor is, ha az alperes nem védekezik (9493/905.), mert „az arány-megállapítás és a közösség megszüntetése a tulajdonostársaknak közös érdeke”. Nagyon gyakran azonban csupán egyikőeknek érdeke ez. A perköltségekben az ellenfél csak akkor marasztalható, ha a közösségmegszüntetést alapos ok nélkül ellezte (C. 5290/1900.).

Harmadik rész: A szolgalmi jog.

150. §. A szolgalmi jog fogalma és jogi természet.

Szolgalom alatt azt az, idegen dologra vonatkozó dologi jogot értjük, amelynél fogva harmadik személy az idegen dologot egyes tekintetekben használhatja, a tulajdonos pedig ezt a használatot tűrni és bizonyos rendelkezést meg nem tenni vagy abban hagyni tartozik.¹

Ez a meghatározás kidomborítja, hogy két személy áll első-sorban egymással szemben: a szolgalomra jogosult és az idegen dolog tulajdonosa. Amazt igenleges jog illeti, emezt nemleges kötelezettség terheli. Amannak a tulajdonosi jogosultság viszonylagos kiterjesztése által, illetve személyiségének vagyoni boldogulhatása végett idegen dologi joga van, emez tulajdonkorlátozást szenved, mert tűrni tartozik a szolgalmi joggal való élést s tulajdonjogát csak ennek sérelme nélkül, vagyis úgy gyakorolhatja, hogy a szolgálommal való élés lehetséges legyen (C. 5845/1887., illetőleg számbavehető módon ne akadályoztassék.

¹ A magyar magánjogban a szolgalom a legkevesébbé kiképzett intézmények egyike: a Hármaskönyv és a későbbi források sem szólnak róla. De él az intézmény régóta; sőt a szabad kir. városokban teljesen ki volt fejlődve (v. ö. *Kutsera*: A rövidútú visszatétel című, 1837-ben megjelent mű 12. l. és *Wenzel* Gusztáv: Visszapillantás az előbbi m. kir. Curia működésére cz. m. 81. l.); s mikor a telekkönyvi rendszer életbeléptetése következtében a tételes szabályok hiányát a gyakorlat érezte: követte az optkv. rendelkezéseit, anélkül, hogy az egyes §-okra hivatkozni lehetett volna. A szolgalmak lényege, célja és jogi hatálya szempontjából értékes fejtegetéseket ad *Farkas*: A római jog történelme cz. m. I. 45. 59. és 62. §.

De a szolgáalom dologi jog lévén: absolut jog; minélfogva harmadik személyek is olyan magatartást kötelesek tanúsítani a szolgáalomra jogosulttal szemben, hogy sértetlen joggyakorlása lehetséges legyen.

A szolgálmi jog a tulajdonból származott. Az egyes dolgok ugyanis magántulajdonban lévén, sokszor előfordul, hogy más is rájuk szorul, ami különösen a szomszédos telkeknél gyakori. Mások érdekeit szolgálják már a fentebb tárgyalt tulajdonkorlátozások is, különösen pedig a szomszédjogok.

De ez még nem elég: kell, hogy a tulajdonos különleges behatásokat is engedhessen saját dolgán másoknak.

Ez a rendelkezés pedig csak úgy lesz igazán előnyös, ha a dolog jövőendőbeli tulajdonosaira nézve is kötelező erővel ruházható fel, akkor, ha ez valamely dolog czélszerűbb használata végett kívánatos.

Szóval: kevés lenne a kötelmi rendelkezés, amely a mindenkori tulajdonos tetszésétől függő ideiglenes használati jogot adna csupán (C. 29162/1885); valóságos dologi jogot kell engedélyezni s így támad a szolgáalom, és pedig abból a czélból, hogy a javak gazdasági kihasználása minél teljesebb legyen és állandósíttassék. Természetesen, legtöbbször ellenérték mellett ruház át a tulajdonos bizonyos hatalmi kört a maga tulajdonjából.¹

A szolgáalom jogi természetére nézve a következő szabályok állanak:

¹ Egy forrásból fakadt tehát a szolgáalom és a kötelmi jog engedte használati jog, amit az optkv. 479. és 530. §-ai is bizonyítanak. Ezek ugyanis, „rendetlen vagy álszolgáalom“ név alatt, megengedik, hogy telki szolgáalom időhöz kötöttén vagy ideiglenesen, megnevezett személy javára keletkezhessék; továbbá, hogy állandó évjáradék valamely család, tehát nem egyes személy javára állapíttassék meg, amikor szerinte *quasi személyi szolgáalom*, helyesen azonban amott hasznok húzására jogosító egyszerű kötelem, itt több személyt illető életjáradéki szerződés támad. Főlöszleges tehát álszolgálmakról szólni, mert a kötelmileg engedélyezett használati jog, ha tartalmilag olyan jogot ölel is fel, mint valamelyik szolgáalom, nem hajtható a sokkal nagyobb és absolut jellegű korlátot jelentő szolgáalom fogalma és szabályai alá s nem nevezhető személyi szolgáalomnak. *Imting* (Fodor: Magánjog II. 579.) és *Nádas László* (J. K. 1907/17. és 19.) ellenkező nézetét nem fogadjuk el. Az optkv. id. §-ainak magyarázatára nézve l. még *Szerző*: Osztrák magánjog cz. m. 176. l.

1. a szolgalmom idegen dologi jog lévén, saját dolgán szolgalmi joga senkinek nem lehet (*nulla res sua servit*); mégis ha a szolgalmom be van kebelezve s a tulajdonjog és telki szolgalmom egy személyé lesz, ez utóbbi kitörlés nélkül nem szűnik meg, csak a joggyakorlás szünetel;

2. a tulajdonos igenleges szolgáltatásra nincs kötelezve, mert a dolog használatával járó előny a szolgalmom tartalma (*servitus in faciendo consistere non potest*).

Ebből az alapelvből következik, hogy a szolgalmos dolog fentartásával és helyreállításával járó költségeket sem viselheti a tulajdonos,¹ kivéve azt az esetet, ha a szolgalmom mellett ő is, vagy talán túlnyomó részben ő használja a dolgot, pl. vízmerítés szolgalmánál a kút fentartási költségeit közösen fedezhetik (v. ö. 1881:XLII. t.-cz. 15., 1885:XXIII. t.-cz. 60. és 63. §.);

3. szolgalmom nem lehet más szolgalmom tárgya (*servitus servitutis esse non potest*);

4. a személyi szolgalmom a jogosult személyétől, a telki szolgalmom az uralkodó telektől el nem választható, gyakorlása is csak a haszonélvezetnél ruházható másra (v. ö. 1881:LX. t.-cz. 208—210. §.);² de a telki szolgalmom az uralkodó telekkel átruházható, sőt vele szükségképpen átszáll;

¹ Ha a szolgalmos ezt elmulasztja, továbbá ha azt a művet, vagy készüléket, amely a szolgáltól telken van a szolgalmom gyakorlása végett, nem tartja karban, s ebből a szolgáltól telek tulajdonosa kárt szenved (pl. a pincze beszakadván, a szőlő elpusztult: C. G. 83/1902.), a szolgalmos, a kártérítés általános elvei szerint, felelős.

² A személyi szolgalmom átruházhatatlansága abból ered, hogy az ilyen szolgalmom rendszerint végrendelkezésen, vagy rokoni és ehhez hasonló benső viszonyból folyólag ingyenes szerződmódon szokott alapulni, s hogy a jogviszonyok keletkezésének e különleges természetével nem egyezhető össze a jognak más, esetleg idegen személyre való átruházhatósága. Azonban a haszonélvezet átruházhatatlansága nem olyan szabály, amely ez intézmény jogi természetéből szükségszerűen következne, feltéve mindig, hogy az átruházás ne érintse a jog tartalmát és időtartalmát. Így a bajor Landrecht, a code civil s a német polg. törvénykönyv első tervezete a haszonélvezet átruházását megengedik. A személyes kötöttség a modern jogokba a római jog alapján ment át, ahol az usus fejlődött ki előbb s aztán az ususfructus, amely utóbbinál szinte észrevétlenül megmaradt a használatra nézve fogalmi kellékül felállított személyhez fűzőtség. Bírói gyakorlatunk szerint is kiköt-

5. a szolgálatom oszthatatlan s részletekben nem szerezhető;

6. ha a szolgálatom terjedelme vitás, megszorítólag értelmezendő, mert a tulajdonjog korlátlanúsága a dologjogban az alapelv s a korlátozás a kivétel;

7. ugyanebből az okból a telki szolgálatom kiméletesen (civiliter), a tulajdonjognak minél kisebb megszorítása mellett gyakorlandó és nem terjeszthető ki akkor sem, ha az uralkodó telek nagysága változik, vagy ha több személy közös tulajdonává lesz;¹ a telki szolgálatból folyólag (pl. ha a kútban kevés is lenne a víz úgy, hogy az uralkodó telek szükségletét nem fedezi) nem szabad a tulajdonost a dolog használatából kizárni; végül

8. ugyanazt a telket többféle szolgálatom is terhelheti, de a régebbi szolgalmi jog sérelme nélkül.

151. §. A szolgalmak faja.

Három osztályozás említhető itt fel;²

1. Van *igenleges és nemleges* szolgálatom; amannál a tulajdonos tűr, a szolgalmas pedig él a használat jogával, pl. lakik a

hető szerződésileg az átruházás joga (Gdt. I. 575.); sőt visszterhes szerzés esetében a haszonélvezet ily kikötés nélkül is átruházhatónak tekintendő (Dt. IV. f. IV. 216.). Nézetünk szerint tételes támpont nélkül nem lett volna szabad a bírói gyakorlatnak erre a térre lépnie; s azt a két esetet is, amelyre most utaltunk, helyesebben el lehetett volna dönteni osztott tulajdon megállapításával, amelynél az átruházhatóság fogalmi kellék. Kár a fontosabb alapelveket érinteni, hiszen kodifikálatlan jogunkban van úgyis elég homály, hézag és bizonytalanság. Kivált épületjognál fontos, — még ha a szerződés haszonélvezetet említene is, — hogy a jogviszony lényegének megfelelően, osztott tulajdont állapítsunk meg, amikor minden kérdés simán megoldható a haszonélvezetre nézve nálunk meggyökeresedett alapelvek elhalványítása nélkül.

¹ Ha az uralkodó telket felosztják, s a szolgálatom annak csak egy részét szolgálta, az erre a részre megy át egészen; ha pedig a szolgáló telket osztják fel, a telek egy részére vonatkozó szolgálatom alóla többi rész felszabadul. (Terv. 691—2. §.). Ilyen eset hiányában a szolgálatom mindegyik részt meg fogja illetni, vagy terhelni fogja, de terjedelme a régi marad.

² A részletekre nézve l. *Pázmány* Zoltán: A haszonélvezet a római jogban cz. m. 10—14. l. Kiemelendő még: *Bartha* Richárd: M. Jogi Lexikon IV. 19. és 22., *Stassik* Ferencz (M. K. 1902/23.), *Horovitz* Simon (u. o. 5. és 32. sz.) és *Menyhárt* Gáspár (u. o. 2. és 24. sz.) czikkoi.

házban; emennél a tulajdonos nem tesz, abbanhagy valamit, pl. nem emeli feljebb a házát, amihez hallgatólagosan ugyan benne van a szomszéd telek feletti légúrnek — hacsak közvetett — használata is; hiszen az az érdeke a szolgalmra jogosultnak, hogy onnan levegőt, világosságot, kilátást kapjon.

2. Van *folytonos és megszakadó* szolgalom; amaz állandó állapotot teremt, pl. mindig kilátok a Fő-utczára, mert nem épített a szomszédom; emennél pedig a jog csak időnként gyakorolható, pl. ilyen a legeltetés szolgálma.

3. Van végül *telki és személyi* szolgalom; amaz bizonyos telek mindenkori tulajdonosa vagy birtokosa javára más telken ez meghatározott személy javára ingón vagy ingatlanon áll fenn. Ez a legfontosabb osztályozás; s a szolgalmakat e szerint csoportosítva adjuk elő.

A) Telki szolgalmak.

A telki szolgalomhoz két telek kell. Az egyik, amelynek tulajdonosa vagy birtokosa az előnyt élvezi: ez az *uralkodó telek*; s a másik, amelyen bizonyos használati jog gyakorolható: ez a *szolgáló telek*. Ha az uralkodó telek mezei gazdaságra szánt telek, tehát kültelek: *kültelki*; ha pedig más haszonvételekre szolgáló telek, tehát beltelek, *beltelki* szolgalom forog fenn.¹

Telki szolgalmnál az uralkodó telek kielégítendő *szükséglete állandó* legyen, a szolgáló telek pedig *tartósan* képes legyen azt fedezni. Kell továbbá, hogy a két telek megfelelő *helyi viszonyban* (vicinitas) feküdjék; hogy a telkek szomszédosak legyenek, pl. ha a kilátást biztosítja a szolgalom öt telken át, amely azonban akkor lesz biztosan hatályos, ha a közbeeső telkekre is kiterjed a szolgalom; vagy ha a vízvezetéki, csatorna-szolgalom 20 telekre terjed.

A kültelki szolgalmak célja gazdasági, pl. közlekedés, legel-

¹ Sem az uralkodó, sem a szolgáló teleknek nem kell telekkönyvezve lenniök; sőt az sem akadály, ha fennálló telekkvi jogunk szerint azok nem is lennének telekkönyvezhetők. Ennélfogva helyeseu mondta ki a Curia, hogy a község tulajdonába és rendelkezése alá tartozó utca és köztelek is lehet uralkodó telek (Gdt. I. 531.). Ha csak az egyik telek van telekkönyvezve, elég erre vonatkozólag bejegyezni a telki szolgalmat.

tetés, vízmerés, építési anyag nyerése stb.; míg a beltelkiek többnyire a köztisztaság, kilátás, világosság és építkezés terén mozog.

I. A kültelki szolgalmak közül felemlítendőek:

a) a *vízi szolgalmak*, amelyeket az 1885:XXIII. t.-cz. IV. fejezete állapít meg. Ide tartozik a víz átvezetése és levezetése más telkén, a vízhez vezető útnak, továbbá a hajózáshoz és tutajozáshoz szükséges vontató útnak használata s a kikötési jog (C. 7534/1902.); továbbá az 1888:XIX. t.-cz. 11. és 12. §-a szerint a régi jog alapján halászatrá jogosítottnak ama jogosítványa, hogy a vízhez járhat, hálóját a vízbe vetheti és kihúzhatja s hogy a joga alá eső vizeket táblával megjelölheti;

b) az *útszolgalmak*,¹ és pedig

α) a *gyalogösvény* joga, melynél fogva a jogosult és háznépe az ösvényen járhat, terheket hordhat és emberekkel vitetheti magát (C. 6413/1903.);

β) az *útjog*, amelynél fogva a jogosult és háznépe az úton lovagolhat, szekérrel, vagy más járóművel közlekedhetik; az útjog felöleli a gyalogösvény jogát is (C. 5847/1887.);

γ) a *marhacsapás* joga, amely az útjogon kívül a jogosított marháinak áthajtását foglalja magában;

c) a *legeltetési* szolgalm, amelyet nálunk kevésbé ismernek;²

d) az *erdőhasználati* szolgalm (favágás, száraz ág- és gallygyűjtés, makkszedés), ami eltér az erdőletarolás jogától (l. alább B. alatt); végül

e) a *kőfejtés, homok- és fővényásás* s a *mészégetés* szolgálma.

II. A beltelki szolgalmak szintén nem sorolhatók fel kimerítően; s csak a fontosabbakat említhetjük meg. Ide tartoznak:

a) a *pinczejog*, amelynél fogva a pincze idegen telek alá terjedhet;³

¹ *Imling* Konrád kiemeli (Fodor: Magánjog II. 595.), hogy az 1894:XII. t.-cz. az útszolgalmak nagy részét fölöslegessé fogja idővel tenni, mert 36. §-a szerint minden kültelekhez mezei közös dűlőutat kell nyitni.

² Itt a vicinitas nem feltétlen kellék s az uralkodó telektől távol fekvő legelőn is szerezhető ilyen szolgalmi jog.

³ Az 1889:XXXVIII. t.-cz. 3. §-a értelmében a közútakra és közterületre nyíló pinczék közül azok, amelyek nem a pincze tulajdonosának az ingatlanai alatt vannak, külön jószágtestként telekkönyvezendők, ellenben a saját területen levők: nem (v. ö. 19665/1895. sz. Uta-

b) az *építésre* vonatkozó szolgalmak; idegen épület megterhelése, gerendának, fedélfának a szomszéd falába való illesztése, füstnek a szomszéd kéményébe való vezetése; újabban: gázcsövek átvezetése, villany- és telefonhálózatok alkalmazása;

c) az *ereszjog*, amelylyel az esővíznek a szomszéd telkére vagy épületére való hullása jár (Dt. u. f. XIII. 42.);

d) a *vízvezetés és csatornajog* (Dt. u. f. XXII. 103.);

e) az *átjárás* szolgálma;¹

f) a *vízmerítés joga* idegen kútból, amelylyel a kúthoz való járás is egybe van kötve (Dt. III. f. V. 86.);

g) az *ablakjog*, amelynél fogva az idegen vagy közös falba vágott ablak világosságra és levegőre ad igényt (Mdt. VIII. (329.)); végül

h) a *világossághoz való jog* és

i) a *kilátás joga*, amelyet saját falába vágott ablakon át élvez idegen telekkel szemben az uralkodó beltelek tulajdonosa.

E két utóbbira nézve meg kell jegyezni, hogy ablakot a

sítás 79. §.). Ezeknek külön jószágtestté alakítása szükségképpen eszközlendő, ha a pincze tulajdonjoga másra száll s ilyenkor a telki szolgalmat is kell mindkét telekkönyvben tüntetni, a pincze mindenkori tulajdonosa javára; de ezt telekkönyvi hatóságaink és a felek úyszólván mindig figyelmen kívül hagyják. A telekkönyvi térképen a pincze nyílása helyén kell a pinczét feltüntetni és a külterületből elfoglalt tér frandó be annak térfogataképpen a telekkönyvbe. Ha több pincze egymás fölött van is (mint erre példákat találni Eperjesen és Miskolczon), a szolgáló telek mindig a földfelületi ingatlan; de az egyes pinczéken, az ingatlan tulajdonosának beleegyezése mellett is, csak a többi pincze állagának és használatának sérelme nélkül lehet változtatást eszközölni.

¹ Harmadik személy tulajdonát tevő, két utcára nyíló ház udvarán a közönség által gyakorolt átjárás egymagában nem olyan tény, amely az átjárásnak szolgálomszerű természetét vonná maga után, s ennek 32 évet meghaladó gyakorlata alapján sem léphet fel a község, hogy szolgalmi jog megítélését kérhesse, akár maga, akár lakossága részére (C. 823/1895.). L. köv. §.

Az átjárás helye, ha a tulajdonos érdeke kívánja, valamivel odább tehető (C. 6452/1890.). A helyi viszonyokkal ismerős egyik árverési vevő tűrni tartozik a szomszédos ingatlan árverési vevőjének átjárását és az útszolgálat bekebelezését, habár az árverési feltételek erre vonatkozó rendelkezést nem is tartalmaztak. (C. 8700/1906.).

tulajdonos bárhol nyithat a házán¹ s így a szomszéd udvarára is, anélkül, hogy erre szolgálmi joggal kellene bírnia; viszont azonban a szomszéd tulajdonos az ablak elé épületet, kerítést vagy bármely más szerkezetet emelhet (Dt. r. f. XV. 33., u. f. XXIV. 43.). Ha azonban világosságához való joga, illetve kilátásjoga van a szomszédnak, követelheti az oly növények, szerkezetek és más dolgok eltávolítását, amelyek a levegőt és világosságot, illetve a kilátást elzárják (Dt. r. f. XXI. 49., XXVII. 54., u. f. XXIV. 20. és 43.), s a szomszéd nem építhetkezik e jogok sérelmével.

B) Személyi szolgalmak.

A személyi szolgalom közvetlenül meghatározott személyt rendszerint élte fogytáig, vagy meghatározott ideig illető legszemélyesebb jog, amely sokkal fokozottabb használatra jogosít, mint a telki szolgalom. Három faja van, amelyek a használás terjedelmére nézve térnek el egymástól: a haszonélvezet, használat és lakás.

1. A *haszonélvezet* (ususfructus) az a személyi szolgalom, amely a dolog összes hasznainak szedésére jogosít. Ez a legkiterjedtebb szolgálmi jog, amelynek ingatlan, továbbá elhasználatatlan ingó dolog a tárgya.²

I. A haszonélvezet *jogai* ezek:

a) megilleti a dolog *birtalása és használata*; a használat tekintetében nincs ahhoz az eljáráshoz kötve, amelyet a tulajdonos követett;

b) húzza a dolognak a haszonélvezet tartama alatt lejáró, úgy *rendes, mint rendkívüli hasznait*, pl. a föld terményeit, az állat termékeit: tej, gyapjú és szaporulat (Térfi II. 1016.).

¹ De az ablak szárnya a szomszéd légürébe nem nyúlhat át. V. ö. Magyar Jogi Lexikon I. 7., Terv. 697—699. l., *Zsoldos* Benő: M. J. U. 1906/6—7. Élő jogunk a világosságához való jogot — szolgalom nélkül — nem ismeri el s nem korlátozza a szomszédot az ablak elé való építkezésben és a világosság elvonásában, mint ezt az angol és amerikai jog teszik. (Mdt. VIII. 81.).

² A haszonélvezet a dolog részére is vonatkozhatik, amikor a jogosultak közt közösség támad, amelyre a tulajdonközösség szabályait kell megfelelően alkalmazni (l. fentebb 121. §.).

A természeti gyümölcsöket az elkülönítéssel megszerzi (Térfi III. 723.).¹ De a talált kincs a tulajdonosé;

c) a rendes használatot tetszése szerint, tehát *bérbe- vagy haszonbérbeadás* által is eszközölheti s a jog gyakorlását másra ruházhatja; ebből folyik, hogy a haszonélvező hitelezői a hasznokat lefoglalhatják (1881: LX. t.-cz. 208—210. és 213., úgy 1908: XLI. t.-cz. 28. §.);²

d) ha a mezőgazdasági ingatlannal együtt a *felszerelés* is haszonélvezet tárgya, fölötte a rendes gazdálkodás korlátai közt

¹ Ha az erdő a haszonélvezet tárgya, — más megállapodás hiján — csak a szokásos évi vágás illeti a haszonélvezőt; ez a mérték irányadó a vihar vagy hóomlás által ledöntött fákra nézve is; ennél fogva a többletmenyiség a tulajdonosé. Más ingatlanról az élőfákat nem vághatja ki a haszonélvező (Dt. IV. f. VI. 112.) Ha az erdő oly idős már, hogy minden fa kivágandó, mert különben értékesülkezés áll be, ezt megteheti a haszonélvező, de a fa vételára a felek megegyezéséhez képest kamatoztatandó vagy ennek hiányában bírói letétbe helyezendő, s a kamat a haszonélvezőt illeti. (C. 766/1906.).

Erdőre vonatkozó haszonélvezetnek minősítheti az erdőtarolás iránt kötött (rendszerint adásvételnek nevezett) szerződés is, amely minősítés alapján minden felmerülő kérdés legjobban megoldható. Így a letarolás joga, mint haszonélvezet, bekebelezhető, ami átruházás és árverés esetén is kellő biztosítékot ad a szerződő félnek. Továbbá zálogjog tárgya lehet, ami által hitelhez jut az erdőt letaroló fél; végül sommás visszahelyezéshez is jogot nyer a bekebelezett haszonélvező, akinek jogállására nézve ilyenkor a szerződés lévén első sorban irányadó, az állagot csonkíthatja a letarolás által. Az ilyen szolgálommal velejár a termett fa leszállíthatása végett az úthasználat joga, a felállított szerkezetekért, fűrésztelepekért pedig, ha bármi oknál fogva távozni köteles, kártérítést kérhet, ha csak nem élhet az elvitel jogával.

Ugyanílyan szempont alá esnek a learatás és lekaszás iránt kötött szerződések.

Más jogvédelmi eszközök: haszonbérlet, övpénz, kötbér, dologi teher, esetleg osztott tulajdon bekebelezése. V. ö. *Núdas*: előző §-nál id. czikk, *Kaán* Károly: Erdészeti Lapok 1907/10. és *Engel* Aurél: Pester Lloyd, 1907. jan. 17. szám. Ha a haszonélvezeti joggal terhelt dolgot kisajátítják vagy elárverezik: a vételár a tulajdonosé, s a kamatokat kapja a haszonélvező (l. előbb 152. §. II.). Az italmérési jog kártalanításánál ezen az alapon ítélték meg a kártalanítási tőkét a tulajdonosnak és kamatait a haszonélvezőnek (Dt. u. f. XXV. 2., III. f. II. 56.). A haszonélvezet tárgyának megnagyobbodásával előálló bővőhaszonra nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek II. 889.

² L. azonban fentebb 150. §. 4. pont.

rendelkezhetik a haszonélvező (Térfi III. 321.); de a hiányzókat pótolni köteles (C. I. G. 325/1899.);

e) ha a dolog rendeltetésének megfelelő használás czéljára szükséges, a dologat *átalakíthatja*, sőt lényegesen meg is *változtathatja* s rajta, pl. kő, homok, agyag, tőzeg és hasonló földalkotórészek nyerése végett, *új műveket emelhet*. Az ilyen beruházás a haszonélvezeti jog megszűntével elvihető (jūs tollendi), ha az állag sérelmet nem szenved; különben pedig a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint jár érte megtérítés (l. alább 209. §. s Főelőadmány V. 34.).

II. A haszonélvező *kötelezettségei* a következők:

a) tartozik a *dolgot* — egyéb megállapodás hijján — abban az állapotban *fentartani*, amelyben azt átvette; ennél fogva köteles a jövedelemből a szükséges javításokat, tatarozásokat, pótlásokat megtenni; de nem felelős a rendes használat folytán előálló értékcsökkenésért;

b) minden *terhet* visel, amennyiben a hasznokból fedezhetők; így a haszonélvezet tárgyára az átvételkor bekebelezett adósságok kamatait (Dt. u. f. XXXIV. 7.), a közterheket, a biztosítási díjat és a gyümölcsök előállításával járó költségeket;

c) ha *építkezés* válik *szükségessé* (pl. casus következtében), erre sem a tulajdonos, sem a haszonélvező nem köteles; de ha a haszonélvező jövedelme a nem építés okából csökkent, a tulajdonos kártérítéssel tartozik. Ha a tulajdonos mégis épít, a haszonélvező az építő tőke törvényi kamatait megfizetni tartozik. Ha pedig a haszonélvező épít, a tulajdonostól, jóhiszemű birtokosképpen, megtérítést követelhet a haszonélvezet végeztével. Ha az építés vagy átalakítás *nem volt szükséges és czélirányos*, s a tulajdonos beleegyezése nélkül mégis eszközölte a haszonélvező: a tulajdonos még akkor sem tartozik megtérítéssel, ha az építés vagy átalakítás által a dolog értéke emelkedett is (budapesti tábla G. 127/1898., C. 158/1897.); ilyenféle építést vagy átalakítást a haszonélvező még kártérítés ellenében sem tartozik a tulajdonosnak megengedni;

d) *biztosítékot* csak akkor köteles a haszonélvező adni, ha a dologt nála veszély fenyegeti (C. I. G. 325/1899., Dt. III. f. XVI. 43.);

e) ha a haszonélvező meghalt,¹ vagy a haszonélvezeti idő letelt, az örökös, illetve a volt haszonélvező tartozik a dolgot a tulajdonosnak olyan állapotban *visszaadni*,² amilyenben azt a haszonélvező átvette.³ E tekintetben a *leltár* irányadó; ha pedig nem leltár mellett történt az átvétel, az a vélelem, hogy *középszerű állapotban* kapta a dolgot. A függő gyümölcs s a le nem járt haszon a tulajdonoséi; de a gyümölcs előállítás költségeit tartozik megtéríteni (C. 341/1899., 2355/1899.).⁴

Ezek a szabályok az ú. n. *rendes haszonélvezetre* vonatkoznak, amelynek különleges esete a *kamatozó kölcsön és hitelpapírok* haszonélvezete. Ezeknél a haszonélvező joga a *kamatok* felvételében áll, de ő a tőkét nem hajthatja be s a hitelpapírt el nem adhatja. (Dt. r. f. XXV. 79.).⁵

¹ Közös haszonélvezet esetén az egyik fél halálával a megfelelő részben megszűnik a haszonélvezet s nem megy át a túlérő félre (C. 5614/1888., győri tábla G. II. 12/1895.).

De a házastársak részére, ingatlanokra nézve kikötött élethossziglani haszonélvezet a túlélő házastársat egészben megilleti, mert a jogosítvány és időmeghatározás egységes lévén, bármelyik házastárs életbenléte kizárja a haszonélvezet korlátozását (Dt. IV. f. II. 120.).

² Ha a haszonélvezet megszűnt, a rei vindicatio megáll, ha a felperes nem is kéri egyidejűleg a haszonélvezeti jog törlését. (Dt. r. f. XXI. 62.).

³ Az ú. n. *vas-szerződé*s (contractus socidae, Eisenverhvertrag) ismeretlen jogunkban. Ez akkor fordul elő, ha a haszonélvező, vagy a haszonbérlo becsértékben veszi át a felszerelést, s az elhasznált, elpusztult, elidegenített felszerelési tárgyaknak e becsértékét fogja megtéríteni. (V. ö. Terv. 738, 1596, német ptkv. 589. és 594. §., *Grecsák* Károly: J. K. 1904/53.).

⁴ Ha mezőgazdasági ingatlan a haszonélvezet tárgya, amelyet a haszonélvező haszonbérbe *adott*, a haszonélvezőnek a gazdasági év letelte előtt bekövetkező halála esetében, a tulajdonos felmondhatja ugyan a haszonbérletet, de a haszonbérlonek az ingatlan visszaszabocsátására kellő idő engedendő s a helyi szokásnak megfelelő időre előlegesen megfizetett haszonbér újból nem követelhető (Dt. IV. f. II. 69.).

⁵ Ha a kamatozó kölcsön a haszonélvezet tárgya, és a kölcsönkövetelést jelzálog biztosítja, a haszonélvezet csak telekkönyvi bejegyzés által szerezhető meg (optkv. 481. §.). A haszonélvezőt a kamatok erejéig jelzálogi kereset (l. alább 155. §. V.) illeti; ha pedig az ingatlant elárverezik, a követelésre eső összeg bírói letétbe helyezendő, vagy az 1881: LX. t.-cz. 202. §-a értelmében gyümölcsösztethető, s a kamatokat a haszonélvező kapja.

Ha a kamatot az adós nem a haszonélvezőnek fizetné, vagy a

Rendkívüli haszonélvezetet is ismer a magyar magánjog. Ez nem egyéb, mint elhasználható dolognak és nem kamatozó kölcsönnek haszonélvezete. Ezek a haszonélvező tulajdonába átmennek.¹

A haszonélvező a elhasználható dologgal (pl. a fundus instructussal) szabadon rendelkezik s csak ugyanolyan minőségű és mennyiségű dolgot köteles a haszonélvezet leteltével visszaadni, amilyet átvett (győri tábla G. II. 7/1899.). A nem kamatozó kölcsönt felmondhatja és behajthatja a haszonélvező.

Ha *egész vagyon* a haszonélvezet tárgya, az egyes vagyontárgyak aszerint kerülnek más és más elbírálás alá, hogy a dolgok elhasználhatók-e s a követelések kamatozók-e vagy sem.

A haszonélvezetnek két önálló és az általános szabályoktól részben eltérő alapelvek szerint igazodó esete: a *szülői haszonélvezet* és az *özvegyi jog*. Az előbbiről a családjogban (100. és 106. §.), az utóbbiról pedig az öröklési jogban (227. §.) szólnak.

2. A *használat* (usus) nem egyéb, mint korlátozott haszonélvezet, mert a haszonélvezettől csak mennyiségileg tér el. Emez korlátlan gyümölcszedés; a használatra jogosultnak pedig annyi jár csak a hasznokból, amennyi *saját és családja szükségletére*, állásához, foglalkozásához és háztartásához mérve, elegendő. A többi a tulajdonost illeti.

A szükséglet mértékét a használat szolgalmának kezdetén fenforgó viszonyok szerint kell megítélni s később beálló változás a jogosult állásában és foglalkozásában, sem a kiterjesztésre, sem a megszorításra alapul nem szolgálhat.

A használatra jogosultat is megilleti a dolog birtalása, de a dolgon változtatást nem eszközölhet. Jogát csak házi kezelés mellett gyakorolhatja; és a bérbe- vagy haszonbérbeadás ki van zárva. Sem a jog, sem annak gyakorlása nem ruházható

haszonélvező-beleegyezése nélkül a jelzálogot a hitelész engedélye alapján kitörölnék, az ingatlan továbbra is lekötve marad; ha csak a bekebelezett követelést letétbe nem helyezik, amikor a letéti kamat jár a haszonélvezőnek.

¹ Így az előbbi a kölcsönnel, az utóbbi pedig az engedménnyel rokon, de hogy nem azonosak, s hogy szükség van a rendkívüli haszonélvezetre, mutatja az is, hogy a haszonélvező halálával megszűnik a haszonélvezet, míg a kölcsön és engedmény a jogosult halála után is fennáll. V. ö. Horovitz Simon: M. K. 1902/5., Főelőadomány V. 83.

át (Dt. u. f. XXIV. 79.), s a jogosult hitelezői végrehajtást a használatra nem vezethetnek (D. u. f. XXVI. 94., C. 10,222/1888., 5674/1904.).

A tulajdonos köteles a dolgot jókarban tartani és viselni az összes terheket.

Egyébként a haszonélvezetnél előadottak itt is irányadók.

3. A *lakás* (habitatio) a használatnak egyik faja, amely sűrűbben fordul elő a gyakorlati életben; míg a használat nem igen gyakori.

A lakás szolgalmi joga alapján idegen háznak lakható részeit használhatja a jogosult, de csak abban a mértékben, amint saját és családja számára, állásához, foglalkozásához és háztartásának mértékéhez képest szükséges.¹ Ennélfogva, ha pl. a kérdéses bérházban 10 lakás van, a lakásra jogosultat csak egy illeti meg; ha mind megilletné, haszonélvezet forogna fenn.

A lakás szolgalmi jogára nézve egyébként a használat szabályai alkalmazandók.

152. §. A szolgalmak szerzése, védelme és megszűnése.

I. A szolgalom szerzésmódjainál is határoz a dolognak ingó vagy ingatlan minősége.

Az ingó dolgokon *átadás és elbirtoklás* által lehet szolgalmi jogot szerezni (Dt. r. f. X. 307., u. f. XI. 69.).

Ingatlanokon, élők közti származékos szerzésnél, *telekkönyvi bejegyzés*² szükséges a szolgalom megszerzéséhez, mert

¹ A szabad lakás alatt külön helyiségnek rendelkezés alá való bocsátása nem érthető (Dt. u. f. X. 73.).

Ha a szerződésileg engedett lakási jog határozottan körülírva nincs, azon természetsszerű feltételezés ellenében, hogy a lakás mellékhelyiségekkel is szokott bírni, a tulajdonos tartozik az általa megtámadott használati jog terjedelmét bizonyítani (Dt. u. f. XI. 58.).

² A személyi szolgalmakat a C) lapon, mint terheket, jegyzik be: a telki szolgalmat pedig mindkét ingatlan A) lapján kell kitüntetni olyképpen, hogy a szolgált teleknél meg kell jegyezni, hogy mely ingatlan mindenkor tulajdonosa, vagy birtokosa javára milyen szolgalom terheli, az uralkodó teleknél pedig a szolgált telek és a szolgalom neve jegyzendő be. Ha az uralkodó telek, pl. az utcza, amelyről a víz valamely udvarra folyik, nincs telekkönyvezve, elég a szolgalmat a szolgált teleknél feljegyezni (C. 6916/1885.).

különben csak a szerződő fél és a rosszhiszemű harmadik személy ellen érvényesíthető (Dt. u. f. XIX. 115., III. f. XVIII. 124.), a jóhiszemű szerzővel szemben pedig nem.¹

Ingatlanra vonatkozó szolgálat is szerzhető *elbirtoklás* által. *Ez azonban a jóhiszemű szerző javára* félbeszakad a tulajdonjog átruházása vagy az új tulajdoni jogszerzőnek a telek-könyvbe bejegyeztetése által (C. 1153/1906.). Rosszhiszemű, vagyis a szolgalmi jog fennállásának tudatában történt szerzésnél, vagy ha a szolgálat nyilvánosan és tényleg gyakoroltatott (servitus apparens) és így a szerző annak létezéséről meggyőződhetett (Dt. u. f. IV. 100., XIV. 179.): nem szakad félbe az elbirtoklás (C. 1408/1889., 9894/1895.).

Az eddig tárgyalt szerzőismódokra nézve egyébként ugyanazok a szabályok irányadók, mint a tulajdonszerzésnél.

De szolgalmi jog elbirtoklás jogcímén — a valóságos joggyakorlás mellett — csak úgy szerzhető, ha a szolgáló dolog tulajdonosa a szolgalmat szerző fél tilalma következtében felhagyott olyan cselekménnyel, amelyet különben tenni joga volna, illetve ha a tulajdonos az egész elbirtoklási időtartamon át, tudván a joggyakorlásról, tűrte azt, hogy tulajdonán valaki valamely jogot, szolgálatosságra irányuló célzattal és szakadatlanul, gyakoroljon (C. 5332/1884., 4240/1890., 5515/1898., 3064/1905.); az ideiglenesen, ingyen, szivességből engedélyezett vagy elnézésből, alattomosan, időnként s gazdasági cél nélkül gyakorolt használatból, elbirtoklás alapján szolgalmi jog nem támadhat.²

A bejegyzés alapjául szolgáló okadatoló ügylet fajaira nézve l. a 142. §. 1. jegyzetét és a személyi szolgalmakat illetőleg még a 150. §. 4. pontjának jegyzetét.

¹ Jóhiszemű a szerző akkor, ha a szolgalmi jog fennállását nem tudta, s kellő gondosság mellett sem szerzhetett róla tudomást (Dt. u. f. XVIII. 23.).

² Ezen az alapon kimondta a C. (J. K. 1896/46.), hogy valamely bekerítetlen belső telken való átjárás nem olyan tény, amely az átjárásnak szolgálatosszerű gyakorlását maga után vonná; azonos az előző §-nál id. 823/195. sz. curiai ítélet. Ellenük írt *Katona*: Magánjogi dolgozatok 376—381, 464—468. l. Ez ítéletek indokolása megtoldandó azonban még azzal, hogy a község lakosai által gyakorolt átjárás azért sem eredményezheti elbirtoklás útján a szolgalmi jog megszerzését, mert az utca, mint uralkodó telek, nem a község lakosaié; a község

Egyes szolgalmak *törvény* alapján állanak fenn; ilyenek a szülői haszonélvezet, az özvegyi jog, a vízi, meg a bánya-szolgalmak (l. előbbi §.) és az 1881: XLI. t.-cz. 15. §-a alapján a kisajátítás alá eső területek szomszédbirtokosai javára felállított szolgalmi jog, amelynél fogva a kisajátító a szükséges utakat, átjárókat, hidakat, árkokat, csatornákat és zsilipeket elkészíteni köteles, s azokat a szomszéd birtokosok használhatják.¹

II. A szolgalmi jog védelmére szolgál először is a *sommás visszahelyezés* (Dt. r. f. VI. 147., u. f. IX. 100., XIV. 51.). A szolgalomra jogosult ugyanis birlaló s úgy a tulajdonos, mint harmadik személyek ellenében possessorius keresettel léphet fel, ha a dolgot tényleges hatalma alól elvonják, vagy a jog gyakorlásában háborítják.²

A második védelmi eszköz a szolgalmi jog *elismerése* iránt; a harmadik pedig az annak kimondása iránt indítható kereset, hogy alperes a *szolgalmat túrni* tartozik (actio confessoria).

Az előbbi egyszerű megállapító per, s csak azt a kérdést dönti el benne a bíróság: illeti-e a vitatott szolgalmi jog alperes ellenében a felperest.

Az utóbbi esetben, amely akkor forog fenn, ha az alperes a pedig, mint az utca tulajdonosa, csak törvényszerű képviselője által szerezhethet minden jogot, már pedig a lakosság nem képviseli a községet (C. 7280/1895. Mdt. VIII. 68.), s így el sem birtokolhat az ő javára. Mindebből az következik, hogy minden átjáró ház bármikor lezárható, hacsak kötelmi lekötélkezés nem forog fenn. V. ö. *Menyhárt*: Dolgozatok 141., *Szerző*: J. K. 1906/9. és 13., *Takács Sándor*: u. o. 1906/11. *Grosschmid*: Fejezetek I. 533, 534, 539, 540, 542, 548, 579. és *Almási*: M. Jogi Lexikon VI. 455.

¹ Szolgalmakat állapít meg Budapest területére — jogkörének átlépése mellett — a közmunkák tanácsa által készített építési szabályzat, pl. a 107., 108. stb. §-okban. Ha két szomszédos és egyszerre elárverezett ingatlanrész közül az átjárás az egyikhez nem gyakorolható másként, mint a másikon keresztül, akkor ez utóbbinak árverési vevője az átjárást és az útszolgalom bekebelezését túrni tartozik akkor is, ha erre vonatkozólag az árverési feltételek mitsem tartalmaznak (C. 8174/1905.).

² A tulajdonos a szolgalmi jog fennállása mellett is birtokos lévén, összefüggés kedvéért is megemlítjük, hogy, ha a szolgalomra jogosult túllépné a szolgalmi joga határát, ellene a tulajdonos élhet sommás visszahelyezéssel. Ugyanőt harmadik személyek ellenében is megilleti ez a kereset, ha csak a szolgalomra jogosultat háborították is meg. Mindezt a birtokvédelem tanánál (119. §.) láttuk már.

szolgálatom gyakorlását megakadályozta, valóságos marasztalást fog az ítélet tartalmazni, mikor kimondja, hogy tartozik az alperes a szolgalmi jog gyakorlását tőrne, az akadályokat elhárítani, és kártérítést adni. A felperesnek ennél a, petitorius keresetnél bizonyítania kell a szolgálatom megszerzését;¹ továbbá telki szolgalmaknál azt, hogy az uralkodó telek az ő tulajdona, végül az alperes részéről történt beavatkozást.²

A negyedik védelmi eszköz az eredeti téves felvétel *kiigazítását* célzó kereset, amellyel szolgálatom bejegyzését vagy törölését lehet kérni; amazt a szolgalmas, ezt a tulajdonos indíthatja.³

Az ötödik védelmi eszköz a telekkönyvön kívüli elbirtoklás által szerzett szolgalmi jognak *telekkönyvi kitüntetésére irányuló per*.⁴

A hatodik védelmi eszköz a *jogcímvédő megtámadás* (l. 23. §.) a szolgálatom tényleges megszerzője javára az eléje vágó rosszhiszemű tulajdon-, szolgálat-, zálogjogszerzés ellenében.

Ki kell terjeszkedni arra a kérdésre is, hogy, ha a szolgáló *ingatlant elárverezik*, miképpen van bejegyzett szolgálatomnál a szolgálatomra jogosult érdeke megvédve. E tekintetben a végrehajtási törvény (1881: LX. t.-cz.) 163. és 191. §-ai következőket rendelik: »Ha az elárverezendő ingatlanra szolgalmi jog van telekkönyvileg bejegyzve, az árverés azon feltétellel rendelendő el, hogy ez a bejegyzett szolgalmi jogot nem érinti. Ha azonban a szolgálatom bekebelezését *megelőző követelés* van az ingatlanra bekebelezve, az árverés elrendelésével egyidejűleg megállapítandó az az összeg is, amely a szolgálatot megelőző jelzálogos követelések teljes kielégítésére szükségesnek mutatkozik, s az árverési feltételekben kimondandó az is, hogy amennyiben az

¹ Ha a szolgálatot nem szerezte meg és csak jogcímre van hozzá, keresetet indíthat a szolgalmi jog bírói megítélése iránt, de ez egyszerű személyes kereset lesz.

² Természetesen ilyenkor is indítható a sommás visszahelyezési kereset, valamint jóhiszemű birtoklás esetében a *Publiciana in rem actio*, ha t. i. gyorsabban akar célzott érne a felperes, vagy a jogszerű szerzést nem bírná bizonyítani. Confessoria indítása helyett bevárhatja a tulajdonos által indítható negatoriát s ebben a perben támaszthatja viszonzkeresetül a szolgálatomra jogosult a confessoriat.

³ V. ö. 146. §. 1. jegyz. és *Grosschmid*: Fejezetek I. 531.

⁴ V. ö. 145. §. 1. jegyz. és *Grosschmid*: u. ott I. 533.

ingatlan a szolgalmi jog fentartásával oly árban adatnék el, amely a szolgalom telekkönyvi bejegyzését megelőző tehertételeknek fedezetére megállapított összeget meg nem üti: az árverés hatálytalanná válik, és az ingatlant, a szolgalmi jog fentartása nélkül, a kitűzött határnapon újabban elérverezik.

Ha az elérverezett ingatlanra valakinek a javára haszonélvezeti jog van bekebelezve: a vételár, illetőleg annak a haszonélvezeti jogot megelőző jelzálogos követelések kielégítése utáni maradványa bírói letétbe helyezendő, vagy az 1881: LX. t.-cz. 202. §-a szerint pénzüintézetben gyümölcsöztetendő és a kamatjövdelem a haszonélvezeti jog tartama alatt a haszonélvezetre jogosítottnak kiadandó.

Más szolgalom esetében, ha az ingatlant a szolgalom fentartása nélkül árverezték el, a szolgalmi jog egyenértékű fizetendő összeget a jogosult felszámíthatja, s e felszámítás fölött a sorrendi tárgyaláson dönt a bíróság.»

III. A szolgalmak a következő tények által *szűnnek meg*:

1. *lemondás* által, amely bekebelezett szolgalmaknál csak jogcím a kitörlési engedély követelésére, illetve kitörlési per indítására, amelyben az alperest a szolgalmi jog kitörlésének tűrésére fogják kötelezni; a lemondás, jogérvényességéhez írásbeli szerződés még akkor sem szükséges, ha a szolgalmi jog be van kebelezve (Dt. III. f. VIII. 67.);

2. a szolgált telek *felosztása* által, ha a telki szolgalom, pl. útjog, csak a telek részére terjedt ki, amikor a többi rész felszabadul alóla; továbbá a szolgált dolog *megsemmisülése* által; ha azonban a szolgált telken az elpusztult épületet helyreállítják, a szolgalom újból gyakorolható (Dt. u. f. X. 64.);¹

¹ E helyreállítás (pl. tűzvész esetén) megfelelő idő alatt eszközlendő, vagy hasonló értékű lakást kell a szolgalomra jogosultnak nyújtani; különben pedig a lakás egyenértékének megfelelő kártérítés jár (C. I. G. 170/1904.). Ellentétes: C. 4928/1886., mely szerint a szegedi árvíz által elsöpört ház helyére emelt új házon a szolgalmi jogot nem állapították meg, mert „az új ház az árvíz által lerombolt előbbi házat jogilag nem helyettesíti.”

A lakásszolgalmnak megfelelő pénzbeli egyenérték utólag hosszabb időre csak akkor érvényesíthető, ha a jogosult kimutatja, hogy igényének előbbi érvényesítésében tőle nem függő körülmények által gátolva volt (C. I. G. 174/1905.).

3. a bekebelezett szolgalmak *kitörlése* által, ami a jogosult egyoldalú kérelmére is elrendelendő;

4. *egyesülés* (confusio, a haszonélvezetnél: consolidatio) által, ha t. i. a szolgáló dolog a szolgalomra jogosulté lesz; de ingatlanoknál kitörlés nélkül ekkor sem szűnik meg a szolgalom, csak nyugszik annak gyakorlása (nyugvó jog: v. ö. fentebb 23. §. IX.); minélfogva, ha harmadik jóhiszemű személyek jogot szereznek rá, vagy ha a kitörlés előtt másé lesz a szolgáló ingatlan: a szolgalmi jog fennáll, illetve a szerzett jog érvényesíthető (optkv. 526. §.);

5. a kitűzött *idő* leteltével s a *bontó feltétel* beálltával, pl. ha házasságra lépéséig, vagy bizonyos kor elértéig illetve a jogosult szolgalom;

6. személyi szolgalmaknál a jogosult *halálával* (v. ö. előző §. B) 1. II. e) pont); a bejegyzett haszonélvezeti jog azonban csak a halál napjától számítandó három év múlva törölhető ki (a halotti anyakönyvi kivonat, a halált megállapító vagy a holttanvilvánítást kimondó jogerős ítélet alapján) a telekkönyvből, feltéve, hogy e jogból folyó per vagy végrehajtási, avagy ezzel egyenlő hatályú önkéntes árverés az ingatlanra nincs feljegyezve (44,987/1892. sz. I. M. R.);¹

7. az *egyesület és alapítvány* javára fennálló szolgalom megszűnik e jogi személyek megszűnésével;

8. megszünteti a bejegyzett szolgalmat a *bírói árverés* a fentebb (II. alatt) tárgyalt esetekben; a be nem jegyzett szolgalmat

¹ A hasznok csak halála napjáig illetvén a haszonélvezőt, az előre felvett, jöllehet lejárt jövedelem, pl. a bér aránylagosan megtérítendő annak, akit a hasznok az elhalálozás napjától illetnek (szegedi tábla G. 156/1900.).

Ha a bejegyzett haszonélvezeti jog halál, vagy a kikötött idő letelte következtében szűnt meg, az azt terhelő jelzálog hivatalból egyúttal törölendő, mert időhöz kötött jogon más alanyi jog csak a tárgyi által a terhelt jogra nézve megszabott időtartamig állhat fenn (optkv. 468. §.). A hivatalból való kitörlés nem sérelmes a jelzálogos hitellel szemben, mert zálogjogát az ekként korlátozott haszonélvezet, jogra szerezte meg. Ha ellenben lemondás, elévülés vagy egyesülés a megszűnés alapja, a jelzálogjog továbbra is fennmarad s a tkvi rend. 79. §-ának analógiája alapján, a haszonélvezeti jog kitörlésénél meg kell jegyezni, hogy a kitörlés teljes hatálya csak a jelzálogjog kitörlésével áll be.

pedig mindig, ha csak az árverési vevő nem tudott annak fennállásáról (Dt. u. f. IX. 175.); végül

9. megszűnik a szolgalmom *elévülés* következtében (l. fentebb 33. §.), ha t. i. az elévülési időn belül nem gyakorolja a jogát a szolgalmos. Beltelki szolgalmaknál szükséges azonban a nem gyakorlásán kívül az is, hogy a szolgáló telek tulajdonosa olyan cselekményt véghez vigyen, amely a szolgalmi jog alapján őt terhelő magatartással ellenkezik, pl. elzárja a kaput, amelyen udvarára jutott a jogosult az átjárási szolgalmom gyakorlása végett; házát magasabbra emelje, s így a kilátást tőle elfogja. Eza ténykedés, az ú. n. *usucapio libertatis*: elbirtokolja a szolgalmotól való szabadságot, mentességet. De itt is, éppen úgy, mint az 1. és 4. pontnál, szükséges a szolgalmi telekkönyvi kitörlése (optkv. 444. és 445. §.), mert különben jóhiszemű harmadik személyekkel szemben a megszűnés nem hozható fel (relativ megszűnés: l. fentebb 23. §.).

Negyedik rész: A zálogjog.

153. §. A zálogjog fogalma és jogi természete.

I. Zálogjog alatt azt az, idegen dologra vagy jogra vonatkozó dologi jogot értjük, amely a zálogtárgyat követelés biztosítása végett akként terheli, hogy a hitelező jogosítva van a zálogtárgyból kielégítést szerezni, ha követelését lejáratkor ki nem egyenlítették.

Vitás a tudományban, vajjon dologi s nem kötelmi jog-e a zálogjog. Kétségtelen, hogy jogi természetére nézve bizonyos tekintetben eltér a többi dologi jótól. Így nem teremt tartós állapotot s egyszeri gyakorlással megszűnik; sőt használati jog még a kézi zálogjoggal is csak kivételesen jár, a jelzálogjog pedig egyáltalán nem jogosít a dolog használatára; végül jog is lehet tárgya, ami ugyan a haszonélvezetnél szintén előfordul, de csak mint kivételes alakulat. Mégis dologi jognak kell tekintenünk a zálogjogot, mert valójában nem a személy van lekötve, mint a kötelelemnél, hanem a dolog; ami különösen kitűnik akkor, ha a dolog tulajdonjoga időközben másra száll át, mert ilyenkor az ú. n. birtokadás, valamint az, aki más helyett adott zálogot, egyéb vagyontárgyával nem felel a követelésért. Nem kötelmi jog továbbá a zálogjog azért, mert abszolút jog: mindenki köteles tűrni, hogy a hitelező kielégítse követelését a zálogtárgyból, s ebben őt senki meg nem akadályozhatja. Kézi zálognál a zálogjog megelőz továbbá minden idegen dologi jogosítványt, amelyről a hitelezőnek a zálogjog megszerzésekor nem volt tudomása.¹

¹ Több rokon vonás van a zálogjog és annak legkezdetlegesebb alakja: a megtartási jog között, amely utóbbiról szól a keresk. törv.

II. A zálogjog, amely a hitelnek mindig fontos eszköze volt, az újabb időben pedig kiváló gazdasági szerephez jutott, ugyanazt a célt, t. i. a követelés biztosítását szolgálja, mint a kezesség, és pedig *dologi erővel*, vagyis olyképpen, hogy az adósnak, vagy helyette másnak vagyontárgyai vannak lekötve, amelyekből, ha egészben vagy részben lejárt a követelés, s egészen vagy részben nem egyenlítették ki, kielégítheti magát a hitelező, akárkié lejáratkor a kérdéses vagyontárgy, még ha eredeti szerzőmód által szerezte is meg az új tulajdonos.

A zálogjog a hitelező érdekeit még hatékonyabban biztosítja tehát, mint a kezesség, mert nem függ az adós és a kezes teljesítési készségétől és képességétől a kielégítés; ehhez itt a zálogadósnak vagy zálogtulajdonosnak nem kell hozzájárulnia. E mellett a hitelező a személyes adós *egyéb vagyonából* is kaphat kielégítést; sőt arra sincs kötelezve, hogy elsősorban a zálogtárgyat fordítsa erre a célra (Dt. III. f. XIII. 79.), amikor természetesen fel fog szabadulni — a követelés megszűnésével — a zálogjog alól a zálogtárgy; s a zálogtárgy kiadására, illetve a jelzálogjog kitörlésének tűrésére perrel is szorítható a hitelező.

III. A zálogjognál szereplő személyek közül a jogosultat *záloghitelezőnek*; a személyes adóst, aki tehát a követelés szenvedő alanya s akié a zálogtárgy: *zálogadósnak*; azt, aki a személyes adósért zálogot ad: *zálogtulajdonosnak* (birtokadósnak) hívjuk. A zálogjog tárgyának *zálog* vagy *zálogtárgy*, még pedig, ha ingó dolog a zálogtárgy: *kézi zálog*, ha pedig telekkönyvezett ingatlan, vagy telekkönyvi jog a zálogjog tárgya: *jelzálog* a neve; a jogot *kézizálogjognak* és *jelzálogjognak* nevezzük.

Zálogtárgy lehet minden átruházható és forgalmi értékkel bíró jog is. A zálogjoggal biztosított követelésre vonatkozó zálogjogot *alzálogjognak* (subpignus) hívjuk.

309. s a váltó törv. 108. §-a. Helye van ennek akkor, ha a váltóbeli vagy a kereskedelmi ügyletekből eredő követelés lejárt, az adósnak azon ingóira, értékpapírjaira és pénzeire nézve, amelyek jogszerű úton, illetve az adós akaratával kerültek a hitelező tényleges hatalma alá. Csőd, fizetésmegszüntetés és sikertelen bírói végrehajtás esetén le nem járt követelés erejéig is van megtartási jog kereskedők kölcsönös kereskedelmi ügyletei alapján. A megtartási jog csődben is, valamint minden más hitelezővel szemben hatályos. A kérdést behatóan tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek II. 679.

IV. A zálogjog mindenegyres fajára vonatkozó *általános szabályok* a következők:

1. A zálogjog *követelés biztosítására* szolgál, amely azonban csak *vagyonjogi* követelés lehet. A jelzálogjognál e mellett határozott összegben kell a követelésnek kifejezve lennie (telek-könyvi rendelet 65. §.).¹

Minden zálogjog fennálló, érvényes követelést tételez fel, amely azonban olyan naturális obligatióból is eredhet, amely megerősítés után bíróilag érvényesíthető (l. alább 160. §.); s lehet lejárt követelés is. A követelés, mint főjog, a prius; a zálogjog, mint mellékjog, a posterius. Ezért mondjuk, hogy a zálogjog, *járuvékos jog*, s a követelés jogi sorsát követi.

Ha tehát *semmis vagy megtámadható a követelés*, a zálogjog is az; ha utóbb érvényessé válnék a követelés, ez a feleket köti ugyan, de a zálogjog érvényessé válásának harmadik személyekre nézve nincs visszaható ereje.²

Ha a *követelés vagy a jelzálogjogi kereset elévült*, a zálog tárgyából való kielégítést kifogás útján megakadályozhatja az adós.³

Újítás (novatio) esetében a zálogjog az új követelés biztosítására is szolgál; de ha más engedélyezett zálogjogot s ez az újításhoz nem járult hozzá, az új követelés ellen ugyanazokat a

¹ De nem szükséges, hogy a zálogjoggal biztosított követelés a zálogtárgy tulajdonosának saját tartozása legyen, mert zálogjog más tartozásának biztosításául is adható. Idegen adósság biztosítására engedett jelzálogjog hatálya és jogi természete az alapul fekvő jogügylettől függ, pl. egyszerű kezesség esetében élhet a birtokadás a sortartás kifogásával (C. 6688/1898.), készfizető kezességnél pedig: nem (C. I. G. 17/1899.)

² Lehetséges azonban, hogy a zálogjog keletkezése a kötelmet megerősíti, ha t. i. az érvénytelenség elhárítható s ha a zálogjog engedélyezése ezzel a szándékkal történt. A követelés megerősítése előáll pedig, ha a személyes adós vagy az ő beleegyezésével más ad zálogjogot és ha a kötelelem érvénytelenségét ismerte a kötelezett fél a zálogbaadásakor.

³ Mint tudjuk (l. fentebb 33. §.), a kézzzálogjoggal biztosított követelés nem évül el annyiban és addig, amennyiben és amíg a belőle való kielégítés lehetősége fennáll. Következetlenség, hogy ugyanez a szabály a jelzálogjoggal biztosított követelésre nem áll fenn, mert ez — a tkvi rend. 155. §-a szerint — elévülés okából keresetileg kitörölthető (l. fentebb 146. §. II.) és sorozása kifogással kizárható. A zálogjogra nézve v. ö. optkv. 447—471., 1321—1322., 1368—1371., 1378., 1483. §.

kifogásokat támaszthatja, amelyeket a régi ellen felhozhatott.

Ha a követelés *másra száll át*, az új hitelező kérheti a zálogjognak reá való ruházását. A zálogjog a követelés nélkül másra át nem ruházható (C. 758/1897.).

Ha a *követelés megszűnt*, megszűnik a zálogjog is (Dt. III. f. XI. 3.).¹ De ez a tétel, a *telekkönyvi rendszer* következtében, változást szenved a jelzálogjognál és az alzálogjognál. A bejegyzett zálogjognak ugyanis *bizonyos önállósága* van s a jóhiszemű harmadik személyekkel szemben mindaddig létezőnek tekintendő s a jelzálog mindaddig, lekötve marad, amíg a zálogjog kitörlése nincs bekebelezve (optkv. 469. és 1446. §.; relativ megszűnés: l. fentebb 23. §.). Ennélfogva, ha valaki jóhiszeműen alzálogjogot szerez a ki nem törölt zálogjoggal biztosított követelésre (Dt. IV. f. VI—13.), vagy engedmény útján jóhiszeműen és nem ingyenesen megszerzi a jelzálogjoggal biztosított követelést, amely azonban már nem áll fenn: vele szemben kifogást csak az engedmény, vagy a bejegyzés érvénytelensége miatt lehet tenni (Dt. III. f. X. 37.), s pl. a fizetés, beszámítás és elévülés kifogása csupán a rosszhiszemű szerző ellen hozható fel.

Ha tehát a követelés a fent említett okok bármelyike által megszűnt, a jelzálogjog kitörlését, törlési engedély alapján, be kell kebeleztetni, a tkvi rend. 75., 77., 78., és 119. §-ai szerint; amit az kérhet, aki, mint kötelezett, érdekelve van; — ha pedig ez bárm! oknál fogva nem lehetséges: *törlési pert* kell indítania (l. fentebb 146. §. II.) a jelzálogjogot is elenyésztető törlési cím alapján, amely, a követelés eredeti érvénytelenségén, megszűnésén és elévülésén kívül, eredhet magának a jelzálogjognak megszűnéséből is (pl. lemondás, árverés).² Az ítélet törlési engedély kiállítására, illetve a kitörlés tűrésére kötelezi a jelzálogos hitelezőt.

A zálogjog járulékos természetéből folyik továbbá, hogy ha a követelés *feltételes vagy időhöz kötött*: a zálogjog is az. Zálog-

¹ Viszont azonban nem áll a tétel: vagyis a zálogjog megszűnéséből a követelés megszűnését nem lehet következtetni (optkv. 467. §.).

² Ha más ingatlanára történt a bekebelezés, a törlési per költségeit feltétlenül a hitelező viseli, ha zálogjogát jóhiszeműen kebelezette is be (Dt. IV. f. I. 105.). A törlési per azonnal megindítható s nem köteles a telekkvi tulajdonos a hitelezőt perenkívüli törlésre felhívni. Esetleg igényper is indítható (l. fentebb 147. §.).

jog *jövendőbeli követelést* is biztosíthat,¹ amely szabály az általános elv alól kivételt jelent. Ekkor ugyanis zálogjog állhat fenn követelés nélkül, még pedig vagy *meghatározott követelés erejéig*, (ami akkor fordul elő, kivált a pénzügyintézetek gyakorlatában, ha az adóslevelet előre kiállíttatják s a zálogjogot a kölcsönösszeg kifizetése előtt kebeleztetik), vagy *biztosítéki jelzálogképpen*, amikor óvpénzt (cautio) kebeleznek be a hitelező javára, bármilyen — közelebbről esetleg még jogviszony szerint sem megjelölt — követelése biztosításául.²

Különbözik ettől a *telekkönyvi rangsorozatnak* jövőbeli követelés biztosítására való feljegyzése, amely csak rangsort ad s nem egyúttal zálogjogot is.³

¹ Néhány esetét felemlíti ennek a tkvi rend. 65. és 90. §-a. *Ágoston* (35. §-nál id. ért.) öt osztályba sorozza az ide tartozó eseteket s helytelennek tartja, hogy ilyenkor — rangsorjog helyett — zálogjogról beszélünk. Ugyancsak rangsorjog forog fenn nézete szerint, ha a megszűnt követelést biztosító zálogjogot nem törlik ki, valamint telekkönyvi rangsor feljegyzésekor. E két esetben a tulajdonos, a többiben a hitelező javára áll fenn a rangsorjog. Fejtegetései az élő jogra nem találhatnak egészen, de a Terv. tényleg következetesebb lenne, ha jövőbeli követelést illetőleg minden esetben csak rangsorfeljegyzést engedne. A megszűnt követelés rangsorában újabb tartozás keletkeztetését nem tartjuk megengedhetőnek, mert visszaélések bő forrása lenne, s helyes a mai gyakorlat (l. alább 155. §.) és a Terv. álláspontja.

² Különösen váltó-, vagy árúhitel, elvállalt kezesség és kártérítési kötelezettség biztosítására jegyeznek be sok esetben ilyen zálogjogot, kivált tartósabb viszonyból eredő kötelezettségek fedezetéül. A biztosítéki zálogjog első különleges tulajdonsága az *átruházhatatlanság*, mert az átruházás, az engedményezés tartalom nélküli lenne, ha nem az eredeti jogosult javára keletkeznék kötelem. Ha azonban már támadt az ő javára kötelem, az átruházható s a biztosítéki zálogjoggal terhelt vagyontárgyból behajtható; de az engedményes javára utóbb keletkező kötelem akkor sem nyerhet fedezetet a biztosítéki zálogjog által. — Másik szabály, hogy *új adós sem léphet a jogviszonyba*, s ha pl. más megveszi azt az ingatlant, amelyre biztosítéki jelzálog van bekebelezve s át is vállalja az annak keretében előbb keletkezett adósságot, ha a régi adóst kibocsátják a kötelemből, új biztosítéki zálogjog lesz az új tulajdonos hitelbiztosítéki okirata alapján bekebelezendő. Végül a *biztosítéki jelzálogjoggal kapcsolatban kamat nem kebelezhető*, mert ez, jellehet a bírói gyakorlat felfogása ellenkező, fictív tőke után nem járhat. Ha azonban tényleg támad követelés, a biztosítéki jelzálog által nyújtott fedezet körén belül, akár 8% kamat is kielégíthető. V. ö. *Imling*: Ü. L. 1894/49., *Osváth*: J. 1906/43.

³ V. ö. 1859. aug. 1. és 947/1888. sz. I. M. R. tkvi rend. 125. §., Terv. 537. §. és *Muntján* István: J. K. 1904/20.

2. A zálogjog idegen dologra vonatkozó dologi jog lévén, ha a zálogtárgy tulajdonjoga és a követelés egy személyében *egyesülnek*, a zálogjog megszűnik; de a bekebelezett zálogjog a kitörlésig fennmarad (C. 5170/1905.); sőt ha hátrább álló zálogos hitelezők vannak, a zálogjog mindegyik fajánál érvényesítheti zálogjoggal biztosított követelését a tulajdonos, mert különben igaztalanul szenvedne kárt a confusio által. (optkv. 469. és 1446. §.).¹

3. A zálogjog csak *egyszer gyakorolható*, amely gyakorlás a zálogtárgy bírói *eladásában* áll s ezzel a zálogadós vagy zálogtulajdonos tulajdonjoga megszűnik; az árverési vevő pedig tehermentesen szerzi meg a tulajdonjogot. A tulajdonos csak az eladást, kézi zálognál pedig esetleg a zálogtárgy birlalását köteles tűrni s igenleges magatartásra nem szorítható.

4. A zálogtárgy *több követelés* biztosításául is szolgálhat. Ha a zálogjogok (együttes foglálás vagy a bekebelezési kérvények együttérkezése alapján) egyszerre keletkeztek, a követelések *aránylagosan* elégitendők ki (tkvi rend. 61. §., 1881: LX. t.-cz. 86. §.); különben pedig a keletkezés (foglálás, átadás, bekebelezés) *sorrendje* határoz, s az előbb álló hitelező megelőzi a távolabbit (qui prior tempore, potior jure), s ez utóbbi csak a

¹ Annál inkább így kell ezt a kérdést megoldani, mert különös jogutódlásnál (pl. árverési vételnél) a követelés és tartozás nem egyesül egy személyben, s a terhelt ingatlan új tulajdonosa csak birtokadós lesz. Mutatja ezt az is, hogy a személyes adós ellen a zálogjoggal biztosított követelések ezután is érvényesíthetők, pl. ha az árverési vételár nem nyújtott elég fedezetet. Sőt egyetemes jogutódlásnál is jogosítva van az örökös az örökhagyó ellen fennállott követelését a hagyatékából behajtani, tehát itt sem teljes a confusio, ami természetesen csak akkor jelentős igazán, ha a hagyaték passiv. (L. alább 267. §.)

Láttuk már a szolgalmat és tulajdonjog egyesülésénél is, (l. 152. §.), hogy ott sem alkalmazzuk többé a római jog ama tételét, amely szerint az egyesülés dologi és kötelmi jogot egyaránt megszüntet. A fejlődés, kivált a zálogjog terén, még további lépést tett; kivált a német jogban, a tulajdonjelzálogjog elismerésével. Ilyképpen értékjoggá lett a zálogjog, amelyet a tulajdonos is igénybe vehet, amely a záloglevélben testesül meg és szabad forgalma biztosítva van. E fejlődés gazdaságilag igen fontos, mert így juthatott túlnyomó jelentőségre az ingatlan, mint zálogtárgy s így érvényesül igazán a jelzálogbeli rangsor kiváló fontosságra és ezáltal alakulhattak át a hitelviszonyok. (V. ö. még alább 181. §.)

fölöslegből kap kielégítést (1881: LX. t.-cz. 190. §.). Sőt az előbb keletkezett zálogjog megelőz más dologi jogot (pl. szolgalmat) is, ha ezt utóbb szerezték.

Mindegyik záloghitelezőt megilleti azonban a kielégítési jog, anélkül, hogy ezzel a követelések rangsorában változás állana be.

De ez a *rangsor változhatik*, amennyiben egyik hitelező a másíknak, valamint a szolgáalomra jogosult a jelzálogos hitelezőnek és viszont, elsőbbséget adhat. A tkvi rend. 61. §-a mindössze azt a korlátozást állítja fel, hogy az elsőbbség átadása által harmadik személyek jogai sérelmet ne szenvedjenek.¹

Ha az elsőbbséget olyan jog részére adták, amely közvetlenül a másik után következik, semmi változás nem áll be az utóbb bejegyzett hitelezőkre nézve.

Ha azonban az elsőbbségi engedély által olyan jog vagy jogok mennek a rangsorban előre, amelyeket közben más jogok előztek meg azelőtt, a következő elvek irányadók:

Az elsőbbségnek csak *relatív hatálya van*, vagyis ha valamelyik zálogjog nem állt fenn érvényesen, vagy utóbb kitörlési perben érvénytelennek nyilvánítják, vagy ha biztosítéki zálogjog rangsorát engedték át, s az előre biztosított követelés nem is jött létre; az elsőbbség-adás meg nem történtnek tekintendő; vagyis, ha a hátrakerülő zálogjog dől meg, az elsőbbség útján előre lépő zálogjog a régi helyén marad s mindegyik zálogjog előnyére szolgál a kiesés; ha pedig az előrelépő zálogjog érvénytelen, a hátrakerült zálogjog az előbbi helyét elfoglalja.

Az előrelépő jelzálogos hitelező csak azon követelés erejéig előzi meg a többi, amely nagy volt a hátrakerülő jelzálogos követelés; s ha ez kisebb, a többletre nézve a régi rangsorban kap kielégítést az előrelépő hitelező; ha pedig nagyobb, a több-

¹ Ugyanaz a hitelező különféle elsőbbséggel bejegyzett követeléseinek rangsorát önkényesen meg nem változtathatja, vagyis önmagának nem adhat elsőbbséget. Ez a Curia (4702/1898.) álláspontja is, a végrehajtt. törv. 190. s a tkv. rend. 61. §-a alapján. *Katona* (35. §-nál id. m. 428—432. l.) és *Exner* (Das österr. Hypothekenrecht cz. m. 484. l.) ellenkező nézetet vallanak, *Imling* (Fodor: Magánjog II. 22. §. és 746. l.), úgy látszik, helyesli a Curia gyakorlatát. V. ö. még *Jancsó György*: J. K. 1889. 229., továbbá *Katona* és *Ágoston*: 35. §-nál id. helyen.

letet a hátralépő hitelező kapja. Ha a hátralépő követelést alzálogjog terheli, az alzálogjoggal biztosított követelés az előre lépő előtt kap kielégítést s csak a maradvány jut ez utóbbinak.

Ha többen engedtek elsőbbséget, a most említett szabály szerint kell az érdekelt követeléseket kielégíteni, s annyi külön tömeg alakítandó, ahány rangsor-átengedés történt.

Ingatlanoknál a rangsor nem változik, csak a kielégítési alap más-más akkor, ha az egyes jelzálogos követelések nem az egész ingatlant, vagy annak nem egyenlő hányadrészét terhelik. Ilyenkor annyi tömeg alakítandó, ahány eltérő nagyságú zálogtárgy van, s ha az előző tömegből marad valami, ez a később álló tömeghez hozzácsatolandó.

5. *Több zálogtárgyra* is kiterjedhet a zálogjog, amikor *dologi (tárgyi) egyetemlegesség* forog fenn; amely azonban csak *látszólagos* egyetemlegesség, ha a zálogtárgyak egy személy tulajdonai. Mindegyik zálogtárgyat az egész követelés terheli, mindaddig, míg a követelés meg nem szűnt.¹ Ezt nevezzük *a zálogtárgyak oszthatatlan lekötöttségének*.

Ennélfogva a zálogadás vagy zálogtulajdonos — különleges megállapodás hiányában — nem követelheti részfizetés esetében valamely zálogtárgy feloldását a zálogjog alól.

A hitelező akármelyik zálogtárgyból vehet kielégítést (C. 1901. évi 4068. és 5635. sz.),² úgy az egész követelését, mint annak egy részét illetőleg; még pedig akkor is, ha a hátrább álló hitelezők ennek következtében a fedezettől elesnének. Sem ezek, sem az egyetemleges adóstársak nem követelhetik, hogy

¹ *Egyetemleges jelzálogjog* keletkezik: 1. ha a zálogjogot több ingatlanra kebelezik be mindjárt először; 2. ha előbb egyre volt bekebelezve, és utóbb terjesztették ki hatályát egy vagy több más ingatlanra; 3. ha egy ingatlanra volt bejegyezve, de ezt utóbb felosztották s az egyes részeket új telekkönyvbe vitték át, végül 4. ha egy jószágtestre volt bekebelezve, amelyből egyes parcellákat bejegyezték. Az egyetemleges jelzálogok közül az egyik *főjelzálog*, a többi *mellékjelzálog*. Minden további bejegyzés csak a főjelzálognál vezetendő (tkvi rendelet. 106—108. §.).

² Ez a *választási jog* ingóknál megilleti az adóst is, ha a hitelező nem él vele. Különleges rendelkezés, hogy a végrehajtási törvény szerint lefoglalt ingó dolgok helyett másokat ajánlhat fel a végrehajtást szenvedett elárverezés végett (1881: LX. t.-cz. 106. §.).

mindegyik zálogtárgyból, avagy hogy nem mindből, hanem csak egyes zálogtárgyból elégítse ki követelését a hitelező. A hátrább álló hitelezők a *jus offerendivel*¹ védhetik meg érdekeiket jelzálogjog esetében, amely beváltási jognál fogva a hátrább álló jelzálogos hitelező az előtte bejegyzett követelést az adós helyett a sorrendi tárgyalásig kifizetheti, s így támadt követelésével a kifizetett hitelező helyére lép, de csak azzal a joggal, hogy az összes lekötött ingatlanokból vehessen aránylagos kielégítést (C. 9682/1905.). Ez a beváltási jog a bejegyzések sorrendje szerint illeti a hitelezőket. Az egyedül fizető egyetemleges adóstársnak pedig visszkeresete van a többi adóstárs ellen, a követelés reájuk eső hányadának megtérítése iránt;² ha pedig nem adóstárs az elárverezett ingatlan (hanem pl. kezesé, birtokadósé), a köztük fenforgó jogviszonyhoz képest fordulhat az egyenes, vagy személyes adós ellen kártérítésért. De ha *mindegyik* zálogtárgyat elárverezték, az egyetemlegesen biztosított követelést, amennyiben az árfelosztás egyidejűleg történnék, az egyes zálogtárgyak vételárából aránylagosan kell kielégíteni föltéve, hogy a teljes kielégítés aránylagos megosztás mellett is teljesíthető (1881: LX. t.-cz. 190. §.).

6. A zálogjog *átruházható*, hacsak nem legszemélyesebb követelést biztosít.

¹ A *jus offerendit* tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek I. 510, 823, 828., II. 341, 647, 684, 691, 700, 1284. — A beváltásnak harmadik személyre vonatkozó joghatálya vitás. Előbb az volt a Curia álláspontja (M. X. 478., XLV. 9., 99.), hogy a beváltásnak harmadik kötelezett személyre nézve hatálya nincs (tehát pl. az előbbi hitelező kiengedheti a kötelemből a kezeset, lemondhat vele szemben a szerzett biztosítékról) s a követelésről szóló okirat nem adandó át feltétlenül a beváltónak, hanem vizsgálendő, mily mértékben és mily joghatállyal ment át a követelés az új jogosított jogkörébe. Ujabban (C. 8597/1903.) — igen helyesen — az engedménnyel egyenlő joghatályt tulajdonít a *judicatura* a beváltásnak, s a követelésről szóló okiratoit hivatalból kiadják a beváltónak, ha az az iratoknál van. *Polgár József* szerint (Ü. L. 1905/6.) az előbbi felfogás a helyes, mert a bírói átruházásnak csak akkor van engedményi hatálya, ha ezt a végr. törv. kimondja, ezt pedig a 190. §. nem teszi. Ugyanígy vélekedik *Schwáb Nándor* (Ü. L. 1905/7.), azon az alapon, hogy a beváltással a követelés megszűnik, megszűnt követelés pedig nem engedményezhető; szerinte a beváltó hitelező csak azokat a jogokat szerzi meg, amelyek a jelzálogos hitelezőt illetik, s pl. nem kérhet az adós ellen folytatólagos végrehajtást.

² Kérdés, hogy a beváltási joggal kézi zálogos hitelező élhet-e. *Kolosváry* (17. §-nál id. m. 107. §.) az analógiát helyénvalónak tartja.

7. A zálogjog nemcsak a követelésnek, hanem összes járulékaiknak is biztosítására szolgál; ide tartoznak: a kamatok, továbbá a felmondás, a követelés bírói érvényesítése s a zálogtárgy eladása körül felmerült költségek, végül az a követelés, amely a hitelezőt kézi zálogjognál a dologra fordított költség megtérítése, avagy az adós kötelezettségét megalapító jogügylet érvénytelensége esetében megilleti. Szóval: a hitelező érdekét teljes mértékben biztosítja a zálogjog, amely tulajdonságot *e jog expansiv (terjeszkedő) erejének* nevezzük. *Jelzálogjognál* a költségek csak akkor kapnak a tőkével egy rangsorban kielégítést, ha biztosításukra megfelelő összegű biztosítéki összeg (*óvpénz*) van bekebelezve; ennek hiányában az összes bekebelezett követelések után kerülnek kielégítésre (1881: LX. t.-cz. 192. §.).

8. Végül a nyilvánosság (*publicitas*) és különlegesség (*specialitas*) a mai zálogjog további alapelvei.

Amaz azt jelenti, hogy olyképpen kell a zálogjognak keletkeznie, hogy mindenki tudomást szerezhessen róla, amit ingóknál az *átadás*, telekkönyvezett ingatlanoknál és jogoknál pedig a *bejegyzés* biztosít; vagyis nincs: hypotheca tacita és jelzálogjognál: privata.

A specialitas elve pedig abban áll, hogy (a jogalany határozott megjelölése mellett) csak azokra a vagyontárgyakra terjed ki a zálogjog hatálya, amelyre nézve e jog megszerzése valósággal végbe ment s az adós összes jelenlegi és jövőbeli vagyonának generalis clausulával való leköttése ma már nem lehetséges; holott előbb, még az 1840: XXI. t.-cz. szerint is, a vármegyei közgyűlésen általános betáblázással le lehetett kötni az adósnak a vármegyében levő összes ingatlanait. Még a törvényi zálogjog is csak bizonyos vagyontárgyakra (pl. egyes ingatlanra, a bérlemény területén levő ingókra) terjed ki; s nincs általános törvényi zálogjog (generalis hypotheca) sem a magyar magánjogban.

Az alább következő három §-ban a zálogjog egyes fajaira vonatkozó különleges szabályokat adjuk elő.¹

¹ Az irodalomból kiemeljük: *Ágoston* Péter: A zálogjog általános tanai cz. m., *Schnitzler* Gyula és *Pogonyi* Dénes (J. K. 1868.), *Huf* József (M. K. 1902/16.), *Katona* Mór (u. o. 8., 19., 25. sz.), *Németh* Rudolf (u. o. 6., 17., 26. és 50. sz.), *Polgár* Ármin (u. o. 44. sz.), továbbá *Meszlény* Artur: 2. §-nál id. m. 122—131., *Eisler* Zsigmond.

154. §. A kézi zálogjog.

I. A kézi zálogjog szerzésének három alapja van: jogügylet, törvény és zálogolás.

A jogügyletből eredő kézi zálogjogról törvényünk nincs s a bírói gyakorlat is kevés támpontot nyújt. A törvényen és a zálogoláson alapuló kézi zálogjogot pedig a végrehajtási eljárásról, a kézi zálog-kölcsönügyletről, s a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló törvények (1881: LX., 1881: XIV. és 1894: XII. t.-cz.) szabályozzák, amelyekből — figyelembe véve még a kereskedelmi és váltótörvény (1875: XXXVII. és 1876: XXVII. t.-cz.) rendelkezéseit — a jogügyleten alapuló zálogjog szabályait le lehet vonni, annál is inkább, mert a három forrásból származó kézi zálogjognak több tekintetben egyező sajátásai vannak.

II. A kézi zálog *tárgya* lehet minden forgalomban levő *ingó dolog*, továbbá *dologösszesség*, *nem telekkönyvezett ingatlan*¹ s a dolognak a tulajdonostársát illető *eszmei hányadrésze*.² A zálogjog kiterjed a zálogtárgy *tartozékára* is. *Elhasználható ingó dolog* is lehet zálogtárgy, de ekkor — minthogy a dolog a hitelező tulajdonává lesz s csak ugyanolyan minőségű és mennyiségű dolgot tartozik visszaadni — rendkívüli zálogjog (*pignus irregulare*, *fiducia*) keletkezik; ez az eset gyakran fordul elő óvadékadásnál.

Kivételnek azok az ingók, amelyek tételes rendelkezések értelmében *nem foglalhatók le*,³ illetve *zálogüzletben* nem vehetők

Boross Gyula és Meszlény Artur (Magy. Jogi Lexikon I. 231., III. 131—133. l.), végül Márkus Dezső (u. o. IV. 407. l.) cikkét s ez utóbbi kapcsán felsorolt irodalmat.

¹ Az *antichresis*, vagyis ingatlannak zálogul adása, amely abban állott, hogy a haszonélvezet a kamatok fejében a hitelezőt illette; továbbá, hogy az ingatlan a kitűzött idő előtt vissza nem váltható és hogy belőle a hitelező magát ki nem elégítheti, hanem nem-fizetés esetén övé az ingatlan; valamint a *régi zálogváltási jog* tilosak ugyan (optkv. 1372. §., ősiségi nyílt parancs 19. §.), de nincs eltiltva nálunk a nem telekkönyvezett ingatlanoknak kézi zálogba adása, amely zálogjogra teljesen a kézi zálogjog szabályai irányadók.

² De ha a közösség öröklésből eredt, s az osztály még nincs fogatosítva, minden egyes ingónak eszmei hányada nem lehet zálogtárgy.

³ A püspökségi javadalomra elrendelt zárlatnak a hivatalos lapban történt közzététele után a főpap (püspök) ingóságaira, a javadalmi

zálogul. Ezeket az 1881: LX. t.-cz. 52., 53., 57., 59., 64—66., 68., az 1883: XLIV. t.-cz. 60., az 1908: XLI. t.-cz. 2—16., illetőleg az 1881: XIV. t.-cz. 4. §-a sorolja fel. Megjegyzendő azonban, hogy ezek az ingók jogügyleti kézi zálogjognak egyébként tárgyai lehetnek.

III. A kézi zálogjog szerzése végbemegy:

1. *jogügyleti kézi zálogjognál*, ha a tulajdonos a dolgot a hitelezőnek zálogul *bírlalatába adja*. Ha a hitelező bírlalja már a dolgot, a zálogjog szerzéséhez elég az a megegyezés, hogy ezentúl zálogul fogja bírlalni.¹

Az *átadás* ebben az esetben a jogszerző tény (C. 260/1885.), amelyre nézve ugyanazok a szabályok irányadók, mint a tulajdonszerzésnél (l. 137. §.). Egyes esetekben a *jelképes átadás* is elegendő, ami a publicitas elvének szintén megfelel, mert a zálogul adás így is felismerhető; s az a fő, hogy a dolgot elvonják a tulajdonos rendelkezése alól.

Ha az átadó nem is tulajdonos, eredeti módon megszerzi a hitelező a kézi zálogjogot, ha jóhiszemű volt, s a dolgot csak a reá adott zálogos összeg megtérítése mellett tartozik kiadni (Dt. r. f. XIV. 109.; optkv. 456., 1881: XIV. t.-cz. 5. §.).

2. *A törvényi zálogjog* forrása a törvény lévén, különös szerzőmódról szólni nem lehet. Ez a zálogjog, amely a publicitas elvének egyenes félretételét eredményezi, mert fennállását semmi külső tény nem mutatja (*hypotheca tacita legalis*), annál sérelmesebb a többi záloghitelezőre nézve, mert ezeket egytől-egyig megelőzi s ha másnak a dolgára terjedne ki, nem az adóséra, még igényper sincs helye, hanem a tulajdonos csak a követelés kifizetése által mentheti fel saját dolgát a törvényi zálogjog alól (ez az ú. n. kiváltás: Dt. r. f. XIV. 109.).

De bírói árverés esetén csak akkor jön figyelembe a törvényi zálogjog, ha az elsőbbségi igényt legkésőbb az árverés megkezdéséig bejelentik (C. 1606/1904.). A bejelentés hiányát

törzsvagyron és az ingyen visszamaradó felszerelvény s egyéb értékek elkülönítéséig, valamint a javadalmi érték kiegészítéséig, a főpap magánhitelezői részéről végrehajtás nem vezethető (Bpesti kir. tábla 11,263/1904. sz.).

¹ Ez a szabály a publicitas kellékét sérti; minélfogva ha harmadik jóhiszemű személy birtokbavétel mellett jogot szerez a dologra, ez megelőzi a kézi zálogjogot.

nem pótolhatja az a körülmény sem, ha az előjogos hitelező külön végrehajtási foglalatást eszközölt (C. 9612/1904.).¹

Törvényi zálogjognak ingókra *helye van* a következő esetekben.

a) A *bérbeadót* félévi bér, a *haszonbérbeadót* pedig egy évi haszonbér erejéig a bérlő, illetve haszonbérlő ellen törvényi zálogjog illeti, a beállítás perczétől kezdve, a bérelt helyiségben lévő ingókra, illetve a haszonbérelt ingatlanon levő vagy ahhoz tartozó terményekre, gazdasági felszerelésekre és lábasjóságokra, bárkinek a tulajdonai is; kivéve azt az esetet, ha a dolgok törvény tiltotta módon jutottak a bérlő vagy haszonbérlő birtokába (1881: LX. t.-cz. 72. §.).² Ez a törvényi zálogjog kiterjed,

¹ Végrehajtási törvényünk nem oldja meg azt a kérdést, mi történik a törvényi zálogjoggal, ha annak tárgyát természetben ki kell végrehajtás útján adni, szóval: ha nem lesz árverés és így nem is jelenthet ő be a törvényi zálogjoggal biztosított követelést? Annyi bizonyos, hogy a foglalás ilyenkor is foganatosisítható s a dolog át is adható a foglaltatónak, de a törvényi zálogjogra jogosult az elvitelt megakadályoztathatja. Ilyenkor is megilleti azonban, veszély esetét kivéve, a tulajdonos foglaltatót a birtoklás és használat joga, ami pl. ha üzlet átadásáról van szó, vagy ha a dolog igen kényes (pl. drága zongora, versenylő), a törvényi záloggal bíró hitelezőre nézve kellemetlen és súlyos felelősséggel járhat. A visszatartás mellett minden más jog gyakorolható, ami hitelezőt megillet; az előjogos követelés fejében a dolog lefoglalható és árverésen eladható. *Jacobi* Oszkár szerint, aki ezt az egész kérdést felvetette (J. K. 1905/15.), ez nem következhetik be, mert az efajta követelések érvényesítéséről nem szól a végreh. törv. Nézetét nem fogadjuk el, mert az anyagi jog megadja az elsőbbséget minden foglaltatóval szemben, minélfogva azt nem zárhatja ki az in natura való kiadás tárgyában eszközölt foglalás sem. Ha a foglaltató szabadulni akar a törvényi zálogjogtól, ezt csak kiváltás által érheti el ilyenkor is.

² A bérbeadó törvényi zálogjoga nem vonatkozik arra az esetre, ha az egész ház fő-, az egyes lakások pedig albérbe vannak adva; ilyenkor a törvényi zálogjog érvényesítésének a joga nem a bérbeadót, hanem a főbérlőt illeti (C. 9612/1904. V. ö. *Eröss* Samu: J. K. 1903/41. és 45., *Mayer* Géza: u. o. 1903/50., 1904/28.). *Kruk* Elemér kiemeli (J. K. 1905/31.), hogy a főbérlőt megillető bérösszegek nem tilthatók le a háztulajdonos ellen hozott kielégítési végrehajtást rendelő végzés alapján, hanem, ha a főbérlő be van kebeleztve, mint dologi szavatos vonható perbe a főbérlő (1868: LIV. t.-cz. 78. §.); ha pedig nincs a főbérlő bekebelezve, elég lesz a perfeljegyzés; végül indítható külön szavatosági per a főbérlő ellen s letiltható a főbérlő által fizetendő bér-

némely lakbérleti szabályrendelet szerint, a *bérlőkövetelés járuléka* is, pl. a vízvezetési díjra, Budapesten a házbérfiellérekre stb. A bírói gyakorlat nem döntötte el kétségtelenül, hogy a bér- vagy haszonbérkövetelés kamatai s a követelés érvényesítése körül felmerült *költségek* erejéig is fennáll-e a törvényi zálogjog; újabban (pl. Dt. u. f. XXI. 341. l., III. f. III. 396. l.) nemleges döntésekkel találkozunk.

Ugyanez a joga van az *albérlő és haszonbérlet* ellen a bérlőnek, illetve haszonbérletnek, mint albérbe-, illetve haszonbérbeadónak (C. 7268/1884., 3743/1905.).¹

Ez a törvényi zálogjog a kérdéses ingók elvitelével megszűnik; de az ideiglenes elszállításnak (pl. az ingók piacra vitelének) ilyen joghatálya nincs (C. 7471/1905.). Ennélfogva az ingók visszatartathatók, illetve visszaállításuk vagy biztosíték adása követelhető (Mdt. VIII. 362.). De a törvényi zálogjog következménye nem lehet az, hogy a kérdéses ingókat a bérbe-, illetve haszonbérbeadó a bérlő, illetve haszonbérlet rendelkezése és használata alól teljesen elvonja (Mdt. VIII. 893.).

b) *Munkabér-követelésük* erejéig törvényi zálogjoguk van:

a *cséplőgépvállalkozó* felfogadta gazdasági munkásoknak az ő közreműködésükkel megkeresett terményekre és a vállalkozó birtokában levő gépre (1899: XLII. t.-cz. 10. §.);

A gazdasági munkásoknak a *munkásvállalkozónak* az ő közreműködésük mellett megkeresett készpénz- vagy terménybeli járandóságára, továbbá a munkásvállalkozó munkaeszközeire és óvadékára (u. o. 14. §.);

a *segédmunkásoknak* a munkás által az ő közreműködésük

összeg. Császár Károly (u. o. 1904/11.) olyan méltányos gyakorlat fejlődését tartja szükségesnek, hogy a végr. törv. 72. és 89. §-ai daczára adjanak helyet az igénypernek, ha az ingó nyilvánvalóan nem lehet a bérlő tulajdona s ha az nem a lakás használatára van rendelve, mert a törvény betűjéhez való ragaszkodás ilyenkor igazságtalan. (L. alább 193. §. III.).

¹ Ellentétes határozat is van, pl. C. 7815/1890. sz. alatt. Kérdés továbbá, hogy az albérleti, illetve alhaszonbérleti összegre nézve a főbérbeadót, illetve főhaszonbérbeadót törvényi zálogjog illeti-e.

Az itt tárgyalt törvényi zálogjog nem terjed ki azonban az olyan ingókra, amelyek a végreh. törv. 51. (jelenleg: az 1908: XLI. t.-cz. 2.) §-a szerint le nem foglalhatók (Bpesti törvényszék III. D. 176/1904.).

mellett megkeresett készpénz- vagy terménybeli járandóságára és a munkás óvadékára (u. o. 17. §.).

A *b*) alatti törvényi zálogjogok minden más törvényi és szerződéses zálogjogot, tehát az *a*) alattit is, továbbá valamely speciális törvényen (pl. keresk. törv. 379., 388., 411., 438. és 449. §., az Orsz. Közp. Hitelszövetkezetre nézve: 1898:XXIII. t.-cz.-en) alapuló zálogjogot is megelőznek.

3. A *foglalás*, amely által kézi zálogjog keletkezhetik, kétféle: *magán- és hatósági foglalás*.

Az előbbi csak a jogos önhatalom eseteiben van megengedve (l. fentebb 36. §.).

A hatósági foglalás vagy *bírói*, vagy *közigazgatási*. A hatósági foglalás közjogi természetű cselekmény, s az ilyképpen támadt zálogjog ereje úgy a jogügyleten, mint a törvényen alapuló kézi zálogjognál annyiban nagyobb, hogy a lefoglalt ingó dolog jogtalan elidegenítése *büntetendő cselekmény* (sikkasztásnak tekintendő büntett vagy vétség: btkv. 359.).

A hatósági foglalásnál az *összeírás* ténye által támad a zálogjog. A lefoglalt ingókat nem adják a hitelező birlalásába,¹ hanem a publicitas követelményének a nyilvános összeírás, továbbá a lakás és raktár főbejáratának ajtaján, vagy a tartályokon bíró pecsét alkalmazása (szoros zár) felel meg. Végül elrendelhető a lefoglalt ingók *elszállítása*.²

¹ Ilyképpen valósággal *ingó jelzálogjog* keletkezik a hitelező javára, ami más esetben intézményileg nincs elismerve, mert — mint láttuk — az ingó zálogtárgyát át kell adni a hitelezőnek, hogy rája zálogjog keletkezzék; ez az oka, hogy ingókra hitel egyáltalán nem létezik nálunk, mert a római jog nyomán tapasztalt visszaélések kiküldése végett a magyar magánjog sem ismeri el az ingó jelzálogot. Ennek behozatalát sürgeti *Zachár* Gyula: M. J. U. 1904/2—8. sz. és *Schwarz* Gusztáv: Jogállam 1908/3. A Főelöadmány (V. 116.) megfontolandónak tartja, nem kellene behozni a *lajstrom-zálogjogot*, amelynek az az előnye lenne, hogy az ingó (pl. hajó, hajómalom, árukészlet, fundus instructus) zálogtárggyá válnék a hatósági nyilvántartásba való bevezetéssel.

² A bírói foglalás részleteire nézve az 1881: LX. és 1908: XLI. t.-cz., a közigazgatásiára pedig egyes speciális törvények, pl. 1883: XLIV., 1894: XII. t.-cz. irányadók. Ezeknek részletesebb tárgyalása azonban nem ide tartozik. Az 1908: XLI. t.-cz. 30. §-a a miniszteriumot a közig. végrehajtásokra vonatkozó eljárásnak rendeleti úton való szabályozására felhatalmazta.

A foglaláson alapuló kézi zálogjognál felmenthető az idegen ingó dolog a zálogjog alól *igényszer* által (l. fentebb 147. §.).

A jogügyleten (szerződésen vagy végrendeleten) alapuló kézi zálogjogot *önkéntes*, a törvényen és foglaláson alapulót pedig *kényszerű* zálogjognak is szokták nevezni.

VI. A kézi zálogos hitelező *jogai* a következők:

1. a zálogtárgyat *bírlalhatja*, ha jogügyleten alapszik a zálogjoga; továbbá akkor, ha mint bérbeadó a törvényi zálogjoga alá tartozó ingókat visszatartotta, mielőtt azokat a bérelt helyiségből elszállították volna. Foglalás esetében a hitelező nem bírlal, hanem, ha szoros zár és elszállítás eszközöltetik, zárgondnokot neveznek ki az ingók megőrzése és kezelése végett, aki szintén bírláló lesz. Mindegyik esetben a zálogot adó fél a birtokos.

Ha a zárgondnok bírlal, az ő jogállására nézve a végrehajtási törvény (245—252. §.) irányadó. Ha pedig a hitelező bírlalja a zálogtárgyat, tartozik azt sértetlenül megőrizni (Dt. III. f. X. 60.). Veszély esetén biztosításra kötelezhető (bpesti tábla I. G. 179/1901.). A zálogot adó fél beleegyezése nélkül *nem használhatja* a dolgot; sa jogellenes használatért kártérítéssel tartozik, amely nemcsak a zálogtárgy értékesökkenésének megtérítésére, hanem a jogellenes használatból nyert vagyoni előny megtérítésére is kiterjed (Kassai tábla G. 31/1889.). Ha a hitelező használhatja a dolgot, más megállapodás hiányában köteles a *hasznok szedéséről* gondoskodni és róluk számot adni, illetve a tiszta hasznot elsősorban a költség és a kamat, azután a követelés lerovására fordítani. A zálogot adó fél beleegyezése nélkül *nem adhatja alzálogba* a dolgot; ha ezt mégis megtenné, valamint jogellenes használat esetében is felel a *véletlenért és erőhatalomért* is (v. ö. 1881. évi XIV. t.-cz. 12. s optkv. 460. §.), amelyek különben a tulajdonost érnék (casus nocet domino). Felelős továbbá a hitelező azért a *kárért*, amely a zálogtárgyat az ő szándékos és gondatlan eljárása vagy mulasztása folytán éri.

A bírlaláshoz való jogból következik, hogy a dolog elvonása, vagy a bírlalás megháborítása esetében *sommás visszahelyezési keresetet* indíthat.

2. A hitelező további joga a *zálogtárgy eladása*. Erről a jogról az előbbi §-ban már szólottunk. Az eladás módjára nézve meg kell jegyezni, hogy az eladás, más kikötés hiányában, csak

bírói közbenjárás mellett történhetik, vagyis akképpen, hogy a hitelező az adóst előbb, kielégítési jogosultságának megállapítása végett, beperelvén, a marasztaló bírói határozat alapján a kézi zálogra, illetve a törvényi zálogjog alapján visszatartott ingókra bírói végrehajtást vezettet (Dt. III. f. X. 60.).¹

A kézi zálogjogból származó dologi igény tehát csak keresettel (*actio hypothecaria in rem*) érvényesíthető.

Ha a zálogos hitelező jogellenesen eladja *szabadkézből* a zálogba adott dolgokat, felelős azért a különbözetért, amely az elért és a bírói eladás útján elérhető magasabb vételár közt van; de nem felelős, ha sorsjegy volt a zálogtárgy, a már eladott sorsjegyre az eladás ideje után esett vagy eshető nyereség összegéért (Dt. III. f. VI. 124.).

A bírói eladás útján befolyt vételárból a zálogos követelések elégíttetnek ki és pedig a foglalás sorrendjében, kivéve az árverés-hirdetési és foganatosítási költséget (1881: LX. t.-cz. 119.) és a törvényi zálogjoggal bíró követeléseket, (l. fentebb), amelyek elsőbbséget élveznek. A vételár *fölöslege* (*hyperocha*) a zálogbaadót; ha pedig további zálogjogok vannak, a később zálogjogot szerzett hitelezőket illeti meg (győri tábla. 3040/1896.).²

V. A kézi zálogos hitelező köteles:

1. *zálogjegyet* adni, amelyben a zálogtárgy részletes leírása mellett, annak átvételét kell elismernie. Ezt azonban az 1881: XIV. t.-cz. 8. §-a csak a zálogüzlet (zálogház) tulajdonosára nézve írja elő; egyébként a zálogszerződés nincs alakszerűséghez kötve;

2. ha birlalja a zálogtárgyat, gondosan tartozik azt *megőrizni*, amely kötelezettségről a birlalással kapcsolatban már

¹ De a marasztaló ítélet alapján az adós egyéb vagyonára is elrendelik a végrehajtást, s nem kell, de nem is szoktak csupán a kézi-zálogjog létezésének a kimondása iránt perelni, hanem a követelést peresítik. (V. ö. *Meszlény*: Ü. L. 1898/50.).

² A bírói foglalásra és árverésre s a vételár felosztására nézve az 1881. évi LX. és az 1908: XLI. t.-cz. irányadó. Önhatalmú foglalás esetén a tilosban talált állatok vételárának fölöslege, ha a tulajdonos egy év alatt nem jelentkezik, a községi szegényalapé lesz (1894: XII. t.-cz. 105. §.). A zálogüzletekben elhelyezett ingók vételárfölöslegét 3 évig őrzik a zálogbaadó javára, aztán a fel nem vett pénzeket a törvényhatóság ipari czélokra fordítja. (1881: XIV. t.-cz. 21. §.).

szólottunk; sorsolás alá eső értékpapiroknál nem köteles a sorsolást nyilvántartani (C. 1510/1896., bpesti tábla 3614/1892.);

3. ha a követelést teljesen kifizették, tartozik a hitelező a zálogtárgyat *visszaadni*. Ha a záloghitelező alzálogba adta a dolgot, az adós ne saját hitelezőjének fizessen, hanem, ha az alzálogtartó nem adná ki a dolgot, helyezze a fizetendő összeget bírói letétbe, mert különben a kétszeri fizetés veszélyének magát kiteszi. Ilyenkor az adós csak a zálogért nyert s nem azt a, nagyobb összeget tartozik a zálog kiváltása fejében megfizetni, amelyért a zálogtárgyat alzálogba adták; kivéve, ha az alzálogtartó bebizonyítja, hogy a dolgot jóhiszeműleg vette zálogba, vagyis nem tudta, hogy az nem az alzálogba adónak tulajdona (Dt. r. f. VII. 1888., XIV. 109.). A többletért az adós az alzálogba adó hitelező ellen fordulhat.

Ha a záloghitelező a dolog fentartására és megőrzésére *költekezett*, a zálogbaadó az igazolt költségeket megfizetni köteles; s míg ez meg nem történik, a dolgot visszatarthatja a hitelező.

Ha a követelés teljes kiegyenlítése után *késedelmesen adja ki* a zálogtárgyat a záloghitelező, a késedelemből származó kárt tartozik a zálogbaadónak megtéríteni.

VI. A kézi zálogjog megszűnik:

1. ha a követelés — újítás esetét kivéve — megszűnt;
2. lemondás (pl. a zálogtárgy eladásának megengedése; Plan. 13. dec.) folytán;
3. ha a zálogtárgy megsemmisül;
4. egyesülés által (l. azonban 153. §.);
5. ha a zálogtárgyat a követelés fejében eladják, vagyis a zálogjogot érvényesítik;
6. bizonyos időre vagy bontó feltétel mellett keletkezett zálogjog megszűnik a kitűzött idő, illetve feltétel bekövetkeztével; végül
7. a bérbe- és haszonbérbeadó törvényi zálogjoga elenyészik, ha a bérelt helyiségből, illetve a haszonbérelt ingatlanról a zálogtárgyakat véglegesen elszállítják.

155. §. A jelzálogjog.

I. A jelzálogjog nálunk a legújabb intézmények közé tartozik, mert az 1723:CVII. t.-cz. csak elvben mondta ki »a tar-

tozások bejegyzésének állandósítását», az 1840:XXI. t.-cz. pedig az »adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázását« elrendelte s így a jelzálogjogot megteremtette ugyan, de az valójában csak a telekkönyvi rendszer meghonosítása által nyert alkalmas talajt, amelyen gyorsan virágzásnak is indult. Elősegítette ezt, a gazdasági okok mellett, az a körülmény is, hogy a jelzálogjog a magyar magánjog ama kevés részeinek egyike, amely kodifikálva van. A telekkönyvi rendeletekben (1855. decz. 15. és 1870. febr. 15-én kelt I. M. R.) foglalt anyagi jogszabályok, továbbá az optkvnak az I. T. Sz., I. r. 21. és 156. §-ai által fentartott intézkedései, néhány újabb törvény (kivált a végrehajtási eljárásról szóló 1881: LX. t.-cz.) és a szokásjognak a bírói gyakorlat alapján kifejlődött tételei a jelzálogjognak forrásai.¹

II. A jelzálogjog tárgya lehet *telekkönyvezett ingatlan*, továbbá ennek a társtulajdonost illető *eszmei harmadrésze*, osztott tulajdon esetében *a telek- és a haszonvételi jog* külön-külön, végül *minden telekkönyvi jog*, amely forgalomba kerülhet vagy forgalmi értékkel bír. A jogok elzálogosításáról a következő §-ban szólnunk.

A *zálogjog hatálya*, ha telekkönyvezett ingatlan a tárgya, kiterjed:

1. az egész *telekkönyvi birtoktestre*, illetve annak eszmei hányadrészsére,² amit különben alakilag biztosít a tkvi rend. is, mert jogszerzést csak egyidejű lejegyzés mellett enged meg a telekkönyvi birtoktest egyes részleteire. A telekkönyvi birtok-

¹ A polgárosított határörvidéken a telekkvi intézményt az 1794. április 22-én kiadott Landtafelpatent szabályozza, amely azonban fokozatosan hatályát veszti, ha a 47,532/1897. sz. I. M. R. értelmében elkészülnek a betétek. Fiumében és kerületében a telekkönyvi jognak a 17,793/1843. sz. helytartótanácsi Regulamentum az alapja, amely a betétek elkészültével szintén hatálytalanná fog válni s a magyar telekkönyvi jogszabályok — de lényeges eltérésekkel — kötelezők lesznek (67,785/1900. sz. I. M. R.).

² Közös tulajdont képező telekkönyvi jószágtestből egyik tulajdonostársat illető jutalékra szerzett zálogjog ki nem terjed egy másik tulajdonostárs jutalékára is csupán az által, hogy ez utóbbit a terbeli jutalék tulajdonosa a zálogjog bejegyzése után tulajdonul megszerzi, akár volt a megszerzett jutalék zálogjoggal terhelve, akár nem (48. sz. curiai döntvény). A jelzálogi igény kiterjed a jelzálogon esett tűzkár megtérítéséül fizetett összegre (Mdt. VIII. 379.).

testhez tartozik a fel nem osztott legelőből járó illetőség is (45,041/1899. sz. I. M. R.);

2. kiterjed a jelzálogjog az ingatlannal elválaszthatatlanul *egybekapcsolt jogokra*, pl. a telki szolgálomakra, reál-gyógyszer-tári jogokra stb.;

3. az ingatlan *növédekeire*, pl. az áradványra, az újonnan keletkezett szigetre (19,665/1893. sz. igazságügymin. utasítás 78. §.), az időközben emelt épületre, még ha más épített is az idegen telken (oszthatatlanság elve; optkv. 457. §.);

4. az ingatlannal lényeges kapcsolatban álló *tartozékokra* és

5. az ingatlan *függő termésére*, ha ez a tulajdonost s nem más személyt (pl. a haszonbérlet) illeti.

III. A jelzálogjog *megszerzésének* — törvényi jelzálogjog esetét kivéve — csak egy módja van s ez a *telekkönyvi bejegyzés* (optkv. 451. §.), amelyre vonatkozólag a tkvi rendelet szabályai és a dologi ügyletek általános kellékei (l. fentebb 113. és 139. §.) lévén irányadók, megkívánatlik a szerző fél jóhiszeműsége (C. 3854/1897., 1069/1897., I. G. 561/1900.); továbbá, hogy az okiratban a követelés *jogcíme és összege* határozottan ki legyen fejezve (tkvi rend. 64., 65. és 81. §.).¹ Csak váltók, kereskedelmi utalványok és könyvkivonatok alapján lehet a causa kitüntetése nélkül is zálogjogot bejegyezni (tkvi rend. 88. §.) az egyenes adós ellen (tehát nem a kezes ellen is: C. 9195/1903.), feltéve, hogy az utalványból és könyvkivonathból kitűnik, hogy a bennük feltüntetett követelésnek kereskedelmi ügylet az alapja (C. 7171/1903.). További kellék, hogy az a személy, aki ellen a zálogjog bejegyzendő, *telekkönyvi tulajdonos* legyen,² vagy leg-

¹ Antichresis esetében a zálogjog a tőke erejéig sem jegyezhető be (l. a IX. sz. curiai döntvényt a 114. §-nál). Szintén a zálogszerződés (l. alább 171. §.) semmisége következtében nem jegyezhető be a zálogjog a tiltott korcsmai hitelből eredő követelés biztosítására. (1883: XXV. t.-cz. 23. §.).

Különleges szabály, hogy jelzálogjog jogcím nélkül is *előjegyezhető* (tkvi rend. 88. §. b) és c) pont, 89. és 90. §.). A jogcím az előjegyzés igazolásánál mutatandó ki ilyenkor. V. ö. *Imling*: Fodor: Magánjog II. 640, 675, 689—694.

² A tulajdonjog és jelzálogjog összeütközésére nézve, ha t. i. a jelzálogjog rosszhiszemű szerzése sérti a tulajdonost, az 55. sz. curiai döntvényt l. a 147. §-nál.

Árverési vevő ellen a tulajdonjog bekebelezése előtt nem jegyez-

alább egyúttal bejegyezzék javára a tulajdonjogot (tkvi rend. 71. §.). Kivétel az az eset, ha örökösökre ingatlan hárul; ilyenkor a zálogjog feltételeken bejegyezhető a tulajdonjog bekebelezése előtt (tkvi rend. 74. §.; 1. alább 268. §. 1. jegyzet).

A jogalap lehet: jogügylet, törvény, vagy hatósági (bírói és közigazgatási) határozat.¹

Törvényi jelzálogjog által vannak biztosítva ingatlanok előtérzésénél a következő követelések (ú. n. előnyös tételek, amelyek azonban csak az érvényesítésnél egyenlők a jelzálogos követelésekkel, különben más szabályok alá esnek:

a) a végrehajthatónak az ingatlan-árverés hirdetése és fogantatása körül felmerült, bíróilag megállapított költségei, továbbá a sorrendi tárgyalás bélyegköltségei, az ismeretlen hitelezők képviselőjére kirendelt gondnok sorrendi tárgyalási díja s a zárgondnoki költségek és díjak;

b) az ingatlant közvetlenül terhelő hátralékos állami és községi adók, továbbá (a 78. sz. curiai döntvény szerint) a

hető be a zálogjog, sem a rangsor fel nem jegyezhető (C. 1463/1889.). Ha tévedésből nem az adós ingatlanára kebelezték be a zálogjogot s az árverést is megtartják, a telekkönyvi tulajdonos *condictio* által kérheti a tulajdonjog visszaszolgáltatását (1. alább 207. §.); árverés előtt végrehajtásmegszüntetési, vagy törlési pernek van ez esetben helye.

¹ A biztosítéki zálogjogról a 153. §-ban szoltottunk. *Gara* Zoltán felveti a kérdést (Ü. L. 1903/41.), hogy a biztosítéki zálogjogot a hitelező és az adós közös megegyezéssel átváltoztathatják-e rendes jelzálogjoggá. Mai jogunkban erre nincs intézkedés s a módjára sines megfelelő szabály a tkvi rendeletben. *Gara* szerint feljegyzéssel lehetne a régi rangsorban eszközölni az átváltoztatást, s kíváncsiaknak tartja gazdasági szempontból, hogy szokásjog fejlődjék e tekintetben, jóllehet a zálogjogi jogi jellege egészen megváltozik, s a hátrább álló hitelezők érdekeit érintheti az átváltoztatás; pl. sorozható lesz a 3 évi kamat a rendes jelzálog után; az ilyen követelés akkor is sorozandó, ha a hitelező nem jelen meg a sorrendi tárgyaláson (végr. törv. 191. §.): más utasítandó perre stb. A publica fides követelménye van ugyan megtámadva, ha a hitelező és az adós a hátrább álló hitelezők érdekei ellen tehetnek; az átváltoztatás megengedése mégsem ellenezhető; hiszen az adós és a hitelező akár fenn nem álló követelésekkel is kimeríthetik — ha össze akarnak játszani — az egész biztosítéki zálogjogot. A 20. sz. curiai döntvény értelmében zálogjog előjegyzése osztrák közigazgatósági hatóság megkeresése alapján nem rendelhető el. A 25. sz. curiai döntvény szerint nem előnyös tételek: a végrehajtási és árverési kérvény költségei.

föld- és házadó után kivetett útadó, az árverés napjától három évre visszaszámítva; a törvényes elsőbbséggel bíró illetékek és a járdaköltségek;¹

c) a szállódézsma-, úrbéri- és más hasonló természetű váltásösszegnek, meg a vízszabályozási tartozásnak három évnél nem régebb időtől hátralékban levő részletei (1881: LX. t.-cz. 189. §. *a—c*) pont és 46. sz. curiai döntvény);

d) a phylloxera-kölcsön, ennek kamatja, törlesztési járadéka, a fizetendő kezelési díj, a késedelmi kamat, a behajtási költség és a kölcsön erejéig kibocsátható kötvények értékesítéséből származható árfolyamveszteség 3 évi hátraléka (1896: V. t.-cz. 12. §.); de csupán akkor, ha a kérdéses ingatlan csakugyan szálló (C. 4527/1904.);

e) a mezőgazdasági munkásoknak és a dohánykertészeknek az ingatlanra vonatkozóan kötött munkaszerződésből eredő összes követelése (1898: II. t.-cz. 45. §. és 1900: XXIX. t.-cz. 24. §.): úgy a gazdasági (külső) cselédnek a szolgálati szerződésből eredő, egy évre eső követelése (1907: XLV. t.-cz. 37. §.).

Az *e)* pont alatti követelések, rangsor szerint, közvetlenül az *a)* pont alattiak után következnek, a *c)* és *d)* pontiak pedig a *b)* pont után egy rangsorban; tehát ha nem lenne elegendő fedezet, aránylagosan elégitendők ki.

A törvényi jelzálogjogok a jogügyleten és a bírói határozaton alapuló jelzálogjogokat éppen úgy megelőzi, mint ezt a kézi zálogjognál láttuk, s nem is kell az ilyképpen biztosított követe-

¹ C. 3611/1903.: A járdaköltségek az ingatlan tulajdonosának hozzájárulása nélkül vettettek ki és az egyenes adók módjára hajtatnak be, ekként a községi adóval egy természetűek lévén, az ingatlan vételárának a felosztásánál, az 1881. évi LX. t.-cz. 189. §-ának *b)* pontjában jelzett előfeltételek mellett, előnyös tételeként sorozandók.

Győri tábla 29. sz. polg. hat.: Az országos betegápolási pótdadó és a községi népiskolai adó előnyös tételek.

Marosvásárhelyi tábla 14. sz. polg. hat. és 9. sz. döntvény: A II. oszt. kereseti adó, vasúti pótdadó, városi közmunkadíj, általános jövedelmi pótdadó, országos betegápolási pótdadó, törvényhatósági útadó, továbbá a vármegyei, községi, egyházi (segélyezési) pótdadó, a mezőrendőri pótdíj nem előnyös tételek, hacsak a négy utolsóra nézve kimutatva nincs, hogy a vármegyei pótdadó, az 1883: XV. t.-cz. 9. és 13. §-ában engedélyezett pótdadótól különböző alapon, egyedül az ingatlanra van kivetve s hogy a két utolsó pótdadó, illetve a mezőrendőri pótdíj pedig az 1886: XXII. t.-cz. 130. §. 3. bekezdésén alapul.

lésnek telekkönyvileg bekebelezve lennie; míg a többi jelzálogjognál ez elengedhetetlen kellék.

IV. A bekebelezett jelzálogjog *hatálya* a tulajdonost illető jogosultságok közül csupán a rendelkezési jogra gyakorol annyiban befolyást, hogy a jelzálogilag lekötött ingatlan *állagát nem szabad*, akár igenleges ténykedés, akár mulasztás által *rosszabbítani*, mert ez a jelzálogos hitelezők érdekeibe ütközik. A hitelező, ha ez az eset forog fenn, következőképpen járhat el:

1. *más zálogot kérhet*, s ezt a jogát előjegyzéssel biztosíthatja és keresettel érvényesítheti (optkv. 458. §., tkv. rend. 88. §. a) pont s fentebb 25. §.);

2. keresetet indíthat a tulajdonos ellen, hogy a *károsító magatartással hagyjon fel*; ez annak türéseire is kötelezhető, hogy az eddigi rongálásokat és hiányokat az ő költségére a hitelező helyreállíthassa;

3. ha a követelés már lejárt, és keresettel érvényesítette, *zárlatot kérhet* (1881: LX. t.-cz. 237. §. f) pont).¹

Egyébként a tulajdonost sem élők közti, sem halálesetre szóló rendelkezéseiben, az ingatlannak tetszés szerint, tehát pl. bérlet útján való használásában, a gyümölcsesszedésben, akár teljes, akár részleges elidegenítésében, átalakításában, épületek emelésében vagy lebontásában, további jelzálogjoggal, szolgálommal, telki teherrel való megterhelésében egyáltalán nem korlátozza a jelzálogjog. De bekebelezett szolgálomról az uralkodó felek tulajdonosa, a később álló jelzálogos hitelezőre való kihatással is, csak ennek beleegyezése mellett mondhat le.

Itt említendő fel még, hogy a hitelezőnek joga van a jelzálogjog *átruházására és megterhelésére*.

Az átruházás *engedmény* vagy *végintézkedés* alapján történik. A követelés és jelzálogjog csak együtt ruházható át; de ha meg is szűnt a követelés, a jelzálogjog kitörlése nélkül, az átruházás, a 153. §-ban említett korlátok közt, megállhat;

¹ Minthogy ezek a jogok csak a bekebelezett jelzálogos hitelezőt illetik, a törvényi jelzálogot élvező hitelezők csak akkor élhetnek velük, ha előbb követelésük biztosításául a jelzálogjogot bejegyeztetik.

² A jelzálogos követelés átszállhat még bírói átruházás által s törvényi öröklés alapján. Az előbbire nézve l. a 156. §-t, az utóbbira az öröklési jogot. Végül foglalás vagy törvény is lehet a jelzálogos követelés megterhelésének az alapja, amiről szintén a 156. §. szól.

viszont ha a jelzálogjog egyidejűleg megszűnik, átruházható a követelés egyrésze.

Az engedményre nézve a 172. §. irányadó. Az engedmény alapján — biztonság kedvéért — keresztülviendő a jelzálogjog átruházása is, ami bekelezési engedély vagy ezt pótló ítélet alapján történik. Az engedményes jelzálogi keresetére, a többszöri engedményre s alzálogjog engedélyezésére nézve szintén a 172. §-ban találhatók meg a szabályok.

A végintézkedés alapján való átruházás az öröklési jog szabályai szerint történik s a telekkvi keresztülviteléhez bírói határozat szükséges.

A jelzálogjog *megterhelése* alzálogjog engedélyezése által következhetik be, amire nézve l. a köv. §-t.

V. A jelzálogból a követelés lejártakor keletkező dologi igény szintén csak *keresettel* (actio hypothecaria in rem, jelzálogi kereset) érvényesíthető.¹ Ha tehát a zálogjog jogügylet vagy közigazgatási hatósági határozat alapján be is van kebelezve, a követelés iránt előbb pert kell indítani, amely per a Curiának 44. sz. döntvénye szerint nem a birtokbíróság hatáskörébe tartozik, s a jogerős ítélet vagy bírói egyezség alapján kielégítési végrehajtást kell kérni, hogy a bejegyzett zálogjogra *a végrehajtási jogot* feljegyezzék; s csak ha ez a feljegyzés jogerős lesz, lehet a zálogtárgyból árverés útján kielégítést kapni. Ha a követelés erejéig nincs a zálogjog még bejegyezve, a kielégítési végrehajtást rendelő végzés alapján a *végrehajtási zálogjogot* kebelezik be, amelynek jogerőre emelkedése után a bírói árverés kérhető.

Ha a zálogtárgyat ilyképpen értékesítették, *a jelzálogigény egyik eleme* ki van merítve. De a vételárat nem a hitelező veszi fel a vevőtől, hanem bírói letétbe megy; s ekkor érvényesíthető *a jelzálogigény másik eleme*: a követelésnek a vételár terhére való sorozása és folyósítása, ami sorrendi tárgyaláson megy végbe s csak ha a rangsorozatot nem lehet a telekkönyv alapján

¹ V. ö. 1860. szeptember 11-iki I. M. R. a jelzálogos követelések beperlése tárgyában.

A jelzálogi kereset magában foglalja a zálogjogi előjegyzés igazolása iránti kérelmet és, ha helyet adnak neki, jelenti az előjegyzés igazolását is (C. 898/1883., G. 8/1901.).

megállapítani, kerül perre a dolog. Ez az *elsőbbségi kereset* (1881: LX. t.-cz. 196. §.).

A jelzálogi keresetet az *ingatlan tulajdonosa ellen* kell indítani, akár ő a személyes adós, akár nem; s ha nem személyes adós (vagyis csak ú. n. birtokadós), csak annak tűrésére kötelezhető, hogy a követelést a zálogtárgyból végrehajtás útján kielégítsék.¹ Azonban a jelzálogi kereset költségeinek fizetésére személyesen is kötelezhető; ezért tehát egyéb vagyonával is felel (C. I. G. 233/1896.).² A birtokadós beperlése esetében a személyes adóست nem kell okvetlenül perbe vonni (Dt. r. f. XIV. 64., u. f. VII. 132., XXX. 39.).

Ha a tulajdonos egyúttal személyes adós, a marasztalás vagy csak a jelzálog erejéig, vagy e nélkül kérhető (Dt. u. f. X. 74.). A személyes adós ellen is personam is indítható kereset (ex obligatione), s a bírói gyakorlat szerint az ilyen ítélet alapján is elrendelik a kielégítési végrehajtást a zálogjoggal már terhelt ingatlanokra is.

A jelzálogi kereset addig indítható meg, amíg a zálogjoggal biztosított követelés fennáll; e követelés elévülése, az elévülés nyugvása és félbeszakadása a jelzálogi keresetre is kihat (pozsonyi tábla G. 34/1900.) s a személyes adós ellen indított

¹ A birtokadóstól a hitelező többet nem követelhet, mint a meny nyire a biztosítéki zálogjog kiterjed, ha az egyenes adós ellen fenn álló követelése a bekebelezett összeget meg is haladná (Dt. III. f. X. 98.).

Ha a felperes a birtokadós elleni keresetében fizetésre kérte is őt köteleztetni, a kereset e miatt nem utasítható el, hanem az alperest a szöveg szerint kell marasztalni (Dt. r. f. III. 4.), mert a személyes adós gyanánt marasztalásra irányuló kérelem, mint több, a dologi adós gyanánt marasztalásra irányuló kérelmet, mint kevesebbet, magában foglalja (C. G. 353/1903.); az ítélet kimondhatja, hogy alperesnek a követelés kifizetése is szabadságában áll (Bpesti tábla, Dt. u. f. XIII. 319.).

² A birtokadós az által, hogy a jogelőde ellen bekebelezett követelést kielégíti, a hitelező jogaiba nem lép, hanem csakis jogelőde ellen, kinek személyes adóssága fejében teljesített fizetést, bírhat az annak irányában netán fennálló jogviszony alapján visszkeresettel; ebből kifolyólag a jelzálog tulajdonosa a kifizetett jogelőd egyik adósa ellen, kivel a fizetés folytán egymagában kötelmi viszonyba nem lép, kereseti joggal nem bír (Dt. u. f. XXXVIII. 294. 1.).

per a jelzálogi igény elévülését is félbeszakítja (győri tábla G. II. 80/1897.).

A jelzálogi (vagy az ú.n. fizetési) per feljegyezhető, aminek az a hatálya, mint a végrehajtási jog feljegyzésének és a végrehajtási zálogjog bekebelezésének; azaz: az ingatlanból kielégítést kap a hitelező, tekintet nélkül arra, átruházták-e időközben másra a tulajdonjogot; vagyis a birtokadós ellen új pert nem kell indítania, s ez az ingatlan eladását tűrni tartozik (1881: LX. t.-cz. 137. §.).¹

A jelzálogi keresetet a *hitelező* vagy *engedményese* indíthatja; ez utóbbi akkor is, ha az engedmény alapján a követelés átruházása nincs bekebelezve (Dt. r. f. XV. 601.).²

A jelzálogi per érdemben éppen úgy folyik le, mint bármely más fizetési per. Tehát bizonyítandó a követelés fennállása, összege, lejárat; s az adós, illetve a birtokadós (Dt. u. f. XIX. 19., XL. 29.) az alapul fekvő jogügyletből vagy egyéb tényekből kifolyólag tehet kifogásokat (pl. felhozhatja az alapul fekvő

¹ Az 1881: LX. t.-cz. 137. §. utolsó bekezdése szerint nem kell a birtokadós ellen jelzálogi keresetet indítani, habár időközben lett is tulajdonossá, ha a zálogjogot per nélkül végrehajtható okirat alapján bekebelezték be (1871: XXXIV. t.-cz. 11., 1874: XXV. t.-cz. 11., 1878: XXV. t.-cz. 11., 1879: XXXIX. t.-cz. 2. §.), feltéve, hogy a telekkönyvből kitűnik a bejegyzés alapjául szolgáló okirat végrehajthatósága. *Imling* szerint (Fodor Magánjog II. 704.) elegendő pl. ilyen megjelölés: közjegyzői okiratba foglalt kötelezvény.

² Az engedményes, ha az engedményezőt a zálogjog csak telekkönyvön kívül illette, saját javára kérheti a bejegyzést (tkvi rend. 81. §. c), 120. §. a) és d) pont) továbbá e bejegyzés megtörténte előtt is alzálogjogot engedhet és törlési engedélyt állíthat ki (tkvi rend. 120. §. b) pont).

A hitelezők bármelyike előidézheti a zálogtárgy eladatását. Ha ezt hátrábbálló hitelező teszi, az árverés hatályos akkor is, ha sem az ő, sem minden előtte álló hitelező követelése nem telik is ki a vételárból, vagyis meg fog szünni jelzálogjoguk, a követelés kielégítése nélkül. Ismeretlen tehát élő jogunkban a Főelőadmány (V. 182.) által behozni javasolt *fedezeti elv*, amely abban áll, hogy az ingatlan csak olyan vételár ellenében legyen értékesíthető, amely a végrehajtható jelzálogos hitelezőt megelőző összes terhek fedezésére elégséges, vagy éppen oly módon, hogy az ingatlan csupán az előző jelzálogi terhek érintetlen hagyásával legyen értékesíthető.

követelés vagy a zálogjog jogérvénytelenségét, a kölcsön le nem számllást, a fizetést, elengedést, elévülést stb.).¹

A jelzálogos hitelezők követelései *a telekkönyvi rangsor szerint* elégitendők ki (1881: LX. t.-cz. 190. §.), amit a sorrendi tárgyaláson res judicata erejével állapít meg a telekkönyvi hatóság (C. 195/1894.);² s a rangsor helytelen megállapítása miatt csak alaptalan gazdagodás esetében léphet fel az a hitelező, aki szabályszerű idézés daczára sem jelent meg a sorrendi tárgyaláson (50. sz. curiai döntvény).³

Az elsőbbségi keresetet az ellenérdekű felek ellen annak kell folyamatba tennie, akit a bíróság utasít rá (1881: LX. t.-cz. 196. §.); s ez esetben a hozandó ítélet állapítja meg a rangsort.

¹ A birtokadós a hitelező ellen nemcsak azokat a kifogásokat érvényesítheti, amelyeket az eredeti adós tehetett volna, hanem azokat is, amelyek az ő és a hitelező közt netán létező különleges viszonyból, az anyagi jognál fogva, támaszthatók. (C. 44. sz. döntvény, I. G. 704/1902.). E kifogásokkal akkor is élni lehet, ha az egyenes adóst a jelzálogilag biztosított követelés fejében jogerősen elmarasztalták, mert ez az ítélet a birtokadósra nézve nem eredményez res judicatát (C. G. 134/1899.).

² A sorrendi tárgyaláson a későbbi jelzálogos hitelező követelheti, hogy az előbbi rangsorral bekelezett követelés, ha az adós és a hitelező közötti jogviszonyban bármi okból megszűnt, a sorrendből kihagyassék. Ugyancsak követelheti az elévült követelés kihagyását, aminek fenforgása végett elég a telekkönyvi bejegyzésre hivatkoznia s az adósra és hitelezőre hárul annak a bizonyítása, hogy a hitelező vagy jogutódai részéről olyan tények forognak fenn, amelyek az elévülést megszakították vagy kizárták (C. 6160/1903.). Kifogást tehet a később álló hitelező a biztosítéki jelzálogjog ellen is, amelynek hatálya attól függ, hogy a jogosult félnek vagy tényleg fennálló követelése legyen, vagy kimutassa azt, hogy a biztosítéket adó fél ellenében közvetlenül még ilyen követelése származhatik, mert az alapul fekvő ügylet lebonyolítva nincs (C. 1211/1904.); az utóbbi esetben a bejegyzésben szereplő maximális összeg letétbe helyezendő s ha a hitelezőnek s már fennálló jogügylet alapján támad követelése, ez a letét terhére soroztatik, az esetleges maradvány pedig a hátrábbálló hitelezőké, illetve ezek kielégítése esetén az adósé lesz.

³ Az ingatlannak bírói árverésen való eladására és a vételárfelosztásra vonatkozó szabályokat az 1881: LX. és 1908: XLI. t.-cz. tartalmazza, s részletesebb kifejtésük más studium körébe vág. Itt csak a XIII. sz. curiai döntvényt említjük még fel, amely szerint a sorrendi végzésben meghatározott kamat a jogosítottat az utalványozó végzésnek a letét hivatalba való megérkezése napjáig illeti, ha onnan utalják ki a tőkét: ha pedig közjegyző vagy a bíróság fizeti ki, a kifizetés napjáig jár kamat.

A jelzálogjoggal biztosított követelés lényegileg ugyanilyen elbánás alá esik *csőd* esetében is, amennyiben a zálogtárgyból magából, tehát külön kerül kielégítésre (1881: XVII. t.-cz. 53. §.) s csak a jelzálogos követelések fedezete után fennmaradó fölösleg kerül az általános csődtömegbe. Megjegyzendő azonban, hogy akkor, ha a vagyonbukott személyes adósa a jelzálogos hitelezőnek, ez követelését az általános csődtömeg ellen is érvényesítheti (u. o. 52. és 129. §.).

Itt említjük meg, hogy a jelzálogos hitelező, ha téves eredeti felvétel történt, *kiigazítási keresettel* kérheti a jelzálogátkebelezést (a régi teher átvitelét), de még rosszhiszemű harmadik személylyel szemben is, elveszti a korábbi nyert elsőbbséget (tkvi rendt. 3. §. 4. pont.);¹ továbbá, hogy *jogczímvédő megtámadással* (l. 23. §.) élhet a jelzálogos követelés engedményese az eléjévjágó rosszhiszemű tkvi átruházás ellen.

VI. A jelzálogjog a következő tények által *szűnik meg*:

1. ha a *követelés megszűnt*, illetve elévült;²

2. *lemondás* okából, amelynek helye van olyképpen is, hogy az egyetemleges jelzálogjognak kitörlését csak egyes ingatlanokra nézve engedi meg a hitelező, még ha ezek másnak a tulajdonai volnának is. A lekötve maradó ingatlanok tulajdonosai, ha csupán az ő ingatlanaikból vett kielégítést a hitelező, természetesen a jelzálogjog alól felmentett ingatlanok tulajdonosai ellen visszkeresettel élhetnek az egyetemlegesség szabályai szerint, éppen úgy, mint ha a jelzálogjogról való lemondás nélkül elégitette volna ki követelését a hitelező, egyedül az ő ingatlanaikból (l. fentebb 153. §., IV. 5.);

3. megszűnik a jelzálogjog, ha a *zálogtárgy megsemmisül*;

3. ha a *zálogtárgy megsemmisül*; ha azonban helyreállítják, pl. a földrengés folytán összeomlott házat, a zálogjog feléled;

¹ V. ö. 146. §. 1. jegyz. és *Grosschmid*: Fejezetek I. 531.

² Nem bír hatálylyal az olyan szerződés, vagy a hitelező egyoldalú akaratelhatározása, melylyel jogilag létre sem jött vagy már kifizetett követelés erejéig bekebelezett zálogjog fentartása egy későbbi kölcsön biztosítása végett előzttatik (Dt. u. f. XXXVI. 90., C. 417/1904.). *Agoston*: (35. §-nál id. ért. 18. l.) úgy látszik nemcsak a Terv., de a mai jog szempontjából is lehetségesnek tartja ennek az ellenkezőjét, bár beismeri, hogy gyakorlatilag nem lenne keresztülvihető, mert a telekkönyvi hatóságok — szerinte — „a merő formalismushoz hozzászokván,” csak a törlést foganatossítanák. L. 176. l. 2. jegyz. is.

4. ha a jelzálogjogot *érvényesítik*;
5. ha a *kitűzött idő* vagy a *bontó feltétel* bekövetkezett; végül
6. *egyesülés* által.¹

Megjegyzendő azonban, hogy az 1., 2., 6. és 7. esetben csak a felek közt és a rosszhiszemű harmadik személyekkel szemben enyészik el a jelzálogjog; míg a jóhiszemű harmadik személyek ellenében fennáll mindaddig, amíg kitörlését be nem kebeleztek (1. fentebb 153. §. IV.).²

Az 1., 2. és 5. esetben a bekebelezett zálogjog kitörlését, a telekkönyvi rendelet 155. §-a alapján törlési keresettel (1. fentebb 146. §. II.), vagy pedig az 1881: LX. t.-cz. 30. §-a értelmében végrehajtást megszüntető vagy korlátozó keresettel kérheti az adós (C. 2761/1904.); de a hátrább álló jelzálogos hitelezőnek ilyen kereseti jogra nincs (Dt. r. f. XVIII. 63.).

156. §. Jogok elzálogosítása.

I. A zálogjog tartalmi körének kiterjesztését eredményezi a jogokra vonatkozó zálogjog, vagyis a jogok elzálogosítása, amit külön intézményképpen a gyakorlati szükségszerűség okából ismertek el a modern jogrendszernek.

Tény ugyanis, hogy az átruházható és forgalmi értékkel bíró jogok, továbbá az a jog, amelynek legalább a gyakorlása másra szállhat, mert zálogjog tárgyai csak ezek lehetnek: a követelést épp olyan jól biztosíthatják, mint a dolgok.

¹ A tulajdonosnak elvileg nem lehet (különösen nem keletkezhetik közvetlenül) zálogjoga a saját ingatlanán a ma élő magánjogunk szerint, (1. fentebb I. 95.), jóllehet ez célját tekintve (t. i., hogy a többi hitelező távol tartassék a dologtól) nem ellenkeznék sem a tulajdonjog, sem a zálogjog természetével. (L. e tekintetben *Agoston* értekezését, a Nagy Ferencz-Emlékkönyvben.). A *tulajdon-jelzálogjogot* (saját zálogjogot) be akarja hozni a Főelőadmány (V. 174—181. l.); továbbá megfontolandónak tartja (V. 185—190.), nem kellene-e elismerni a *telektartozás* intézményét, amelynél fogva a tulajdonosnak az ingatlanból tekintet nélkül valamely személyes tartozásra, meghatározott pénzüsszeg (tőke, vagy járadék) fizetendő.

² A zálogjogi bejegyzés csakis *azon* követelésnek szolgál biztosítására, melyre nézve a bejegyzés történt; miből következik az, hogy a kifizetés által megszünt követelés biztosítására szolgáló zálogjog *ujabbi* tartozás biztosítására fenn nem tartható, és az ezt célzó szerződések hatálytalanok. (C. 3955/1906.). L. 175. 1. 2. jegyz. is.

Minthogy azonban dologi jog csak dologra vonatkozhatik, s így a zálogjog forgalmi egységét töri meg a jogok elzálogosításának elismerése, helyes lenne a jogok elzálogosítását lényege szerint felfogni és szabályozni; ami annyit jelent, hogy kifejezetten a jog átruházásának egyik módjává kellene tenni a jogok elzálogosítását, azzal a korlátozással, hogy a jogszerzés tartalmát és terjedelmét az alapul fekvő jogügylet, illetve az átruházás célja korlátozza. Így aztán a dologjogból törlendő lenne ez az intézmény, amely annak összhangját tényleg megzavarja.

Tételes jogunk elismeri ezt a jogintézményt; sőt, a végrehajtási törvény elveit véve alapul, a *kézi zálogjog és jelzálogjog* közti különbséget is át lehet vinni a jogok elzálogosítására, olyképpen, hogy a kézi zálogjog tárgya telekkönyvileg be nem jegyzett jog is lehet az ingó dolog mellett, a jelzálogjogé pedig minden telekkönyvi jog, ha forgalmi értéke van.

Zálogtárgy lehet különösen:

1. minden *követelés*, amely a forgalomban értékesíthető,¹ akár van zálogjoggal biztosítva, akár nincs; és
2. a *haszonélvezetnél* s ennek egyik fajánál; az *özvegyi jognál*, továbbá a *haszonbérleti jognál* (szegedi tábla 6. sz. polg. határozata) a jogalanyt illető *haszonvételi jog*.

Telekkönyvileg be nem jegyzett jogon jogügylet és foglalás² által, a telekkönyvi jogokon pedig csak telekkönyvi bejegyzés által lehet zálogjogot szerezni. Törvényi zálogjog a be nem jegyzett jogokra nézve nincs, a bejegyzettekre vonatkozólag azonban igen, még pedig az előző §-ban jelzett követelések biztosítására és az ott megállapított sorrend szerint.

II. Ami mindenekelőtt a *követelések* elzálogosítását illeti, ez történhetik úgy jogügylet, mint foglalás által. Az előbbire tételes rendelkezésünk nincs ugyan, de mert a be nem jegyzett

¹ A még nem érvényesített kötelesrész, továbbá a személyhez kötött jog (pl. kikötmény, bérleti, haszonbérleti jog) nem lehet zálogtárgy (C. 4758/1885., 8720/1890.). Telekkönyvileg biztosított zálogviszszaváltási jog lehet jelzálogjog tárgya (Lfi. 2112/1875.).

² A követelésekre az összeírás időpontjában szerez a végrehajtató zálogjogot; amikor pedig közpénztártól járó követelést összeírás nélkül foglalnak le, a végrehajtást elrendelő végzés keltekor támad a zálogjog. V. ö. Fazekas Oszkár: Ü. L. 1903. évi 42. és 43. sz.

követelés elzálogosítása nem egyéb, mint annak átruházása: a zálogbaadás átruházás által megy végbe; s ha okirata van a hitelezőnek ez átadandó, kivált ha értékpapir, amely a követelést megtestesíti; továbbá a hátirat útján átruházható értékpapir teljes vagy legalább üres hátirattal is ellátandó; ha pedig a jog átruházásához dolog átadása is szükséges, ezt a záloghitelező tényleges hatalmába kell bocsátani.¹ Végül az elzálogosításról rendelvénny kézbesítése útján értesítendő az adós, aki az értesítéstől kezdve saját hitelezője kezéhez, hacsak a kétszeri fizetés veszélyének nem akarja kitenni magát, nem teljesíthet többé, hanem vagy letétbe helyezi a lejárt tartozást, vagy a záloghitelezőnél teljesíti.² Ez van jogosítva a felmondás megételére és elfogadására is.

A követelések bírói lefoglalása az 1881: LX. t.-cz. 79—84., meg az 1908: XLI. t.-cz. 18. §-ai szerint történik. Az átruházható követelések, bármely jogcímből eredjenek s bárki ellen álljanak fenn, lefoglalhatók. A lefoglalás összeírás által történik; s a foglalás ténye az okiratra feljegyzendő, amelyet a végrehajtási jegyzőkönyvhöz kell csatolni; az adós pedig értesítendő a foglalásról, azzal, hogy bírói utalvány nélkül senkinek nem fizethet, s legfeljebb letétbe helyezheti a lejárt követelést. Ha közpénztárból kifizetendő követelést vagy bírói letétben levő összeget foglalnak le, a foglalást tudató rendelvényt a pénztárnak, az utalványozó fölöttes hatóságnak, valamint e hatóság számvevőségének kell megküldeni.

Jelzálogos követelésre csak alzálogjog bekebelezése által lehet zálogjogot szerezni (optkv. 454. §.). Ez jogügyleti elzálogosításnál bekebelezési engedély kiállítása, illetve telekkönyvi jóhiszemű érvényesítése; foglalás esetében pedig, valamint

¹ Hivatalnok fizetési ívének kölcsön fedezésére való átadása, zálogjogot nem keletkeztet (C. 539/1890.).

² C. 5080/1903.: A fizetésletiltásról szóló rendelvénny ajánlott levélben küldetett el és a munkaadó azon alkalmazottjának kezéhez kézbesítettett, aki az ő vagyonát kezelte, ez azonban kötelességének megszegésével a rendelvényt a munkaadónak át nem adta, aki így a fizetések-ből levonásokat nem eszközölt. Minthogy a munkaadó alkalmazottjainak rendszerinti foglalkozásuk körében felmerült tényeiért és mulasztásaiért felelős, a követelés behajtása iránt folyamatba tett perben fizetési kötelezettsége megállapított. — A rendelvényt a szóbeli értesítés nem pótolja. (C. 6738/1904.).

akkor, ha a végrehajtási kérvényben kéri a hitelező az alzálogjog bekebelezését, a telekkönyvi hatósághoz a kiküldött, illetve a bíróság által intézendő megkeresés útján történik. Ezt az utóbbi szabályt az 1881: LX. t.-cz. 79. és 126. §-ai mondják ki; minélfogva kétségtelen, hogy a *jelzálogjog egymaga nem lehet zálogtárgy*, hanem az alzálogjognak tárgya a bejegyzett követelés a jelzálogjogával együtt. Alzálogjog bejegyzése esetében ennek következtében két zálogjog keletkezik: még pedig az adós követelésén (*pignus nominis*) és a követelést biztosító zálogjogon (*pignus pignoris*); de nincs az alzálogos hitelezőnek zálogjoga magán az ingatlanon.¹

A követelésen szerzett zálogjog kihat a hitelezőre is, aki arra a követelésre a foglalás, illetve az erről történt értesítés után felmerült tények alapján, a saját hitelezőjét illető zálogjognak sérelmével jogot nem szerezhethet vagy igényt nem érvényesíthet; sőt éppen vagyoni felelősség terhe mellett az a kötelezettsége, hogy azt a *követelést sértetlenül fentartsa*. Ebből folyólag nem számíthat be a lefoglalt követelésbe a harmadadós olyan ellenkövetelést, amely a foglalás után keletkezett (Dt. III. f. XV. 55.).

Ha a követelés a zálogjog tárgya, akár biztosítja ezt a követelést zálogjog, akár nem, *kielégítést magából a követelésből* kaphat csak a hitelező, még pedig saját követelését először itt is perrel kell érvényesítenie, s aztán a jogügylet alapján elzálogosított követelést le kell foglaltatnia; minélfogva a zálog-

¹ V. ö. e tekintetben *Schwarz* Gusztáv: Újabb magánjogi fejtegetések című mű 70. és köv. l. Az ő felfogását tartjuk helyesnek tételes jogunk szempontjából, de elvileg is, szemben azokkal az eltérő nézettekkel, amelyek az *alzálogjog tárgya* felől lefolyt hosszú és régóta tartó vitában felmerültek. Ezt az álláspontot foglalta el a 8060/1902. sz. curiai határozat is, amely szerint a zálogjogilag biztosított követelés a szerzett zálogjoggal jogilag *egy szerves egészet* alkot; ennélfogva, minthogy a zálogjog önálló, független jogként nem létezik, az az 1881. évi LX. t.-cz. 135., 136. §-ai szerint szabályozott ingatlan végrehajtás módjára és a követeléstől *elkülönítetten le nem foglalható*. V. ö. még *Grosschmid*: Fejezetek I. 507—509. Alzálogjog, a zálogjog egysége és oszthatatlansága következtében, nem jegyezhető be sem a követelés és zálogjog egy részére, sem csak némely telekkönyvben (C. 659/1902.). Az alzálogjog joghatályát korlátozza továbbá az alapjául szolgáló követelés jogi természete, pl. ha ez hozományi követelés, figyelembe veendő ennek különleges minősége (C. 4735/1901.).

tárgyból való kielégítés végső fokban mindig csupán bírói eljárás alapján és a végrehajtási törvény szerint történhetik. A kielégítési eljárásra nézve e törvénynek 123—133. §-ai irányadók. Ezek szerint öt eszköze van a hitelezőnek arra, hogy a lefoglalt követelésen érvényesíthesse zálogjogát:

a) a lefoglalt követelésnek végrehajtási úton való *átruházása*, amikor a harmad-adós hitelezőjévé a zálogos hitelező lesz; s ekkor már magából a lekötött dologból kérhet kielégítést (61. sz. curiai döntvény);

b) a lefoglalt követelés *behajtása*, amire a zálogos hitelezőt, vagy az e czélból kirendelt ügygondnokot jogosíthatja fel a bíróság;

c) a lefoglalt követelés *elárverezése*; *a b)* és *c)* alatti esetben a befolyt összegeket utalja ki a bíróság a követelés lerovására;

d) ha a végrehajtást szenvedettnek valamely ingatlanra vonatkozólag élők közti jogügylet által szerzett jogát foglalták le, a végrehajtató, a bíróság felhatalmazása alapján, *a lefoglalt jogot érvényesítheti*, pl. bekebeleztetetheti adósa javára a tulajdonjogot s e czélból pert is indíthat az ő nevében a tulajdonjog megítélése iránt. Ha azután a jog be van kebelezve, a további végrehajtási lépéseket a megfelelő szabályok szerint eszközölheti, s így kaphat a dologból vagy az idegen dologi jogból kielégítést; végül

e) ha közpénztárból vagy letétből felvehető követelést foglaltak le, a bíróság a megfelelő összeget a hitelező részére *kiutaltványozza*.

Ha azonban a *jelzálogjog kitörlését*, az alzálogjog fennállása daczára, a tkvi rend. 79. §-ában foglalt fentartás mellett, *bekebelezték*, az alzálogos hitelező azonnal az ingatlan tulajdonosa ellen fordulhat s közvetlenül magából az ingatlanból kérhet kielégítést (61. sz. curiai döntvény).

III. Ha *dolgok haszonvétele* a zálogjog tárgya, jogügyleti zálogjognál egyszerűen átengedi a jogosult az ingó dolog használását és a hasznok szedésére vonatkozó jogot a hitelezőnek, aki a tiszta jövedelmet mindaddig húzza, amíg követelése nincs letörlesztve. Az e fajta zálogjog a gyakorlati életben ritkán fordul elő. De ha előfordul, ingatlanra nem vonatkozhatnak (24. sz. curiai döntv.), vagyis *antichresis* nem lehet, mert az ilyen:

jogügylet semmis,¹ és az adós a korábbi állapot visszaállítását, vagyis a tartozás lefizetésével a zálogos ingatlan visszaadását bármikor követelheti. (Gdt. II. 537.).

Ha foglalás útján szerez zálogjogot a hitelező a hasznokra, az 1881: LX. t.-cz. 208—213. és az 1908: XLI. t.-cz. 28. §-ai irányadók *ingatlanok haszonélvezetének* végrehajtási lefoglalása esetében. Itt három eset lehetséges:

a) a tulajdonost illeti a haszonélvezet is;

b) a haszonélvezeti jog mást illet, s e jog be is van kebelezve; végül

c) a haszonélvezet mást illet, de e joga nincs bekebelezve.

Az első esetben az állag is, a haszonélvezet is külön-külön vehető végrehajtás alá, még pedig zálogjog bekebelezése által; a második esetben szintén bekebelezik a végrehajtási zálogjogot;² a harmadik esetben pedig mint ingóságra foganatósítandó a haszonélvezeti jogra a végrehajtás.

Mind a három esetben zárgondnok kezeli az ingatlant, szedi be és helyezi letétbe a hasznokat, amelyeket a bíróság utal ki a követelés lerovására. De ha csak előjegyzik a zálogjogot, az előjegyzés igazolása előtt zárlatnak nincs helye (XII. sz. curiai döntvény).

Minthogy az *özvegyi jog* is csak egyik faja a haszonélvezetnek, ennek a lefoglalása szintén az itt jelzett szabályok szerint történik.

A *haszonbérlet* illető haszonvétel jogára pedig, per analogiam, telekkönyvi bejegyzés által, illetve összeírás útján lehet végrehajtási zálogjogot nyerni s a lefoglalt jog szintén zárgondnoki kezelés alá kerül s ugyanoly módon elégitendő ki a hasznokból a követelés, mint fentebb láttuk a haszonélvezet lefoglalásánál.

¹ V. ö. fentebb 115. §. 1. jegyzet. Amikor az eladó azt köti ki, hogy az eladott ingatlan egy részének birtokában és használatában meghatározott ideig, valamely esemény bekövetkeztéig, vagy tetszésétől függő időtartamon át, vagy elhalálozásáig bent maradhasson és ezzel szemben a vevőnek azt engedi meg, hogy ez a vételár egy részét a birtoklás tartama alatt kifizetni nem köteles, a szerződés érvényes s antichresisnek nem tekinthető. (Gdt. II. 538.).

² Az ilyen zálogjog kitörlésére nézve l. 151. §. B. II. e) pont jegyzete és *Grosschmid*; Fejezetek I. 521.

Ötödik rész: A telki teherjog.

157. §. A telki teherjog fogalma, fajai, megszerzése és megszűnése.

I. Telki teherjog alatt azt az, idegen dologra vonatkozó dologi jogot értjük, amelynél fogva a jogosult a terhelt telek mindenkori tulajdonosától időszakonként visszatérő szolgáltatást követelhet.

A telki teherjogot egyesek olyan kötelmi jognak tekintik, amelynek teljesítését a lekötött ingatlan biztosítja. Az esedékessé vált pénz-, termény- vagy munkabeli szolgáltatások ugyanis személyes kötelezettségek, igenleges ténykedésre köteleznek, ami a dologi jogok fogalmától idegen jelenség. A telki teherjogot ennek dacára dologi jognak kell minősíteni, mert a neki megfelelő kötelezettség dologi erővel, tehát személyes lekötelezés nélkül átszáll — még bírói árverés esetében is (C. 4585/1903.) — a telek mindenkori, akár jó-, akár rosszhiszemű tulajdonosára.¹ A kötelezettség ennél fogva a telken nyugszik, tőle elválaszthatatlan, egyszeri teljesítéssel meg nem szűnik, mint a kötelelem, és csak a lejárt részletek esnek kötelmi jogi elbírálás alá, bár ezekre nézve is előtérbe lép a dologi jogi minőség akkor, ha az új tulajdonos értük is felel. Tételes jogunk szerint, különösen pedig az 1871: LIII. t.-cz., az 1881: LX.

¹ Így kimondta a Curia, hogy a telki terhet alkotó kegyúri jog a közönséges adósság jogi fogalma alá nem vonható s terheli a vevőt akkor is, ha a szerződő felek annak fennállásáról nem is tudtak s ha az eladó a tehermentességért szavatolt is, mert erre a szavatosság nem vonatkozik (2736/1903., J. 1903/39.).

t.-cz. 191. és 1889:XXX. t.-cz. 35. §-a értelmében, a telki teherjognak dologi jogi minősége kétségtelen.

II. A telki vagy dologi terhek elbirtoklás, jogszabály és jogügylet alapján keletkezhetnek.¹

A) *Az elbirtoklásról* nem kell részletesebben szólni; a 136. és 141. §-ban előadottak megfelelően irányadók itt is.

B) *A jogszabályon alapuló telki terheknek* vagy törvény, vagy szokásjog a forrásuk. Ezek annyiban térnek el a jogügyleten nyugvó telki terhektől, hogy *telekkönyvi bejegyzés nélkül is abszolút jellegük van*, és kötelezik a jóhiszemű új tulajdonost is (mint ezt pl. a maradványföldváltásra nézve kimondta az I. sz. curiai döntvény). Tőle a hátralékban levő részletek is behajthatók; kivéve az árverési vevőt, mert őt csak az árverés napja után esedékes részletek terhelik (1881:LX. t.-cz. 184. §.). Sőt egyes esetekben *törvényi zálogjog* biztosítja a jogszabályból eredő telki terhet (I. fentebb 155. §.), amely azonban az 1—6. alatt alább közölt esetekben mindig magánjogi s nem közteher, ha csak az 1—3. alatti esetben az állami közvetítést igénybe nem vették (C. G. 68/1899., 46/1900.).

Jogszabályon alapulnak a következő telki terhek:

1. *A lelkészek és tanítók számára*, az 1836:VI. t.-cz. 4. és az 1871:LIII. t.-cz. 32. §-a alapján, a községek által, vagy a kötött úrbéri egyezség alapján, valamely nemesi birtok mindenkori tulajdonosa által kiszolgáltatandó *fajárandóság* (C. 4585/1903.²

¹ Az egyes telki terhekre nézve l. *Almási* Antal: Kikötmény, *Berinkei* Dénes: Dologi teher, *Nyulási* János, *Surányi* János: Kegyuraság és *Szerző*: Párbér cikkei a Magyar Jogi Lexikonban, valamint az ott felsorolt irodalmat. Telki teher tárgya bármilyen visszatérő szolgáltatás, a jogosított személy pedig más ingatlan mindenkori tulajdonosa is lehet. Az elsőt illetőleg korlátozni akarja a felek autonómiáját, a másik lehetőséget pedig egyenesen ki óhajtja zárni a Főelölmány (V. 323.).

A telki teherjog védelmére szolgál a megállapító per, a megszerzett telki teherjog átiratása, az elbirtokolt jog tkvi kitétetése és a téves eredeti felvétel kiigazítása iránt indítható kereset. (I. 36., 145., 146. §.).

² Az ilyen egyezség nem jogügyletből folyó telki terhet hozott létre, amely telekkvi bejegyzés által lesz telki teherré (I. alább C) alatt), mert a volt földesúr ellen fennálló faizás mindig törvényen alapuló telki teher, mint ezt a szövegben id. curiai ítélet is kiemeli. Ha a lelkészt vagy tanítót közlegelő haszonélvezete is illeti, a legelőről ki-

2. Az *úrbéri és hasonló jogviszonyokból származó váltáság-összegek*, amelyek a kir. kincstárt illetik azon az alapon, hogy a volt úrbéreszek az országos közvetítést igénybe vévén, az állam előlegezte helyettük a váltáságtőkét, amelyet részletekben térítenek vissza a telek mindenkori tulajdonosai. Ilyenek a *szőlő-dézsma-váltáság*, amelyről az 1868:XXIX., 1880:VII., 1883:XI., 1895:III. és XIV. törvénycikkek rendelkeznek; a *maradványföldváltáság*¹ az 1871:LI. és az *írtványföldváltáság* az 1871: LIV. t.-cz., végül a *majorsági zsellérbirtokok váltáságösszege*, az 1896:XXV. t.-cz. szerint. Ezekről a váltáságösszegekről minden község telekkönyvében megváltási lapot vezetnek (1868:XXIX. t.-cz. 9. §), a váltáságköteles telkeknél pedig az *A*) (vagyis a birtokállási) lapon jegyzik fel a váltáságtőke összegét (1886:XXIX. t.-cz. 3. és 19,665/1893. sz. I. M. R. 122. §.).

Telki teher továbbá a malomjognál fogva járó *malombér* (C. 3549/1884., G. 38/1898.) s a *birtokrendezés költsége* (I.fi. 433/1881.).

3. A *majorsági zsellérbirtok* után a főtulajdonosnak teljesítendő évi szolgáltatás; amelyet azonban a haszontulajdonos bármikor megválthat (l. fentebb 114. §.).² E megváltási jog nem évül el (C. I. G. Zs. 3/1900.).

4. A *vízszabályozási járulékok*,³ amelyeket az ártérbe eső telkek után a vízszabályozó társulatok szednek (1885:XXIII. t.-cz. 121. §.), s amelyeknek összegét szintén az *A*) lapon kell kitüntetni; s a földhitelintézetnél felvett *vízszabályozó és talajjavító kölcsönök* után fizetendő járadékok (1889:XXX. t.-cz. 6. §.).

vágott fa vételárát tőkésíteni kell s e tőke jövedelme a lelkészé, illetve tanítóié (C. 7544/1890., 7545/1890.).

¹ A maradványföldváltáság felszámítására vonatkozik az 1. és 35. s a szőlődézsma-váltáság sorozásáról szól a 46. sz. curiai döntvény.

² A kincstári taksás telkek és földek megváltási árára nézve létrejött egyezség a pénzügymin. által jóváhagyandó (27,473/1888. sz. pénzügymin. rendelet).

Az évi szolgáltatás nemcsak pénztartozás, de gyalog- és ígás-napszám is lehet, amely, ha be van kebeleztve, szintén átszáll az új tulajdonosra s árverés esetén e napszámok átlagos bérének 3 évi hátraléka (1881: LX. t.-cz. 189. §. c) pont) s nem megváltásképpen annak 20-szoros összege, sorozandó előnyös tételül. V. ö. C. 4799/1899. és *Hamar Gyula*: J. K. 1904/4.

³ A vízszabályozási díj visszaperléséről szól a 68. sz. curiai döntv.

5. *A phylloxera-kölcsönök* kamatja, törlesztési járadéka, a kezelés díj, késedelmi kamat, behajtási költség s a kölcsön erejéig kibocsátható kötvények értékesítéséből esetleg származó árfolyamveszteség (1896: V. t.-cz. 12. §.).

6. *A dologi kegyurasággal* járó terhek: a lelkész és tanító fizetése, a templom, plébánia és iskola fentartása. Ezek a kötelezettségek fennállanak akkor is, ha a bizonyos valláshoz kötött kegyúri jogokat nem gyakorolhatja saját személyében a kegyúr, pl. mért izraelita (C. 7318/1883., 5846/1895.); vagy ha jogaival nem is él (C. 4386/1891.).¹

7. *A párbér*, abban az esetben, ha szokásjogi alapon, vagy elbirtoklás útján bizonyos telekhez fűzött állandó kötelezettséggé lett.² Ekkor aztán a lelkész (Erdélyben a ref. vallásúaknál a tanító is) követelheti a parochiális kötelékbe nem tartozó tulajdonosoktól is.³

¹ A kegyúri kötelezettségből folyó, esetenként felmerülhető tehernek összegszerű mennyisége előre meghatározható nem lévén, az — határozatlanságánál fogva — a tlkvi rdtás 64. §-a értelmében bekebelezésnek vagy előjegyzésnek tárgya nem lehet. (C. 7636/1906.). Ha az adásvételi szerződésben azt jelentik ki, hogy a vevő a kegyúri terheket nem veszi át, ebből az eladóra az a kötelezettség hárul, hogy továbbra is viselje a patronatus terheit; szavatossággal tartozik tehát a vevőnek arra az esetre, ha ez a kegyúri terhekért igénybe vétetnék; de nem tartozik ama reálterhekért megváltani, vagy azok tőkésített egyenértékét a vevőnek megfizetni (Dt. u. f. II. 139.). Az ingatlan egy részének átruházása után a kegyúri kötelezettségek, mint dologi teher, csak az átruházott ingatlan arányában terhelik az új tulajdonost, még az esetben is, ha ő a kijelölési vagy bemutatási jogot maga gyakorolja (Dt. u. f. XXXVII. 68.). A kegyúri jog oszthatatlanságánál fogva az abból származó kötelezettség egyetemleges (C. 5846/1895.). Ellenben társkegyúrak közt nincs egyetemlegesség. (C. 7636/1906.). Ezt helyesli *Meszlény* (Jogállam 1908/3.).

A dologi kegyúri jogból folyó kötelezettségeknek az új tulajdonosra való átszállását kimondta a 15,104/1864. sz. udvari rendvény is.

² V. ö. 1647: XII. t.-cz. 3. §.: „amely helyeken . . . a plébánosok egyedül személyes, avagy *jobbágytelkek* után való fizetésekből tartják fenn magukat . . .“

³ Az 1790—1.: XXVI. és XXVII. törv.-cikkkel felmentették ugyan a protestánsokat és a görög-keletieket a róm. kath. lelkész részére fizetendő párbér és stóla alól, de a kath. lelkészek arra törekedtek, hogy magánjogi szerződések alapján kötelezzék egyes esetekben a más hitfelekezethez tartozókat a párbérfizetésre, azok után az ingatlanok után,

Párbér alatt azt az, egyházközségi adót értjük, amelyet a hívek az egyházközség kötelékébe való tartozás alapján, más vallású egyének pedig mint telki terhet, a lelkész, esetleg a tanító ellátása céljából, évről-évre, pénzben, terményekben vagy ígás-, illetve kézinapszámban szolgáltatnak, még pedig a szokásjog, vagy más közjogi rendelkezés által megállapított, állandó mérték szerint.

amelyek a canonica visitatióba fel voltak véve. Így lett több helyütt telki teherre a párbér, amit a más vallásúak a r. kath. lelkésznek, néhol pedig a prot. lelkésznek és tanítónak is szolgáltatnak, ami ellen többször felírt már a két prot. egyház a kormányhoz és az országgyűléshez. Ezt az állapotot csak úgy lehetne megszüntetni, ha törvény mondaná ki, hogy a párbér telki teher nem lehet, s hogy az idegen hitfelekezetűektől szedett párbérért a lelkészek bonificatiót kapnak az állampénztárból, esetleg a kath. lelkészek a vallásalapból. Ezt az álláspontot foglalja el a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 106/1908. sz. a. kiadott körrendelete, mely a nem katolikusok által a kath. lelkészeknek fizetett párbér összeírását — az állampénztárból adandó pótlás végett — elrendeli. A párbér rendezetlen volta annál nagyobb sérelem, mert a terhelés nem lehet ugyan korlátlan, de a mérték sehol sem egyenlő, és sok helyütt nehéz a teher; továbbá az sincs szabályozva, hogy a terményben vagy munkában szolgáltatandó párbért milyen kulcs szerint kell a behajtásnál pénzre változtatni. Jogi jellegére nézve is nagy vita volt a tudományban, de az (a fent jelzett értelemben) már tisztázottnak tekinthető. Végül megjegyezzük, hogy a Curiának 31. számú döntvénye szerint az magában, hogy egyes helyeken a visitatio canonica feljegyzései szerint a párbért minden ház vagy telek után szolgáltatják ki, nem alap arra, hogy a kérdéses helyeken a párbér ingatlanokon nyugvó telki tehernek tekintessék. 1891. évi 6812. sz. ítéletével megállapította a Curia a párbérfizetési kötelezettséget azon az alapon, hogy a kérdéses malom a visitatio canonicában fel volt véve, és hogy a kereseti járandóságok 9 éven át pontosan kiszolgáltattak; 4555/1896. sz. ítéletével pedig „öröklés, családtagok közti átruházás és elbirtoklás alapján“ mondta ki a híres oroszvári párbérperben egyesekre nézve a párbérnek telki teher minőségét. A 6158/1894. sz. ítélet szerint az a körülmény, hogy alperes a kérdéses papi járandóságot eddig teljesítette, a követelés megállapítására alapul nem szolgálhat. Párbérre vonatkozik a pozsonyi táblának 1. sz. döntvénye is.

A párbér irodalmából kiemelendő: *Timon* Ákos: A párbér Magyarországon, *Kováts* Gyula: A párbér jogi természete cz. m., *Csecsetka*: Magyarhoni ev. egyházjogtan, II. köt. 49. és III. köt. 179. §., *Kovács* A. Egyházjogtan 161. §., *Dósa*: Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana 144. §., *Wekerle* Sándor: Az egyházi adók rendezéséről című cz. Jogállam 1903/1., *Pokoly*: Egyházi adó a magyar prot. egy-

A párbér nem egységes fogalom tehát a magyar jogban, mert részint személyes szolgáltatás, részint telki teher. Amaz az igazi párbér s csak neki van jogosultsága; míg a párbérnek telki teherré való tétele kinövés, elfajulás, és igazságtalanul terheli a parochiális kötelékbe nem tartozó, idegen hitfelekezetűeket. A párbér, ha személyes szolgáltatás, közjogi teher; ha pedig telki teherré lett, magánjogi jellege kétségtelen (C. 8701/1895.). Az ingatlant terhelő párbér azt tlkvi bejegyzés nélkül is terheli, épp ezért annak telekkönyvi bejegyzése el nem rendelhető, (C. 7500/1906.).

A párbérnek különleges fajtája az ú. n. *avertált párbér*, amely akkor forog fenn, ha a község a párbér fizetését magára vállalta. Ilyenkor az átvállalásnál és községi avertálásnál, mint külön jogcímnél fogva a község minden birtokos adózója köteles a párbérhez hozzájárulni, bármily valláshoz tartozzék is (C. G. 93/1905.,¹ s pozsonyi tábla G. 93.).

8. A *közzadók* és *illetékek* is telki terhek a magánjogi viszonylatokban, s átszállnak eo ipso az új jogútódra; róluk tehát, pl. az adásvételi szerződésben, csak akkor kell rendelkezni, ha nem a szerzés időpontjától kezdve viselné őket. A pénzügyi jogszabályok szerint a jogutód bizonyos, el nem évült közterhekért felelős az ingatlannal.

A telki terhek eme fajainál a lejárt részletek közzadók módjára, tehát közigazgatási úton hajtathatnak be,² kivéve a 3. pont

házakban cz. cz. Theologiai Szaklap I. évf. 3. sz., *Szerző*: A párbérbérendés megoldása cz. jogászegyleti ért., A párbérügy megoldása cz. cz. Theologiai Szaklap I. évf. 1. sz., Az egyházi adók rendezéséről cz. cz. Jog 1903/18. és Magyar Jogi Lexikon V. köt., *Kollányi* Ferencz: A párbér jogi természetéhez.

¹ Ez ítélet ellen írt *Hamar* Gyula: J. 1906/3. Némelyek (pld. *Kováts* Gyula) nézete szerint, nyugszik a párbér, míg protestánsé az ingatlan.

² Kimondta ezt az 5. pont alattira az 558/1905. sz. curiai ítélet is, amely szerint az árverési vevő által az iránt indított kereset, hogy a megvett ingatlanon az árverési eladás után is fenhagyott szállófelújítási költsön őt sem személyes, sem dologi tartozásként nem terheli, nem tartozik a polgári bíróság hatáskörébe, hanem e költsön a tekintetben, hogy fennáll-e, kit és mily módon terhel, a közzadókra vonatkozó szabályok alá esik. Ennek oka az, hogy az 1896: V. t.-cz. 12. és 13. §-aiból kétségtelen, hogy e törvény alapján igénybe vett költsönök nem magánjogi természetűek, hanem olyan költsönök, amelyek a köl-

alattit, amely mindig a törvény rendes útján érvényesíthető, és a 7. pont alattit (a 30. sz. curiai döntvény szerint) akkor, ha vitás, vajjon a párbér telki teher-e vagy sem, mert e kérdés eldöntése a polgári bíróságok hatáskörébe tartozik; továbbá a törvényesen elismert vallásfelekezeteknél kivétel a párbér mindig, mert ezek a hiveiktől szedett járulékaikat csak a törvény rendes útján (tehát nem közigazgatási úton) érvényesíthetik (1895: XLIII. t.-cz. 9. §.).

C) *Jogügyleten* alapuló telki terhek a *kikötmények és az életjáradékok*, amelyek leggyakrabban ingatlan-vagyonátruházással kapcsolatban keletkeznek, olyképpen, hogy a szerző fél tartozik bizonyos szolgáltatásokat pénzben vagy terményekben nyújtani az átruházó fél életfogytáig. Különösen előregedett szülők szokták ilyképpen ingatlanaikat átruházni gyermekeikre, amely átruházás vagy ajándékozás, vagy ellátási, esetleg életjáradéki szerződés lesz, s harmadik személyekkel (pl. az átruházó hitelezőivel) szemben e minősége szerint bírálendő el; a felek közt pedig a telki teherre nézve a szerződés irányadó, mert e tekintetben általános elvek nem fejlődtek jogunkban.

Hasonló elbírálás alá esik az *özvegyi jog* fejében szerződésileg megállapított kikötmény, amit az örökösök nyújtanak az özvegyasszonynak, a törvény szerint fennálló haszonélvezeti jog helyett.

A kikötmény és életjáradék telki teherre a C) lapon való *telekkönyvi bejegyzés* által lesz; különben csak a szerződő feleket és a rosszhiszemű szerzőt kötelezi; de akár van telekkönyvileg bejegyezve, akár nincs, a jog nem szállhat át másra.

A magánintézkedésen alapuló telki teherjog sohasem élvez kiváltságoz kielégítést; sőt az 1881: LX. t.-cz. 163. és 191. §-ai szerint az előbb álló terhek fejében az ingatlan a telki teherjog fentartása nélkül is elárverezhető, amikor a sorrendi tárgyaláson a kikötmények készpénzbeli egyenértéke veendő számításba, s ennek kamatait fogja csak élvezni a kikötményes.¹

csőnt adó pénzintézettel szemben is a szállódézsma-, úrbéri és más hasonló természetű váltások jogi természetével bírnak.

¹ A bírói gyakorlatból kiemelendő, hogy az évek során át felhalmozott kikötmények utólag, egy összegben nem követelhetők (M. 18,375.); továbbá, hogy a kikötményre jogosultat nem lehet arra szorítani, hogy az időközben megnövsült kötelezettel együtt lakjék, hanem ilyenkor az

III. A telki teherjog *jogi természetére* nézve terhelés ugyan, de a tulajdonjogot csak annyiban korlátozza, mint a jelzálogjog; vagyis csupán rongálás esetében léphet fel, kérhet zárlatot és helyreállítást a telki teherre jogosult személy. Ugyancz a lejárt részletek behajtása iránt személyes keresettel; ha pedig jogának fennállása, vagy telki teher minősége vitás volna; megállapító perrel élhet. A lejárt részletek 32 év alatt évülnek el. Ha a telki teher be van kebelevezve, az ingatlan eldarabolásához a telki teherre jogosult beleegyezése szükséges, hacsak az eldarabolás követelésének a biztonságát nem veszélyezteti (tkvi rend. 56. §.).

IV. A telki teherjog *megszűnik*:

1. *megváltás* által, aminek azonban csak megfelelő jogügyleti vagy törvényi rendelkezés esetén van helye; megengedi a megváltást a szőlődézmaváltságra nézve az 1868:XXIX. 12. §-a, a maradványföldváltságra nézve az 1871:LIII. t.-cz. 93. §-a és a majorsági zsellérbirtokoknál az 1896:XXV. t.-cz.;

2. *elengedés* által, ami a jogosult fél beleegyezésén, vagy törvényen alapulhat, pl. az 1895:XIV. t.-cz. 3. és 5. §-ai esetében a szőlődézmaváltság törölhető;

3. a kikötött *idő* vagy *bontó feltétel* beálltával. Holtig tartó kikötmény vagy évjáradék a haláleset napja után csak három év múlva törölhető ki, feltéve, hogy belőle származó követelés iránt indított per, végrehajtási vagy azzal egyenlő hatályú önkéntes árverés nincs az ingatlanra feljegyezve (41,987/1892. sz. I. M. R.);

4. *egyesülés* által;

5. a terhelt ingatlan *megsemmisülésével*;

6. *elévülés által*, ha t. i. a terhelt telek tulajdonosa megtagadja a szolgáltatást és a jogosult személy 32 éven át nem követeli (Pozsonyi tábla G. 53/1901., 24/1902., 29/1902.); végül

7. *végrehajtási árverés* által, ha az ingatlant a bekebelezett

alperes az élelmezésre szükséges czikkeket természetben tartozik kiadni (C. 11,125/1880.). Több ingatlanra telekkönyvileg bejegyzett kikötmény az ingatlanokat egyetemlegesen terheli (C. I. G. 40/1897.). Az időszakonként lejáró teljesítés elmaradása esetén a marasztalás a jövőre is kihatással történhetik, s a jogosult nem kényszeríthető arra, hogy a kötelezettség érvényesítését minden időszakban külön per tárgyává tegye. (C. I. G. 227/1905.).

kikötmény vagy életjáradék fentartása nélkül adták el (v. ö. 1881: LX. t.-cz. 163. és 193. §., 191. §. 2. bek.); a többi dologi teher az árverés napjától kezdve az új tulajdonost terheli (u. o. 184. §.).

Bejegyzett telki teherjog az 1., 2., 4. és 6. esetben kitör-
lendő, mert különben jóhiszemű harmadik személyekkel szemben
nem vethető sikerrel ellen a megszűnés (v. ö. optkv. 1446. s
fentebb 23. §.).

Negyedik főrész : Kötelmi jog.

158. §. A kötelmi jog fogalma, felosztása és jogi természete.

I. Kötelmi jog alatt a magánjogi rendszernek azt a részét értjük, amely a kötelezettségi (kötelmi, követelési, adóssági, tartozási), jogviszonyokra vonatkozó szabályokat tartalmazza.

Kötelezettség nagyon sok van a jogban; hiszen tudjuk, hogy minden alanyi jognak bizonyos kötelezettség felel meg. Helytelen lenne azonban minden jogviszonyt, amelyben kötelmi elem van, egy helyen: a kötelmi jogban csoportosítani. Sok kötelezettség a magánjogi rendszernek abban a részében hagyandó, amelybe a forrását alkotó alapintézmény tartozik;¹ pl. a családi jogviszonyból folyó tartási kötelezettséget, továbbá a gyámságból, a birtokháborításból, a haszonélvezetből, a hagyományból stb. eredő kötelezettségeket nem a kötelmi jogban, hanem a családi, dolog- és öröklési jog megfelelő helyein kell előadni.² Ennélfogva csak nemlegesen határozható meg a kötelmi jog tartalmi köre: mindazon magánjogi kötelem tartozik bele, amely a többi részekbe nem esik. Úgyis lehetne mondani, hogy: az a kötelmi viszony helyezendő el a kötelmi jogban, amely nem más jogviszony folyománya, hanem amely önállóan és önmagáért keletkezett.

¹ Arról nem is szólunk, hogy a közjogi kötelezettségek eo ipso kizárandók, pl. az adó, illeték. Ez önmagától értetődik; hiszen magánjogot tárgyalunk.

² *Frank* (17. §-nál id. m. I. 342—343 §.) meg a kötelmi jogban tárgyalja a hozományt s a jegy- és nászajándékot, még pedig „a pénzübeli adósságok“ között.

A köztörvényi kötelmi jogból kirekesztendők továbbá a *kereskedelmi kötelmek*, amely szabály következik abból az általános tételből is, hogy a szakjogok nem esnek a köztörvényi magánjogba. A polgári és kereskedelmi kötelmek szétválasztását megkönnyíti ugyan az a körülmény, hogy a kereskedelmi jogot külön törvény szabályozza, amely a kereskedelmi ügyleteket felsorolja; mégis a bírói gyakorlatban bizonyos ingadozás tapasztalható a tekintetben, meddig terjed a kereskedelmi ügyletek köre. És bár kívánatos, hogy éppen a vagyongörög eszközéül szolgáló kötelmi jog terén azonos elvek érvényesüljenek úgy a polgári, mint a kereskedelmi kötelmek tekintetében, mégsem lehetséges, hogy ez utóbbiakat ne külön törvény szabályozza, azért, mert Horvát-Szlavonországoknak az igazságügy terén autonómiájuk van ugyan, de a kereskedelmi jog kivétel s felöle csak a birodalmi törvényhozás alkothat törvényt (1868: XXX. t.-cz. 9. §.).

Egyébként meg kell jegyezni, hogy a kötelmi jog is olyan része magyar magánjogunknak, amelyben aránylag szintén *kevés a tétel szabály*; ami aztán azt eredményezte, hogy sokat merített a gyakorlat a kereskedelmi törvényből és az optkvéből, bár egyik sem forrása a köztörvényi kötelmi jognak. De újabban (kivált *Grosschmid*: Fejezetek kötelmi jogunk köréből cz. művének hatása alatt) erősen érvényesül az a törekvés, hogy minél szűkebb körben kell alkalmazni a kereskedelmi törvényt és még inkább az optkvet, mert hazai jogunk több kötelmi jogi szabályt tartalmaz, mint 1861. után sokáig hitték. Kivált szokásjogi tantételünk van itt sok.

A régi magyar jog búvárlása és a szokásjog szabályainak összeállítása némi eredetiséget kölcsönöz a kötelmi jognak is, jóllehet ennek a résznek éppen az az egyik jellemző sajátága, hogy a művelt népeknél a főbb elvek leginkább egyeznek; ami annak tulajdonítható, hogy közös forrásuk a római jog volt és hogy a ma már nemzetközivé vált forgalomnak éltető eleme a jogszabályok hasonlósága, sőt a vagyongörög terén egymással sűrűn érintkező népek közt azonos jogtételek felállítása volna kívánatos.

II. A kötelmi jog anyaga *két részre oszlik*; az egyik az általános tanokat tartalmazza, a másik pedig egyes — mintegy alaptípusokul szolgál — kötelmeket tárgyal. E tekintetben

tehát eltér a dologjogtól, amelynek általános része azért nincs, mert a beléje tartozó jogintézmények egytől-egyig különleges elvek szerint igazodnak.

További eltérés, hogy a kötelmi jog terén csaknem teljesen érvényesül a felek *szerződési szabadsága* s mindössze az a korlát áll fenn, hogy az erkölcstelen tartalmú vagy a közrendbe ütköző szerződés (pl. az uzsorás ügylet, a *societas leonina*, a munkazárlatnak vis majorrá tétele stb.) semmis és hogy a nem komoly lekötelezésből nem támadhat kötelelem. Egyébként azonban a szolgáltatás tárgya az lehet, amit a felek akarnak; s a tárgyi jog nem is bírja, de nem is akarja kimeríteni a kötelmi jogviszonyok körét, csak egyes jellemző típusokat és gyakrabban előforduló kategoriákat ír körül és szabályoz, anélkül, hogy teljességre tarthatna számot, és anélkül, hogy egyéb szolgáltatások iránt a kötelmi jogügylet köthetését kizárná. Ennek következtében úgy a kötelmi jogviszonyok száma, mint az őket szabályozó kötelmi jog, mint tárgyi jog, terjedelme korlátlan, majdnem azt mondhatnók, végtelen.

Rá kell még mutatnunk a szerződési szabadság érvényesülésére abban az irányban is, hogy a *kötelmi jogi szabályok* általában véve *engedélyező, diszpozitív jellegűek*, mert *rendszerint* csak akkor alkalmazandók, ha a szerződés nem rendelkezik; holott, mint láttuk, a dologjog szabályai kényszerítőek. (L. fentebb 25. §. 7.).¹

¹ A kötelmi jog irodalmából kiemelendő *Grosschmid*: Fejezetek II. 120., 133—139. §., *Daempf* Sándor: A magánjog és tárgya cz. m., *Sághy* Gyula: A kötelmi jog általános elmélete cz. m., amelyből azonban csak az első füzet jelent meg, a *Fodor*-féle magánjog III. kötete, amelyet *Katona* Mór, *Kiss* Mór és *Reiner* János irtak. Továbbá fel-
említjük a következő cikkeket: *Biermann* Mihály: Magyar igazságügy X. és XIV. köt., *Haupt* Albin: u. o. XX. köt., *Radda* Ignác: u. o. XXIII. köt., *Meczner* Sándor: M. J. U. 1904. évf., *Mesztlény*: M. Jogi Lexikon V. 74. s az itt id. irod. és *Körtvélyessy* Dezső: M. K. 1902/38.

Első rész : Általános tanok a kötelemekről.

159. §. A kötelelem fogalma.

I. Kötelmi jog alatt alanyi értelemben azt a jogot értjük, amelynél fogva egy vagy több személy meghatározott, különös ok alapján mástól vagy másoktól bizonyos szolgáltatást követelhet.

Ez a fogalmi meghatározás eltér a közönségesen használt definióktól, amelyek arra fektetik a fősúlyt, hogy a kötelelem alapján az egyik személy szolgáltatni tartozik. Alanyi jog meghatározásánál ugyanis elsősorban a jogosult helyzetét kell figyelembe venni; ez a prius, amelylyel a kötelezettség vele jár ugyan, de ez mégis csak posterius. Ha a jogosultat illető jogosítvány tartalmát kifejtjük, akkor kell a kötelezettre is figyelemmel lennünk, s akkor tárgyalható a jogi helyzete, amely az alanyi jog folyományaképpen ró rája bizonyos kötelezettséget.

A kötelmi jogot egyszerűen *kötelelemnek* (obligatio) is nevezik, amely szóhasználat annyiból helyes, hogy a tárgyi értelemben vett kötelmi jogtól eltér, s azonnal jelzi a különbséget. Találébb azonban az alanyi kötelmi jogot *követelésnek* hívni.

Különben a kötelelem szót az egész jogviszony megjelölésére is szokták használni, amikor a jogosultnak (a hitelezőnek) és kötelezettnek (az adósnak) a jogi helyzetét együttvéve tüntetik fel vele.

Végül az adósra háruló szolgáltatást a: *tartozás, adósság, kötelezettség* szavakkal fejezzük ki.

Tartozás és követelés foglaltatik tehát a kötelemben, amely az adósnál mint passiva, a hitelezőnél pedig mint activa veendő figyelembe vagyonbecslésnél.

Az alanyi kötelmi jog *relatív jog*, ami a fogalmi meghatározásból is kitűnik; mert nem mindenkivel, hanem csak meghatározott egy vagy több személylyel szemben áll fenn; ennél fogva nem mindenki, hanem csak egy vagy több személy a kötelezett fél.

A kötelmi jog további jellemző sajátása az, hogy egy-szeri gyakorlással megszűnik s rendszerint nem teremt tartós állapotot.

A követelés csak a kötelezett ellen érvényesíthető, ú. n. *személyes keresettel és kifogással*, mert csak ez sértheti meg a kötelmi jogot; míg az abszolút jogok mindenki ellen védelmet élveznek.

A kötelmi jog különbözik a *családi relatív jogoktól* is, mert ezek szintén tartós helyzetet teremtenek s állandóak maguk is; továbbá a kötelmi jog rendszerint vagyoni érdeket szolgál, a családi jog pedig sohasem; végül a kötelmi jognál a felek egyenrangúak, míg a családi jogoknál a férj, atyai és szülő hatalommal bizonyos előjog, illetve alávetettség jár.

A kötelmi jog általános szabályai *három címre* oszthatók. Nevezetesen szólni kell a kötelem keletkezéséről, változásáról és megszűnéséről.

Előbb azonban a kötelmek osztályozását ismertetjük.

160. §. A kötelmek osztályozása

1. Egyoldalú és kétoldalú kötelmek.

Egyoldalú az olyan kötelem, amelyben a hitelező csak jogosítva, az adós csak kötelezve van, pl. a kölcsönnél; ellenben a kétoldalú kötelemnél mind a két fél jogosítva és kötelezve van. Ott egy, itt két szolgáltatás a kötelem tárgya. Tulajdonképpen két kötelem van az utóbbinál; az egyik kötelemben a másik kötelem hitelezője az adós, a másik kötelem adósa pedig a hitelező.

A kétoldalú kötelem lehet *visszterhes és nem visszterhes*. Az előbbinél (vagyis az ú. n. synallagmatikus kötelemnél) mind-egyik szolgáltatás ellenszolgáltatása a másiknak¹ s a két szol-

¹ Vizontszolgáltatás nélkül nem jöhet létre kétoldalú szerződés. Ennek jelentősége van a teljesítésnél is, mert rendszerint viszonyos teljesítés itt a szabály; nem megfelelő teljesítés visszalépésre ad jogot,

gáltatás lehet egynemű (pl. a cserénél) és különmemű (pl. az adásvételnél az árú és pénz). A nem visszterhes kétoldalú kötelelemnél is két szolgáltatás van, de ezek nem ellenszolgáltatások, pl. a haszonkölesönnél az egyik tartozik a dolgot visszaadni, a másik a dologra tett esetleges kiadásokat megtéríteni. A nem visszterhes kétoldalú kötelelem csak esetleg kétoldalú, mert ha a haszonkölesönbe vevő nem költekezett a dologra, egyoldalú a kötelelem; míg a visszterhes kétoldalú kötelelemnél a fogalmi sajátáságból következik a kétoldalú minőség; pl. a csere sohasem lehet egyoldalú kötelelem.

2. Együttes és egyetemleges kötelelem.

Ha a közös jogi tény alapján létrejött követelés, illetve tartozás a hitelezőnek, illetve adósok közt részekre oszlik, és nem illeti az egész egyiket sem: *együttes kötelelem* forog fenn. (Hk. I. 89.). Itt tulajdonképpen annyi külön tárgyú kötelelem van, ahány a hitelező, illetve az adós; pl. ha öt hitelezőtől kapok egy kölcsönszerződés alapján 1000 koronát, tulajdonképpen öt kötelelem támadt, s mindegyik hitelező (egyéb megállapodás híján) csak 200 koronát hajthat be rajtam, még pedig a saját jutalékát egymaga külön is érvényesítheti (Dt. III. f. XIII. 48.). A hitelezők követelése, illetve az adósok kötelezettsége kétség esetében egyenlő egymás közt, ha *osztható* szolgáltatás a kötelelem tárgya; ha pedig *oszthatatlan* a szolgáltatás és több a hitelező, az adós csak valamennyi hitelező kezéhez teljesíthet, vagy bírói letétbe helyezheti a szolgáltatást, avagy biztosítékot követelhet a többi hitelező igénye ellen. Míg ha többen oszthatatlan szolgáltatásra vannak kötelezve, egyetemleges adósokként felelősek (ez az ú. n. *alaki* [formális] *egyetemlegesség*); ha több hitelező van, bármelyik egymaga követelheti az egész oszthatatlan szolgáltatást.¹

amikor az előbbi állapot állítandó helyre. *Laesio anormis* az I. T. Sz. hatályterületén nem jön figyelembe; csak *uzsora* esetén fontos a két szolgáltatás értékviszonya. Egyébként a viszontszolgáltatásra a szolgáltatás szabályai irányadók. (L. 162—165. §.).

¹ Ha az oszthatatlan szolgáltatás helyébe kártérítés kötelezettsége lép, mai jogunk szerint kétséges: egyetemlegesen felelnek-e az adósok vagy részenként. A tárgyi vagy dologi egyetemlegességre nézve l. fentebb 153. §. s a kezességhez és vagylagossághoz való viszonyára nézve: *Grosschmid*: Fejezetek II. 758., 769.

Ha a kötelemben foglalt követelés több hitelezőt illet, avagy a tartozás több adóst terhel akként, hogy bármelyik hitelező követelheti az egész szolgáltatást, illetve bármelyik adós köteles az egész szolgáltatásra, de egyszeri teljesítéssel megszűnik a kötelelem: *egyetemlegesség* forog fenn. Ha több hitelező van, ilyképpen jogosítva: *cselekvő*; ha több adós van ilyképpen kötelezve: *szenvedő az egyetemlegesség*; amaz a *hitelezők*, ez az *adósok egyetemlegessége*. Mindkettő (éppen úgy, mint az alaki egyetemlegesség valódi egyetemlegesség, szemben a dologi (l. fentebb 153. §.) egyetemlegességgel.

A szenvedő egyetemlegesség a hitelező érdekét szolgálja: biztosabb a követelés, ha több adós felel az egészért. Ha pedig cselekvő az egyetemlegesség; az adós van előnyösebb helyzetben, mert bármelyik hitelezőnek teljesítheti az egész szolgáltatást.

Az egyetemlegességnél is több kötelelem van, de tárgya és tartalma mindegyiknek ugyanaz, s ha az egyik félre nézve megszűnik a kötelelem, *teljesítés* és a teljesítés *lehetetlensége* által, a kötelelem egészen megszűnt.

Ugyanez a szabály újítás és megszüntető szerződés esetében, ha ezzel a szándékkal kötötték;¹ továbbá, ha az egyik adós a hitelezővel olyan megállapodásra jut, amelynél fogva az egyetemes követelés valamely feltételhez vagy időponthoz kötötten egészben elenyészik, ez a megállapodás a többi adós javára is szolgál (Dt. IV. f. I. 99.). Egyébként pedig az elengedés és az egyesülés csak a kérdéses adós javára szolgál, anélkül azonban, hogy az adósoknak és a hitelezőknek egymás közti viszonyán (pl. a visszkereseti jogon) ez a tény változtatna.²

¹ Tételes adat hiányában másképpen nem szövegezzhető ez a jogszabály, mert nem találtunk olyan szokásjogi tételt, mint ezt *Szilágyi Antal* (M. J. U. 1906/9.) bizonyítás nélkül állítja, hogy aktív egyetemlegességnél az egyik hitelező által kötött újítás, vagy megszüntető szerződés kihat a többi hitelezőre is (objektív hatály). A Tervezet 1210. §-a s a Főelőadmány (VI. 343.) a subjektív hatály mellett van és az utóbbi legfeljebb azt tartja megfontolandónak, nem kellene-e az újító ügylet teljesítését objektív hatálylyal felruházni. Ez a kérdés egyébként a pandektajogban is vitás, s ellentétes megoldásokkal találkozunk az újabb törvényekben is (I. Terv. Ind. III. 467.).

² Ha egy adóst kibocsátanak a kötelemből, a többi kifogással élhet, ha e miatt rosszabb helyzet áll elő. E nélkül is van visszkereseti joguk a kibocsátott adós ellen (C. 136/1904.). Egyesülés esetében az

A hitelező- és adóstársak közt (belsőleg) a fennálló jogviszony, részesedés, illetve megállapodás irányadó. (Gdt. II. 714.). Különleges rendelkezés hiányában a követelés egyenlő arányban illeti a hitelezőket, illetve az adósság egyenlő arányban terheli az adósokat (Dt. III. f. VIII. 108. és 109., XVII. 152.) s ha egy hitelező behajtja az egész követelést, a többieknek ellene visszkérésük van az őket illető rész iránt; ha pedig egy adós kifizette az egész tartozást, a többi adóstárs ellen külön per útján (s nem a hitelezőtől reá ruházott végrehajtási jog, illetve engedmény alapján) érvényesítheti a közös tartozásból reájuk eső részt (C. I. G. 621/1898.),¹ hacsak a köztük fennálló jogviszonynál nem egymaga köteles viselni az egész tartozást.²

Az egyetemlegesség legtöbbször szerződésen alapszik;³ de jogszabály is lehet a forrása, pl. a budapesti lakbérleti szabályok szerint a férj és a nő egyetemlegesen felel a közös lakás béréért; egyetemlegesen terhelik az örökösöket — örökrészüik erejéig — a hagyatéki tartozások; egyetemleges — sokszor — a kártérítési kötelezettség is;⁴ továbbá a szolgáltatás oszthatatlanságából is egyetemlegesség támad (C. 490/1903.).

adóstársak ellen nincs a hitelező jogutódjának az egész követelésre nézve visszkereseti joga, hanem csak a társakra eső aránylagos részt követelheti rajtuk (Dt. r. f. XVI. 20.). Ezzel szemben I. G. 495/1898. sz. alatt azt mondta ki a Curia, hogy az egész követelés megszűnván, az adóstársak is teljesen felszabadulnak. Ha az adósnak elengedte a hitelező a követelést, ezzel az egyetemlegesen kötelezett készfizető kezébe is ipso felszabadul. (Gdt. II. 711.).

¹ Ha az egyik adós lejárat előtt ki is fizette az egész követelést, lejárat előtt nem fordulhat az egyetemlegesen kötelezett adóstársak ellen (Dt. r. f. XX. 105.). Az adóstársak közt valamely megosztott rész behajthatatlansága esetén tovább hasonló megosztásnak van helye. (Md. I. 69.).

² Ha az okiratban az egyetemleges kötelezettség csak a főtárgyra nézve van kikötve, az a melléktárgyra ki nem terjed (bpesti tábla, Dt. u. f. XIII. 290.).

³ A kötelezettség érvényes létrejöttét minden egyes adósra nézve külön-külön kell elbírálni s ha a jogügylet valamelyikükkel szemben érvénytelen is, lehet, hogy ez a többi egyetemleges adóstárssal szemben érvényes. (Gdt. II. 709.). A szerződést a közösen jogosítottak és kötelezettek egyike is megtámadhatja. (Gdt. II. 712.). A szerződésen nyugvó egyetemlegesség tipikus példája a készfizető kezesség. (L. 171. §. E.).

⁴ Ezt több esetben törvény állapítja meg, pl. buk. 308. §., 1884: XVI. t.-cz. 20., 45., 65., 67., 75. §. V. ö. *Márkus*: Magánjog III. 255.

Megjegyzendő, hogy az egyetemlegesen kötelezett adósok ellen együttesen, továbbá bármelyikük ellen fordulhat a hitelező, akár az egész szolgáltatás teljesítéséért, akár annak egy részéért. (Gdt. II. 710.).¹

Lehetséges azonban az együttség és az egyetemlegesség közt különleges kötelmi alakulat is, az ú. n. *másodlagos egyetemlegesség*, amely abban áll, hogy az adóstársak részenként (*pro rata*) felelnek ugyan, de ha valamelyik adóson a kérdéses követelés be nem hajtható, a többi adós egyetemlegesen felel érte (*beneficium excussionis* vagy *ordinis*). Ez az egyetemlegesség szintén biztonságot ad a hitelezőnek, de kedvezőbb az adósokra nézve a korlátlan egyetemlegességnél, mert tudják, hogy a többiek adósságáért csak subsidiariter felelnek, és a hitelező nem fordulhat azonnal ellenük is. A másodlagos egyetemlegesség szerződésileg is kiköthető s tipikus példája az egyszerű kezesség; de ismeri (a pénzügyi törvényeken kívül, amelyekben ez a felelősség rendes módja) egyik-másik magánjogi törvényünk is, pl. az 1896: V. t.-cz., amely az egy hegyközségbe tartozó tagokra nézve a phylloxera-kölesönök tekintetében a felelősségnek ezt a módját állította fel, mikor 14-ik §-ában így rendelkezik: »ha az egyetemlegességi kötelekbe tartozó valamelyik kölcsönvevőtől saját egyéni tartozása, összes ingóságaira és ingatlanaira intézett végrehajtás foganatosítása után sem találna fedezetet, a fedezetlen hiány az egyetemle-

¹ Ha a hitelező az egész összeg iránt egy adós ellen indított pert: mindaddig, míg ezen adós ellen a bírói végrehajtást keresztül nem vitte, más egyetemlegesen kötelezett adóstárs ellen perrel fel nem léphet (Dt. r. f. XXVII. 109.). Midőn a hitelező már a kielégítési állapotban van, sőt arra nézve részére már kiutalványozó végzést is hoztak, a kiutalt követelés feltételével megelégedni tartozik; ellenben a kielégítést visszautasítani és követelésére nézve a telekkönyvi zálogjogot az egyetemlegesen kötelezettek ellenében önkényüleg továbbra is igénybe venni nincs jogosítva és ily jogot másra nem ruházhat át (Dt. u. f. I. 9.).

Az egyik fél által történt fizetést mindegyik egyetemleges adós felhozhatja kifogásképpen (Dt. III. f. XIII. 50.); s az akként megszűnt kötelezettséget a szolgáltatást teljesített adóstársnak utólagos és egyoldali ténykedése fel nem élesztheti. (Gdt. II. 712.). Érvényesítheti e mellett mindegyik adóstárs a közös kifogásokon kívül azokat is, amelyek csak az ő személyére nézve forognak fenn, pl. beszámítással élhet.

gességi kötelékbe tartozó többi tagtól, kölcsönbeli részesedésük arányában felosztva, hajtandó be».¹

Végül külön faj a korlátozott egyetemlegesség, amely akkor forog fenn, ha az adóstárs az egész követelésért felel ugyan, de csak meghatározott összeg vagy érték erejéig; ilyen nálunk az örökös felelőssége a hagyatéki terhekért (l. fentebb 23. és alább 267. §.).²

3. Kikényszeríthető és ki nem kényszeríthető kötelem.

Minden alanyi jog belső sajátága a *kikényszeríthetőség*: a bírói védelem. Így van ez a kötelmi jognál is, amely ú. n. személyes kereset útján vagy kifogással érvényesíthető, ha az adós önként nem szolgálhat. Ez a *kikényszeríthető kötelem*, amelynek egyik faja a *közvetve* (csak kifogással és nem keresettel is) kikényszeríthető kötelem. Ennél a hitelező nem indíthat pert a teljesítés iránt, hanem, ha ellene adtak be keresetet, kifogás útján érvényesítheti követelését; pl. ha a birtokos beruházást eszközölt az idegen dologba, a tulajdonos ellen, ha ez a dolog kiadásáért perel, kifogásképpen érvényesítheti a kiadásokat, de pert nem indíthat külön értük.

Vannak azonban olyan kötelek is, amelyekről a *kikényszeríthetőséget megtagadja* a tárgyi jog, jöllehet fennálló, érvényes köteleknek ismeri el őket s megadja nekik a kötelek néhány közvetett hatását. Ezek a *naturális obligatiók*, amelyek bírói úton nem érvényesíthetők; amelyeknek tehát alaki joghatásuk nincs, de még sem tilosak, még sem érvénytelenek; minél fogva az adós által eszközölt szolgáltatás nem ajándék, nem tartozatlan fizetés, tehát *vissza nem követelhető* (bpesti tábla II. G. 28/1903.).

Ezek közös hatásai minden naturalis obligatióknak. Egyéb-

¹ Hasonlít ehhez a Csődtörv. 261. §-nak a szövetkezeti tagokra kivetett járulékok behajtására vonatkozó intézkedése.

² Az egyetemlegesség egész kérdésére nézve kiemelendő *Schreyer* Jakab és *Horvay* Árpád: Magyar Themis 1876., *Róth* Nándor: Ü. L. 1886., *Meszlény* A.: M. Jogi Lexikon III. 132. és az ott idézett irodalom. V. ö. még *Horovitz* Gyula: M. K. 1902/43. és 49. Magánjogunk nem ismeri a *praeventio* intézményét, vagyis perindítás által a köteleknek a peres felekre való koncentrálódást. V. ö. Főelőadomány VI. 337.

ként pedig *két osztályba* sorozhatók ezek a kötelmek. Némelyik (pl. a nem önjogú fél saját leköttelezése, az elévült követelés, az alkalmi ajándék) zálogjoggal, kezességgel, elismeréssel, egyezséggel, újítással megerősíthető, amikor bírói úton is lehet érvényesíteni: végül beszámításra alkalmas, de csak az ellenfél beleegyezése alapján.

A többi természetes obligatiónál mindez ki van zárva; ezek tehát sehogysem tehetők kikényszeríthetőkké. Ilyen természetes obligatóik a nem hazard-, tehát *nem tilos*¹ *játékból* (Dt. III. f. VII. 107.), a *fogadásból* (Dt. r. f. XII. 99. XXIII. 46., u. f. XIV. 80.) és a *tőzsdei árkülönbözetből* (Dt. r. f. XIX. 51., u. f. XXVII. 67.), származó követelések, a 8%-nál magasabb kamat (1877: VIII. t.-cz. 5. §.), amelyek akkor sem érvényesíthetők bíróilag, ha kötelezvényt vagy váltót állít ki róluk az adós, vagy ha a felek elszámoltak (Dt. III. f. XIII. 133., XV. 81.) s az adott zálog visszakövetelhető (bpesti tábla II. G. 61/1902.).²

4. Igenleges és nemleges kötelem.

Az előbbinél pozitív ténykedés: adás, cselekvés a kötelem tárgya; az utóbbinál pedig: tűrés, nemtevés, abbanhagyás, pl. pactum de non petendo.

5. Egyszerű és összetett kötelem.

Egyszerű a kötelem, ha az egész szolgáltatás ugyanolyan nemű, és más fajta szolgáltatás nem szerepel, még mellékesen sem benne, pl. száz szál deszka szállítása. Összetett a kötelem, ha tárgya többféle szolgáltatásból együttvéve áll elő, pl. ház építése.

¹ Az állam által vagy hatósági engedély alapján rendezett játékokból és kisorsolásokból nem természetes, hanem civilis obligatio támad. A hazard játékból származó adósság érvénytelen. A kártya-játék közben — szerencsejáték céljából — a játékosok valamelyike által adott kölcsön nem perelhető (Dt. u. f. XXIV. 324., III. i. XVI. 7.). Ha az ilyen kölcsönt a szomszédszobában, tehát nem a kártyázás helyiségében olvassák is le, a követelés jogi minősége nem szenved változást. (C. 1042/1904.).

² A természetes obligatióra nézve kiemelendők: *Grosschmid*: Fejezetek II. 910—953.; *Katona*: Magánjogi dolgozatok 452—463. l., optkv. 943., 1271., 1272., 1432. §.

6. Osztható és oszthatatlan kötelem.

Az előbbi akkor forog fenn, ha a szolgáltatás részekre tagolható, s mindegyik rész azonos minőségű, pl. 200 korona fizetése. Oszthatatlan a kötelem, ha egy rész teljesítése nem felel meg részben sem a hitelező érdekének, pl. szindarab írása. Ha több adós van az osztható kötelemben, mindegyikre aránylagos rész esik; de a hitelező csak az egész szolgáltatást tartozik elfogadni. Ha a szolgáltatás oszthatatlan és több adós van, mint tudjuk, alaki egyetemlegesség támad. E szolgáltatások bármelyik neme lehet egyúttal egyszerű, vagy összetett is.

7. Határozott és határozatlan kötelem.

Szabály ugyan, hogy a szolgáltatás határozott legyen, vagyis a kötelem keletkezésekor minősége és mennyisége, továbbá a teljesítés ideje és helye pontosan körül legyen írva, s hogy teljesen határozatlan szolgáltatás iránt érvényes kötelem nem keletkezhetik: mégis lehetséges, hogy, bár bizonyos fokig, határozatlanul van a szolgáltatás megjelölve, a kötelem érvényes. Ekkor később válik a határozatlanság határozottsággá, a felek valamelyikének, vagy harmadik személynek a választása alapján, avagy a tényleges szokás által nyújtott támpontok szerint. Ilyen kötelmek keletkeznek — szerződés esetén kívül — méltányos jog alapján is, pl. a nőtartás határozatlan kötelem, míg a bíró a tartásdíj nagyságát meg nem állapította.¹

A határozatlan kötelemnek az alanyi határozatlanságon kívül, amely cselekvő és szenvedő egyetemlegességnél fordul elő, tárgyilag *három különleges faja* van:

a) a *helyettesíthető* kötelem, amelyet rendszerint bárki teljesíthet. Ilyen a dolog szolgáltatásra irányuló kötelem, ahol csak az a fontos, hogy a hitelező a dolgot megkapja, s közönyös, hogy ki szolgáltat. Ezzel szemben a helyettesíthetetlen kötelemnél nem lehet határozatlanság az adós személyére nézve, pl. ha X. híres festőnél családi képet rendelek, mástól a teljesítést nem tartozom elfogadni.²

¹ L. fentebb 28. §.

² V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 298. §., *Grosschmid*: Fejezetek II. 113—119. §., *Sághy* Gyula: J. K. 1875—6. évf., *Almásy*: M.

b) Határozatlan a *vagylagos* kötelem is. Ez akkor forog fenn, ha két vagy több szolgáltatás a kötelem tárgya, amelyek közül csak egy teljesítendő. A határozatlanság megszűnik, ha az adós, a hitelező vagy a megbízott harmadik személy választott. Hogy ki választhat: e tekintetben a szerződés irányadó; ha a szerződés e felől nem rendelkezik, a választás joga az adóst illeti (C. 723/1884., v. ö. optkv. 656., 906. §.). Egyetemleges adóstársak választó joga egymástól független.

Ha a hitelező vagy az adós választhat, ezt a megállapított időpontig eszközölheti, amikor a választás joga az ellenfélre megy át, ha addig a másik fél nem élt jogával. Ilyen megállapítás hiányában az adós a teljesítésre kitűzött határidőig választhat, aztán pedig a hitelezőre száll át a választás joga, amelyet — egyes esetekben — a végrehajtás fogatosításáig lehet gyakorolnia (1881: LX. t.-cz. 219. §.).¹

Néha azonban már a keresetindítás felemészti a felperes választási jogát. Úgy az adós, mint a hitelező választási joga átszáll az örökösökre s hallgatagon is gyakorolható, pl. az egyik teljesítés megkezdésével vagy elfogadásával.

A harmadik személyt illető választási jog legszemélyesebb jog s ha nem él vele a jogosult, a kötelem megszűnik; ha pedig nem élhet vele (pl. mert meghalt), a választás joga a bíróra megy át (v. ö. optkv. 659. §.). A választás eredményét ebben az esetben

Jogi Lexikon VI. 841. Különbözik tőle a facultas alternativa, a kötbérrel megerősített kötelem és a feltételes kötelem, ha a feltétel teljesülése vagy megghiúsulása esetére más és más szolgáltatás van kitűzve. Az első akkor forog fenn, ha a kötelem tárgyául csak egy szolgáltatás van kikötve, de az adós mással válthatja meg; így van ez a bánatpénznél (l. alább 171. §.). Ha kötbér van kitűzve, két kötelem forog fenn, de hogy az alapkötelem mellett a kötbér iránti is életbe lép-e, az adós magatartásától függ. A harmadik esetben a feltétel beállta vagy megghiúsulása a választás; ez az alternatív kötelemhez nagyon hasonlít, kivált ha a fél akarátán fordul meg a feltétel sorsa; vagyis ha a feltétel *conditio potestativa*.

A hitelező követelése a két első esetben az alapkötelezettség iránt áll fenn s az adósra nézve az első esetben megvan ugyan a választás joga, a többiben azonban sem ő, sem a hitelező nem választhat.

¹ Van olyan döntés is (Mdt. VIII. 690.), amely szerint az adósnak késedelembe esése nem szállítja át a választás jogát a hitelezőre, hanem az adós a végrehajtásig élhet ezzel a joggal.

kifejezetten közölni kell a felekkel. A megejtett választás viszsza nem vonható, nem módosítható és a vagylagosság kezdőpontjára visszahat.

Ha a választás ideje szerződésileg megállapítva nincs, a választásra jogosult fél felhívandó joga gyakorlására; míg ez meg nem történt, nem esett késedelembe. (Gdt. II. 808.).

Ha a kitűzött szolgáltatás közül valamelyik kezdettől fogva lehetetlen, vagy utóbb lesz véletlenül lehetetlenné: a szerződés megáll s a lehetséges szolgáltatás teljesítendő; ha pedig az adós választhat, felszabadul a kötelelem alól.¹ Ha pedig a hitelező hibájából következik be a lehetetlenülés, a választásra jogosult fél választásától függ, hogy a kötelezettség megszűntnek tekintessék-e, vagy az adós a hitelező által nyújtandó kártérítés ellenében a többi tárgyak valamelyikét legyen-e köteles szolgáltatni; ha a lehetetlenülés az adósra róható fel, a választásra jogosult féltől függ, hogy az adós kártérítést nyújtani, vagy a többi tárgyak valamelyikét szolgáltatni legyen-e köteles.

c) Végül határozatlan a *fajlagos* kötelelem,² amelynél a szolgáltatás tárgyát bizonyos nemű (genus), bizonyos minőségű dologból kell választani s a tárgy nincs egyedileg (in specie) meghatározva; pl. 10 hl. bor iránt kötött adásvételi szerződés fajlagos kötelelem lesz. A választási jogra nézve ugyanazok a szabályok állanak, mint a vagylagos kötelelemnél. Ha az adós választhat, középminőségűt (=közepes fajút és középszerű jóságút) tartozik szolgáltatni; ha azonban a hitelező a választás joga, a legjobbat is választhatja. A fajlagos kötelelemnél fontos a véletlen kérdése, mert a hitelező a veszélyt sosem viseli (genus perire non censetur), s, ha egyes fajlagos dolgok megsemmisültek is, a kötelelem fennáll.

A fajlagosság és helyettesíthetőség nem azonos fogalmak, mert ez a dolgok sajátága, amaz a kötelemeké; s helyettesíthetetlen dolgok is (pl. Munkácsy tíz festménye) lehetnek faj-

¹ Az optkv. 907. §-a szerint a kötelelem ilyen esetben megszűnik.

² L. részletesen *Grosschmidt*: Fejezetek I. 82., 83. I. és 54—58. §., továbbá II. 65, 134, 173, 188, 189, 208, 588., 593, 1007, 1013, 1016., *Goldschmidt*: Handelsrecht 541. l., *Ihering*: Gesammelte Aufsätze I. 457. l., *Almási* (Jogállam 1908/2.).

lagos kötelem tárgyai; sőt egyéb szolgáltatás, pl. facere is, mondjuk: hat dráma előadása.

A vagylagos és fajlagos kötelem közt álló typus *a vegyes fajlagos vagy zártfajú kötelem*, amikor bizonyos szűkebb körön belül lehet csak választani, pl. a pinczémben levő borból két hl. eladása esetében. Ingatlanokra vonatkozó fajlagos kötelem, természetesen, csak zártfajú lehet. Ez a kategória annyiból is fontos, hogy ha a szolgáltatás az adós hibáján kívül lehetetlené vált, a kötelem megszűnik; továbbá a hitelező késedelme esetén az adósról ő reá hárul a veszélyviselés.

Ha a választás tárgyául kijelölt dolgok köre nagyobb, tiszta fajlagosnak; ha kisebb, vagylagosnak kell rendszerint minősíteni az ilyen kötelmet, ami a casus folytán utólag beálló lehetetlenülés s ennek alapján a kötelem fennállása vagy megszűnése tekintetében fontos, ha az adóst illeti a választás joga; pl. ha nagy ménesből lehet két lovat kiválasztani: tiszta fajlagos; ha pedig négyes fogatomból: vagylagos a kötelem.¹

8. Fő és járulékos kötelem.

Ugyanaz az alapja ennek az osztályozásnak, mint a fő- és járulékos, vagy mellékjogoknál láttuk. A főkötelem eredményezi az alapkövetelést, a főjogot, pl. főkötelem a kölcsönszerződés; mellékkötelmek pedig a rája vonatkozó zálog- és kezességi szerződések.

9. Tartós és muló kötelem.

Ez a megkülönböztetés a szolgáltatás abbeli minőségén alapszik, hogy a kötelem állandó, huzamosabb állapotot teremte, vagy egyszeri gyakorlással kimerül-e a jog. Pl. a haszonbérlet tartós kötelem, ellenben a kölcsön muló jellegű; amannál az adós a hasznok vételét hosszabb időn át, folytonosan köteles tölteni, emitt a teljesítéssel csak egyszer tartozik.

¹ A casus szempontjából a vagylagos és vegyes fajlagos kötelem egyezik tehát annyiban, hogy (ha az előbbinél az adós, az utóbbinál bárki választhat) a vétlen lehetetlenülés megszűnést eredményez.

Első cím: A kötelem keletkezése.

Első fejezet: A kötelmi jog alanya, tárgya és tartalma.

161. §. A kötelem alanyai

A kötelem relativ jog lévén, a jogosultság nem mindenkivel, hanem csak meghatározott személylyel vagy személyekkel szemben áll fenn. Míg tehát az abszolút jognál nincs egyedileg megjelölt kötelezett fél: addig kötelem nem keletkeztethetik anélkül, hogy úgy a jogosult, mint a kötelezett személy meg ne legyen határozva. Legalább két személy kell tehát a kötelemhez: a jogosult, akit *hitelezőnek*, és a kötelezett, akit *adósnak* hívunk.¹

¹ A célvagyon elmélet szerint nem kell a kötelemben se személy. Hitelező és adós is csak célvagyon-képviselő s a jog és kötelezettség a vagyont illeti. De ez a tanítás először is nem talál a nem vagyoni kötelmeknél; itt kénytelen a célvagyon-elmélet legöntudatosabb hirdetője, *Schwarz* is elismerni, hogy van adós, akit a kötelezettség terhel. És ha nincs vagyona az adósnak, nem áll fenn a kötelem? Pl. kölcsön adok a teljesen vagyontalan A.-nak 5000 koronát, hogy gazdag atyja előtt eltitkolt adósságát kifizethesse. Kit terhel a kötelem, mikor X-nek vagyona nincs? A vagyoni kötelmeknél a személyes teljesítés nem lévén fogalmi alkotó elem, ebből azt lehetne következtetni, hogy a kötelem még sem a személy, hanem a vagyon ellen áll fenn. De erre meg az a válaszuk, hogy az sem döntő, mely vagyonból teljesítünk; hiszen közömbös, lopott pénzből, vagy a magáéból fizet-e az adós; a különvagyoni adóssága (*Schwarz* szerint is: 18. §-nál id. m. 70.) behajtható a közszerzeményből is. A célvagyon-elméletre azért sincs szükség, hogy az adósságoknak az örökséggel való átszállását igazolni tudjuk. Ennek oka nem az, hogy a kötelem a vagyont terheli, hanem az, hogy vagyoni szolgáltatásnál nem fontos, ki és miből teljesít; s mert a jogbiztonság

Az a legegyszerűbb eset, hogy mindkét részen egy-egy személy van. Lehetséges azonban, hogy több a hitelező és egy az adós, vagy viszont; továbbá lehetséges az is, hogy több hitelező és több adós áll a kötelemben egymás mellett. Ezekben az utóbbi esetekben mindig több kötelem forog fenn, s vagy csak czélszerűségi szempontból, vagy valamelyik fél nagyobb biztonsága érdekében foglalták őket egy jogügyletbe, vagy pedig a köteleket keletkeztető tény volt olyan sajátosságú, pl. a közösen elkövetett jogellenes cselekmény egyszerre eredményez több kötelmet a felek akaratelhatározása nélkül. Ha valamelyik, vagy mindkét oldalon több személy szerepel: a jogosultság és kötelezettség jogi minősége, illetve a szolgáltatás tárgyának osztható vagy oszthatatlan volta szerint, együttes, illetve egyetemleges kötelem forog fenn, amelyet az előző §-ban már tárgyaltunk.

Ki kell még emelni, hogy a forgalom gyorsasága érdekében nem kívánják meg a modern jogrendszerek minden kötelemnél azt, hogy mindkét személy már a kötelem keletkezésekor meg legyen jelölve, s megelégszenek azzal, ha csak az egyik fél sze-

dőlné meg és a vagyonforgalom volna lehetetlenné téve, ha az adós halála minden kötelmet megszüntetne. Ki is hitelezne ilyen jogrend mellett? ki lépne kötelmi jogügyletekre, ha csak azonnal nem teljesítene az adós? Csak akkor fontos az a kérdés, miből teljesítünk, ha jogok összeütközése. harmadik személyek jogainak megvédése forog fenn. Ez esetben a mai elmélet is helyt áll, mert ilyenkor az önálló külön vagyonok közt — amely megkülönböztetés jóformán csak ennyiben fontos (l. 22. §. XI.) — szintén határvonalat húznak anélkül, hogy a vagyon fogalmát tartanók minden vagyonjogi kérdés kiinduló pontjának s a személyt elejtenők. A marasztalás is bonyolult lenne a célvagyont-elmélet mellett. Ma marasztaljuk A-t, mint adóst. Az új elmélet szerint a kötelem a vagyont terhelvén, ez lenne marasztalandó, ami azonban perjogi-lag kivihetetlen, mert két fél kell a perhez. Marasztalandó lesz tehát szintén A., de nem mint adós, hanem mint vagyonképviselő. Ha pedig A. nem önjogú, ne marasztaljuk — törvényes képviselőjének (B.-nek) a védekezést megadván — szintén A-t, mint adóst; az új elmélet szerint marasztalni kellene B-t, mint az A. céljaira szolgáló vagyon képviselőjét, szintén ugyanazon vagyon terhére. Az új elmélet szerint a B. egyúttal A.-nak, mint embernek is képviselője; nem egyszerűbb-e azt mondani, hogy csak személynek lehet képviselője, aki a képviselt vagyonával is rendelkezik, a törvény, illetve az alapul fekvő jogügylet keretei közt? Végeredményben alighanem közömbös, melyik elméletet alkalmazzuk; csak a gyakorlatban nehezebb, körülményesebb az elmélet.

mélye határozott kezdettől fogva. Ilyenkor *a másik bizonytalan*, s közvetve jelöli ki őt valamely ténykörülmény, pl. dolog birtoklása, vagy tulajdonjoga. Ekkor a kötelelem addig jogosítja, illetve terheli őt, míg ez a viszony fennáll; ha pedig más kerül ő helyette, pl. átruházás folytán, abba a helyzetbe, ez utóbbi lesz a kötelelem alanyává.

Az alany bizonytalanságának az esete fordul elő az *értékpapiroknál* is. Itt az okiratban a kötelmi jog elválaszthatatlanul és olyképpen testesül meg, hogy a jog átruházása az okirat átadásával történik s a rendeletre és előmutatóra szóló értékpapiroknál az a hitelező, tehát az érvényesítheti a követelést, és rendelkezhetik felőle egyébként is, aki az okirat birtokosa.

A kötelelem alanyának egyéb bizonytalansága (pl. a versenyeknél az a szabály, hogy azé a megállapított díj, aki győztes lesz), nem valódi bizonytalansági eset, mert itt inkább egyszerű feltétel forog fenn, s ha a feltétel bekövetkezett, az alany megvan s *más* nem is lehet abban a kötelemben alanynyá, mert nincs meg később *senki* részére az a lehetőség, hogy a kitűzött helyzetbe kerüljön. Az a helyzet, mint feltételül megállapított tényállás, nem is következhetik itt be többé; ellenben a valódi bizonytalanságnak éppen az a jellemző sajátsága, hogy folyton ismétlődhetik a kérdéses helyzet és bárki lehet általa ugyanannak az egy követelésnek, illetve tartozásnak az alanyává.

162. §. A kötelelem tárgya.

A kötelelem tárgya alatt azt a szolgáltatást értjük, amelyet a hitelező, kötelmi joga alapján, az adóstól követelhet.¹

A szolgáltatás összes fajait felsorolni lehetetlen. Csak azt mondhatjuk, hogy valaminek *adásában, tevésében, vagy nemtevésében* állhat.

Hogy ez a »valami« aztán adott esetben micsoda, a felek akaratelhatározásától függ; e tekintetben, mint láttuk, dispositiójuknak alig van korlátja, csak természetileg végrehajtható, jogilag és erkölcsileg megengedett legyen a szolgáltatás. De

¹ Ezen a felfogáson kívül még öt nézet van a tudományban, amelyek szerint: az adós személye, az adós akarata, az adós vagyona, az adós köteles magatartása, végül a szolgáltatandó dolog lenne a kötelelem tárgya.

lehetetlen szolgáltatás iránt arra az esetre, ha lehetségesé válik, érvényesen lehet szerződni.

A kötelem tárgyának *nem kell vagyoni érdekekkel birnia*, sem a felekre, sem harmadik személyekre nézve; csak komoly, szóval: jogi, erkölcsi vagy közérdek (affectus) forogjon fenn, amelyet a kötelemmel akarnak kielégíteni.

Ha nem vagyoni érdeket szolgál a kötelem, nehezebben, vagy nem teljesen lesz ugyan kikényszeríthető, de pénzbírság kikötése mellett a nem vagyoni érdekű kötelemnek is lesz némi sanctiója s az adós — közvetve legalább — szorítható lesz a megfelelő magatartásra. Pl. ha a szomszédom 1000 kor. pénzbírság terhe alatt kötelezi magát, hogy a napnak csak bizonyos óráiban fog hegedülni, akkor ugyanis, amikor nem vagyok otthon, mert a zene engemet zavar, a kötelmet legalább a pénzbírság kiszabása és behajtása által lehet kikényszeríteni.¹

A szolgáltatás lehet egyszerű vagy összetett, osztható vagy oszthatatlan, egyedileg vagy fajilag meghatározott, igenleges vagy nemleges, határozott vagy határozatlan,² múló vagy tartós. Ezek a különleges tárgyi sajátságokon alapszanak a kötelmeknek fentebb ismertetett egyes osztályai.

A következő §-okban a szolgáltatásnak egyes különleges tárgyairól emlékezünk meg.

Előbb azonban arra az, általános jellegű kérdésre térünk ki, mi a szabály akkor, ha természetileg lehetetlen vagy jogilag és erkölcsileg tilos tárgy felől kötöttek kötelmi szerződést. Az általános tanokból (l. 28. §.) tudjuk, hogy a jogügylet ilyenkor semmis, illetve megtámadható; de ha az egyik fél ismerte, vagy kellő gondosság mellett ismerhette volna a szolgáltatás lehetetlen vagy tilos voltát: a semmis szerződés megkötéséből eredő *kárt* — egyedi dolog elkötelezésénél — *tartozik a másik félnek megtéríteni*, hacsak ezt hasonló vétkesség nem terheli.

¹ Hasonló kényszer-eszközt ismer a végrehajtási törv. 222. §-a, akkor, ha a munka vagy más teljesítés a végrehajtás tárgya; a végrehajtást szenvedőt ugyanis aránylagos pénzbüntetés terhe alatt lehet a munka elvégzésére vagy a teljesítésre szorítani; s ha még ekkor sem felel meg kötelezettségének, a pénzbüntetést, annyiszor amennyiszor, végrehajtás útján behajttják rajta.

² L. fentebb 28. §.

Ez a szabály, ha a természeti lehetetlenség kezdettől fogva áll fenn.

Ugyancsak kártérítéssel tartozik az adós, akkor, ha a lehetetlenség subjectív és eredeti, vagyis tudta a fél, hogy a szolgáltatásra képtelen, mert pl. a dolgot nem szerezheti meg; továbbá ha a lehetetlenség utóbb állt ugyan be, de az ő hibájából.

Ha pedig az adósnak fel nem róható lehetetlenség később áll elő, a kötelem megszűnik s az adós felszabadul (C. G. 506/1903.), még pedig még a genus-adós is, ha az egész faj nem pusztult is ki, de mégis a genus egyedei olyan ritkán fordulnak elő, hogy megszerzésük rendkívül nehéz lenne és méltányosan senkitől sem követelhető.¹ Ha részben válik ilyképp lehetetlenné a szolgáltatás, a másik fél elállhat a szerződéstől, ha a részleges teljesítés érdekeinek meg nem felel (l. alább 183. §.).

163. §. Egyes fontosabb kötelmi tárgyak.

I. A pénz-szolgáltatás.

A pénzszolgáltatás fontossága kettős. Először is a legtöbb kötelemben a szolgáltatás, kétoldalú kötelmeknél pedig legalább az egyik szolgáltatás rendszerint pénz szokott lenni, pl. kölcsönnél, haszonbérletnél. Másodszor, ha az adós nem teljesíti az eredetileg kikötött szolgáltatást, sokszor átfordul a kötelem pénzköveteléssé, pl. kártérítés esetében.

Igazi pénzkövetelés akkor forog fenn, ha meghatározott összeget *törvényes értékben* tartozik fizetni az adós. Amikor bizonyos *pénzdarab* (mint species), vagy bizonyos *pénznem* (mint genus) a kötelem tárgya, egyedi, illetve fajkötelem s nem pénzkövetelés forog fenn; pl. ha az adós ugyanazt az ezüst forintost köteles visszaadni, vagy ha 100 frankot tartozik »valóságban« fizetni.

¹ Pl. egy Munkácsy-kép, 10 hl. 1869. évi tokaji aszú. Ez a Reichsgericht álláspontja is (J. K. 1905/7.). Ezzel a korlátozással áll csak a genus *perire non censetur* paroemia. V. ö. Schwarz: Újabb magánjogi fejtegetések 244—245. l., Almási: M. Jogi Lexikon VI. 956., optkv. 1048—1051., 1064. §. Az *ad impossibilia nemo tenetur* elvére nézve l. Grosschmid: Fejezetek II. 194, az adós felszabadulására nézve: II. 192. s a balesetről e kérdés tekintetében: II. 58, 173, 186.

A pénz-szolgáltatás nálunk 1900. január 1-je óta *koronaértékben* rovandó le az 1892: XVII. t.-cz. szerint, mert a korona most a törvényes fizetési eszköz. Ugyanezen érték szerint fogadandók el a forgalomban hagyott osztrák értékű ezüst forintok és az osztrák-magyar bank jegyei (1892. évi XVIII. és 1899: XXXI. törv.-czikk).

Ha külföldi pénzértékben van a pénztartozás meghatározva s a fizetés belföldön történik, a pénztartozást belföldi értékben lehet fizetni, hacsak az ellenkező kifejezetten kikötve nincs. Az átszámításnál az az árfolyam irányadó, amely a fizetés idejében a teljesítés helyén, vagy, ha ott nincs árjegyzés, a legközelebbi belföldi tőzsdén fennáll.

Ha a törvényes érték változik (pl. mikor az osztrák értékről koronaértékről térünk át), az új pénznemben kell a fizetést teljesíteni, illetve elfogadni. Ilyenkor (*Grosschmid* kifejezésével élve) más a *kirovó* és más a *lerovó* összeg.¹

II. A kamat.

Kamat alatt azt az ellenszolgáltatást értjük, amely helyettesíthető dolog használatáért ugyanolyan nemű dologban, bizonyos hányad szerint jár az adóstól a hitelezőnek.²

Az adós által használt helyettesíthető dolog a *tőke*, s ennek századrészében fejezzük ki a kamatot, amit *kamatlábnak* nevezünk. A kamat a hitelező szempontjából a tőke hozadéka, amit a tőkehasználat nélkülözéséért kap az adóstól; akire nézve azonban nem ez a negatívum, hanem az idegen tőke élvezése, mint igenleges tény, a kamatszolgáltatás alapja. Így van ez nemcsak a jogügyleti, hanem a törvényes kamatnál is.

A kamat idegen tőke használatáért járván, *járvékos* ez a szolgáltatás és főkövetelést tételez fel; ha tehát megszűnt a

¹ Kiemelendő *Grosschmid*: Fejezetek, II. 94—108. §., *Katona* Mór: Pénztartozásokról jogi és közgazdasági alapon cz. m., *Alföldy* Ede: M. K. 1902/15.

² A kamat tanát részletesen kifejti *Grosschmid*: Fejezetek I. 137, 152, 665, 674—6, 727, 789, 826., II. köt. XII. fejezet. Ide vág: Hitel és reáluzsora cz. tanulmánya is.

főkövetelés, nem áll fenn továbbra a kamatfizetési kötelezettség sem. A kamat e mellett osztozik a főkövetelés jogi sorsában: *engedménynél* a kamatkövetelés átszáll az új hitelezőre és a *zálogszerződés* kétség esetén kiterjed a kamatokra is. A *kezes-ségre* nézve azonban azt a kivételt teszi a bírói gyakorlat (Dt. r. f. XVII. 77.), hogy ennek csak kifejezett rendelkezés mellett tárgya a kamat.

De a kamat, külön jogügyleti megállapodás alapján, *némi önállóságot is élvezhet*; t. i. a lejárt kamat fennállhat a tőkekövetelés megszűnése után is, pl. ha csupán a tőkét fizetik ki, vagy csak a tőkét engedi el a hitelező;¹ továbbá külön engedményezhető és hagyományozható a kamat. A kamat önállóságának egyik esete a kölcsön és más hitelezési ügyletek után járó kamatnak *rövidebb elévülése*, amelyet az 1883:XXV. t.-cz. 19. §-a *három évben* állapított meg, az elévülést annak az évnek a végétől számítván, amelyben a kamatot fizetni kellett volna.²

¹ Ha a kamatot az elengedett tőke után továbbra is kiköti a hitelező, új jogviszony támad: nevezetesen járadékszerződés. Ha a hitelező külön fentartás nélkül, csak a tőkéért perel, utóbb nem követelheti bírói úton a kamatokat (C. 3271/1882.). Ha a hitelező a tőkét — minden fentartás nélkül — nyugtázza, a vélelem a mellett szól, hogy a kamatok is ki vannak fizetve; de ezzel a vélelemmel szemben az ellenkező tény bizonyítható. (Dt. III. f. XX. 59.). Ellenkező: C. G. 751/1903. A kamatkövetelés szóval is fentartható, jöllehet a tőkét nyugtázta a hitelező (C. I. G. 518/1904.).

² A 65. sz. curiai döntvény szerint a három éves elévülési idő alá csak a kölcsön és más hitelezési ügyletből eredő kamat esik, míg *Grosschmid* szerint (Fejezetek II. 735—753.) minden kamat. Vitára az adott okot, hogy az 1883:XXV. t.-cz. 19. §-a nem említi a kölcsön és más hitelezési ügyletből folyó kamatot, de hogy ez a rendelkezés csak erre a kamatra vonatkozhatik, mutatja a törvény címe: „az uszoráról és káros hitelügyletekről.“ Kétségtelen egyébként a törvény egész tartalmából, hogy csupán a hitelügyletek után járó kamatokról akar intézkedni, minélfogva *más* ügyletekre ki nem terjeszthető (v. ö. még *Wolff* Károly és *Mártonfy* Marcell: M. Jogi Lexikon: IV. 528. s az ott idézett irodalom; *Antalfi* Mihály: J. K. 1904/14., optkv. 1480. §.). A három évi elévülés vonatkozik pl. a hitelezett vételárhátraléokra is (C. I. G. 61/1898.). A kamatelévülést félbeszakítja a részletfizetés (Dt. u. f. XXXVIII. 9.) és a kereset feltétlenül: továbbá a megintés és felmondás, akkor, ha az adós a hitelezőnek a kamatkövetelési jogát elismerte (Dt. u. f. XXII. 117.). A késedelmi kamatra sem alkalmazható a három éves elévülési határidő (Dt. III. f.

Más kamat 32 év alatt évül el, éppen úgy, mint minden megítélt kamat, ha hitelügyletből eredt is (v. ö. 62. és 65. sz. curiai döntvény).

A kamatnak fogalmi alkotó eleme, hogy helyettesíthető dolgok után és a tőkével *hasonnemű* dolgokban szedhető; tehát bor után borban, pénz után pénzben.

Kamat akkor jár, ha e mellékjog külön jogi tény alapján illeti a hitelezőt. Tehát a főjog pusztá fennállásából a mellékjog létezése nem következtethető. A kamathoz való kötelmi jog *forrása jogügylet és törvény* lehet, s ezen az alapon beszélünk *jogügyleti és törvényes kamatról*; amaz más néven *önkéntes*, ez *szükségszerű* kamat.

A törvényes kamat kifejezés kettőt jelent: azt a kamatot, amely törvény alapján jár, ha jogügyleti kamat nincs s amely most 5% ; és azt a legmagasabb kamatot (jelenleg 8%), amelyet bírói úton érvényesíteni lehet. Közönségesen az előbbi értelemben használjuk a törvényes kamat kifejezést, míg az utóbbira a *megengedett kamat* elnevezés a találóbb, szemben a *meg nem engedett* kamattal.

A) *A törvényes kamatlábról* 1896. július 1-től kezdve, az 1895:XXXV. t.-cz. intézkedik, amely a kikötés nélkül fizetendő kamatot évi 6% helyett 5%-ban állapította meg. Ugyancsak 5% a törvényes kamat akkor, ha kamat fizetése ki van ugyan kötve, de a kamat összege vagy mértéke nincs megállapítva; valamint, ha az 5%-nál magasabb kamat nincs írásban kikötve. De a váltótörvény 50., 51. és 112. §-a által megállapított 6%-os törvényes kamat ma is fennáll; valamint érintetlen az 1877:XX. t.-cz. 103. §-ának az az intézkedése, hogy a gyám és gondnok 8%-os kamatot tartozik fizetni a gyámpénztárba saját mulasztásából be nem adott tőkék után; úgy a berni egyezmény (1892:XXV. t.-cz.) 42. cikke, melynek értelmében a vasut a kártérítésre jogosultnak az igény emelése napjától 6% kamatot fizetni köteles.

A törvényes kamat eseteit nem lehet kimerítően felsorolni;

XII. 69.), mert ez a tőkével együtt évül el (u. o. XVIII. 65.). A kamat elévülését a telekkönyvi bejegyzés nem gátolja (Dt. u. f. XXXVI. 85.) s ez az elévülés sem vehető hivatalból figyelembe.

ide tartozik: a késedelmi kamat,¹ a perkamat, a kárkamat,² a számadásnál járó kamat, továbbá a pénzhagyomány és a kötelesrész után a megnyílás időpontjától fizetendő kamat stb.³

B) A jogügyleti kamat, amely egyoldalú ígéreten, szerződésen és végrendeleten alapulhat, a következő törvényes korlátozások alá esik:⁴

¹ A késedelmi kamat (l. 174. §.) csak pénztartozás után jár s fixirozva van a törvényes kamatláb nagyságára. Ujabb bírói gyakorlatunk szerint, ha a lejárat napja meg volt állapítva, ettől a naptól (Dt. u. f. XVI. 98., u. f. XXII. 59.), különben a megintés, illetve a keresetiadítás napjától kezdve (Dt. III. f. XIII. 6.) jár késedelmi kamat. A késedelmi kamat akkor is 5%, ha a lejárat előtti szerződési kamat 5%-nál kisebb volt. (Edt. I. 176.). Kamatok a per szünetelésének az idejére is megítélendők (C. J. G. 560/1904.), de ha megszűnt a per, csak az újrafelvételtől kezdve jár késedelmi kamat. (C. 7662/1904.).

² Kárösszeg után előbb az ítélet napjától (Dt. u. f. VII. 10.), majd a kártérítési kereset beadásától (Dt. u. f. XXXVI. 82.), ujabban pedig a kártétel napjától ítélik meg a kamatot (Dt. III. f. XIV. 36.). Ügyvéd a fele részére átvett pénzt kamatoztatni nem köteles ugyan, de a pénzvisszatartás miatti panasz benyújtásától kezdve 5% kamatot fizetni köteles. (Edt. I. 480.).

³ E két utóbbit és a hozzájuk hasonló alappal bírói kamatokat *egyenértéki vagy méltányossági* kamatnak nevezi *Grosschmid*, aki a törvényes kamatnál nem ismeri el feltétlenül a tőkeelvezés alapelvét. (Fejezetek I. 66, 253, II. 5, 6, 54, 131, 722, 723, 745, 747.). A bánatpénz (Dt. u. f. XII. 68., III. f. VII. 70.), a kétszeresen megítélt foglaló (Dt. r. f. XV. 74.), a kötbér (u. o. XXI. 84.), a visszatérő időszakokban fizetendő tartás (C. I. G. 445/1904.), az ügyvédi díj, továbbá — késedelem esetét kivéve — a jóhiszeműen, de illetéktelenül felvett pénzösszeg (Mdt. VIII. 701.) és az elmaradt haszon után (Dt. r. f. XVIII. 67.) kamat nem jár. Ez utóbbit *Grosschmid*: (Fejezetek I. 727.) nem tartja helyesnek. A hitelező késedelme a kereset beadása előtti kamatot esetleg megszünteti. (L. 175. §.).

⁴ Az 1868: XXXI. t.-cz. eltörölte az uzsorára vonatkozó régiebb törvényeket, vagyis az 1622: XLVI., 1647: CXLIV., 1715: LI., 1723: CXX. és 1802. évi XXI. t.-czikkeket, minek következtében az uzsora s különösen a kisbirtokososztály kizsákmányolása felburjánzott. Ezen az állapoton segített az 1877: VIII. t.-cz., mikor a megengedett kamatláb nagyságát szabályozta; még inkább pedig az 1883: XXV. t.-cz. az uzsoráról. Az a 15 év (1868—1883.) óriási károkat tett a nemzeti vagyonban, hiszen, mint az 1877: VIII. t.-cz. javaslatának indokolása mondja: „nem ritkán 200%-os uzsorakölcsönök kebeleztettek be, a 30—50%-os kölcsönök pedig igen nagy számmal fordultak.” 1908-ban újabb törvényjavaslat készült, mely az uzsorát még szigorúbban kívánja üldözni.

a) a megengedett kamatláb 8%; de ennél magasabb kamat írásbeli szerződéssel kiköthető, s ha ilyen kikötés alapján, vagy e nélkül is — de nem tévedésből — kifizette azt az adós, a többletet vissza nem követelheti és a kölcsöntőke törlesztésére, sem perben, sem perenkívül, nem számíthatja be (1877: VIII. t.-cz. 5. §.);¹

b) a 8%-nál magasabb kamat csak naturalis obligatio, mert a bíró 8%-nál magasabb kamatot meg nem állapíthat; amely szabály áll akkor is, ha a magasabb kamatot bírói egyezségben akarnák kikötni; közjegyző nem vehet fel oly közokiratot és nem ruházhat fel közjegyzői okirat minőségével olyan magánokiratot, amelyben 8%-nál magasabb kamatot kötöttek ki; az ezzel ellenkező okirat közokirat, illetőleg közjegyzői okirat erejével nem bír; 8%-nál magasabb kamatot biztosító zálogjog előjegyzése vagy bekebelezése nem rendelhető el; végül 8 százaléknál magasabb kamat biztosítása vagy behajtása végett a bíró nem rendelhet el s nem foganatosíthat végrehajtást (1877: VIII. t.-cz. 1., 3. és 4. §., 1883: XXV. t.-cz. 21. §.). Kamat alatt nemcsak a pénzben fizetendő minden melléktartozás értendő, hanem bármely dolog vagy haszon, melynek adására vagy teljesítésére az adós a hitelező részére a tőke visszafizetésén, illetőleg visszatérítésén kívül kötelezettséget vállal; s a 8% kamatba a kötbér, üzletdíj, megtérítési összeg és mindennemű melléktartozás is beszámítandó. A felek által határozott összegben kikötött, de százaléokban ki nem fejezett melléktartozások bekebelezését vagy előjegyzését a bíró csak azon, a telekkönyvben kitüntetendő záradékkal rendelheti el, hogy az összes melléktartozás a tőke 8 százalékát meg nem haladhatja (1877: VIII. t.-cz. 2. és 3. §.);²

¹ 24. sz. curiai döntvény: Éppen így nem számíthatók a kölcsöntőke törlesztésére az ingatlanok a törvény szerint semmis zálogszerződés alapján szedett azon hasznai, amelyek a törvényes kamatmértéket meghaladták. A Curianak I. G. 580/1903. sz. ítélete szerint az 1877: VIII. t.-cz. 5. §-a csak akkor alkalmazható, ha az adós mindenegyes fizetés alkalmával kijelenti, hogy a fizetést a 8%-on felül kikötött kamatra kívánja teljesíteni és a fizetést ily kijelentés mellett tényleg 8%-nál magasabb kamatra teljesíti.

² A tőkének bizonyos időn belüli visszafizetése esetére kikötött kártalanítási díj (storno) a kamat jellegével bír. (C. 4491/1906.). Ha az adóslevélben kikötött kártalanítási díj az adósnek csak esetleges és

c) a 8 százaléknál magasabb kamat magában véve nem *uzsora*; mert ez csak akkor forog fenn, ha valaki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy harmadiknak engedett, túlságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy alperesnek anyagi romlását előidézni vagy fokozni alkalmasok; vagy oly mérvűek, hogy, az eset körülményeihez képest, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalanság mutatkozik (1883: XXV. t.-cz. 1. §.).¹ Ha az *uzsora* vétségét megállapítja a bíróság, az ügyletet egyúttal semmisnek mondja ki s a megsemmisítés jogkövetkezményeit következőleg állapítja meg: a hitelezőt az az érték illeti, amelyet valósággal hitelezett, az adóst pedig az a vagyoni előny, melyet a valósággal hitelezett értéken felül akár maga, akár helyette más a hitelezőnek vagy az ő részére másnak a vagyonába juttatott és ezen vagyoni előny értékének a teljesítés napjától számítandó 5 százalékos kamatai. Ha ezen számítás alapján jár a hitelezőnek valami, e többlet erejéig az eredeti követelés fedezésére szerzett biztosíték érvényben marad (1883: XXV. t.-cz. 8. §.);

d) 5 százaléknál magasabb kamat csak *írásbeli szerződéssel* állapítható meg (1868: XXXI. t.-cz. 1. §.);² ha azonban az adós ily kikötés nélkül többlet fizetett, a többletet vissza nem követel-

nem a tőke után időszakonként visszatérőleg s nem feltétlenül fizetendő tartozása, erre nézve az 1877: VIII. t.-cz. 3. §-a alkalmazást nem nyerhet s korlátozás telekkönyvi bejegyzésének helye nincs (C. 9536/1903.).

¹ *Grosschmid* Béni (Hitel- és reáluzsora cz. m.) kimutatta, mennyire téves a bírói gyakorlatnak az a felfogása, mintha ez a törvény csak a „kölcson és más hitelezési“ ügyletek által üzött *uzsora*-ra vonatkoznék, holott az minden hitelezés mellett eszközölt vételre (pl. gabonaelővétel), vagyis az áru- vagy reáluzsorára is kiterjed.

² Az írásbeli szerződést nem kell az 1868: LIV. t.-cz. 167. és 168. §-ai szerint kiállítani. De ha az adóslevelet az adós nem értette, s azt neki az általa értett nyelven meg nem magyarázták, s hogy az megtörtént, a tanúk az okiraton nem bizonyították: csak a törvényes kamat ítélendő meg (Dt. r. f. XV. 88., XXIV. 75.). A törvényesnél magasabb kamat megítélendő, ha a kötvényben a kamatláb nincs ugyan meghatározva, de a kamatként fizetendő összeg számszerűleg ki van téve (Dt. r. f. XVII. 97.). 8%-nál magasabb kamat kikötése esetén az adóst nem illeti meg kivételes felmondási idő, mint ezt a Terv. 1136. §-a előírja.

heti, sem a tőkébe be nem számíthatja (24. sz. curiai döntv.). Ha 5 százaléknál magasabb kamat van kikötve, ez, a felek más megállapodása hiányában, az adós késedelme esetén tovább folyik (1895: XXXV. t.-cz. 1. §.).

e) olyan kölcsönnél, amelyet félévnel hosszabb időre kötöttek, *a félévet meghaladó időre kamatot előre levonni nem szabad*; a félévet meghaladó időre, vagy a 8 százalékon felül bármely időtartamra előre levont kamatok a tőkéből lerovott összegnek tekintetnek (1877: VIII. t.-cz. 5. §.);

f) ha a kölcsönszerződésben a felvetnél nagyobb összegnek visszafizetését kötelezte az adós: a bíró csak az okiratban felvettnék elismert tőkeösszeget állapítja meg s e tőke után a kamatokra nézve az itt kifejtett szabályokat alkalmazza (u. o. 6. §.);

g) *kamat után kamat* csak kikötés alapján, illetve akkor jár, ha a lejárt kamatot külön beperlik, mely utóbbi esetben az a kereset benyújtásától számítatik (1868. évi XXXI. t.-cz. 4. §.).¹ A kikötésnek, ha az alap- vagy főkamattal együtt 5%-ot meghalad, írásban kell történnie; 8%-nál magasabb kamat a kamatos kamattal (vagy alkamattal) együtt sem érvényesíthető bírói úton (Dt. III. f. XVII. 73.). A kikötés úgy is szólhat, hogy a kamatok félvévenként vagy évenként a tőkéhez csatoltassanak. Ez az *anatocismus conjunctus*; különben pedig *anatocismus separatus* forog fenn.

h) A kamatozást nem szakítja meg az a körülmény, sem a törvényes, sem a jogügyleti kamatoknál, hogy a lejárt kamatok a tőkét meghaladják.² Ez az eset a kölcsönnél és más hitelezési ügyleteknél, a 3 éves elévülési határidő következtében, csak akkor következhetik be, ha még van ítélve a követelés; más ügyleteknél azonban enélkül is előállhat.³

¹ Az 1868: XXXI. t.-cz. 4. §-a úgy értelmezendő, hogy a kamat külön keresettel csak akkor követelhető, ha erre alapos ok forog fenn, pl. ha a tőke még le nem járt, ellenben a kamat esedékessé vált, vagy ha a tőke fizetésére halasztást adott a hitelező (C. I. G. 583/1903.).

² Az optkv. 1335. §-a szerint nem járt kamat, ha az a tőkeadósság mennyiségéig felszaporodott (*alterum tantum*); de a perindítás napjától kezdve ismét lehet kamatot követelni.

³ A kamatfizetés félbeszakítja a tőke elévülését. Ha a tőke elévült, kamat nem jár az utolsó három évre sem. Oly esetben, midőn a hitelező a kölcsöntőke lejártá után a kamatot felvette, a kölcsön addig a későbbi

i) Uzsorás kölcsönök adására irányuló szerződés vagy társaság az 1883:XXV. t.-cz.-be ütközvén, semmis.

III. A kártérítés.¹

Kár alatt minden hátrányt értünk, amely valakit alanyi jogainak megsértése által ér. Elvileg tehát nemcsak a vagyoni hátrány *kár*, hanem minden alanyi jog megsértése annak minősítendő, ha nem is származott belőle vagyoni hátrány. Ezt az utóbbi tételt azonban, mint a 31. §-ban hangsúlyoztuk, nem ismeri el a mai magyar magánjog, s, egyes kivételes esettől (pl. a fájdalomdíj megítélésétől, [Gdt. II. 678.] amit — a porosz Landrecht nyomán — jó volna az alsóbb sorsúakra korlátozni) eltekintve, szabály jelenleg nálunk, hogy *csak a vagyoni kár térítendő meg.*²

időpontig meghosszabbítottnak tekintendő, amelyig az adós a kamatot előre lefizette (Dt. III. f. XIV. 21.). Ha az alperes a marasztaló alsó bírósági ítélet folytán fizetett és a felső bíróság felperest keresetével elutasította, a felperes a felvett összegnek időközi törvényes kamatait is tartozik az alperesnek megfizetni (u. o. V. 66.).

¹ V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 629—729., II. 14, 31, 33—36, 40, 42, 51, 102, 163, 200, 214, 594, 646, 884, 1202., *Dell' Adami*: Magyar Themis 1873., *Nagy Ferencz*: u. o. 1880., *Horovitz Gyula*: M. K. 1902/32., *Wolff Károly*: Magyar Jogi Lexikon IV. 584. s az ott idézett irodalom, *Schwarz*: Újabb magánjogi fejtegetések 218. l., *Menyhárt Gáspár*: J. K. 1901. évf., *Katona Mór*: M. J. U. 1903/1.

A kártérítés, mint új kötelelem jelentkezik, ha dologi jog megsértéséből támadt; és mint a réginek a módosulása, ha kötelet jogot sértett meg az adós. L. ennek következményeit: fentebb 31. §.

² L. alább 206. §. *Frank* (17. §-nál id. m. I. 700.) kiemeli, hogy régi jogunkban „a szenvedett fájdalom fejében mindig járt jutalom“ s „a leány vagy fiú személyében számba kellett venni megakasztott jövőendő szerencsését is“. Szóval az ideális kár is megtérítendő volt; s materialisztikus irányú élő jogunk itt is visszaesést mutat, éppen úgy, mint a személyiségi jogok védelménél (l. fentebb 2. §. és 37. §. 2. jegyz.). De legújabbban, bizonyára a Terv. és talán az optkv. 1293, 1325, 1326, 1329. és 1330. §-ának a jótékony hatása alatt, a régi joghoz való közeledésre találunk példát, amennyiben kimondta (I. G. 457/1904. szám alatt) a Curia, hogy: „törvényes gyakorlatunk szerint erőszakos nemi közöszlős esetében a sértett annak a kárnak a megtérítését is követelheti, amely őt az által fenyegeti, hogy erkölcsi tisztaságának elhárítása következtében férjhezmenetele elé akadály gördül.“ Azonos: Mdt. VIII. 688. Kimondta továbbá a C., hogy földműves em-

A vagyoni kár pedig kétféle: *tényleges kár* (damnum emergens), vagyis a meglevő vagyon csökkenése, egészben vagy részben való megsemmisülése; és *elmaradt haszon* (lucrum cessans), vagyis azon vagyonnyereség, amely a gazdálkodás rendes menete mellett előállott volna, de amelytől az illető a károsító tény okából elesett.

Ha valaki akár igenleges, akár nemleges kárt szenvedett, vagy ha mindkét kár együttvéve érte őt, és ha van, aki ezért a tényért felelősségre vonható: a félnek kártérítéshez van joga.

A kártérítéshez tehát *három kellék* szükséges:

1. kár;
2. károsító idegen tény, amelyért
3. valaki felelősséggel tartozik.

A kár okozata legyen a károsító ténynek, akár közvetlenül, akár közvetve (Gdt. II. 620.).

A kártérítési kötelezettség pedig származhatik:

- a) *törvényből*, pl. a kisajátításnál;
- b) *jogügyletből* (kárvallás), pl. kárbiztosítás esetében, és
- c) *jogellenes magatartásból* (károkozás).¹

A két első esetben a *kártérítés*, mint gazdasági kiegyenlítés, *mértékét* (teljes, korlátolt kártérítés, szavatosság, átalánykártérítés, bánatpénz stb.) és *módját* a törvény, illetve a jogügylet megszabja; felőle tehát nem merülhet fel kétség.

bernél is oly testi fogyatkozást jelent félszem kiütése, amelyért anyagi kár nélkül is jár kártérítés. (C. 3384/1906.). Felmondási időre járó *tarifált kártérítést* állapítanak meg pl. az ipartörv. 74. és 97. §-ai. Nem ítélték meg előbb a szüzesség elvesztésében s a szülési fájdalomban rejlő kárt (Dt. u. f. XXIV. 17., XXVIII. 78., u. f. III. 109.); valamint azt a kárt sem, amit a sértett jövőendő előhaladásában szenved, rendszerint azzal az indokkal, hogy az számszerűleg meg nem állapítható (Dt. III. f. XVI. 285.). V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 767. A Terv. 1140. §-a s még inkább a Főelőadmány (VI. 259.) a nem vagyoni kár megtérítése tekintetében szabadelvű álláspontot követnek, ha nem is fogadják el a tárgyi felelősség elvét.

A kártérítési kötelezettség teljesítése azon állapot helyreállításában áll, amely fenforogna akkor, ha a károsító tény meg nem történt volna. A kár megállapításánál a kártérítés követelésére jogosítottnak gazdasági helyzete, amint a károsító tény után fennállott, összehasonlítható azzal az állásponttal, amely a kártérítésre kötelezett helyes magatartása mellett lett volna. (Német Reichsgericht, J. K. 1906/33.). Kártérítési jogra I. Jogállam 1906. 7, 8, 9, 10. füzet is.

¹ V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 637, 638, 648.; Gdt. II. 624., 627, 939.

A harmadik esetben — a kártérítés mértékére nézve — az az általános alapelv, hogy a károsult félnek *az eredeti állapot helyreállítására* van igénye. Ez legteljesebben történik *természetben* (in natura), pl. az ellopott dolog, mint specis, visszaadása vagy hasonló minőségű (genus) dolog szolgáltatása által. Ez a naturalis restitutio — mint kártérítési mód — ilyenkor a prius; s a károsult, ha lehetséges annak a helyzetnek természetben való helyreállítása, amely a károsítás nélkül fenforogna, az elégtételnek csak ezt a módját követelheti; valamint a felelős személy is elsősorban csak erre kötelezhető. Ha azonban ez nem lehetséges, vagy igen méltánytalan volna, a sértett egész érdek (interesse) *pénzben* állítandó helyre,¹ még pedig elvileg teljesen helyreállítandó lenne, tekintet nélkül arra, hogy a jogellenes magatartás gonosz szándékból, feltűnő, avagy csak kisebb fokú gondatlanságból eredt-e. Aki kárt szenvedett, nem büntethető amiatt, hogy a felelős személy vétkessége kisebb fokú volt.² Mégis bírói gyakorlatunk nem ezt az, egyedül helyes álláspontot követi, hanem, mint a 31. §-ban már kiemeltük, (kétségtelenül az optkv. 1293. és következő §-ainak hatása alatt is), *a szándékosság, illetve gondatlanság fokától függ*, hogy megítéli-e a lucrum cessant is, avagy csak a damnum emergent (Dt. r. f. XV. 23., XXIII. 90.). Az egész érdeksorbulás megtérítését kizárja továbbá, erkölcsi indokok alapján, a H. T. 3. §-a, amely szerint az eljegyzésnek egyoldalú, alaptalan felbontása esetében csak a tényleges kár térítendő meg (l. fentebb 55. §.). Végül a lehetetlenülés és a késedelemben nyilvánuló jogellenes magatartás következményei esnek különleges szabályok alá (l. fentebb 162. s alább 174. és 175. §.).

Nincs tételes rendelkezés magánjogunkban a jogügylet meg-

¹ A Terv. és Főelőadmány (1139. §., illetve VI. 254.) szerint a kártérítés rendszerint készpénzben nyújtandó, de kérhetik a felek az előbbi állapot helyreállítását vagy másfajtajú kártérítést is. Az egyéb módon meg nem térülő kár mindenesetre készpénzben térítendő meg.

² A magánjog igazsága nem az akarat fenytésében vagy jutalmazásában, hanem a *gazdászági kiegyenlítésben* áll, mely nemcsak a károsító szándékával, hanem a károsított kárával is számol, s éppen azért a subjectiv vétkesség princípiumával be nem érheti (V. ö. Schwarz Gusztáv: Magyar Igazságügy 37. k. 1. sz., Helle: 186. §-nál id. m. 95. l.); továbbá — mint Frank kiemeli — „akárkinek és akárminő tette inkább magának ártson, mintsem másnak.“

kötéséből származó felelősség (*negatív interesse*) mértékére nézve, de kétségtelen, hogy teljes vagyoni kártérítés követelhető ilyenkor is, azzal a korlátozással, hogy nagyobb kártérítés nem jár annál, mint a mennyit, ha a jogügylet érvényes vagy végleges hatású lett volna, a fél nem teljesítés esetében követelhetné.¹

A pénzbeli kártérítésnél meg kell állapítani a *kár mennyiségét*, amit, éppen úgy, mint a kár tényét, a kártérítést igénylő tartozik bizonyítani. E tekintetben általános alapelv, hogy a dolog *rendes, piaczi értéke* térítendő meg; de ha a károsult kimutatja, hogy a dolog reá nézve *rendkívül értékkel* bírt, ezt az érdekmennyiséget a rendes értékhez hozzáadva, szintén meg kell ítélni a károsult számára. Az *előszereteti* érték azonban rendszerint nem vehető figyelembe (l. fentebb 21. §.).

A kár mennyisége a teljesítésnek, jogellenes magatartásnál pedig az *elkövetésnek a helye és időpontja* szerint állapítandó meg.

A kár mennyiségét sokszor nem lehet perrendszerűen bizonyítani. Erre az esetre az 1893: XVIII. t.-cz. 65. §-a azt rendeli, hogy akkor, ha a felek ajánlotta bizonyítékok megnyugtató eredményt nem nyújtottak, a bíróság az összes körülmények figyelembe vételével, legjobb belátása szerint állapítja meg a kár mennyiségét, s, amennyiben véleményének alkotásához szükségesnek találja, nemcsak szakértők meghallgatását, hanem bizonyításfelvételt és tudakozódásokat is hivatalból foganatosíthat.

De a kártérítés mértéke változást szenved először akkor, ha *résben önokozta károsodás* forog fenn, vagyis, ha a kárvallott ténye is hozzájárult a kár *okozásához*, amikor a kártevő személy csak a kár részét (rendszerint a felét: C. 7639/1895., 1273/1889., 5772/1892., G. 28/1904., v. ö. optkv. 1304. §., vagy megfelelően

¹ V. ö. fentebb 31. §., Terv. 1143. §. és Ind. III. 336. Ez utóbbi hely a szerződés megkötéséből eredő kár körében a következőket sorolja fel: a szerződés megkötésének költségét; a teljesítés eszközölésére és előkészítésére fordított költségeket és kiadásokat (v. ö. Mdt. VIII. 789.), különösen a munkabéreket és fuvardíjakat; a szerződés alapján tett részleges szolgáltatást; azt a hátrányt, mely a károsultat annak folytán éri, hogy a szerződés hatályosságában bízva, harmadik személlyel arra vonatkozólag további kötelezettséget vállalt és azt nem teljesítheti; azt a hátrányt, melyet a károsult más hasonló szerződés elmulasztása által szenvedett.

megosztva: C. G. 221/1904.). viseli. Ugyanez a szabály, ha a károsult elmulasztotta a kár enyhítését, pl. nem gyógyíttatta magát, tehát ha ő *fokozta* a kárt; ilyenkor is méltánytalan lenne a kártevőre hárítani az egész felelősséget és pedig még akkor is, ha a károsult vétőképtelen volna, ami az ilyen személy kártérítési kötelezettségére vonatkozó alapelvből (l. 40. §.) önként következik.¹

Változik még a kártérítés mértéke akkor is ha *compensatio lucri et damni* fordul elő, vagyis ha a károsító tény egyúttal vagyoni hasznot eredményezett, amely utóbbi esetben a haszon levonandó s csak a fenmaradó kár térítendő meg (C. 6619/1903.). Ez a haszon lehet vagy valóságos vagyonszaporodás, vagy károsodás elhárítása, pl. ha az eladó késedelmesen teljesít, minek folytán az árú nem pusztul el abban a raktárban, amelybe szállítani tartozott volna s amelyet az árvíz időközben elsodort.²

Végül meg kell jegyezni, hogy ha többen felelősek a jogellenes magatartásból eredt kárért s a károkozás aránya meg nem állapítható, kötelezettségük kifelé egyetemleges; ha pedig többen szenvedtek kárt, egyikök is felléphet kártérítésért (C. 7624/1905.); egymás közt pedig egyenlően oszlik meg. (Mdt. VIII. 68.).

IV. Telekkönyvi szolgáltatás.

A telekkönyvi szolgáltatás nem egyéb, mint telekkönyvi bejegyzésre alkalmas bekebelezési, illetve kitörlési engedély kiállítás és átadása olyképpen, hogy annak alapján a hitelező az adós telekkönyvi jogutódja, a javára engedélyezett idegen dologi jog vagy abszolút kötelelem alanya lehessen, vagy a rangsorban

¹ V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 69. §., *Ödönfi*: Ü. L. 1904/49., *Szladits*: J. K. 1907/5., *Rümelin*: Die Gründe der Schadenzurechnung, *Weyl*: System d. Verschuldensbegriffe. A bírói gyakorlat ellentétes. Dt. IV. f. III. 210.: Senki károsodása keletkezését és folyását tétlenül nézni jogosítva nincs, hanem mindazt, ami tehetségében áll, a kár megakasztása végett elkövetni tartozik; Gdt. II. 624.: A kárt csak külön lekötélés esetén tartozik a károsult elhárítani.

² *Stintzing* (findet Vortheilanrechnung beim Schadenersatzanspruch statt? cz. m.) és *Szentmiklósi* (J. K. 1906/5.) szerint a *compensatio* csak látszólagos és az egész intézmény elejtendő. Nem történt ilyen esetben más, mint a kár helyes félbecsülése.

előbbre kerülhessen, illetve, hogy az adós javára bejegyzett jog kitörlése vagy korlátozása bekebelezhető legyen.

Ilyen szolgáltatás kötelemnek tárgya lehet minden olyan jogra nézve, amely telekkönyvileg bejegyezhető.

Ha az adós önként nem szolgáltat, nem dologi, hanem kötelmi igény támad, s a kereseti kérelem arra irányítandó, hogy az alperes adjon megfelelő bekebelezési (elsőbbségi), illetve kitörlési engedélyt; ha pedig ezt nem tenné meg a teljesítésre kitűzött határidő alatt, a bejegyzés az ítélet alapján fogantatható legyen. Az adásvételi jognál azonban, a 11. sz. curiai döntvény szerint, a per fel nem jegyezhető, s legfeljebb zárlatot lehet kérni (végr. törv. 237/244. §.).

Az adós kötelezettsége a telekkönyvi szolgáltatásnál arra is kiterjed, hogy olyan telekkönyvi állapotot teremtsen, illetve tartson fenn, hogy a jog megszerzése, illetve feltétlen kitörlése bekebelezhető legyen; tehát pl. irassa nevére az eladott ingatlant, töröltesse ki az alzálogjogot. Ha ezt nem tenné meg, a hitelező perelheti adósa nevében azt, aki az adós tkvi jogának bekebelezését megakadályozza.

De a telekkönyvi szolgáltatás egymagában nem elegendő a megfelelő jogváltozás beállításához; kell, hogy a hitelező kérje a bekebelezési, illetve kitörlési engedély, avagy a jogerős bírói ítélet alapján a telekkönyvi bejegyzést. És ha nem kéri, mi lesz? Mert az adós — mai jogunk szerint — nem kérheti ezt a hitelező helyett, még ha kívánatos lenne is reá nézve a jogváltozás telekkönyvi keresztülvitele, mert pl. őt zaklatják az ingatlan adójáért vagy a tőkeamatadóért. Az adós perrel sem szoríthatja a hitelezőt a telekkönyvi bejegyzés keresztülvitelére; minélfogva a régi telekkönyvi állapotot tűrni tartozik; de a jogért, a telekkönyvi szolgáltatás megtörténte után, természetesen nem fog többé szavatolni.¹

A telekkönyvi szolgáltatásra vonatkozó kötelmi igény jogügylet, törvény (pl. ha a kezes kifizette a követelést: *cessio legis*) és tartozatlan fizetés alapján keletkezhetik, amely utóbbi tévedésből adott bekebelezési engedéllynél forog fenn.

¹ Ugyanez az eset, ha az ingó dolgot nem veszi át a vevő; de ezt az adós bírói letétbe helyezheti. Az egész kérdést először *Grosschmid* fejtette ki egyetemi előadásain. L. részletesen: *Fejezetek cz. művében*, I. 1—589. V. ö. 142. és 187. §.

164. §. A kötelem tartalma.

Minden alanyi jog tartalma a benne foglalt jogosítványokból állván, a kötelem tartalma alatt a hitelezőnek azt a jogát értjük, amelynél fogva a kötelemben megjelölt egész szolgáltatásnak a kitűzött helyen és időben való teljesítését követelheti az adóstól. A római jog definitiójából a *juris vinculum* felel meg a kötelem tartalmának, az adós szempontjából; ami különben azt is jelenti, hogy a kötelmi jog kikényszeríthető, ha az adós a kötelem tartalmának megfelelő magatartást nem tanúsítja.

Öt elemből áll tehát a kötelem tartalma: 1. ki, 2. kinek, 3. mit, 4. hol és 5. mikor tartozik teljesíteni.

1. A kötelmi jog relativ jog lévén, kötelezett személy csak egy van az adós. Alapelv tehát, hogy az *adós tartozik szolgáltatni*; mert hiszen mástól, hacsak nem kezes vagy nem egyetemleges adóstárs, a hitelező nem is követelheti a szolgáltatást. De az *adós személye* még sem olyan fontos minden kötelemben, hogy más is éppen olyan hatálylyal ne teljesíthetne.¹ Nevezetesen, ha helyettesíthető a kötelem, rendszerint mindegy, ki teljesít. Ellenben helyettesíthetetlen kötelemnél, ahol t. i. az adósnak különleges képessége fontos, mástól nem tartozik a hitelező a teljesítést elfogadni. Ha az adós a más által való teljesítésbe helyettesíthető kötelemnél beleegyezik vagy nem nyilatkozik ellene, továbbá az ú. n. *jus offerendi* esetében (l. 153. §.); a hitelező köteles a szolgáltatást elfogadni; ha pedig az adós tiltakozik ellene, elfogadhatja azt.

Az adósnek a kérdéses szolgáltatásra cselekvőképésnek kell lennie; különben a gyám vagy gondnok visszakövetelési joggal élhet, ha nem valódi vagy le nem járt tartozás egyenlítettett ki.

2. Második szabály, hogy rendszerint a *hitelező kezéhez* kell szolgáltatni (1715: LIV. t.-cz.), ha t. i. ő a kérdéses kötelem tekintetében cselekvőképés; egyébként pedig csak a törvényes képviselő vagy a gyámhatóság fogadhatja el érvényesen a teljesítést. A cselekvőképés hitelező képviselőre bízhatja a szolgáltatás elfogadását, amikor vagy csak ez (*mandatum solvendi*

¹ Ilyenkor követelheti a fizető harmadik személy a követelés engedményezését (*reá ruházását, subrogatio*). (Mdt. VIII. 1001.).

et accipiendi), vagy ez is és a hitelező is jogosítva van a teljesítés átvételére (assignatio, solutionis causa adiectio, iussus).¹

Ha valaki az árút nyugtázott számlával együtt hozza, ez a teljesítés felvételére felhatalmazottnak tekintendő.

Nem a hitelező kezéhez kell teljesíteni, ha bírói vagy más hatósági határozattal a követelést letiltották az adósnál, amikor is e határozat irányadó (v. ö. 1881: LX. t.-cz. 82., 123., és 124. §.).

Ha több hitelező kéri a teljesítést, pl. többszöri engedmény esetében, a 12. §-ban előadottak irányadók.

Ha a hitelező vagy képviselője kezéhez való fizetést valamely jogilag számításba vehető akadály hátráltatja, a szolgáltatás bírói letétbe helyezhető (Dt. III. f., XVII. 4.), amely a fizetést helyettesíti (u. o. IX. 125.).

3. Az adós először is *azt* köteles szolgáltatni, amivel tartozik, s, a facultas alternativa esetét kivéve, *mást* (aliud pro alio) nem szolgáltatathat, de nem is köteles szolgáltatni.² Továbbá a hitelezőnek az *egész* szolgáltatásra van lejáratkor igénye, és a részszolgáltatást visszautasíthatja anélkül, hogy ezzel késedelembe esnék; sőt a kamatok nélkül kínált tőke felvételét is jogosan megtámadhatja (Dt. u. f. III. 126.). Ezt nevezik *a hitelező érdekegységének*, ami pénzköveteléseknél is megóvandó, mert fontos lehet a hitelezőre nézve, hogy az egész összeget megkapja; hiszen talán épp akkor neki is teljesítenie kell saját hitelezőjénél. Ennélfogva pénztartozásnál sincs joga az adósnak részszolgáltatásra.

Ez alól az általános szabály alól a következő kivételek vannak:

a) ha kétoldalú kötelelemnél az egyik fél részteljesítését a

¹ Ilyen képviselő sok esetben a postatakarékpénztár. Ha ennél — késedelem nélkül — megtörtént a befizetés, jöllehet a hitelező később értesült is róla, a teljesítés iránt időközben indított kereset elutasítandó (Dt. III. f. III. 105., XXVII. 183., IV. f. II. 168.).

² Ennélfogva nem helyes a Curia gyakorlata (92. és 324/1882.), amely szerint, ha a vételárt váltó adásának a feltétele alatt hitelezte az eladó, s a vevő nem ad váltót: azonnal a vételár perelhető. Az eladó csak váltó adására s 6% váltó-késedelmi kamatra perelhet, mert ő a váltót le nem számítoztathatta. V. ö. Schwarz: Magánjogi fejt. 205. l. Ide vág a casus kérdése, ha a kötelem tárgyát éri. A szolgáltatás határozatlanságára nézve l. 28. §. és 160. §. 7.

másik elfogadta, a viszontteljesítés megfelelő részét ő is köteles elfogadni;

b) a végrehajtási eljárás során a részszolgáltatás is elfogadandó, és

c) ha a bizományos a felajánlott részszolgáltatást visszautasítja, s ebből a megbízónak kára lesz, tartozik azt megtéríteni.

4. *A szolgáltatás helye*¹ annyiban tartozik a kötelelem tartalmi körébe, mert a hitelező érdeke csak akkor van kielégítve, ha nem másutt, hanem a kijelölt helyen teljesítenek.² Ennélfogva a más helyen való teljesítés visszautasítható s, ha kellő időben ajánlta volna is azt fel az adós, megfelelő szolgáltatásnak nem lehet tekinteni.

A szolgáltatás helye:

a) *határozottan meg lehet állapítva*, még pedig megállapíthatják a felek, valamely jogszabály és a szolgáltatás természete, pl. a gazdatiszt az ingatlanon tartozik teljesíteni. Ha a szolgáltatás helye *vagylagosan van megjelölve*, az oszthatatlan kötelelem bármelyik helyen teljesíthető, s a vagylagos kötelmeknél előadottak irányadók a választásra nézve; az osztható kötelelem pedig mindegyik helyen egyenlően felosztva teljesítendő.

b) Ha a szolgáltatás helye nincs kijelölve,³ (a kereskedelmi törvény ide vágó rendelkezéseit fogadván el a bírói gyakorlat), első szabály, hogy *az adós a saját lakóhelyén szolgáltatthat*. Kivétetnek a jogügyletből eredő pénztartozások, amelyek azon

¹ V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 770—782, II. 343, 368—370, 374, 384, 454, 480, 501, 504, 516, 608.

² A teljesítés helye egyébként is fontos lehet; pl. ez után igazodik a perbeli illetékesség (1868: LIV. t.-cz. 35. §.); a kereskedelmi törvény 339. és 356. §-a szerint sokszor a teljesítés helye alapján állapítandó meg a szolgáltatás mennyisége.

³ Az a körülmény, hogy a teljesítés helye a szerződésben nincs megállapítva, a szerződés érvénytelenítésére alapul nem szolgálhat s a körülményekből megállapítható a teljesítés helye (Dt. III. f. XVI. 131.); illetve ilyenkor ott kell teljesíteni, ahol ezt az illető szolgáltatás természete megengedi, vagy a szolgáltatás iránt a szerződő feleknek a szerződésből kitetsző érdeke megkívánja. (Mdt. VIII. 692.). Sokszor a felek viselkedése adhat támpontot, pl. ha az eltartandó személy az adóshoz költözött, a szerződés akként értelmezendő, hogy a gondozás és ellátás az alperes lakásán teljesítendő. (Gdt. II. 493.).

a helyen rovandók le, ahol a *hitelező* az ügylet megkötésekor *lakott*;¹ mégis a bemutatóra szóló s forgatható papírokon nyugvó tartozás mindig az adós lakóhelyén fizetendő, mert az adós csak a fizetés végetti bemutatáskor tudja biztosan meg, ki a hitelező. További kivétel a magánjogi *vétségen alapuló kártérítési kötelem*, amely rendszerint az elkövetés helyén teljesítendő, pl. ha a megrongált dolog állítandó helyre; különben pedig a hitelező lakóhelyén, mert csak így állítja egészen helyre az adós az érdekesvesztéseget (Dt. III. f. XVIII. 102.). Végül kivétel az az eset, ha a felek tudták a szerződéskötéskor, hogy a kötelem tárgyául szolgáló *dolgok másutt vannak*; mert ilyenkor a kötelem ezen az utóbbi helyen teljesítendő, hacsak nem csupán átmenetileg vannak ott a dolgok.

A teljesítés helyén a felek utóbb, kölcsönös megegyezéssel, változtathatnak; továbbá a hitelező, jöllehet a fizetési helyet egyoldalúlag egyik fél sem változtathatja meg (Dt. III. f. X. 80.), az adósra nézve kevésbé terhes szolgáltatási helyet jelölhet ki; de megváltozhatik a szolgáltatási hely késedelem által is.

5. *A szolgáltatás idejének* a felekre nézve épp olyan fontossága van, mint a szolgáltatási helynek. A hitelező nem kívánhatja, hogy *lejárat előtt teljesítsen* az adós, illetve nem köteles elfogadni a késedelmes teljesítést, ha ezt a kikötött időhöz mérten aránytalanul hosszú idő múlva ajánlják fel, avagy reá nézve a szolgáltatás elfogadása, az időközben változott és jogilag az ő terhére számításba nem vehető helyzetnél fogva, az illető kötelemből kitetsző érdekekkel már nem bír (Dt. III. f. XVIII. 92.). Megjegyzendő azonban, hogy a Curiának 32. sz. döntvénye szerint, nem utasítható el a kereset időelőttiségi kifogás alapján akkor, ha a teljesítési határidő a kereset benyújtásakor nem járt ugyan le még, de már az elsőbírói ítélet hozatala előtt bekövetkezett.²

¹ De azok a pénztartozások, amelyek egyedül a hitelező érdekében kötött ügyletből (ajándék, megbízás nélküli ügyvitel rendkívüli letét, tartozatlan fizetés stb.) erednek, az adós lakóhelyén teljesítendőek. Helytelen a bpesti tábla ama nézete, mintha, a kölcsön és más hitelezési ügyletek kivételével, minden pénztartozás az adós lakóhelyén lenne, más rendelkezés híján, teljesítendő: pl. 3685/1883., 441/1885. V. ö. *Schwarz*: fentebb id. m. 13—57. l.

² E döntvény bírálatára nézve l. *Kovács* Gyula: J. K. 1886. V. ö.

Ha a szolgáltatás egészen elmarad (nem-telejesítés), az adós nem kívánhatja, hogy a szerződés a másik féllel szemben fenntartassék; sőt ő tartozik, hacsak nem bírja kimenteni magát (exculpatio), kártérítéssel. (L. alább 176. §.):

Viszont szabály az is, hogy az adós rendszerint nem teljesíthet lejárat előtt, különösen akkor nem, ha a szolgáltatás idejét a hitelező szempontjából állapították meg, amit a szolgáltatás természetéből, pl. ha 100 hl. bor, vagy 10 waggon búza szállítandó, amelynek átvételéhez megfelelő helyiség kell, a hitelezőre nézve esetleg hátrányos lenne a korábbi teljesítés. Ha a hitelező el is fogadja a lejárat előtti teljesítést, kamatot (interusurium) nem köteles visszatéríteni;¹ s ha az adós lejárat előtt letétbe helyezés által teljesít, a kikötött kamat fizetése alól pusztán ez által nem mentesül, feltéve, hogy a hitelező kimutatja, hogy ő nem képes azzal a kamatlábbal kamatoztatni a tőkét (C. 1327/1900.). Néha, pl. államkölcsonőknél, kikötik a lejárat előtt való teljesítés jogát.²

A szolgáltatás idejét *szerződés* vagy *jogszabály* (pl. lakbérleti szabályrendelet) állapíthatja meg.³ A szerződésekben rendszerint intézkednek a lejárat felől, még pedig vagy úgy, hogy a

még *Imling* Konrád: P. T. XI. köt. és J. K. 1884., *Grosschmid*: Fejezetek II. 73, 77, 78, 81, 86, a lejáratra nézve: I. köt. V. fejezet., II. 1, 2, 5, 6, 47, 51, 223, az interusuriumra nézve: I. 705, 783, 790, II. 35, 734, 906, 932, 1096. Alkalmazandónak tartjuk a 32. sz. döntvényt akkor is, ha sommás perben a követelés a *felebbezési* bíróság ítéletének szóbeli tárgyalás alapján való meghozatala előtt lejárt.

¹ A lejárat előtti fizetés esetére kikötött „kamatszámolás” nem azt jelenti, hogy az egész hátralevő időre eső kamatok egyszerűen levonassanak, hanem, amint a vhtási tv. 192. és a csődtörvény 14. §-ában is ki van fejezve, az a jelentősége, hogy az adós azt az összeget fizesse, amely a fizetés napjától az eredeti lejáratig számított kamataival együtt az eredeti tőkekövetelés teljes összegének megfelel (C. I. G. 644/1903.).

² Annak a kikötésnek, hogy az adós a törlesztéses kölcsönt fel nem mondhatja, joghatálya nincs. (Dt. IV. f. I. 167.). Az adós részére kevésbé kedvező ez a döntés: Szabályszerű felmondás mellett az ilyen kölcsön lejárat előtt csak akkor fizethető ki, ha e jogáról az adós a kötelezvényben kifejezetten le nem mondott. (Dt. IV. f. III. 246.).

³ Ha vagylagos teljesítési időt kötöttek ki és az egyik teljesítési idő feltétele lehetetlenné vált, a hitelező azonnali teljesítést nem követelhet, hanem köteles a végső teljesítési határidőt bevárni. (C. I. G. 14/1906.).

szolgáltatás napját, vagy azt a határidőt, amelyen belül, illetve amelynek eltelte után teljesíteni kell, naptárilag megjelölik, vagy úgy, hogy felmondáshoz fűzik a lejárat megállapítását. Ezekben az esetekben a szolgáltatás idejének meghatározására nézve a következő szabályok irányadók, amelyeket a kereskedelmi törvény 327. és köv. §-ainak elfogadásával állapított meg a szokásjog:

Azok a kötelezettségek, amelyek valamely hó közepére szólnak, annak 15-ik napján; azok pedig, amelyek valamely hó végére szólnak, annak utolsó napján teljesítendők.

Amennyiben a kötelezettség a szerződés megkötésétől számítandó bizonyos idő *eltelte után*, teljesítendő, a teljesítés időpontjának megállapítására nézve, az időtartam kiszámításának általános szabályai (l. 32. §.) irányadók.

Ha a kötelezettség bizonyos *időtartamon belül* teljesítendő, a teljesítésnek ez időtartam eltelte előtt kell bekövetkeznie. Ha azonban a kitűzött időtartam utolsó napja vasárnapra vagy Gergely-naptár szerinti (vagyis ú. n. közönséges) ünnepre esik, a szolgáltatás legkésőbb a vasárnapot, illetve ünnepeket közvetlenül megelőző köznapon teljesítendő.¹

Oly szerződéseknél, melyekben a teljesítési idő közelebbi meghatározása helyett következő kifejezések: »mielőbb, mihelyt csak lehet, alkalmilag«, vagy más hasonló általános kifejezések használatnak, a teljesítés idejét, a fenforgó körülményekhez s az ügylet természetéhez képest, a bíróság határozza meg; ilyenkor késedelmi kamat csak a kereset beadásától kezdve jár (C. I. G. 350/1905.). Ellenben, ha a teljesítést akkép ígérték, hogy annak »néhány«, vagy »egy-két« nap, hét, hó vagy év alatt kell történnie, — a »néhány«, vagy »egy-két« kifejezés alatt: két nap, hét, hó vagy év értendő.

A fizetés idejét egyéb ténykörülményektől függően is meg lehet állapítani; de az adós önkénye szerint bizonytalan időre nem halasztható ekkor sem a teljesítés (Dt. r. f. XVIII. 94.). Ilyen eset lehet, ha az adós üzletének jó menetelét (Dt. u. f. XI. 123.), körülményeinek megváltoztát (u. o. VI. 43.), viszonyainak javulását (u. o. V. 104.). köti ki lejáratul. Ekkor a telje-

¹ A magánjogi forgalomban a nappali órák folyamán kell leróni a szolgáltatást.

sítés határidejét, tekintettel a fenforgó körülményekre, a bíróság állapítja meg; s, ha az adós kifogást támaszt a tekintetben, hogy a kitűzött feltétel még nem állt be, ezt a kifogást ő tartozik bizonyítani (u. o. XI. 123.; Gdt. II. 577—852.).¹

A szolgáltatás idejének megszabása az *adós tetszésére* is bízható; ilyenkor, ha személyes, tehát más által nem teljesíthető kötelezettség forog fenn, a bíróságnál kérheti a hitelező a teljesítési határidő kitűzését; ha pedig másfajta a kötelezettség, ez — ha az adós teljesíteni nem akar — csak halálakor jár le; ekkor azonban feltétlenül lejár s az adós örökösei ellen a kereset azonnal megindítható (Dt. u. f. XIII. 18., III. 33.).

Végül lehetséges az az eset, hogy a kötelezettség teljesítésére *nem tűztek ki határidőt*; ekkor a teljesítés rendszerint bármikor, tehát azonnal is követelhető (Dt. u. f. XIX. 18.), még pedig — külön kikötés hiányában — felmondás nélkül is (u. o. VI. 35.). Ha a *hitelező kívánatára* kell teljesíteni, a szolgáltatás határideje a hitelezőnek az adós előtt ez iránt kifejezett kívánatával egyidejűleg lejártnak tekintendő (u. o. XXXVIII. 9.). Sokszor a szolgáltatás természetéből állapítható meg a teljesítés ideje; pl. valamely évszaknak megfelelő ruházat iránt elfogadott megrendelés külön kikötés nélkül is olyan időben teljesítendő, hogy a ruházat ugyanazon évszakban viselhető legyen. (Mdt. VIII. 694.).

A szolgáltatás idejét a felek kölcsönös megegyezéssel *elhalaszthatják*. Ha új határidőt tűznek ki, ez, más megállapodás hiányában, a korábbi határidő eltelte utáni első nappal veszi kezdetét.

Kétoldalú kötelelemnél attól teheti függővé, ellenkező megállapodás hiányában, az adós a szolgáltatást, hogy a másik fél egyidejűleg szolgáltatasson, hacsak ő előbb nem köteles teljesíteni. Ilyen kötelelemnél a teljesítési készség kijelentése, esetleg saját szolgáltatásának előzetes letétbe helyezés mellett indítható meg sikerrel a kereset; s ez utóbbi eljárás hiányában a viszonyos teljesítésre való kötelezés mondandó ki a marasztaló ítéletben (megkötött marasztalás).

Elhalasztható a teljesítés a lejárát daczára is a *visszatar-*

¹ De a gyakorlat ingadozó; l. e tekintetben Gold Simon: J. K. 1907/1.

tási jog alapján, amelyet elismer élő jogunk, ha ugyanabból a jogalapból származólag van a feleknek egymás ellen két kötelem alapján viszonykövetelésük; amikor szintén egyidejűleg kell mindkét oldalon teljesíteni s *bármelyik fél a szolgáltatást addig visszatarthatja, míg a másik fél is nem szolgáltat.* De a kétoldalú kötelmen kívül keletkezett viszonykövetelést elég biztosítani, egyébként pedig, ha a teljesítést követelnék, az *exceptio non adimpleti contractus* használható védelmi eszközül; továbbá támasztható *actio contraria*; érvényesíthetők az ellenkövetelések kifogás útján, amikor megkötött marasztalásnak lesz helye.

Az adós ellenjoga a visszatartási jog, amelyet egyoldalú, közlésre szánt jogüggyellett érvényesít. A visszatartási jog kizárja az adóskésedelmet, a vétkes lehetetlenülés szülte kártérítést, a beszámítást, az önsegélyt, s a teljesítés kieroszakolását (pl. foglalást, árverést); legfeljebb biztosítási végrehajtásnak lehet akkor helye, mint a mikor az le nem járt tartozás erejéig is elrendelhető.

A visszatartási jog gyakorlása az elévülést nem szakítja félbe.¹

Második fejezet: A kötelmi jog keletkezésének tényállásai.

165. §. A kötelem keletkezéséről általában.

Tudjuk, hogy minden alanyi jog megszerzéséhez valamely jogi tény kell, amely a személy és a jogtárgy közt létesítse a tárgyi jognak megfelelő kapcsolatot.

¹ A visszatartási jog, valamint a beszámítást, viszonykeresetet és megtartási jogot, mint határos intézményeket, behatóan tárgyalja: *Grosschmid*: Fejezetek II. 109. §. A visszatartási jog eseteit ő így sorolja fel: kétoldalú szerződés, megbízás nélküli ügyvitel, dolog- és dologösszeségbirtokos beruházásai, házassági vagyonjog, öröklés, dologra fordított költség vagy munka, specificatio, adósleveles, zálogos tartozás (az adóslevél és zálog kiadását illetőleg), kölcsönös viszonykövetelések, kényszer adás-vevés (pl. kisajátítás), kárban levő dolog, magánzálogolás, (l. 36. §.), dolog letartóztatása törvény, vagy ügylet alapján, káronszerzés stb. A visszatartást, ügyleten és törvényen kívül, kizárja: a viszonykövetelés le nem járta, a viszonyegész (pl. bérleti szerződés) vagy a követelés jogi természete (vétségadós, birtokelvonás, háborításnál elévülés.). V. ö. még optkv. 471., Főelőadmány VI. 285., *Almási*: M. Jogi Lexikon VI. 1091.

A kötelmi jog keletkezéséről csak azért kell itt külön szólni, mert a forrásul szolgáló jogi tények közül a jogügyletnek az általános alapelvektől részben eltérő sajátosságai vannak.

Három forrása van a kötelmi jognak:

a) jogügylet,

b) jogellenes magatartás, és

c) egyéb tényállás, de csak a tárgyi jog által meghatározott esetekben (törvényből folyó kötelek).¹

A 2-ikről s részben a 3-ikről is szoltunk már a 31. §-ban; a jogügyletek általános szabályait pedig a 25—30. §-okban szintén eloadtuk; minek következtében itt csak az egyoldalú ígért, a szerződési ajánlat, a szerződés megkötése és elbírálása, a harmadik személy javára kötött szerződés, végül a kötelek megerősítése és biztosítása tárgyalandók.

166. §. Az egyoldalú ígért.

Legtöbb kötelem szerződésből ered, mert a lekötélést csak úgy tekinthetjük rendszerint perfectnek, ha a kötelezettség elvállalása iránt tett ajánlatot a hitelező elfogadta.²

De a forgalmi élet követelményei áttörték azt az elvet, hogy jogügyleti kötelem csupán a jogosított és kötelezett fél kölcsönös megegyezése alapján keletkezhessék. Ennek okából, a modern jogrendszerekkel egyezően, elismerte a magyar jog is az egyoldalú ígértnek közvetlen kötelező erejét *az értékpapiroknál és a díjkitüzésnél*.

A) *Az értékpapir*, amelynek fogalmi meghatározását a 161. §-ban adtuk, nem itt, hanem a kereskedelmi és váltójog körében tárgyalandó részletesen; minélfogva csak azt kell kiemelni, hogy a bennük foglalt *egyoldalú és abstract ígért* kötelezi az adóst rendszerint már a kiállítás ténye alapján (ú. n. egyoldalú írásbeli ígért elmélete).

¹ E felől már a római jogban vita volt, amely ma sem szűnt meg. Mi nagyjában a Terv. álláspontját követjük. V. ö. optkv. 307, 859, 860. §. Minden régi jogban nem jogügyletből, hanem vétségéből (lopás, rablás, ölés stb.) erednek az első kötelek. V. ö. *Schwarz*: Ujabb magánjogi fejtegetések 279. I. s az egész §-ra nézve: *Grosschmid*: Fejezetek II. 1097—1311.

² V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 586., C. 2848/1878., 3687/1886.

Az értékpapírok a kibocsátó adós szerint: állampapírok (pl. állami sorsjegyek, járadéklevelek), törvényhatósági, községi és magánértékpapírok (pl. chequek, utalványok, részvények, váltók) lehetnek; a szolgáltatás tárgya szerint pedig: pénz- és áru-papírok.

Fontosabb osztályozás, hogy vannak: *névre, rendeletre és bemutatóra szóló értékpapírok*, a szerint, hogy a hitelező név szerint meg lévén bennük jelölve, csak engedmény útján ruházhatók-e másra; illetve, hogy forgatmány, avagy egyszerű átadás által bárki lehet-e hitelezővé olyképpen, hogy a jogutód az adóssal közvetlen jogviszonyba kerül s az adós neki fizethet.¹

Az értékpapírok e három faja mellett vannak az ú. n. *igazolozó értékpapírok*, amelyek esetleg névre szólnak ugyan, de az adós kiköti benne, hogy — kifejezett és az okiratra rávezetett fentartás hiányában — bárkinek fizethet az értékpapír visszaadása fejében. Ezeket más néven vagylagos bemutató záradékkal ellátott vagy sántikáló, tökéletlen, értékpapíroknak is nevezik; s leggyakoribb példájuk a *takarékpénztári betétkönyv*, amelyre nézve bírói gyakorlatunk álláspontja nem következetes: hol bemutatóra (pl. C. 853/1892., 5678/1887.), hol névre szóló értékpapírnak (pl. C. 1387/1893., 1499/1895.) tekintvén azt. Helyesebb az előbbi nézet, ha t. i. a betétkönyvön is ki van fejezve, hogy bárkinek fizethet az intézet; egyébként pedig közönséges névre szóló (egyenes) értékpapírral van dolgunk.²

¹ Osztálysorsjegynél, amely szintén bemutatóra szóló értékpapír, az exceptio non numeratae pecuniae csak rosszhiszemű harmadik személylyel szemben vehető figyelembe, vagyis, ha a sorsjegytulajdonos a szerzéskor tudta, hogy a sorsjegy ára nincs kifizetve. (V. ö. M. J. U. 1907/13.).

² V. ö. *Magyary Géza*: Értékpapírok a polg. törvénykönyv tervezetében cz. ért., *Sichermann* Bernát: M. K. 1902/41—42. *Schwarz*: előző §-nál id. m. 55—62. l., *Katona*: 35. §-nál id. m. 340—343. l. *Balog Arnold*: Törvény és bíró cz. m. 57. l., *Grosschmid*: Fejezetek I. 1. 134., *Kiss Mór*: M. Jogi Lexikon I. 682, III. 434. A névre szóló takarékpénztári betéti könyv tulajdonosául *harmadik személyekkel szemben* az tekintendő, akinek a nevére az a takarékpénztár által kiállított és pedig tekintet nélkül arra, hogy a befizetések a betéti könyvben betevőként megnevezett egyén maga vagy más teljesítette-e; nem változtat ezen az a körülmény, hogy a takarékpénztár a visszafizetést a betéti könyv ellenében rendszerint annak kezéhez is joghatályosan teljesítheti, a ki a pénz felvétele végett a betéti könyv pusztá birtokosaként jelentkezik, mert ez a körülmény csak a betéti könyvön nevezett sze-

B) Díjkitűzés akkor forog fenn, ha valamely meghatározott eredmény létesítéséért bizonyos szolgáltatást nyilvánosan ígér valaki.

A kötelem az egyoldalú ígéret *nyilvános* közzétételével keletkezik.¹ A jogügylet csak akkor perfect, ha úgy a *szolgáltatást* (díj, pályadíj, jutalom, aranyérem, díszoklevél stb.) mint a *létesítendő eredményt* és azt, hogy ki dönt a díj odaítélése tekintetében, határozottan megjelöli; ez a megállapítás a pályázókra is kötelező.

Tételes rendelkezés nincs ugyan a magyar magánjogban a díjkitűzésre nézve, mégis megállapítható a jogügyletekre vonatkozó alapelvekből, hogy csak komoly nyilatkozat és kötelemre irányuló szándék létesít itt is kötelmet; s az egyszerű hirdetések és reklámok általán véve nem vonhatók ide; bár ez mindig ténykérdés lesz és külön döntendő el minden esetben. A díjkitűzés nem szerződés, amelynek kötelező erejéhez a kitűzött cselekmény véghezvivője részéről elfogadás szükségeltetnék, hanem nyilvános ígéret, mely kötelezővé válik a közhirre tétellel, tekintet nélkül arra, hogy a feltételül tűzött esemény már előbb véghezvitetett-e, vagy csak a díj kitűzése után vitetik véghez. (C. 613/1906.).

mély és a takarékpénztár közötti jogviszonyt szabályozza, de nem egyszerűs mind annak a személynek harmadik személyekhez való viszonyát is; következésképpen harmadik személyek az illető betéti könyv tulajdonosául a betevőként ezen megnevezett személy irányában csak abban az esetben ismerhetők el, ha bizonyítva van az, hogy a betett összeget a megnevezett személy nevére a sajátjukból tulajdonjoguk fentartásával helyezték el a takarékpénztárba, vagy az, hogy a betéti könyv tulajdonjogát avagy azzal sajátjuk gyanánt rendelkezhetési jogot valamely alkalmas módon megszerezték; ellenben a betéti könyv pusztá birlalása a birláló javára harmadik személyek irányában mi jogot sem állapít meg. C. 6000/1901., 1345/1902., 5898/1903., C. I. G. 115/1904. A postatakarékpénztári betétkönyv átruházása csak írásbeli bejelentés alapján történhetik ugyan az állammal szemben (1885: IX. t.-cz. 17. §., 3980/1885. sz. közmunka-, közlekedési min. rend.) s e nélkül a tulajdonos nincs legitimálva betét felvételére, de a tulajdonjog az engedmény és átadás által meg van szerezve. (C. 10635/1905.).

¹ Ezzel az elmélettel szemben, amely tehát az egyoldalú ígéretnek ad kötelező erőt (Unger, Dernburg, Arndts, Brinz stb. nálunk Kiss Mór, Schwarz), újabban keletkezett az a másik theoria, hogy a díjkitűzés csak szerződési ajánlat s a kötelem az eredmény létesítésével támad (Ihering, Exner, Wangerow, Windscheid, Regelsbergér stb.).

A díjkitűzés — ellenkező kijelentés hiányában — mindaddig visszavonható, amíg a kérdéses eredményt nem produkálta valaki; de ha ebből másnak anyagi kára lett, pl. mert költekezett a pályaműre, a díjkitűző kártérítéssel tartozik (I. 31. §. és 161. §. III.). A határidőhöz kötött díjkitűzéseknél a kitűzött eredményt ezen a határidőn belül kell létesíteni, különben megszűnik a kötelelem; ha pedig — ami ritkaság — nem volt határidő kiírva, az adós halála után is bármikor létesíthető; s ilyenkor a díjkitűzés az örökösöket is kötelezi, természetesen csak örökösük erejéig és az öröklési jog szabályainak korlátain belül.

Rendszerint megállapítja a díjkitűző azt is, hogy több pályázó közül ki milyen feltételek alatt lehet a nyertes; ilyen rendelkezés hiányában a díj felosztása mondható ki.

Ha a díjkitűzésben jelzett eredmény többek közreműködése következtében áll elő, a díj közösen illeti őket; s ha az osztályra nézve egycség nem létesül, a kérdés bírói útra tartozik. Ily esetben a díjkitűző a díjat az egyik jelentkezőnek csak a többi igénylőkkel szemben tovább is fenmaradó felelőssége mellett adhatja ki. A perbe a díjra igényt tartók valamennyien bevonandók, mert ezek perben állása nélkül az osztály nem eszközölhető (C. I. G. 141/1905.).¹

A jeligés levelek mellett lefolyó pályázatok természetéből következik, hogy a jeligés levelek felbontása csakis valamely díj odaítélése kapcsán, vagy a szerző utólagos jelentkezése és beleegyezése alapján történhetik. A jeligés levélnek a díjkitűző részéről történt egyoldalú felbontása egyértelmű a díj odaítélésével s az, mint formális cselekmény, semmiféle feltételhez nem köthető. A pályázatot hirdetőnek az a kötelessége tehát, hogy egyesek tervét pályadíjjal jutalmazza, a jeligés levél felbontásával beállott. Ehhez képest közömbös, vajjon a pályázat egyéb feltételei betartattak-e, vagy sem?

167. §. A szerződési ajánlat.

A szerződések legtöbbször nem úgy keletkeznek, hogy mind a két fél egyszerre kijelenti egyező akarátát, hanem a kezdemé-

¹ A díjkitűzésre nézve I. *Katona*: 35. §-nál id. m. 334—340. I. *Kiss Mór*: M. Jogi Lexikon III. 8—13. s *Meszlény Artur*: Jogállam. 1902/7. és M. Jogi Lexikon V. 79.

nyezés az egyik féltől indul ki: ez ajánlatot tesz bizonyos szerződés megkötésére nézve, s, ha a másik azt elfogadja, létrejött a szerződés. Az ajánlat és annak elfogadása tehát az a két elem, amelyből a szerződés kialakul, sokszor alkudozások, újabb ajánlatok stb. útján.

A szerződési ajánlat szabályainak kifejtésénél a kereskedelmi törvény 314. és köv. §-ai alapul vehetők, mert az általános magánjog tételes rendelkezéseket nem tartalmaz.

Ajánlat alatt azt a jognyilatkozatot értjük, amelyet meghatározott személyhez azzal a szándékkal intéz a fél, hogy ha a benne körülírt feltételeket elfogadja a másik személy, a kérdéses szerződés meg legyen kötve.¹

Az ajánlat jogi hatása abban áll, hogy, ha a másik fél megkapja, hatályossá válik és az elfogadásra kitűzött időn belül *vissza nem vonható*.²

Az ajánlónak ez a törvényi lekötése és az ajánlat kötelező ereje a közforgalom érdekeit szolgálja, mert különben az a fél, aki ajánlatot kap, érzékeny károsodásoknak lenne esetleg kitéve, ha az ajánlat bármikor visszavonható volna.

Az elfogadási időt az ajánlattevő állapíthatja meg, s előírhat pl. távirati választ, hogy ne a rendes törvényi lekötés időtartama legyen irányadó. Ilyen megállapítás, hiányában a tárgyi jog szab határidőt. Különbség van az esetek közt a szerint, hogy jelenlevő vagy távollevő félnek tették-e az ajánlatot. Az az ajánlat, amelyet *jelenlevők* közt tesznek,³ hatályát veszti, ha azonnal el nem fogadják; — a távollevőhöz intézett ajánlathoz pedig az ajánlattevő addig az időpontig marad kötve, amelyben rendes körülmények között a válasz megérkezését várhatta.

Az elfogadást távollevők közt rendszerint kifejezetten kell megtenni; de a forgalmi felfogás szerint bizonyos esetekben a

¹ A nem komolyan tett, vagy a közönséghez — tehát nem meghatározott személyhez (l. 25. §. II. 1.) — intézett felhívás, pl. hirdetés vagy reklámképpen, nem tekintendő szerződési ajánlatnak. Nem érvényes ajánlat az sem, amely nem meríti ki a szerződés lényeges pontjait.

² Kérdés, hogy ettől a szabálytól eltérő kikötésnek van-e helye, hogy tehát a „kötelezettség, obligó nélkül“ tett ajánlat érvényes-e. A kereskedelmi törvény ezt világosan ki nem zárja. V. ö. optkv. 861, 862. §., keresk. törv. 314. és 319., váltótörv. 12. §.

³ Ha a felek telefonon érintkeznek, jelenlevőknek tekintjük őket a szerződési ajánlat megtétele és elfogadása körül.

hallgatólagos elfogadás is elegendő; pl. ilyen a rendelt áru megküldése. — Ajánlat is tehető az áru csatolása mellett (reáloffert), pl. sorsjegy küldése által; ilyenkor az ajánlat hallgatagon csak akkor van elfogadva, ha az áruval rendelkezett a címzett, pl. elhasználta; a pusztá vissza nem küldés nem jelenti az elfogadást, mert cselekvésre az ajánlat folytán nem kötelezhető senki sem.

Ha az elfogadási nyilatkozat *később érkezik*, a szerződés nem jött létre; de az ajánlattevő köteles visszalépését azonnal közölni; különben az elfogadás hatályos. Hatálytalan az ajánlat akkor is, ha a másik fél *visszautasítja*. Az olyan elfogadási nyilatkozatot, amelyet feltételek vagy megszorítások mellett tettek, továbbá amely lényeges pontra nézve eltér az ajánlattól, az ajánlat *visszautasításának* s egyszersmind *új ajánlatnak* kell tekinteni.

Az *ajánlat* meg nem történtnek tekintendő, ha annak *visszavonása* az ajánlat előtt vagy azzal egyidejűleg a másik fél tudomására jut.

Az *elfogadás hatályát veszti*, ha az ajánlattevő annak visszavonásáról az elfogadási nyilatkozat megérkezése előtt, vagy ezzel egyidejűleg értesül. Oly esetben, midőn az ügyletet a felek szándéka szerint azonnal teljesíteni kell, az elfogadás nem vonható vissza, ha a teljesítést már megkezdték.

Ha lényeges pontra vonatkozólag elfelejtettek a felek intézkedni, a szerződés semmis.

A *fél halála*, ellenkező kikötés hiányában, sem az ajánlat, sem az elfogadás kötelező erejét nem érinti, ha helyettesíthető a kötelem; s ilyenkor az örökösök lesznek a jogosított, illetve kötelezett felek.¹ Ha a fél cselekvőképtelenné lesz, mielőtt az ajánlatot megkapta, vagy elfogadta volna, törvényes képviselője jelentheti ki az elfogadást.

A távollévők közt létrejött *szerződés megkötési idejéül* azt az időpontot kell tekinteni, amelyben az elfogadó nyilatkozatot elküldték, illetve elküldés végett feladták.²

¹ Ellenkező: optkv. 862. és 918. §., amit *Kolosváry* Bálint (17. §-nál id. m. II. 52.) helyesel, míg *Katona*: (M. Jogi Lexikon I. 131.) velünk egyezően tanít a keresk. törv. 289. §-a alapján.

² Ez a szerződés fokozatos (successiv) létrejöttének az elmélete (*Windscheid, Ihering*), amely szerint az ajánlattevő fél véglegesen meg-

Ide és nem az egyoldalú ígéret körébe tartozik az *árverési ígéret* esete, amely addig kötelezi a felet, míg más magasabb ígéretet nem tett; de megszűnik az ígéret hatálya akkor is, ha az árverést leütés nélkül befejezik.¹ *Árlejtés* esetében e szabályok megfelelően alkalmazandók.

168. §. A szerződés megkötése. Pontozat. Előszerződés.

I. A kötelmi szerződések megkötésére a jogügyletek keletkezésének általános elvei irányadók; s mindössze annyit kell kiemelni, hogy a feleknek minden pontra nézve, amely a szerződés lényegéhez tartozik vagy valamelyik fél kikötése folytán megállapodás tárgyává teendő, *megegyezésre* kell jutniok. Míg ez be nem következik, a szerződés nem jött létre (Dt. r. f. XXIV. 86., III. f. XV. 77.). Árverés és árlejtés esetében a megkötésnek a befejező mozzanata, s az eredmény kihirdetése által értesítettnek tekintendő az a fél, ha nincs is jelen, akinek ajánlatát elfogadták (Dt. r. f. XV. 96.).

A szerződés csak feltételelesen hatályos akkor, ha harmadik személy *jóváhagyásától* függ, amely, ellenkező kikötés hiányában, visszahat a szerződés megkötésének időpontjára.

A kötelmi szerződések *alakjára* az általános szabály irány-

van kötve az elfogadó nyilatkozat elküldésével, de a szerződés csak akkor jön létre, ha az elfogadás tudomására jut az ajánlattevőnek. Ezzel nem ellenkezik az a szabály, hogy az elfogadás visszavonható, míg nem jutott a másik fél tudomására; és hogy hatálytalan az elfogadás, ha a másik fél az elfogadásról és annak visszavonásáról egyidejűleg értesül. A másik elmélet a szerződés együttes létrejöttét vitatja; s három árnyalata van: 1. az elfogadás tudomásul vételekor (*Wächter*), 2. kinyilvánításakor (*Thöl*) és 3. a másik félhez való megérkezésekor (*Dernburg*) kész a szerződés. Helyesebb a successiv perfectio theoriája. V. ö. még *Katona*: 35. §-nál id. m. 325—329. I. az ajánlatra és 331—334. I. az árverésre s árlejtésre nézve; továbbá *M. Jogi Lexikon* I. 151. és *Nagy Ferencz*: A magy. keresk. jog kézikönyve II. köt., 141. §.

¹ Némileg eltérő a szabály az 1908. XLI. t.-cz. 25. §-a esetében. — Ajánlatról másutt, mint a kötelmi jogban, alig lehet szó. A családi és öröklési-jogi szerződések ajánlata majd mindig erkölestelen; kivétel az eljegyzés, de ez sem kényszeríthető ki (I. fentebb 54. §.). Dologi ügyletnél lehetne ugyan ajánlatnak tekinteni az ingó dolog birtokbaadását és a bekelezési engedély kiállítását, de dologi hatálya ennek sincs. V. ö. *Almási*: Jogügyletek a Tervezetben cz. m. 72. I. Az ajánlat lehet vagylagos is: *Grosschmid*: Fejezetek II. 824.

adó, vagyis rendszerint nincsenek semmiféle alakszerűséghez kötve (Dt. III. f. VII. 145.). Ha azonban a felek *írásbeli szerződés létesítését határozottan kikötötték*, a szerződés csak az aláírással tekinthető megkötöttnek, s a szóbeli megállapodások, ha írásba nem foglaltnak; hatálytalanok (Dt. r. f. XVI. 58., u. f. XXV. 43., III. f. VII. 145.).¹ Ilyenkor az előbbi állapot helyreállítandó, vagyis az esetleg adott foglaltó, biztosíték, vagy vételári előleg visszaadandó (Dt. r. f. XVIII. 38., III. f. V. 78.) s a szerződés teljesítésére egyik félnek sincs keresetjoga (Dt. r. f. XI. 67.).

Ha azonban az írásba foglalást csak megemlíti a felek, amikor ez a teljesítés egyik alkotórészüül tekintendő, vagy ha csupán a telekkönyvi bejegyzés szempontjából kötik ki: a szerződés az írásba foglalás hiánya miatt nem érvénytelen, ha a szóbeli megállapodás érvényesen jött létre (Dt. r. f. VIII. 176., u. f. XXV. 43., III. f. VII. 145.).

Még egy kérdés fejtendő itt ki, t. i. *az írásbeli szerződés és szóbeli megállapodás* egymáshoz való viszonya. E tekintetben szabály az, hogy az írásbeli szerződés megkötése *előtt vagy vele egyidejűleg* történt szóbeli megállapodás érvénytelen, ha az írásbeli szerződéssel *ellenkezik*; s az ilyen megállapodás nem is bizonyítható (Dt. r. f. XII. 38., u. f. XXVI. 78., III. f. XIV. 120.), hacsak nem igazolják, hogy megtévesztés vagy menthető tévedés esete forog fenn (C. G. 265/1904.).² Ha azonban ez a szóbeli megállapodás *nincs ellentétben* az írásbeli szerződéssel, hanem csak értelmezi vagy kiegészíti azt; továbbá ha az írásbeli szerződés nem eléggé határozott vagy homályos, különösen ha az okirat egészben vagy részben nem tartalmazza a felek valódi, egységes akaratelhatarozását és akaratkijelentését (C. G. 356/1904.); végül, ha az írásbeli szerződés nem teljes, amennyi-

¹ Magában áll a bpesti táblának ez a döntése: „Az esetben, ha a szerződésnek írásba foglalása ki is kötöttetett, a foglaltó és a haszonbér egy részének felvétele által a szerződés szóbelileg megkötöttnek tekintetik“ (Dt. u. f. XXIV. 325.).

² Természetesen a másik fél is tudta légyen, hogy a nyilatkozó nem akarta azt, ami az írásban van, vagy mást akart. Különben a tévedés és a színlelés szabályai nem lennének írásbeli jogügyletekre alkalmazhatók s az exceptio doli ki lenne zárva, ami pedig nem engedhető meg. V. ö. Schwarz: Magánjogi fejt. 72—80. l., Mdt. VIII. 637., Gdt. II. 479—492.

ben bizonyos szóbeli megállapodás írásbafoglalását nem tartották szükségesnek a felek: a szóbeli megállapodás érvényes és bizonyítható (Dt. r. f. XXII. 96., III. f. XI. 101., XIII.). Végül, az írásbeli szerződés megkötése *után* történt ellenkező szóbeli megállapodás szintén érvényes (Dt. r. f. XVI. 45.); sőt általa az írásban kötött szerződés hatályon kívül is helyezhető Dt. r. f. XX. 82.).

II. A kötelmi szerződés elvileg csak akkor kötelező ugyan, ha perfect, mégis sokszor kívánatos, hogy a felek későbbre halaszthassák egyes pontok tekintetében a megegyezést; amikor azonban a létrejött megállapodásokat kötelezőkké akarják tenni, nehogy az eddigi alkudozás megghiúsuljon, s a fél megkárosítható és kijátszható legyen olyképp, hogy a másik fél valamely mellékponthoz egyszerűen nem járul hozzá, s így a szerződés megkötését lehetetlenné teszi. Erre a célra szolgál az ú. n. *szerződési pontozat* (punctatio), amely érvényes akkor, ha benne a kötendő szerződés főbb pontjaira nézve megegyezésre jutottak, írásba foglalták és aláírták (C. I. G. 142/1896.). Ha a szerződésre nézve különös alakszerűség van is előírva, a pontozat formátlanul is létrejöhet. Természetesen az ilyen fogalmazvány csak a benne foglalt jogok és kötelezettségek forrása lehet, s, ha valamelyik fél nem köti meg a végleges szerződést, esetleg kártérítésnek lesz helye ellene a pontozat alapján.

III. Hasonló célt szolgál az *előszerződés*¹ (pactum de contrahendo), amelylyel arra kötelezik magukat a felek, hogy másik, ú. n. főszerződést a kitűzött időben meg fognak kötni. A kötendő szerződést s annak főbb feltételeit meg kell állapítani az előszerződésben (Dt. r. f. XII. 178.); de nem szükséges a feleknek minden pontra nézve megegyezésre jutniok, mert akkor már a célba vett szerződés jönne létre; pl. ha nagykereskedő megszabott ár mellett kész 1910-ben czukrot szállítani, a mennyiségnek, a teljesítés helyének vagy idejének kijelölése a végleges szerződésre maradhat. Az előszerződést kötelezőnek ismerte el nálunk a *szokásjog* (C. 3231/1874.); s a felet teljesítésre, illetve

¹ A kifejezés *Schwarz* Gusztávtól ered, s elfogadja a Tervezet indokolása is (III. kötet 32. lap). Mások körülírással élnek, pl. így: megállapodás egy később kötendő szerződésre. L. még *Dobi* Imre: M. K. 1902. évi 1. és 14. sz., *Forbáth* Frigyes: J. 1905. évi 8. és 9. sz.

a tervbe vett szerződés megkötésére rendszerint ítéletileg is lehet kötelezni, amely ítélet azonban nem hajtható végre; s ilyenkor a másodtétel alkalmazásának, vagyis kártérítésnek lesz szintén helye.¹ Leggyakoribb az ú. n. reálszerződések, kivált pedig a felveendő kölcsön iránt kötött előszerződés (pactum de mutuando). Hogy ez utóbbit ismeri szokásjogunk, legjobb bizonyosság rá az, hogy telekkönyvi rangsort is lehet ennek alapján nyerni (l. fentebb 153. §.). De consensuális szerződések tekintetében is köthető előszerződés.

Hogy az előszerződés alapján, a főszerződés megkötésére kitűzött idő után meddig lehet fellépni, vagyis mennyi az elévülési idő, egy év-e, mint az optkv. 936. §-a mondja, jogunkban nincs megállapítva; de kétségtelenül felállítandó a „*clausula rebus sic stantibus*” korlátja (l. 25. §.), amelynél fogva az előszerződés kötelező ereje megszűnik, ha a körülmények időközben annyira megváltoztak, hogy a főszerződés célja megghiúsult, vagy a másik félbe, különösen annak hitelképességébe vetett bizalom megszűnt.

Ki kell még emelni, hogy az előszerződés által keletkezett jogviszony sem adhat a feleknek több jogot, mint a mennyit a megkötendő főszerződés meg fog állapítani; ennél fogva annak a kérdésnek eldöntésénél, hogy az előszerződés megkötésével a szerződő felek kölcsönösen milyen jogokat szereztek, az tekintendő irányadónak, hogy a főszerződés mennyiben eredményez a feleknek bírói uton érvényesíthető jogokat és kötelezettségeket (C. 1242/1904.).

Az előszerződés megkötése jeléül is adható foglалó, amelynek sorsa a szerint lesz más, hogy egyszerű foglалóul adták-e, vagy a bánatpénzt akarták-e vele helyettesíteni (l. alább 170. §.).

169. §. A szerződés elbírálása.

A) A kötelmi jog szabályai, általában véve, engedélyezők lévén (l. 158. §.), a szerződő felekre nézve a *jogszabályt első-sorban maga a szerződés alkotja*; vagyis — mint Frank mondja

¹ A Curia szerint kölcsönfelvételre szóló kötelezés ítéletileg nem mondható ki, hanem csak kártérítés jár a hitelezőnek. (C. G. 740/1905., Gdt. II. 793.).

»aki megalkudott, alku annak a törvények«. (Contractus contrahentibus legem ponit).¹

Ennélfogva a kötelmi *szerződések* (helyesebben: a jogügyleti cselekmények, szavak, kifejezések) *értelmezésénél* elsősorban a kifejezett szerződésbeli megállapodások irányadók (Dt. III. f. XV. 5., XVIII. 9.).

Egyébként ez a művelet a jogszabályok magyarázatára vonatkozó tantételek szerint történik (l. 14. §.), azzal az eltéréssel, hogy a felek egyező magyarázata irányadó ugyan reájuk nézve (Dt. III. f. IX. 154.; quasi hiteles magyarázat), de harmadik személyt csak akkor kötelez, ha a tudományos magyarázat, próbáját kiállja, vagyis ha a tudományos magyarázat útján megállapítható objectív értelemmel egyezik a felek közös értelmezése.²

A szerződések magyarázatára nézve a következő főbb szabályok állanak:

1. Ha a felek a köztük létrejött ügyletet írásba foglalták, a szerződés jogi természetének elbírálásánál első sorban *az okirat tartalma irányadó* (Dt. III. f. 52., XIII. 79.);³ de nincs kizárva annak a bizonyítása, hogy az okirat nem tartalmazza az ügyleti félnek valódi akaratelhatározását (u. o. XVII. 121. C. I. G. 680/1903.). E kérdés eldöntésénél mindkét szerződő fél *akaratelhatározása* szolgál zsinórmértékül; sz az egyik fél sze-

¹ Kimondta ezt már I. Mátyás 1486. évi VI. decr. 17. czíme, és II. Ulászló 1492. évi XXXVIII. t.-cz. 1. §.: „a kötelezéseknél azt kell szabályul tartani, hogy ki, mire kötelezte magát, aszerint kapjon igazságot.“

² Valamely szerződésben előforduló kitételnek különleges szakismertetet nem igénylő értelmezése a bíróság s nem a szakértők feladata (bpesti tábla II. G. 146/1904.).

³ C. I. G. 243/1903.: Valamely szerződésnek írásba foglalása esetében a szerződő felek akaratára nézve akkor, ha a szerződő felek írásbeli nyilatkozatai azok akarata iránt kétséget fenn nem hagynak, értelmezésre szükség nincs és az írásba foglalt nyilatkozatok értelmezése nem lehet tanúbizonyítás vagy a felek eskü alatti kihallgatásának tárgya, mivel az okiratbeli nyilatkozatok értelmezése nem tény-, hanem jogkérdésre vonatkozik.

Ha a betűkkel és számokkal kifejezett összeg eltér egymástól, az ellenkező bebizonyításáig az előbbi megjelölés fogadandó el helyesnek, mert a betűkkel való megjelölés a kétséget jobban kizárja. (Gdt. II. 478.).

Az okirat nyomtatott részének a kiállítóra nézve ugyanaz a hatálya van, mint az írott résznek. (Gdt. II. 479.).

mélyes helyzete, vagy a másik fél által nem ismert szándéka és indító oka nem jöhetnek figyelembe (u. o. XIII. 57., XVI. 11).

A szerződések *minősége és alaki érvénye* nem azoknak elnevezése és címe, hanem *beltartalma* alapján bírálendő el (Dt. u. f. XXXVII. 8., III. f. X. 5.).

2. A vitás jogviszony értelmezésénél figyelem fordítandó, a *szerződés* közönséges, szó szerinti értelmén kívül, annak *egész tartalmára*, a felek kifejezett akaratára, amely mellett az eltérő benső akarat szóba sem jöhet, a szerződés céljára, az előző tárgyalásokra és felvilágosításokra, a szerződésből keletkezett melléktényekre és körülményekre is (Dt. III. f. IX. 1., XV. 102.). A szavaknak a *közönségestől* (értsd: szokásszerűtől) *eltérő értelme* figyelembe veendő, ha bizonyítást nyer, hogy azokat a felek ilyen értelemben használták (u. o. XVI. 158.). Ha két nyelven vették fel a szerződést s az egyiket jelentették ki hiteles szövegnek, a vitás kérdés elbírálásánál a szerződés e szöveg szerint értelmezendő (Dt. u. f. II. 32.).¹

3. A kétes szerződést úgy kell magyarázni, hogy *ellenmondást ne tartalmazzon, észszerű értelmű és hatályos* legyen (u. o. XXV. 115. favor contractus, v. ö. optkv. 914. §.), amely magyarázat sokszor nem reprodukív, hanem célzatos, jóindulatú, s éppen úgy az egyik fél akaratával meg nem egyező eredményre vezethet, mint az objectív értelmezés (l. fentebb 27. §.).

4. A homályos és ennél fogva értelmezést igénylő kifejezés kétoldalú szerződésnél az *ellen* magyarázandó, aki a homályos kifejezést használta, pl. a szerződésről kiállított okiratot szerkesztette (u. o. XXX. 29.); különben pedig az adós javára szóló magyarázat fogadandó el. (Gdt. II. 589.).

5. *Ingyenes jogügyletnél* a szolgáltató félre nézve kedvezőbb felfogást kell elfogadni (in dubio mitius, v. ö. optkv. 915. §.), ha a kötelezés vitás.

6. Olyan esetben, midőn szerződésileg biztosított jog elvesztéséről van szó, a szerződési kikötés szorosan magyarázandó és ki nem terjeszthető (C. G. 646/1903.).

B) A szerződések *érvénytelenségére* nézve, az általános szabályok mellett (l. 30. §.), itt a következő tételek irányadók:

¹ A nem-magyar nyelven kiállított okiratok tekintetében lásd az 1893: XVIII. t.-cz. 39. §-át és a 947/1888. sz. I. M. rend.

a) A kötelmi szerződés érvénytelenítését az abban résztvevő *fél* vagy annak *örökösei* követelhetik; más harmadik személyek pedig nem (Dt. r. f. XX. 98., III. f. IX. 23.).

b) A szerződés megsemmisítése csak akkor mondható ki, ha *minden érdekelt fél*, vagyis mindazok, akiknek részére a szerződésben jogok és kötelezettségek állapíttatnak meg, vagy felperesi vagy legalább alperesi minőségben perben állanak (Dt. r. f. XV. 5., u. f. XIV. 215.).

c) Ha a jogügylet érvénytelen, a felek közt az *eredeti állapot helyreállítandó*, vagyis a kapott értéket mindegyik fél visszatéríteni tartozik (Dt. u. f. XXVII. 105.); de a szerződés érvénytelenítése iránti keresetet akkor is el lehet érdemben bírálni, ha az eredeti állapot nem állítható már helyre (u. o. XXI. 34.).

d) A szerződés érvénytelenítése előtt is lehet a joghatály nélküli szerződés alapján támasztott kereset felett ítélni; vagyis az érvénytelenség *incidentaliter is eldönthető* (u. o. XXIV. 325. 1.).

e) Ha a kötelmi szerződést megtámadták, mindaddig, míg *az érvénytelenség kimondva nincs*, az mindkét szerződő félre fennállónak tekintendő; *minek* következtében a kérdéses szerződésben elvállalt kötelezettség teljesítését külön per útján követelni lehet (u. o. XII. 22.).

170. §. Harmadik személy javára kötött szerződés.

A szerződéseknek ez az, önálló faja kivétel azon, általános szabály alól, hogy kötelelem által csak egymással szemben szerezhetnek a szerződő felek jogokat s vállalhatnak kötelezettségeket.

Ez a szerződés nemcsak, mint a kereskedelmi törvényben részletesen szabályozott életbiztosítási és fuvarozási ügylet él a magyar jogban, hanem a köztörvényi magánjog is elismerte pl. az olyan szerződést, amelyben a szülő gyermekére ruházza ingatlanait azzal a kötelezettséggel, hogy ez testvéreinek bizonyos összeget vagy azonnal, vagy a szülő halála után fizessen; vagy hogy a szerző fél C.-nek életjáradékot szolgáltatasson; a vevő a fennálló bérleti szerződéseket ne mondja fel; ha harmadik személy kifizeti az adós tartozását (liberatorius szerződés); ha taka-

rékbetétet más nevére irat át a betevő, stb.¹ A szokásjog befo-gadta tehát ezt az intézményt, de részletes szabályokat nem állított fel, aminthogy mindenegyes esetre egyformán találó, általános elveket alig lehet construálni, oly sokféle árnyalat tartozik ide.

Ilyen szerződés akkor forog fenn, ha a kötelezett fél har-madik személynek tartozik bizonyos — még pedig visszteherrel nem járó — szolgáltatást teljesíteni, aki, mint kedvezményezett, közvetlenül és önállóan van a szerződés alapján jogosítva.²

Két jogügylet van ilyenkor: a jogügyletet kötő felek közt szerződés jön létre, a kedvezményezett javára pedig egyoldalú ingyenes ígéret, amely külön typusa az egyoldalú jognyilatko-zatoknak.

A kedvezményezett olyan személy is lehet, aki *még nem létezik*, pl. születendő ember, létesítendő alapítvány; vagy akit *később fognak* a szerződő felek vagy a hitelező kijelölni; továbbá a neki biztosított jog feltételhez vagy időhöz kötve lehet.

A kedvezményezettnek mindig van, még pedig közvetlen *kereseti joga* a szolgáltatás iránt (C. 7152/1886., 2975/1892., C. G. 20/1903., C. 902/1904.); míg az ígéretvevőnek csak akkor, ha

¹ Ilyen szerződés a családjogban (pl. másnak kötelezett hozomány) és az öröklési jogban (pl. más javára öröklési szerződésben vagy halál-esetre szóló ajándékozás kapcsán kikötött modus) is előfordulhat a kö-telmi jog mellett; de ha személyesen kell a szerződést megkötni, pl. mint házasságot, ki van zárva, hogy más szerezzen valakinek jogot. A kedvezményezett és az ígéretvevő jogi helyzetét a bűvőügylet kifeje-zéssel jelzi *Grosschmid* (Fejezetek I. 164, 165, 266, 464), amely lehet semmis vagy megtámadható. V. ö. optkv. 881. és 1019. §. *Legatum* és *fideicommissum inter vivos* névvel jelzi *Grosschmid* (id. m. I. 93—106.) azokat az eseteket, amelyekben élők közt történik valamely vagyontárgy átadása, amelyből harmadiknak részeltetés jár, illetve a vagyon, vagy annak egy része valakinek kiadandó, valakire háramlani fog. E háramlási jog feljegyezhető (tkkvi rendt. 131. §.). Ide tartozik a *dos tralatitia* is, mely a nő magtalan elhunytja esetén harmadik sze-mélynek adandó ki.

² Ez a felfogás újabban alakult ki *Unger* nyomán. Előbb azt taní-tották, hogy a harmadik személy csak *közvetve* van jogosítva s reá fictiv cessio útján megy át a jog, illetve hallgatólagos felhatalmazás alapján érvényesítheti azt a hitelező helyett. *Savigny* szerint, ha köz-vetlenül jogosítva van is a kedvezményezett, a hitelező neki megbízás nélküli ügyvivője. Leghelyesebb két jogügylet keletkezésével operálni.

önmaga is jogilag érdekelve van abban, hogy a harmadik személy javára teljesítsen a kötelezett fél.

Az ígéretvevő tartozik a kedvezményezettet értesíteni; s míg ez meg nem történt, ő csak a követelés biztosításáról gondoskodhatik (M. 1053.); ugyanezt teheti feltételes vagy időhöz kötött juttatásnál a kedvezményezett, míg a feltétel vagy az időpont be nem állott.

Bírói gyakorlatunk szerint (C. 3755/1899.) a kedvezményezettnek *el kell fogadnia* a részére kikötött, illetve megtett egyoldalú ígéretet; amely elfogadás hallgatólagos is lehet, s megállapítja ezt pl. a keresetindítás ténye. Ezen elfogadás időpontjában szerzi meg a neki szánt jogot. Elfogadásig a szerződők közös megegyezéssel hatályon kívül helyezhetik a szerződést;¹ azután pedig csak a kedvezményezett hozzájárulásával.

Még csak azt említjük meg, hogy a harmadik személy javára

¹ Más felfogás szerint nem kell elfogadás, mert a harmadik személy — eltérő megállapodás hiányában — a szerződéskötés időpontjától kezdve visszavonhatatlanul megszerezte a jogot s ennél fogva a szerződés *nem is változtatható meg* az ő hozzájárulása nélkül. Ha nem létezik még a harmadik személy, az ő keletkezésével lép hatályba a szerződés, hacsak a felek későbbi időpontban nem állapodtak meg s eddig (pl. az alapítvány létesítéséig) a szerződés közös megegyezéssel hatályon kívül helyezhető; de ha az ígéretvevő ez időpont előtt meghal, a szerződést a túlélő fél egyoldalulag meg nem szüntetheti. Megjegyzendő azonban, hogy ezt az elvet a kereskedelmi törvény sem ismeri még; pl. a biztosítási szerződés a kedvezményezett tudtán kívül felbontható. Ujabban (Dt. IV. f. IV. 32.) a bírói gyakorlat — a német ptkv. 328. — 335. §-aira s Windscheidra (Pandecten §. 316, 316a) való utalás mellett — azon az állásponton van, hogy a harmadik személy a szerződési nyilatkozat megtételével (tehát értesítés és elfogadás nélkül is) megszerzi a kérdéses jogot, minél fogva a szerződés a közvetlen szerződők akaratával sem hatálytalanítható s a harmadik személy perbenállása nélkül a szerződés semmisége el nem bírálható. (C. 403/1905.).

Ha ajándékozás az ígéretvevő részéről a harmadik személy javára kikötött szolgáltatás, az ajándékozási ügylet szabályából (de nem a harmadik személy javára kötött szerződés lényegéből) következik a visszavonhatóság, mert az ígéretvevő és a kedvezményezett egymáshoz való viszonya saját szerződésüktől függ.

Harmadik nézet pedig az, hogy a kedvezményezett személy az értesítéssel szerzi meg a jogot. (Mdt. VIII. 675.). Elfogadásig, illetve értesítésig a szerződés szabadon felbontható. Így *Schwarz* (Ujabb magánjogi fejt. 99. l.) azt tanítja, hogy a bírói letét, legalább az értesítésig, visszavonható.

kikötött részeltetés telekkönyvileg bejegyezhető (tkvi rend. 130. §. c) pont), s átszáll a kedvezményezett örököseire.¹

171. §. A kötelmek megerősítése és biztosítása.

A) Foglaló.

Foglaló az a vagyontárgy, amelyet az egyik fél a másiknak a szerződés megkötése jeléül átadott.

A foglalót a felek bánatpénz minőségével is felruházhatják, amikor a foglaló elvesztése mellett visszaléphet a szerződéstől az a fél, aki adta.

A foglaló nemcsak megkötött (perfect) szerződés megerősítésére adható, hanem előszerződés, sőt az alkudozás közben már létesült megállapodások jeléül is. Ilyenkor sorsa a felek megállapodásától függ; ennek hiányában pedig az alábbi szabályok irányadók.

Foglalóul bármely vagyontárgy adható, tehát: helyettesíthető és nem helyettesíthető dolog, továbbá követelés, legtöbbször pedig pénz. A főszűl az átadhatáson, az átruházhatóságon fekszik.²

A foglaló sorsa aszerint dől el, hogy teljesítették-e a szerző-

¹ A kérdést nálunk is többen megvitatták. Így *Frank* 17. §-nál id. m. I. 305. §.; a VIII. magyar jogászyűlésen *Biermann*, *Bozóky*, *Klekner* és *Saághy*, a magyar jogászegyletben *Baracs* Marczel s egyebűt: *Baumgarten*: P. T. IX. 158. l. *Lányi* Bertalan: P. T. XII. 10. sz., *Kun* Béla: M. K. 1902. év 27., 28. és 40. sz., *Wolf* K.: M. Jogi Lexikon IV. 15., *Grosschmid*: Fejezetek I. 97., *Schwarz*: fentebb id. m. 91. és köv. l., *Katona*: 35. §-nál id. m. 345—9. l., *Farkas*: J. K. 1897., *Barna*; u. o. 1901/9., *Kiss* Géza: Jogállam 1903/8.

Hasonlít ehhez a szerződéshez a képvisolet és a bizomány (I. fentebb 40. §.), amelyeknél a szolgáltatás a megbízó, illetve a képviselt fél javára esik; továbbá a reflexhatású szerződés (*Ihering*), ahol közvetve más is előnyt nyer a szerződésből, pl. ha vasutat építenek, a közsűgben levő ingatlanok értéke emelkedik; végűl, ha a szerződésben kikötött szolgáltatást egyenesen harmadik személyek hasznára rendelik, pl. ha a közsűgi orvos egyik kötelezettsűge a szegűnyek ingyenes gyűgykezelűse.

² Ha csak ígűrték és nem adták át a foglalót, kötelmi viszony támadt, amelynek nem teljesítűse az általános szabályok szerint bírálándó el. Ilyenkor nincs foglaló (Dt. III. f. XI. 33.) s annak átadását perrel követelni nem lehet. (Gdt. II. 601.).

dést vagy sem. Ha igen, a foglалó *betudandó* annak a szolgáltatásába, aki adta, még pedig rendszerint az utolsó részletébe; ha pedig betudásra nem alkalmas, *visszaadandó*.¹ Visszajár a foglалó akkor is, ha a szerződés érvénytelen; ha az mindkét fél késedelme miatt foganatba nem ment; ha a felek a szerződést megszüntetik, vagy ha a teljesítés mindkét fél hibájából, vagy oly okból, amelyért egyik sem felelős, lehetetlenné vált (Dt. r. f. XVII. 51., u. f. XIV. 52.).

Ha a szerződés megszűnését vagy a teljesítés lehetetlenségét az egyik fél vétkeisége okozta, a vétkes fél a vétlen javára az adott foglалót *elveszti*, a kapottat pedig *kétszeresen tartozik visszatéríteni*, (Dt. r. f. XXVII. 33., IX. 229.).²

A vétlen fél e mellett a foglалót, illetve annak kétszeresét meghaladó *kár* megtérítését is követelheti (Dt. r. f. XXI. 30.).

A szerződéstől a foglалó visszaadása vagy kétszeresének megtérítése által elállni nem lehet, hanem a másik fél *teljesítést* követelhet. (Dt. r. f. XXV. 6.).³

B) Bánatpénz.

Bánatpénz alatt azt az összeget értjük, amelyet az egyik szerződő fél a szerződés megkötésekor azért adott vagy ígért a

¹ A foglалó visszaadása egymagában nem jele a szerződés megszüntetésének (1898: II. t.-cz. 11. §.). Néhol az a szokásjog, hogy a szolgáltatási szerződés megkötése jelöl adott foglалót nem tudják be a bérbe, hanem az alkalmazotté marad. Ha a foglалó helyettesíthető dolog, aki kapta, elhasználhatja.

² Néha nem világos: részteljesítés, kötbér, vagy foglалó forog-e fenn. Az ilyen eset eldöntésére általános szabály nincs s a felek valószínű akaratát kell kikutatni és irányadónak venni. E tekintetben nem az elnevezés irányadó (Dt. r. f. XXII. 62., III. f. II. 46.). A foglалó néven átadott összeg nem tekinthető foglалónak, ha a szerződés szerint a vételárba a szállított részletek arányában tudandó be. (Dt. r. f. XXII. 62.).

³ Ezt azonnal kell követelnie, mert különben úgy tekintik, mint aki a szerződés felbontásába beleegyezett: Dt. u. f. VI. 138. A szerződésnek részben való teljesítése nem a foglалó visszakövetelésére, hanem kártérítésre jogosít (u. o. XXXVIII. 109.). Ha a szerződés részben teljesítetvén, a foglалó egy részét betudták, a fennmaradt rész nem vesztí el eme természetét (C. 438/1890.). Az egyszerű foglалó után jár kamat (Dt. r. f. XXVIII. 17.), a kétszeres után nem (u. o. XVI. 74.). Különleges rendelkezéseket tartalmaz a foglалóra nézve a cselédtörvény (1876: XIII. t.-cz.). V. ö. keresk. törv. 276, 277. és optkv. 908. §.

másik félnek, hogy annak elvesztése, illetve megfizetése mellett a szerződéstől elállhasson.

A bánatpénz *nagysága* nem esik korlátozás alá, s erősíthető vele a kötelelem, ha az ellenfél csak kellő nagyságú bánatpénz kötelezését fogadja el, hogy így szoríthassa az adóst a teljesítésre.

Facultas alternativát biztosít a bánatpénz kikötése, amely joggal a teljesítés megkezdéséig élhet a fél, még pedig a perben is, amikor a bánatpénz megfizetésére kell őt az ítéletben kötelezni (Dt. III. f. VII. 70.).¹ A másik szerződő félnek, akinek tehát a bánatpénzt adták vagy ígérték, külön kikötés nélkül nincs joga a szerződéstől éppen úgy elállnia, mint az ellenfélnek.

Míg az elállásra jogosult fél nem jelenti ki elállását, a másik félnek csak a szerződés teljesítését és nem a bánatpénz megfizetését van joga követelnie (Dt. r. f. XXI. 51.); ha pedig már elállott, csak a bánatpénz követelhető tőle (C. 1439/1889., s *nem tartozik kártérítéssel is*, mint ez a foglalonál van.

Ha a szerződés, mint főkötelelem, érvénytelen, vagy a felek megszűntetik, avagy fel nem róható okból lehetetlenné válik, a bánatpénz nem terheli a felet, s, ha már átadta volna, vissza-követelheti (Dt. r. f. XVII. 14.).

Ha a szerződést teljesítik, a bánatpénz beszámítandó, illetve visszaadandó, éppen úgy, mint a foglaló.

C) Kőtbér

Kőtbér alatt azt a szolgáltatást értjük, amelyet az adós a hitelezőnek kötelez arra az esetre, ha tartozását egyáltalán nem, vagy nem kellően rója le. (Dt. u. f. V. I., III. f. XIV. 78.).

A kőtbért rendszerint pénzben állapítják meg, de más szolgáltatás is lehet a tárgya (Dt. III. f. XIII. 21.).

¹ A facultas alternativát részletesen tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek I. 47, 104, 163, 220, 247, 260, 304, 694, 776., II. 11, 83, 139, 147, 206, 630, 647, 704, 759, 801, 803, 812, 825, 826, 828, 830, 832—4, 836, 866, 867, 876, 1005, 1046. 1248, 1287. A bánatpénzre nézve l. keresk. törvény 278, 279, optkv. 909—911. §. s *Haller és Katona*: M. Jogi Lexikon I. 610—612., úgy *Nagy Ferencz*: id. m. 19., 172., 190. és 198. §.

Nyilvános árveréseknél az árverési feltételekben kikötött bánatpénznek nincs az a jogi természete, hogy a legtöbbet ígérő árverelő az ügylettől a bánatpénz elvesztésével visszaléphet, hacsak ezt a visszalépési jogot az árverési feltételek fenn nem tartották. (Mdt. VIII. 684.).

A kötbér *kötelezése* vagy a szerződéskötéssel együtt, vagy később történhetik, s, mint *mellékkötelem*, a főkötelmet annyiban erősíti, hogy az adósra serkentőleg hat, a hitelezőnek pedig előre biztosítja a nem teljesítésből előálló kárát vagy annak egy részét.

A kötbér járulékos kötelem¹ lévén, nem áll fenn, ha a főkötelem érvénytelen; ha a felek a kötbér lejártá előtt megszüntették a főkötelmet, vagy ha ez fel nem róható okból lehetetlenné válik. Ha a késedelmes teljesítést a hitelező hibája vagy az is okozta, az adós nem tartozik a kötbért megfizetni. (Dt. III. f. VI. 23.).

A kötbér igenleges főkötelem esetében *lejár*, ha a szolgáltatással késedelembe esik az adós; nemleges főkötelemnél pedig akkor, ha megismétli vagy elköveti azt a cselekményt, amelynek abbanhagyására magát kötelezte.

Ha a kötbért a főkötelezettség *nem teljesítése* esetére kötötték ki, a hitelező a főkötelezettség teljesítését vagy a lejárt kötbért követelheti; egyiknek követelésével a másik iránti kötelem megszűnt. Ha a kötbér a főkötelem *nem kellő teljesítése* esetére van kikötve, a hitelező a lejárt kötbéren kívül a teljesítést is követelheti; de a teljesítés elfogadása után a kötbért csak akkor, ha ehhez való jogát az elfogadáskor fentartotta (Dt. u. f. XXXIV. 55.).²

¹ Kötbér köthető ki külön jogügyletben is, olyképpen, hogy azt valamely cselekmény véghezvitele vagy véghez nem vitele esetében tartozzék az adós megfizetni. De e cselekmény nem lehet jogilag és erkölcsileg tilos. Ilyenkor feltételes kötelem forog fenn, amelyre a feltételes jogügyletek általános szabályai (l. fentebb 28. §.) állanak. Kötbérrel továbbá nemcsak szerződésből eredő, hanem bármilyen más kötelmet is meg lehet erősíteni.

A kötbér kikötésénél az azzal kapcsolatos vagyoni érdeknek megjelölése nem szükséges ugyan, de ez a kikötés önálló szerződés jellegével nem bírván és már a létesített szerződés biztosítására szolgálván, magából a főszerződésből kell kitűnnie annak az érdeknek, amelynek biztosítására a kötbér kikötöttetett és ennek megítélésénél a főszerződésben ki nem fejezett érdeksérelem alapul nem szolgálhat. (C. I. G. 3334/1900.).

² Részletekben történő teljesítésnél a naponként lejáró kötbér fentartásához elég az esedékesség kezdetekor általánosságban tett kijelentés s ezt a fentartást minden részlet teljesítésénél nem kell ismételni. (C. 779/1906.).

Kétoldalú szerződésnél a kötbér csupán abban az esetben követelhető, ha a másik fél kimutatja, hogy őt a szerződés teljesítése körül semmi mulasztás nem terheli (C. 8578/1902.), hogy az ellenszolgáltatást kész és képes volt lejáratkor teljesíteni s csak azért nem teljesített, mert az adós saját szolgáltatásának teljesítését megtagadta (Dt. III. f. XIII. 41.).

Kérdés, hogy a kötbéren kívül, amelynek követeléséhez a károsodás fenforgása nem igazolandó (Dt. u. f. XXVI. 65. III. f. XV. 88.), jár-e a *kártérítés*. Ha a kötbért arra az esetre kötelezte az adós, hogy ha nem fog teljesíteni: a kötbéren kívül kártérítéssel nem tartozik; ha pedig arra az esetre, hogy ha nem kellően — tehát nem a kitűzött helyen és időben, vagy csak részben — teljesít: a kötbéren kívül az okozott kár is megtérítendő, de belőle a kötbér levonandó (Dt. III. f. XVIII. 102.).

A kötbér *nagysága*, az állandóan követett bírói gyakorlat szerint, annyiban van korlátozva, hogy a vele járó előny az általa okozott hátránnyal feltűnő aránytalanságban ne legyen, és hogy ily esetben bíróilag mérsékelhető; sőt mérséklésnek akkor is helye lehet, ha azt a felek kizárták (C. G. 703/1904. Dt. III. f. XIII. 21., X. 29.). További korlátozás, de csak a pénzköveteléseknél, az, hogy a kamat és a melléktartozások fejében megállapított kötbér 8%-ot túl nem haladhat.¹ A 8%-ot túlhaladó efajta kötbér bíróilag nem érvényesíthető (1877: VIII. t.-cz. 2. §.). De ha már leróttá az adós a túlnagy kötbért, vissza nem követelheti (24. sz. curiai döntvény).

A kötbért nem szokták előre letenni; de le is tehető, sőt az óvadék, vagy a más czímen átadott összeg is felruházható kötbér jellegével (Dt. III. f. XII. 28., XVIII. 9.).

Megjegyzendő még, hogy a kötbér kötelezésére vonatkozó szerződési rendelkezések *szorosan magyarázandók*; minélfogva kötbér megítélésének csak akkor van helye, ha az ahhoz való

¹ Megjegyzendő azonban, hogy a szerződésnek nem vagy nem kellő teljesítése esetére önállóan kötelezett kötbér nem esik a pénztartozásoknál sem ily korlátozás alá (Dt. III. f. IX. 13.).

Kiemelendő *Grosschmid*: Fejezetek I. 656, 663, II. 20, 27, 28, 41, 45, 49, 52, 69, 75, 76, 79, 108, 500, 878., *Meszlény*: M. Jogi Lexikon V. 61., *Ruttkay* Aladár czikke: M. K. 1903/5., keresk. törv. 273—275., optkv. 1336. §.

jog a szerződés szövegéből határozottan megállapítható (Dt. III. f. XIII. 56., XVIII. 20.).¹

Minthogy a kötbér bírság, illetve büntetés természetével bir, *se késedelmi, se perkamat* utána nem jár (Dt. r. f. XII. 148., III. f. III. 61., XIV. 63.).

D) A biztosítékadás.

Biztosítékadás alatt azt a mellékköteleességet értjük, amely-nél fogva a kötelezett fél vagyoni óvadékot (*cautio*) tartozik nyújtani az iránt, hogy már fennálló, vagy ezután keletkezhető kötelezettségét teljesíteni fogja; továbbá ilyen óvadék nyújtásától függhet jogának gyakorlása vagy joghátránytól való szabadulása.

Biztosítékadást előírhat törvény, bírói határozat vagy a kötött szerződés.²

Általános szabályunk nincs a tekintetben, hogy az, aki biztosítékadásra van kötelezve, ebbeli kötelezettségét miképpen teljesítheti. De azok a törvények, amelyek óvadék nyújtását írják elő, rendelkeznek a biztosítéki szolgáltatás mibenlétéről is, pl. zálogjog bekebelezését, ékszerek, drágaságok letétbehelyezését, készpénznek vagy óvadékképes értékpapiroknak letételét irván elő. Azt is az idevágó törvények állapítják meg, milyen értékig szolgálnak e vagyontárgyak biztosítékul.

Ezeket a biztosítási módokat alkalmazhatja a bíró is és

¹ A szerződő fél jogutódjától, pl. a vevőtől, a jogelőd kötelezése alapján nem követelhető a kötbér (Dt. u. f. XIV. 30.). Arra az esetre kikötött kötbér, ha az alkalmazott a szolgálati szerződés megszűnte utáni időben bizonyos üzlettel foglalkozik, nem követelhető akkor, ha ez az eset már a szolgálati szerződés tartama alatt beáll (u. o. XXIII. 66.).

² Törvény ír elő biztosítékadást: kiskorú vagyonának kezelése (1877: XX. t.-cz.), erdei károk (1879: XXXI. t.-cz.), kisajátítás (1881: XLI. t.-cz. 77. §.), visszvégrehajtás (1881: LX. t.-cz. 42. §.), vizimunkálatok, viziszolgálat (1885: XXXIII. t.-cz. 160. és 171. §.), védjegybitorlás (1890: II. t.-cz. 28. §.), singularis successio és utóöröklés (1894: XVI. t.-cz. 77—83., 109. §.), végleges nő- és gyermektartás (1894: XXXI. t.-cz. 90., 95. §.) esetében.

Itélet ipari culpánál, megkötött marasztalásnál (Grosschmid: Fejezetek II. 664.) írhat elő biztosítéket.

Szerződési kikötés hiányában, utólag nem kérhető cautio; ha pedig ki volt kötve, letételének hiánya csak sikertelen felszólítás után jogosít elállásra. (Gdt. II. 952.).

követheti a kérdéses törvényekben található értékmegállapítást is. De a felek egyéb biztosítékot is megállapíthatnak (pl. a jogosultnál való zálogbetételt, készpénznek tulajdonul átadását, adóslevél kiállítását); s a tekintetben nincs megkötve a szerződési szabadságuk, hogy a kérdéses vagyontárgyakat milyen értékig fogadják el biztosítékul.

Az eddig említett óvadékok mind *dologi biztosítékok* (reális cautiók); velük szemben van a kezesállítás, mint személyi biztosíték.

A dologi biztosítékadás annyiban erősíti a kötelmet, hogy a biztosíték a kötelemből folyó *követelés* (pl. az okozott kár), az ellenszolgáltatás *kielégítésére fordítható* s ilyenképpen a jogosult előre fedezetet kap.

Szerződésileg fokozható a biztosítékadás hatálya az által, ha *a biztosítékot kötbér jellegével ruházzák fel*; aminek az a következménye, hogy nem teljesítés esetén az óvadék elvesz a jogosult javára. De az ilyen megállapodás szorosan magyarázandó, vagyis csak a kikötött esetekre alkalmazható s ilyenkor külön kötbér nem követelhető.

A biztosíték — ha kötbér jellege nincs — csak per útján fordítható a kérdéses követelés fedezésére; aminek oka az, hogy e követelés (pl. a szenvedett kár) bírói megállapításra szorul. De ha pénzben kifejezett ellenszolgáltatás (pl. bér) fedezetére is szolgál az ellenfél kezei közt levő pénzbeli biztosíték, beszámításnak van helye.

Biztosítékot más is adhat a kötelezett fél helyett. Bárki adja azonban, a készpénz a letéti hivatal, vagy az átvevő fél tulajdonába megy át;¹ s az előbbi köteles, az utóbbi — külön kikötés híján — nem köteles letéti kamatot fizetni. Értékpapírok szelvényei, betétek kamatai a letevőt illetik s azok — külön megállapodás esetén — kiadandók, illetve a betéti kamat felvétele neki lehetővé teendő.

Indokolt esetben meg kell engedni a biztosíték megfelelő kicserélését is.

A készpénzt kivéve, minden dologi biztosítékra nézve közös szabály az is, hogy a letevő nem veszti el tulajdonjogát; minél fogva az óvadékot nem használhatja el, s nem rendelkezhetik

¹ E szabály sok visszaélés és sikkasztás forrása a készpénzbiztosítékoknál.

fölkötö a letéteményes. Azonban a letevő tulajdonjoga az óvadékra jogosított fél s az évadékkal biztosított érdek tekintetében korlátozva van és csak e korlátok közt intézkedhetik fölöle a tulajdonos és szerezhethet reá jogot harmadik személy. Lepecsételt készpénz vagy számok szerint megjelölt bankjegy ugyan-ezen szempontok alá esnek.

Ha az óvadék, vagy annak fel nem használt része felszabadult, kiadandó a letevőnek. De mig függőben van az a kérdés, van-e a másik félnek olyan követelése, amit az óvadék biztosít, az óvadék visszaadása nem követelhető.¹

E) A kezesség.

Kezesség alatt azt a mellékszerződést értjük, amelynél fogva a kezes harmadik személy hitelezőjével szemben arra kötelezi magát, hogy ama harmadiknak — a főadósnak — kötelezettségéért helyt áll.²

E felelősség mértéke szerint három faja van a kezességnek: 1. *készfizető kezesség*, amikor korlátlan egyetemlegesség forog fenn;³ 2. *egyszerű kezesség*, amikor az egyetemlegesség másodlagos, végül 3. *kártalanító kezesség*, amikor a követelésnek csak azon részéért felel a kezes, amely a főadóstól be nem hajtható. E két utóbbi kezesség annyiban tér el egymástól, hogy a kártalanító kezes felelőssége még inkább feltételes, mint az egyszerű kezesé, mert a követelés behajtását a főadós összes vagyonából meg kell kísérelnie, s csak azután, pl. a csőd lebonyolításával, fordulhat a kezes ellen.

¹ V. ö. *Márkus*: Magánjog III. 216., *Grosschmid*: Fejezetek I. 269, 291., II. 648, 654, 670., Terv. 1150—7. §., a judicaturára nézve: Mdt. VIII. 712—720., Gdt. II. 607, 797, 981. A katonatiszti biztosíték tekintetében I. 92. és 186. §. Az 1904: VII. t.-cz. a pénzbeszedő stb. állami alkalmazottaknak szolgálati biztosíték letételére az 1897: XX. t.-cz. 53. §-ban előírt kötelezettségét megszüntette.

² Kiemelendő *Grosschmid*: Fejezetek I. 11, 229, 691, 754, 758, 830., *Jancsó* György (J. K. 1879. 139—169. l.) *Részegh* Lajos (J. 1904/20.), *Juhász* Andor (M. K. 1903/1.) és *Meszlény* Artur (M. Jogi Lexikon, IV. 694.) cikke, valamint ez utóbbinál közölt irodalom. Adók, illetékek, ásványolaj vámja tekintetében törvényes kezesség áll fenn. L. *Márkus*: Magánjog III. 267.

³ De a tárgyi egyetemlegesség összes hatásai nem állnak be, mert a kezes sosem adóstárs a egyenes adós, aki a helyette lerótt egész tartozásért felel a kezesnek, s így valójában csak látszata forog fenn az egyetemlegességnek.

A kezesség *járlékos* természetből¹ következik, hogy ha a főszereződés *érvénytelen*² vagy *megszűnik*³ — de nem a kezes vétkeességéből és nem újítás által — a kezességi szerződés sem érvényes, illetve megszűnt. Megszűnik a kezesség *egyesülés* által, továbbá akkor is, ha a hitelező a követelésről *lemond*; ha a követelés a hitelezőnek hibája vagy mulasztása következtében az egyenes adósra *behajthatatlanná válik* (Dt. u. f. I. 58., X. 178., III. f. XIII. 23.); ha a kezes bizonyítja, hogy lejáratkor a követelés az egyenes adós vagyonából kielégíthető lett volna (C. G. 244/1904.); a *bontó feltételhez* vagy *véghatáridőhöz* kötött kezesség megszűnik, ha a feltétel bekövetkezett vagy a kikötött idő letelt, anélkül, hogy fellépett volna a kezes ellen a hitelező;⁴ végül a *pótkezes* kötelezettsége megszűnik, ha a főadóstól, vagy a kezestől kielégítést nyert a hitelező. Nem vállalható kezesség némely természetes obligatóriáért (I. II. 169. lap); ellenben feltételes, jövőbeli és olyan tartozásért igen, amely tévedés vagy cselekvőképtelenség miatt nem kötelező a főadósra nézve. (Plan. 158. dec.).⁵

¹ Maga az a körülmény, hogy a kölcsön, vagyis a főkötelezettség kereskedelmi ügylet, a kezességet — járulékos természete révén — kereskedelmi ügyletté nem teszi. (C. 6075/1904.).

² De ha a főadósra nézve csak személyéből folyó oknál fogva, pl. cselekvőképtelensége miatt érvénytelen a kötelelem, a kezesség érvényes, illetve a kezes maga lép a hitelezővel közvetlen kötelezettségi viszonyba, mint önálló adós (Térfi VI. 719., M. 12400.); kivéve, ha igazolja, hogy a cselekvőképtelenségről nem volt tudomása. Ez a megszorítás helyes, hiszen a nem önjogú fél ellen visszkeresete nem lévén, méltánytalan volna őt a kötelemben meghagyni. (Terv. ind. III. 531.).

Ugyanez a megoldás, ha fenn nem álló követelésért vállaltak kezességet, vagy ha a kezes többre kötelezte magát, mint a főadós. Ilyenkor az egész kötelelemre vagy a többletre vonatkozólag lesz esetleg önálló adóssá a kezes.

³ A főadósra nézve a kezességgel megerősített kötelezettségre teljesített szolgáltatása más kötelezettségre csak a kezes hozzájárulásával számolható el; e nélkül a kezes kötelezettsége a főadós teljesítése folytán megszűnik. (Md. I. 86.).

⁴ V. ö. optkv. 1363. §. A kezes halála három év leteltével nem szünteti meg a kezességet, mint ezt bizonyos esetre előírja az optkv. 1367. §-a.

⁵ Közjegyző által az 1874: XXXV. t.-cz. 4. §-a ellenére, vagyis oly ügyleteknél vállalt kezesség tilos ugyan, amelyeket az ő közreműködésével kötöttek, vagy amelyeket hitelesített, de bíróság előtt érvényesíthető s így nem érvénytelen. (C. 4140/1903.).

A kezesség *annyira terjed*, mint a főkötelem; tehát felel a kezes a főadós hibájából előálló többletért (késedelmi kamat, kártérítés stb.), de a perköltségért nem (C. 101/1886.). A kezességi szerződés megkötése után keletkező újabb adósság nem terheli a kezest.¹ Ha időszakonként visszatérő szolgáltatásokért (pl. haszonbérletért) vállal valaki kezességet, a már lejárt részletekre a kezesség csak kikötés esetében vonatkozik (C. I. G. 644/1903.); ha pedig a bizonyos időponton belül keletkező összes adósságért vállalt a kezes felelősséget, szabadul e kezesség alól, ha a hitelezőt a hitelezés vagy a követelés behajtása körül gondatlanság vagy mulasztás terheli, vagy ha a hitelező a kezest az egyenes adós tartozásának tetemes voltáról fel nem világosította (Dt. III. f. II. 44.).

Ha *másnemű szolgáltatásra* kötelezte magát a kezes, kezesség csak annyiban forog fenn, amennyiben ez a szolgáltatás a főadóstól járó szolgáltatás egyenértékéül tekinthető. Ugyanazon szolgáltatásért vállalt kezességre nézve az alapkötelem-től eltérő feltételek is köthetők ki (C. G. 54/1903.).

Ha *többen* vállaltak kezességet, (egyéb kikötés [pl. sorrend, pótkeszesség] megállapítása nélkül) *egyetemlegesen* felelősek; s ha egyikük teljesített: a kezestársak ellen visszkereseti joga van neki, egyéb megállapodás hiányában, az egyetemlegesség (1. 160. §.) szabályai szerint (Dt. III. f. V. 163.).² A követelés a biztosítására szolgáló jogokkal együtt, ipso jure száll át az adós helyett fizető kezesre, aki a hitelező helyébe lép, s kíván-

¹ De ha ugyanaz a hitelező ugyanannak az adósnak, a már meglevő és kezességgel megerősített követelésén kívül, később újlag hitelez, az a kikötés, hogy az adós részéről ezután lerovandó részletfizetések az újonnan keletkezett adósságra történjenek, a kezes hozzájárulása nélkül is érvényes s az ilyen kikötés teljesítése által a kezes kötelezettsége el nem enyhézik, hacsak be nem bizonyítja, hogy a kikötés a kezes kárára szolgált az által, hogy az egyenes adós vagyoni viszonyai rosszabbodtak s a kezes a visszkereset útján való kielégítéstől elesett. (C. I. G. 580/1903.).

² Az önjogú kezesek egyetemleges felelőssége akkor is fennáll, ha valamelyik kezes cselekvőképtelen. (C. I. 215/1896.). Egyedül áll a bpesti táblának az a nézete, hogy a kezestársak közt csak külön kikötés alapján van egyetemlegesség. (Dt. u. f. XIII. 289.). Kiss Mór szerint (Fodor: Magánjog III. 649.) csupán akkor forog fenn kikötés nélkül egyetemlegesség, ha a kezesekkel külön-külön köt a hitelező kezességi szerződést; ha pedig ez egyszerre jött létre minden kezessel, az egyetem-

hatja tőle az eredeti adóslevél, a nyugta és törlési engedély kiadását (Dt. u. f. XIX. 31., C. 2091/1887.); és az egyenes adóstól, vagy szerződésük értelmében, vagy mint megbízás nélküli ügyvivő, visszkereset útján megtérítést követelhet (Dt. III. f. XIII. 23., XIII. 91.), hacsak le nem mondott róla (Dt. u. f. XL. 72.). A főadós az ellene visszkeresettel fellépő kezes ellen, amennyiben a hitelező kielégítése nem a főadós egyetértésével történt, mindazokat a kifogásokat érvényesítheti, amelyek őt a hitelező ellen megilletik; pl. hogy részletfizetési kedvezmény illette, amit azonban, tagadás esetén, a főadós köteles bizonyítani (C. 462/1903.).

Az egyenest adóst megillető *kifogásokkal* (pl. halasztás, bérleengedés: Gdt. II. 719.) a kezes is élhet, még ha az egyenes adós le is mondana róluk; de a főadós személyes viszonyából (pl. cselekvőképtelenségéből) származó kifogásokat nem támaszthatja, ha azt a viszonyt ismerte.

Ha az egyenes adós *csődbe jut*, vele szemben lejár ugyan ennek következtében a követelés, de a kezes ellen az eredeti lejárat előtt nem lehet fellépni. (C. 707/1889.). Ilyenkor a kezes bejelentheti a csődtömeg ellen azt a követelést, amelyért ő felel, ha a bejelentést a hitelező nem tenné meg (1881: XVII. t.-cz. 69. §.).

Az egyszerű és a kártalanító kezes kötelezettsége emellett *feltételes*: csak akkor tartoznak teljesíteni, ha a hitelező kimutatja, hogy követelését sikertelenül kísérlette meg az egyenes adóson végrehajtás útján megvenni (Dt. r. f. XXVII. 85., XVI. 76.; beneficium excussionis, *sortartás kifogása*). E feltétel alatt az ilyen kezes a főadóssal együtt is marasztalható. (C. I. G. 314/1901.). A készfizető kezes sohasem élhet ezzel a kifogással (Dt. r. f. XVII. 91., III. f. XIV. 120.); az egyszerű kezes pedig akkor nem, ha az egyenes adós ismeretlen helyre költözött, ha

legesség különös megállapítást igényel. Ugyanígy *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 665.

A kezes nem köteles a pert bevárni, s ha fizetett és kezestársai ellen visszkeresettel él, előbb nem kell az egyenes adóst perelnie és vagyontalanságát végrehajtásilag megállapíttatnia. (Mdt. VIII. 745.) Míg a tartozás egészen ki nincs fizetve, a készfizető kezesek egymás ellen föl nem léphetnek, mert a visszkereseti igény mértéke meg nem állapítható. (Gdt. II. 714.).

fedezetet nem találtak nála, amit nemleges kielégítési végrehajtási jegyzőkönyvvvel lehet valószínűsíteni; és ha az egyenes adós csődbe jutott (Dt. u. f. XXXVII. 104., C. 8317/1892.).

A kezességi szerződés *megkötésére* nézve az általános szabályok irányadók. Kezesség az egyenes adóshoz intézett iratban (C. G. 365/1903.) és ismeretlen személy tekintetében is (Mdt. VIII. 738.) vállalható. Kezesként felel az is, aki *mást megbíz*, hogy a saját nevében és saját számlájára harmadik személynek hitelezzen (mandatum qualificatum); és az, aki valamely összegnek kölcsönképpen való *elhelyezését átveszi* azon nyilatkozattal, hogy szavatosságot vállal az összegnek biztos helyre leendő elhelyezéseért, ha a kölcsönadott összeg az ő mulasztása folytán behajthatatlanná válik (Dt. u. f. XI. 144.).

Gyámság és gondnokság alatt álló személy kezességet, gyámhatósági jóváhagyás mellett sem vállalhat (1877:XX. t.-cz. 113. §.). A tiltott *korcsmai hitelt* biztosító kezesség semmis (1883:XXV. t.-cz. 23. §.). A *házastársak és jegyesek* által egymás részére kiállított kezességi szerződés harmadik személlyel szemben okiratilag csak közjegyzői okirattal bizonyítható (1886:VII. t.-cz. 21. §.).¹

A kezes és az egyenes adós közt külön jogviszony állhat fenn, amikor a létrejött megállapodás irányadó. Ilyen esetben a kezes *biztosítékot követelhet* az egyenes adóstól, ha ez lejáratkor nem teljesít, vagy ha vagyoni viszonyai rosszabbodván, a kezesre háruló veszély fokozottabbá lesz; végül, ha a meghatározott időben, megállapodásuk ellenére, nem mentesíti őt a kezeség alól.

Lehet a kezesnek is kezes, aki akkor felel az adós kezesének, ha ez az adós helyett fizetett (kármentesítő kezes, v. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 664., optkv. 1348. és 1362. §.).

1) Zálogszerződés.

Zálogszerződés alatt *két szerződést* értünk.

Az egyik *zálogjog megállapítására* kötelezi az adóst, aki vagy adós a főkötelemben is, amelynek biztosítását czélozza a

¹ A Főelöadmány szerint (VI. 363.), a Tervezettől és a mai jogtól eltérőleg, a kezességvállalás és a hitelezési megbízás érvényéhez okirat szükséges.

létesítendő zálogjoggal, vagy harmadik személy, aki idegen tartozás erejéig engedélyez saját vagyontárgyán zálogjogot. Ide tulajdonképpen ez a zálogszerződés tartozik, amelyet a zálogjog tanában is felemlítettünk már, mikor azt mondtuk, hogy egyik forrása a zálogjognak a szerződés. A zálogszerződésen alapuló zálogjog dologi, a kezesség pedig személyi biztosítékot nyújt.

Ha ezt a *zálogszerződést*, amely azonban szintén érvényes követelést tételez fel, és semmis, ha pl. tiltott korcsmai hitelt biztosítanak vele (1883:XXV. t.-cz. 23. §.),¹ *teljesíti az adós*: keletkezhetik az ő javára és a főkötelem hitelezője ellen a *másik fajtájú zálogszerződés*, amelynél az adós helyzete, mint már fentebb tárgyaltuk, a szerint más, hogy kézi vagy jelzálogjog forog-e fenn. Fő kötelezettsége e kötelem adósának az, ha a követelés megszűnik, de nem a zálogtárgyból való kielégítés által: hogy visszaadja a kézi zálogot, illetve teljesítse azt a telekkönyvi szolgáltatást, vagyis állítson ki olyan okiratot, amelynek alapján a jelzálogjog kitörlése bekebelezhető. Ha ezt nem teszi, a következményekért felelős (C. 1467/1904.).

¹ V. ö. *Moldoványi*: M. Jogi Lexikon V. 23., a hol azt is kitünteti, hogy az egyes törvényhatóságok területén mekkora a nem tiltott korcsmai hitel összege.

Második cím: A kötelelem változása.

Első fejezet: A kötelelem alanyának változása.¹

127. §. Engedmény.

I. Engedmény alatt a követelésnek más személyre való átruházását értjük, minck folytán az eddigi hitelező (engedményező) helyébe új hitelező (engedményes) lép.

Az engedmény (cessio) nem egyéb, mint *különös jogutódlás*, amelynél az engedményező a *jogelőd*, az engedményes pedig a *jogutód* (l. 23. §.), aki e jogi ténynyel megszerzi a jogelődnek valamely *átruházható jogát* (l. 34. §. 6. pont). Megjegyzendő azonban, hogy nem minden átruházható jog engedményezhető, mert a dologi jogok megszerzése különleges szabályok szerint történik, az öröklés pedig nem különös, hanem egyetemes jogutódlás. Ennélfogva leginkább a kötelmi jogok azok, amelyek engedmény tárgyai lehetnek; s azért ismertetjük itt ezt a jogi ténynt.²

¹ A kötelemben alanyok (hitelező és adós) s tárgy (szolgáltatás) van. Mindegyik változhatik, amikor az eredeti kötelelem nem színt ugyan meg teljesen, csak más lett az egyik alanya vagy más lett a tárgya. Ezen az alapon az ide vágó szabályokat két fejezetre kell osztani, szólnván előbb az alany, aztán a tárgy változásáról. Az alanyok közül a hitelező személye változik engedmény folytán, az adósé pedig a tartozás átvállalása által.

² Engedményezhető, de csak akkor, ha a kereset megindult, a H. T. 4. és 89. §-ából folyó követelések; továbbá engedmény tárgya lehet az eszmei javak feletti jogok bármelyike és a dologi igény. Az engedmény szabályai ilyen esetben is alkalmazandók. Különben az általános tanok (23. és 34. §. 6. pont) is útmutatást adnak; az eltérő szabályok pedig a megfelelő helyen (pl. az eljegyzésnél: 55. §.) vannak felemlítve.

II. Engedménynek helye nincs:

1. ha *a felek kizárták* a követelés átruházását;¹
2. ha valamely követelés engedményezését *a törvény nem engedi meg*, pl. a hivatalnokok fizetésének az a része, amely le nem foglalható (1881: LX. t.-cz. 56., 57., 59. és 1908: XLI. t.-cz. 6—11., az Orsz. Gazd. Munkás- és Cselédpénztárral szemben fennálló követelés (1900: XVI. t.-cz. 10. §.) nem engedményezhető; és
3. ha a követelés *természete* nem tűri meg az engedményezést; ilyenek pl. a legszemélyesebb jogok. (Plan. 51. és 52. dec.).

Ha valamely követelés engedményezhető, az lehet feltételes, időhöz kötött, jövődöbeli, sőt naturalis obligatio is. (Gdt. II. 732.).

III. Az engedmény *forrása*: törvény, bírói határozat vagy jogügylet. A két előbbi esetben *szükségszerű* (cessio necassaria), a harmadikban pedig *önkénté* (az engedmény (cessio voluntaria).

Törvény alapján száll a követelés a birtokadósra és a kezesre, aki az egyenes adós helyett fizetett; továbbá arra a, hátrább álló jelzálogos hitelezőre, aki jus offerendivel élt.

Bírói határozaton alapszik az engedmény, ha a végrehajtható magára ruháztatja a lefoglalt követelést, vagy ha árverésen megveszi azt valaki (1881: LX. t.-cz. 123., 129. és 132. §.).

Végül, *jogügylet* a leggyakoribb forrása az engedménynak, még pedig végrendelet mellett kivált a szerződés, amelyre nézve csak házastársak és jegyesek közt érvényességi kellék — váltó-engedmény kivételével — a közjegyzői okirat (1886: VII. t.-cz. 22. §.); egyébként alakszerűséghez kötve nincs. (Gdt. II. 731.).

Ha az engedményező és engedményes közt létrejött a követelés átruházása iránt a megegyezés: a szerződés perfect, és sem a követelésről szóló *okirat* vagy *a kikötött ellenérték átadása* (Dt. III. f. XI. 5., Gdt. II. 729.), sem az *adós hozzájárulása*, illetve *értesítése* nem érvényességi kellék. (Mdt. VIII. 750.).²

Az 1874: XXXIV. t.-cz. 57. §-a szerint tilos és semmis a per tárgyának az ügyvéd által való megváltása és reá való engedményezése, de csak az ügyféllel s nem az adóssal szemben is. (C. 844/1901.). V. ö. optkv. 233, 879, 1070, 1071, 1074, 1358, 1392—1399, 1422, 1423. és 1442. §.

¹ Helytelen a bpesti tábla 3974/1901. sz. határozata, amely szerint követelések átruházását szerződésileg kizárni nem lehetne. V. ö. *Zachár*: 147. §-nál id. m. 150—162. l., Terv. 1251. §. és Főelőadmány VI. 383.

² Az *értékpapiroknál* azonban kivétel van e szabály alól, mert ott a követelés csak az okirat átadásával szállhat másra, az adós pedig,

Az adós értesítése mégis kívánatos az engedményesre nézve; mert az adós csak akkor köteles neki fizetni, ha az engedményezést az engedményező, vagy az engedmény igazolásával az engedményes juttatta tudomására; s értékesítésig joghatályosan fizethet az engedményezőnek is (Gdt. III. f. V. 108. és 160.), aki ugyan köteles a felvett szolgáltatást az engedményesnek kiadni, de ha ezt nem tenné, pert kénytelen az engedményes indítani ellene s esetleg nem talál fedezetet. Továbbá az adós és az engedményező közt, míg az előbbi nem értesül az engedményről, joghatályosan jöhetnek létre a teljesítésen kívül más olyan tények is, melyek a követelés megszűntét eredményezik (pl. egyezés, lemondás, elengedés), még pedig az engedményesre is kiható erővel. (Gdt. II. 739.). Az értesítés *többszöri engedménynél* is fontos, mert az adós annak köteles fizetni, ha lejárt már a követelés, akinek az engedményéről először értesült. Ha egyszerre kap több értesítést, s a követelés lejárt, vagy ha lejáratilag értesül több engedményről: a követelést letétbe kell helyeznie, s az engedményesek perrel döntethetik el, kié a követelés.¹

sohsem értesítendő, mert úgyis csak az értékpapir bemutatójának fizet. Az engedmény nem alaktalan jogügylet akkor sem, ha jogcíme alakítható, pl. ha házastársak közt ajándék céljából történik az engedmény; ez közjegyzői okiratba foglalandó (1874: XXXV. t.-cz. 54. §. b) pont.). V. ö. Schwarz: Magánjogi fejtegetések 87—116. és 260—262. l.

¹ A követelés érvényesítésére az az engedményes jogosult, aki elsőnek szerezte meg a követelést; de ha ezt jelzálogjog biztosítja, fizetési pert az az engedményes indíthat sikerrel, aki a bekebelezést előbb kérte (optkv. 440. és 445. §.), még ha az ő engedménye később kelt volna is. Ez a bekebelezés csak akkor dönthető meg, ha a korábbi engedményes bebizonyítja, hogy a későbbi engedményes a telekkönyvi kérvény beadásának az időpontjában rosszhiszemű volt. A későbbi engedményes, míg a korábbi engedményes javára az átruházás telekkönyvileg kitüntetve nincs, törlési engedély adásával is (tkvi rend. 120. §. b) pont) megghusíthatja a korábbi engedményes jelzálogi keresetét. Viszont a bejegyzett későbbi engedményes joga nem lesz érvényesíthető, ha az ingatlan elárvereztetvén, a bekebelezett követelés nem kapott fedezetet; ekkor ugyanis csak a korábbi engedményes léphet fel a személyes adós ellen, még ha a későbbi engedményes jóhiszemű volt is, mert anyagi jog szerint reá nem volt már joga a hitelezőnek újból engedmé-

Nem érvényességi kellék az engedménynek *telekkönyvi bejegyzése* sem; s az engedményes e nélkül is érvényesítheti jogait úgy perben, mint a végrehajtási eljárás során, ha az engedményezést bizonyítja (Dt. r. f. XV. 60.). De nehogy alzálogjogot jegyezzenek be, vagy az engedményező által adott engedély alapján a zálogjog kitörlését bekebeleztesse az adós: az engedményes szintén saját érdekében cselekszik, ha az engedmény telekkönyvi jegyzését szorgalmazza, amelyhez — per esetét kivéve — telekkönyvszerű engedményi okirat kiállítására van szükség. Ezt nem kell az engedményesnek okvetlenül aláírnia, mert a telekkönyvi kérvény benyújtásával az engedmény elfogadását kijelenti.¹

IV. Az engedmény *jogi következménye* abban áll, hogy az engedményes *az engedményező jogaiba lép.*² Már a jogutódlás fogalmából következik, hogy a követeléssel együtt a biztosítására szolgáló zálog- és jelzálogjog s a kezességből folyó jogok, valamint a követeléssel egybekötött végrehajtási és csődbeli

nyeznie a követelést (V. ö. *Imling*: Fodor Magánjog II. 770., *Grosschmid*: Fejezetek I. 509., 547.).

Lehet, hogy több nyilvánkönyvi engedményes is felléphet jelzálogi keresettel: ami akkor fordul elő, ha több jóhiszemű engedményes kérvénye egyszerre érkezett a telekkönyvi hatósághoz, amikor egyenlő arányban lesznek jogosultak. Telekkönyvi kezelési hiba alapján is belekerülhet több engedményes a nyilvánkönyvbe, de itt nincs összeütközés, mert a téves bejegyzés megdönthető (l. fentebb 146. §. II.).

¹ Ha a hitelező kamatozó tőkéből álló bekebelezett követelését engedményezni akarja, az engedmény, az 1859. augusztus 1-én kelt I. M. R. szerint, feljegyezhető, minek következtében, ha az engedmény kellő idő alatt létrejött és telekkönyvileg keresztülviszik, a feljegyzés rangsora után bekebelezett alzálogjog hatályát veszti, s azt hivatalból kitörlik.

² Csak az elévülés tekintetében van kivétel. (L. 33. §.). Az engedményes, telekkönyvileg biztosított követelés engedményezése esetében is és az engedményezés megtörténtét tudató értesítés után is, az engedményezett (az adós) hozzájárulásával joghatálylyal megbizhatja az engedményezőt azzal, hogy a követelést a saját neve alatt behajthassa (Dt. III. f. XV. 35.).

A kolozsvári táblának 8. sz. döntvénye szerint az engedményes jogot nyer arra is, hogy a követelést az annak alapjául szolgált eredeti szerződés teljesítése szerint illetékes, vagy a jogügyletből kifolyóan törvényen alapuló kivételes intézkedés szerint illetékes bíróságnál érvényesíthesse.

előjogok az engedményesre átszállnak. A mellékkövetelések (kamathoz, kötbérhez, kártérítéshez való jog) is átszállnak, ha csak a felek ki nem zárták az átszállást (Dt. u. f. XXIV. 357.); ha pedig kétes a megállapodás értelme, a törvényen alapuló mellékkövetelések (pl. késedelmi kamat) is átruházottaknak tekintendők, a szerződésen alapulók pedig csak annyiban, amennyiben az átruházás után járnak le.

Az engedmény lehet *feltételes* is, amikor joghatályának elbírálására nézve az általános szabályok irányadók (I. 28. §.).

Az engedmény nem változtatja meg az *adós helyzetét*; bár nem mindig közömbös, hogy ki a hitelezője, mert az engedményes lehet inhumánus, kellemetlen hitelező is. Az adós felhozhatja tehát azokat a *kifogásokat*, amelyek az értesítésig merültek fel, még pedig akkor is, ha az engedményezés a követelésnek bírói árverés útján való megvétele útján történt (Dt. r. f. XV. 79.). Így *beszámításnak* van helye; s az engedményezés megtörténtének tudomásul vétele, nem jelenti az engedményezővel szemben fennállott beszámítási jogról való lemondást; továbbá érvényesítheti az adós a követelés *szinlegességének* (Mdt. VIII. 752.), *érvénytelenségének*, *megszűnésének*, vagy a *részfizetésnek* a kifogását (Dt. u. f. XII. 47., III. f. V. 47.). Ha az egyenes adóssal szemben megszűnt a követelés, az engedményes a kezes ellen sem fordulhat (Dt. r. f. XXI. 79.).

Megjegyzendő azonban, hogy az engedményes nem lép az *engedményező kötelezettségeibe*; minélfogva nem kívánhatja az adós, ha beszámítás alapján megszűnt az engedményezett követelés, és az engedményező ellen neki még követelése van, hogy azt az engedményes fizesse ki (Dt. III. f. XVIII. 22.).¹

Az engedményező jogügylet *abstract*, vagyis az adós nem köteles vizsgálni a causalis ügyletet (pl. ajándék, adásvétel); s az engedményben a causát nem is kell kitüntetni. Ebből következik, hogy az adós az engedmény érvénytelenségét nem hozhatja fel kifogásul² s az engedményező is csak az alapul

¹ Különbözik az engedménytől a követelésnek adás-vétel alapján való átszállása annyiban, hogy a követelés behajthatóságáért csak külön kikötés esetén felel az eladó s ilyen kikötés hiányában csupán azért szavatol, hogy harmadik személynek nincs a vétel tárgyán oly joga, mely a vevő ellen érvényesíthető volna. (Gdt. II. 738.).

² *Katona* Mór szerint igen (M. Jogi Lexikon III. 330.). I. még az

fekvő jogügylet, érvénytelenítése iránt léphet fel (pl. tévedés esetében: Dt. r. f. IX. 202.); s ha ez sikerül, az alaptalan gazdagodás szabályai szerint kérheti a követelés visszaruházását; míg ez meg nem történik, az engedményes hitelezőnek tekintendő.

Az engedményes és az engedményező *egymáshoz való viszonyára nézve* elsősorban a szerződés és az a körülmény irányadók: ingyenes vagy visszterhes volt-e az engedmény. Ha minden szavatosságot elhárított az engedményező, vagy ha az engedményezés ingyenes volt: a jogelőd sem a követelés valódiságáért, sem a behajthatóságáért nem felel, hacsak tévedésbe nem ejtette az engedményest, amikor a kárt, pl. a perköltségeket, megtéríteni tartozik (Dt. u. f. XX. 84., C. 4895/1905.). Ha az átruházás visszterhes volt, és a szavatosság felől nem intézkedtek a szerződésben a követelés valódiságáért mindig felel, behajthatóságáért pedig bekebelezett követeléseknél rendszerint nem szavatol az engedményező (14. sz. curiai döntvény); szavatol azonban, ha az engedményező az ügylet megkötésekor rosszhiszeműen járt el.¹ A szavatosság az engedményesre hárult kár erejéig terjed, de sosem haladhatja meg a kapott értéket. (Gdt. II. 725. és 738.).²

Ha az átruházáskor behajtható volt a követelés s utóbb az engedményes mulasztásából vált behajthatatlanná, az engedményező szavatossága megszűnik. (Gdt. II. 738.).³

egész §-ra nézve *Grosschmid*: I. 93, 135, 168, 226, 300, 440, 462, 467, 756, 758, 759., II. 205, 673, 692., továbbá *Messinger* Simon: M. K. 1903/5., *Mautner* Dezső: J. K. 1903/28.

¹ E döntvény indokolása kiemeli, hogy ez a szabály nem érinti az öröklési osztályból származó szavatosságot, továbbá az 1881: LX. t.-cz. 123. §-ának azt az intézkedését, amely szerint olyan esetben, amikor a végrehajtható a lefoglalt követelést magára ruháztatta, a végrehajtást szenvedő a behajthatóságért is felel, ha a követelés erejéig jelzálog-jog van is bejegyezve.

² Ha az engedménnyel valamely követelést elégitettek is ki, ez a követelés nem éled fel újra, hanem csak kártérítésnek van helye, ha az átengedett követelés nem is volt az engedményező hibájából behajtható. (Gdt. II. 737.).

³ C. 9622/1904.: A követelésnek pusztán engedményezése annak kielégítés által való megszűnését nem bizonyítja; sőt még törvényes vélelmet sem állapít meg arra nézve, hogy az engedményes a követelést kielégítette.

Ha *harmadik személy teljesít* az adós helyett, de a saját nevében, a követelés engedményezését kérheti (Dt. u. f. XIII. 61.); ha ellenben az adós nevében és részéről teljesít más, a követelés megszűnik, s nem engedményezhető a harmadik személyre (Dt. III. f. XV. 35.).

173. §. Tartozás elvállalása.

Tartozásvállalás (privativ intercessio, adósságvállalás) alatt harmadik személynek a hitelezővel kötött azt a szerződését értjük, amelynél fogva az eddigi adós helyébe a szerződő harmadik személy lép.

Ez a jogügylet ellentéte az engedménynek annyiban, hogy nem a hitelező, hanem az adós válik ki a kötelemből, s lesz helyette ugyanarra az adósságra nézve más személy adóssá. Különös jogutódlás ez is, de nem a jogosított, hanem a kötelezett oldalon. Az eredeti adós ipso jure felszabadul, úgy a személyi, mint a dologi felelősség alól, (Dt. IV. f. 14. II.). Ebből következik, hogy ingatlant terhelő követelés átvállalása esetén a vevő köteles — ilyen irányú kifejezett rendelkezés nélkül is — felszabadítani a jelzálogos hitelezővel szemben az eladót, hacsak ez ki nem jelentette, hogy adóstárs akar maradni (C. 3339/1903.).¹ A követelés továbbra is ugyanazon a jogalapon nyugszik s nem keletkezik új kötelelem, nem történik újítás.²

Tartozásátvállalás gyakran fordul elő jelzálogos követeléssel terhelt ingatlan megvételénél, amikor a vevő lesz személyes adóssá, a hitelező beleegyezésével. Ilyenkor az új adósnak köz-

¹ Nem helyes az a döntés, amely szerint a régi adós csak akkor szabadul a kötelemből, ha a hitelező kifejezetten felmenti őt a kötelezettsége alól (Dt. IV. f. II. 61.).

² A régi adós felszabadulása mellett (privativ intercessio) előfordulhat az is, hogy valaki adóstársként vállalja el a tartozást (cumulativ intercessio), vagy kezessé lesz, vagy hogy pusztán a tartozás kiegyenlítésére vállal kötelezettséget. Ezek más szempont alá esnek. Lehet végül, hogy a tartozás átvállalása *újítást* (expromissio) jelent. Ez is meg van engedve, vagy legalább folyik a szerződési szabadságból. Erről sem kell külön szólni, mert az újítás szabályai állanak reá. L. *Frank*: 17. §-nál id. m. 310. §., *Katona Mór*: Magyar Jogi Lexikon I. 109., *Hezner Gyula*: M. K. 1902/4., 1903/6. és *Kobler Ferencz* jogegyl. ért., *Schwarz Gusztáv* felszólalásával.

vetlenül a hitelezővel szemben kell az adósságot elvállalnia, s a vevő előzetesen kérje ki mindig a hitelező hozzájárulását, s míg ez meg nem történt, az adásvételt ne kösse meg.

Tartozásátvállalás úgy is keletkezhetik, hogy cumulativ intercessio történvén (l. előző lap, 2. jegyzet), a hitelező a régi adóst, az új adós beleegyezésével utólagosan kiengedi a kötelemből; vagy ha az átvállaló szerződést — az új adós kifejezett meghatalmazása alapján — a régi adós köti meg a hitelezővel, amikor a régi adós egyúttal szabadul a tartozás alól.¹

A tartozás átvállalása megtörtént, ha a hitelező és az adós *megegyeztek*; a jogügylet nincs *alakisághoz* kötve, s e mellett szintén *abstract* szerződés. Feltételes is lehet, s feltételül a causa érvényessége is kitűzhető.

Az eddigi *adós hozzájárulása nem szükséges*. Ha hozzájárult: az új adóshoz való viszonya megállapodásuk értelmében bírálható el; de ennek alapján a hitelezővel szemben kifogás nem támasztható. Ha az adós és átvállaló közt nincs megállapodás, a megbízás nélküli ügyvitel szabályai irányadók (l. alább 209. §.).

Az átvállaló felhozhatja azokat a *kifogásokat*, amelyek az előbbi adósnak a hitelezőhöz való jogviszonyából erednek (Dt. III. f. XVII. 84.), pl. hogy színlelt volt a tartozás (Mdt. VIII. 755.); ha csak az átvállalási szerződésben *le nem mondott* róluk.²

Az átvállalási szerződés létrejöttével az előbbi adós *kezese* s a követelés biztosítására lekötött *zálog és jelzálog* nem sza-

¹ Ha csupán az adós és az átvállaló fél köt ilyen szerződést s ahhoz az átvállaló ajánlatára (a „felhívás“, „értesítés“ kifejezéseket szokták ugyan a gyakorlati életben használni, de ez valójában ajánlat) a hitelező nem járul hozzá (nem fogadja el az ajánlatot, nem „veszi tudomásul“ az értesítést): az adós nem szabadul a hitelezővel szemben s a hitelező nem léphet fel az átvállaló ellen. De az átvállaló ilyenkor is köteles az adóst mentesíteni, pl. beszámítás, fizetés, a hitelezővel kötendő átvállalási szerződés által.

Az adós és az átvállaló közt aztán az átvállaló és a hitelező közt külön-külön és egymásután jön létre rendszerint az ilyen szerződés; az előbbi (pl. adásvétel, ajándékozás) a causalis szerződése az utóbbinak. V. ö. Schwarz: Újabb magánjogi fejtegetések 86—146. l.

² Magában áll a Curiának következő döntése: „Az adósságotvállalás egészen új jogalap s az átvállaló azokat a kifogásokat sem érvényesítheti a kereset ellen, amiket az eredeti adós“ (C. 2920/1902. J. K. 1903/17.).

badulnak fel, hacsak a kezes, illetőleg a zálog vagy jelzálog tulajdonosa az ellenkezőt kezdettől fogva ki nem kötötték.¹ De az eredeti adós és a kezes, illetve a zálogadó közti viszony nem változik; sőt ez utóbbiak helyzete javul, mert az eredeti adóson kívül az átvállaló ellen is van regressusuk.

Második fejezet: A kötelem tárgyának változása.

174. §. Az adós késedelme.

Tudjuk, hogy a kötelem tartalmának egyik fontos eleme a teljesítési idő, s úgy az adósnak, mint a hitelezőnek az érdeke megkívánja, hogy a szolgáltatást lejáratkor rójják le, tehát sem előbb, sem utóbb. Ha utóbb teljesít az adós, vagy ha a hitelező nem fogadja el a szolgáltatást, vagy annak lerovásánál nem működik közre: megsértik a kötelmet.²

I. Adóskésedelem akkor forog fenn, ha az adós lejáratkor, illetve megintés után vagy egyáltalában nem, vagy nem kellően teljesíti, neki felróható okból, a szolgáltatást.

1. Ebből a fogalmi meghatározásból látni lehet, hogy az adós csak az *alanyi* késedelemért felel, míg a *tárgyiért* nem, mert ha nem ő a halogatás oka, vagyis ha ki bírja menteni a késedelmet (excusatio vagy exculpatio a mora), a kötelmet nem sértette meg (M. 18,339., 18,340.); ez tehát nem változott, s ő továbbra is az eredeti tartalom szerint van lekötelve.³

Azt a körülményt, hogy a késedelem neki fel nem róható, *az adós tartozik bizonyítani.*

¹ A jogügyletek általános szabályai itt is irányadók lévén, ha a „tartozás átvállalásának alapját képező kötelezvény tiltott cselekményen alapul, mint ilyen, seimminemű fizetési kötelezettséget nem szülhet és így az átvállalást magában foglaló kötelezvény, mint annak közvetlen kifolyása, joghatálylallyal nem bírhat“ (Dt. u. f. IX. 109.).

² A késedelem tanából különösen kiemelendő *Grosschmid*: Fejezetek, II. 1—146. 501, 514., *Almási* Antal: M. Jogi Lexikon IV. 725. V. ö. optkv. 1117, 1153, 1333—1335, 1419—1425. §.

³ A Terv. az objectiv morát is felállítja külön kategoriaképpen, jóllehet a kimenthetetlenség subjectiv eleme nélkül nincs adóskésedelem; de az objectiv mora következményei (kamatfizetés, haszonmegterítés, elállási jog: 1180, 1181, 1183—5. §.) enyhébbek, mint a kimenthetetlen késedeleméi (kártérítés, felelősségfokozás: 1186, 1887. §.). A Főelöadmány (VI. 307.) fentartja a Terv. álláspontját.

Ilyen körülmény lehet pl. valamely elemi csapás, árvíz, tűzvész; továbbá, ha a lejárát felől menthető tévedésben volt az adós stb. A fizetőképesség hiánya nem mentesítő tény.

Ha nem képes kimenteni a késedelmet az adós, nem tesz különbséget a késedelem következményei tekintetében az, hogy vétkekesség, kisebb- vagy nagyobbfokú gondatlanság terheli-e, vagyis az ú. n. tárgyi felelősség alkalmazandó itt is.

2. További kellék a bíróilag érvényesíthető követelés *lejárta*, amikor tehát a kitűzött időpont elteltével az érvényesíthető lesz; s ha nem teljesít az adós, kötelmi igénye támad ellene a hitelezőnek. Minthogy a naturalis obligatióból nem származik kereseti jog, adóskésedelem itt nem is fordulhat elő s ha későbbben teljesít is az adós, ennek reá nézve hátrányos jogi következménye nincs.

3. Ha a lejárát naptár szerint meg van jelölve, vagy ha a felmondás időpontjától kezdve áll be bizonyos idő múlva a lejárát: a fizetés időpontja tekintetében, amely így fixirozva van, nem lehet kétség, s a hitelező nem köteles az adóst meginteni (*dies interpellat pro homine*). Ily fix időpont hiányában szükséges azonban a *megintés*, amely nem egyéb, mint a lejárát megállapítása, amennyiben a megintést követő napon már teljesíteni kell. A megintés tehát a hitelezőnek az adóshoz intézett egyoldalú nyilatkozata, amelylyel a kérdéses kötelem lejártát előidézi (M. 16,109.).

A megintés, mint egyoldalú jogügylet, nincs határozott alak-szerűséghez kötve; tehát foganatosítható szóval, írásban, közjegyző útján, sőt megintés a keresetindítás is (M. 15,909., 18,346.); ellenben a számlaküldés egymagában nem az.

Úgy a lejárátot, mint a megintés megtörténtét a hitelező tartozik bizonyítani.

II. Az adóskésedelem hatása:

1. a *bérleti és haszonbérleti szerződés megszüntetése*, ha a bért vagy haszonbért pontosan nem fizetik (állandó gyakorlat, pl. C. 7792/1892.); ha a bérbeadó nem tartja a dolgot jókarban; ha ez hiányainál fogva használhatatlan stb.;

2. egyéb jogügyleteknél pedig *minden kárért felel* az adós, amely akár a kötelem tárgyában, akár egyébként éri a hitelezőt. A kárt, valamint annak nagyságát a hitelező köteles bizonyítani.

Ez a kártérítési kötelezettség mindenféle ügyletnél, tehát ajándékozásnál is fennáll; továbbá fennáll akkor is, ha a szolgáltatás tárgya az adós hibáján kívül sérül meg, veszít értékéből (pl. az értékpapír árfolyama hanyatlott), vagy semmisül meg; sőt ha a *véletlen* baleset (casus) okozza is a teljesítés lehetetlenülését. A *kötelem állandósul* (obligatio perpetuatur): így szokták az adóskésedelemnek ezt a következményét kifejezni. Csak akkor mentesül az adós, ha bebizonyítja, hogy a véletlen érte volna a kötelem tárgyát a késedelem nélkül is és a hitelező is (causalis nexus detractivus; keresk. törv. 336. §.). A kártérítés mértékének megállapításánál figyelembe veendő, az adós által *húzott gyümölcs* mellett, az *elmulasztott gyümölcs* is, még pedig akkor is, ha véletlen miatt nem termelte, vagy termelte ugyan, de nem szedte be. A szolgáltatás lehetetlenülésénél pedig a hitelező a *renkívüli árat* igényelheti, ha bizonyítani képes. Végül mindegyik esetben viseli az adós a *perköltségeket* (1893: XVIII. t.-cz. 109. §.).

3. A *pénztartozásoknál* a kártérítés és annak mértéke más elbánás alá esnek. Itt nem kell sem a kárt, sem nagyságát bizonyítani, s bármily nagy vagy kicsiny is a kár, vagy ha nem is volna kár: az adós késedelmének hatása a késedelmi kamat fizetésének feltétlen kötelezettségében áll. Ez jogügyleti kamatnál a volt ügyleti kamattal egyenlő, ha ez nagyobb, mint a törvényes kamat; egyébként pedig mindig a törvényes kamat (5 százalék) fizetendő késedelmi kamat fejében. (Gdt. II. 699—703. és 163. §.).¹

4. Zálogjoggal biztosított követelésnél a késedelem hatása az is, hogy a hitelező a *zálogtárgyat eladathatja*.

¹ A késedelem judicaturájából kiemelendő a 196. §-nál közölt, I. G. 248/1903. számú curiai ítélet. A 2. és 3. pontja nézve I. 33. §. III. p. jegyzet. *Balog* Elemér szerint (Magánjogi fejezet-vázlatok, 94—117. l.) nem helyes az az, általánosan elfogadott nézet, amely szerint a késedelmi kamat mellett nem lehet a további kárt érvényesíteni. *König* szerint (M. J. U. 1906/1.) helyesebb volna — mivel a kártérítés sokszor üres fenyegetéssé válik az életben — a bírót feljogosítani arra, hogy a késedelmi kamatot emelhesse. *Balog* kiemeli még, hogy, ha a dolog helyett egészben vagy részben az értéke térítendő meg, az adós a késedelembe-eséstől kezdve kamatot fizet s a dolog értékének megállapítására az eredeti teljesítési időpontot kell irányadóul elfogadni, tekintet nélkül arra, mikor ment tönkre a dolog.

5. Ha az adós késik, a 164. §. 5. pontjánál jelzett esetben *visszautasíthatja* a hitelező az elkésett szolgáltatást.

6. Kétoldalú kötelemnél az ellenfél késedelme esetében egyszerűen nem lehet a szerződéstől visszalépni, hanem a teljesítés elmulasztása a másik félnek csak arra ad jogot, hogy a szerződésnek egész mérvében való teljesítését követelhesse, és hogy véghatáridőt tűzhet ki a teljesítésre; s csak ha ezen idő alatt sem történik meg a teljesítés, *állhat el a szerződéstől* (C. 7708/1904.).

Ha egyetemleges adóstársak közül csak egyik esik késedelembe, ennek hatásai csupán őt érik.

III. Az adós-késedelem megszűnik:

1. ha a kötelelem megszűnik;
2. ha a hitelező utóbb maga is késedelembe esik, pl. a kellően felajánlott szolgáltatás visszautasítása által;¹
3. ha a késedelme folytán előállt egész szolgáltatást felajánlja az adós;
4. ha a hitelező halasztást ad, amikor is a halasztási idő leteltével az adós újból késedelembe eshetik;
5. ha elengedi, vagy elnézi a késedelmet az adósnak a hitelező (Dt. III. f. XVIII. 73.); és
6. ha ugyanez az eredeti szolgáltatást fentartás nélkül elfogadta. (Gdt. II. 704.).

A két utóbbi esetben a késedelem által keletkezett többlet, mint járulékos szolgáltatás, megszűnik (M. 16,121.); az 1—4. esetekben pedig követelhető utóbb is.

175. §. A hitelező késedelme.

I. Hitelező-késedelem akkor forog fenn, ha a hitelező a kellően felajánlott szolgáltatást nem fogadja el.

Az ú. n. elfogadási késedelem nemcsak a szolgáltatás visszautasításával áll be, hanem késedelembe esik a hitelező akkor is, ha a szolgáltatás megtörténténél közre kellene működnie, s ő ezt a közreműködést elmulasztja vagy megtagadja, pl. nem jelen meg a teljesítés helyén. Kétoldalú szerződésnél késedelmes

¹ Ha lejáratkor késedelmes a hitelező, az adós nem is eshetik késedelembe, míg a hitelező késedelme véget nem ér. (Gdt. II. 689, 695.).

a hitelező akkor is, ha a szolgáltatást elfogadná ugyan, de a követelt vizsonzolgáltatást nem ajánlja fel.

A hitelezőnek itt jelzett magatartása mellett szükséges kellék még a teljesítés *kellő felajánlása*, amely abban áll, hogy az egész szolgáltatást a kikötött helyen és időben legyen kész leróni az adós és¹ valóban meg is tegyen mindent s képes is legyen a megfelelő teljesítés keresztülvitelére. Hogy mi tekintethető *realis oblatiónak*, azt az eset sajátosságai szerint kell eldönteni. Ha a személyes teljesítés fontos alkotóeleme a kötelelemnek, a más által felajánlott szolgáltatás figyelembe nem jön.

Ha a hitelező előre kijelentette a visszautasítást, vagy ha a szolgáltatáshoz szükséges magatartást a megfelelő időpontban nem tanúsítja: *szóbeli felajánlás* is elegendő az adós részéről.

Ha a felajánlás lejárát után jut a hitelező tudomására, addig az adós, aztán pedig a hitelező lesz késedelmes, ha a szolgáltatást nem fogadja el.

Fajtkötelemnél a választás megejtése is lényeges kellék, mert ennek megtörténte előtt nem késedelmes a hitelező.

A hitelező késedelve *sohsem menthető*; még vis major, jóhiszemű tévedés, betegség stb. esetében sem. Ez a szabály az adósra való tekintettel van megállapítva, mert nem lehet őt semmi körülmények közt arra kötelezni, hogy más dolgát őrizze és más késedelmének a következményeit viselje; helyzete tehát enyhébbé teendő, ha a hitelező bármi okból késedelembe esett.

II. A hitelező-késedelem *hatálya* hármas:

a) az adós a *hitelező nélkül teljesíthet*: bírói letétbe, vagy bírói őrizetbe, esetleg közraktárba vagy máshová való helyezés által; sőt, a keresk. törv. 347., 351., 352. és 356. §-ainak megfelelő alkalmazása mellett, esetleg — ha t. i. a dolog romlandó vagy eltartása sokba kerül — annak nyilvános eladását kérheti;

b) az adó *helyzete és felelőssége enyhébb* lesz; még pedig a szolgáltatás tárgyáért csak szándékossága és vétkes gondatlansága esetében felel; a casust a hitelező viseli; csupán a beszédett hasznokat tartozik az adós megtéríteni s kamatot csak akkor köteles fizetni, ha a tőkét tényleg használja; sőt a kamatfizetés alól a tőke használata esetén is mentesül a kereset

¹ A nemleges kötelmeknél, továbbá a harmadik személy javára kötött szerződésnél és a meghatalmazásnál a hitelező nem eshetik késedelembe.

beadását vagy a megintést megelőző időre nézve, ha a hitelező alaposabb ok nélkül évek hosszú során át nem lépett fel (Gdt. II. 706.); végül

c) az adós a hitelezőtől azoknak a *költségeknek* a megtérítését követelheti, amelyek a szolgáltatás sikertelen felajánlása s a szolgáltatás tárgyának a késedelem ideje alatti őrzése és fentartása által felmerültek.¹

III. A hitelező-késedelem *megszűnik*:

a) ha a követelés megszűnt;

b) ha a hitelező a szolgáltatás elfogadására és saját elmulasztott teendőinek, valamint a késedelemből eredő kötelezett-ségeinek teljesítésére késznek nyilatkozik;

c) halasztás, és

d) elengedés esetében.²

Ha a hitelező késedelme megszűnt és a kötelem tárgya a késedelem alapján kisebb lett, az adós csak ezt tartozik teljesíteni s a hitelezőre nézve beállott hátrány el nem enyészik.³

¹ Alacsonyabb kamatfizetési kedvezmény nem jár jelenleg a hitelező-késedelemmel, mint a Terv. 1199. §-a előírja.

² Elengedés forog fenn pl. akkor, ha az adós a felajánlott dolgot újból használatba veszi, vagy másnak haszonkölcsönbe adja, vagyis ha a dolog felett ismét, mint sajátja felett rendelkezett (Dt. u. f. XXXIII. 85.).

³ A kötelem tárgyának változása forog fenn bizonyos vonatkozásban akkor is, ha a szolgáltatás *utóbb lehetetlenné válik*; erről már szóltunk a 162. §-ban. Továbbá a dare-ra menő kötelmeknél *commodum* esetében, amikor t. i. a dolog megnövekszik, pl. avulsio, gyümölcs által; vagy ha helyébe más tárgy lép, pl. elégett gabonaasztag helyébe a biztosítási összeg; „veszett fejszének a nyele“. Amaz az accessorius, emez a surrogatorius commodum. Részletes szabályaink egyikre sincsenek.

Harmadik cím: A kötelem megszűnése.¹

176. §. Teljesítés.

I. Teljesítés vagy fizetés alatt a kötelem tartalmának megfelelő szolgáltatás lerovását értjük, amelynek az a közvetlen hatálya, hogy általa a kötelem megszűnik.²

A teljesítés a kötelem leggyakoribb megszűnési módja. Ezt a kötelem célja és jogi természete hozza magával, mert a hitelező azért szerez kötelmi jogot, hogy bizonyos szolgáltatáshoz jusson, minél fogva a teljesítést feltétlenül követelheti, s nem

¹ Ez az, általánosan használt kifejezés tulajdonképpen nem talál minden „megszűnési módra“, mert a közönséges, normális „megszűnés“ (pl. a teljesítés) a kötelem teljes megvalósulása a *kitűzött cél* érdekében s csak ha a kötelem bármely oknál fogva nem így egyszerűen folyik le: a kivételes megszűnési módok valamelyikének (pl. elállás, újítás, lehetetlenülés, halál) fenforgása esetén beszélhetünk igazi megszűnésről. Mégis jobb kifejezés híjján megtartjuk mi is, annál inkább, mert tény, hogy a kötelem céljának megfelelő lebonyolítás esetében sem marad semmi a kötelemből, szóval megszűnt, és pedig *ipso jure*, vagyis a megszűntető ok erejénél fogva. De a megszűnés egyes esetekben csak akkor áll elő, ha az adós részéről a megszűnés folytán más jog keletkezett, amelylyel a kötelemnek bírói érvényesítését ki lehet zárni s ha ezt a jogot kellőképpen használja is az adós; az ilyen megszűnési módokra mondjuk aztán, hogy csak *ope exceptionis*, vagy *per exceptionem* hatnak. (V. ö. Farkas Lajos: A római jog történelme cz. m. I. 98. §.).

² A teljesítés szabályai minden más vagyoni jogi — tehát nem tisztán kötelmi — szolgáltatás lerovására is alkalmazandók s csak azok a személyjogi és családi jogbeli — állandó természetű magatartást szülő — kötelezettségek teljesítendőek másképpen, amelyekben nincs vagyoni jogi elem.

tartozik pl. a foglaló kétszeresével helyette beérni. Ha a teljesítés megtörtént, a cél el van érve és felszabadul az adós. A teljesítés ennek következtében jogi tény, amelynek kötelemszűntető ereje van, még pedig ipso jure, közvetlenül, ami annyit jelent, hogy a teljesítés ténye igazoltatván, a bíróság hivatalból köteles ezt észlelni és a jogmegszűnést megállapítani.

A teljesítésnek csak akkor van ez a jogi következménye, ha teljesen megfelel a kötelelem tartalmának; vagyis, ha a legszemélyesebb tartozást maga az adós, egyéb tartozást pedig bárki más a hitelező kezéhez a kitűzött helyen és időben egészen lerójjá (l. fentebb 164. §.).¹ Ettől a szabálytól a hitelező eltérhet, s pl. elfogadhatja a részteljesítést, amikor a kötelelem csak megfelelő részében szűnik meg; vagy beleegyezhetik, akár előre, akár utólag, a másutt vagy késedelmesen történő teljesítésbe. Ellenkező esetben minden lényeges feltételnek be nem következése — a teljesítésre való eredménytelen felhívás után — alapot ad a szerződés felbontásának (Dt. III. f. XV. 102.) és a szerződésszegésből származó kár megtérítésének követelhetésére (Dt. r. f. XVI. 25., u. f. XXIX. 46.).

Megjegyzendő azonban, hogy *kétoldalú kötelmeknél csak az a fél követelheti a megfelelő teljesítést, a ki kötelezettségét teljesítette, vagy annak teljesítésére késznek mutatkozott* (viszonos teljesítés) (Dt. r. f. VIII. 194., III. f. V. 176.); s aki a szerződés lényeges kikötéseit meg nem tartotta, az a másik féltől sem követelhet teljesítést (Dt. III. f. XIV. 100.).² Ilyen szerződések-nél a marasztalás feltételesestén történik, t. i. hogy az adós csak a vizonszolgáltatás lerovása ellenében köteles teljesíteni. Ilyen marasztalásnak helye van akkor is, ha a felperes az ellenszolgáltatás teljesítésére való készségét a perben ki nem jelentette.³

¹ Posta útján való fizetés esetében a pénz küldése az adós, nem pedig a hitelező veszélyére történik. A postai feladó-vevény magában véve nem bizonyíték arra, hogy a hitelező a pénzt csakugyan megkapta (C. 504/1903.). A személyes teljesítésre nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 811—816., a fizetésre nézve optkv. 234, 455, 880—890, 1395, 1396, 1403—1409, 1412—1432. §.

² Kivétel az az eset, ha a teljesítésnek a megtámadott fél részéről — kölcsönös megállapodás, az ügylet természete vagy a szokás szerint — előbb kell történnie.

³ V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 304. és 311. §., *Unger*: System II. 125. §. 17. és 19. jegyzet.

II. A nem jogosult személy kezéhez való teljesítés is megszűnteti a kötelmet: 1. ha a jogosult személy azt jóváhagyja; 2. ha a szolgáltatás tárgyát a harmadik személy átadja neki (közvetett teljesítés); 3. ha azt mint örökös kapja meg utóbb a jogosult és 4. ha a harmadik személy később hitelezővé lesz.

A *hiányos szolgáltatás* visszautasítható, s ha el is fogadja a hitelező, utólagosan kifogást támaszthat ellene; de ekkor már őt terheli annak bizonyítása, hogy a szolgáltatás meg nem felelő vagy hiányos volt. Egyed szolgáltatásánál a bizonyítás mindig a hitelezőre hárul. Távollevők közt azonnal értesíteni tartozik a hiányokról a hitelező az adóst.

A kötelelem megszűnik akkor is, ha a hitelező a kitűzött szolgáltatás helyett *mást fogad el* teljesítés gyanánt (*datio in solutum*).¹ Ha dolgot vagy jogot ruháznak át ilyképpen a hitelezőre, az adós eladóként szavatol a hiányok és a jogfogyatékosság miatt.

Ha a hitelező a felajánlott teljesítést visszautasítja; továbbá, ha a hitelező ismeretlen helyen tartózkodik, vagy legitimációja kétes stb., szóval: ha a hitelező késedelembe esett, vagy ha az adós jogos érdekei egyébként meg nem óvhatók, az adós a fizetés visszautasításának következményeit csak akként hárítja a hitelezőre, ha *bírói letétbe helyezi*²

¹ Eltér ettől az, ha előre megállapodnak a felek és más szolgáltatást tesznek a régi helyébe. Továbbá nem *datio in solutum* a beszámítás és az újítás, vagy az oly szerződés, amelynél fogva a hitelező csak jogot nyer, hogy kötelezettségét más szolgáltatással kiegyenlíthesse; vagy valamely vagyontárgynak a hitelezőre való átruházása oly célból, hogy az abból követelésére nézve elégítse ki magát. Kizárja a *datio in solutum* pl. az ipartörvény (1884: XVII. t.-cz. 118. §.), amely szerint a gyáros a munkás bérét készpénzben köteles kifizetni. De ha a munkás a gyárostól lakást, földet, tűzifát, étellemezt, gyógykezelést kap, ezek árait a gyáros a bérből levonhatja. V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek II. 619, 871.

² Eldöntetlen kérdés nálunk is, hogy meddig rendelkezhetik az adós a letéttel, tehát meddig veheti azt egyoldalúan vissza és hogy mikor szerzi meg a hitelező a kincstár ellen a követelési jogot. A letét tényével? a bírói értesítéssel? a kiutalással vagy az elfogadó nyilatkozat megtaggtételével? A első nézetnek ma már nincs híve, a három utóbbinak azonban igen. Minthogy a bírói letét lényegileg harmadik személy javára kötött szerződés (így tanít pl. *Kohler* és *Regelsberger* is), amely szerződés tekintetében az a mi jogunk álláspontja, hogy a kedvezménye-

a hitelezőt jogosan megillető összeget (Dt. III. f. XI. 117.).¹

III. Pénzfizetést vagy egyéb dolog átadását csak *nyugtató* ellenében tartozik az adós teljesíteni, amelylyel írásban ismeri el a hitelező a benne pontosan körvonalazandó kötelem megfelelő lerovását, amelynek bélyeg és egyéb költségeit más megállapodás hiányában az adós viseli (C. 9488/1903.; e költséget a hitelezőre hárítja: Dt. u. f. XIX. 50., IV. f. V. 37. és Mdt. XIII. 378.).

Ha a követelés erejéig jelzálogjog van bejegyezve, e nyugtatót úgy kell kiállítani, hogy annak alapján a jelzálogjog kitörlése bekebelezhető legyen (C. G. 48/1898.).²

zethnek el kell fogadnia a juttatást (v. ö. fentebb 170. §.): a követelési jog megszerzéséhez kellékül állítandó fel itt is az elfogadás, s míg ez meg nem történt, az adós a letétet visszaveheti. E felfogás felé hajlik a 29,222/1892. sz. bpesti táblai ítélet is, amelyet *Schwarz* közöl (Ujabb magánjogi fejt. 146—152. l.). Bírói letét tárgyai lehetnek: készpénz, közkötelezvények, magánadóslevelek, más fontos pénzürtéket képviselő okiratok, ékszerek és drágaságok (39,425/1881. sz. I. M. R.). Ha a dolog nem helyezhető bírói letétbe, az adós annak őrizetére ügygondnok kirendelését kérheti. Ha a bíróság a letétet elfogadta, végzése alapján a jelzálogjog kitörlése előjegyezhető. Lehet teljesíteni a *bíróság közbenjöttével* is, ha készpénzbeli vagy olyan maraszialás főrög fenn, amely a bíróság hivatalos helyiségében leróható. (1881: LX. t.-cz. 41. §.).

A Terv. 1294. §-a s a Főelőadmány (VI. 416.) szerint az adós értesítésig veheti vissza egyoldalúan a letétet.

¹ De a takarékpénztár nem köteles a felmondott és a lejáratkor fel nem vett betétet sem letétbe helyezni, sem magánál tovább kamatoztatni (Dt. III. f. XIII. 98.). A letétré nézve l. *Balás Elemér*: M. Jogi Lexikon II. 66., *Gábor Gyula* (M. K. 1902.) és *Buchwald Iázár* (M. J. U. 1903/6.), a teljesítésre nézve *Alföldy Ede* (M. K. 1902.) és *Weisz Ignác* (M. K. 1902/47., 48.) cikkei.

² Nyugtatót azért kérhet az adós, hogy a teljesítés megtörténtét vele is igazolhassa; de a mindennapi életben nem szokás a csekélyebb készpénzfizetést nyugtázni, minél fogva annak csak különös érdek fenforgása esetében van helye. Az adós hasonló esetben közokiratba foglalt nyugtát, vagy a hitelező aláírásának hitelesítését kívánhatja, de ezek a költségek is őt terhelik. Részfizetés esetében is jár megfelelő nyugtató.

A nyugtató jogi hatályára vonatkozólag első szabály, hogy azt, aki a hitelezőtől nyugtatót mutat be, a szolgáltatás átvételére

Ha *okirat* van a követelésről, a nyugtatványon kívül ennek *kiadását* is követelheti az adós (Dt. III. f. XV. 48.).¹ Ha az okirat *elveszett vagy megsemmisült*, az adós nem köteles a hitelező kezéhez teljesíteni, hanem, a hitelező költségére, bírói letétbe helyezheti a szolgáltatás tárgyát, amely tény a teljesítés joghatályával bír (Dt. u. f. XIV. 88.).² Ha az adós nem teljesít és az okirat nincs meg, csak bírói letétbe helyezésre marasztalható (u. o. XXIII. 22.), még pedig az okirat megsemmisítése iránt indított eljárás folyama alatt is (33. sz. curiai döntv.). Ha a megsemmisítő határozat jogerőre emelkedik, a bíróság a letétben levő összeget a hitelező kérelmére kiutalja.

Minthogy az *adós*nak a követelésről szóló okirat teljesítés esetében kiadandó, ennél fogva az a tény, hogy az eredeti *okirat birtokában van*, vélelmet nyújt arra, hogy a követelés nem áll fenn; amely vélelemmel szemben az ellenkező tény a hitelező bizonyíthatja (Dt. u. f. XX. 21., III. f. IV. 63.).

felhatalmazottnak kell tekinteni, kivéve, ha a körülményekből ennek ellenkezője nyilvánvaló.

A tőkének és visszatérő szolgáltatás későbbi részletének fentartás nélkül való nyugtázása vélelmet alapít meg arra nézve, hogy a kamat, illetve az első részletek ki vannak egyenlítve. (Gdt. II. 752.).

A nyugtatványnyal szemben ellenbizonyításnak csak akkor van helye, ha a teljesítés meg nem történtén kívül azt is bizonyítja annak kiállítója, hogy a teljesítésre reménye volt, illetve, hogy az a feltevés, amely miatt nyugtatványt adott, meghiúsult. V. ö. *Gruchot*: Zur Lehre von der Quittung in seinen Beiträgen, *Dernburg*: Das bürgerliche Recht II. 115. §., *Collatz*: Iherings Jakob: 40. köt. 137. l., Terv. 1281—1285. §.

¹ V. ö. optkv. 1428. §. Ha a kötelezettséget köztörvényi és váltói jogalapon egymás mellett vállalta el az adós és a hitelező az egyik jogalapon érvényesíti a követelést, a teljesítés ellenében a másik jogalapon kiállított okiratok is visszaadandók (Dt. III. f. X. 156.). Ugyanez a szabály akkor, ha utóbb járult más jogalap (újítás nélkül) az eredeti *mellé*, pl. fedezeti váltót ad az adós; a követelés az eredeti alapon is érvényesíthető, de a teljesítéskor a váltó kiadandó. (Dt. III. f. VI. 61., C. G. 787/1904.).

² Györi tábla 1. sz. polg. hat.: Ha a végrehajtást szenvedő a végrehajtás alapjául szolgáló okiratban (ítéletben, bírói egyezségben) csak a váltó vagy az adóslevél kiadására van kötelezve, de egyúttal nem arra is, hogy a kiadandó adóslevél vagy váltó fel nem találása esetére az adóslevélbeli vagy a váltóösszeget megfizetni, esetleg bírói letétbe helyezni (biztosítani) tartozik, az 1881: LX. t.-cz. 217. §-a nem alkalmazható.

Viszont, ha a kötelemről kiállított *okirat a hitelező birtokában van*, az adós azt a kifogást, hogy az azon alapuló ügylet a hitelező által el nem fogadtatván, létre nem jött, sikerrel csak úgy érvényesítheti, ha kimutatja, hogy az okirat birtoka nem nyugszik jogos alapon, vagy hogy annak átadása a kötelezett részéről nem kötelezési szándékkal történt (Dt. III. f. X. 156.).¹

IV. Ha a szolgáltatás *részletekben* róható le, a *részletfizetés elmulasztása* az egész tartozás esedékességét csak az esetre eredményezi, ha azt külön kikötötték (Dt. u. f. XVII. 67., C. I. G. 427/1903.). Ha az adós az egész tartozásáról váltót adott, ez a kikötés vélelmezendő (Dt. III. f. XV. 147.).

Ha a részletfizetés jogkedvezménye az adós késedelme következtében megszűnt, a hitelező az *egész követelést érvényesítheti* akkor is, ha az elkésve teljesített részletfizetést felvette (Dt. u. f. XII. 123.); ha azonban ez többször előfordult, a hitelező az egész követelés érvényesítésének jogáról lemondottnak tekintendő (Dt. u. f. XIX. 23., III. f. XIII. 50.).

Részletfizetéseknél, továbbá időszakonként visszatérő szolgáltatásoknál a későbbi részletnek fentartás nélkül való nyugtázásából az előbbi részletek kifizetése, s a tőke nyugtázásából a kamat lerovása vélelmezendő; de az ellenkező tény bizonyítható. (Mdt. VIII. 766.).

V. A pontos teljesítés elmulasztása okából érvényesíthető lesz az ilyen feltétel alatt *elengedett összeg* is, ha a teljesítés későn érkezett (Dt. u. f. XXXVIII. 102., III. f. II. 117.), és a nem pontos teljesítést jogfentartás mellett fogadta el a hitelező (Dt. u. f. XXII. 129.).

VI. Ha *több kötelelem* alapján hasonló szolgáltatásokkal tartozik az adós, a részletfizetés által az a követelés veendő törlesztettnek, amelyre nézve törlesztési szándékát, az *adós*, a hitelező beleegyezésével, *kinyilatkoztatta* (u. o. XIII. 135.). Ilyen nyilatkozat hiányában, a már *lejárt* s ennek hiányában a *terhebb tartozás*² kiegyenlítésére köteles a hitelező a szolgáltatást fordítani (u. o. XI. 169. és III. f. XIII. 31.); ha pedig

¹ Az adóslévél elveszése és birtoka tekintetében l. még *Grosschmid*: Fejezetek II. 631—633.

² Terhebb pl. a személyes tartozás, mint az olyan, amelyért csak kezesként felel az adós (C. I. G. 257/1897.); vagy a váltótartozás, szemben a nyilthitelből származó követeléssel (C. 486/1893.).

egyik eset sem forog fenn, a szolgáltatás *arányosan* felosztandó az egyszerre lejárt követelések közt, különben pedig az egyes követelések lejártuk sorrendje szerint törlesztendő a fizetett összegből. (C. 311/1901.).

VII. Ha az adós a tőkén kívül *járulékokkal is tartozik*, az egész követelés kiegyenlítésére elégtelen teljesítés elsősorban a költségre, aztán a kamatra, végül a tőkére számítandó (Dt. III. f. V. 6., IX. 68.).

VIII. A *nem-teljesítés*, — exculpatio esetét kivéve —, mint jogellenes magatartás, kártérítési kötelezettséget eredményez az adósra nézve,¹ ha csak a szolgáltatás neki fel nem róható okból lehetetlenné nem vált.² Ha késedelem miatt maradt el a teljesítés, a késedelemre vonatkozó szabályok alkalmazandók. (I. 174. és 175. §.).

177. §. Beszámítás.

I. Beszámítás (compensatio) alatt a hitelező követelésének az adós ellenkövetelésével való kiegyenlítését értjük, amelynél

¹ Ha a teljesítés azért lehetetlen, mert az adós utóbb másnak kötelezte el és teljesítette a szolgáltatást, mint a 23. és 31. §-ból tudjuk, az adós feltétlenül, az utóbb szerződött hitelező pedig rosszhiszemősége esetén kártérítéssel tartozik. Ennek módjára nézve szintén az idézett helyeken előadottak irányadók.

Nem teljesítés miatt esetleg a szerződés felbontása követelhető, illetve elállásnak van helye. L. erre nézve Gdt. II. 690—693. és fentebb 174. §.

² Vitás a tudományban, s nyitva hagyja a kérdés megoldását a német ptkv. is, hogy a kétoldalú szerződés nem teljesítése esetében miben álljon a kártérítés s hogy a kártérítési igénynyel fellépőnek kötelese-e a szerződést teljesíteni, avagy teljesítés nélkül léphet-e fel különbözőzeti igénynyel. A Reichsgericht a második alternatíva mellett döntött. Az 1904. évi német jogászgyűlésen *Kipp* e felfogást helyeselte, *Mayr* ellene volt. A jogászgyűlés *Strohal* előadó indítványát fogadta el, bizonyos módosításokkal. A határozat kimondja, hogy a kérdést a jogászgyűlés nem akarja véglegesen eldönteni, de jogi meggyőződése szerint, ha a kártérítésre jogosultat terhelő szolgáltatás pénz-szolgáltatás, a különbözőzetre van igénye. Ha nem pénz-szolgáltatás, csak akkor van joga a különbözőzetet követelni, ha a szolgáltatás teljesítése tőle méltányosan nem követelhető. Piaczi s tőzsdei árral bíró árúkra vonatkozó kereskedelmi ügyleteknél mindig az előbbi eset forog fenn.

fogva a követelések az egymást fedező összeg, illetve érték erejéig megszűnnek.¹

A beszámításnak kettős szerepe van: az adós szabadul a maga tartozásától, és egyúttal érvényesíti követelését, az ellenféllel szemben. Egyrészt pótolja tehát a beszámítás a teljesítést, másrészt pedig a leggyorsabb, legolcsóbb és legbiztosabb eszköz a követelés érvényesítésére. Célyszerűségi és méltányossági okokból van tényleg elismerve nálunk is a beszámítás, hogy ne kelljen ugyanazok közt a felek közt fennálló több követelést külön-külön teljesíteni.

A beszámításnak kötelemszüntető ereje arra az időpontra visszahat, amelyben a beszámítható követelések kölcsönösen beszámíthatókká váltak. Csak akkor hat azonban a beszámítás, ha érvényesítik.

A beszámítás vagy *szerződés*, vagy *egyoldalú nyilatkozat* által megy végbe.

Az első esetben elszámolás történik a felek közt, amely jogügyletre nézve a szerződési szabadság teljesen érvényesül: nincs a jogügylet alakszerűséghez kötve és beszámítható bármilyen követelés. Ilyenkor is előfeltétel azonban, hogy a követelések fennálljanak, mert ha e tekintetben tévedett volna a fél, a beszámításnak nincs hatálya; ha pedig tévesen elismerte volna a követelést, az alaptalan gazdagodás szabályai szerint megtérítést kérhet (l. alább 202. és 207. §.).

II. Részletesebb szabályok állanak fenn az *egyoldalú beszámításra* nézve, amely, ha csak le nem mondott, róla az adós, az ellenfél beleegyezése nélkül is gyakorolható (jus compensationis, compensatio necessaria). Föltételei ezek:

a) *a követelések kölcsönösek* legyenek, vagyis a kötelelem alanyai egymásnak adóssai legyenek. Idegen követelést a kezes, adósságvállaló fél, egyetemleges adóstárs, birtokadós és ingózálogtulajdonos csak akkor számíthat be, ha ennek erejéig visszkereseti jog illeti őt a főadós, az egyetemleges adóstárs, illetve a személyes adós ellen. A visszkereseti jog az egyedüli alapja a beszámításnak; tehát a kezesség járulékosága, a beszámításnak önálló ellenjogi minősége stb., helytelen kiinduló

¹ A követelés abban az időpontban szűnik meg, amelyben a beszámítható ellenkövetelés keletkezett. (C. I. G. 290/1905.).

pontok. Nem lehet ennek következtében idegen követelést beszámítani, ha a beszámító tartozik a kérdéses összeggel a főadós-nak, az egyetemleges adóstársnak vagy személyes adós-nak, avagy ha ajándékozta neki. Ha visszakereseti jog forog fenn, beszámíthatók a követelés lefoglalása vagy engedményezése esetében a foglaltatóval, illetve az engedménnyessel szemben azok a követelések, amelyek a hitelező ellen, a foglalás és engedményezés előtt, illetve az engedménnyről szóló értesítést megelőző időben keletkeztek.¹

Egyetemlegesség esetén bármelyik adóstárs beszámítási nyilatkozata a többiek javára is szolgál; és cselekvő egyetemlegesség esetén az adós az egyik hitelező ellen fennálló követelését is beszámíthatja. (Gdt. II. 708.). Többszörös engedménynél a közbeeső engedményesek ellen fennálló követelés nem számítható be az utolsó engedményes terhére. Bekebelezett követeléssel szemben be nem kebelezett is beszámítható.

b) A követelések *hasonneműek* legyenek a beszámítási nyilatkozat megtételekor. Ez a hasonneműség nemcsak a helyettesíthető, de az egyedi dolgoknál és a tevére irányuló követeléseknél is fenforoghat. Ki van azonban zárva a beszámítás, ha a dolog önhatalom, haszonkölcsön vagy letét alapján került az adós birtokába. A kiváltságos elbánást élvező követelésekbe (pl. nőtartás, gyermektartás) más követelés nem számítható be (Dt. IV. f. IV. 224.); pl. a férj a nőtartási összegbe nem számíthatja bele a neje ellen fennálló kártérítési követelést.² Végül az állam egyik pénztára javára fennálló követelésbe nem

¹ V. ö. *Kobler* Ferencz: J. K. 1905. évi 1, 7, 8. és 12. sz. s az ott id. irodalom, továbbá optkv. 1438—1443. §., Terv. 1305. és köv. §., Főelőadmány VI. 445. *Farkas* (A római jog történelme cz. m. I. 424.) a „kölesönös leszámítás” kifejezést használja az itt tárgyalt intézményre nézve.

² Balesetből kifolyólag a gyáros ellen megítélt járadék: tartásra fizetendő összeg, s így a gyáros által egyéb követelésére vissza nem tartható és foglalás alá sem vehető (Dt. IV. f. II. 57.). Ugyanígy szempont alá esik a gyermekeknek az 1885: XI. t.-cz. értelmében megállapított nevelési járuléka, amely az anyának, gyámnak vagy gondnoknak az atya életében keletkezett adóssága fejében le nem foglalható (u. o. II. 58.). Le nem foglalható követelések be nem számíthatók (1881: LX. és 1908: XLI. t.-cz.). Perelt követelés más perben be nem számítható. (Térfi II. 162.).

számítható bele a másik pénztár tartozása, mert nehéz lenne az elszámolás.

c) A beszámítandó követelések *lejártak* legyenek, vagy legalább a per alatt lejárjanak. Ha egyikre nézve a lejáratot, halasztás folytán, kitolták, beszámításnak helye nincs.¹

d) További kellék, hogy a követelések a beszámítás lehetővé váltakor *érvényesek* legyenek. Naturalis obligatio csak az adós beleegyezésével számítható be. Nem alkalmas beszámításra a kifogás által megerőltethető követelés, ha a kifogás tényállása az elévülés lehetőségének megnyílása előtt keletkezett. Míg a követelés fennáll, beszámításnak bármikor van helye s ennél fogva akkor is, ha előbb beperesítette és végrehajtás útján való behajtását kísérlette meg az alperes, mert a hitelezőnek joga van követelésének érvényesítése végett a rendelkezésére álló módok bármelyikét is, még pedig mindeniknek felhasználásával igénybe vennie (Dt. III. f. IX. 12.).

e) Utolsó követelmény, hogy mindkét követelés liquid, határozott, *világos* legyen. E tekintetben a gyakorlat ingadozó, Annyi bizonyos, hogy határozott liquiditas, ami bírói megállapítás és az adós által történt elismerés esetében forog fenn, nem kell, hanem elegendő *a relativ liquiditas*, vagyis, hogy a követelés könnyen bizonyítható legyen és érvényesítése miatt szenvedjen hosszabb halasztást az ellenkövetelés behajtása (C. 1077/1885.). Ennek hiányában a beszámíttatni kért követelés külön perútra utasítható (1893: XVIII. t.-cz. 106. §.).

Vagylagos és fajlagos kötelemnél a választás megtörténte előtt nem lévén liquid a szolgáltatás, eddig az időpontig beszámításnak helye nincs.

A különböző helyen teljesítendő követelések is beszámíthatók; de a beszámítással élő fél köteles megtéríteni a másik félnek azt a kárát, amelyet ez annak okából szenved, hogy kielégítést másutt kap.

III. Az egyoldalú beszámítás *perenkívül* vagy *perben* gyakor-

¹ A csödtörvény 38. §. 2. bekezdése szerint a le nem járt követelés is beszámítható. A 39. §. a csödben beszámítás alá nem eső követeléseket tárgyalja.

rolható, egyoldalú nyilatkozat által.¹ Ennek érvényességéhez az általános jogügyleti kellékek szükségesek. Ha az a fél, aki a nyilatkozatot kapta, cselekvőképtelen, a beszámítás csak akkor lesz hatályossá, ha a törvényes képviselő megkapja.

A beszámítási nyilatkozat *feltételhez vagy időhöz* nem köthető; de perben igénybe vehető arra az esetre, ha a felperest más okból nem utasítanak el (eventualis beszámítási nyilatkozat).

A perenkívüli beszámítási nyilatkozat alakszerűséghez kötve nincs; perben pedig (anyagi jogi) *kifogás*,² vagy *viszonkereset* útján érvényesíthető (1893: XVIII. t.-cz. 23. §. 1. pont és 106. §.). A beszámítás kifogása különleges ellenjog, mert, mint látuk, egyuttal kielégítési eszköz (fictiv teljesítés).³

IV. Ha *több követelés* áll mindkét oldalon egymással szemben, s mindegyik alkalmas a beszámításra, különleges szabály hiányában az előző §-ban előadottak alkalmazhatók a tekintetben, hogy melyik tekintendő megszűntnek.

¹ Élő jogunk tehát az akaratni beszámítás elvét követi, s akaratnyilvánítás nélkül nincs beszámítás. Ez a rendszer helyes, mert az ipso jure, vagyis a felek akarata nélkül, sőt annak ellenére beálló beszámítás sokszor hátrányos lenne rájuk nézve (pl. ha készfizető kezes, vagy egyetemleges adóstárs ellen következnek be így a beszámítás). Helyes továbbá jogunk álláspontja azért is, mert az akaratlan beszámítás minden előnyét felhasználja; ezek pedig: a visszahatás, a csődtörvény 38. §-a szerint a le nem járt követelés beszámításának megengedése s a később támadt kifogás figyelmen kívül hagyása, pl. elévülés esetében, vagy ha fizetés, illetve behajtás történt, mert a fél nem tudott a beszámítás lehetőségéről; e két utóbbi esetben a beszámítás utólagos gyakorlása által tartozatlan fizetéssé válik az előbb történt teljesítés. A Terv. és a Főelőadmány (VI. 445.) az élő jogot követik. V. ö. *Mandry*: Arch. f. civ. Praxis 48. k. 220. l., *Windscheid*: Pand. 349. és 424. §., *Dernburg*: Compensation 588., *Eisele*: ugyanaz 269., *Kobler* Ferencz: J. K. 1906.; 20—22.

² Ez is exceptio doli, mert a móltányossággal és a bona fides-szel össze nem férő zaklatásnak vette már a római jog, ha a felperes az ellenkövetelés daczára is érvényesíti egész követelését. (Dolo petit, qui id petit, quod mox redditurus est.) Ennélfogva nem is lehet jogérvényeslen előre lemondani a beszámításról.

³ Ennélfogva, ha az egyik követelésről utóbb kitünik, hogy jogilag fenn nem állt: beszámítás által e követelés erejéig nem szűnt meg a kötelem. Ennek pedig az a jelentősége van, hogy az eredeti kötelem, nem pedig tartozatlan fizetés alapján léphet fel a hitelező.

Ha a beszámítás által valamelyik fél követelése csak részben szűnik meg, ennek további sorsa külön elbírálás alá esik, s a fennmaradt követelés érvényesíthető és megítélhető éppen úgy, mintha más oknál fogva szűnik meg részben valamely kötelelem.¹

178. §. Elállás és felmondás.

A) *Elállás* alatt a szerződésnek egyoldalú nyilatkozattal való megszüntetését értjük, amelyet a fél szerződéses kikötés vagy törvény alapján tehet meg.²

Az elállás joga szerződésen, vagy törvényen alapszik. Az elállási jog vagy nyíltan, vagy hallgatólag köthető ki.³ Ez utóbbi eset forog fenn, ha pl. bánatpénzt tett le vagy ígért valamelyik fél, ha kedvezőbb ajánlat vagy jobb vevő fentartásával jött létre a szerződés stb.

Törvény, vagyis tárgyi jog alapján gyakorolható az elállás joga: ha a vevő a vételár megfizetésével vagy az eladó az áru átadásával késik (keresk. törv. 352. és 353. §.); ha a szolgáltatás, fel nem róható okból, egészen vagy részben lehetetlenné vált, s a részleges teljesítés a hitelező érdekének meg nem felel; ha a szerződés teljesülése a másik szerződő fél jogellenes magatartása következtében hiúsult meg. (Mdt. VIII. 685.). Némely törvényünk (pl. az ipartörvény, a cselédtörvény) taxative felsorolja a rendelkezései alá eső szerződéseknél az elállás eseteit (l. 195. §.); s több törvény a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazásával ad jogot elállásra. (l. 25. §.).

¹ A beszámítás több kérdését és a visszatartási jegghoz való viszonyát tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek I. 304., II. 501, 522, 607, 611, 612, 634, 648, 661, 680, 693, 694, 700—703, 761, 940. V. ö. még *Gaár*: M. Jogi Lexikon I. 730—3.

² Ez az elállás nem azonos a szerződéstől való kölesönös elállással (megszüntető szerződés, I. 179. §.), sem a nemteljesítés esetén gyakorolható elállással (l. 174. és 176. §.). Az elállásra nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek II. 158, 160, 214, 217, 594, 1118, 1196. s a 187. §-nál a 490/1904. sz. curiai ítéletet.

³ Ha csak általánosságban kötik ki azt, hogy a szerződés megszűnése annak megszűnését maga után vonja, vagy elállási jogot biztosít: jogszabály, hogy csak azok a, szerződésellenes cselekmények vagy mulasztások jönnek figyelembe, amelyek a szerződés lényeges feltételeit érintvén, az ez által elérni kívánt cél veszélyeztetik. (C. G. 286/1905.).

Az elállási jog egyoldalú nyilatkozattal gyakorolható, amely akkor lesz hatályos, ha a másik fél megkapja; addig a nyilatkozat visszavonható. Érvényes a visszavonás, az ajánlattal kifejtett elvek alkalmazása mellett, ha az elállással egyszerre érkezett meg a másik félhez. Több szerződő fél csak együtt állhat el s társai hozzájárulása nélkül egyik jogosult sem tehet elálló nyilatkozatot; s több féllel szemben is csak együttesen lehet elállni.

Az elállási jog kitűzése mellett létrejött szerződést rendszerint *bontó feltétel* alatt kötöttnek kell tekinteni (keresk. törv. 364. §.); amikor az eredeti állapot ipso jure áll helyre; de a harmadik jóhiszemű személy sérelme nélkül; ha tehát ez pl. a visszalépés fentartásával kötött adásvételi szerződés tárgyát jóhiszeműleg megszerezte a vevőtől, az eladó ellene nem fordulhat, hanem csak a vevőn követelhet kártérítést (keresk. törv. 366. §.).

Általános szabály nincs a magyar magánjogban arra nézve, hogy az elállási jog, ha a szerződés e felől nem rendelkezik, *mennyi idő alatt* gyakorolható; valamint az elállás *következményeire* nézve is csak az az alapelv kétségtelen, hogy a szerződő felek az eredeti állapotot kötelesek helyreállítani (obligatio ad restituendum). Sértetlenül vissza kell tehát adni a kapott szolgáltatást, növedékeivel és hasznaival együtt; viszont a másik fél saját szolgáltatásának visszaadását, továbbá a szolgáltatás tárgyára tett költsékezését és a szerződés megkötésének költségeit igényelheti. Ha az egyik részről pénz-szolgáltatás esete forgott fenn, a felvett összeg után törvényi kamat jár s a hasznok kölcsönös beszámításának helye nincs. Elállásnak nincs helye, ha a visszaadandó dolog — rendeltetésszerű használat esetén kívül — lényeges változáson ment át. (Gdt. II. 614.).

Ha az elállásra a másik fél *vétkeisége* adott okot, a szerződés megkötéséből eredő *kár megtérítését* tőle követelni lehet; ha azonban *bánatpénz* volt kikötve, csak ez követelhető (1. 171. §. B).

B) *Felmondás* alatt a szerződésnek egyoldalú nyilatkozattal a jövőre való megszüntetését értjük.

A felmondás egyezik az elállással annyiban, hogy ez is szerződéses kikötésen vagy törvényen alapuló egyoldalú nyilat-

kozat; de eltér tőle a tekintetben, hogy hatálya nem a multa, hanem a *jövőre vonatkozik*. (Gdt. II. 615.). Elállásnál *ex tunc* szűnik meg a szerződés; a felmondásnál pedig vagy akkor, ha a felmondó nyilatkozatot megkapja a másik fél (rögtönös hatályú) felmondás),¹ vagy a felmondás határidejének leteltével.² Az elállásnak tehát mindig *visszaható ereje* van, a felmondásnak pedig soha nincs. Ennélfogva felmondás esetében a szerződésnek multa vonatkozó hatásai érintetlenül maradnak.

A felmondás *visszavonására* nézve az elállásnál kifejtettek irányadók.

Ha a szolgáltatás a jövőre nézve is megtörtént, annak az a része, amely a szerződés megszűnése után lejáró időre esik, visszatérítendő lesz, még pedig az elállásnál jelzett elvek szerint. De szerződéseknél rendszerint úgy állapodnak meg a felek, hogy a visszatérő szolgáltatásnak, pl. a bérnek felvétele, a szerződés meghosszabbítását és a felmondás kizárását jelenti arra az időre, amelyre ez a szolgáltatás vonatkozik. Különösen a lakbérleti szabályrendeletekben találhatunk ilyen rendelkezéseket, amelyek mellett bizony időpontra, pl. február 1-jére, a felmondást rendszerint nem is engedik meg; továbbá szabályozzák a felmondó nyilatkozat időpontját, alakszerűségeit stb. Ide vág a 4873/1894. sz. I. M. R. a lakbér-felmondásról és lakáskiürítésről; továbbá egyes speciális törvények, (pl. a cselédtörvény, az ipartörvény), szabályozzák némely szerződésre nézve a felmondást.

Határozatlan időtartamra kötött szerződés bármikor felmondható; de haszonbérlet csak a gazdasági év végére. (Gdt. II. 616.).

¹ A felmondás megtörténtnek csak abban az esetben tekinthető, ha bebizonyítják, hogy a felmondást tartalmazó közjegyzői okiratot az adós kezéhez vette; s a felmondási okiratot tartalmazó levél postára adása nem kellő bizonyíték. (Dt. r. f. XXIII. 84.). Felmondás hatályával bir a keresetindítás is. (Mdt. VIII. 932.).

² A felmondás joga feltételhez is fűzhető; pl. újabban, úgy nálunk, mint Ausztriában, úgy kötötték a hosszabb időre szóló haszonbérletet, hogy, ha az önálló vámterület életbe lépne, a szerződést bármelyik felmondhatja. Ez az u. n. vámterületi záradék, Zollgebiets-Klausel. V. ö. Kéri: J. K. 1907/12.

179. §. Megszüntető szerződés

A szerződéstől való elállással és a felmondással szemben, amelyek egyoldalú ténykedésen alapulnak, megszüntethetik a felek a szerződésüket *közös megegyezéssel is*.¹

Ez a megszüntetés háromféleképpen következhetik be: 1. újabb szerződés (*contrarius consensus*); 2. a követelés elengedése; és 3. negatív elismerési szerződés által.

A) A valóságos megszüntető szerződés vagy csak a *jövőre* vonatkozik, vagy pedig *visszahat* a kötés időpontjáig. Az utóbbi esetben szabályozhatják a felek a már felvett szolgáltatás visszatérítésének mértékét és módját is, amikor megállapodásuk lesz irányadó; ennek hiányában pedig az eredeti állapot, az alaptalan gazdagodás megtérítésének szabályai szerint, állítandó vissza.

Mindkét esetben szabály azonban, hogy *harmadik személyeknek* a szerződés tárgyán szerzett jogait a megszüntető szerződés nem érinti, amelyre nézve meg kell jegyezni, hogy *alakszerűséghez még akkor sincs kötve*, ha a megszüntetni kívánt szerződés formális ügylet lenne.

B) A *követelés elengedése* is kétoldalú jogügylet,² mert csak akkor lesz kötelemszüntető hatálya, ha az adós elfogadja (Dt. r. f. XIX. 37.). Az elfogadás vagy kifejezett, vagy hallgatóságos (Dt. u. f. XXXIV. 41.); és sem a hitelező nyilatkozata, sem az elfogadás nincs alakszerűséghez kötve; de értékpapíron alapuló kötelemnél az értékpapír visszaadása szükséges. Az elengedés ingyenes vagy visszsterhes lehet. Ez utóbbinak egyik esete a *datio in solutum* (l. fentebb 176. §.).

Az elengedés és annak elfogadása által ipso jure szűnik meg a kötelem, s ennyiben tér el az ú. n. *pactum de non petendo*-tól, amely abban áll, hogy a hitelező a követelés nem-érvényesítésére kötelezi magát; s az adós csak akkor szabadul a kötelemtől, ha a hitelező keresete ellen kifogást támaszt; a bíró pedig hivatalból ki nem mondhatja a követelés megszűnését.

¹ Csak hitelező és adós köthetnek érvényesen ilyen szerződést; míg a teljesítést és a *datio in solutum*ot esetleg harmadik személy is eszközölheti (l. fentebb 164. és 176. §.). Egyetemleges kötelem megszüntetésére nézve l. 160. §.

² Kivételesen a csődtörvényben említett kényszeregyezés, amely nem önkéntes, hanem kényszerű elengedés. (Csődtörv. 199. és köv. §§.).

Az elengedés abstract ügylet ugyan, de az elengedés jog-czímének érvényességét feltételül köthetik ki. Ilyen kikötés hiányában is megdönthető az elengedés a causa hiánya miatt s az alaptalan gazdagodás elvei szerint visszaállítható a kötelem.

C) Az elengedéssel azonos hatálya van a *negatív elismerési szerződésnek*, amelylyel a hitelező elismeri, hogy a követelés nem áll fenn. Ha ezt az elismerést az adós elfogadja, a kötelem szintén megszűnik.

A megszüntetés mindegyik faja a mellékjogokat is elenyészteti; de egyetemlegesség esetében köthető olyképpen is, hogy pl. a többi adóstárs kötelezve maradjon.

180. §. Újítás.

Újítás (novatio) alatt azt a szerződést értjük, amelynél fogva új kötelem lép a régi helyébe olyképpen, hogy a jogalap, a szolgáltatás, vagy a kötelem egyik alanya megváltozik.

Az újítás lényege abban áll, hogy új kötelmet állítanak a létező helyébe, s ez megszűnik az új kötelem érvényes keletkezése által; tehát reá a felek nem mehetnek vissza. A két kötelem okozati kapcsolatban, kölcsönhatásban van egymással s ugyanazt a célzt szolgálván, az új kötelem — az újításban rejlő átalakulás következményeképpen — folytatása a réginek; sőt az újítás érvényességéhez az is szükséges, hogy az új kötelem érvényes legyen, az előbbi pedig léteznék az újítás időpontjában. Ha tehát az előbbi semmis volt, az utóbbi is az, hacsak az újítással kapcsolatban érvényessé nem tették; ha az új kötelem érvénytelen, az előbbi áll fenn; ha a régi kötelem megtámadható vagy kifogással megdönthető volt, az új kötelem is megtámadható és ellene is felhozhatók ugyanazok a kifogások, hacsak le nem mondott róluk a fél az újítás alkalmával. A kényszerítő jogtételeken nyugvó kifogások nem enyésznek el, mert nem lehet róluk lemondani.

Elévült és naturális obligatio is megújítható; de az olyan követelés, amelytől a bíróság előtt való érvényesítést közérdekből tagadja meg a tárgyi jog, nem lehet újítás tárgya, pl. a turpis causán alapuló kötelem. (Gdt. II. 760.).

Az újítás által támadt kötelezettség folytatása a réginek; de erőt adhat neki, pl. akkor, ha a régi *jogalap* nem volt peres

érvényesítésre alkalmas, az új pedig igen; vagy ha az új jogalapon (pl. váltói úton) gyorsabban jut kielégítéshez a hitelező. Előnyös lehet, akármelyik félre nézve, a szolgáltatás változása is. Meg kell azonban jegyezni, hogy csak *a kötelelem főtárgyának megváltoztatása* újítás; tehát, új fizetési határidők megállapítása vagy a fizetési határidő meghosszabbítása, új teljesítési hely kitűzése, a követelés összegének felszámítása és megállapítása, az ellenérték leszállítása, vagy felemelése, zálogszerződés vagy kezes hozzájárulása s a mellékkötelezettségek megváltoztatása nem újítás (Dt. u. f. XX. 1., Térfi I. 1., II. 98., 1143., IV. 351.; v. ö. optkv. 1379. §.).

A *hitelezőnek vagy az adósnak kilépése* a kötelemből, olyképpen, hogy a régi kötelelem megszűnik s az új kötelemben (esetleg más jogalapon, vagy a szolgáltatás főtárgyának változtatása mellett) más lesz a jogosult vagy a kötelezett személy: szintén jobban megfelelhet a felek érdekeinek, mint pl. az engedmény vagy a tartozás elvállalása, ahol a kötelelem tárgy és jogalapja nem változtatható meg. Lehetséges az is, hogy az új kötelemben az adós mellé más is belép, esetleg mint egyetemleges adóstárs (cumulativ novatio).

Az újítás *teljes*, ha az egész szolgáltatás helyébe új lép, pl.: dolog helyett pénzkövetelés; ellenben *részleges*, ha a követelésnek csak egyik részét újítják meg, pl.: felét váltóköveteléssé teszik. Ha azonos marad a szolgáltatás, az összegre nézve eltérhet, pl. mert egy részét elengedi a hitelező, amikor az újítás lényegileg egyezségnél nem egyéb.

Az újítás csak akkor állapítható meg, ha a *felek szándéka* egyenesen az volt, hogy a régi kötelelem az új keletkezésével megszűnjék. A vélelem nem szól tehát az újítás mellett; sőt éppen arra van vélelem, hogy kétség esetében a régi kötelmet is fenn akarták az új mellett tartani (Dt. III. f. V. 172.). Az újító szándék *kifejezetten* és *hallgatólag* is kinyilatkoztatható, pl. ha a régi követelést nyugtázza a hitelező, vagy ha az újítás alapján kiállított váltót fizetésül adták (Dt. u. f. VIII. 49., III. f. XIII. 79.), és a hitelező a követelés eredeti jogalapjáról lemondott (Dt. III. f. XIV. 107., XVI. 59. stb.); ellenkező esetben csak *fedezeti váltóról* lehet szó, amelynek adása nem fosztja meg a hitelezőt attól a jogától, hogy követelését lejáratkor az eredeti köztörvényi alapon érvényesíthesse, sem pedig az adóst

nem menti fel annak bizonyítása alól, hogy tartozása fizetés által megszűnt (u. o. I. 3.). Ugyanilyen hatálya van az alapkötelezettség teljesítése iránt tett *újabb ígéretnek* (constitutum debiti), amely a régi követelést csak akkor szünteti meg, ha az abban vállalt új kötelezettség teljesítettik (Dt. u. f. XX. 1.). Ez az utóbbi szabály áll a fedezeti váltóra is, amely tehát támogatja, de a kötéskor nem helyettesíti új kötelemmel az alapkötelmet. Ha a hitelező követeléséből pl. 30%-ot pontos fizetés feltétele alatt elengedett és váltót kapott, újítás nem forog fenn. (Mdt. XIII. 374.).

Az újítás jogi jellegére nézve meg kell jegyezni, hogy tisztultabb felfogás szerint csak *a hitelező és az egyenes adós között fenforgó jogviszony* nyer vele szabályozást; aminek az a fontos következménye van, hogy a régi követelést biztosító *mellékjogok* (kezeség, személcysere nélküli újítás esetén a zálogjog), ellenkező megállapodás hiányában, *nem szűnnek meg* (Dt. u. f. XXXI. 36.; megszűnést mond ki az optkv. 1378. §-a.). Ez a szabály, amelyet újabban domborított ki szokásjogunk, feltétlenül helyes, és a hitelező érdekeit méltányosan biztosítja; míg az ellenkező felfogás egyenesen ártalmas reá nézve, mert az új követelés már talán nem az első, hanem az ötödik helyen lenne csak zálogjoggal biztosítható.

A zálogbirtokos és a kezes érdekeit viszont az a szabály védi, hogy a mellékjog csak az *alapkövetelés erejéig* biztosítja az új kötelmet, a *terhesebb feltételek* csupán az egyenes adósra nézve kötelezők, s ha a kezes meg a zálog vagy jelzálog harmadik tulajdonosa az újításhoz hozzá nem járult, a régi követelés ellen támasztható *kifogásokat* az újabb követeléssel szemben is felhozhatja.

Az új követelés nem élvezi a régi követeléssel járó *csődbeli előjogokat*, ha a jogalapot újítás által megváltoztatták.¹

¹ Egyetemleges kötelem újítására nézve l. fentebb 160. §. 2. pont. Újítás *perbeli egyezséggel* is eszközölhető. Kényszerítő jogszabálylyal tiltott kötelem s hivatalból észlelendő pergátló körülmény esetén újító egyezségnek helye nincs. Ha az ilyen újítás megdől, amit csak perrel lehet eszközölni, az egyezséggel befejezett per tovább folyik. V. ö. optkv. 1380., Terv. 1745. §. M. Jogi Lexikon VI. 756.

181. §. Egyesülés.

Egyesülés (confusio) alatt a követelésnek és tartozásnak, a jognak és kötelezettségnek egy alanyra való hárulását értjük; amely ténynek a kötelelem megszűnése a következménye.

Nem fictiv fizetés a confusio, hanem ez azon az alapon ismerendő el kötelemszüntető ténynek, hogy senki önmagának hitelezője vagy adósa nem lehet; hogy a kötelelem fennállásához két személy kell s hogy ilyenkor nincs többé, mit követelni, és a szolgáltatás bekerülvén a hitelező vagyonába, nincs tárgya a jogi ótalomnak.

Az egyesülés úgy egyetemes, mint különös jogutódlás alakjában előállhat. Lehet továbbá, hogy az a személy, akinél a jog és kötelezettség egyesül, jogalany volt már eredetileg a kötelemben, vagy hogy úgy a követelés, mint a tartozás utóbb hárult reá.

Egyetemes jogutódlásnál a kötelelem megszűnésébe az *örökleti jog* szabályai is belejátszanak, amennyiben a hagyatéki hitelezőkkel szemben nem tekinthetők a vagyoni jogok és kötelezettségek egyesülés által megszünteknek, s az örökös az örök-hagyó tartozásaiért csak a hagyatékkal, nem pedig személyesen felelős.

Különös jogutódlásnál (pl. engedmény, tartozás átvállalás stb.) a kötelmet feltétlenül és ipso jure megszünteti az egyesülés. Ez annyiban módosul szenvedő *egyetemlegességnél*, hogy a kötelelem megszűnése *csak* arra az adósra szorítkozik, akinek a javára az egyesülés fenforog; míg cselekvő egyetemlegesség esetében az egy hitelezőnél előforduló egyesülés a többi hitelezőre is kihat, akik azonban az alapul fekvő belső jogviszony szerint természetesen felléphetnek az őket illető rész iránt a hitelezőtárs ellen.

Értékpapiroknál az egyesülés csak az okirat megsemmisítésével szünteti meg a kötelmet, s ha az másra kézre kerül, a kötelelem fennáll.²

¹ Az egyesülés csak akkor szünteti meg a kötelmet, ha egy *vagyonban* s nem egy *személyben* fordul elő. (Schwarz: Jogi személy 1—21., *Meszlény*: Jogállam 1907/3.).

² Ugyanez a szabály a *telekkönyvi jogoknál*, amelyek csak a kitérítés bekebelezése által szűnnek meg, akkor is, ha egyesülés forog fenn;

A kötelem megszűnése a kezesre is kihat; ellenben ha a kezesnél fordul elő *confusio*, ez a főadós kötelezettségén nem változtat.

Ha az egyesülést előidéző jogügylet (pl. érvénytelenítés okából) megdől, a kötelem ismét feléled.

182. §. Halál.

Az a kötelem, amely a szolgáltatás természeténél, jogügyletnél vagy törvénynél fogva csak személyesen érvényesíthető, vagy személyesen teljesítendő, megszűnik annak a félnek a halálával, akinek személyéhez kötve van. A többi kötelem az örökösökre átszáll, s csak az öröklési jognak az előbbi §-ban említett tantételei gyakorolnak befolyást reá.

Megszűnik a jogosult halála okából pl.: a tartás, az életjáradék iránti követelés, a haszonkölcsön; az adós halála következtében: a szolgálati szerződés (1876: XIII. t.-cz. 49. §., 1898: II. t.-cz. 44. §.), a megbízás: ha a megbízott meghalt stb.

A Curiának 3. sz. döntvénye szerint a bérleti viszonyt a kikötés nélkül — nem szünteti meg sem a bérbeadó, sem a bérlő halála.

183. §. A szolgáltatás lehetetlenülése.

A két előző §-ban tárgyalt eseteknél az a körülmény okozza a kötelem megszűnését, hogy a kötelem valamelyik alanya elesik, megszűnik létezni. Ez a tény a kötelem tárgyára nézve is bekövetkezik, ha t. i. utóbb válik a szolgáltatás lehetetlenné.

Ezt a lehetetlenülést vagy olyan körülmény okozhatja, amelyért az adós — vétkeisége vagy szerződés alapján — felelős, amikor kártérítéssel tartozik a hitelezőnek,¹ vagy olyan, hogy

tehát pl. a tulajdonosnak saját bekebelezett követeléséről törlési engedélyt kell kiállítania, vagy a kitörlésbe való beleegyezésre feltétlen nyilatkozatot kell kiállítania (tlkvi rdts. 81. §. d) p.), és kérnie kell a zálogjog kitörlésének bekebelezését (l. fentebb 23, 152, 153. §.). Az egyesülést részletesen tárgyalja *Meszlény*: M. Jogi Lexikon III. 120.

¹ Ez a szabály alkalmazandó akkor is, ha a cselekvőképtelen fél maga okozta a lehetetlenülést, amikor mint quasi-vétkes személyt, kártérítés terheli az általános szabályok szerint (l. 40. §.); de a hitelező a teljesítés vétlen lehetetlenüléséből származó jogával is élhet.

nem felelős érte (casus, periculum és az ő hibáján kívül eső, el nem hárítható körülmény) s a kötelem ekkor — egyéb megállapodás hiányában — megszűnik. Azt, hogy az adós nem felel a lehetetlenülésért, ő tartozik bizonyítani, pl. hogy a dolgot forgalomból kivonták, súlyos betegség miatt nem bírta, mint író, a művet elkészíteni.¹

Mentesül az adós, akár általában véve, akár csak ő reá nézve lett ilyképpen lehetetlenné a szolgáltatás; de a subjectiv lehetetlenülés nem vonatkozhatik a fizetőképességre, mert ezért az adós feltétlenül felelős.²

Ha csak *részben* lett a szolgáltatás utóbb lehetetlenné, a hitelező a teljesíthető részt kívánhatja, vagy a szerződéstől elállhat (l. 162. §.).

Ha részben teljesítik a szerződést, az ellenszolgáltatás megfelelően leszállítandó; ha pedig eláll a másik fél a szerződéstől, a már teljesített szolgáltatás visszajár.

¹ V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek II. 163, 168, 169, 171, 177, 215, 220. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 307. §.

² Ingyenes jogügyletnél a szolgáltatás lehetetlenülését állapítjuk meg akkor is, ha a szolgáltatandó egyedi dolgot ugyancsak ingyenesen — tehát ajándékozás vagy öröklés által — megkapta már a hitelező (concursum duarum causarum lucrativarum). Ha az egyik szerzősmód nem ingyenes, a dolog valódi értéke erejéig követelheti a hitelező az általa kifizetett vételárat. (L. alább 241. §. I.).

Második rész: Egyes kötelmek.

Első cím: A szerződésből származó kötelmek.

184. §. Kölcsön.

I. Kölcsön alatt azt az, egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva helyettesíthető dolgokat ad a hitelező az adós-nak tulajdonul, azzal a kötelezettséggel, hogy az adós ugyanolyan fajú és minőségű dolgokat ugyanoly mennyiségben tartozik a hitelezőnek (a kölcsönadónak) visszaszolgáltatni.

A kölcsönszerződés *lényege* a jogügylet tárgyának *átadása*; míg ez meg nem történt, nincs kölcsön (Mdt. VIII. 786., 789.); legfeljebb előszerződés jöhetett létre az iránt, hogy az egyik fél kölcsönt fog adni a másiknak. A megegyezés nem elég: tényleg át kell engedni a szerződés tárgyát az adós tulajdonába; ezért mondjuk, hogy egyoldalú *reális szerződés* a kölcsön. Az adós kötelezettsége s a hitelező joga nemcsak a megegyezésen alapszik tehát, hanem a kötelelem tárgyának kölcsönképpen való átvételén, illetve átadásán, amelynek folytán az adós *tulajdonossá* válik. Ha ez nem megy végbe: üres a megegyezés, nincs foga-

¹ A kötelmi szerződések tárgyalásánál a Terv. sorrendjét követjük. Némely író bizonyos kategoriák szerint próbálja csoportosítani őket, anélkül azonban, hogy e tekintetben csak némi egyöntetűséget is lehetne tapasztalni. Az elhelyezésnek nincsenek ugyanis olyan fix alapjai, mint a római jogban voltak (verbál, literál, reál, consensuál szerződések), de azért az egyes szerződések csoportosításának az általunk követett tárgyalási sorrendnél is van ratiója, s a rokonnemű szerződések egymás mellé vannak helyezve.

natja. Csak így lehet a különben könnyen felburjánzó visszaéléseknek elejét venni.

Némi engedményt kell e szigorú szabályok alól tenni abból az okból, mert a gyakorlati élet megkívánja. Nevezetesen érvényes kölcsönszerződés jön létre akkor is, ha az adós és a hitelező abban egyeznek meg, hogy az adósnál más jogalapon levő helyettesíthető dolgokkal *kölcsönképpen fog azontúl tartozni* a hitelezőnek (Gdt. II. 784.); pl. a képviselő kölcsönül megtartja a képviselt részére befolyt összeget. Ez tulajdonképpen *újítás*; s a tényleges átadás helyett *causa debendi* lesz az írott ügylet érvényessége és kifogástalansága. Azt mondhatnók, hogy *constitutum possessorium* által lesz az adós ebben az esetben tulajdonossá. Ez a novatio esetleg tartozás-elismerést is foglalhat magában, amikor ezen az alapon is felléphet a hitelező (C. 9374/1885.).

További kivétel az ú. n. *contractus mohatrae*, amely akkor jön létre, ha a hitelező a dolgot azzal a czéllal engedi át az adósnak, hogy adja el azt és a vételárat tartsa meg kölcsönképpen. Ekkor aztán a vételár lesz a kölcsön tárgya. Lehetséges az is, hogy *a felek kölcsönösen megállapítják az átadott dolgok becsértékét* (ami ugyan uzsoráskodásra vezethet), s ezzel az összeggel, nem pedig az elért vételárral fog az adós tartozni.

II. A kölcsön tárgya bármilyen helyettesíthető dolog lehet, pl. bor, búza, értékpapir, leggyakrabban pedig pénz.

A pénzkölcsönt az adós a *pénztartozás* általános elvei szerint köteles visszafizetni (l. 163. §.), vagyis a kapott *érték*-mennyiséget, nem pedig ugyanolyan pénzdarabokat; pl. kaphatott koronákat, s fizethet 20 koronásokkal. Más dolognál a kölcsön tárgyának minősége és mennyisége igazolandó. Az adós többnek megfizetésére nem kötelezhető, mint a mennyit tényleg felvett, még ha nagyobb összegről szólna is pl. a kötelezvény (1877: VIII. t.-cz. 6. §.).¹

Ugy a kölcsön érvényes létrejöttét, amihez alakszerűség csak házastársak és jegyesek közt kell, mint a kölcsön mennyiségét a hitelező köteles bizonyítani. E szabály alól azt a

¹ Kivételnek a záloglevelek kibocsátására felhatalmazott pénzintézetek (pl. osztrák-magyar bank, földhitelintézet), amelyek magasabb névértékben is bocsáthatnak ki záloglevelet (v. ö. pl. 1878: XXV., 1871: XXXIV. stb. t.-cz.).

kivételt tettek az 1868: LIV. t.-cz. 169. és az 1893: XVIII. t.-cz. 73. §-a, hogy az olyan adóslevéllel szemben, amely az előbbi t.-cz. 167. és 168. §-ai szerint van kiállítva, a kölcsön le nem számlálásának (exceptio non numeratae pecuniae) bizonyítása az adósra hárul.¹ Ha ezt az adóslevél kiállításának időpontját illetőleg igazolja is az adós, a hitelező viszont bizonyíthatja, hogy előbb vagy utóbb adta az értéket. (Mdt. VIII. 787.).

Ha azonban nem lehet ugyanolyan dolgot *természetben* visszaadnia, akkor a kölcsön tárgyának egyenértékét téríti meg az adós; s ezt a lejárat időpontja, nem pedig a kölcsönadás napja szerint kell megállapítani.²

Ha a contractus mohatrae alapján átadott dolgot, az adós hibáján kívül, nem lehetett eladni, a hitelező csak ezt a *dolgot követelheti vissza*, még akkor is, ha értékét pénzben megállapították, és az adós készpénz felvételéről kötelezvényt állított is ki (Dt. r. f. XVIII. 9.).

III. Minthogy a kölcsön alapján idegen dolgot használ az adós, rendszerint *kamatot* tartozik fizetni a hitelezőnek. Ez azonban csak kikötés esetében jár, s a kamatfizetési kötelezettség nem vélelmezhető. Közös háztartásban élő rokonok közt, ellenkező kikötés hiányában, a fiú nejének az atya vagyonába fektetett vagyona kamatnélküli kölcsönnek és a fiú munkálkodása ingyenesnek tekintendő (C. 5977/1906.). De a pénzkölcsönből származó követelés után a törvényes késedelmi kamat a fizetési határidő lejártától kezdve külön kikötés nélkül is igényelhető (Dt. u. f. XXXVIII. 9.) s minden kölcsön után a keresetindítástól, külön megállapodás hiányában is, jár kamat (Dt. III. f. XIII. 8.).

Ha a kamatot felvette a lejáratkor a hitelező, a kölcsönt hallgatólagosan meghosszabbítotttnak kell tekinteni.

¹ Ha az okirat nem teljes hitelt érdemlő alakban van kiállítva, vagy ha valódiságát tagadja az adós, végül ha nincs okirat: a hitelező bizonyítja a valódiságot és az érték leszámlálását (C. 6767/1885., I. G. 252/1896., 1893: XVIII. t.-cz. 73. §.).

² Kimondta ezt a szabályt értékpapírok kölcsöne esetében a Curia (Dt. III. f. IV. 167.); s ezt szerintünk alkalmazni kell egyéb esetekben is, mert a kölcsön, ellenkező megállapodás hiányában, ugyanolyan dologban térítendő vissza; ha tehát erre nem képes az adós, a lejárat ideje szerint kell a hitelezőt pénzben kárpótolnia.

Egyébként a fizetés idejére, vagyis a lejáratra nézve a szerződéses megállapodások, illetve az általános szabályok irányadók. (l. 164. §.).¹ Ha a lejárat felmondáshoz van kötve, a hitelező erről előre leköszönhet; de az adósra nézve az ilyen kikötés semmis. (Mdt. VIII. 787.).

185. §. Haszonkölcsön.

I. Haszonkölcsön alatt azt az, egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az adós valamely dolgot a hitelezőtől ingyenes használatra kap, azzal a kötelezettséggel, hogy azt bizonyos idő múlva a hitelezőnek visszaadni tartozik.²

A hitelezőt *haszonkölcsönbe adónak*, az adóst *haszonkölcsönbe revőnek* nevezzük.

A haszonkölcsönszerződés szintén egyoldalú reális szerződés, vagyis a dolog átadásával jön létre; s a megegyezés itt is csak előszerződés haszonkölcsönbe adás iránt. Az átadás lehet valódi és képletes.

A haszonkölcsön egyoldalú szerződés, jóllehet a hitelezőt az a nemleges magatartás terheli, hogy a szerződés tartama alatt az átadott dolog használatában köteles az adóst meghagyni; s háborítás esetében sommás visszahelyezésnek van helye. Ez a nem-háborítás ugyanis nem ellenszolgáltatás, tehát nem is lehet kétoldalú szerződésről szó.

II. A haszonkölcsön tárgya *ingó* és *ingatlan* dolog egyaránt lehet; sőt *elhasználható* dolog is akkor, ha az el nem fogyasztást, el nem cserélést kikötik, minek következtében a természetben (in eadem specie) való visszaadás lehetséges lesz ilyen ingó dolognál is. (Mdt. VIII. 790.).³

¹ A játék közben adott kölcsönre nézve l. fentebb 160. §. 3. p. jegyzete és alább 204. §. s a kölcsönszerződésre Frank: 17. §-nál id. m. I. 328. §., Kiss Mór: M. Jogi Lexikon V. 48—50. optkv. 983—993., 999—1001. §.

² Található — de eddigelő általános használatba át nem ment — megjelölés volna e szerződésre Farkas Lajos műszava: a kikölcsönzés (A római jog történelme cz. m. I. 312.).

³ A jog gyakorlásának ingyenes átengedése hazai jogunk szerint haszonkölcsön szintén lehet, amit azonban a felek akaratának szorgos mérlegelésével kell megállapítanunk, mert az eset ritka s mert a cél és érdek sokféle lehet, amelyért a jog gyakorlását másnak megengedik.

A haszonkölesön lényeges alkotóeleme az *ingyenesség*; minél fogva, ha ellenértéket kötöttek ki, bérlet forog fenn, pl. az ú. n. kölesönkönyvtáraknál, a ruhakölesönző intézeteknél. (198. §.).

Az adós, mint birlaló, *használhatja* a dolgot; a használat módját és mértékét a szerződésben meg kell állapítani, mert különben nem lehet sokszor eldönteni: megfelelően él-e az adós a használat jogával. Néha a dolog minősége és az ügylet célja megszabják a használat módját és terjedelmét is; pl. ha egy-szeri hurezolkodásra engedem át a fogatomat.¹

A használat csak az adóst illeti meg, s *másnak nem szabad azt*, a hitelező engedélye nélkül, *megengednie*.

A használattal járó *rendes költségeket*, pl. az állat etetési költségeit, az adós viseli.²

Ugyanő felelős azért a *kárért*, amely a dolgot az ő vétke-sége, vagy gondatlansága miatt érte; de a *véletlenért* nem szá-vatol, éppen úgy, mint a rendes használatból előálló *rosszabba-dásért* sem.

Ha a dolog nem használható, vagy pl. elperlik, s ezt a hite-lező szándékosan vagy súlyos gondatlansággal elhallgatta az adós előtt, a netán fenforgó kárt megtéríteni tartozik.

III. A haszonkölesön *tartamára* nézve a felek megállapo-dása irányadó. Ha az időt nem kötötték ki, sokszor a szerződés *céljából* is, továbbá a visszaadás idejére nézve fennálló szokás-ból³ megállapítható annak tartalma; amennyiben legalább annyi időig kell a szerződésnek tartania, hogy az adós hasznát vehesse a dolognak. Ha így sem dönthető el a szerződés ideje, a hitelező a dolgot *bármikor* visszakövetelheti. A szerződést egyenesen ily fentartással is köthetik, amikor is *precarium* forog fenn.

Kivételesen meg van engedve, hogy a kikötött *idő előtt* is

¹ Ha valaki a haszonkölesönbe adott részvények kamatait biza-nyos időre felveszi, ez által a haszonkölesön azon időre meghosszab-bítottak vélelmezetik. (Dt. r. f. XIX. 76., III. f. XIX. 27.).

² A haszonkölesönbe vett s a munkában megbetegedett *ló gyógyít-tatásának* kötelezettsége a hitelezőt és az adóst együttesen illeti. Ha a gyógyíttatás elmulasztása miatt a ló elhull, a kárt a felek egyenlő részben viselik. (Dt. u. f. IV. 116.).

³ Így, bor vételénél a haszonkölesönbe adott hordókat a szokásos időben kell az eladónak visszaküldeni, aki huzamos ideig nem köteles hordóit nélkülözni; sőt hosszú idő múlva visszavenni sem, hanem ilyen-kor azok értékét követelheti. (Gdt. II. 807.).

visszakövetelhesse a hitelező a dolgot, t. i. akkor, ha arra sürgősen szüksége van. Visszakövetelhető továbbá a dolog akkor is, ha az adós meghal, vagy ha a dolgot szerződésellenesen használja, vagy a használatot másnak átengedte. Az adós a dolgot, kétség esetében, *lejárat előtt is visszaadhatja*; amit azonban csak a körülmények szorgos méltatásával lehet eldönteni. (quaestio facti).

Megszűnik a szerződés, ha a dolog *használatatlanná vált* (Dt. u. f. XIII. 292.).

A dolog sértetlenül adandó vissza, még pedig a hitelező háznépének is átadható (Dt. u. f. IV. 183.); s e mellett ki kell adni minden tartozékát és időközi szaporulatát. Ha a dolog nincs meg, vagy kiadását az adós megtagadja, a hitelezőnek jogában áll értékének megtérítését per útján követelni anélkül, hogy keresetét esetleg a haszonkölcsönbe adott dolog visszaadására kellene irányoznia (Dt. r. f. XIV. 217.).

A rendes fentartási költséget meghaladó költekezést a hitelező az adósnak megtéríteni köteles, még pedig a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint. A visszaadáskor követelheti továbbá a hitelező az adós által a dolog állagában okozott kár megfizetését.

186. §. Letét.

Letét (depositum) alatt azt az, egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az adós ingó dolgot őrizetre a hitelezőtől átvesz, azzal a kötelezettséggel, hogy azt neki kívánatra bármikor visszaadja.

A hitelezőnek ebben a szerződésben *letevő*, az adósnak pedig *letéteményes* a neve.

A letét szintén egyoldalú reális szerződés; s e tekintetben a két előbbi §-nál előadottak irányadók, mégis azzal az eltéréssel, hogy a letét a *hitelező*, nem pedig az adós *érdekében kötött szerződés* lévén, a letevő nem tartozik a kitűzött időt sem figyelembe venni, s a dolgot bármikor visszaveheti, még ha az őrzésért díj jár is a letéteményesnek, aki ekkor kétség esetében csak a tett szolgálatokhoz mért aránylagos részét követelheti a díjnak.

Ha *díj* van kikötve, ez szintén nem olyan ellenszolgáltatás, hogy e miatt kétoldalú szerződésnek kellene a letétet tekinteni. Díj azonban csak akkor jár, ha kikötötték, vagy ha a körülmé-

nyek szerint, pl. az adós foglalkozásából, üzletéből kifolyólag, nem tételezhető fel a díjtalan őrzés elvállalása.

Letét *tárgya* csupán ingó dolog lehet; míg ingatlanoknál az e fajta szerződés ki van zárva. A gyakorlati életben sem szokott előfordulni, hogy valakire pusztán őrzés végett bízzanak valamely ingatlant, vagy ha elő is fordul, ez másféle (pl. szolgálati-szerződés lesz.)

Letét csak akkor állapítható meg, ha a szerződő felek célja egyenesen az *őrizetbe adás* volt. Ha csupán elhelyezik másnál az ingót, pl. magtárban, s a tulajdonos annak kulcsát magával viszi, vagy ha egyéb szerződésből kifolyólag van az adós a dolog megőrzésére kötelezve, mint pl. a haszonkölcsönbe vevő: nem forog fenn letét.

A dolog megőrzése az *állag sértetlen fentartását* jelenti, s ha az állag az adós vétkeességéből vagy gondatlanságából rosszbododik: kártérítési kötelezettség terheli. Mai jogunkban nincs támpont arra nézve, hogy az adós felelőssége enyhébb lenne, ha szivességből vállalta el a dolog őrizését (Dt. r. f. IX. 214., XX. 46.). A casusért azonban nem felel a letéteményes (Dt. III. f. XVII. 109.), kivéve, ha a dolgot jogosulatlanul, vagyis a letevő engedélye nélkül, *használta*, vagy ugyanígy *másnak adta letétül*.¹

Fokozottabb felelősséggel tartozik azonban a *vendéglős*, akihez vendégek szállanak be, s általában véve a közforgalomra szánt olyan helyek (pl. fürdők) tulajdonosai, ahol a közönség maga nem őrizheti ingóságait.

A felelősség súlyosabb először is annyiban, hogy a letét a *bevétel*, vagy a személyzetnek való átadás ténye által létrejön, s hogy az ilyen üzlet tulajdonosa — a vis major (erőhatalom) esetét kivéve — *minden kárért felel*, hacsak ezt nem a vendég, vagy annak gondatlansága okozta, vagy nem a dolog hiányos volta miatt következett be (C. 9143/1890.).²

¹ Ha értékpapírok vannak letétben, az adós nem tartozik sorsolásukat nyilvántartani. (Dt. u. f. XXXV. 48.). Aki a neki átadott és másnak tulajdonába tartozó kötelezvényt elveszti, ezzel még nem vált a kötelezvény tulajdonosának adósává, hanem csak kártérítéssel tartozik neki azon esetre, ha követelését az egyenes adóstól a kötelezvény elvesztése miatt meg nem kaphatná (u. o. XIX. 73.).

² A felelősség mértéke szerződéssel csökkenthető, vagy kikötheti az üzlet tulajdonosa, hogy az értéktárgyak az irodájában helyezendők el, különben nem szavatol értük. A fuvarozási ügylethől is fokozottabb

Másutt, pl. a kávéházakban, csak akkor felelős az üzlet-tulajdonos, ha az őrizetbeadás, mint ez a ruhatáraknál szokásban van, megtörtént (C. 887/1888.).

A használat nem járván a letéttel, *jogosulatlan használat* esetében díjat tartozik a letéteményes fizetni.¹ Ha hitelező megengedte a letett dolog használatát; a használat rendszerint ingyenes lesz, s e tekintetben a haszonkölcsön szabályai alkalmazandók.²

Eltér ettől az utóbbi esettől a *rendkívüli letét* (depositum irregulare), amelynél helyettesíthető dolgok a letéteményes tulajdonába mennek át vagy azonnal, vagy utóbb, pl. olyképpen, hogy azok elhasználását engedi meg a letevő (Mdt. VIII. 794.). Ilyenkor nem ugyanazokat a dolgokat, hanem ugyanolyan fajú és minőségű dolgokat, ugyanoly mennyiségben tartozik a letéteményes visszaadni; ennyiben tehát kölcsön forog fenn, ami azt is eredményezi, hogy az átvételtől kezdve a véletlent a letéteményes viseli; annyiban pedig, hogy a visszaadás bármikor követelhető s hogy az az *őrzés helyén* foganatosítandó, letétnek kell a szerződést minősíteni, amely ennek következtében *vegyes szerződés*.

A letevőnek az a joga, hogy a dolgot bármikor visszaveheti, feltétlen: ellenben a letéteményes csak nyomós okból kérheti a dolog *azonnali visszavételét*, akkor, ha az őrzés időtartama meg van állapítva. (L. fentebb 25. §.). A letéteményes nem köteles a dolgot a letevőhöz vinni; minélfogva ha a letevő nem veszi át az *őrzés helyén*, késedelembe esik.

A letéteményes a *letevőnek* köteles a dolgot *kiadni*;³ ha

felelősség támad, de ez a kereskedelmi jogba vág (1875: XXXVII. t.-cz. 398. §.). V. ö. Kiss Mór: M. Jogi Lexikon VI. 952.

¹ A Curia szerint (2599/1904.) ez esetben sem jár díj, hanem a letéteményes az általa esetleg okozott kárt tartozik csak megtéríteni.

² Használat átengedése mellett a valóságos letét is kölcsönné válik s a kölcsön után követelhető kamat három év alatt évül el (1883: XXV. t.-cz. 19. §.); maga az elévülés azonban nem év végével kezdődik, amelyben a kamat követelhető volt.

³ E szabály alól némi kivételt kell tenni, a gyakorlati élet követelményeihez képest ott, ahol tömeges letétek történnek, pl. színházi, *vasúti* ruhatárakban. Itt jegyet (czédulát) adnak a letett dolgok számáról, amely nem névre szól, hanem igazoló papír (l. fentebb 166. §.); minek következtében a ruhatáros kiadhatja a ruhát annak, aki a czédulát

pedig több letevő van, ezeknek együttvéve, hacsak hatóságilag le nem tiltották a dolog kiadását. Egyéb esetben a dolgot *nem tarthatja meg* a letéteményes, feltéve, hogy időközben nem szerzett reá a letevőtől tulajdonjogot. De ha nem a letevő is a tulajdonos, kiadandó lesz a dolog, ha arra neki használati joga van.¹

Több letéteményes egyetemesen van kötelezve.

A letét megszüntével érvényesítheti a letevő a netán felforgó *kárkövetelést*, a letéteményes pedig az őrzés körül felmerült *költségeket*.² Ugyanekkor rovandó le, egyéb megállapodás hiányában, az *őrzési díj*.

187. §. Adásvétel.

I. Az adásvétel fogalma.

Adásvétel alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az egyik fél (eladó) arra kötelezi magát, hogy pénzért dolgot fog tulajdonul átadni a másik félnek (vevő), vagy jogot fog reá átruházni.

felmutatja, de kiadni csak a letevőnek köteles. Sőt ha a czédula elvesz, e nélkül is kiadható a letett dolog a letevőnek. Ugyanez a szabály akkor is, ha névre szól a czédula, pl. ha órád adok javításra; ez is csak igazoló papir lesz. V. ö. *Frank*: id. m. I. 327. §., *Schwarz*: Újabb magánjogi fejtegetések 59—60. l. és *Kiss Mór*: M. Jogi Lexikon V. 251—255.

¹ A letét külön fajtája a *katonai óvadék* (cautio), ha katonai bíróságnál helyezik el az értékpapirokat, betéti könyvet stb. Ez a letét ugyanis nem adandó vissza mindaddig, amíg a cautio célja fennáll. De ha a visszaadásnak, vagy a rendelkezési jogot akadályozó kötményezés megszüntetésének ideje elérkezett, s a katonai hatóság azt nem eszközli, e kérdés a rendes bíróság s magyar állampolgároknál a magyar bíróság elé tartozik. (C. 7352/1905. M. J. U. 1906/4.).

Továbbá némileg különleges szabályok alá esik a *bírói letét*. (L. 176. §.). Ha a bírói letétet elfogadta a bíróság, a kincstár és a letevő közt letéti szerződés támadt, minélfogva reá a magánjog szabályai irányadók: s ha a letétet bármi oknál fogva más kapta meg, nem pedig a jogosult, a kincstár felelős lesz. (Dt. IV. f. V. 109.).

² Jogunkban nincs tételes támpont arra, hogy a letevő is tartozhatik — vétkeességre való tekintet nélkül — kártérítéssel, ha a kár a letéteményesre a letett dolog minőségéből hárult, kivéve, ha a letéteményes a dolog ebbeli minőségét a letétbe vételkor ismerte. (V. ö. Főelöadmány VII. 31. s a biztosítékadásra nézve, mely egyúttal letét lehet: 171. §. D.).

Ebből a fogalmi meghatározásból kitűnik, hogy az adás-vétel célja: a tulajdonjognak, vagy valamely más jognak megszerzése. De magát a jogszerzést az adásvétel nem eredményezi egymagában, mert ez, mint az adásvételnek (okadatoló ügylet) folyománya, csak további jogüggyellett (szolgáltató ügylet) következik be. Az adásvétel alapján a tulajdon-, illetve más jog megszerzésére csak követelési joga van a vevőnek és szolgáltatási kötelezettsége van az eladónak. Ha aztán az adásvételi szerződést teljesítik, ami újabb jogi tény (pl. átadás, bekebelezési engedély kiállítása, jog átruházása stb.) által megy végbe, lesz a vevő tulajdonossá, lesz a megvett jog alanyává; ha pedig sosem történik meg a teljesítés, a vevő nem szerzi meg a kérdéses jogot.¹ Ennélfogva nem fogalmi alkotó elemei az adásvételnek: a tulajdonbabocsátás, az átadás, a jog átruházása; ezek nélkül, tehát pusztán az árúra és arra való megegyezés alapján létrejött már az adásvétel (Dt. III. f. IV. 125.), amely nem reális, hanem *consensuális szerződés*.²

Az adásvétel csak külön megállapodás esetén (Gdt. II. 809.), úgy akkor van *alakyszerűséghez* kötve, ha házastársak vagy jegyesek közt jön létre; érvényességéhez az utóbbi esetekben közjegyzői okirat kívántatik (1886: VII. t.-cz. 22. §.).

Ha az eladó a szerződést a helyi kereskedelem védelmét célzó 1900: XXV. t.-cz. megsértésével kötötte meg, az a vevőt illetőleg hatálytalan.

II. Az adásvétel tárgya.

Az adásvételi szerződés létrejöttéhez elsősorban a szerződés tárgyának *minőségileg és mennyiségileg* határozott megjelölése szükséges (Dt. u. f. X. 46.); de az nem akadály, hogy a jog-

¹ Innen van, hogy kétszeri eladásnál, ha az új vevő jóhiszemű, s előbb kéri a bekebelezést, jöllehet később kelt az ő adás-vételi szerződése, mint az első vevőé, a második vevő a tulajdonos. (L. 139. §.).

² Elveszti ebbeli jellegét, ha azonnal teljesít mind a Két fél (reál-vétel), vagyis ha teljesítés *által* jön létre a jogügylet, pl. automata-buffetnél. V. ö. fentebb 29. §. és *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 530. — Az adásvételről szól *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 316. §., *Kiss Mór*: M. Jogi Lexikon I. 69. s. optkv. 1053—1158. §-a.

tárgy nem az eladóé, hogy az ingatlan esetleg nem az ő telek-könyvi tulajdona (Dt. r. f. XIII. 87.).¹

Adásvétel *tárgya* (árú) lehet minden forgalomban levő dolog,² még pedig ingó és ingatlan egyaránt; továbbá, minden átruházható jog (pl. követelés, szerzői jog, cég stb.); végül a *jog gyakorlása*, pl. haszonélvezetnél. Az árú lehet jelenlegi és jövődöbeli jogtárgy.³ A jövődöbeli dolog vételének egyik esete a *szállítási szerződés*, amelynél meg kell előbb szereznie az átruházandó dolgot az eladónak. Továbbá ide tartozik a feltételes és feltétlen *reményvásár*, amely egyúttal szerencseszerződés (l. alább 204. §.). Az előbbinél (emptio rei speratae) a vevő csak abban az esetben fizeti meg a vételárat, ha a kérdéses jogtárgy létezni fog, de a minőségre és mennyiségre való tekintet nélkül az egész vételárat szolgáltatni köteles; az utóbbinál pedig (emptio spei) a vételárat feltétlenül le tartozik róni, ha a jogtárgy nem is keletkezik. Mindkét szerződésnél az adásvétel

¹ Azt a kérdést, ha az ingatlan nem áll nevén a kötelezettnek, részletesen tárgyalja *Grosschmid*: Fejezetek I. 230--268.

² Egyszeri húzásra érvényes sorsjegyek csak a húzás napjáig lehetnek adásvétel tárgyai, mert a húzás után — hacsak nem nyertek — reménybeli értékük elveszett. Ennélfogva ilyen sorsjegyre nézve az adásvétel csak akkor jött létre, ha a vételárat húzásig megfizette a vevő, vagy hitelezte neki az eladó. Ha ez nem történt meg, az eladó a vételárat s a vevő a nyereeményt nem követelheti, (hacsak nincsenek a felek állandó üzleti összeköttetésben, amikor a vételár hallgatólagos hitelezésére lehet esetleg támpont). A vevő u. i. ilyenkor jogszerűtlen birláló, s húzás után — minthogy az ajánlatot későn fogadta el — már többé nem fizetheti ki a vételárát. Ha azonban a jogszerűtlen birlálótól más jóhiszeműen megszerezte a sorsjegyet, a reá eső nyereemény neki, mint az elömutatóra szóló papír birtokosának fizetendő ki. (Gdt. II. 803.).

³ Ha csak saját jövődöbeli dolgát, pl. jövő évi termését adja el valaki (gabonaelővétel), nem szerencseszerződés támad, hanem az ügylet a közönséges vételi szerződés szabályai alá esik (Dt. III. f. XVIII. 57.). Aki leendő termését 3—500 métermázsára teszi és egészében eladja, s utóbb azonban csak 200 mm. terem, a többlet nem szállítása miatt kártérítéssel nem tartozik (Dt. u. f. XXVIII. 2.). Ha a jövő évi termés adatik el s az eladó hibáján kívül az átadás lehetetlenné válik a felvett vételárat köteles visszaadni, s a vevő más hasonló árú átadását nem követelheti. (Dt. III. f. XIII. 44., XVII. 14., Gdt. II. 538—543.).

általános elvei irányadók, amelyeket a felek megállapodása módosíthat.

Vétel tárgya nem lehet *saját dolgunk vagy saját jogunk*, mert ezt nem kell újból megszerezniünk; de megvehető a saját jogtárgyunkra vonatkozó *idegen jog*, pl. az özvegytől megvált-hatja a tulajdonos a haszonélvezeti jogot; vagy a birtok visszabocsátása céljából köthet adásvételt.¹

III. A vételár.

Az árú mellett meg kell állapítani az *arat* is, amely, mint ellenszolgáltatás, vagy teljesen, vagy legalább nagyobb részében *pénzből* álljon. Ha a pénzbeli vételár mellett egyéb szolgáltatást is kötöttek ki, s a nem pénzbeli szolgáltatás nagyobb mértékű a pénzbeli vételárnál, vagy egyenlő vele: nem adásvétel, hanem pl. csere, szolgáltatati szerződés stb. a jogügylet.

A *vételár igazi és igazságos* legyen, vagyis arányban álljon az árú értékével, mert különben, ha nagyon kicsiny, *vegyes jogügylet* forog fenn, s az árú értékének arra a részére nézve, amely a vételárat meghaladja, ajándékozásnak kell tekinteni a szerződést. Ha a vételár túlságos nagy is, nincs helye a *felén túlmenő sérelemre* alapított igénynek (laesio enormis) s a magyar magánjog álláspontja szerint, amely e tekintetben eltér pl. az optkvtól (934, 935, 1060, 1268, 1386, 1487. §.), nem köteles az eladó a vételárból semmit visszatéríteni, hacsak egyébként, pl. tévedés alapján, nem igényelheti ezt a vevő.²

További kellék, hogy a *vételár határozott* legyen, amit legbiztosabban számszerű körülírással érhetni el. A vételárat a két szerződő fél, az egyik fél, vagy harmadik személy állapíthatja meg; végül egyéb körülmények is elfogadhatók alapul a vételár nagyságának meghatározására. Az első esetben a közös meg-

¹ Egyéb értéktárgy (pl. ügyvéd clientelája, valamely üzleti titok), tehát nem dolog vagy jog felől is lehet elvileg adásvételt kötni, amikor az itt kifejtett szabályok alkalmazhatók analógia útján. A személyes jogú gyógyszerár is eladható. (Mdt. VIII. 798.)

² Nagy Ferencz (A m. keresk. jog kézikönyve, VI. k., II. köt. 64.) rendkívüli körülmények közt és kivételképpen megengedhetőnek tartja a feléntúli sérelem kifogását; Frank (i. m. I. 622, 623.) szerint helye van; Zlinszky—Reiner (M. magánjog, 431. l.) szerint helye nincs.

egyezés dönt; a másodikban; pl. ha alkú nélkül vásárolok, az eladó állapítja ugyan meg a vételárat, de csak a *szokásos árat* követelheti, amit kétség esetében a bíróság döntése alá vihetnek (C. 104/1887., 891/1891.). Ha harmadik személyre bízták a vételár megállapítását, s ez nem tesz eleget a megbízásnak, a bíróság döntése kérendő ki. Kiköthető vételárként a *piaczi* vagy *tőzsdei* ár is. Az előbbi alatt, egyéb megállapodás híján, a teljesítés helyén és idejekor jegyzett *középár* értendő. Árjegyzés nem létében a teljesítés helyéhez legközelebb eső piacon jegyzett középár szolgál irányadóul. E mellett nincs kizárva, hogy az érdekelt fél, az illető piacon a teljesítés idejekor megkötött vételi szerződésekkel, a jegyzett ártól eltérő középárt igazolhasson, mi felett minden egyes esetben a bíróság belátása szerint határoz (keresk. törv. 339. §.).

Néha a törvény vagy hatósági tarifa állapítja meg a vételárat, amikor rendszerint egyedárúság (monopolium) forog fenn a vevő javára, pl. a dohánybeváltásoknál.

Az adásvételi szerződés lényeges alkotó eleme még az is, hogy a felek a vételár lefizetésének *módjára és idejére* megegyezzenek; erre vonatkozó megállapodás hiányában az adásvétel megkötöttnek nem tekinthető (C. 7159/1901.).

IV. Az eladó köteleességei.

A) Az eladó tartozik az eladott dolgot a vevő *tulajdonába bocsátani*¹ és neki *átadni*, (Gdt. II. 862.), az eladott jogot pedig a vevőre *ruházni*.

A tulajdonba bocsátás az adásvétel tárgyának különfélesége szerint másképpen történik. *Ingóknál* valóságos átadással, constitutum possessorium-mal, traditio brevi manu-val, amikor az első esetben a birtokbaadás és a tulajdonjog átruházása egy-

¹ A tulajdonba bocsátás tekintetében általános anyagi jogszabály, hogy mindazok a jogok, amelyek az eladót az adásvétel tárgyán illeték, teljes összességükben a vevőre szállnak, hacsak közülük az eladó egyet vagy mást magának fenn nem tartott. (Gdt. II. 802.). E szabály alá esik a nemesi ingatlanhoz fűzött kir. kisebb hasznóvétel is, míg az ingatlantól elválasztva nincs. (Gdt. II. 812.). Épület eladásánál a vélelem a mellett szól, hogy az alapjául szolgáló földterület is el van adva. Ingatlan vevőjére a magán-dülőút tulajdona is átszáll. (Gdt. II. 810.).

szerre történik, a két utóbbi esetben pedig az átadás csak jelképes. *Ingatlannak* és ingatlant terhelő jognak eladásánál nemcsak bekebelezési engedélyt tartozik az eladó a vevő javára kiállítani,¹ hanem a telekkönyvet olyképpen kell rendbehozatnia, hogy a bejegyzés tényleg foganatosítható is legyen. Egyéb jog átruházása pedig a jogszerzés általános szabályai szerinti történik.

Az átadás alkalmával köteles az eladó a vétel tárgyára vonatkozó okiratot (pl. marhalevelet: Gdt. II. 877.) kiszolgáltatni, az ingatlan határáti megmutatni s a vele járó jogokról és terhekről felvilágosítást adni.

A dolgot *abban az állapotban* kell átadni, amelyben a szerződés megkötésekor volt, ami a *megőrzés* kötelezettségét is jelenti. A dologgal vele jár, kétség esetében, a *tartozék* is. (Gdt. II. 810.). Az *átadásig* minden *haszon és teher* az eladót illeti; ugyanaddig ő viseli a *véletlen kár veszélyét* (Dt. u. f. XXXVII. 89.).²

Az átadás *helyére* nézve a szerződés dönt; megállapodás hiányában pedig az általános szabályok irányadók (l. 164. §.).

Ha az árú a vevőnek *más helyről küldendő át*, s ez az átküldés módja iránt nem rendelkezett, az eladó felhatalmazottnak tekintendő arra, hogy a vevő helyett a forgalmi élet rendes gondosságával intézkedjék, különösen, hogy azt a személyt, aki által az árút fuvaroztatni akarja, kijelölje. Attól az időponttól kezdve, amikor az árút a fuvarozónak átadta, a *veszélyt* (periculum) a vevő viseli. Ha azonban a vevő az elküldésre

¹ A bekebelezési engedély kiállítása feltételhez is fűzhető, pl. hogy a vételár előbb kifizettség, amikor a feltétel beálltaig jogosan megtagadhatja az eladó a telekkönyvi átírásra alkalmas okirat kiállítását (Dt. u. f. III. 150.). V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 223. Ha a tulajdonjog a vevő javára bekebelezetett, a vételár birtokbabocsátás hiányában is kifizetendő, ha csak nem kötötték a birtokbabocsátást feltételül. (C. I. G. 136/1896.).

² Ez a szabály dispositív jellegű, minélfogva a felek másképpen rendelkezhetnek. Ha az egyik irányban (pl. a hasznok és terhek tekintetében) ez megtörtént, rendszerint azt kell feltételezni, hogy ez által a törvény dispositív szabályát a másik irányban is (veszélyviselés) megakarták változtatni. (V. ö. Terv. ind. IV. 56. és *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 592.). Ingatlan eladásánál a vevőre megy át a veszélyviselés, ha az ingatlan neki átadatott; s a tulajdonjog bekebelezése e tekintetben nem döntő szempont. (Gdt. II. 815.).

nézve különös utasítást adott, s az eladó attól sürgős ok nélkül eltér, az ebből eredő kárért ő felelős.

A veszély, amely az árút fuvarozás közben éri, az eladót akkor terheli, ha az a hely, hová a fuvarozásnak történnie kell, rá nézve a teljesítés helyéül tekintendő. Az a körülmény azonban, hogy az eladó a fuvarozással járó kiadások és költségek viselését elvállalta, még magában véve nem szolgálhat okul arra, hogy azt a helyet, ahová a fuvarozásnak történnie kell, az eladásra nézve a teljesítés helyéül lehessen tekinteni (keresk. törv. 343. és 344. §.).

Hogy *mikor* tartozik az eladó teljesíteni, erre nézve első sorban a szerződés, egyébként pedig a szolgáltatás idejének általános tantételei irányadók (l. 164. §.). Ha más megállapodás nincs, a szolgáltatás a vételár felvétele után azonnal eszközlendő (Dt. u. f. XXIV. 331.); ami legtöbb esetben *viszonos teljesítést* tételez fel, mert, mint látni fogjuk, egyéb megállapodás híján, a vevő sem tartozik átadás előtt fizetni. Az átadás ideje feltétlenül tűzhető ki (*fix adásvétel*), amikor is a késedelmes teljesítés visszautasítható.

Az eladó viseli az átadással, különösen a méréssel és mérlegeléssel járó *költséget*; ugyanőt terheli az eladott jog megállapításának és a telekkönyv rendbehozatalának költsége. Az *átruházási illetéket* (1881: LX. t.-cz. 184. §.) és a vételszerződés költségeit, hacsak a szerződés ellenkezőt nem tartalmaz, mindig a vevő tartozik fizetni.¹

B) További kötelessége az eladónak a *szavatosság* (garancia), még pedig 1. a jogért s 2. a dolog hiányaiért.²

1. A *jogért való szavatosság* annyit jelent, hogy az eladó felelős azért, hogy harmadik személynek nincs a vétel tárgyán olyan joga, amely a vevő ellen is érvényesíthető.

¹ Ezt a régebbi bírói gyakorlattal (Dt. u. f. XXXI. 7.) egyezően s az újabbtól (Dt. III. f. X. 49.) eltérve, a 75. sz. curiai döntvény mondta ki, amelynek indokolása *Frankra* is (17. §-nál id. m. I. 623. és 625. l.) hivatkozik.

² Nem-teljesítés vagy nem-kellő teljesítés esetén az adós menekül exculpatio által, vagyis ha igazolja, hogy őt mulasztás nem terheli. Ha azonban vagyontárgy *visszterhes átruházásról van szó* (Gdt. II. 835.), meg fennáll a szavatosság, mely alól exculpatioval menekülni nem lehet, mert ez nem a teljesítés körüli gondosságra vonatkozik, hanem az árú kellékszerűségére.

Nincs helye ennek a szavatosságnak, ha azt határozottan kizárták,¹ vagy ha az árút kifejezetten mint elperlés veszélye alatt állót szerezte meg a vevő; végül, ha a vétel bírói árverésen történt.

Szavatol az eladó:

a) ha birtokra vagy birlalásra, továbbá a tulajdon átruházásának avagy a jog átengedésének követelhetésére van joga másnak;

b) ha az ingatlanra nem kebelezhető be a vevő tulajdonjoga, vagy az ingatlant terhelő jog nem ruházható át telek-könyvi akadály miatt;

c) ha idegen dologi jogok, és

d) ha közterhek vannak.²

ad a) Az első esetben a harmadik személy igénye ellen megvédeni köteles az eladó a vevőt (C. 11,113/1879.); ha pedig mégis *elvonnák a dolog birtokát* a vevőtől vagy *elperelnék* a dolgot vagy jogot tőle, az eladó teljes kártérítéssel tartozik, akár jóhiszemű, akár rosszhiszemű volt (C. 6203/1886.).³ Ha *részben* vonja el harmadik személy a szerződés tárgyát, az utólag beálló részleges lehetetlenülés szabálya alkalmazandó, vagyis: elállhat a vevő a szerződéstől, ha kimutatja, hogy a kötelem tárgyának el nem perelt része érdekeinek meg nem felel, s hogy az elvont rész hiányában a szerződést a többire nézve sem kötötte volna meg (Dt. III. f. XVIII. 76.); ilyenkor az eredeti állapot állítandó helyre, vagyis: a vevő a kötelem tárgyát s az eladó a vételárat visszaadni tartozik. Ha ez az eset nem forog fenn, a vevő nem állhat ugyan el a szerződéstől, de a vételár vagylagos részét visszakövetelheti, illetve, ha még nem fizette ki a vételárat, annak megfelelő leszállítását kérheti; ha pedig ez arány ki nem számítható, az eladó az elvonásból a vevőre hárult

¹ Pl. C. I. G. 397/1903. szám alatt az ingatlan birtoka iránti szavatosságot zárták ki, mikor is a jogügylet szerencseszerződéssé lett, mert a vételár megfizetésében elmarasztalt vevő viseli a kockázatot a birtoklás megszerezhetése iránt.

² Ha kötelmi jogot ruháztak át adásvétel alapján, az eladó szavatol annak fennállásáért, esetleg behajthatóságáért. Erre nézve l. 172. §.

³ Az eladó jóhiszeműsége mégis annyiban fontos a marasztalásnál, hogy elmaradt haszon és perköltség csak a rosszhiszemű eladó ellenében ítéltető meg. (Gdt. II. 385.).

hátrányért kártérítési felelősséggel tartozik; ugyanezt az igényt támaszthatja a vevő akkor is, ha kérhetné ugyan, de nem kéri a szerződés felbontását (Dt. III. f. XVIII. 76.).

A kötelelem tárgyának vagy e tárgy birtokának elperlése esetében az ítélet csak akkor hatályos az eladóra, ha *perbe hívták*, vagy ha ő perbehívás nélkül is *beavatkozott* (Dt. III. f. XVI. 117.); különben pedig az eladó szavatossága megszűnik.

ad b) Ha *telekkönyvi akadály* van, az eladó köteles olyan állapotot teremteni, hogy a jogátruházás a szerződés értelmében (tehát pl. a tulajdonközösség megszüntetése mellett: Gdt. II. 838.) a vevő javára keresztyülvihető legyen. A tekintetben első-sorban a szerződés irányadó, hogy az eladó *mennyi idő alatt* köteles a telekkönyvet rendbehozni, vagyis az ingatlant saját nevére keríteni, illetve, ha más akadály van (pl. elidegenítési tilalom), azt elhárítani (l. 163. §.); ha ily határidő nincs kitűzve, az eladó azonnal tartozik a szükséges lépéseket megtenni (Dt. r. f. XVIII. 112.); s e célból a vevő záros határidőt tűzethet ki a bíróság által (u. o. XVI. 56.). A telekkönyv rendezetlen volta miatt a szerződés csak akkor bontható fel, ha a vevő tulajdonjogának bekebelezése — pl. az ingatlan elárverezése miatt — *lehetetlen* (u. o. XIII. 87., XXV. 74.); ilyenkor a kifizetett vételár s a beruházás visszakövetelhető, anélkül, hogy előbb külön pert kellene indítani a szerződés érvénytelenítése iránt (Dt. u. f. V. 83. IV. f. II. 52.).¹ Míg a telekkönyv rendezése meg nem történt, az eladó nem kérheti a vételár kifizetését; sőt bírói letétbe helyezését sem, ha ő van birtokban; ha ellenben a vevő bírja az ingatlant, a vételárat bírói letétbe tartozik helyezni (Dt. r. f. XVI. 56., III. f. XII. 69.).

ad c) Az idegen dologi jogok közül a *telki tehertől* való mentességért, amely teher — jogi természete szerint — átszáll minden jogutódra, csak akkor felel az eladó, ha ezt a szavatosságot kifejezetten elvállalta. A már lejárt szolgáltatások

¹ A vételár után kamatot nem igényelhet a vevő akkor, ha az ingatlant a vétel idejétől használta és birtokolta (Dt. u. f. I. 60.). Az eladó elmarasztalása lehet szigorú (kártérítésre szóló), ha szigorú volt a kötés, ha az eladó vétkes, ha jogcím sem volt; különben (és ha a vevőnek tetszik, bármikor) enyhe: határidő-tűzés, vételárviisszaitélés, elállás, cseretárgy elfogadása esetén. L. részletesen *Grosschmid*: Fejezetek I. 230—268.

azonban, ellenkező kikötés híján, az eladót terhelik (Gdt. II. 855.).

Ugyanez a szabály az olyan *szolgalmra* nézve, amelyről tudott vagy rendes gondosság mellett tudhatott a vevő (pl. amely telekkönyvileg be van kebelezve, Mdt. VIII. 838.); ha azonban nem ilyen szembeszökő a szolgalom, az eladó tartozik annak megszüntetését kieszközölni, ha nem is vállalta ezt magára.

A *zálogjogért* elvileg mindig szavatol az eladó. Ez a szabály némileg módosul *jelzálogjog* esetében. Ha ugyanis az ingatlant határozott vételár kikötése mellett adták el, az ingatlanra a vevő tulajdonjogának bekebelezéséig bejegyzett terhekért az eladó *rendszerint szavatol*; hacsak világosan *ki nem kötötték*, hogy az ingatlant terhelő jelzálogos adósságot a vevő tartozik viselni, vagy ha az ügylet körülményeiből megállapítható, hogy a felek a *vételért* a nyilvánkönyvileg bejegyzett *terhekre való tekintettel szabták meg*,¹ amikor a bejegyzett terhek a vételár részét alkotják.² Ebből folyólag nem a vevő tartozik a szavatosság fennállását bizonyítani, hanem az eladó annak fenn nem állását (Dt. u. f. XXXI. 83.).

A tehermentesítés idejére nézve az előző pontnál (ad *b*) előadottak irányadók.

Míg a tehermentesítés meg nem történt, az eladó a vételár kifizetését csak úgy kívánhatja, ha az ingatlant terhelő követelést bírói letétbe helyezi; amikor is a vevő nem lesz az ismételt fizetés veszélyének kitéve (Dt. III. f. XV. 76.). Ha azonban a vevő bírja már az ingatlant, a vételárat a tehermentesítés előtt sem tarthatja vissza, hanem köteles bírói letétbe helyezni, éppen úgy, mint midőn telekkönyvi akadály forog fenn (39. sz. curiai döntvény); ellenkező esetben kamatot fizet a vevő a vételár után (Dt. u. f. XXXVI. 25.).

¹ Ha a bekebelezett adósság a vevőt terheli, ő az eladót, mint személyes adóst, ha másképpen nem lehet, a tartozás kifizetése által, köteles az alól mentesíteni (Gdt. II. 850.), illetve a jelzálogjog kitörését az eladó többi ingatlanáról eszközöltetni, (u. o. 853.).

² Abból a körülményből, hogy a vevő tudomásul vette azt, hogy az eladó a vételárral maga is tartozik, s hogy ez az átírással egyidejűleg zálogjogilag be fog kebeleztetni: e tehernek az új vevő által való elvállalása nem következik. (Dt. u. f. XXIV. 331.).

Ha az eladó nem tehermentesíti az ingatlant, a vevő a vétel-árat a kifizetetlen betáblázott terhek törlesztésére fordíthatja, ha azt nála letiltották (Dt. u. f. V. 37.). Ha a tehermentesítés a kitűzött idő alatt be nem következik, a vevő *elállhat a szerződéstől* és kártérítést követelhet, de csak akkor, ha az ingatlant előbb nem vette birtokba; mert ha igen, nincs más védelmi eszköze, mint hogy az eladó ellen *pert indíthat a tehermentesítés iránt* (u. o. VII. 37.). Ilyen esetben nem lehet az eladót a vételárat meghaladó teljes zálogösszegnek a vevő javára leendő feltétlen megfizetésében marasztalni, hanem csak abban, hogy a vételárnak megfelelő összeget bírói letétbe helyezze amaz esetleges kár biztosítására, amely a zálogjog fennállása miatt a vevőt érheti (u. o. XXIV. 331.).

Ha az *eladótársak* együttesen kötelezték magukat az eladott ingatlan tehermentesítésére, ez az elvállalt kötelezettség, ellenkező kikötés hiányában, a vevővel szemben egyetemleges (Dt. III. f. III. 46.).

ad d) A *közterheket* az ingatlan mindenkori tulajdonosán hajtják ugyan be, de az eladó szavatol *az átadás napjáig* esedékes közterhekért s ellene a vevőnek visszkérése van (Dt. r. f. XXVI. 4.).¹

2. A *dolog hiányaiért való szavatosság* (Grosschmid helyes elnevezése szerint: *kellékszavatosság*), a köztörvényi magánjogban is irányadóul elfogadott keresk. törvénybeli 348. §. értelmében, kettős, amint:

a) kikötött tulajdonságokra és

b) törvényi kellékekre (rejtett hiányokra) vonatkozik.

A szavatosság az átadásnak, illetve elküldésnek, azaz a *veszély átszállásának időpontja szerint* döntendő el, vagyis ekkor kell a dolognak a kikötött tulajdonsággal birnia, illetve ekkor nem szabad rejtett hiányban szenvednie. (Fabinyi: I. 152., Dt. III. f. XI. 68., IV. f. IV. 140.).

Ez a szavatosság úgy az egyedi, mint a fajlagos, továbbá a mustra és próba szerinti vétel eseteire is kiterjed.

¹ Az 1883: XLIV. t.-cz. 95. §-a értelmében az ingatlan terhelő egyenes adók, illetékek, egyenes adók módjára beszedendő egyéb követelések és tartozások, az (5—10 esztendei) elévülési adón belül, a tényleges birtokos által fizetendő; magánkézből megvett ingatlanokat terhelő ilyenmű hátralék a vevőre száll át. Az árverési vételt illetőleg az 1881: LX. t.-cz. 184. §-a intézkedik.

Nincs helye szavatosságnak bírói árverésen történt vételnél (Dt. u. f. XXXV. 76.); továbbá ha (akár kifejezetten, akár hallgatólagosan, pl. túlalacsony ár megállapítása által) kizárták;¹ ha a dolgot a kérdéses hibával adták el (C. 2747/1884.); ha a vevő ismerte a hiányt a szerződés megkötésekor, (Gdt. II. 877.), hacsak hibátlanságért nem állt jót az eladó, s hacsak a hiányt rosszhiszeműen el nem hallgatta; végül, ha a törvényi kellékek hiánya közönséges figyelem mellett és szakértelem nélkül is felismerhető volt. (C. 5949/1901.).

a) Tudjuk, hogy a szerződés lényeges kellékévé tehető a jogtárgynak bármilyen tulajdonsága, amely általános szabályból folyólag (I. 26. §. 1.) az eladott dolognak *bármilyen tulajdonságúért* szavatosságot vállalhat az eladó; pl. hogy semmiféle betegségben nem szenved az állat, hogy az árú bizonyos czégtől való, az ingatlan bizonyos □-öl területű, az épület biztosítva van. (Gdt. II. 866.). Ez a kikötés természetesen csak akkor jön figyelembe, ha határozott és komoly, ami pl. ingatlan eladásnál nem következik abból, hogy a térmértéket is beleírták a szerződésbe, ha az eladás nem holdanként, hanem egyösszegben történt. (C. 5521/1883., 7683/1889.). A kikötés vagy hallgatólagosan történik, vagy kifejezetten. Az előbbi esetben értelmezés dolga annak megállapítása, forog-e fenn kikötés. (Dt. III. f. XXXII. 194., IV. f. I. 88.). Kikötés történhetik a czél vagy különleges rendeltetés megjelölésével is, pl. ha malátagyártásra, vetőmagnak vesznek árpát. (Dt. u. f. XXXIX. 22., Térfi II. 997.).

b) Törvényi kellékek hiánya esetén, vagyis ú. n. *rejtett hiányok* miatt, amelyek az átvételkor fel nem ismerhetők voltak (Dt. III. f. IX. 203.), általán véve, csak akkor szavatol az eladó, ha azok *lényegesek*; ami a dolog minősége szerint (esetleg szakértői szemlével) döntendő el minden esetben.² Legfeljebb annyit

¹ Szavatosság kizárása esetében a tévedés miatt való megtámadás is rendszerint ki van zárva (I. köv. jegyz.).

² A rejtett hiányért való szavatosság tulajdonképpen a vevő menthető és lényeges tévedésén alapszik, s az eladó felelőssége ennek folytán az általános elvekből is következne (I. fentebb 26. és 27. §.). E felelősségnek külön tárgyalása és szabályozása onnan ered, mert a tévedés sanctiója (a jogügylet megtámadhatása) sokszor nem kívánatos a tévedő vevőre nézve, aki azonban ezt is igénybe veheti, hanem előnyösebb lehet, a jogügylet fentartása mellett, a vételár leszállítása vagy a kártérítés, amelyekhez a tévedésre vonatkozó általános elvek

lehet általános útmutatásul jelezni, hogy lényeges a hiány, ha a dolog rendeltetésszerű használhatóságát kizárja, vagy ha ezt, illetve a dolog értékét számbavehetően csökkenti. A bírói gyakorlat következetesen megkívánja, hogy a hiány nagyobb mérvű, nem mulékony, állatoknál pedig ú. n. főhiba legyen. (C. 866/1889., 7157/1890., 3672/1891.).¹

A *házi állatok főhibái*² tekintetében az optkv. 924—927. §-ait fogadta ugyan el — némi módosítással — a judicatura, mégis kétségtelen, hogy azok kereteit messze túlhaladta, mikor mindennemű, nem muló betegséget főhibának vesz (Térfi II. 990., III. 437., VII. 345., IX. 235.), pl. a ragályos betegséget (Dt. III. f. IV. 203.) és a gyöngykórt (Térfi VI. 684.).³ Az optkv. id. §-ai így hangzanak:

alapján nem lenne joga. A külön való szabályozás további előnye a taxatív felsorolás, ami a figyelembe vehető tévedési eseteket fixirozza.

¹ Ha a hiba *nem rejtett*, pl. ha külső megtekintésre is látható (Dt. III. f. XVII. 100.), vagy ha *nem lényeges* a hiány, pl. ha az rosszul áll, de kijavítható, a vevő nem állhat el a szerződéstől s az utóbbi esetben csak kijavítást kérhet, ha csak ez hosszú időt nem igényel, vagy kellő időre nem lenne meg, amikor felbonthatja a jogügyletet (Dt. u. f. XXXI. 46.). Ha a nem lényeges hiány kijavítására felhívta a vevő az eladót s ez nem eszközli a javítást, az ő költségére a vevő mással javíttathatja azt ki. (Dt. r. f. XXVII. 26.). Állat *mulékony betegsége* esetén csak a gyógyítási költség s a nem használásból eredő kár térítendő meg. (Térfi III. 40.). Ha a hibás árút *elkobozták*, felelős az eladó s a bíróság az elkobzás helyességét felül nem bírálhatja. (Dt. IV. f. III. 242. és 259.). A kikötötnél *magasabb ár* felszámítása (Dt. u. f. XVIII. 7.) s a *menyiségi hiány* nem szavatossági ok, ha csak a súly (pl. hogy hány kilós legyen a búza: Dt. III. f. V. 339. lap) nem minőségi kellék egyúttal.

Ha a hibás árút átvette *jogfentartás nélkül* a vevő, a hibák miatt nem léphet fel. (C. 3365/1902.).

² A C. közvetett szavatossági kötelezettséget is állapított már meg az első eladó ellen, a második vevő javára, aki aznap vette az első vevőtől a beteg állatot. (Gdt. II. 871.).

³ Magánjogunk ennél fogva *vegyes rendszerű* e kérdés szabályozásánál, amennyiben elfogadjuk a *germán jogelvet* az optkv. alapján (főhibák felsorolása + vélelem) és azt a *római jogelvvel* bővíti ki az optkv.-ben nem található esetekre nézve (minden nem muló s könnyen fel nem ismerhető betegség szavatosságot eredményez, de bizonyítandó, hogy az a vételkor fennállt). Az élet követelményeinek jobban megfelel a magyar magánjog álláspontja, mert mindkét jogelv előnyeit egyesíti. De jó volna az elhullási esetekre korlátozni az ügy-

Ha valamely barom az átvétel után 24 óra alatt megbetegszik vagy eldöglik, az vélelmeztetik, hogy az már az átvétel előtt beteg volt (optkv. 924. §.). Ez az ú. n. éjjeli kár.

Ugyanez a vélelem áll:

1. ha 8 nap alatt sertéseknél borsókor és a juhoknál himlő vagy rüh, vagy ez utóbbiaknál két hónap alatt szárféreg vagy mótely vétetik észre;

2. ha szarvasmarhákánál, az átvétel után 30 nap alatt, mirígykór, úgynevezett üzdüh (=tüdögümőkór: Gdt. II. 872.) lép fel;

3. ha lovaknál és málhahordó állatoknál, az átadás után 15 nap alatt, gyanús keh vagy takony, vagy 30 nap alatt — a 866/1889., és 7157/1890. sz. curiai ítéletek szerint, az optkv. 15 napjától eltérőleg — száraz keh, további csira (kórság, rozsféreg, csökönyösség, belső hályog vagy tyúkhályog) fedeztetik fel (optkv. 925. §.).

De ezen jogvételeknek az ily barom átvevője csak akkor veheti hasznát, ha az átadót vagy szavatost az észrevett hiba felől azonnal tudósítja (optkv. 926. §.).¹

Ha a vevő ezt elmulasztja, tartozik bizonyítani, hogy a marha már a szerződés kötése előtt hibás volt. De az átadónak is mindenkor fenmarad annak bebizonyítása, hogy a gáncsolt hiba csak az átadás után támadt (optkv. 927. §.).

A dolog hiányaiért való szavatosság mindkét nemére nézve közös szabály, hogy *a vevő a hibás árút nem is köteles átvenni*; továbbá, hogy a szerződéstől *elállhat* (= annak felbontását kérheti, actio redhibitoria), vagy a szerződés fentartásával *a vételár aránylagos leszállítását* követelheti (Dt. III. f. XXV. 140., Térfi IX. 772.).

let felbontására vonatkozó szavatosságot. A heveny (acut) betegség nem is szavatossági ok, ha az állat nem hull el; ellenben a chronikus betegségek, melyek az állat munkaképességét korlátozzák, igen.

¹ Nem szükséges azonban, mint ezt az optkv. 925. §-a előírja, hogy az eladó távollétében a felfedezett betegséget a „helybírósnál vagy szakértőknek megjelentse vagy szemlét tartsasson“ a vevő, bár mindig ajánlatos, hogy a per biztos alapon indulhasson.

Ha a sertés „mint vészen átment“ kelt el, az eladó feltétlenül felelős e betegségért, mert hiányzik az árú kikötött tulajdonsága. (Dt. IV. f. XV. 102.).

Bármelyik szavatossági joggal él a vevő, a keresk. törv. 348. §-a szerint még *kártérítés* is járna neki. De a birói gyakorlat ezt a §-t úgy fogadta el köztörvényi ügyekben, hogy az az iparos vagy kereskedő, aki üzlete köréhez tartozó árut ad el, a *minőségi* hibából eredő kárt teljesen megtéríteni köteles; így a magkereskedővel megfizettetik a várható termés egész értékét, ha a vetőmag nem kelt ki. (Dt. u. f. XVIII. 98., u. f. XII. 54., XXXVII. 11.); továbbá megtérítettetik üszökmentesnek kikötött vetőmag eladása esetén az üszkös termés következtében előállott kárt. (Dt. u. f. IV. 159.).

Fajlagos vételnél elállás esetében kellő minőségű árú szolgáltatása kérhető (Dt. IV. f. III. 131.); s ha ezt teljesíti az eladó, — feltéve, hogy kikötött tulajdonság hiányzik, vagy ha az eladó a dolog hibátlan voltáért jótállott, vagy ha a hiányt rosszhiszeműen elhallgatta — kártérítés csak késedelem alapján terhelheti őt. Ha pedig nem teljesíti, a szavatossági jogok mellőzésével, nem teljesítés miatt vétkességének megfelelőleg vagy teljes kártérítéssel, vagy csak a tényleges kár megtérítésével tartozik.

Egyedvételnél más dolgot nem köteles az eladó szolgáltatni (Dt. III. f. XI. 52., IV. f. III. 131.); sőt a lényeges hibákat sem kell kijavíttatnia, ha csak ezt el nem vállalta. Kártérítés pedig, vétkessége fokához képest, csak akkor terheli ilyen vételnél az eladót, ha a dolog utóbb az ő hibájából rosszabbodott vagy ha a hibát szerződéskötéskor rosszhiszeműen elhallgatta, s a kár ebből keletkezett, pl. a vevő többi állata is ragályos, betegségbe esett (Térfi V. 629., VI. 116.), vagy pedig forgalmi korlátozást lett kénytelen szenvedni s ebből állt elő a károsodás.

A hiánypótlás úgy fajlagos, mint egyedi vételnél megszünteti a dolog hiányaira fektetett szavatosságot.

Az elállás a szavatosság mindkét eseténél az általános szabályok szerint igazodik (l. fentebb 178. §.); minélfogva a negatív interesse (pl. a szerződéskötésnek, a dolog átvételének, a fogatatosított szemlének költségei) megtérítendő. De az állat tartásdíja nem térítendő meg a vevőnek, ha az állatot használta. (Térfi II. 389.). Ha több dolog hiányos, egységes vételnél (pl. négyes fogatnál) mind visszaadható; különben pedig csak a hibás darabok tekintetében van elállásnak helye (Gdt. II. 875.).

A vételár aránylagos leszállítása esetén is megtérítendő a negatív interesse, pl. a szemleköltség, a dolog minősége által okozott kár.

Fajlagos vételnél, ha a vevő teljesítésül *átvette* a dolgot, ennek hibás voltát ő tartozik *bizonyítani*; ellenkező esetben pedig az eladóra hárul a hiánymentesség igazolása. (Dt. r. f. XXIV. 90. u. f. XVIII. 104.). *Egyedi vételnél* a bizonyítás mindig a vevő terhe. Állatvételnél segítenek azonban a vevőn az optkv. által felállított vélelmek.

A vevő az észlelt hiányokról azonnal köteles az eladót *értesíteni*. Ha ezt elmulasztja, az eladó szavatossága nem szűnik ugyan meg, de a vevő az említett vélelmekre nem hivatkozhatik, s a hibák bizonyítása mindig őt terheli. (Térfi, II. 21., VI. 574.). Ha a betegség a vélelmi időn túl ütött is ki, bizonyíthatja a vevő, hogy az az átadáskor már fennállott. (Gdt. II. 875.).

A vevőt *örzési kötelesség* az átvett dologra nézve nem terheli ugyan, de felelős lesz a forgalmi tisztesség és jóhiszeműség megsértése esetén.

A kereset — eltérő rendelkezés hiányában — 32 év alatt évül el ilyenkor is. (Térfi VI. 579.), a mi helytelen;¹ eddig választhat a vevő a szavatossági jogok egyes nemei közt; és míg az eladó a vevő egyoldalú nyilatkozatát tudomásul nem vette, elhatározását még is változtathatja a vevő. (Dt. u. f. XXXVII. 38., IV. f. I. 88.).²

V. A vevő kötelességei.

1. A vevő tartozik az *árút átvenni*, ha ez a kikötött minőségnek megfelel.

Az átvétellel, a szerződés kiállításával, a telekkönyvi

¹ De ha a vevő hosszú időn át nem lép fel, jóváhagyás állapítható meg.

² A kérdés inodalmából kiemelendők: *Hutyra* Ferencz műve: A szavatosság az állatkereskedésben és M. Jogi Lexikon VI. 344., *Szladits* Károly értekezése: Az eladó felelőssége az eladott dolog minőségéért (Nagy Ferencz—Emlékkönyv), *Grosschmid*: Fejezetek I. 257, 393, 735, 741, 762., II. 1224, 1233., *Schwarz* Gusztáv: Újabb magánjogi fejtegetések, VIII. czikk.

bejegyzéssel és a teljesítési helytől különböző helyre való küldéssel járó *költségeket*, valamint — a fentebb kifejtettek szerint — az *átruházási illetéket* a vevő viseli.

Az átadástól, bizonyos esetben pedig, mint ezt már jeleztük, a fuvarozó birtokába való bocsátástól, kezdve a vevőre hárul a véletlen kár *veszélye*;¹ ugyanettől az időponttól kezdve őt illetik a megvett dolog vagy jog *hasznai és közterhei*.

Az átvételnek, kétség esetében, azonnal meg kell történnie, ha a vevő az átvételt elmulasztja, késedelembe esik.

A vevő köteles továbbá *a vételárat megfizetni*, még pedig rendszerint az átvétel alkalmával azonnal (C. 3339/1903.),³ ha csak *előfizetés* melletti vétel esete nem forog fenn, amikor az átadásnak feltétele a vételár lerovása; vagy ha *utólagos fizetésben*, esetleg *részletfizetésben* nem egyeztek meg a felek; végül

¹ A Főelőadmány szerint (VII. 55.) ingatlanok vételénél átadás előtt, még pedig a tulajdonjog bejegyzésének időpontjában, átszáll a veszély, ha a vevő tulajdonjoga a telekkönyvbe még az átadás előtt jegyeztetik be. Ez ma nem szabály nálunk. (Mdt. VIII. 820.)

² A szerződésben szokásos annak a kitételnek, hogy vevők az ingatlanok a szerződés létrejötté napján birtokába lépnek, ez időtől huzzák annak minden hasznait, de viselik is ellenben minden terheit, nem lehet olyan értelmezést adni, hogy ez által alperesek a bekebelezett terheket is átvállalták. Ez, mint a nyomtatott szerződésekben egyaránt benfoglalt pont, állíttassék ki a szerződés akár terhelt, akár tehermentes ingatlanról, csak az ingatlan tulajdonával járó közterhekre vonatkozik; ebből egymagából tehát a külön fel sem említett tehernek a vevő által való viselésére következtetni nem lehet. (C. 549/1903.).

³ C. 490/1904.: Ha kétoldalú szerződés teljesítésére a határidőt nem a felek állapították meg, hanem a bíróság, és a vevő a megvett ingatlanok tulajdona fejében arra köteleztetett, hogy akkor, midőn tulajdonjogának a bekebelezését kéri, egyidejűleg a vételárat fizesse meg, ez esetben az eladó nem lehet kitéve annak, hogy a vevő viszonykötettségének teljesítése az ő önkényétől függjön, hanem akkor, ha a vevő a viszonykötettséget a kitűzött időben nem teljesíti, azt kell vélelmezni, hogy — miután a szerződés teljesítését csak akkor követelhetné, ha azt a maga részéről is teljesíti — vagy a szerződés teljesítését nem kívánja, vagy pedig azt teljesíteni nem képes és így az ügylettől elállottnak és a szerződés megszűntnek tekintendő (Dt. IV. f. II. 45.). Ez a döntés nyilvánvalóan arra az esetre szól, ha az eladó a szerződésnek ilyképpen való megszűnésébe beleegyezik a maga részéről; mert ha ezt nem teszi, teljesítést követelhet.

hacsak a vételárat nem *hitelezte* az eladó a vevőnek.¹ Ingatlanok eladásánál módosulást szenved a vevőnek ez a kötelezettsége akkor, ha az eladót a jogért való szavatosság terheli, amikor, mint fentebb láttuk, bizonyos ideig vagy egyáltalán nem, vagy csak bírói letétbe tartozik megfizetni a vételárat.² Kiköthető, hogy abban az esetben, ha a vevő pontosan nem fizet, az eladó visszaléphet (*Frank*: »vesztő alku«; *clausula*, *cassatoria*, *lex*

¹ A részletügyletre nézve az 1883: XXXI., a korcsmahitelre nézve pedig az 1883: XXV. t.-cz. különleges intézkedéseket tartalmaz. Ez utóbbi törvénycikk 22. §-a alapján a törvényhatósági szabályrendeletek rendszerint kis összegben (4—16 K.) állapítják meg a perelhető korcsmahitel nagyságát. A Curiának 697/1887. sz. ítélete szerint e törvényszakasz csak az alsóbbrendű földmívelő- és iparososztályra kötelező. V. ö. *Dallos* Sándor: J. 1905/15. és *Hamar* Gyula: J. 1906/26. Az 1883: XXV. t.-cz. a hitelben elvitt szeszre is vonatkozik (Mdt. VIII. 642.: ellenkező: győri tábla G. 69/1902. és Gdt. II. 495.). Filtott korcsmai hiteltre teljesített fizetés vissza nem követelhető. (Gdt. II. 496.). Választásoknál a választók szokásos ellátása nem esik e törvény alá és nem *turpis causa*. (Gdt. II. 496.; v. ö. 1899: XV. t.-cz. 7—9. §.). Ha az alperes vevő beismeri ugyan azt, hogy a kereseti árúkat meg és átvette, hanem azt állítja, hogy azok vételárát nyomban meg is fizette: akkor felperes eladó tartozik bizonyítani, hogy alperes hitelben vásárolt (Dt. u. f. XXVI. 85.).

² Feltételül köthető ki továbbá, ingatlanok eladásánál, a birtokbaadás, amikor is ennek megtörténte előtt, ha a tulajdonjog be is lenne már kebelezve a vevő javára, a vételárat nem tartozik leróni. (Dt. III. f. VII. 1.). Az adásvétel úgy is köthető, hogy, ha a vevő a vételárrészleteket pontosan nem fizeti, az eladó jogosítva van az eladott dolgot visszavenni, s a már kifizetett vételárrészleteket is megtarthatja (v. ö. *Wolf*: Jogvesztés kikötése, M. Jogi Lexikon IV. 484.), pl. lakbér vagy haszonbér fejében (Dt. r. f. XXVI. 37., III. f. XIII. 21.), vagy mint kötbért. Ugy nem szerződhetnek a felek, hogy az eladó még a hátralékos vételárat is fizesse meg, mert ez a kötbérkikötés, amennyiben a fizetett vételárrészlet a vételár 8%-át meghaladná, az 1877: VIII. t.-cz. 2. §-a alapján, semmis. De bejegyzett kereskedők kölcsönös kereskedelmi ügyleténél ez a kötbér is megáll. Ingóknál az e fajta kikötés már a *pactum reservati dominii*-val lesz határos; ingatlannál pedig az eladó úgy biztosíthatja magát, hogy a vételár teljes lefizetése előtt nem ad bekelezési engedélyt. C. I. G. 270/1902.: Mikor valamely ingatlan eladója azt köti ki magának a vevővel szemben, hogy ő az eladott ingatlan egy részének birtokában és használatában meghatározott ideig, valamely esemény bekövetkeztéig, vagy tetszésétől függő időtartamon át, vagy elhalálzásáig bent maradjon, és ezzel szemben a vevőnek azt engedi meg, hogy ez a vételár valamely részét a

commissoria), amikor az általános elvek értelmében, más megállapodás híján, az eredeti állapot állítandó vissza.

A vételár, az általános szabálynak (l. fentebb 164. §.) megfelelően, az eladó lakhelyén fizetendő s hátralékos része után, ellenkező kikötés hiányában, 5% kamat jár. (Mdt. VIII. 837.).

Ha több eladó van, az ellenkező bebizonyításáig az a vélelem, hogy a vételár az eladókat egyenlő arányban illeti; minél fogva a vevő a mindegyik eladóra eső részt köteles kifizetni, a többi eladó hozzájárulásának hiányában is; ez okból a bírói letétbe helyezés nem megfelelő teljesítés lesz ilyen esetben. (Gdt. II. 830.).

Ha az adásvételi szerződésben több vevő van, a vevőtársakat a vételár megfizetése csak szerződési kikötés esetében terheli egyetemlegesen (Dt. III. f. XVI. 55.).

Ha az eladó a vételárat utólagosan, jogtalanul felemelte, a vevő nem állhat el a szerződéstől, hanem a vételár-többlet elengedését követelheti. (Gdt. II. 807.).

188. §. Az adásvétel különös nevei.

Ezen a helyen öt különös nemét tárgyaljuk az adásvételnek. Az *elő- és visszavásárlási jogot* ugyanis, mint tulajdonkorlátozást, már a 130. §-ban fejtegettük.¹

I. Próbára való vétel.

Próbára való vétel alatt azt a, feltételes adásvételi szerződést értjük, amelynél fogva a vevő akaratától függ, hogy az árut megtekintés vagy megpróbálás után elfogadja-e vagy sem.

A kitűzött feltétel *conditio potestativa*, mert pusztán a vevő tetszésétől függ, miképpen határozzon s elhatározását indokolni

birtoklás tartama alatt kifizetni nem köteles, ez a megállapodás nem vonható az ingatlan zálogul adása felett kötött, érvénytelen szerződés fogalma alá, és az ilyen megállapodás érvényes.

¹ Az adásvétel különös neveit tárgyalja *Zachár*: 147. §-nál id. m. 179—194. l., *Kiss Mór*: M. Jogi Lexikon IV. 427. V. ö. optkv. 1067—1089. §.; e törvénykönyv itt szabályozza az eladási bizományt is.

nem köteles (Dt. III. f. VII. 24.); sőt megtekintés vagy próba nélkül is nyilatkozhatnak.¹

Ez a feltétel vagy felfüggesztő, vagy bontó, amint a felek megállapítják. Kétség esetében *felfüggesztőnek* kell tekinteni; aminek az a jelentősége van, hogy ilyenkor a véletlen kár *veszélye* az eladót éri, ha át is vette a vevő a dolgot; míg ha bontó a feltétel, az átadással a veszély viselése a vevőre hárul. Egyedül abból, hogy a vevő az egész vételárat kifizette, a bontó feltétel kikötését nem lehet következtetni.

Akármilyen is a feltétel, az árú tulajdonát csak akkor szerzi meg a vevő, ha az árút elfogadta; s addig *feltételes* a *tulajdonátruházás*. Az elfoglalásnak nincs visszaható ereje.²

E szerződés alapján az *eladó kezdettől fogva kötelezve van*, természetesen az elfogadás feltétele alatt; s az árút tartozik próbára bocsátani, amely kötelezettség teljesítésére perrel is szorítható. Ellenben a *vevő nincs kötelezve*, mert szabadon határoz az elfogadás felől (C. 680/1883., 1404/1890.).

A nyilatkozatot a kikötött vagy szokásos *idő* alatt; ilyennek hiányában pedig, a körülményekhez mért idő lefolyása után, az *eladó felszólítására* azonnal meg kell tenni. Ha a kitűzött idő alatt, vagy felszólításra azonnal nem nyilatkozik a vevő, a szerződés sorsa a szerint dől el, hogy a vevőnél van-e a dolog, vagy sem; az előbbi esetben elfogadást, az utóbbiban visszautasítást jelent a hallgatás.

A nyilatkozat nincs alakszerűséghez kötve, akkor sem, ha az adásvétel érvényességéhez közjegyzői okirat kívántatik. Egyes tényekből (pl. elhasználás, elidegenítés) szintén elfogadást kell megállapítani.

Ha a vevő *nem fogadja el* az árút, amely rendszerint dolog, de jog is lehet, az árú visszaadandó; s ha megsérült volna, kártérítéssel tartozik az eladónak. Ha *elfogadja* a vevő az árút, a

¹ Ha a dolog minősége az elfogadás vagy visszautasítás criteriuma, vagy ha a meg nem felelő árút köteles az eladó kicserélni, nem ez az eset forog fenn; s a próbára való vétel szabályai legfeljebb analogia útján alkalmazhatók. A szövegben kifejtettek a keresk. törv. 359—361. §-ain alapulnak.

² Ha elállási jog fentartása forog fenn, a szerződés azonnal hatályba lép s a tulajdon, a veszély a vevőre száll az átadáskor. Curia 633/1881: Az olyan megrendelés, amely akként szól, hogy a küldendő árú lehető olcsó árban számítassék, próbára való vételt jelent.

szerződés az elfogadástól kezdve közönséges adásvétellé lesz, s az előző §. minden tekintetben (pl. szavatosság, vételárfizetés stb.) alkalmazandó.

II. A mustra szerinti vétel.

Mustra vagy minta szerinti vétel alatt azt az adásvételi szerződést értjük, amelynél az árú minőségét bizonyos mustrával határozzák meg, s az eladó köteles a mustra tulajdonságai-
val bíró árut szolgáltatni.

Ez a vétel feltétlen, nem pedig feltételes szerződés; s mind-össze abban tér el a közönséges adásvételtől, hogy a vevőnek rendszerint átadott mustra alapján kötik meg a szerződést (Dt. u. f. XXII. 72.) s e mustra szerint dől el az a kérdés, megfelelő árut szállított-e az eladó. De egyéb tulajdonságok is kiköthetők (u. o. IV. 159.), pl. hogy az eladott rozs a mustrának megfelelően és csíráképes legyen.

A mustra szerinti vétel rendszerint átadott és átvett *lepecsételt mustrát* feltételez (u. o. XXIX. 3.); de nincs kizárva az sem, hogy a mustrát nyitva adják a vevőnek, vagy hogy másnál tegyék le, illetve, hogy az az eladónál maradjon.

Azt a körülményt, hogy a vételnek ez az esete forog fenn, az a fél tartozik bizonyítani, aki állítja (C. 77/1884.).

Ha az eladó az árut szolgáltatja s a *vevő* a neki átadott *mustrát fel nem mutatja*, az árut, mustraszerűnek kell vélelmezni; amely vélelemmel szemben az ellenkező bizonyítható ugyan, de ez a bizonyítás a vevőt terheli.¹

Az árú *rejtett hiányaiért* az eladó akkor is felel, ha az a mustrának megfelel, hacsak a fenforgó hibát a vétel előtt nem közölte a vevővel, aki az ilyen árut különben nem köteles átvenni (Dt. III. f. VI. 55., XVII. 125.).

Ha az árú *eltér a mustrától*, még ha értékesebb lenne is, a vevő elfogadni nem köteles (Dt. u. f. VI. 49.).

¹ V. ö. keresk. törv. 362. és 363. §. A vevő köteles a nála levő mustra azonosságát is bizonyítani (Dt. u. f. XVIII. 82.); ha pedig a felmutatott nyitott mustráról elismeri az eladó, hogy az tőle származik, annak megváltoztatását ő tartozik igazolni. (Dt. III. f. XIII. 69.).

III. A visszalépés fentartásával kötött adásvétel.

Ez az eset, amely minden tekintetben az egyoldalú elállás szabályai szerint (l. 178. §.) igazodik, akkor fordul elő, ha akár az eladó, akár a vevő, akár *mindkét* fél javára kikötötték a szerződéstől való visszalépés jogát (*pactum displicentiae*).

Az adásvétel itt is létrejön a kötéskor, de utóbb tetszés szerint megszüntetheti az a fél, aki a szerződéstől elállhat.

Ez a feltétel szintén bontó s annyiban tér el a feltételek általános szabályaitól, hogy — harmadik jóhiszemű fél sérelme nélkül — visszaható ereje van.

Még csak azt emeljük ki, hogy nincs szabály arra nézve, mennyi idő alatt léphet vissza a fél s kétségtelen, hogy az ellenfele megfelelő határidőt tűzhet ki ebből a célból, hacsak a szerződés már nem rendelkezett.

A gyakorlati életben alig fordul elő ilyen adásvétel; legalább a *judicatura* nem mutat fel egy esetet sem.

IV. A jobb vevő fentartásával kötött adásvétel.

A vételnek eme különös neménél, amely szintén ritka nálunk, az eladó javára állapítják meg a szerződés megszüntetésének a jogát abban az esetben, ha jobb vevő jelentkezik (*in diem addictio*).

Ez a kikötés legtöbbször egyszerű elállást jelent (l. 178. §.), s ha a dolgot átadták a vevőnek, bontó; ha pedig nem adták át, felfüggesztő feltételnek tekintendő.

Arra nézve, hogy mennyi idő alatt vehető figyelembe a jobb ajánlat, a szerződés irányadó; megállapodás hiányában pedig a vevő tűzhet ki megfelelő határidőt.

Hogy jobb-e az új ajánlat, azt a szerződés egész tartalma, pl. ellenszolgáltatás, fizetési feltételek stb. szerint kell eldönteni. A régi vevő rendszerint fentarthatja a szerződést, ha az új ajánlatot elfogadja. Ha az adásvétel megszűnt, az eredeti állapot állítandó helyre, éppen úgy, mint az előbbi esetben, s erre nézve is a 178. §. irányadó (*obligatio ad restituendum*).

V. A tulajdonjog fentartása mellett történt adásvétel.

A gyakorlati élet szükségletei megkívánják, hogy abban az esetben, ha az adásvétel tárgya ingó dolog, ez átadható legyen a vevőnek, anélkül, hogy a vevő az átadás által azonnal tulajdont szerezzen. A szegényebb néposztály szokott így hitelbe vagy részletfizetésre vásárolni, amikor *is az adásvétel feltételelessé válik* s az eladó *elállási joga* van kikötve arra az esetre, ha a vevő késedelembé esnék a vételár vagy a vételárrészletek fizetésével. De *feltételes a tulajdonátruházás is*, mert ez csak akkor következik be, ha a vételárat egészen lerójjá a vevő; vagyis felfüggesztő a feltétel.¹ (Pactum reservati dominii).

Köthető ez a szerződés úgy is, hogy az eladó visszavehesse a dolgot, elállás nélkül, a vevőtől, amikor is a dolog a vételár kiegyenlítéséig az eladónál lesz; továbbá úgy is, hogy az eladó a vevő késedelme esetében elállván a szerződéstől, visszakövetelhesse a dolgot s az addig lefizetett vételárrészleteket se tartozzék kiadni a vevőnek.²

Ennek a fentartásnak az lesz aztán *a hatálya*, hogy az eladó a vételár teljes kiegyenlítéséig tulajdonos marad, s ha a vevő hitelezői lefoglalnák a dolgot, sikerrel indíthat ellenük igénypert; és a dolog kiadatását követelheti, ha a vevő csődbe jut, mert — jóhiszemű, visszterhes tulajdonátruházás esetét kivéve (Dt. IV. f. VI. 106.) — a kikötés harmadik személyekkel szemben is hatályos (Dt. u. f. XXI. 25., XXIV. 353.). Viszont a vételár teljes kiegyenlítéséig az eladó lévén a tulajdonos, őt éri a véletlen kár; s ha ez bekövetkeznék, a szerződés megszűnik és a kifizetett vételár visszajár (Dt. IV. f. II. 107.).

Ez az intézmény *szokásjogi úton fejlődött ki nálunk*, jóllehet a bírói gyakorlat egyidőben nem akarta elismerni azon az alapon, hogy a tulajdonjog fentartása össze nem egyeztethető az adásvétel jogi természetével; amely felfogás azonban már csak azért sem állhat meg, mert a kötelmi jog terén csaknem korlátlanul elfogadott szerződési szabadság alapelveinek lerontását

¹ De lehet bontónak is megállapítani, amikor egyszerű elállás esete forog fenn.

² De ilyenkor is alkalmazandó az 1877: VIII. és 1883: XXV. t.-cz., vagyis korlátozásnak van helye, esetleg pedig uzsorának minősíthető a jogügylet. (V. ö. Mdt. VIII. 823. s fentebb 187. §. V. utolsó jegyzet.).

jelenti; de meg a tulajdonjog tartalmából következik, hogy az eladó a tulajdonjog megszerzését bizonyos feltételhez (pl. a vételár lefizetéséhez) köthesse. Újabban az itt kifejtett álláspontra tért a bírói gyakorlat (Dt. r. f. XVI. 38., u. f. XVIII. 134., III. f. VII. 92. stb.).¹

¹ Helyesen jelentette ki a Curia, hogy a pactum reservati dominii *elhasználható dolgok* tekintetében nem köthető, amely kategória ráillik itt is pl. a nagykereskedőtől, kiskereskedő által tovább-eladás végett vásárolt árukra, mondjuk, mint az 1511/1891. sz. curiai esetben volt, hat hordó szesze.

A bírói gyakorlatból kiemeljük még a következő döntéseket:

Azzal a ténnyel, hogy az eladó a vevőtől a vételár összegére váltót kap, az eladó a vételár tekintetében kielégítettnek nem tartható s így a pactum reservati dominii ily *váltó adása* esetén is hatályos (Dt. III. f. II. 118., IV. 162., VII. 192., IV. f. I. 112.). A tulajdonjog fentartását tartalmazó kikötés hatályát az a körülmény sem szünteti meg, hogy az eladó a vevőnek (váltó adása mellett) *zálogjogi biztosítékot* is nyújtott, amint hogy az eladónak *fenntartott joga csak a kielégítéssel szűnik meg* és az eladó nincs korlátozva abban, hogy a még ki nem fizetett vételárra nézve a vevőtől bármily terjedelemben biztosítást fogadjon el (Dt. III. f. XI. 24.). A tulajdonjog fentartásával kötött adás-vételnél a vétel tárgyat ért veszély a tulajdonost terheli. (C. 1324/1905. Mdt. XIII. 380.). Az anyaghoz való tulajdonjogot az átdolgozott anyagra fentartani az anyag változása következtében hatálytalan nem lehet. (C. I. G. 197/1905., Mdt. XIII. 382.).

A kérdést részletesen tárgyalja Schwarz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések cz. m. 133—183. I. Kiemelendők még Kiss Mór (Magyar Igazságügy XXIV. 129.), Csipkés Árpád (Jog 1903/23.), Wittmann Ernő (J. K. 1903/18.), Moskovitz Iván (Jog 1903/3.) és Forbáth Frigyes (J. 1904/48. és köv. sz.) cikkei. A Code civil, az olasz és szász polg. törvénykönyv a hitelbe eladónak törvényi zálogjogával helyettesíti az egész intézményt, Moskovitz Iván pedig a zálogjognak a felek írásbeli szerződésben kifejezett akaratától függővé tételét javasolja. Diószegi Győző (J. 1905/29.) szerint az egész intézmény elvetendő, mert az átadással a tulajdonjog mindig átszállván, annak fentartása fictio s az elállási jog kikötésével vagy a visszalépés fentartásával helyettesítendő. Különben is igazságtalan eredményre vezet, pl. ha a vétel tárgya állat, amely ha elhull, nemcsak a kárt viseli az eladó, hanem tartást is fizethet; ami annyit jelent, hogy rosszabb helyzetbe kerül a vevő, ha a vételárat azonnal lerójjá. Moldoványi Ede (J. 1905/39.) az intézmény fentartása mellett foglal állást, mert ez az egyedüli út, amelyen a kisember termelési tőkére tehet szert s mert a kikötés harmadik jóhiszemű szerzővel szemben úgyis hatálytalan. (V. ö. Dt. IV. f. VI. 106.).

V. ö. még I. T. Sz. I. r. 149. §., amely egyenesen elismeri az ilyen adásvétel lehetőségét.

Még csak azt emeljük ki, hogy a tulajdonjog fentartása nem gátolja az eladót a vételár behajtásában; mert ő csak különleges jogot nyert a vétel tárgyának visszakövetelésére, de nincs korlátozva abban, hogy a vételárat követelhesse (Dt. III. f. XVIII. 85.); sőt a vételárkövetelés behajtása céljából a jogügylet tárgyát is lefoglaltathatja és elárvereztetheti anélkül, hogy ez a fentartott tulajdonjogról való lemondást jelentené (C. I. G. 439/1902., G. 80/1904.).¹

189. §. C s e r e.

Csere alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amely-nél fogva mindegyik fél arra kötelezi magát, hogy dologért vagy jogért dolgot fog tulajdonul a másiknak átadni vagy jogot fog reá átruházni.

A csere minden tekintetben egyezik az adásvétellel, kivéve azt, hogy az ellenszolgáltatás nem pénz, hanem dolog vagy jog mind a két oldalon. Lehetséges azonban, hogy valamelyik fél a dolog vagy jog átengedése mellett *toldást fizet*; de a toldás leg-feljebb akkora lehet, mint az átruházott dolog vagy jog értéke; mert különben vétel forog fenn.

A cserére az adásvétel szabályait kell megfelelően alkalmazni, természetesen a vételárra vonatkozó tételek kivételével, mert itt nincs vételár; de ha toldás van kikötve; ezt a vételár szabályai szerint kell leróni. A cserénél mindegyik felet eladó-nak tekintjük az általa ígért, és vevőnek a neki ígért szolgál-tatás tekintetében (C. 1686/1891.); ezen az alapon dől el az átruházás, az átvétel s a szavatosság kötelezettsége. Ha va-lamelyik fél nem teljesít vagy nem veszi át a csere tárgyát, vagy nem szavatol, itt is kártérítést kérhet a másik fél, vagy elállhat a szerződéstől; végül hiányos teljesítésnél, a vételárleszállítás analogiája szerint, toldást igényelhet, annak az összegnek az erejéig, amelylyel kevesebbet ér a cserébe kapott jogtárgy a cserébe adottnál.²

¹ A 607/1903. sz. curiai ítélet szerint (Mdt. VIII. 142.), ha az eladó foglaltatja le az árút, az árverésen elért vételáron felül még fennállónak mutakozó vételártöbbletet nem követelheti.

² A cserét, amelynek a forgalom mai irányzata mellett is van a jogban jelentősége, szabályozza már, az ingatlanokra nézve (*jószágcsere*

190. §. Ajándékozás.

I. Ajándékozás alatt azt az, egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva valaki saját vagyoni rovására, kötelezettség nélkül, másnak ingyenes vagyoni előnyt juttat, s a másik azt, mint ingyeneset, elfogadja.

Az előbbi személy *az ajándékozó*, az utóbbi *a megajándékozott*.

1. E fogalmi meghatározás szerint *szerződés* az ajándékozás. Ezt a jelleget határozottan ki kell domborítanunk, mert elengedhetetlen kellék az ajándékozáshoz *az elfogadás* (Dt. u. f. XXIV. 105.), amely az ajándék tárgyának átruházása előtt, vele egyidejűleg vagy utólagosan következhetik be; de be kell következnie, különben nincs ajándékozás. Az el nem fogadott gazdagításnak tehát (pl. idegen tartozás kifizetése), csak ajánlat jellege van, amelyet vissza is lehet utasítani. A mai jogban nincs szabály arra, hogy az elfogadás mennyi idő alatt történhet meg, hogy tehát meddig köti az ajándékozási ígéret azt a felet, aki a másikhöz intézte.

2. Az ajándékozás további kelléke, hogy *ingyen és kötele-*

név alatt), a Hk. I. rész 70. és 73. czíme. Az előbbi helyen a 4. §. kimondja, hogy a cserébe adott jogtárgy a cserébe kapottnak jogi minőségét (öröklött, szerzett vagyon) nyeri és viszont. A régi jogból nem állanak azonban fenn a többi különleges szabályok; így ki vannak zárva az érték-sérelem miatti érvénytelenítő perek (ösiségi nyiltparancs 16. §.), amely jogorvoslat a *laesio enormis*hoz (l. 187. §.) hasonlított.

Az optkv. (1045—1052. §.) a cserét önállóan szabályozza, míg a Terv. az adásvétel szabályait mondja reá nézve megfelelően alkalmazandóknak. V. ö. még Kiss Mór: M. Jogi Lexikon II. 793.

A bírói gyakorlatból a következő döntéseket említjük fel:

Ha a felperes nem képes cserébe a kapott jogtárgyat visszaadni, szerződés felbontása iránt indított keresetével elutasítandó (Dt. r. f. VIII. 171.). Az ilyen keresetnek csak akkor lehet helyet adni, ha a cserébe kapott jogtárgyat visszaadta a fél, vagy a visszaadásra a per során késznek nyilatkozott (u. o. XXIV. 12.). Ha a csereszerződés kötésekor az elcserélt ingatlan zálogjogokkal van terhelve, a csere, egyéb kikötés hiányában, tehermentesen kötöttnek tekintendő; az azonban, hogy a cserébe kapott ingatlan terhelve van, a tehermentesítés követelésére, de nem a szerződés felbontására ad jogot (Dt. u. f. V. 113., XV. 30.).

zettség nélkül történjék a vagyoni előny juttatása (Dt. u. f. XXIV. 105., XX. 11.3. Az ajándékozási szándék forogjon fenn, a megajándékozott pedig mint ingyenest fogadja el a vagyoni előnyt.¹ Nem szükséges, hogy a nyújtott vagyoni előny a maga egészében ingyenes legyen; részben lehet visszterhes is. Ilyenkor *ajándékozással vegyes a jogügylet* (negotium mixtum cum donatione), amit a fenforgó körülményekből, ha az ajándékozási szándék nem is volna kifejezve, legtöbbször következtetni lehet; pl. ha a szolgáltatott ellenérték az átruházott vagyon értékével és jövedelmével szemben jelentéktelen (C. 1086/1904.).

Az ingyenesség kérdése különleges elbírálás alá esik akkor, ha a vagyonátruházással szemben az ajándékozó *eltartása, gyógyítása és eltemetése* a visszteher. Ilyenkor *nem vegyes a jogügylet*, hanem tiszta ajándékozás, feltéve, hogy a tartás, gyógyítás és temetés költségei a jövedelemből fedezhetők (Dt. III. f. II. 70.) s e költségek az ajándékozott vagyonérték megállapításánál, mint visszteher, ebben az esetben levonásba nem hozhatók (Dt. r. f. XXV. 26., u. f. XI. III. f. VIII. 122.),

Nincs visszteher akkor sem, ha *meghagyást* tűzött ki az ajándékozó (donatio sub modo; l. 28. §.).

3. Az ajándékozáshoz továbbá *vagyoni előny* nyújtása kell, ami igenleges (dolog átadása, követelés engedményezése: Dt. u. f. XIII. 142.) és nemleges (pl. követelés elengedése, biztosítékról való lemondás) egyaránt lehet.²

Az ajándékozás tárgyai kimerítően nem sorolhatók fel. Általában véve az a szabály, hogy minden ajándékozható, aminek *vagyoni értéke van*, a mivel a megajándékozott gazdagabb lesz.³

¹ Ápolónőnek rendelt évjáradék nem ajándék, ha a tett szolgálatokért, mint ellenérték, adatik. (Mdt. VIII. 864.). Ingyenes tartás és nevelés, kivált rokonok közt, s e czélból nyújtott segély (l. 191. §.), ajándékozásnak vélelmezendő. (Gdt. II. 882.). Kiházasítás a szülő részéről, összejátszás esetét kivéve, kifelé (pl. a szülő hitelezőjét tekintve) nem ajándékozás. (Gdt. II. 883.).

² Az ajándékozás meghatározott tárgyra vonatkozzék (Dt. u. f. XXIV. 105.). L. azonban 28. §. „Egy arany óra“ ajándékozását megállapító szerződés csak arra kötelez, hogy az ajándékozandó arany óra használható legyen. (Dt. r. f. IV. 129.).

³ A kedvezményezettet illető *életbiztosítási összeg* is ajándék, minél fogva a biztosított adósságaiért az ajándékozott összeg erejéig felel

Az ajándékozás terjedelmének elvileg nincs korlátja; az *egész vagyon* is elajándékozható, még pedig úgy a jelenlegi, mint a jövődöbéli. De a *kiskorú ajándékozásai*, a szokásos alkalmi ajándékok kivételével, még gyámhatósági jóváhagyás mellett sem kötelezők (1877:XX. t.-cz. 20. §.).

4. Végül *saját vagyoni rovására* rendelkeznek az ajándékozó. Ez annyit jelent, hogy *saját* vagyonát csökkentse ilyképpen, illetve *saját*, még pedig olyan személyes szolgáltatását (pl. pervitel, valamely mű elkészítése) nyújtsa ingyenesen, amelyet ellenszolgáltatás mellett szokott végezni.¹ A vagyon lehet jelenlegi, feltételes, esetleges és jövődöbéli is, de csak annyiban, ha azt a jogot, amelyből a vagyoni előny származik, már megszerezte az ajándékozó, pl. elengedi a lejárandó kikötött kamatokat.

II. Az ajándékozás nincs *alakszerűséghez* kötve (Dt. u. f. XXI. 136., XXXI. 13.), kivéve, ha házastársak vagy jegyesek ingatlant ajándékoznak egymásnak, vagy ha ingó ugyan az ajándékuk, de még nincs átadva (1886:VII. t.-cz. 22. §. c) pont).²

III. Az ajándékozás nem lévén forgalmi jogügylet (I. 25. §. II. 8.), úgy az ajándékozóval, mint harmadik személyekkel szemben *különleges elbírálás* alá esik.

a kedvezményezett. (Mdt. VIII. 863.). Ajándék a szülő életében eszközölt osztály is; pl. ha a fiú ingatlant s a leányok tőle pénzt kapnak (I. 170. §.). A gyermek hálátlansága a kitagadás eseteiben (I. 459. §.) állapítandó meg. L. *Grosschmid*: Fejezetek I. 105. Az *alapítvány*, mint ingyenes jogügylet tekintetében I. 44. §.

¹ E szerint tehát munka is lehet ajándék. Ezért kellett az általános elfogadott meghatározást („saját vagyona rovására“) revideálni. Bírói gyakorlatunk álláspontja határozatlan. A családtag által a közös háztartásban teljesített munkát nem tekinti ajándéknak; s ezen az alapon a kiskorú fiú törvénytelen gyermekének tartásában nem marasztalta a kiskorú fiú apját a C. I. G. 554/1904. sz. ítélet; de kétséges, hogy ha nem a szülői háztartásban dolgozik valaki, vagy ha abban extraneus munkálkodik ingyen: nem forog-e fenn ajándék, ha t. i. e munkát rendszerint díjazásért szokták végezni. V. ö. *Alföldy* Ede: J. K. 1905/18.

² Itt az élők közti ajándékozást tárgyalván, a *halálesetre szóló ajándékozást* az öröklési jogban fogjuk kifejezni, s ott emlékezzünk meg ennek alakszerűségeiről. V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 38—40, 44, 48, 88, 179., II. 768, 776.; optkv. 791, 938—955, 1008, 1013, 1246, 1247, 1487. §., *Halfer* K.: M. Jogi Lexikon III. 903. és *Kiss* Mór: u. o. I. 127., és M. I. XXXI. 253.

1. Az ajándékozási szerződés köti ugyan a feleket, s az ajándékozó sem léphet ok nélkül egyoldalulag vissza, mégis *visszavonhatja* az ajándékozást a megajándékozott *hálátlansága* miatt.¹ Ez a tétel az ajándékozás erkölcsi tartalmát védi, s ugyanazon az alapon nyugszik, mint az öröklési jogban a kitagadás és az érdemtenség. Ingyenes vagyoni juttatás esetén, erkölcsi szempontból, méltán meg lehet kívánni, hogy a részeltetett személyt sanctióval sújtsa a tárgyi jog, ha hálátlan volt jóltevőjével szemben.

A hálátlanság, a bírói gyakorlat álláspontja szerint, akkor forog fenn, ha súlyos méltatlanságot és sértést követett el a megajándékozott az ajándékozó vagy hozzátartozói *személye* ellen, pl. ölés, súlyos testi sértés, érzékeny bántalmazások, ápolási, eltartási kötelezettség megszegése (C. 7301/1903., 7302/1903.), súlyos becsületsértés, rágalmozás, házasságtörés, a házból való kiverés, hűtlen elhagyás stb. által,² vagy ha *vagyonukban* tetemesen megkárosította őket. Szülő és gyermek közt leghelyesebb az olyan bántalmazást hálátlanságnak venni, amely kitagadási ok is lehetne (C. 2723/1903.).³

Vastag (durva) hálátlanságnak szokta nevezni az ilyen tényállást a judicatura, s visszakövetelési jogot ad, *az ajándékozón kívül, az örököseinek is* (Dt. u. f. XXIII. 137., XXIV. 86., C. 2685/1904., 4542/1906.); amely álláspont csak arra az esetre helyes, ha az ajándékozót megölte a megajándékozott, vagy ha olyan helyzetben volt az ajándékozó, hogy nem élhetett a visszakövetelési joggal.

¹ Ha több ajándékozó volt, az egyik elhunytával a túlélő fél csak az általa ajándékozott vagyontárgyra nézve élhet a visszavonás jogával (C. 1501/1903.); de ha mindkét ajándékozó él, az egész szerződés visszavonható, jóllehet csak az egyik ajándékozót szemben forog fenn hálátlanság, mert a szerződés egységes s a hálátlanság az egész szerződésre kihat. (C. 2685/1904.).

² Egy ízben a férj szüleinek visszaítélte a C. a menyüknek adott ajándékot, azon az alapon, hogy a házasságot a nő vétkéből felbontották. (Gdt. II. 204.).

³ A vastag hálátlanság alapján indított kereset telekkönyvileg nem jegyezhető fel (C. 1255/1904.). Ha az ajándékozó a keresetet megindította, nem áll útjában a felbontás kimondásának az, hogy a felperes utóbb leszármazók nélkül elhalt (C. 7302/1903.). Az ajándék visszavonására nézve l. *Grosschmid* Fejezetek I. 97, 98, 105, 140, 150., II. 811.

Elesik ez a jog, ha az ajándékozó *megbocsátotta* a hálátlanságot. A megbocsátás lehet *kifejezett* vagy *hallgatólagos* s tagadás esetében a megajándékozott köteles bizonyítani. Előre nem lehet a visszakövetelési jogról lemondani.

A leszármazóknak már csak azért sem helyes visszakövetelési jogot adni minden esetben, mert az ajándékozó elhalván, sokszor nehéz bizonyítani és eldönteni, nem bocsátotta-e meg a hálátlanságot.

Különleges elbírálás alá jönnek azok az esetek, amelyekben *jegyes vagy házastárs a megajándékozott*. A H. T. 3. és 89. §-ai szerint, amelyeket fentebb az 55. és 84. §-okban részletesen tárgyaltunk, visszakövetelhető az ajándék és hatálytalanná lesz az ajándékozási ígéret, ha a jegyes alapos ok nélkül visszalép az eljegyzéstől, illetve ha a házasságot az egyik fél hibájából felbontják.¹

2. Minthogy az ajándékozás ingyenes vagyoni juttatás, három esetben közgazdasági okokból érvényesíthet harmadik személy bizonyos igényeket *a megajándékozott ellen*.

a) Az első eset az, ha az ajándékozás *közszerzeményt, kötelesrészt vagy özvegyi jogot sért*. A közszerző és a kötelesrészes a megajándékozottól a közszeremény, illetve a kötelesrész kiegészítését, az özvegyasszony pedig az elhalt férje társadalmi állásának és vagyonának megfelelő lakáshoz és tartáshoz szükséges összeg megfizetését követelheti (L. 91., 227. és 260. §.).

b) Az *ajándékozó hitelezői* azon pénzbeli vagy azzá átalakuló követeléseik erejéig, amelyek az ajándékozáskor fennállottak,²

¹ Az ajándékozó nem tagadhatja meg az ajándékozási ígéret teljesítését, ha szükségét szenved; s nem követelheti vissza az ajándékot, ha szükségbe jut is (V. ö. Főelőadmány VII. 145.). Pazarló ajándéka nem vonható vissza. (V. ö. u. ott VII. 150.).

² E szabály alapja ugyanaz a feltevés, hogy az ajándékozott vagyontárgy a hitelnyújtáskor a kérdéses követelésre fedezetül szolgált (Gdt II. 895.; ezt a Code Napoléon 2903. §-a így fejezi ki: „az adós vagyona az ő személyes hitelezőinek közös záloga”); mégis ha a követelés keletkezésekor nem is volt vagyona az ajándékozónak, aki tehát később bármiképpen szerzett vagyonát ajándékozta el, a megajándékozott felelőssége azért fennáll, Schwarz szerint (18. §-nál id. m. 84.) az alap az, hogy „a vagyon első sorban a hitelezők kielégítésére szolgál.” A megajándékozott az ajándék értéke erejéig az ajándékozónak azon tartozásaiért is felelős, amelyek az ajándékozási szerződés kiállítására s annak a telekkönyvi hatósághoz való benyújtása közt keletkeztek. (Dt. IV. f. VI. 224.).

s a melyek közé a tartás, a hozomány és a hitbér is tartozik, a megajándékozott ellen fordulhatnak, ha ezekre az ajándékozás következtében nem találtak kielégítési alapot (Dt. r. f. XVI. 66., u. f. XII. 87., III. f. I. 16., XVII. 87.); még pedig akkor is, ha a megajándékozott kiegyenlítette az ajándékozónak később keletkezett tartozását (C. 5269/1903.); s akkor is, ha az ajándékozó a használatot magának fentartotta. (Gdt. II. 891.). Ezek a hitelezők szintén a hiányzó rész kiegészítését követelhetik; de csak akkor, ha kimutatják (Dt. u. f. XL. 60., XXI. 10.), hogy sem az ajándékozótól és, ha voltak mellékkötelezettek, ezektől sem kaptak teljes kielégítést. (M. VII. 12590.). Előbb tehát a pert ezek ellen le kell folytatniok, összes vagyonukra végrehajtást kell vezetniök, csak aztán fordulhatnak fedezetlen követelésük kifizetése iránt a megajándékozott ellen.¹

A hitelező — ha megvan az ajándéktárgy — azt követelheti, hogy a megajándékozott tölje a belőle való kielégítést (cum viribus); ha már nincs meg, és a megajándékozott jóhiszemű volt, gazdagodása erejéig; végül ha rosszhiszeműség forog fenn, vagy ha a keresetindítás után rosszhiszeműen adott túl a dologon, az ajándék értékéig felel egész vagyonával a megajándékozott. (Gdt. II. 900.). A per az első esetben sem jegyezhető fel.

A megajándékozott bármelyik esetben átengedheti az ajándék tárgyát, vagy kifizetheti a követelést (facultas alternativa passiva).²

¹ A hitelező nem léphet föl a megajándékozott ellen, ha az ajándékozás az ő beleegyezésével történt. (Gdt. II. 897.). A követelés fennállására nézve nem a bírói ítélet meghozatalának, hanem a keletkezésnek időpontja az irányadó. (Gdt. XIII. 386.). A megajándékozottra jutó vagyonnak számszerűleg megállapíthatónak kell lennie, hogy ellene végrehajtható ítélet hozathassék. (Dt. u. f. XXXVIII. 48.). Nem helyes a következő ítélet: „A megajándékozott az ajándékozás előtt fennállott és tőle be nem hajtható tartozásért az ajándékozott vagyon értéke erejéig akkor is elsősorban kötelezve van és perelhető, ha ezen tartozásra nézve más egyén is kötelezettségben van“ (Dt. u. f. XXXII. 75.). Az ajándékozónak még peres követelését nem lehet olyan vagyonnak tekinteni, amely azonnal a hitelező kielégítésére fordítható, minél fogva a megajándékozott elleni per ilyenkor időelőtti. (C. 877/1903.). Az alkalmi ajándék és a le nem foglalható vagyontárgy ajándékba adása nem jön itt figyelembe.

² V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek II. 645, 812, 818., *Schwarz*: 18. §-nál id. m. 73. és 84., *Menyhárt*: Jogselekmények hatálytalanításáról

c) Harmadik eset az, ha az ajándékozó *csődbe jutott*. Ilyenkor, mint a 30. §. jegyzetében kiemeltük, a megajándékozott abból az értékből, amelyet ajándékba kapott, a csődtömegnek tartozik kiszolgáltatni annyit, amennyi a bukott adósságainak fedezetére szükséges. Ezt a szabályt kiegészíti még az a rendelkezés, hogy a csődtömeg ellen nem érvényesíthetők a közadósoknak élők közt és halálesetre tett ajándékozásaiból folyó igények.¹

A két első tantétel szokásjogon, a harmadik pedig az 1881: XVII. t.-cz. 28. és 65. §-ain alapszik s mind a három egyezik egymással annyiban, hogy *az ajándékozás nem dől meg* (Dt. III. f. XVI. 94.); továbbá, hogy ezekért az igényekért *ajándéka erejéig* (Dt. III. f. XI. 5., XII. 38.), ajándékkal vegyes jogügyletnél pedig az ellenértéket meghaladó *különbözet erejéig* (Dt. III. f. IV. 152., XII. 87.) felel; végül, hogy abban az esetben, ha *többeknek ajándékozott* ugyanaz az ajándékozó, elsősorban az utóljára megajándékozott ellen kell fellépni s a többiek, az ajándékozások fordított sorrendjében, csak akkor szavatolnak,

137—172., Weiss Ignác: J. K. 1904/15. A megajándékozottnak a bern-házások az általános szabályok szerint megtérítendőik (I. 116. §.).

Ha az ajándékozó csődbe jut, egyes hitelező csak akkor léphet fel a megajándékozott ellen, ha ezt a tömeg gondnok nem tenné meg. Ha a megajándékozott jutott csődbe, s az ajándéktárgy vagy értéke megvan a csődben, a hitelező követelése — az ajándék értéke erejéig — bejelentés alá eső, II. osztályú csődkövetelés lesz.

Ha a cum viribus marasztalás esetén nincs meg természetben az ajándéktárgy, a végr. törv. 217. §-a alkalmazandó.

Ha a megajándékozott igényelné az ajándékozó elleni végrehajtás során lefoglalt ajándéktárgyat, az igényperben is érvényesíthető a hitelezőnek itt tárgyalt joga. (M. 12591, 12592.).

A megajándékozott védekezhetik a kifizetés, elévülés, elengedés, beszámítás, sortartás kifogásával; továbbá: hogy a fellépő hitelező követelése nem valódi, hogy érvénytelen, hogy naturalis obligatio, hogy sem ajándéktárgy, sem annak értéke nem volt meg nála a kereset megindításakor, hogy az ajándékozás ellen csőd nyílt, hogy az ajándéktárgyat az ajándékozónak visszaadta, hogy annak értéke erejéig már más hitelezőt kielégített.

¹ Az a) pontot tárgyalja Grosschmid: Fejezetek I. 50. §., a b—c) pontokat pedig u. o. 49. §. Az örökös és a rosszhiszemű ingyenszerző éppen úgy felel, mint a megajándékozott, a jóhiszemű ingyenszerző pedig gazdagodása erejéig; végül a rosszhiszemű visszsterhes szerzőt kártérítés terheli

ha az előttük álló megajándékozottnál nincs elég fedezet; az egyszerre megajándékozottak pedig az *a*) pontnál ajándékaik arányában, a *b*) és *c*) pontoknál pedig ajándékaik erejéig egyetemlegesen felelnek. (korlátolt egyetemlegesség).

IV. Minthogy szavatosságnak csak visszteher mellett kötött jogügyleteknél van helye, tiszta ajándékozásnál sem a jogért, sem a rejtett hiányokért nem felel az ajándékozó. (Gdt. II. 892.).¹ De azért azon kárért szavatol, amelyet a megajándékozott annál-fogva szenvedett, mert szándékosan elhallgatta vagy súlyos gondatlanságból nem közölte vele a dolognak (jogi és tárgyi) hiányait.

Ugyancsak méltányossági okokból más elbírálás alá kell, hogy essék az ajándékozó teljesítési késedelme és a nemteljesítés. Itt is csak szándékosság vagy súlyos gondatlanság esetében felelős.²

191. §. Ellátási szerződés.

Ellátási szerződés alatt azt az, egyoldalú vagy kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az adós köteles a hitelezőnek éltfogytáig lakást, élelmet, ruházatot adni, betegségében ápolásáról és gyógyításáról gondoskodni és temetése költségét viselni.³

¹ Ebből a szabályból következik, hogy a megajándékozottnak nincs az ajándékozó ellen visszkereseti joga a kifizetett adósságokért, és pedig akkor sincs, ha a hitelező késedelmes volt a behajtás körül s ha a megajándékozottnak utóbb vagyona lett. (Gdt. II. 892.).

² V. ö. Terv. 1500—1503. §. *Grosschmid*: (Fejezetek II. 44.) szerint az ajándékkövetelés után jár késedelmi kamat. Megemlítjük végül az ú. n. ideiglenes és örökös *érdemdíjazást*, amelyeket a megajándékozott hű szolgálataiért és személyes érdemeiért nyújtottak. Ez az intézmény régi jogunkban élt, s jelentősége az volt, hogy, ha nem forogtak fenn a kérdéses érdemek, amelyek jövőbeliek is lehettek, az ajándék meg volt dönthető. Ma az indító ok nem tesz különbséget s az ajándéknak ez a fajtája ismeretlen.

³ A definitió, amely a mai jogra is talál, a Terv. 1519. §-án alapul. Nem ide vág, ha nem életfogytiglani tartást vállal el valaki, pl. ha a törvényes vagy törvénytelen gyermeket más látja el, a szülő helyett (I. 102. §.), vagy ha a szülő azon reményben, hogy leányát a segélyzett ifjú elveszi, a tartás, taníttatás költségeire rendszeres segélyt ad. Ez rendszerint ajándéknak minősül (I. 190. §.) s így nem követelhető vissza, hacsak el nem vállalta az ifjú a megfizetést, pl. váltó adása által. (C. 9492/1906.).

Ezt a szerződést, amely ingyenes vagyonátruházással kapcsolatban fordul gyakran elő, különösen a szegényebb néposztály kedveli. Előregedett szülők szokták vagyonukat gyermekeikre ruházni, a holtiglani ellátás kikötése mellett. Részletes szabályokat mégsem találunk erre a szerződésre a magyar magánjogban. Ennek oka abban keresendő, hogy a szerződés a nyújtandó ellátás mértékét és elemeit minden adott esetben külön-külön megjelöli.

Az ellátási szerződés vagy *ingyenes*, vagy *visszterhes*. Nem tekinthető ingyenesnek, ha a kikötött szolgáltatás nem az átruházott vagyon jövedelméből fedezendő (Dt. III. f. 70.).

Az az összeg, amelyet annak javára kötöttek ki, aki valakit életfogytig eltart, az eltartottnak életében nem követelhető (Dt. u. f. XXIX. 33.).

Az ellátás minőségét, kétség esetében, a *jogosult szükségletei és viszonyai* szerint kell eldönteni, amiről a szerződés rendszert szintén intézkedik.

A bírói gyakorlat aránylag kevés idevágó esetet mutat fel, jöllehet köztudomású, hogy sok czivódás forrása az ilyen szerződés. Annyi bizonyos, hogy a hanyag teljesítés, minthogy a szerződésszerű személyes szolgálat, illetve kötelezettség végrehajtás által ki nem kényszeríthető, a szerződés *felbontására* jogosítja a hitelezőt (Dt. u. f. XXIV. 69.);¹ továbbá bizonyos körülmények közt (pl. ha az adós időközben megnövelt: (C. 11,125/1880.) nem tartozik egykenyéren maradni az adóssal, és az élelmezésre szükséges czikkeknak *természetben való kiadását* követelheti; kivéve azt az esetet, ha kevés ellenérték van kikötve (Dt. u. f. XI. 7.). Ha pedig az együttélés a másik fél vagy hozzátartozóinak rossz bánásmódja, vagy a támadt viszálykodások miatt lehetetlen, továbbá az adós a természetben nyújtandó ellátást ismételten megtagadja (Gdt. II. 905.): a hitelező kérheti a tartásnak és lakásnak *pénzbeli egyenértékét* (Dt. u. f. XXI. 58., III. f. IV. 163., VI. 20. XIII. 22., C. I. G. 231/1903.). Ugyanez a szabály akkor, ha a kötelezett személyében változás

¹ Minthogy az ellátási szerződést rendszerint ajándékkal kapcsolatban kötik, felbontása az ajándék visszavonása által is történhetik, ennek pedig megállapodott szabályai vannak (l. az előbbi §-t). V. ö. *Dobi* Imre: J. 1900/51. és 1901/44., *Nagy* Kálmán: M. J. U. 1903/2. és *Frank* Miksa: M. K. 1902/43.

áll be, pl. ha a kötelezettség biztosítékaul szolgáló ingatlan adásvétel útján másnak a tulajdonába megy át (C. 523/1903.). A szabad lakással és minden szükségesséll ellátásból álló kikötményhez való jogát a kikötményes nem veszi el az által, ha más községbe teszi át lakását, ha nem volt kikötvé, hogy a kötelezettel egy háztartásban éljen, és így a kikötményt természetben élvezze. (Gdt. XIII. 387.).

Ha az ellátást kamatok fejében vállalta el valaki, a kamatok járnak az adósnak akkor is, ha az ellátást nem vette a hitelező igénybe; a kamatokról csak akkor esik el az adós, ha az ellátást megtagadta (Dt. u. f. XXXIV. 87.).

Az ellátás kikötménye *telekkönyvileg bejegyezhető*, miáltal telki teherjog támad. Ez a bejegyzés nemcsak a természetben való kiszolgáltatás, hanem a pénzbeli egyenérték biztosítására is szolgál (u. o. VIII. 126.).

Házaseleket illető ellátási jog, ha az egységes és meg nem osztható, a maga egészében megilleti a túlélő hitvestársat. (Gdt. II. 910.).

Az ellátás joga, ha be is van jegyezve, *személyhez kötött* és így közforgalom tárgyául nem használható alanyi jog (u. o. XXI. 87.).

192. §. Életjáradék-szerződés.

Életjáradék-szerződés alatt azt az, egyoldalú vagy kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva a hitelezőnek, az adósnak, vagy harmadik személynek életfogytáig, esetleg a hitelező életének bizonyos szakára, időnként visszatérő, meghatározott vagyoni szolgáltatást köteles az adós a hitelezőnek nyújtani.

Életjáradék-szerződést, biztosítás esetét kivéve (keresk. törv. 258. §. 4. pont), keveset kötnek nálunk; szabályai nincsenek is részletesen kiképezve.¹

A szolgáltatás rendszerint *pénz*, vagy más *helyettesíthető dolog*; de lehet *jog élvezete* is. Mértékére nézve a szerződés irányadó. Ugyanez határozza meg a szolgáltatás idejét.

A definitióból kitűnik továbbá, hogy vagy megjelölt időre,

¹ A jogügyletek általános tantételei itt is irányadók lévén, semmis pl. a vadházasság létesítése végett kötött életjáradéki szerződés, mert ellenkezik a közérkölsiséggel (Dt. u. f. IX. 67.). Az életjáradék lefoglalható; megítélt ellenkövetelés beszámítható. (C. I. G. 224/1907.).

vagy bizonyos személy (hitelező, adós, más valaki) életfogytáig szokták kötni, s hogy a visszaforduló szolgáltatás ingyenes vagy visszsterhes lehet. Az életjáradék még telekkönyvi bejegyzés esetében is *személyes kötelezettség*, amelytől nem szabadul az adós az ingatlan elárverezése után sem (Dt. u. f. XVIII. 92.).

Ha a szolgáltatást nem pontosan teljesíti az adós, a szerződés *felbontható* (C. 1616/1885.).

A hitelező életében *lejárt részleteket* az örökösök követelhetik; ha pedig utólag volna fizetendő az életjáradék, s a jogosult a kifizetőt nap előtt meghal, az örökösöknek a lefolyt időre járó *aránylagos rész* adandó ki (Dt. r. f. X. 306.).

Az életjáradék-követelés jogi természetéhez tartozik, hogy azt a jogosult — hacsak erőhatalom vagy egyéb kellő ok miatt gátolva nincs — az esedékesség idejében évről-évre igénybe vegye s a kötelezett késedelme vagy a teljesítés megtagadása esetében olyan időben érvényesítse, mikor az még rendeltetésének: a járadékos létfenntartásának megfelelő. Aki tehát ilyen járadékkövetelést évtizedeken át nem érvényesít, arról méltán vélelmezendő, hogy a járadékról lemondott, azt a kötelezettnek elengedte; mert különben a hosszabb időről utólag s egyszerre nagyobb összegben való érvényesítéssel a kötelezett vagyoni romlását idézhetné elő, anélkül, hogy a járadéki viszony célja eléretnék (C. 4346/1904.).

Ha *szülők* vagyónátruházás ellenében kötöttek ki maguknak életjáradékot, ez őket *egyetemlegesen* illeti (Dt. III. f. XVI. 66.; ellenkező: Gdt. II. 910.).

Aki az életjáradékot természetben köteles szolgáltatni, rendszerint nem szorítható az életjáradék *pénzbeli egyenértékének* megfizetésére (Dt. u. f. XXI. 87.).

Az életjáradék elvileg *nem legszemélyesebb jog*; de az, aki valakinek eltartására életjáradékot rendel, feltétel gyanánt megállapíthatja, hogy az életjáradék az illetőnek személyéhez legyen kötve; amely esetben annak gyakorlása másra épp úgy át nem ruházható, mintha a tartást nem készpénzbeli egyenértékben, hanem természetben szolgáltatná ki; mivel annak jogi természetén nem változtathat az az esetleges körülmény, hogy a természetben való eltartás helyett annak készpénzbeli egyenértékét szolgáltatják ki (C. I. G. 588/1902.).

Az olyan életjáradék-szerződés, amely valakinek az élte-

fogytáig áll fenn, — minthogy ilyenkor bizonytalan, meddig tart a kötelezettség, mert véletlentől — a szerződésben megjelölt személy halálától — függ: szerencseszerződés; de a szerencseszerződéseknek abba a fajtájába tartozik, amely bíróság előtt érvényesíthető (l. alább 204. §.).

193. §. Bérlet.

I. A bérlet fogalma.

Bérlet alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amely által az egyik fél elhasználhatatlan dolog, vagy valamely jog időleges használatának átengedésére, a másik fél pedig meghatározott ellenérték fizetésére kötelezi magát.

Az előbbi személy *a bérbeadó*, az utóbbi *a bérlő*; a kikötött ellenszolgáltatás pedig *a bér*, amely rendszerint pénz; de lehet egyéb helyettesíthető dolog, valamint pénzértékű szolgáltatás is (Dt. r. f. XXI. 11.). Ebben az utóbbi esetben sokszor, pl. ha a ház kezelője lakást kap, szolgálati szerződés támad, vagy tisztán vagy bérlettel vegyesen, amit a körülmények szerint kell eldönteni.

A szerződés létrejött, ha a bérlet tárgyára és a bérre,¹ valamint a teljesítés idejére és módjára nézve megegyeztek a felek. Különös *alakszerűségül* csak házastársak és jegyesek bérleti szerződésénél van a közjegyzői okirat előírva (1886:VII. t.-cz. 22. §.).

A bérlet *tárgya* elhasználhatatlan dolog² mellett, jog is

¹ Egyik társtulajdonos is bérbeadhatja a közös ingatlant s felmondhatja a rá vonatkozó bérletet. (Gdt. II. 921—2.). Ellenérték kikötése nélkül nincs bérlet. Ilyen ellenértékül az, hogy a használatul átadott tárgyak jókarban fentartandók, nem tekinthetők s az ilyen szerződés, ha annak nevezték is a felek, nem bérlet. (Dt. u. f. XXV. 1.).

² Elhasználhatatlan dolog itt az olyan ingó is, amelyet bér ellenében adnak használatba, pl. könyvet, ruhát, zsákokat. Ezek is természetben adandók vissza, ha némileg tán megkopva is a használat folytán. Sőt a rendes használat közben beállott egyéb kár is a bérbeadót, mint tulajdonost éri. (Gdt. II. 793.). De a „kölesöndíj“ nem lehet nagyobb, mint a bérbeadott ingó értéke. Ezt a zsákkölcsönre nézve többször kimondta a C., sőt a zsákkölcsöndíjat — ha a bérlő hosszú ideig nem adja vissza a zsákokat — csak az illető év végéig ítélik meg, feltéve, hogy a zsákértéket az meg nem haladja. (Gdt. II. 791.).

lehet, s pl. a vadászati, a halászati és az ipartörvények egyenesen az alájuk tartozó *jogok bérletéről* szólnak. De csak az olyan jog bérelhető ki, amely *birtoklás tárgya lehet*, vagyis az abszolút jogok, az öröklési jog és az ú. n. szabadságjogok kivételével (l. 34. és 154. §. a) pont).

A jogok bérletét judicaturánknak az az álláspontja sem zárja ki, hogy haszonbérlet forog fenn, ha a kérdéses jog csak szorgalom, megmunkálás és fáradság által használható (bpesti tábla 39,692/1886.); helyesebben szólva, ha *haszonélvezetre* is jogosít a jog használatának ellenértékért való időleges átengedése; mert amikor a *használaton* nem megy túl a bérlő joga, valóságos bérlettel van dolgunk.

Bérlet tárgya lehet a bérlő tulajdonába tartozó dolog s a bérlőnek valamely alanyi joga is, ha t. i. mást illet a haszonélvezetük.

A bérletről nincs törvényünk. Egyes törvénycikkék (pl. a végrehajtási, csőd- és sommás törvény) csak bizonyos vonatkozásban szabályozzák a bérletet, s jelentőségük inkább az, hogy határozottan elválasztják a haszonbérlettől.

De a rendezett tanácsú és a törvényhatósági városokban rendszerint van *lakbérleti szabályrendelet*, amely aztán, mint a 6. §-ban már kiemeltük, kötelező az olyan kérdésekre nézve, amelyekről a bérleti szerződés nem intézkedik (Dt. u. f. XXII. 104., III. f. VI. 49.).¹

A bérlet kötelmi jog lévén, *relativ jog*; mégis — az optkv. 1905. és a tkvi rend. 63. §-a folytán — abszolút jelleget nyerhet *telekkönyvi bejegyzés által*, amikor is bárki ellen érvényesíthető (l. 34. §. 3. pont); s ilyenkor az ingatlannak új tulajdonosa, illetve a bérbeadott telekkönyvi jognak új alanya is köteles.

¹ Az ilyen szabályrendelet a bíróságok által alkalmazandó, az 1881. LIX. t.-cz. 93. §-a alapján, az ország ama részeiben is, ahol az optkv. mint codex alkalmazandó (l. fentebb 8. §.), még ha e törvénykönyvvel ellentézik is, pl. ha a bér előre való fizetését írja elő, az optkv. 1100. §-ával szemben. (V. ö. *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 886.). Ha a felek közt formaszertinti bérleti szerződés létre nem jött (pl. midőn valaki a lakást bérbe venni csupán szándékozott), a lakbéri összeg és a javítások tekintetében nem a házzsabályok, hanem az általános jogszabályok irányadók. (Gdt. XIII. 391.). Bördélyüzletre kötött bérleti szerződés megszüntetése iránti igénytől a bírós. út elzárva nincs. (Gdt. XIII. 390.).

fenttartani a jogelődje által kötött bérleti szerződést; míg különben azt a jogutód (de ingatlanoknál csak a telekkönyvi tulajdonos, l. fentebb 139. §.), a rendes felmondási idő megtartásával, szabadon felmondhatja (Kauf bricht Miete, optkv. 1120., 1121. §.); hacsak annak fentartására magát nem kötelezte akár az eladóval, akár a bérlővel szemben.¹ Kivétel az új hitbizományi birtokos, a kisajátító és az árverési vevő javára és arra az esetre van megállapítva, ha haszonélvezet tárgya volt bérbeadva, s a szerződés tartama alatt a haszonélvezet megszűnt. Ugyanis az új hitbizományi birtokos és a haszonélvezet megszűntével a tulajdonos a bérletet felmondhatja (Dt. u. f. XI. 197.); továbbá mert a kisajátításról szóló 1881:XLII. t.-cz. 59. §-a értelmében a kisajátító, a kártalanítási határozat jogerőre emelkedése után, a kisajátított ingatlanokat, amennyiben azok még nem volnának birtokában, azonnal birtokba veheti, s a bérbevevő külön kap — az id. t.-cz. 28. §-a értelmében — kártalanítást. Végül a végrehajtási törvény 181. §-a szerint az árverési vevő — hacsak az árverési feltételek kifejezetten ki nem zárják — szintén felmondhatja a bérletet, de csupán az árverési vétel után következő első felmondási határidőben, s felmondás nélkül nem mozdíthatja ő sem ki a bérlőt (C. 4216/1888.). Ha a bérlet ilyképpen megszűnik, a bérbeadó ellen kártérítést érvényesíthet a bérlő (C. 7041/1887., Gdt. II. 945.),² még pedig bírói árverés esetében a bérleti szerződés feljegyzésének rangsorában (végreh. törv. 181. és 191. §.). Az ingatlanokra vonatkozó bérleti szerződéseknel tehát *vegyes rendszer* áll fenn jogunkban a vevő felmondási jogára nézve; míg ingók bérleténél *azonnal követelheti* a dolog kiadását, s nem tartozik a bérletet felmondani.

¹ A bérleti idő lejártával a bérbeadó kérelmére a bérleti jog kitörlésének a jogosított törlési nyilatkozata nélkül is helye van, mivel a jog bejegyzése csak a bérleti viszony biztosítására szolgál. (C. 2867/1904.).

² Vagyis törvényi kényszer-conversio alapján az abszolút kötelem kártérítésivé fordul át; de nincs helye kártérítésnek, ha a bérlő a bérletet folytathatta volna. (Gdt. II. 922.).

II. A bérbeadó kötelelességei.

A bérlet kétoldalú szerződés lévén, mindegyik felet a másik fél kötelezettségének megfelelő alanyi jog illeti meg, s így ha csupán a kötelezettségeket tárgyaljuk is itt, a felek jogállása kellőképpen kidomborodik.

1. A bérbeadó köteles a szerződés tárgyát tartozékaival együtt ¹ *átadni* a bérlőnek, aki birlaló lesz. Ez az átadás minden esetben megkívántatik; akkor is, ha nem kizárólagos használatra jogosít a bérlet, pl. ha a szomszédom díszkertjét sétálás végett bérelem ki; mert átadás nélkül nem lehetne a bérlő birlalóvá. Ha nem adja át kellő időben a bérbeadó a bérlet tárgyát, teljes kártérítéssel tartozik a bérlőnek (Dt. III. f. XV. 28.), aki el is állhat a bérlettől, ha a késedelmes teljesítés nem felel meg többé érdekeinek.

Ha a bérlet tárgya átvétel előtt *megsemmisül*, a szerződés önként megszűnik, s a bérbevevő nem követelheti, hogy a bérleti szerződés feltételei az újból készült épületre kiterjesztessenek (Dt. u. f. XXXVI. 61.).²

2. A bérbeadó köteles a szerződésben körülírt *használatot megengedni*, illetve lehetővé tenni s a szerződés egész tartama alatt *a jogtárgyat a bérlő birlalatában hagyni*. Ez a kötelezettség kizár minden olyan behatást a bérbeadó részéről, ami a használatot, nehezíti, jelentékenyen gátolja, vagy éppen kizárja;

¹ A bérelt helyiség külső falának használata nem illeti meg a bérletet. (L. alább 347. l. jegyz.). Gyógyszertár alatt a gyógyszerári berendezés, a gyógyszerek, az üzlet folytatásához szükséges eszközök, a kereskedelmi üzlet s a helyiségek értendők (Dt. III. f. VIII. 111.). Az erdő bérlete egymagában annak vágatás által való használására jogot nem ad. (C. 1194/1904.). Ház bérlete kétség esetében a kert használatára is kiterjed. (Gdt. II. 933.). A hatósági lakhatási engedély hiánya a bérbeadót kártérítésre csak akkor kötelezi, ha a bérlő a beköltözéstől a hatóság által eltiltatott, vagy a hatóság által kiköltözésre kényszerítettetett. (Gdt. XIII. 792.).

² A bérlet idejében is a tulajdonos viseli a casust (Gdt. II. 918.), s a bérlő nem felel a bérleménynek pl. sertésvész által való vétlen megfertőzéséért (Gdt. II. 939.). A baleset által előidézett állapot tartama alatt bér nem jár, pl. ha sertésvész miatt a piacot többször lezárják és a szállások használatát különös intézkedések fogamatosításától teszik függővé. (Gdt. II. 932.).

pl. a lakás rendes használatát akadályozó építkezés tilos és kártérítési kötelezettséggel jár (Dt. u. f. XV. 61., XXX. 39.); s csak ha szükséges és el nem halasztható a beruházás, köteles túrni azt a bérlő. Az itt tárgyalt kötelezettségből folyik továbbá, hogy *harmadik személytől* jövő minden olyan behatásért felelős a bérbeadó, amit az a bérbeadóval kötött szerződés alapján gyakorolhat; így ha a többi lakást nem tisztességes foglalkozást űző egyéneknek, pl. kéjhölgyeknek adnák bérbe; de ilyenkor előbb felszólítandó a bérbeadó e sérelmes helyzet megszüntetésére s csak ha a felszólítás sikertelen, lehet a bérletet megszüntetni tekintvén, kihurczolkodni. (Gdt. II. 931.). Felelős végül a bérbeadó harmadik személynek minden tényéért, amelyekkel szemben a szavatosságot elvállalta, pl. ha üzletét úgy adta bérbe, hogy ott más egyén ilyen jogot nem gyakorolhat (C. 7137/1882.).

Egyéb esetekben *a harmadik személytől jövő háborítás* ellen önmaga köteles a bérlő védekezni, pl. sommás visszahelyezés által. *Ez a jogvédelem a bérbeadó ellenében* is megilleti a bérlőt, ha ez a birlalásban háborítja, vagy azt tőle elvonja; de, mint tudjuk, ebben az esetben csak akkor áll fenn ez a jog, ha a bérlő a bérleti szerződés feltételeinek eleget tett (l. 119. §.). Ez a védelem azért illeti a bérlőt, mert neki, kötelmi joga mellett, *dologi joga is van*, t. i. a birlalásra való joga.

Ha a zavartalan használat nincs biztosítva, a bérbeadó *kártérítési kötelezettség* terheli, ami, ha részleges elvonás történt, a bérösszeg megfelelő részének elengedésében áll; ha pedig más helyiséget vett ki a bérlő, az alább, 3. *b)* pont alatti szabály irányadó; esetleg hasonló minőségű tárgy átengedése kérhető (Dt. r. f. XXV. 24.).

3. Harmadik kötelezettsége a bérbeadónak *a szavatosság*, még pedig szavatosság a jogért s a dolog összes hiányaiért.

a) A jogért csak annyiban szavatol a bérbeadó, hogy harmadik személy idő előtt el ne vonja a bérlet tárgyát. Erről fentebb már szözlottunk, s csak azt kell még megjegyezni, hogy ez a szavatosság akkor is fennáll, ha hatósági rendelkezésen alapul az elvonás, pl. mert az építészeti és tűzrendészeti szabályoknak meg nem felelő házat lerombolták (Dt. u. f. XI. 141.).

b) A hiányokért való felelősség első esete az, ha *a kikötött tulajdonsága* nincs meg a bérlet tárgyának; ebben az

esetben a szerződés feltétlenül felbontható (C. 3888/1886., 6770/1888.).¹ A másik eset pedig akkor forog fenn, ha a szerződés tárgya *nem alkalmas a szerződésszerű használatra*, ami vagy a bérlet kezdetén, vagy később fordulhat elő. (Gdt. II. 944.). Az ilyen hiány, akár nyílt, akár rejtett, csak akkor jogosítja fel a bérlet a szerződés felbontására, illetve a bérlet átvételének megtagadására, ha az egykönnyen el nem hárítható (pl. ha a lakás nagyon poloskás (C. 1417/1884., I. C. 617/1904.));² ellenkező esetben a kijavítást kérnie kell és határidőt tűzvé ki a bérbeadó részére, ha ez akkor sem teljesíti a kijavítást, elállhat a szerződéstől (Dt. u. f. IX. 104.),³ vagy a bérbeadó terhére kijavíttathatja a hibákat (Dt. u. f. XXX. 69.).⁴ Ha a bérlet elállhat

¹ Nagyobb városokban, de kivált Budapesten állandó szokás házmesterekkel kezeltetni a bérházakat, amely állapot, kellő jogi szabályozás hiányában, sok kellemetlen és igazságtalan eredményre vezet. A bérlet kénytelen a házmesterrel szerződni s mikor az elvállalt kötelezettség teljesítéséről van szó (pl. tapétázásról, új kályhák beállításáról), a háztulajdonos azzal védekezik, hogy nem volt erre a házmesternek meghatalmazása. Míg ezen a jogállamba nem illő helyzetben statútummal vagy törvénnyel nem segítenek, amely elrendelné, hogy, ha a bérbeadó nem maga kezeli a bérleti ügyeket, teljes hatalmú házkezelőt tartozik kirendelni: a bíróság köteles, a bona fides elvéből kifolyólag, kimondani a háztulajdonos felelősségét, ha a házmester rendelkezik a lakások felett, felmondást teljesít és, elfogad s a béreket beszedi, vagyis ha házkezelő, jóllehet hallgatólagos megbízás alapján. (V. ö. M. J. U. 1907/9.).

² A C. I. G. 733/1903. sz. ítélete szerint a poloskák vagy más férgek által ellepelt lakás használhatónak nem tekinthető, s a bérlet azt használhatóvá tétetheti és költségeit a bérbeadótól követelheti. *Meszlény* szerint (Jogállam: 1908/5.), ha a csekélyebb mennyiségű poloska oly lakásban és városrészben fordul elő, ahol azt a jóhiszemű forgalom alapján lényeges hibának nem lehet tekinteni, a bérlet a szerződést fel nem bonthatja; fővonalon fekvő, előkelő lakásnál ellenben a bérlet a szerződést rögtön megszüntetheti.

³ A budapesti lakbérleti szabályrendelet szerint a hiányokat előbb bírói szemlével kell megállapítani (Dt. III. f. XVIII. 99.), kivéve azt az esetet, ha a lakásnak jókarban leendő átadása iránt előzetes megállapodás létesült (u. o. XVI. 131.). Ha a hiányok daczára átveszi a bérlet a bérlet tárgyát, jogfentartás nélkül nem léphet fel utóbb miattuk (Dt. u. f. XXX. 69.). A bérbeadó a lakás használhatatlansága okozta kárért a bérletnek akkor is felelős, ha a használhatatlanságot a szomszéd okozta falának lebontása által. (Gdt. XIII. 389.).

⁴ Ez, mint szükséges *beruházás*, azonnal követelhető; ha azonban a bérlet az állag megváltoztatásával, vagy új beszerzésekkel *hasznos*

a szerződéstől, az ennek következtében felmerült kár megtérítését is igényelheti (C. 6080/1902.), pl. a hurezolkodás költségeit; drágább bérletnél a bérösszeg többletét, ha bizonyítja, hogy olcsóbb lakást nem kapott. (Dt. u. f. XV. 39.).

Minthogy megfelelő állapotban kell tartani a dolgot a szerződés egész tartama alatt, ebből a kötelezettségből következik, hogy a bérbeadó köteles *minden hiányt pótolni*; s a bérlőre a fentartás, tatarozás, javítás költségei csak akkor hárulnak, ha elvállalta őket.¹

4. Végül köteles a bérbeadó a bérleti szerződés tárgya után járó összes *közterheket* viselni, így pl. a szemétkihordási, vízvezetési és világítási díjakat is (Dt. III. f. XVIII. 6.); ha csak a bérlő magára nem vállalta, amikor a helyette kifizetett adót a bérleti szerződés lejártá és az óvadék visszaadása után is érvényesítheti a bérbeadó (58. sz. curai döntvény, Dt. u. f. XXIV. 325. XXXII. 109.).²

III. A bérlő kötelességei.

1. A bérlő mindenekelőtt tartozik a szerződésben megállapított *bért* pontosan megfizetni. Ugy a bér nagyságára, mint a bérfizetés idejére és módozataira nézve elsősorban a szerződés,

beruházást eszközölt, ezt csak a bérlet lejártakor és az akkor felforgó értékben tartozik a bérbeadó megtéríteni. (Gdt. II. 934.).

¹ A bérlő a bérbeadótól *új létesítményt* nem követelhet, csak azt van jogosítva kívánni, hogy a bérlet tárgya használható állapotban fentartassék; ennek elmulasztása esetében *bérleengedést* igényelhet, **vagy** ha a bérlet tárgya, hiányos fentartás következtében, rendeltetésének meg nem felel, a bérletet *felmondhatja*, és megfelelő *kártérítést követelhet*; ellenben valamely építkezés teljesítésére a bérbeadó bíróilag csak akkor szorítható, ha ez iránt szerződési kötelezettséget vállalt (C. I. G. 702/1904.). E kötelezettség elmulasztása nem ok a bérfizetés megtagadására, hanem bírói kötelezés és kártérítés kérhető s a kár a bérből levonható. (Gdt. II. 990.).

A bérbeadót az épületek fentartására vonatkozó kötelezettsége alól nem menti fel sem az a körülmény, hogy a bérlő nem tett eleget a bérfizetési kötelezettségének s a fentartás elmulasztásából származó kárért felelős (C. G. 414/1904.), sem az, hogy a használhatatlanság a szomszéd ház lebontása folytán állt elő. (Dt. IV. f. IV. 97.).

² Kifejezett külön elvállalás nélkül ilyenkor sem terheli a bérlőt a bérösszeg után kivetett jövedelmi adó. (Gdt. II. 942.).

aztán a lakbérleti szabályrendelet, végül a helyi szokás irányadó. Általános szabály, hogy a bérösszeg előre fizetendő.¹

A bért akkor is köteles leróni a bérlő, ha saját személyében fekvő okból *nem használja* a bérelt dolgot vagy jogot.² Ha azonban a bérleményt hatósági tilalom következtében nem használhatja (Gdt. II. 937.), továbbá ha a fenforgó lényeges hiányok miatt nem is vette át a bérletet, vagy ha miattuk felbontotta a szerződést, bért nem köteles kifizetni, még pedig az utóbbi esetben a felmondási időre sem (Dt. r. f. XIII. 30.; l. fentebb 25. §.).³

Ha a bérlő a bérletet átvette, a bért nem tarthatja vissza abból az okból, hogy a bérbeadó nem tett eleget az épületek javítása iránt fennálló szerződési kötelezettségének, mert egyéb kikötés hiányában ez a bérlőt csak arra jogosítja fel, hogy a bérbeadót kötelezettsége teljesítésére szoríthassa, esetleg a helyreállítást eszközölje s annak költségeit a bérből levonja (C. G. 111/1904.).

Ha a bérlő *nem fizet pontosan*, állandó bírói gyakorlatunk szerint a szerződés azonnal felbontható, s a bérbeadó minden felmondás nélkül követelheti a bérlő kimozdítását, hacsak az

¹ A Curiának 2531/1876. és 139/1894. sz. ítéletei szerint ennél a kérdésnél az optkv. 1102. §-a alkalmazandó, amely szerint telek-könyvileg be nem jegyzett bérlet esetében csak egy határidei bérfizetés vehető figyelembe, s a többi a jelzálogos hitelezők követelhetik. Ugyanez áll akkor, ha a bérbeadó fizetés helyett más módon mentesítette hosszabb időre a bérlőt (C. I. G. 725/1903.). A bért hatósági letiltás esetében bírói letétbe köteles a bérlő helyezni; ellenesetben jogosítva van a bérbeadó az iránt pert indítani (Dt. r. f. XXII. 3.).

² Ha *elemi csapás* által vált a bérlet használhatatlanná, s a használhatóság teljesen ki van zárva, a bérösszeg teljes elengedésének, amennyiben pedig a használat csak részben lehetséges, a bérösszeg aránylagos leszállításának van helye (Dt. III. f. VI. 27., C. I. G. 62/1903.); sőt ha a bérlet tárgyának hiányos volta folytán beálló balesetből a bérlőnek kára lett, a bérbeadó köteles azt megtéríteni (C. 8484/1885., 2347/1889., 9725/1890.); de ha közönséges figyelem mellett is észrevehette a bérlő a hiányokat, nem jár neki kártérítés. (C. 5327/1876.).

³ Ha a bérlő be sem költözik, s a bérbeadót értesíti, hogy a bérelt dologgal rendelkezhetik, a felmondási időre járó bért köteles a bérlő megfizetni, s a rendelkezésre való felhatalmazás a használati jogról való lemondást jelentvén a bérlő részéről, a bérbeadó a felmondás idejére is kiadhatja másnak a bérlet tárgyát.

ellenkezője ki nincs kötve (Dt. r. f. XX. 43., u. f. XXXVIII. 9., III. f. XV. 88.). Ez a *kimozdítási jog* per útján érvényesíthető (1893: XVIII. t.-cz. 1. §. 5. d) pont) s csak lemondás által szűnik meg; ami pusztán abból, hogy a bérbeadó a per alatt esedékes bérrészeket fölvette, nem következik (Dt. III. f. XV. 88.).¹

A bérlőtársak a bérbeadóval szemben külön kikötés nélkül is *egyetemlegesen* felelősek (C. I. G. 566/1902., G. 162/1904.).

A bérbeadónak, mint a 154. §-ban láttuk, félévi bérösszeg erejéig *törvényi zálogjoga és visszatartási joga* van a kibérelt helyiségben levő ingókra.² Ugyanezek a jogok illetik az albérbeadót az albérlővel szemben (C. 3762/1903. sz.).³

2. Köteles a bérlő a bérlet tárgyát a rendes ember *gondosságával használni*, még pedig rendszerint csupán a szerződésben megjelölt célra.⁴ A fővárosi lakbérleti szabályrende-

¹ C. I. G. 475/1905.: Habár a lakbérleti szabályrendelet szerint a bérlőt és a vele közös háztartásban élő hitestársát a bérfizetés kötelezettsége egyetemlegesen terheli, a feleségnek a bérfizetési kötelezettsége a férje részéről bérelt lakás tekintetében *csak a közös háztartásban élés idejére terjed*; ellenben nem terjed ki a férj részéről a feleség hozzájárulása nélkül több évre bérbevett lakásnál arra az időre, amikor a férje a lakást elhagyta és a házassági együttélést megszakította, a hátralegyott feleség pedig a lakást a maga részére a hátralevő időtartamra megtartani nem kívánja.

² További előnyök: a biztosítási végrehajtás kérelmezhetőségének kiváltságos módja (1881: LX. t.-cz. 225. §.); a sommás perút (1893: XVIII. t.-cz. 1. §. 5. d—k) pont); a bérkövetelésnek a foglaltatók előtt való sorozása és csődben annak külön kielégítése (1881: LX. t.-cz. 72., 112. és 119. §., 1881: XVIII. t.-cz. 57. §. 3. pont, 55. §.). De ha a bérlő kárt tett a kibérelt helyiségben, a kárkövetelés erejéig nem illeti a bérbeadót visszatartási jog. A budapesti lakbérlet. szabályrend. 23. §-a szerint elveszti visszatartási jogát, ha a bérkövetelést 3 nap alatt bíróilag nem érvényesíti. A visszatartási jog gyakorlása nem hosszabbítja meg a bérleti szerződést. (Gdt. II. 916.).

³ Nem áll ez a szabály főbérletnél (l. fentebb 154. §. III. a) pont-hoz jegyzet), amely nem is bérlet, hanem külön vállalkozás a főbérlő és a háztulajdonos közt. A bérházaknak főbérbeadása kivált Budapesten divik, ami a hitelezők kijátszására alkalmas; minélfogva meg kell engedni, hogy a háztulajdonos hitelezői letilthassák az egyes lakóknál a béreket, akikkel szemben ingókra nincs a háztulajdonosnak törvényi zálogjoga.

⁴ Bérleti szerződés megszüntetése nem követelhető azon az alapon, hogy a bérlő a péküzleti helyiség egy részét lakásnak használja (Dt. u. f.

let 12. §-a a más célra való használás miatt felbontási jogot ad s, ha a bérlő egyéb célra kéri a helyiséget, mint amelyre kibérelte, a bérbeadónak joga van a bérletet át sem adni (Dt. III. f. XIV. 37.).

A használat módjára vonatkozik az *albérbeadás* is. Ha sem a szerződés, sem a lakbérleti szabályok nem tiltják ezt el, lakásoknál rendszerint meg van engedve, különösen olyan alakban, hogy a bérlet tárgyának egy része adassék albérbe (pl. mint hónapos szoba); egyéb bérletnél (boltok, árúraktárak és velük kapcsolatos lakás bérleténél) beleegyezés hiányában tilos az albérbeadás. (Gdt. II. 929.). Ha a bérbeadó bérlőjének az albérletbe adást megengedte, az albérlő a lakásba további albérbe adni szintén jogosult. (Gdt. XIII. 394.).

Meg nem engedett albérbeadás esetén az albérlő akkor is kimozdítható, ha a bérleti szerződést nem is akarja a bérbeadó felbontani (C. 8209/1903.).

Az albérlet nem tarthat tovább a főbérletnél, s, ha ez megszűnt, a főbérbeadó önhatalmúlag kilakoltathatja az albérlőt (Dt. III. f. I. 37.). A bérlő felelős az albérlet által beállott kárért (Gdt. II. 946.).

A bérlő *jókarban tartván* a bérleményt, a szükséges és hasznos *befektetések* megtérítését követelheti a bérbeadótól,

XXXI. 5.). Kérdés, hogy a háztulajdonos, vagy a bérlő használhatja-e a ház külső falait, pl. melyikök adhat engedélyt plakátok és egyéb reklámok kifüggesztésére. A bérlőt e jog, külön megállapodás nélkül, nem illeti meg (Dt. u. f. XXXI. 27.), mert a külső fal bérbeadása vagy használása nincs benne a lakás rendes használatában; e mellett ronthat a ház külsején, és sértheti a többi bérlő jogát, pl. ha az egyik bérlő cég-táblája mellé versenyző vállalat reklámját függesztenék ki. De saját cég-tábláját kifüggesztheti a bérlő és egyébként is igénybe veheti a külső falat, amennyiben ez feltétlenül szükséges a bérelt helyiség szerződés-szerű használatához. — Viszont a tulajdonos vagy másik bérlő joga sem mondható feltétlennek, azon a területen, amely a padlótól a mennyezetig terjed; amennyiben a bérlő sérelmével ez nem járhat, s pl. ha a kifüggesztett hirdetési tábla az utcára való szabad kilátást korlátozná, az eltávolítandó. (C. I. G. 351/1906., fővárosi lakbérleti szabályrend. 23., 30. és 32. §., C. 6786/1891.). Választások alkalmával, ha az egész padlást bérlő valaki, a háztulajdonos nem tűzhet ki korteszászlót a bérlő beleegyezése nélkül. E jog a bérlőt a bérelt padláson, vagy padlászészen feltétlenül megilleti.

ha ez felhívásra nem eszközölte a javításokat (Dt. u. f. XII. 78.).¹

3. A bérlő köteles a bérlet tárgyát a kikötött használati idő lejártával megfelelő *jókarban visszaadni* a bérbeadónak.² E kötelezettség alól csak abban az esetben menekülhet, ha a bérlet tárgya baleset vagy erőhatalom következtében ment tönkre (Dt. u. f. XXII. 62.; XXXI. 57.). A szerződészerű használat következtében előálló rendes kopásért nem felel a bérlő (C. I. G. 38/1904.).

A felmondott *bérlemény megtekintését* köteles a bérlő lehetővé tenni, s ha ezt indokolatlanul megtagadná, kártérítéssel tartozik, pl. ha e miatt nem akadt bizonyos időre bérlő. (Gdt. II. 941.).

III. A bérlet megszűnése.

1. Határozott időre kötött bérlet felmondás nélkül megszűnik, ha a kitűzött *idő lejárt* (Dt. u. f. XVII. 69.). Kivétel a *meghosszabbítás* esete, ami kifejezetten, vagy hallgatólágon történhetik, pl. a bérösszeg felvételével. Hallgatólágos továbbá az előbbi szerződés módosítása nélkül eszközölt kifejezett meghosszabbításnál az eddigi feltételek maradnak kötelezők (Gdt. II. 926.); de lakbérleteknél a hallgatólágos megújítás csak a rendes felmondási időre vélelmezendő s nem anynyi idő tartamára, amennyire a bérlet kötve volt.

2. Határozatlan időre kötött bérlet *felmondás* által szűnik meg. Hogy mennyi a felmondási idő, e tekintetben a szerződés, a lakbérleti szabályrendelet, esetleg a helyi szokás irányadó. Kikötés vagy egyéb szabály híján csak fizetési határnapon és a közbeeső időre lehet felmondani (Dt. r. f. XVI. 9.).

¹ Az a *körülmény*, hogy a bérbeadó a bérletből kifolyólag a bérlő irányában tartozásban maradt, csak eme követelés érvényesítésére és nem a felmondott bérlet egyoldalú meghosszabbítására szolgálhat alapul (Dt. u. f. XV. 115.). L. még II. 3. b).

² A volt tulajdonos a bérlet visszabocsátása iránt akkor is indíthat pert, ha a bérlet tárgyát eladta (Dt. u. f. XXI. 116.). Ha a bérlet van fizetve, a bérlemény rendszerint lejárát előtt is visszaadható (Gdt. II. 958.).

³ Ha a felmondást nem fogadja el a másik fél, kereset indítható (a felmondás lejárta előtt is) a kiürítés idejének megállapítása iránt (Dt. u. f. XII. 124.); ennek hiányában a felmondás hatálytalanná válik (u. o. XXI. 8., III. f. VII. 130.). A felmondásra a lakbér felvételére feljogosít-

3. Megszűnik a bérlet, ha tárgya *megsemmisül*.

4. *Megszüntetés* által is hatálytalanná válhatik a bérlet; amiről, ha közös megegyezés alapján történik, nem kell bővebben szólni. Ellenben az *egyoldalú* megszüntetés (elállás) esetei felsorolandók; a részletesebb szabályok a fentebb előadottakból önként folynak.

a) Elállhat a *bérbeadó*, ha a bérlő szerződésellenesen használja a bérlet tárgyát,¹ ha — megintés ellenére — a bért pontosan nem fizeti (1802:XXII. t.-cz. 4. §.),² vagy ha csődbe jut (1881:XVII. t.-cz. 22. és 23. §.).

tott házmester és a házkezelő is illetékes (Dt. r. f. XXI. 97., u. f. XXXVII. 22.). Ha a vevő az eladónak a bérlet fentartását igéri, a lejárati előtti felmondás hatálytalan (Dt. u. f. XVII. 64.). Ha a bérházat zárgondnok kezeli, a felmondás joga őt s nem a tulajdonost illeti (V. ö. végreh. törv. 208. §.). A felmondás nem köthető feltételhez vagy időhöz.

A lakbérfelmondást behatóan tárgyalja *Térfi*: M. Jogi Lexikon V. 224. A lakbér-felmondás és lakás-kiürítés iránti ügyekben követendő eljárást a 4873/J. M. E. sz. rendelet szabályozza.

¹ Pl. azt rongálja (1881: XVII. t.-cz. 22. §.). A bérlet csak akkor bontható fel, — ellenkező kikötés hiányában: Dt. III. f. XIII. 131. — ha *lényeges* szerződésszegés történt (Dt. III. f. XII. 75.), amit esetleg bírói szemlével kell megállapítani. A tilalom ellenére történt albérbeadás a szerződéstől való elállásra jogosít (Dt. III. f. XVIII. 56.); úgyszintén Hotel garni néven a bérleménynek erkölestelen célra való használása is. (Gdt. II. 912.).

² Nem követelheti a bérbeadó a bérletnek a bérfizetés elmulasztása miatti megszüntetését, ha a bérösszeget a fizetési határidő lejártá és a megszüntetés iránt folyamatra tett per megindítása előtt minden fentartás nélkül felvette (Dt. r. f. XVII. 25., XXI. 50.); de ha ez a per alatt történt, a kereset megáll (C. G. 788/1903.). Fizetési halasztás nem szünteti meg a bérlet felbontásának jogát. (Gdt. II. 958.).

Kérdés, hogy a bérbeadó kimozdíthatja-e önhatalmúlag a nem fizető bérlőt, amint ezt az 1802:XXII. t.-cz. 4. §-a megengedi. Ez a szabály aligha el nem avult már, nem gyakorlás, illetve törvényrontó szokás következtében. (V. ö. *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 886., fentebb 119. §. és Mdt. VIII. 890., 908.). Ha a bérlő, jóllehet lejárati után, de a keresetindítás előtt felajánlja a bért, a szerződés megszüntetése nem kérhető (Dt. III. f. XVII. 143.). Ha az *adót* a bérlő viseli, s ennek megfizetésével késik, a bérlet e miatt is felbontható (u. o. VIII. 4.); de ha az adót közösen fizetik, és mindketten késnek, felbontásnak helye nincs (Dt. u. f. XXXVIII. 82.). A bérlet irodalmából kiemelendő *Berényi* Sándor és *Gräber* Károly: Lakbérleti jog és eljárás cz. m. II. kiad., *Szakolczai* Árpád (M. K. 1902. évi 25. és 50. sz.) és *Kiss* Mór (Magy. Jogi Lexikon II. 775.) czikke s ez utóbbi kapcsán közölt irodalom.

b) A *bérlő* pedig akkor állhat el, ha a bérbeadó a bérlet tárgyát át nem adja; ha annak lényeges hibáit ki nem javíttatja; ha a szerződésszerű használatot nem biztosítja; ha csődbe kerül (1881: XVII. t.-cz. 22. és 23. §.) vagy ha a bérlet tárgyának megigért tulajdonságai hiányzanak.¹

A bérlő vagy bérbeadó *halála* csak akkor szünteti meg a bérleti szerződést, ha ezt kikötötték (3. sz. curiai döntvény). Ha hasznélvező a bérbeadó, a vele kötött bérleti szerződés azon, hallgatólagos bontó feltétel alatt tekintendő megkötöttnek, hogy, ha a *hasznélvezet* véget ér, a bérlet hatálya is *megszűnik* (Dt. u. f. XXXII. 26.).

c) A bérbeadó jogutódját illető megszüntetési jogról már I. alatt szözlöttünk.

194. §. Haszonbérlet.

Haszonbérlet alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amely által az egyik fél gyümölcsöző dolog vagy jog időleges hasznélvezetének átengedésére, a másik fél pedig megállapított ellenérték fizetésére kötelezi magát.

Az előbbi személy a *haszonbérbeadó*, az utóbbi a *haszonbérő*, a kikötött ellenérték pedig a *haszonbér*.

A haszonbérlet rokon a bérlettel s fogalmilag csak annyiban tér el tőle, hogy itt gyümölcsöző dolog vagy jog a tárgy s hogy nemcsak használatra, hanem hasznélvezetre, vagyis az összes gyümölcsök szedésére jogosít. Ennél a rokonságnál fogva rövidebben tárgyalandó a haszonbérlet, s csak az eltérő szabályok domborítandók ki; egyébként pedig a *bérletnél kifejtetteket kell megfelelően alkalmazni* a haszonbérletre.

Mindjárt itt kiemeljük először is azt, hogy a *feles haszonbérlet*, amelynél a haszonbérbeadó nyújtja az ingatlant és viseli az adót, s övé a termés fele, a haszonbérő pedig vetőmagot ad és elvégzi az összes munkát s megkapja a termés másik felét:

¹ A ház elárverezésére vonatkozó lehetőség a bérszerződés érvénytelenítésére vagy feibontására jogszerű alapul el nem fogadható (C. I. G. 630/1901.).

szintén haszonbérlet. Az is előfordul, hogy nem fele, hanem egyéb hányada a haszonbérelt tárgy hozadékának az évi haszonbér.¹

A *haszonbérlő kötelességei* annyiban térnek el a bérbeadóétól, hogy ő csak a nagyobb *helyreállításokat* köteles végezni, a *kisebb javítások* pedig a haszonbérlőt terhelik (Dt. u. f. XVIII. 30.).

A *közterheket* rendszerint a haszonbérbeadó viseli; s, ha elvállalta volna őket a haszonbérlő, a vízszabályozási és ármen-tesítési költségek is értendők a »közterhek« alatt (Gdt. II. 911.).²

¹ Bírói gyakorlatunk, amely igen gyakran ítélkezik haszonbérleti perekben, ami agrár-államban természetes is, ingadozik a feles haszonbérlet jogi minősítése tekintetében s hol haszonbérletet (C. 359/1889., 1180/1890., 6442/1890.), hol szolgálati szerződést állapít meg (C. 3624/1885., 5717/1885., 633/1892.).

V. ö. *Márkus*: M. Jogi Lexikon III. 563., *Hamar* Gyula: M. J. U. 1901/1. és 1905/11. s *Gara* Zoltán: u. o. 1905/4—5. Ez utóbbi kiemeli, hogy a feles haszonbérlet (= részes szerződés) nem haszonbérlet, hanem inkább szolgálati szerződés, mert birtokbaadás és önálló gyümölcsöz-tetés nem jár vele s mert a feles rendszerint csak munkát ad. Szerinte szükséges volna (a köv. §-ban említett szociális törvények mintájára) a részes szerződéseknek külön törvénnyel való szabályozása, a részes munkájának és követeléseinek biztos megvédhetése céljából. *Hamar* nézete szerint e kérdés egységes szabályozása alig képzelhető, mert a föld minősége és a gazdasági viszonyok különbözők; ez az oka, hogy feles, harmados, negyedes haszonbérletekkel is találkozunk. Az ilyen haszonbérlő is a föld okszerű művelésére köteles, s a haszonbérbeadó csak kikötés esetében szabhatja meg, mit és hogyan vessen és műveljen a feles. A feles haszonbérlet is feljegyezhető telekkönyvileg; ez is a végreh. törv. 191. §-a alá esik; a feles is birlaló; illetőségére végrehajtás vezethető; a termést a haszonbérbeadó itt is biztosíthatja s a feles a biztosítási díj felét fizeti. Kiemeli továbbá, hogy a feles nem áll szolgálati szerződésben, mert nem kap munkadíjat, nem köteles a munkát személyesen végezni, betegség esetén nem tartozik őt a haszonbérbeadó gyógyítani, testi épségét, egészségét munka alatt védeni; csak a gazdasági év végére mondható fel a szerződés, amelyet a feles erkölcsisége, jóhírve veszélyeztetése esetén nem lehet felbontani; végül szerződési kötelezettség megszegése esetében (pl. ha rossz vetőmagot ad) ugyan-azok a hátrányok érik a felel, mint a haszonbérlőt.

Az optkv. 1103. §-a szerint ilyenkor társasági szerződés áll fenn.

A feles művelés alá vett földet a feles másnak erejével is munkál-hatja és más magjával yetheti be, sőt jogosítva van a földet másnak ismét feles munkálat alá tovább adni (Dt. u. f. XX. 45.).

² Az 57. számú curiai döntvény szerint kir. kisebb haszonvételi jog haszonbérlete esetében, ha a szerződés szerint a haszonbérlő köteles a

A *haszonbér* egyösszegben, földbirtok haszonbérleténél pedig *holdanként* is határozható meg. Ez utóbbi esetben nem esik a haszonbérlő késedelembe mindaddig a haszonbérfizetéssel, míg a terület nagyságát a haszonbérbeadó ki nem mutatja (Dt. u. f. VI. 29.).¹

A haszonbéri szerződés minden *gazdasági évén belül egységesnek tekintendő*, mert a mi éghajlatunk alatt a gyümölcsöző dolgok évenként csak egyszer hoznak természeti gyümölcsöt, s így a haszonélvezet oszthatatlan. Ennek következtében a haszonbérlet évközben nem szüntethető meg és ha évközben megsemmisül, vagy használhatatlanná válik valamely tény (pl. elemi csapás) által a jogtárgy, haszonbér sem jár; ha pedig fél-évi haszonbért felvett a haszonbérbeadó, ugyanazon gazdasági év lejártá (vagyis: október, néhol november vége) előtt nem kérheti a haszonbérlő elmozdítását (Dt. III. f. XIV. 90., XV. 40.); valamint — ellenkező megállapodás hiányában; Gdt. II. 973. — felmondani is csak a gazdasági év végére lehet (Dt. r. f. XVI. 9., C. G. 567/1904.) és a szerződés hallgatólagos megújítása az egész gazdasági évre történik (Dt. r. f. XXI. 83.).²

haszonbérrelt jog után járó állami, megyei és községi adókat viselni, ez alatt az általános jövedelmi pótdadó s egyéb megyei és községi adók is értendők.

Ha a haszonbérbeadó csak bizonyos meghatározott adónemek fizetését vállalja magára, minden egyéb adók, pótlékok és szolgálatok a haszonbérlőt terhelik (Dt. r. f. XVI. 78.). Ha számszerűség meg is van állapítva az adó, amelyet a haszonbérlő a haszonbérbeadó kezeihez fizet, ez nem tekinthető haszonbérnek; s a szerződéstől függ, hogy az adó felemelése vagy leszállítása a haszonbérlő terhére, illetve javára esik-e (C. 311/1904.). C. I. G. 213/1903.: A haszonbérlő által a haszonbérbeadónak megtérítendő adót szorosan vett haszonbérnek nem lehet tekinteni s az ebbeli fizetési késedelem haszonbér-fizetési mulasztást nem foglal magában. — E felfogás ellen irt *Csipkés* Árpád: J. 1903/51. Az egyházi adó a haszonbérbeadót s a községi ígás munkaváltság a haszonbérlőt terheli. (Gdt. II. 971.).

Ha a jelzálogkölcson kamattartozását nem jelenti be a haszonbérbeadó, s e miatt a haszonbérlő ált. jövedelmi pótdadót fizet: a többletet nem követelheti a haszonbérbeadótól (71. sz. curiai döntv.).

¹ A holdak száma szerint fizetendő haszonbér részleges elengedését nem követelheti a haszonbérlő csupán amiatt, hogy a haszonbérrelt ingatlan egy része ugarnak hagyandó (Dt. III. f. XI. 101.).

² Bírói gyakorlatunk ingadozik a tekintetben, hogy a felmondás mikor történjék. Legjobb volna, ha a felek nem állapították meg,

Ugyancsak a vonatkozó gazdasági év végével köteles a haszonbérő az árverési vevőnek felmondás nélkül átbocsátani a haszonbérlet tárgyát, hacsak az árverési feltételek másképpen nem intézkednek. (1881: LX. t.-cz. 181. §.). Ha haszonélvező kötötte a haszonbérletet, a haszonélvezet megszűntével a tulajdonos a jogtárgy kiadását követelheti ugyan, de a visszabocsátásra kellő időt köteles engedni. (Gdt. II. 1007.).

A haszonbérő *a rendes ember gondosságával és okszerűen* köteles gazdálkodni; amiből a bérlemény jókarban tartása is következik. (Dt. r. f. XXIII. 83., u. f. XXVIII. 92.).¹ Nem szabad neki a megállapított üzemtervtől eltérnie, a birtok termőképességére káros gazdálkodást folytatnia (C. G. 219/1904.); a hármas vetés-forgás szerint kell a földeket művelnie (még ha csak két évig tartana is a haszonbérlet); tilos a lakás céljaira szolgáló épületet eltérő és állagát veszélyeztető módon használnia (C. G. 399/1904.); a haszonbérlet tárgyán nem szabad a fákat kivágnia, csak hosszú haszonbérlet esetén, amikor a fák újra nőhetnek; nem szabad az ott termelt trágtyát elszállítania (Dt. u. f. XIV. 101., XIV. 144., XXVII. 7.); végül, a haszonbérlet ingatlanról homokot elhordania. (C. G. 61/1906.). Ha ezeket a köteleességeket s általában véve a szerződés fontos feltételeit lényegesen megszegi (pl. nem fizeti az elvállalt tűzbiztosítási díjat, vagy elnézi a másik által való homokhordást a haszonbérlet földről) a haszonbérő, *felbontható* — külön kikötés nélkül is — a szerződés és *kártérítés* követelhető (1802: XXII. t.-cz., Dt. r. f. X. 266., u. f. XIV. 101.).² A haszonbérlet fentar-

¹ $\frac{1}{2}$ -évi felmondást kívánni minden esetben. Ha együvé tartozó dolgok részben bérbe-, részben haszonbérbe vétettek, a bérletre is a haszonbérleti felmondási idő irányadó. (Mdt. VIII. 916.).

¹ De az időmúlás által okozott és a rendes használat folytán előálló természetszerű romlás és értékcsökkenés az épületekben a haszonbérlet nem terheli (bpesti tábla 476/1906.). De szólhat a szerződés pl. erdőletarolásról, amikor más a helyzet. (L. fentebb 151. §.).

² Ha a haszonbérbeadó a haszonbérletnek szerződésellenes cselekményéről tudott, s ennek ellenére vele a haszonbéri viszonyt még a gazdasági év lejártá után is folytatta, ezzel a tényével a szerződés megszüntetésére vonatkozó jogáról lemondottnak tekintendő (C. I. G. 232/1903., G. 747/1904.); de a jókarban nem tartás *miatt* a haszonbérlet tartama alatt is követelhető tőle kártérítés. (Grosschmid: Fejezetek I. 592., 643.).

tása mellett azonban kártérítésnek helye nincs. (Gdt. II. 1000). E felbontás iránti jog a gazdasági év végéig feltétlenül érvényesíthető (C. I. G. 126/1904.).¹

Alhaszonbérlet esetében, aminek csak szerződési tilalom esetén nincs helye (Gdt. II. 993.), éppen úgy, mint feles művelésnél, az alhaszonbérlet is tartozhatik kártérítéssel, nevezetesen akkor, ha olyan teljesítéseket (pl. ugarkészítés, cserjeirtás) vállal magára, amelyek a főhaszonbérbeadó javára szolgálnak.²

Elismeri bírói gyakorlatunk — kivált rövidebb haszonbérletnél — a haszonbérletnek *haszonbérelengedésre* való igényét akkor, ha lábon éri elemi csapás — azaz a természeti erők kivételes működéséből származó és el nem hárítható károsodás — a termést, pl. vízáradás, háború, sáskajárás (C. 812/1891., 6084/1885.); ha csak kifejezetten ki nincs zárva a haszonbérelengedésre való igény a szerződésben. (Gdt. II. 983.). Elemi csapás a haszonbérletet a haszonbérnek késedelmes fizetésére fel nem jogosítja. (Gdt. XIII. 399.).

Nem jár sosem haszonbérelengedés, ha asztagban, vagy a magtárban éri casus a termést.

Különbözik a casustól az az eset, amidőn a haszonbérlet tárgya egyéb oknál fogva, pl. részleges elvonás, műszaki munkálatok, újabb folyamrendezés miatt lesz részben használhatatlanná, vagy ha a haszonbérlet hibáján kívül a haszonbérlet tárgyán oly lényeges változás áll be, amely a használat által eddig elért eredményt állandóan csökkenti (C. 693/1904.): Ekkor feltétlenül igényelhető a haszonbérnek részleges elengedése; sőt van olyan bírói döntés is, amely szerint részleges elvonásnál a haszonbérelengedéssel nem tartozik beérni a haszonbérlet, hanem jogosítva van az elvont terület után, a helyi viszonyoknak megfelelő elmaradt hasznót követelni, amely minden hátralevő év leteltével ítélhető csak meg külön-külön, mert lehet, hogy valamelyik évben nem mutatkozik haszon. (Dt. III. f. X. 8.). Ilyen okok miatt a szerződés megszüntetésének csak akkor van helye, ha a bérlemény tárgyát egészben, vagy túlnyomó részében elvon-

¹ Ha a haszonbérlet a haszonbérlet folytatása végett maga mellé társakat vesz, nem forog fenn alhaszonbérlet. (Mdt. VIII. 914.).

² Kimondta ezt a nagyváradi tábla: I. Jog 1903/38.

ták, illetve, ha az ily mértékben átalakult vagy használhatatlanná vált (Gdt. II. 935.).

Ha *jog* a haszonbérlet tárgya, a haszonbérlet csak abban a mértékben és azok közt a törvényszabta korlátok közt gyakorolhatja azt, amely mértékben és korlátok, közt azt a haszonbérbeadó gyakorolhatná.¹

Végül megjegyezzük, hogy, mint a 154. §-ban már tárgyaltuk, *egyévi haszonbér* erejéig van a haszonbérbeadónak (illetve alhaszonbérbeadónak) *törvényi zálogjoga és visszatartási joga*.

Minden más kérdés tekintetében az előző §. irányadó, haszonbérlet esetén is;² s csak azt kell még kiemelni, hogy, ha a haszonbérleti viszony megszűnik, nem maradhat az ingatlanon addig a haszonbérlet, amíg terményeit betakarítja, hanem csak megtérítést kérhet azokért a be nem takarított terményekért, amelyeket a haszonbérbeadónak átengedni köteles (C. I. G. 380/1904.).³

195. §. Szolgálati szerződés.

I. Szolgálati szerződés alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az egyik fél meghatározott emberi munkára, a másik pedig ellenérték fizetésére kötelezi magát.⁴

¹ Kimondta ezt a Curia pl. a vásártartási jogra nézve (Dt. III. f. XVIII. 134.). Curia I. G. 308/1902: Nagyobb területen a hely közelebbi meghatározása nélkül úgy a már nyitott, mint a haszonbérlet részéről nyitható bányákból bizonyos fajú kőzeteknek a haszonbérlet részéről saját részére kizárólagos *kiaknázási joga* iránt létrejött haszonbérleti szerződés önmagában véve a *szerencseszerződés* jogi természetével bír; ilyen szerződésnél tehát külön kikötés nélkül a haszonbérbeadót az illető fajú kőzetek létezése iránt általában véve, úgyszintén erre vonatkozóan a hely és idő tekintetében *szavatosság* nem terheli.

² A haszonbérlet irodalmából kiemelendők: *Krisztinkovich* Iván monographiája: A haszonbérleti jog mai érvényben, *Kiss Géza*: A haszonbérletengedéssel cz. értekezése és *Kiss Mór* cikke: Magy. Jogi Lexikon, IV. 20. V. ö. optkv. 1091—1121. §.

³ Ha azonban a fundus instructus elhelyezésére nézve a szabálytól eltértek a felek, a haszonbérbeadó, illetve az új haszonbérlet saját fundus instructusa részére csak megfelelő hely átengedését követelheti a régi haszonbérletől. Az ú. n. vas-szerződésre nézve L. fentebb 151. §.

Az előbbi felet *munkavállalónak*, az utóbbit *munkaadónak*, a kikötött ellenértéket pedig *bérnek* nevezzük.

A szolgálati szerződésnek, a teljesítendő emberi munkálkodás sokféleségénél fogva, több fajtája van. Ide tartozik nevezetesen: a háztartás, gazdaság, ipari vagy kereskedelmi üzlet körébe eső mindenféle személyes szolgáltatás; továbbá a szellemi munka egymagában is, ha állandóan le van kötve, pl. az egyesületi-, házi-orvos, a jogtanácsos szolgálata. Testi és szellemi munka egyaránt tárgya a szolgálati szerződésnek s ezen az

dolgok és jogok) lényegesen eltérnek, egymástól. Rokon azonban vele a *vállalkozási és az alkuszi szerződés*, amelyeknél szintén emberi munkát nyújt az egyik fél, de ez csak eszköz s a cél valamely mű előállítása, illetve jogügylet megkötése. Ezt a három szerződést közös néven *munka-szerződésnek* lehetne nevezni. A szolgálati szerződés elhatárolandó a *megbízástól*, amit a 198. §-ban fejtünk ki. Néha, pl. a jószágkormányzónál, a szolgálati és megbízási szerződés találkozik (vegyes jogügylet). Megjegyzendő még, hogy mindenféle emberi munka tárgya lévén a szolgálati szerződésnek (*locatio conductio operarum*), elejtette a magyar magánjog is (az optkv. 1151—1174. §-aival egyezően) a római jognak azt az alapelvét, amely szerint csak az alsóbb és közönségesebb szolgálat lenne ide vonható.

Érezhető hiánya tételes jogunknak, hogy nem tartalmaz intézkedést az *akkord-szerződésről*, amely akkor forog fenn, ha munkáscsoport megállapított bérért bizonyos meghatározott munkát köteles elvégezni. E szerződés közgazdasági fontossága egyre emelkedik s a munkaadók és munkások felmerülő surlódások egyik oka az is, hogy ez a szerződés nincs törvénynyel szabályozva. Összefügg vele a *kollektív munkaszerződés és a tarifaszerződés* kérdése, amely szintén szabályozatlan. Németországban is csak a 28. jogászgyűlés foglalkozott e kérdésekkel 1906-ban.

Az előbbi, tételes rendelkezés hiányában is, gyakran előfordul, t. i., ha több munkás együtt köt munkaszerződést ugyanazon feltételek mellett, esetleg több munkaadóval, amikor több személy a szerződő fél az egyik, vagy mindkét oldalon.

A tarifaszerződés pedig abban áll, hogy a munkások lekötik bizonyos időre munkaerejüket a velük szerződő vállalkozóval, vagy vállalkozókkal szemben, de bizonyos munkafeltételeket közösen megszabnak (pl. bérminimuma, munkaidő maximuma), amelyeket a kötendő munkaszerződésben meg kell tartani. Itt is fenforog a kollektív szerződésből több elem, de, mert a munkaadó a szerződést megszegő munkástól kárát alig hajthatja be, a fejlődés oda vezet, hogy a vállalkozók és munkások szervezetei kötik meg a tarifaszerződést, amely minden szervezeti tagra kötelező s a kárért felel a vagyonnal bíró munkásszervezet.

A C. (3297/1889., 589/1901.), helytelenül, útját vágja a tarifaszerződések keletkezésének (pedig ezek a sztrájk meggátolásának legjobb

alapon a munkavállalónak is többféle neve van: cseléd, segéd, tanoncz, mezei munkás, gazdatiszt, színész, hivatalnok stb.; valamint a bért is — kivált a szellemi munkánál — jutalomnak, díjnak, fizetésnek hívjuk.¹ Az elnevezésbe belejátszik az a körülmény is, hogy a szolgálat felvállalása nem történik mindig magánjogi szerződés által, hanem a szolgálatvállaló sokszor egyúttal közhivatalnok is, amikor jóformán csak a díjazás tekintetében esik magánjogi elbírálás alá a közte és a munkaadó közt fennálló jogviszony.

A szolgálati szerződést nem szabályozza egységesen a magyar magánjog, hanem egyes szolgálatokról *specialis törvények* szólnak, amelyeknek főbb elveit külön kell tárgyalni. A szolgálati szerződés *általános szabályait* részint ezekből a törvényekből, részint a szokásjogból lehet aztán levonni. Egyes esetekben külön szabályzatok, pl. színházi törvények, gyári szabályrendeletek, a vasuti szolgálati rendtartás (1907: XLIX. t.-cz.) is figyelembe jönnek.

II. A szolgálati szerződés érvényessége, általában véve, nincs *alakszerűséghez* kötve; de az 1898: II., 1899: XLI., 1900: XXVIII., XXXIX. és 1907: XLV. t.-cz.-nek bizonyos szolgálati szerződéseknél, vagy bizonyos körülmények közt kivételt tesznek e szabály alól.² Lényeges kellék, hogy benne *a munka neme*, vagy legalább *a foglalkozás köre*³ meg legyen

eszközei), azon az alapon, hogy az ipartörvény 162. §-a az összebeszéléseket érvényteleneknek mondja ki; feleli azonban, hogy ez csak a munkásokra vonatkozik, holott itt munkások és munkaadók „beszélnek össze“. V. ö. Zerkovitz Zsigmond: Jogállam 1907/6. s az ott id. irod.

Az egész §-ra nézve v. ö. Meszlény: 2. §-nál id. m. 183—216. §., Moldoványi: M. Jogi Lexikon V. 485., Kiss M.: u. o. 490. és VI. 445. A házastársak szolgálati szerződésére nézve l. fentebb 87. §.

Ha a munkavállaló (pl. orvos, ügyvéd) számlát nyújt be, a munkaadó követelheti annak tételként való részletezését.

¹ A munkabér a fogyasztásra kész javak igazságos elosztásának egyik tényezője. Napjainkban heves küzdelem folyik a tekintetben, hogy ne csak a vagyon ura élvezze a gyümölcsöt, hanem a munka jutalmaként az eddiginél több jusson belőle a munkásnak.

² Pl. a gazda a szóval kötött szerződési megállapodásokról a gazdasági (külső) cselédnek kívánatára bérlevelet kiadni köteles; sőt a törvényhatóság ezt minden ily esetre szabályrendelet útján kötelezővé teheti. (1907: XLV. t.-cz. 5. §.).

³ Ha a munkavállaló állásával össze nem kötött szolgálatokat teljesít, ezekért a körülmények szerint megállapítandó külön díjazást köve-

határozva és hogy *bérért* teljesítsen a munkavállaló. Ha bér nincs, szolgálati szerződés sincs, hanem lehet pl. ajánlékozás.¹

Bizonyos állású vagy foglalkozású embereknel, azonban (pl. orvosnál: 1876: XIV. t.-cz. 48. §., ügyvédnél: 1874: XXXIV. t.-cz. 54. §.);² továbbá, ha a végzett munka olyan minőségű, amelyet általában véve csak díjazás mellett szoktak teljesíteni (pl. ha valakit neveltek a családban, de egyúttal cselédmunkára szorították: Dt. III. f. XVII. 19.), jár bér *kikötés nélkül is*, hacsak nem volt előre kizárva (Dt. r. f. XI. 13., XVII. 46., u. f. XXXVII. 4., C. 5789/1902., G. 4/1904.).

telhei, melynek mennyisége a fenforgó körülményekre tekintettel, a bíróság belátása szerint határozandó meg. Ezen az alapon a házmesternek betegápolásért (Dt. r. f. XVIII. 37.), házi orvosnak a massageért, mint különleges gyógymóderért, külön díjat állapított meg a Curia (Dt. u. f. XXXIV. 61.).

¹ Ez fontos olyankor, ha valaki másnak háztartásában van, akár huzamosabb ideig is, pl. mint rokon, vő, nevelt gyermek, közös háztartásban élő nő, anélkül, hogy eltartására és foglalkoztatására nézve meggyeztek volna a felek. Ha ez a viszony megszűnik, nem jár sem díj az ilyen szolgálatokért, sem kártérítés (Dt. r. f. XXIII. 55., III. f. II. 101., C. 1236/1903.). A szolgálati díj felemelése és a szolgálati működés körének kiterjesztése új szerződésnek nem minősítendő. (Gdt. II. 1017.).

A bér, az ipartörv. 88. és 111. §-a szerint, szabad egyezkedés tárgya ugyan, de a munkásszervezetek létesülése, munkaközvetítés, gyors közlekedés stb. folytán ez többé nem érvényesülhet teljesen.

Minthogy ez a munkaszerződés más feltételének megszabásánál is fenforog, munkás és munkaadó bizonyos kényszerhelyzetben szerződik sokszor; de helytelen azt tanítani, mint *Ágoston* teszi (196. §-nál id. jogászegyl. ért.), hogy a munkás, ha a viszonyok változnak, ha a szerződést károsnak ismeri fel, attól egyszerűen elállhat, sztrájkhoz lévén joga. A szerződés kell, hogy mindenkit kössön (I. 25. §.), mert különben anarchia támad, megsemmisül a termelés folytonossága, amely épen oly fontos, mint a tulajdon szentsége. Nem sztrájk kell tehát, hanem a kollektív- és tarifaszerződések behozatala, amelyek mellett munkásra és munkaadóra nézve egyaránt igazságosan lehet megállapítani a munkaszerződés tartalmát s annak érvényesülését jobban lehet biztosítani, mint egyéni munkaszerződéssel, kartellel, sztrájkokkal. E két utóbbi erkölcstelen is (I. 28. §.).

² Házi-orvosi minőség, amelyért évi átalány jár, kifejezett előleges meggyezést feltételez s e nélkül minden orvosi működésért külön díjazás követelhető. (Gdt. II. 1015.). Házvezetőnk kikötés nélkül is követelhet díjazást. (Gdt. XIII. 823.).

A kikötött szolgálatot kellő gondossággal és rendszerint *személyesen köteles* a munkavállaló teljesíteni; helyetteséért felelőtlenül, tehát nem csupán *culpa in eligendo* esetén felelős. (Gdt. II. 1018.).¹ A szolgálat *idejére, módjára és feltételeire* nézve a szerződés irányadó.² Ugyanez állapítja meg rendszerint *a bért* is; ilyen megállapodás hiányában a bíróság dönt e kérdés felől, amikor is pénzben ítélandó meg a bér, hacsak a szerződés egyéb szolgáltatást nem ír elő, anélkül, hogy annak nagyságát körvonalazzná.³

A szerződésben foglalt rendelkezés, vagy ennek hiányában a felek vélelmezett akarata szerint döntendő el, hogy melyik fél tartozik adni *a munkaeszközöket, berendezéseket* stb.

Ha a munkavállaló *nem teljesít*, vagy ha a munkaadó jogos ok nélkül *nem fogadja* el tőle a szolgálatot, a másik félnek *kártérítésre* van igénye. A munkavállaló, ha határozott időre szerződött is, nem az egész bért, hanem csak azt a különbözetet követelheti, amennyivel másutt kevesebbet keresett; s ha nem kapott foglalkozást, igazolnia kell, hogy utána nézett (Dt. u. f. XXXIV. 14., III. f. X. 157., C. 1164/1892.).

A szolgálati szerződés *megszűnik*, ha a kikötött idő lejárt; legszemélyesebb kötelezettségnél, ha *a munkavállaló meghalt*; továbbá, ha közös megegyezéssel *megszüntetik* a szerződést; végül, ha egyik fél *felmondja*, azt, vagy egyoldalulag *eláll* tőle. A részletekre nézve a speciális törvények tartalmazznak

¹ Hogy a tömegmunkát is személyhez kötöttnek tekinti a törvényhozás, mutatja ezt *a clausula rebus sic stantibus* elvének éppen a munkástörvényekben való újabb alkalmazása is; pedig ez az ilyen munka természetével ellenkezik. (V. ö. fentebb 25. §.).

² Sok esetben az elvégzendő munka természete is kellő támpontokat nyújt. Így pl. a mezei munka abban az időszakban teljesítendő, amelyben rendeltetésének megfelel; s a munkaadó a munkavállaló hibájából kellő időben nem teljesített szolgálmányt nem köteles oly időben elfogadni, amikor azt már sikeresen fel nem használhatja. Ilyen fajta munkáknál azonban a munkaadó a munkavállalót értesíteni köteles, hogy a szolgálmányt hol, mikor és milyen munkában kívánja felhasználni. (Mdt. VIII. 947.).

³ A provisio, mint az alkalmazott munkájának a díjazása, a határozott összegben megállapított fizetéssel azonos elbírálás alá esik (bpesti keresk. és váltótörvénytörvény D. 86/1904.).

intézkedéseket.¹ Általános szabály, hogy a munkaadó *csődbe jutása* miatt akármelyik fél felmondhat (1881: XVII. t.-cz. 24. §.); továbbá, a különös *szakismeretet* igénylő szolgálati szerződést a munkaadó felmondás nélkül felbonthatja, ha a felfogadott egyénnek az elvállalt teendőkre való képtelensége bebizonyul s ilyenkor sem kártérítést, sem a le nem járt időre bért nem tartozik fizetni neki (Dt. r. f. XIV. 169.).

A szolgálati szerződést a munkaadó *bármikor felmondhatja*, sőt *azonnal megszüntetheti*; de ilyenkor a felmondási időre járó bért és az élvezett egyéb javadalom, pl. ellátás, lakás, kert-használat, egyenértékét meg kell fizetnie, tekintet nélkül arra, hogy kapott-e a munkavállaló másutt foglalkozást² s, ha igen, milyent (Dt. u. f. XXXVIII. 86., III. f. V. 80., XV. 71.). Felmondásnak nincs azonban helye, ha határozott időtartam vagy elmozdíthatatlanság van megállapítva, vagy ha a szerződés a munkavállaló életére szól.³ Ha az ilyen szerződést mégis megszüntetné a munkaadó, a munkavállaló életfogytaig, ha pedig meghatározott időre szól a szerződés, az egész hátralékos időtartamra eső javadalom megtérítendő (Dt. u. f. XVII. 42. III. f. VIII. 28.) mégis azzal a korlátozással, hogy a munkaadó újból igénybe veheti a munkavállaló szolgálatát, és ha ez másutt alkalmazást kap, vagy ha az új alkalmazást saját hibájából visszautasítja, az ilyenkor élvezett, illetve elmulasztott javada-

¹ Bírói gyakorlatunk állandóan alkalmazott ügyvédnek (C. 3791/1905.), bányaeorvosnak (Mdt. I. 162.), napilap szerkesztőjének, egy évi, segédszerkesztőjének 3 havi, belmunkatársának 6 heti, heti divatlap szerkesztőjének 6 havi, vidéki élcslap, heti lap, szaklap szerkesztőjének, napilap rovatvezetőjének 3 havi, állandóan alkalmazott hatósági és fürdőorvosnak egy évi, magánnevelőnek 3 havi felmondási időt állapít meg. (Gdt. II. 1021.). Gazdatiszt felmondásának írásban kell történnie (1900: XXVII. t.-cz. 12. §.).

A szolgálat megszüntével a munkakönyv és bizonyítványok kiadandók; ennek megtagadása esetén a munkaadó kártérítéssel tartozik arra az időre, amely időn át a megtagadás következtében a munkavállaló nem léphetett szolgálatba. (Gdt. II. 1033.).

² Mérnöknek azonban a nagyváradi tábla a felmondási időre járó fizetést nem ítélte meg, mert azonnal más állást kapott, s mert reá az ipartörv. 92. és 97. §-ai nem alkalmazhatók. (Gdt. XIII. 825.).

³ A gazdasági (külső) cseléd szolg. szerződése tilos és semmis, ha a szolg. időt évek, hónapok, hetek vagy napok határozott számában kifejezni nem lehet. (1907: XLV. t.-cz. 7. §.).

lom beszámítandó. (Gdt. II. 1027.). Ez az u. n. *tarifált kártérítés*. A munkaadó felelőssége megszűnik, ha vállalata nem áll fenn többé, vagy ha utóbb elbocsátásra, nyugdíjazásra merül fel ok. Speciális törvények egyébként intézkedhetnek, pl. végkielégítést, bármikor foganatosítható nyugdíjazást mondhatnak ki.

A *próbaidőn* belül bármikor felbontható a szolgálati szerződés, minden jogkövetkezmény nélkül (Dt. u. f. XVII. 42.).

Ha a szolgálat *betegség* miatt időlegesen nem teljesíthető, ez nem esik a szolgálat megtagadásának vagy elhagyásának szempontja alá s, a szerződés vagy a speciális törvény rendelkezése szerint bizonyos ideig bér is jár a munkavállalónak (Dt. III. f. II. 81., X. 34.).

A bér mellett felemlítendő ellenérték még a *kegydíj és nyugdíj*. Ez utóbbira nézve közhivatalnokoknál a megfelelő törvények irányadók; magánhivatalnokoknál és egyéb alkalmazottaknál pedig a szerződés vagy a vállalat nyugdíjszabályzata. Ha valakit egész életére, vagy úgy fogadtak szolgálatba, hogy »jövőjét biztosítják«, szolgálatképtelensége vagy elbocsátása esetében nyugdíjra vagy legalább végkielégítésre van igénye.¹ A nyugdíj havonként előre fizetendő; s a körébe eső vitás kérdések fölött — az 1885: XI. t.-cz. hatálya alá tartozó államhivatalnokokat stb. kivéve (1885: XI. t.-cz. 61. §.) — a rendes bíróságok határoznak, külön kikötés nélkül is (Dt. r. f. XIX. 47., u. f. XII. 35., III. f. IX. 31.). A nyugdíj ilyenkor sem ajándék (Dt. u. f. XXIII. 44.).²

Minden állandó szolgálati szerződés lényeges alkotóeleme a

¹ Ha a nyugdíjnak megfelelő jövedelemmel egybekötött állást biztosít a munkavállalónak a munkaadó, a nyugdíjat tovább nem köteles fizetni, akkor t. i., ha a jövő biztosítása mellett fogadta őt fel. (Dt. u. f. IX. 46.).

Minthogy a sztrájk tiltott és büntetendő cselekmény (1884: XVII. t.-cz. 164., 1898: II. t.-cz. 63. és 68., 1899: XII. t.-cz. 31., 1899: XII. t.-cz. 18., 1900: XXVII. t.-cz. 20., 1900: XXIX. t.-cz. 30. §., 1907: XLV. t.-cz. 57. §.) miatta a munkás elbocsátható s nyugdíja is elvonható. (Gdt. II. 1029.).

² Ha a munkaadó kötelezés nélkül szokott munkásainak, bizonyos kor elérése után s bizonyos szolgálati idő leteltével nyugdíjat adni, amelynek fejében bérlevonást nem eszközölt, a munkásoknak a nyugdíjra, ha annak továbbfizetését megtagadja a munkaadó, követelési joguk nincs.

fegyelmi jog, amelynél fogva a munkaadó irányíthatja, ellenőrizheti a munkavállaló működését s a munka helyes végzését közvetlenül vagy közvetve kikényszerítheti. Ezt az egyes törvények ki is mondják; s a sanctió lehet: bérlevonás, megdorgálás, pénzbírság, elbocsátás stb. Esetleg külön fegyelmi szabályok állhatnak fenn és a vállalat saját fegyelmi hatósága lehet jogosítva eljárni. Akár az ezen hatóság, akár a munkaadó által alkalmazott sanctio ellen bírósághoz lehet — az általános elvekből kifolyólag — fordulni, s a fegyelmi határozat nem *res judicata*. Ennélfogva a bíróság vizsgálhatja:

1. megtörténtek-e a fegyelmi jog gyakorlásának alapjául szolgáló tények;

2. e tények alapján megfelelő-e a büntetés;

3. a netán előírt fegyelmi eljárás szabályait megtartották-e és

4. ilyen büntetés szabható-e ki. Gyakorlatunk — helytelenül — a két előbbi kérdést nem tartja bíróság elé vihetőnek.¹

Végül még egy fontos szabályt kell itt kiemelnünk, amely az 1893:XXVIII. t.-cz. hatálybaléptetése óta fejlődött ki minden munkavállaló javára, szemben a munkaadóval. Ez a szabály pedig abban áll, hogy a munkaadó *felelős minden olyan bal-esetért*, amely munkaközben éri a munkavállalót, ha ez a munkaadó mulasztása miatt következett be. Sőt sok esetben a munkaadó terhére a tárgyi felelősséget is alkalmazza a bírói gyakorlat; ezt a felelősséget azonban az 1907:XIX. t.-cz. a hatálya alá tartozó munkaadók javára lényegesen enyhítette. (L. alább 206. §.).

III. Az alábbiakban tárgyaljuk azokat a szolgálati szerződéseket, amelyekről *külön törvényeink* vannak. Ide természetesen csak a magánjogba vágó rendelkezések tartoznak, s a közigazgatási vagy büntetőjogba eső tantételeket mellőztük; valamint nem ismételjük azokat az általános szabályokat, amelyeket fentebb kifejtettünk, s amelyek a szolgálati szerződések minden fajára vonatkoznak.

¹ V. ö. M. J. U. 1907/2.; C. 1111/1897., 731/1898., 6800/1905., 6809/1905., 39/1906.

A) Szolgálati szerződés gazda és cselédje között.

Erre a szolgálati szerződésre nézve az 1876: XIII. t.-cz. és az 1898: XXI. t.-cz. 5. §-a, a gazdasági (külső) cselédeket illetőleg pedig az 1907: XLV. t.-cz.¹ irányadó.²

I. Cseléd és gazda fogalma.

Cseléd az, aki magát szerződésileg bizonyos háztartás vagy gazdaság körül, személyes és folytonos szolgálatoknak legalább is egy havi időtartamon át bérért való teljesítésre kötelezi. *Gazda* pedig az, aki a szolgálati szerződésnél fogva a cseléd bérét kiszolgáltatni köteles (1876: XIII. t.-cz. 1. §.).

A cselédek kétfélék: *gazdasági (külső) cselédek*, akik szerződésileg kötelezték magukat, hogy valamely gazdaságban személyes és folytonos szolgálatokat bérért legalább is egy hónapon át teljesítenek (1907: XLV. t.-cz. 1. §.); és *házi vagy belső cselédek*, akik kizárólag vagy legalább főleg a házban és a körül, vagy a család egyes tagjainak szolgálatában teljesítendő munkálatokat kötelesek végezni (1876: XIII. t.-cz. 59. és 64. §.). Azokat a cselédeket, kik háztartásbeli és egyszersmind gazdasági munka teljesítésére szegődnek, ha csak a szerződésből az ellenkező ki nem tűnik, gazdasági cselédeknek kell tekinteni (1907: XLV. t.-cz. : 1. §.).

Nem tekinthetők cselédeknek:

a) azok, akik *tudományos előkészültséget* s általában magasabb műveltséget feltételező, habár folytonos szolgálatokat teljesítenek;

b) azok, akik személyes és folytonos, de *nem háztartási vagy gazdasági szolgálatra* vannak lekötelve, mint pl. a kereskedő- és iparos-segédek, tanoncok, gyári és iparos munkások stb.; végre

¹ A cselédszerződést magánjogpolitikai szempontból behatóan tárgyalja, a ma érvényes jogszabályok időszerűtlenségét kimutatja, s a szükséges reformokra nézve helyes indítványokat tesz *Mészlény Artur*: Jogállam 1905/2.

² Ez utóbbi t.-cz. 69. §-a hatályon kívül helyezte az 1876: XIII. t.-cz.-nek a gazdasági (külső) cselédekre vonatkozó intézkedéseit úgy, hogy az id. t.-cz. immár csak a házi (belső) cselédekre alkalmazható. Az 1907: XLV. t.-cz. hatálya alá tartozó cselédekre vonatkozó szabályokat l. alább P) alatt.

c) azok, akik háztartási és gazdasági teendőkre ugyan, de *naponkénti díjazás mellett*, vagy bizonyos *részért* vannak lekötelve, pl. napszámosok, részes munkákat teljesítők, szakmányosok, varrónők stb. (1876: XII. t.-cz. 3. és 1907: XLV. t.-cz. 1. §.).

II. A cselédszerződés érvénytelensége.

Érvénytelen az olyan cselédszerződés, amely bizonytalan időre szól, vagy amelyben legalább a felmondás joga nincs kikötve; továbbá érvénytelen a jó erkölcsökbe vagy törvénybe ütköző cselekmény elvégzésére való kötelezés (1876: XIII. t.-cz. 13. és 14. §.).

III. Elállás a szolgálat megkezdése előtt.

A szerződés megkötése után *nem köteles a gazda a cselédet elfogadni:*

a) ha a gazda a cseléd *hűsége vagy erkölcsi magaviselete iránt* utólag alapos kifogásokat érvényesít, vagy ha a cselédre nézve azoknak az eseteknek valamelyike áll be, amelyek miatt a gazda cselédjét rögtön vagy felmondás nélkül elbocsájthatja;

b) ha a cseléd előbb észre nem vett *undorító vagy ragályos nyavalyában* szenved;

c) ha a cseléd már előbb szolgálatába *beállani vonakodott*;

d) ha a *gazdát* időközben véletlen *elemi csapás*, árvíz vagy tűzvész érné, mely miatt cselédei számát apasztani kénytelen.

Ezekben az esetekben a gazda a cselédet legfeljebb *3 nap alatt* tartozik értesíteni s a fogláló visszatérítésére — kivéve a d) pont esetét, amelyben azt elveszti — igényt tarthat (u. o. 21. §.).

A cseléd ahhoz a gazdához tartozik beállani, akivel legelőször szerződött; s a többiek, a fogláló visszatérítésén kívül, a cselédszerzési díjak és költségek, úgyszintén egyébként netán szenvedett káruk megtérítését követelhetik a cselédttől (u. o. 18. §.).

¹ A II—VI. alatt közölt szabályok kizárólag a házi vagy belső cselédekre vonatkoznak; de a gazdasági (külső) cselédekre is az 1907: XLV. t.-cz. sok hasonló rendelkezést tartalmaz; l. alább.

A szerződés megkötése után *nem köteles a cseléd szolgáltatba lépni:*

a) ha időközben oly *betegségbe* vagy állapotba esik, amely őt a szolgáltatásra képtelenné teszi;

b) ha a nőcseléd *férjhez megy*, és a férj beleegyezését általában megtagadja, hogy neje szolgálati viszonyba lépjen;

c) ha a cselédre időközben oly *örökség* száll, amely az ő jelenlétét szükségessé teszi; de ebben az esetben alkalmas helyettesről köteles gondoskodni;

d) ha a cselédnél anélkül, hogy ezt a beszerződés alkalmával kikötötték volna, az kívántatnék, hogy gazdáját kövesse akkor is, midőn az lakását állandóan *más községbe* teszi át;

e) ha családi viszonyai úgy változnának, hogy *honléte elkerülhetetlenül szükségessé vált;*

f) ha az ideiglenesen szabadságolt, vagy a besorozott *katonát behívják.*

Ezek a körülmények szükség esetén bizonyítandók, s a cseléd köteles *a foglaltat visszaadni*, kivéven a c) alatti esetet, ha alkalmas helyettest állított (u. o. 10. és 22. §.).

IV. A gazda köteleességei.

Ha a *bér, ellátás, ruházat* stb. iránt a szerződésben határozott megállapodás nem történt volna, a cselédet olyan ellenérték illeti, mint a milyent vele hasonló foglalkozású cselédnek a szolgálat helyén, illetőleg a legközelebbi vidéken legtöbb esetben adni szoktak. *Ajándékokra* a cseléd igényt nem tarthat; ezek merőben a gazda jóakarától függnék (u. o. 26. és 27. §.).

Köteles a gazda a cselédnek kialkudott vagy az előbbi pont szerint megállapított *bérét és egyéb illetményeit*, a meghatározott, illetőleg szokásos időközben, *pontosan kiadni*; a kikötött *étkeztetést* pedig egészséges minőségben és elegendő mennyiségben kiszolgáltatni; továbbá gondoskodni arról, hogy a tanító köteles cseléd *iskolába járjon* (v. ö. 1868: XXXVIII. t.-cz. 1. §.) és hogy időről időre részt vehessen saját hitfelekezetének *istentiszteletében* (1876: XIII. t.-cz. 28. és 29. §.). Köteles ügyelni arra, hogy a cseléd *erkölcsös életet* folytasson, s munkával túl ne terheljék (u. o. 30. §.).

Ha a cseléd saját hibájából *megbetegszik*, nem tartozik a gazda gyógyíttatni; ha a cseléd betegsége *a gazda hibájából* keletkezett, felgyógyulásáig tartozik őt a gazda ápoltatni és gyógykezeltetni; ha végül *a szolgálati idő alatt* lett beteg a cseléd, és egyik fél sem hibás, a gazda legfeljebb 30 napig köteles ápolásáról és gyógyíttatásáról gondoskodni. Ha az utóbbi esetben *kórházba vagy gyógyintézetbe* vitték a beteg cselédet, az összes költségek csak akkor terhelik a gazdát, ha a megbetegedés legalább 15 napi szolgálat után állott be (u. o. 32—34. §. és 1898: XXI. t.-cz. 5. §.).¹

V. A cseléd kötelességei.

A szegődött munkát *pontosan és személyesen* köteles a cseléd teljesíteni s az engedély nélkül alkalmazott *helyettesítésből* eredt kárért felelős.² A munka végzésére hatósági kényszereszközökkel is szorítható. A szolgálat megtagadásából s a rossz-akaratból, hanyagságból, vagy vigyázatlanságból származó kárt tartozik gazdájának megtéríteni. A cseléd által viselendő *károkért* a cseléd bérének megfelelő része visszatartható, s, ha belőle ki nem kerül a kár, az a cseléd egyéb vagyonából fedezendő. A cseléd a házirendhez s a gazda parancsaihoz tartozik alkalmazkodni s erkölcsös életet kell folytatnia. Vele szemben *házi fegyelmi joga* van a gazdának.³ Bizonyos esetben a cseléd *ingói zár alá vehetők*, s szolgálati kihágásaiért *fizetéslevonással* fenyíthető (u. 35—47. §.).⁴

¹ Az 1898: XXI. t.-cz. 5. §-át olyképpen értelmezi a közigazgatási bíróságnak 1001/1905. sz. ítélete, hogy a „feleség, mint a férjjel közös háztartásban élő és a cseléd szolgálatát szintén igénybevevő, a cseléd után felmerült kórházi költségekért, a férjjel egyetemlegesen felelős.“

² C. 6250/1903.: Megállapított a cseléd kártérítési kötelezettsége, mert kötelességmulasztást követett el az által, hogy gazdájának engedelme nélkül az istállóból eltávozott, és az éjjelt a házon kívül töltötte, és mert ezen szóbanforgó kötelességmulasztás és a gazdát a cseléd távollétében támadt tűz által ért kár közt oly okozati összefüggés van, mely a felelősséget megállapíthatja.

³ A gazdasági (külső) cseléd 18 éves koráig áll a gazda házi fegyelme alatt (1907: XLV. t.-cz. 3. §.).

⁴ A közigazgatási bíróságnak 2436/1904. sz. ítélete szerint a cseléd ruhái nem tarthatók vissza s a bér is kiadandó, ha 8 nap alatt a polgári bíróságnál nem indította meg a gazda a polgári pert, amit a bünper nem helyettesít.

VI. A cselédszerződés megszűnéséről.

A cselédszerződés megszűnik — az általános eseteken kívül — cseléd, a gazda, vagy azon családtag *halála* következtében, akinek kizárólagos szolgálatára fogadták a cselédet; s bizonyos esetekben *felmondás* alapján, vagy anélkül is.

A) A *felmondás* vagy a kikötött, illetve szokásos felmondási időben történhetik, vagy bármikor. Az utóbbi osztályba tartoznak a következő esetek:

1. A *gazda időn kívül felmondhat*:

a) ha a cselédnek arra a munkára, amelyre felfogadták, *kellő ereje vagy képessége nincs*;

b) ha a cseléd kötelessége teljesítése körül a gazda intései után *sem fejt ki szorgalmat*;

c) ha a cseléd *munkanapon* a gazda engedelmé nélkül, vagy tilalma ellenére *ismételve távozik* a háztól vagy munkájától;

d) ha ügyetlenségből, könnyelműségből, vagy rosszakaratból a reá bízottakban, vagy azok által gazdájának vagy másoknak *kárt okoz*;

e) ha *perlekedő vagy veszekedő magaviseleté által* a házi-rendet és csendet, vagy a háznép közt a békés megférést zavarja;

f) ha a nőcseléd *teherbe esik*.

2. A *cseléd időn kívül felmondhat*:

a) ha a gazda a bért a cseléd felszólítására *nem fizetné pontosan*;

b) ha a cseléd *házasság* által önállóságra tehetne szert, amelyre a szolgálati idő kikötése után nem lehetne kilátása; de ez a felmondás a cselédre nézve hatálytalanná válik, ha a felmondási idő lejártáig meghiusul a feltevés;

c) ha a cseléd kimutatja, hogy *jelenléte szüleinél* a család fentartására nélkülözhetetlenné vált;

d) ha személye felett nem rendelkezhető *kiskorú*, atyja vagy gyámja beleegyezése nélkül szegődött be, s a beleegyezés hiányát a gyámhatóság nem pótolta, és az atya vagy gyám a szolgálatból való kilépést követeli; úgyszintén, ha a *férjezett asszony* férjének ellenzése daczára állott be, s ez őt vissza követeli;

e) ha a gazda lakását *más községbe* teszi át és a cselédétől kívánja, hogy őt kövesse.

Az utóbbi három esetben a cseléd *felmondás nélkül* is távozhathat, ha maga helyett más *alkalmas helyettest* állít s azzal, a bér és élelem tekintetében, a gazda nagyobb terheltetése nélkül kiegyezik.

B) *Felmondás nélkül* a következő esetekben bontható fel a cseléd-szerződés:

1. A gazda *rögtön elbocsájthatja* a cselédet:

a) ha ez a gazdát, családját, vagy annak egyes tagjait fenyegeti, tettelesen bántalmazza, becsületében sérti, rágalmazza vagy rosszakaratú felbujtásai által a családban meghasonlást vagy egyenetlenséget előidézni törekszik;

b) ha az a gazda helyettesét vagy tisztjét, akinek felügyelete alatt a cseléd van, szolgálati eljárásában tetteleges bántalommal vagy szitokkal illeti;

c) ha a cseléd a gazda gyermekét vagy családjá egyéb tagjait rosszra csábítja, vagy azokkal tiltott vagy gyanús szövetkezésben él;

d) ha büntettségben vagy nyereségvágyból elkövetett vétségben teszi magát bűnössé avagy a gazdája iránt tartozó hűséget szegi meg; nemkülönben, ha cselédtársait erre csábítja, vagy erről biztos tudomással bírván, rögtön fel nem jelenti;

e) ha gazdája nevére annak tudta nélkül pénzt vagy árút kölcsönöz;

f) ha gazdájának bárminemű tulajdonában készakarva kárt okoz;

g) ha a cseléd ivásnak vagy játéknak adja magát, vagy erkölcstelen életet él;

h) ha azokat a kihágásokat, amelyek miatt a gazda időn kívül felmondhat, többször elköveti;

i) ha a cseléd hamis szolgálati bizonyítványok által gazdáját tévútra vezette;

k) ha a cselédet a hatóság három napnál hosszabb időre bezárta;

l) ha a cseléd tűzzel, égő gyertyával vagy lámpával előleges intés daczára is vigyázatlanul bánik, vagy vigyázatlansága által tényleg tűz támadt;

m) ha a gondozására bízott lábasjóságot, figyelmeztetés daczára rosszul ápolja vagy éppen kínozza; végül

n) ha a cseléd kicsapongásai által ragadós vagy undort gerjesztő betegségbe esett.

2. A cseléd *rögtön elhagyhatja* szolgálatát:

a) ha a gazdának családjá valamely tagjának vagy megbizottjának bánásmódja által élete, egészsége vagy testi biztonsága veszélyeztetve van, illetőleg ha a gazda ez utóbbiak ilyenmő bánásmódja ellen a cselédet megvédeni nem tudja, vagy nem akarja;

b) ha a gazda oly lépésre akarja cselédjét csábítani, amelyet a jó erkölcsök vagy törvények tiltanak;

c) ha a család tagjai vagy vendégei részéről jövő hasonló kísértések vagy csábítások ellen a gazda cselédjét sikeresen oltalmazni nem tudja, vagy nem akarja;

d) ha a gazda cselédjét, akár az éteknek rosszasága, akár kevés volta által, hatósági figyelmeztetés után is, éhezésnek teszi ki;

e) ha a gazda lakását 16 kilométernél távolabb fekvő községbe teszi át s a cselédet a szolgálati idő lejártakor leendő visszautazásának költségeiről nem biztosítja; végre

f) ha a cseléd súlyos betegség által a szolgálat folytatására képtelenné válik.

Ha a cselédszerződés az utóbb említett (2. a—f) okokból szűnik meg, a cseléd a *felmondási*, egyéb esetekben pedig a *szolgálati időre eső bért* s a ruházat megfelelő részét szintén követelheti, ha ruha volt neki általában véve kikötve.

Ha *ok nélkül bocsátja el* a gazda a cselédet, köteles a hátralévő időre járó bért, tartást és ruhát kiszolgáltatni.

A *jogtalanul távozó* cseléd hatósági kényszereszközökkel visszahozható.

Bármely okból szűnjék meg a szolgálati viszony, a cseléd a szolgálat elhagyása előtt a reá bízott tárgyakról pontosan beszámolni tartozik, s esedékes bérilletményeit csak azután követelheti (u. o. 48—58. §.).

A leszolgált bérkövetelés és a szolgálati viszonyból támadt egyéb vita (pl. az ingók kiadása iránti jog érvényesítése: C. G. 382/1904.) a *közigazgatási hatóság* elé; a kártérítés és a le nem szolgáltat bérkövetelés pedig a *rendes bíróság* elé tartozik (u. o. 115., 116., 119. és 120. §. C. 4290/1899. és 222/1895. szám).

B) Szolgálati szerződés a mezőgazdasági munkások és a munkaadó közt.

A *B—K)* és *P)* alatt tárgyalt szolg. szerződéseknél az *alsóbb néposztály, illetve a gyengébb fél érdekeinek hatékonyabb védelme* domborodik ki olyan alapelvekkel, amelyet a régebbi törvények (pl. az 1876: XIII. t.-cz.) vagy nem eléggé, vagy egyáltalán nem vettek figyelembe. Az 1898: II. t.-cz. tette ebben az irányban az első lépést, mikor az 1876: XIII. t.-cz. V—VII. fejezeteit hatályon kívül helyezvén, a munkaadók és mezőgazdasági munkások közti jogviszonyt méltányosabb szempontok szerint szabályozta. Ezt a törvényt követik: az 1899: XLI. t.-cz. a vizimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámosokról és munkásokról; az 1899: XLII. t.-cz. a gazdasági munkavállalkozókról és segédmunkásokról; az 1900: XXVII. t.-cz. a birtokos és gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról; az 1900: XXVIII. t.-cz. az erdőmunkásokról és az 1900: XXIX. t.-cz. a dohánytermelők és dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról, valamint az *A)* és *P)* alatt érintett 1907: XLV. t.-cz. a gazda és a gazdasági cseléd közti jogviszonyok szabályozásáról.¹

Először a *mezőgazdasági munkások* szolgálati szerződéséről szólnunk.

I. A szerződés megkötése.²

A gazdasági munkaszerződéseknek *külalakja* itt annyiban fontos, hogy az *írásba* nem foglalt megállapodás csak a törvény rendes útján (tehát bírói úton), nem pedig az 1898: II. t.-cz.-ben szabályozott kivételes, vagyis közigazgatási eljárás során érvényesíthető.

A törvénnyel vagy a törvényhatóság szabályrendeletével ellenkező megállapodás nem érvényesíthető bírói úton sem.

Aratást, hordást, nyomtatást, cséplést s általában bármely gazdasági munkát nem cseléd-minőségben szerződésileg elvállalni szándékozó munkásokkal a munkaszerződés a községi előljáróság (tanács) előtt írásban kötendő meg; esetleg általa láttamozandó.

¹ Felemlítendő még az 1900: XVI. t.-cz. az Országos gazdasági munkás- és cselédpénztárról s az 1902: XVI. t.-cz. az előbbi törvény kiegészítéséről.

² V. ö. 1898: II. t.-cz. 6—21. §.

Az előbbi esetben a két példányban írásba foglalandó szerződést köteles a községi jegyző, az előljáróság egy tagja jelenlétében, a felek előtt felolvasni, azok jogait és kötelezettségeit anyanyelvükön megmagyarázni és őket a szerződés-szegés törvényes következményeire figyelmeztetni.

A szerződő felek mindkét példányt aláírják, illetve kézjegyükkal látják el s a jegyző és előljáró-társa az aláírásokat hitelesítik. A szerződés egyik példányát a munkaadónak, a másikat a munkások által a szerződésben megnevezett megbízottnak kell átadni.

Ha a felek utóbb a szerződést egyetértőleg módosítani akarják, a módosítás szintén az itt leírt úton történik.

Az aratási szerződésben a termények neme, a terület nagyságának hozzávetőleges megjelölésével, mindenkor kitüntetendő. Ha pedig a munkaadó gazdaságában az aratás egy részét hozzátartozóival, alkalmazottjaival, cselédjeivel vagy napszámosokkal kívánja végeztetni, ez a körülmény a szerződésben, az ily módon learatandó termények nemének és a terület nagyságának hozzávetőleges megjelölésével szintén kitüntetendő.

Ha az aratási, hordási, cséplési, nyomtatási munkabért a szerződő felek a remélt termés bizonyos hányadrészében állapítják meg, akkor a szerződésben a munkabér vagylagosan, a munkaadó azon évi termése átlagos minőségének megfelelően, a termény bizonyos súly szerinti mennyiségben, vagy pedig készpénzben is megállapítandó. Ha a munkaadó arra kötelezi magát, hogy a munkásokat maga élelmezi, a szerződésben megállapítandó a napi élelmezés pénzértéke is.

Ha a szerződéskötéskor a munkások foglalót vagy előleget kaptak, az a munkabérbe beszámítandó, s annak visszaadása a szerződés érvényét nem szünteti meg. Ha a munkások biztosítékot adnak, az a szerződéskötésnél eljár községi előljárósághoz letétbe helyezendő. Közös munkára ugyanazon szerződés által elszerződött munkások, ellenkező kikötés hiányában, egyetemlegesen felelősek.

II. A szerződés felbontása.¹

A szerződés közös megegyezéssel bármikor, egyoldalúlag pedig csak a következő esetekben bontható fel:

¹ V. ö. 1898: II. t.-cz. 22—30. és 44—45. §.

1. *A munkaadó* jogosult a munkaszerződést azzal a munkással szemben felbontani, aki a szerződés megkötése utáni időben:

a) a munkaadót, családtagját, intézkedésre vagy felügyeletre jogosult megbizottját tétleg bántalmazza, vagy testi épsége, élete, vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el, vagy ilyent megkísért;

b) a munkaadónak, családtagjának, intézkedésre vagy felügyeletre jogosult megbizottjának tulajdonában szándékosan kárt okozott;

c) büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt elítéltetett;

d) az 1898: II. t.-cz. 65. és 66. §-ába ütköző kihágás (összebeszélés munkások közt sztrájk iránt, ilyen összebeszélés elősegítése, a munkába állók bántalmazása stb.) miatt elítéltetett;

e) a munka teljesítésére képtelenné válik.

A *d)* pont alatti okból teljesítés közben is felbontható a szerződés, amikor a munkaadó köteles a munkás megszolgált munkabérét az illetékes hatóságnál három napon belül letétbe helyezni s ugyanazon az időn belül kárkövetelését érvényesíteni.

Ha az *a)* *b)* *c)* és *e)* pontban jelzett ok miatt bontja fel a munkaadó a szerződést, a munkásnak megszolgált bérét tartozik kiadni.

2. *A szerződött munkás* az esetben jogosult a szerződés felbontására:

a) ha a szerződés megkötése után a munkaadó, családtagja vagy tisztje a munkás erkölcsét veszélyezteti, a munkást tétleg bántalmazza, vagy testi épsége, élete vagy vagyona ellen irányuló büntetendő cselekményt elkövet, vagy ilyet megkísért;

b) ha a munkaadónál a szerződés megkötése és a teljesítés megkezdése közötti időben mint cseléd vagy napszámos szolgált, s ezen szolgálata után járó bért vagy járandóságot a munkaadó jogtalanul visszatartotta;

c) ha a szerződés megkötése után az elvállalt munka teljesítésére betegség miatt képtelenné válik;

d) ha azon időre, amelyben a szerződést teljesítenie kellene, katonai szolgálatra behívatik.

Ha akár a munkaadó, akár a munkás az itt jelzett okok valamelyike miatt a szerződést fel akarja bontani, köteles ebbeli

elhatározását a másik féllel a felbontás okául felhozott eset bekövetkezte, illetve tudomására jutása után *24 óra alatt* szóval vagy ezen időn belül föladott ajánlott levélben *közzölni*. Ha ezt a közlést elmulasztják, a szerződést ebből az okból kifolyólag nem lehet felbontani.

Ha a szerződést a *teljesítés tartama alatt* bontják fel, akkor a 2. a) pont esetében a munkásnak biztosított teljes munkabére és járandósága, a 2. b—d) pont eseteiben pedig csak tényleg megszolgált bére és járandósága fizetendő ki.

Az a körülmény, hogy a munkaadó egy vagy több munkással szemben a munkaszerződést, az 1898:II. t.-cz. alapján, jogosan felbontotta, a *többi munkást* a szerződés felbontására vagy a teljesítés megtagadására fel nem jogosítja; valamint az egyes munkásokkal szemben érvényesített bontó okok sem jogosítják fel a munkaadót arra, hogy a szerződést a többi munkással szemben is érvénytelenítse.

Ha a szerződés a munkaadó által egy vagy több munkással szemben, vagy a munkaadóval szemben egy vagy több munkás által felbontatott, az ugyanazon szerződés alapján egyetemlegesen szerződött munkások a kizárt vagy kilépett munkás, illetve munkástársak *helyettesítéséről* gondoskodni jogosultak.

Amennyiben a munkások olyan, munkaképes és megbízható munkástársat ajánlanak, aki ellen a fentebb említett felbontási okok nem forognak fenn, a munkaadó az ajánlott helyettest elfogadni köteles; ha azonban az együttesen szerződött munkások a helyettesítésről 48 óra alatt nem gondoskodnak, a munkaadó szegődtetheti a szükséges munkásokat. A helyettesül felfogadott munkással a szerződési okirat két tanú előtt aláíratandó s az igazolvány használatra kötelezett munkás igazolványában a munkaadó által a felfogadás bejegyzendő.

Ha a munkaadó a kizárt vagy kilépett munkás helyettesítését nem kívánja, s helyettest nem fogad el, az esetben, amennyiben a munkások munkabére a termés hányadrészében állapítottatott meg, a kikötött hányadrész a munkásoknak levonás nélkül kiszolgáltatandó.

3. Ha az ingatlan tulajdonosának, birtokosának vagy birtoklójának személyében az aratási, hordási, cséplési és nyomtatási munka teljesítésére vonatkozó munkaszerződés megkötése után, de a munka teljesítésének megkezdését megelőzőleg, bár-

mily okból változás áll be: *a jogutód* a jogelődje által kötött munkaszerződéseket a községi előljáróság útján, a munka megkezdését *hat hónappal megelőzőleg*, kártérítési kötelezettség nélkül *felbonthatja*; de ebben az esetben is tartozik a munka felvállalása következtében felmerült költségeket és kiadásokat a munkásoknak megtéríteni.

Hasonlóképpen a munkások is jogosultak *a munkaadó személyében történt változás* okából a szerződést, de ugyancsak legfőlebb a munka teljesítésére megszabott időpontot *hat hónappal megelőzőleg*, kártérítési igény nélkül *felbontani*.

Ha a jogutód vagy a munkások a felbontás e jogával nem élnek, a jogelőd által megkötött munkaszerződés e feleket egész terjedelmében kötelezi.

Ha pedig a jogutódlás oly időben következik be, midőn az aratási, hordási, cséplési és nyomtatási szerződés a fentebbiek szerint már fel nem bontható: a jogutód a jogelőd által a munkaszerződésben elvállalt, bár a jogutódlás idejében már lejárt kötelezettségeikért — a jogelőd elleni visszkereseti jogának fennmaradásával — a munkásoknak, az 1898:II. t.-cz. szerint mint egyenes adós, felelős.

Az ingatlanak bármily okból *zárgondnoki kezelése* esetében a munkaadót a most idézett törvény szerint megillető jogok és köteleességek a zárgondnokra mennek át, aki az ingatlanra vonatkozó munkaszerződéseket változatlanul teljesíteni köteles.

Az ingatlanak végrehajtási vagy önkéntes *árverése* esetében az 1881:LX. t.-cz. 189. §-ának *a)* pontjában felsorolt előnyös tételekkel egyenlő rangsorban elégitendők ki a gazdasági munkásoknak az ingatlanra vonatkozóan kötött munkaszerződésekből eredő követeléseik.

A munkaadó *csődjében* ezek a követelések a tömeg tartozásának tekintendők (1881:XVII. t.-cz. 48. §. 2. pont).

III. A szerződés teljesítése.¹

1. *A munkaadó köteleességei.* Köteles a munkaadó, ha a munka megkezdésének időpontját a szerződésben meg nem határozták, a munkásokat, megbízottjukhoz intézett szóbeli vagy

¹ V. ö. 1898: II. t.-cz. 31—43. §.

írásbeli felszólítás által vagy pedig közvetlenül, a munka teljesítésére, amennyiben a szerződés egyéb megállapodást nem tartalmaz, legalább 48 órával előbb felhívni, a szerződött munkásokat elfogadni, a munkások munkabérét pontosan kifizetni, azok járandóságát a szerződési megállapodások szerint a kötelezett mennyiségben és egészséges minőségben, pontosan kiszolgáltatni, az igazolvány használatára kötelezett munkások igazolványában a szerződés teljesítését igazolni, a munkások biztosítékának kiadására, törlésére az engedélyt megadni s általában *szerződésszerű kötelességeit teljesíteni.*

Ha a munkaadó szerződési vagy törvényes kötelességét bármely módon megszegné, a hatóság által az 1898: II. t.-cz. 60. §-a szerint alkalmazandó büntetésen felül kötelessége teljesítésére s a munkásoknak okozott teljes *kár és eljárási költség* megfizetésére kötelezendő.

Ha a szerződést vagy az idézett törvény határozmányait, tilalmait a munkaadónak intézkedésre jogosult *megbízottja szegné meg*: a büntetés a megbízott ellen alkalmazandó; a kártérítési kötelezettség azonban ebben az esetben is a munkaadót terheli.

Ha az *élelmezés hiányos vagy egészségtelen*, a munkaadót a hatóság, a munkás panaszára, az élelmezés pénzértékének kiszolgáltatására kötelezi.

A munkások munkabérét, élelmezési járandóságát szeszes italokkal vagy árúcikkekkel egészben vagy részben megváltani, bárminemű utalvánnyal fizetni,¹ a munkásokat arra kötelezni, hogy élelmi, élvezeti, ruházati cikkeit, eszközeiket a munkaadónál vagy az általa kijelölt egyénnél vásárolják, a munkásoknak adott előleg után kamatot szedni, az előleg értékéről váltót venni, a termés biztosítási díját a munkások béréből levonni tilos.

Köteles a munkaadó a munkaközben megbetegült idegen községbeli munkás *gyógykezeléséről és ellátásáról* legfeljebb nyolcz napig gondoskodni, s, ha a betegség nyolcz napnál tovább tart, a községi előljáráságot intézkedés végett értesíteni. A járványos vagy ragályos betegülési esetekre vonatkozólag az azonnali bejelentés kötelezettségét ez a szabály nem érinti.

¹ Ez az ú. n. jancsibankó eltiltása.

2. *A munkás kötelességei.* A szerződött munkások a szerződésben meghatározott időpontban; vagy a munkaadónak a fentebbiek szerint közölt felhívására kötelesek a munkaadó által megjelölt helyen és időben, s, ha arra szerződés szerint kötelezvék, munkaeszközökkel, segédmunkásaikkal *megjelenni, a munkát megkezdeni*, azt a munkaadó utasításai szerint *pontosan teljesíteni*, a munkaadó által gazdaságára nézve megállapított munkarendet megtartani s általában a szerződés szerinti kötelességeket teljesíteni.¹

Ha az aratási, hordási, nyomtatási, cséplési munkabér a termés hányadrészében és vagylagosan *a termés bizonyos, súly szerinti mennyiségében* állapítottatott meg, s a munkások munkabérüket nem a termés hányadrészében kívánják megfizettetni, ebbeli elhatározásukat az illető munka befejeztével jogosultak és kötelesek a munkaadónak tudomására adni.

Amennyiben pedig a szerződésben a munkabér a termés hányadrészében és vagylagosan *készpénzben* állapítottatott meg, azon esetben, ha a szerződés erre nézve más kikötést nem tartalmaz, a munkabér fizetésének módja tekintetében a munkások elhatározásukat szintén az illető munka befejeztével jogosultak és kötelesek a munkaadóval közölni.

A munkások azt, hogy a munkabér az illető munka egy része után *a termés hányadrészében*, más része után pedig *a termés bizonyos mennyiségében*, illetve *készpénzben* fizetessék ki, nem követelhetik; s általában az illető munka után a fize-

¹ C. I. G. 272/1902: A kézi napszámok sikeres felhasználásának feltétele attól függ, hogy azok abban az időben teljesítsenek, amikor azt az időközönként felmerülő szükségletek megkövetelik; miből jogszerűen következik, hogy a munka követelésére jogosult fél a napszámokat önkényűleg pénzbeli tartozássá át nem változtathatja ugyan, de másrészről arra sem köteles, hogy a kötelezett hibájából kellő időben nem teljesített szolgálmányt oly időben elfogadja, amikor azt már sikeresen fel nem használhatja; hanem ebben az esetben a kötelezett féltől a munkateljesítés helyett annak értékét követelheti.

A kézi napszámból álló szolgálmányok rendeltetésüknek megfelelően az egyes időszakokban előálló mezei munkában végzendők, a munka idejének megválasztása tehát nem a kötelezett, hanem a földtulajdonos jogköréhez tartozik; miből viszont okszerűen az következik, hogy a jogosult a kötelezettet értesíteni tartozik, hogy a szolgálmányt hol, mikor és milyen munkában kívánja felhasználni.

tésnek csak egy módját választhatják s a munkaadóval közölt elhatározásukat meg nem másíthatják. Ha a munkások egyértelműleg megállapodni nem tudnak, az együtszerződött *munkások többsége*, szavazategyenlőség esetén pedig *sorhúzás* dönt.

Ha a munkaadó a hordást az aratási munka folyama alatt kívánja megkezdeni, a *részkijelölés* szokott módon eszközendő. A részkijelölés a munkásoknak azt a jogát, hogy a vagylagosan megállapított munkabér fizetésének módja tekintetében az illető munka befejeztével nyilatkozhatnak, nem érinti. Ha munkások megbízottja a részeléshez meg nem jelen: a részelést a munkaadó foganatosítja.

Ha az elvállalt munka *az időjárás miatt meg nem kezdhető vagy megakad*; a munkások a munkaadó belegegyezése nélkül el nem távozhatnak, s, ha a szerződésben magukat erre köztelezték, tartoznak a munkaadó által kijelölendő, *más gazdasági munkát teljesíteni*; viszont pedig a munkaadó, ha a szerződésben *az élelmezés, vagy élelmezési járandóság* kikötötetett, köteles a munkások élelmezési járandóságát vagy élelmezését a munka szünetelése esetére is kiszolgáltatni.

Ha a munkások a munka helyén igazolatlanul meg nem jelennek, vagy a munkahelyről jogtalanul eltávoznak, s jogtalan eltávozást a községi előljáróság a munkaadó kérelmére igénybe veendő *kényszereszközök felhasználásával* meg nem akadályozhatta volna: az elsőfokú hatóság (1. alább 380. lap jegyzet) a munkaadónak a szerződés felmutatása mellett előadott szóbeli vagy írásbeli kérelmére, késedelem nélkül köteles a munkásoknak a munkahelyre *karhatalommal* való kivezetését határozatilag elrendelni és rögtön foganatosítani. A munkások kivezetésére vonatkozó határozat ellen felebbezésnek helye nincsen.

Ha a szerződött munkások közül egy vagy több, vagy valamennyi a munkahelyen meg nem jelen; továbbá, ha a munkások vagy közülök egy vagy több a munka megkezdését vagy folytatását megtagadja, vagy ha eszközök nélkül jelennek meg; végül felmentés vagy béremelés kicsikarása végett szándékosan rosszul teljesítik a munkát: a munkaadó a szerződésszegő munkás vagy munkások helyébe jogosítva van azonnal *más munkásokat szerződtetni*.

A munkaadó a munkások okozta *kárának* értéke erejéig a munkások munkabérét, egyéb járandóságát, biztosítékát, ingó-

ságát visszatarthatja; köteles azonban kárkövetelésének megállapítása végett az eljárást az illetékes hatóság előtt, a visszatartás után 3 napon belül megindítani. Más jogcímen fennálló követelésének fedezésére a munkaadót a munkásokkal szemben *visszatartási jog* nem illeti meg.

A munkásnak a munkaszerződésből eredő követelései, ide értve biztosítékát is, sem kincstári, sem magánkövetelés czímén *végrehajtás alá nem vonhatók*.

C) Szolgálati szerződés a mezőgazdasági napszámos és munkaadó közt.

Az 1898:II. t.-cz. V. fejezete a 46—56. §-okban szól erről a szerződésről, amelynek megkötésére nézve a mezőgazdasági munkások hasonló szerződésénél előadottak irányadók. Egyéb-ként pedig ide a következő intézkedések tartoznak:

Ha *a munka tartamára* nézve más világosan ki nem kötött, mindig *egy napi munka* értendő.

A napszámos munkanapja, ha az iránt a felek közt más megállapodás nem létesült, *napkeltétől napnyugtáig* számíttatik, mely időre a napszámosnak délben egy egész órai, április 15-ikétől szeptember 30-ikáig pedig reggel és délután is egy-egy félórai *szünidő* számíttatik.

A munkaadó köteles a szerződötetett *napszámost elfogadni, annak munkabérét és járandóságát pontosan kiszolgáltatni*. A munkabér kiszolgáltatása, továbbá az előleg utáni kamat és váltó, valamint a biztosítási díj tekintetében fentebb előadott szabály a napszámosokra is vonatkozik.

A napszámos köteles *a munkát*, amelynek teljesítésére felfogadtatott, vagy, ha ez a munka bármely véletlen akadályozó körülmény miatt nem folytatható, a munkaadó által meghatározott, *más gazdasági munkát teljesíteni*. Ha a munkaadó a napszámost így foglalkoztatni nem képes, vagy nem akarja, akkor a tényleg munkában töltött idő aránya szerint, a kikötött *munkabérnek egy-, két- vagy háromnegyed része* fizetendő s, ha étkezés is kikötötett, a délelőtti munka után *az ebéd*, a délutáni munka után pedig *az estebéd*, is kiszolgáltatandó.

Ha a napszámos munkája *legalább egy havi időre* biztosított, a kikötött munkát megakasztó bármely körülmény beálltával, amennyiben más világosan ki nem kötött, a felfogadó

jogosítva van a napszámost *más gazdasági munkára* felhasználni, mit a napszámos teljesíteni köteles. Ha azonban *az akadály folytonosan egy hétig tart*, ez esetben mindkét fél *visszaléphet* a szerződéstől.

Ha a szerződést vagy a törvény rendelkezéseit a munkaadó szegné meg, a hatóság által köteletségének teljesítésére, a munkásnak okozott teljes kár és eljárási költség megfizetésére kötelezendő s az 1898: II. t.-cz. 60. §-a szerint megbüntetendő. Ha a szerződést vagy a törvény rendelkezéseit a munkaadónak intézkedésére jogosult *megbízottja* szegné meg; a büntetés e megbízott ellen alkalmazandó; a kártérítési kötelezettség azonban ebben az esetben is mindenkor a munkaadót terheli.

Ha a napszámos a meghatározott időben *igazolatlanul meg nem jelen* vagy a megkezdett munkát abban hagyva *jogtalanul eltávozik*, hatóságilag elővezetendő s, ha akkor sem dolgozik, megbüntetendő.

A napszámos *a kárért*, amelyet utasítás ellenére végzett munkájával, cselekményével vagy mulasztásával a munkaadónak okozott, felelős s az okozott kár erejéig a munkaadó *a munkabért visszatartani* jogosult. Köteles azonban a munkaadó, ha a munkás a visszatartásban meg nem nyugszik, kárkövetelésének megállapítása végett az illetékes hatóságnál az eljárást, a visszatartás után 3 napon belül, megindítani.

Ha a felek között a kifizetéskor *a napi bér nagysága tekintetében vita* merül fel s a megállapodás ki nem deríthető, a hatóság a napi bért oly összeg szerint állapítja meg, amilyent abban az időben vagy azon a helyen, vagy annak legközelebbi vidékén hasonló munkáért rendszerint fizetnek.¹

Az itt kifejtett szabályok irányadók, az 1899: XL. t.-cz. 2. §-a szerint, *a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél*, továbbá az 1900: XXVIII. t.-cz. 25—35. §-ai szerint *az erdő-*

¹ Az 1898: II. t.-cz. alá eső ügyekben — az 1907: XLV. t.-cz. 62. §. szerint — elsőfokú hatóság kis- és nagyközségekben a főszolgabíró (szolgabíró), törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban a rendőrkapitány, Budapestén a kerületi előljáró. Másodfokú hatóság kis- és nagyközségekben, meg rendezett tanácsú városokban az alispán, törvényhatósági városokban és Budapestén a tanács. Harmadfokú hatóság a földművelésügyi miniszter.

munkálatoknál alkalmazott napszámosok szolgálati szerződésére nézve is.

D) Szolgálati szerződés a munkaadó és az erdőmunkások, továbbá a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott munkások közt.

Az 1899:XLI. t.-cz. 3—26. és az 1900:XXVIII. t.-cz. 2—24. §-ai a következőket rendelik erre a szerződésre nézve.

I. A szerződés megkötése.

A munkás és munkaadója közti szerződés feltételeinek megállapítása a felek szabad egyezkedésének tárgya; a törvénnyel ellenkező megállapodások azonban érvénytelenek.

Minden szerződésnek, illetőleg feljegyzésnek tartalmaznia kell;

a) a munka nemének, időtartamának vagy méretekből kifejezett mennyiségének megjelölését;

b) a munkabér megállapítását, átalányösszeg vagy az egységár szerint;

c) a szállítási költségekre, előlegekre, továbbá a munkaeszközökre, az elszállásolásra, a tüzelő-anyagra és az ivóvíz-szállításra vonatkozó megállapodásokat.

Ha a munkások nem közös munkatéren, közösen teljesítendő munkára vállalkoznak, a szerződésben a munkások egyetemleges kötelezettségét megállapítani nem szabad.

A munkaadó (megbízott) *szállítási költség* címén a szállítás tényleges költségének megfelelő összeget, előleg vagy kölcsön címén pedig legfeljebb annyit adhat a munkásnak, amennyit ez a szerződésben meghatározott munkabér mellett két hét alatt valószínűleg megkereshet.

A szerződés, ha a munka egészben vagy nagyobb részében a munkások lakhelyén teljesítendő, vagy ha a munkához tíznél kevesebb munkás alkalmaztatik, *szóval is megkötendő*. Minden más esetben a munkaadónak a szerződés létrejöttéről s a megállapodásokról a munkásnak, illetőleg a munkások megbízottjának a megegyezés helyén *írásos feljegyzést kell átadni*, vagy pedig a szerződést két tanú, vagy egy hivatalos tanú előtt írásba kell foglalni.

A szerződés bélyeg- és illetékmentes.

A szerződéskötésnél hatósági *tanúkként* községi előljárók, törvényhatósági tisztviselők, kir. mérnökök, folyammérnöki, kulturmérnöki és államépítészeti hivatali és vasúti tisztviselők s, amennyiben nem a vízi társulat által házilag fogatanosított munkához fogadtatnak fel a munkások, a vízi társulatok tisztviselői szerepelnek.

A tanúskodásért díjat szedni tilos.

Ha a felek a szerződést írásba foglalják, a tanú a szerződési okiraton igazolja azt, hogy a szerződés az ő jelenlétében a munkások előtt felolvastatott, azok anyanyelvén megmagyaráztatott s azok által elfogadtatott és aláíratott.

Ha a szerződési okirat két példányban állíttatik ki, az egyik a munkások megbízottjának adandó át, a másik a munkaadónál (megbízott) marad. Ha azonban a szerződés csak egy példányban állíttatik ki, a munkaadó (megbízott) köteles azt, az aláírások keltétől számított 3 nap alatt ahhoz az elsőfokú közigazgatási hatósághoz betérjeszteni, amelynek területén a munka egészben vagy nagyobb részében teljesítendő lesz.

Ha a felek a szerződés érvényességének ideje alatt a szerződés feltételeit egyetértéssel *módosítani kívánják*, minden tekintetben azt az eljárást, kell követniök, melyet a törvény, az eredeti szerződés megkötésére megszab.

II. A szerződés teljesítése és megszüntetése.

Ha a szerződés *a munka megkezdésének időpontját* nem határozta meg, *köteles a munkaadó* (megbízott) a munkásokat közvetlenül vagy a megbízottjukhoz intézett szó- vagy írásbeli felszólítással legalább három nappal a munkának tervbe vett megkezdése előtt a munkahelyen való megjelenésre és a szerződés teljesítésére felhívni, a munkások megjelenésekor a munkateret azonnal kijelölni, a munkát megkezdetni, intézkedésre jogosult megbízottjának nevét a munkásokkal közölni. Köteles továbbá a munkaadó *a munkabért* a szerződés szerinti időben és részletekben kifizetni, a szerződéses viszony megszűntével a munkásoktól átvett munkásigazolványt visszaadni s ha abba a szerződés létrejötté feljegyeztetett, a szerződés megszüntét igazolni s általában szerződés szerinti kötelezettségeit teljesíteni.

Ha a munkaadó kötelességét megszegné, az alkalmazandó büntetésen felül a munkásoknak okozott teljes kár és eljárási költségek megfizetésére kötelezendő.

Ha a szerződést vagy a törvény rendelkezéseit a munkaadó megbízottja szegi meg, a büntetés a megbízott ellen alkalmazandó; a kártérítési kötelezettség azonban ebben az esetben is mindenkor a munkaadót terheli, kinek visszkereseti joga megbízottja ellen érintetlen marad.

A munkások kötelesek a szerződésben, vagy a munkaadónak az itt előadottak szerint közölt felhívásában megjelölt időben, még pedig, ha a szerződés szerint erre kötelezvék: munkaeszközökkel és segédmunkásaikkal, a munkahelyen megjelenni, a munkatér kijelölése után a munkát megkezdeni s általában törvényes és szerződésszerinti kötelességeiket teljesíteni.

Ha a munka elemi akadály (időjárás, árvíz, belvíz, széldöntés, hófúvás stb.) miatt egyhuzamban három napon át meg nem kezdhető vagy nem folytatható, és a munkaadó a szerződésben nem kötelezte magát a szünetelés idejére bizonyos élelmezési járandóság kifizetésére, vagy ellátás kiszolgáltatására, a munkások az előleg (kölcsön) megtérítésének vagy biztosításának kötelezettsége mellett a szerződéstől elállhatnak.

Az odaszállítás költségének megtérítésére azonban a munkások ilyen esetben nem kötelesek; de a munkaadó sem köteles a visszaszállítás költségét fedezni.

Ha a munkáltatási viszonyok lényegesen megváltoztak, és a munkások panaszára az elsőfokú hatóság, — mely ez ügyben végérvényesen határoz — azt találja, hogy a szerződésben meghatározott egységarak mellett a munka nem teljesíthető: új egyezkedésnek van helye. Az egységarra nézve létrejött megállapodásról a munkaadó (megbízott) köteles a munkásoknak vagy azok megbízottjának írásos feljegyzést adni.

Ha a felek megállapodni nem tudnak: a szerződéstől mind a két fél visszaléphet, a munkások azonban a munkaadónak az általa adott szállítási költséget, előleget eltávozásuk előtt megtéríteni, vagy a szerződésben meghatározott egységar szerint ledolgozni kötelesek.

Ha a munkabér a teljesített munka mennyisége szerint fizetetik, a hossz- és szélességi méréseknél hiteles mérőszalagot, egyéb méréseknél pedig a megfelelő, szokásos mérté-

ket és eszközöket kell használni. A hossz- és szélességi méretek felvétele decziméternyi, a mélységi méretek felvétele ccentiméternyi pontossággal eszközözlendő. A felmért teljesítmény után a munkabér fillérig számítandó és fizetendő ki.

A munkaadó a munkások által okozott kárának értéke erejéig a munkás *munkabérét*, egyéb járandóságát és ingóságát *visszatarthatja*; köteles azonban kárkövetelésének megállapítása végett az eljárást a visszatartás napjától számított három nap alatt az elsőfokú hatóságnál megindítani.

Más jogcímen fennálló követelésének fedezésére a munkaadót a visszatartás joga meg nem illeti.

A munkások munkabérét *szesz italokkal* vagy árucikkkel egészben vagy részben megváltani, utalvánnyal, bárczával, jeggyel fizetni, abból bárki követelésének fedezésére bármit levonni, valamint a munkásokat arra kötelezni, hogy élelmi, élvezeti, ruházati cikkeiket a munkaadónál vagy az általa kijelölt egyénnél vásárolják, végül a munkásoknak adott előleg, kölcsön vagy szállítási költség után kamatot szedni vagy ezek értékéről váltót venni tilos.

Ha a munkaadó, kormányhatósági rendelkezéssel vagy szerződési megállapodással a munkások *gyógykezeltetése és ellátása* tekintetében messzebbmenő intézkedésekre nem köteleztetett: a munkaadó (megbízott köteles a munkahelyen megbetegedett munkást akkor is, ha a szerződést vele szemben felbontotta, legalább nyolcz napon át gyógykezeltetni és annak ellátásáról gondoskodni, és ha a betegség nyolcz napnál tovább tart, a községi előljáróságot intézkedés végett értesíteni.

A járványos vagy ragályos megbetegedési esetek azonnal való bejelentésének kötelességét e rendelkezés nem érinti.

A munkásnak a szerződésből eredő követelései sem kincstári sem községi, sem magánkövetelés címén *végrehajtás alá nem vonhatók*.

A munkaadók csődjében a munkások összes követelései a tömeg tartozásának tekintendők.

A munkáltatási viszonyok lényeges megváltoztatásának esetén felül a munkaadó (megbízott) jogosult a szerződést azzal a munkással szemben *felbontani*, aki a szerződés megkötése utáni időben:

a) a munkaadót (megbízottat), hozzátartozóját tetteleg bán-

talmazza: testi épsége, élete vagy vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el, vagy illet megkísérel;

b) az 1898:II. t.-cz. 65—66. §-aiba ütköző kihágás miatt elítéltetett;

c) a munka teljesítésére betegség miatt képtelenné válik;

d) a munkabér kijelölése után munkásigazolványának átadását és általában szerződési kötelezettségének teljesítését megtagadja.

A munkás a már megjelölt eseteken felül akkor is jogosult a szerződés felbontására:

1. ha a munkaadó (megbízott) őt vagy hozzátartozóját tetteleg bántalmazza, vagy testi épsége, vagyona ellen irányuló büntetendő cselekményt követ el, vagy illet megkísérel;

2. ha a munka teljesítésére betegség miatt képtelenné válik;

3. ha arra az időre, melyben a szerződést kellene teljesítenie, katonai szolgálatra behivatik;

4. ha a munkaadó vele szemben a szerződés megállapodásait, vagy a törvény rendelkezéseit meg nem tartja.

A szerződés felbontása esetében a munkásnak a jogos levadások mellett csak a tényleg megszolgált munkabér fizetendő ki.

Az 1. és 4. pont esetében azonban az oda- és visszaszállítás költségein felül köteles a munkaadó annyi munkabért megfizetni, amennyi a szerződésben megjelölt egész munkaidő vagy munkamennyiség után járt volna a munkásnak.

Az a fél, aki a szerződést fel akarja bontani, köteles a másik felet, a felbontás okául felhozott eset tudomására való jutása után legfeljebb három nap alatt szóval vagy ezen időn belül feladott ajánlott levélben értesíteni.

Aki a szerződés teljesítését ilyen közlés nélkül szünteti meg, szerződésszegőnek tekintendő.

Az a körülmény, hogy a munkaadó egy vagy több munkással szemben a szerződést felbontotta, a többi munkást a szerződés felbontására fel nem jogosítja; viszont az egyes munkásokkal szemben érvényesíthető bontó okok sem jogosítják fel a munkaadót arra, hogy a szerződést a többi munkással szemben is felbonthassa.

E) Szolgálati szerződés a birtokos és cséplőgépvállalkozó közt.

Az 1899:XLII. t.-cz. 1—6. §-ai erről a szerződésről így intézkednek:

A birtokos (bérlő) és a cséplőgépvállalkozó közötti szerződésre s az ebből a szerződésből eredő kártérítési igényekre — amennyiben a jelen törvény ellenkező intézkedéseket nem tartalmaz — *az általános magánjogi szabályok* alkalmazandók.

A szerződési feltételeket a felek szabad egyezkedéssel állapítják meg.

Ha a felek *a cséplés megkezdésének idejére vagy sorrendjére* nézve meg nem állapodtak: a vállalkozó a szerződés teljesítését a birtokos (bérlő) által megjelölt és negyvennyolcz órával előbb tudomására adott időpontban köteles megkezdeni; ha pedig a felek a szerződésben a munkások alkalmazása tekintetében meg nem állapodtak, a csépléshez szükséges összes *munkások alkalmazása* a vállalkozó kötelessége.

A cséplőgépet, ellenkező megállapodás hiányában, a birtokos (bérlő) köteles *a munkahelyre szállíttatni*.

Ha a szerződésben a felek nem határozták meg azt, hogy a vállalkozó mennyi termés elcsépeeltetésére szerződik: a birtokos (bérlő) összes termését köteles és jogosult a vállalkozó elcsépeeltetni.

Ha a birtokos (bérlő) köteles a vállalkozó gépét a munkahelyre szállíttatni, de ő saját hibájából a vállalkozó jelentkezésétől számított negyvennyolcz órán belül az elszállításról nem gondoskodik: a cséplővállalkozó, kártérítés iránti igényének fentartásával, *a szerződéstől visszaléphet*. Visszaléphet a vállalkozó akkor is, ha a munka a birtokos (bérlő) egyéb hibájából a munka megkezdésére való jelentkezés időpontjától számított negyvennyolcz óra letelte után meg nem kezdhető, vagy ha a megkezdett munka ugyancsak a birtokos (bérlő) hibájából negyvennyolcz órán át nem folytatható.

Ha a cséplésre szánt *termény* elemi csapás következtében egészben vagy részben bármikor *megsemmisül*, a vállalkozónak kártérítési igénye nincsen.

A termény egy részének megsemmisülése, amennyiben a szerződésben erre nézve más megállapodás nincs, egyik félnek sem ad jogot a szerződés felbontására.

Ha a cséplőgépvállalkozó a megállapított időben, illetőleg sorrendben a szerződés teljesítését saját hibájából meg nem kezdi, vagy ha a munka a cséplőgépvállalkozó hibájából negyvennyolc órán át nem folytatható, a birtokos (bérlő) kártérítés iránti igények fentartásával, *a szerződéstől visszaléphet*; valamint visszaléphet akkor is, ha a vállalkozó olyan gépet használ, mely a cséplésnek megfelelő módon és időben való elvégzésére nem alkalmas.

A cséplőgépvállalkozó szerződéses jogait és kötelezettségeit csak a birtokos (bérlő) beleegyezésével *ruházhatja át másra*.

A földmívelésügyi miniszter, a közigazgatási bizottság előterjesztésére, egyes törvényhatóság területére kiterjedő hatállyal elrendelheti, hogy a birtokos (bérlő) és a cséplőgépvállalkozó között a szerződés a községi előljárásság előtt *írásban kötendő meg*. Ily esetben a más módon kötött szerződés közigazgatási hatósági intézkedés alapjául nem szolgálhat.

F) Szolgálati szerződés a cséplőgépvállalkozó és a gazdasági munkások között.¹

A cséplőgépvállalkozó és a csépléshez általa felfogadott gazdasági munkások között a szerződést *szóval vagy írásban*, két tanú előtt kell megkötöni.

A földmívelésügyi miniszter, a közigazgatási bizottság előterjesztésére, egyes törvényhatóságok területére kiterjedő hatállyal elrendelheti, hogy a cséplőgépvállalkozó és a munkások közötti szerződés a községi *előljárásság előtt kötendő meg*.

Ha a felek a szerződésben a munkabért a csépell termények bizonyos *hányadrészában* állapítják meg, vagylagosan meg kell állapítani azt is, hogy ennek a hányadrésznek fejében a cséplőgépvállalkozó a gazdasági munkásoknak mily legkisebb terménymennyiséget biztosít (1898: II. t.-cz. 35. §.).

Ha a felek a szerződésben a legkisebb mennyiség tekintetében meg nem állapodtak: a munkások a termény hányadrészában megállapított munkabér helyett, annak esedékességekor, a

¹ V. ö. 1899: XLII. t.-cz. 7—10. §. Az 52.798/1908. K. M. R. határozza meg, hogy a gazdasági gépmunkások mely segélyző-pénztárnál (t. i. az Orsz. Gazdasági Munkás- és Cselédpénztárnál, vagy pedig az 1907: XIX. t.-cz. alapította Orsz. Munkásbetegsegélyző- és Balesetbiztosító-pénztárnál) jelentendők be.

szerződési időtartamra oly *napibért* követelhetnek, a melyet azon a vidéken és abban az időben hasonló munkáért rendszerint fizetnek.

A cséplőgépvállalkozó és a birtokos (bérlő) közötti jogviszonynak a felek elhatározásából eredő bármilyen módosulása a cséplőgépvállalkozónak a munkásokkal szemben fennálló kötelezettségeit nem érinti.

A cséplőgépvállalkozó által felfogadott gazdasági munkások, esedékes munkabér iránti követelésük erejéig, az ő közreműködésükkel megkeresett terményekre, továbbá a vállalkozó birtokában levő gépre minden más törvényes vagy szerződéses zálogjogot megelőző *törvényes zálogjoggal* birnak. E czímen azonban a gép üzemét gátolniok tilos.

G) Szolgálati szerződés a gazdasági munkásvállalkozók és munkások közt.¹⁾

Az, aki mint vállalkozó, másnak gazdaságában teljesítendő gazdasági munkára munkásokat kíván szerződtetni, a munkásokkal a szerződést a községi előljáróság előtt köteles megkötni.

A szerződésben a munkások úgy készpénzbeli, mint terménybeli *bérét meghatározott összegben*, illetőleg meghatározott mennyiségű és minőségű *terményben* kell megállapítani. A szerződésben továbbá a munkásoknak adott *előleg vagy kölcsön* beszámítására vonatkozó megállapításokat ki kell tüntetni.

Ellenkező megállapodás hiányában a munkások utazásának, úgyszintén a munkabér fejében kiadott termények szállításának költségei a vállalkozót terhelik.

A munkásvállalkozó és a birtokos (bérlő) közötti jogviszonynak a felek elhatározásából eredő bármilyen módosulása a munkásvállalkozónak a munkásokkal szemben fennálló kötelezettségeit nem érinti.

A munkások esedékes munkabér iránti követelésük erejéig a munkásvállalkozónak az ő közreműködésükkel megkeresett készpénz-, vagy terménybeli járandóságaira, továbbá annak munkaeszközeire és óvadékára minden más törvényes vagy szerződéses zálogjogot megelőző *törvényes zálogjoggal* birnak.

¹ V. ö. 1899: XLII. t.-cz. 11—14. §.

H) Szolgálati szerződés a gazdasági munkás és segédmunkás közt.¹

A gazdasági munkás és az általa felfogadott segédmunkás (1898: II. t.-cz. 34. §.) között a szerződés *szóval is megköthető*.

Ha a munkaadó és a munkás közötti szerződés az 1898: II. t.-cz. 22. §-ának *e)* vagy a 25. §. *a—d)* pontja alapján jogosan *felbontatott*, a munkás a segédmunkással szemben a szerződést kártérítési kötelezettség nélkül felbonthatja.

A munkaadó és a munkás közötti jogviszonyok a felek elhatározásából eredő egyéb módosulása a munkásnak a segédmunkással szemben fennálló kötelezettségeit nem érinti.

A segédmunkás esedékes munkabér iránti követelése erejéig a munkásnak az ő közreműködésével megkeresett készpénz- vagy terménybeli járandóságára s óvadékára minden más törvényes vagy szerződéses zálogjogot megelőző *törvényes zálogjoggal bir*.

I) Szolgálati szerződés a dohánytermelők és a dohánykertészek között.²

A termelő és a dohánykertész közti *szerződéses feltételeinek* megállapítása a felek szabad egyezkedésének tárgya; a törvénnyel vagy a dohányjövedéki szabályokkal ellenkező megállapodások azonban érvénytelenek.

A dohánykertész által a vele egy háztartásban élő családtagjai nevében vállalt kötelezettségekről az vélelmeztetik, hogy e kötelezés a családtagok hozzájárulásával történt.

A szerződést legalább *egy termelési évre* kell megkötni. Ha a szerződést a termelési év, illetőleg több évre kötött szerződésnél az utolsó termelési év december 25—31-ike között egyik vagy másik fél fel nem mondja: a szerződés ugyanazokkal a feltételekkel egy termelési évre meghosszabbítotttnak tekintetik.

Minden szerződésnek tartalmaznia kell:

a) a kötelezettek nevét, a dohánykertész termelési területének négyzetökökben való meghatározását;

b) a dohánykertész összes járandóságának (rész) és annak megállapítását, hogy a dohánykertésznek készpénzben és terményben mily időszakokban mily összegű előleg kiszolgáltatására van igénye;

¹ V. ö. 1899: XLII. t.-cz. 15—17. §.

² V. ö. 1900: XXIX. t.-cz. 2—29. §.

c) a termelési eszközökre, az elszállásolásra, a tüzelő-anyagra, a vízhordásra, a biztosítási díjakra és összegekre, a dohány-nak a pajtába és a beváltási helyre való szállítására, továbbá a költözködésre vonatkozó megállapodásokat.

A szerződésben a dohánykertész a dohánytermelésen felül csak *olyan munka* teljesítésére vállalhat kötelezettséget, mely a dohánytermelés hátránya nélkül teljesíthető.

Ha a szerződésben a dohánykertész ilyen munka teljesítésére is kötelezettséget vállalt s a szerződésben az ilyen munka után járó bér előzetesen meg nem határozott; a dohánykertésznek *olyan bér kiszolgáltatására van igénye*, mint a milyen bért azon községben hasonló munkáért abban az időben rendszerint fizetnek.

A szerződés a dohánykertészt csak akkor tilthatja el *más munkaadónál* a dohánytermelés hátránya nélkül teljesíthető munka elvállalásától, ha a szerződésben a termelő kötelezettséget vállal arra, hogy a dohánykertészt ilyen munkára saját gazdaságában alkalmazza.

A dohánykertészt arra kötelezni, hogy a szerződés szerint a termelő által szolgáltatott termelési eszközök, épületek használatáért díjat fizessen, tilos.

A szerződést a községi előjáróság előtt *írásban kell megkötni*.¹ Egy okiratban több dohánykertésszel is megköthető a szerződés.

Ha a felek a szerződés érvényességének ideje alatt a szerződés feltételeit egyetértőleg *módosítani* kívánják, minden tekintetben azon eljárást kell követni, melyet a törvény az eredeti szerződés megkötésére nézve megszab.

A munka megkezdésére, a bér fizetésére s általában a felek kötelességeire nézve a B) alatt előadottak irányadók itt is.

A termelő összes dohánytermése beváltási árának folyósítása után legkésőbb 15 nap alatt; ha pedig a szerződés időközben megszűnt volna, a szerződés megszűnésekor köteles a dohánykertésszel *elszámolni*, az elszámolást a dohánykertésznek *írásban átadni* s azt, ami az elszámolás szerint a dohánykertésznek jár, megfizetni; ha pedig a dohánykertész ezt bármely okból át nem vehetné vagy el nem fogadná, az illetékes elsőfokú hatóságnál (l. B. alatt) készpénzben letétbe helyezni.

¹ A részletekre nézve a B) alatti szolgálati szerződésnél előadottak itt is kötelezők.

Az a körülmény, hogy a termelő a dohány beváltási árát bármely okból fel nem vette: az elszámolás s a dohánykertész járandósága kifizetésének elhalasztására nem ad jogot.

A szerződés megszűntekor a dohánykertész *a rábízottakról elszámolni* tartozik; hátralevő járandóságára csak az elszámolás megejtése után van igénye.

Ha a szerződésben ellenkező megállapodás nincsen, a dohánykertésznek a termelőhöz való *költözéséhez szükséges igaerőt* a termelő köteles szolgáltatni.

A szerződés bármely okból való megszűnése esetében, ha a dohánykertész más termelővel szerződést nem kötött, az elköltözéshez szükséges igaerőt, — ha a dohánykertész ilyenl a felmondás idejében nem rendelkezik, — a legközelebbi községig, vagy kívánatra ezzel egyenlő távolságig a termelő köteles szolgáltatni.

A termelő *a dohánykertész által okozott kárának* értéke erejéig a dohánykertész járandóságát és biztosítékát visszatarthatja; köteles azonban kárkövetelésének megállapítása végett az eljárást az illetékes hatóság előtt, a leszámolás után három napon belül megindítani.

Más jogcímen fennálló követelésének fedezésére a munkaadót a dohánykertésszel szemben visszatartási jog nem illeti meg.

A dohánykertész *járandóságának lefoglalhatására* nézve az 181: LX. t.-cz. 61. §-ának rendelkezései¹ irányadók.

A dohánykertész munkaeszközei, továbbá a termeléshez szükséges igavonó jószágai s az ezen állatok részére egy hónapra szükséges takarmány végrehajtás alá nem vonhatók.

Az ingatlannak bármily okból zárgondnoki kezelése esetében a termelőt az 1900: XXIX. t.-cz. szerint megillető jogok és köteleességek *a zárgondnokra* mennek át, aki az ingatlanra vonatkozó munkaszerződéseket változtatlanul teljesíteni köteles.

Az ingatlannak végrehajtási árverése esetében az 1881. évi LX. t.-cz. 189. §-ának *a)* pontjában felsorolt előnyös tételekkel egyenlő rangsorban elégitendők ki a dohánykertésznek az ingatlanra vonatkozóan kötött szerződésből eredő összes követelései.

A termelő jogosult a szerződést azon dohánykertésszel szemben *felbontani*:

¹ Ezt jelenleg az 1908: XLII. t.-cz. 12. §-a helyettesíti. (29. §.).

a) aki a szerződés megkötése utáni időben a termelőt, családtagját, intézkedésre vagy felügyeletre jogosult megbizottját tetteleg bántalmazza, vagy testi épsége, élete vagy vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el vagy ilyet megkísérel;

b) aki a termelőnek, családtagjának, intézkedésre vagy felügyeletre jogosult megbizottjának tulajdonában szándékosan kárt okozott;

c) akinek elbocsátására az 1887: XLIV. t.-cz. 16. §-a alapján felhivatott;¹

d) aki maga vagy akinek háznépe a gazdaság rendjét figyelmeztetés dacára ismételten megszegi, vagy a termelőnek (megbizottjának) a termelésre vonatkozó vagy a gazdaság rendjéből kifolyó jogos meghagyását nem teljesíti.

A *dohánykertész* abban az esetben jogosult a szerződés *felbontására*:

a) ha a szerződés megkötése után a termelő, családtagja vagy tisztje, őt vagy hozzátartozóját tetteleg bántalmazza, vagy élete, testi épsége, vagyona ellen irányuló büntetendő cselekményt követ el vagy ilyet megkísérel;

b) ha a termelő őt vagy hozzátartozóját tiltott cselekményre hívja fel, vagy őt, általa el nem vállalt szolgáltatás teljesítésére szorítja;

c) ha a termelő szerződéssel kötelezett járandóságát jogtalanul visszatartja.

Úgy a termelő, mint a dohánykertész az itt felsorolt bármely eset miatt csak akkor bonthatja fel a szerződést, ha ebbeli elhatározását, — a felbontás okául felhozott eset tudomására való jutása után, — 48 óra alatt a dohánykertészszszel, illetőleg a termelővel vagy illetékes megbizottjával szóval, vagy ezen időn belül feladott ajánlott levélben *közli*.

¹ Az 1887: XLIV. t.-cz. idézett szakasza:

Azon feles kertész, aki dohányjövedéki kihágás miatt elmarasztaltatott, az elmarasztalásról vett hivatalos értesítés után, aszerint, amint ezt ezen értesítés a csempészet mértékéhez képest megállapítja, a dohánytermelő által, a dohánytermelési engedély különbeni elvonásának terhe alatt, a szolgálatból azonnal vagy legkésőbb újévkor elbocsátandó.

Az ezért elbocsátott kertész a dohánytermelőtől elbocsátása miatt semminemű kártérítést nem követelhet.

E közlés elmulasztása esetében a szerződés ugyanebből az okból többé fel nem bontható.

Az ingatlan tulajdonosának, birtokosának és birlalójának a személyében beálló változás és zárgondnoki kezelés esetében a B) alatt előadottak kötelezők.

Az a szerződő fél, akinek hibája miatt a szerződés felbontott, vagy aki a szerződést jogtalanul szüntette meg, a másik szerződő félnek teljes kártérítéssel tartozik.

K) Szolgálati szerződés a birtokos és a gazdatiszt között.¹

Gazdatiszt az, aki másnak gazdaságában a gazdasági igazgatás, kezelés vagy ellenőrzés rendszerinti tennivalóinak fizetésért való ellátására szerződik.

A szerződés megkötése után *nem köteles a birtokos a gazdatisztet elfogadni*:

a) ha a gazdatiszt a szolgálat teljesítését saját hibájából a megállapított időben, — vagy ha a szolgálatba lépést véletlen eset akadályozza, a megállapított időponttól számított tizennégy napon belül — meg nem kezdi;

b) ha a gazdatiszt időközben szolgálatképtelenné válik; vagy

c) ha azon okok valamelyike áll be, melyek miatt a 16. §. értelmében a birtokos jogosult a gazdatisztet felmondás nélkül elbocsátani; kivéve, ha azt a birtokos a szerződés megkötése előtt már tudta.

A szerződés megkötése után *nem köteles a gazdatiszt szolgálatba lépni*:

a) ha időközben szolgálatképtelenné válik;

b) ha azon okok valamelyike áll be, amelyek miatt a 17. §. értelmében a szolgálatból felmondás nélkül kiléphet;

c) ha a birtokos ellen időközben csőd nyitvatott, vagy ha a birtokos azon ingatlanára, melyen szolgálat teljesítendő volna, árverés tüzetett ki vagy végrehajtási zárlat foganatosított, vagy a birtok bérlete egy évnél rövidebb időre felmondattott; vagy

d) ha a birtokos személyében időközben változás történt.

Ha a gazdatiszt a birtokos hibájából vagy oly véletlen eset következtében, amely a birtokos személyét vagy a szóban forgó

¹ V. ö. 1900: XXVII. t.-cz. 1., 3—23. §.

ingatlant éri, szolgálatát a megállapított időnél *későbbben kezdi meg*, a szolgálat tényleges megkezdésének időpontjáig járó javadalmazást követelheti, anélkül, hogy azért utólagosan szolgálatot tartoznék teljesíteni.

Az a fél, aki a szerződéstől a most jelzett okokból vissza akar lépni, a visszalépés okául felhozott eset tudomására való jutása után haladéktalanul, legkésőbb nyolcz nap alatt köteles a másik felet elhatározásáról *írásban értesíteni*; ellenkező esetben abból az okból vissza nem léphet.

A *gazdatiszt köteles* az állásával járó tennivalókat, a birtokos utasítása szerint és a birtokos érdekeinek megfelelőleg, a rendes gazda gondosságával, híven, pontosan, legjobb tehetsége szerint személyesen teljesíteni.

A gazdatiszt a birtokos engedélye nélkül semmiféle mellékfoglalkozást nem űzhet; s a birtokos engedélye nélkül — a javadalmazásához tartozó gazdaság kivételével — a maga vagy hozzátartozóinak gazdaságát sem kezelheti.

Ellenkező megállapodás hiányában a birtokos a saját költségén a gazdatisztet egyik gazdaságából a másikba áthelyezheti.

Ha a szerződés nem állapítja meg a *javadalmazásnak* vagy egyes részeinek összegét, illetőleg mennyiségét, annak megszabásánál a helyi, ilyennek hiányában *az országos szokás az irányadó*.¹

A terményekben való javadalmazást, más megállapodás hiányában, előleges, a készpénzbeli javadalmazást pedig utólagos negyedévi részletekben kell kiszolgáltatni.

Ha a gazdatiszt szolgálata teljesítése következtében vagy oly baleset következtében *betegszik meg*, mely őt szolgálatközben, saját hibáján kívül éri: *gyógykezeléséről* a birtokos legfeljebb hat hónapon át saját költségén köteles gondoskodni; ha pedig ily esetben meghal: a temetés költsége is a birtokost terheli.

¹ A gazdatiszt, a szolgálati szerződésben megállapított javadalmazáson felül egyéb anyagi előnyre jogszerű igényt nem tarthat; következően a szolgálatadó által fizetett cseléd munkajárát rendes foglalatosságától elvonni és saját céljaira állandóan felhasználni nem jogosult, s, ha és amennyiben azt jogellenesen mégis felhasználja, annak a munkának az értékével, amelyet a szolgálatadótól elvont, azt megkárosítja; következően a szolgálatadó *azt* az összeget, amit a tőle elvont munkáért fizetett, a kárt okozótól jogszerűen követelheti. (C. G. 517/1904.).

Ha a gazdatiszt egészsége vagy testi épsége a birtokos hibájából szenvedett kárt: a birtokos teljes kártérítéssel tartozik.

A gazdatiszt javadalmazása nem csorbítandó, ha aránylag rövid időn át, személyében rejlő okból, de hibáján kívül, *szolgálatának teljesítésében gátolva van*. Ebben az esetben köteles a gazdatiszt a birtokos által netán kirendelt helyettest a szükséghez és a lehetőséghez képest lakással és étellemezéssel ellátni, melynek tényleges költségeit viszont a birtokos köteles a gazdatisztnek megtéríteni.

Ha a birtokos a gazdatiszt, illetőleg családja részére a szolgálati szerződésben *a nyugdíjazás vagy végkielégítés* kiszolgáltatása tekintetében messzebbmenő kötelezettséget nem vállal, a gazdatisztnek a szolgálati időtartam alatt bekövetkezett halála esetében a birtokos köteles a gazdatiszt özvegyének vagy kiskorú gyermekeinek, ha a gazdatiszt ezen törvény életbelépése után öt évnél kevesebb időt töltött szolgálatában: negyedévi; ha tíz évnél kevesebb, de legalább öt évet töltött szolgálatában: félévi; ha pedig több, mint tíz évet töltött szolgálatában, egy évi javadalmazásának megfelelő összeget *végkielégítésül* kiszolgáltatni.

Ha a gazdatiszt, a felmondás nélküli elbocsátásra jogot adó esetnek a birtokos tudomására való jutása után harmincz napon belül hal meg: a birtokos nem köteles a végkielégítést kiszolgáltatni.

Ha a gazdatiszt halála esetére biztosítva volt, és a biztosítási díjat egészben a birtokos fizette, a birtokos a végkielégítésbe a kifizetett *biztosítási összeget egészben betudhatja*. Ha a birtokos csak részben fizette a biztosítási díjakat, a végkielégítésbe a kifizetett biztosítási összeget abban az arányban tudhatja be, amely arányban a biztosítási díjakhoz hozzájárult.

A végkielégítés megállapításánál az utazási, napidíj, szolgálati, világítási, irodai illetmények, a jutalmak, osztalékok, jutalékok nem vehetők számításba.

A végkielégítési összeget a gazdatiszt halála napjától számított félév alatt előre, egyenlő havi részletekben kell fizetni.

Az elhalt gazdatiszt családjának a birtokos minden esetben az elhalálozás napjától számított három hónapra köteles megfelelő *lakást adni* vagy annak értékét megváltani; azonban megváltás esetében sem követelheti azt, hogy a gazdatiszt családja

az elbalálozástól számított harmincz nap eltelte előtt költözzék ki. Köteles továbbá a család elköltözéséhez a legközelebbi vasút- (hajó-) állomásig vagy azzal egyenlő távolságig, de legfeljebb ötven kilométerig, a szükséges igaerőt szolgáltatni.

A szolgálati szerződés megszűnik annak az időnek leteltével, amelynek tartamára azt kötötték.

Ha határozott időtartam nem volt kikötve: bármelyik fél *felmondhatja* a szolgálati viszonyt.

A felmondást írásban kell megtenni.

Ha a szolgálati viszony a szolgálati idő letelte után a kötelezett által a másik fél tudtával folytattatik: úgy az határozatlan időre *meghosszabbítotttnak tekintendő*.

Ha a felek a szolgálati szerződésben másként meg nem állapodtak, a birtok eladása, a bérlet abbahagyása, továbbá a birtokos személyében, a birtok állagában vagy kezelésében beállott lényeges változások esetében a határozott időre kötött szerződés is felmondható.

A felmondási idő, ha a felek a szerződésben másként meg nem állapodnak, az okleveles gazdatiszt szerződésénél egy év, az oklevéllel nem bíró gazdatiszt szerződésénél pedig *félév*.

Az okleveles gazdatiszttal kötött szerződésben három hónapnál az oklevéllel nem bíró gazdatiszttal kötött szerződésben egy hónapnál rövidebb felmondási időt nem lehet megállapítani.

Hatálytalan az olyan megállapodás, amely a felmondási időt a gazdatisztre nézve másként állapítja meg, mint a birtokosra nézve.

Ha a birtokos a felmondás közlése után a gazdatisztet a felmondási időre eső minden járandóságára nézve — tehát a lakbérre nézve is — kielégíti, ezzel a szerződést a felmondási idő előtt is megszüntetheti. A lakásból való kiköltözésre azonban a gazdatisztnak 30 napi határidő hagyandó.

A gazdatiszt a szolgálatból *azonnal elbocsátható*:

a) ha a birtokost, annak családtagját, intézkedésre jogosult megbizottját tetteleg bántalmazza, becsületében sérti vagy rágalmazza;

b) hűtlen kezelés esetében;

c) ha büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vagy szemérem elleni vétség miatt jogerősen vád alá helyeztetett, vagy

ellene a főtárgyalás elrendeltetett, vagy ha ilyen bűncselekmény miatt elítéltetett; továbbá, ha jogerősen 30 napnál hosszabb időtartamú szabadságvesztés-büntetésre ítéltetett, vagy ha 30 napot meghaladó időn át előzetesen le van tartóztatva, illetőleg vizsgálati fogságban van;

d) ha a birtokosnak vagy intézkedésre jogosult megbízottjának a szolgálatra vonatkozó meghagyása teljesítését megtagadja;

e) ha botrányt okozó erkölcstelen életet él; vagy

f) ha a birtokosnak akár cselekvése, akár mulasztása által szándékosan vagy vétkes gondatlanságból kárt okoz.

Ezekben az esetekben a gazdatisztnek csak tényleg megszolgált javadalmazását köteles a birtokos kiszolgáltatni.

A gazdatiszt *azonnal kiléphet a szolgálatból:*

a) ha a birtokos, annak családtagja, intézkedésre jogosult megbízottja, őt vagy családja tagját tetteleg bántalmazza, becsületében sérti vagy rágalmazza;

b) ha javadalmazását a birtokos felszólítás daczára sem szolgáltatná ki;

c) ha a birtokos tiltott cselekmény elkövetésére hívja fel;

d) ha a birtokos őt nem gazdatiszti szolgálat teljesítésére kötelezi.

Ezekben az esetekben a gazdatisztnek a felmondási időre járó javadalmazását köteles a birtokos kiszolgáltatni.

Az a fél, aki a most jelzett okokból a szerződést fel akarja bontani, köteles erről a másik felet, a felbontás okául felhozott esetnek tudomására való jutása után harmincz nap alatt *írásban értesíteni*. Harmincz nap eltelte után abból az okból a szerződés fel nem bontható.

Az a fél, akinek hibája miatt a szerződés felbontatott, vagy aki a szerződést jogtalanul szüntette meg: a másik szerződő félnek *teljes kártérítéssel tartozik*.

Felmondás után a birtokos köteles a gazdatisztnek kívánatára akkor, amikor ez a gazdaság vitelének jelentékeny hátrányával nem jár, megfelelő időt engedni más *alkalmaztatás kérésére*.

A felmondás közlésekor a birtokos a gazdatisztnek a felmondás megtörténtéről írásbeli nyilatkozatot; a kilépéskor pedig *szolgálati bizonyítványt* köteles kiadni, melyben kívánatra a szolgálati képesség is tanúsítandó.

A szolgálatból való kilépés előtt a gazdatiszt a reábízottakról *elszámolni tartozik* s járandóságaira s a szolgálati bizonyítványra (Gdt. XIII. 822.) csak az elszámolás után van igénye.

Ha a szerződés ellenkező megállapodást nem tartalmaz, a szolgálati szerződés bármely okból való megszűnése esetében a gazdatiszt *elköltözéséhez szükséges iktáerőt* — a legközelebbi vasút- (hajó-) állomásig vagy azzal egyenlő távolságig, de legfeljebb ötven kilométerig — a birtokos *köteles szolgáltatni*.

L) Szolgálati szerződés az iparos és segéd közt.

Az 1884: XVII. t.-cz. 88—90. és 92—98. §-ai irányadók erre a szolgálati szerződésre nézve.

Az iparos és segéde közötti viszony *szabad egyezkedés* tárgya.

A szerződés, ha a felek másképp nem egyeztek, csak *egy heti próbaidő* eltelte után válik kötelező erejűvé.

Az iparos segédétől, ha másként nem egyeztek, csak az *ipar-üzlethez tartozó munkát* kívánhat, és ezt is csak oly mérvben, mely a segéd testi alkotásának és erejének megfelel.

Az iparos köteles időt engedni arra, hogy a segéd vallása ünnepnapjain az istentiszteletet látogathassa.

Az iparos oly *segédet fel nem fogadhat*, ki az előbbi munkaadóval kötött szerződésnek törvényes megszűnését vagy azt, hogy munkaszerződése a jelen törvény értelmében felmondás által megszűnik, nem igazolja.

Aki ily igazolás nélkül segédet alkalmaz, az a segéddel egyetemlegesen felelős az illető iparosnak a segéd eltávoztása által okozott kárért.

Minden segéd, szerződési kötelezettségének teljesítése mellett, *szabadon kereshet magának munkát*; maga választhat és változtathat helyet, még pedig akár iparosnál, akár gyárosnál, akár más vállalkozónál.

A munkaadó és segéd közötti viszony, ha másképpen nem egyezkedtek, vagy ha gyárakban a munkarend másképpen nem intézkedik, *15 napi felmondással* felbontható.

Fontosabb teendőkkal megbízott iparos- vagy kereskedő-segédek, jelesen a nagy iparvállalatoknál, gyárakban, vagy kereskedői üzletekben mint könyvvezetők, pénztárnokok, üzletvezetők,

utazók, raktárnokok, stb. alkalmazottak tekintetében a *felmondás határideje három hónap.*

Habár kellő időben történt is a felmondás, azon segéd, ki darabszámra fizettetik, *addig nem léphet ki*, míg az átvett munkát a szerződésnek megfelelőleg be nem fejezte; valamint az sem, ki a munka bérére kapott előleget le nem dolgozta vagy meg nem térítette.

A segéd *felmondás nélkül azonnal elbocsátható*:

a) ha nyereségvágyból eredő bűncselekményt követ el;

b) ha az iparos, helyettese, vagy az iparos egyik családtagja ellen tettleges bántalmazást vagy súlyos becsületsértést követ el, kötelességei teljesítését makacsul megtagadja, vagy ha az iparos akarata ellenére egy egész munkanapon át igazolatlanul szünetel;

c) ha megintés daczára a ház vagy az üzlet biztonságát vigyázatlansága által veszélyezteti;

d) ha három napnál tovább tartó szabadságvesztés büntetés alá kerül;

e) ha a szerződésileg elvállalt munka teljesítésére képtelen;

f) ha valamely undorító vagy ragályos betegségben szenved;

g) ha az iparos bizalmával való visszaélés által az üzlet érdekeit veszélyezteti;

h) ha a kereskedősegéd főnöke beleegyezése nélkül akár saját, akár más részére kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik.

Az e) és f) pontokban elősorolt esetek bekövetkezése miatt elbocsátott segéd netáni kárpótlási igénye a szerződés és a fennálló törvények alapján ítélendő meg.

A segéd *felmondás nélkül azonnal kiléphet*:

a) ha az iparos, helyettese vagy az iparos hozzátartozói őt vagy családja tagjait tettleg bántalmazzák, ellene vagy ellenök becsületsértést követnek el;

b) ha az iparos szerződési kötelességeit nem teljesíti;

c) ha darabszámra dolgozik és az iparos őt folytonosan munkával ellátni nem képes;

d) ha a munka folytatásánál egészsége vagy élete veszélyeztetve van;

e) ha az iparos, helyettese vagy az iparos hozzátartozói őt vagy családja tagjait erkölcstelenségre vagy törvényellenes tette csábítják.

Ha ideiglenes szabadsággal elbocsátott *katona*, hadi tengeresz vagy honvéd segédnek áll be s a katonai hatóság által *behivatik*, a munkaszerződés minden kárpótlás nélkül megszűnik.

Ugyanez áll azokra nézve is, kik ujonczállítás alkalmával soroztatván, katonai szolgálatuk megkezdésére behivatnak.

Ellenben, ha a tartalékos vagy honvéd a törvényszerű évenkénti gyakorlatra behivatik, ez a munkaszerződést meg nem szünteti; de a gyakorlat idejére munkabér nem jár.

Az az iparos, ki segédjét törvényes ok nélkül, *a felmondás határidejének eltelte előtt elbocsátja*, köteles neki kilépése előtt azon bért vagy egyéb illetményt, melyet a felmondási határidő alatt élvezett volna, egyszeresen, és ha a segédnek munkabérén kívül ellátása is volt, kétszeresen megadni.

Azon iparos, ki segédjét *lakással* is ellátja, e célra egészséges és lakható helyet tartozik kijelölni.

A segéd által egészségtelen lakás miatt beadott panaszok az iparhatóság részéről mindig a helyszínen, a tisztí orvos közbejöttével, vizsgálándók meg és haladék nélkül orvoslandók.

Az iparos és összes segédszemélyzete közt a szolgálati szerződésből származó ügyek az elsőfokú *iparhatóságnak*; ha pedig az iparos ipartestületi tag, *a békéltető-bizottságnak* hatáskörébe tartoznak. A határozattal meg nem elégedő fél 8 nap alatt a kir. bíróság előtt indíthat pert (1884:XVII. t.-cz. 176. §.).¹

M) Szolgálati szerződés az iparos és tanoncz közt.

Az 1884:XVII. t.-cz. 61—66., 68—72. és 74. §-ainak idevágó rendelkezései a következők:

A tanoncz felvétele az elsőfokú iparhatóságnál írásbeli szerződés mellett történik; ha a felvétel helyén iparhatóság nem székel, az írásbeli szerződés a község előljárósága előtt is köthető, amely esetben a szerződés nyolcz nap alatt az iparhatósághoz megküldendő.

¹ Helytelen gyakorlat, hogy az igazolást és a perújítást kizárják e 8 nap elmulasztása esetén, s hogy a 8 napi határidő elmulasztását hivatalból figyelembe veszik. — Az, hogy az alkalmazott szolgálatadóját előzetesen az iparhatóságnál nem perelte, hivatalból figyelembe nem vehető. (Gdt. XIII. 936 c. Van ellenkező döntés is.).

A felvétel alkalmával az iparos és a tanoncz szülői vagy gyámja közt a tanidő tartama, a tanoncz tartása és ellátása egyetértőleg megállapítandó.

A tanidő legalább addig tart, míg a tanoncz élete 15-ik évét betöltötte.

Az iparos köteles:

a) tanonczát azon iparágban, melyet űz, kiképezni, jó erkölcsre, rendre és munkásságra szoktatni;

b) időt engedni, és felügyelni arra, hogy a tanoncz vállalása ünnepnapjain az istentiszteletet látogassa;

c) tanonczát az iskolába járásra; ott, ahol tanoncziskola van, a tanoncziskolába járásra szorítani;

d) ha a tanoncz háznépéhez tartozik, betegség esetében ápolásban részesíteni;

e) a szülőket, illetőleg a gyámot és, ha még iskolaköteles, a tanítót is a tanoncz megbetegedéséről és egyéb, őket érdeklő fontosabb esetekről értesíteni.

Az iparos tanonczát csak *az iparüzlethez tartozó munkáknál alkalmazhatja*, cselédszolgálatokra nem kötelezheti és tartozik felügyelni, hogy a tanoncz a háziak vagy segédek által ne bántalmaztassék.

Oly tanonczok, kik éltük 14-ik évét be nem töltötték, naponkint legfőlebb 10 órai; kik a 14-ik évet már elérték, legfőlebb 12 órai munkára kötelezhetők, az iskolában töltött időt is beleértve. Mindkét esetben azonban munkaközben délelőtt és délután fél-fél, délben egy órai szünet tartandó és a tanonczok általában csakis oly munkára szoríthatók, mely testi erejüknek megfelel.

Egyes iparágakra az iparhatóság ennél rövidebb munkaidőt is állapíthat meg.

Éjjeli munkára, azaz esti 9 órától reggeli 5 óráig tizenhat éven aluli tanonczok általában nem alkalmazhatók; oly iparágaknál azonban, melyek üzése éjjeli munka nélkül fennakadást szenvedne, az iparhatóság — tekintettel a tanoncz testi fejlettségére — megengedheti, hogy a 16 éven aluli, de 14 évesnél nem fiatalabb tanonczok a most említett munkaóráknak legfőlebb felét éjjeli munkában dolgozzák le.

A tanoncz az iparosnak, illetőleg üzletvezető helyettesének a reája bizottakban *engedelmességgel tartozik* és, ha az iparos

házában élelemmel és lakással láttatik el, 18 éves koráig az *ő házi fegyelme* alatt áll.

A tanszerződés kötelező ereje a kikötött próbaidő elteltével; ha pedig ez kikötve nincs, a tanoncz beállta után két hónappal veszi kezdetét.

A *próbaidő* a tanidőbe beszámítandó.

Ha a tanoncz távollét vagy betegség által a munkától egyfolytában *három hónapnál tovább elvonatik*, de a tanulást azután folytatja, az iparos jogában áll, a kikötött tanidőt az elmulasztott idővel megtoldania.

A *tanviszony megszűnik*:

a) ha az iparos vagy tanoncz meghal;

b) ha a tanoncz védkötelezettségének teljesítésére behivatik, vagy munkaképtelenné válik;

c) ha az iparos védkötelezettségének teljesítésére behivatik, vagy munkaképtelenné válik, föltéve, hogy az iparos üzletvezetőt nem tart, és hogy ennek következtében üzlete megszűnik;

d) ha az egyik fél négy hétnél tovább tartó szabadságvesztés-büntetésre ítéltetik;

e) ha az iparostól a tanoncztartási jog elvonatik.

A tanviszony a szerződésileg megállapított tanidő lefolyta előtt *azonnal felbontható*, és pedig:

az iparos részéről:

a) ha a tanoncz nyereségvágýból eredő bűncselekményt követ el;

b) ha a tanoncz kötelességeinek teljesítését makacsul megtagadja, vagy ellenük súlyosan és ismételve vét;

c) ha a tanoncz tettelegesen bántalmazást vagy durva becsületsértést követ el az iparos vagy valamelyik családtagja ellen;

d) ha a tanoncz undorító vagy ragályos betegségben szenved;

a tanoncz, illetőleg annak törvényes képviselője részéről:

a) ha az iparos a tanonczot erkölcsstelen vagy törvényellenes tettek elkövetésére csábítja;

b) ha az iparos házi fegyelmi jogával visszaél;

c) ha a tanoncz élete vagy egészsége a munka folytatásánál veszélynek van kitéve.

A tanviszony *15 napi felmondás mellett felbontható*:

az iparos részéről:

a) ha kétségtelenné vált, hogy a tanoncz az illető iparág megtanulására képtelen;

b) ha a tanoncz két hónál tovább tartó betegségben szenved;

c) ha az iparos üzletével felhagy;

a tanoncz, illetőleg annak törvényes képviselője részéről:

a) ha az iparos törvényes vagy tanszerződési köteleességét a tanoncz irányában nem teljesíti;

b) ha az iparos más községbe költözik át;

c) ha a tanoncz más pályára vagy más iparágra akar áttérni;

d) ha az iparos két hónál tovább tartó betegségben szenved és üzletvezetőt nem állít.

Ha az iparos csődbe jut, a tanviszony úgy a csődtömeg, mint a tanonczok részéről 15 napi felmondás mellett felbontható.

Ha a tanviszony fölbontását a tanoncz okozta, valamint azon esetben is, ha a tanoncz más iparágra áttérve, felmondott, *az iparost az egész betöltött tanidőre járó tandíj és kárpótlásul még félévi tandíj illeti*; ha pedig az iparos adott okot a viszony megszüntetésére, amennyiben a törvény vagy szerződés értelmében más kárpótlással nem tartoznék, legalább azon költségeket köteles megtéríteni, melyek a tanoncznak más iparoshoz való beszegődtetése által okoztattak.

Az iparos és tanoncz közt felmerülhető vitás kérdések *hatásköri szabályaira* nézve l. az előző szolgálati szerződésnél mondottakat.

N) Szolgálati szerződés a kereskedő és segédszemélyzete közt.

A kereskedő segédszemélyzete alatt egyrészt azok értendők, akik az üzletben *kisegítő-szolgálatokat végeznek*, másrészt pedig *a tanonczok*.

Reájuk nézve az iparossegéd és tanoncz szolgálati szerződésének fentebb közölt szabályai irányadók (1875:XXXVII. t.-cz. 55. §.), amelyek mellett az 1875:XXXVII. t.-cz. 58. és 59. §-ai ezt rendelik: Az ipartörv. 94. §-a *e)* és *f)* pontjában meghatározott esetekben, ha azok vétlen baleset következményei, a segéd a hat heti időtartamra a fizetést éppúgy követelheti, mint ha a szolgálatból nem bocsáttatik el; az ipartörv. 95. §-ban felsorolt okokból pedig a segéd kiléphet a nélkül, hogy

igényeit a szerződés vagy törvényes felmondási időre járó fizetésre, illetve ellátásra elvesztené.

A kereskedősegéd, aki szolgálata teljesítésében *vétlen baleset* miatt ideiglenesen gátoltatik, ezért igényét a fizetéshez és ellátáshoz el nem veszti. E kedvezmény azonban csak *hat heti időtartamra illeti*.

A szolgálati viszony a főnök és segéde közt, amennyiben szerződésileg rövidebb vagy hosszabb határidő nem állapítottatott meg, előleges *hat heti felmondás* mellett úgy az egyik, mint a másik fél részéről felbontható.

Fontosabb teendőkkel megbízott segédek, jelesen könyvivők, pénztárnokok, üzletvezetők, utazók, raktárnokok stb. tekintetében, a kölcsönös felmondási határidő *három hónap*.

Ezek a szabályok a főnök ellen elrendelt *csőd* esetében is irányadók.

A kereskedő és segédszemélyzete közt fennálló szolgálati szerződésből eredő ügyek szintén az elsőfokú *iparhatóság* elé tartoznak. A határozattal meg nem elégedő fél 8 nap alatt a törvény útján kereshet orvoslást (1884:XVII. t.-cz. 176. §., 1893:XVIII. t.-cz. 2. §.).

O) Szolgálati szerződés a gyáros és gyári munkás közt.

Az 1884:XVII. t.-cz. 114. és következő §-ai így rendelkeznek:

Minden gyáros köteles gyárában saját költségén mindazt létesíteni és fentartani, ami, tekintettel az iparüzlet és telepminőségére, a munkások *életének és egészségének lehető biztosítására* szolgál.¹

A munkásoknak munkaközben úgy délelőtt, mint délután: fél-fél órai, délben pedig egy órai *szünidő* engedendő.

Azon gyárakban, melyekben a munka éjjel-nappal foly, a gyáros az éjjeli munkára alkalmazott *munkások kellő felváltásáról* köteles gondoskodni.

A nappali munkát reggel 5 óra előtt kezdeni és esti 9 óráig túl kiterjeszteni nem szabad.

A gyáros köteles munkása *bérét* készpénzben, még pedig — ha másképp nem egyezkedett — hetenkint kifizetni.

¹ V. ö. 5089/1869. számú belügyminiszteri rendeletet a gyufagyárakról. A 37,302/1895. sz. belügymin. rend. szerint a gyárvállalatoknál előforduló balesetek a rendőrségnél bejelentendők.

Árúkat és szeszes italokat munkásainak nem hitelezhet.

Lakással, tűzifával, földhaszonélvezettel, rendes ételmezéssel, orvossággal, orvosi segélylyel azonban a munkást, ha ez beleegyezik, elláthatja s az értük járó összegeket a bérfizetés alkalmával béréből levonhatja. Ugyanezen feltétel alatt láthatja a gyáros a munkást a gyárában készülő cikkek előállítására szükséges szerszámokkal és anyagokkal is, ha ezeket szerződés szerint a munkás sajátjából tartozik megszerezni.

Oly árúért való követelések, melyek a munkásoknak a most említett tilalom dacára hiteleztek, a gyártulajdonos által sem törvény útján nem érvényesíthetők, sem beszámítás tárgyát nem képezhetik.

Oly szerződések, melyek ezekkel a rendelkezésekkel ellenkeznek, kötelező erővel nem bírnak.

Hasonlóképpen érvénytelenek a gyáros és a munkás közt történt oly megállapodások, melyek szerint ez utóbbi szükségletét bizonyos eladási telepekből szerezni, vagy bérének részét más célokra, mint a munkások sorsának javítására fordítani köteles.

P) Szolgálati szerződés a gazda és a gazdasági (külső) cseléd közt.¹

Gazdasági (külső) cseléd az, aki szerződéssel kötelezi magát hogy valamely gazdaságban személyes és folytonos szolgálatokat, bérért, legalább is egy hónapon át teljesít. A szolgálati szerződés föltételeit a felek szabad egyezkedéssel állapítják meg; a törvénnyel, a törvényes jogkörben kibocsátott rendeletek- és szabályrendeletekkel ellenkező megállapodások érvénytelenek. A szolgálati szerződés írásban is, szóval is megköthető; szóbeli szerződés esetén a gazda a cseléd kívánatára a megállapodásokról neki bérlevelet adni köteles; a törvényhatóság a bérlevélnek kiadását minden szóbeli szerződés esetére kötelezővé teheti. A szerződés, ha másképp nincs kikötve, egy évre szól. Tilos és semmis a szerződés:

1. ha a szolgálati időt évek, hónapok, hetek vagy napok határozott számában kifejezni nem lehet;
2. ha cseléd családtagjának előzetesen megállapított, ará-

¹ Ezen cselédekre nézve az 1907: XLV. t.-cz. intézkedik. L. fentebb A) alatt is.

nyos, külön díjazás nélkül kellene munkát vagy szolgáltatást teljesítenie (ú. n. robot, úrdolga, dézsma, ingyen-munka stb.);

3. ha a cseléd családtagjai olyan időben, amikor a gazdánál nem kötelesek dolgozni, a gazda hozzájárulása nélkül másnál munkát nem vállalhatnának;

4. ha a cseléd járandóságának a gazda, családtagja vagy bárki más részére leendő eladására magát előre kötelezné;

5. ha a gazda a cselédet a gazdánál vagy az ő megjelölte embernél (cézgnél) leendő vásárlásra vagy nem-vásárlásra kötelezné, utasítaná.

Amennyiben a törvény vagy a szabályrendelet ellenkező rendelkezést nem tartalmaz, a felek jogai és kötelességei tekintetében a magánjogi szabályokat kell alkalmazni. Amennyiben a szerződés mibenlétét nem lehet megállapítani, a gazdaság helyén vagy legközelebbi környékén követett szokás irányadó.

A cseléd köteles a meghatározott időben szolgálatba állni, szolgálati cselédkönyvét a gazdának átadni; a gazda pedig köteles a cselédet elfogadni, könyvét magához venni és megőrizni.

Nem köteles a gazda a cselédet elfogadni:

a) ha a gazda a cselédnek vagy háznépének hűsége, erkölcsi magaviselete ellen olyan alapos és súlyos kifogást érvényesít, a melyet a szerződéskötéskor még nem ismert;

b) ha a cseléd a belépés idején ragadós betegségben szenved;

c) ha a cseléd szolgálatra képtelenné lett;

d) ha a cseléd a meghatározott időpontban a szolgálatot igazolatlanul meg nem kezdi, vagy a felfogadás után ugyanazon időre más gazdához is beszegődött;

e) ha oly eset következik be, mely miatt a cselédet a megkezdett szolgálatból is felmondás nélkül el lehetne bocsátani.

Nem köteles a cseléd szolgálatba lépni:

a) ha szolgálatra munkaképtelenné lett;

b) ha beszegődés után oly ingatlan vagyont örököl, melynek kezelése jelenlétét szükségessé teszi; de alkalmas helyettesről gondoskodni tartozik;

c) ha családi viszonyainak változása miatt otthonléte családjának fentartása végett elkerülhetetlenül szükséges;

d) ha a gazda őt a meghatározott időben elfogadni nem akarja;

e) ha oly eset következik be, mely miatt a cseléd a megkezdett szolgálatot felmondás nélkül is elhagyhatná;

f) ha a nőcseléd időközben férjhez megy;

g) ha a cseléd részére a gazda kijelölte lakásban ragályos beteg van.

A gazda vagy a cseléd ez esetekben a szerződést csak úgy szüntetheti meg, ha e szándékáról az ok megjelölésével a másik felet az esetnek megtudásától számított nyolcz nap alatt értesíti. Ha a cseléd a meghatározott időben törvényes ok nélkül igazolatlanul vagy rosszhiszeműen a hatósági intézkedés daczára a szolgálatba be nem áll, a hatóság a cselédet, a gazda panasza esetén, a szolgálat helyére karhatalommal előállítja.

A cseléd balesetbiztosítására nézve az 1891: XVI. és 1902: XIV. t.-cz. szabályai irányadók. Ha a cseléd, vagy az éves cselédnek felesége vagy 12 éven aluli gyermekei a belépést követő 15 nap után megbetegszenek, legfőlebb 45 napig a gazda fizeti az orvosi kezelés és orvosszerek költségeit, s ő adja a szükséges fuvar; kivéve, ha a betegséget nyilvánvalóan a cseléd vagy családtagja hibája okozta, vagy ha a betegséget a cseléd vagy családtagja szinleli. A 200 kor.-nál kevesebb állami egyenes adót fizető gazda az orvosi kezelés és szerek költségeinek $\frac{1}{2}$ -ét, a 200 kor.-án felül adózó pedig $\frac{1}{10}$ -ét a cseléd béréből levonhatja. Ha a betegséget a gazda okozta, az egész költség őt terheli.

Ha az éves cseléd, felesége vagy 12 éven aluli gyermeke meghal, a temetési költségekhez a gazda nagykorúnak elhalálozása esetében 20, kiskorúnál 10 kor.-val hozzájárulni és a temetési fuvarról is gondoskodni köteles.

A cseléd okozta kárért a gazda a cseléd bérét és egyéb járandóságait, — a lakás, a tüzelő és az élelmezés kivételével — visszatarthatja. A cselédnek a szerződésből eredő követeléseit, továbbá ingóságait lefoglalni nem lehet, kivéve az 1908: XLI. t.-cz. 12. §-a cseteit, továbbá az 1907: XLV. t.-cz. alapján megítélt követeléseket és kiszabott pénzbüntetéseket.

Az éves szerződést megszűnése előtt két hónappal felmondani kell; ellenkező esetben még egy évre meghosszabbítottnak tekintetik. A gazda halála esetén a szerződés a jogutódokat a gazdasági év végéig kötelezi.

Egy hónapi felmodással a gazda a szerződést bármikor megszüntetheti:

a) ha a cselédnek az elvállalt munkára elég ereje vagy képessége nyilvánvalóan nincsen;

b) ha a cseléd a gazdaságból, figyelmeztetés után is, ismételve jogosulatlanul távozik;

c) ha a cseléd hanyagságból vagy könnyelműségből, figyelmeztetés után is, a gazdának ismételten kárt okoz;

d) ha a cseléd vagy háznépe perlekedő, veszekedő vagy botrányt okozó magaviselete által a ház vagy gazdaság rendjét és a békés megférést zavarja, vagy a cseléd magát ivásnak adja;

e) ha a cselédet a gazda sérelmére elkövetett, az 1907: XLV. t.-cz.-be ütköző kihágás miatt egy éven belül kétszer jogerősen elítélték;

f) ha a cseléd a gondozására bízott állatot rosszul ápolja vagy kínozza.

Egy hónapi felmodással megszüntetheti a cseléd a szerződést:

a) ha a cselédnek otthonléte szüleinél vagy 18 éven aluli kiskorú vagy keresetképtelen testvéreinél a család fentartása végett okvetlenül szükségessé vált; vagy ha a kiskorú cseléd szülőivel együtt kivándorol;

b) ha a gazda a nyugvó időre és a munkaszüneti napokra vonatkozó szabályokat hatósági figyelmeztetés után se tartja meg;

c) ha a gazdát a cseléd sérelmére, az 1907: XLV. t.-cz.-be ütköző kihágás miatt egy évben kétszer jogerősen elítélték;

d) ha a cseléd szolgálatképtelen állapotba jut, vagy ha a nőcseléd férjhez megy vagy terhes állapotba jut.

Felmodás nélkül elbocsájthatja a gazda a cselédet:

a) ha a cseléd vagy családtagja a gazda, családtagja, intézkedésre vagy felügyeletre jogosított megbizottjának testi épsége, élete vagy vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el, vagy kisérel meg;

b) ha a cseléd stb. a gazdát stb. tetteleg bántalmazza, fenyegeti vagy ellenök izgat, lázit, alkalmaztatásának természetével merőben ellenkező, szándékosan sértő magatartást tanúsít;

c) ha a cseléd stb. a gazdának stb. vagy cselédtársának tulajdonában szándékosan vagy vétkes gondatlanságból jelentékeny kárt okoz;

d) ha a cselédet büntett vagy nyereségvágyból eredő vétség

miatt elítélik, vagy 8 napnál hosszabb szabadságvesztésre elítélték;

e) ha a cseléd kötelességeinek teljesítését megtagadja vagy cselédtársait erre ösztönzi;

f) ha a cseléd stb. a gazda családtagjait rosszra csábítja;

g) ha a cseléd a gazda nevére, gazdája tudta nélkül, pénzt vagy árút kölcsönöz;

h) ha a cseléd stb. égő gyertyával, lámpással, tűzzel vigyázatlanul bánik;

i) ha a cseléd az 1907:XLV. t.-cz.-be ütköző s a gazda sérelmére elkövetett kihágásért egy éven belül háromszor jogerősen elítéltetett;

j) ha a cseléd, a gazda félrevezetésével, hamis elbocsátó bizonyítvánnyal vagy cselédkönyvvel állt szolgálatba.

Felmodás nélkül ehagyhatja a cseléd a szolgálatot, ha a gazda stb.:

a) a cselédnek stb. testi épsége, élete, vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el vagy kísérel meg;

b) a házi fegyelem alatt nem álló cselédet tetteleg bántalmazza, vagy bánásmódjával a cselédnek stb. életét, egészségét és testi biztonságát veszélyezteti;

c) a cselédnek stb. tulajdonában szándékosan vagy vétkes gondatlanságból jelentékeny kárt okoz;

d) a cselédnek stb. erkölcsét veszélyezteti;

e) a cselédet stb. tiltott cselekményre hívja fel;

f) a cselédet stb. oly szolgáltatásra kényszeríti, mely az 1907:XLV. t.-cz. 8—10. §-ai értelmében tilos;

g) a cseléd bérét (járandóságait) visszatartja a nélkül, hogy kárkövetelésének megállapítása végett a visszatartás után 8 nap alatt az eljárást megindítaná;

h) ha az 1907:XLV. t.-cz.-be ütköző s a cseléd sérelmére elkövetett kihágásért egy éven belül háromszor jogerősen elítéltetett;

i) a cselédet hatósági intézkedés után is éhezésnek teszi ki azáltal, hogy rossz ételt vagy kelleténél kevesebbet juttat neki.

Intézkedésre ugyanazon hatóságok illetékesek, a melyeket fentebb C) alatt megjelöltünk.

196. §. Vállalkozási szerződés.

Vállalkozási szerződés (locatio-conductio operis) alatt azt a kétoldalú kötelmi szerződést értjük, a mely által az egyik fél valamely mű előállítására, a másik pedig a kikötött ellenérték megfizetésére kötelezi magát.¹

A feleket *vállalkozónak*, illetve *megrendelőnek*, a kikötött ellenértéket pedig *díjnak* vagy *bérnek* nevezzük.

A vállalkozási szerződés *lényeges alkotó elemei*: az előállítandó műnek, az érte járó díjnak, valamint mindkét szolgáltatás lerovási módjának, idejének és helyének megállapítása.

A mű lehet, valamely *dolog előállítása* (pl. építkezés, családi kép megfestése, ruha varrása), átalakítása, illetve módosítása mellett, mindenféle *eredmény*, ami munkával előállítható még pedig akár emberi munkával, egymagában, akár állati vagy mechanikai erő igénybevételével; pl. ide tartozik a hirdetés közzététele (Dt. III. f. XVII. 27.), építési költségvetés készítése (u. o. V. 74.), földnek olyan állapotba hozása, hogy vetésre alkalmas legyen (Dt. u. f. III. 149., a fuvarozási, kiadói ügylet stb.²

A vállalkozási szerződés elhatárolandó először is az *adásvé-*

¹ V. ö. Tervezet 1625—1646. §. Erre a szerződésre nincs a magyar magánjogban általánosan elfogadott, találó elnevezés. Egyesek a *műbéri szerződés* vagy *műszerződés* kifejezést használják; mások, körülírással élve, *valamely munka előállítása végett kötött szerződésnek* hívják; végül ismét mások a *munkaszerződés* címet adták neki. Ez az utóbbi elnevezés, mint az előző §-ban kiemeltük, találób, ha a szolgálati, vállalkozási és alkuszi szerződésekre közösen alkalmazzuk. A többi elnevezés pedig nem lévén — részint nyelvtanilag kifogástalan, részint pedig hosszú volta miatt — elfogadható, legjob, ha a Tervezet terminológiáját követjük, ami a locatio conductio operis értelmét a legtalálóbban adja vissza.

² Erre a két utóbbi szerződésre nézve meg kell jegyezni, hogy azok bizonyos körülmények közt *kereskedelmi ügyletek* az 1875: XXXVII. t.-cz. szerint. A fuvarozás akkor nem kereskedelmi ügylet, ha a személyes áru-fuvarozást szárazföldön, folyókon, belvizeken nem intézet és nem kereskedő végzi, illetve ha más foglalkozván vele, nem űzi iparszerűleg (id. t.-cz. 258., 259. és 420. §.). A kiadói ügylet akkor nem kereskedelmi ügylet, ha a vállalkozó nem foglalkozik vele iparszerűleg, kivéve a kereskedőt, aki valamely mű kiadását üzlete körében vállalta el (u. o. 259 §.). Egyébként a C. 1507/1906. sz. határozata szerint a vállalkozási szerződésből eredő kereskedelmi perek is a közönséges magánjog szabályai szerint bírálандók el.

teltől; az utóbbi, dolog előállításánál, akkor forog fenn, ha az összes anyagot a vállalkozó — itt az eladó — szolgáltatja; ha pedig a főanyagot (pl. ruhánál a posztót) a megrendelő adja, vállalkozási szerződés támad. Ilyenkor a megrendelő tulajdona marad az általa adott anyag, s őt éri a véletlen kár veszélye, vagyis a casus; biztosítani az anyagot a vállalkozó csak megfelelő helyi szokás esetében köteles (C. 1343/1904.).

Elhatárolandó továbbá a vállalkozási szerződés a *megbízástól* amit alább, a 198. §-ban fejtünk ki részletesebben. Végül *ajándékozás* a mű elkészítése, ha ingyenesen történik.

A *díjazás* tekintetében az előbbi §-nál előadottak irányadók itt is, amely tantételek közül legfontosabb az, hogy a mű előállításáért külön kikötés nélkül is jár díj, ha azt valaki *hivatás-szerű rendes foglalkozásában végezte* (Dt. r. f. XV. 4., III. f. XII. 101.); s az ingyenességet a megrendelő tartozik bizonyítani (Dt. III. f. XIII. 101.). A díj rendszerint utólag, a munkálatok teljes és kifogástalan befejezése után; részekben való teljesítésnél pedig az átvett részek arányában fizetendő.¹ A munkának

¹ E szabály s a dologjognak ama tantétele következtében, hogy *aridificum solo cedit*: a legtöbb nagyvárosban súlyos veszteségeket szenvedtek az építővállalkozók. A rohamosan fejlődő városokban ugyanis valóságos üzérkedést folytatnak bérházak építésével olyanok is, akik még az építő-telket is hitelben vették, s minden tőke nélkül, kölcsön-pénzből készítettnek rá nagy házat. Az építő-telekre bekebelezik először is az építkezésre felvett kölcsönt, aztán a telek vételára erejéig a zálogjogot. A kölcsönt az építkezés fokozatos előhaladása szerint részletekben folyósítják, amely részleteket az építő-vállalkozó kap ugyan meg, de nem közvetlenül a hitelezőtől, hanem a munkaadótól, aki azonban akár meg is tarthatja a kölcsönkapott összegeket, mert a hitelező rendszerint nem törődik vele, hogy csakugyan az építő-vállalkozónak fizeti-e az adós a felvett tőkét. Ha ez az eset forog fenn, vagy ha a kölcsönösszeg nem elég az építő-vállalkozó követelésének a fedezésére: ez előrvezetheti az ingatlant, de abból nem ő, akinek anyagszereivel készült az épület, hanem a jelzálogos hitelezők kapnak első sorban, legtöbbször pedig egyedül, fedezetet, s a vállalkozó, a hiányos védelmi eszközök következtében, elveszti követelését. Ez az állapot fenforog jelenleg is még nálunk, mert csak a Terv., külföldi példák után indulva, óhajt az építőipar védelmére kelni. De szerződéssel, hogy pl. a hitelező ne az építtető, de a vállalkozó kezéhez fizessen, most is lehet a helyzeten javítani. A kérdést részletesen tárgyalja ifj. *Katona Mór*. Az építőipar jogvédelme cz. ért.; v. ö. még *Ödönfi Miksa*: J. 1904/52. és 1905/2.

teljes befejezés előtt való abbahagyása esetében a már teljesített munkának megfelelő munkadíj követelhető. (Gdt. XIII. 829.). Ellenkező megállapodás hiányában a szükséges és hasznos többletmunka értékét a munkaadó a vállalkozónak megtéríteni köteles. (Gdt. XIII. 830.).

A többi kérdésre: még pedig a szolgáltatás helyére, idejére, módjára nézve, továbbá a tekintetben, hogy ki adja a munkaeszközöket stb., a szerződés irányadó.

A teljesítés idejének pontos betartása bontó feltételül tűzhető ki, amikor is *fix ügylet* keletkezik s a késedelmes teljesítés visszautasítható.¹ Egyébként csak az általános következmények állanak be bármely fél késedelve nélkül. (Gdt. II. 832.).

A vállalkozó rendszerint nem köteles *személyesen előállítani a művet*; ez csak kikötés, vagy a mű különleges minősége esetében (pl. ha művésznél családi képet rendelék) legszemélyesebb kötelezettség; amikor is a vállalkozó halálával megszűnik a szerződés.

Ha azonban más által, pl. alvállalkozóval, készítteti is a művet a vállalkozó, a felelősség őt terheli, a tekintetben, hogy a mű a szerződésnek megfelelően legyen elkészítve (Dt. III. f. I. 54.).²

¹ Kivétel a *vis major* esete, ha nem kötötték is ezt ki; amikor is a vis major közönséges értelemben (l. fentebb 31. §.) veendő. Kikötéssel vis majorra tehető a sztrájk; de a munkázárlat nem, mert ennek ellenkezője azt jelentené, hogy az egyik fél tetszés szerint kárt okozhat a másiknak, azzal, hogy a munkát egyszerűen nem folytatja s elbocsátja alkalmazottjait; eddig pedig a szerződési szabadság nem terjedhet (v. ö. Wittmann Ernő: Budapesti Hírlap 1904/260.). A minisztertanács határozata szerint a munkás-sztrájk vis major, ha a szerződésben kikötik, s ha e miatt mulasztja el a vállalkozó a megállapított teljesítési határidőt (J. K. 1905/17.). A sztrájkra nézve l. még Horváth János: A strike mint erőhatalom és Ágoston Péter: a sztrájk jogalapja cz. jogászgyűl. ért., s ez utóbbihoz fűződő nagy vitát, Meszlény: Jogállam 1907/6., Bozók Alajos: Ü. L. 1905/16., továbbá J. K. 1904/18., 1905/19. A svájci szövetségi bíróság szerint a vasúti sztrájk sohasem vis major, mert a nemzetközi egyezmény (1892: XXV. t.-cz.) 29. cikke szerint (magyar üzletszabályzat 9. §.) a vasút a maga embereiért feltétlenül felelős (l. fentebb 31. §.). A sztrájk és annak jogi hatása cím alatt Ybery (Schultess czég kiadása, Zürich 1905.) részletesen foglalkozik a sztrájk és bojkott fogalmával, a zsaroláshoz való viszonyával, a jogügyletekre való kihatásaival s a sztrájkok békés elintézésének kérdéseivel.

² Ha a vállalkozó által alkalmazott személy másoknak (tehát nem a munkaadónak) kárt okoz, a vállalkozó csak akkor tehető felelőssé,

A megrendelő különös kötelessége, hogy a szerződés szerűen előállított művet tartozik *elfogadni*, átvenni s *a díjat kifizetni*.¹

Ha a mű *hiányos*² vagy *szerződésellenes*, de kijavítható, a megrendelő négyféle jogorvoslat közt választhat:

1. ingyenes kijavítást, vagy
2. ennek megfelelő kártérítést, vagy
3. a díj aránylagos leszállítását kérheti; végül
4. a kijavítást a vállalkozó költségére eszközölheti (Dt. III. f. XI. 48.).

Bármelyiket tetszés szerint választhatja a megrendelő, s nem köteles elsősorban kijavítást követelni, hanem egyenesen kárpótlást vagy a díj aránylagos leszállítását kérheti (Dt. III. f. XV. 6.).

Ha nincs még bíróilag megállapítva a hiány, vagy a hiány helyreállítására szükséges összeg, vagy a kár nagysága:³ *a díj aránylagos része visszatartható* (u. o. I. 14.); ha pedig már meg van ez az összeg állapítva, levonható a kialakult díjból (u. o. VIII. 52.). Ha a megrendelőt is gondatlanság terheli a kár elhárítására és csökkentésére alkalmas intézkedések elmulasztása miatt, a kár egy része reá hárulhat (C. 447/1903.).

Ha a mű *hasznavehetetlen* vagy *ki nem javítható*, végül, ha a vállalkozó *a kijavítást megtagadja*: a megrendelő *elállhat* a szerződéstől (Dt. III. f. XI. 48.).

ha olyan egyént alkalmazott, aki feladatának rendszerinti teljesítésére képtelen (culpa in eligendo; Dt. u. f. XXXII. 82., III. f. III. 95.).

¹ A munkaadó megbízásából és érdekében teljesített ténykedésekből származó kiadások, amelyek a vállalkozó munkája helyességének az ellenőrzéséből, felülvizsgálatából, vagy a kész műnek a munkaadó részére való átvételéből erednek, a vállalkozóra csak szerződéses megegyezés esetében hárulnak; egyébként pedig a munkaadót terhelik (C. G. 184/1904.).

² Az állandóan követett bírói gyakorlat szerint az a, vagyoni felelősség, ami terheli az építési vállalkozót az általa elkészített épületben az ő hibájából létező és utóbb keletkezett hibák és hiányok iránt, kiterjed, ellenkező kikötés hiányában, azokra a hibákra és hiányokra is, amelyek az ő részéről elvállalt és keresztülvitt építési tervnek az ő, mint szakértő részéről már a vállalkozásnál felismerhető czélszerűtlen volta okából keletkeztek. (C. G. 409/1903.).

³ A per tárgyának természetéhez képest valószínűségi adatok is támpontot nyújthatnak arra, hogy a munkaadó mekkora kárt szenvedett. (C. 447/1903.).

Ha a mű nem megfelelő, minden esetben *szakértői szemlével* kell a hiányokat megállapítani, még pedig a használatba vétel vagy az egyoldalú kijavítás előtt (u. o. XIII. 115.). Ha fentartás nélkül megtörtént a használatba vétel, úgy a hiányokat rendszerint nem érvényesítheti utóbb a megrendelő (u. o.) s a díjat, ha már lejárt, a hiányok miatt legfeljebb megfelelő összegben tarthatja vissza (Dt. u. f. XXXVI. 12., III. XV. 134.).

Ha a mű elkészítése közben látható már, hogy az addigi munkálat hasznavehetetlen, a mű folytatásától nem tilthatja el a megrendelő a vállalkozót, hanem bírói szemlével kell a munkálat hasznavehetetlenségét megállapítania (Dt. r. f. XI. 31.).

Fontos kérdés a költségvetés *átlépése*, aminek abban az esetben, ha általányösszegért történt a vállalkozás, rendszerint nincs helye, még ha tévedett volna is a vállalkozó; s ilyenkor a többletkiadás megtérítését nem követelheti. Ha azonban saját hibáján kívül merül fel többletmunka, pl. ha építkezésnél az alapot az alsó talaj hibái miatt mélyebbre kell ásni, megfelelő díj ítélendő meg érte.

Ha a mű készítését a megrendelő *abbanhagyatja*, amihez bírói gyakorlatunk szerint feltétlen joga van, az egész díjösszeget nem köteles ugyan megfizetni, de azt a nyereséget igen, amely az el nem készített részre esik (Dt. III. f. IX. 6., XIII. 25.). Ha pedig *közös megegyezéssel, vagy hatósági tilalom* alapján hagyják félbe a művet, a megrendelő tartozik a már teljesített munka bérét és a beszerzett anyagok árát megfizetni (Dt. r. f. XII. 42. és 63.).¹

A mű átadásának vagy befejezésének idejére vonatkozó kötelezettség módosul *pótmunka* esetében. Ilyenkor a teljesítési idő aránylagos meghosszabbítására van a vállalkozónak igénye; amelynek tartalmát kétség esetében a bíróság állapítja meg *szakértői szemle* alapján. Míg a meghosszabbított idő el nem telik, *a kötbér nem jár le*, ha a befejezést hátráltatta a pótmunka (Dt. III. f. XV. 120.).

A *veszély* kérdése is előfordulhat akkor, ha dolog előállítás a szerződésnek tárgya. A tulajdonjog csak átadással lévén megszerezve,² átadás előtt a véletlenből (casus) eredő kár a vállalkozó

¹ A veszélyviselésre nézve l. Főelöadmány VII. 290., *Almásy*: M. Jogi Lexikon VI. 956.

² Nem tartjuk elfogadhatónak a következő curiai ítéletet: Munka-

kozót terheli; kivéve azt az esetet, ha a megrendelő késik az átvétellel. Ha azonban a műhöz a megrendelő adott anyagot, arra nézve a véletlen veszély őt éri.

Végül a *csődtörvény* 57. §. 2. pontjának arra a rendelkezésére kell itt még rámutatnunk, amely szerint a kézi záloggal biztosított hitelezőkkel egyenlő jogok illetik a művészeket, iparosokat és munkásokat, díjaik és kiadásai tekintetében, az általuk készített vagy kijavított és birtokukban levő dolgokra.

197. §. Alkuszi szerződés.

I. Alkuszi szerződés alatt azt az, egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az egyik fél valamely szerződés közvetítésére vagy szerződéskötésre kínálkozó alkalomnak közlésére, a másik pedig díj fizetésére kötelezi magát, de csak akkor, ha a szerződést a közvetítés, illetve közlés alapján köti meg.

Az alkuszi szerződés a két előbbi szerződéssel rokon annyiban, hogy emberi munkát nyújt az egyik fél; de viszont eltér a szolgálati szerződéstől és egyezik a vállalkozási szerződéssel a tekintetben, hogy nem a munka maga, hanem az eredménye a szerződéstárgy.

Az alkusz közreműködésének általános jellegére nézve ki kell emelni, hogy az nem jogi, hanem tényleges közreműködés; s ennél fogva nem is eshetik a megbízás fogalma alá.

Az alkuszi szerződés, nézetünk szerint, nem kétoldalú, hanem *egyoldalú szerződés*. Az alkuszt ugyanis nem terheli olyan kötelezettség, mint az adóst a kétoldalú szerződéseknél általában véve. Ha akar, közvetít, és ha akarja, közli a szerződéskötésre kínálkozó alkalmat a másik féllel; de nem szorítható reá. Feltételes ennek következtében a jogügylet s a feltétel teljesen az alkusz akaratától függ (*conditio potestativa*).

Viszont *a megbízó fél kötelezettsége is feltételes*, nemcsak annyiban, hogy, ha nem végez komoly tevékenységet az alkusz, nem köteles neki díjat fizetni, ha meg is kötötte a kérdéses jog-

bérszerződésnél a készített dolog tulajdonjoga a munkabér kifizetése után is a munkaadót illeti, ha a munkavállaló a dolgot még át nem adta (Dt. u. f. XXXIII. 16.).

ügyletet (Dt. III. f. XVII. 89.); hanem annyiban is, hogy, ha nem az ő közreműködése alapján létesül a jogügylet, szintén nem jár díj az alkusznak.¹ Az alkusz tehát akkor szolgáltat megfelelően, ha bebizonyítható, hogy a jogügylet az ő közbenjárása és ténykedése következtében jött létre a felek közt (Dt. u. f. IV. 143., XVIII. 113.). Hogy az alkusz tevékenysége milyen volt és hogy volt-e csakugyan sikere, az eset körülményei szerint szabad mérlegeléssel kell megállapítani. Mégis általános szabályképpen kiemelhető, hogy a közbenjárás terjedelme rendszerint közömbös, s jár az alkuszdíj, ha az alkusz hozta össze a feleket, akkor is, ha ők az ügyletkötés további folyamán nem vették igénybe közreműködését (Dt. III. f. VI. 36., XVIII. 8., Gdt. II. 1057.).

Ha felfüggesztő feltétel kitűzése mellett kötötték a jogügyletet, csak a feltétel beállta esetén kap díjat az alkusz; míg bontó feltételnél a jogügylet azonnal hatályba lépven, a díj kifizetendő; s akkor sem köteles azt az alkusz visszatéríteni, ha a bontó feltétel később beáll, és a jogügylet hatályát veszti (Dt. III. f. XVI. 65.). Ez az utóbbi szabály kötelező akkor is, ha valamelyik fél eláll a szerződéstől, vagy ha azt a felek közös megegyezéssel felbontják (C. 959/192.).

Ha azonban a közbenjárásért díjat ígérő *fél hibája* okozta azt, hogy a jogügylet nem létesült, vagy ha a felek *dolosusan jártak el*, s megkötötték az alkusz háta mögött a szerződést, az alkuszdíj jogosan követelhető (Dt. III. f. VII. 69., XVI. 65.).

A jogügyletnek, mint a fogalommeghatározásból kitűnik, *meg kell kötnie lennie*; ami akkor áll be, ha *minden* megtörtént arra nézve, hogy az alanyi jog megszerezhető legyen. Ennélfogva, ha *ingatlan* a szerződés tárgya, nem elég, hogy pontozatot készítettek a felek, hanem kell, hogy a tulajdonjog bekebelezésének megengedését is magában foglaló szerződést aláírják (Dt. III. f. VII. 69.). *Kölcsön közvetítésénél* pedig kieszközlés alatt nemcsak az értendő, hogy a kölcsönt megszavazzák, hanem az is, hogy az a

¹ Alkuszi szerződésnél a visszavonási jogról való lemondás egyezséggel kiköthető; hatályos továbbá az olyan egyezség is, melynél fogva a megbízó köteles az alkusz díját akkor is megfizetni, ha közbejötték nélkül jön létre a jogügylet. Az eredmény nélkül működő alkusz kártalanítása olyan ajándék, amelylyel az ajándékozó erkölcsi kötelezettségének, illetőleg illembeli tekintetnek tesz eleget.

kölcsönt kérő részére tényleg ki is fizetessék (Dt. III. f. II. 114.).

Ha a jogügyletet megkötötték a felek, de utóbb közös meg-egyezéssel elálltak tőle, jár alkuszdíj.

Díj jár a közbenjárónak akkor is, ha nem szabadkézből, hanem *magánárverésen* adták el az ő közreműködésével a dolgot (Dt. III. f. XVI. 28.); továbbá akkor is, ha a jogügylet a közbenjáró ajánlotta fél részéről közbevetett komoly versenyvételi ajánlat alapján jött létre, ha ez az összegalkalmas volt arra, hogy más személy magasabb vételár megadására buzdíttassék (u. o. IX. 64.).

Nem elég azonban, hogy a közvetített jogügylet létesüljön, hanem további kellék, hogy *ne legyen érvénytelen*. Ha semmis a kötött jogügylet, vagy ha megtámadható, és meg is támadták, nem jár alkuszdíj; s ha kifizették, visszakövetelhető. De ha a megtámadható jogügylet, megtámadás hiánya miatt vagy egyéb oknál fogva, érvényben maradt, az alkuszdíj iránti kötelezés megáll.

Nincs határozott szabály a magyar magánjogban arra az esetre, vajjon a megbízó köteles-e legalább az alkusz készkiadásait megfizetni akkor, ha a jogügyletet előkészítette az alkusz, de a megbízó egyszerűen elállott az alkuszi szerződéstől, vagy ha minden ok nélkül nem kötötte meg a közvetített jogügyletet. A méltányosság megkívánja, hogy az igazolt készkiadás ilyenkor is megtéríttessék, a nélkül, hogy munkadíj járna az alkusznak.¹

Kivétel természetesen az az eset, ha a szerződés másképp intézkedik, pl. ha a készkiadások viselését előre elhárította magától a megbízó, vagy ha a kifejtett munkálkodás díjazására kötelezte magát akkor is, ha a szerződés nem jönne létre.

II. Egyébként az előző két §-ban előadott szabályok közül megfelelően alkalmazható néhány az alkuszi szerződésre. Így az, hogy *díj* hallgatólágosan is ki lehet kötve, ha t. i. az illető alkusz üzletszerűleg foglalkozik a közvetítéssel (C. 433/1904.).

A díj nagysága és az, hogy milyen jogügyletre vonatkozzék az

¹ A Curia egy ízben — 1138/1893. szám alatt — kereskedelmi ügylet közvetítésénél nem állapította meg a készkiadást sem, mert (kikötés hiányában) nem nyújt alapot a kereskedelmi törvény az ilyen követelésre. V. ö. Balog Arnold: Törvény és bíró cz. m. 52. l. és Toldy Zoltán: J. K. 1906/29—30.

alkuszi szerződés, a szerződés szerint döntendő el; ennek hiányában a bíró állapítja meg a díjat; ha pedig *hatósági vagy szokásos árszabályzat* van, ez az irányadó, pl. cselédközvetítésnél.¹ Ingatlanok eladásánál az alkuszdíj fizetendő, ha az alkusz ügyfelének a másik felet és az ügylet tárgyát megjelölte, habár az ügylet csak később és az alkusz személyes közbenjárása nélkül kötötte meg. (Gdt. XIII. 837.).²

Az alkuszi szerződés *hallgatólag* is köthető; pl. a Curia a jogügylet megkötésének vette a megbízó ama kijelentését, hogy »ismerni fogja az alkuszszal szemben a kötelességét« (Dt. III. f. VI. 37.).

Az alkusz *mindkét fél érdekében működhetik*; ami csak akkor van kizárva, ha az egyik fél egyenesen kiköti az ellenkezőjét. Ha azonban bebizonyul, hogy az ellenféllel összejátszva, vagy a nélkül is, kötelességgellenesen járt el az alkusz, díjat nem igényelhet.³

Az alkuszi szerződés *megszűnése* tekintetében eltér a rendes szabálytól, az a tantétel, hogy az ilyen megbízás nem terjed ki évekre s bizonyos idő leteltével *visszavonás nélkül is megszűnik* (Dt. III. f. XVIII. 19.). Határidő megállapítása hiányában a forgalmi élet felfogása a döntő.

III. Végül megemlítjük, hogy az alkuszi szerződés csak akkor tartozik a köztörvényi magánjogba, ha az alkusz nem kereskedelmi ügyletet közvetít, vagy ha azt közvetít ugyan, de nem iparszerűleg. Kivétel az az eset, ha a kereskedő üzlete köré-

¹ Jó volna azonban ez utóbbira nézve kimondani, hogy, ha a cselédszerződés az egyik fél hibáján kívül hamarosan megszűnik, visszajár a vétlen félnek a díj, vagy köteles az alkusz díjtanul mást (gazdát, illetve cselédet) ajánlani. Nyári Jenő is kiemeli ezt (Jogállam 1905/2.), de csak a cseléd javára; továbbá a kölcsönközvetítés körül felburjánzott visszaélések ellen maximális tarifát sürget.

Ha az alkuszi jogviszony időtartama nincs megállapítva, a megbízó az alkusz díját a jövőre kihatóan újból szabályozhatja, s ha az ügylet aztán jön létre, a módosított díjszabás irányadó. (Mdt. VIII. 980.).

² A budapesti keresk. és iparkamara 1845/1895. sz. a. adott véleményével igazolt üzleti szokás szerint ingatlanoknál a provisio 1%, melynek felét az eladó, másik felét pedig a vevő fizeti. (Gdt. XIII. 837.).

³ Kérdés, hogyha az alkuszt mindkét fél felkéri, jár-e mindkettőtől a szokásos díj. A cselédközvetítésnél rendszerint igen.

ben közvetít kereskedelmi ügyletet, mert ez — éppen úgy, mint az itt felemlített minden más alkuszi működés — *kereskedelmi ügylet* lesz (keresked. törvény 259. és 534. §.), s nem az itt kifejtettek, hanem a kereskedelmi jog szabályai alá tartozik.

A gyakorlati életben köztörvényi alkuszi szerződés lesz pl. az ingatlanok eladásának, vagy kölcsönöknek közvetítése, a cseleldszerzés, a házasságközvetítés, stb. Erre az utóbbira nézve meg kell jegyezni, hogy, bírói gyakorlatunk szerint, az alkuszi szerződés csak naturalis obligatio *a házasságközvetítésért kikötött díjra* nézve. Az tehát bíróság előtt nem érvényesíthető (Lfi. 7275/1876., C. 929/1888., 6140/1903. stb.; ellenkező döntés: C. 1410/1886.); sőt ha váltót adott is róla a megbízó, ekkor sem támad belőle bírói védelemben részesülő követelés (C. 921/1884., 1001/1897.). De a házasságközvetítés körül felmerült *költségek* ezen alkuszi szerződés alapján bíróság előtt érvényesíthetők (C. 1339/1893.); ennyiben tehát némileg több a lekötöztetés a naturalis obligatióénál.¹

198. §. Megbízás.

I. A megbízás fogalma.

Megbízás (mandatum) alatt azt az, egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az egyik fél bizonyos ügy vagy ügyek ellátására kötelezi magát a másik féllel szemben, még pedig vagy díjért vagy ingyenesen.

A) A megbízás több szerződéssel van rokonságban s határolása nem egyszer csak magyarázat útján lehetséges.

¹ Schwarz Gusztáv szerint (J. K. 1904/52.) vagy a házasságközvetítő díjait is, kiadásait is meg kellene ítélni, vagy egyiket sem. Ő az utóbbi álláspont mellett van, mert az ilyen ügylet bírói segélyre nem érdemes, már csak azon bántó személyes háttér miatt sem, amelyet a bírói tárgyalás többnyire felkavar. Nyári Jenő (Jogállam 1905/2.) nem fogadja el ezt az álláspontot, mert a házasságközvetítési díj causája erkölcsstelen lehet, míg a költségeké soha. A Terv. nem a házasságközvetítés, hanem a házasságkötés körül felmerült költségeket teszi perelhetőkké. Ha a házasságon kívüli nemi viszony (ágyasság) létesítése vagy kerítés az alkuszi szerződés célja, sem a kikötött díj, sem a készkiadás nem érvényesíthető bíróilag (C. 5830/1895.); az ilyen jogügylet nem naturalis obligatio, hanem turpis causa. V. ö. Moldoványi István: M. Jogi Lexikon IV. 105. és Almási Antal: u. o. V. 196.

Mindenekelőtt megkülönböztetendő a *meghatalmazástól*, amelyről a képviselet körében szólottunk (l. 40. §.). A meghatalmazás egyoldalú jognyilatkozat, amelylyel arra nyer jogot a meghatalmazott, hogy valamely jogügyletet a képviselt fél nevében és részére kössön meg. Meghatalmazás által tehát mindig képviselet támad, amelynek csak jogügylet kötése lehet a tárgya. A meghatalmazás jogalapja: a képviselt és képviselő közti belső viszony, amely megbízásból, társasági, szolgálati szerződésből stb. eredhet. Ha megbízás a meghatalmazásnak jogalapja, egyik megelőzheti a másikat.

Ezzel szemben a megbízás nemcsak jogügylet kötésére, hanem bármely más jogi ténykedésre irányulhat; ha pedig jogügylet létesítése a tárgya, a jogügyletet — meghatalmazás hiányában — csak a saját nevében kötheti meg a megbízott, jöllehet a megbízója vagy a kijelölt harmadik személy érdekében. Ilyenkor tulajdonképpen *bízányai szerződés* forog fenn; amely azonban csak akkor esik a köztörvényi magánjog körébe, ha sem a kötendő jogügylet, sem a megbízott részéről a megbízás nem kereskedelmi ügyletek. Ez az utóbbi eset nem forog fenn, ha iparszerűleg foglalkozik a bízányos bízányai ügyletekkel, vagy ha kereskedő üzlete körében fogad el bízányt; ilyenkor a kereskedelmi jog irányadó a bízányai szerződésre nézve (1875: XXXVII. t.-cz., 259., 368. és 383. §.).

Elhatárolandó továbbá a megbízás a *vállalkozási és az alkuszi szerződésektől*, amelyeknél nem a munkaszolgáltatás maga, hanem annak eredménye a szerződéstárgy. Itt már a felek akaratának magyarázata alapján kell sokszor eldönteni, melyik szerződés forog fenn.

Különbözik a megbízás az összes többi *munkaszerződéstől* annyiban, hogy, ha ingyenes a kérdéses munkaszolgáltatás, munkaszerződést nem lehet megállapítani, hanem esetleg megbízást vagy ajándékozást.

Ha háztartási, gazdasági vagy üzleti teendőkre vonatkozik a szerződés, megbízás támad, amennyiben a *visszavonhatóság* ki van kötve; ellenkező esetben pedig szolgálati szerződés.

Ha szellemi munka szolgáltatandó s a viszony *nem állandó*, hanem egyes ügyekre vonatkozik: megbízás, különben pedig szolgálati szerződés forog fenn.

Végül különbözik a megbízás a *tanácstól vagy ajánlástól*

(mandatum tui gratia), amely csupán a megbízott (tanácskérő, ajánlatot elfogadó) érdekében történik s nem eredményez kötelmet. Kivétel az az eset, ha a tanácsadás vagy ajánlás *ellenértékért* történt (pl. ügyvédnél), vagy ha *hivatali, illetve szolgálati kötelességből* folyik (pl. a közhivatalban alkalmazott szakférfiúnál); végül, ha *jogellenes magatartás* forog fenn, pl. ha a tényállás szándékos elhallgatásával kárt okoz a tanácsadó a tanácsot kérő félnek.¹

B) A megbízás ugyanazon okok alapján minősítendő egyoldalú szerződésnek, mint pl. a kölcsön vagy haszonkölcsön, mert, ha díj van is kikötve, ez nem valóságos ellenérték.

II. A megbízás fajtái.

A megbízás lehet:

a) *ingyenes vagy visszerthes*. Jutalom vagy tiszteletdíj csak akkor követelhető, ha akár kifejezetten, akár hallgatólagosan ki volt kötve. Minthogy a megbízás rokon a munkaszerződésekkel, az előző §-oknál kifejtett okok alapján hallgatólagosan kikötöttnek kell itt is venni az ellenértéket, ha a megbízott állásánál vagy foglalkozásánál fogva nem tehető fel az ingyenes teljesítés;²

b) *általános és különös*, aszerint, hogy a megbízás a megbízónak minden ügyletére, vagy csupán egyes, megjelölt ügyleteire vonatkozik-e (Gdt. II. 1068.). Némely jogügyletnél érvényességi kellék a különös megbízás; pl. a telekkönyvi visszerthes bejegyzésnél (tkvi rendt. 119. §.) s az alább említendő esetekben a jegyések, házastársak és a gazdatiszt bizonyos jogügyleteinél;

¹ Az egyes szerződési nemeknek ilyen szabatos elhatárolása az újabb tudományos fejlődés (Ihering, Laband) eredménye. Ezt az álláspontot követi a német polg. törvénykönyv és a Terv. Élő jogunk szempontjából is megtehetőek ezek a különbségek, amelyeknek kidomborításánál felhasználtuk — egyebek közt — a Terv. indokolását (IV. kötet, 410. és köv. l.), éppen úgy, mint ahogy a kötelmi jogban, kivált a fogalmi meghatározásoknál és a szerződések lényegének kidomborításánál, több helyütt követtük a Tervezetet és indokolását. V. ö. még optkv. 1002—1026., 1029—1034. §., *Almási*: M. Jogi Lexikon V. 368., *Katona*: M. J. U. 1906/1.

² Az ügyvédi díj előleges kikötése csak akkor érvényes, ha ckiiratba foglaltatik (1874: XXXIV. t.-cz. 54. §.). Közeli rokon által díj kikötése nélkül, önként elvállalt vagyonkezelés és tartozások rendbehozatala esetén csak a tényleges kiadás követelhető. (C. 8783/1905.).

c) *korlátlan és korlátozott*; az előbbinél a megbízott saját belátása szerint, az utóbbinál a megbízónak utasításai értelmében köteles eljárni;

d) *szóbeli vagy írásbeli*. E tekintetben az általános szabály irányadó itt is; tehát csak kivételesen érvényességi kellék bizonyos alakszerűség. Még pedig, az 1886:VII. t.-cz. 23. §-a szerint, közjegyzői okirat szükséges a házastársak és jegyesek közt kiállított általános meghatalmazásoknál; valamint ugyanazok között a váltóbeli kötelezettség vállalására, kölcsönvételére, tartozás elismerésére ingatlan vagyon elidegenítésére vagy megterhelhetetésére, továbbá ingatlan vagyonnak visszteher melletti szerzésére és jogról való ingyenes lemondásra szóló különös meghatalmazásoknál, ha ezek megbízáson nyugszanak.

Továbbá, az 1868:LIV. t.-cz. 88. és az 1893:XIII. t.-cz. 7. §-ai szerint, magán- vagy közokiratba foglalt írásbeli meghatalmazás kell ügyvéd részére a törvénykezési ügyekben. Más megbízott részére minden ügyben, továbbá ügyvéd részére nem törvénykezési ügyben, valamint a külföldi használatra kiállított minden megbízás hitelesítendő.

Az 1893:XVIII. t.-cz. 7. §-a értelmében a külföldön kiállított meghatalmazás közokiratba vagy hitelesített magánokiratba foglalandó; sommás perben pedig szóval is lehet a bíróság előtt megbízottat, illetve képviselőt rendelni, de ez a jegyzőkönyvbe fölveendő.¹

Továbbá lehet a megbízás:

e) *kifejezett és hallgatólagos*. Az utóbbi tekintetben a fél viselkedéséből, pl. ha éveken át eltűrte a fennálló viszonyt (C. 7440/1884.); ha a megbízott eljárását hasznára fordította (pl. birtokba vette az ingatlant: Dt. r. f. VIII. 181., a jogot gyakorolta; Dt. u. f. XXIX. 47.); ha utólagosan hozzájárult — kifejezetten vagy hallgatólagosan — a kötött jogügyletthez (Dt. r. f. XI. 79., XIII. 98.); végül a felek közt fennálló szolgálati

¹ A belföldön kiállított magánokirat, s így a meghatalmazás is, az 1868:LIV. t.-cz. 167. és 168. §-aiban felsorolt kellékeknek feleljen meg; vagyis sajátkezüleg írja és írja alá a fél; a más kézzel irt okiratot két tanú előtt írja alá, vagy ezek előtt ismerje el aláírását; ha írni nem tud, két tanú előtt lássa el az okiratot szokott kézjeggyel; ha pedig sem írni, sem olvasni nem tud, fel kell olvasni előtte és meg kell neki — az általa értett nyelven — magyarázni az okirat tartalmát, végül szokott kézjeggyel kell az okiratot ellátnia, a tanúk pedig mind ennek megtörténtét az okiraton igazolják.

szerződésből lehet következtetést vonni a megbízás fenforgására (C. 3152/1887., 104/1888.).

A megbízás *terjedelme* is lehet kifejezetten vagy hallgatólagosan megállapítva. Az előbbi esetben a hatáskör kétségtelen; az utóbbiban pedig a felek valószínű akaratát kell kipihatólni és magyarázat útján megállapítani. (Gdt. II. 1068.).

E tekintetben magánjogi tételes szabályunk — eltekintve a keresk. törv. 46. és 47. §-ai értelmében vélelmezendő keresk. meghatalmazottaktól — csak a *birtokos és gazdatiszt* közötti jogviszonyra nézve van. Az 1900:XXVII. t.-cz. 2. §-a szerint »a gazdatiszt, eltérő intézkedés hiányában, feljogosítottnak tekintetik azokra a cselekményekre, amelyek a gazdálkodás folytatásával az ilyen gazdaságban és az ilyen alkalmaztatással rendszerint járnak. Gazdatisztok szerződtesére, terményeknek nagyban vagy előre való eladására, valamint oly ügyletekre, melyek a tárgy értékénél vagy a kötelezés időtartamánál fogva vagy egyéb okból a gazdálkodás folytatásának rendes körén túl esnek: a gazdatiszt csak külön meghatalmazás alapján jogosult. A birtokos oly intézkedése, mely a gazdatisztnek fent körülírt hatáskörét *korlátozza*, harmadik személylyel szemben csak akkor hatályos, ha ez a *korlátozást tudta vagy tudhatta*«. ¹

A megbízás tartalmának megállapításánál mindig *szoros magyarázat* alkalmazandó (Dt. III. f. XVI. 55.). ²

f) Végül köthető a megbízás a *megbízó* vagy *harmadik személy*, vagy ezek egyikének és a *megbízottnak* az érdekében.

¹ E törvény hatálybalépte előtt a bírói gyakorlat körülbelül szintén ezt az álláspontot követte. Eltérés volt az, hogy a gazdatiszt nemcsak a gabonakészletet, hanem a várható termést is eladhatta, s reá előleget vehetett. Kiemelendő a judicaturából, hogy a gazdatiszt megtehet minden olyan ígéretet, amely a gazdaság rendes vitelével járó cselekményhez tartozik (Dt. III. f. VI. 127.); felveheti s percel behajthatja a haszonbéreket (u. o. XV. 143.); esetleg jégkár ellen biztosíthat, de jégbiztosító szövetségekbe csak a szolgálatadó különös felhatalmazása alapján léphet be (u. o. XV. 87.); végül hitelben vásárolhat. (Dt. r. f. XVII. 61.).

² A megbízások közvetítésével foglalkozó ügynök megbízója nevében ennek külön felhatalmazása nélkül az általa közvetített ügyletek után sem tekinthető pénz felvételére feljogosítottnak (Dt. u. f. XXIV. 4C.). Az ügylet létesítésében közbenjáró megbízott hatásköre, külön felhatalmazás hiányában, ki nem terjed arra, hogy megbízóját valamely kikötött bíróság elé állíthassa és a rendes bírói illetékességtől elvonja (u. o. XXX. 11.).

Harmadik személy érdekét szolgálja pl. a *hitelezési megbízás*, amelynél fogva a megbízott másnak (tehát nem a megbízónak) hitelezni köteles. A megbízó itt egyúttal kezesképpen szerepel; de eltér a kezességtől annyiban ez a megbízás, hogy a hitelező a kapott utasítás betartásával tartozik hitelezni, különben felszabadul a megbízó.

A megbízó érdekében kötött megbízásra példa az *eladási bízomány*, amely akkor létesül, ha a megbízónak valamely vagyontárgyát a megbízott eladni tartozik.¹

Végül a megbízó és a megbízott közös érdekét szolgálja az ú. n. *zsibárússzerződés*, amely az eladási bízománynak egyik faja. Itt a megbízotté a kikötöttnél elért magasabb vételár, illetve a megbízott azt a jogot élvezzi, hogy, ha az eladás nem sikerül, a megállapított vételárért megtarthatja a kérdéses jogtárgyat.²

III. A megbízott kötelességei.³

1. Először is az a kötelesség emelendő ki, hogy azok, akik *nyilvánosan ajánlkoztak* bizonyos ügyek ellátására, vagy akik azokat *közérdekből rendszerint végzik*: kötelesek a megbízás vétele után azonnal nyilatkozni, elfogadják-e azt, vagy sem. Így előírja ezt az *ügyvédekre* nézve az 1874:XXXIV. t.-cz. 41. §-a; más hasonló esetekben pedig analogia útján állapítható meg ez a szabály.

Ha elmulasztja a fél a visszautasítást, hallgatólagos elfogadás esete forog fenn s, ha nem látná el a reá bízott ügyet, a mulasztásból eredő kárért felelős.

Az efajta megbízottak kötelesek bizonyos ügyeket *vissza-utasítani*; továbbá nem szabad mindkét felet képviselniök s ugyanazon ügyben, amelyben előbb az egyik felet képviselték, tilos a másiknak tanácsot adniok (1874:XXXIV. t.-cz. 47. §.).

¹ Ezt a keresk. törv. 370. §-a is szabályozza.

² Tőzsdei vagy piaci árral bíró árú, váltók vagy értékpapírok vétele és eladása tekintetében a bízományszerződés ezen önszerződő jogát a keresk. törv. 381. §-a szabályozza.

³ Ha a *mandatum claudicans* lenne, amely t. i. csak a megbízót köteleznék, s a megbízott csak akkor teljesítené, ha kedve tartja, a felsorolt kötelességek nem terhelnék a megbízottat. De ilyen szerződés alig fordul elő.

2. A megbízott köteles az ügyet *pontosan*, korlátolt megbízásnál *a kapott utasításhoz híven ellátni*. Az utasítástól — kivált szakképzettséget igénylő ügyekben — eltérhet, ha felteheti, hogy a megbízó is így cselekedett volna. De az eltérésről haladéktalanul értesíteni köteles megbízóját s csak ha a halasztás veszélyvel járna, nem tartozik bevárni a választ.

A megbízás *a kitűzött idő alatt* teljesítendő. Ilyen megállapodás hiányában sem kötelezhető a megbízó arra, hogy a megbízott sikertelennek bizonyult kísérletének meghatározatlan időn keresztül való ismétlését és újabb kísérletek megtételét várja; s a megbízó csak a saját érdekeinek jogos megóvása körében mozog akkor, amidőn a megbízottja eljárásának eredménytelenségéről meggyőződve, követelése érvényesítését más által és más úton keresi (Bpesti tábla 9248/1902.).

3. A megbízás rendszerint nem bízható *helyettesre*,¹ hacsak a szerződés vagy a törvény (pl. az ügyvédre nézve: 1874:XXXIV. t.-cz. 62. §. *b*) pont) meg nem engedi a helyettesítést. De a megbízott mindig felelős a helyettes eljárásáért (Dt. u. f. XII. 90.); jogosulatlan helyettesítésnél pedig minden kárt köteles megtéríteni, ami a helyettesítés nélkül nem állott volna be. Kivétel az az eset, ha az ügyvéd a fél előleges értesítésével és beleegyezésével bízta meg a helyettest; a mikor is a felelősség egyedül az utóbbit terheli (1874:XXXIV. t.-cz. 63. §.).

4. A megbízott tartozik az ügy állásáról kíváncsra bármikor *felvilágosítást adni*, az ügy befejeztével pedig mindazt — hasznával együtt — köteles *kiadni a megbízónak*, amit a megbízás alapján szerzett (pl. követeléseket, vagyontárgyakat; Dt. u. f. XIV. 234.).² Köteles továbbá visszaadni azt, amit az ügy ellátása végett átvett, de fel nem használt; végül tartozik a most említett vagyontárgyakat híven őrizni, a történt behajtásról a

¹ Kimondja ezt a cégvezetőre és a kereskedelmi meghatalmazottra nézve a keresk. törv. 50. §-a.

² Curia 4903/1902. szám: Aki elvállalta azt a megbízást, hogy a megbízók részére valamely ingatlant megszerez, tartozik az elvállalt ügyet a megbízók akaratához képest és érdekeinek megfelelően ellátni, és így a megbízók jogosan követelhetik tőle azt, hogy az előre meghatározott vételáron részükre, bár saját nevében, tényleg megszerzett ingatlant a vételár megtérítése mellett nekik átengedje.

felet rögtön értesíteni és az egész eljárásról beszámolni (1874: XXXIV. t.-cz. 46. s 48. §.).

5. Köteles a megbízónak jogellenesen (pl. a jogkör átlépésével: Gdt. II. 1070., 1. alább 209. §.) okozott *kárt megtéríteni*. Ha a megbízás ingyenes, gondatlansága enyhébb beszámítás alá esik. Felelős végül azért, hogy tényleg van képviseleti joga; az álképviselő tehát a harmadik személynek okozott kárt megtéríteni köteles. (Gdt. XIII. 836.).

Több megbízott a kárért egyetemlegesen felelős.

IV. A megbízó kötelességei.

1. Kiadásokkal járó megbízás esetében tartozik, a megbízott kívánatára, neki megfelelő *előleget adni* (v. ö. 1874: XXXIV. t.-cz. 54. §.).

2. Köteles a megbízás teljesítése céljából józanul szükségeknek tartható *kiadásokat* és a megbízott hibáján kívül a megbízás teljesítése közben beállott *kárt* megtéríteni. Több megbízó a megbízott költségei- és díjaiért csak aránylagosan felelős. (Gdt. XIII. 834.).

3. Tartozik a megbízó eljárásának eredményét, amennyiben a szerződés kereteit át nem lépte, magára nézve *kötelezőnek elismerni* (Dt. u. f. XXIV. 75.).

Ha pedig ennek ellenkezője történt volna is, joga van a megbízott cselekményeit *jóváhagyni*, amikor is az előnnyel kapcsolatos ellenérték teljesítését sem tagadhatja meg (Dt. u. f. XXXVII. 22.).

Ilyen utólagos jóváhagyás hiányában nem háramlik a megbízóra kötelezettség (Dt. u. f. XIX. 103., XXII. 58.). Ha azonban a megbízottal szerződő *harmadik személy jóhiszemű* volt, a megbízott eljárása kötelezi a megbízót, aki csak kártérítéssel léphet fel megbízottja ellen (Dt. III. f. VII. 131.). Ha harmadik személy ilyen megbízás alapján történt eljárásból jogot érvényesít, a megbízó és a megbízott is perbe vonandó (u. o. XII. 71. és 72.).

4. A megbízó felelős a megbízottnak a megbízás körül kifejtett *cselekményeiért és mulasztásaiért* (Dt. u. f. XXIII. 76.). Ő csak kártérítést követelhet miattuk a megbízottól (Dt. r. f. XXVIII. 66.).

Végül köteles a megbízó a *kikötött jutalmat* a megbízottnak

megfizetni. Ha időközben megszűnt a megbízás, vagy ha az a megbízott hibáján kívül — pl. a megbízó tényei következtében (Mdt. VIII. 989.) — teljesíthetetlenné vált, a már teljesített szolgálatért *aránylagos jutalomra* van a megbízottnak igénye. (C. 9200/1904.).

Ha a jutalom nagysága nem volt előre megállapítva, a szokásjog, esetleg a bírói döntés lesz kötelező.¹

V. A megbízás megszűnése.

1. Megszünteti a megbízást bármelyik fél *elállása*, ami korlátlanul meg van engedve s éppen egyik jellemző sajátága a megbízásnak. (Mdt. VIII. 988.). Ilyenkor a megbízottnak csupán az addig felmerült költségek térítendőik meg, s az idővesztésért díj nem jár neki (C. 8609/1903.). Az 1874:XXXIV. t.-cz. 41. §-a szerint 30 nap az ügyvéd részéről a felmondási idő, a fél értesítésétől kezdve; s addig az ügyvéd köteles az ügyet tovább ellátni s a felet minden joghátránytól megóvni. Tételes rendelkezés hiányában is köteles minden megbízott hasonló óvatossággal eljárni s az ellátásból eredő kárt megtéríteni.

2. Megszűnik a megbízás, ha *a megbízott meghal*; ha csak nem szólt a megbízás az örököse javára is, ami azonban ritkán történik. Ilyenkor a megbízó azonnal értesítendő. Ugyanígy kell eljárni, ha a megbízott cselekvőképtelenné lesz.

3. *A megbízó halála* rendszerint nem szünteti meg a megbízást (v. ö. 1874:XXXIV. t.-cz. 43. §.); de az örökösök elállhatnak tőle. Ugyanez a szabály, ha a megbízó *cselekvőképtelenné* válik; ekkor gondnoka állhat el a megbízástól.

¹ Az ügyvédi díj utólagos megállapításához nem szükséges okirat (Dt. v. f. XI. 42., III. f. XVI. 50., XVIII. 45.); valamint ahhoz sem, ha az ügyvéd; akár feltétlenül, akár feltételesen, lemond a díjáról (Dt. III. f. XX. 72., XXI. 119.). Az ügyvédi díj — ha megszűnt is időközben a képviselet — az alapper befejezése előtt perben nem érvényesíthető, mert az alsófokú ítéletnek az ügyvédi díjra vonatkozó rendelkezését hivatalból is megváltoztathatja a felső bíróság. (V. ö. *Keleti Ferencz*; J. 1906/5.). Ha a megbízott attól a harmadiktól, akivel a megbízásból kifolyólag a megbízó érdekében ügyletet létesíteni kíván, a maga részére jutalmat vagy egyéb előnyt, megbízója tudta és hozzájárulása nélkül köt ki, megszegi a megbízással járó köteles hűséget és tisztességet, s jutalmat nem igényelhet. (Mdt. I. 29.).

Bármelyik fél *csődje* nem szünteti meg a nem vagyoni ügyekre vonatkozó megbízást. Ellenben, ha vagyoni ügyre adták a megbízást, a tömeggondnok belátásától függ, hogy eláll-e tőle (1881: XVII. t.-cz. 18—20. §.).

199. §. Társaság.

I. Társaság alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva két vagy több személy kölcsönösen arra kötelezi magát, hogy a kitűzött közös cél elérése végett a szerződésben megállapított módon közreműködik.

A társaság személyek egyesülése s, mint fentebb a 41. §-ban láttuk, rokon az önálló jogalanyként szereplő egyesülettel. Ugyanott kidomborítottuk azt is, hogy a személyek társulásának eme két fajtája mennyiben tér el egymástól. Ismétlések kikerülése végett csak azt kell ezen a helyen hangsúlyozni, hogy:

1. a társaságnak *nincs önálló jogi létele*; a tagok szerepelnek a jogügyletek megkötésénél; azok szereznek közösen jogokat és jogi kötelezettségeket; övék a társaság jövedelme, vesztesége és vagyona;¹

2. a társaság *célja nem tartós*: rendszerint csak a tagokat érdekli; s legtöbbször vagyonszerzésért, a közös nyereségben való részesedésért történik a társulás; *több cél is* tűzhető a társaság elé;

3. a társaságnál nem szükséges feltétlenül a *jogi szervezet* s csak esetleges rendelkezés az, hogy a belső viszonyt és a társaság képviselőtét fix szabályok rendezik; végül

4. *a tagok nem váltakozhatnak*, s, ha egy tag is kilép, megszűnik a társaság; a megmaradt tagok legfeljebb új társaságot alakíthatnak.

A társaságnak ez a jogi jellege határozottan kidomborodik a magyar magánjogban, de anélkül, hogy részletes szabályaink

¹ Hogy alább mégis kénytelenek vagyunk a társasági vagyont, mint külön fogalmat, használni, ez csak azt mutatja, hogy van neki bizonyos tekintetben önállósága, de nem külön jogi egység, mint a kereskedelmi társaságok vagyona. Ezért alkalmazható rá az *önállótlan vagyon* elnevezés. (V. ö. *Hellwig: Anspruch und Klagrecht* cz. m. 198. l. és *Kiss Mór: M. Jogi Lexikon* VI. 508.).

lennének a társaságra nézve. Legfeljebb az 1875:XXXVII. t.-cz. rendelkezései közül lehet analogia útján alkalmazni azokat, amelyek az önálló jogalanyiséggal nem bírós a köztörvényi magánjogi társasághoz legközelebb álló közkereseti társaságra vonatkoznak (v. ö. id. t.-cz. 68—107. §§.). Azt lehet tehát mondani, hogy élő intézmény úgy az egyesület, mint a társaság; lényegesen különböznek is egymástól, de szabályaik jóformán csak tudományos működéssel állíthatók össze.

II. A társasági szerződés nincs *semmi alakszerűséghez* kötve.

A felek szabadon szerződhetnek *mindenféle cél* érdekében, ami természetileg nem lehetetlen s jogilag és erkölcsileg meg van engedve. Lehet ez a cél vagyoni és eszmei egyaránt, sőt mindkettő együttvéve is.

A szerződő felek tetszésétől függ az is, hogy mikor kezdődjék a társaság; hogy mikor kell a tagoknak szolgáltatniok; hogy határozott vagy határozatlan *időre*; megjelölt fajtájú vagy alkalmilag előjövő bármilyen *jogügyeletek* kötésére; bizonyos *szervezettel*, vagy a nélkül társuljanak-e.

Lényeges fogalmi kellék azonban, hogy *a kötelezettség kölcsönös* legyen, hogy mindegyik társ közreműködni tartozzék s hogy e közreműködés mértéke és módja meg legyen a szerződésben állapítva. Ha valamelyik tag nem tartozik semmit sem szolgáltatni, akinek ennél fogva csak jogai vannak (*societas leonina*), ez nem társaság, hanem lehet pl. ajándékozás, ha ez volt a fél szándéka; mert, mint társasági szerződés, semmis ez a jogügylet.

További kellék, hogy a szolgáltatás *legnagyobb mértéke* (maximuma) meg legyen állapítva. Ennél többel egy tag sem terhelhető; s ha önként nem akarja a maximumot meghaladó szolgáltatást leróni, kérheti a társaság felbontását. Viszont nem szabad egy tagnak sem a saját vagyoni hozzájárulását leszállítania vagy csonkítania.

Nem szükséges, hogy a közreműködés, a szolgáltatás *egyenlő, egyenlő és folytonos* legyen.

Adhat az egyik fél dolgokat, a másik jogokat, a harmadik személyes szolgáltatást stb.; vagy lehetséges az is, hogy minden tag mindegyik fajtájú szolgáltatással tartozik.

A hozzájárulásra nézve pedig *bizonyos arány* lehet megállapítva, vagy pedig aránytalanul nagyok vagy kicsinyek lehetnek

egymással szemben a szolgáltatások. Rendszerint úgy történik a gyakorlati életben, hogy minden tag egyenlően van megterhelve; így a legkönnyebb és a legigazságosabb a jövedelmek elosztása.

Végül lehetséges, hogy bizonyos tag csak tőkét adott, még pedig csupán egyszer; a másik tőkét is ad, meg személyesen is közreműködik, vagy csak ez az utóbbi kötelezettség terhel egyeseket; végül ugyanaz a szolgáltatás többször vagy több részletben rovandó le.

Ha dolgokat szolgáltatnak a társak, vagy tulajdonul engedik azokat át, vagy csak használatra. Az előbbi esetben *tulajdonközösség* támad; az utóbbiban pedig a használatra való jog lesz közös s a tulajdonban nem áll be változás.

Hogy melyik eset forog fenn, a szerződés szerint kell eldönteni. Ha nincs, vagy nem világos e tekintetben a rendelkezés, a dolgok minősége megfelelő támpontot ad a döntésre. Nevezetesen az *elhasználható és helyettesíthető*, továbbá a *becsértékben átadott dolgok* a társak közös tulajdonává lesznek; az el nem használható és nem helyettesíthető dolgokról pedig az a vélelem, hogy csak használhatják a társak, s a tulajdonjog nem száll rájuk.

Ha ilyképpen dolgok és jogok a társakéi lesznek, az arány tekintetében szintén a szerződés dönt; ha pedig ez nem rendelkezik, a *részek egyenlőknek* tekintendők. Ezek a dolgok és jogok alkotják az *alaptőkét*, amely mellett minden tagnak lehet saját vagyona; olyan társaság rendszerint nem alakul, amely a tagok összes, akár meglevő, akár jövődöbeli vagyonára kiterjedne.

Az a tag, aki pénzbetételét kellő időben be nem fizeti, vagy az általa beszédett társasági pénzeket a közös pénztárba kellő időben be nem szolgáltatja, vagy ebből a pénztárból jogosulatlanul pénzt vesz ki, köteles attól a naptól kezdve, amelyen a befizetésnek vagy beszolgáltatásnak történnie kellett volna, illetőleg amelyen a jogosulatlan pénzkivétel történt, 5% *kamatot* fizetni. Ez által a társaság kötelezettségén a netalán okozott *nagyobb kár* megtérítését illetőleg és cselekményeinek egyébkénti jogkövetkezményein változás nem történik.

Azok a tagok, akik személyes közreműködést tartoznak kifejtetni, olyan *szorgalmat és gondosságot* tanúsítsanak, mint saját ügyeikben. A *versenytilalom* csak akkor áll itt fenn, ha a

hasonló ügyletekkel való foglalkozása a tagnak lehetetlenné tenné a most jelzett kötelesség teljesítését.

Minden társasági tag felelős a többinek azokért *a károkért*, amelyeket vétkessége által okozott; s e károk ellenében nem számíthatja fel azokat az előnyöket, amelyeket szorgalma által a társaságnak más esetekben szerzett.

A társasági tagnak azokért *a kiadásokért*, amelyeket a társaság ügyeiben tesz; azokért *a kötelezettségekért*, amelyeket a társaság helyett vállal s azokért *a veszteségekért*, amelyek őt közvetlenül ügyvezetéséből vagy az azzal elválaszthatatlanul járó veszélyekből érik, az összes tagok felelősek, még pedig, egyéb kikötés híján, egyenlő arányban viselik azokat. (Gdt. II. 1083.).

A társasági tag az általa *előlegezett pénzek* után, az előlegezés napjától számítva, 5% *kamatot* követelhet; de a társaság üzlet körüli fáradozásaiért *díjazást* csak akkor igényelhet, ha csupán munkájával járul a közös cél eléréséhez. E díj nagyságát a szerződés, kétség esetében pedig a bíróság állapítja meg.

Ha vagyonszerzésre, jövedelem nyerésére alakult a társaság, minden tagnak igénye van *a nyereségre* és minden tag viselni köteles *a veszteséget*. A részesedés, illetve szavatosság arányára nézve a felek megállapodása irányadó; ennek hiányában minden tag *egyenlően* részesül a nyereségben és egyenlő arányban esik reá a veszteség. Ha a betétek nem egyenlők is, megáll ez a szabály, mert azok után a törvényes kamatot megkapja minden társ; csak ha ez a kamat ki van fizetve, továbbá, ha a csupán munkával szereplő társ megkapta a munkadíjat, lehet szólni veszteségről vagy nyereségről.

A szerződés szerint döntendő el az a kérdés is, hogy mikor osztandó fel a nyereség; továbbá, hogy mikor készítendő leltár és mérleg. Lehet úgyis rendelkezni, hogy ez félévenként, vagy rövidebb időközben történjék; ilyen megállapodás hiányában minden naptári év végén teendők meg ezek az intézkedések.

Ily időpontok megállapítása mellett is szabad mindegyik társnak olyan összeget évközben is kivennie, amely a neki járó kamatot vagy munkadíjat meg nem haladja.

A társak belső viszonyára vonatkoznak még *a képviselőt és ügyvezetést* szabályai. E tekintetben szintén a felek megállapodása az irányadó elsősorban. Ha nincs rendelkezés, *mindegyik*

tag együttvéve vezeti a társaság ügyeit, s minden jogügylet csak közösen köthető.

Ha a szerződés szerint *egy vagy több tag* jogosult az ügyvezetésre, a többiek abból kizártaknak tekintendők; s az előbbieket, tekintet nélkül az utóbbiak ellenmondására, mindazokat a cselekményeket végezhetik, amelyek a társaság ügyvitelével és üzletével rendszerint járnak. (Dt. IV. f. V. 103.). Ez a felhatalmazás csak akkor vonható el — ellenkező megállapodás hiányában — tőlük, ha kötelességeiket nem pontosan teljesítik.

Ha egy vagy több tag jogosult is az ügyvezetésre és a képviseletre, a többi tagnak jogában áll *a társasági ügyek menetéről személyesen tudomást szereznie*. E végből bármikor megtekintheti a közös iratokat, s azok alapján saját tájékozása végett mérleget készíthet.

III. A társaságnak *harmadik személyekhez való viszonyára* nézve meg kell jegyezni először is azt, hogy, ha nem a tagok összes vagyona közös, két fajtájú vagyontömeg különböztetendő meg: az egyik *a társasági vagyon*, a másik pedig *a társak külön vagyona*.

Ennek a társaság és társak külön hitelezői szempontjából van fontossága. *A társasági jogügyletekből* származó *kötelezettségekért* mindkét fajtájú vagyontömeggel felelősek a tagok; ellenben *saját adósságáért* mindegyik tag csak saját vagyonával és a társasági vagyonból neki járó jutalékkal szavatol, amelyről egyébként minden tag szabadon rendelkezik.¹

Ugyanez a szabály a felelősség tekintetében akkor, ha társaság, illetve valamelyik tagja *csődbe* kerül.

A társaság nem lévén önálló jogi személy, az itt kifejtettek olyan értelemben veendőek, hogy a társaság alatt az összes tagokat kell érteni.

Ezek lesznek lekötelezve *a társaság jogügyletei* által, akár minden tag együttvéve, akár az ügyvitellel megbízott tag, vagy a külön kirendelt képviselő (pl. ügyvéd) kötötte is. Az ilyen jogügyletet az egyik társ is megtámadhatja (Gdt. II. 1053.).

¹ C. I. G. 27/1903.: A társasági szerződésekből az egyik tagot a másik társtag ellen megillető egyes követelések nem engedményezhetők oly joghatálylyal, hogy az engedményezőnek a másik társtag irányában fennálló, ugyanabból a szerződésből eredő kötelezettségei az engedménnyel szemben ellenvethetők ne legyenek.

Nincs eldöntve a magyar magánjogban egész határozottsággal az a kérdés, hogy a tagok *egyetemlegesen* jogosultak, illetve köteleztettek-e. Iróink nézete az együttes, a részszerű lekötelezés, illetve jogosultság felé hajlik, s nem tartják elfogadhatónak a kereskedelmi törvényben megállapított egyetemlegességet (1875. évi XXXVII. t.-cz. 88. §.).¹

IV. A társaság *megszűnése* következő okokból következhetik be:

1. ha a felbontást közösen *elhatározzák*;
2. ha a kikötött *idő* letelt vagy *a bontó feltétel* beállott;
3. ha a megállapított *ügyek be vannak fejezve*;
4. ha a társasági *cél* *elérték*, vagy már bizonyos, hogy *el nem érhetik*;
5. ha a társaság *vagyon* *elenyészett*;
6. ha valamelyik tag *meghalt*; kivéve, ha a társaság megszűnését erre az esetre eleve kizárták; amikor is az elhunyt tag örökösei lépnek az ő helyébe. Ugyanezt utólag is kimondhatják a tagok az örökösök hozzájárulása mellett (C. 1255/1899., 796/1890.);

7. ha valamely tagot *kizártak*; ami akkor következhetik be (a szerződésben netán megállapított eseteken kívül), ha kötelességeit nem teljesíti az illető. Hogy kizárási ok forog-e feun, kétség esetében a bíróság állapítja meg.

8. Megszűnik továbbá a társaság, ha egyik tag *kilép*. A kilépési jog gyakorlására nézve a szerződés irányadó; s részletes szabályaink nincsenek sem a tekintetben, hogy mennyi a felmondási idő, sem arra nézve, hogy bizonyos körülmények közt felmondás nélkül ki lehet-e lépni.

Annyi azonban bizonyos, hogy *a határozatlan időre alakult társaságot* bármikor fel lehet bontani; de a kilépést ebben az esetben megfelelő — esetleg a bíróság által kitűzendő — határidő megtartása mellett, felmondásnak kell megelőznie. Az ilyen társaságnál nem is lehet a kilépés jogáról előre jogérvényesen lemondani, mert ez a személynek olyan megkötése volna, amit a modern jogi felfogás egyenesen kizártnak tart.

¹ A marosvásárhelyi tábla G. 132/1905. sz. határozata szerint — figyelemmel az optkv. 1203. §-ra is — a társaságot megillető követelést bármelyik társtag érvényesítheti. (Gdt. XIII. 841.).

9. Végül megszűnik a társaság, ha valamelyik tag *korlátoltan cselekvőképessé, vagy pedig cselekvőképtelenné* lesz, és
10. ha *csődbe kerül*.

V. Az 5. pont alatt említett esetet kivéve, a megszűnés magával hozza a *tulajdonközösség felbontását* is. Ezt a társaságot megszüntető ok ipso jure eredményezi, s nem is kell a közösség megszüntetését külön perben kimondatni.

A közös vagyon felosztása a volt tagtársak, illetve az örökösök, avagy a csődtömeg közt a szerződésben *megállapított arány* szerint történik, még pedig, ha lehetséges, természetben (Gdt. II. 1082.); ha pedig ez nem volna kivihető, vagy nem akarják a felek, szabadkézből; megegyezés hiányában pedig árverésen történő eladás és a vételár elosztása által. Ha a vagyonban való részesedés aránya felől a szerződés nem rendelkezik, az *osztályrészek egyenlők*.

Ha valamelyik tag oly dolgokat hozott a társaságba, amelyek a tagok tulajdonává lettek, a társasági vagyonból nem természetben adatnak vissza ezek a dolgok, hanem abban az értékben térítetnek meg, amelyben azok megállapodás szerint átvétettek. Amennyiben az érték iránt megállapodás nem történt, az az érték térítendő meg, amelylyel a társak tulajdonába átment dolgok a behozatal idejében birtak.

A közös vagyonhoz természetesen nem tartoznak a használatra átadott dolgok, amelyek tulajdonosuknak adandók ki; továbbá az osztály foganosítása előtt kifizetendő lesz minden közös tartozás.

200. §. Egyezés.

I. Egyezés (transactio, pactum conventum) alatt azt a, kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva a felek olyképpen teszik bizonyossá a köztük fennálló bizonytalan jogviszonyt, hogy mindketten engednek vagy adnak valamit egymásnak.

Az egyezés fogalmi alkotó eleme, hogy kétoldalú legyen; ha tehát kölcsönös engedmény nem történik, vagyis ha olyan szolgáltatásra, pl. elengedésre, adásra, nem-tevésre nem kötelezi magát a kapott engedménnyel szemben a fél, amire eddig nem volt kötelezve, szóval: ha a jogviszony tartalmában nem áll be változás, hanem az a régi marad; nem szólhatunk egyezségről,

hanem a kötött jogügylet lehet pl. ajándékozás, tartozás-elismerés stb.

Az egyezség eseteit nem lehet felsorolni, mert az a, szintén lényeges alkotó elem, hogy a jog *bizonytalan* legyen, a legkülönbébb változatokban fordulhat elő; ide tartozik pl. az az eset, ha a követelés behajtása kétes, jöllehet meg van már ítélve; ha terjedelme vitás; ha fennállása bizonytalan stb. Lehet továbbá objectiv vagy subjectiv, jogi vagy ténybeli a bizonytalanság.

Az mellékes, hogy van-e per a felek közt, vagy sem; ha a per folyik már a vitás jog felől, vagy *perbeli* vagy *perenkívüli* egyezséget köthetnek. Az előbbi, mint tudjuk, (az 1868: LIV. t.-cz. 257. §-a értelmében) az ítélettel egyenlő hatályu; az utóbbi pedig az a szerződés, amit itt ismertetünk.

Mindenféle alanyi jog tárgyában köthető egyezség; csak éppen a *status*, a *családi állás* és a belőle folyó személyes jogok tekintetében nem; pl. nem lehet egyezséggel kimondani, hogy a házasság semmis, hogy a gyermek törvényes születésű, hogy nem forog fenn rokoni kapcsolat stb. Ezek perben sem tárgyai az egyezségnek, amit az I. kötet 190. lapján, a peregyezséggel kapcsolatban, szintén kiemeltünk már.

Bizonyos *naturalis obligatio* felől is köthető egyezség (lásd 160. §.); ellenben a *turpis causán* alapuló kötelem tárgyában létrejött egyezség nem veszti el ebbeli jellegét azután sem. Kérdés, hogy naturalis obligatio tekintetében köthetni-e per-egyezséget. Szerintünk igen; de csak akkor, ha perenkívüli egyezséggel bíróság előtt érvényesíthető kötelemmé válhatik. Ha azonban a naturalis obligatio nem tehető semmiképpen kikényszeríthetővé (pl. a fogadás), annak tárgyában nem lehet érvényes egyezséget sem kötni, vagyis az e tekintetben a turpis causával esik egy szempont alá.

Büntetendő cselekményből eredő magánjogi igény is lehet egyezség tárgya (Dt. u. f. XIX. 113.); de itt a btkv. és bünvádi eljárás szabályai szintén irányadók lesznek.¹

¹ A büntetett és sértett fél közt a szenvedett sérelem kártalanítása iránt magánúton létesült egyezség hatályos. Turpis causa okából még nem támadható az azt célzó fizetési ígéret, hogy a nemi becsületében megtámadott nő által szenvedett hátrányok polgári úton kiegyenlítettessenek (Dt. u. f. XXXVII. 18.). Büntügyi panasz visszavo-

Az egyezség szerződés lévén, a jogügyletek általános szabályai mind alkalmazandók. Így nincs különös *alakszerűséghez* kötve a perenkívüli egyezség; továbbá *tévedés, megtévesztés és kényszer* esetében semmis vagy megtámadható lehet (Gdt. II. 1090.). Különösen előfordulhat az az eset, hogy a vitás jog tárgyában már van ítélet, de ezt nem tudja a fél, vagy hogy az alapul szolgáló tényállás tekintetében tévedett. Ilyenkor az egyezség megtámadható. De ha a tényállásról vagy ítéletről tudtak, de bizonytalanság forgott fenn, pl. az ítéletnek értelme, terjedelme, jogerőssége stb. felől, az egyezség megáll.

Hogy egyezség létrejöhessen, egyfelől ajánlat tétele, másfelől annak elfogadása szükséges; ez pedig *két különböző személy* kölcsönös nyilatkozatát tételezi fel. Ha tehát pl. a hagyatéki tárgyaláson a feleket ugyanaz az ügyvéd képviselte, nyilvánvaló, hogy vagy az ajánlat megtételére, vagy annak elfogadására szükséges személy hiányzott s következően érvényes egyezség nem jöhetett létre (C. 8096/1902.).

Az egyezség által támadt kötelelem teljesítése dologi ügyletet is eredményezhet, pl. tulajdonszerzést, zálogjog megszűnését; ha dolgot vagy jogot engedett ilyképpen át valamelyik fél, ugyanaz a *szavatosság* terheli, mint az eladót (I. 187. §.).

Az egyezség *újítást* is foglalhat magában, amikor is ennek a szabályai lesznek egyúttal alkalmazandók (I. 180. §.).

Az egyezség csak annyiban irányadó a kötelelem által érintett *harmadik személyre*, pl. a kezesre, a birtokadósra nézve, hogy terhesebb kötelezettséget nem eredményezhet; de a kötelezés leszállítása az ő javára is szolgál.

II. Az egyezség külön fajtája:

a választott bíróság iránt kötött szerződés (compromissum).

násáért kikötött összeg iránti követelés bírói úton érvényesíthető (kassai és marosvásárhelyi tábla, Dt. III. f. XVI. 57. és 58.). Ellentétes: Rűnvádi eljárás megindításának nem indítványozásáért fizetés kikötése a jó erkölcsökkel ellenkezik (pécsi tábla, Dt. III. f. XVI. 59.). Ha az alperes a büntető eljárás elkerülése végett adott kötelezvényt, de célját nem érte el, mert bűnvizsgálat alá került, a kötelezvény elvesztette hatályát. (Dt. u. f. XXXVII. 46.). V. ö. az egyezségről nézve optkv. 1380—1390. §. s *Gaár: M. Jogi Lexikon* III. 142., *Farkas: (A római jog történelme cz. m. II. 418.) a kiegyezés* szóval fordítja a *transactio*t.

amelyre nézve az 1868: LIV. t.-cz. 495. és következő §-ai, meg az 1881: LIX. t.-cz. 74—79. §-ai különleges szabályokat írnak elő.

Itt annyiban változik az egyezség következtében a felek jogviszonya, hogy nem a rendes bíróság dönt a már fenforgó kétes jog vagy a felek viszonyából jövőben eredhető minden vitás jogi kérdés (Dt. r. f. XIII. 1.) felől, hanem választott bíróság.

Kell, hogy a felek egyezsége alkossa a kötelező szabályt a választott bíróság felállítása tekintetében; minélfogva nem ide vág 1907: XIX. t.-cz. 91. §-ban foglalt az az eset, hogy a kerületi munkásbiztosító pénztáraknak, meg az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító pénztárnak az igényjogosultságra vonatkozó határozatai a munkásbiztosítási választott bírósághoz felelbevezethők; mert ez hatásköri törvényes intézkedés, aminek általános érvénye és kötelező ereje van.

A választott bíróságra vonatkozó *anyagi jogi szabályok* a következők:

1. Választott bíró csak *peres ügyben* határozhat; tehát perenkívüli ügy nem vonható el ilyképp az illetékes hatóság elől (Dt. r. f. X.-681.).

A peres ügyek közül is kivétnak:

a) a telekkönyvi;

b) a hitbizományi;

c) a házassági és

d) az olyan perek, melyekben távollevő, gyámság vagy gondnokság alatt álló személy van érdekelve; mert ezeknél a rendes bírói hatáskörtől és illetékességtől eltérésnek helye nincs (1868: LIV. t.-cz. 53. és 495. §.).

e) azok az ügyek, melyeknek eldöntése törvény vagy törvényes rendelet által külön ügybíróság elé van utalva (Gdt. XIII. 944.).

2. A választott bíróság iránt *írásban* kell szerződni, amelyben a per tárgya és minden jogviszony, amelyre a választott bíróság hatásköre kiterjed, tüzetesen megjelölendő (u. o. 496. §.).¹

3. Ha a felek a bírák személyére nézve megegyeztek, a szer-

¹ Ha a kárösszeg nagyságának megítélését bízták csak választott bíróságra, a kártérítési kötelezettség megállapítása felől való határozás a rendes bíróság hatáskörébe tartozik. (Dt. r. f. VII. 546.).

zédésben *négy bírót és egy elnököt* kell megnevezni, akik aztán ítélni vannak hivatva (u. o. 498. §.).

Ha a választott bírói eljárást a bírói személyek előleges megnevezése nélkül kötötték ki, s a felek a bírói személyekre nézve nincsenek egyetértésben: mindegyik fél négy bírót jelöl ki; ha pedig ezt nem tenné meg, a perre különben illetékes bíróság felhívása után sem, a fél, akkor a bíróság jelöl helyette négy bírót. Pertársak együttvéve élnek ezzel a joggal, s, ha nem bírnak megegyezni, a többség, ennek hiányában, pedig a sorshúzás dönt (u. o. 499. és 500. §.).

Mindenik félnek joga van az ellenfél, illetőleg a bíróság által kijelölt négy tag közül kettőt visszavetnie anélkül, hogy a visszavetést indokolni tartoznék. A visszavetésnek 15 nap alatt van helye azon naptól számítva, amelyen a kijelölést a másik fél, illetve a helyette kijelölő bíróság tudtára adta. Ha ezen határidő alatt visszavetési jogával nem élt az ellenfél: e jog magát a kijelölő felet, illetőleg a kijelölő bíróságot illeti. Az ekképp mindkét részről összesen fenmaradt négy tag, az elnökkel és jegyzővel együtt alkotja a választott bíróságot (u. o. 501. §.).¹

¹ Ha az ilyképpen megválasztott bírák valamelyike a választott bíróság megalakulása előtt vagy az eljárás megindítása után meghal, vagy más oknál fogva nem gyakorolhatja a bíraskodást, a bíróság kiegészítésére nézve az itt jelzett (499., 500., 501. §.) szabályok megfelelően alkalmazandók.

Ha pedig a valamelyik fél részéről választott bíró akár az eljárás megkezdése előtt, akár annak folyama alatt tisztében eljárni vonakodik, vagy az elnök által kitűzött bíraskodási határnapra kellő igazolás nélkül meg nem jelen: helyette, az elnök hivatalos előterjesztésére, az illetékes bíróság nevez bírót.

A választott bíróság elnökének elhalálozása vagy másnemű akadályoztatása esetében, valamint akkor is, ha az elnök az eljárás folyama alatt tisztében eljárni vonakodik: bármely fél kérelmére az illetékes rendes bíróság, szükség esetében a mulasztással vádolt elnök meghallgatása után, a választott bíróság tagjait új elnökválasztásra utasítja; egyetértés létre nem jötté esetében pedig új elnököt nevez.

Ha az eljárás folyamán a választott bíróság egyes tagjainak személyében változás történik, ez a folyamatban levő eljárás további menetére befolyással nincs. (1881: LIX. t.-cz. 79. §.).

A választott bíróság tagjaira nézve az 1868: LIV. t.-cz. 56. §-ában foglalt kizárási okok szintén irányadók (u. o. 497. §.). Az 1868: LIV. t.-cz. 56. §-a így szól: „Bírói személynek nem szabad oly ügyekben részt venni:

Ki kell még emelni, hogy magyar állampolgár alávehethi magát, az idegenekkel vagy a külföldön kötött ügyleteire nézve, külföldi (akár választott) bíróság illetékességének is (Dt. III. f. XVII. 25., XVIII. 19.; 1868: LIV. t.-cz. 52. §. a) p.).

Ha a választott bíróság iránt kötött szerződés nem felel meg az itt felsorolt kellékeknek, a per egyenesen a rendes bíróság előtt indítható meg (Dt. r. f. VII. 559., IX. 675.).

Ha azonban a szerződés érvényesen létrejött, amihez képviselő eljárása esetén külön meghatalmazás kell (Dt. u. f. XXX. 11.), egyik fél sem állhat el tőle egyoldalúan (u. o. XL. 2.).

A felek kötelesek ügyüket olyképpen a bíróság elé terjeszteni, hogy az ítéletet hozhasson; amelynek aztán épp olyan hatálya van, mint a rendes bírói ítéletnek; s a kereset megindítása is az általános jogkövetkezményekkel jár (l. I. kötet 36. §.).

4. Szükséges azonban, hogy a bíróság szabályszerűen *megalakuljon*, s eljárása és ítélete a törvénynek (1868: LIV. t.-cz. 505., 506., 511., 1881: LIX. t.-cz. 75—78. §.) megfelelően.

A választott bírák csak saját *írásbeli nyilatkozataik alapján* (receptum arbitrii) köteleztethetnek a bíraskodás elvállalására. Ha ezen nyilatkozat az ellenféllel már közöltetett, a választott bíró csupán mindkét fél beleegyezésével léphet vissza.

A választott bíró, ki a választás elfogadásából folyó köte-

a) amelyekben saját személyében érdekelve lévén, közvetlenül vagy közvetve kárt vagy hasznot remélhet;

b) amelyek által felesége vagy jegyese, föl-, vagy lemenő ágbeli rokonai, avagy olyan személyek vannak érdekelve, kik vele negyed-ízigen oldalrokonságban vagy másodízigen sógorságban, továbbá fogadott szülei vagy fogadott gyermeki, végre gyámsági vagy gondnoksági viszonyban állanak;

c) melyekben mint tanú, szakértő, képviselő vagy közbenjáró működött;

d) a felsőbb bíróságoknál olyan ügyekben, melyeknek alsóbb bírói előadásában vagy eldöntésében részt vett;

e) olyan felek ügyeiben, kiknek valamelyikével ellenséges vagy peres viszonyban áll.

A négy első esetben érintett akadályok, akár az eljárás megindításakor, akár annak folyama alatt merültek fel, habár a felek e miatt nem is tettek volna kifogást: az illető bírói személy által az elnöknek hivatalból följelentendők, aki az érdekelt tag helyett más bírót alkalmazand.

lezettségének éppen nem vagy nem a kellő időben felel meg — amennyiben elháríthatatlan akadályt igazolni nem képes — a perre különben illetékes bíróság által, a felek valamelyikének kérelmére, előrebocsátott meghallgatás után, 2000 koronáig terjedhető pénzbírságban marasztalható (1881: LIX. t.-cz. 74. §.).

A választott bíróságnak kötelessége 15 nap alatt *elnököt és jegyzőt* választani, egyetértés hiányában pedig elnök- és jegyzőnevezés végett a perre különben illetékes rendes bíróságot megkeresni.

A választott bíróság az elnök megválasztása, illetőleg a kinevezésről szóló értesítés után 15 nap alatt megalakulni, az eljárás módját a felekkel együtt megállapítani s az ügy folyamatba tétele iránt intézkedni köteles.¹

A rendes bírósághoz intézett megkereséseket, úgyszintén a létrejött egyezséget, vagy a hozott ítéletet s ezek kiadványait a választott bíróságnak minden tagja aláírni köteles.

Ha a bírák valamelyike vagy a jegyző, az aláírást megtagadja, ez a körülmény megjegyzendő. Ezen esetben a megkeresés, az egyezés vagy ítélet érvényességéhez elegendő, ha az aláírást a választott bírák többsége teljesítette (1881: LIX. t.-cz. 75. és 76. §.).

5. A választott bírósági szerződés *hatályát veszti*:

a) ha a választott bíróság a kitűzött 15 napi határidő alatt meg nem alakul;

b) ha a felek az eljárás e nemétől kölcsönösen elállnak;

c) ha az ügy, melyre választott bíróság kikötve volt, akár jogerőre emelkedett ítélet, akár egyezés által már elintéztetett;

d) ha a szerződésben a választott bírák meg vannak nevezve, és a bírák valamelyike a birói tiszt elvállalását vagy az azzal összekapcsolt kötelességek teljesítését megtagadja, vagy meghalt, vagy más oknál fogva nem gyakorolhatja a bíráskodást, amennyiben ilyen esetekben a pótlásról a szerződés nem gondoskodik (u. o. 79. §.).

¹ Ha az eljárás módja iránt nem sikerül az egyetértés, az ügy jegyzőkönyvileg tárgyalatik s ezen esetben végiratnak s ellenvégiratnak is helye van. Minden perirat legfeljebb 8 nap alatt iktatandó a jegyzőkönyvbe (1881: LIX. t.-cz. 75. §.).

201. §. Tartozáselismerés.

Tartozáselismerés alatt azt az, önálló és egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az adós kijelenti, hogy bizonyos szolgáltatással tartozik hitelezőjének, s igéri, hogy azt le fogja róni; a hitelező pedig ezt az elismerést és fizetési ígéretet elfogadja.¹

Ez a szerződés, amelyet bírói gyakorlatunk alapján fogadott be a szokásjog, a tudományban sokáig vitás volt jogi jellegére nézve. Tisztult felfogás szerint *szerződésnek* kell lennie a tartozáselismerésnek; minél fogva ha egyoldalú ígéret történik az adós részéről, anélkül, hogy a hitelező azt elfogadná (Dt. r. f. XX. 66., XXVII. 52., u. f. XXXVIII. 3.) a 166. §-ban jelzett eseteken kívül, nem támad kötelem; hanem foroghat fenn esetleg bíróságon kívüli elismerés, vagy valamely más bizonyíték.

A hitelező hozzájárulása, éppen úgy, mint az adós nyilatkozata, *alakszerűtlen* is lehet; s megállapítható az előbbi pl. akkor, ha a hitelező az adós nyilatkozata alapján indítja meg a keresetét, ami hallgatag elfogadást jelent.² Jegyesek és házastársak közt azonban a közjegyzői forma érvényességi kellék (1886: VII. t.-cz. 22. §.).

A tartozáselismerés *igenleges szerződés*, szemben a hitelező által kijelenthető *nemleges elismeréssel*, amely utóbbi szerint a kötelem fenn nem állását jelenti ki a hitelező és az adós ezt az elismerést elfogadja.

A tartozáselismerés, mint neve is mutatja, fennálló tartozást tételez fel. Ha tehát az alapkötelem semmis, vagy ha bírói úton ki nem kényszeríthető, az elismerés is olyan lesz.

Ha azonban az eredeti kötelem fennáll, de annak alapján

¹ E formális, tiszta, causa nélküli, abstract. indiscret szerződést sokszor a „kölcson“ helytelen czíme alatt kötik, amelyben tartozás fennállását ismervén el az adós és fizetést ígervén, kötelezi őt a szerződés; de nem mint kölcson, hanem mint tartozáselismerés. Az ilyen kölcsonlevél *rendelkező okirat*; megalapítja, létrehozza az ígéret s annak elfogadása által a kötelmet s nem a régít bizonyítja. V. ö. *Schwarz*: Magánjogi fejtegetések 116—130. l. és *Katona*: M. Jogi Lexikon I. 109.

² Aki a számlán sajátkezűleg elismeri, hogy a számlára fizetett összeg részlettörlesztés, ezzel elismeri az egész számlakövetelést (C. 3680/1886.); szintúgy, ha a számlát észrevétel nélkül átveszi, és arra fizet. (C. 9443/1891.).

nem léphetne fel kellő biztossággal a hitelező, pl. mert a kötelem megtámadható vagy határozatlan stb., akkor a tartozáselismerés *előnyös a hitelezőre nézve*. Mert a tartozáselismerés (ha t. i. mint szerződés megáll, tehát ha a fél cselekvőképes és a tényállás nem hibás, Mdt. VIII. 1005.), *önmagában kötelez*, s ennek alapján az adóst feltétlenül marasztalják; hacsak be nem bizonyítja, hogy az alapkötelem (pl. turpis causa okából: C. 5270/1902., I. G. 515/1904.) semmis, vagy hogy bírói úton nem érvényesíthető, avagy hogy a hitelező jogtalanul gazdagodnék (Dt. III. f. XVIII. 31.). Az alapkötelemre fektethető *kifogások* tetemesen meg vannak tehát szorítva.

A tartozáselismerés jelentősége ezek szerint abban áll, hogy *új*, még pedig kedvezőbb, mert nem vitás *jogalapot ad* a hitelezőnek követelése érvényesítésére, s *a bizonyítás terhét az adósra hárítja*.¹

Erősíti ez a szerződés az eredeti kötelmet, mert az adós *a régi jogalaptól függetlenül* ígér teljesítést, anélkül, hogy egyúttal *újítás* (novatio) történne (Dt. III. f. XIV. 99.); aminek az a fontos következménye van, hogy *akár a régi* kötelem alapján érvényesítheti jogát a hitelező, *akár az új* (a tartozáselismerés) alapján. Ha azonban a felek szándéka az újításra irányult, a régi jogalap megszűnik, s az újítás szabályai irányadók.

Ha a régi jogalapon követel a hitelező, minden kifogást kizárhat, a fentebb említetteken kívül, a tartozáselismerésre való utalással, amikor is az adós csak abban az esetben nem marasztalható, ha a tartozáselismerést meg bírja dönteni; bebizonyítván — a condictiók tana szerint, exceptio doli alakjában — azt, hogy ez, mint új jogügylet, érvénytelen, pl. cselekvőkép-telenség, turpis causa, kényszer, tévedés, megtévesztés stb. miatt.

A tartozáselismerés *önálló szerződés*, még ha az eredeti kötelemre hivatkoznak is benne; továbbá *egyoldalú szerződés*, mert csak a hitelező kap általa jogot, s csak az adós vállal kötelezettséget.

¹ Kitűnik ez a helyes felfogás a G. 44/1900. sz. curiai ítéletből, amelynek bírálata nézve lásd *Gaár* Vilmos cikkét: J. K. 1903. évi 38. és 39. sz. V. ö. még *Sichermann* Bernát: M. K. 1902/41.

A tartozáselismerés *egyezségen és elszámoláson* is alapulhat. (Gdt. II. 1893.), amikor is mindkét utóbbi tényállás már magában véve szerződésszerű kötelezettséget állapít meg (200. és 202. §.).

A tartozáselismerésnek itt jelzett szabályai élnek jogunkban; de részletesebb kidolgozás nélkül.

Nincs szabály pl. arra, vajjon *mindenféle vagyoni juttatás* tárgyában köthető-e ez a szerződés. Tiltó jogszabály híján igenlőleg kell a kérdést megoldanunk.

Annyi bizonyos, hogy új jogalap támadván, a követelés *elévülése* félbeszakad; s a rendes (32, 40 és 100 évi) elévülés alá fog ezentúl esni, akkor is, ha előbb rövidebb lett volna a követelésre nézve az elévülés. De a felek másképpen rendelkezhetnek, s fenttarthatják az eredeti elévülést.

202. §. E l s z á m o l á s .

Elszámolás alatt azt az, önálló (abstract) és egyoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva a hitelező és az adós a köztük fennálló egy vagy több jogviszonyból származó követeléseket és tartozásokat megállapítván s a jogokat és kötelezettségeket kölcsönösen kiegyenlítvén, a fenmaradó tartozás nem az eredeti jogalapon, hanem az elszámolás következtében terheli az adóst.

Az elszámolás bizonyos tekintetben rokon a tartozáselismeréssel. Nevezetesen *abstract és egyoldalú szerződés* ez is, amelynél a követelések eredeti causája helyébe az elszámolás lép. Az elszámolás felmenti a felperest attól, hogy az ilyképpen megállapított követelés fennállását és valódiságát bizonyítsa. (C. 466/1898., 3992/1901.), vagy az alapuló szolgáló egyes ügyleteket részletezze (Dt. III. f. XI. 59.).

De különbözik az elszámolás a tartozáselismeréstől annyiban, hogy itt *az eredeti jogügyletekre nem mehet vissza* a felperes tetszése szerint, mert éppen az volt a felek célja, hogy az egész kérdést, az actívákat, és passívákat rendezzék és lezárják; minél fogva kiszakítva nem érvényesíthető egyes követelés.

Nem azt jelenti azonban az elszámolás, hogy ezzel az alapkötelmek sosem jöhetnek többé szóba. Nevezetesen az alperes az elszámolással szemben is érvényesítheti ugyanazokat a *kifogásokat*, mint a tartozáselismerésnél, de a *bizonyítás* itt is őt

terheli. Tehát ha a követelések közt volt semmis vagy turpis causán nyugvó, avagy ha jogtalanul gazdagodnék a felperes: az eredeti kötelmek vizsgálat tárgyát fogják képezni, s a számadás helyesbítése kizárva nincs.¹

Támasztható kifogás az elszámolás, mint szerződés, ellen is, pl. hogy cselekvőképtelen volt a fél, vagy hogy a tényállás (tévedés, megtévesztés stb. okából) hibás (Dt. III. f. XVI. 82.). Ha aztán az elszámolás érvénytelen lenne, fennállanak az eredeti kötelmek.

Az elszámolás *tárgya* és az új kötelem *elévülése* tekintetében az előbbi §-nál előadottak irányadók.

Az elszámolás rendszerint tartozáselismeréssel jár, vagyis az adós a mutatkozó különbözetre nézve fizetési ígéretet tesz, amikor is két jogügylet keletkezik. De e nélkül is kötelmet szül az elszámolás, ha t. i. mindkét fél elfogadja, tehát ha szerződéssé válik.

Ha tartozáselismerés történik az elszámolás alapján, az előbbi szerződés jegyesek és házastársak közt közjegyzői okiratba foglalandó (1886: VII. t.-cz. 22. §.).

Az elszámolás egy jogviszonyon is alapulhat, pl. a társaságnál; ha több jogviszonyból erednek az elszámolt jogok és kötelezettségek, nem szükséges, hogy azonos, lejárt és határozott legyen valamennyi. Megítélt követelés is alkalmas elszámolásra.

Az elszámolást a bírói gyakorlat képezte ki önálló szerződéssé, anélkül, hogy a részletekre nézve határozott szabályok állanának fenn. Hallgatólagosan is létrejöhet ez a szerződés. Ez az eset akkor fordul elő, ha az egyik fél által készített elszámolásra a másik nem tesz kifogást. Pl. ha a vevő a számlát minden észrevétel nélkül átveszi, és arra minden észrevétel nélkül fizetést teljesít; ezzel beismerte azt, hogy a számla helyes, és utólag ellene kifogást nem emelhet. Ugyanez a szabály akkor, ha a fél a teljesítést részfizetést minden ellenvetés nélkül rávezeti a számlára. (Dt. u. f. XVI. 25., XXIX. 38.).

¹ A marosvásárhelyi tábla (G. 4/1908.) szerint az elszámolást új jogalpnak csak akkor lehet tekinteni, ha legalább elismerési szerződés vagy az optkv. 1380. §-ban szabályozott egyezség jött létre. E nélkül a régi jogviszonyra vissza lehet térni.

203. §. Utalvány.

I. Utalvány alatt azt az, önálló (abstract) kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva a hitelező kibocsátotta kettős felhatalmazás alapján valaki saját nevében mástól bizonyos szolgáltatást követelhet, ez utóbbi pedig ezt a szolgáltatást, ha a felhatalmazást elfogadja, a hitelező számlájára teljesíteni köteles.

Az utalványnál három személy van. Aki az utalványt kibocsátja: *utalványozó*; aki az utalványban megjelölt szolgáltatást követelheti: *utalványos*, és aki ezt a szolgáltatást teljesíteni tartozik: *utalványozott*.

Az utalvány jogi jellege vitás a tudományban. Sokáig a *megbízás* külön nemének tartották, ami nem talál minden esetben, mert az utalványozásnak sokféle célja lehet: ajándékozás, teljesítés, kötelelem keletkezése, stb. De különben sem helyes két megbízást megállapítani, mert ha az utalványozott elfogadja az utalványt, nemcsak az utalványozóval van jogviszonyban, hanem teljesítésre szoríthatja az utalványos is, tehát harmadik személy, ami megbízásnál sosem fordul elő. További eltérés, hogy a megbízás mindig szabadon visszavonható, holott az utalványozó és az utalványos közt fennálló jogviszony az utalvány visszavonását kizárhatja.

Közelebb áll az utalvány a *meghatalmázáshoz*; de ettől megannyiban tér el, hogy az utalványos és az utalványozott nem képviselik az utalványozót, hanem saját nevükben járnak el.

Leghelyesebb tehát *önálló ügyletképpen* fogni fel az utalványt, amint a kereskedelmi törvény (291—294. §.) teszi, és a mint erre köztörvényi magánjogunkban is van támpont (v. ö. Dt. r. f. XXII. 27.). Így aztán mindenféle czélt szolgálhat az utalvány, és betöltheti azt a fontos szerepet, amelyre a modern forgalomban hivatva van, hogy vagyontárgyakat (kivált pénzt, nem névre szóló értékpapírokat és egyéb helyettesíthető dolgokat) gyorsan és minél könnyebben juttasson egyik kézről a másikba.

E szerint a felfogás szerint az utalvány alapjául szolgáló belső jogviszony nem tűnik ki a forgalomban: nem tartozik sem az utalványos kutatni azt, mi volt az utalvány kiállításának és az utalványozott szolgáltatásának a jogalapja, s nem köteles

az utalványozott kutatni, milyen jogalapon, különösen, hogy érvényes jogcímen követeli-e tőle az utalványos a teljesítést.

II. Az utalvány *két felhatalmazásból áll és két elfogadás* kell ahhoz, hogy teljessé legyen, s hogy célját elérhesse.

Mindkét felhatalmazás *határozott személyre* szóljon, még pedig az egyik az utalványosnak, hogy az utalványozottól követelhesse saját nevében a teljesítést, a másik az utalványozottnak, hogy az utalványozó számlájára szolgálhasson az utalványosnak.

De ez a két felhatalmazás önmagában véve nem szül kötelezet. További kellék, hogy elfogadja az utalványos és az utalványozott. (Gdt. II. 1093.). Rendszerint egyikük sem kötelezhető az elfogadásra, s ha valamelyikük részéről visszautasítás történik, az utalvány nem jött létre, megghiúsult a kötelelem alapítására irányult szándék (Dt. r. f. XXII. 13., u. f. XVII. 1.). De ha a fél, az alapul fekvő viszony szerint, az elfogadásra kötelezte magát, az utalványt nem utasíthatja vissza.

Az utalványozó mindaddig feltétlenül *visszavonhatja* az utalványt, amíg az utalványos el nem fogadta (Dt. u. f. XXXVII. 79.). Ez az elfogadás hallgatagon is történhetik, pl. az írásbeli utalvány átvételével (Dt. III. f. VIII. 90.).

Ha az utalványos részéről az elfogadás meg is történt, az utalványozó nem köteles erről az utalványozottat *értesíteni*. Eleget, ha az utalványos kéri az utalvány alapján a teljesítést, illetve ha az utalványozottat elfogadásra szólítja fel. Míg az elfogadást ki nem jelentette az utalványozott, amely kijelentés a teljesítés megkezdése által is eszközölhető; vele szemben az utalványozó *visszavonhatja* az utalványt.

Ha ez az elfogadás is megtörtént: az utalványtól nem lehet *egyoldalúlag elállni*. (Mdt. VIII. 1009.).

Ha az utalványozott megtagadta az elfogadást vagy a teljesítést; továbbá, ha bármi más oknál fogva nem érvényesíthető az utalvány, erről az utalványos azonnal *értesíteni* köteles az utalványozót.

III. Az érvényesen létrejött utalvány alapján *keresete* van az utalványosnak az utalványozott ellen, ha ez lejáratkor nem teljesítene. E kereset alapja az, hogy az elfogadás által kötelmi viszony létesült közöttük.

Az utalvány önálló (abstract) ügylet lévén, *a kifogások* itt

is tetemesen meg vannak szorítva. Védekezhetik az utalványozott azzal, hogy az ő elfogadása nem érvényes (pl. cselekvőképzetlenség, tévedés stb. okából); továbbá kifogást támaszthat az utalvány vagy az elfogadás tartalma alapján; végül felhozhatja az utalványossal szemben fennálló kifogásait. Egyéb kifogást nem érvényesíthet.

IV. Ha az utalványozott teljesít, amit írásbeli utalványnál, az utalvány kiadása ellenében köteles csak megtenni: *az utalványozóhoz való viszonya* (az ú. n. fedezeti viszony) az alapkötelelem szerint más és más lesz. Lehet, hogy adóssága alól szabadul, vagy követelése támad az utalványozó ellen. Ha ez az utóbbi eset forog fenn, helyzete *a megbízottéval azonos*, vagyis, pusztán a teljesítés ténye alapján, megbízóként felel neki az utalványozó.

Az utalványos és utalványozó egymáshoz való viszonyára (az ú. n. valuta-viszonyra)¹ sem lehet általános szabályt felállítani. Lehet, hogy a felvett szolgáltatást köteles kiadni az utalványozónak, vagy tartozik eljárásáról beszámolni (C. I. G. 32/1897.), vagy pedig megtarthatja a kapott vagyontárgyakat, mert adósa volt neki az utalványozó s az utalvány a teljesítés egyik neme akart lenni, esetleg pl. datio in solutum.

V. Ezek az általános alapelvek állanak fenn nálunk is — az újabb theoria szerint — az utalványra nézve.

Részletesebb szabályaink nincsenek. Így nem dönthető el, vajjon mi lehet *a tárgya* az utalványnak: mindenféle szolgáltatás-e, amire nézve érvényes kötelelem keletkezhetik (pl. tkvi jog alapítása és átruházása, bérlet, szolgálat végzése, vállalkozás teljesítése), vagy csak pénz és helyettesíthető ingóság-e.

Tételes rendelkezés híján nem fűzhető *alakszerűséghez* az utalvány érvényessége (Gdt. II. 1094.). Ennélfogva úgy *szóbeli*, mint *írásbeli* utalvány képzelhető. Ha azonban *telekkönyvi jog* lenne az utalvány tárgya, a tkvi rendeletnek megfelelő alakban

¹ A fedezeti és valuta-viszony rendszerint egynemű és egyértékű; de ez nem feltétlen kellék, s lehet, hogy az utalványozott a kapott szolgáltatás fejében másnemű vagy másértékű szolgáltatást teljesít (datio in solutum). Mindkét viszony alapja rendszerint tartozás; sőt pl. az optkv. és a porosz Landrecht csak azt tartja normális esetnek. Az utalvány fogalmát némely író másképpen adja; l. erre nézve Löw: M. Jogi Lexikon VI. 784.

állítandó ki úgy az utalvány, mint a szolgáltató dologi ügylet, mert különben nem rendelik el a telekkönyvi bejegyzést.

Az utalványosnak az elfogadásból eredő követelésére nem alkalmazható a keresk. törvény 298. §-a, amely szerint az elévülési idő keresk. utalványnál a váltótörvény szerinti (3—6—18 hó, 3 esztendő); minek következtében ez az igény is *a rendes magánjogi elévülés* alá esik.

Nincs szabály arra nézve sem, hogy az utalványos *átruházhatja-e*, tovább utalványozhatja-e másra az utalványt. Ellenkező kikötés hiányában ez a joga az általános alapelvekből folyik s reá az engedmény szabályait kell alkalmazni.

Végül még csak azt emeljük ki, hogy bármelyik fél *halála* vagy *cselekvőképzetlenné válása* nem szünteti meg az utalványt, ha csak az ellenkezőjét nem kötötték ki a szerződésben.

204. §. Szerencseszerződés.

Szerencseszerződés alatt azt az, egyoldalú vagy kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva bizonytalan tényről vagy véletlentől függővé tett nyereség kifizetését igéri az egyik fél a másiknak, vagy pedig időtartam, illetve terjedelem szerint véletlentől függő szolgáltatásra kötelezi magát.

Látni lehet ebből a fogalmi meghatározásból, hogy a szerződéseknek többféle fajtáját szokták ez alatt a közös név alatt összefoglalni, amelyekben mindössze egy azonos elem van, t. i. az, hogy véletlentől vagy bizonytalan tényről függ: kell-e és mit kell szolgáltatni, illetve meddig kell teljesíteni, vagy nem fog-e a szolgáltatás értéke, eddig ismeretlen terhek következtében, csökkenni. Az összefoglalásnak mindössze annak kidomborítása végett van értelme és jogosultsága, hogy a szerencseszerződések közül némelyek érvényesíthetők bíróság előtt, mások pedig nem.

A) A bíróilag *érvényesíthető szerencseszerződések* a következők:

1. *Az életjáradéki szerződés*;

2. *a reményvásár*, amelyeket a 192., illetve a 187. §-okban tárgyaltunk;

3. *örökség vétele*, ami akkor fordul elő, ha már megnyílt örökséget, illetve örökrészt, vagy a szülők által életükben gyermekeiknek osztályul átengedett vagyont vásárol meg valaki (Dt.

u. f. XXV. 54.). Ilyenkor a terjedelem bizonytalan; lehet, hogy olyan vagyontárgyakat vagy adósságokat fedeznek fel utólag, amikről a felek nem tudtak. A vevő, az 1894: XVI. t.-cz. 5. §-a szerint, az örökös jogaiba lép, amennyiben az átruházást köz-, vagy hitelesített magánokiratba, vagy hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyvbe foglalták.

Még meg nem nyílt reménybeli örökség elidegenítése semmis, ha nem leendő törvényi örökösök kötik egymás közt (Dt. u. f. XXV. 54.).¹ Ha valaki az örökségből meghatározott dolgokat vesz meg, közönséges adás-vétel forog fenn (C. I. G. 206/1898.).

Az itt jelzett, részint tételes, részint szokásjogi támpontok alapján az örökség vételének szabályai tudományos úton meg-szerkeszthetők.

Első tétel, hogy a vétel mindig kötelmi hatályú, de azzal a hozzáadással, hogy, a római jog szabályaitól eltérőleg, törvényi rendelkezés alapján az örökös jogai ipso jure megilletik a vevőt. Tehát nem kell a hereditatis petitiót külön engedményezni reá; azt, mint jogutód, a vétel alapján megindíthatja.

Azonban az eladó örökös marad, mert maga az öröklési jog nem idegeníthető el s mert aki egyszer örökössé lett, annak ebbeli minősége el nem enyészthető (semel heres, semper heres). Ennek első következménye az, hogy a hagyatéki hitelezők, a hagyományosok és kötelesrészek ellene is felléphetnek, s neki csak visszkeresete (regressusa) van a vevő ellen, akivel különben egyetemlegesen felelős; továbbá a valódi örökös hereditatis petitiót indíthat ellene, még pedig ha jóhiszemű volt, gazdago-dása erejéig, különben pedig korlátlanul felelős az eladó álörö-kös; viszont ő is indíthat ilyen keresetet s az egyes vagy-on-tárgyak kiadásáért singularis actiót; de a perelt harmadik személy védekezhetik ellene azzal, hogy felperes elidegenítvén az örökséget, felperes nem is lehet.

A vevő jogaira nézve első sorban a szerződés irányadó a tekintetben, hogy a helyettesítés és növedékjog alapján jutó részesítés is az övé-e, vagy az eladóé. Ha az egész örökséget vette meg; továbbá, ha a vételkor már bekövetkezett a növedék-

¹ A kolozsvári tábla 4624/1905. sz. végzése szerint a meg nem nyílt utóöröklési jog is átruházható és zálogjoggal terhelhető, de az átruházás és a zálogjog hatálya csak a megnyíláskor kezdődik (Gdt. II. évf. 6. füzet) s a megnyílás feltételétől függ (I. 238. §.).

jog és a helyettesítés tényállása, és tudtak róla a szerződő felek: a vevő javára; ha ellenben nem tudtak róla, vagy ha később áll be az örökös növekedése: az eladó javára döntünk. A vevő egyébként követelheti mindazt, amit kapott az eladó, mint örökös; ennél fogva a dolgok és hasznaik, vagy vételáruk s a behajtott követelések átszolgáltatandók, s az eladó köteles az örökhagyó javára fennállott adósságot a vevőnek megfizetni.

Az eladó javára szóló külön hagyomány az eladónál marad. Az eladó kártérítéssel tartozik mindazért, amit az örökségből elajándékozott, amit a hagyatéki követelésekből elengedett s amit szándékosan vagy súlyos gondatlanságból megszerezni elmulasztott. A vétel megkötése után az örökségi tárgyak felől tett intézkedéseier, mint megbízás nélküli ügyvivő felelős.

Az eladó feltétlenül szavatol örökösi minőségéért, a vevő előtt ismeretlen örökségi tartozásokért s az egyes vagyontárgyak elvonásáért, ha ezeket azért perelték el, mert az eladó nem örökös; a jogi és ténybeli hibákért csupán kifejezett megállapodás alapján felelős.

A vevő köteles a vételárat megfizetni, az eladó által kiegyenlített hagyományokat elismerni, a hagyatéki terheket (köztük az örökhagyónak az eladó ellen netán fennállott tartozását) átvenni, az eladó által viselt terheket (pl. temetési költség, adók, hagyatéki adósság, hagyomány, kötelesrész) a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint neki megtéríteni s a veszélyt a szerződés megkötésétől fogva viselni.¹

Ha hagyomány, kötelesrész, vagy halálesetre szóló ajándék a vétel tárgya, vagy ha ezek bármelyikét, vagy az örökséget, illetve ezek hányadrészét elcserélik, elajándékozzák vagy egyébként esetleg újból átruházzák: az itt kifejtett szabályok megfelelően alkalmazandók, azokkal az eltérésekkel, amelyek a szerződés tárgyának öröklési-jogi különleges sajátágaiból s a kötött jogügylet és a vétel közt fenforgó különbségekből következnek.

4. Ilyen szerencseszerződés továbbá a *nyereménykölcson-*

¹ V. ö. Kiss Géza: Az örökség elidegenítése a római jogban cz. m. Kodifikálatlan jogunk terén használható útmutatások vonhatók le fejtegetéseiből, továbbá az optkv. 1278—1283. §-aiból, meg *Holitscher* Szigfrid jogászegyl. értekezéséből (233. sz.) és a Föelčadmányból (IX. 456—462.).

kötvény vétele, amelynél két jogügylet van: kölcsön- és szerencseszerződés. Az előbbi alapján kamatot, az utóbbi alapján pedig, ha kisorsolják a kötvényt, a sorsolási tervezetben megállapított nyereséget kapja a kötvény előmutatója. Ilyen kötvényt csak a törvényhozás engedélyével lehet kibocsátani (1889: IX., 1897: XXXII. t.-cz.).

5. Az előbbi pontban említett kötvények nyereményeire *igérvények* bocsáthatók ki, amelyek megvételével szintén bíróság előtt érvényesíthető szerencseszerződés támad (1889: IX. t.-cz. 4. §.).

6. Ide tartozik még a *fogadás*, ha a kikötött jutalmat előre letették (Dt. r. f. XXIII. 6. és 46.), és ha engedélyvel bíró *totalisateurnél*, *bookmakernél*, (C. 588/1906.),¹ *fogadási irodánál* lóverseny alkalmából történt (1894: XXIX. t.-cz.); végül

7. a hatóságilag *engedélyezett sorsjáték*. Itt a résztvevők betétet fizetnek, vagy sorsjegyet vesznek; a sorsjáték rendezője pedig tartozik a megállapított terv szerint a nyerőnek kiszolgáltatni a nyereséget.

B) A bíróság *nem érvényesíthető szerencseszerződések* ezek:

a) A *fogadás*. Ennél a szerencseszerződésnél fogva az a fél, akinek valamely bizonytalan tényre vonatkozó állítása igaznak fog bizonyulni, a másik féltől a kikötött, vagy egyébként megállapított jutalmat kapja. Ha a *fogadás tilos*, pl. engedélyvel nem bíró *totalisateurnél*, vagy ha valamelyik fél tudta már a kérdéses tényre vonatkozó állítás valódiságát vagy valótlanságát, továbbá ha jogellenes vagy erkölcstelen cselekményt vitt véghez a fogadásnak eldöntése végett: a *fogadás semmis*.

b) A *játék*. Ez a szerencseszerződés akkor forog fenn, ha bizonyos játékszabályok szerint végzendő cselekmény eredményéhez képest kap az egyik fél nyereményt és szenved a másik veszteséget. Ha azonban vagy általában véve, vagy bizonyos foglalkozású személyekre nézve *tilos a játék*, turpis causa alapján semmis a szerencseszerződés, s a netán eszközölt teljesítés visszakövetelhető; sőt a felek kihágásért büntetés alá esnek (v. ö. 1879. évi XL. t.-cz. VIII. fejezet). Semmis a szerencseszerződés akkor is, ha valamelyik fél a játékszabályokat nem tartotta meg (hamis játék).

¹ L. Meszlény fejtegetéseit: Jogállam 1908/3.

Még egy kérdés érintendő itt, nevezetesen *a játék közben adott kölcsön*. E tekintetben az a bírói gyakorlat álláspontja, hogyha szerencsejáték céljából a játékosok maguk kötötték a kölcsönszerződést, az bíróság előtt nem érvényesíthető (l. 160. §. 3. pont), mert kerülő (in fraudem legis) ügylet: a tárgyi jog által el nem ismert, sőt esetleg tiltott eredményt akarnak vele a felek létrehozni.¹

c) *A különbözeti ügylet*. Ez alatt azt az adásvételi szerződést értjük, amelynél a megvettnek jelzett áru valóságos átadása és átvétele eleve ki van zárva s amelynél a felek szándéka arra irányul, hogy az árúnak szerződési és bizonyos időben jegyzett tőzsdei ára közt mutatkozó árkülönbözet téríttessék meg. Az ilyen szerződésnek szerencseszerződési jellegét a körülményekből kell megítélni, pl. hogy rendkívül nagy értéket képvisel a szerződés tárgya. Pusztán az, hogy az ügyletnek írásba foglalt tartalma nemcsak, hogy ki nem zárja, hanem esetleg egyenesen lehetővé teszi bármelyik félnek, hogy a tényleges teljesítést követelhesse, egymaga még nem elegendő valóságos adásvétel fenforgásának megállapíthatására, mert a különbözeti ügyleteket rendszerint a teljesítésre irányuló írásbeli szerződések alakjában kötik meg; sőt a félnek a látszólagos teljesítésre irányuló eljárása és magatartása sem jöhet figyelembe, ha a per adataiból megállapítható, hogy az ügylettel nem valóságos adásvételt céloztak (Dt. u. f. XXVII. 67., III. f. XIII. 133., XV. 81.). Ha azonban megállapítható, hogy valóságos adásvétel volt a felek szándéka s az egyik fél nem teljesít, ilyenkor a vételár és a tőzsdei ár közti különbséget meg kell ítélni.²

¹ A Dt. u. f. XXIV. 324. alatt közölt ítélet szerint nem éppen csupán a tiltott játék céljára adott kölcsön tartozik ide; míg a Dt. III. f. XVI. 7. alatti esetben úgy ítélte a kolozsvári tábla, hogy csak a kártyázás közben tudva *tiltott* játék üzésére adott kölcsön nem lenne bíróilag érvényesíthető. Szerintünk az utóbbi döntés a helyes; de a gyakorlat nem lévén egyöntetű, a szabályt a szöveg szerint kellett felállítani. V. ö. Schwarz G.: Magánjogi fejtegetések 80—87. l.

A fogadás és játék tekintetében l. az előző lapon a 6. és 7. pontot is.

² Ha osztrák bírói ítélet alapszik különbözeti ügyleten, azt végrehajtás megszüntetési perrel itt hatálytalanítani lehet. (C. G. 93/1906.). A Tervezet 1415. és a német polg. törvk. 764. §-ai a keresetőséget kifejezetten kizárják, ellenben a francia (1885. márcz. 28-iki) törvény

A bíróság előtt nem érvényesíthető szerencseszerződéseknek közös sajátása az, hogy *naturalis obligatiók*, minélfogva a teljesítés vissza nem követelhető (Gdt. II. 564.); továbbá a *naturalis obligatiók*nak abba a fajtájába tartoznak, amelyek *sehogysem tehetők kikényszeríthetőkké*, tehát zálogjoggal, kezességgel, elismeréssel, egyezséggel, elszámolással és újítással sem; s a róluk kiállított kötelezvény vagy váltó sem perelhető. (Gdt. II. 560.; v. ö. fentebb 160. §. 3. pont).

elismeri. Az osztrák-magyar kiegyezést rendező 1908: XII. t.-cz. XXI. cikkében Magyarország kötelezettséget vállalt, hogy a különbözeti ügyletet törvényileg szabályozni fogja, és hogy a tőzsdejátékban csak bejegyzett tőzsdetagok fognak részt vehetni.

Második cím: Jogellenes magatartásból származó kötelmek.

205. §. Bevezetés.

Mielőtt a jogellenes magatartáson nyugvó egyes kötelmeket tárgyalnók, ki kell fejteni először is azt, hogy nézetünk szerint miképpen vonandó meg ennek a címnek terjedelme, és rá kell mutatnunk arra, hogy milyen más felfogásokkal találkozunk ezen a téren.

A 31. §-ban adtuk a jogellenes magatartás fogalmát és ismertettük annak eseteit. Az ott kifejtettek szabják meg ennek a címnek tartalmi körét; mert kétségtelen, hogy elsősorban kötelmi jog jelentősége és következménye van minden jogellenes magatartásnak. Támadhat ugyan általa birtoklás és a tényleges hatalom jogellenes megszerzése alapja lehet az elbirtoklás útján való megszerzésnek stb., de bizonyos, hogy kötelem mindenkor keletkezik belőle, ha vagyoni kárt eredményezett a jogellenes magatartás.

A jogellenes magatartásból folyó kötelem mindig *kártérítési igényt ad* s egyik legbővebben bugyogó forrása a kártérítési kötelmeknek a jogellenes magatartás.

Ennélfogva minden olyan kötelem ebbe a címbe tartozik, amely alanyi jognak jogellenes megsértéséből származott.

Ide való először is a szerződésszegésből támadt kártérítési követelés. Minthogy azonban ennek eseteit taxative nem lehet felsorolni, mert annyi eset lehetséges, ahány kötelmi szerződés van: ezeket a kötelmeket nem sorolhatjuk mind fel, hanem először is az általános részben (l. 31. §. I.) emeltük ki, hogy csak a vétkes jogsértés jön itt figyelembe; a kötelmi jog általános tanai közt pedig szoltunk a kártérítésről, mint egyik fon-

tosabb kötelmi tárgyról (l. 163. §. III.); végül az egyes kötelmi szerződéseknél vettük figyelembe, ha fenforgott, azt a körülményt, hogy a szerződésszegést enyhébben vagy szigorúbban kell elbírálni. Az ilyképpen előadott jogszabályok alapján minden nehézség nélkül meg lehet oldani a kártérítési követelés kérdését, akármilyen szerződés megszegéséből eredt is.

Ide tartoznak továbbá a *szerződésen kívüli jogellenes magatartáson* alapuló kötelek, amelyeknek első osztályába sorozandó minden *magánjogi vétségéből* származó kártérítési követelés. Ezek annyiban egyeznek a szerződésszegésből eredt kártérítési kötelekkel, hogy itt is *vétkesnek kell a félnek lennie*, hogy jogsértésről szólhassunk.

A magánjogi vétségeket minden író itt tárgyalja, és a törvénykönyvek rendszerint csak ezeket említik fel a »tiltott cselekmények«, mint kötelemet keletkeztető tények sorában. Ez a nézet nem helyes, mert okvetlenül ki kell domborítani, hogy a jogellenes magatartás akármilyen fajtájából származó kötelelem ide tartozik.

És ezzel eljutottunk a szerződésen kívüli jogellenes magatartás második neméhez, t. i. a *vétlenül okozott, vagy másnak a vétkességéből (ex delicto) eredő jogsértéshez*, amelynek alapján, ha anyagi kár van, szintén kötelelem támad. Itt érvényesül a maga teljességében a *tárgyi (objectiv) felelősség elve (vétlen felelősség)*;¹ ami előbb-utóbb diadalt fog úgysis aratni a kártérítési kötelek tekintetében, s azt fogja eredményezni, hogy ha kárt okozott valaki, akár vétkesen, akár vétlenül, tartozzék azt megtéríteni, mert a magánjog, illetve a sértett alanyi jog szempontjából magatartása jogellenes volt. Így lesz majd a magánjog teljesen megtisztítva a büntetőjogi elvektől, s így jutunk közelebb a büntetőjog és a magánjog tökéletes elválasztásához.

Ez a, nagy és nemes alapelv küzd még az elismerésért; de bizonyos immár, hogy vannak tételes támpontok is magánjogunkban, amelyek alapján — legalább egyes esetekre nézve — kétségtelenül megállapítható a tárgyi felelősség teoriájának elfogadása.

Ezen az alapon szintén ebbe a czímbe tartoznak a vétlenül

¹ L. Meszlény fejtegetéseit: Jogállam: 1908/6.

okozott, vagy mások vétkeességéből eredő jogsértésen alapuló kártérítési kötelek; és nem szabad a következő címbe helyezni, pusztán azért, mert a tárgyi jog kifejezetten csak egyes esetekben ismerte még el őket. Ebből az utóbbi tényből ugyanis csak az következik, hogy más esetben nem állapítható meg jogellenes magatartás, minek következtében a causája hiányzik a kártérítési köteleknek.

Nem fogadható el továbbá a két utolsó jogalapon nyugvó köteleknek az a közös elnevezése, amit újabban állítottak fel, hogy t. i. ezek *szerződésen kívüli kártérítési kötelek* lennének,¹ szemben a szerződésszegésből eredő kártérítési kötelekkel. Ilyen szembeállításnak helye nincs, mert a kártérítési köteleknek *egy a jogalapjuk, egy a causájuk*, t. i. a jogilag védett érdek — sajnos, jelenleg nálunk jóformán csak a vagyoni érdek — megsértése, azaz (vagyoni) károkozás. Az azután pusztán esetlegesség a kötelek keletkezése és létezése szempontjából, hogy a sértő személy meg van-e jelölve valamely szerződéses viszonyval, vagy nincs. Tartalmilag más lehet ugyan a kötelek, mert, mint láttuk (v. ö. 31. §.), néhol a vétkeesség fokozata is döntő, de ennyiből sem helyes az összefoglalás, amennyiben a magánjogi vétkeességnél a vétkeesség mindig fogalmi kellék, a többi ide sorozott köteleknél pedig sohasem.

Nyilvánvaló, hogy csak úgy világos és helyes a tanítás, ha minden jogellenes magatartásból eredő köteleket összefoglalunk

¹ *Grecsák* Károly (Mdt. XIII. 416. l.) „törvényből folyó egyes kötelek“ elnevezést használ. (V. ö. Harmadik cím: 395. l.) Az ide vágó irodalmat részletesen ismerteti és az új teoriát a magyar magánjog körében is alkalmazza: *Reiner* János, a Fodor-féle Magánjog IV. kötetében és különnyomatkeppen, e cím alatt: A szerződésen kívüli kártérítési kötelek. *Grosschmid* (Fejezetek II. 1088.) sem helyesli ezt az, „áttekintetés hiányában fogamzott categoriát“; valamint *Menyhárt* Gáspár (Dolgozatok a magánjog köréből cz. m. 206. l.) és *Kolossváry* Bálint sem (17. §-nál id. m. 172. §.). Ez utóbbi író a mi felfogásunkat sem fogadja el, mert e szerint a vétlen felelősség minden esete jogellenes magatartás lesz. Ez tényleg így is van, még pedig helyesen, ha a „jogellenes magatartás“ fogalmát és következményeit civiliter fogjuk fel s ha az érte való felelősséget (= kártérítéssel tartozni) nem complicáljuk büntetőjogi elemekkel. Kiemelendő még *Wolff* Károly cikke (Magyar Jogi Lexikon, IV. 584.) és az ott idézett irodalom; továbbá *Schwarz*: Újabb magánjogi fejtegetések 217—273. l., kivált a köv. §. III. pontja tekintetében.

s rámutatunk arra a, közös sajátosságukra, hogy eredetük, causájuk egy, amint hogy a szerződésből származó kötelmeket is azon az alapon csoportosítjuk, hogy mindegyik efajta jogügyleten alapszik. A rendszer tisztaságának megzavarása tehát úgy az, ha külön nevet adunk bizonyos jogellenes magatartásból származó kötelmeknek, mint az, ha a vétlenül okozott, vagy a más vétkeességéből származó kötelmeket a törvényből folyó kötelmek közé helyezzük, holott ezeknek szintén jogellenes magatartás a forrásuk.¹

206. §. A jogellenes magatartáson alapuló kötelmek egyes tényállásai.

Minthogy a jogellenes magatartásból folyó kártérítési kötelmeket nem lehet kimerítően felsorolni, csak azokról a tényállásokról emlékezzünk meg ezen a helyen, amelyekhez vagy tételes törvény, vagy a szokásjog kártérítést fűz, még pedig a 31. és 205. §-okban felállított s ugyanott kellően megokolt és elvi alapokra visszavezetett osztályozás szerint.

I. Mindenekelőtt a

szerződésszegés²

azon esetei említendők fel, amelyeket törvény szabályoz:

a) Az 1874:XXXIV. t.-cz. 71. §-a szerint az *ügyvéd* teljes kártérítéssel tartozik azon kárért, melyet hivatalos eljárásban cselekvése vagy mulasztása által akár szándékosan, akár vétkes gondatlanságból okozott, amennyiben a törvényszerű jogorvoslattal már elhárítható nem lenne.

b) A *kir. közjegyző* a törvényben megállapított szabályok pontos megtartásáért felelős. A köteleességsértés vagy mulasztás büntetést és kártérítést von maga után, az 1874:XXXV. t.-cz. határozmányaihoz képest (id. t.-cz. 172. §.).

c) Az 1881:XIV. t.-cz. 12. §-a értelmében a *zálogüzlet* tulajdonosa minden kárért, amely a nála elhelyezett tárgyakban az

¹ Ezt az utóbbi rendszert követi a Tervezet is, azon az alapon, hogy a károkozási elv (tárgyi felelősség) általános elfogadása olyan kísérletezés volna, ami nem lehet a magyar polg. törvénykönyv feladata (Indokolás III. kötet, 251. l.).

² A pozitív szerződésszegésekről alapos értekezést irt Kiss Géza a jogászegyl. ért. 277. füzetében. (J. K. 1/1908.).

átvételtől a kiszolgáltatásig elveszés, megrongálás, megsérülés által történik, vagy a tárgy késedelmes kiszolgáltatása által okoztatik, nemcsak biztosítékával, hanem egész vagyonával felelős, amennyiben igazolni nem képes, hogy a kárt erőhatalom, vagy a tárgy természetes minősége, avagy az elzálogosító vagy ennek megbízottja okozta. Tűzvész által támadt károkért is felelős, amennyiben azok ellen biztosítás eszközölhető.

d) A *szolgálati viszonyból* folyólag úgy a munkaadót, mint a munkavállalót terhelő kártérítés felől a 195. §-ban felsorolt törvények intézkednek.

e) Egyéb szerződésszegés esetében az általános elvek irányadók a kártérítési kötelelemre nézve (v. ö. fentebb 31. és 163. §.).

II. A magánjogi vétségek,

mint kötelmi tényállás, tárgyában következő rendelkezéseink vannak:

1. *Emberölés* esetében a vétkes fél tartozik a gyógyíttatás és temetés költségeit viselni; továbbá, ha a megölt után oly személyek maradtak, akiknek tartásáról ez gondoskodni köteles volt, részükre megfelelő kártérítést fizetni, amely a viszonyokhoz képest egyszer mindenkorra fizetendő tőke vagy pedig évi járadék lehet (1878: V. t.-cz. 292. §.).¹

2. *Testi sértés.* Szándékosan vagy gondatlanságból okozott testi sértés esetében a sértett megfelelő kártérítést követelhet;

¹ Ez a szabály az emberölés minden esetére kiterjed, legyen az gyilkosság, szándékos vagy gondatlan emberölés stb. A gyógyítás és temetés költségét, bárki fedezte, mindig meg kell ítélni (Bj. T., I. 373. IX. 10.); ellenben az, hogy az igénylőt köteles volt-e az elhunyt tartani, az eset körülményei szerint döntendő el. Így az apa részére jár kártérítés, ha gondozóját vagy fentartóját vesztette el a fiúban (C. 3440/1901.); ha az atya utóbb válik munkaképtelenné, ekkor is felléphet tartásért gyermeke halálának az okozója ellen (C. 6635/1903.); a gyermekeknek és az özvegyasszonynak kártérítés akkor is megítélendő, ha máshonnan kapnak némi tartást (Bj. T. XXIII. 337.); a férj nem igényelhet kártérítést, csak az esetben, ha testi fogyatkozása miatt vagy bármily más okból köteles volt megölt neje gondoskodni az ellátásáról. Ha azonban a tartásra van elég fedezet az elhunyt hagyatékában, ez a kártérítés nem ítéltető meg. Ha fedezetet biztosítási összeg nyújt, a biztosító léphet fel a tartásra jogosultak helyett ezzel a kártérítéssel (keresk. törv. 438. és 508. §.). V. ö. *Ödönfi* Miksa: Ü. L. 1904/48. és l. fentebb 163. §. III.

amely, ha tartós betegség és munkaképtelenség esete forog fenn, a sértettnek személyi és családi viszonyaihoz képest egyszer mindenkorra megállapítandó tőke vagy pedig évi járadék lehet (1878: V. t.-cz. 311. §.).¹ Azon az elven, hogy csak az anyagi kár ítéltető meg, némi módosítást eszközöl a bírói gyakorlat a *fájdalomdíj* tekintetében, amelyet meg szoktak ítélni akkor, ha a sértő fél egymaga okozta a testi sértést; de ha a bekövetkezett sérülést a sérült magaviselete által részben maga is okozta, fájdalomdíj nem jár (Dt. u. f. XII. 134.).

3. *A vagyon elleni bűncselekmények* (lopás, rablás, zsarolás, sikkasztás, zártörés, hűtlen kezelés, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, bűnpártolás, csalás stb.) esetében az okozott vagyoni kár szintén megtérítendő; a mértékre nézve az általános szabályok irányadók.

4. *A személyes szabadságától megfosztott* ember részére, ha kívánja, a letartóztatás minden napjáért 10—20 koronáig terjedhető kártalanítás állapítandó meg. Ez esetben további kártalanítási keresetnek helye nincs (1878: V. t.-cz. 198. §.). De a törvényellenesen letartóztatott ember nem köteles az itt jelzett kártérítést igénybe venni, hanem külön bizonyíthatja a kárát s az általános szabályok szerint kérheti annak megtérítését; amint-hogy *akármilyen magánjogi vétségéből* eredő vagyoni kár helyre-pótlandó. E tekintetben nem döntő az egymagában, hogy *a bűnperben nem ítélték el* a vádlottat (Dt. r. f. XVI. 70., XXIV. 94., III. f. XII. 38.). Továbbá az az a körülmény, hogy *a büntető bíróság* a fenforgó körülményeket büntetőjogi szempontból miként mérlegelte, nem akadályozza a bíróságot abban, hogy ugyanazokat a ténykörülményeket *polgári úton* a kártérítési megállapítása tekintetéből *vizsgálat tárgyává tegye* (Dt. III. f. XIV. 28.). A büntető bíróság által megállapított *kártérítési ösz-*

¹ Nem állhat meg a következő curiai döntés a szövegben jelzett törvény határozott rendelkezésével szemben: Az, kit más kereset- és munkaképességétől megfosztott, jogosult azt követelni, hogy eltartásáról a sértő fél gondoskodjék és a megítélt életjáradéknak megfelelő összeget bírói letétbe helyezzen, de a megfelelő tőke egyszerre való megfizetésére nem kötelezhető (Dt. III. f. XVII. 14.). Kiütött fogak helyett az új fogak betételével járó költség is megítélendő. (Mdt. VIII. 687.). Habár a sérült földműves félszemének kiütése által nincs is gátolva foglalkozásában, mégis ily testi fogyatkozásért anyagi kár kimutatása nélkül is lehet kártérítést követelni. (C. 3384/1906.).

szeg bármikor *felelhető*, amennyiben az ilyen kérelmet kellő okok támogatják (u. o. XVIII. 14.). Végül megemlítendő, hogy az, aki másnak jogtalan cselekménye által kárt okozott, kártérítésben az esetre is marasztalható, ha *a károsítottat is vétkesség terheli*; de ilyenkor a kárt közösen viselik (Dt. u. f. XII. 134.).

Itt említendő meg a *hatósági jogsegélyre szolgáló intézményekkel való visszaélés*, amikor azokat rosszhiszeműen használja fel a fél, s ilyképp másnak kárt okoz. Pl. ezen az alapon ítélandó meg az eredménytelen följelentés, a bűnügyi zárlat, végrehajtási cselekmény (végr. törv. 236. §.) és törvényi zálogjog helytelen gyakorlása által okozott kár (Gdt. II. 627—631.). Hasonlóan vétkes cselekmény a *tilos önsegélylyel való élés*. (L. fentebb 36. §. és Gdt. II. 632., 919.).

5. Itt sorozandók fel az *erdei kártételek s mező- és vízrendőri kihágások is*, amelyek esetében, az 1879:XXXI., 1894:XII. és 1885:XXXIII. t.-cz. szerint, szintén kártérítésnek van helye. Ha az erdei kártétel erdőrendészeti áthágás volt, 60 korona kárig a közigazgatási hatóság is ítélni felelt; de külön is érvényesíthető polgári perben. A másoknak okozott erdei kártétel mindig a polgári bíróság hatáskörébe esik; ellenben a mező- és vízrendőri kihágásokból származó kártérítés ügyében a közigazgatási hatóságok járnak el. E két kihágásnál önhatalmú zálogolásnak is van helye. A mezőrendőri kihágásból eredő kárkövetelés hat hónap alatt évül el. (L. még alább III. 2. b) pont).

6. Ide tartoznak még az *eszmei javakra vonatkozó jogok vétkes megsértései*, amelyek közül a szerzői jog, a szabadalom és védjegy bitorlását, végül az ipari mustrák és minták jogosulatlan utánzását tételes jogszabályok sújtják kártérítéssel (l. fentebb 50. §.).

7. A következő osztályba tartoznak azok az esetek, amelyekben a *felügyeleti jog gyakorlását vagy a köteles gondosságot* mulasztotta el valaki, s így támadt kár.

Ezen az alapon felelős pl. a háztulajdonos, ha a korhadtt lépcsőn, a nyitott és világítatlan fafelhúzóban leesik valaki és testi sértést szenved (Térfi I. 94.); ha a kémény rádől a szomszéd házra és kárt okoz; ha a bedőlt pince a szomszéd házat magával rántja (Dt. r. f. XVIII. 35.); ha a rosszul felakasztott dolog (pl. zászló) lezuhanván, valakiben kárt tesz

(C. 6610/1901.); ha a gőzmozdony tűzbiztonsági készülékei rossz-
szak lévén, a szikrától tűz támadt (C. I. G. 137/1896.); ha a
sikos járdát — a szabályrendeletben foglalt kötelező előírás-
daczára — fel nem hintették, s azon valaki elesvén, sérülést
szenvet (C. 1471/1905.) stb. Ide tartozik a kukorica-csész (Dt.
r. f. XIV. 104.), falusi (u. o. XXVIII. 15.), vagy szegődséges
bakter (Dt. u. f. IV. 49.) felelőssége a lopásért.

Továbbá hivatali sikkasztás esetében, ha a sikkasztón a kár-
összeg be nem hajtható, felelős *a hivatalfőnök vagy ellenőr*, aki
a kellő felügyeletet elmulasztotta (Dt. u. f. VI. 152., v. ö. 1886:
XXI. t.-cz. 91. és 1886:XXII. t.-cz. 88. §.).

Családtagok, továbbá a gyámság és gondnokság alatt álló
egyének által elkövetett károkért a családfők, gyámok és gond-
nokok, *a cselédek* által okozott károkért pedig gazdáik felelősek,
ha a kötelességszerű *felügyeleti jog gyakorlását elmulasztják*,
illetve ha szolgálatra képtelen és alkalmatlan egyén a cseléd,
s ez okozta a kárt, (culpa in eligendo, inspiciendo, custodiendo).
A visszakereseti jog a cseléd ellenében a gazda számára fenmarad
(v. ö. 1879:XXXI. t.-cz. 84., 1894:XII. t.-cz. 112., 1907:XLV.
t.-cz. 59. §.). Ilyenkor a kártevő is felelős, ha jöllehet nem
önjogú (l. alább III. 2. d) pont), de vagyona van (Dt. u. f. VII.
88., III. f. IX. 217., XII. 38.).¹

8. Magánjogi vétséget követ el s kártérítéssel tartozik az a
pénzintézet, amely *szőlőfelújítási kölcsönt* az 1896:V. t.-cz.
8. §-a ellenére, vagyis anélkül folyósít, hogy meggyőződött volna
arról, hogy a kölcsönt csakugyan szőlőfelújításra használták-e

¹ A tanonczként alkalmazott kiskorú nem állván atyai felügyelet
alatt, atyja az ő mulasztásáért és az abból származott kárért saját vagy-
onával felelni nem tartozik. (Dt. u. f. XXVII. 73.). A gazda a cselédjei
által okozott kárért csak annyiban felelős, amennyiben a cseléd gaz-
dája megbízásából járván el, a kártétel ezen megbízás teljesítése köz-
ben követtetett el, és magával a megbízással okozati összefüggésben
is áll (u. o. XVII. 51.). A szolgálatadó nem felelős alkalmazottjának
az üzletben, de szolgálati körén kívül eső tényéért vagy mulasztásáért
(u. o. XII. 91.). A 7 éves leány az 5 éves fiút bántalmazván, a leány
apja a kárért felelős. (Gdt. XIII. 845.).

A szülő és gyám felelősségének megállapításánál társadalmi és va-
gyoni viszonyai is figyelembe jönnek, s mulasztást ez alapon (pl. cse-
lédet alkalmazni nem bíró szegény embernél) esetleg nem állapítunk
meg. (V. ö. M. 18412., Gdt. II. 635 l., Mdt. VIII. 1052. l.).

fel, vagy sem. Ha az előbb bekebelezett hitelező, mivel a fel nem újított szálló nem lett értékesebb, azért nem kap fedezetet, mert a szállófelújítási kölcsön megelőzte az ő követelését, kártérítésért a polgári bíróság előtt perelhet (C. 6086/1903., v. ö. fentebb 129. §.).

9. Magánjogi vétsége alapján kártérítéssel tartozik a *községi jegyző* azokkal szemben, akiknek javára az örökhagyó végrendeletkezni akart, de a végrendeletileg nekik szánt előnyökhöz azért nem juthattak, mert a bíróság a végrendeletet alaki hiány miatt érvénytelennek mondta ki (C. 6288/1903.). Továbbá felelős a *végrehajtó* a zárgondnok okozta kárért, ha ennek jogellenes cselekményeiről tudomással bírt. (Gdt. XIII. 846.).

10. A tulajdonos saját telkének használatában a szomszédos telek tulajdonosának érdekeire kellő tekintettel lenni tartozik és, ha telkének használata közben oly cselekményeket végez vagy végeztet, amelyekből a szomszéd telek tulajdonosára kár háramlik, azokért közvetlenül ő felelős; így köteles megtéríteni azokat a károkat, amelyek a részéről eszközölt építkezés közben, építési hibából következtek be. (C. 4407/1903.).¹

11. A magánjogi vétségek közé tartozik az az eset, is, ha *iparos vagy gyáros* mellőzte az 1893: XXVIII. t.-cikkben, a bal-esetek elhárítása végett előírt védőkészülékeket, vagy elmulasztotta a kellő felügyeletet, végül ha olyan munkára alkalmazta a munkást, amelyre kellő képesítéssel nem bírt. Ha e tények valamelyike következtében *baleset* történik, az iparost és gyárost kártérítés terheli, még pedig az 1893: XXVIII. t.-cz. 37. §-ának 1. bekezdése alapján, amely így szól: »Az, aki a jelen törvényben

¹ Ellenben nem felelős, felügyelet hiánya vagy gondatlanság alapján, az a tulajdonos, *aki szakértő személyre bízta az építést*, még ha a szomszéd a szabályellenes építkezés folytán tényleg kárt szenvedett is; hacsak nem tudta, vagy közönséges figyelem mellett nem kellett volna tudnia, hogy az általa alkalmazott szakértő a teljesítendő munka véghezvitelére elegendő képességgel vagy jártassággal nem bír. Ezt a budapesti tábla mondta ki, a következő kijelentés kapcsán: „A fővárosi építési szabályzat 51. §-ában foglalt az a jogszabály, amely a szomszédok anyagi érdekeinek a megóvásáért egyenesen az építőmestert teszi felelőssé, ennek a szabályzatnak az 1870: X. t.-cikkben meghatározott céljánál és rendeltetésénél fogva önmagában véve a kártérítési kötelezettség bírói megállapításánál alapul el nem fogadható”. (Dt. III. f. XVIII. 18.).

előírt köteleességek teljesítését elmulasztja, kihágást követ el és az alantabb megállapított pénzbüntetéssel sújtandó, — fenmaradván úgy a polgári, mint büntető-törvény szerinti felelőssége, ha mulasztása miatt valamely baleset történt“.

E kijelentés óta bírói gyakorlatunk egészen más irányt vett. Előbb az ipari veszély által beállott sérülés vagy halál esetében sosem adtak kártérítést, mert a véletlenért senki sem felelős (v. ö. fentebb 31. §. IV., *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 698. l. és optkv. 1311. §.). Mindössze a cselédtörvény tartalmazott némi intézkedést arra az esetre, ha a cseléd a gazdája részére teljesített munka közben vétlen szerencsétlenségből nagyobb mérvű sérülést szenvedett; de kártérítés ilyenkor sem járt (1876: XIII. t.-cz. 32—34. §.).

De az 1893: XXVIII. t.-cz. 37. §-a alapján kifejlődött bírói gyakorlat — sajnos — nem egészen egyöntetű, s a Curia felülvizsgálati és közpolgári tanácsai ellentétes álláspontot foglalnak el.

Az előbbieket szigorúan ragaszkodnak a törvény ama szavaival, hogy csupán a *munkaadó mulasztása esetében jár kártérítés*,¹

¹ A munkaadó felelősségének általános elvét a Curia 3837/1900. sz. határozatában következőleg mondja ki: „A munkaadó köteles ipartelepén mindazt létesíteni és fentartani, ami az alkalmazottak életének, testi épségének és egészségének lehető biztosítása szempontjából szükséges. Ha ebbeli köteleességét megszegi és ezzel okozati összefüggésben a munkást baleset éri, úgy magánjogi kártérítési kötelezettsége megállapítandó.“ Az adott esetben a köteleesség megszegése abban állott, hogy a hajókerekék védőkészülékkel nem voltak ellátva. *Védőeszközök hiányosságát* állapította meg a kir. Curia 2951/1898. sz. ítéletében is, midőn építkezésnél a feljárók korláttal ellátva nem voltak, s a baleset ennek következtében állott elő. A Curia vétkesnek találta a munkaadót, habár a feljárók felállítását a munkavezető pallérra bízta, mivel a feljárók szabályszerű voltát sem személyesen, sem mérnök-helyettese által meg nem vizsgálhatta. Védőkészülékeknek minősítette a Curia 2180/1900. és 2956/1900. sz. ítéleteiben a szemüvegeket, melyekkel a munkaadónak pl. a szegeccselő munkásokat el kell látnia. A Curia szerint nem elegendő, hogy a védőszemüvegek a munkavezetőnél voltak, hanem az e munkakörben tapasztalatlan kisegítő munkásnak a védőszemüveget át kellett volna adnia s őt annak használatára utasítania. Megállapított a kártérítési kötelezettség a munkaadó ellen, mert a munkás a munkaadó gőzmalmában az ott működésben volt felhúzó-készüléken a kopott, használt heveder elszakadása és a fék berozsdásodása folytán lezuhant és oly súlyos sérüléseket szenvedett, hogy örökre

s annak a bizonyítását, hogy őt ez az ú. n. *ipari culpa* terheli, a kártérítést követelő felperesre hárítják. Ha pedig a balesetet¹ a munkás okozta, pl. mert a munkarendet, az előírt óvintézkedéseket nem tartotta meg, vagy ha a baleset a munkás és a munkaadó hibája nélkül következett be: nem jár kártérítés; mert ez utóbbi esetben véletlen baleset forogván fenn, ennek következményeit az viseli, akit a baleset ért; még nehéz és közönséges veszélylyel járó munkánál is, mert az ilyen esetben a munkásnak is közönséges gondossággal kell eljárnia a veszély kikerülése szempontjából (C. I. G. 696/1901., 527/1905., 275/1903., 207/1904., 320/1904.). Vagyis a Curia felülvizsgálati tanácsai szinteg a régi római jog kárelosztási elméletét tartják fenn, s minden kárt okozó cselekedetet vétkes vagy gondatlan cselekedetnek minősítenek.

nyomorék és munkaképtelen lett. (C. 475/1903.). Megállapított a kártérítési kötelezettség a gyáros ellen, mert gyárában munkás munkaközben vasszilánknak balszemébe pattanása által megsérült, mi által balszeme műtét folytán eltávolított. Megállapított, hogy alperes gyárában a munkások egyike sem kapott szemvédő üveget, sőt felperes illet, mielőtt a munkához fogott, a művezetőől kifejezetten kért, de nem kapott, mert nem volt (C. 3953/1903.). Kártérítést ítélt meg csatorna kidúcolásának az elmulasztása miatt (C. 6633/1903.), a gép kapaszkodó fogainak a hiánya miatt (C. 789/1903.), cséplőgépnél kötőszerek hiánya miatt (C. 299/1904.), a körfűrész hibáinak nem szakértő által való javítása miatt (C. 778/1903.). *Kellő felügyelet hiánya alapján* megállapította a Curia a kártérítést pl. 7448/1900., 2911/1901. és I. G. 527/1903. sz. alatt. *Képesítés hiánya folytán* kimondták a kártérítési kötelezettséget pl. azon az alapon, hogy gépészi képesítéssel nem bírő napszámosra bízta a tulajdonos a gép kezelését, akit baleset ért s a karját le kellett vágni (C. 2928/1900.); továbbá, mert 15—16 éves tanulóéányt alkalmaztak nyomtatványok kirakására (C. 332/1901.). Mulasztás számba megy tehát az alkalmazottak megválasztása körül tanúsított gondatlanság is. (C. 10527/1905.). A munkaadó felelős a gyakorlatlan munkást a kellő felügyelet hiányából ért balesetért. (Gdt. XIII. 854.). A gyermeki gondatlanság és pajkosság nem tekinthető oly vétkeességnak, mely a munkaadót a felelősség alól menti. (Gdt. XIII. 856.). A munkaadó felelős, ha a sérülés a halált okozó betegség lefolyását kedvezőtlenül befolyásolta és kifejlődését siettetette, habár az elhalálozás és a sérülés közt a közvetlen okozati összefüggés meg nem is állapítható. (Gdt. XIII. 858.).

¹ Baleset alatt a halálon kívül nemcsak a testi, hanem a lelki betegség is értendő, ha az ezt előidéző szervi elváltozás a baleset következménye. (C. 7159/1906.).

Ezzel szemben a Curia polgári tanácsai a tárgyi felelősség elvére helyezkednek, ha közveszélyes üzemet folytató vállalatok körében állt be a baleset.¹ A kiinduló pont egyrészt az, hogy a munkást szolgálat alatt, vagyis a foglalkozási körébe eső munkája közben ért balesetért a munkaadó kártérítési felelőssége rendszerint csak akkor áll elő, ha a balesetet a munkaadó mulasztása idézte elő; másrészt az, hogy ez alól az általános szabály alól kivételt kell tenni annyiban, hogy a közveszélyes üzemet gyakorló ipari és gyári vállalatok az általuk alkalmazott munkásokat az üzem veszélyéből kifolyólag ért balesetekért, vétkességükre való tekintet nélkül, feltétlen kártérítési felelősséggel tartoznak; hacsak nem bizonyítják be, hogy a balesetre a munkás vigyázatlansága vagy erőhatalom adott okot (C. 2699/1903., 778/1903., 10173/1903.; 1904-ből 778., 1050, 2647, 5435/1905., 5574/1906., azonos: bpesti I. G. 324/1904.). Veszélyes üzemnél a felelősség igaz alap gondolata: az üzem folytatása tűnik ki e felfogásból s tényleg érvényre emelte a Curia azt az elvet, hogy aki ilyen üzemet tart, már az üzem folytatásával magára vállalja a belőle eredő s különben senki terhére fel nem róható veszélyekért a kártérítési felelősséget, amely tehát, mint *üzemköltség*, a vállalat rendes terhének tekintendő.²

A polgári tanácsok felfogása ellentétes ugyan az 1893: XXVIII. t.-cz. 37. §-val, de a gazdasági viszonyok változásánál fogva igazságosabb. Az alsóbb osztályok védelme és törekvései nyertek így a szokásjogban elismerést; ez a judicatura a haladás eszköze is, valamint a jövő jogának (Terv. 1783. §.) előkészítője, s a jövő méltányosságát helyesen előlegezi.

¹ Így attól függ, hogy a munkás pernyertes lesz-e, vagy sem, vajjon rendes vagy sommás úton lép-e fel.

² Veszélyes üzem: a hajózás (C. 6183/1906.), a villanyvasútnál főleg a forgalmi és áramfejlesztő üzem, vasútnál a talpfá-cserélés (Dt. III. f. XXIV. 36.), a pinczeásás (C. 5574/1906.), vasúti kocsikba árúk berakása (7664/1906.) s a földtermelés (Dt. III. f. XXVI. 10.); nem veszélyes üzemek: vasútnál a lakatos-szakmabeli s általában a műhelyi javítás (u. o. XXV. 80.), a fűtőházi csatornában eszközölt dűczolás (u. o. XXVI. 22.), a pályafentartási munka (u. o. XXVI. 116.), széntörés a mozdonyon (u. o. XXVI. 50.). A Főelőadmány (VII. 455.) szerint a veszélyes üzemből eredő felelősség terheli azokat is, akik egyéb módon (pl. automobilközlekedés által) nagyobb mértékben veszé-

Ugyancsak a Curia polgári tanácsai annyiban is kedveznek a munkásoknak, hogy nem veszélyes üzemnél a vétkességet vélelmezik a munkaadóknál, ha őket vagy alkalmazottjukat valami mulasztás terheli; ezek tehát csak exculpacio által menekülnek a felelősség alól (C. 10259/1895., 5227/1903.); veszélyes üzemnél pedig a munkás gondatlansága esetében is a munkaadó terhére rójják a munkásnak a veszély megszokásából eredő könnyelműséget (C. 778/1903.), ami azt eredményezi, hogy a munkás beszá-

lyeztetik mások személy- vagy vagyonbiztonságát, ugyanígy C. 930/1906. és Gdt. II. 199.

A székesfehérváros vízműtelepe az 1893: XXVIII. t.-cz. alá esik (C. 9379/1903.) s a csőrepedésből származó kárért — vis major esetét kivéve — mulasztás hiányában is felelős. (Dt. IV. f. IV. 74.).

Veszélyes üzemet folytatók minden irányban, tehát alkalmazottaik megválasztásánál is, fokozott gondosságot tartoznak kifejtetni. (Edt. I. 29.).

Az a körülmény, hogy a sérült magát hol és ki által kezelte, a munkaadó kártérítési kötelezettségét meg nem szünteti. (Dt. IV. f. I. 97.). De azt meg lehet követelni, hogy a sértett az orvosi tudomány mai állásának megfelelő gyógymódot vegye igénybe, kivált ha a munkaadó azt felajánlja, vagy e tekintetben útmutatást ad neki. Ennek elmulasztása csökkenti a kártérítési kötelezettséget (C. G. 382/1905.), ha csak a sértett a baleset következtében nem került oly állapotba, hogy a kérdéses gyógymód előnyös voltát átlátni nem képes, sőt attól beteges idegenkedést tanúsít.

A C. felfogása szabadelvű annyiban is, hogy a gépész által felfogadott pótmunkás is közvetlenül az üzem tulajdonosától követelhet kártérítést. (C. G. 618/1905.).

Azt a kérdést, köteles-e magát a munkás, akit baleset ért, szükség esetében műtétnek alávetni, nem lehet minden esetben egyformán eldönteni. Ha a műtét elenyészően csekély fájdalommal és semminemű veszedelemmel nem jár: igenlő a felelet; s ilyenkor a munkaadó élhet, az operáció elmaradása miatt, azzal a kifogással, hogy műtét esetén nem csökkentette volna a baleset a munkás munkaerejét, vagy nem oly nagy mértékben. De ha a műtét fájdalmas és veszedelmes, a kérdésre nemmel válaszolunk.

Másik kérdés, műtét esetén ki felelős a műhibáért. Ha a munkás szabadon választhatta és választotta is orvosát, ennek személyes hibájáért a munkaadó nem felelhet; ha azonban ez az eset nem forog fenn, a munkaadó felelős lesz; de neki az orvos súlyos gondatlansága esetén visszakeresete van az orvos ellen; végül ha a munkás eszközölte orvosválasztásba bármiképpen befolyt a munkaadó, felelősségük közös.

Ha a munkás baleset ellen biztosítva volt, s a díjak egy részét ő fizette, neki jár a biztosítási összeg, ha a kötvényben a munkaadó

mítható vigyázatlansága kisebb körre szorul és nehezen bizonyítható.¹

szerpel is kedvezményezettként, s ha ellene a munkás kártérítési pert indít is (pozsonyi tábla 108/1904.). Ha a baleset folytán elhalt biztosított munkás özvegye a munkaadó nevére kiállított kötvényt bemutatja, s a munkaadó nem emel kifogást, hallgatólagos engedmény forog fenn. (C. 1305/1904.).

E kérdés irodalmából kiemelendő *Baumgarten* Nándor: Ipari culpa és *Alföldy* Ede: A magánjogi vétség cz. mű, *Balog* Arnold: Törvény és bíró cz. m. 262—269. l., *Schwarz* Gusztáv: Újabb magánjogi fejtegetések cz. m. 217. és köv. l., *Lánczi* Jenő: Ü. L. 1901/52., *Bleüer* Samu: J. K. 1902/15.

A Curia gyakorlatának végkifejlése a munkaadók körében mozgalmakat idézett elő, s az országos iparegyesület, a kerületi betegsegélyző pénztárak, a budapesti asztalos ipartestület, a magyar vasművek és gépgyárak országos egyesülete stb. a kötelező munkásbiztosítás meghonosítását sürgették; különösen azért is, mert a Terv. 1782—1785. §-ai a tárgyi felelősség elvén nyugszanak az ipari balesetek tekintetében. A törvényhozás az 1907: XIX. t.-cz.-ben az *ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak* betegség és baleset esetére való biztosításáról gondoskodott is. Ennek értelmében testi sérüléssel járó baleset után a biztosítottnak a következő kártalanítás jár: 1. ingyen orvosi kezelés, gyógyszerek; 2. járadék (70. §.); ha a biztosított elhalt, hozzátartozóinak kiszolgáltatandó: 1. temetkezési segély; 2. évi járadék (71. §.). Ha a biztosított a balesetet szándékosan idézte elő, minden kártalanítási igényét elveszti; ha azonban elhal, hozzátartozói a segélyeket és járadékokat megkapják, kivéve, ha a balesetet az igényjogosult hozzátartozó szándékosan idézte elő. Ha a balesetet a munkaadó vagy megbízottja szándékosan idézte elő, az Orsz. munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztárt ellene visszereset illeti meg. Ez áll akkor is, ha a munkaadó a hatóság elrendelte óvrendszabályokat nem foganatosította. Biztosítottak és hátramaradottaik kártérítési igényt támaszthatnak a munkaadó ellen, ha jogerős (még pedig első sorban bűnügyi) ítélet megállapította azt, hogy ő vagy megbízottja a balesetet szándékosan vagy a hatóság elrendelte óvrendszabályok (óvókészülékek) nem foganatosítása által előidézte. A kártérítési igény ez esetben arra a többletre szorítkozik, melyet a bíróság a biztosítottak az 1907: XIX. t.-cz. szerint járó (60%) kártalanításon felül megítél. Más esetekben a biztosítottaknak az üzemtulajdonos *baleseti kártalanítással csak akkor tartozik*, ha az üzem az 1907: XIX. t.-cz. hatálya alá nem tartozik vagy a munkás oly külföldi volt, kinek államával nincs viszonyosságunk.

Az automobil okozta károkért való felelősség tekintetében Ausztria az első állam, mely külön törvényt hozott (1908-ban.). E balesetekre nézve l. *Rédei* József: J. K. 1908/26.

¹ Szerződésszerű szolgálat közben lassanként s az önként vállalt munka rendszerinti teljesítéséből támadt betegségért nem jár kártérítés (C. 247/1903., Dt. IV. f. I. 275., II. 63.).

Ha a munkaadót és a munkást a baleset beállása körül egyaránt terheli mulasztás, illetve hiba: a baleset káros következményeit mindkettőjük viseli, és nem lehet a munkaadót az egész kárösszeg megfizetésére kötelezni (Dt. III. f. XVI. 149.).

Ha a munkaadó a baleset miatt teljesen munka- és keresetképtelenné vált munkásnak kártérítésül tartást adni köteles, akkor ez a tartási kötelezettség a munkás haláláig terjed; és nem vehető számításba az, hogy a munkás a baleset bekövetkezte nélkül esetleg aggkorában amugy is munkaképtelenné válhatott volna, mert ennek az eshetőségnek a kezdete és határa az emberi számítás körén kívül esik.

A kártérítés, a gyógyítási és temetési költségen kívül, vagy évjáradék, vagy egyszer mindenkorra fizetendő tőke itt is, amit rendszerint a vállalatnál élvezett munkadíj vagy szolgálati összeg alapján¹ állapítanak meg (Dt. u. f. XII. 36.). Minthogy a balesetből folyó kártérítés termelési vagy üzemköltség, helyesen mondta ki a C., hogy megfelelő a kártérítés, ha a munkaadó a munkás meglevő munkacréjét a régi bér mellett igénybe veszi, s külön kártérítés csak akkor jár, ha a szolgálat a munkaadó hibája mellett válik lehetetlenné. (Dt. IV. f. VI. 35.).

¹ A kártérítési követelés mértékére nézve nem függő az az körülmény, hogy a sérült fél oly foglalkozást nyerhet, amelylyel az élet fentartásához szükséges kiadások egy részét megkeresni képes, mert az alperes fizetési kötelezettsége már a baleset napjával teljes mérvben beállott, a később bekövetkezett részleges keresetképtenség pedig csakis a felperes szerencsétlen sorsának enyhítésére, de nem az alperes előnyére számítható be (Dt. III. f. XII. 26.). Az általános felfogásból következik, hogy nem jár kártérítés azért, hogy a sértett fél a baleset folytán előmenetelében hátrányt szenvedett (C. 4879/1904.); de szándékoság és súlyos gondatlanság esetében ítélték meg már teljes kártérítést is (C. 839/1904.). Cséplőgép mellett megsérült, de az Orsz. munkás- és cselédségpénztárnál nem biztosított gazdasági munkás részére kártérítés az 1900: XVI. t.-cz. 16. §-ában meghatározottnál nagyobb összegben is megállapítható. (C. 1711/1906.). Ez a kijelentés helyes, s helytelen az ellentétes 8403/1906. és 2511/1907. sz. curiai ítélet. Teljes kártérítés adandó az esetben, ha a munkást sem szándékosság, sem gondatlanság nem terhelte; ha gondatlan volt, csak a pénztártól biztosítás esetén járó összeget követelheti; végül, ha szándékosság terheli a munkást, kártérítés egyáltalán nem jár neki. (V. ö. M. J. U. 1907/13. és *Meszlény*: Jogállam 1908/6.).

E gazdasági felfogásnak nem felel meg azonban az, a család-jogi tartás köréből vett elem, mely szerint a kereset beadását megelőző időre nem ítél meg a bíróság kártérítést, mert ennek nem ingyenes alapja van, hanem a visszatérő munkaszerződésből folyik. (C. 1534/1905.). A megítélt évjáradékot az alperes biztosítani nem köteles (Dt. IV. f. V. 6.), ami önként folyik abból, hogy az ipari veszély üzemveszély s a kártérítés üzem-költség.

Ha a munkaadó megbízottja (pl. az építész okleveles helyettese) követte el azt a mulasztást, amely miatt a baleset bekövetkezett, úgy ő, mint a munkaadó *egyetemlegesen felelősek* s a fokozatos felelősség elve ilyenkor nem alkalmazható (Dt. III. f. XII. 26.).

Jogszabály továbbá, hogyha valamely ipari vagy gazdasági üzem folytán — a vasutakat kivéve — *idegent, tehát nem alkalmazottat, baleset ér*, a vállalat tulajdonosa szintén csak akkor felel, ha őt mulasztás terheli, s ha a baleset a mulasztással okozati összefüggésben van. Itt szigorúan követi a Curia a vétkességi elvet s a bizonyítási teher megfordítására sem találtunk példát.

Végül különösen megjegyezzük, hogy a gyárosnak és iparosnak itt tárgyalt felelősségét 1907. júl. 1. óta *csak oly biztosítottak javára* lehet igénybe venni, kik az 1907: XIX. t.-cz. szerinti biztosításra kötelezve nincsenek, vagy az Orsz. munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztártól nem teljes kártalanítást kaptak; s hogy a fenti felelősséget kiterjesztette a judicatura a *szolgálati szerződés mindegyik esetére* (l. fentebb 195. §.).

III. Magánjogilag jogellenes magatartás esetében

a tárgyi felelősségre

ezek a szabályaink vannak:

1. *Harmadik személy vétkes cselekményeiért* a következő esetekben felel más (a *vétlen felelősség* esetei):

a) Mindazon károkért, amelyeket az 1869: IV. t.-cz. értelmében kinevezett *bírák és bírósági hivatalnokok*, továbbá Md. II. 169.) a bírósági kiküldetésben eljáró kir. közjegyzők hivatalos minőségben elkövetett sikkasztás által magánfeleknek okoztak, *az állam közvetlenül* (C. 5347/1904. J. 23/906.) *felelős*. Az ilyen károk megtérítésére nézve az illetőknek bárhol és bármikor található vagyonából az államnak visszkereseti joga

van (1871: VIII. t.-cz. 19. §.);¹ de ezt a jogát nem gyakorolhatja addig, amíg nem igazolja, hogy őt a magánféllel szemben jogerős ítélettel kártérítésre kötelezték (Dt. r. f. XXIV. 36.).

b) Az 1876: XIV. t.-cz. 125. §-a értelmében a *gyógyszertár tulajdonosa* feltétlen felelősséggel tartozik a gyógyszertárában alkalmazott és gyógyszerész oklevéllel nem bíró gyógyszerész-segédnek okozta károkért.²

¹ Ez az igény a rendes elévülés alá esik s nem terjed ki a sikkasztás következtében felmerült sürgetések költségeire. (Dt. r. f. XVII. 62.). Az 5. sz. curiai döntvény szerint kincstári hivatalnok ellen fegyelmi úton hozott kártérítésben marasztaló határozat nem menti fel a kincstárt attól, hogy az illető hivatalnok ellen általa indított polgári perben a vétség okozta kárt és a kár összegét külön bizonyítsa.

Idézzük itt még az 1871: VIII. t.-cz. 73. §-át: „Aki kárkereseti jogát a jelen törvény 19. §-a alapján az állam ellen akarja érvényesíteni, köteles igazolni, hogy a kártalanítás tárgyát az illető hivatalnok hivatalos minőségében vette át, vagyis, hogy az az átvételre vagy törvény, vagy törvényerejű szabályrendelet, vagy elvégre bírói határozat által volt feljogosítva. A kárt követelő fél választásától függ: az állam ellen kárkereseti jogának érvényesítése végett az államot a kártalanítási anyaperbe, mint szavatoszt megidézni, vagy pedig, ha ezt nem tenné, az állam ellen külön pert indítani. Az állam mindkét esetben a vádlott jogaiba lép, s oly perben, amelyben sem mint szavatos, sem mint közvetlen alperes megidézve nem volt, kártérítésre érvényesen nem kötelezhető.“ Az 1871: VIII. t.-cz. rendelkezése alá tartozó esetekben kívül a kir. kincstár felelőssége az általános magánjogi szabályok szerint döntendő el. (C. 681/1906.). Vagyis a kincstár a *culpa in eligendo*-ért is csak akkor felelős, amikor a magán munkaadó is felelős alkalmazottai vétkességeért. (L. *Meszlény*: Jogállam 1908/6.).

Sikkasztás esetén kívül csak a bíró vagy bírósági hivatalnok felel, ha szándékosan vagy gondatlanságból kárt okoz (1871: VIII. t.-cz. 66. §., Dt. u. f. V. 25.). Az állam felelős, ha a letéthivatal a letétet a letétre jogosultnak, hanem hamis okmány alapján jogosulatlan harmadiknak fizette ki. (Gdt. XIII. 847.). Ha a csendőr hivatalos eljárásában a lőfegyver kezelése körüli vigyázatlanságból kifolyóan valakit testileg megsértett és emiatt a csendőrbíróság által el is ítéltetett, a sérült a testi sértésért első sorban az államtól, kinek közege szabályszerű eljárásával a sértést okozta, követelhet kártérítést. (Gdt. XIII. 848.).

² C. 2169/1903.: A gyógyszerész-segéd tévedése következtében megmérgezett egyén özvegye részére megállapított kártérítési összegnél az, hogy az özvegy, férje hivatali állásánál fogva férje hivatalánál teljesített szolgálatot s ezért szerződésileg biztosított díjazást kapott, ami férje

Szabály továbbá, hogy *a munkaadó és a megbízó* felelős azért a kárért, amelyet alkalmazottja és megbízottja a reá bízott teendők teljesítésében harmadik személynek (alkalmatlan voltán kívül) jogellenes magatartás által vétkesen okoz (v. ö. pl. 1897:XXXI. t.-cz. 84. §. 2. bek., C. 2001/1902., 2647/1903., 3821/1904.).¹

c) Az 1877:XX. t.-cz. 299. §-a értelmében *a gyámhatóság által kölcsön adott pénzekért* felelősek: az árvaszék, illetőleg városi tanács tagjai szavazataik szerint, ha a törvényes feltételeket szem előtt nem tartották; s elsősorban fizetik a kártalanítást; másodsorban a tartalékalap, harmadsorban *a törvényhatóság*. Ugyane törvény 285. §-a értelmében rendszeresített községi kezelésnél a kölcsön adott pénzekért elsősorban a közgyám, másodsorban *a községi előljárók* s illetve *a képviselőtestület*, harmadsorban *a község felelősek*.

d) Az 1883:XLIV. t.-cz. 47. §-a szerint a községi bírák, illetőleg pénztárnokok (községi és városi adóhivatalok) által beszedett adóknak és egyéb tartozásoknak a kir. adóhivatalba való beszolgáltatásáért elsősorban a beszedésre és beszállításra kötelezett községi közegek, másodsorban *a község (város) felelős*, a vétkes vagy hanyag közeg elleni visszkereseti jogának fennmaradása mellett.

Ha a község az ezen felelősség alapján megállapított hiányt *községi pótdadó* útján fedezi, ahhoz a községnek csak azon adózói kötelesek hozzájárulni, akik állami adójukat a községnél fizetik.

e) Az 1886:XXI. t.-cz. 91. §-a és az 1886:XXII. t.-cz. 88. §-a szerint a törvényhatósági és községi tisztviselő által

halálával megszűnt, szintén figyelembe vétetett, mert ily biztos és ebben a mérvben díjazott munkára minden időben szert nem tehet; ellenben levonatot a kártérítési összegből az, amit az asszony nyugdíjként kap és amit az elhunyt maga emésztett volna fel. Az özvegy részére azon időpontig ítéltetett megtartás, amíg teljesen egészséges szervezetű férje a törvény értelmében szolgálatát elláthatta volna; a gyermekek részére pedig 14 éves korukig.

¹L. e tekintetben pl. az I. köt. 232. lapján és a 198. §-ban mondottnak. V. ö. fentebb a 7. pont kapcsán (II. köt. 206. §. II.) közölt bírói határozatokat. (Dt. u. f. XII. 91. és XVII. 51.). Ha az orvos a beteg látogatása vagy vizsgálata körül durva hibát követ el, felelős a kórház is, mely őt alkalmazta. A hibás diagnosis nem állapítja meg a kórház felelősségét, mert ezt nem ellenőrizheti a kórház vezetősége.

hivatalos eljárásában vétkeesen okozott kárt a törvényhatóság, illetve a község téríti meg, ha a károsult az elmarasztalt tisztviselő vagyontalansága miatt kielégítést nem nyerhetne, vagy ha nem lehetne kideríteni, hogy a sérelmes határozatra kik szavaztak (Dt. r. f. X. 302., u. f. VI. 3., III. f. XII. 104.).

f) Annak, akit a bíróság a vád alól jogerősen felmentett, vagy, aki irányában az eljárást jogerősen megszüntette, az 1896: XXXIII. (bűnvádi perrendtartás) t.-cz. 576. és következő §-ai szerint, kártalanításra van igénye *az állam ellen, ha előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban volt* avagy ártatlanul szabadságvesztésbüntetést állott ki vagy pénzbüntetést fizetett.

g) Ugyancsak *az állam felel a hibás postakezelésből* eredt (Dt. r. f. XX. 30., u. f. IV. 137., III. f. XVII. 75.); továbbá a táborozó és gyakorlatozó *katonák* (1895: XXXIX. t.-cz.) okozta károkért, (Dt. u. f. V. 116. XXX. 36.).¹

h) Tárgyi felelősség továbbá a *vendéglőst és szállítót* terhelő fokozott — a casus esetére is kiterjedő — felelősség, a helyiségeiben letett, illetve a személyzetnek átadott dolgok tekintetében (Dt. u. f. XXII. 51., III. f. IV. 94.; l. fentebb 31. és 186. §.).²

2. *Vétkes cselekmény vagy mulasztás hiányában is* megállapítható a magánjogi jogellenesség és ennek alapján a kártérítés minden esetben, ha más vagyoni hátrányt szenvedett (C. 4258/1902.). Alább a tételesen szabályozott, továbbá az enélkül is tipikus eseteket soroljuk fel, amelyek közül némely cselekmény tilos egyúttal (így az *a*) és *e*) pontnál); némelyik pedig megengedett (pl. a *c*) pontnál).

a) Az 1874: XVIII. t.-cz. felelőssé tette a vaspályák tulajdonosait *a vaspályák okozta halálért és testi sértésért*, még pedig a következő szabályok szerint:

Ha valamely, habár a közforgalomnak még át nem adott

¹ Vármegyei tisztí ügyész eljárásából eredt kárért a törvényhatóság csak az ügyész vagyontalansága esetében felelős. (Dt. IV. f. IV. 76.).

² Ez a felelősség tulajdonképpen minden alkalmazottnak vétkeisége, sőt minden oly személynek vétkes cselekménye esetében fenforog, akinek idegen dolog használatát megengedte a birtaló; pl. a bérlő felel, ha vendége tette is a kárt, s a szabó, ha segédje rontotta is el a feldolgozásra szánt anyagot. (V. ö. csődtörv. 57., német ptkv. 549., német keresk. törv. 400. §., *Almásí*: Jogügyletek a Tervezetben cz. ért. 23. l.).

vaspálya üzeménél valaki életét veszti, vagy testi sértést szenved, az ez által okozott károkért az illető vaspálya-vállalat felelős; kivéve, ha a vállalat bebizonyítja, hogy a halált vagy a testi sértést elháríthatatlan esemény (*vis major*), vagy egy *harmadik személynek elháríthatatlan cselekménye*, (pl. merénylet) melyet a vaspályatársulat megakadályozni képes nem volt, vagy a megholtak, illetőleg a sérültek *saját hibája okozta* (1874: XVIII. t.-cz. 1. §.).¹

A bírói gyakorlat ezt a szabályt nem alkalmazza *a lóvasútra* (C. 1046/1893., 649/1901.); ellenben *a villamos közúti vasútra*² és *gőz-siklóra* igen (C. 6943/1900., 327/1902., Térfi, III. 89., 504.).

Továbbá kiemelendő, hogy a felelősség egyforma, akár *vasúti alkalmazott* volt a sértett, akár *harmadik személy* (Dt. u. f. XXIII. 35., XXIV. 358.); akár maga kezeli vagy építteti a vasutat a tulajdonos, akár *harmadik személyre bízta* (u. o. XXXVI. 34.).³

A felelősség alól nem menekül a vasúttársaság, ha bizonyítja is, hogy az ő közegei mulasztást, gondatlanságot vagy

¹ A *vis majorra* nézve itt is az általános szabály (1. 31. §.), amely az uralkodónak tekinthető Goldschmidt-féle meghatározáson alapszik (Zeitschrift f. d. ges. Handelsrecht III. 93.), irányadó.

Az 1874: XVIII. t.-cz. nem teljes annyiban, hogy a tárgyi felelősség alól, jöllehet a vasúti üzem — kivált a közúti vasútnaknál — a legveszélyesebb, vétőképtelen személyekkel szemben könnyen szabadjul a vállalat. Így gyermekek, elmebetegek baleseténél, akár a *vis major* megállapítása (Dt. IV. f. IV. 14.), mert a vasút tényleg nem zárhatja el vagy őriztetheti az egész pályát, akár a felügyeletre kötelezett személy mulasztásának kimaradása alapján, mentesül a vasút a kártérítés alól. Csak ha a vasút vétkes volna, kétségtelen a felelőssége; de vétkes lehet a fél is, amikor a részben önkozta kár szabályai irányadók (1. fentebb 163. §. III.). Helyesen emeli ki *Szladićs* (J. K. 1907/7.), hogy a vasút tárgyi felelősségének olyan szigorúnak kellene lennie, mint más veszélyes üzeméé, s ha vétőképtelen személyt érne baleset, a bíró belátására kellene bízni, hogy a *casus-compensatio* elvének alkalmazása mellett méltányosan döntse el, mily arányban viseljék a felek a kárt. Nem-üzemi balesetért a vasút csak az ált. magánjog alapján felelős. (Gdt. XIII. 874.).

² Kivéve az id. ter. 9. §-ban megállapított, rövidebb (3 esztendei) elévülési időt.

³ Ellenkező: ha a vaspálya üzemét nem a tulajdonos vasút, hanem más vaspálya látja el, az üzemet ellátó vasút a felelős. (Gdt. XIII. 868.).

hibát nem követtek el;¹ hacsak a törvényben említett men-
sítő tényeket is nem igazolja (Dt. III. f. XII. 100.).

A vaspálya-vállalat *kártérítési kötelezettsége*, az id. t.-
2. §-a szerint, a következőkre terjed ki:

a) *Testi sértés esetében*, a gyógyítás költségeinek megté-
tésén kívül, azon vagyoni hátrányokat is tartozik a vállalat
kárpótolni, melyek a sérülés következtében a sérülthez, ann-
ideiglenes vagy állandó keresetképtelenségéből vagy keresetk-
épességének csökkenéséből hárulnak.²

¹ Ha a baleset *nem a szorosan vett vasúti üzem* folyamában, han-
pl. akkor következett be, midőn az árúkat kirakták, vagy ha a vas-
műhelyben éri baleset a munkást: a vasútvállalat csak az általános n-
gánjogi elvek szerint felel: tehát ha a vasút, vagy a közegek részé-
véttség forog fenn (Dt. III. f. VII. 89., C. 5427/1903.).

Ellenben az 1874: XVIII. t.-cikket alkalmazták arra az eset-
re, midőn a sérülés akként történt, hogy a villamos vasút vezetéke fel-
elhaladó állami telefonhálózat egyik huzalja elszakadt és, a villam-
vezetékkel érintkezvén, abból villamos árammal telítettett, és ez a vil-
mos áram égette meg a szerencsétlenül jártat (C. 5715/1902.).

² C. 5794/1902.: Azon vasúti alkalmazott, ki a vasút üzeménél
nem saját hibájából — testi sérülést szenved, a kártérítés megállap-
tását követelheti még az esetben is, ha jelenleg azon okból, mert
vasút ugyanannyi fizetést ad neki, mint azelőtt, tényleges kára nin-
is; és még azért is, mert az 1874. évi XVIII. t.-cz. 9. §-a értelméb-
a kártérítési követelés a baleset bekövetkeztétől számított 3 év al-
évül el s így keresetét ezen időn belül megindítani, jogos érdekéb-
fekszik. A kár megtérítésénél — vasúti alkalmazottak javára — figy-
lembe veendő nemcsak a fizetés és lakbér, hanem a ruha, fűtés, vi-
gítás és accord-jutalék-kedvezmények is (Gdt. XIII. 872.); ellenb-
a kilométerpénz nem (u. o. 369. és C. 7666/1905.; a kilométerpénzt
megítélte a C. 9215/1905. sz. a. esetben.). C. 7156/1902.: Megállapított-
a vasút kártérítési kötelezettsége, mert felperes egy vasúti baleseti
sérüléseket szenvedett, mely sérülések következményeként arcán tö-
véleges és maradandó hegedés észlelhető s a dobüregben fennálló cs-
kély elváltozás a jobb-fülén kisebb mérvű hallás-fogyatkozást okoz-
Miután pedig főleg a katonai pályán való előmenetelnek föltétele
kifogástalan testi szervezet, de lényeges befolyást gyakorol arra a kat-
nai tiszti pályán a külső alak és rendes, elégtelenségétől mentes arc-
kétségtelen, hogy bár keresetképtelenségében számbavehető csökkenés ne
is állott be, előmenetelének megnehezítése folytán vagyoni hátrán-
szennvedett, melyet tehát a vaspálya-vállalat megtéríteni köteles.
3631/1902.: Ha az alkalmazott oly korban van, mikor nyugdíjazha-
s a nyugdíjazás a baleset után meg is történik, az ennek folytán el

β) *Halál esetében*, a vállalat, az előbbi pontban meghatározottakon kívül, a temetés költségeit is tartozik megfizetni; azonkívül pedig, ha az elhalt egyén valakinek eltartására vagy neveltetésére törvénytől vagy törvényes gyakorlatnál fogva köteles volt, ennek tartási és illetőleg neveltetési költségei is,¹ amennyiben azok a halálozás következtében tőle elvonatnának, a vállalat által szintén fizetendőek.

Az olyan szerződés vagy kikötés (szolgálati szabályok), amelyek által a törvényben megállapított felelősséget előzetesen megszüntetik, vagy megszorítják, hatálytalanok.

A *kártérítés összegét*, a fenforgó viszonyok számbavételével, a bíró belátása szerint állapítja meg. A bíró határoz a felett is, vajjon köteles-e a vállalat *biztosítékot adni*, s ha igen, milyen nemű és milyen értékű legyen az.

Az elmaradt vagy csökkent keresmények, illetőleg tartási és neveltetési költségnek megtérítése, amennyiben a felek egyezés útján másként nem intézkednek, mint havonként, előzetes részletekben fizetendő *évi járadék* ítélendő meg.

A vaspályavállalat az évi járadék *megszüntetését vagy alábbszállítását* utóbb kérheti, ha azon körülmények, melyek a meg-

álló jövedelemkisebbedésért nem jár kártérítés; de a balesetből folyóért igen.

A mozgópostás órapénze (C. 4917/1905.) nem térítendő meg, mert az a szolgálattal összekötött erősebb fáradalomért és a jobb táplálkozás fejében felmerült kiadás egyenértéke. A per alatt élvezett táppénz levonandó. (C. 1705/1906.).

¹ C. 4289/1904.: Jár tartás az özvegynek férjhezmeneteléig, ha keresetképes is. A gyermektartás rendszerint a fiúk 16-ik s a lányok 14-ik évéig ítélendő meg. Tartási összegül a néhai egyén egész keresete meg nem állapítható, hanem levonandó belőle a saját fentartására szükségelt kiadások összege (Dt. IV. f. I. 144.); s nem vehető figyelembe a kedvezményes árú tűzelő és világító anyagok kiszolgáltatásának megszüntéséből eredő veszteség. (C. 6596/1904.). Jár tartás a törvénytelen gyermeknek is, még ha ezt az elhalt természetes apa ellen nem is érvényesítették (C. 6798/1906.); jár pedig azon az alapon, hogy eltartóját elvesztette. C. 7551/1904.: Nem jár az özvegynek kártérítés, ha a baleset után jött létre a házasság; még ha a férj a baleset következtében halt is meg. C. 10,200/1904.: Az a nő, ki férjétől a baleset idején különválva élt, ha nem bizonyítja, hogy férjétől tartásdíjat kapott, vagy részére tartásdíj fizetésére férje bíróilag kötelezve volt volna, kártérítést nem igényelhet, mert férjének elhalálozása folytán tőle tartásdíj el nem vonatott.

állapítás indokául szolgáltak, lényegesen megváltoztak. Hasonlóképpen jogosítva van a sérült is az évi járadék *felemelését*, vagy, ha azt megszüntették volna, *újabb megítélését kérni*, ha a körülmények lényegesen megváltoztak.

Több károsult, ugyanazon esemény alapján egy keresetet indíthat. Az ügy 1000 koronáig a kir. járásbiróság, azon felül a kir. törvényszék *hatáskörébe tartozik* (1893: XVIII. t.-cz. 1. §.).

A kártérítési követelések sérüléseknél a baleset bekövetkeztétől, halál esetében pedig a halálozás időpontjától számítandó *három esztendő alatt évülnek el*.¹

b) *A házi állatok okozta károkért azok gazdája felelős* (1894: XII. t.-cz. 112. §. 3. bek.), még ha őt hiba vagy mulasztás nem terheli is; hacsak ki nem mutatja, hogy a kárt a károsított hibája okozta. (Dt. u. f. XXXV., 44. C. 1664. és 5424/1903.).²

A tárgyi felelősség elvét tartalmazza az 1883: XX. t.-cz. 7. és 17. §-a is, a melyek szerint a *fővadak* (szarvas és däm vad) által a vetésekben, ültetvényekben vagy más gazdálkodási és erdészeti ágakban okozott minden kárért az a birtokos vagy haszonbérelő, a kinek vadászterületén a fővadakat tenyésztik,³

¹ A határállomáson történt balesetért az a vasút-társaság felel, amely ott az állomási szolgálatot teljesíti. (Dt. IV. f. VI. 168.).

² Bírói gyakorlatunkban találunk példát arra a magyarázatra is, hogy a gazda csak a rendes gondosság elmulasztása esetén felelős (Dt. u. f. VI. 26., III. f. IV. 14.). Kiemeljük még az 1894: XII. id. t.-cz. 87., 89. és 90. §-ainak következő rendelkezéseit:

A tilosban talált állatokat köteles a mezőőr behajtani és azokat a magánmezőőr a szolgálatadójának, a községi mezőőr pedig a községi előljárónak átadni. Az ilyen állatokat a tulajdonos, a bérlő és családtagjaik, valamint alkalmazottjaik is behajthatják; kötelesek azonban, ha 3 nap alatt ki nem váltattak, a községi előljáróságnak átadni. A további eljárásra nézve l. fentebb a 133. §-t.

A tilosban talált *baromfi*, ha behajtása nehézségekre ütközik, megölhető. A *kóbor kuttyákat és macskákat* saját birtokán mindenki elpusztíthatja.

A *kóbor vadászkutya* is leölhető a saját területen, hacsak nincs gazdája környezetében, vagy vad felkutatása, illetve üldözése közben nem tévedt idegen területre. (C. I. G. 125/1903.). Ugyanígy: C. G. 496/1905. (Gdt. XIII. 850.).

³ Fővad tenyésztése alatt értendő a vadállomány fentartására, fejlesztésére és fokozására vonatkozó, okszerű gazdasági intézkedések és

teljes kárpótlással tartozik; továbbá a vadászebek okozta kárért a tulajdonos felel; s a vadászebek addig letartóztathatók, míg gazdáik az okozott károkért teljes elégtételt nem adtak.

c) *Saját, megengedett cselekményünk* kártérítésre kötelez (I. I. köt., 176. lap) a következő esetekben:

α) az 1890: I. t.-cz. 91. §-a értelmében az igazolt híd-, komp- és révvámoktól (I. fentebb 120. §.) 7·5 kilométer távolságon belül *híd vagy komp*, vámszedéssel vagy anélkül, közérdekből is csak az érdekelt vámszedésre jogosultnak teljes kártalanítása mellett létesíthető.¹

β) Kártérítést szül a *végsszükség* jogának gyakorlása (I. fentebb 36. §.);

γ) a tárgyi jogon alapuló *tulajdonkorlátozásnak* minden olyan esete, a mikor tételes törvény az idegen dologra való behatás okozta kár megtérítését kifejezetten előírja (I. fentebb 123., 125. és 127. §.);

δ) az *eljegyzésnek* ok nélküli felbontása (I. fentebb 55. §.);

ε) a *szabadalomnak* az állam által való igénybevétele (I. fentebb 48. §.).

mesterséges műfogások egész láncolata, amelyek kapcsán az illető tenyésztő az 1883: XX. t.-cz. által kiváltképpen biztosított tenyésztési szabályokkal, jogokkal és kedvezményekkel él, s ezekhez köti magát. Aki csak óvja és gondozza a vadakat, még ha etetőket, szózatkat, nyalatókat állít is fel, nem vadtenyésztő s így nem felel a fővad által okozott kárért; aminthogy más vadkáráért, még ha nem ragadozó vagy kártékony állat okozta is, hanem pl. őz, mezei nyúl, zerge s még ha ezeket tenyésztik is: nem felelős senki sem.

Az 1883: XX. t.-cz. 7. §-a szerint a fővadak okozta kárt 8 nap alatt — felvétel végett — be kell a hatóságnál jelenteni; s a vetésekben okozott kárnak becslése oly időben eszközölendő, midőn az termésnyiségében megállapítható; a kár vagy természetben, vagy pénzértékben téríthető meg. E becslés nehéz, mert a fővadak, őzek és vaddisznók nyomai és csapái nagyon hasonlóak; s éppen ezért a nyom- és csapaismeretben különös jártassággal bíró szakértőket kell alkalmazni, ha a kérdéses területen őzek és vaddisznók is tartózkodnak. (V. ö. Budapesti Hírlap 1905/208.). A győri tábla (II. G. 49/1906. sz. ítélete) szerint az 1883: XX. t.-cz. 7. §-a szerinti kárbecslés a kártérítési igénynek lényeges és elengedhetetlen föltétele; ezzel szemben a kár mennyiségének megállapítása tekintetében az 1893: XVIII. t.-cz. 65. §-a alkalmazást nem nyerhet. (Gdt. XIII. 851.). Az id. 7. §-ban körülírt bejelentési kötelességnek eleget tesz a fél, ha azt 8 nap alatt a perbírósnál teljesíti, vagy ha bírói szemlét kér ezen idő alatt. (Mdt. VIII. 1036.).

¹ L. az I. köt. 323. lapján a 40. sz. curiai döntvényt.

Ide tartoznak továbbá:

d) a cselekvőképtelen személy minden kártétele (l. 40. §.);

e) a jogügylet megkötéséből származó felelősség (negatív interesse) vétlen esetei (l. 31. §. és 209. §.);¹

f) beszámítás alá eső személynél a vétlen tudatlanság esetei,² mint pl. vétlenül téves önszegély (v. ö. német optkv. 231. §.), vétlen átépítés idegen telekre; jóhiszemű birtoklás, birlálás, feldolgozás, egyesítés stb. s a jóhiszemű alperes felelőssége a perfüggőségtől kezdve; végül

g) a vétlen képtelenségnek azon esete, ha ez kezdettől fogva fennálló objectív lehetetlenségen alapszik, egyedi dolog elkötelezésénél és ha a lehetetlenség subjectív (l. fentebb 162. §.).³

¹ Ide veendő — jöllehet a tárgy, illetve a viszonzszolgáltatás határozatlansága folytán, szigorúan véve, nincs szerződés, de mégis adott esetben bizonyára mindig lesz támpont a határozatlanság eltávolítására, — a jóhiszemű felbízttatás, hogy a korcsmáros legyen készen társasvacsorával, mely *à la carte* fizetendő, de amelyre aztán nem jelen meg senki (Dt. v. f. XIII. 27.); hajó vagy különvonat legyen ott a személyenkint fizető kirándulók számára, akik aztán nem jönnek el. *Grosschmid* példái (Fejezetek I. 637.), aki azonban ilyenkor a kártérítést szerződés alapján véli megállapíthatónak.

² V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 624, 634, 641, 704, 705, 824., II. 72, 207, 377, 1038, 1040, 1086, 1117, 1208.

³ A francia *judicatura*, a tárgyi felelősség alapján, megítéli az élettelen tárgyak (pl. villamos huzalnak, ajtót elzáró vasrúdnak a leesése, a megrepedt vázából kifolyt víz) okozta károkat is. Az osztrák bírói gyakorlat szerint pedig felelős a vasút a pálya mentén levő erdő tulajdonosának azért a kárért, amit a mozdonyfüst, különösen annak kéntartalom, olyképpen eredményez, hogy ennek következtében a fák nem nőnek oly jól.

Harmadik czím: Törvényből folyó kötelek.

207. §. Alaptalan gazdagodás visszatérítése.

I. Alanyi jog csak akkor illethet meg valakit, ha a tárgyi jog megkívánta jogszerző tény fenforog, a kérdéses jogtárgy tekintetében, az illető személy javára. Ilyenkor mindenki tartozik elismerni a személy alanyi jogát, mert annak kellő jogi alapja van.

Ha azonban *nincs jogalapja* a kérdéses alanyi jognak, minek következtében az nem is illetheti meg azt a személyt: kötelessége a tárgyi jognak megfelelő védelmi eszközről gondoskodni abból a célból, hogy, ha az alaptalan — bár formailag érvényesen létrejött — jogszerzés más kárával történt, az eredeti állapot helyreállíttassék.²

Tehát szigorú következetesség mellett azt a vagyontárgyat, amit alaptalanul és más kárával szerzett meg valaki, feltétlenül vissza kellene térítenie.

Ez alól a szabály alól azonban kivételt tesz a tárgyi jog, de csak a *jóhiszemű szerző* javára. Ez ugyanis csupán *gazdagodása erejéig* felelős; s ha a kereset közbesítéséig, vagy a jogalap hiányáról való értesüléséig — saját hibáján kívül — elesett a gazdagodástól, a kötelezettség alól szabadul. Ellenben a rosszhiszemű szerzőt és a jóhiszeműt is akkor, ha a szolgáltatás

¹ Nem ide tartoznak azok a „törvényi kötelek,” mint egyesek nevezik, amelyek valamely jogviszony törvényi hatásai; ezek alapja ugyanis szerződés (l. fentebb 11. §. 7. és 24. §.; v. ö. *Almásy*: Törvényes kötelek a Tervezetben cz. jogászegyl. ért.).

² Köteles tehát a fölvétel napjától kezdve a kamatot is megfizetni. (Gdt. XIII. 843.).

elfogadása (de nem az adása is) törvénybe vagy a jó erkölcsökbe ütközött, feltétlenül terheli a visszatérítés kötelezettsége.

Jogszerzés esetén kívül, pusztán *tényleges alapon* is következhetik be jogtalan gazdagodás, pl. egyesítés, feldolgozás, elfogyasztás stb. által, amikor is a visszakövetelési jog megadása épp olyan indokolt.

Így fejlődött ki az *alaptalan gazdagodás visszatérítése*, amely alatt azt a, törvényből folyó, egyoldalú kötelmet értjük, amelynél fogva az adós tartozik visszaadni azt a vagyontárgyat, amelyhez a hitelező kárára jogalap nélkül jutott; ez a kötelezettség azonban a jóhiszemű szerzőt csak gazdagodása erejéig terheli.

Ennek a kötelelemnek fenforgásához három kellék szükséges:

a) hogy a kérdéses vagyontárgyat csakugyan az alperes szerezte meg;¹

b) még pedig a felperes vagyonából, vagy az ő vagyoni rovására; végül, hogy

c) ez a jogszerzés alaptalan legyen.

Mind a három tényt a visszakövetelő *felperesnek kell bizonyítania*; amelylyel szemben az *alperes igazolhatja* jóhiszeműségét és azt, hogy ő a jogszerzéssel nem gazdagodott, vagy gazdagodott ugyan, de utóbb a gazdagodástól elesett, végül, hogy kisebb mértékben gazdagodott, mint a felperes állítja. Az előbbi esetekben menekül a visszatérítés kötelezettsége alól; az utóbbiban pedig az általa igazolt mérték szerint fogja azt viselni.

Továbbá bizonyíthatja a felperes az alperes *rosszhiszeműségét*; aminek az lesz a következménye, hogy az alperes feltétlenül felelős, ha csak a szolgáltatás adása is nem volt már törvénytelen vagy erkölcsellenes.

¹ Pl. valamely dolog tulajdonosa lett, követelést szerzett, tartozás alól mentesült, birtokossá lett, munkabeli szolgáltatásokat élvezett stb. Ha jogszerzés nem történt, vagy ha nem jutott a kérdéses vagyontárgy az alperes birtokába, pl. mert a zárgondnok elsikkasztotta a felvett összegeket s nem adta ki a zárlatot kérőknek (Dt. r. f. XXIV. 1.), nem lehet szó alaptalan gazdagodásról. Elévült váltó alapján indított visszkereseti köztörvényi perben nem követelhető az elfogadón, még ha egyedül ő vette is fel a váltóösszeget, a per és végrehajtási költség, mert azokkal az elfogadó nem gazdagodott; de követelhető a tőkén kívül, a kamat, az óvási és váltódíj. (Dt. III. f. XVII. 116.).

A visszakövetelés — dologszolgáltatásnál — személyes *keresettel* (*condictio*) történik, amely az alperes és egyetemes jogutódai, a megajándékozott¹ és a rosszhiszemű harmadik szerző ellen indítható. Tartozatlanul véghezvitt cselekményért pedig megfelelő munkabér jár. (V. ö. optkv. 1431. §.).

A visszakövetelési igény kiterjed, a *jogon* kívül, a húzott *hasznokra*, továbbá arra, amit a visszatérítendő jog alapján *szerezett az alperes* és amit a jogtárgy megsemmisítése, megrongálása vagy elvonása folytán harmadik személytől *kártérítésül* kapott. A visszatérítés *természetben* eszközrendő; s csak a természetben meg nem lévő vagyontárgy helyett köteles a felperes annak *értékével* s a fölvétel napjától járó törvényes kamattal (Ed. I. 111.) beérni.

II. Az alaptalan gazdagodás esetei közül négyet említünk fel, a nélkül, hogy ez a felsorolás teljes volna, s anélkül, hogy az esetek általán véve kimeríthetők lennének.

1. Leggyakoribb esete az alaptalan gazdagodás visszatérítésének a *tartozatlan fizetés*, (v. ö. 1715: LIV. t.-cz.). Ez akkor forog fenn, ha a felperes *tévesen* teljesített olyan *tartozást*, amelyről nem tudta, hogy egyáltalán nem, vagy nem az ő terhére áll fenn;² vagy ha tévesen *mást*; vagylagos kötelemnél nem egy, de két szolgáltatást teljesített, vagy *másnak* teljesített, nem a hitelezőnek (pl. mert időközben engedményezés történt); vagy ha *a felfüggesztő feltétel* bekövetkezése előtt szolgáltatott: ha valamely *kifogás* folytán elhalasztható vagy bizonytalan: fizetés, datio in solutum, beszámítás, újítás, útján megszűnt; végül: ha bontó feltétel által megszűnt követelést rótt le.

Az alaptalan gazdagodás általános kellékein kívül (l. a—c) pont) szükséges *a felperes menthető tévedésének* bizonyítása;

¹ A megajándékozott felelőssége itt is csak másodsorban áll be; ha t. i. a felperes bizonyítja sikertelen végrehajtással, hogy az ajándékozónál nem talált, vagy csak részben talált fedezetet.

² Valamely árterületet magában foglaló ingatlan előbbi tulajdonosa, az általa az új tulajdonosért, akinek az ingatlant eladta s már ennek birtoklása alatt fizetett tiszaszabályozási költséget, mint tartozatlan fizetés megtérítését, követelheti. (Dt. r. f. XXV. 33.). A *condictio indebiti* tárgyalja: *Grosschmid* Fej. I. 14, 60, 124, 136, 137., II. 722, 778, 812, 910, 917, 920, 924, 926, 928., *Szentmiklósi és Meszlény*: M. Jogi Lexikon I. 607—611., III. 742—746.

amire nézve *nincs vélelem* a magyar magánjogban s mindig a felperes köteles azt *bizonyítani* (Dt. u. f. III. 181.). Ha a felperes *megtévesztés vagy kényszer* hatása alatt (Dt. u. f. III. 108., XX. 1., pl. végrehajtás következtében: Dt. III. f. XVIII. 20.) teljesített; továbbá ha a tartozás *fennállását fizetéskor tagadásba vette* (Gdt. II. 1097.) s ha a szolgáltatást *a visszakövetelés jogának fentartása mellett* (Dt. u. f. III. 181., III. f. I. 2.) rótta le: a szolgáltatás szintén visszakövetelhető. Megtévesztés, vagyis a teljesítés tudatos kicsalása esetében, a felperes tévedése mindig menthetőnek veendő, s ennél fogva csak a *dolus* igazolandó.

Úgy a tévedés, mint a megtévesztés lehet *jogi és ténybeli*. (Gdt. II. 1897. L. 15. és 26. §.).

Fogalmi kellék e mellett, hogy *kötelezettség teljesítése* céljából történt legyen a szolgáltatás; ami ki van zárva akkor, ha a felperes nem tévedett, tehát ha tudta, hogy pl. nem áll fenn a követelés, hogy a felfüggesztő feltétel nem következett be stb.

Ki van zárva a visszakövetelés (*condictio indebiti*) azon az alapon, hogy *lejárat előtt* teljesített a felperes, vagy hogy *naturalis obligatio* forgott fenn (pl. elévülés okából, Dt. III. f. XVIII. 1.).

2. A tartozatlan fizetésnek egyik árnyalata az, ha *jogalap nincs, érvénytelen vagy később szűnik meg* (*condictio sine causa, condictio ob causam finitam*).¹ Az okafogyott szolgáltatás visz-

¹ Az előbbire példa az eljegyzés felbontása esetére ígért kötbér (L. 54. §.); ide sorozandó továbbá az az eset, hogy, ha a nem önjogú ember által kötött visszterhes jogügylet megdől, ő a sine causa birt értéket visszaadni köteles. A második pedig akkor fordul pl. elő, ha a marasztaló ítéletet feloldja, megváltoztatja, megsemmisíti a felsőbíróság: a teljesítés ilyen esetben is visszakövetelhető. Ugyanilyen szempont alá esik az az eset, ha a sommás végzés ellen kifogásaival elkésett adósnak, a rosszhiszeműen és jogellenesen kitöltött váltóbeli összeget köztörvényi úton visszatélik (Dt. III. f. V. 68.); ha egyoldalú elállás, fentartott visszalépés történik, eljegyzés, házasság megszűnik (H. T. 3. és 89. §.) vagy érvénytelenítetik, hitbér, ajándék (C. 9745/1906.) visszajár.

De a marasztaló ítélet alapján fizetett nőtartás, mint az I. köt. 449. lapján láttuk, nem követelhető vissza, mert nem tartozatlanul teljesített a férj.

Ha a bírói határozat hatályban marad s ennek az alapján gyakorol a fél jogot, alaptalan gazdagodásról szó sem lehet. (Dt. r. f. XVII. 45., III. f. XVI. 26.).

Ide vág némileg az az eset, ha pl. ingók elárverezéséből befolyt

szakövetelésére nézve minden tekintetben a tartozatlan fizetés szabályai irányadók.

3. Harmadik eset az, ha valamely *eredményt* célzott a felperes a teljesítéssel s ez nem következett be (*condictio causa data, causa non secuta*). Az eredmény elérését külön ki kell kötni a jogügyletben, még pedig vagy nyíltan, vagy hallgatólagosan, hacsak a teljesítésnek nem fogalmi alkotó eleme a föltevés bekövetkezése, mint pl. hozománynál a házasságra lépés. A keresettel szemben az alperest terheli annak a bizonyítása, hogy a kérdéses eredmény beállott, vagy hogy nem telt le még a kitűzött határidő. Ide tartozik pl. a hozomány visszakövetelése a házasságkötés elmaradása miatt; az ajándék visszakövetelése azon az alapon, mert a megajándékozott a kitűzött meghagyást nem teljesítette.

4. Végül az alaptalan gazdagodás visszakövetelhető a szol-

vételár sorozásánál tévedésből nem idéz meg a bíróság valamely foglaltatót, vagy előnyös kielégítésre jogosult hitelezőt, s ennek a követelése nem soroztatván, a hátrább álló hitelezők követelései kimerítik a tömeget. Ha a meg nem idézett hitelező perorvoslata alapján meg is semmisítik e sorrendi végzést, s ha az új sorrendi tárgyaláson sorozák is az előbb meg nem idézett hitelező követelését, a többi hitelező a jogerőre emelkedett sorrendi végzés alapján felvett összegeket nem tartozik visszatéríteni, hanem a kielégítést nem kapó hitelező csak a bíró ellen fordulhat kártérítésért.

Ide vonandó az az eset, ha tévedésből nem az adós, hanem más ingatlanát árverezik el, pl. névazonosság következtében. Az árverési vevő a tulajdonjogot, ha jóhíszemű volt is, tartozik az előző tulajdonosra visszaruházni, mert ő azt, tévedés alapján, *sine causa* szerezte meg. (C. 7555/1895., 2679/1901. V. ö. Gdt. I., II. 1098., 413. s fentebb 145. §. utolsó jegyzet.).

Térfi Gy. szerint (J. K. 1903/51.) *condictió*val visszakövetelhető a közigazgatási határozat alapján teljesített tartozatlan fizetés is; pl. ha tévedésből többet fizetett a fél, ha a felső hatóság megváltoztatta a fizetés alapjául szolgáló határozatot. De a bíróság a közigazgatási határozat jogosságát és helyességét nem bírálhatja felül s csak azt vizsgálhatja, hogy közig. határozat alapján történt-e a fizetés, ez jogerős-e, megfelel-e a fizetés a határozatnak stb. Ezzel szemben *Urbach Lajos* (J. K. 1904/8.) kiemeli, hogy *condictiónak* csak akkor van helye, ha a közigazgatási hatóság hatáskörébe nem tartozott volna az ügy; míg ha oda tartozott, bírói útnak helye nincs; különben a hatáskörök összezavartatnának, s az 1869: IV. t.-cz. 1. §-a sértetnék meg. *Urbach* nézete szerintünk a helyes. (V. ö. fentebb 36. §.).

gáltatás *elfogadásának erkölcstelen vagy jogtalan volta miatt* (condictio ob turpem vel iniustam causam); pl. ha bűncselekmény elkövetésével, haszonkölcsönbe kapott dolog visszaadásának megtagadásával fenyegettetvén, szolgáltatott a felperes.

De ha a szolgáltatás nyújtása, pl. hogy büntettet kövessen el a másik fél, hogy ágyassági viszonyra lépjen valakivel, már magában véve erkölcstelen, visszakövetelésnek helye nincs.¹

208. §. Közösség.

Közösség alatt azt a, törvényből folyó kötelmet értjük, amelynél fogva valamely dologi jog, örökség, birtoklás, vagy birlalás több személyt közösen illet.

E szerint a fogalmi meghatározás szerint a közösség tárgyai *taxative* felsorolhatók; más vagyontárgy, pl. kötelmi jog, nem lehet közös, hanem az megosztottan illeti ipso jure a hitelezőtársakat.

A közösség törvényen, jogügyleten vagy egyéb tényen, pl. *véletlen* (communio incidens), alapulhat.

Bármi legyen is a közösség alapja, annyi bizonyos, hogy kötelelem támad a közösségből; s a jogosultak belső viszonya, a kezelés, a jövedelmek és terhek felosztása, a jutalékkal és az egész vagyontárgygyal való rendelkezés, a közösség megszűntetése stb. szempontjából vannak általános szabályok, amelyek a kötelmi jogban is összefoglalhatók lennének.

Mint hogy azonban a közös tulajdonosok és az örökösök között fennálló közösség szabályai részben eltérnek az általános elvektől és mert a közös birtok és birlalás tantételeinél is vannak sajátos vonások: helyesebbnek találtuk — a kötelmi jogi jellegnek ezen a helyen való kiemelése mellett — a közösség fontosabb eseteit a megfelelő részek keretén belül (pl. 116., 119., 121., 149., 199. §. stb.) tárgyalni.²

¹ Az egész kérdés irodalmából kiemelendők: *Schwarz*; előző §-nál id. m. 63—70. l., *Reichard* Zsigmond (M. K. 1903/1.), *Weisz* Sándor (u. o. 1902/31.) és *Meszlény* Artur (M. Jogi Lexikon III. 742.) cikke és ez utóbbi kapcsán közölt irodalom. V. ö. optkv. 1431—1437. §.

² A Terv. a kötelmi jogban (1732—1744. §.) adja a közösség általános szabályait s az eltéréseket (pl. a tulajdontársak és az örökösök közössége tekintetében) megfelelő helyeken emeli ki. Beható bírálatot

409. §. Megbízás nélküli ügyvitel.

I. Megbízás nélküli ügyvitel, (negotiorum gestio), mint törvényből folyó kötelelem, akkor forog fenn, ha valaki másnak ügyében eljár anélkül, hogy erre fel lenne jogosítva (áltképviselet).

Ez a tényállás bizonyos kötelezettséget ró a megbízás nélküli ügyvivőre s esetleg az ügy urára; amiből viszont mindkét félnek megfelelő **jogai** következnek.

A magyar magánjog elismerte ezt a kötelmet, anélkül azonban, hogy részletesebb szabályokat tartalmazna rája nézve. Csak az bizonyos, hogy nem tekinti jogellenes magatartásnak és nem tiltja el, mint pl. az optkv. 1035. §-a. És mert nem ered ez a jogviszony szerződésből sem, kétségtelen, hogy törvény (azaz tárgyi jog) a forrása.¹

A megbízás nélküli ügyvitel egyezik a megbízással és a képviselettel annyiban, hogy idegen ügyet lát el az ügyvivő; viszont eltér tőlük a tekintetben, hogy se megbízása, se meghatalmazása nincs az ügyvivőnek. Harmadik személylyel szemben vagy saját, vagy az ügy ura nevében jár el, de azzal az akaratral, hogy az ügy urának érdekeit szolgálja s az ő részére lássa el az ügyet.

Ha *az ügy nem idegen*, jöllehet annak hiszi az ügyvivő; vagy ha idegen ugyan, de akár jóhiszeműleg, akár rosszhiszeműleg *saját ügyeképpen látja el*: nem támad megbízás nélküli ügyvitel. Az előbbi esetben semmiféle jogviszony nincs az ügyvivő és a tévesen az ügy urának hitt harmadik személy közt; az utóbbiban pedig, ha jóhiszemű volt az ügyvivő, az alaptalan gazdagodás szabályai szerint vannak a felek jogosítva, illetve kötelezve; míg ha rosszhiszemű volt, pl. ha az elbocsátott kereskedősegéd a volt főnöke nevében, de saját részére köt ügyleteket, jogellenes magatartás esete forog fenn.

Írt a közösségről a Terv. szempontjából *Veöreös* Jenő: M. K. 1902. Kiemelendő: *Grosschmid*: Fejezetek I. 60, 139—141, 143, 144, 148, 150, 151, 154, 155, 157—159, 162, 164—166, 344—345, 371, 382, 448, 660, 685, 737—739, 741—743., II. 10, 23—24, 31, 61, 64, 172, 204, 634, 663, 686, 808, 811, 910, 924, 947, 962, 1101, 1106—1107. és *Meszlény*: M. Jogi Lexikon V. 155.

¹ A *perbeli* meghatalmazás nélk. ügyvitelről törvény (az 1893: XVIII. t.-cz. 8. §-a) intézkedik.

Az ügy idegen volta mellett további kellék, hogy az ügyvivő *ne lett légyen annak elintézésére feljogosítva*; ami fenforog a meghatalmazás körének átlépése esetében is. Az a körülmény, hogy tudja-e vagy sem az ügyvivő a feljogosítás hiányát, továbbá, hogy tévedett-e akár jogosultsága, akár az ügy urának a személye tekintetében: nem fontos és a felek jogállására nem gyakorol befolyást.

II. A megbízás nélküli ügyvivő eljárását *sohsem köteles az ügy ura jóváhagyni*. Ha azonban jóváhagyja, ami hallgatólagoosan, pl. az elért előnyök felhasználása által is történhetik az álképviselő által kötött szerződés megáll; az ügy ura és az álképviselő közt pedig *megbízás támad*, amely visszahat az ügyvivő egész eljárására s minden kérdés a megbízás szabályai szerint oldandó meg.

Jóváhagyásig a kötött jogügyletről nem tudhatni, semmis vagy hatályos lesz-e. Hogy ez a bizonytalanság sokáig ne tartson, az álképviselővel szerződött fél felhívhatja az ügy urát: jóváhagyja-e vagy sem a részére és nevében kötött jogügyletet. E felhívásra — egyéb tételes rendelkezés hiányában — a szerződési ajánlatnál kifejtettek szerint (l. 167. §.) köteles az ügy ura nyilatkozni. Jóváhagyásig, amely felhívás hiányában a megbízás nélküli ügyvivővel szemben is jogérvényesen megtehető, az ellenfél — akár a megbízás nélküli ügyvivőhöz, akár az ügy urához intézett nyilatkozatban — hivatkozhatik a jogügyletnek — a rendelkezési jog hiányából előállott — semmiségére; de csak akkor, ha a meghatalmazás hiányát a jogügylet kötésekor nem ismerte.

Érvénytelenítés esetében az ügy ura és az álképviselő, illetve az extraneus közt nincs megoldandó kérdés, mert a jogügylet hatálytalan.

Ha azonban a jóváhagyás nem következett be, a jóhiszemű másik szerződő fél, tehát aki nem tudott a meghatalmazás hiányáról, az álképviselőtől, ha ez rosszhiszemű volt, a szerződés teljesítését; ha pedig jóhiszemű volt, csak kártérítést (negatív interesse, l. 31. §.) követelhet (Dt. IV. f. VI. 58., Gdt. II. 1076.). Ha a másik szerződő fél rosszhiszemű volt, vagy ha az álképviselő nem volt teljesen cselekvőképes, kártérítés sem jár.

Egyoldalú jogügylet meghatalmazás nélkül rendszerint nem jöhet létre s így jóvá sem hagyható. De a közlésre szoruló egy-

oldalú jogügylet jóváhagyható, ha megbízás nélküli ügyvivő tette is a jognyilatkozatot; hogyha az ellenfél azt, illetve a meghatalmazás hiányát tudomásul vette; ha az álképviselő tudomással vette az ügy urával szemben tett nyilatkozatot s ha az ellenfél az álképviselő által hivatkozott meghatalmazást nem kifogásolta. Jóváhagyásig itt is érvényteleníthető a jogügylet; jóváhagyás hiányában pedig a fent jelzett szabályok alkalmazandók azzal az eltéréssel, hogy, mivel itt teljesítést más rendszerint nem kérhet, az álképviselőt csak kártérítés terheli.

III. Ha az ügy ura *nem hagyja jóvá* a megbízás nélküli ügyvitelt, a felek jogállása a következő:

1. ha *veszélyt* hártott el vagy akart elhárítani a megbízás nélküli ügyvivő; továbbá, ha törvényen nyugvó kötelezettséget (pl. halott eltemetését, nő vagy kiskorú tartását, l. fentebb 102. §.) teljesít más helyett, költekezését éppen úgy követelheti, mint a megbízott;¹ s ha kárt okozott, ez enyhébb elbírálás alá esik;

2. ha az előbbi pont esete nem forog fenn, a beruházás, költekezés csak akkor térítendő meg, hogyha az ügyvitel *érdekében állott*, hasznára szolgált az ügy urának, és *akarataival nincs ellentétben*, (Gdt. II. 1077.); ilyenkor az ügyvitelben tanúsított vétkességért feltétlenül felel az ügyvivő (Dt. r. f. XXII. 70.);

3. ha az ügy urának *tilalma ellenére* járt el, az eredeti állapot helyreállításán kívül teljes kártérítéssel tartozik s felelős a véletlenért is; költekezéseinek megtérítését pedig nem követelheti.

Ha *alaptalanul gazdagodnék* az ügy ura, ezen a czímen föltétlenül fölléphet ellene az ügyvivő (Dt. r. f. XXVIII. 38., u. f. XVIII. 63.).

Az 1. és 2. esetben *díjat* is igényelhet, ha az általa teljesített szolgálatért rendszerint szokott díj járni; ennek nagyságát kétség esetében a bíróság állapítja meg a helyi szokás alapján.

Se díj nem jár, se a költekezés nem térítendő meg, ha az

¹ Pl. a hajó tulajdonosát kötelezték az elsüllyedt hajó és rakomány kiemelési költségének megfizetésére, amit helyette a kincstár végzett, mert a folyamrendőri szabályok szerint ez a folyammeder biztonsága érdekében szükséges. (C. 2177/1889.). Aki tartást nyújt másnak megbízás nélkül, a családjog szerint tartásra kötelezett személytől kérheti annak megtérítését (pozsonyi tábla G. 40/1895.). V. ö. Gdt. II. 1075.

ügyet *ajándékozási szándékkal* látták el; amit kétség esetében az ügy ura tartozik bizonyítani (Dt. u. f. XXXIV. 55.).

IV. A megbízás nélküli ügyvivő *megbízottként felelős.*

Tartozik az ügy elvállalásáról az ügy urát azonnal *értesíteni s utasításait*, ha csak nem sürgős veszély háritandó el, *bevárni*. Az ügy ura által adott utasítás nem tekinthető megbízásnak s az értesítés vagy az utasításnak elmaradása nem változtat a felek helyzetén.

Az ügyvivő köteles az ügyet *gondosan ellátni, befejezni*, s róla *számot adni*. Ha fontos ok nélkül félbehagyná az ügyvitelt, a véletlenért is felel. Ha többen jártak el megbízás nélkül, felelősségük egyetemleges.

A megbízás nélküli ügyvitel különös esete *más tartozásának feljogosítás nélkül való kifizetése* (l. fentebb 164. §.). Ebben az esetben bizonyítandók a fizetés ténye és a fizetett összeg nagysága (Dt. r. f. XV. 22.). Ha azonban a kifizetett adósság nem lett volna követelhető az ügy urán, ez nem tartozik a helyette lerótt összeget a megbízás nélküli ügyvivőnek megtéríteni (Dt. u. f. XXIX. 1.). Az ügyvivőnek a fizetésből eredő követelése a rendes elévülési idő alá esik, még ha a kifizetett adósság rövidebb idő alatt évült is el (70. sz. curiai döntv.).¹ Ha valaki más helyett olyan költekezést tesz, melyet ez tartozott volna teljesíteni, megtérítést — legalább gazdagodása erejéig — még akkor is követelhet, ha a kiadás az illetőnek akarata ellenére vagy utólagos jóváhagyása nélkül történt is (Gdt. XIII. 840.). Közeli rokon vagyonának kezelésére önként kínálkozó csupán tényleges kiadásainak megtérítését követelheti (u. o. 838.).

¹ V. ö. az egész §-ra nézve: *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 617., *Groschmid*: Fejezetek I. 653, 660, 723, 773, 820., II. 110—1, 114, 122, 127, 133, 611, 622, 677, 861, 1030., *Schwarz*: Magánjogi fejtegetések 7—12. l., *Vécsey* Tamás: Magyar Themis 1870. évf. 410. l., *Almási*: Magyar Jogi Lexikon V. 369. és optkv. 1035—1044. §.

Ötödik főrész: Az öröklési jog.

210. §. Az öröklési jog rendszere és forrásai.

I. Az öröklés *halál esetére való vagyonszerzés*, szemben az élők közti szerzéssel és jogcímekkel. Négyféle értelme van. Jelenti ugyanis *az örökség, a hagyomány, a kötelesrész és a halálesetre szóló ajándékozás* címén való szerzést.

Ez a négy öröklési intézményünk van.

E rendszer felállításánál és az anyag csoportosításánál az egyes öröklési intézmények közt nem vonunk olyan éles különbséget, mint a római jog. Különösen nem csoportosítjuk az anyagot az *universalis* és *singularis successio* ismert kategoriái szerint.

Akár törvény alapján, akár az örökhagyó akaratából legyen valaki örökös, jogosultságának belső tartalma, továbbá jogi helyzete a többi örökössel, a hagyatéki hitelezőkkel és a hagyatéki birtokossal szemben ugyanaz. Csak a jogcím más, amelynek alapján az elhunyt ember vagyonában részesedtünk, de az örökösi minőség egyforma minden esetben; csak az út és mód más, de a cél ugyanaz; csak az eszközök eltérők, de az eredmény egy, ha az öröklés bekövetkezett.

Ebből kifolyólag *az öröklési jog anyaga két részre osztható*. Az egyik az öröklés tényalapjait, a másik annak joghatását fejti ki.

Az első rész hat címre oszlik, amelyek közül az I. adja az alapfogalmakat és az öröklésnek mind a négy nemére vonatkozó általános szabályokat; a II.—V. cím pedig az öröklés egyes tényalapjait (törvény, végrendelet, öröklési szerződés, halálesetre szóló ajándékozás) és a VI. cím a kötelesrész szabályait.

A második rész (VII. cím) az öröklés joghatásait fejti ki,

négy fejezetben, amelyek a következők: 1. az öröklés elfogadása és visszautasítása, 2. az örökös jogi helyzete a hagyatéki hitelezővel, 3. az örököstársakkal és 4. a hagyatéki birtokossal szemben.¹

II. A magyar öröklési jog sem lévén kodifikálva, szabályai több forrásból állíthatók csak össze.

A törvényi öröklés történeti fejlődése *három korszakra* osztható. Az első az ősiség életbeléptetéséig: 1351-ig; a második innen az országbírói értekezletig: 1861-ig terjed; a harmadik pedig az I. T. Sz. elfogadásával kezdődik s még jelenleg is tart.

Az első korszak öröklési jogáról kevés tételes adatunk van; s nem lehet sem rendszerét, sem azt megállapítani, mennyiben tért el alapelvei tekintetében a későbbi öröklési jogtól.

A második korszak öröklési joga nem volt oly önállóan kiképzett része a magánjognak, mint a jelenlegi, hanem beleszővődött a dologjogba; forrásai leginkább a Hk. (I. r. 5., 10., 13—15., 17—24., 28—29., 40—54., 57—58., 73., 88—90., 92., 96—99., 101—102. és 118. cím, III. r. 13—16., 18., 29—30. cím), a privilegiumok és a statutumok. A második korszak öröklési jogának részletesebb tárgyalása épp úgy, mint az elsőé, a jogtörténetbe tartozik; s csak azt emeljük ki, hogy a javaknak nemesi és nem-nemesi, adományi és nem-adományi, ősi és szer-

¹ A magyar öröklési jog irodalmából kiemelendők: a Fodor-féle Magánjog V. kötete, amelyet *Baranyai Béla*, *Fodor Ármin*, *Kern Tivadar*, *Kolossváry Bálint*, *Reiner János* és *Szladits Károly* irtak; továbbá *Grosschmid*: Magánjogi tanulmányok cz. műve, amelynek mindkét kötete több öröklési-jogi kérdést tárgyal s a régi jogba való alapos belemélyedés a kiváló jellemvonása; *Dell' Adami*: Magánjogi codificatióink és régi jogunk; *Zlinszky Imre*: Örökösödési jogunk és az európai jogfejlődés; *Oláh László*: A végrendeletek készítési módja és az örökösödési rend és jog; *Enyiczkey Gábor*: Örökösödési jogunk áttekintése a jogfejlődés szempontjából; *Teleszky István*: Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához; *Mattekovics Sándor*: A magyar örökösödési jog alapelvei; *Szabó József* ugyanaz; *Illés József*: A törv. öröklés rendje az Árpádok korában cz. m.; *Kégl János*: Az öröklési jog reformkérdései; *Kolossváry B.*: M. Jogi Lexikon V. 757.; *Tóth Lőrincz*: A magyar örökösödési jog szelleme és elvei (akadémiai felolvasás 1860. és 1862.); *Csutorás László*: A törvényi öröklési jog, különös tekintettel az ági öröklésre a Tervezetben cz. m.; *Simon Florent*, *Schnierer Aladár*: J. K. 1869. évf.; *Pósfay Károly*: u. o. 1871. évf.; *Vajkay Károly*: u. o. 1875. évf.; *Kun Béla*: M. J.-U. 1904—5. évf.

zett minőségei szerint változtak a törvényi öröklés szabályai. Ezt az örökjogi jogegyenlőtlenséget fokozta még az, hogy a nemeseiken és jobbágyokon kívül a városi és szabadkerületi polgárookra nézve is más-más szabályok voltak irányadók; végül az, hogy Erdélyben külön magyar-, székely- és szászjog volt hatályban.

A *harmadik korszak* első tételes alapját az 1848: XV. t.-cz. adta meg, amely elvileg *megszüntette ugyan az ősiséget*, de az öröklési jogot mégsem akarta gyökeresen átalakítani; nevezetesen fentartotta volna az eddigi öröklési rendet, amit az is bizonyít, hogy kifejezetten meghagyta hatályában a vérek közti és az ősieken való öröklésről is rendelkező 1836: XIV. t.-czikket.¹

Az *öröklési jogot az országbírói értekezlet teremtette át* tulajdonképpen; itt vitték keresztül az ősiség »teljes és tökéletes eltörlését« az I. rész 4. és 7. §-ai által, amikor az ősi javak elidegeníthetetlenségét megszüntették s meghonosították a végrendelkezés szabadságát.² Mint közbeeső stádiumok, amelyeket azonban a magyar jogfejlődés szempontjából törvényeseknek el nem ismerhetünk, tényekként említhetők: az ősiségi nyiltparancsnak 1852. november 29-ikén történt kibocsátása s az ausztriai általános polgári törvénykönyvnek 1853. május 1-től 1861. július 23-ikáig való hatályba létele; jóllehet az *ősiségi nyiltparancsot fentartotta az országbírói értekezlet*.

Az átalakulás végső kibontakozása a következő eredményeket idézte elő: *megszűnt az adományi és nem-adományi s*

¹ Jól mondta *Deák* József az országhirű értekezleten: „Legbensőbb meggyőződésem szerint nemcsak nincsenek az ősi javak az ősiség eltörlése által hoc ipso jogi természetre nézve a szerzeményekkel ugyanazonosítva, de sőt az oldalagos örökösödési törvényeink, a világos örökösödés minden eseteiben, az 1848: XV. t.-cz. legkisebb sérelme nélkül, alkalmazhatók.“ „s a successio a magyar törvény (1836: XIV. t.-cz.) szerint történhetik.“ *Ráth*: 9. §-nál id. m. I. 94., II. 241. L. még *Sárhözy* Kázmér (i. o. II. 212.), *Tóth* Lőrincz (II. 220.), *Rudnyánszky* Béla (II. 223.), *Hubay* József (II. 230.), *Horvát* Boldizsár (II. 239.), *Somoskeőy* Antal (II. 248. és 276.), *Szabó* Samu (II. 260.), és *Deák* Ferencz (II. 295.) felszólalásait az országbírói értekezleten.

² A régi öröklési jog visszaállítását sürgette *Deák* József; az optkvet akarta fentartani az albizottság, míg a régítől részben eltérő öröklési rendet ajánlottak *Horvát* Boldizsár és három társa. Lényegileg azt fogadták el egy közvetítő javaslat alapján. (L. *Ráth*: 9. §-nál id. m. II. 65—99., 207—212., II. 205—314., 430—450.).

(öröklési-jogi szempontból) *a nemesi és nem-nemesi javak, valamint a fiú- és leányágok közti különbség* s ez utóbbival együtt *a leánynegyed és hajadoni jog*; ¹ *megszűntek a közjogi lekötések*; minek következtében a nemesi adományos javak főtulajdonjoga, valamint a visszaháramlás nem illetik többé a koronát (Hk. I. 50, II. 57.), a jobbágyi javakra nézve pedig a földesurat; s úgy a nemesi, mint a jobbágybirtok valóságos tulajdonná lett. Ezek *a közjogi szempontból való* változások.

A magánjogiak pedig a következők: Az ősiség eltörlése által *megszűnt* az ősi vagyonra nézve élők közt és halálesetre fennállott *elidegeníthetetlenség, szóval a dologiság*; minek következtében a vagyon többé már nem a nemzetségre, nem a családra, hanem az egyes tulajdonosoké lett; s akár terhes, akár ingyenes elidegenítés esetében nem illeti meg többé a családot az ősi vagyon visszaperlése; de nem támadhatják meg a rokonok a végrendeletet sem, minek következtében megszűnt az addig fennállott végrendelezési tilalom. (I. T. Sz. I. rész 4. és 7. §.). Így aztán a családvagyon fentartásának elve is jelentékenyen meggyöngyült s *a szabad rendelkezés joga* úgy élők közt, mint halálesetre — teljesen érvényesült, még pedig a vagyontárgyak eredetére és minőségére való tekintet nélkül (*vagyontárgyak egyenlőségének elve*).

¹ A leánynegyed (quartalitium) a fiági adományos jószág egynegyed részéből állott. Ezt a negyedet eleinte természetben, majd értékben kapták az első szerzőhöz legközelebb leányágon levők vagy örököseik, de úgy, hogy a fiág bármikor visszaválthatta. Ha több leány volt, együtt, még pedig egyenlő arányban elosztva, kapták a negyedet; de az apáca csak $\frac{1}{10}$ -ed részt kaphatott (1715: LXXI. t.-cz.). A Hk.-ben már teljesen ki van fejlődve ez az intézmény, amelyet a bírói gyakorlat utóbb oda módosított, hogy az adományi javakból a leánynegyedet csak egyszer kell kiadni, s a későbbi nemzedékek leánytagjai, míg hajadonok voltak, a fiú-örökösektől *lakást, ruházatot és tartást*, ha pedig férjhez mentek, *tisztes kiházását* igényelhettek (hajadoni jog). (Hk. I. 29—30. és 67. szám.). Hajadoni jog nem járt az apácáknak. (Plan. 3. dec.); továbbá nem igényelhet a leány kiházását, ha az apai javakból részt kapott. (Hk. I. 101. sz. C. 5467/1900.). A leánynegyed eredete az Aranybullának 4. cikkére vezethető vissza, amely szerint a fiutód nélkül maradt nemes ember vagyonának egynegyed része a leányokat illette, s erről az örökhagyó nem végrendelezhetett. V. ö. fentebb 128. §. és Frank: 17. §-nál id. m. I. 259. és 260. §. s M. Jogi Lexikon V. 237.

Ez az egyik oldala a mai öröklési jog kibontakozásának.

A másik oldalon pedig azok az elvek vannak, amelyeket meghagyott, illetve a *régi jogból átvett* az országbírói értekezlet. E tekintetben különösen kiemelendő, hogy az ősiségből *megmaradt a törvényi öröklési rend*, vagyis: ha nincs végrendelet, a törvényi öröklési kapcsolatba tartozó rokonok szintén in infinitum vannak hivatva az öröklésre, mint azelőtt, még pedig a parentális rendszer mellett; azzal a különbséggel, hogy az ízközelség elve teljesen elejtetvén, *a tiszta törzsöröklés rendszere* lépett hatályba; továbbá, hogy az adományi rendszer folyománya: a fiágiság megszűnván, fiúk és leányok minden vagyonban együtt és egyenlően örökölnék, s ezzel ki van részben küszöbölve az előbb fennállott öröklési-jogi jogegyenlőtlenség.¹ Megmaradt továbbá az az alapelv, hogy *a vagyon minősége a felmenők és oldalrokonok öröklésénél figyelembe jön*, s az ősi vagyon mintájára képzett öröklött (ági) vagyon (de rendszerint nem in natura, hanem az értéke) a vagyoneredet szerint száll másokra és másokra. Az ági öröklés azonban nem korlátja *a szabad végrendelkezésnek*, amelyet csak a *kötelesrész* és az *özvegyi jog* korlátoznak bizonyos tekintetben. Megmaradtak végül: *a hitvestársi és özvegyi öröklés*, továbbá *a hitbizományi intézmény* a vele kapcsolatos *hajadoni joggal*, valamint részben *a jáász-kúnok öröklési joga*.²

Ez a rendezés azonban *Erdélyre, a polgárosított határörvidékre*, valamint *Fiuméra és kerületére* nem terjedt ki; ahol továbbra is az optkv. maradt hatályban.

Említettük már, hogy az I. T. Sz. honosították meg a *végrendelkezés szabadságát* anélkül azonban, hogy az örökhagyó akaratán nyugvó öröklés részletesen lenne szabályozva. De a végintézkedések alaki kellékeiről van törvényünk: az 1876: XVI. t.-cz. Ennek hatálybalépése előtt az 1715: XXVII. t.-cz. szabá-

¹ E szerint ótalmazza a vérséget, nem ejti el teljesen a családvagyon fentartásának elvét a mai jog sem, de nem ismeri a dologjogi erejű védelmet: a visszterhes és ingyenes elidegenítés és a végrendelkezés tilalmát. L. e tekintetben *Tóth Lajos: A vérség oltalma cz. ért. és Csutorás: fentebb id. m. 52. l.*

² Átmeneti jelentősége van csupán az ősiségi pátenst szerint kizárólag a fiutódok javára engedélyezett végrendeleti öröklésnek, melyről az I. kötet 99. lapján szoltunk.

lyozta a nemesek s a szokásjog a nem-nemesek végintézkedésének külkéllékeiket.

Látni lehet ezekből, hogy az öröklési jog részben a Hármaskönyvön, leginkább pedig a I. T. Sz.-on alapszik; vagyis főforrása a szokásjog. Az 1876:XVI. t.-cz. mellett néhány örökjogi tételes adat van még az 1877:XX. és az 1894:XVI. t.-czikkekben; továbbá különleges szabályok irányadók bizonyos egyházi személyek utáni öröklésre nézve (l. alább 229. §.).

Első cím : Általános szabályok.

211. §. Az öröklésről általában.

I. Ha az ember létezni megszűnik, vagyona másra száll át.

Az *ember* személyisége a halállal szűnik meg. Azoknak a szabályoknak összességét, a melyek szerint a meghalt ember vagyona másra száll, *öröklési jognak* nevezzük (tárgyi értelemben).¹

Az ember physikai halálával örökjogi szempontból teljesen egyenlő a *holttányilvánítás*. Vagyis a holttányilvánított ember után is öröklésnek van helye, mintha valósággal meghalt volna és halála be is volna bizonyítva. Mikor tehát az ember haláláról szólunk az öröklési jogban, ez alatt a holttányilvánítást is érteni kell.²

II. Azt az embert, aki meghalt, *örökhagyónak*, a hátramaradt vagyont *hagyatéknak* nevezzük. Azt a, jogilag szabályozott folyamatot, amely szerint a hagyatéka másra száll, *öröklésnek* mondjuk. Aki a meghalt ember vagyonában részesül; *örökös*; a vagyon pedig, az örökösre való tekintettel, *örökség*.³

¹ A többi személy megszűnésének módjait és eseteit a 42. és 45. §-ok tartalmazzák. Ezekben az esetekben az *egyesület és alapítvány* vagyona is másokra száll. Ki kell azonban emelnünk, hogy — mint ez a fentebb adott meghatározásból is kitűnik — az öröklési jog az egyesület és az alapítvány vagyonában való részesedéssel, amely sohasem öröklés, hanem élők közti vagyonátruházás, nem foglalkozik; minden rendelkezése az ember után való öröklésre vonatkozik csupán. Továbbá az öröklési jog szabályai nem alkalmazhatók teljesen *családi hitbizomány esetén* (1. 128. §.).

² A holttányilvánítás kérdéseit behatóan tárgyalja Balog Elemér: Az eltűnés és a holttányilvánítás a magyar és a német jogban cz. m.

³ Hagyaték és örökség sokszor nem egyenlő. A hagyatéka ugyanis

Az örökhagyó összes jogai és kötelezettségei azonban nem szállnak át az örökösökre. *A személyes jogok és kötelezettségek* sohasem hárulnak át; valamint megszűnnek az emberrel együtt a *családi és közjogi* (pl. hivatali) *viszonyokon alapuló jogok és kötelezettségek is. Öröklés tárgya* tehát csak *vagyoni* jog és kötelezettség lehet.¹ De nem is minden vagyoni jog és kötelezettség tartozik a hagyatékba, vagyis nem minden vagyoni jog és kötelezettség örökíthető át. *Megszűnnek a halállal a személyhez kötött vagyoni jogok és kötelezettségek is.*

Talán az a legrövidebb és mégis találó meghatározás, hogy amely jog élők közt át nem ruházható, nem száll át halál esetén sem. Így *nem lehetnek tárgyai az öröklésnek*: az összes személyi szolgalmak,² a szolgálati szerződés, az özvegyi jog, az életjáradéki és a tartási igény, a nyugdíj, a feltételes öröklési jogok (pl. ha az örökhagyót felfüggesztő feltétel alatt nevezték ki örökössé, vagy ha egyes javak utóöröklés alá esnek). Megszűnik az egyik tag halálával a *közkereseti társaság* s az egyik beltág elhunytával a *betéti társaság*, hacsak a társaságnak az elhunyt tag, illetve beltág örökösével leendő folytatását előre ki nem kötötték (K. T. 98. és 144. §.). Nem hagyatéki teher a *már kiszabott pénzbüntetés*, ha az ítéletnek jogerőre emelkedése előtt meghalt

a leltározott vagyon; az örökség pedig akkor áll elő, ha az idegen vagyont kivonjuk belőle. Az 1894: XVI. t.-cz. 70. §-a és a 43,194/1895. sz. I. M. R. 43. §-a szerint minden ingatlant leltározni kell, ami az örökhagyó nevén van s ha valami másé, azt ennek a nevére kell iratni (pl. a közszereményt) s csak a maradvány adható át az örökösöknek, mint örökség. V. ö. *Baranyai Béla*: J. K. 1904/13. s M. Jogi Lexikon III. 847.

¹ A Curia az özvegyasszony által folytatott, de utóbb eladott borbélyüzlet vételárát is a férj hagyatékába tartozónak jelentette ki (C. 1281/1904.) s a leszármazóknak megítélte a vételárból örökrészeik arányában rájuk eső részt. Szerintünk a vételárra feltétlenül kiterjed ez esetben az özvegyi jog, mert a férj üzletének folytatásától a leszármazók, megsejtesítés esetén sem üthetik el őt.—

² Ha haszonélvezet illetve az örökhagyót, a függő termés előállító költségei, melyeket a tulajdonos megtéríteni köteles, a hagyatékba tartoznak (C. 1030/1898., 341/1899., 2355/1899.; v. ö. optkv. 519., Terv. 754. §.). Ha özvegyi joggal bíró özvegyasszony maradt, a függő termés őt illetvén, nem veendő be a hagyatékba (C. 5116/1898.). A telepítvényest megillető használati és megváltási jog szintén tárgya az öröklésnek (C. 1899: 1174, 2621, 2356, Mdt. VII. 303—6.).

az örökhagyó (btkv. 53. §.). Nem tartozik a hagyatékba az a követelés, amely csak az örökhagyó halálával, jöllehet az általa kötött szerződés alapján, lesz esedékes, mivel ez nem illette még őt; ilyen jogi megítélés alá esnek különösen az *életbiztosítási összeg* és a szövetkezeti alapszabályok szerint járó *elhalálozási segély*, amelyeket a kedvezményezett, még ha örököse volna is az elhunynak, saját jogán, tehát nem mint a biztosítottnak, illetve szövetkezeti tagnak a jogutóda követelhet; helyesen mondja ki ezért az 1881: LX. t.-cz. 66. §-a, hogy az életbiztosítási összeg a hagyatéki adósságokért le nem foglalható.¹ Végül csak törvényi öröklés tárgya lehet a családi sirbolt, még pedig még akkor is, ha egész vagyonáról intézkedett az örökhagyó (l. fentebb 22. §.).

III. Az öröklési jog (alanyi értelemben) azt a jogosultságot jelenti, amelynél fogva valaki az elhunyt ember hagyatékából részesedhetik.

Ez a részesedés vagy universalis, vagy singularis successio.

Egyetemes az öröklés (universalis successio vagy successio per universitatem) akkor, ha nem egyes, *tárgyilag* meghatározott darabja a hagyatékban száll valakire, hanem az egész hátrahagyott vagyon, vagy annak *mennyiségileg* megállapított része. Az, aki egyetemes jogutódlás által részesedik a hagyatékban, amely reá nézve elvileg nincs határok közé szorítva s beleesik minden, ami nem tárgya a singularis successionnak, sőt beleesik az a vagyontárgy is, amiről bármikor később tűnik ki, hogy az örökhagyóé volt: *örökös* a szó valódi értelmében.

A részleges, vagy különös öröklés (singularis successio) tárgyilag körülírt részesedés a hagyatékban; meghatározott

¹ De az örökhagyó másképpen rendelkezhetik, s pl. előírhatja, hogy az életbiztosítási összeg a hagyatéki terhekre fordíttassék, amikor is az általános örökös lesz a kedvezményezett; de a biztosítási összeget a kijelölt célra köteles adni (C. 2879/1904.). Kiemelendő még, hogy a kedvezményezett felelős a biztosított adósságaiért, mint megajándékozott (l. fentebb 190. §.). Nem tartozik a hagyatékba az örökhagyó holtteste, mert ez az uratlan dolgok különös faja (l. fentebb 22. §.). Vítás, hogy eladhatja-e az ember a saját testét, mint jövődöbeli dolgot, pl. anatómiai célokra, amit *Dernburg* megengedhetőnek vél. De akkor hagyományozhatná is, és az örökösei rendelkezhetnének vele. A holttest felboncsolását vagy elégetését meghagyhatja az ember, s ennyiben rendelkezhetik felőle. (V. ö. *Zachár*: 147. §-nál id. m. 72. l.).

vagyoni előny, vagyoni jog a tárgya, amelyen túl a részesedés nem terjedhet. Ide tartoznak: a hagyomány, az ági öröklés, az özvegyi öröklés és a kötelesrész.

Az örökös jogi helyzete lényegileg eltér a singularis successorétól, amennyiben neki joga van közvetlenül birtokba vennie az egész hagyatékot; joga van azt felszámolnia, lebonyolítani; más intézkedés hiányában a kiesés által megürült hagyományt s, ha többen vannak kizárólagos örökösöknek kinevezve, a más örökös kiesése által megürült örökrészt is kapja; viszont a hagyatéki tartozásokért az örökös a hagyatékka felelős; míg a singularis successior a közös hagyatéki költségekért és az örökhagyó tartozásaiért csak jutaléka arányában felelős, ha t. i. tiszta hagyaték nem maradt, s ő mégis megkapta előbb a jutalékát stb.

Kiemeljük még, hogy az öröklési jog *sui generis és absolut jog*. Nem hasonlítható más jogokhoz, s különösen nem dologi jog, mint az optkv. vallja, mert tárgya nem dolog, hanem a hagyaték, amelyben lehetnek ugyan dolgok, de képzelhető hagyaték dolgok nélkül is, pl. ha követelésekből áll. Absolut jog pedig azért, mert mindenkivel szemben érvényesíthető, aki vele ellentétbe helyezkedik.

Már itt rámutatunk végül a magyar öröklési jognak arra az alapelvére, hogy jutalékát a jogosult *ipso jure szerzi meg*; ami annyit jelent, hogy nem szükséges az örökléshez külön elfogadási nyilatkozat; elég, ha a jogosult nem utasítja azt vissza.

212. §. Az öröklés egyes címei.

I. Az öröklési jog alapját és ethikai hátterét a rokoni összeköttetésben (*Frank* szerint: a véregységben), a családban kell keresnünk, amely jogintézmény a modern államnak és társadalomnak is bázisa. A családi összetartozás érzületéből kifolyólag lehet megérteni legjobban a *törvényi öröklésnek* azt az alapgon-
dolatát, amelyet minden népnél helyesnek és igazságosnak val-
lanak, hogy t. i. az elhalt ember vagyona a rokonságra, még
pedig ennek körén belül mindig a legközelebbi hozzátartozókra
s a házastársra szálljon. Ez volt az alapelve mindig a magyar
öröklési jognak is, még pedig olyképpen, hogy a rokonok vala-
mennyen (in infinitum) jogosítva vannak örökösödni, s csak ha

rokon és házastárs nem marad, örököl végintézkedés hiányában az államkinestár.¹

II. A törvényen kívül alapja az öröklésnek *az örökhagyó rendelkezése*, amely lehet *egyoldalú* jogügylet (végrendelet) és lehet *kétoldalú* jogügylet (öröklési szerződés, halálesetre szóló ajándékozás).

III. A kétféle öröklés tulajdonképpen egyaránt törvényen alapszik, t. i. az örökhagyó is csak annál fogva rendelkezhetik vagyonáról halála esetére, mert ezt a törvény megengedi, és bizonyos tekintetben — mint látni fogjuk — korlátozza a törvény úgy a végrendelezőt, mint az öröklési szerződésre lépő feleket.

Az öröklés egyes czímei közt az a lényeges eltérés, hogy a törvényi örökléshez jogügylet nem kell, mert a családi kapcsolatba tartozás ténye ad öröklési jogot; míg az örökhagyó rendelkezése jogügyletet tételez fel s e jogügylet az öröklési jognak forrása.

A kétféle öröklési jogczím közül *az örökhagyó rendelkezése kizárja a törvényi öröklést*; de csak akkor, ha ez a rendelkezés megfelel a törvényben előírt alaki és anyagi kellékeknek. Az előbbiek a végakarat kifejezésének külső, jogügyleti formájára; az utóbbiak a rendelkezés belső tartalmára vonatkoznak. Anyagi korlátjai *az örökhagyó rendelkezési szabadságának*: a kötelesrész és az özvegyi jog, amelyeket megsérteni nem szabad, s amelyek ellenkező rendelkezés dacára is csorbitatlanul járnak a jogosultaknak.

Az öröklés kétféle jogcíme egymás mellett is megállhat, s a római jognak az az alapelve, hogy *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*, nálunk nem jogszabály. Lehet tehát a hagyatékából törvény, végrendelet, öröklési szerződés és

¹ A törvényi öröklés, jóllehet a végintézkedés szabadsága jelenleg az öröklési jog főelve (l. 210. §.), a legtöbbször fordul elő. Ennek oka egyrészt az, hogy sokan olyan korban halnak meg, amikor végintézkedéshez nincs joguk (l. 231. §.); másrészt az, hogy nálunk még mindig nem szeretnek az emberek végrendekezni. A régi jog emlékének maradványa ez, amely a végrendekezést nagyon kis körben tette lehetővé; de bizonyít egyúttal törvényi öröklési jogunk helyessége mellett is, mert ha ez a nép jogi felfogásának egyáltalán nem felelne meg, többen végrendekeznének. *Csutorás* (210. §-nál id. m. 177. l. 16.) egyik járásbíróstól kimutatást közöl, amely szerint átlag csak 15—18% a végrendeleti öröklések száma.

halálesetre szóló ajándékozás alapján is részesedni, még pedig akár egy, akár több örökösnek. Ez akkor fordul elő, ha az örökhagyó intézkedése részben érvénytelen, vagy nem lép hatályba, vagy ha nem terjed ki az egész hagyatékra.¹

213. §. Az öröklés előfeltételeiről általában.

Ahhoz, hogy öröklés egyáltalában bekövetkezhessék, részint igenleges, részint nemleges előfeltételek kellenek.

A pozitív előfeltételek az öröklés minden nemére nézve ugyanazok; míg a negatív előfeltételek közül egyesek az öröklés összes nemére egyaránt vonatkoznak, ezek az általános negatív előfeltételek; mások pedig, mint speciális negatív előfeltételek, csupán az öröklés egyes nemére nézve állanak fenn. A negatív előfeltételeket öröklési akadályoknak is nevezhetjük.

Az öröklés pozitív előfeltételei: 1. szerzőképes ember halála, 2. megnyílás és 3. öröklésre jogosult személy létezése.

Az általános negatív előfeltételek pedig: 1. az öröklőképtelenség, 2. az érdemetlenség, és 3. a lemondás. Ezek fenforgása esetében az illető sem mint örökös, sem mint hagyományos, sem mint kötelesrészes, sem mint halálesetre megajándékozott nem kaphat semmit a hagyatékból.

Az itt felsorolt hat előfeltételt az általános szabályok közt tárgyaljuk; míg az öröklés *speciális negatív előfeltételeit* annál az öröklési nemnél adjuk elő, amelyre vonatkoznak. Speciális akadályai az öröklésnek pl. a következők: nem kötelesrészes az, akitől a kötelesrészt törvény alapján elvonták (kitagadás); nem örökös vagy hagyományos az, aki az örökséget vagy a hagyományt visszautasítja; nem törvényi örökös az, akit az örökhagyó a törvényi öröklésből kirekesztett.

214. §. Szerzőképes ember halála.

I. Az öröklés halálesetre szóló vagyonszerzés lévén, nincs öröklésnek helye élő ember után. Az öröklés halál,

¹ Az elhunyt katonai személy után a családtagoknak 1881: LX. t.-cz. 56. §-a szerint is járó halálozási évnegyed által a családtag nem válik az elhunyt örökösévé. (Mdt. II. 142.).

illetve holttanvilvánítás után áll be (*vivēntis nulla hereditas*).¹

A halál jogi tény, amit az köteles bizonyítani, aki ennek folytán jogot igényel (l. fentebb 39. §.).

II. Az ember halálán kívül szükséges az örökléshez, hogy az elhunyt ember szerzőképes lett legyen. Szerzőképes ugyan mindenki, aki jogképes, s a jogképesség az embert születésétől kezdve haláláig megilleti, mégis az ünnepélyes szegénységi fogadalmat tett szerzetesek és apácák korlátozva vannak a vagyonszerzésben (l. I. köt. 202. l. és II. köt. 217. §. 3.); minélfogva a rájuk háruló vagyonban, amely a szerzeté lesz, a vérrokonok nem örökölhetnek (C. 1314. és 7122/1900.).

215. §. Megnyílás.

Megnyílás (*delatio*) alatt azt a jogi tényt értjük, amelynél fogva valakire nézve, bizonyos időponttól kezdve, öröklési jogosultság forog fenn.

A megnyílás nem az örökhagyóra való tekintetből felállított fogalom; nem azt jelenti, hogy elérkezett az az időpont, amelyben a hátramaradt vagyont más személynek kell juttatni, hanem az öröklésre hivatott személynek azt a jogi helyzetét jelzi, amelybe az öröklési kapcsolat révén jutott s amelynél fogva az elhunyt egyén hagyatékában részesednie joga lett. Akire rányílt valamely örökség, hagyomány, kötelesrész vagy halálesetre szóló ajándék, annak az öröklés, ebben az esetben, lehetségessé vált.

A megnyílás maga még nem öröklés ugyan, de kiváló *fontossága* főleg abban áll, hogy az örökség, hagyomány, kötelesrész és halálesetre szóló ajándék a *delatio* következtében *megszűnik pusztá váromány* lenni, s átszáll a jogosult örökösre, akik azt elfogadhatják, de vissza is utasíthatják.

De szükség van a megnyílásra, mint öröklési előfeltételre, azért is, mert fixírozni kell azt az időpontot, amelyben *a jogosultra nézve az öröklés lehetségessé vált*. Ez pedig *a megnyílás*

¹ Ezért az öröklési jog nem is kebelezhető be (Dt. r. f. XV. 36.), még ha az örökös társak osztályegyezségben (= öröklési szerződés) magtalan elhalás esetére egymást vagy lemenőiket neveznek is örökösöknek; ez ugyanis nem utóöröklés, hanem kölcsönös feltételes örökösnevezés. (Dt. r. f. XIV. 141., XXIII. 73.).

időpontjában következik be. Továbbá *e szerint az időpont szerint döntendő el, hogy nem forog-e fenn öröklési akadály*, pl. érdemtelenség, öröklőképtelenség. Ilyenkor operálunk a megnyilással; feltételezzük, mintha volna az illető javára *delatio*, s ha eldől, hogy akadály van, a *megnyílás* időpontját tekintve, az öröklésnek; megállapítjuk, hogy nincs neki öröklési joga, hogy tehát nem is nyílt meg reá az öröklés.

A *megnyílás időpontja* az örökségnél, a kötelesrészénél és a halálesetre szóló ajándékozásnál, valamint akkor, ha az első jogosult kiesett, az újabb jogosultra nézve is (*successiv delatio*), mindig az *örökhagyó halálának pillanatával* esik össze.

E szabály alól két kivétel van. Az *utóörökösré* az öröklés a kitűzött *feltétel bekövetkezésekor*, vagy a meghatározott *időpont elérézésekor*, tehát nem az örökhagyó halálával nyílik meg; az örökhagyónak ilyen kifejezett rendelkezése nélkül pedig az *utóöröklés az örökös halálakor* áll be.

Az *utóörököslésen* kívül még a *hagyomány* tekintetében áll fenn más szabály. Külön rendelkezés nélkül ugyan ez is az örökhagyó halálával nyílik meg, de *rendelhető* hagyomány valamely *jövendő tény vagy időpont beálltára* is; amikor is akkor következik be a megnyílás, ha a felfüggesztő feltétel beállt vagy a kezdő időpont elérkezett (Mdt. VII. 505.). Ide tartozik az olyan hagyomány is, amely a halálesetkor meg nem fogant vagy jövő tény által meghatározott személy javára szól. (Mdt. VII. 504.).

216. §. Az öröklésre jogosult személy létezése.

I. Az öröklésnek itt jelzett előfeltételében két alkotóelem van. Nem örökölhét az, aki az öröklés megnyíltakor: 1. már nem létezik, és 2. még nem létezik.

Úgy is szokták ezt a tételt kifejezni, hogy nem örökölhét az, aki az örökhagyó halálakor már nem él vagy még nem él. Ez a meghatározás azonban nem pontos, mert, mint tudjuk, a megnyílás nem következik be mindig feltétlenül az örökhagyó halálakor; így nevezetesen a hagyomány későbbi tény vagy időpont beálltakor is megnyílhatik: már pedig a megnyíláskor kell az öröklésre jogosult személynek léteznie; továbbá nincs figyelemmel arra, hogy az emberen kívül más személyek is

örökölni, amely személyekre nézve az életbenlételem nem találó kifejezés.

II. Ha az öröklésre kijelölt személy az öröklés megnyiltakor *már nem létezik*, a személyiség megszűnése tekintetében különbséget kell tenni a szerint, amint ember vagy más személy örökölt volna-e.

Az *ember* személyisége halál által szűnik meg; amit pótol egyes esetekben a holtánnyilváníítás.

Öröklési jogi szempontból fontos az a szabály, hogy a holtánnyilvánító ítéletben a halálozás idejéül megállapított napig vélemezni kell az eltűnt egyén életbenlételemét. Ha eddig a napig öröklés nyilik meg az eltűnt egyén számára, ez az örököseire fog hárulni, a holtánnyilváníítás által beálló megnyílás alapján. De az itt jelzett vélelemmel szemben igazolható a halál bekövetkezésének a napja, amikor is azután a halálozás bebizonyított időpontja szerint dől el először is az a kérdés, örököli-e az eltűnt egyén azt a vagyont, amely a holtánnyilvánító ítéletben megállapított elhalálozás időpontja szerint rá hárult volna; továbbá az, hogy a holtánnyilvánított egyénnek kik lesznek az örökösei.

Az *egyesület és alapítvány* megszűnésével, amelynek időpontja mindig pontosan megállapítható a megszüntető tény bekövetkezése alapján, a magánjogi személyiség is megszűnven, könnyű eldönteni, hogy létezett-e még a megnyíláskor a kérdéses személy.

Ha végrendeleti örökösnevezésnél fordul elő az az eset, hogy a kijelölt személy már nem létezik az öröklés megnyiltakor és a végrendeletben egyéb intézkedés nincs, a végrendelet *elhagyottá* (*Frank* szerint: üressé), azaz el nem fogadás következtében hatálytalanná válik (testamentum irritum); s ilyenkor törvényi öröklésnek van helye. (C. 1175/1876.). Ha pedig a hagyományos nem éri meg a hagyomány megnyílásának időpontját, egyéb rendelkezés hiányában hatálytalan lesz a hagyomány, s a terhelt személy javára esik.

Az itt *kifejtett szabályok alól soha nincs kivétel*, vagyis a már nem létező személy sohasem örökölni, s az ő jogán nem léphetnek fel az örökösei sem.¹

¹ A Főeladmány (VIII. 283.) feltételes örökösnevezést kétség esetében, a feltételes vagy időhöz kötött hagyományt pedig mindig sze-

III. Az öröklésre jogosult személy létezésének, mint öröklési előfeltételnek, az a, másik alkotóeleme, amely szerint *nem örökölhét az, aki az öröklés megnyíltakor még nem létezik* (C. 4908/1887.), szintén általánosan kötelező tétel ugyan, de két kivétellel. Általában véve ki kell emelni, hogy folytatólagos megnyílás esetében is, pl. ha az örökös egy év múlva utasítja vissza az örökséget, nem a visszautasítás, hanem az első megnyílás időpontja szerint kell megítélni, ki létezik már, hogy tehát kinek lehet öröklési joga.

a) Ez alól a szabály alól az *első kivétel* az, ha az öröklésre hivatott ember a megnyílás időpontjában már fogantatva van. A *méhmagzat* ugyanis éppen úgy örököl, mint a megszületett ember, de azzal a feltétellel, hogy utóbb élve születik. Ez a szabály a Hk. II. r. 62. cz. 2. §-án alapszik, amely szerint «a fogamzottnak a fogamzás idejétől a megszületett és élő fiakkal egyenlő joguk van». Ki kell azonban emelni, hogy — a Hk. I. r. 17. s a II. r. 62. cz. értelmében — a méhmagzatnak ez az anticipált jogképessége csak az öröklési jog terén áll fenn; mert általános tétel, hogy az ember csak születésétől kezdve jogképes. Ebből folyik, hogy a méhmagzat öröklőképessége, az öröklésnek megnyílása és az öröklés maga is mindaddig feltételesek, amíg a jogképesség az élve születéssel be nem áll.¹

b) *Második kivétel végintézkedésben tehető.* Az örökhagyó akaratából ugyanis öröklési joga lehet a megnyílás után születendő olyan embernek is, aki a megnyílás időpontjában még nem is méhmagzat; ez az öröklés azonban *utóöröklés* lesz (1877:

mélytelen jellegű részesítésnek tekinti, vagyis nem szükséges, hogy az örökös vagy hagyományos megérje a megnyílást, ha túlélte az örökhagyót.

¹ A méhmagzatra nézve megállapított kivétel vonatkozik nemcsak az örökhagyónak, hanem *az örökösnek utószülött gyermekére is*. Így pl. ha az apa előtt meghal a fiú, vagy érdemtelen, avagy lemond az öröklésről, ilyenkor a fiú leszármazói lépnek helyébe; még pedig nemcsak azok, akik az öröklés megnyíltakor már éltek, hanem az is, aki az öröklés megnyíltakor még csak fogantatva volt, ha utóbb élve születik. Áll ez a szabály folytatólagos megnyílás esetében is, amikor is tehát csak azok a lemenők nem örökölnek, akik az öröklés megnyíltakor már nem éltek; de a még élő lemenő s az akkor már létező méhmagzat örökölni fognak.

XX. t.-cz. 30. §., 1894:XVI. t.-cz. 79. §. 3. pont; továbbá örökölhet az olyan alapítvány, amelyet az örökhagyó halála utánra létesít végintézkedésében (C. 7025/1895., 6624/1903.); s örökölhet az utóbb keletkező egyesület is.

217. §. Öröklőképтелenség.

Az öröklőképesség nem valami külön képesség, s *megillet minden személyt*, akinek személyi minőségét a jog elismeri (C. 2242/1888.). Ebből kifolyólag nem is szokták, mert a jogosultnak személyi mivoltából önként folyik, külön pozitív öröklési előfeltételnek felfogni az öröklőképességet; annál is inkább, mert sohasem igazolandó, hanem az ellenfélnek kell az öröklőképтелenséget bizonyítania (Dt. u. f. XX. 39.), mint a delatióának és az öröklésnek akadályát.

Az öröklőképтелenség tárgyalandó tehát, vagyis az öröklőképesség hiánya, amely akkor áll elő, ha a törvény az öröklés bizonyos fajaira vagy eseteire nézve valamely személytől az öröklőképességet megvonta. Az ilyen személy egyébként jogképes marad; sőt lehet élők közt, valamint az öröklésnek korlátozás alá nem eső fajaiban és eseteiben öröklőképes is.

Az öröklőképтелен az öröklésből kiesik, mintha az öröklés megnyíltakor nem is élne.

Az öröklőképтелenség jogi hatályára nézve meg kell még jegyeznünk, hogy ipso jure hat, hivatalból tekintetbe veendő, független az örökhagyó akaratától; de csak akkor zárja ki a halálesetre való szerzést, ha az öröklés megnyíltakor forog fenn; előbb fennállott, vagy később bekövetkező öröklőképтелenség tehát nem jön figyelembe.

Az öröklőképтелenségnek négy esete van, még pedig: retorsio esetében öröklőképтеленek a külföldiek, s korlátozva van némely egyház, szerzetes és apácza öröklőképessége.²

¹ Az örökhagyó halálakor még meg nem született és meg nem fogant személynek örökösül való kijelölése csak mint utóörökös-nevezés bir joghatálylyal. (C. 10227/1906.).

² L. II. köt. 501. l. A 441/1905. sz. curiai ítélet (Gdt. XIII. 588. és 875.) szerint a vélt házasságból származó gyermek öröklőképтелен azokban a vagyonokban, melyek családi intézkedések által kizárólag csak a törvényes házasságból származó gyermekeknek vannak fentartva.

1. *A külföldiek öröklőképtelensége* tekintetében ki kell először is emelni azt, hogy elvileg itt is az öröklőképesség a szabály; mert az 'ösiségi nyiltparancs 14. §-a megszüntette az ingatlanszerzésnek 1848-ig fennállott, azt a korlátját, amely szerint ehhez belföldi állampolgárság kellett. Az öröklőképességnek általános szabálya azonban csak *a viszonyosság* feltétele mellett áll (Dt. u. f. XX. 39.); minélfogva abban az esetben, ha valamely külföldi állam a szerzéstől magyar állampolgárt eltilt, e tilalom mértékéhez képest *nincs meg a szerzőképessége* Magyarországon sem az illető állam polgárainak. A viszonyosságot csak akkor kell bizonyítani, ha kétségbe vonják, és ha a bíróság nem ismeri. A bíróság hivatalból is tehet lépéseket a viszonyosságra vonatkozó adatok beszerzése végett (1893: XVIII. t.-cz. 63. és 215. §.).¹

Egyéb öröklőképtelenségi eset nálunk sohasem volt. Nevezetesen nem bír hatálylyal a katonai büntetőtörvénykönyv 208. §-ának c) pontja, amely szerint a *katonaszökevények* öröklőképtelenek; mert az 1889: VI. t.-cz. (védtörvény) 62. §-a szerint a katonák magánjogi ügyei a polgári törvények alá tartoznak. De kérdéses, vajjon Erdélyben, a polgárosított határörvidéken és Fiumében az 1868. évi véderőtörvény hatályon kívül helyezte-e az optkv. 544. §-át, amely a katonaszökevények öröklőképtelenségére nézve a katonai törvényeket mondja irányadóknak. Némelyek a kérdésre nemmel feleltek. Szerintünk a katonaszökevények az említett területen is öröklőképeseek, mert a magyar állam egész területén hatályos 1867: XII. t.-cz. 14., 1868: XL. t.-cz. 54. és az 1889: VI. t.-cz. 62. §-a a katonai btkv. 544. §-át hatályon kívül helyezték. A katonaszökevényekkel egyenlő elbírálás alá esnek *a kivándorlók*, akik tehát nem öröklőképtelenek; mert az optkv. 544. §-ának ellenkező rendelkezését mái az 1868. évi véderőtörvény hatályon kívül helyezte, s nem mondanak ki öröklőképtelenséget az 1879: L. és az 1903: IV. t.-czikkek sem.

¹ Viszonyosság áll fenn Ausztriával, az 1882: XXIII. t.-cz. szerint Szerbiával, s a 2242/1888. sz. curiai ítélet szerint Romániával, de a 39. §-ban 9. pont alatt jelzett kivétellel; továbbá az 1908: XXVI. t.-cz. szerint Olaszországgal; úgy Franciaországgal stb. Montenegróban egyáltalán nem örökölhet idegen állampolgár az ottani alattvaló után; Texasban pedig ingatlant nem szerezhet. Ezen államok polgárai tehát nálunk is öröklőképtelenek a visszatartás alapján. Az egész török császárságban, Hedjaz tartomány kivételével, az 1867. június 18-án kelt törvény szerint, megszűnt az idegenekre nézve fennállott ingatlanszerzési tilalom, de a török alattvaló ingatlanára idegen, törvényi öröklésnek ma sincs helye. (L. *Dárday*: Igazságügyi törvénytár I. kötet, Nemzetközi jogsegély rovat.). A Boszniában és Hercegovinában illető-

2. *A kath. egyházakra, egyházi testületekre és javadalmas személyekre*, nézve, mint a 43. §-ban láttuk, kétséges, érvényben vannak-e a holtkézi törvények. Ha — amint hisszük — igen, akkor csak királyi jóváhagyás mellett szerezhetnek ingatlanokat öröklés útján ezek az egyházak, egyházi testületek és, javadalmuk számára, a kath. javadalmas személyek. Ezt megerősíti a 63. sz. curiai döntvény indokolásának utolsó bekezdése, mely szerint: »néhány szervezetek saját rendszabályaik szerint vagy a befogadás közjogi hiánya miatt szerzőképtelenek»; s így öröklőképtelenek is.

A törvényesen elismert hitfelekezetek öröklőképtelenek annyiban, hogy csupán imaházul, oktatási, nevelési és jótékonyági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottjaikra nézve lakásul használandó épületeket, ezekhez telkeket s temetőül szolgáló területeket szerezhetnek öröklés útján is. (1895: XLIII. t.-cz. 9. §.). A törvényesen el nem ismert hitfelekezetek pedig ingatlant egyáltalán nem örökölhetnek.

3. *A szerzetesek és apácák* öröklőképtelenségére nézve az 1715: LXXI. t.-cz. és az 1774. július 14-én kelt kir. rendelet a jogforrások.

Ügy jogi irodalmunk, mint hazai bírói gyakorlatunk mindenkor úgy értelmezték az 1715: LXXI. törvényezikket, hogy ezen törvény értelmében *csupán az ünnepélyes szegénységi fogadalmat tett szerzetesek és apácák* öröklésképtelenek (C. 2831/1903.), s hogy úgy a szerzetrend, mint a tagok öröklőképessége a kérdéses szerzetrend alapszabályai szerint, döntendők el (C. 674/1905.).

A most említett két jogforrás abban tér el egymástól, hogy az utóbbi *saját személyében, illetve saját maga számára ad öröklőképességet az ünnepélyes szegénységi fogadalmat tett szerzetesnek és apácának*, olyképpen, hogy 400 koronát meg nem

séggel bírók, a megszállott tartományok kormányának 2442/1885. sz. rendelete szerint, a viszonyosság alapján, ugyanolyan elbánásban részesülnek Magyarországon, mint az osztrák állampolgárok. Tétéles rendelkezés nélkül kétséges, vajjon, ha az öröklőképtelen külföldi személy kiesése okából mások örökölnék, a kiesett külföldinek belföldi hitelezői kérhetnek-e kielégítést abból a vagyomból, amit öröklőképessége esetén adcsuk kapott volna. Ha a vagyombukott az örökséget viszszaautasítja, ennek helye van, s ugyanazon legis ratio alapján meg lehet ezt engedni itt is.

haladó évjáradékot lehet végrendeletileg hagyni nekik; de az évjáradék tőkéjét nem a szerzetnek, hanem az államkincstárnak kell átadni, hogy az haláluk után rokonaikra szálljon.

Az 1715: LXXI. t.-cz. szerint pedig az *ünneplýes szegénységi fogadalmat tett szerzetes és apácza magának semmit nem szerezhethet*, sem élők közt, sem halálesetre; hanem abban az esetben, ha az a szerzet, amelybe tartozik, birtokképes, ennek a javára és ennek a személyében bír szerzőképeséssel, vagyis *amit örököl, vagy ajándékba kap, a szerzeté lesz* (C. 674/1905.). Az öröklés mértékét következőképpen szabályozza az id. törvény: végrendelet alapján bárkitől, bármennyit örökölhet a szerzetes vagy apácza (ugyanaz a szabály az ajándékozássra nézve); de törvényi öröklés jogcímén egyedül felmenői után örökölhet és csupán az ősi, ma az öröklött vagyonból; ebből is csak osztályrészének $\frac{1}{10}$ része jut neki, s az $\frac{1}{10}$ rész 10,000 koronát meg nem haladhat. A felmenőtől rászálló öröklött vagyont nem természetben, hanem pénzben kapja a szerzetes és az apácza; míg oldalágon és szerzett vagyonból törvény alapján sohasem örökölhet.¹

¹ A szerzetes és apácza törvényi öröklése ezek szerint eltér a többi lemenő törvényi öröklésétől, mert ez utóbbinál a vagyonnak öröklött vagy szerzett minőségét sohasem kell vizsgálni; míg a szerzetes és apácza öröklésénél igen, mert csak az öröklött vagyonból kapja örökrészének $\frac{1}{10}$ -részét, mint „a rend szerzési és birtoklási organuma“ (Grosschmidt meghatározása). „Absolute nihil aliud, quam ex rata sua portione provenientem decimalitatem.“ A győri táblának határozatárba felvett 1896. évi 15. sz. határozata egyedül áll a judicaturában, s helytelenül mondja ki, hogy az 1715: LXXI. t.-cz. elavult, és hogy a szerzetesek korlátlanul szerzőképesek. A 2831/1903. sz. curiai ítélet is kiemeli, hogy a 63. sz. curiai döntvényben egyenként fel vannak ugyan sorolva a holtkézről intézkedő, azok a törvények, amelyek jogreadíngnek az ősiség eltörlésével beállott teljes átalakulása következtében elavultaknak tekintendők: a szerzetesek öröklési képességet korlátozó 1715: XXII. törvényzikk azonban ebben a döntvényben felemlítve nincsen, és ebből folyólag nem fogadja el a Curia azt a jogi álláspontot, amely szerint ezt a törvényt is elavultnak lehetne tekinteni, még pedig annál kevésbbé, mert ezzel a törvénnyel ellentétes bírói gyakorlat jogéletünkben nemcsak nem gyökerezett meg, hanem ellenkezőleg összes hazai íróink a szerzeteseket és apáczákat részben az előbbi jogállapotnak megfelelően, még jelenleg is öröklésképteleneknek nyilvánítják. (L. II. köt. 501. és 505. l. is.).

Saját rendjük szabályai még az ünneplýes szegénységi fogadal-

218. §. Érdemetlenség.

I. Az érdemetlenséget, mint öröklési akadályt, elismeri ugyan a magyar magánjog, de részletes szabályaink erről nincsenek. Az alapelv az, hogy az örökhagyó személye vagy végintézkedése ellen elkövetett súlyosabb vétkes cselekmények kizárnak az öröklésből.

A bírói gyakorlat a Hk. I. r. 14. és 16. s a II. r. 43. czíme, továbbá az 1625: VI. s az 1723: XI. t.-cikkek alapján honosította meg ezt az intézményt. *Hűtlenség (nota infidelitatis)* esetében ugyanis a bűnös fél és ártatlan rokonai közt az öröklés fonala megszakadt; ugyanezt az alapgondolatot a mai, változott viszonyokra alkalmazva, helyes volt az örökhagyó személye vagy végintézkedése ellen súlyosan vétkezőt, mint érdemetlent, az öröklésből kirekeszteni.¹

Ezen az alapon az örökhagyó ellen elkövetett *gyilkosság és szándékos emberölés* (C. 988/1886.² 11,595/195., 2973/1904.), halált okozó súlyos testi sértés (Mdt. VII. 654., Md. I. 183.), s az örökhagyó *végrendeletének megsemmisítése, eltitkolása vagy elsikkasztása* (C. 3378/1888.)³ érdemetlenségi esetek. Érdemetlen az a nő is, aki a férj gyilkosával házasságtörő viszonyt folytatott, s a tett elkövetése után őt pártolásban részesítette (C. 10,020/1890.); érdemetlen továbbá az is, aki végintézkedéskényszeríti az örökhagyót, vagy megakadályozza őt a végintézkedés tételében, vagy annak megváltoztatásában; s végül érde-

mat nem tett szerzetesekre és apácákra nézve is foglалhatnak magukban bizonyos korlátozást; így a congregatiót illeti a tagok vagyonának hasznélvezete, amíg a rend kötelékébe tartoznak. (C. 2831/1903.).

¹ Az érdemetlenségnek öröklési akadálylyá való tétele jogérzetünknek követelménye. Az örökhagyó személye vagy végintézkedése ellen elkövetett súlyosabb bűncselekmények az irányában való kegyeletet anynyira megsértik, hogy a vétkes felet az öröklésből teljesen ki kell rekeszteni.

² Ezt az esetet részletesen tárgyalja *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 270—274. l. V. ö. még *Wizinger* Károly: J. K. 1882. 127. l.

³ Ha a nő férje után maradt végrendelet fölfedezésére irányuló s elfogadott esküt le nem teszi, úgy ő, a végrendelet eltitkolása vagy megsemmisítése következtében, mint érdemetlen, az öröklésből ki van zárva. (Dt. IV. f. I. 168.).

metlen a nő az özvegyi jogra, ha a házasság az ő hibájából szakadt meg (C. 4097. és 4371/1903.), s ha (esetleg mint özvegy) erkölcstelen életet folytat (C. 5383/1904.).¹

Az érdemetlenségnek az az esete, ha az örökös az örökhagyó végrendeletét megsemmisíti, eltitkolja vagy elsikkasztja, az örökhagyó halála után is bekövetkezik. Továbbá érdemetlen lesz, aki a végrendeletet megszegi, pl. kiadja tilalom ellenére az örökös iratait, leveleit. Ez az ú. n. *utólagos érdemetlenség*.

Ezekre a cselekményekre vonatkozólag ki kell emelni, hogy csak akkor minősíthetők öröklési akadályoknak, *ha szándékosan követték el őket*. Bármily súlyos, de gondatlanságból elkövetett cselekmény sosem tesz érdemetlenné. Rendszerint *bűncselekmények*, nevezetesen büntettek ugyan az érdemetlenségi okok, de *nem esnek mindig büntetőjogi beszámítás alá*. Annyi azonban bizonyos, hogyha beszámítást kizáró okok forognak fenn (btkv. 76—80. §.), vagy ha a tettes vagy részes a bűnösség felismerése szükséges belátással nem bír (btkv. 83., 84. és 88. §.), az érdemetlenség nem állapítható meg. Az érdemetlenséget mindig az öröklési per bírósága, tehát polgári bíróság mondja ki. Nem szükséges, hogy a cselekményért büntető úton felelősségre vonják az illetőt. Mellékes, hogy milyen indokból (nyereségvágy, bosszú stb.) cselekedett az érdemetlen fél, s hogy más javára vagy saját érdekében követte-e el a vétkes cselekményt; a tény maga, a célzatra való tekintet nélkül, érdemetlenségi ok.

II. Az érdemetlenségnek ugyanaz a jogi következménye van, mint az öröklőképtelenségnek, vagyis: *az érdemetlen kiesik*, mintha az öröklés megnyíltakor nem élne, s ha kötelesrészre jogosult volna is, nem kap semmit a hagyatékból.

Minthogy az érdemetlenség csak egy bizonyos öröklésnek a törvényi akadály, míg az öröklőképtelenség általán véve zár ki

¹ Ez az ítélet megállapította az érdemetlenséget azon az alapon is, mert a férj kirekesztette nejét arra az esetre, ha vadházasságra lépne. De jól megjegyzendő, hogy a végintézkedésben nem szabható meg az érdemetlenség joghatásával az, hogy mely esetek bekövetkeztével kívánja az örökhagyó az örököszt érdemetlenné tekinteni, mert a tételes jog írja körül az érdemetlenség eseteit, s az e fajta intézkedés csupán bontó feltételnek lesz sokszor tekinthető, aminek az a fontos következménye van, hogy az ilyen részesített — ha kötelesrészes — megkapja törvényes osztályrészét, míg az érdemetlen semmit sem kap. (V. ö. Jogállam 1906. évi 296. l.).

az öröklésből, az érdemetlenséget *viszonylagos öröklőképtelenségnek* is szokták nevezni.

Egyezik az érdemetlenség az öröklőképtelenséggel abban is, hogy csak arra a személyre terjed ki, akinél a törvényes akadály fenforog; ennek *a megnyíláskor már élő vagy megfogant lemenői azonban nincsenek kizárva*, a felmenő képtelensége vagy érdemetlensége okából, az öröklésből, és saját jogukon (*törzsegységi rendszer*) megkaphatják azt az örökséget, amelyre nézve felmenőjük kiesett.¹ (C. 988/1886., 2957/1904.).

Egyébként a két akadály lényegesen eltér egymástól. Így *az érdemetlenséget hivatalból nem veszik tekintetbe*. Érvényesíteni kell ezt az akadályt a bíróság előtt vagy kereset, vagy kifogás alakjában, még pedig a rendes elévülési idő alatt. Míg jogerős ítélettel nincs kimondva az érdemetlenség, semmi hatása nincs; bár az érvényesített érdemetlenség a megnyílás időpontjáig visszahat.²

Az érdemetlenség továbbá *függ az örökhagyó akaratától, ki azt megbocsáthatja*. Megbocsátás által ez az akadály elenyésczik. A megbocsátásnak azonban csak akkor van ez a jogi hatálya, ha bebizonyítják, és ha az örökhagyó a vétkes cselekményről tudva nézi el a kegyeletsértést. A megbocsátás nincs alakszerűséghez kötve; *formátlanul is létrejöhét*, a körülményekből és bizonyos tényekből is lehet rá következtetni; feltételes is lehet, pl. a jövőben tanúsítandó magaviselettől teheti függővé az örökhagyó.

III. Az érdemetlenség mellett, amely nemcsak a vérrokonokra terjed ki, hanem idegenekre is, fennáll a kötelesrészeseikkel szemben alkalmazható *kitagadás intézménye* is (1. alább 259. §.); mert egymaga sem az egyik, sem a másik nem volna elegendő. Vannak ugyanis olyan, kevésbé brutális sértések, amelyeket érdemetlenségi okokká tenni minden esetben hely-

¹ Az érdemetlen csak az öröklésből van kizárva, s ha kiskorú gyermekeire szállt a vagyon, kezeli ezt is, és haszonélvezeti joga van rajta; ha csak az örökhagyó másként nem rendelkezett.

² Az érdemetlenséget kimondó ítélet tehát annyiban constitutív, hogy meghozatala előtt az érdemetlenség jogi következményei be nem állhatnak; addig örökös az illető, birtokba veheti és bírhatja az örökséget. Ha azonban érdemetlennek mondja ki őt az ítélet, az örökséget tartozik kiadni, s mint rosszhiszemű birtokos felelős. V. ö. Fő-előadomány VIII. 1—8. és *Katona* Mór: J. K. 1906/14.

telen lenne, de mégis annyira méltatlanná tehetik, az örökhagyó nézete szerint, a fenforgó körülmények között, a vétkes felet az öröklésre, hogy a kitagadás jogát nem lehet elvonni az igaz ok nélkül megsértett örökhagyótól. Viszont a kitagadás mellett amely csak érvényes végintézkedésben tehető meg, szükség van az érdemtelenség intézményére is azért, mert nálunk az emberek nem szeretnek végrendelkezni, s ha a vétkes fél csak kitagadás esetében nem részesülne az örökségből, a végrendelet nélkül elhalt örökhagyó után méltatlanok örökölhetnének. Ezenkívül a kitagadás sok esetben nem is alkalmazható, pl. ha a vétkes fél megölte az örökhagyót, ha az örökhagyót képtelenné tette, avagy fenyegetés vagy megtévesztés által megakadályozta a végintézkedés tételében, vagy ha a végintézkedést az örökhagyó halála után meghamisította. Ki van zárva továbbá a kitagadás akkor is, ha az örökhagyónak nincs végrendelkező képessége. Szükség van végül mindkét intézményre azért is, mert kitagadni csak kötelesrésztre jogosultat lehet; ellenben az érdemtelenség az öröklés mindegyik neménél alkalmazható.

Az érdemtelenségi esetek tulajdonképpen *minősített kitagadási okok*; mert kétségtelen, hogy a kitagadási okokon kívül ki lehet tagadni a vétkes felet az érdemtelenségi okok alapján is. Ennek két előnye van: ha, az örökhagyó kitagadja az érdemtelent, ez biztosan elesik az örökségtől; míg különben csak akkor nem örököl az érdemtelen, ha az érdemtelenséget érvényesítik ellene; mert ez hivatalból figyelembe nem vehető, míg a kitagadás igen; másodszor kitagadás esetén bizonyos, hogy az örökhagyó az érdemtelennek meg nem bocsátott, s a kitagadással szemben az örökhagyó elnéző, békülékeny magatartásából, amelyet talán tanúsított a vétkes fél irányában, megbocsátást levonni sohasem lehet; míg ki nem tagadás esetében ez a kérdés mindig felvethető és megoldásra vár.

219. §. Az öröklésről való lemondás.

I. Az öröklésről való lemondás azt jelenti, hogy valaki, aki túlélés esetében az örökhagyó után törvény vagy végintézkedés alapján örökölné, öröklési jogáról *előre* leköszön.¹

¹ Az öröklésről való lemondás intézményének egyesek szerint nincs létjogosultsága, mert az örökhagyó, a kötelesrésztre jogosultak kivéte-

Ez a, harmadik öröklési akadály annyiban egyezik a már tárgyalt öröklőképtelenséggel és érdemtelenséggel, hogy ez is *eltávolítja a megnyílást*, s a kiesés esetei közé tartozik; mert *a lemondó fél*, minthogy *az öröklési kapcsolatból* lemondása által *előre kilépett*, szintén *nem örökölhét*, s úgy kell tekinteni, mintha az öröklés megnyitakor nem élne.¹

Az öröklésről való lemondás intézménye, tételes alap nélkül ugyan, de él magánjogunkban; és meg kell különböztetni *az örökség visszautasításától*, amely speciális öröklési akadállyal csak már megnyitott öröklésre nézve lehet helye.

II. Az öröklésről való lemondás módját illetőleg kiemeljük, hogy annak mindig *szerződésben kell történnie*; s nem elég a lemondó *egyoldalú nyilatkozata*. A szerződést, amelyre nézve alakszerűség nincs előírva (Dt. u. f. XXXI. 40.), *a lemondónak és az örökhagyónak kell megkötnie* (C. 5879/1903.); s harmadik személy után megnyitott öröklésre nézve más személyek közt létrejött lemondó szerződés érvénytelen.²

lével, bárkit kizárhat az öröklésből; ha pedig előre való részesedés fejében történt a lemondás, a kívánt eredményt el lehet érni a betudással is; végül igazságtalanságokra vezethet, mert esetleg megrövidül a lemondó örökös, ha utóbb tetemesen megnövekszik a hagyaték vagy csökken az örökösök száma, s ebből családi gyűlölség és perlekedés támadhat. A lemondás intézményét mégis helyes volt elismerni, mert népünk szívesen él vele; továbbá mert bizonyos tekintetben hűzgapótló ez az intézmény, s azokban az esetekben, amelyekben ugyanazt az eredményt lehetne ugyan érni más úton is, helyesebb az előre való lemondás, mert a betudás mindig bonyolítja és nehezíti az öröklési eljárást, s különösen az előre kiadott javak értékének megállapítása tekintetében sok vitára és perre adhat okot.

¹ Aki lemondott, az örökhagyónak élők közt tett intézkedését, kötelestől megsejtése címén meg nem támadhatja. (C. 7611/1900.) A lemondás daczára is lehet a lemondó fél javára végrendelkezni. (C. 4912/1902., 6921/1903.).

² Nem szabad azonban ezt az esetet összetéveszteni az ú. n. *pactum de repudianda hereditate* nevű szerződéssel, melyet az örökhagyó halála után lehet megkötni olyan feltételes öröklésre nézve, mely még nem nyit meg, s a jogosult arra kötelezi vele magát, hogy a reá nyilandó örökséget vagy hagyományt vissza fogja utasítani. Eltér továbbá mindkét szerződéstől a *pactum de hereditate tertii viventis*, amelyet az örökhagyó életében, az ő utána megnyilandó öröklés tárgyában (elidegenítés, terhelés, lemondás, elfogadás, osztály) csak oly személyek köthetnek, kik törvényi örökösai körébe tartoznak (pl. testvérek a szülők

Házastársak közt azonban itt is érvényességi kellék a közjegyzői forma; valamint jegyesek közt is, ha a lemondás tárgya ingatlan vagyon. (1886: VII. t.-cz. 22. §.). Nem önjogú személy lemondása, ha visszteher nélkül történt, gyámhatósági jóváhagyás mellett sem érvényes (1877: XX. t.-cz. 20. és 113.); különben pedig a törvényes képviselő beleegyezése és gyámhatósági jóváhagyás kell. Ha kiskorú az atyjával köt ilyen szerződést, kirendelt gondnok jár el a gyermek nevében (u. o. 30. §. a) pont.¹

III. Lemondani törvényen, végrendeleten, öröklési szerződésen és halálesetre szóló ajándékozáson alapuló öröklésről egyaránt lehet. A lemondás azonban csak akkor érvényes, ha *öröklési kapcsolatban van a jogosult*. Ennélfogva a törvényi öröklésről csak a házastárs és a törvényi örökösök körébe tartozó rokon mondhat le; az államkincstár pedig sohasem. Nem szükséges, hogy a lemondó rokon legelső legyen a törvényi öröklési rendben.

A végrendeletben és öröklési szerződésen alapuló örökségről vagy hagyományról pedig az mondhat le, akit az örökhagyó

után rájuk néző örökségi igény felől: Dt. III. f. XIII. 84. C. 5879/1903.); mások közt létrejött ilyen szerződés semmis. Az ilyen szerződés csak az örökség megnyitásával lép hatályba; előbb tehát sem az öröklési jog érvényesítése, sem annak megóvása iránt per nem indítható. Ha a leendő örökhagyó is hozzájárul a szerződéshez, öröklési szerződés forog fenn s ennél fogva alakszerű ügylet (I. alább 250. §.). De a szerződés nem korlátozza az örökhagyót a szabad rendelkezésben. (Mdt. I. 188.) (L. alább 238. §.); Terv. 1951. §., Főelőadmány VIII. 18—24.). Végül külön faja a szerződéseknek a már *megnyitott örökség elidegenítése* (Erbchafts Kauf). Mind a háromnak kötelmi jogi hatálya van (I. fentebb 204. §.).

¹ V. ö. még Főelőadmány VIII. 8—11. és 1894: XVI. t.-cz. 66. §., amely §. szerint a hagyatéki eljárásra azzal idézendő meg az örökös, ha a lemondás nincs közokiratba vagy hitelesített magánokiratba foglalva, hogy meg nem jelenése esetében a bemutatott okirat tartalmát valónak fogják tekinteni.

Ha törvényes képviselő nélkül szerződik így a kiskorú, a lemondás érvénytelen, de a kapott értékből *Grosschmid* szerint (Fejezetek I. 261.) annyi betudandó, amennyivel ő a megnyitáskor vagy nagykorúvá váltakor gazdagodott; szerintünk — ha leszármazók örökölnék — az egész betudandó a collatio szabályai értelmében (I. 270. §. III.), s csak egyéb eseteknél alkalmazandók *Grosschmid*-nek az általános szabályokkal egyező (I. 40. §.) tanítását.

végintézkedésében, mint örököszt vagy hagyományost, részesített. Ugyanez a szabály halálesetre szóló ajándékozásnál.

IV. A lemondás, terjedelmére nézve, vagy *korlátlan*, vagy *korlátolt*. Előbbi esetben az egész örökrészre vonatkozik, s a lemondó kötelesrészt sem követelhet, hacsak ehhez való jogát külön fenn nem tartotta. Korlátolt a lemondás, ha a jogosult csak a jutalék egy részéről, pl. az örökség, a hagyomány feléről, vagy a kötelesrésztől, avagy csak az egyik alapon reá néző öröklésről mond le.¹

Korlátozható a lemondás *feltétel* vagy *időhatározás* által is.

A lemondás lehet *általános*, vagy szólhat *bizonyos személy javára* (Dt. u. f. XXXV. 29., III. f. IX. 74.).

Fontos szabály, hogy külön *kikötés* nélkül a lemondás *sohasem hat ki az ivadékokra*, mert ezek is ugyanabba a rokonsági törzsbe tartozván, mint a lemondó előd, saját jogukon jutnak az örökléshez, s az előd erről a jogukról nem rendelkezhetik. Szóval ugyanaz a szabály, mint az érdemetlenség, öröklőképtelenség, visszautasítás, kirekesztés vagy kitagadás esetében.

Minthogy azonban a lemondó fél legtöbbször *örökrészának kielégítése fejében* mond le az örökségről, meg kell mégis engedni, hogy *kifejezett rendelkezés mellett a lemondás a lemondó rokonnak ivadékára is kihatasson*; mert különben előbb a lemondó fél, s aztán ivadékai részesedhetnének ugyanabból a vagyonból. De ha a lemondó fél ivadéka örököl, az ő felmenője által a lemondás fejében kapott ellenérték betudandó. Különösen hangsúlyozni

¹ Ha az örökös csak a kötelesrésztől mond le és nem marad végintézkedés, törvényi öröklési jog illeti a lemondó felet éppen úgy, mintha lemondás nem történt volna; de ilyenkor, valamint akkor is, ha a kötelesrésztől lemondó fél az örökhagyó előtt hal meg, a lemondás fejében kapott ellenérték betudandó az örökrészbe. Ez a döntés azért helyes, mert a kötelesrésztől lemondó fél tulajdonképpen a végrendeleti örökösök javára mondott le s az örökhagyó azért mondatta őt le, hogy végrendeletet fog alkotni, amelyet a kötelesrészt se gátoljon; ha már most nincs végrendelet, egyik feltevés sem következett be s így hiányzanak azok, akiknek javára a lemondás szólt s törvényi öröklésnek lesz helye, amelyre a lemondás célzata nem vonatkozott. C. 357/1899.: Az ellenérték fejében történt lemondás az ellenkező kijelentése nélkül csak a lemondás idejében megvált vagyonból járó örökrészre vonatkozik.

kell, hogy az ivadéokra is kiható lemondásnak *csak törvényi öröklés esetében van helye.*¹

V. A felek a lemondási szerződést újabb szerződéssel bármikor megszüntethetik.

A csődtörvény 28. §. 1. pontja szerint a tömeggondnok *megtámadhatja a közadósnak az öröklésről való lemondását*, ha ez a csődnyitást megelőzőleg két éven belül történt, s a csődhitelezők követelései a lemondás idejében már fennállottak. (Hd. I. 79.). Sikeres megtámadás esetében az örökség, hagyomány, kötelesrész, vagy halálesetre szóló ajándék csődvagyon lesz.² A közadós egyes hitelezőjét — a csődtörv. 4. §-a értelmében — nem illeti meg a megtámadási jog. (C. 9402/1905.).

¹ De figyelembe veendő akkor is, ha az örökség megnyilta előtt történt. (C. 10240/1906.). A lemondás fejében adott érték vissza nem követelhető. (C. 4169/1891.).

² Ha a lemondás célja az volt, hogy a lemondó fél hitelezői elől elvonják a fedezetet, ez a hitelezőkkel szemben hatálytalan: C. I. G. 74/1898., 250/1902. Ellentétes és helyes: C. I. G. 588/1901., mert az örökhagyó életében a lemondónak a kérdéses vagyonhoz öröklés jogcímén igénye nincs s így nem idegenít el olyan vagyontárgyat, amely a hitelezők kielégítésére szolgált volna (Mdt. VII. 325.).

Második cím : Törvényi öröklés.

220. §. A törvényi öröklés terjedelme.

I. E kérdés megoldásánál elvi és gyakorlati szempontokat kell figyelembe venni, ha pontosan körül akarjuk határolni azt a teret, amelyre a törvényi öröklésnek helye lehet.

Elvileg úgy áll a kérdés, hogy törvényi öröklésnek akkor van helye, ha az örökhagyó után végintézkedés nem maradt, vagy ha ő végintézkedésében *örököst nem nevezett*, avagy csak a hagyatékat *egy részére nevezett*, végül ha *az örökösnevezés nem lép hatályba*. Ez a szabály azon az alapelven nyugszik, hogy minden hagyatékra nézve kell lennie universalis successor^{nak}, akár törvény, akár végintézkedés alapján. Ez az elv aztán, ha következetesen keresztülviszszük, oda vezet, hogy még akkor is helye van törvényi öröklésnek, ha az örökhagyó az egész hagyatékát kimerítette hagyományokkal, de örököst nem nevezett. A vagyon — e szerint a felfogás szerint — mint egész, átszáll ilyenkor is a törvényi örökösre, aki »az örökhagyó személyiségét folytatja«; vagyis lehet *inane nomen* az örökös helyzete is, anyagilag véve; s mégis van egyetemes jogutódlás, mégsem csökken alakilag a törvényi öröklés tere, s megilleti a törvényi örököst ilyenkor is a hagyatékat birtokba vétele és a hagyományok kielégítése.

Gyakorlatilag fogva fel a kérdést és a mai tisztultabb nézetnek hódolva, úgy áll a dolog, hogy amint nem száll át *a vagyon mint egész* az örökösre, éppen úgy *nem kell folytatni az örökhagyó személyiségét*; minélfogva abban az esetben, ha az egész hagyatékot hagyományok merítik ki öröknevezés nélkül: tárgyaltan a törvényi öröklés, s nincs is szükség reá, aminthogy az a tör-

vényi örökös, akinek semmi sem jut, nem is szokta átvenni az egész örökséget; nem is szokták átadni neki a bíróságok, hogy aztán ő elégítse ki a hagyományokat. Szóval a mai felfogás szerint *nem kell okvetlenül egyetemes jogutódnak, örökösnek, maradnia.*

Ebből a felfogásból kiindulva, a törvényi öröklés terének, terjedelmének megállapításánál nem arra kell elsősorban figyelemmel lennünk, vajjon történt-e örökösnevezés a végintézkedésben, hanem arra, kimeríti-e teljesen a végintézkedés a hagyatékot; s *ha kimeríti*, jöllehet örökösnevezés nélkül, *és hatályba is lép, akkor, nincs helye*, mert nincs gyakorlati jelentősége, *a törvényi öröklésnek*; ha pedig csak részben meríti ki a végintézkedés a hagyatékot, vagy csak részben lép, bármely oknál fogva, hatályba, törvényi öröklésnek lesz helye.¹

E tanítás és ezen gyakorlati szempont daczára is elvileg semmi akadályja nincs annak, hogy, ha nem nevezett örököst az örökhagyó, jöllehet végintézkedése az egész hagyatékra kiterjed és hatályos is lesz, felléphessen a törvényi örökös, és őt annak elismerheti, minden részeltetés nélkül, a hagyatéki bíróság.

II. Fontosabb a törvényi és végintézkedésen alapuló öröklésnek egymáshoz való viszonya akkor, ha *feltétel, vagy időpont tűzése mellett rendelkezett vagyonáról az örökhagyó*. Ilyenkor kimerítheti a végintézkedés az egész hagyatékot, mégis helye lesz, ha más rendelkezés nincs, a törvényi öröklésnek; még pedig vagy a megnyiláskor *azonnal*, a felfüggesztő feltétel vagy a kezdő időpont bekövetkezéséig, vagy pedig *utóbb*, t. i. a bontó

¹ A végintézkedés által való örökösnevezés körébe tartozik ugyan, de már itt rá kell röviden mutatnunk arra, hogy ha *határozott részekre* rendelt örökösöket az örökhagyó, s a jogosultak valamelyike kiesik, az ő része a törvényi örökszre száll; míg ha *általánosságban* vannak többen örökösül nevezve, s egyikük kiesik, az egészen a megmaradt örököstársak osztozkodnak, vagyis *növedékjognak* lesz helye. Ha azonban egy örökrészre többen vannak örökösöknek nevezve, egymásközt növedékjoguk van az örökrész keretén belül.

A törvényi öröklés irodalma, mint általában véve egész örökjogunké, nem valami gazdag. Kiemelendők, a 120. §-nál már id. művek mellett, *Katona*: 35. §-nál id. m. 1—37. l., *Y.*: A gyermekek örökléséről cz. mű, *Weinmann* Fülöp tervezete (Jogállam, 1902.), *Petrovich* Lajos: M. K. 1902/25., *Alföldy* Ede: u. o. 1902/31., *Kiss* Géza: M. K. 1902/46., *Jogállam* 1902. *Szászy* Béla: M. J.-U. 1906. és *Szerző*: Ü. L. 1899/10—11., *Jogállam* 1902. czikkei.

feltétel vagy a végző időpont beálltakor. Ezen az elven alapszik az *utóöröklés* intézménye, amelynek lényege az, hogy az örökös rendszerint csak haszonélvezet illeti, s az utóöröklés megnyíltakor köteles az utóörökösnek kiadni a hagyatékot (l. alább 236—238. §.).

III. A törvényi öröklés terjedelme vitás lehet akkor, ha a *törvényi örökösnek végintézkedéssel is juttat valamit az örökhagyó*. Elvben úgy kell a kérdést eldönteni, hogy a törvényi örökrészből *nem kell levonni* azt az értéket, ami a végintézkedés alapján jár a törvényi örökösnek. Kivétel a *kötelesrész*, amelybe a bármily címen halálesetre juttatott értéket be kell számítani. (l. alább 270. §.). Egyébként pedig magyarázat kérdése a végintézkedésben körülírt juttatásnak viszonya a törvényi örökléshez; s ha az tűnik ki, vagy ha azt lehet feltenni, hogy ez a külön juttatás a törvényi örökrész kielégítésére szolgált, akkor a jogosult nem kap egyebet.

Ugyanaz a kérdés merül föl akkor is, ha a végintézkedés *nem meríti ki teljesen a hagyatékot*, vagy ha azt rendeli, hogy bizonyos hagyatéki tárgy ne illesse a végrendeleti örökös. Ilyenkor, ha a legközelebbi fokban levő egyének a végrendeleti örökösök, az előbbi esetben azt kell feltenni, hogy a törvényi öröklésre ők hivatvák; az utóbbiban pedig azt, hogy a végrendeleti öröklés alól kivett tárgy a távolabbi törvényi örökösökre szálljon. Ugyanez a döntés akkor, ha pl. (lemenők nem lévén) házastársát nevezte ki általános örökössé a végrendelező; az előbbi esetben mindent megkap a házastárs; az utóbbiban pedig a kivett vagyontárgy a felmenőkre és oldalrokonokra száll.

IV. A törvényi öröklést elvileg *nem lehet teljesen kizárni*, ha kötelesrésztre jogosítottak vannak, mert ekkor a hagyatéknak bizonyos része ki van véve a végintézkedés szabadsága alól. Az aztán más kérdés, hogy miképpen, talán hagyományrendeléssel, elégítik ki a *kötelesrészesek jogát*; tény, hogy az ő joguk a végintézkedés ellenére is érvényesíthető s hogy a szabad végintézkedés annyiban nem terjed ki a kötelesrészeseknek törvény szerint járó jutaléka, hogy ennek értékét *másoknak nem juttatja az örökhagyó*.

Ha a nem kötelesrésztre jogosult ági örökös elégíti ki hagyományokkal az örökhagyó, ez nem azonos eset azzal, ha a kötelesrészesnek rendel, egész jutaléka erejéig, hagyományt. Az

ági örökös ilyenkor valósággal mint hagyományos örököl; míg a kötelesrészesnek rendelt hagyomány csak az őt illető és tőle anyagilag el nem vonható törvényi öröklést öltözteti hagyomány alakjába.

221. §. Törvényi öröklési kapcsolat.

I. A törvényi öröklés *a házastársi és a rokoni viszonyon alapszik*. Akik vagy házastársi, vagy rokoni viszonyban állanak egymással, meg van nekik adva a lehetőség, hogy törvényi örökösei legyenek egymásnak.

Azok a személyek, akik egymás hagyatékában törvény alapján örökölhetnek, *törvényi öröklési kapcsolatban* vannak.

E kapcsolat megállapításánál csak az az egy szempont dönt, hogy fenforog-e a rokoni vagy házastársi viszony azok közt a személyek közt, akikre nézve el kell dönten: törvényi öröklési kapcsolatban állanak-e egymással. Aki nem házastárs vagy nem rokon, sosem tartozhatik a törvényi öröklési kapcsolatba.

A rokoni viszony feltétlenül törvényi öröklési jogot ad a végtelenig (*in infinitum*), vagyis bárki minden rokonával törvényi öröklési kapcsolatban van.

II. A törvényi öröklési kapcsolatot *speciális öröklési előfeltételnek* is nevezhetnők, mert a törvény alapján való öröklésnek elengedhetetlen kelléke; s aki nem tartozik ebbe a kapcsolatba, nem lehet törvényi öröklési joga.

Azt a kérdést, vajjon törvényi öröklési kapcsolatba tartozik-e valaki, *a megnyílás időpontja szerint kell eldönteni*; mert a törvényi öröklés mindig ekkor nyílik meg. Aki *már* nem tartozik a kapcsolatba, pl. megszűnt a házasság, vagy az örökbe fogadást előbb felbontották, vagy *később* kerül bele, pl. utólagos házasságkötés által, vagy a megnyílás után törvényesítik, az nem örökölhet törvény alapján.

Ki kell még emelni, hogy fennállhat ugyan a törvényben körülírt rokoni viszony, de még sem tartozik a törvényi öröklési kapcsolatba az, aki valamely nemleges öröklési előfeltétel miatt *kiesik*. Így kiesnek: az öröklőképtelen, az érdemetlen, a lemondó örökös s, ha a lemondás a leszármazókra is kihat, ezek is, továbbá az, aki az örökséget visszautasította, végül az, akit az örökagyo a törvényi öröklésből kirekesztett s akit kitagadott.

Ezeket úgy kell tekinteni, mintha az örökhagyó halálakor már nem éltek volna.

III. A törvényi öröklési kapcsolat szempontjából *a házasságra* nézve nincs sok mondani valónk; minden házasság, kivéve a semmis (de ki nem véve a vélt) házasságot, törvényi öröklési kapcsolatot létesít. Megszűnik azonban ez a kapcsolat, ha a házasság megtámadható volt, és meg is támadták, kivéve a vélt házasság esetét; továbbá ha a házasságot jogerős ítélettel felbontották, vagy jogerős ítélet kimondta az ágytól és asztaltól való elválasztást.

A *rokon* viszony az általános családjogi elvek szerint ítélendő meg. Aki rokon, törvényi örökös is lehet.

A rokon viszony úgy a felmenő, mint a lemenő, szóval az egyenes ágon, valamint az oldalrokonok között azonos elvek szerint ítélendő meg. A törvényi öröklési kapcsolat ugyanis egybefüggő lánczolatot alkot, amely akár lemenőket, akár felmenőket, vagy oldalrokonokat fűzön össze, egyformán *szakad meg*, még pedig akkor, ha *törvénytelen születés esik közbe*, amely a rokon kapcsolatot is megszakítja. Első sorban *a törvényes és törvénytelen nemzés* dönt tehát a fölött, ki tartozik valamely törvényi öröklési kapcsolatba s a kétféle nemzés más-más fajta öröklési kapcsolatot hoz létre.

A törvényi öröklési kapcsolat nem szakad meg, ha *vélt házasságból* született rokon esik közbe, mert az ilyen születés teljesen egyenlő öröklési jogilag is a törvényes születéssel.¹

A törvénytelen születés joghatályait részben meg lehet szüntetni a *törvényesítéssel*, amely azonban nem állítja helyre teljesen a megszakadt öröklési kapcsolatot. Nevezetesen *az utólagos házasság által törvényesített gyermek* csak a házasságkötés napjától kezdve kerül bele ebbe a kapcsolatba;² minek következtében a törvényesítés az előbb született törvényes gyermekek szerzett jogaira nincs befolyással. A *király kegyelméből való törvényesítés* pedig nemcsak azzal a korlátozással jár, hogy visszaható ereje szintén nincs, mivel csak a királyi elhatározás kel-

¹ Ha azonban valamely vagyontárgy előöröklésére nézve családi intézkedés az érvényes házasságból való születést köti ki, a vélt házasságból eredő gyermek nem jön figyelembe. (C. 441/1905.).

² Örökösödési jogának érvényesítése végett a születési anyakönyv kiigazítása nem szükséges. (Gdt. XIII. 602.).

tétől, illetve az atyának az eljárás folyama alatt bekövetkezett halála napjától van jogi hatálya, hanem nevezetes megszorítás az is, hogy ez a joghatály az atyára, valamint a törvényesített gyermekekre és ennek ivadékaikra kiterjed ugyan, de nem terjed ki az atya és anya rokonaira.

A rokonság tanából ismeretes végül, hogy rokoni kapcsolatot létesít *az örökbefogadás* is; minélfogva ez szintén alapja lehet a törvényi öröklési kapcsolatnak. De itt még több megszorítás van. Így az örökbefogadó rokonaira, valamint — ellenkező kikötés hiányában — az örökbefogadottnak az örökbefogadás előtt született gyermekeire sohasem hat ki az örökbefogadás; továbbá az örökbefogadott után **nincs** az örökbefogadónak öröklési joga.

Ezek szerint *hátféle alapon keletkezhetik törvényi öröklési kapcsolat:*

a) érvényes házasság által a házastársak közt kölcsönösen; vélt házasság esetében pedig a jóhiszemű házastárs javára a rosszhiszeművel szemben;

b) törvényes születés;

c) vélt házasságból való születés (Hk. I. 108.) és

d) utólagos házasságkötésnél való törvényesítés által a szülők és ezek rokonai, valamint a gyermekek s ezeknek a leszármazói közt kölcsönösen;

e) királyi leirattal való törvényesítés által az atya és a törvényesített gyermek s ennek leszármazói közt;

f) örökbefogadás által az örökbefogadott és ennek az örökbefogadás hatálybalépte után született; szerződéses megállapodás esetén pedig összes leszármazói javára (I. fentebb 51. §. III. 4., szemben az örökbefogadóval; de viszont nem);

g) törvénytelen születés által az anya, továbbá a törvénytelen gyermek és leszármazói közt kölcsönösen.¹

A d—g) pontnál a gyermek leszármazója törvényes vagy

¹ A Curiának 8583/1902. és 6581/1903. sz. ítéletei szerint a törvénytelen gyermek az életben nem levő anya oldalrokonai után is örököl, ha nincs az anyának gyermeke, s az oldalrokonokat is megilleti az öröklési jog a törvénytelen gyermek után, ha leszármazói nincsenek, és az anya sem él. E gyakorlat szabadelvű ugyan, de nem állhat meg, mert az anya rokonai és a törvénytelen gyermek nem állván egymással rokonságban: nincs köztük törvényi öröklési kapcsolat, amely nélkül pedig törvényi öröklésről szó sem lehet. Velünk egyező nézetet vall C. 795/1906. (Mdt. I. 123.) Staud Lajos: Mdt. VII. 334—7., Menyhárt

utólagos házasság által törvényesített legyen; mert ha kir. leirrattal törvényesített, vagy ha törvénytelen a leszármazó, az öröklési kapcsolat megszakadt.

IV. Azok a személyek, akik közt törvényi öröklési kapcsolat áll fenn, egymásnak egyaránt lehetnek ugyan örökösei, s így *az örökös jogosultság* — a következő két bekezdésben jelzett kivételektől eltekintve — *elvileg kölcsönös*; ez azonban nem azt jelenti, hogy *a sorrend*, amelyben egymás után örökölhethetnek, szintén ugyanaz, pl. a szülő törvényes gyermekével törvényi öröklési kapcsolatban van, de a sorrend esetleg nem kölcsönös az öröklésben; mert a gyermek a szülő után első sorban örököl, míg a gyermek után, ha leszármazója van, ez lesz az első örökös, sőt bizonyos esetben a házastársa is kizárja a szülőt, aki tehát harmadsorban örököl.

De az öröklésre való jog a kapcsolt egyének közt *egyoldalú* is lehet; így vélt házasság esetében a rosszhiszemű házastársnak a jóhiszemű után és az örökbefogadásnál az örökbefogadónak az örökbefogadott és ennek leszármazói után sosem ad öröklési jogot.

A *vagyon minősége* is befolyást gyakorolhat a kapcsolat kölcsönösségére nézve; így pl. *a gyermek a szülőnek* minden vagyonára nézve törvényi öröklési kapcsolatban áll; míg a szülő a gyermeke vagyonából csak a szerzett vagyonra s az ági vagyonból csupán arra nézve, amely tőle vagy elődjéről hárult a gyermekekre. Ugyanezzel a korlátozással vannak egymáshoz kapcsolva *az oldalrokonok*; aminek kiváló jelentősége van *a féltestvérek* öröklésénél, akik csak a közös felmenőjükről származó vagyonban vannak együtt hivatva az öröklésre; míg a nem közös szülővel a féltestvérek közül csupán az van törvényi öröklési kapcsolatban, akinek ez a szülő vérszerinti felmenője volt. (Hk. I. 54., 1659: XXXIX. t.-cz. Plan. 30. dec.). Végül az *ági vagyon* szempontjából korlátozva van a törvényi öröklési kapcsolat annyiban is, hogy az ági vagyon *messzebb nem száll vissza*, mint a honnan származott, s a vagyon eredetén túl levő rokonok nincsenek e vagyonra nézve törvényi öröklési kapcsolatban.

V. Szólni kell még az ú. n. *többes törvényi öröklési kapcsolatról*, amely kétféleképpen állhat elő:

Gáspár (Dolgozatok és a magánjog köréből cz. m. 12—13.) ellenkező nézetben van. Az öröklési jog kölcsönösségére nézve l. még 223. §.

a) ha a házastársak egyúttal rokonok is, pl. ha unokatestvérek léptek házasságra, és

b) ha az örökhagyóval többszörös rokonsági kapcsolat fűz össze valakit, pl. ha két fivér köt házasságot, két nővérrel, ezek gyermekei négy ágon rokonai egymásnak.

Többses kapcsolat esetében az a szabály, hogy *annyi osztályrész*, annyi hányad jut a jogosultnak, ahány kapcsolat az örökhagyóhoz fűzi. Továbbá befolyással lehet a többses kapcsolat arra is, hogy a jogosult a hagyatékból levő *vagyon minősége* szerint a szerzeményiből és öröklöttből egyaránt, vagy csak az egyikből kap-e osztályrészt; pl. a fiú, leszármazók és házastárs hátrahagyása nélkül elhalván, szerzett vagyonát szülői öröklék egyenlő arányban, az egyik szülőtől vagy ennek elődjétől hárult vagyon pedig egyedül erre a szülőre száll.

Gyakran fordul elő többses kapcsolat az oldalági rokonoknál is így fontos az a tétel, hogy a többses kapcsolat több örökrészre jogosít.

222. §. Törvényi öröklési rend.

I. A törvényi öröklési kapcsolat csak *lehetőséget* ad az öröklésre. Valósággal örökössé az lesz a törvényi öröklési kapcsolatban álló személyek közül, akire a törvényben megállapított sorrend szerint (*törvényi öröklési rend*) adott esetben rákerül a sor. A törvényi öröklési kapcsolat annyiban előfeltétele tehát az öröklésnek, hogy aki nincs benne ebben a kapcsolatban, nem lehet örököse az örökhagyónak, mert nem is kerülhet rá, a törvényi öröklési rend szerint, a sor; de azokra nézve, akik a törvényi öröklési rendben hátrább állanak, akiket tehát valamelyik *közelebb levő rokon megelőz* s ennek következtében ki is zár az öröklésből, a kapcsolat jelentősége egyelőre nem időszérű, mert nem realizálódik.

A törvényi öröklési rend megállapítása fontos nemcsak abból a szempontból, hogy a törvényi öröklés igazságos, lehetőleg egyszerű és könnyen érthető-e, hanem főképpen azért, mert bizonyos nemzeti jelleget, eredetiséget és önállóságot adhat az egész öröklési jognak. A magyar törvényi öröklési rend mindkét tekintetben sikerült alkotás.

II. Törvényi öröklési rendünk *a törzs-, vagy parentális rendszeren* alapszik. E rendszer lényege az, hogy a törvényi öröklési

kapcsolatban levő rokonokat *törzsek*, *parentelák* (szülőpár és leszármazói) szerint kell csoportosítani, s a törzsek és a törzs tagjai a *rokonsági közelség elve* szerint következnek egymás után. Vagyis *a közelebbi törzs a távolabbat kizárja*; egy-egy törzs kebelén belül pedig a törzs-szülő a leszármazókat s a közelebbi leszármazó az ő saját leszármazóját megelőzi, akik tehát — a képviseleti jog alkalmazása mellett — csak felmenőjük halála vagy kiesése esetében örökölhettek, de saját jogukon, mert az örökhagyóhoz való rokoni kapcsolat közvetlenül szüli az öröklési jogosultságot.

A parentális rendszer előnyei a következők: leginkább megfelel a család természetes tagozatának, valamint az örökhagyók átlagos akaratának; sok esetben — kivált az ági örökléssel kapcsolatban — megakadályozza a hagyaték túlságos elaprózását, könnyen keresztülvihető s legkisebb teret enged a véletlennek, amennyiben (eltérőleg a graduális rendszertől) a közbeeső rokonok halálának sorrendje az osztályrész nagyságára nincs befolyással.

Ezekkel a nagy előnyökkel szemben alig vehetők számba a mutatkozó hátrányok, mint pl. hogy az örökhagyótól különböző íztávolságban levők (így az örökhagyó testvére és a másik testvér unokája, tehát másod- és negyedízen rokonok) egyszerre örökölnek; hogy azonos íztávolságon levő rokonok különböző nagyságú osztályrészt nyernek (egyik fiú öt unokája együtt kap annyit, mint a másik fiúnak egy unokája); az előbb álló *törzs* bármily távoli tagja, a későbbi törzs bármily közeli hozzátartozóját megelőzi (testvér unokája megelőzi az apa testvérét),

A törvényi öröklési kapcsolat a legtávolabb eső rokonokra nézve sincs megszorítva; ami azonban csak elvileg van így, mert az emberi élet korlátolt tartama legfeljebb a harmadik parenteláig való öröklést teszi lehetővé, s messzebb rendszerint nem száll a vagyón.¹

A törvényi (közönséges) öröklés rokonsági törzsei így következnek:

1. az örökhagyó leszármazói (gyermek, unokák, másod-unokák stb.);

¹ Csutorás (210. §-nál id. m. 133. l.) említ esetet, amelyben a 6-ik (dédszülői) parentelából származó rokon jelentkezett örököskül. (C. 5415/1897.).

2. az örökhagyó szülői és ezeknek leszármazói;
3. az örökhagyó nagy- (öreg-, vagy szép-) szülői és ezeknek leszármazói;
4. az örökhagyó ősszülei (ősapa, ükanya; Dunántúl: jobb-apa és anya) és ezeknek leszármazói;
5. a dédszülei (dédapa, dédanya) és leszármazói,
6. a dédösszülei (dédősapa, dédükanya) és leszármazói stb.

A leszármazók *minden parentelában in infinitum* örökölnék, még pedig a törzs-szülei egymásközt, valamint az első leszármazók szintén egymásközt egyenlő arányban és fejenként, a további leszármazók pedig törzsenként.¹

Az *ági öröklésnél*, amelynek csak akkor lehet helye, ha leszármazó örökös nincs, az első parentela az örökhagyó szülői és ezeknek leszármazói, a második az örökhagyó nagyszülei és ezeknek leszármazói stb., mindig azzal a korlátozással, hogy az apa és és anya, illetve az apai nagyapa és nagyanya, valamint az anyai nagyapa és nagyanya stb. és leszármazói csak abban a vagyonban örökölnék, amely tőlük vagy nemző elődjüktől hárult az örökhagyóra.

Ha nincs ági öröklésre hivatott rokon, vagy nem érvényesítik az ági öröklést (felszabadult ági vagyon), az öröklött vagyon a házastársra és, ha ez már nem él vagy kiesik, a szerzeményi örökösre s végső fokon az államkincstárra száll.

A törvényi (közönséges) öröklés *törzseinek egymásutánjára* nézve meg kell még jegyeznünk, hogy abban az esetben, ha az első parentela nem örököl, *a második parentelát megelőzi a hátramaradt házastárs*; s csak házastárs nem létében következik a második parentela. Vagyis az öröklési rendben a parentelák mellett szerepel a házastárs is; míg az ági öröklési rend parenteláin kívül egyéb ági örökös nincsen.

III. Az ági öröklés következtében *kettős öröklési rendünk*

¹ Ez a tiszta és korlátlan parentális rendszer, ami az ági öröklésnél is fennáll. A Terv. egyrészt korlátozni akarja a parentelák számát, másrészt a negyedik parentelában, a túlságos vagyon-elaprózás megakadályozása végett, életbe akarja léptetni az ízközelséget; az ági öröklésnél pedig érvényesíti a szülői parentela javára a rokonsági közelség elvét. A Főelőadmány (VIII. 92—96.) a szépszülői parentelában a lineal-gradual (csoport-izenkénti öröklés) rendszerét óhajtja meghonosítani s a dédszülei törzsre is ki akarja e rendszer szerint terjeszteni a törvényi öröklési kapcsolatot.

van és, a leszármazók öröklését kivéve, különbség teendő az öröklött és szerzett vagyonban való öröklés közt, ha felmenők és oldalrokonok, vagy a házastárson kívül ezek is öröklőnek törvény alapján. Ebből kifolyólag a felmenők és oldalrokonok közt a törvényi öröklési rend nemcsak a rokonsági viszony, hanem a hagyatéki vagyon minősége szerint is változik; s külön kell majd szólni az öröklött és külön a szerzett vagyonban való felszálló öröklésről.

IV. Ha törvényi öröklési kapcsolatban álló rokon nincs, vagy nem képes avagy nem akar örökölni, minden, akár öröklött, akár szerzett vagyon, *az államkincstár*ra száll. Végső fokban tehát ez lesz a törvényi örökös.¹ Nem mondhatjuk azonban, hogy az államkincstár az örökhagyóval, a közöröklés következtében, törvényi öröklési kapcsolatban állana. Ez éppen olyan speciális rendelkezés, amely nem illik bele a rendszerbe, mint a székelyjognak az a szabálya volt, amely szerint a tiszta székely örökség megszakadás esetében az örökhagyó szomszédjára szállott, abból a célból, hogy a vagyonnak tiszta székely-örökségi minőségre továbbra is fentartassék. Jogpolitikai szempontok indokolhatták csak, hogy a törvényi öröklési rendben utóljára az államkincstár következze, mert a törvényi öröklés rendszeréből és alap gondolatából ilyen szabályt levonni nem lehet.

223. §. A leszármazók öröklése.

A törvényi öröklési jognak legtermészetesebb és legtöbb erkölcsi alappal bíró intézménye a leszármazók öröklése, amely szerint az örökhagyó *minden vagyonát* — az özvegyi öröklés alá eső javak kivételével (l. 226. §.) — *a leszármazók öröklik.*² Ez az elv, amely legnemesebb és legszentebb érzelmeinknek felel meg, élt már a legrégebbi magyar jogban is (Szent-István II. könyv., 24. és 35. fejezet, Kálmán II. könyv., 20. fejezet, Aranybulla 4. cikk); kifejezetten így rendelkeznek a Hk. (pl. I. r. 53. cz. 10. §.), valamint igen sok régebbi törvényünk, végül az I. T. Sz. is.

A leszármazók öröklési jogát erősen védi a magyar magán-

¹ Az 1894: XVI. t.-cz. XII. fejezetének címéből s a 114. és 116. §-ból azt a következtetést lehet levonni, hogy az államkincstár — a szó tulajdonképpeni értelmében — nem örökös.

² Ha a férj az örökhagyó, és őt felesége túléli, a lemenőkkel szemben is érvényesül az *özvegyi jog* (l. alább 227. §.).

jog. Nemcsak minden rokont és a házastársat megelőzi a leszármazó minden vagyon öröklésében, ha nincs végintézkedés, hanem a végrendelezési szabadságot is korlátozza anyagilag a leszármazók javára felállított kötelesrész, amely tőlük, a kitagadástól eltekintve, soha meg nem vonható.

A leszármazók öröklését, amelyet leszálló, lejáró öröklésnek is szoktak nevezni, az I. T. Sz., I. rész 9. §-a következőképpen szabályozza: »Végrendelet nem léteiben az örökhagyónak minden vagyona a tőle leszármazó törvényes gyermekekre száll; és ha ezek közül egyik vagy másik már nem élne, de törvényes maradékokat hagyott volna hátra, a reá jutándott osztályrészt ezek öröklik; vagyis az első ízen levők fejenként, a többi ízbeliek pedig törzsönként örökölnék.«

Ebből a rendelkezésből a következő elvek vonhatók le:

1. A leszármazók öröklésénél *az öröklési fokok nincsenek korlátozva*; tehát a végtelenig terjednek.

2. *A fiú- és leányág közt nincs különbség*; ezek tehát minden vagyonban és egyformán, egyenlő joggal örökölnék. Ez a nemek egyenjogúságának az elve. Ki van zárva minálunk *az elsőszülöttség joga is*.

3. A leszármazók öröklése — az özvegyi öröklés alá eső javak kivételével — a hagyatékban levő *minden vagyomra kiterjed* tehát ilyenkor nem is kell annak öröklött vagy szerzett minőségét vizsgálni.¹

4. *Az örökrész* úgy a gyermekek közt, mint a törzsek és gyermekek közt, valamint a törzsön belül *egyenlő*.² Ha tehát valamelyik gyermek kiesik, s leszármazói vannak, ezek együttvéve, mint törzs, kapnak egy gyermekrészt s a törzsben levő

¹ A szerzetesekre és apácákra nézve fennálló kivételt l. a 217. §-ban. Helytelen az a curiai döntés, amely szerint a kir. leirattal törvényesített gyermek nem örökölné az atya öröklött vagyonában. (Dt. 1 f. XIII. 62.). Ez így volt ugyan 1848-ig az ősi vagyonra nézve, de mert az ősiség megszűnt, s minden vagyontárgy a régi szerzeményi vagyonnal esik, a szabad rendelkezési jog tekintetében, egy szempont alá, kétségtelen, hogy mivel a szerzeményből a kir. leirattal törvényesített gyermekek mindig örökölték: öröklési joguk ma az egész apai hagyatékra kiterjed.

² Az egyenlő osztályt biztosítja itt még a betudás (osztályrabocsátás) intézménye is, amelynél fogva a leszármazóknak juttatott adomány örökrészükbe bele számítandó. L. alább 270. §. III.

leszármazók (unokák) egymás közt szintén fejenként osztozkodnak az egy gyermekrészen; ha pedig a törzsben levő unokák közül is kiesik valamelyik, a gyermekrész törzsenként osztandó föl, s a kiesett unoka leszármazói (másodunokák) kapnak, együttvéve és egymás közt egyenlő arányban, annyit, mint egy-egy unoka. Ugyanez a szabály a további kiesésekre nézve is. Ezt nevezik *a távolabbi leszármazók képviseleti jogának* (repraesentatio).¹

Ki kell emelni a törzsenként való öröklés tekintetében azt, hogy a kiesett leszármazó örökrészét az ő leszármazói *saját jogukon*, tehát nem mint a kiesett előd utódjai kapják; minek folytán a törzsnek jutó örökrészszel nem felelősek kiesett elődjük adósságaiért.

Az előd kiesésének, illetve a leszármazók *törzsenkénti öröklésének a következő esetekben van helye*: ha az előd meghalt, ha érdemetlen, ha öröklőképtelen, ha az öröklésről, ivadékára ki nem ható módon, lemondott, ha az örökséget visszautasította, ha kitagadás esete forog fenn örökösnevezés nélkül.

A törzsenkénti öröklés elvéből kifolyólag *szülő és leszármazó együtt kerülhet*, valamely közös elődjük után, *öröklésre*, mert a közelebbi ízben levő nem zárja ki a távolabbit. Ez többszörös rokonsági kapcsolat esetében fordul elő, ha t. i. az örökhagyó közös felmenője volt mindkét szülőnek; így van ez pl. unokatestvérek házasságánál, kik közül egyik kiesvén, helyébe a leszármazók lépnek.

¹ A törvénytelen gyermek anyja után, a képviseleti jog alapján, örökölnék a törvényes vagy utólagos házasság által törvényesített unokák, illetve további leszármazók is.

² A fejenként és törzsenként való öröklés elve minden esetben alkalmazandó, még akkor is tehát, ha csak egy gyermek vagy egy törzs örököl. Ilyenkor nincs ugyan, a részesedés terjedelmét tekintve, ennek gyakorlati jelentősége s pl. ha csak három unoka marad, ezeknek a hagyaték $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ -ad része jut akkor is, ha azt mondjuk, hogy közvetlenül fejenként, vagy hogy a hagyaték a törzsre jutván, törzsükben osztozkodtak fejenként az unokák. Mégis fontos nemcsak elvileg, t. i. a rendszer tisztaságának megóvása végett, egy gyermekrésznek tekinteni a törzs örökrészét, hanem annak kell tartani azért is, mert ha csak kötelesrész jut a törzsnek, ebbe bele kell számítani azt az értéket is, amit a kiesett előd a kötelesrészbe való betudás mellett kapott a maga szülőjétől.

Ha valaki *több törzsben foglal helyet*, ami többes-rokonsági kapcsolatnak vagy rokonság- és örökbefogadásnak folyománya, több örökrészt kap, mert mindegyik törzsben részesedik. A törzsek ugyanis a maguk körén belül egységesek (*törzsegyeségi rendszer*), s minden tagjuk a törzsbe való tartozás (a törvényi öröklési kapcsolat) alapján részesedik tekintet nélkül arra, tartozik-e egyúttal más törzsbe is. Pl. unokatestvérek leszármazója (a dédunoka), ha mindkét unokatestvér szülő kiesett, két örökrészt kap a dédapa hagyatékából, míg más unoka csak egyet.

5. Végül ki kell még fejteni azt, kik tartoznak *az öröklésre hivatott leszármazók közé*.

Ide tartoznak:

- a) a törvényes gyermekek;
- b) a vélt házasságból született gyermekek (Hk. I. 106. és 108.);
- c) az utólagos házasság által törvényesített gyermekek, de csak a házasság megkötésétől kezdve; törvényesít az, utólagosan kötött vélt házasság is;
- d) a király kegyelméből törvényesített gyermekek a királyi elhatározás kezdetétől, illetve, ha az atya a törvényesítő eljárás alatt meghalt volna, az ő halála napjától kezdve; de ezeknek az atya és az anya rokonai után nincs öröklési joguk;
- e) az örökbefogadott gyermekek (C. 2065/1889., 2201/1898.), és ezeknek az örökbefogadás után született, szerződéses megállapodás esetén pedig összes leszármazóik; de az örökbefogadó rokonaira nem hat ki az örökbefogadás, minélfogva az örökbefogadott nem is örököl utánuk (C. 2242/1888., 2074/1892., Gdt. XIII. 876.);
- f) a törvénytelen gyermekek, akik anyjuk hagyatékában éppen úgy örökölnék, mintha törvényes gyermekek volnának. Ez a szabály szokásjogi úton fejlődött ki (C. 2497/1874., 1926/1883., 6059/1904., 79. sz. curiai döntvény).¹ Ugyanannak az

¹ Régi jogunk (Hk. I. 106. és 108.) a vérfertőzés által született törvénytelen gyermeknek az anyja után sem adott törvényi öröklési jogot; ellenben a többi törvénytelen gyermek öröklési joga, az anyja után megállapítható lett volna a Hk. I. r. 17. s II. r. 62. címéből, mert e két cím csak az atyai örökségből rekesztette ki a törvénytelen gyermeket. Mégis úgy a tudomány (Frank, 17. §-nál id. m. I. 254. §. és 483. l.), mint a bírói gyakorlat akként értelmezte a Hk.-et, hogy a törvénytelen gyermekek nemzőik után törvény alapján nem

anyának törvénytelen gyermekei egyenlően örökölnék anyjuk hagyatékában (C. 3716/1885.).

A törvénytelen gyermek a természetes atya és ennek rokonai, valamint az anyai rokonok után törvény alapján sosem örökölni lehet, mert sem atyjának, sem atya és anyja rokonainak nem rokona (C. 1926/1883., 556/1891., v. ö. fentebb, II. kötet 432. lap jegyzet).¹ Nem örököl pedig atya és atyai rokonai után akkor sem, ha az atya elismerte a törvénytelen gyermeket, s az elismerést a születési anyakönyvbe bevezették. Ez az álláspont nem helyes és a gyermekekre méltánytalan ugyan, de mert az elismerés egymagában nem törvényesít, a kérdést, kifejezett törvényrendelkezés nélkül, másképp eldönteni nem lehet.

Ki kell még emelni, hogy az *a—e*) alatt felsorolt gyermekek valamennyien törvényes gyermekek a családjog szempontjából, mégis öröklési joguk nem egyforma, amennyiben csak az *a*) és *b*) alatti gyermekek jogosultsága *korlátlan és* — szülő és leszármazó javára egymás hagyatékában — *kölcsönös*,² míg a többieké

örökölni lehetnek. Az I. T. Sz. erről a kérdésről nem intézkedik, minél fogva a régi jog lenne irányadó ma is; de a szokásjog (I. fentebb 9. §.), némileg legalább, enyhített annak rideg álláspontján, a szövegben jelzettek szerint; bár volt sok olyan döntés is, amely sokáig csak akkor állapította meg a törvénytelen gyermek öröklési jogát anyja után, ha törvényes gyermek nem maradt (így pl. C. 1181/1885., 8964/1893., 1478/1898., 4985/1899., 7472/1901., 3698/1904.). A 79. sz. döntvény legfőbb érvei: a nép jogi felfogásának emberségesebb változása a törvénytelen gyermeket illetőleg és hogy a törvényi öröklési rend alapelve a kölcsönösség lévén, az igazságérzetet mélyen sértené az olyan jogrend, mely az anyát a törvénytelen gyermek után törvényi öröklésben feltétlenül részesíti, ellenben a törvénytelen gyermekektől megtagadja a törvényi öröklési jogot abban az esetben, midőn az anyja törvényes gyermeket is hagyott hátra. V. ö. *Menyhárt*: Dolgozatok a magánjog köréből cz. m. 3. l., *Dósa*: 4. §-nál id. m. IV. 385., *Engel Zsigmond*: Ü. L. 1904/41—42., *Márkus Dezső*: J. K. 1905/44., 1907/1. és köv. sz., *Y.*: J. K. 1907/8., *Hevesi*: Jogállam 1907/5., Főelőadmány VIII. 52—59. l.

¹ A törvénytelen testvéreknek sincs egymás irányában törvényi öröklési joguk; s ha az anyja után nyomban meghal az egyik gyermek, a másikra csak az anyai hagyaték fele száll, ha nincs több leszármazó; míg az elhalt ikertestvér jutalékát a kincstár örökli.

² A kölcsönösség vagy viszonyosság tételes alapjai ezek: Hk. I. 20. cz. 47. §., 47. cz. 4. §., 53. cz. 10. §., 119. cz. 2. §., 121., cz. 2. §. és az I. T. Sz.

(*c—e*) korlátozva van, bár szintén mindig kölcsönös. Az *a*) és *b*) alatti esetekben az öröklés megnyíltakor meglevő méhmagzat is örököl, feltéve, hogy élve születik.

A *c—e*) alatti gyermekek öröklési joga *korlátolt* először is *idő szempontjából*, amennyiben csak a törvényesítés, illetve az örökbefogadás időpontjával veszi kezdetét; ha tehát a törvényes rokoni kapcsolatot szülő ezen tények az öröklés megnyílta után következnek be, az illető gyermekek nem örökölnék; továbbá harmadik személyek jogait egyik sem sértheti (C. 11,037/1880.).

A *d—e*) alatti gyermekek öröklési joga *korlátolt* továbbá *terjedelem tekintetében*, mert az apának és az anyának, illetve az örökbefogadó szülőnek a rokonsága után sohasem örökölhettek.

Ha valakit házastársak fogadnak örökbe, *mindkét örökbefogadó szülőnek* törvényi örököse az *örökbefogadott*; aki e mellett *vér szerinti rokonai után* is örököl (C. 2242/1888.).

Hangsúlyozzuk végül, hogy abban az esetben, ha a gyermeket szülői vagy szülője, s esetleg a szülők rokonai után törvényi öröklési jog illeti, s a gyermek kiesik, az ő gyermekének, mint unokának, öröklési jogára nézve szintén az *a—f*) pont alatt kifejtett szabályok irányadók; s ez az elv érvényesül a végtelenig egymásután következő leszármazók öröklési jogosultságának megítélésénél. Ha tehát a fiú meghalt s törvénytelen gyermeke maradt, ez már nem kapja meg a fiúnak apjáról leszálló örökséget; éppen úgy nem kapja meg akkor, ha az öröklés megnyílt után törvényesítette vagy fogadta örökbe a természetes atya, mert megszakadt az öröklési kapcsolat, illetve az utóbbi esetben későn állították helyre a megszakadt öröklési kapcsolatot.

224. §. Hitvestársi öröklés.

I. A leszármazók öröklése mellett hasonlóan erős erkölcsi alapja van a *hitvestársi öröklésnek*. A hitvestársi szeretet, a propinquitás amoris és a házastársak belső viszonya, — a Hk. I. 48. szerint — a testi egység és kapocs az az alap, amelynél fogva, ha gyermek nincs, minden rokonánál közelebb áll az emberhez a házastársa. Belső jogosultsága van tehát törvényi öröklési rendünk ama tételének, amely szerint leszármazók nem léteiben minden rokont megelőz az öröklésben a házastárs.

Ez a tétel, mindkét házastársra való viszonos kihatással, nehezen birt kifejlődni hazai öröklési jogunkban, bár bizonyos, hogy *legrégibb jogunkba* nyúlnak vissza a hitvestársi öröklés gyökérszálai. A Hk. szerint csak a nőt illette hitvestársi öröklés (I. r. 98. cz., III. r. 29. cz.); őt is csupán a szerzeményi ingókban és a zálogos birtokokban. A férjnek tehát neje után nem volt öröklési joga; csak amaga jegyajándékát tarthatta vissza (Hk. I. r. 109. cz. 2. §.); s a nő ingói a szülőket és oldalrokonokat illették. A nemesekre nézve az 1687:XI. t.-cz., a jobbágyokra nézve pedig csak az 1840:VIII. t.-cz.¹ tette a hitvestársi öröklést (*successio conjugalis*) *kölcsönössé és kétoldalúvá*; amit elfogadott az I. T. Sz., I. rész 14. §-a, mikor így rendelkezik:

»Hitvestársi öröklésnek a magyar törvény szerint helye van:

a) a szerzeményi javakban, ha leszármazó egyenes örökösök nincsenek;

b) az öröklött javakra nézve, ha sem leszármazó, sem felmenő, sem oldalagos örökösök nem léteznek.«²

II. A hitvestársi öröklés lényege és terjedelme semmi különös magyarázatot nem igényelne abban az esetben, ha külön intézményképpen nem állana fenn az ági öröklés.

Ha leszármazó nincs (tehát ha törvénytelen gyermek sem maradt az anya után, mert ez a férjet megelőzi: C. 3568/1873.), az egész hagyaték a másik házastársé lenne akkor, minden korlátozás nélkül. Minthogy azonban az ági öröklés találkozik egyes esetekben a hitvestársi örökléssel (mint ez az I. T. Sz., I. rész 14. §. b) pontjából kitűnik): ki kell fejteni e kétféle öröklési intézménynek egymáshoz való viszonyát.³

¹ A jobbágy-férj javára már e törvénczikk előtt ez volt a judicatura álláspontja, s mint *Frank* kiemeli (17. §-nál id. m. I. 521.): a házasságban egyenlő mérték kívánatos.

² E rendelkezés lerontotta — szerintünk — a Hk. I. r. 100. cz. 2. §-át, amelynek alapján a lemenő és végrendelet hátrahagyása mellett elhalt nő után azokat a ruhákat és egyéb dolgokat, amelyeket a szülők vagy a közelebbi atyafiak a menyekző vagy eljegyzés idején adtak, visszavehették. *Márkus* (Magánjog III. 785.) nézete ellenkező; sőt ő a Hk. eme szabályát az idegenek által adott ajándékokra is kiterjeszti.

³ A kétféle öröklésnek az özvegyi jog körében is van jelentősége akkor, ha leszármazó örökös nincs. Ilyen esetben az ági vagy az özvegyi jog alá esik, a szerzemény pedig nem, mert az — hitvestársi öröklési joga alapján — az özvegyasszonyra hárul. (L. alább 227. §.).

A kérdést legtisztábban és leghelyesebben olyképp oldhatjuk meg, ha ezen öröklési intézmények jogi természetéből indulunk ki.

Az a házastárs, aki hitvestársi öröklés alapján örököl: »örökös«, tehát *universalis successor*. Megkapja az elhunytnak összes vagyonát;¹ azt is, ami már a házasságkötés előtt az ő tulajdona volt (C. 1326/1888., Dt. u. f. XXVIII. 310.) s amit akármilyen hosszú különélés alatt szerzett (C. 8286/1893., 212/1895.), végül a közszerzeménynek a férjet illető felerészét; ami valóban igen kiterjedt jog, s másutt reá példát alig találni.² Ennélfogva éppen úgy, mint a leszármazók öröklésénél, itt sem kell a vagyonrészeknek öröklött vagy szerzett minőségét vizsgálni: minden, ami az elhunyt házastársé volt, hátramaradt házastársra száll. Ez a kérdés egyik oldala.

A házastársnak ezzel a joggal szemben áll azonban az ági öröklésre támaszkodó rokonnak (felmenőnek vagy oldalrokonnak) az a joga, mint *singularis successio*, amely szerint azt az értéket, amely a most fellépő felmenőről vagy az örökhagyóval közös nemző elődről az örökhagyóra öröklés vagy ajándék útján szállt, követelheti; illetve követelheti, ha megvan, természetben az ági vagyont.

Követelés tehát az ági öröklés a hagyatékkal szemben, amely követelés azonban nem végintézkedésen alapul, hanem törvényen. Továbbá ez a követelés csak az eredet és jogcím

¹ Bírói gyakorlatunkban ellentétes döntésekkel találkozunk a tekintetben, ki örököli, ha leszármazók nincsenek, a nő szülői által adott *kiházasítási tárgyakat*. A Dt. r. f. IV. 26., u. f. VII. 1., XXVIII. 301. és XXXIX. 56. alatt közölt ítéletek a férj hitvestársi öröklési jogát állapították meg ezekre az ingókra nézve; míg a Dt. u. f. XXVIII. 309. alatti, az 5432/1902. és a 2300/1905. sz. curiai ítéletek szerint azok a szülőket, illetve az oldalrokonokat illetik. Az utóbbi felfogás a helyes, mert a kiházasítási tárgyak az örökrészbe betudandók lévén (1840: VIII. t.-cz. 2. §., Lfi. 13,480/1878., C. 3795/1882.), ezek is, mint az örökség fejében kapott minden érték, ági vagyont alkotnak. (C. 116/1885.). V. ö. *Jancsó*: J. K. 1885/17. s alább 225. §. 1. a) pont, jegyzet. Ha azonban fentartott hozomány a kiházasítási tárgy, ez a tulajdonosnak jár vissza.

² Jól megjegyzendő ezzel szemben, hogy a közszerzeményi igény alapjellege is más, mint a hitvestársi öröklésé, mert amaz élők közti jogcím; de meg a terjedelme is más: csak a házasságkötés alatti szerzemény fele esik bele.

szerint meghatározott ú. n. *ági értékre*, illetve *ági vagyona* terjed ki; ebből következik, hogy aki igényli, bizonyítsa be annak az értéknek ági (öröklött) minőségét (C. 1257/1897., 4606/1902.). Ha tehát volna ugyan ági öröklésnek helye, de nem érvényesítik, vagy nem sikerül a bizonyítás: az ági értéket az örökös kiadni nem tartozik. Ez a kérdés másik oldala.

Mindezt egybevetve, kitűnik, hogy a *házastárs*, az ági öröklésre való tekintet nélkül, *megkapja az egész hagyatékot*, csak azt kell bizonyítania, hogy nem maradt leszármazó; vagyis *nem előfeltétele* a hitvestársi öröklésnek az, *hogy a vagyon szerzett legyen*, s az a vagyon, amely csakugyan ági volt, sincs kizárva ebből az öröklésből, sőt elvileg egyenesen beletartozik; csak az értéke, esetleg pedig természetben adandó ki, ha ági öröklési jogot bizonyítanak. Különösen világos lesz ez a tétel, ha azt az esetet tekintjük, hogy a hagyatékot a maga egészében örökölte vagy ajándékba kapta, mondjuk, atyjától az elhunyt házastárs, aki után most a házastársa örököl. Ezt a hagyatékot nemcsak teljesen megkapja, de még is tartja a házastárs akkor, ha az atyai ágon — bármely oknál fogva (pl. megszakadás, kiesés következtében — olyan rokon nincsen, aki ági öröklést igényelhetne. Ági tehát a vagyon, egy fillér sincs benne szerzett, mégis a házastársé lesz. Ezt nevezzük *felszabadult ági vagyonnak*. Mindebből kifolyólag azt mondhatjuk, hogy a hitvestársi öröklés a szerzett és a felszabadult ági vagyonra terjed ki, amely utóbbi szerzeménynek tekintendő (Dt. u. f. VIII. 149.); vagy azt is mondhatjuk, hogy a hitvestársi öröklés kiterjed az egész hagyatékra, terhelve az ági örökséggel.¹

Az *ági minőség* ezek szerint az *ági öröklést* támasztó rokon *örökléshez adja meg a jogalapot* s elvileg nem veszi el az öröklési jogot a házastárstól még az ági vagyonra nézve sem. Terheli csak az ági öröklés a hitvestársat; minélfogva úgy az ági örökléshez való jogosultság, mint annak terjedelme, bizonyítandó a házastárral szemben (C. 558/1896.); a vélelem pedig

¹ Ha pl. anyai és apai ági vagyon van a hagyatékban, de csak az utóbbira van örökös, az apai ág a másik ági vagyont is nem igényelheti, hanem ez a házastársra fog szállani, mint felszabadult ági vagyon. Ezt az I. T. Sz., I. r. 14. §-ához meg kell jegyezni, mert a *b)* pont szövege nem elég világos.

az, hogy minden vagyon szerzett, illetve, hogy nincs rá senkinél ági öröklési igénye (C. 4/1889., Dt. u. f. XIV. 176., XXV. 84.)

Az ági öröklés különben lényegesen *befolyásolhatja a házas társnak jutó örökség tárgyi terjedelmét*; sőt az sem lehetetlen hogy az ági öröklés (mint különutódlás) teljesen felemésztí: hagyatékot, mert az ági érték a hagyatékból feltétlenül meg térítendő (redintegratio, l. a köv. §-t);¹ tehát akkor is, ha eg fillér sincs már az öröklött vagyonból, mert az örökhagyó pl még házasságra lépése előtt elpazarolta.²

A hitvestársra nézve ugyan sérelmes lehet ez, kivált ha a közszerzeményből kell pótolni, de erre *saját közszerzemény jutalékát* nem tartozik ráfordítani, mert a közszerzemény, min élők közti igény, az öröklés előtt érvényesíthető; némileg elvesz

¹ Kíváncos lenne oly jogszabály keletkezése, hogy bizonyos ingók pl. a házassági életközösségben használt bútorok, konyhaedények, ágy neműek, mint kiházásítási tárgyak, még ha ági eredetűek is, feltétlenül a túlélő házastársat illessék, s ki legyenek véve a redintegratió alól. *Grosschmid* is ezen a nézeten van (Magánjogi előadások I. 667.) ilyen irányzat a gyakorlatban is mutatkozik. (V. ö. Gdt. II. 227., C 2139/1893.)

² *Jancsó* szerint (53. §-nál id. m. 844. l.) a közszerzeményből csal akkor lehet az ági vagyon értékét megtéríteni, ha az ági örökös bizonyítja, hogy az örökhagyó az ági vagyonértéket a közszerzeménybe fordította. A többi író, így legújabbán is *Grosschmid* (A szerzemény című ért.), álláspontja egyezik a mienkkel. *Jancsó* nézetét támogatja ez a curiai ítélet: A készpénzbeli öröklött vagyon értékének a szerzeményből leendő kifizetése csak azon esetben rendelhető el, ha beiga zoltatik, hogy az öröklött vagyon a szerzeménybe beruháztatott, (Dt u. f. XV. 39.).

Ellenkező döntések: Az a körülmény, hogy az örökhagyó szülei től kapott vagyont még nőtlen korában elköltötte, és hogy a hátra hagyott egész vagyon a házasság tartama alatt szerzettetett, a hagyaték jogi természetének megállapítására befolyással nem bír; mivel a hagyatéki vagyon ági vagy szerzeményi természetének jogi alapja csakis a vagyonnak az örökhagyóhoz való viszonyában keresendő, e viszonyban pedig az örökhagyóra nézve csak az képez szerzeményt, ami a szüleitől kapott vagyont felülhaladja. (Dt. u. f. XIX. 74., XXVIII 305.). V. ö. még *Márkus*: M. Jogi Lexikon IV. 157—161.

Szerzeményt az az értéktöbblet tesz, amely az ági vagyon értékét és a hagyatéki terheket meghaladja; következésképpen a hagyatékhoz tartozó vagyonból először az ági vagyon egészítendő ki; s csal ami ennek kiegészítése után fenmarad, az lesz a szerzeményi vagyon (Dt. III., f. XVI. 109.).

továbbá e szabály élet az *özvegyi jog*, amely az ági örökség tárgyára is kiterjed.

III. A hitvestársi öröklés, mint az I. T. Sz., I. r. 14. §-ából kitűnik, *kölcsönös*: úgy a férjnek, mint a nőnek egyaránt van rá igénye. *Egyenlő a tárgyi terjedelme* is ennek az öröklésnek, akár férj, akár nő érvényesíti. Végül ugyanazok a szabályok irányadók a tekintetben, hogy mikor *nincs helye hitvestársi öröklésnek*.

Ezen utóbbi kérdés megfejtésénél abból a szabályból kell kiindulnunk, hogy ez az öröklés is halálesetre szóló jogcím lévén, nem érvényesíthető, ha a házasság *más oknál fogva szűnt meg, s nem halál által*. Így: ha a házasságot jogerős ítélettel *érvénytelenné nyilvánították, felbontották, vagy a feleket ágytól és asztaltól elválasztották*, (C. 125/1886., 4702/1897.), jöllehet ez utóbbi esetben, mint fentebb (85. §.) láttuk, nem szűnik meg a házasság, de megszűnik jogilag is az életközösség: *nem jár hitvestársi öröklés*, ha utóbb a férfi, vagy a nő meghal. Nem jár pedig akkor sem, ha nem a túlélő férfi vagy nő hibájából mondták ki a felbontást vagy az ágytól és asztaltól való elválasztást.

Vélt házasság esetében legfeljebb akkor állapítható meg a túlélő fél hitvestársi öröklési joga, ha jóhiszemű volt és a másik fél elhalván, utána nem maradt házastárs; mert ha maradt, ez megelőzi őt, erősebb joga alapján.¹

Ha ezen esetek valamelyike fenn nem forog is, azaz ha a bontó- vagy válóperben, hozott ítélet az egyik fél halála előtt *nem emelkedett jogerőre*, továbbá ha a felek csak *ténylegesen élnek külön*, érvénytelenítés, felbontás vagy ágytól és asztaltól való elválás nélkül, a túlélő házastársat nem illeti meg, érdemtelensége miatt, a hitvestársi öröklési jog, ha ő volt a különélés oka (C. 4484/1896.).²

¹ Tételes rendelkezés hiányában így dönti el *Kern Tivadar* is ezt a kérdést (*Fodor*: Magánjog V. 160.); ugyanígy: Magyar Jogi Lexikon IV. 159. Ellenben *Jancsó* György szerint (53. §-nál id. m. 847. l.) csak akkor van hitvestársi öröklési joga a túlélő házastársnak, ha a házasság halál által az érvénytelenítő per folyama alatt szűnt meg, vagy a másik fél halála után bejelentéssel támadta meg a házasságot a hátramaradt házastárs. Míg ha a házasság fél halála előtt jogerős ítélet kimondta az érvénytelenítést, egyik felet sem illeti hitvestársi öröklés.

² *Staud* Lajos szerint is (Mdt. VII. 382.) az a helyes, még pedig mindinkább állandósuló gyakorlat, hogy az a nő, aki férjével a házasságot és életközösséget nem folytatja, sőt a köteles hűséget megszegi, a hitvestársi öröklésre érdemtelenné válik. Ezt kell elfogadnunk, az

IV. Végül vizsgálni kell, hogy a *jász-kúnoknál* miképpen áll a hitvestársi öröklés kérdése. E tekintetben idézzük először is az I. T. Sz., I. r. 17. §-át, amely így szól: »A 14., 15. és 16. §-okban foglalt hitvestársi öröklésre, özvegyi öröklésre s özvegyi jogra nézve — a jász-kún kerületekben fennállott szabályok ott jövőre is zsinórmértékül fognak szolgálni; egyéb tekintetben mindazonáltal az itt szabályozott öröklési rend a jász-kún kerületekre is kihat.«

A jász-kún V. statutum szól a közkereső özvegyasszony hitvestársi öröklési jogáról, amely minden szerzeményre kiterjed. Ellenben nem intézkedik a férj és a nem közkereső özvegyasszony hitvestársi örökléséről, minek folytán e tekintetben az I. T. Sz., I. r. 14. §-át és így a köztörvényi szabályokat kell forrásokul elfogadnunk.

Ezek alapján kétségtelen, hogy a hitvestársi öröklés kölcsönös a jász-kúnoknál is és kiterjed a másik házastárs összes szerzeményére.¹

225. §. Felmenők és oldalrokonok öröklése.

Ha sem leszármazó, sem házastárs nem maradt, a törzsöröklési rendszer szerint következnek a *felmenők és oldalrokonok*, mint törvény alapján jogosult általános örökösök.

A felmenőknek és oldalrokonoknak ez a jogosultsága, tárgyilag véye, éppen olyan korlátozás alá esik, mint a hitvestársi öröklésnél láttuk. Vagyis az *ági öröklés* szintén *terheli*.

A felmenők és oldalrokonok közönséges öröklési joga ennél fogva ugyanabban a viszonyban van az ági örökléssel, mint a

ellentétes gyakorlattal szemben azért is, mert ilyen alapon méltatlannak mondja a bírói gyakorlat a nőt az özvegyi jogra is (I. 227. §.). A 4750/1905. sz. curiai ítélet szerint a vadházasságban élő özvegynek is jár hitvestársi öröklés, de nem jár özvegyi jog, mert „a vétkes nő férjétől tartást sem követelhet.“ Mindenesetre következetlen ez az álláspont.

¹ Ugyanezt a nézetet vallja *Zlinszky* (Magánjog 1077. l.) és *Reiner* (Jogi dolgozatok 50. l.); *Jancsó* pedig (53. §-nál i. d. m. 834. l.) azt tanítja, hogy a férjnek nincs hitvestársi öröklési joga a jász-kúnoknál s „a nő házastársi öröklési joga — eltekintve az özvegyi jogtól — saját szerző keveréke az özvegyi és hitvestársi öröklésnek“. A jász-kún férj hitvestársi öröklési jogát megállapította a 148/1885. számú curiai ítélet is.

hitvestársi öröklés. *Az egyenes örökös megkap mindent, de ki kell adnia az ági örökséget.*¹

Eltérés mégis annyiban mutatkozik, hogy a hitvestársi és az ági öröklés találkozásánál mindig más-más személyek a jogosultak; így a felmenők és oldalrokonok közönséges öröklésének az ági örökléssel való találkozása esetében a jogosultak lehetnek egészben vagy részben ugyanazok, vagy pedig eltérő személyek. Ennek oka az, hogy az ági öröklés éppen úgy, mint a közönséges öröklésnek ez a neme a felmenőket és oldalrokonokat illeti; tehát találkozhatnak mindkét öröklésre egyaránt jogosult, de olyan rokonok is, akik — más-más kapcsolatban lévén — csak az egyik öröklésre jogosultak.

1. Felmenők és oldalrokonok öröklése a szerzeményben.

1. A felmenők közül különösen a szülők öröklése erős erkölcsi alapokon nyugszik. *Régi jogunk* szerint (Hk. I. r. 53. cz. 10. §.) az apa a fiának s a fiú az apának szerezhén, a fiú után csak a szülő örökölt (így volt ez a jobbágynál is, v. ö. 1840: VIII. t.-cz.); s az oldalrokonok — Szent-István törvényeitől és az Aranybulla 4. cikkétől eltérőleg — az osztály utáni szerzeményben sohasem örökölték. Az ilyen szerzeményben tehát a szülőket nem képviselték az oldalrokonok; minek következtében a törzs csak fölfelé nyúlt s az oldalrokonokra nem ágazott el. Az I. T. Sz., I. rész, 10—12. §-ai terjesztették ki a parentelák sorát fölfelé a végtelenig és honosították meg a képviseleti jogot a felmenő parentelákban is s teremtették meg ezzel az oldalrokonok törvényi öröklését, még pedig minden vagyonra nézve.

Az I. T. Sz. most idézett §-ai így szólnak:

10. §. Leszármazók hiányában az apa és anya hivatvák öröklésre, mindenik azon érték erejéig, mely tőlük vagy águktól akár végrendelet folytán, akár anélkül, az örökhagyóra hárult; az apai ágról származott vagyon az apára, az anyai ágról eredt vagyon pedig az anyára szállván vissza.

¹ Így kell érteni az I. T. Sz. I. rész 10. §. 3. bekezdését, amit alább szóról-szóra adunk. Így magyaráztuk az előző §-ban is a „szerzemény“ kifejezést.

Ha a hagyatékából azon vagyon, mely az örökhagyóra az apai és anyai ágról szállott, ki nem kerülne: az apa és anya a hagyatékban azon érték arányában osztoznak, amely tőlük, vagy águktól az örökhagyóra származott.

Ellenben, ha a hagyaték túlhaladná azon értéket, amely az örökhagyóra az apai és anyai ágról került: ezen szerzemény a hitvestársra száll; ennek nemlétében pedig az apa és anya közt két egyenlő részre oszlik.

11. §. Ha az apa, vagy anya, vagy közülök már egyik sem élne: a magyar törvények értelmében az apát az apai és az anyát az anyai ágon leszármazott oldalrokonok képviselik.

12. §. Sem szülők, sem tőlük leszármazott oldalrokonok nem léven: az öregapát és öreganyát s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat — és ha ezek sem volnának életben: az ősapát és ősanját, s illetőleg a tőlük leszármazott oldalrokonokat; s így sorban a további felmenőket s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat illeti az öröklés ugyanazon elvek szerint, mint a 9., 10. és 11. §-okban megállapítvák.

Ez a három §., amely a felmenők, és oldalrokonok ági öröklését is szabályozza, elejtette először is az ízközelség elvét, amely fennállott 1861-ig jogunkban, és a tiszta törzsöröklési rendszert fogadta el; pedig ez a hagyaték túlságos elaprózására vezet a további parentelákban, ahol a rokoni összeköttetés tudata sem oly erős már; minélfogva, legalább a negyedik parentelában, kombinálni lehetett volna az ízközelség elvével, aminek az lett volna a jelentősége, hogy az egy parentelában levők közül a közelebb álló rokon kizárta volna a távolabbat, pl. az ősszülő az elhalt ősszülő leszármazóját, mint ezt a Terv. 1809. §-a rendelni akarja.

A törvényi öröklési kapcsolat elveiből folyik ugyan, de külön is kiemelhetjük, hogy csak az örökölhet itt is, akinek az örökhagyó is örököse lehetett volna; tehát a törvénytelen gyermek hagyatékából nem részesednek: az anya rokonai (l. fentebb, 221. §. III. e) p. 1. jegyzet), továbbá a természetes atya és ennek rokonai s a királyi kegyelem törvényesítette gyermek hagyatékában az atya és anya rokonai. Végül külön szabály irányadó az örökbefogadásra, amely szerint sem az örökbefogadó, sem ennek a rokonai nem örökölnek az örökbefogadott gyermek után.

Különben pedig a leszármazók jogosultságára nézve teljesen fennállanak azok a szabályok, amelyeket az örökhagyó leszármazóira nézve a 223. §-ban kifejtettünk; minélfogva a törvénytelen születés az apai ágon itt is megszakítja a kapcsolatot s a törvényesítés szintén csak az ott jelzett mértékben állítja azt helyre.

2. Ami már most a felmenők és oldalrokonok közönséges öröklésének rendjét, illeti, e tekintetben az az alapelv, hogy az örökség sorban száll fölfelé: előbb a szülői, aztán a nagyszülői, szépszülei, stb. parentelára; s az államkincstár csak akkor következik, ha a rokonok közt örökös egyáltalán nincs.

Az előbb levő parentela megelőzi és kizárja a következőt (Dt. r. f. XIX. 12., u. f. XI. 71.); s a megelőző parentelában levő, bármilyen távoli hozzátartozó kizárja a következő parentelában, jóllehet az örökhagyóhoz íz szerint közelebb álló rokont.¹

a) A szülői csoportban örökös felerészben az atya, felerészben az anya. Ha a szülők valamelyike előbb elhalt, vagy kiesik, az ő részét leszármazói törzsenként öröklik (képviseleti jog); a hagyaték másik fele pedig a túlélő szülőre száll.² Ha az egyik szülő után leszármazó nincs, a másik szülő egyedül örököl; ha pedig mindkét szülő előbb elhalt, vagy kiesik, törzsenként öröklik az oldalrokonok az egész hagyatékot.

Az örökhagyó testvérei ezek szerint csak akkor örökölnek, ha szülőjük meghalt vagy kiesett; s a törzsben fejenként osztozkodnak. A féltestvérek csak az örökhagyóval közös szülő után örökölnek; egyetlen féltestvér vagy leszármazója azonban megkapja az egész hagyatékot.

Ha a testvérek és további leszármazók közül valamelyik előbb meghalt, vagy kiesik, helyébe az ő leszármazói lépnek in

¹ V. ö. Terv. 1806. és köv. §§., amelyek klasszikus tömörséggel fejezik ki a ma is érvényben levő szabályokat. Az alábbiakban követjük őket.

² Az I. T. Sz. I. rész 10. §. ut. bek. és 11. §-a értelmében a szerzeményi vagyonban a felmenőket törzsenként illeti az öröklés, s ez nem visszaháramlás; az apa és az anya pedig egymással egyenlő törzs lévén, az apától leszármazó gyermekek éppen oly közeli törzsből való rokonok, mint az anya. Az anya tehát az apától leszármazó rokonokat a szerzeményi vagyon örökléséből ki nem zárja. (Dt. III. f. IV. 53.). Ellenkező helytelen ítéletek: Dt. r. f. VII. 124., u. f. XII. 176.

infinitum s együtt, mint törzs, kapnak annyt, mint közvetlen előzőjük kapott volna.

b) Ha szülő vagy szülői leszármazó nincsen, örökös egyenlő arányban *a négy nagy- (őreg-, vagy szép-) szülő*.

Ha bármelyik nagyszülő előbb meghalt, vagy kiesik, örökrészt leszármazói törzsenként öröklik.

Ha egy nagyszülőpárban az egyik nagyszülő után leszármazó nincsen, az ő részét a másik nagyszülő öröklí.

Ha a nagyszülőpárban csak az egyik nagyszülő után van leszármazó (féltestvér), ez mindkét nagyszülő részét öröklí.

Ha egyik nagyszülőpár után leszármazó nincsen, a másik nagyszülőpárbeli két nagyszülő fele-felerészen öröklí.

Ha három nagyszülő halt meg, vagy esik ki leszármazó nélkül, egyedüli örökös a negyedik nagyszülő. Ha pedig mind a négy nagyszülő meghalt, vagy kiesik, s csak egynek vannak leszármazói (féltestvérek), ezek öröklí az egész hagyatékot.

A nagyszülők leszármazói törzsenként s egymás közt fejenként osztoznak. *A féltestvérek*, ha édestestvérekkel concurrálnak, itt is csak a maguk szülőjét képviselik; de a magában álló féltestvér megelőzi a szépszülői parentelát.

c) Ha nagyszülő vagy nagyszülői leszármazó nincs, örökösök egyenlő részekben az ősszülők, vagyis egy-egy ősszülőnek $\frac{1}{8}$ -ad rész jut. Ha egyik ősszülő előbb meghalt, vagy kiesik, leszármazói lépnek helyébe. Egyébként a *b)* alatti szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

d) Ha az ősszülői parentelában sincs örökös, a hagyaték *a következő parentelákra száll*, az itt kifejtett szabályok szerint, a végtelenig.

Ki kell még emelni, hogy a *többes-rokonság*, amely különösen az oldalrokonok közt fordul elő gyakran, többszörös örökrészt állapít meg itt is.

II. Felmenők és oldalrokonok ági öröklése.

1. Az ági öröklésnek fentartása, elejtése, vagy korlátozása: régóta vita tárgya minálunk. Bizonyos azonban, hogy ezen örök-

lésnek *alapgondolata igazságos*.¹ Az ági öröklés ugyanis nem egyéb, mint a leszármazók öröklésének továbbfolytatása s helyreállítása. Az az elv érvényesül, hogy az elődtől hárult vagyon az előd többi leszármazóira háruljon vissza, ha valamelyik leszármazó magtalanul hal el. Nem is nyílik meg ilyenkor új öröklés, mert a vér- és jog-közösségben lévők, vagyis azok örökölnék, akik abban az esetben, ha a meghalt, vagy kiesett utód az elődöt nem élte volna túl, mint leszármazók különben is örökölték volna; s ennél fogva úgy tűnnek ők fel, mint az elhunytanak törvényi utóörökösei.

Az ági vagyonnak a leszármazók közt való előöröklése, mint a törvényi öröklés főelvének folyománya, érvényesül mai jogunkban mindaddig, amíg a vagyon, leszármazók hiányában, vagy idegenekre való hárulás által az ágiság alól fel nem szabadul (l. előző §.). Így aztán a felmenő vagyona — a vérség, a család hatékony erősítése mellett — előző intézkedés hijján, leszármazói kezében marad, míg közülök csak egy is él.²

Az ági öröklést — mint az 1848-ig fennállott törvényi öröklés alapján kiképzett és annak helyébe állított intézményt — a *a vér- és jogközösség* elvére fektették az I. T. Sz. s ezzel a magyar törvényi öröklési jognak — a hitvestársi öröklés mellett — kezdettől fogva elismert alaptételeit fentartották. Fentartották pedig, az ősiség eltörlése által teremtett új helyzetnek megfelelőleg, olyképpen, hogy a tulajdonjog minden dologra nézve egyéni és szabad lévén, sem az élők közt keresztül vitt, sem a halálesetre szóló intézkedés többé nem dönthető meg (I. T. Sz.,

¹ Ezt, valamint az olyan jogrendszerek (pl. az optkv.) következtetéseit, ahol nincs ági öröklés, megkapóan mutatja ki *Grosschmid*: Magánjogi tanulmányok I. 185—247. Az osztrák öröklési rendszer a vagyont, tekintet nélkül annak eredetére, viszi át egyik vagy másik örökösre; míg ellenben a magyar, a családiság fogalmának vezérfonalát követve, azoknak adja vissza, akiktől az származott. Így jellemzik régi jogunkat az országbírói értekezleten. (L. *Ráth*: 9. §-nál id. m. I. 97. l.).

² Ez az elv régi jogunkban is megvolt (Hk. I. r. 47. cz. 4. §., 1723: XLVII. t.-cz. 3. §., Plan. 12. dec.) az osztályos atyafiak között, amennyiben ha valamelyik osztályosnak magva szakadt, akkor az ő osztályrésze fenlévő osztályos feleire szállt s a közös, viszónos örököltetés az osztályosok utolsó maradékaira is elterjedt. V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 484. s Mdt. VII. 332.

I. rész 4. és 7. §.); de ilyen intézkedés hiányában, ha leszármazott nem maradt, *a nemző elődről hárult vagyont ma is azok öröklők akik vér- és jogközösségekben vannak*; akik tehát ki bírják mutatni az örökhagyóval és a közös nemző előddel való vérrokonságukat s akik bizonyítják azt is, hogy az ági öröklés címén igényel vagyontárgy nem szállott a közös elődtől való hárulás óta idegenre, helyesebben szólva: mindig az első szerző ivadékaiké volt. Az előbbi *a vérközösség* (ágfolytonosság), az utóbbi *a jogközösség* elve jelenleg.¹

Igaz ugyan, hogy az ági törzsöröklésnek ilyen nagy terjedelemben két hibája van: a vagyoneredet gyakran összeütközik a rokoni közelséggel, vagyis a közelebbi (ágilag nem kapcsolt rokon elől elviheti a vagyont a távolabbi (ágilag kapcsolt rokon);² továbbá sokszor nehéz, ha távolabbi őstől származott: vagyon, eredetének bizonyítása: mégis — mivel az ágiság jogtörténeti fejlődés szüleménye s népünk közfelfogásának és jogérzetének megfelel — elejtése, vagyis a jogfolytonosság megszakítása s a családiság védelmének végleges kiküszöbölése végzetes hiba lenne.³

2. Az ági öröklés éppen olyan szabályok szerint történik

¹ Hogy a régi jogból vett *vér- és jogközösség* az ági öröklés alapja kifejezi *Csutorás* is, (210. §-nál id. m. 48—62.); bár a jogközösség tekintetében nem világos a tanítása, midőn azt állítja, hogy az 1848. előtt jogközösség helyett, 1861. óta, „a vérség jogközössége“ (?) fejlődött ki.

² Az öröklés általános elvei szerint a közelebbi vérrokon a távolabbi megelőzi ugyan az öröklésben, minélfogva pl. a szülői parentel a nagyszülőit kizárja akkor is, ha az ági vagyon a még élő nagyszültől származott (C. 2225/1905.); de oly vagyonban, mely az örökhagyóról a közös törzstől háramlott (ági vagyon), mindaddig, míg ezen közös törzstől származott vérrokon létezik, ezt illeti az örökség, szemben a közelebbi vérrokonnal is: (Dt. u. f. XVI. 213.).

³ A rendkívül nagy irodalomból, *Grosschmid* iratain kívül, kiemelendők: *Schwarz* Gusztáv: „Az ági öröklés kérdése“ cz. m., amely minden felmerült nézetet ismertet; *Herczegh* Mihály, *Kégl* János, *Barni* Ignác, *Enyiczky* Gábor jogászegyleti ért., illetve felszólalása; *Badit* L.; 93. §-nál id. m. 219—225.; *Hamar* Gyula (M. K. 1902/16.); *Blasko* Lajos (u. o. 19.); *Kunfalvy* István (u. o. 22.); *Mike* Lajos (J. K. 1903/35.) és *Szerző* (Ü. L. 1898/11. és 1902/38.), végül *Almási* Antal *Haltér* Károly és *Schwarz* Gusztáv cikkei (M. Jogi Lexikon I. 254. 320., 337—350.) s ez utóbbiaknál közölt irodalom. V. ö. Terv. ind. V. 25—74. l. és Főelőadomány VIII. 59—75. l.

mint a felmenők és oldalrokonok közösneséges öröklése. Öröklől tehát elsősorban a szülői, aztán a nagyszülői, szépszüli, stb. parentela s mindegyik parentelában érvényesül a képviseleti jog. De nem elég általán véve a rokoni kapcsolat, hanem az ági vagyona nézve külön kapcsolatnak (vérközösségnek) kell egyáltalán fenforognia.¹

3. Az ági öröklés az I. T. szerint: singularis successio. Ennélfogva az ági örökös tartozik bizonyítani: az ági minőséget, és öröklésének jogalapját, vagyis azt, hogy az örökhagyóra nézve is ági volt a vagyon, s hogy ő a törvényben megjelölt előjogos ági örökösök közé tartozik (Dt. r. f. XIX. 151., u. f. XXXV. 75.).²

4. A vagyon ági minőségét az apai vagy anyai elődöktől (nemzö eleinktől) való hárulás vagy leszállás határozza meg. Ági (még pedig akár ingó, akár ingatlan) vagyon tehát:

a) ami az örökhagyóra a szülőjéről szállt: erre a szülőre és ennek leszármazóira nézve,

b) ami az örökhagyóra a nagyszüliötől hárult: erre a nagyszüliore és leszármazóira (köztük az örökhagyó szüliójére és leszármazóira), mint ágra nézve;

c) ami az örökhagyóra az összüliötől hárult: az összüliore, nagyszüliore, szüliore és leszármazóikra, mint ágra nézve, és így tovább. Fontos az, hogy az örökhagyó és az ági örökös közt közös legyen az illető, vérszerint való előd (Dt. r. f. XIII. 102., u. f. XXVIII. 305., XVI. 94.).

Ki kell emelni, hogy a hárulás lehet közvetlen, pl. nagyszüliöről az örökhagyóra; vagy közvetett, pl. nagyszüliöről a szü-

¹ Enyiczkey szerint (210. §-nál id. m. 68. l.) az olyan örökhagyónak, aki után ági vagyon marad, szinte „két családja van“, amelyeknek tagjai a kétféle minőségű vagyon tekintetében teljesen idegenek. Az ági öröklés tényleg megtöri a vagyontárgyak egyenlőségének elvét (l. 210. §.), amely a végintézkedésen nyugvó öröklésnél s a leszármazók öröklésénél teljesen érvényesül; továbbá sokszor megtöri a törvényi öröklési rend alapját: a rokonsági közelség elvét (l. 222. §.). Mint-hogy az örökbefogadó és az örökbefogadott közt nincs vérközösség, az előbbiről az utóbbira hárult vagyon szerzeménynek tekintendő. (C. 7801/1888., 127/1904.).

² Ha a leltárt a felek elfogadják, ez irányadó lesz nemesak az abban foglalt tételekre, de a hagyatéki vagyon jogi természetére is (Dt. r. f. XIV. 130.). Különben pedig az ági minőség perben bizonyítandó, s ez a hagyatéki eljárásra nem tartozik. (C. 2232/1905.). Ingatlan ági minősége a tkvvel is bizonyítható. (C. 3154/1898.).

lőre és erről az örökhagyóra; de lehet közvetett olyképpen is, hogy a vagyon ági örökség gyanánt az örökhagyóval közös elődről az örökhagyó valamelyik *oldalrokonára* s erről az örökhagyóra hárult (pl. ha az apai örökségben együtt osztozkodó két testvér egyike meghalván, a leszármazók nélkül elhalt testvér apai örökrésze a másik testvérré szállt. (C. 3057/1884.).¹

Hárulás (leszállás) alatt értjük *az öröklés minden nemét*² (a törvényi, végrendeleti és szerződési öröklést s a halálesetre szóló ajándékozást) és *az élők közti ajándékozást, ha felmenőtől származik*.³ Nem tartozik ide az alkalmi, a szokásos és a nászajándék, továbbá az ajándékképpen adott ellátási vagy kiképzési költség. Sok esetben nehéz lesz eldönteni, hogy nem tiszta ajándéknál (negotium mixtum) meddig terjed az ügyletnek visszatérhes volta.⁴ De a szülők által adott *kiházásítási tárgyak* ági jellegűek; minélfogva, lemenők nem létében, a szülők öröklők (Mdt. VII. 348.).⁵

¹ Az úrbériség megszűnte előtt az apáról fiúra háramlott vagyon áginak tekintendő, s ezt a minőséget nem veszítette el az által, hogy az ingatlan birtokosa az úrbériség megszüntetésével annak tulajdonosává lett. (Dt. IV. f. VI. 44.).

² Régi jogunknak az a tétele, hogy a hagyomány szerzett vagyona, ma már nem áll fenn. (V. ö. *Matlekovics*: 210. §-nál id. m. 45.).

³ A nagybátyától, testvértől, szóval oldalrokontól származó s ennek szerzeményi vagyonát tevő vagyon nem ági, hanem szerzeményi (C. 3842/1887., 8650/1896., 9344/1897., 3190/1902., 3914/1906.), mert a nagybátya és testvér az örökhagyóra nézve nem alkot ágat (*Grosschmid*: Magánjogi tanulmányok II. 144.); nem ági továbbá „a fiúról apára, vagy testvérről testvérré öröklő keresmény“ (*Frank*: 17. §-nál id. m. I. 197., *Staud*: Mdt. VII. 346.). A judicatura is ezen állásponton van (Mdt. VII. 366—370.). Nem elég alap az ági öröklésre — törvényi vérközösség híján — az *együttes háramlás* sem egymagában; pl. ha az anya törvényes gyermekeivel együtt öröklő törvénytelen gyermek utóbb lemenők nélkül meghal, az említett törvényes gyermekek a törvénytelen gyermekre hárult anyai örökséget, ági öröklés czímén, nem igényelhetik. Sajnos, hogy ezt még a C. sem látja, s még 1906. szept. 12-én is megítélte a törvényes gyermek ági öröklését a törvénytelen testvér után. (Dt. IV. f. VI. 45.).

⁴ Ha egy lemenő átveszi a szülő egész vagyonát és örököstársait pénzben elégti ki, csak saját osztályrésze ági vagyon, a többi pedig szerzemény. (C. 6765/1887.).

⁵ V. ö. *Jancsó* György: A felmenő rokonoktól származó kiházásítási tárgyak cz. cz., J. K. 1885. 133.

Ki kell még emelni, hogy mivel az ági öröklésnél föltétlenül megkívántatik nemcsak a vérségi összeköttetés, az ágfolytonosság, hanem a jogközösség sértetlensége is: ha az eredetileg ági vagyon a közös elődtől való hárulás óta nem vérrokonra, pl. házastársra, örökbefogadott gyermekekre, vagy idegenre szállt, ez a vagyon *elvesztette ági minőségét*,¹ reá nézve *megszűnt* a közös elődtől származók közt *a jogközösség*; s nincs helye ági öröklésnek, épen úgy, mint ha az *ágfolytonosság szakadt meg* törvénytelen születés által.

Az itt kifejtettek alapján *ági öröklés tárgya az az érték* (ági érték) és, ha természetben megvan: *az a vagyon* (ági vagyon), amely az örökhagyó valamely nemző elődjétől öröklés vagy ajándék útján hárult; *ág* pedig valamely előd és annak leszármazói, vagyis a rokonoknak az a sora, akikre az ági vagyon az első elődtől, akár közvetve, akár közvetlenül szállott. Az ághoz tartozók tehát a vérségi köteléken kívül *az ági vagyonnal is összekapcsolt sorozatot* (külön öröklési kapcsolatot) alkotnak a felmenők és oldalrokonok között. Minthogy pedig az ági vagyon csak *ezen külön kapcsolat körén belül száll vissza*, olyan felmenő vagy oldalrokon, aki nem esik ebbe a külön kapcsolatba, nem is örököl, az ági értékben. Ebből következik az az alapelv, hogy *az ági vagyon nem száll vissza messzebb annál az elődnél, ahonnan származott* (Dt. r. f. XX. 86., XXIV. 89., u. f. V. 171., C. 842/1902.), s hogy az ugyanazon parentelában levők sem részesednek benne, ha nem tartoznak egyúttal ági öröklési kapcsolatba. Így az apától hárult ági érték nem szállhat, mint ilyen, a nagyapára; de nem szállhat az anyára sem. (Paterna paternis, materna maternis).

5. Az ági öröklés tárgya *az ági érték*, amit a hárulás időpontja szerint kell megállapítani; de *a természetben meglevő ági vagyont*² az egyetemes örökös tartozik, növedékes-

¹ Állandó gyakorlat, hogy, ha a házastárs saját öröklött ingatlanát házastársára helyszínelte, míg a helyszínelés téves voltát ki nem mutatják, ez az ingatlan szerzeményi lett, vagyis elvesztette ági minőségét. (Mdt. VII. 364.).

² A cserébe adott ági vagyont a cserébe kapott vagyon helyettesíti, vagyis ez utóbbi az ági vagyon jogi természetét nyeri. (C. 6393/1892.). Ugyanezt kimondta a Curia (6363/1904.) arra az esetre is, ha az ági vagyon árán más — a hagyatékban meglevő — dolgokat vettek, feltéve, hogy értékük az elidegenített ági vagyon értékét meg

től¹ kiadni. Ez az elv akkor is áll, ha az ági vagyon sokkal többet, vagy sokkal kevesebbet ér, mint a háruláskor ért, amennyiben a forgalmi élet folytán bekövetkezett értékelkedés vagy értékesökkenés az ági örökös javára, illetve hátrányára esik (5772/1904.). A szerzeményből az ági vagyonba és az ági vagyonba a szerzeménybe történt beruházás, természetesen, megtérítendő az egyenes, illetve az ági örökösnek (C. 3067/1898., 4340/1898. és 4671/1896.).²

Az ági értéket az örökhagyóra való *hárulásnak* (tehát az öröklés megnyíltának, illetve az ajándékozásnak) *időpontja színt kell megállapítani*.³ Nem változtathat ezen sem az, hogy az ági vagyon utóbb többet vagy kevesebbet ért; sem az, hogy nincs meg a hagyatékban, akár ingyenesen, akár visszteherrel idegenítette legyen el azt az örökhagyó. Ha azonban az örökhagyó az ági örökséget végrendeletileg természetben hagyta el, az ági öröklésre jogosultnak vagy ha életében neki ajándékozta, az az annak értékét ági öröklés alapján is — tehát kétszer — nem igényelheti. (I. 183. §. 2. jegyzet).

6. Az ági öröklés singularis igény lévén, a hagyatékba

nem haladja. *A pretium succedit in locum rei, res succedit in locum pretii* elvet alkalmazza tehát a Curia; ami annyiból helyes, hogy nem kell kétszeres értékátszámítás és így hátrány kevésbé hárulhat felekre.

¹ Az öröklött ingatlanok után beszedett bérösszegek nem növekednek, hanem polgári gyümölcsei az ingatlanoknak; és azért, ha a megtakarított bérösszegeken újabb ingatlanokat vásároltak, ezek nem öröklött, hanem szerzeményi javaknak tekintendők. (Dt. u. f. XXII. 3. és C. 9939/1904.).

Az ági vagyon egy részének hiányzása esetén a hiányzó területnek más területtel való helyettesítése nem kérhető. (Dt. IV. f. II. 118. Az előbbi ellentétes gyakorlat (Mdt. VII. 355.) helytelen.

² A házasság tartama alatt öröklött pénzen szerzett vagyon egy házastárs elhunytá esetén annak oldalrokonai által nem természetesen, hanem csakis az azokba beruházott vagyon értéke követelhető. (Dt. r. f. XV. 39.). Az az érték, amelyet a közös törzstől származó javakba beruháztak, ági vagyonnak nem tekinthető, s az a teher, amely az öröklött vagyonnal az örökösre száll, a vagyon értékéből leszámítandó, illetőleg amennyiben a teher kiegyenlítettik, az, mint az öröklött vagyonba tett beruházás, szerzeményt képez. (Dt. u. f. XIII. 202.).

³ Helytelen a Curianak az a döntése, hogy az elidegenített ági vagyon helyett annak eladási ára térítendő meg (Dt. IV. f. II. 136.) ellenben helyes: C. 3967/1898., 3337/1904., Mdt. VII. 351.

minden körülmények közt kielégítendő; s ha bármely oknál fogva nincs meg az egész érték, pótlendő a többi vagyonból. Ez az ú. n. *redintegratio*, amelyet az 1723:XLIX. t.-cz., az I. T. Sz., I. rész 10. §-a s a Curiának 41. sz. teljes ülési döntvénye mondtak ki.¹

Az ági öröklés kimerítheti ilyképpen az egész hagyatékot, amikor is az egyetemes örökösnek semmi sem jut.

Jól megjegyzendő azonban, hogy *az ági vagyon és az ági örökség nem azonos fogalmak*; az előbbi az a vagyon, amit lehetne követelni; az utóbbi az, ami tényleg jut az ági örökösnek. Ez utóbbi sokszor kevesebb az előbbinél, ha t. i. a tiszta hagyatékból nem kerül ki az egész ági örökség, mert pl. hagyatéki terhek vannak, vagy a hagyaték fele közszeremény czímén a túlélő házastársé.

7. *Több ág* is találkozhatik egymással, ugyanazon hagyatékban; ilyenkor mindegyik azt az értéket, illetve vagyont követelheti, amely reá nézve ági. Gyakorlati tapasztalat szerint két ágnál több sohasem szokott találkozni.

Ha a hagyatéki vagyon az apáról és anyáról, vagy az apai és anyai elődökről szállt vagyonérték kielégítésére nem elegendő, *aránylagos kielégítésnek* van helye, amit az I. T. Sz., I. rész 10. §-a mond ki.

8. Többes-rokonság több ági kapcsolatot létesít; s ha e kapcsolatok mindegyikében rákerül a sor az illető rokonra: *a többes-rokonság több ági örökségben való öröklési jogot ad*.

Több örökrész jut annak is, aki, mint felmenő vagy oldal-rokon, egyetemes örökös lesz, ha egyúttal ági kapcsolatban is van. Az ilyen örökös universalis és singularis successor egy személyben.

226. §. Özvegyi öröklés.

Ez az intézmény, az I. T. Sz., I. rész 15. és 17. §-ai szerint, más a köztörvényi magánjogban és más a jász-kúnoknál.

I. Az I. T. Sz., I. rész 15. §-a »változtatlanul fentartotta az özvegyi öröklést szabályozó magyar törvényeket«; minek okából

¹ De a véletlen esemény által elpusztított ági vagyon nem tárgya a redintegrációnak; az tehát egészen az ági örökös hátrányára esik. (C. 2407/1886.). Minthogy az életbiztosítási összeg nem esik a hagyatékba (l. 211. §.), belőle az ági vagyon nem pótlendő. (C. 6053/1897.).

a Hk. I. rész 99., 101. és 102. czímei irányadók ma is, a jász-kún kerületeket kivéve, az özvegyi öröklés tekintetében.

Ezen öröklési intézmény alaptételei a következők:

a) Özvegyi öröklés (*successio vidualis*) *csak nőt illethet; férfiút soha.*

b) Nem is minden özvegyasszonynak van özvegyi öröklésre joga, hanem csak *a nemes és honoratior férfiú nejének.* Ezt a szabályt a honoratior férfiú özvegyére a bírói gyakorlat fejlesztette ki; mint ahogy ugyanez mondta ki azt is, hogy az ilyen nőnek nincs közszerzeményi joga (I. I. kötet 467. lap). Ennek következtében az özvegyi öröklés éppen úgy *rendi intézmény,* mint a közszerzemény; s nem alaptalan az a feltevés, hogy a közszerzői jog hiányának némi pótlásául adhatta meg régi jogunk az özvegyi öröklést annak az özvegyasszonynak, akinek főszerző volt a férje.

A tekintetben, hogy, ha nemes vagy honoratior is a férj, özvegyi öröklésnek mikor nincs helye, a 222. §-ban II. alatt előadottak irányadók itt is.

c) További kellék, hogy *törvényes leszármazók* legyenek és örököljenek is atyjuk után; mert ha ilyen örökös nincs, az özvegyasszonynak, ha nemes vagy honoratior volt is a férje, nem özvegyi, hanem hitvestársi öröklésre van igénye.

d) Az özvegyi öröklés *tárgyai* két csoportba oszthatók.

Az egyikbe tartoznak bizonyos ingók, jogi minőségükre való tekintet nélkül; ezek: a férj díszruhája, jegygyűrűje s az a fogata (*Grosschmid* szerint ma már az automobilja is), amelyen a férjével ki szokott járni; továbbá az 50 darabból nem álló ménesnek fele.

Kap továbbá az özvegyasszony — s ez a második csoport — a férj *szerzeményi ingó vagyonából egy gyermekrészt*; ami kiváló fontosságú szabály, mert jelenleg sokkal nagyobb az ingó vagyon általában véve, mint régente volt. Az ingó vagyonba tartozott *a zálogos birtok*, aminek ma már alig van jelentősége továbbá oda tartoznak *a jelzálogos követelések* és minden más jog is, ami az ingók szabályai alá esik (1. fentebb 22. §.).¹ Az

¹ Helytelen a Curiának 1814/1904. sz., magában álló döntése, amely szerint az özvegyi öröklésre nézve visszaállított régi törvények elavultak, mert „azok alapján a szerzeményes ingók fogalma helyesen meg nem állapítható, amennyiben mai öröklési jogunk nem a szerzemény-

egy gyermekrészt kiszámításánál az özvegy gyermekszámába veendő.

Az osztály foganatosisítására nézve meg kell jegyezni, hogy az ingókat természetben kell felosztani; s csak ha oszthatatlanok, van helye az értéken való osztzkodásnak.

Két kérdés merül itt fel, ami még megoldandó: *van-e helye betudásnak és redintegratióknak?*

Az elsőre kétségtelenül igennel felelünk; minek következtében a gyermekrészt kiszámítása olyképpen történik, hogy a gyermekek által előre kapott ingók értékét be kell számítani, még pedig a betudás általános szabályai szerint. (I. alább 257. §.).

A másik kérdés vitás. Kifejezetten nem rendelkezik róla az 1723: XLIX. t.-cz., és a bírói gyakorlatban sem találtunk ide vágó esetet. Minthogy azonban a most idézett törvény általában véve szól a redintegratióról, s azt nem szorítja bizonyos esetekre; minthogy továbbá az özvegygyel szemben feltétlenül alkalmazni kell, ha felmenők és oldalrokonok öröklők az ági vagyont (I. 221. §.): szerintünk itt is helyet kell neki adni; mert különben a leszármazók kedvezőtlenebb elbánásban részesülnének, mint az ági örökös felmenők és oldalrokonok, ami pedig az öröklési jog alapelveivel ellenkeznék.¹ E szerint először kipótlandó lesz a hiányzó öröklött (ági) vagyon s csak a megmaradó szerzeményi ingókból kap az özvegyasszony egy gyermekrészt.

Méltányosnak tartjuk azonban, hogy a szerzeményből olyképp téríttessék meg a hiányzó ági érték, hogy, ha szerzeményi ingók és ingatlanok is vannak, értéküknek egymáshoz való aránya szerint mindkét fajtájú szerzemény viselje a megtérítési összeget; mert különben vagy az özvegyasszony, vagy a leszármazók szenvednek rövidséget.

II. *A jász-kúnok özvegyi öröklésére nézve, az I. T. Sz., I. r. 17. §-a értelmében, a jász-kún V. statutum irányadó.*

Különbség van *a közkereső és a nem-közkereső özvegyasszony* özvegyi öröklései közt. Az előbbi, az id. statutum I. §-a szerint,

nek ingó vagy ingatlan minőségén, hanem az öröklött és szerzett vagyon értékének (?) megkülönböztetésén alapul. Ennélfogva özvegyi öröklés nem is lenne többé érvényesíthető.

¹ Iróink közül csak *Grosschmid* (Szerzemény cz. ért.) foglalkozik ezzel a kérdéssel s ez utóbb említett ok alapján, velünk egyezően tanít. V. ö. még *Balog Elemér: M. Jogi Lexikon V. 809.*

örököl ezen a czímen a közösen szerzett ingatlanok vételárából (szerzési árából: summa acquisitionalis) és a hagyatéki ingókból egy gyermekrészt; a nem-közkereső özvegyasszonynak pedig, az V. statutum 2. §-a értelmében, csak a házasság tartama alatt szerzett ingókból jut egy gyermekrészt. (Dt. IV. f. VI. 134.).

Nincs tisztázva jogirodalmunkban az a kérdés, hogy *mikor tekinthető közkeresőnek a jász-kún asszony*, vagyis hogy a férj mikor nem főszerző. Szerintünk, minthogy a jász-kún V. statutum nem dönti el, sőt föl sem veti ezt a kérdést, csak az általános szabályok lehetnek irányadók (I. I. kötet 455. lap; ugyanígy Mdt. I. 87.).

Ennélfogva annyiban egyezik a jász-kún és a nemes, illetve honoratior férj nejének a jogállása, hogy ugyanazon esetekben van meg, illetőleg van kizárva a közszerzeményi joga. Ez házassági vagyoni jogi kérdés. Ellenben ide tartozik az a másik kérdés — s itt mutatkozik eltérés — hogy a közkereső jász-kún özvegynek nagyobb terjedelmű az özvegyi öröklési joga, mint a nem közkeresőé; míg a nemes és honoratior férfiú özvegyének mindig egyenlő az özvegyi öröklése.

III. Kérdés végül, jár-e a nemes és a honoratior férfiú özvegyének özvegyi öröklés akkor, ha közszerzeményi joga is van neki. A kérdésre föltétlenül igennel felelünk, mert a két intézmény nem függ olyképpen össze, hogy egyik kizárná a másikat. A nemes és honoratior férjnek főszerzői joga hiányozhatik tehát, anélkül, hogy a szerzeményi közösség folytán elveszne az özvegyi örökléshez való jog.

Minthogy azonban a közszerzeményi jog alapján már megkapta a nő a közszerzemény felét, vagy, ha más arány lenne megállapítva, a közszerzemény egy részét, igazságtalan volna a férjet illető közszerzeményből még özvegyi öröklést is adni az özvegyasszonynak. Ennélfogva helyesen mondta ki a judicatura, hogy *csak olyan szerzeményi ingóságokból, illeti az özvegyet özvegyi öröklés, amelyekben ő közszerző nem volt* (Dt. u. f. I. 50.).

Ugyanezt a szabályt kell alkalmazni, nézetünk szerint, a jász-kún nő özvegyi öröklésére nézve is. Ennélfogva sem abból a hagyatéki ingóból, sem annak az ingatlannak a vételárából, amelynek egy részét, mint közszerzeményt, természetben kapta meg, nem juthat neki egy gyermekrész özvegyi örökségképpen is.¹

¹ Ez a nézet nem domborodott ki a judicaturában, amely követ-

227. §. Özvegyi jog.

Özvegyi jog alatt az özvegyasszonynak azt a jogát értjük, amelynél fogva meghalt férjének *egész hagyatékában özvegyisége tartamára benne maradhat, és azt haszonélvezheti*; ha pedig a a leszármazó egyenes örökösök az özvegyi jog megszorítását kérik, a nemes és honoratior férj özvegye mindenkor, a nem-nemes vagy nem-honoratior férj özvegye pedig akkor, ha édesgyermekai élnek a megszorító joggal: *lakást, tartást és ruházatot kap*; míg ha nem-nemes vagy nem-honoratior férj özvegye ellen mostoha gyermekek kérik a megszorítást, az utolsó házasság tartama alatt szerzett vagyon levonása után fennmaradó tiszta hagyatékából *egy gyermekrész haszonélvezete illeti*;¹ végül ha a nemes vagy honoratior férj özvegyének az özvegyi joga meg van szorítva, *kiházásítás*, jár neki újból való férjhezmenetele esetében.

Ez a fogalmi meghatározás egyrészt az I. T. Sz., I. rész 16.

kezetlen a jász-kún V. statutum magyarázata tekintetében. Helyesen mondta ugyan ki a 148/1885. számú curiai ítélet, hogy „a jász-kún V. statutum I. §-a csak az özvegy nőnek a férj szerzeményi javaiban való öröklési jogáról intézkedik”; — valamint correct az a kijelentés is, hogy a „jász-kún nő a házasság tartama alatt szerzett vagyonra csupán a házastársi együttélés alapján közszerzői jogot nem érvényesíthet“ (C. 1519/1896.); de helytelen először is a 6191/1897. számú curiai ítélet, amikor azt mondja, hogy „*közszerzeményi czímen* jár a nőnek a befektetett summából és az ingókból egy gyermekrész”, holott ezt özvegyi öröklés jogcímén kapja; továbbá nem találó az a kitétel, mintha a jász-kúnoknál a férj a szerzeményi ingókról és ingatlanokról minden esetben szabadon rendelkezhetnék, s ezen az alapon az özvegy közszerzői jogát kizárhatná (C. 4490/1898., Dt. u. f. XIII. 179.); mert ez a szabad rendelkezés nincs meg akkor, ha a nő is közszerzői (Dt. III. f. XI. 18.), amikor tehát közszerzeményi jogát feltétlenül érvényesítheti. Ellenben kétségtelen, hogy a hitvestársi öröklést nem fogja fel sem a köztörvény, sem a jász-kún V. statutum kötelesrészeképpen; minélfogva ez — akár ok nélkül is — elvonható végintézkedésben az özvegyasszonytól. Az irodalomból, *Reiner* értekezésén és a kézikönyvben kívül, kiemelendő *Gábor* Gyula cikke: Magyar Jogi Lexikon IV. 402.

¹ A második nőf az 1840:VIII. t.-cz. 18. §-a értelmében egy gyermekrész haszonélvezete illeti, még pedig azzal a leszármazóval szemben is, kinek az örökhagyó vagyonát még életében elajándékozta. (C. 5174/1906.).

§-án, másrészt az általa fentartott régebbi jogszabályokon alapszik. Ez a §. így szól: »Az özvegyi jog tekintetében a magyar törvények rendeletei újra hatályba lépnek; azonban e jog megszorítását csak a leszármazó egyenes örökösök követelhetik.«

Ezt a rendelkezést kiegészíti az I. T. Sz.-nak, a 224. §-ban már idézett 17. §-a, amely szerint a jász-kúnoknál az özvegyi jog tekintetében is saját régibb jogszabályaik irányadók.

Ezen az alapon előbb az özvegyi jog általános szabályait adjuk elő s azután vizsgáljuk a jász-kúnok özvegyi jogát.

A) Az özvegyi jog *a legrégebb jogintézmények egyike* minálunk. Már Szent-István II. végzeményének 24. czíme rendelkezik róla. Részletes szabályokat tartalmaznak: a Hk. (I. 30. cz. 7. §., 67. cz. 2. §., 95., 98. cz., 102., 104. cz. 1. és 2. §. 105., 134. cz. 4. §.) *a nemesek* és az 1840. évi VIII. t.-cz. 16—19. §-a *a jobbágyok* özvegyi jogára nézve; végül más régibb és újabb törvényeinkben is találunk az özvegyi jogról intézkedéseket.¹

Az ide vágó jogszabályokról legelőször is azt kell megjegyezni, hogy *a rendi különbség* az özvegyi jog szempontjából — mint alább látni fogjuk — több tekintetben érvényesül.

További általános szabály, hogy *az özvegyi jog öröklés*, nem pedig házassági vagyoni jogi igény, mint egyidőben tanították. Tény ugyanis, hogy csak halál esetén válik az özvegyi jogra való igény esedékessé; s ha a házasság egyébként szűnik meg, szó sem lehet özvegyi jogról; emellett nem jár özvegyi jog, ha a nő előbb hal meg a férjénél, holott a házassági vagyoni jogokat a nő örökösei is érvényesíthetik, pl. követelhetik a hitbért, a közszerzeményt stb.; és végül kell, hogy az özvegy öröklőképes legyen. E szerint a túlélés föltételéhez fűzött jogról

¹ A jogforrásokat, irodalmat és judicaturát legteljesebben feldolgozza, s valóságos forrásmunka jellegével bír *Jancsó György*: A magyar özvegyi jog cz. műve és A magyar házassági és házastársi öröklési jog cz. m. 852—1015. l. Az özvegyi jog codificatiójára nézve l. *Schwarz*: Újabb magánjogi fejtegetések 153—217. l. *Meszlény* (2. §-nál id. m. 81. l.) helyesen emeli ki, hogy a magyar öröklési jog mélységét dicséri az özvegyi jog intézménye, amely *a nem-fix öröklési jogot valósítja meg*: hiszen az özvegyi jogot a leszármazók (s tegyük hozzá: a férj is) illő tartásra korlátozhatják. Ez a vagyoneelosztást egyenletesebbé teheti: az özvegy megélhetését nem veszélyezteti, a vagyont pedig azonnal céljához, pl. a kiskorúak nevelése, kiképzése stb. segíti. Kár, hogy a Terv. szakít e jelenséggel.

van itt szó, amelynek összetett tényállása van: egyik tényálládeki elem az érvényes vagy vélt házasság megkötése, a másik annak a férj haláláig való fennállása, a harmadik a férj halála és a nő életben létele.

Az itt előadottakból kitűnik tehát, hogy ugyanazon *előfeltételei* vannak az özvegyi jognak is, mint az özvegyi és részben a hitvestársi öröklésnek; és ugyanazokban az esetekben van ez is *kizárva*, mint a másik kettő.¹

De lényeges eltérés mutatkozik annyiban, hogy az *özvegyi jog nem kölcsönös*, hanem csak a nőt illeti, éppen úgy, mint az özvegyi öröklés.² A magyar magánjognak az a jellemvonása domborodik itt ki, hogy a nőről kíváltképpen akar gondoskodni özvegysége esetére is.

Eltér továbbá az özvegyi jog a hitvestársi és az özvegyi örökléstől abban a tekintetben, hogy *nem állagöröklés*; míg a két utóbbi az. Az özvegyasszonynak ugyanis *haszonélvezeti jog* jut, s ez a személyi szolgalmaknak egyik faja lévén (l. fentebb 151. §.), a hagyatéki tárgyakat mások öröklik, terhelve az özvegyi haszonélvezettel. A hagyaték átadását sem akadályozza az özvegyi jog, de ennek nem szabad az átadás következtében sérelmet szenvednie (1894:XVI. t.-cz. 81. §. 1. bek.); ami annyit jelent, hogy az átadó végzésben nem lehet — osztályegyezség esetét kivéve — kimondani az özvegyi jog korlátozását, s az átadással egyidejűleg, telekkönyvi jogoknál, az özvegyi haszonélvezeti jog bekebelezését kell elrendelni (u. o. 81. §. 2. bek. és 102. §.),³ ingókra nézve pedig a körülményeknek meg-

¹ Az özvegyi jog a férj halálakor nyílik meg; minek folytán, ha különéltek a házasfelek, a különélés tekintetében vétlen özvegy azonnal kérheti az egész hagyaték birtokba bocsátását. Őt illetik a férj halála napjától lejárt összes hasznok, s kiadásukat perrel is szorgalmazhatja. A judicatura szerint csak a perindítástól kezdve adandók ki a hasznok (C. 3674/1889.). Ha a különélés ideje alatt kiegyezés történt a nő vagyoni igényeire nézve, özvegyi jogot csak akkor igényelhet a férje után, ha azt magának fentartotta. (Dt. u. f. IV. 3.). Jár özvegyi jog, ha elegendő saját vagyona van is az özvegynak (C. 422/1898.) s ha frott hitbérét megkapta is. (C. 10,238/1884., 5481/1884.).

² A Főelöadmány (VIII. 84—88.) az özvegy férjnek ugyanazt az özvegyi jogot akarja megadni, mint amilyen az özvegyasszonyt illeti.

³ Daróczi József szerint (J. 1904/22.) kívánatos lenne, hogy, ha a hagyatéki eljárás során nem bírnának az érdekeltek megállapodni arra,

felelősen (pl. hagyatéki zárlat, letét stb. által) kell az özvegyi jogot hivatalból biztosítani (u. o. 72., 81., 90. §.).¹

Ez az özvegyi haszonélvezeti jog — ha leszármazó van — *az egész hagyatékra kiterjed*;² ha pedig leszármazó nincs, a hagyatékban arra a részére terjed ki az özvegyi jog, amelyet mások örökölnek, pl. az ági örökösök: a hitbizományi vagyon, a várkastély és az özvegyi öröklés alá eső ingók kivételével. Az első azért nem lehet özvegyi jog tárgya, mert ez a megállapított öröklési rend szerint (l. 128. §.) a várományosra száll, akivel szemben a hitbizomány előbbi tulajdonosának özvegye törvényi öröklés jogcímén mit sem igényelhet.³ A várkastélyt pedig a

nézve, hogy a hagyaték öröklött vagy szerzett-e, az ilyen vitás hagyatéki vagyon tekintetében egyelőre csupán egy gyermekrészt erejéig állapíttatnék meg és kebelezetnék be az özvegy haszonélvezeti joga; s kívánatos szerinte, hogy perreutasításnak legyen helye ilyenkor is. Így a per alatt nem esnének el a leszármazók minden haszonból; továbbá biztosabb, hogy az özvegyi jog megszorítása bekövetkezik, míg ma, ha be van jegyezve az özvegyi jog, sokszor nem indítják meg a leszármazók a megszorító pert.

¹ Viszont ha pénz az özvegyi jog tárgya, az örökösök kérhetik annak bírói letétbe helyezését, s az özvegy csak a kamatokat kapja (Dt. IV. f. II. 118.). A hagyatéki bíróság nem helyezheti a birlalásba bele az özvegyet. Ha más bírja a hagyatékot, s a kezelés tekintetében nem bírnak a felek megegyezni, az örökös kérelmére zárlatot kell rendelni. (C. 385/1904.). Vétlen különélés esetére helytelennek tartjuk azt a döntést (C. 2625/1899.), hogy ilyenkor, mert nincs benn a nő a hagyatékban, nem haszonélvezet, hanem csak illő tartás jár neki.

² A hagyatékba tartozik az a vagyontárgy is, amelynek megszerzéséhez jogcíme volt már a férjnek. Az ellenkező nézet (Dt. r. f. VII. 140.) nem helyes. Az özvegyi jog terjedelme, az I. T. Sz., I. rész 19. §-a értelmében, az örökhagyó elhalálozásának és nem a házasság megkötésének idejében fennálló törvények szerint ítélendő meg. (Dt. u. f. XXVIII. 302.). Ha nincs a férjnek hagyatéka, de egy háztartásban élt a szüleivel, ezek kötelesek tartást nyújtani menyüknek, még pedig természetben. Pénzbeli tartás csak akkor jár ez özvegynek, ha az együttélés az ő hibáján kívül lehetetlenné vált. E tartás átszáll a szülő örököseire is. (C. 104/1898., 3975/1900.). *Hamar* Gyula szerint (M. J.-U. 1906/10.) a nagyszülőről az unókákra szállt vagyona nézve meg kellene állapítani özvegy anyjuk öröklési jogát, ha néhai apjuk után — vagyonhiány következtében — nem illeti őt özvegyi jog; mert különben az unókák gazdagokká lehetnek, s anyjuk nyomoroghat.

³ *Grosschmid* ellenkező nézetét l. a 128. §-nál. Az özvegy a hagyatékban maradt élelmiszereket elhasználhatja. (C. 660/1902.).

Hk. I. r. 98. czíme vette ki az özvegyi jog tárgyai közül, ha csak egy várkastély van a hagyatékban; ez a szabály azonban ma már alig alkalmazható.

Özvegyi jog alá esnek: *a személyjogú gyógyszerár, az iparjog és az italmérési jog*, ha a férjet illette (1876: XIV. t.-cz. 132., 1884: XVII. t.-cz. 40. és 1899: XXV. t.-cz. 15. §.).¹

Az egész hagyaték alatt csak *a tiszta hagyaték* érthető, ami tehát az örökhagyó adósságainak kifizetése után fenmarad (Dt. u. f. XXIV. 353.). E szabálynak az a következménye, hogy az örökhagyó hitelezői nem tartoznak figyelembe venni az özvegyi jogot, hanem követeléseiket a hagyatéki javakból is behajthatják (Dt. u. f. XXXV. 66. C. G. 95/1904.); — míg az örökösök hitelezői az állagra csak az özvegyi jog sérelme nélkül vezethetnek végrehajtást (C. 602/1904.), az özvegy hitelezői pedig az özvegyi jog alapján őt megillető haszonélvezetből vehetnek maguknak kielégítést.

Nem tárgya az özvegyi jognak — mint a fentebb jelzettekben is kitűnik — elsősorban az a vagyon, ami özvegyi vagy hitvestársi öröklés czímén hárul az özvegyasszonyra; továbbá amit házassági vagyoni jogi igénye alapján kap, pl. a hitbér, a közszerzemény stb., mert saját vagyonán nem lehet senkinek idegen dologi joga; továbbá nem terjed ki az özvegyi jog az előre kiadott értéknek hasznaira, mert a beszámítandó érték nem alkotórésze a hagyatéknek (Dt. III. f. VI. 111.).²

Az özvegyi jog haszonélvezet lévén, mindazok a szabályok

¹ Ha az özvegy férjhez megy vagy meghal, e jogok a kiskorú gyermekeket — mint törvényi utóörökösöket (?) — illetik, nagykorúságuk eléréig. A 108,639/1906. sz. Bm. helytelenül mondja ki, hogy az özvegy iparjogát újabb férjhezmenetel esetén sem veszti el. Ellenben helyes a 74,253/1894. és 36,140/1905. sz. keresk. min. rend. A kifogásolt Bm. ellen írt: *Máriássy Béla* (J. K. 1907/8.).

² *Grosschmid* (Fejezetek I. 190.) — a régi gyakorlattal egyezően (Dt. r. f. XV. 77.) és az újabbtól (Dt. u. f. XXIII. 2.) eltérve, — az utóörökléssel terhelt vagyonra nézve is megállapítja, ha a férj másként nem rendelkezett, legalább a megszorítható özvegyi jogot. A kérdés mindenesetre megfontolást érdemel, mert lehet, hogy csak olyan vagyon maradt, amelyet utóöröklés terhel: nyomorogjon ilyenkor az özvegy, holott esetleg nagy a vagyon? Viszont ha korlátlan özvegyi jogot adunk, s ez az utóöröklés megnyíltáig fennáll: mitsem ér az örökös joga.

kivétel nélkül alkalmazhatók, amelyeket a haszonélvezetre vonatkozólag a 151. §-ban kifejtettünk.¹ Ugyanott jeleztük azonban azt is, hogy különleges fajtája a haszonélvezetnek az özvegyi jog, amely részben eltérő alapelvek szerint igazodik. Az eltérés ott mutatkozik, hogy az özvegyi jog bizonyos esetekben *megszorítható*, amikor aztán *jogi jellegére* (tehát nemcsak tartalmára) *nézve is változás alá esik*, amennyiben *haszonélvezet lenni megszűnik* s átfordul lakás szolgalmi jogává, tartási igénynyő és esetleg telki (dologi) teherre.

Ezt a, jelentékeny változást, aminek folytán úgy az állagörökösök, mint az özvegyasszony jogi helyzete egészen más lesz, azért engedik meg már a Hk. és később az 1840: VIII. t.-cz., valamint az I. T. Sz., I. r. 16. §-a, mert az egész intézmény lényege és alapeszméje kezdettől fogva nem az volt, hogy az egész hagyaték haszonélvezetéből álljon feltétlenül az özvegyi jog, hanem az, hogy az özvegyasszony megélhetése, még pedig abban a sorsban, amelyet a férje halála előtt élvezett, biztosítva legyen. Ennek csak eszköze tehát a haszonélvezeti jog; és biztosítéka az, hogy benmarad az egész hagyatékban az özvegyasszony; húzza — megtérítési kötelezettség nélkül (Dt. r. f. VII. 143.) — annak összes hasznait mindaddig, amig özvegyi joga, az örökösökkel kötött egyezés, vagy per útján korlátozva nincs (Dt. r. f. XII. 111., u. f. XVII. 91.).

Singularis successio továbbá az özvegyi jog, mert egyetlen jog a tárgya; de különleges neme a singularis successiónak, mert az az elem, hogy benmaradhat a hagyatékban az özvegy, az universalis successio jogi sajátságai közül való, és eredményezi egyebek közt azt is, hogy vele, mint birtokban levő féllel szemben, tartoznak felperesképpen föllépni az állagörökösök (1894: XVI. t.-cz. 85. §.).

De az özvegy az örökhagyónak öröklésre vagy kötelesrészre

¹ Ezekből következik többek közt az is, hogy az özvegyi jog engedélyezhető (Dt. III. f. XV. 43.); hogy az özvegynek, mint birlalónak, possessorius védelmi joga van (Plan. 18. dec., C. 1636/1887.); s hogy az özvegy a haszonélvezet tárgyát jókarban tartani, a folyó terheket viselni, biztosítékot adni (esetleg az ági érték letétbe helyezésével: Dt. IV. f. V. 138.), a bekebelezett adósság kamatait (C. 5076/1874., 8685/1881., 3342/1903.) s férje temetési költségeit fizetni (1647: CV., és 1655: XXV. t.-cz., Plan. 13. dec.) köteles.

jogosult leszármazóit tartani köteles, ha a hagyatéki vagyon jóvelméből teheti; ezt a tartást — ideiglenesen — a hagyatéki bíróság állapítja meg és biztosítja (1894: XVI. t.-cz. 92. §.).

De nemcsak megszorítás által változhatik az özvegyi jog olyképpen, hogy nem haszonélvezet lesz, hanem a *férj végintézkedése* alapján is. E tekintetben a végintézkedés szabadságának az elve irányadó, s ezen elv folyományaképpen összes vagyónáról és minden örökös öröklési igényének kielégítéséről belátása szerint rendelkezhetik a férj is (még pedig nem csupán a leszármazói javára), csak özvegye megélhetését biztosítsa (Dt. r. f. X. 296., (u. f. XIX. 49.).

Ennek következtében *kötelesrészképpen* van biztosítva az özvegyi jog, (jöllehet nem az a neve); s azt a mértéket, amelyen alul megszorítás esetében sem lehet menni, a férj is tartozik figyelembe venni (Dt. III. f. IV. 7., XVI. 107.).

Egyezik e két intézmény a tekintetben is, hogy a *juttatás módja* fölött szabadon határoz a férj; rendelhet tehát tetszése szerint: haszonélvezetet, lakást, tartást, évjáradékot, hagyományt, örökrészt, stb. neki, csak elérje ez a juttatás a törvényben megjelölt legkisebb mértéket: az illő tartást, lakást, ruházatot, illetve az egy gyermekrészt haszonélvezetét, végül az esetleges kiházásitást.

Ha ezt a mértéket nem éri el a végintézkedésben biztosított juttatás, az özvegy annak *kiegészítését kérheti* az állagörökösöktől vagy *e juttatás visszautasításával* törvényen nyugvó özvegyi jogát érvényesítheti. Erre van joga az özvegynek akkor is, ha a férj a lakást és tartást úgy rendelte, hogy azt az örökösöktől természetben és közös háztartásban vegye igénybe, mert ez az intézkedés ellenkezik az özvegyi jog szellemével és a jog szabad gyakorolhatásának alapföltételével (Dt. III. f. III. 113.).¹

¹ Ha azonban a férj a vagyont közösen, osztatlan állapotban élvezte, özvegyi jog alapján a nő is csak a közös háztartásban és gazdálkodásban gyakorolhatja a közös haszonélvezetet. (Dt. u. f. VIII. 46.). Egy ízben (1874/1903. sz. a.: Mdt. VII. 422.) kimondta a Curia, hogy *az özvegygyel szemben is van helye betudásnak*, ha őt a férje, halála előtt, megajándékozta; s hogy ilyenkor az özvegyi jog az előre kapott értékekre való tekintettel állapítandó meg, és esetleg ki is zárható. Mostoha gyermekével találkozott itt az özvegy joga, s mivel ilyenkor az özvegy gyermekszámba vehető, a gyermeknél pedig van helye betudásnak (1840: VIII. t.-cz. 2. és 18. §.): állapította meg a Curia

Ha fentartás nélkül elfogadta az özvegy a végintézkedést emellett még özvegyi jogot külön nem igényelhet. (C. 4651/1891. 2631/1902.).

Ujabb bírói gyakorlatunk azt a, helyes álláspontot foglalja el, hogy az özvegyi jog akkor is érvényesíthető, ha a férj : vagyonát elajándékozta. De ilyenkor az elajándékozott vagyon tárgyak haszonélvezetét nem kérheti a megajándékozottaktól hanem az elhalt férje társadalmi állásának és vagyonának meg felelő lakáshoz és tartáshoz szükséges összeg megfizetését (C 8042/1903., 1283/1905., Md. I. 206.).¹

Az özvegyi jognak korlátozását jelenti a férjnek az az intéz kedése is, ha *kizárja nejét a gyámságból*, vagy kiskorú gyer mekeit *más személy gyámsága* alá helyezi; ilyenkor a megszo rított özvegyi jogban foglaltakra van csak igénye az özvegynek (Dt. r. f. XI. 49.).

Ha a férj végintézkedése hatályos lesz az özvegyi jog tekin tetében, annak *megszorítása külön nem követelhető*; ha csak állag örökössé vagy hagyományossá nincs az özvegy olyképpen kine vezve, hogy örökrésze, illetve hagyománya sérti mások köteles részét; mert ekkor (állagban való részesedés helyett) az özvegy jognak törvényes módon való kielégítését kérhetik a köteles részre jogosultak.

Végül meg kell jegyezni, hogy, ha az özvegyi jog megszorí sának helye nincs, vagy ha kérhető lenne, de nem kéri, és ha a férj nem változtatott annak törvényes mértékén végintézkedé sében: nem lehet a nőt a haszonélvezetből kizárni akkor sem ha a haszonélvező kötelességeit nem teljesíti; ilyenkor csak jókarban tartásra, biztosítékkadásra és kártérítésre lehet őt köte lezhetni (Dt. r. f. XIV. 236.).²

a betudást. Kérdés, hogy édes-gyermekek javára megtenné-e ugyanezt Valószínűleg nem.

¹ Előbb is kimondta ezt már egy ízben a C. (J. K. 1897/32.) E felfogás ellen írt: *Menyhárt* (Dolgozatok a magánjog köréből 157 l.), azon az alapon, hogy az I. T. Sz., I. rész 4. és 8. §-ai csak a köteleSRészt védik az ajándékozás ellen. Szerintünk e két §-t helyes analogia útján az özvegyi jogra is alkalmazni. Újabbán — a második nőnek — egy gyermekrész haszonélvezetét ítélte meg ilyen esetben a C., 5174/1906. sz. alatt. L. *Szladits* cikkét is: J. K. 1908/1.

² A kezelés — *Grosschmid* szerint: Fejezetek I. 528. — elvonható

Látjuk az eddig előadottakból, hogy nagy fontosságuk van azoknak a szabályoknak, amelyek szerint az özvegyi jog megszorítható; mert a megszorítás következtében előálló legkisebb mértéken alul az özvegyi jog csak akkor szállhat, ha olyan *kicsiny a hagyaték*, hogy még ez sem telik ki a jövedelmekből.

Megjegyzendő ugyanis, hogy *a hagyaték állagát sohasem szabad az özvegyi jog fedezésére fordítani*; mert annak másik jellemvonása, hogy legfeljebb haszonélvezetképpen jelentkezhetik, aminél pedig az állag feltétlen fentartása egyik elengedhetetlen fogalmi kellék.

Ha tehát kicsiny a hagyaték s nem telnék ki a hagyaték jövedelméből vagy az egy gyermekrész haszonélvezetéből az illő tartás, lakás és ruházat; az özvegy egyébként gondoskodjék megélhetéséről.

A hagyaték állagának, illetve értékének nagysága irányadó a tekintetben is, hogy, ha *az özvegyi jog kötelesrészszel, vagy másik özvegyi joggal összeütközik*, érvényesíthető-e a kötelesrész, illetve a másik özvegyi jog is.

Ha az özvegyi jog legkisebb mértéke fedezhető a kötelesrész kihasítása után is, akkor a kötelesrészes kérheti az özvegyi jog megszorítását, aminek — mint látni fogjuk — egyik eredménye a hagyatéki javak kiadatása is lévén, hozzájuthat kötelesrészéhez; ha pedig a hagyaték olyan kicsiny, hogy a jövedelmek az özvegyi jogra mind rámennek, a kötelesrész nem érvényesíthető, míg az özvegyi jog fennáll.¹

Ugyanez a szabály *két* (pl. apa és fiú özvegye által igé-

Úgy a többi örökösök és az özvegy, mint a házasiélek egyezségileg szabályozhatják az özvegyi jogot. Ez utóbbi esetben az özvegy a férje örökösétől özvegyi jog címén csak a részére egyezségileg meghatározott szolgáltatások teljesítését követelheti. (C. 5545/1902.). Ha a nő az elbégálás után a férjével, vagyoni követeléseire nézve, kiegyezett, özvegyi jogot csak akkor érvényesíthet, ha ezt fentartotta a férje halála esetére. (C. 4097/1903.).

¹ A bírói gyakorlat nem határozott; rendszerint megállapítja ugyan, hogy az özvegyi jog nem gátolja a kötelesrész kiadását (Dt. u. f. IX. 123., XXVIII. 312., III. f. XVI. 88.), de az efajta döntés lehet helyes is, helytelen is, aszerint, hogy elég nagy-e a hagyaték. A bírói gyakorlat helytelenségét kimutatja *Imling* Konrád is: J. K. 1904/52. Ha holtig tartó haszonélvezetet juttatott a férj a neijének, a leszármazó vagy örökrészt kérhet, haszonélvezettel terhelve, vagy (ha elég nagy a hagyaték) azonnal követelheti a kötelesrésznek tisztán való kiada-

nyelt) *özvegyi jog találkozásánál*, amikor is — ha kellő fedezet nincs — az előbb keletkezett özvegyi jog egészen vagy részben kizárja a későbbi.¹ A későbbi özvegyi jog is vagy tartás, lakás és ruházat, vagy pedig egy gyermekrész haszonélvezete lesz. (C. 678/1901., I. G. 171/1902.).

Találkozhatik továbbá özvegyi jog nőtartással is. Ez akkor fordul elő, ha a férj előbb házas volt, de házasságát felbontották vagy érvénytelenné nyilvánították, s nem vétkes, illetve jóhiszemű nejének végleges tartást ítélték. Ez a nőtartás, mint a 88. §-ban láttuk, terheli az örökösöket is. Ha az özvegyi jog nincs megszorítva, ezt a tartást, mégha az egész haszonélvezeti jövedelem rámenne is, az özvegy viseli; ha pedig meg van szorítva, az állagörökösök ellen kell először fordulni s csak ha az azoknak jutott vagy jövedelméből nem telik ki a tartás, köteles ahhoz az özvegy is hozzájárulni. Ezt az utóbbi szabályt azon az alapon állapítjuk meg, hogy a hagyatéki terhekért első sorban nem a singularis, hanem az universalis successor felel.

*Az özvegyi jog megszorítását, az I. T. Sz., I. r. 16. §-a szerint, csak a férjnek leszármazó törvényi örökösei kérhetik; akik közé nemcsak a törvényes, hanem a törvényesített és örökbefogadott gyermekek, továbbá ezeknek törvényes vagy utólagos házasságkötéssel törvényesített leszármazói, valamint az egyes leszármazó örökösök jogutódjai (pl. az engedményes, az örökség ve-vője stb.) is (Dt. u. f. XXXIV. 6.) tartoznak.*²

Ez a megszorítás *perenkívül* eszközölhető; ha azonban az egyezés nem sikerül, a leszármazók *pert tartoznak indítani*.³

tását. (Dt. u. f. VIII. 14.). Az újabb gyakorlat szerint (Md. I. 103.) a kötelesrész kiadása kérhető akkor is, ha a végrendelet egyéb rendelkezéseit nem utasítja vissza a kötelesrészes; hacsak a végrendelet ki nem köti, hogy a kötelesrész többletétől ily esetben elesik az illető.

¹ Tévesnek tartjuk azt az álláspontot, mintha itt az a körülmény lenne döntő, hogy az elhalt fiú szülői beleegyezéssel nősült-e. (Dt. u. f. 94., XXVIII. 302.).

² Egyedül a leszármazók kívánhatván az özvegyi jog megszorítását, az özvegyet megillető haszonélvezet az ági vagyonból az oldalági örökösöknek megítélt összeg kifizetésével sem korlátozható. (Dt. u. f. XXVIII. 303.). Végrendeleti örökös sohasem kérheti az özvegyi jog megszorítását, még ha leszármazó volna is; ennek csak kötelesrész megsértése esetén lehet helye. (C. 5949/1887., 3338/1904.).

³ Ez a per öröklési igénynyel nem kapcsolható össze, s a megszorítás öröklési per tárgya nem lehet, hanem külön érvényesítendő.

Ez a megszorítás joga csak akkor gyakorolható, ha a le-
származók közt *legalább egy nagykorú van*, mert ha mind kis-
korú, és vagyonukat kezeli az anya, mint t. és t. gyám, a jöve-
delmekről nem köteles számot adni (1877: XX. t.-cz. 16. és 35. §.).

Ha azonban a nem önjogú örökösök mellett nagykorú le-
származó örökös is van, és ez kéri az özvegyi jog megszorítását,
annak az egész hagyaték tekintetében helyet kell adni. A nagy-
korú gyermek aztán meg fogja kapni az örökrészét, a kiskorú
jutaléka pedig újból az anya kezelése alá megy vissza, ha t. i.
ő a t. és t. gyám.

A megszorított özvegyi jog terjedelme a szerint lesz más és
más, hogy *édes- vagy mostoha gyermekek* maradtak-e hátra és
hogyan nemes, illetve honoratior volt-e a férj vagy sem.

Ha csak édes-gyermekek vannak, vagy ha nemes, illetve
honoratior volt a férj: *tartás, lakás és ruházat* jár az özvegynek,
akkor is, ha a nemes, illetve honoratior férfiúnak előbbi házas-
ságából származó gyermeke lenne.

Olyan általános mértékünk nincs, amely szerint minden-
egy esetben meg lehetne határozni a tartás, lakás és ruházat
mennyiségét és minőségét, hanem ennél a kérdésnél mindig az
adott viszonyokból kell kiindulni. Az a döntő elsősorban, hogy
— hacsak telik — illő legyen az özvegy ellátása.

Vannak azonban olyan egyéb szabályok is, amelyek a dön-
tésnél mindig figyelembe veendőek.

Igy *lakás* abban a házban jár a nőnek, amelyben a férjével
lakott (Hk. I. 98. cz. 4. §.); vagy ha nem ott laktak, a férj
házában adandó neki lakás, még pedig az együttélés alatt hasz-
nált bútorzattal, házi eszközökkel, felszerelésekkel, belsőséggel
és kerttel együtt (C. 2071/1885., Dt. u. f. XII. 52.); de ha a
házban többen laknak a családtagok közül, csupán a kert fele
jár az özvegynek (C. 4107/1903.). A lakás azonban csak haszná-
latot (usus) jelent; tehát az özvegy szükségletein túl nem ter-
jedhet.¹ Több lakás (vár, kastély) közül az özvegy szabadon

(Dt. u. f. XXXIV. 86.). Ha a hagyatéki tárgyalásnál egyezség jön
létre, megszorító pert nem lehet indítani. (Dt. u. f. XXIV. 106.).

¹ A pozsonyi tábla (G. 100/1905. sz. határozata) szerint az özvegy
nem köteles a férje után maradt lakását mással megosztani, mert őt
— míg özvegyi joga nem korlátoztatik — a lakóház haszonélvezete
illeti meg. (Gdt. XIII. 884.).

választhat. Lakpénzt akkor igényelhet, ha nincs ház a hagyatékban.

Az illő lakás, tartás és ruházat megállapításánál figyelembe jönnek: *a férj társadalmi állása* (vagyis az özvegy sorsa: 1840: VIII. t.-cz. 16. §.), *a hagyaték nagysága, a nő vagyoni viszonyai* (pl. hogy mit kap a hagyatékból özvegyi öröklés címén, van-e nyugdíja a férje után, közszerzeménye, különvagyon stb.) és *a helyi szokás*.

Az aztán a felek tetszésétől, esetleg bírói döntéstől függ, hogy a tartást természetben, pénzben, évjáradékban¹ stb. kapja-e a nő, s hogy az milyen módon rovandó le.

Az ilyképpen megállapított tartáshoz az örökösök rendszerint csupán a nyert örökségük arányában kötelesek hozzájárulni; s az egy-egy örököst terhelő kötelezettség csak fizetési képtelensége esetén hárul az örököstársakra (C. I. G. 135/1903.).

Ha mostoha gyermekek kéri a megszorítást, illetve ha édes és mostoha gyermekek is vannak, s a férj nem volt sem nemes, sem honoratior,² a megszorított özvegyi jog egy gyermekrészes haszonélvezetéből fog állani;³ amit nem nehéz kiszámítani, ha

¹ Évjáradék állapítandó meg különösen akkor, ha a hagyatékban nincs olyan vagyon, amely önálló használatra alkalmas. (Dt. III. f. II. 76.).

² A rendi jellegnek részben való fentartása — amit helyesen észlelt Wenzel G. (17. §-nál id. m. II. 483.) — csak az újabb judicaturából, pl. a Dt. III. f. II. 76. alatt közölt és a 4178/1902. számú curiai ítéletből, tűnik ki. Ez az utóbbi így szól: „Az özvegyi jog mérvének megállapításánál az elhalt férj személyi állapota irányadó; minélfogva az 1840: VIII. t.-cz. rendelkezései e tekintetben csak a nemesekre, a honoratiorokra és azokra nem alkalmazhatók, akikre nézve az id. törvény-szab. 17. §-a szerint a korábbi különleges jogszabályok fentartattak; másokra ellenben, az 1840: VIII. t.-cz. 19. §-a értelmében, ezen törvény rendelkezései akkor is kiterjednek, ha kiváltságos helyeken laknak.“

³ Az 1840: VIII. t.-cz. 18. §-a feljogosítja ugyan az özvegyet az ott körülírt esetben, hogy özvegyi tartás fejében egy gyermekrészt követeljen oly módon, hogy az tartására külön szakasztatván, annak évenkénti jövedelmét húzhassa, de elrendeli ez a törvény azt is, hogy a tőke-vagyon ezen része felügyelet alatt tartassék és az egész tőke az osztozó gyermekekre visszaszálljon; amely rendelkezésnek más célja, mint a tőke-vagyon sértetlen fentartása, nem lehet. Mintán az özvegy agg koránál és vagyoni viszonyainál fogva az ingatlanokból álló vagyon kezelésére képesítve nincs, e miatt a vagyon állaga sérelmet szenvedhet, agg korára és arra való tekintettel, hogy a másik perben ő is

a fentebb előadottak szerint tudjuk, mi tartozik a hagyatékba. De a közszeremény itt kivonandó, mert annak felét az özvegy ügyis megkapja (1840: VIII. t.-cz. 18. §.), vagyis az utolsó házasság tartama alatt szerzett vagyon nem lesz tárgya az özvegyi jognak (Dt. IV. f. VI. 66.); ellenben a lakóház és belsőség haszonélvezete egészen az özvegyet illeti (C. 7319/1901.).¹

Végül jár, megszorítás esetén, a nemes vagy honoratior férj özvegyének, a Hk. I. 68. cz. 2. §-a alapján, *kiházasítás*; ami alatt a lakodalmi költséget s a staffirungot (kelengyét, berendezést), illetve annak felfrissítését kell érteni. E tekintetben, tételes rendelkezés hiján, ugyanazok a körülmények veendők alapul, mint az illő tartás, lakás és ruházat megállapításánál. Ellenben a volt jobbágy s általán véve a nem-nemes és nem-honoratior férj özvegyének sosem jár kiházasítás, mert ezt az 1840: VIII. t.-cz. 16—19. §-ai nem írják elő.²

A megszorítás két esete eltér egymástól annyiban is, hogy ha csupán édes leszármazók vannak, vagy ha mostoha gyermek is van, de a férj nemes, illetve honoratior volt, és a hagyaték

ezt kérte, nem a természetbeni haszonélvezetet, hanem tartást, illetve megfelelő pénzbeli egyenértéket ítéltek meg neki. (C. 4910/1900.).

Az egy gyermekrészt kiszámításánál az özvegy gyermekszámba veendő. (C. 3792/1897.). Az egy gyermekrészt haszonélvezete tartásdíjra nem korlátozható. (C. 57/1903.). *Hamar* Gyula szerint (J. 1907/35.), ha a mostoha önjogú gyermek nem kér megszorítást, az édes gyermek sem kérhet, mert az egy gyermekrésztre való korlátozhatása az özvegyi jognak, az özvegygyel vérségi kötelékben nem álló mostoha gyermek javára szól.

¹ Részben ellentétes: C. 9080/1905., amely szerint a lakóház és belsőség haszonélvezete nem illeti egyedül az özvegyet, ha alkalmas arra, hogy özvegyi jogát az örökösökkel közösségben gyakorolhassa.

Megszorítás esetén sem vonhatók el — részben sem — az özvegytől a személyjogú gyógyszerész, az ipar- és italmérségi jog; s ha ezek eladatnának, a vételáruk lesz az özvegyi haszonélvezet tárgya. (V. ö. 211. §.).

Míg az özvegyi haszonélvezet fennáll, árverés útján a közösség meg nem szüntethető, mert az az ő hátrányára lenne. (Dt. IV. f. VI. 66.).

² Ezt legújabbán (2803/1903. sz. a., Mdt. VII. 414.) domborította ki a Curia; míg előbb az volt az általános felfogás, hogy megszorítás esetén minden özvegy kap kiházasítást; pedig a tételes adatok tényleg az újabb felfogás mellett szólnak. — A kiházasításra nézve l. még I. köt. 44. lap.

jövedelmei az özvegy tartására egészben szükségesek, megszorításnak helye nincs (Dt. u. f. XIII. 209., XXVIII. 302.); míg ha mostoha gyermek áll a nem-nemes vagy nem-honoratior férj özvegyével szemben, az özvegyi jog feltétlenül megszorítható, ha az egy gyermeke rész jövedelme nem is elég az özvegynek; de a kiskorú jutalékát, hacsak ez más személy gyámsága alatt nem áll, ekkor szintén haszonélvezi.

Ha az özvegyi jog megszorítása tekintetében létrejött az egyezség, vagy jogerőre emelkedett a korlátozást kimondó ítélet, azokat a vagyontárgyakat, amelyek nem maradnak az özvegy használatában, illetve haszonélvezetében, tartozik *az özvegy kiadni az örökösöknek*; de csak azután, ha özvegyi joga (pl. bekebelezés, letétbe helyezés, átadás stb. által) kellőképpen biztosítva van; amiről a bírói ítéletben hivatalból kell intézkedni, hacsak le nem mondott róla az özvegy (Dt. u. f. I. 50.); és e visszatartási jog zárlat alkalmazása által sem tehető hatálytalanná (C. 13,320/1890., Hk. I. 98.).

Végül az özvegyi jog *megszűnési eseteit* kell tárgyalni.¹ Ezek: az özvegy halála, holtánnyilvánítása, férjhezmenetele, utólagos érdemtelensége, lemondása és az örökösökkel kötött egyezség.

Ez utóbbira nézve meg kell jegyezni, hogy amint az öröklés megnyíltakor szabadon egyezkedhetnek az örökösök az özvegyi jog tekintetében, úgy ezt utóbb is tetszés szerint szabályozhatják.

Az utólagos érdemtelenség itt is: a férj végrendeletének megsemmisítése, elsikkasztása, vagy eltitkolása által következhetik be; továbbá, az özvegyi jog elvesztését eredményezi *az erkölcstelen életmód is*, mert az özvegyi jog az erkölcsi alapon nyugvó házasság folyománya (C. 5383/1904., 4750/1905.; ellentétes, de helytelen Mdt. VII. 395² és C. 6218/1906. I. 216. §.).

¹ A hűtlen elhagyás, vagyis ha a különélésre nem a férj, hanem a nő adott okot (C. 2433/1902., 3051/1903., 4097/1903.; ellentétes: Mdt. VII. 391.) tulajdonképpen nem megszűnési, hanem érdemtelenségi eset (I. fentebb 218. §.). Ha a házasság nincs is felbontva, hanem csak elváltak a felek, a nőnek nem jár özvegyi jog, mert az elválás vagyoni jogi szempontból, a H. T. 105. §-a szerint, egyenlő a felbontással. A H. T. hatálybalépése előtt járt az elvált vétkes nőnek özvegyi jog, s ilyen esetekre vonatkoznak a Mdt. VII. 395. lapján közölt döntések.

² Az, hogy az özvegy férjétől különválva élt, ha a különélést nem a nő vétkessége okozta, özvegyi jogának megszűnését maga után nem

Ha az özvegy meghalt, a halálozás időpontjáig lejárt követelés átszáll az örökösre (Dt. u. f. XII.); ha pedig férjhez ment, ő kívánhatja a házasságkötésig esedékessé vált követelés lerovását.

Halál és holttanvilvánítás esetében a telekkönyvileg biztosított özvegyi jog kitörlése, a 4498/1892. sz. I. M. R. szerint, 3 év múlva kérhető (l. 152. §. III. 6. és 157. §. III. 3.); míg ha az özvegy újból férjhez ment, azonnal kívánni lehet tőle a törlési engedélyt; ha pedig nem adná meg, törlési perrel léphet föl ellene a tulajdonos, föltéve, hogy az özvegyi jog alapján lejárt követelés ki van fizetve.

Ha az özvegyi jog megszűnt, tárgya kiadandó, a beruházásokat és az állagban okozott kár megtérítésére nézve az általános szabályok irányadók (v. ö. 116. §. III. és 151. §., Plan. 12. és 13. dec., 1618: LXI. t.-cz.).

B) A *jász-kúnoknál* az V. statutum 1. §-a intézkedik az özvegyi jogról, s e tekintetben a következőket rendeli: »A férj halála után hátramaradó özvegy, ha a vagyonszerző férj másként nem intézkedik, a férj vagyonában marad haszonélvezeti, de nem tulajdonjogon, úgy, hogy az özvegy halála vagy más házasságra lépése után az ingatlan javak legott a fiakra mennek át.« »A községi elüljáróságok minden éberséggel vigyázni tartoznak, hogy a férjtől maradt javak az utódok kárára az özvegy által ne tékozlattassanak; és ha prédáltatnának, zárlat elrendelése által gátoltassék meg a tékozlás.«¹

Ez a szabály (minthogy a IV. statutum, amely szerint az ősi vagy adományos vagyona az özvegyi jog ki nem terjedt, nincs hatályban) vonatkozik minden özvegyasszonyra és az egész hagyatékra. Kiegészíti azonban az a másik tétel, amelyre az 1. §. is utal, hogy a férj másképpen rendelkezhetik. Ez a rendelkezési jog addig terjed, hogy özvegy jogától teljesen megfoszthatja nejét a férj s a nő a végrendeletet nem támadhatja

vonja. (C. 312/1907., Edt. II. 159.). Ugyanezen az alapon meg kellene szűnnie a végleges nőtartásnak is; de e tekintetben nem ad szabályt sem a H. T., sem a szokásjog (v. ö. I. kötet 88. §.).

¹ Ez a fordítás *Hild* Viktortól való, s közli *Kele* Józsefnek fentebb, a 6. §-nál id. műve. Kétségtelen, hogy a rendkívül homályos latin szöveget találóbban adja vissza, mint a régebbi fordítás, amelyet *Jancsó* is közöl fentebb, a 227. §-ban id. műveiben.

meg (C. 6191/1897., 4490/1898.). Első eltérés tehát az általános szabálytól az, hogy *a jász-kún özvegyi jog nem is quasi-köteles-rész.* (Md. I. 189.).

További eltérés, hogy a statutum nem intézkedvén az özvegyi jog *megszorításáról*, annak nincs is helye sohasem; hacsak a férj másképp nem rendelkezett.¹ Ez esetben kiházásításul a férj ingóiból egy gyermekrész jár; de csak a nem közke-reső asszonynak, akit a közszerzeményi jogok hiányáért akart az V. statutum 2. §-a így kárpótolni.

Ebből a szabályból látni lehet, hogy, ha az V. statutum alapján van özvegyi joga jász-kún nőnek, ez mindig *meg nem szorított özvegyi jogot jelent.*²

¹ Így tanít *Jancsó* (fentebb id. m. 139. §.) és *Menyhárt* Gáspár (Dolgozatok a magánjog köréből 44—125. l.); ellenben *Reiner* szerint (Jogi dolgozatok cz. m.) az általános magánjog lehet itt csak irányadó, mert a statutum a megszorításról nem intézkedik, s ennek folytán az özvegyi jog a jász-kúnoknál is megszorítható. Nézetiünket azzal indokoljuk, hogy az I. T. Sz., I. r. 17. §-a szerint csupán „az öröklési rend” szempontjából irányadó az általános magyar jog; már pedig ez a kérdés nem tartozik az öröklési rend körébe. A 7890/1902., 3972/1903. és 527/1905. sz. ítéletekkel szemben, amelyek a *Reiner* vallotta nézetet követték, újabban (7259/1904. szám alatt) a helyes álláspontra tért ismét a Curia, azon az alapon, hogy a statutum nem szólván a megszorításról, a jász-kúnokra ki nem ható 1840: VIII. t.-cz. 18. §-a velük szemben nem alkalmazható. Azonos: M. 2466.

² *Kern* szerint (Fodor: Magánjog V. 138.) a jász-kún özvegyi jog a megszorított magyar özvegyi joggal egyenlő. Ezt a nézetet, amely egyedül áll irodalmunkban, az V. statutum 1. §. régebbi magyar fordításának arra a kifejezésére alapítja, hogy „abból éljen.” Ez a magyarázat téves, mert nem az özvegyi jog terjedelmét akarja az a két szó körülírni, hanem ellentéte a következő mondatrésznek: „nem pedig mint tulajdonos”, — vagyis azt jelenti, hogy haszonélvező az özvegy. Hogy nemcsak tartás (intertentio) jár az özvegynek, mutatja az 1. §. további szövege is, amely szerint csak halála, illetve férjhezmenetele esetében kerülnek a hagyatéki javak „a fiak” birtokába. Tévesek ennek következtében a G. 1681/1902. és 6630/1903. számú curiai ítéletek, amelyek egymagában az „intertentio” szóból akarják az 1. §. értelmét megállapítani. Annyi azonban bizonyos, hogy egy gyermekrészre nem szorítható meg ez az özvegyi jog.

228. §. Az államkincstár öröklése.

A törvényi öröklés rendje szerint akkor kerül öröklésre az *államkincstár*, ha más törvényi örökös nincs, az örökhagyó pedig nem hagyott hátra érvényes végintézkedést.

Az államkincstár öröklési jogát az urafogyott vagyonban az I. T. Sz., I. rész 18. §-a tartotta fenn: »A szent-korona ügyvédjének¹ öröklése, hol sem törvényes, sem végrendeleti örökösök nem léteznek, minden vagyonra különbség nélkül kiterjed.«

Az államkincstár joga valóságos *öröklési jog*, különösen az 1894:XVI. t.-cz. hatálybalépte óta, amelynek 116. §-a szerint a hagyatékot éppen úgy átadják a kincstárnak, mint más örökösnek, jóllehet a judicaturában néha a kincstár »szállományi jogáról« is beszélnek (Dt. III. f. VI. 47.).²

Hogyha öröklésnek minősítjük a kincstár jogát, nem kellenek különös intézkedések arra az esetre, ha az államkincstár örököl, hanem az általános rendelkezések és az öröklés joghatásaira vonatkozó szabályok ilyenkor szintén irányadók, mégis azzal az eltéréssel, hogy az öröklésnek negatív előfeltételei itt nem alkalmazhatók; vagyis nem lehet az államkincstár érdemtelen vagy öröklőképtelen, nem mondhat le az örökségről, és nem utasíthatja azt vissza. Kezelési szabály, hogy az államkincstár törvényi öröklése csak akkor érvényesíthető, ha a hagyatéki bíróság, az 1894:XVI. t.-cz. 114—116. §-aiban foglaltak szerint, megállapította, hogy más örökös nincs.³

Ha az örökhagyó az államkincstárt kizárja a törvényi öröklésből, anélkül, hogy vagyonáról rendelkezne, ez a vagyon, ha csakugyan ő lenne különben a törvényi örökös, mégis az államkincstárra száll, közjogi occupationális fensőbbbségi joga alapján.

Ha a hagyatékot átadják a kincstárnak, vagy ha occupálja azt az állam, a rendes elévülési határidő alatt lehet öröklési

¹ A szent-korona ügyvédje alatt a m. kir. kincstári jogügyek igazgatóságát kell, az 1894:XVI. t.-cz. 114. §-a szerint, érteni.

² V. ö. azonban a 222. §. IV. p. jegyzetét is.

³ Ennek az a következménye is van, hogy a hagyatéki hitelező a hagyaték átadása előtt sem köteles a kincstárt perbe idézni, hanem eleget tesz a 42. sz. curiai döntvény követelményeinek már azzal, hogy az ismeretlen örökösöket ügygondnok által perbe idézi. (Dt. III. f. VI. 47.).

igényt érvényesíteni ellene (1894: XVI. t.-cz. 116. §.);¹ de a kereset megindításáig beszédett haszonvétel és kamatok megtérítésére nem kötelezhető (Dt. u. f. XX. 327.; C. 6930/1890.).

Az államkincstárra szálló örökségek bármely czélra fordíthatók, pl. szabadon elidegeníthetők (Dt. r. f. XXVIII. 96.).

229. §. Egyházi személyek utáni törvényi öröklés.

Mindaz, amit a törvényi öröklés tekintetében eddig a 220—228. §-okban előadtunk, általános szabály s alkalmazható minden esetben. De a *katholikus és görögkeleti egyházi személyek* közül némelyeknek *egyházi javadalmukból, vagy más egyházi forrásból eredő szerzeményi vagyonára* nézve különleges jogszabályaink vannak az utánuk megnyíló törvényi öröklés tekintetében.

Forrásuk többféle ezeknek a különös jogszabályoknak. Így a *kath. egyházban: az anyaállam területén* az 1715: XVI. t.-cz. által törvénybe iktatott *Kollonich-féle egyezmény*, több kormányrendelet s egyházmegyei statutum a jogforrások; *Erdélyben* pedig az *Approbata Constitutiók* elvei ma is kötelezők, ami kitűnik Mária Terézia királynő 1775. évi döntéséből és az 1868: XXXIX. t.-cz.-ból; irányadók továbbá: az optkv., az 1853. május 29-iki nyiltparancsban foglalt kiegészítésekkel, végül a régebbi kormányhatósági rendeletek és az erdélyi egyházmegyének 1822. zsinatán elfogadott statutumok közül azok, amelyeket ez a nyiltparancs nem rontott le. A *görögkeleti román egyházban: az* 1868. május 28-án jóváhagyott szervezési szabályok; a *gör. kel. szerb egyházban* pedig: az 1779. évi július 16-iki *Declaratorium Illyricum* a főforrás.

Mielőtt az egyes eseteket tárgyalnók, ki kell emelni, hogy törvényi öröklésnek itt is akkor van helye, mint általában véve (l. 218. §.); s hogy azok a kath. és görög-keleti egyházi személyek, akikről alább nem emlékezünk meg,² továbbá az alább

¹ Ha a kincstári jogügyek igazgatósága tagadná a fellépő fél öröklési jogát, ez azt bizonyítani köteles. (C. 2378/1886.).

² Így azon egyházi személyek után, akik magánvagyonból éltek, vagy pedig nevelők, illetve tanítók voltak, továbbá a szerzésekptelen szerzeteknek és a congregatióknak a tagjai után az általános szabályok szerint történik a törvényi öröklés (C. 2831/1903.); sőt a szer-

felsorolandó személyeknek nem egyházi javadalmukból, vagy más egyházi forrásból eredő szerzeménye és az ági vagyona az általános szabályok alá esnek, éppen úgy, mint a többi összes hitfelekezetek egyházi személyei. (C. 7203/1901., 6617/1906.).

I. A katolikus egyházban.

1. A kir. adományozás alapján javadalmakat élvező *főpapok* (érsekek, püspökök, valóságos prépostok és apátok) tiszta hagyatékából, amelyet a 13,249/1883. és 79,009/1907. sz. igazságügyi

zós képtelen szerzetek tagjait kivéve, az itt említett egyházi személyek szabadon végrendelkezhetnek; míg az ünnepélyes fogadalmat tett szerzeteseknek (akár szerzőképes, akár nem a szerzet) csak a 231. §-ban említendő esetekben van, az ünnepélyes fogadalom letétele után, végrendelkezési joguk. Ha a *szerzet birtokképes*, a szerzetes és apácza minden vagyona ipso jure a szerzeté lesz; de belőle, jöllehet nincs hagyaték, a leszármazóknak van — a római jogból elfogadott különleges szabály alapján — *kötelestársuk*. Ez a szabály akkor is, ha a szerzetes lekipásztorságban, vagy ha a szerzetes, illetve az apácza kolostoron kívül halna meg. (Congregatio Regularium 1862. jan. 4-iki dekretuma.). Ezek a szabályok irányadók, bárhol működik a szerzetes, ha csak pápai engedély vagy az ünnepélyes szegénységi fogadalom alól pápai fölmentése alapján, nincs végrendelkező joga; továbbá, szokásjogi alapon, a Kollonich-féle egyezmény alá esik a szerzetes, ha püspökké lesz; valamint a Declaratorium Illyricum alá, ha a gör. keleti egyházhoz tartozó szerzetes kolostoron kívül működik. Ha a szerzetet saecularisálják a szövegben (l. 4. alatt) előadott szabály irányadók; ha a szerzetes és apácza kilép vagy áttér, továbbá, ha ünnepélyes fogadalmát érvénytelenítik, teljesen a köztörvényi öröklési szabályok alá kerül. Erdélyben a saecularisatio, vagy a kormány által megjelölt bizonyos állások betöltése alapján (így, ha tábori lelkész) van már a szerzetesnek végrendelkező joga; de csak arra a vagyona nézve, amely a végrendelkező jog megszerzésétől lesz az övé. (Dt. u. f. XI. 105.). Ez a szabály minden esetben, amikor a szerzetes végrendelkezhetik. Ha nem maradt végrendelete, a vagyon forrása szerint igazodik a törvényi öröklés, s ha egyházi javadalmat élvezett, a szövegben (l. és II. alatt) előadott szabályok irányadók. (V. ö. még alább 231. §. I. 2. és 3. pont.). Az egész kérdésre nézve l. *Reiner* értekezését: Fodor: Magánjog, V. 669—722. s az ott id. irodalmat, továbbá *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 236—237. §-át, *E. Nagy* Olivérnek: A kath. alsópapság után való öröklési jogról és *Hinka* Lászlónak: A katolikus főpapok végrendelkezési joga és az azok utáni törvényes örökösödés Magyarországon cz. műveit.

és cultusminiszteri rendeletek értelmében kell a törzsvagyomból elválasztani,¹ elsősorban a következő *köteles hagyományok* adandók ki: az örökhagyó könyvei és kéziratai a javadalom, illetve a káptalan könyvtárának; a papi öltözetek, szentelt edények és oltárkészletek az egyháznak; végül a házi eszközök, asztal-, konyha-, pinczekészletek, székek, ágyak, szőnyegek, ha szerzeményi javak, az utódnak jutnak, a javadalom részére (1715: XVI. t.-cz. 3. pont). A köteles hagyományok kiadása után fennmaradó tiszta szerzeményi hagyatékból $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ részt örökölnek a kincstár,² az egyház és a rokonok; ha rokonok nincsenek, örökösök egyenlő arányban: a kincstár és az egyház.

2. A *címzetes püspökök, prépostok és apátok, továbbá a javadalmukat magánkegyúrtól élvező prépostok és apátok, végül a kanonokok, lelkészek és segédlelkészek* tiszta hagyatékából — a hagyatéki tartozások³ fedezése után — szintén a *köteles hagyományok* adandók ki elsősorban, még pedig papnöveldek, elaggott papok intézetei és egyéb jótékony intézetek javára, gör. kath. nőtlen lelkészek után: özvegy- és árvaalapok számára. Ezen köteles hagyományok nagyságát a szokásjog és egyházmegyei szabályzatok állapítják meg. A polgárosított határőrvidéken a tiszta hagyatékból először 5% vonandó le a papnövelde és az elaggott papok pénzalapja javára.⁴ A köteles hagyományok kifi-

¹ Ezen rendeletek kibocsátására felhatalmazást az 1881: LIX. t.-cz. 109. §-a adott. Az elhalt főpap hitelezői is csak az elválasztás és a javadalmi törzsvagyon kiegészítése után fennmaradó tiszta hagyatékból nyerhetnek kielégítést. (Dt. u. f. XIII. 83.).

² A kincstár öröklési joga az $\frac{1}{3}$ -ot akkor sem haladja meg, ha a főpap királyi engedély alapján végrendelkezett, de végrendelete érvénytelen. (Dt. u. f. XXII. 52.).

³ Ezek — az 1904. évi 107/15. sz. bel- és igazságügyminiszteri rendeletben adott felsorolás szerint — a következők: 1. a temetési költségek; 2. a hagyaték rendezésének költségei; 3. az alkalmazott cseleltség bérjárandósága; 4. az orvosi tiszteletdíjak; 5. a gyógyszerek számlája és 6. netaláni egyéb tartozások.

⁴ Ez a szabály vitás, mert a 3830/1792., 113/1836. és 9554/1839. sz. helytartótanácsi rendeletek szerint e két célra 5—5% járna; a szöveg az 1904. évi 107/15. sz., a 3. jegyzetben idézett rendeletet követi.

Némely egyházmegyei szabályrendelet szerint az elhalt plébános könyvtára és ruházata az utódra száll; de ha a hagyatéki tartozások másképpen nem fedezhetők, a könyvtár és ruházat eladandók, s vételáruk e tartozásokra fordítandó.

zetése után mutatkozó tiszta szerzeményi hagyatékból $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ részt örökölnék: az egyház, a helybeli — kanonok után: a káptalani birtokokon lévő — szegények (gör. kath. nőtlen papok után: a papi özvegyek és árvák segélyalapja) és a rokonok tized-
 ízig. Az egyházi örökrészből $\frac{2}{3}$ -ad részt kap a szegény egyháza-
 kat segélyző egyházmegyei pénztár, $\frac{1}{3}$ -ad részt pedig az az egy-
 házközség, ahol haláláig működött az örökhagyó. Ha a rokonok
 szegények, nekik jár a szegényeket illető $\frac{1}{3}$ -ad rész is, föltéve,
 hogy 1000 koronát meg nem halad; ha pedig tizedezig terjedő
 rokonok nincsenek, a részükre kijelölt $\frac{1}{3}$ részt a kincstár
 öröklí. Ha a szegények örökrésze 1000 koronát meghalad, a többlet
 az országos szegényalapnak adandó át, s e célból a fölter-
 jesztés a belügyminiszterhez intézendő. Azon kérdés eldöntése,
 hogy ez az $\frac{1}{3}$ rész, mely szegényeknek fog jutni és hogy a
 vérrokonok, mint szegények, ebben — kérelmükre — mennyiben
 részesítendőek, nem a polgári, illetve hagyatéki bíróságnak, ha-
 nem a hagyatéki átadása után a belügyminiszteriumnak, mint
 az országos szegényalap főhatóságának hatáskörébe tartozik;
 felosztási tervezetet az illetékes egyházmegyei hatóság készít.¹

A javadalmukat kir. adományozásból bíró azon *apátok és
 prépostok* után, akik egyszersmind kanonokok vagy plébánosok
 voltak, amennyiben apáti vagy préposti javadalmuk birtoklásá-
 nak az első évében halnának el, a most jelzett szabályok szerint
 osztandó fel a fundus instructus, beleszámítva a függő termést
 is; míg a fundus instructust meghaladó szerzemény, valamint az
 első birtoklási év elmúltával az egész szerzeményi hagyatéki a
 Kollonich-féle egyezmény szerint (fentebb 1. pont) bírálendő el.

3. *A tanulmányi és egyetemi alapból fizetést húzó egyházi
 személyek* tiszta hagyatékát, $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ -ad arányban, öröklík: a
 rokonok, továbbá a szegény tanítók özvegyei és árvái, végül a
 szegény tanulókat segélyző alapok. Ha rokon nincs, $\frac{1}{3}$ -ad részt
 a kincstár örököl.

2. *A saecularisált szerzetesek* tiszta hagyatékának $\frac{2}{3}$ -ad ré-
 szét az az alap öröklí, ahonnan fizetést kaptak; $\frac{1}{3}$ -ad részét
 pedig a rokonság, esetleg a kincstár.

5. *Az erdélyi püspöki egyházmegyében* a 2—3. alattiak tiszta

¹ V. ö. C. 6797/1902., ahol azt is kimondták, hogy ezen $\frac{1}{3}$ rész
 tekintetében a hagyatéki eljárás szerinti perreutasításnak helye nincs.

hagyatéka négy részre osztandó: $\frac{1}{4}$ -ed rész az egyházmegyei papnevelő-intézeté és az elaggott papok alapjáé egyenlő arányban; a többi pedig az egyházat, a rokonokat és a szegényeket illeti; ha azonban a rokonok szegények, a szegényeknek eső $\frac{1}{4}$ -ed részt is, — bármily nagy legyen az — a rokonok kapják;¹ de a gör. kath. lelkészkedő nős pap ingó vagyona arra az egyházközségre száll át, amelynél elhalálozásakor alkalmazva volt (Mdt. VIII. 432.).²

II. A görög-keleti egyházban.

a) A főpapok tiszta hagyatékából a szerb egyháznál *köteles hagyományok*, az utód, illetve a javadalom számára: a főpapi épületekben levő bútortat és gazdasági felszerelés, a könyvtár és az egyházi díszöltöny;³ a román egyháznál pedig az egyházmegyei könyvtár javára a szerzeményi könyvtár. A gör. kel. szerb érsek fenmaradó tiszta hagyatéka pénzzé teendő s az elidegeníthetetlen nemzeti egyházi alapra száll; a püspökök tiszta hagyatékának pedig felerésze lesz ez az alapé, míg a másik felét a karlóczai iskolai alap örökli. A gör. kel. román metropolita és püspökök tiszta hagyatékait, a köteles hagyomány levonása után, az egyházmegye örökli.⁴

¹ A községbeli r. kath. szegényeket ilyenkor nem a községi bíró, hanem rendszerint s, ha az $\frac{1}{3}$ -ad rész az 1000 koronát meghaladja, föltétlenül a közalapítványi m. kir. ügyigazgatóság képviseli. (C. 3408/1905.).

² A végrendelet nélkül elhalt alsóbbrendű katolikus papok hagyatéka tárgyában az eljárást az 1904. évi 107/15. számú igazságügyi és cultuszminiszteri rendelet szabályozza, amely az érvényben levő anyagi jogszabályokat is összefoglalja (e tekintetben — természetesen — kötelező erő nélkül: l. fentebb 5. §.), s az 1891: XVI. t.-cz. 127. §-ában nyert felhatalmazás alapján bocsáttatott ki.

³ A Decl. Illyricum (másképp: Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis) 7., 8., 12., 28., 29. és 30. pontjain alapul ez a szabály, amelynek a hitelezőkkel szemben csak az az értelem tulajdonítható, hogy az utód, illetve a javadalom örökölvén a kérdéses vagyontárgyakat, azok a hagyatéki cselekvő állagába fölveendők s belőlük a hagyatéki tartozások behajthatók. (Dt. IV. f. IV. 79.).

⁴ L. a 6835/1874. sz. kultuszminiszteri és 3943/1895. sz. miniszterelnöki rendeleteket is.

b) A gör. kel. szerb egyházban az alsó papság szerzeményét a leszármazók, az özvegy és a rokonok öröklik az általános szabályok szerint. Ha azonban ilyen örökös nincs, az egész hagyaték a püspöknek jut.

Harmadik cím : Végrendeleti öröklés.

230. §. A végrendelet fogalma.

A *végrendelet* ünnepélyes alakszerűségéhez kötött, halál-esetre szóló, egyoldalú jogügylet, amelyben az örökhagyó meghatározza, hogy mi történjék halála után a vagyonával; vagy pedig a tárgyi jog által megengedett egyéb intézkedéseket tesz.

A végrendelet *jogügylet* lévén, érvényességéhez a jogügyletek anyagi és alaki kellékei egyaránt szükségesek. Az anyagi kellékek, általában véve, megegyeznek a többi jogügylet efajta kellékeivel; míg alaki tekintetben külön ünnepélyességi kellékek vannak az 1876: XVI. törvénycikkben előírva, amelyek nélkül a végrendelet érvénytelen s amelyeket más bizonyítékokkal pótolni nem lehet.

A végrendelet *egyoldalú* jogügylet lévén, egy személy akaratelhatározása elegendő hozzá; a miből következik az is, hogy a végrendelet feltétlenül *visszavonható*; még akkor is, ha visszavonás jogáról lemondott volna a végrendelkező.

A végrendelet *halálesetre szóló jogügylet* lévén, annak a végrendelkező életében semmiféle jogi következménye nincs.

A végrendeletben az örökhagyó *saját vagyonáról intézkedik* csupán. Nem kivétel ez alól a szabály alól az utóöröknevezés sem, mert ez is csak a végrendelkezőről az örökös szálló vagyon tekintetében érvényes. A vagyoni viszonyok rendezésén kívül *egyéb jognyilatkozatok* is foglalhatók a végrendeletben, pl.: törvénytelen gyermek elismerése, gyámrendelés, kizárás a gyámi tisztból, alapítvány létesítése stb.

Ha a végrendeletben *törvényi öröklésből való kizárás* foglaltatik, a nélkül, hogy vagyonáról az örökhagyó rendelkezék,

amikor is tehát törvényi öröklésnek lesz helye, de a kirekesztés figyelembe vételével; az ilyen végrendeletet *negatív végrendeletnek* nevezzük.

A végrendeletnek nem érvényességi kelléke sem az, hogy *örökös*t nevezzen (1715: XXVII. t.-cz. 4. §.),¹ sem az, hogy *az egész vagyonról* intézkedjék, sem az, hogy általános örökös²t megnevezzen.³ Kimeríthető a hagyaték hagyományokkal is;³ a végintézkedés alól kimaradt vagyontárgyak pedig a törvényi öröklés szabályai szerint fognak másra szállni.

A végrendeleteknek különös neme az ú. n. *közös végrendelet*, amely házastársak által tett végintézkedés arról, hogy haláluk után mi történjék a vagyonukkal. A közös végrendelet különös sajátága, hogy az egyik rendelkezés hatályossága függhet a másiktól s hogy a közös végrendelet visszavonása elvileg szintén szabad ugyan, de némileg mégis korlátozva van.

Már az I. T. Sz., I. rész 5. §-a megszüntette a végrendelet és *fiókvégrendelet* közt előbb fennállott különbséget, amely nemcsak az alaki kellékekre vonatkozott, hanem arra is, hogy fiókvégrendeletben nem lehetett örökös²t nevezni s hogy a fiókvégrendelet mind fennállására, mind hatályára nézve érvényes végrendeletet tételezett föl.⁴ Ennélfogva mai jogunk szerint az esetleg fiókvégrendeletnek elnevezett végintézkedést is végrendeletnek kell tekinteni s érvényessége előbb alkotott végrendelettől nem függ. Kiterjed ez a szabály a közös végrendeletekre is.

¹ Az optkv. 553. §-a szerint a végintézkedést ilyenkor fiókvégrendeletnek kell tekinteni.

² Ilyenkor az örökös vagy hagyományos csak azt kapja, ami a végrendeletben minden kétséget kizáróan kijelölve van; az egyéb vagyon a törvényes örökösökre száll. (Gdt. XLIII. 890.).

³ Minthogy e szerint az örökhagyó tényleg egyetemes örökös nélkül halhat el, ma is áll *Kípp* Tivadarnak a Tervezet azonos álláspontjával szemben felhozott az az aggálya (J. K. 1903/8.), hogy miképpen egyeztethető ez össze a hagyománynak pusztá kötelmi hatásával, ami sok esetben fenforog? Ha az egész vagyont különös jogutódok viszik el, tényleg helyesebb volna dologi erőt adni a hagyománynak.

⁴ Az 1876: XVI. t.-cz. 14. §-a szól ugyan a fiókvégrendelettről is, de csak azért, mert ez a törvény az anyaállamon kívül szintén hatályban van, ahol az optkv. külön fajképpen fentartja a fiókvégrendeletet. V. ö. 8. sz. curiai döntv.

Első fejezet: A végrendelet alkotása.

321. §. A végrendelet anyagi kellékei.

Az anyagi kellékek a személyi képességre, az akaratelhatározásra, ennek kijelentésére és a jogügylet tartalmára vonatkoznak.

I. Ami a személyi, vagyis a *végrendelkező képességet* (testamenti factio activa) illeti, szabály ugyan, hogy végrendeletet rendszerint mindenki alkothat, tehát a végrendelkezéshez külön személyi képesség nem szükséges, mégis vannak olyanok, akik végrendeletet nem tehetnek. Ide tartoznak:

1. a *cselekvőképtelenek*; tehát a 12 éven aluliak (Hk. I. 111., III. 30.) és a kik eszök használatától meg vannak fosztva¹ (v. ö. fentebb 39. §. III. 2.).

A kiskorúak 18. életévük betöltéséig, továbbá a magukat megértetni nem tudó siketnémák csak *közvégrendeletet* tehetnek (1876: XVI. t.-cz. 21. §.).

2. Nem végrendelkezhetnek: az ünnepélyes szegénységi fogadalmat tett *szerzetesek és apácák*; kivéve, ha a pápa végrendelkezési jogot ad nekik, vagy ha fölmenti őket a szegénységi fogadalom alól. Végrendelkező-képességük van azonban, a Kolonich-féle egyezmény szerint, a róm. kath. szerzetes-püspököknek; szokásjog alapján a kolostoron kívül működő gör. kel. szerzeteseknek; továbbá az 1868: LIII. t.-cz. 8. §-a és az 1895: XLIII. t.-cz. 23. §-a értelmében a szerzetből és az egyházból áttérés által kilépő szerzeteseknek és apácáknak; Erdélyben az állam által megszüntetett rendek tagjainak, és, az 1860. évi

¹ Aki korlátoltan cselekvőképes, pl. a gyengeelméjű, ha gondnokság alatt van is, érvényes végrendeletet tehet (Dt. r. f. IV. 21., VI. 57., C. 496/1904.). A cselekvőképtelen végrendelete is érvényes, ha lucidum intervallum-ban tette. (Dt. r. f. XXV. 77., u. f. XI. 121., XXXV. 29.).

A Curia egy ízben (még pedig helytelenül: *Grosschmid*: Fejezetek I. 102.) kimondta (Mdt. VII. 669.), hogy a kiskorúakra előírt alakszerűségek megtartásával és gyámhatósági jóváhagyással a 12 éven aluli, tehát végrendelkezési képességgel nem bíró kiskorú is jogosult osztályegyezséget kötni s ebben a neki jutott örökrésről halálesetre szóló intézkedést tenni. (C. 5373/1901.). A Terv. a 14, s a Főeladmány a 18 éven aluli kiskorúnak nem adnak végrendelkező képességet.

szolgálati szabályzat szerint, a szerzetes tábori lelkészeknek (v. ö. 229. §. 1. jegyzet).

3. Bizonyos kath. és gör. keleti *egyházi személyek* nem végrendelkezhetnek a *köteles hagyományokról*, (1. 229. §.); továbbá a kir. adományozás alapján javadalmakat bíró *kath. főpapok* királyi engedély nélkül¹ végrendeletet a javadalmaikból eredt szerzeménynek csupán harmadrészeről alkothatnak.² De az erdélyi r. kath. és a szamosújvári g. kath. püspökök, meg a gyulafehérvári g. kath. érsek, minthogy reájuk a Kollonich-egyezmény nem vonatkozik, e fajta szerzeményük háromnegyed részéről szabadon végrendelkezhetnek; egynegyed részt pedig, az optkv. 644. §-a s az 1822. évi szabályrendelet 2. §-a alapján, az aggpapok és a papnövelde alapítványai javára kötelesek hagyni, éppen úgy, mint az ottani r. kath. többi világi pap is. (Mdt. VII. 441.).

Az *alsóbb papság* szabadon végrendelkezhetik; de egyházi czélokra, a gör. kath. egyházban pedig: papi özvegyek és árvák javára hagyományt kell rendelnie; a káptalanbeliek és plébánosok kötelesek könyveiket és egyházi készleteiket a káptalanak, illetve a plébániának hagyni.

A *görögkeleti szerb főpapok* a tiszta hagyaték feléről végrendelkezhetnek belföldi kegyes czélra vagy világi czélokra; — a tiszta hagyaték másik fele pedig a karlóczai érsek után: az elidegeníthetetlen nemzeti alapra; a püspökök után pedig egyenlő arányban: ezen alapra és a karlóczai iskolai alapra száll. Az *alsóbb papság tagjai*, ha sem özvegy, sem vérrokon nincs, a tiszta hagyatékok $\frac{1}{3}$ -ad részéről végrendelkezhetnek, $\frac{2}{3}$ -ad rész pedig apüspökre hárul, aki azonban viseli a temetés költségeit.

¹ A kir. engedély a legfőbb kegyúri jogon alapszik, s érte végrendeleti díj fizetendő; ezt a díjat az örökösök is lefizethetik kir. kegyelem alapján, amikor is a kincstár az örökösrészt tartozik kiadni; aminek nem kell az országgyűlés jóváhagyása; s az örökösök pert is indíthatnak a kincstár ellen. (Dt. r. f. X. 252.).

² Venzel G. (17. §-nál id. m. II. 486. §.) és Hinka (229. §-nál id. m.) szerint az 1855. évi Concordatum lenne itt irányadó, amely a főpapoknak korlátlan végrendelező jogot ad. Ez a nézet téves, mert a Concordatum törvénytelenül jött létre, s 1861-ben a régi magyar jog visszaállíttatván, ez kötelező. Kiemeli ezt a 643/1871. sz. vall. és közokt. min. rend. is.

A görögkeleti román főpapok szintén a tiszta hagyaték feléről végrendelkezhhetnek, a másik felét pedig az egyházmegye örökli.¹

A végrendelező-képességnek a végrendelet alkotásakor kell fenforognia;² utólagos megszerzése tehát nem használ, utólagos elvesztése pedig nem árt.

II. Második anyagi érvényességi kellék az, hogy a végrendelet a végrendelezőnek komoly, határozott és valódi, továbbá tévedéstől, megtévesztéstől és kénysztől ment, *szabad akaratát* tartalmazza.³

Az *akarat komolysága* tekintetében az az alapelv, hogy végrendelet-alkotási szándéka (*animus testandi*) legyen az illetőnek, és tudja is, hogy végrendeletet alkot. A tréfából, játékból, jóllehet kellő alakszerűségek mellett alkotott végrendelet tehát érvénytelen.

Az *akarat határozottságának* a részesítendő személyekre és a részesítés tárgyára kell vonatkoznia; vagyis az örökhagyónak kell megneveznie azokat, akiket öröklésre meghív, valamint azokat a vagyontárgyakat is, amelyeket nekik juttat.⁴ Nincs megengedve, hogy az örökhagyó vagyonának sorsát halála után ne az ő, hanem harmadik személy akaratára határozza meg.

¹ A 2. és 3. pont alatt előadott szabályok forrásaira nézve l. a 229. §-t. V. ö. *Herczegh Mihály, Wlassics Gyula, Hinka László: J. K. 1883., Szokolay István: u. o. 1885. évf., Hinka 229. §-nál id. m. és Kollányi Ferencz: A m. kath. alsópapság végrendelezési joga cz. m.*

² Kivételt állapított meg e szabály alól az ösiségi pátenz 6. §-a, amely szerint az optkv. életbelépte előtt kelt végrendeletek csak akkor esnek a végrendelezés idejében fennállott törvények alá, ha 6 hó alatt letették őket; különben pedig a végrendelezési képességet a halál idején érvényes törvények szerint kell megbírálni. (Dt. u. f. XIII. 65.).

³ Judicaturánk érvényesnek ismeri el az olyan szerződést, amelylyel egyik fél arra kötelezi magát, hogy valamely vagyontárgyát a másikra hagyja végrendelet útján. Az ilyen szerződés azonban nem korlátozza a szabad rendelkezést, s arra ad jogot, hogy ha a kötelezett fél nem végrendelezne a kikötött értelemben, a másik fél kártérítést követelhet örököseitől. (C. 5505/1902.). A német bírói gyakorlat szerint ilyenkor turpis causa forog fenn, mert halál esetére korlátozva van a szabad rendelkezés joga.

⁴ Minden vagyont nem kell felsorolni s a felsorolás elmulasztásából nem következik, hogy a fel nem sorolt vagyonhoz a törvényi örökösök igényt ne tarthassanak, s az ily vagyon azt illesse, aki annak minden igazolható jogcím nélkül birtokában van. (Dt. u. f. XV. 29.). A jogügylet tárgyának határozottságára nézve l. még 28. §.

Érvénytelen tehát az olyan végrendelet, amely másra bízza az örökös, utóörökös vagy hagyományos kinevezését és a juttatás tárgyának meghatározását.

A kedvezményezett személyt azonban valamely jövőendő tény-körülmény által is meg lehet határozni; pl.: a halál időpontjában nálam szolgáló cselédek; Pál fiamnak születendő gyermekei. Továbbá harmadik személyre bízható az örökös kiválasztása, ha az öröklésre bizonyos osztálybeli személyeket nevezett ki a végrendelező, pl. unokatestvéreit; ilyenkor ugyanis határozott az akarat annyiban, hogy a kijelölt személyek közül valakinek vagy valakiknek, de nem valamennyinek meg kell kapnia a juttatást. Harmadik személyre ruházható végül a kinevezett örökösök osztályrészeinek megállapítása, pl.: »nőm határozza meg, hogy az örökösökül ezennel kinevezett gyermekeim, érdemük szerint, miképpen osztozkodjanak a hagyatékon«; itt határozott az akarat annyiban, hogy az egész hagyaték a megnevezett személyeké legyen, csak az osztályrészt szabhatja ki más, természetesen a törvény korlátai közt; mert a most felhozott példában az osztályrészek nem állapíthatók meg úgy, hogy a döntés sértse valamelyik gyermek kötelesrészét.¹

III. Az akarat kijelentése tekintetében első szabály az, hogy végrendeletet csak *személyesen* lehet tenni, vagyis ki van zárva a képviselő; s nem nyilvánítható a végrendelezési akarat pusztá üzenetvivő (nuntius) által sem.

A nyilatkozatnak *teljesnek és befejezettnek* kell lennie. A befejezetlen rendelkezés érvénytelen, pl. ha félig megírta vagy elmondta végrendeletét az örökhagyó, s közben meghalt.

Az akaratkijelentés továbbá *határozott* legyen, ami kettőt jelent: először, hogy a végrendelezőnek élőszóval, írásban vagy, ha se beszélni, se írni nem képes; jelekkel kell kétségtelenül kinyilatkoztatnia a végakaratát; másodsor a kijelentésnek úgy az öröklésre hivatott személyeket, mint az öröklés tárgyát határozottan meg kell jelölnie. Ez a határozott megjelölés vagy *névszerint*, vagy a törvényi örökösök kinevezésével vagy *körülírással* (Dt. III. f. XV. 33.), pl. a hivatali állás megnevezésével, avagy bizonyos osztály, szolgálati, üzleti viszony fölemlítésével

¹ A Főelőadmány szerint (VIII. 271—277.) másnak az akaratától tehető még függővé a rendelkezés érvénybelépése is.

történhetik;¹ de megjelölhető úgy az öröklésre hivatott személy, mint az öröklés tárgya *külön okiratban* is, amelynek azonban a végrendelet alaki kellei szerint kell kiállítva lennie, mert különben hatálytalan a rendelkezés. Ha a részesített személy nem létezik, a részesítés rendszerint érvénytelen.

Végül az akaratkijelentésnek *valónak* kell lennie, vagyis harmadik személytől nem származhatik, mert a végrendelet tartalmának egyedül az *örökhagyó akaratát* szabad kifejezésre juttatnia.

Ha írásbeli a végrendelet, erre nézve nincs előírva semmi ú. n. *belső forma*; vagyis a végrendelet *szövege* semmi alakhoz kötve nincs; nem is kell sem a feliratban, sem a szövegben a végrendelet szót használni;² az öröklésre hivatott személyt sem kell mint örökös, hagyományost vagy kötelesrészeszt megjelölni.

IV. A végrendelet tartalmát illetőleg általános alapelv az, hogy annak *jogilag és erkölcsileg megengedettnek s természetileg lehetségesnek* kell lennie.

1. Ha a részesítés lehetetlen, jog- vagy erkölcsellenes *föltételhez* van kötve s a föltétel felfüggesztő: a végrendelet érvénytelen; ha pedig bontó: a föltételt nem létezőnek kell tekinteni.³

A föltétel lehetetlen voltát *a végrendeletkezés időpontja*; tilos voltát pedig *az öröklés megnyíltának időpontja* szerint kell megítélni.

Egyes, *gyakrabban előforduló föltételről* külön emlékeztünk meg.⁴

¹ Pl. örökösöm legyen a m. kir. Curia elnöke; amely rendelkezés alapján, általánosan elfogadott nézet szerint, a végrendelet keltekor hivatalban levő egyén lesz az örökös, nem pedig az, aki az örökhagyó halálakor viseli ezt a hivatalt.

² Az, hogy a halál esetére szóló intézkedéseket tartalmazó okirat bizonyítványnak van czímezve, nincs befolyással tartalmának elbírálására, és ha az 1876: XVI. t.-czikkben foglalt kelleknek megfelel, érvényes a végrendelet. (Dt. u. f. XXXIX. 6.).

³ *Katona* szerint (35. §-nál id. m. 432—439. l.) az ilyen fajta föltételt, ha felfüggesztő is, nem létezőnek kell tekinteni, mert valószínű, hogy az örökhagyó is inkább elhagyná a föltételt, hogy megálljon a rendelkezése. Ugyanígy Főelöadmány VIII. 292. V. ö. még *Szladits*: M. J. U. 1904/24.

⁴ Érvényes az a föltétel, hogy az örökös valamely községből el távozzék s oda vissza ne térjen. Ha visszatér, a fölvett örökséget elveszti. (Dt. u. f. IV. 108.).

Az a föltétel, amely *bizonyos életpályát jelöl ki* a részesítettnek vagy pedig bizonyos életpályától eltiltja őt, általánosan elfogadott nézet szerint, nem tilos, még ha róm. katolikus egyénnek a papi pályát jelölné is ki, amivel anótlenség kötelezettsége jár.

Tilos azonban az a föltétel, hogy az örökös vagy hagyományos *ne kössön házasságot*, vagy hogy csak harmadik személy beleegyezésével, vagy hogy az örökhagyó által kijelölt avagy harmadik személy által kijelölendő egyénnel lépjen házasságra. Ezek a föltételek ugyanis kizárják azt, hogy a házasságkötés tekintetében a részesített szabad akarata korlátlanul érvényesüljön, s így becstelen jellegük nyilvánvaló.¹

Nem tilos a föltétel, ha szülői beleegyezést ír elő a házasságralépéshez; ha azt tiltja el, hogy a részesített bizonyos egyénnel ne kössön házasságot; ha azt köti ki, hogy bizonyos osztályhoz (foglalkozás, hitvallás stb.) tartozó személyek közül válassza vagy ne válassza a házastársát; ha a házasságkötést csak bizonyos kor eléréséig vagy bizonyos körülmények közt tiltja meg.

Megjegyzendő azonban, hogy, ha az örökhagyó elfogadhatóan indokolja a maga rendelkezését, s különösen ha az tűnik ki, hogy a részesítettnek jól felfogott érdekében tűzte ki a föltételt, ez az eset körülményei szerint megszűnhetik tilos lenni; pl. ha azért tiltja el a házasságralépést, mert a család veszélyes öröklött betegségben szenved. Ugyanilyen szempont alá esik az a föltétel, amely a házasság megtámadását, felbontását vagy az ágytól és asztaltól való elválást írja elő.

A *vallásra* vonatkozó föltételeket mindig az eset körülményei szerint kell megítélni; ha t. i. lelkiismereti kényszert tartalmaz a végrendekezés, hogy a részesített más vallásra áttérjen vagy bizonyos vallásra át ne térjen, vagy eddigi vallásában megmaradjon, tilos lesz a föltétel; ellenkező esetben pedig meg van engedve. Mindig tilos az olyan föltétel, amely a részesített gyermekeinek valamely vallásban való nevelését írja elő;² de

¹ A Curia nem tartja közérkölciségbe ütközőnek azt a föltételt, hogy az örökösök egymással házasságra lépjenek, s, mivel ezt nem tették meg, elütötte őket az örökségtől. (Mdt. VII. 443.).

² Nem egészen szabatos ez a döntés: Erkölcstelen a vallás elha-

ha a részesített gyermekeinek áttérése esetére korlátozza az örökrészt, a rendelkezés megáll (C. 8545/1891.).

Ha a kitűzött föltétel megáll, *utóöröklés* fog bekövetkezni a föltétel teljesülésével vagy meghiúsulásával.

A *föltétel* vagy az *örökös*, vagy az *utóörökös* (hagyományos, utóhagyományos) *jogát fogja korlátozni*. E tekintetben a szerint alakul a helyzet, hogy *felfüggesztő*, vagy *bontó-e* a föltétel.

Az *előbbinél* a föltételese részesített személy csak akkor lesz örökös, ha a föltétel teljesül; ha pedig a föltételes részesítés hatálytalan, vagy ha a föltétel teljesítését nem éri meg a föltételese részesített utóörökös, akkor mindvégig az első örökös marad örökösnek, vagyis a részesítés az utóbbi esetben sem száll át az előbb elhunyt (utóörökös) örököseire; végül ha a föltételt nemlétezőnek kell tekinteni, az utóörökös joga azonnal hatályba lép, s kizárja az első örökös öröklési jogát.

Míg a föltétel függ, az utóörökösnek semmi joga nincs, még akkor sem, ha az első örökös ismeretlen; ilyenkor ennek részére gondnokot kell kirendelni és biztosítani kell a hagyatékot (1894. évi XVI. t.-cz. 54. és 90. §§.).²

Bontó föltételnél azonnal a föltételese nevezett személy az örökös; s csak ha a föltétel beáll, száll a hagyaték az utóörökösre,

gyására kényszerítés; de abban valakit megtartani akarni, erkölcsös szándék. (Dt. u. i. XXIX. 100.).

² A felfüggesztő föltétel mellett való részesítés egyik esete a *föltételi kedvezmény* (conditionis implendae causa), amely úgy örökösrel, mint hagyományossal szemben érvényesen kitűzhető, pl. X. örökös (utóörökös, hagyományos, utóhagyományos) lesz, ha óvodát épít a községnek. A részesítés csak akkor követelhető, ha a föltétel teljesítve van; viszont a föltétel teljesítését senki nem követelheti, ha a föltételese részesített nem is utasította vissza a részesítést, vagy azt el is fogadta. Különbözik a föltételi kedvezménytől a hagyomány (al-hagyomány); ez ugyanis perelhető, ha a részesítést az örökös vagy hagyományos vissza nem utasította, s a részesítés jár a hagyomány (al-hagyomány) teljesítése előtt. Különbözik továbbá a meghagyástól, amelynél a részesítés szintén azonnal kiadandó; abban viszont egyeznek a meghagyás és föltételi kedvezmény, hogy kikényszeríthetőségnek helye nincs. A meghagyás nem teljesítettén, a részesítés visszajár; vagyis a végeredmény az lesz, mintha a föltételi kedvezmény nem teljesült; mégis a meghagyás kitűzése kevesebb biztosítékot nyújt, mert a részesített megkapván a jutalékát, azon túladhat s a visszakövetelés vagyonhiány miatt hajótörést szenvedhet.

akit ha nem jelölt ki a végintézkedés, törvényi öröklésnek lesz helye. Ha pedig a föltételt nemlétezőnek kell tekinteni, az utóörökösre sosem kerül a sor.

Ha a kitűzött felfüggesztő föltétel abból áll, hogy a részesített valamely tőle függő cselekményt (potestativ föltétel) bizonytalan tartalmú időn át folytasson (pl. évenként két hónapot tengeri fürdön töltsön), vagy abbanhagyjon (pl. ne legyen ügyvéd), a részesített azonnal, tehát a föltétel teljesülése előtt megkapja, kétség esetében, a részesítést; de ha a föltétel később az ő magatartása miatt meghiúsul (pl. nem megy tengeri fürdőre, ügyvéd lesz), a részesítés hatályát veszti. *Vagyis ilyenkor a felfüggesztő föltétellel úgy bántunk, mintha bontó föltétel volna.* Ha a föltétel meghiúsul, az utóörökös kapja a részesítést: de az időközben beszédett hasznok és gyümölcsök, kifejezett törvényi rendelkezés híján, az örököséi maradnak, vagyis a föltétel megszegésének nincs visszaható ereje.

A föltétel teljesítése tekintetében fontos *az utólag beálló lehetetlenülés*, amelyre nézve az a szabály, hogy, ha az örökhagyó főczélja a részesítés volt, ezt megkapja a kijelölt személy, ha a föltételt utólag közbejött lehetetlenség miatt nem teljesíthette. Ugyanez a döntés akkor, ha a föltétel teljesülését harmadik személy meghiúsítja vagy ha a teljesítéshez szükséges közreműködést megtagadja. A föltételt teljesítettnek vesszük akkor, is, ha a kitűzött cél más úton fejt meg a részesített.

Ha a föltétel az öröklés megnyilta előtt teljesült, a végrendelet magyarázata alapján kell eldönteni, újból teljesítse-e azt a részesített.

Ha többen ugyanazon föltétel alatt vannak részesítve, három eset képzelhető: 1. a föltétel is, a részesítés is osztható, amikor is az a részesített, aki a föltételt már teljesítette, a részesítésből reá eső részt követelheti; 2. ha a föltétel vagy a részesítés nem osztható, de egy teljesítés is elég, a részesítést mindnyájan megkapják, s aki a föltételt teljesítette (pl. az örökhagyónak a palotája udvarán szobrot emelt), költségeinek aránylagos megtérítését kérheti a többi részesítettől, (Dt. IV. f. IV. 49.); 3. ha minden részesített köteles a föltételt teljesíteni, akkor az oszthatatlan részesítést (pl. a családi birtokként megtartandó házat) csak akkor kapják meg, ha a föltételnek mindnyájan megfelelték.

2. *Időpont* kitűzése esetében is *utóöröklés forog fenn*. Ez a mellékrendelkezés kétféleképpen történhetik: vagy *bizonyos időpontig*, vagy *bizonyos időponttól kezdve* illeti meg a részesítés a örököszt vagy hagyományost.

Az első esetben a részesítés az öröklés megnyíltakor azonnal rászáll az időpont kitűzése mellett részesítettre, aki használ-élvezi azt mindaddig, amíg a kitűzött időpont el nem érkezik; amikor is az örökséget az utóörökösnek, a hagyományt pedig az utóhagyományosnak vagy az örökösnek kell kiadnia. A második esetben pedig örökössé lesz vagy a törvényi vagy a végrendeleti örökös, aki azonban az időpont elérkeztével tartozik az örökséget kiadni a kezdő időpont kitűzése mellett megjelölt örökösnek, aki aztán véglegesen megtartja azt; míg a hagyományt a kezdő időpontig vagy az örökös, vagy az előhagyományos bírja. Ebben az utóbbi esetben a részesítés kétség esetében hatálytalanná válik s nem száll át a részesített örökösre, ha a részesített a kezdő időpont beálltát meg nem éri, vagyis az utóöröklés meg-
hiúsul.¹ Ugyanez a döntés akkor, ha az időpont be nem következhetik, pl. ha a folyó esztendőnek 400-ik napját tűzte ki kezdő időpontul az örökhagyó; ha csak nyilvánvaló tévedés esete nem forog fenn.

3. *Meghagyás* (modus) is fűzhető a végintézkedéshez. Erre nézve az általános szabályok (l. 28. §.) irányadók.²

Csak az ú. n. *clausula cassatoriá-ról* kell még szólni. Ez akkor fordul elő, ha a meghagyás arra vonatkozik, hogy az örökös vagy hagyományos a végrendeletet meg ne támadja, mert különben a részesítéstől elesik. Ez a korlátozás, ha a végrendeletnek igaz értelme és valódisága vétetik kérdés alá (Curia 3327/1886., 4070/1886., s *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 457.), valamint akkor, ha jog- vagy erkölcsellenes rendelkezés megtámadását tiltja el, hatálytalan; vagyis a megtámadás ilyenkor meg van engedve minden joghátrány nélkül. Egyéb tekintetben azonban érvényesen tűzhető ki ilyen meghagyás is.

¹ A Főelőadmány (VIII. 283.) szerint az eset csak akkor következik be, ha a részesített nem élte túl az örökhagyót.

² A Főelőadmány (VIII. 259—270.) a közérdekű meghagyást perrel és végrehajtással is kikényszeríthetővé teszi, s csak a magánérdekű meghagyásra nézve tartja fenn az élő jogot.

232. §. A végrendelet alaki kellékei.

I. A végrendelet fogalmának meghatározásánál kiemeltük már, hogy a végrendelkezés alaki kellékei *ünnepélyességi kellékek*;¹ ami annyit jelent, hogy másképpen, mint a törvényben előírt alakszerűségek mellett érvényes végrendeletet alkotni nem lehet, s a más bizonyíték által nem pótolható (Dt. u. f. IV. 162., XL. 3., III. f. XVII. 129., C. 782/1908., Edt. II. 85.).² Alaki kellékek bármelyikének hiánya éppen úgy érvénytelenné teszi a végrendeletet, mintha valamelyik anyagi érvényességi kelléket sértették meg.³

»A végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről« rendelkező 1876: XVI. t.-cz.

¹ Ünnepélyes alakszerűségekhez egyrészt a jogügylet kiváló fontosságánál fogva köti minden törvényhozás a végrendeletet, amennyiben a házastársi s rokonai szereteten és benső kapcsolaton alapuló törvényi öröklést lehet kizárni vele s a szigorú alakszerűségek is emlékeztetnek a végrendelkezőt, hogy nem mindennapi jognyilatkozatokat tesz, amelyeket komolyan meg kell fontolnia. Másrészt pedig biztosítékot nyújtanak a szorosan megtartandó formaságok arra nézve, hogy a végrendelkezőnek csakugyan ez volt a végakarata, s hogy azt utólag nem hamisították meg.

² Ha a végrendelet, a végrendelkezőnek akarata és hozzájárulása nélkül, *elvész vagy megsemmisül*, a végrendelet alapján öröklésnek mégis van helye, ha bebizonyítható (pl. tanúkkal) nemcsak a végrendelet tartalma, hanem az is, hogy a végrendelet külalakjára nézve megfelelt az 1876: XVI. t.-cikkben megkívánt kellékeknek (Dt. III. f. V. 38., XVI. 105. u. f. XVI. 84., IV. f. II. 108. Ugyanígy *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 457.). De ha tudta a végrendelkező, hogy az okirat megsemmisült, illetve elveszett, e szabály nem alkalmazható, ha módjában lett volna új végrendeletet alkotnia. (V. ö. Főelöadmány VIII. 495.).

A fel nem található végrendeletről vélelmezzük, hogy a törvényes kellékekkel el volt látva. (Mdt. VII. 583.). A végrendeleti tanúknak nem emlékeztetése arra, hogy a végrendeleti alakiságok, amelyeknek megtartása a végrendeleten bizonyítva van, megtartattak-e, ezeknek meg nem tartására bizonyítékul nem szolgál. A végrendelet nem érvényteleníthető továbbá azért sem, mert a kihallgatott tanúk nem mindannyian bizonyították az alaki kellékek megtartását (u. o. 606.).

³ De a *külföldön alkotott végrendelet* érvényes, ha azon ország jogszabályainak, melyben keletkezett, megfelel. (1876: XVI. t.-cz. 34. §.). A kellékek egymástól el nem választhatók, sem egymás közt nem oszthatóak, és egynek hiánya is elég a végrendelet érvénytelenségére. (Dt. u. f. XXXIII. 52.). V. ö. 1638: XXXI., 1715: XXVII. t.-cz.

meghozatala előtt fennállott törvényeinknek és jogszabályainknak ma már jóformán csak jogtörténeti fontosságuk van.¹

A most említett t.-czikk és a közjegyzőkről szóló 1874: XXXV. t.-cz. 7. fejezete szerint, amely a végrendeleteknél alkalmazandó, *hétféle alakja van a végrendekezésnek*.

A hétféle végrendelet következőképpen osztályozható:

1. Vannak *köz- és magánvégrendeletek*, a szerint, hogy kir. közjegyző, illetőleg kir. járásbírótság előtt, vagy ezen kívül alkották-e.

2. A magánvégrendelet lehet:

a) *rendes és kiváltságos*; az előbbi a törvény általános rendelkezései alá esik; az utóbbi pedig, a törvényben megállapított kivételes körülménynél fogva, különös, még pedig egyszerűbb alakszerűség mellett is létrejöhet;

b) *írásbeli és szóbeli*; a különbséget e szavak maguk kidomborítják. A végrendekezésnél minden iratot akármilyen anyagra, akármilyen eszközzel ki lehet állítani. Javítások, törlések, vakarások aggályossá teszik a végrendeletet. Végül

c) az írásbeli magánvégrendelet lehet *sajátkezüleg irt és aláírt* (holograph) és *más által irt*, de sajátkezüleg aláírt (allograph) végrendelet.

A végrendeletek minden fájára nézve szabály, hogy az 1876: XVI. törvénycikket szószerint és legszorosabban kell magyarázni (Dt. u. f. VI. 292., XVI. 48.).

Bármilyen alakszerűség mellett történjék is továbbá a végrendekezés, érvényességi kellék *a végrendekezési szertartás egyességége*; minek következtében minden actust egyfolytában kell végezni; s érvénytelen lenne pl. az olyan szóbeli végrendelet, amelyet ma kezd el és, félbeszakítás mellett, holnap folytat az örökhagyó; vagy az olyan írásbeli végrendelet, amelyre a keletet,

¹ A régi jog szerint alkotott végrendelet külkeilkei tekintetében az 1876: XVI. t.-cz. 37. §-a irányadó, amit az I. kötet 79. lapján közöltünk. Ha a korábbi végrendelet megfelel az 1876: XVI. t.-czikknak, érvényes, ha a régi jog szerint nem is volna az (Dt. u. f. XXVIII. 308.). A bírói gyakorlat ingadozó, ellentétes az 1876: XVI. t.-cz. tekintetében, s kívánatos, hogy a betűjudicatura helyett itt is az anyagi igazság szempontja érvényesüljön. A végrendeletet kisebb alaki hiányok miatt nem szabad megdönteni, s *in favorem testamenti* a tágabb látókörű kiterjesztő magyarázat volna alkalmazandó. (V. ö. Kovács Béla: J. 1907/10.).

vagy a záradékot két hét múlva vezetik rá, vagy amelynek hiányzó kellékét utólag pótolják (Mdt. VII. 517.).

1. Írásbeli magánvégrendelet¹

Az írásbeli magánvégrendeletről az 1876: XVI. törvényczikk 1—12. §-ai és 14. §-a intézkednek.

Az írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez: *a)* ha a végrendeletet egész terjedelmében az örökhagyó írta és aláírta,² *két tanú*; *b)* minden egyéb esetben *négy tanú* szükséges.

Azok, akik 18. évüket be nem töltötték; továbbá a vakok, siketek és némák, vagy akik eszük használatától meg vannak fosztva; végre akik hamis eskü vagy nyereségvágyból elkövetett bűntett miatt jogerejüleg el voltak ítélve, míg a büntetést ki nem állották, s a hivatalvesztésnek és a politikai jogok felfüggesztésének ítőletileg megszabott tartama le nem telt³ (C.

¹ 27564/1887. sz. a. a gyakorlatban igen jól használható útbaigazítást adott ki az igazságügyminiszter a magánvégrendeletek alkotása tárgyában. (L. Márkus: Magánjog III. 898.).

² Az aláírás annyit jelent, hogy a vezető- és keresztnév egyaránt ki kell írni; férjes vagy özvegy nő a családi nevét is használhatja. (Dt. III. f. IV. 50.). Kolosváry Bálint kiemeli (17. §-nál id. m. II. 614.), hogy oly hivatalos személyeknél, kik méltóságuknál fogva csak keresztnévüket szokták használni (pl. Jakab püspök), már a keresztnév használata is elegendő. Az aláírásnak közvetlenül a szöveg alatt kell lennie. Az aláírás után következő rendelkezés, ha újból nincs aláírva, érvénytelen. Aláírásnál más nem vezetheti az aláíró kezét. Aláírás hiánya: érvénytelenségi ok. (C. 4756/1903.). Sajátkezűleg írt és aláírt végrendelet nem érvénytelen azért, hogy a keletet más írta. (Mdt. VII. 517.).

³ E méltányos felfogás indoka az, hogy, ha bizonyos idő múlva közhivatalt viselhet az illető, annál inkább szerepelhet végrendeleti tanúképpen. — Ezzel szemben L. (Jogt. Közl. 1905/17.) kiemeli, hogy az 1880: XXXVII. t.-cz. 23. §-a szerint a végrendeleti tanúskodási képesség egész terjedelmében az 1876: XVI. t.-cz. szerint ítélendő meg; aminek következtében szerinte a jelen kérdés a btkv. 54. s köv. §-aiban szabályozott mellékbüntetések joghatásaitól teljesen független; valamint hogy nem hat ki a btkv. 57. §-ában foglalt időkorlátozás az 1881: LIX. t.-cz. 21—22., a BP. 221—222. s az 1893: XVIII. t.-cz. 91. §-ára, vagyis bizonyos büntetendő cselekményekért történő elítélés speciális fűződményeire sem.

Végrendeleti tanú lehet, aki nyereségvágyból elkövetett bűncselek-

11890/1894., 464/1905: Dt. IV. f. I. 129.), írásbeli magánvégrendeletnél *tanúk nem lehetnek*.¹

A tanúknak a végrendelezésnél együttesen jelen kell lenniök és annak bizonyítására, hogy az örökhagyó személyében csalás vagy tévedés nem történt, képességgel kell bírniok.²

A holograph-végrendeletnél a tanúk közül legalább egynek, az allographnál pedig legalább kettőnek *írni és olvasni kell tudnia*, továbbá a végrendelet nyelvét értenie kell (C. 4622/1904) és a végrendeletet tanú-minőségben alá kell írnia. Az írni nem tudó tanú az okiratot *kézjegyével látja el* s nevét az írni tudó tanú mint névalíró írja alá.³

A holograph-végrendeletnél, továbbá akkor is, ha az olvasni és írni tudó végrendelező a végrendeletet nem önkezüleg írta, hanem csak aláírta; *a tanúknak a végrendelet tartalmát ismereniök nem szükséges*, hanem elégséges, ha a végrendelező együtt-

mény miatt 10 évnél, tehát a btkv. 37. §-ában megszabott leghosszabb határidőnél régebben volt büntetve. (Dt. III. f. IV. 133.).

¹ A tanúk *jogi segédek* (l. l. k. 220. l. jegyzet). Az itt felsorolt személyeknél *abszolút képtelenség* forog fenn, tehát végrendeleti tanúk egyáltalán nem lehetnek. Ha ilyen alkalmatlan személy működött közre, a végrendelet érvénytelen. Az alkalmatlanság eldöntésére nézve a végrendelezés ideje irányadó.

² Nem érvénytelenségi ok, ha nem a végrendelező maga, hanem más által hívta meg a végrendeleti tanúkat (u. o. IV. 150.); sem az, ha csak beteglátogatásra mentek, s tanúskodásra külön és előzetesen nem hívták fel őket. (C. 1380/1903.). Ha egy tanú a végrendelezőt személyesen nem ismerte: a végrendelet nem semmis, ha a többi tanú igazolja a végrendelező azonosságát. (Dt. u. f. XIV. 16.). Ellenkező: a tanúknak a végrendelezőt személyesen és annyira ismerniök kell, hogy annak személyazonossága ők magok kétségben ne legyenek. Oly tanúk alkalmazása, kik az örökhagyót nem ismerték, a végrendelet érvénytelenségének kimondására alapul szolgálhat. (Md. II. 131.).

³ A tanúknak együtt kell jelen lenniök a végrendelezésnél s ugyanakkor kell a végrendeletet aláírniok; ha valamely tanú utóbb írja a végrendeletet alá, az érvénytelen, ha a tanúk együtt jelen voltak is. (C. 5138/1903., ellentétes: Dt. u. f. XIV. 16.). Ha a végrendelező írni-olvasni nem tud, elegendő, ha a tanúk közül kettő ismeri az okirat nyelvét; és csak az szükséges még, hogy a végrendelet tartalmát a tanúk egyike megmagyarázza, s ezt a tanúk igazolják. (Dt. u. f. XXI. 11.). Sajátkezű a kézjegy akkor is, ha azt a végrendelező, testi gyengesége miatt, az egyik tanú segítségével tette. (C. 9871/1903.). Kézjegy a keresztvonás megtételének szokásos módjaként alkalmazásban levő tollmegfogás is. (Dt. IV. f. VI. 197.).

tes jelenlétükben és általuk értett nyelven kijelenti, hogy az okirat az ő végrendeletét tartalmazza, azt előttük aláírja vagy már előbb általa önkezüleg aláírtnak elismeri, és a tanúk azt, hogy ez megtörtént, magán az okiraton, nem pedig annak borítékán, igazolják.¹

Ha a végrendelező olvasni és írni nem tud vagy más körülmény miatt végrendeletét önkezüleg alá nem írhatja, *a tanúknak a végrendelet tartalmát ismerniök kell*, s e végből szükséges, hogy a tanúk a végrendelező által használt nyelvet értsék;² hogy a végrendelet tartalma a végrendelező és tanúk együttes jelenlétében, az írni és olvasni tudó tanúk egyike által érthetően felolvastassék,³ hogy ennek megtörténte után a végrendelező

¹ Ez az ú. n. *titkos magánvégrendelet*; a következő mondatban körülírt pedig *a nyílt magánvégrendelet*. Minthogy a tartalmat az előbbinél a tanúk nem ismerik, az okiratra vezetendő bizonyítványnak vagy záradéknak határozottan igazolnia kell azt, hogy a végrendelet valóban a végrendelezőtől származik. (Dt. u. f. XIII. 212.). Ha a tanúk nem bizonyítják, hogy a végrendelező saját végrendeletének jelentette ki az okiratot, a végrendelet érvénytelen (u. o. XXII. 21.); ezt a kijelentést fejbólintás nem pótolja (u. o. XXXV. 55.). A záradékra nézve 1. a köv. lapon az 1. jegyzetet. A végrendelező aláírásának hiánya, ha a többi kellék fenforog is, a végrendeletet érvénytelenné teszi: C. 4756/1903. A törvény 5. §-ának ez a kifejezése: „általuk értett nyelven“ — nem úgy értendő, hogy előszóval jelentse ki, hanem ez a kijelentés írásban is, jelekkel is tehető — (v. ö. *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 246—254. l.); erre fejbólintás elegendő (ellentétes: Mdt. VII. 522.). A kijelentés megtörténtének bizonyítására a záradék, egyik tanúnak s a végrendelet készítőjének vallomása elegendők, még ha a többi tanú azt vallja is, hogy ilyen kijelentés nem történt. (C. 4300/1904.).

² Elég, ha legalább két tanú érti e nyelvet; de ilyenkor az egyik írni-olvasni tudó tanú azon a nyelven, amelyen a végrendelező és a többi tanú tud, értelmeze meg a végrendeletet. Ha ennek megtörténtét igazolják a tanúk, a végrendelet megáll, ha a záradék nem is szól a megértelmezésről. (Dt. u. f. XXI. 11., III. f. XIX. 18., C. 4881/1903.).

³ Ha a végrendelező nem érti a végrendelet nyelvét, a felolvasás czéljaltal; s elég, ha a végrendelet tartalmát előtte megmagyarázták, s ha ennek megtörténtét igazolja a végrendeleti okirat. (C. 6800/1904.). Szerintünk a tanúk előtt ilyenkor is föl kell olvasni a végrendeletet, mert nem tartjuk elégnak az egyik tanú által való megértelmezést; hiszen az írás mászt is tartalmazhat, mint amit a magyarázó tanú előad. Ezt megkívánja a 3835/1903. sz. curiai ítélet is, amely szerint elég, ha a tanúk értik, jóllehet nem beszélnek, az előttük felolvasott végrendelet nyelvét.

kijelentse, miként az okirat az ő végrendekezését tartalmazza,¹ hogy az okira a végrendekező nevét az olvasni és írni tudó tanúk egyike, mint névaláíró, aláírja, a végrendekező pedig kézjegyével ellássa, és hogy a tanúk ezeknek megtörténtét magán az okiraton, nem pedig annak borítékán, igazolják.²

Az írásbeli magánvégrendeleteknél a végrendekezés *helyének és időpontjának* kitétele szükséges.³

Ha a végrendelet több ívből áll, ezek *zsinórral összefűzen-*

¹ Ha a végrendeletet, mint ilyet, elfogadta az örökhagyó, ha azt „mint végakarátát” írta alá, ha az okiratot a tanúk a záradékban az örökhagyó végrendeletének tanúsították: a törvénynek megfelelő kijelentés fenforog. (Mdt. VII. 522—3.). De ez utóbbi esetben csak akkor, ha a tanúk ismerik a végrendelet tartalmát (u. o. 526—7.).

² E szabályok alkalmazandók akkor is, ha a különben írni tudó végrendekező az okirat nyelvét nem érti, vagyis ő az írástudatlan végrendekezővel egyforma elbánás alá esik. (Mdt. I. 101.). Érvénytelen a végrendelet, ha a tanúk egyike érthetően föl nem olvasta (Dt. u. f. XX. 66.); továbbá ha nem a tanúk egyike olvasta föl (u. o. XVII. 105.), ha csak a felolvasó is nem működött közre a végrendekezőnél, jöllehet nem tanú minőségben írta alá az okiratot (Dt. III. f. XVI. 115.); ha az okira vezetendő igazolvány hiányzik (Dt. u. f. XIII. 198., XVI. 15.); vagy nem az okiraton van (u. o. VII. 117.). Erre a bizonyítványra vagy igazolványra nézve kijelentette, hosszas ingadozás után, a bírói gyakorlat, hogy vagy külön záradékba foglalandó a végrendekező aláírása után, vagy a szövegbe is foglalható (Dt. III. f. IV. 133.); sőt a végrendelet akkor sem érvénytelen, ha a végrendekező a külön záradék után írta alá, vagy látta el kézjegyével. (Dt. u. f. XIX. 95.). *Toldy Géza* szerint (J. K. 1903/39.) a Guriának az a gyakorlata, hogy külön záradék nem kell, „módot nyújt oly érvényes végrendeletek alkotására, amelyeknek tartalmát a végrendekező nem ismerte”. Az alakosságok megtartásának igazolásánál nem kell okvetlenül a törvény szavait használni. (Mdt. VII. 515.).

C. 3330/1903.: A végrendelet nem érvénytelen, ha záradékában nincs is kitüntetve, hogy melyik tanú olvasta fel a végrendeletet az írni-olvasni nem tudó végrendekezőnek. C. 2435/1905.: A záradék hiányát a tanúk vallomása nem pótolja.

³ Minden írásbeli végrendeletnél fontos kellék a *keltezés*, vagyis az okirat fölvételének helye, éve, hónapja és napja: az időpont azonban egyébként is megállapítható, pl. 1903. év utolsó napja. Hely alatt a község neve értendő: az utcát és házszámot nem kell, de ki lehet írni. A keletből lehet megállapítani, hogy abban az esetben, ha több végrendelet maradt, melyik az utóbbi s esetleg melyik érvényes: továbbá a végrendelet alkotásának időpontja fontos annyiban, mert e szerint döntendő el az a kérdés, volt-e akkor az örökhagyónak végrendekező

dők, s a zsinór két vége a végrendelező és, a midőn az 1876: XVI. t.-cz. értelmében tanúk alkalmazása szükséges, legalább is egy tanú által pecséttel megerősítendő.¹

Az, akit valamely végrendeletnél *tanúul alkalmaztak*; továbbá annak fel- és lemenő ágbeli rokonai; úgy szüleitől és nagyszüleitől leszármazó oldalrokonai unokatestvérekig bezárólag; nemkülönben házastársa, házastársának testvérei, ugyanannak fel- és lemenő rokonai; továbbá fel- és lemenő rokonainak és testvéreinek házastársai a végrendelet által nekik szánt előnyben csak akkor részesülhetnek, ha, a kérdéses tanút nem számítva, a végrendelezés a szükséges számú tanúk előtt történt.²

Az, aki *az örökhagyó végrendeletét írta*, s azok, kik vele a most említett *rokonsági és sógorsági összeköttetésben vannak*, a végrendelezésben nekik szánt előnyben csak a következő esetekben részesülhetnek:

képessége s a segédszemélyekre nézve nem forgott-e fenn kizáró ok. A keletnek meg kell előznie, tanúk előtt alkotott végrendeletnél, a tanúk aláírását is. (Mdt. VII. 540.). A végrendelező által szándékosan kitörölt vagy a valótlan kelet a végrendeletet érvénytelenné teszi, hacsak a valótlan kelet nem nyilvánvalóan íráshiba, pl. ha 1902. helyett 2902-öt irtak. A kölni orsz. főtörvényszék érvényesnek tekintette a 19,901. évszámmal keltezett végrendeletet. Ha a keltezésben a számjegyekkel írt nap mellett betűkkel más nap van írva, ez nem lényeges hiány. (Gdt. XIII. 897.).

¹ Nem kell arra tekintettel lenni, hogy a pecsét, illetve pecsétek a zsinórnak két végét együttesen vagy különválasztva erősítik a végrendelet papírához. (Gdt. XIII. 896.). A pecsétet a végrendelezéskor kell alkalmazni, mert különben meg volna hiúsítható a törvénynek az a célja, hogy az ívek ki ne cseréltessenek. (Dt. u. f. XXII. 37.). A pecsételést más is végezheti a végrendelező helyett. (Dt. IV. f. II. 14.).

² Ez a rendelkezés nemcsak a végrendelet leírójára, hanem annak fogalmazójára, készítőjére és értelmi szerzőjére is vonatkozik. (Dt. u. f. XX. 2.). Ez és a következő mondat (id. törv. 9. és 10. §.) sorolják fel az ú. n. *viszonylagos képtelenség* esetei közül az *érdekeltség* eseteit. Viszonylagos képtelenség foroghat fenn a 3. §-nál is; továbbá akkor, ha két, illetve négy tanú közül egy sem, vagy négy tanú közül csak három tud írni és olvasni. A szövegben írt rendelkezés ellenére alkotott végrendelet egyébként érvényben marad. (Mdt. VII. 543.). Az egyházközség elnöke, jegyzője és választmányi tagjai nem esnek az 1876: XVI. t.-cz. 9. és 10. §-ai alá az egyházközség javára tett végrendeletnél. (Dt. IV. f. VI. 198.).

a) ha az örökhagyó a végrendelet ide vonatkozó részét önkezüleg írta;

b) ha a végrendeletnek ezen intézkedést tartalmazó részét külön, önkezüleg írta alá;

c) ha végrendelet szövegébe, avagy záradékába önkezüleg írt, avagy a végrendeletnél jelen volt tanúk előtt a végrendeletkezéskor élőszóval tett nyilatkozattal a végrendeletnek ezt a részét külön megerősítette.¹ A közönséges írástól eltérő *jegy-vagy számjegyírásokba* foglalt végrendelet semmis.

Ha valamely írásbeli magánvégrendelet, az előnyben részesítendő személyt illetőleg, a végrendeletkező által kiállított *külön iratra, mint a végrendelet kiegészítő részére, hivatkozik*, ez az irat csak akkor jöhet figyelembe, ha az írásbeli végrendeletre megszabott kellékekkel bír; különben a végrendeletnek azon intézkedése, amely ilyen hivatkozást tartalmaz, csak annyiban bír hatálylyal, amennyiben, a hivatkozott irat figyelembevételével, magából a végrendeletből a végrendeletkező szándéka kétségtelenül kitűnik. A végrendelettel összefüggésben levő más okiratok bizonyító ereje az okiratokra nézve fennálló törvények szerint ítélandó meg.

Ezek a szabályok az írásbeli magán-fiókvégrendeletekre is alkalmazandók.

II. Szóbeli magánvégrendelet.

A végrendeletek e fajáról az 1876:XVI. t.-cz. II. fejezete (15—20. §.) intézkedik.

A szóbeli magánvégrendelet érvényességéhez *négy tanú* jelenléte szükséges, kik a végrendeletkező által használt nyelvet értik. A végrendeletkezőnek nyilatkozatát a tanúk előtt érthetően és egész terjedelmében élőszóval, nem pedig valamely hozzáintézett kérdés igenlése vagy megtagadása által kell előadnia és kinyilatkoztatnia, hogy az általa tett nyilatkozatot szóbeli vég-

¹ Az a—c) pontokban elősorolt kellékek nem együttes, hanem vagy-lagos kellékek, úgy, hogy, ha a végrendeletkező azoknak csak egyikét is teljesíti, a végrendelet írója javára tett intézkedés érvényes. (Dt. u. f. XX. 26.). A törvény 9. és 10. §-ának korlátozó rendelkezései a kedvezményezettel képviseleti vagy szolgálati viszonyban levőkre nem terjednek ki. (C. 7055/1903.).

rendeletnek tekinteni kívánja.¹ A szóbeli végrendelezés a végrendelező nyilatkozatának bevezetésével fejeztetik be.

A tanúk képességére, együttes jelenlétükre és a végrendeletben hivatkozott okirat kellékeire vonatkozó szabályok (1876. évi XVI. t.-cz. 2., 3., 9. és 12. §.) a szóbeli magánvégrendeletekre is alkalmazandók.²

A szóbeli magánvégrendelet föltétlenül csak az esetben érvényes, ha a végrendelező a szóbeli végrendelezéstől számított *három hó alatt meghal*. Ha a végrendelező ezen határidő után hal meg, a szóbeli végrendelet csak akkor érvényes, ha az, aki a végrendeletből jogokat érvényesíteni kíván, bebizonyítja, hogy a három havi határidőtől az elhalálozás bekövetkezéséig az örökhagyó olyan állapotban volt, hogy újabb végrendeletet nem tehetett.

Ha a szóbelileg nyilvánított végrendelet tartalmát később írásba foglalják, akkor az ekként írásba foglalt végrendelezés új végrendeletnek tekintendő s ennek érvényessége az írásbeli magánvégrendeletekre megállapított szabályok szerint ítélandó meg.³

Ha az örökhagyó által írásba foglalás végett kijelentett végakarat írásba foglalva nem lett, vagy az írásba foglalás be nem fejeztetett, vagy az írásbeli magánvégrendeletekre előszabott

¹ A szóbeli végrendelet csak akkor érvényes, ha az örökhagyó határozottan kijelentette, hogy az általa tett nyilatkozatot szóbeli végrendeletnek akarja tekinteni (Dt. u. f. XXII. 37., III. f. XVI. 182.); de vannak ellentétes döntések is, amelyek szerint érvényes ilyen kijelentés nélkül is a szóbeli végrendelet, ha a körülményekből kitűnik, hogy ilyen végrendelet tétele volt az örökhagyó akarata. (Dt. u. f. XXXI. 90., III. f. XV. 133., C. 3577/1903.). Érvénytelen az olyan szóbeli végrendelezés, midőn a végrendelező a tanúk előtt végakaratát egész terjedelmében nem adta elő, hanem csak már előbb tett írásbeli végrendeletét jelentette ki érvényben tartandónak. (Dt. u. f. XIII. 198.). Ha csak három tanú volt együtt jelen s a negyedik akkor érkezett, mikor az egyik tanú az írásba foglalt végakaratot felolvasta, a végrendelet érvénytelen (u. o. XIII. 101.).

² Ha a végrendelet mint írásbeli már érvénytelennek nyilvánított, ez nem zárja ki, hogy utóbb mint szóbeli végrendelet esetleg érvényesnek megállapíttassék. (C. 266/1907., M. J.-U. 1908/7.).

³ Ha a végrendeletet szóbelinek címezték ugyan, de azonnal írásba foglalták, még pedig az írásbeli magánvégrendelet kellékei szerint: azt írásbeli végrendeletnek kell tekinteni (u. o. VII. 105.).

alaki kellékek meg nem tartattak: akkor az ily módon kijelentett végakarat szóbeli végrendelkezésnek csak az esetben tekintethető, ha a szóbeli magánvégrendeletek alaki kellékei megtartottak, és a végrendelkező határozottan kinyilatkoztatta, hogy az általa tett nyilatkozatot szóbeli végrendeletnek kívánja tekinteni.¹

Ezek a szabályok a szóbeli magán-fiókvégrendeletekre is alkalmazandók.

Az élőszóval való kijelentés olyképpen is történhetik, hogy az örökhagyó akár saját maga, akár más által készített *írásból olvassa fel* a végakaratát; de helyette más nem végezheti ezt.

A szóbeli végrendelet tartalmát és azt, hogy az alakszerűséget pontosan megtartották-e, csak *a végrendeleti tanúkkal lehet bizonyítani*. A tanúk általuk készített és aláírt följegyzést mutathatnak be a végrendelkezésről; de ez csupán támpontúl szolgálhat a vallomásukhoz. Az 1894: XVI. t.-cz. 32. §-a értelmében a hagyatéki bíróság kihirdeti ezt a följegyzést s csak ennek hiányában hallgatja ki a szóbeli végrendeletnél közreműködött tanúkat, és őket az érdekeltek valamelyikének kérelmére meg is hiteltetheti. Ilyen kérelem hiányában a tanúk eskü nélkül hallgatandók ki. (u. o. 30. és 33. §.).²

Némely író nézete szerint megghiúsul a szóbeli magánvégrendelet, ha az egyik végrendeleti *tanú nem emlékszik* többé a

¹ A végrendelet alaki érvényének bírálatánál nem az a döntő, hogy a végrendelkező a végrendelet alakjára, hanem hogy arra nyilatkozzék, vajjon szóval, vagy írásban tett nyilatkozatának végrendeleti hatályt kíván-e tulajdonítani (u. o. XXXI. 90.). Midőn az örökhagyó a községi elüljáróság által írásba foglalt végrendeletének aláírását a községi bíró tanácsára mellőzte, s megnyugodott az elüljárók azon biztatásában, hogy végintézkedésének valóságát és hitelességet szükség esetén bizonyítani fogják: ezzel az örökhagyó azt nyilvánította, hogy végrendeletét szóbelinek kívánja tekinteni (u. o. III. 75.). V. ö. *Alföldy*: M. J.-U. 1907/2.

² Ilyenkor legjobb is a hagyatéki bíróságnál *a tanúk eskü alatti kihallgatását* kérni, hogy a végrendelkezés eskü alatt tett vallomásokkal azonnal bizonyíttassék s ne legyen a végrendeletre támaszkodó örökös annak kitéve, hogy, ha valamelyik tanú meghal vagy nem emlékszik többé jól a végrendelet alkotásánál történtekre, megdőlhessen a különben érvényes szóbeli végrendelet. C. 2553/1904.: A szóbeli végrendelet megdőli, ha a tanúk az örökös személyére nézve ellenmondó vallomást tesznek.

végrendelet tartalmára, ha oly körülmény (elmebaj, hamis tanúzás, vagy hamis eskü miatt jogerejű elítéltetés stb.) merül föl utólag, amely miatt a tanú megeskütése mellőzendő (1893: XVIII. t.-cz. 91. és 215. §.), vagy ha valamelyik tanú *a vallomástételt megtagadja*. De a szabad mérlegelésnek a peres eljárás minden nemében való teljes érvényrejutása (id. t.-cz. 64. és 215. §.) mellett nem tartjuk kétségtelennek ezt a nézetet; sőt ha a tanúk följegyzést készítettek, s annak tartalmával egyező, aggálytalan tanúvallomás vagy tanúvallomások vannak, nézetünk szerint a fent jelzett körülmények valamelyikének bekövetkezése esetében is meg lehet állapítani a szóbeli végrendelet érvényességét, vagy érvénytelenségét.

III. Közjegyzőnél letett magánvégrendelet.

Az 1876: XVI. t.-cz. III. fejezetéből a 22—26. §-ok szólnak erről a végrendeletről.

Írásbeli magánvégrendeletnek a közjegyzőnél való letétele az 1874: XXXV. t.-cz. 106. §-a értelmében történik.¹

A végrendelkező által önkezüleg írott és aláírott végrendelet tanúk alkalmazása nélkül is; az idegen kézzel írott, de a végrendelkező által önkezüleg aláírott végrendelet, ha azt a végrendelkező kifogástalan két tanú együttes jelenlétében írta alá vagy ismerte be általa írotttnak, és az okiratot mindkét tanú sajátkezű aláírásával ellátja, érvényes akkor, ha a végrendelkező a közjegyzőnek személyesen (akár lezárva, akár nyitva) átadja s ez alkalommal a végrendelkező a közjegyző előtt kijelenti, hogy ez az okirat az ő végrendeletét tartalmazza.

¹ Az itt id. §. szerint a közjegyző az átvételről elismervényt ad s letéti jegyzőkönyvet vesz föl, melyben a letétevő neve, polgári állása és lakhelye, a letéti okirat megjelölése, a letétel helye, éve, hónapja és napja foglaltatnak. Ha a zárt végrendelet borítéka nincs kellőleg bezárva: a borítékot hivatalos pecsétjével olyképpen zárja le, hogy az a pecsét széttörése nélkül felbontható ne legyen. A jegyzőkönyvet a fél és a közjegyző írja alá. A letett végrendelet nem lesz így közvégrendeletté, csak kevesebb alakszerűség kell hozzá, s meg van óva az elveszéstől, megsemmisüléstől, megrongálástól.

Az ilyen végrendeletnél nem kell az egyes íveket összefűző zsinór végét pecséttel ellátni (Dt. III. f. IV. 53.) s nyitva is átadható (u. o. X. 30.).

A végrendelező személyazonosságának igazolására és a letett végrendelet megőrzésére és visszaadására nézve az 1874: XXXV. t.-cikk rendelkezései tartandók meg.

Az ily módon letett végrendelet, borítékba zárva, a közjegyző pecsétjével hivatalosan és akként pecsételendő le, hogy a pecsét feltörése nélkül a boríték felbontható ne legyen. E mellett a végrendeleten és a borítékon keresztülhúzott zsinórral a végrendelet borítékához a hivatalos pecséttel s, ha a végrendelező kívánja, az ő pecsétjével is hozzápecsételendő.

A közjegyző tartozik a végrendelet letetvőjét a letételkor figyelmeztetni arra, hogy a letett végrendelet csak akkor érvényes, ha a törvényben előírt alaki kellékekkel el van látva, és hogy a figyelmeztetés megtörtént, az a fölveendő és a fél által aláírandó jegyzőkönyvben megemlítendő.

Ezek a szabályok a közjegyzőhöz letett magán-fiókvégrendeletre is alkalmazandók.¹

IV. Közvégrendeletek.

A) Közjegyzői vagy járásbiróság előtt tett közvégrendelet.

Az 1876: XVI. t.-cz. 21. és 26. §-a szerint közvégrendeletet kir. közjegyző vagy kir. járásbiróságok előtt az 1874: XXXV. t.-cikkben előírt módon lehet tenni.

Némák és siketnémák, még ha írni és olvasni tudnak is, továbbá a 18 éven aluli kiskorúak, amennyiben végrendelezési képességgel bírnak, csak közvégrendeletet tehetnek.

Közvégrendeletben is lehet más okíratra hivatkozni, de ez a hivatkozás csak akkor érvényes, ha az okírat az írásbeli végrendeletek kellékeinek megfelelő.

Ezek a szabályok a köz-fiókvégrendeletekre is irányadók.

A közjegyző (vagy helyettese) által fölveendő végrendelet

¹ A fél a végrendeletet visszaveheti; ha ez az eset áll be, az 1874. XXXV. t.-cz. 107. §-a szerint: az okírat visszaadása a letéti vagy külön jegyzőkönyvön bizonyítandó. Ez utóbbi esetben a visszaadás, a külön jegyzőkönyvre való hivatkozás mellett, a letéti jegyzőkönyvben is följegyeztetik.

A hiányos közvégrendelet megállhat, mint magánvégrendelet, ha ennek kellékei fenforognak. (Mdt. VII. 560.).

tekintetében, a közjegyzői okiratokra nézve előszabott kellékeken kívül,¹ szükséges, hogy

a) a végrendelező személyesen jelentse ki végakarátát a közjegyző előtt;

b) az ügymenet egész folyama alatt két tanú, vagy egy másik közjegyző folyton jelen legyen;²

c) a most említett szabályok megtartása az okiratban bizonyíttassék (1874:XXXV. t.-cz. 82. §.).

A járásbíróság vezetője akkor járhat el, ha közjegyző abban a járásban nincs, vagy pedig a közjegyzői kamara még nem rendelt helyettesét; továbbá akkor, ha a közjegyző akadályozva van és sem helyettese, sem pedig a közjegyző székhelyén más közjegyző nincs (1886:VII. t.-cz. 9. §.). Albíró vagy másodjárásbíró csak akkor járhat el, ha vezető járásbíró akadályozva van (1871:XXXI. t.-cz. 2. §.). A 12. sz. curiai döntvény és az 1886:VI. t.-cz. 9. §-a szerint a közzérendeletek felvételénél a járásbíróságok is az 1874:XXXV. t.-cz.-ben előírt módon kötelesek eljárni és csak az okirat külalakját illetőleg tartoznak a bíróságokra nézve fennálló szabályokat alkalmazni.

A közjegyző, közjegyzőhelyettes és járásbíró csupán hivatali hatáskörüknek területén vehetnek föl végrendeletet; a végrendelező azonban nincs kötve a lakóhelye szerint illetékes közjegyzőhöz vagy járásbíróhoz (1874:XXXV. t.-cz. 50. és 51. §.).

B) Közokirat erejére emelt magánvégrendelet.

A közzérendeleteknek eme második fajáról az 1874:XXXV. t.-cz. 83. és 84. §-ai ezeket rendelik:

¹ V. ö. 1874:XXXV. t.-cz. 69—81. §. és 1886:VII. t.-cz. 25—27. §. Ki kell itt emelni, hogy a Curia gyakorlata szerint *a vak ember tehet érvényes írásbeli magánvégrendeletet is*, mert a végrendeletek külső kellékeit az 1876: XVI. t.-cz., mint különös törvény, szabályozza, s nem vonatkozik rájuk az 1886: VII. t.-cz. 21. §-ának az a szabálya, hogy okiratilag csak közjegyzői okirattal bizonyítható a vaknak minden jogügylete, amelyet személyesen kötött (Dt. u. f. XVIII. 21., III. f. XVI. 90. C. 7960/1903.). L. *Grecksák* Károly: J. K. 1903: 41., *Holitscher* Szigfrid: u. o. 44. sz., *Dávid* István: u. o. 1904/5.

² A C. 80. sz. döntvénye szerint elég, ha a másik közjegyző vagy a két tanú csak az írásba foglalt végrendelet felolvasásánál, tartalmának a végrendelező részéről történt jóváhagyásánál és aláírásánál van jelen.

Ha *nyílt írásbeli végrendeletet* készen nyújtanak át a közjegyzőnek a végett, hogy a közokirat minőségével ruháztassék föl, a közjegyző okiratokra nézve előszabott kellékeken kívül a következők tartandók meg:

a) a végrendelet csak olyan féltől fogadható el, aki az okirat nyelvén írni-olvasni tud, s az okiratot sajátkezüleg aláírta; miről a közjegyzőnek meg kell győződnie;

b) a fél a végrendeletet személyesen köteles átadni két tanú vagy egy másik közjegyző jelenlétében s azon világos kijelentéssel, hogy az az ő végakaratát foglalja magában;

c) az egész ügymenetről jegyzőkönyv veendő föl, melyhez az átadott végrendelet melléklendő, annak megjegyzése mellett, hogy ezeket a szabályokat megtartották.

A közjegyző az átvételről a félnek *elismervényt ad*, s a végrendeletet biztos helyen *megőrzi*.

A fél azonban a végrendeletet *azonnal is magához veheti*. Ha később kívánja annak visszaadását, ez csakis saját vagy az e célra külön hitelesített meghatalmazással ellátott megbízottjának kívánságára teljesíthető. A visszaadásról jegyzőkönyv veendő föl.

A végrendelet *a visszaadás által nem veszti el közjegyzői okirat minőségét*, ha az változatlanul és sértetlenül fentartatik; azért erről a közjegyző a visszaadás alkalmával a végrendeletet felvilágosítani s a visszaadásról fölvetett jegyzőkönyvben ennek teljesítését megemlíteni köteles.

E szabályok, az 1874:XXXV. t.-cz. 87. §-a szerint, a közjegyzőnél letett *fiókvégrendeletre* is irányadók.

V. Kiváltságos végrendeletek.

A kiváltságos végrendeleteknek *két fajuk van*:

a) kiváltságos *szóbeli* és

b) kiváltságos *írásbeli* végrendeletek.

Mindkettőre nézve az 1876:XVI. t.-cz. IV. fejezete (27—32. §.) irányadó.

Kiváltságos végrendeletet tehetnek:

a) azok, akik *kórvész*, vagy más életveszélyes, egyszersmind ragályos, avagy rohamos (rapid) lefolyású *járványok* alkalmá-

val olyan községben tartózkodnak, amelyek területén a kórvész vagy járvány uralkodik (testamentum tempore pestis);

b) azok, akik *hajón a nyílt tengeren* vannak;

c) *háború* alkalmával, attól az időponttól kezdve, midőn a csapatok hadilábra állítottak, a véderőnek ezen csapatokhoz osztott tagjai, továbbá mindazok, akik a csatatéren vagy ostromzár alá vett helyen, avagy e helyektől 8 kilométernél nem nagyobb távolságban tartózkodnak (testamentum militare).

Holograph kiváltságos *írásbeli végrendeletet* tanúk alkalmazása nélkül; allographot pedig — valamint *kiváltságos szóbeli végrendeletet* is — két tanú jelenlétében lehet tenni; és elég, ha a tanúk közül írni és olvasni csak egy is tud. Minden esetben akik 14-ik életévüket betöltötték, ha különben (az 1876: XVI. t.-cz. 2. §-a szerint) kizárva nincsenek, tanúkul alkalmazhatók.

Ragályos betegség esetében a tanúk együttes jelenléte nem szükséges.

Az a—c) alatti esetekben készített kiváltságos végrendelet föltétlenül csak akkor érvényes, ha a végrendelkező a kiváltságos végrendelkezésnek alapjául szolgáló kivételes helyzet megszűntétől számított *három hó alatt meghal*.

A kiváltságos végrendelet azonban ezen határidő letelte után is érvényben marad, ha:

a) az, aki a végrendeletből jogokat érvényesíteni kíván, bebizonyítja, hogy a három havi határidőtől az elhalálozás bekövetkezéséig az *örökhagyó oly állapotban volt, hogy újabb végrendeletet nem tehetett*;

b) ha a végrendelkezőt, a végrendelet alapjául szolgáló kivételes helyzet következtében, az 1868: LIV. t.-cz. 523. §-ának

c) pontja értelmében *holtnak nyilvánítják*.¹

Az olyan végrendelet, melyben *leszármazó egyenes örökösök és házastárs javára* tesznek intézkedést, alaki kellékek tekintetében akkor is érvényes, ha azt a végrendelkező egész terjedelmében *önkezüleg irta és aláírta*.² Az ily végrendeletben fog-

¹ Ezen halálveszélyek eseteit I. I. köt. 198. l.

² E szabály alkalmazandó az 1876. jul. 1-je, vagyis az 1876: XVI. t.-cz. hatálybalépte előtt kelt olyan kiváltságos végrendeletre is, amelyben házastárs részére történt a végintézkedés. (Mdt. VII. 568.). Nem érvényes az ilyképpen alkotott kiváltságos végrendelet, ha a természetes atya intézkedik törvénytelen gyermeke javára. (V. ö. *Zlinszky*:

lalt más személyek javára szóló intézkedések hatálytalanok. Az ilyen kiváltságos végrendelet *végleges hatályú*; s nem érvényességi kelléke, hogy három hó alatt meghaljon a végrendelező.

Második fejezet: A végrendelet tartalma.

233. §. Bevezetés. A végrendelet magyarázata.

I. A végrendelet fogalmi meghatározásából kitűnik (l. 230. §.), hogy, egyes családjogi intézkedésektől eltekintve, a végrendeletek tartalmi főalkotóeleme az örökhagyó vagyonáról való rendelkezés.

Ebben a fejezetben *a főbb öröklési jogi intézkedéseket* fogjuk tárgyalni, még pedig: 1. az örökösnévezést, 2. az utóörökösnévezést és 3. a hagyományrendelést. Az elsővel kapcsolatban szólunk a kirekesztésről, az egyszerű helyettesítésről, és a növekedjogról; a másodikkal kapcsolatban pedig a hitbizományi helyettesítésről.

Mielőtt ezekre áttérnénk, ki kell fejtenünk a végrendelet magyarázatának általános szabályait.

Mellettük mindegyik főbb öröklési-jog intézkedésre nézve vannak ugyan különös értelmezési szabályok, de ezeket czélzerűbb az illető intézkedés kapcsán ismertetni. Csak azt emeljük

J. K. 1876/54., *Menyhárt*: Dolgozatok a magánjog köréből cz. m. 9. l.). — *Katona* szerint (17. §-nál id. vezérfonal 237. l. és J. K. 1906/22.) csupán házastárs javára ily alakban sem lehetne végrendekezni, hanem csak lemenőkkel kapcsolatosan részesíthető a házastárs. A római jog s más külföldi törvények hasonló álláspontja és az 1876: XVI. t.-cz. előmunkálataiból vont logikai magyarázat alapján tanít ilyképpen, de minden más író (pl. Kern, Kolosváry, Zlinszky) s a judicatura elismerik egyedül a házastárs javára alkotott, ilyenfajtaú, kiváltságos végrendeletet is, vagyis velünk egyező nézetet vallanak. Szerintünk itt — régi intézménynek helyes továbbfejlesztésével találkozunk, minélfogva kétségtelen lévén a törvényszöveg — az idegen példákra való utalás nem döntő, a logikai magyarázat pedig a javaslat indokolására nem támaszkodhatik, mert a házastársat illető rendelkezést a képviselőházi tárgyalás során szurták bele a javaslatba. Katona nézete ellene írtak *Pösch* Gyula és *Klein* Ede. (J. K. 1906/23—24.).

ki, hogy a grammatikai és logikai értelmezés szabályai itt is egyaránt alkalmazandók. (Dt. u. f. VI. 134., X. 44.).¹

II. A végrendelet magyarázatánál abból kell kiindulni, hogy minden rendelkezés kétség esetében úgy értelmezendő, hogy, ha több magyarázat lehetséges, azt kell elfogadni, mely mellett *a rendelkezés megállhat* (C. 9221/1889., C. 2823/1902., *favor testamenti*),² s amely az örökös rendelkezési jogát mennél kevésbé korlátozza (C. 3731/1889.). Az értelmezés segítségül nemcsak a végrendelet maga, hanem az örökhagyónak a végrendelet előtt, vagy után tett nyilatkozatai, továbbá összes életkörülményei is szolgálhatnak (C. 2265/1884.).

Az érthetetlen, homályos és ellentmondó végrendeleti intézkedések értelmének megállapításánál még szabadabban lehet tehát eljárni, mint a kétoldalú jogügyletek magyarázatánál; de az a korlátja van a magyarázatnak, hogy az örökhagyó akaratától eltérő értelmeket kihozni nem lehet; vagyis a szabad értelmezésnek a végrendeleti nyilatkozat határt szab.

Természetes, hogy az örökhagyónak egyéb nyilatkozatait, melyek szóbeliek és írásbeliek egyaránt lehetnek s formához kötve nincsenek, bizonyítani kell, mert különben nem használhatók az értelmezésnél; továbbá a kétes rendelkezések megvilágítására, illetve az örökhagyó valódi akaratának kipuhatására szolgálhatnak csupán, s nem lehet a végrendeletben nem foglalt rendelkezéseket pótolni velük.

A végrendeletek értelmezésére vonatkozó elvek eltérnek a forgalmi ügyletek értelmezésétől annyiban is, hogy több végrendeleti rendelkezés közül az *egyik hatálytalansága*, kétség esetében, *a másikkal a hatálytalanságát nem vonja maga után* (Plan. 17., 18. dec.); míg a szerződési nyilatkozatoknál egy

¹ A végrendelező szándéka nemcsak a végrendeletben használt egyes kifejezések, hanem a végrendelet egész tartalma értelmében bírálható el. (Dt. u. f. XXVI. 37.). Az örökhagyó, aki házának tűz által történt elpusztulásáról tudott s végrendeletében a nyereadó tűzkárbiztosítási összegről kifejezetten nem rendelkezett, de házát I. és III. r. alperesnek hagyta, ezzel nekik szánta azt a tűzkárbiztosítási összeget is, amelynek célja és rendeltetése az volt, hogy az a lakóház helyreállítására fordíttassék. (C. 1948/1903.).

² Ilyenkor jóindulatú, célzatos az értelmezés; nem kijelentő, hanem constitutív: s többször fictióval dolgozik. A végrendelet szavait az örökhagyó egyéni nyelvhasználata értelmében kell magyarázni.

pontnak semmisége vagy megtámadhatósága az egész szerződést semmissé, illetve megtámadhatóvá teszi. Ez a szabály helyes, mert a végrendeletben foglalt intézkedések, hacsak kifejezetten nem mondja meg az örökhagyó, nincsenek egymással olyan szoros összefüggésben, hogy egyik a másik nélkül meg ne állhatna, pl. érvényes lehet az örökösnevezés, ha hatálytalan is a hagyomány- vagy gyámrendelés.

További eltérés az is, hogy a *kiegészítés* fentartása mellett történt végrendeleti intézkedés kétség esetében nem válik hatálytalanná az által, hogy a kiegészítés hatálytalan, vagy meg sem történt; míg a szerződéseknél, ha egyik pontra nézve valamelyik fél annak kiegészítését tartotta fenn magának, a szerződés nem jött létre. Természetes, hogy a végrendelet csak akkor érvényes, ha az kiegészítés nélkül is befejezett egész; s a kiegészítésnek is a végrendeletre előírt alakszerűségek közt kell bekövetkeznie; ugyanez a szabály akkor, ha a végrendeleti intézkedés kiegészítése céljából más, tehát már meglevő okiratra történik hivatkozás; vagyis ennek az okiratnak is meg kell felelni a végrendelet alakai kellékeinek, mert különben hatálytalan a kiegészítés. Ilyképpen el van nálunk ejtve az ú. n. *testamentum mysticum*.

Nem kell azonban, hogy ez a másik okirat éppen olyan fajtájú, pl. szintén írásbeli magánvégrendelet legyen; érvényes lesz a kiegészítés, ha, mondjuk, közvégrendelet formái közt van is a másik végrendelet kiállítva.

A) Örökösnevezés.¹

234. §. Az örökös kijelölése.

I. Tapasztalati tény, hogy a végintézkedések szóhasználata (»neki hagyom«, »örökölje házamat«, »örökösöm X. legyen«) rendszerint nem oly szabatos, hogy egyedül ennek alapján minden esetben el lehetne dönteni azt, ki az örökös és ki a hagyományos. Ennek oka részben az is, hogy a magyar öröklési jog nem követi a római jog formalizmusát, és nálunk ki lehet merí-

¹ V. ö. Terv. 1833., 1848—1863. §. Ind. V. 102—104. és 115—130. l. Ezt a kérdést mai jogunk alapján szabályozza a Terv., s nincs eltérés sem az alapfelfogás, sem a részletek tekintetében.

teni az egész hagyatékot hagyományokkal is. Minthogy azonban a részesített öröklési jogának terjedelmére és positiójára nézve, mint ezt már fentebb is kifejtettük, rendkívül fontos lehet az, hogy örökös-e ő vagy csak hagyományos: minden egyes esetben el kell dönteni, örökösnevezést tartalmaz-e a végrendelet.

E tekintetben azt kell mindig vizsgálni, hogy a végrendelező a részesítés meghatározásánál egyetemleges jogutódlást akart-e létesíteni (Dt. III. f. XV. 78.); a hagyatékot vagy annak hányadát juttatta-e a részesítettnek; a hagyaték közvetlen birtokbavételét akarta-e neki megengedni; a hagyaték lebonyolításával akarta-e őt megbízni; vagy pedig singularis successorrá akarta-e tenni, ami kitűnhetik pl. abból, hogy egy másik részesítetthez utasítja jutalékának követelhetése végett, vagy abból, hogy csak bizonyos vagyontárgyat juttat neki.

Az előbbi esetben örökösnevezés, az utóbbiban hagyományrendelés történt; akkor is, ha nem volna az első részesített örökösnek nevezve (Dt. u. f. XIX. 106.), vagy ha az utóbbit örökösnek nevezte volna is el a végrendelet. *Nem a kifejezés, hanem annak az értelme irányadó* tehát az örökösi minőség kipuhatólásánál (C. 6818/1903.).¹

De a végrendeletben használt kifejezések értelme minden egyes esetben nem nyújt elég támpontot annak az eldöntésére, hogy csakugyan örökösnevezés történt-e hát. Mert lehetséges, hogy egyetlen vagyontárgyat hagy ugyan valakinek a végrendelező, pl. az eperjesi gyümölcskertjét, amikor is azt lehetne következtetni, hogy hagyományrendelés történt; de ha *más vagyontárgy nem tartozik a hagyatékhoz*, mégis örökösnevezéssel van dolgunk, mert a kinevezett egyén az egész hagyatékot kapja.

Ugyancsak örökösnevezés fordul elő akkor, ha *ingatlanait az egyiknek, ingóságait a másiknak hagyja* (C. 9439/1882.); vagy ha összes vagyonát — tárgyak szerinti megnevezéssel — telje-

¹ Hagományos rendszerint az, kinek az örökhagyó egyes dolgait kifejezetten mint hagyományt rendelte, avagy akinek hagyott egyes dolgok értéke az egész hagyaték értékéhez viszonyítva aránytalanul kisebb. Ellenben az optkv. szerint az a hagyományos, kinek nem az egész hagyaték, illetve nem az egészre vonatkozólag meghatározott hányadrész, hanem csak egyes dolog, vagy bizonyos nemből több dolog, avagy pénzösszeg hagyatik. (Gdt. XIII. 894.).

sen felosztja a részesítettek közt, amikor is az örökösnevezéssel kapcsolatban megejtí az osztályt is a végrendelező (C. 601/1883., 3341/1890.).

Viszont *hányadhagyomány* esetében, amikor t. i. a részesített az örököstől követelheti a hagyatéki hányad értékének pénzben való kifizetését, az ilyképpen részesített nem tekintendő örökösnek.

II. A végrendeleti és törvényi öröklésnek egymáshoz való viszonyából következik, hogy, ha az előbbi öröklés *nem meríti ki egészen a hagyatékot*, a hagyaték többi része tekintetében törvényi öröklésnek van helye (Lfi. 7242/1877., Dt. r. f. XVII. 52., C. 8168/1886.). Ez a tétel azonban csak akkor áll, ha kitérünk a végrendeletből, hogy a hagyatékról nem akart az örökhagyó egészen rendelkezni; mert ha *kizárólagos örökösöket nevezett* (Lfi. 600/1875.), amikor tehát nyilvánvalóan az volt az szándéka, hogy minden vagyona ezeké legyen, és csak tévedésből szabta meg úgy a hányadokat, hogy azok nem merítik ki a hagyatékot: *a törvényi öröklés ki van zárva s a végrendeleti kizárólagos örökösök hányadait aránylagosan föl kell emelni.*

Nyilvánvaló az örökhagyónak az a szándéka, hogy hagyatékából a törvényi örökösök is részesedjenek akkor, ha azt rendelte, hogy a hagyatékából *bizonyos vagyontárgyat ne kapjon meg a végrendeleti örökös*. Ezt a vagyontárgyat ilyenkor a törvényi örökös részére hagyományozottnak kell tekinteni; s ha többen vannak a törvényi örökösök, a hagyomány felosztása tekintetében a törvényi öröklés szabályait kell alkalmazni.

Nem forog fenn az itt tárgyalt ú. n. *institutio excepta certa re* esete, s ennél fogva nem is lesz helye törvényi öröklésnek akkor, ha az örökhagyó nem vette ki kifejezetten a kérdéses vagyontárgyat a végrendeleti öröklés alól, hanem csak további rendelkezést helyezett kilátásba, amely azonban elmaradt; ilyenkor ezt a vagyontárgyat is az általános végrendeleti örökös kapja.

Ha a törvényi és végrendeleti öröklés egymás mellett foglalnak helyet, lehetséges, hogy a végrendeleti örökös egyúttal törvényi öröklésre is hivatva van.

III. Az *örökösnevezés módjára* vonatkozólag ki kell emelni, hogy, ha névszerint, vagy olyan körülírással jelöli meg az örököst a végrendelet (l. fentebb 231. §., III.), hogy a személyazonos-

ság megállapítható, semmi nehézség sincs a kérdés megfejtése körül.

Másként van a dolog akkor, ha az örökhagyó saját vagy másnak *törvényi örökösait*, saját gyermekeit, valamely leszármazóját avagy bizonyos osztálybeli vagy vele szolgálati, üzleti viszonyban álló személyeket nevezett örökösöknek. Ezekre az esetekre a következő magyarázati szabályok irányadók:

a) Ha az örökhagyó saját vagy másnak *törvényi örökösait nevezte ki örökösökül*, de sem a személyeket, sem a részesítés arányát nem határozta meg: az örökösök és az örökrészek meghatározására nézve az örökhagyó halálának időpontja irányadó. Ugyanez a szabály akkor, ha családját vagy rokonait nevezte ki örökösökül, akik alatt a törvényi örökösöket kell érteni.

Az ilyen rendelkezés csak *erősíti* tehát a törvényi öröklést, de nem *rendezi* (mint az ösire vonatkozó végrendeletről mondta *Frank*); s a végeredmény ugyanaz lesz, mint ha a végrendelet az öröklésről egyáltalán nem is intézkedett volna. Az örökösi jogsultság itt is az örökhagyó halálának időpontja szerint döntendő el s a részesedés a törvényi öröklés szabályai szerint történik.

Kivétel az az eset, ha az örökösnevezés az örökhagyó halála után beálló föltételre vagy időpontra szól; ilyenkor kétség esetében a föltétel vagy időpont beálltának ideje irányadó úgy az örökösök személyének, mint a részesítés mértékének meghatározásánál. Ennélfogva nem lesz örökössé az, aki a föltétel vagy időpont beálltát meg nem éri.

Az e fajta intézkedés az egész vagyonra kiterjed s így pl. *ági öröklést nem lehet külön érvényesíteni*; ennyiben tehát rendezi is esetleg a végrendelet a törvényi öröklést.

A törvényi örökösök megállapításánál az általános elvek alkalmazandók, vagyis csak az örököl ilyenkor is, aki törvényi öröklési kapcsolatban van, ami akkor fontos, ha pl. *törvénytelen születésű ember rendelkezik így*; ennek apja, továbbá anyai és apai rokonai sohasem tartoznak itt sem az öröklésre jogosultak közé.

b) Ha a maga leszármazóit¹ nevezte ki örökösöknek az örökhagyó, és egyik leszármazó kiesik, kétség esetében ennek leszármazóit

¹ Gyermekek alatt az unoka is értendő (Dt. u. f. XIII. 281.); a „magtalan“ kitétel alatt, ha nincs közelebbről körülírva, a leszármazó örökösök hiányát kell érteni (u. o. XIII. 280.).

mazói törvényi örökrészük arányában kinevezetteknek tekintendők.

Az *a—b*) ponthoz meg kell jegyezni, hogy a törvényi öröklés szabályai csak az örökösök személyét és örökrészeik arányát illetőleg alkalmazhatók; egyéb tekintetben pedig nem. Ebből folyik, hogy, mint már a lemondásnál is kiemeltük, a végrendelezőnek örökösökül kinevezett törvényi örökösei vagy leszármazói nem mondhatnak le a végrendeleti öröklésről olyképpen, hogy a lemondás kihasson ivadékaira is.

Az örökösnevezés úgy is történhetik, hogy valakit *kirekeszt az örökhagyó a törvényi öröklésből* s egyúttal nevez vagy nem nevez helyette örököst. Az utóbbi esetben (*innovatio*, negatív végrendelet) a törvényi örökösök örökölnek, a kirekesztett kivételével. A megnyílás úgy történik, mintha a kirekesztett fél már nem élt volna az örökhagyó halálakor, vagyis az ő leszármazói fognak örökölni. A kirekesztés nincs korláthoz kötve, s az örökhagyó nem is tartozik azt megokolni. Materiális korlátok azonban: *a kötelesrész és az özvegyi jog*; de ezek hagyományynal is fedezhetők.¹

c) Ha bizonyos *osztálybeli*, avagy vele szolgálati vagy üzleti viszonyban levő személyeket nevezett ki örököseinek az örökhagyó: a kinevezés, más rendelkezés hiányában, azokra vonatkozik, akik az örökhagyó halálakor az illető osztályhoz tartoznak vagy a megjelölt viszonyban vannak; ezek, kétség esetében, egyenlően osztoznak.

Ha az örökhagyó *a szegények* javára rendelkezett, ezek alatt, kifejezett intézkedés hiányában, annak a községnek a szegényeit kell érteni, ahol utoljára rendes lakóhelye volt. A részesítést a községi elüljáróság van hivatva kiosztani; bár örökösökül ritkán szokták a szegényeket kinevezni, akiknek legtöbbször csak hagyományt juttatnak a jótékonytságot gyakorló örökhagyók.

235. §. Több örökös kijelölése; növekedéjog; helyettesítés.

I. Az örökhagyó *több örököst is nevezhet* végrendeletében. Ha úgy az örökösöket, mint a nekik juttatott hagyatéki hányadokat pontosan megjelölte, és az örökösök valamennyien meg is szerzik

¹ Eltér a kirekesztéstől a *kitagadás*, aminek az örökhagyó özvegye és a kötelesrészesek ellenében van helye. Róla a kötelesrésznél szólunk. (L. alább 258. §.).

jutalékukat, tehát nem esik ki közülök egy sem: vitás kérdés egyáltalán nem merül föl. Ha azonban az örökségi hányadokat egyáltalán nem, vagy tévesen szabta ki az örökhagyó; végül ha valamelyik örökös kiesik; kételyek támadhatnak, amelyeknek megfektetésére nézve a következő szabályok irányadók.

a) Ha az örökhagyó többeket nevezett ki örökösöknek, de hányadaikat meg nem határozta, a hányadok megállapítására elsősorban az *örökösnevezés módja* nyújthat támpontot; így pl. az összefoglalt örökösöket kétség esetében örököstársaknak kell tekinteni, akik együttvéve kapnak annyit, mint a külön nevezett örökös egymaga, (örököseim legyenek: 1. József, 2. Béni és Dezső); továbbá, ha az örökhagyó saját vagy másnak törvényi örökösait, a saját gyermekeit vagy valamely rokonait nevezte ki örökösöknek, a törvényi öröklés szabályai szerint kell a hányadokat kiszabni; végül ha az örökösnevezés többeket közös gyűjtőszóba foglalt össze, vagy egyeseket összekapcsolt: az eset körülményei szerint kell eldönteni, fejenként vagy törzsenként részesülnek-e; pl. István és János öcsém gyermekei legyenek örökösök, továbbá Lajos és Ferencz: itt azt kell vizsgálni, milyen viszonyban állanak a kinevezett gyermekek a névszerint megjelölt Lajossal és Ferenczczel; ha pl. Lajos és Ferencz az előbb elhalt Ödön gyermekei, aki pedig szintén testvérje volt az örökhagyónak, együtt kapnak, mint törzs, $\frac{1}{3}$ -ad részt s ugyanannyit kapnak István és János gyermekei is törzsenként; ha pedig Lajos és Ferencz testvérei az örökhagyónak, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{4}$ rész jut a két testvérnek fejenként s a másik két testvér gyermekeinek pedig törzsenként.

Ha ilyen magyarázattal az örökhagyó akaratát nem lehet megállapítani, *az örökösöket egyenlő hányadok illetik.*

Ha az örökhagyó egyes vagyontárgyakat kifejezetten az örökösöknek juttatott, s a többi vagyont is ugyancsak nekik szánta (ha tehát világos, hogy a törvényi öröklést ki akarta zárni), a hagyatéknál többi részében az örökösök *egyenlően fognak osztozni*, tekintet nélkül arra, hogy a külön kijelölt vagyonalkatrészeknek mekkora az értékük, amelyeket — kivált ha a felosztandó vagyon értéke jóval nagyobb a külön-külön megnevezett tárgyaknál, illetve ha a hagyatéki terhek viselése nem lesz ennek folytán igazságtalan — esetleg előhagyományoknak lehet tekinteni.

b) Ha a kizárólagos örökösöknek szánt hányadok a hagyatékot ki nem merítik: ezek *aránylagosan felemelendők*; ha pedig a hagyatékot meghaladják: *aránylagosan leszállítandók*. Mindkét rendelkezés, melyek közül az első csakis kizárólagos örökösnevezés esetén foghat helyet, mert különben a többlet törvényi öröklés alá esik, megfelel az örökhagyó valószínű akaratának; s az aránylagos leszállítás kimondása azért is helyes, mert különben az önmagának ellentmondó rendelkezés semmis lenne.

c) *Ha határozott hányadokra és egyúttal határozatlan részben* vannak örökösök kinevezve, ez utóbbiaknak a hányadok levonása után fenmaradó rész jut. Ha pedig semmi sem jutna nekik, a hányadokat aránylagosan le kell szállítani, úgy, hogy a határozatlan részben kijelölt mindegyik örökös örökrésze akkora legyen, mint a leszállított legkisebb hányad.

Mindkét rendelkezés azon a föltevésen alapszik, hogy megfelel a végrendelező szándékának, s hogy a második esetben csak elszámította magát azokkal szemben, akiket részesíteni akart a hagyatékából. Ha azonban fordítva áll a dolog, vagyis ha egyeseket határozott tárgyakra jelölt ki örökösöknek, a többieknek pedig a maradékot hagyta, és nincs ilyen maradék (talán nem is volt, de azt hitte az örökhagyó, hogy szerezni fog még; vagy volt a végrendelezéskor, de utóbb elidegenítette): az a megoldás helyes, hogy maradék nem lévén, az illető örökösöknek semmi sem jut, már csak azért sem, mert nem lehet eldönteni, milyen arányban adjunk örökrészt nekik.

Ha a hányadokra vagy egyes vagyontárgyakra kijelölt örökös, aki azonban nem tartozik az örökhagyó leszármazói közé, kiesik, a megürült hányad, illetve vagyontárgy a hányadok meghatározása nélkül, illetve a maradékra kinevezett örökösöké lesz, még pedig kétség esetében egyenlő arányban.

Ki kell még emelni, hogy a több örökösnek rendelt *közös örökrész* tekintetében az a—c) alatti szabályok megfelelően alkalmazandók.

II. Ha a kizárólagos örökösök közül egyik kiesik, az így megürülő rész, ha az örökhagyó másképpen nem rendelkezett, a többi örököstársnak jut, örökrészeik arányában. Ez az ú. n. *növedékjog* (*ius accrescendi*); amelyre vonatkozólag ki kell emelni, hogy törvényi öröklés esetében soha nincs helye, mivel a kieső törvényi örököst úgy kell tekinteni, mintha az öröklés megnyíltakor nem

élne; s reá való tekintet nélkül történik meg az osztály, amely tehát változás alá nem eshetik többé; ilyenképpen csak végrendeleti és szerződési öröklésnél, hagyománynál és halálesetre szóló ajándéknál lehet szó növedékjogról.¹

Végrendeleti öröklésnél *akkor van helye növedékjognak:*

a) ha több személyt nevezett az örökhagyó *kizárólagos örökösnek*; ha tehát az egész hagyaték, akár hányadok megnevezése nélkül, akár egyenlő részekben, akár a hagyatékot kimerítő különböző hányadokban nekik jut (C. 1205/1889., 3893/1904.);²

b) ha az örökhagyó a *kizárólagos örökösök* közt kifejezetten *rendelte* a növedékjogot; vagy enélkül is, ha az örökhagyónak *más akarata ki nem tűnik*. Ilyenkor az egész hagyaték mindaddig nem szállhat át a törvényi örökösre, vagy a helyettesre, míg csak egyetlenegy végrendeleti örökös is van; akiknek tehát ebben az esetben, még ha meghatározta is az örökrészüket, az egész hagyatékot juttatta, s a hányad megjelölése csak az egymás közt foganatosítandó osztályra vonatkozik.

Nincs helye növedékjognak:

1. ha kifejezetten kizárta azt a végrendelkező;

2. ha bizonyos részekre, tehát nem *kizárólagosan*, nevezett az örökhagyó örökösöket; ilyenkor nemcsak a hagyaték azon része tekintetében, amelyre örököszt nem nevezett, de a megürült örökrészre nézve is törvényi öröklésnek van helye;

3. ha az örökhagyó a *kieső örököstárs* részére helyettes örököszt, vagy

4. *utóörököszt* nevezett, amely kétség esetében szintén helyettesítésnek veendő;

5. ha az örökhagyó az egyik örököstársnak rendelt hányadot kötelesrészül hagyta neki; amelynél több tehát, kifejezett intézkedés hiányában, nem járhat neki;

6. ha *leszármazóit* nevezte ki örökösöknek a végrendel-

¹ V. ö. *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 238. §., *Zlinszky-Reiner*: u. o. id. m. 992., *Farkas Lajos*: M. Jogi Lexikon I. 20., *Márkus*: u. o. V. 781. és *Tóth Károly*: A növedékjog cz. m. A növedékjog gyakorlásának nem akadálya sem az, hogy a végrendeleti örökösök egyenlő arányban vannak öröklésre hivatva, sem az, hogy a kieső örököstárs öröklési joga még nem nyílt meg. (Md. I. 82.).

² A Főelöadmány (VIII. 334.) e két utóbbi esetben kizárja a növedékjogot.

kező, mert ilyenkor a kiesett gyermek helyébe a gyermekei lépnek.

Ha az örökösnek jutó rész növedékjog alapján gyarapszik, úgy az örökrészt, mint a növedékrészt (öregbített, öregbítő örökrész) *külön örökrésznek kell tekinteni* a hagyományok és meghagyások tekintetében; a hagyatéki tartozások tekintetében azonban nem. Ebből következik, hogy az alap-örökrészt terhelő hagyományok és meghagyások a növedékrészt nem terhelik és viszont (korlátolt felelősség).

Meg kell még jegyezni, hogy a növedékrészszel együtt átszállnak az utóöröklési vagy utóhagyományi korlátozások, a kiesett örökös személyéhez nem kötött föltételek s az összes hagyatéki tartozások, amelyek az egész jutalékból, tehát az alap örökrészből és növedékrészből egyaránt, behajthatók.

Ha a hagyatéknak valamely részére többen vannak örökösnek nevezve (*re conjuncti*), e *közös örökrész* tekintetében a növedékjogra vonatkozó összes szabályok megfelelően alkalmazandók; vagyis ha az örököstársak közül valaki kiesik a közös örökrészből, az ennek következtében megürült rész a többi örököstársra hárul); s csak ha a *re conjuncti* örökösök mindnyájan kiesnének, szállna a közös örökrész a többi örökösre (C. 1205/1889., 2579/1901.).

A hagyományok és meghagyások tekintetében a korlátolt felelősség elve itt is érvényesül.

III. Ha az örökhagyó akár egy, akár több örököst nevezett, ezek mindegyike helyébe rendelhet *helyettes örököst*, arra az esetre, ha az örökösnek nevezett személy nem lehetne vagy nem akarna örökös lenni.

Ez az intézmény írott jogszabály nélkül él jogunkban (C. 3731/1889.), mint a *végrendelkezési szabadság egyik biztosító téka*; amelylyel lehetővé van téve, hogy a törvényi öröklést kizárja az örökhagyó, még akkor is, ha az örökösnek nevezett egyén kiesik, s így nem lesz örökössé.

A helyettes örökösre a következő esetekben kerül az öröklés:

a) ha az örökös az örökhagyó előtt vagy a kitűzött föltétel bekövetkezése előtt meghalt; ha öröklőképtelen vagy érdemtelen; ha az örökösnevezés érvénytelen;

b) ha az örökös nem akar örökölni, vagyis visszautasítja az öröklést, vagy lemond róla.

Minthogy a helyettes örökösre csak akkor kerül a sor, ha az örökös nem lesz örökössé, a helyettesítés nem egyéb, mint *fel-függesztő föltételhez kötött örökösnevezés*. Ha a föltétel meg-hiúsul, a helyettesítés nem lép hatályba; ha pedig bekövetkezik, a helyettes örökös lesz örökössé, aki az örökhagyónak, nem pedig a kiesett örökösnek a jogutóda.

A helyettes örökösre nézve minden tekintetben (pl. örökség megszerzése, személyhez nem kötött terhek és különös föltételek áthárulása, meghagyás teljesítése) az öröklés általános szabályai állanak. A helyettes tehát csak akkor örököl, ha *a helyettesítés bekövetkezését megéri*, s ha ekkor *öröklőképes*.

A föltétel vagy *beállt* már az örökhagyó halálakor (lemondott, meghalt, öröklésre képtelen vagy érdemtelen az első örökös); vagy később áll ugyan be, de mégis az örökhagyó halálakor *beállottnak vesszük* (visszautasítás s az örökösnevezés hatálytalanítása esetében); vagy végül az örökhagyó *halála után* következik be s nem hat vissza az örökhagyó halálának időpontjáig (ha az örökösre nézve kikötött különös feltétel utóbb hiúsul meg, vagy a helyettesítés különös föltétele, pl. ha megnősül a helyettes, utóbb következik be). A két első esetben elég, ha a helyettes örökös megérte az örökhagyó halálát, mert reá is ekkor nyílik meg az öröklés, még ha később áll is be a helyettesítés; minek következtében, ha a helyettesítés bekövetkezése előtt, de az örökhagyó halála után hal meg a helyettes, öröklési joga átszáll az ő örökösre; a harmadik esetben azonban meg kell érnie a helyettesnek a kitűzött különös föltétel meghiúsulását, illetve bekövetkezését is.

Egy örökösnek *több helyettes* is rendelkezhető, amikor is, különös rendelkezés hiányában, egyenlően részesednek a helyettesek.

Ha több örökös közt növedékjog van, a helyettesre csak akkor kerül a sor, ha valamennyi örökös kiesett. Ha azonban az örökösök között *nincs növedékjog*, egyik örökös kiesése esetén is megelőzi a helyettes örökös az örököstársakat; ugyancsak a helyettes következik elsősorban akkor, ha minden örökösnek *külön-külön* rendelt az örökhagyó helyettest (még ha ez a külön-külön kinevezett személy ugyanaz volna is), mert ilyenkor a helyettes-örökösnevezés kizárja a növedékjogot.

Ha az örököstársak vannak helyettesekül rendelve, örök-részeik arányában; ha pedig rajtuk kívül még más (extraneus) is helyettes örökös, kétség esetében egyenlő arányban kapják a megürült részt a helyettes örökösök.

A helyettes örökösnek jogi helyzete az örökösével lévén egyenlő, joga van a hagyatéki eljárás megindítását kérnie s ilyképpen szorítania az örököst arra, hogy nyilatkozzék, akar-e örökös lenni. Ha nem nyilatkozik, az 1894: XVI. t.-cz. 63. §-a értelmében átadandó a hagyaték a helyettes örökösnek; de az első örökös, az elévülési határidő (32 év) alatt, öröklési jogát érvényesítheti (1894: XVI. t.-cz. 89. §.).

B) Utóörökös nevezése¹.

236. §. Az utóöröklés fogalma, esetei és megnyílása.

I. Az utóöröklés nem egyéb, mint egymás után való fokozatos öröklés az örökhagyó vagyonában olyképpen, hogy a hagyaték nem marad véglegesen az örökösé, hanem bizonyos időpont vagy esemény bekövetkeztekor másra: az utóörökösre (*Frank* szerint: a váró-, vagy utóörökösre) vagy utóörökösökre száll. Ez a folyamat előállhat:

1. úgy, hogy kifejezetten megjelöli a végrendelkező az *örököst és utóörököst vagy utóörökösöket*, és

2. úgy, hogy csak azt az örököst nevezi meg, aki bizonyos időponttól vagy eseménytől kezdve lesz örökössé (utóörökös), illetve aki bizonyos időpont vagy esemény bekövetkeztéig marad örökös.

¹ V. ö. Hk. I. r. 5. és 57. cz., III. r. 30. cz., Terv. 1864—1884, §. s ind. V. 132—173. l.; továbbá Főeladmány VIII. 358—363. l., *Groschmid*: Fejezetek I. 100, 188, 377, 407, 449, 512, 538. II. 356, 629, 1085., *Hűf* József: J. K. 1904/11., *Reitzer* József u. o. 1905/13., névtelen írótól: u. o. 1905/10., *Menyhárt* Gáspár: Jogállam 1906/4., *Schwarz* Bertalan: M. Jogi Lexikon VI. 794. Mai jogunk az utóöröklést elismeri; de még alapelvek tekintetében is nagy ingadozást mutatott egészen a legújabb időkig. A „hitbizományi helyettesítés“ név onnan ered, hogy az utóörökös nevezés hitbizomány módjára megköti az örökös rendelkező képességét, mert a hagyaték további sorsát előre kijelöli. A hitbizományi öröklésre nézve l. fentebb 128. §.

Az 1. pont alatt említett intézkedés az ú. n. *hitbizományi helyettesítés* (substitutio fideicommissaria).

A fokozatos öröklések száma korlátozva van, amennyiben csak egy utóörökös-nevezés léphet hatályba (Dt. III. f. V. 109., X. 41.)¹ s ez sem sértheti a kötelesrészt (47. számú curiai döntvény);² vagyis ha az örökös kötelesrészt jogosult leszármazó vagy szülő lenne, kötelesrésze megsértése miatt, hacsak

¹ Állandó gyakorlat; s csak legújabbban merült föl ellentétes döntés: Ha minden kinevezett utóörökös kortársa az örökhagyónak, többszöri fokozatos öröklésnek is helye van, föltéve, hogy mindegyik utóörökös megéri a reá nézve irányadó megnyilást. (C. I. G. 28/1905.).

² Ha több utóörököst nevezett a végrendelkező, ezért a végintézkedés egészen nem érvénytelen, hanem csak a további utóörökös-nevezések lesznek érvénytelenné, ha egy utóörökös tényleg örökölt (C. 2823/1902., 7949/1904.).

Nincs eldöntve jogunkban, hogy utóörökösnek lehet-e helyettest állítani s helyettes-örökösnek utóörököst. Mi az igenleges döntés mellett vagyunk (v. ö. *Meszlény*: 2. §-nál id. m. 169. l.); kizárja ezt: C. 964/1897. *Katona* — *Zlinszkyre* utalva — azt tanítja (A magy. családi hitbizomány cz. m. 40. l.), hogy ingóknál a második generációig ismeri a gyakorlat a hitbizományi helyettesítést; de állítását nem bizonyítja. V. ö. optkv. 612. §., M. 328.

Kétségtelen, hogy az összes érdekelt örökösök hozzájárulásával több utóöröklés is hatályba léphet, még pedig extraneusok közt is. Ezt vagy a végintézkedés elfogadásával, vagy e nélkül is, osztályegyeszségben, alapíthatják meg a felek, amely nem egyéb öröklési szerződésnél s így az 1876:XVI. t.-cz. alá esik (declarativ, illetve constitutiv egyezés). Ez az osztály szabadságának az elvéből következik. Különben sem kétségtelen az utóöröklések korlátozásának helyessége, s írónk közül többen (pl. *Nánády*, *Frank*, *Grosschmid*, *Herczegh*) a korlátozás ellen nyilatkoztak.

Ha végintézkedés hiányában állapítják meg egyezséggel az utóöröklést, pl. hogy az örökhagyó négy fia közül A. legyen az örökös, B. s utána C. az utóörökös, nem kötelesrész, de egész örökrész jár a negyedik fiúnak: D.-nek, ha ő ezt az egyezséget nem fogadta el. Kérdés, hogy a mindenkori örökös (tehát a példa szerint: A. és B.) kötelesrészt jogosult leszármazói és szülői, kötelesrészüket — ha kizáró akadály nincs — követelhetik-e s csak ennek kielégítése után jön-e B. és C. Szerintünk: igen, mert az ilyen egyezségi utóöröklés nem létesít hitbizományt, amihez egyebek közt kir. jóváhagyás kell, s csak hitbizománynál szabály az, hogy az alapító kötelesrészesei kapnak ugyan törvényes osztályrészt, de a hitbizományi birtokoséi már nem, mert a vagyon a maga egészében száll tovább. Felfogásunkat támogatja az a szabály is, hogy a végintézkedésben tett utóöröklés megghiúsul, ha a leszármazó

a korlátozást el nem fogadta, a végintézkedést megtámadhatja (Mdt. VII. 503.).

Ez az intézmény, amelyet kifejezetten elismernek az 1877: XX. t.-cz. 30. §. c) pontja és az 1894: XVI. t.-cz. 79. és 80. §-a, szintén a végrendekezési szabadság folyománya. Kiváló fontossága abban van, hogy az örökhagyó gondoskodhatik vagyonának fentartásáról, illetve meghatározhatja, hogy az a törvényi vagy végrendeleti örökösről kire szálljon.

Az utóörökökre nézve, részletesebb tételes intézkedések híján, a szokásjogban kell keresni a szabályokat.

Az utóöröklés intézményének nem kedvez először is az a szabály, amely szerint ha nem bizonyos, hogy utóörökös- vagy helyettes-nevezés volt-e az örökhagyó akarata, az utóbbi mellett kell dönteni (Dt. u. f. XVI. 126.). Az örököshelyettesítés ugyanis nem köti le a vagyont, hacsak ehhez is nem fűzött a hagyó utóörökös-nevezést. Továbbá kétség esetében inkább a mellett kell dönteni, hogy az utóöröklés meghiusult, vagy megszűnt, mert ilyképpen az utóöröklésben rejlő korlátozás eszik. (Dt. IV. f. VI. 134.). Utóörököst csak az örökhagyó jelölhet ki. Ha tehát az örökösök a hagyat. tárgyaláson akkép rendelkeznek, hogy a hagyatékot átvevő örökös halála után az a másik javára biztosíttassék, ez nem utóöröklés, hanem az örökösök közt létrejött örökösödési szerződés. (Md. II. 111.).

Viszont az utóörökös jogát védi az a szabály, hogy az utóörökösnevezést kétség esetében *helyettes-örökösnevezésnek is kell tekinteni* (Dt. u. f. XIII. 195.); ami annyit jelent, hogy, ha az örökös, aki után az utóörökösnek kellene következnie, nem lehet vagy nem akar örökössé lenni, az örökség mégis az utóörökösre (mint helyettesre) száll. Ezt azért is meg kell állapítani, mert különben az örökös, lemondás, de még inkább visszautasítás által, meghíúsíthatná az utóörökösnevezés hatálybalépését.

II. Az utóörökös-nevezés vagy *kifejezett*, amikor úgy az

örökösnek utóbb leszármazója születik (l. köv. §.); egyezségi utóöröklésnél legalább a kötelesrészt juttatni kell az erre jogosultaknak.

Végül a következő bírói döntésről kell megemlékeznünk, amelylyel szemben van azonban ellentétes határozat is: Ha az örökhagyó hitbizomány felállítását rendelte, de ez be nem következhetett, hitbizományi helyettesítésnek van — egy fokban — helye. (Mdt. VII. 493.).

első, mint az utóörököszt megjelölte a végrendelező; vagy *hallgatólagos*, amikor vagy csak az első, vagy csak az utóörököszt nevezte meg, amely utóbbi osztályba tartozó eseteket *constructiv utóöröklési eseteknek* is szokták mondani.

A kifejezett utóörökös-nevezés egyik esete az ú. n. *substitutio pupilláris*, amely a Hk. III. r. 30. cz. 1. és 2. §-a szerint abban állt, hogy a jobbagyszülő, aki serdületlen gyermekét nevezte ki örökösnek, utóörököszt rendelhetett — a földesúri háramlás meggátlása végett — arra az esetre, ha ez serdületlen korban (12 éven alul) halna el. Ilyen végrendelezésnek ma is van helye, de csak a kötelesrész sérelme nélkül; minek következtében a szülő részéről tett ilyen végrendeleti intézkedés a gyermek törvényes osztályrészére ki nem terjed (47. sz. curiai döntv.). Ha a gyermek serdületlen korban hal el, a szülőről reá szállott kötelesrészt a serdületlen gyermek jogán örökösei érvényesíthetik, pl. ági vagyonban az ágilag kapcsolt rokonok; s csak a kötelesrészt meghaladó örökrész jut az utóörökösnek (Dt. IV. f. VI. 65.). A pupillaris substitutio hatályát veszti, mihielyt az örökös életkora 12. évét elérte (Dt. u. f. XXIII. 43., III. f. III. 28.).

Ez tehát nem egyéb, mint *fültételes utóörökös-nevezés*; aminek további példája az, ha utóörököszt nevez az örökhagyó arra az esetre, ha az örökös nőtlenül halna meg (Dt. IV. f. VI. 134.) vagy ha másnak nem hagyná végrendeletileg az örökhagyóról reá szállott vagyont; vagy ha elmebetegnek rendelt utóörököszt az elhunyt. Az első esetben a 12. életév elérése, a másodikban a házasságkötés, a harmadikban a végrendekezés és a negyedikben az elmebetegségből való kigyógyulás meghiusítják az utóöröklést.

A *hallgatólagos utóörökös-nevezés* esetei a következők:

a) Ha az örökhagyó halálakor *még meg nem fogant ember vagy létesítendő egyesület, illetve alapítvány* van örökösnek nevezve (Dt. r. f. XVII. 19.).¹ Az utóöröklés a születéskor, az egye-

¹ Ha valakinek a leszármazóit nevezték ki örökösül, a megnyíláskor már életben levő leszármazóknak, mint örökösöknek, átadandó a hagyaték, de a netán születendő leszármazók utóöröklési joga által korlátozva. Ezek tehát nem örököstársaknak tekintendők, s javukra nem öröklési, hanem utóöröklési jog kebelezendő be, mert a megnyíláskor még meg sem fogant ember örökös nem lehet. (C. 10227/1906.).

sület megalakulásával, illetve az alapítvány létrejöttével áll be, s addig — egyéb rendelkezés híján — az örökhatározó törvényi örökösöké lesznek az örökösök.¹

b) Hallgatóságos utóörökös-nevezés esete az is, ha *föltételt vagy időhatározást* foglal magában a végrendelet, anélkül, hogy mindkét jogosultat megnevezte volna (Dt. III. f. II. 87.). Bizonyos időpont vagy esemény beálltaig, vagy annak beálltától fogva lehet ilyenkor örökössé téve a megjelölt személy. Az előbbi esetben bontó föltétel és véghatáridő; az utóbbiban függőgesztő föltétel és kezdő határidő kitűzése forog fenn. Az előbbinél a megnevezett személy lesz az örökös; az utóörökös pedig az, aki törvényi örökös lenne, ha az örökhatározó az utóöröklés megnyiltakor halt volna meg (C. 3002/1886.). A második esetben a megnevezett személy utóörökös lesz, örökös pedig az örökhatározó törvényi örököse.

c) Hallgatóságos utóörökös-nevezést jelent *a végrendelet megtiltása* (Dt. r. f. XV. 30., C. 7801/1889.); ami vagy úgy történik, hogy az élők közti rendelkezés is ki van zárva, vagy e nélkül, amidőn az utóöröklés megnyiltakor meglevő vagyon száll csak az utóörökösre (fideicommissum ejus, quod superest); továbbá

d) az az intézkedés, hogy *bizonyos személyt nevezzen* örökösévé az örökös (C. 4760/1889.); vagy

e) hogy bizonyos idő múlva *az örökséget megoszssa valakivel* (C. 4760/1889.); végül

f) ha *elidegenítési és terhelési tilalmat rendel valaki javára* az örökhatározó (C. I. G. 589/1898., 1807/1894.).

Az utóöröklés összes esetei két osztályba sorozhatók. Van ugyanis *rendes és rendkívüli* utóöröklés. Az utóbbi akkor forog fenn, ha az utóöröklés megnyiltakor meglevő vagyonról nem végrendelezhetik az örökös (c) pont). A többi eset (az e) pont alatti kivételével) mind rendes utóöröklés; amikor is az utóöröklés az egész örökrészre, sőt kétség esetében arra az örökrészre is kiterjed, amely az örökösnek növedékjog vagy helyettesítés jogcímén jutott; az előhagyományra azonban kétség

¹ A Főelöadmány szerint (VIII. 358.) csak már létező ember leszármazója, illetve keletkezőfélben levő egyesület és alapítvány lehetnek utóörökösök.

esetében nem terjed ki az utóöröklés. Az utóörökös ilyenkor tehát éppen akkora örökrészt kap, mint maga az örökös; hacsak az örökhagyó rendelkezéseiből más nem következik. Az *e*) pont alatti eset annyiban kivétel, hogy csak egy része jut az örökrésznek az utóörökösre; de a felosztandó tömeghez jön itt is a növedéjog és helyettesítés címén kapott jutalék. *Ezt korlátolt rendes utóöröklésnek* lehetne mondani.

III. Az utóöröklés *megnyílása* tekintetében elsősorban a végrendelet dönt. Ha az örökhagyó megjelöli azt az időpontot vagy eseményt, amelynek bekövetkeztével az utóöröklés beáll, az utóöröklés *a kitűzött időpont vagy esemény bekövetkeztekor* nyílik meg (C. 7479/1904.). Ha azonban az időpontot vagy esemény bekövetkezését nem jelölte meg az örökhagyó, *az utóöröklés az örökös halálakor áll be* (C. 2641/1892., 3261/1898.).

237. §. Az utóöröklési jog megszűnése.

Ha az utóörökös-nevezés szabályszerűen történt is, lehetnek olyan esetek, amikor nem lép hatályba, mert az utóöröklési jog megszűnik. Ez esetek a következők:

1. Ha az utóörökös *az örökhagyó előtt meghal*; vagy, ha egyesület, illetve alapítvány van utóörökösül kinevezve, ezek megszűnnek.

2. Meghiúsul az utóörökös-nevezés, ha *a kitűzött föltétel nem következik be*; pl. ha valamely személy születendő leszármazói vannak utóörökösökül kinevezve, s ez a személy leszármazók nélkül meghal (1894: XVI. t.-cz. 79., §. 3. p.).

3. Megszűnik a serdületlen gyermek halála esetére rendelt föltételes utóöröklés (substitutio pupillaris), ha ez *serdült korát eléri* (Hk. III. rész. 30. cz. 5. §., C. 3731/1890., 6941/1894.); ha az elmebeteg örökös — akinek utóörököst rendeltek — meggyógyul; más esetben is ugyanez az eredmény, ha a felfüggesztő föltétel meghiúsul. (L. előző §. II. 3. bek.).

4. A többi eset bizonytalan, illetve csak úgy oldható meg, ha a végrendeletet magyarázzuk és az örökhagyó valószínű akaratát állapítjuk meg.

Először is fölvetendő az a kérdés, hogy, ha az utóörökös az örökös előtt hal meg, vagy egyébként kiesik, átszáll-e a hagyaték *az utóörökös örököseire*.

A kérdés igenlőleg oldandó meg, *ha* a viszonyokból kitűnik, hogy nemcsak az utóörökösre volt tekintettel a végrendelező, pl. ha rokon kapocs forog fenn az utóörökös és az örökhagyó között;¹ amikor tehát a vérség oltalmát czélozza az az utóörökös-nevezés; vagy ha az örökösnek csak haszonélvezetet rendelt. Ilyen föltevés *hiányában* — s ez a jelenlegi joggyakorlat — az utóörökös örökösei mit sem kapnak,² mert a föltételes öröklési jog nem örökíthető át.³

Az utóöröklés megghiúsulását lehet továbbá vélelmezni akkor is, ha az örökhagyó a maga leszármazója után rendelt utóörököst, s *a leszármazónak utóbb gyermeke születik*. Ez a kérdés így oldandó meg a Curia azon gyakorlatának analogiája alapján, amely szerint, ha a magtalan örökhagyónak utóbb gyermeke lesz (pl. utószülött), a végrendelet hatályát veszti, mert az a föltevés, amiből az örökhagyó kiindult, megdőlt (Dt. III. f. IX. 2.).

Ha az utóöröklési jog megszűnik, az örökség az örökös kezében marad, róla szabadon rendelkezik, s az utóöröklés biztosítása feloldandó (1894: XVI. t.-cz. 79. §.); ha csak nincs további utóörökös kinevezve, mert akkor ez következik.⁴ Ennélfogva szabály ugyan, hogy csak egy utóörökös-nevezés léphet hatályba, mégis van jelentősége a többszörös utóörökös-nevezésnek, mert így hatékonyabban biztosíthatja azt a czélt az örökhagyó, hogy utóöröklés álljon be.

¹ Ennélfogva helyesen teszi a hagyatéki bíró, ha ilyenkor az 1894: XVI. t.-cz. 79. §-a szerint „az utóöröklési jog tkvi följegyzésének törlesztését” nem rendeli el, ha közokirattal igazolják is, hogy az utóörökös „az utóöröklés esetének beállta előtt” meghalt. Ugyanígy *Grosschmid*: Fejezetek I. 538.

² Az előbbi esetre példa: Dt. III. f. XVII. 55., C. 6103/1887., kassai tábla 1383/1891.; az utóbbira 1894: XVI. t.-cz. 79. §., C. 5113/1903. Az örökös beleegyezhetik abba, hogy öröklési joga az elhalt utóörökös örököse javára utóöröklési joggal korlátoztassék (C. 6706/1903.); de az örökös kötelesrészesei (az előbbi §-ban kifejtettek szerint) kötelesrészüket követelhetik ilyenkor.

³ A C. 7539/1906. sz. ítélete szerint ily esetben a végrendelet akkép magyarázandó, hogy az örökös rendelkezési joga mennél kevésbbé korlátoztassék. (Mdt. II. 51.).

⁴ *Polgár* József nézete szerint ilyenkor az örökös után törvényi öröklésnek lenne helye. (J. 1893/12.).

38. §. Az örökös és utóörökös egymáshoz való viszonya.

Az utóöröklés belső szervezetének és jogi tartalmának egyik alkotóeleme az, hogy úgy az örökös, mint az utóörökös *valóságos örökösök*; azonban *az örökös joga időbelileg korlátozva van*, mert csak addig marad örökös, amíg az utóöröklés esete be nem áll. A másik alkotóelem pedig az, hogy az örökös jogát egyébként is, tehát nemcsak időbelileg, korlátozza az utóöröklés, mert az örökös az utóöröklés megnyiltakor a vagyont kiadni róla számolni köteles; minélfogva az állagra nézve *kezelési viszony* van köztük.

Ez a két alkotóelem azonban csak *a rendes utóöröklés eseteiben* van meg egyaránt; míg *a rendkívüli esetekben* csupán az első található föl, amennyiben nem az egész örökséget, hanem ami megmaradt belőle, kell kiadni az utóörökösnek; s így nem áll fenn köztük a kezelési viszony és az élők közti szabad rendelkezésnek itt semmi korlátja nincs.

Ennélfogva úgy az örökös, mint az utóörökös jogai és kötelezettségei egészen mások, a szerint, amint rendes, vagy rendkívüli utóöröklés forog fenn; s így az örökös és utóörökös egymáshoz való viszonyát is külön kell tárgyalni az utóöröklés rendes és rendkívüli esetei szerint.

I. Rendes utóöröklésnél az örökös az örökhagyó elhunytától kezdve valóságos örökössé lévén, joga nem azonos a haszonélvezettel, hanem valóságos ura lesz az örökségnek. Ennélfogva: a tulajdonjogot saját javára bekebelezteheti (1894: XVI. t.-cz. 78. §.), az örökséget birtokba veheti, használhatja; követeléseket felmondhat és behajthat; a hagyaték érdekében pereket indíthat s, mint alperes, perbe léphet, egyezségeket köthet, adósságokat kifizethet; a gazdaság rendes menetéhez tartozó elidegenítések, továbbá az utóöröklés megnyílásáig vagy meghiusulása esetére kötött összes jogügyletei érvényesek; a hagyatéki javak az ő vagyonának alkotórészeivé válnak; s az örökhagyó és az örökös közt fennállott vagyoni jogok és kötelezettségek megszűnnek.

Mindez azonban *ideiglenes állapot*, mert az ő jogaival szemben ott van az utóörökösnek éppen oly fontos joga; ami ha utóbb megnyílik, a vagyont az ő tulajdonába juttatja, még pedig *véglegesen*. Ennélfogva sem élők közt, sem halálesetre nincs az

örökösnek szabad rendelkezési joga (kivéve, ha az utóörökösnevezés megghiúsul: Mdt. VII. 497.); s intézkedései csak akkor állnak meg, ha nem sértik az utóörökös jogát (Dt. r. f. XIII. 72. és 88., XXV. 14.). Ki van zárva az a jog is, hogy a vagyont megterhelhesse (Dt. III. f. V. 41.); ugyanez a szabály az örökös (de nem az örökhagyó) *hitelezőivel* szemben, akik tehát az állagot el nem vonhatják az utóörökös elől (Dt. r. f. VIII. 183., u. f. XXIII. 2.).

Az utóöröklési jog biztosítását *dologilag ható elidegenítési és terhelési tilalommal* viszi keresztül az 1894: XVI. t.-cz., s a következő biztosító intézkedéseket, még pedig: az utóöröklési jog bekebelezését, továbbá (ha az örökhagyó elrendelte) az ingók biztosítását,¹ az utóörökös jogainak az átadó végzésbe és öröklési bizonyítványba való foglalását (1894: XVI. t.-cz. 78., 72. és 102. §.) *hivatalból* kell foganatosítani. E mellett az utóörökös, ha a hagyatéki tárgyak elrejtésének, eltékozlásának vagy rongálásának veszélye forog fenn, *zárlatot* kérhet (u. o. 90. és 93. §.); végül kérheti az *öröklési eljárás megindítását* (u. o. 3. §.) és a *lettározást* (u. o. 36. §.); s *megidézendő a hagyaték tárgyalására* (u. o. 55. §.). Ha méhmagzat vagy még nem született személy az utóörökös, részére *gondnokot* kell rendelni, aki az utóörökös jogait gyakorolja (1877: XX. t.-cz. 30. §. b) és c) pont); ugyanez a jogállása az utóörökös jogutódjának (1894: XVI. t.-cz. 5. §.), aki vagy egyetemes, vagy különös jogutód, pl. ha az utóöröklés átszáll a kieső utóörökös örökösére, vagy ha valaki megveszi az utóörökséget.²

Mindebből kifolyólag kétségtelen, hogy az örökös jogállása *a haszonélvezőéhez hasonló* (a bírói gyakorlat szerint egyenesen haszonélvező az örökös: Dt. III. f. V. 41.); s az utóörökösnek sincs több joga, mint a haszonélvezővel szemben a tulajdonosnak. A hasznok, a kezelés, a terhek viselése, az állagfenntartás, az elhasználható dolgok elidegenítése stb. tekintetében az örökös

¹ Bírói gyakorlatunkban van támpont arra is, hogy az ingó vagyon is föltétlenül biztosítandó (Dt. u. f. XXVIII. 36.); ami letétbe helyezés, biztosítékadás stb. által történhetik.

² Minthogy az utóörökség az örökhagyó halála után föltételesen átruházható, ugyancsak föltételesen le is foglalható; de ha az utóörökös nem lesz örökössé, úgy az átruházás, mint a megterhelés hatályát veszti.

helyzete azonos a haszonélvezőével. Eltérés ott mutatkozik, hogy az örökös tulajdonos, a haszonélvező pedig nem az; s ha az utóöröklés meghiusul, a tulajdonjog korlátja is ipso jure megszűnik (Mdt. VII. 500.); míg a haszonélvezőből csak akkor lehet tulajdonos, ha külön jogi tény alapján megszerzi a tulajdonjogot.

Az örökös és utóörökös viszonya egészen megváltozik, ha az *utóöröklés megnyílt*. Az örökös joga ugyanis megszűnik, az utóörökös várományi joga pedig valóságos öröklési joggá válik olyképpen, hogy az örökséget a megnyílás pillanatában ipso jure megszerzi, az örökség átadás nélkül is az ő tulajdonává lesz, s az az utóöröklést rendelő örökhagyóról közvetlenül száll reá. Mindössze az az eltérés forog fenn, hogy az utóörökös nem veheti birtokba azonnal a hagyatékot, hanem kiadatását követelheti csupán az örököstől; aki e tekintetben egyenlő szempont alá esik bármely harmadik személylyel, aki a hagyatékot birtokolja.

*A kiadási kötelezettség tehát föltétlen,*¹ éppen úgy, mint a haszonélvezetnél; s, az utóörökség kiadására vonatkozó részletesebb szabályok hiányában, a haszonélvezetnél kifejtetteket kell itt is alkalmazni (l. 151. §.). Megjegyzendő azonban, hogy az utóöröklés beálltával az örökhagyó és az örökös közt fennállott *vagyoni jogok és kötelezettségek újból fölélednek*, mert csak az örökös jogának tartamára, tehát ideiglenesen, szűntek meg egyesülés által; s így azok tekintetében jogosult és kötelezett ezután az utóörökös lesz. Végül hangsúlyozzuk, hogy az utóörökös jogi helyzete, minthogy ex die ő is valóságos örökös, a hagyatéki hitelezőkkel és harmadik személyekkel szemben egészen olyan, mint az örökösök jogállása általában véve.

II. Rendkívüli utóöröklésnél az örökös élők között minden tekintetben korlátlan ura az örökségnek. Ebből kifolyólag az állagnak akár ingyenes, akár visszterhes elidegenítéséért vagy a rendetlen kezelésért nem tartozik kártérítéssel, semmiféle biztosítékot adni nem köteles és ellene zárlatot elrendelni nem lehet. Halálesetre azonban nem tehet olyan rendelkezést, amely az utóöröklést kizárja. Az örökös adósságaiért korlátlan kielé-

¹ Föltétlen harmadik személyekkel szemben is, még pedig dologi erővel; mert az utóörökös a megnyílástól kezdve tulajdonos. Csakhogy harmadik jóhiszemű szerzővel szemben itt is megtörik a tulajdonjog.

Özvegyi jog és utóöröklés találkozása nézve l. 227. §.

gítést vehetnek a hitelezők a hagyatékból, akár csőd által is; amikor is vagyonihiány miatt éppen úgy tárgyaltalan lesz az utóöröklés, mint akkor, ha az örökös élők közt egészen elidegeníti az örökséget *dolus cselekmény elkövetése nélkül*. Biztosításra nincs ugyan kötelezve az örökös; de, ha tetszik neki, akár telekkönyvi bejegyzéssel is ki lehet tüntetni az utóörökös jogát, olyképpen, hogy ez a maradékra terjed ki, s hogy a bejegyzés az örököst az élők közti szabad rendelkezésben nem gátolja.

Alkalmazandók azonban ilyenkor is az 1894: XVI. t.-cz. 3., 5., 36. és 55. §-ai, még az 1877: XX. t.-cz. 30. §-a (l. fentebb I. alatt).

Az örököst terhelő *kiadási kötelezettségre* nézve az az irányadó, hogy csak a maradék adandó ki az utóörökösnek; aki a dolgokat olyan állapotban köteles elfogadni, a milyenben ezek az utóöröklés beálltakor vannak, természetesen a beruházások megtérítése mellett. A hagyatéki dolgok meglétét az utóörökös tartozik bizonyítani; ami, kivált az elhasználható dolgokat illetőleg, sokszor nehézségekbe fog ütközni. A meg nem levő dolgok értékét, még ha megvolna is ez az érték az örökösnél, nem tartozik kiadni, mert ez az intézmény lényegével ellentéznék.

Az örökhagyó és az örökös közt fennállott *vagyoni jogok és kötelezettségek* csak annyiban élednek föl, amennyiben még megvannak az utóöröklés megnyiltakor. Ez a tétel alkalmazható legproblematisabban.

Az utóörökös jogi helyzete az utóöröklés megnyiltától kezdve, a materialis korlátoktól eltekintve, itt is éppen olyan, mint a rendes utóöröklésnél, úgy harmadik személyekkel, mint a hagyatéki hitelezőkkel szemben.

Ki kell még emelni, hogy a rendes és a rendkívüli utóöröklés két kategóriája között az örökhagyónak szabad keze van a korlátozások felállításában; s ha *az örökösnek több jogot enged*, mint amennyi rendes utóöröklés esetében törvény szerint járna neki, mindig a végrendelet fog alapul szolgálni az örökös és utóörökös egymáshoz való viszonyának megállapításánál s kétség esetében az örökös javára kell döntení; mert így egyrészt jobban ki lehet zárni azokat a közgazdasági hátrányokat, amelyekkel bizonyos fokig mindig jár a forgalmi korlátozásokat

magában foglaló utóöröklés, másrészt inkább olyan jogot kell védeni, amely már megvalósult, holott az utóörökös joga csak váromány, amely meg is hiúsulhat.

C) Hagyományrendelés.¹

239. §. A hagyomány fogalma, jogi jellege és megszerzése.

I. Hagyomány alatt halálesetre szóló, meghatározott vagyoni *előnyben való részesítést* értünk.

A hagyomány, az általános fogalmon kívül, a hagyományrendelést, a hagyomány tárgyát és a hagyományon alapuló részesítést is jelenti. Ezekről külön kell szólnunk.

a) A *hagyományrendelés* a végintézkedés bármelyik fajan alapulhat. Itt a végrendeleten nyugvó hagyományról emlékeztünk meg.

Sok mondani valónk nincs, mert a végrendelet alkotására és magyarázatára nézve kifejtett általános szabályok itt is alkalmazandók; valamint szintén kihatnak a hagyományrendelésre a végrendelet hatálytalanításának és végrehajtásának a szabályai is. Csak azt kell kiemelni, hogy *hagyományt érvényesen lehet rendelni örökösnevezés nélkül is*; s ha a terhelt nem lesz örökössé vagy hagyományossá, vagy ha érvénytelen is az örökösnevezés, a hagyományrendelés nem veszti el hatályát, hanem, kétség esetében, vagyis ha nincs a hagyomány teljesítése kizárólag az örökös vagy hagyományos személyéhez kötve, azt terheli, akinek javára az örökös vagy hagyományos kiesése szolgál, vagy aki az érvénytelen örökösnevezés következtében örökössé lesz; ha azonban az egész végrendelet érvénytelen, természetesen megdől a hagyományozás is. A hagyományrendelésnek egyetlen

¹ V. ö. 1647: CXXVI., 1655: LVI., 1662: XXXII., 1715: XXVIII., 1729: XXVIII. és XXIX. t.-cz., Terv. 1855—1909. §., Ind. V. 173—195. I. A hagyományra nézve két főelv különösen kiemelendő a Tervezettel szemben: a hagyomány nem hagyatéki teher (Dt. III. f. IV. 110.) s nem mindig követelési jog, mint a Terv. contemplálja, hanem e tekintetben egyes rendszerű a mai jog s kétféle hagyományt ismer. Kiemelendő *Frank*: 17. §-nál id. m. 240—1. §., *Grosschmid*: Fejezetek I. 1, 89, 91—3, 97, 99, 100, 102—3, 105, 114, 121, 123, 239, 259, 286, 363, 385, 406, 618., II. 5, 628, 673, 765, 776, 819, 825, 839. és *Meszlény* Artur cikke (M. Jogi Lexikon, III. 857.) s az ott közölt irodalom.

korlátja a kötelesrész, amelyet hagyománynyal sem lehet megsérteni.

b) A hagyomány tárgya lehet minden, vagyoni értékkel bíró szolgáltatás. E szabálynál fogva a hagyomány tárgyainak köre szűkebb, mint a kötelemé, mert a kötelem tárgyának nem kell mindig vagyoni értékkel bírnia. Ebből a szabályból következik továbbá, hogy a kötelmi jognak azokat a tantételeit, amelyek a kötelem tárgyára vonatkoznak, a hagyományokra is alkalmazni kell. (L. 28. §., 160. §. 7. pont és 162. §.). Továbbá a követelés változására, megszűnésére vonatkozó szabályok itt is alkalmazhatók, s a lehetetlen szolgáltatásra irányuló hagyomány érvénytelen lesz.

c) A hagyomány alapján való részesítés valaminek adásában, tevésében vagy nem-tevésében áll; minek következtében egyes dolog, dologösszesség, követelés (*legatum debiti*), adósságengedés (*legatum liberationis*) és szolgáltatás jutnak a hagyományosnak, illetve az ezek iránt való követelési jog.

II. A hagyomány jogi jellegét illetőleg ki kell emelni, hogy a hagyomány kétféle a magyar magánjogban:

a) dologi hatályú hagyomány (legatum per vindicationem), amelynél a hagyományozott dologi jog vagy követelés közvetlenül hárul a hagyományosra, s a tulajdonjogot hivatalból kebelezik be a hagyományos javára (1894: XVI. t.-cz. 82. §.); az ilyen hagyományra nézve hagyományi bizonyítványt lehet kérni (u. u. 106., 82., és 106. §.); és

b) követelési jogot adó hagyomány (legatum per damnationem), amelynél a hagyományos nem lesz ipso jure tulajdonosa a dolognak, illetve alanya a hagyományozott jognak, hanem a szolgáltatás a terhelt részéről éppen úgy történik, mint az élők közti ügyleteknél (pl. átadás, engedmény, lemondási szerződés stb. által), vagy, ha perre kerül a dolog, bírói ítélet által.

A tekintetben, hogy a kétféle hagyomány közül melyik forog fenn, általános szabály nincs, hanem legfeljebb a végintézkedésben használt kifejezésekből lehet következtetést vonni; ami azonban rendszerint ingatag alap. Biztosabb az a határvonal, hogy a hagyatékban meglevő egyedi ingó dolgok, az ingatlanok és a telekkönyvi jogok többnyire dologi hatályú hagyományoknak tárgyai; míg más hagyományhoz csak az egész hagyatékot birtokba venni jogosult örökös útján, a vele szemben fenn-

álló kötelmi jog érvényesítése által juthat a hagyományos.¹ A készpénzbeli hagyomány az örökös beleegyezése nélkül le nem vonható, a letétből ki nem utalható s a hagyatéki értékek kiutalása sem tehető függővé e hagyomány kifizetésétől (C. 7711/1904.).

III. A hagyományi követelés *a megnyíláskor* keletkezik s, ha csak föltételhez vagy időhöz nincs kötve, *azonnal és az elévülés ideje alatt bármikor érvényesíthető* (Dt. III. f. II. 57.).²

A megnyílás napjától kezdve pénzhagyomány³ után törvényi kamat jár (Dt. u. f. II. 3., XIV. 210., III. f. IV. 168., C. 1732/1907.);⁴ másfajta hagyománynál pedig a hagyományos követelheti e naptól fogva az összes jövedelmeket.⁵

¹ *Lányi* szerint (Fodor: Magánjog II. 404.) csak az ingatlan-hagyomány tekintetében fogadta el a magyar jog a legatum per vindicationem álláspontját. Ezt ő az 1894:XVI. t.-cz. javaslatának miniszteri indokolása alapján állítja, amely szerint (45. l.) „a javaslat a jogszerezés tekintetében egy szempont alá helyezi az ingatlan hagyományosát az örökssel. Ehhez képest a hagyományos követelheti, hogy a hagyományozott ingatlan tulajdonjoga közvetlenül kebeleztesse be az örökhagyó nevére az ő nevére, épp úgy, mint a hogy bekebeleztetik az örökölt ingatlan tulajdonjoga az örökös nevére.” De ez nem elegendő támpont állításának igazolására; sőt, mert ingók tekintetében is elismeri e törvény a hagyományi bizonyítványt, a mi felfogásunk jobban indokolható vele. A Terv. 1891. §-a és a Főelőadmány (VIII. 436.) a dologi hatályú hagyományt elejtik.

² Idegen dolog hagyományozása esetében, ha az örökhagyó nem tűzött határidőt, a hagyománytárgy megszerzésére megfelelő idő engedendő. (Mdt. VII. 506.).

Ha a végrendeletet érvénytelensége okából megtámadják, s az átadás még nem történt meg: a hagyomány a per befejezése előtt nem követelhető; de ennek a megnyílásra s az ebből folyó következményekre nincs befolyása. (Mdt. VII. 506—8.).

³ A C. 5334/1906. sz. ítélete szerint azonban csak a megintés napjától. Helyesli ezt *Meszlény* is (Jogállam: 1908/8.) azzal, hogy a készpénz csak leg. per damnationem.

⁴ Hagyatéki zárlat esetében azonban a hagyományos késed. kamatot csak abban az arányban tartozik fizetni, amily arányban van a hagyomány összege és ennek késed. kamata az összhagyaték értékéhez addig az időpontig, míg az örökös a hagyaték korlátlan élvezetébe jut. (Gdt. XIII. 895.).

⁵ Változtatást tesz ezen a szabályon a Főelőadmány (VIII. 452.). Önhibáján kívül késedelmes örökös a hagyomány késedelmi kamatát csak abban az arányban viseli, amily arányban van a hagyomány öz-

A hagyományos és jogutódja kérhetik az öröklési eljárás megindítását s a leltározást (1894: XVI. t.-cz. 3. és 36. §.). De ez utóbbi nem kérhető, ha a hagyomány kellően biztosítva van.

A biztosítás (zálogjogbekebelezés, letét, zárlat stb. által) veszély esetén kérelemre rendelendő el.

Az örökös a hagyományért éppen úgy felel, mint a hagyatéki tartozásokért. Ha a hagyományok túlhaladnák a hagyatékot, aránylagosan leszállítandók (v. ö. alább 267. §.); s az előre kapott adományokból nem tartozik fedezni őket az örökös (Mdt. VII. 514.).

A hagyományos az öt terhelő hagyományt (alhagyomány, utóhagyomány) vagy meghagyást nem tartozik addig teljesíteni, míg ő meg nem kapta saját hagyományát; továbbá nem terhelhető nagyobb hagyománnyal, mint a saját hagyománya.

A hagyományos, ha a *hagyatéki tartozások* kiegyenlítése előtt megkapta a hagyományát, e tartozásokért hagyománya arányában felel.

A hagyomány föltételes is lehet, amikor is a feltétel meghiúsulásával a hagyomány is megdől (Dt. u. f. V. 85., XVIII. 307.); ha pedig a föltétel abban áll, hogy a hagyományos az örökösnek bizonyos szolgáltatást tartozzék nyújtani, ez a szolgáltatás és a hagyomány kiadása, egyéb rendelkezés híján, egyidejűleg teljesítendő (Dt. III. f. V. 73.).

240. §. A hagyománnyal terhelt személy és a hagyományos.

A hagyománynál az örökhagyón kívül két személy szerepel: a hagyománnyal *terhelt* személy és a *hagyományos*, akit a hagyomány tárgya megillet.

I. Hagyománnyal örökös, *halálesetre megajándékozott vagy hagyományos terhelhető*.¹ A hagyományost terhelő hagyományt *alhagyománynak* mondjuk.

szege s annak késedelmi kamata az összhagyaték értékéhez (s jövedelméhez, addig az időpontig, amíg az örökös a hagyaték korlátlan élvezéséhez jut. (Gdt. I. 51.).

¹ Terhelhető hagyománnyal akár az első, akár az utóörökös is. Az utóörököst terhelő hagyományt az örökös, mint hagyatéki terhet, elégíti ki, s az utóörökös azt köteles a leszámolásnál elismerni; ha

II. Hagyományos mindenki lehet, aki öröklésre képes s akinek vagyoni előnyt juttat az örökhagyó. Ha a hagyományos egyúttal örökös is, vagy elő-, vagy alhagyományos, a szerint, amint minden örökös, illetve az előhagyományoson kívül a többi örökös, vagy más hagyományos a terhelt személy.¹ Ez a *külön-hagyomány*.

Az örökhagyó *egy vagy több hagyományost* is nevezhet; s egy hagyományosnak akár azonos, akár különböző tárgyú hagyományokat juttathat, amelyeket mind ki kell adni. Ha többeknek jut ugyanaz a hagyomány s a részesedés aránya nincs meghatározva, azt éppen úgy kell magyarázat útján megállapítani, mint több örökös kinevezésénél (l. 234. és 235. §.).

Ha az egy hagyományra hivatott hagyományosok közül valaki kiesik: a megürült rész, föltéve, hogy a végrendelet másképp nem intézkedik, a többi hagyományost részeik arányában illeti. A hagyományostársaknak ez a joga is *növedékjog*; s erre a 235. §-ban kifejtettek irányadók.

III. Az örökhagyó *helyettes-hagyományost* vagy *utóhagyományost* is nevezhet;² amikor is az örököshelyettesítés és utóöröklés szabályai megfelelően alkalmazandók.

IV. Végül meg kell még emlékezni arról az esetről, *ha a hagyományos kiesik* (meghal a hagyomány megnyilta előtt, örök-

pedig az örökös van hagyománynyal megterhelve, ezt a hasznokból köteles kifizetni.

Több örököst örökrésze erejéig egyetemlegesen terhel a hagyomány (Dt. u. f. XXIV. 325.).

¹ Az a személy, akinek a kinevezett személy, az öröklésben való részeltetés föltétele alatt, köteles vagyoni előnyt nyújtani, vagy akinek javára a meghagyás teljesítendő, nem hagyományos, mert a végrendeletkező célja elsősorban nem volt az, hogy ő vagyoni előnyben részesüljön; ez csak mint *más* rendelkezés előföltétele vagy következménye jelentkezik; s ha ez a rendelkezés nem lép hatályba, esik a kedvezés is; *míg* a hagyomány érvénye nem függ más rendelkezés érvényességétől.

Magyar bank érczalapja javára tett hagyomány a bank felállítása előtt is érvényes. (C. 4471/1886.).

² Az utóhagyomány abban különbözik a jövő időponthoz vagy föltétellehez kötött *alhagyománytól*, hogy ez utóbbinál a hagyomány tárgyáról a hagyományos szabadon rendelkezhetik; jöllehet a szolgáltatás itt is később teljesítendő, éppen úgy, mint az utóhagyománynál. V. ö. Schwarz Bertalan: M. Jogi Lexikon VI. 792.

lőképtelen vagy érdemetlen lesz, a hagyományt visszautasítja); ekkor a terhelt felszabadul (bpesti tábla 3706/1888.), ha csak helyetteshagyományosra vagy növedékjog alapján hagyományostársra nem hárul a hagyomány.

241. §. A hagyomány fajai.

A hagyomány a szerint többféle, amint a tárgya: egyes dolog, fajdolog, dologösszesség, követelés, adósság, szolgáltatás stb.

I. A hagyomány minden fajára a következő közös szabályok állanak fenn:

A hagyomány *csak akkor érvényes*, ha tárgya az örökhagyó halálakor *megvan a hagyatékban*; mert a hagyomány kiszolgáltatása csak *természetben* követelhető (Dt. r. f. VII. 123.). Ha tehát azt a hagyományrendelet után *elidegenítette az örökhagyó*, vagy még életében átadta a hagyományosnak, a hagyomány hatálytalan (Dt. III. f. XV. 131.). Ugyanez a szabály akkor, ha a hagyományozott dolgon vagy maga, vagy az ő akaratából, illetve rendelkezéséből harmadik személy olyan változtatást tett, mely által az más dologgá vagy más dolog alkotórészévé vált. Ha a hagyománytárgyon más eszközöl önkényesen változtatást, vagy semmisíti azt meg, az a követelés (pl. kártérítés) lesz a hagyomány tárgya, amely e tény következtében az örökhagyót a kérdéses harmadik személy ellen megillette volna.

A hagyomány *tárgya abban az állapotban és értékben* illeti a hagyományost, amely állapotban az örökhagyó halálakor volt és amilyen értékkel akkor birt (Mdt. VII. 509.). Ez a szabály a később megnyíló utóhagyományra is kiterjed, ha csak olyképpen nem rendelkezett az örökhagyó, hogy *rendkívüli utóhagyomány* illesse csak az utóhagyományost. Ennélfogva a hagyományozás után bekövetkezett *értékemelkedés* mindig a hagyományos javára esik, aki túrni tartozik az időközben beállott *értékcsökkenést* is.

¹ A Főelöadmány szerint (VIII. 448.) a hagyományt terhelő zálogos követelést, amennyiben az örökhagyó mást nem fendelt, az örökös viseli. E szabály — kifejezett tételes rendelkezés nélkül — ma is felállítható, mert a terhekért elsősorban az örökös felelős. Ugyanez *Vecseklőy* nézete is (I. §-nál id. m. I. 542.), de azon az alapon, hogy a hagyományos, mint különös jogutód, nem folytatja az örökhagyó személyiségét.

A halálesetkor fenforgó állapot *a hagyománytárgy jogi állapotára* is vonatkozik; tehát ha csak *részben tulajdonos* az örökhagyó, a hagyományosnak is csak ennyiben van követelési joga; ha csupán *a tárgyi birtoka* vagy valamely *rávonatkozó jog* illeti az örökhagyót, a hagyományosnak sem jár több.

Idegen tárgy hagyományozása érvénytelen (Dt. u. f. XIV. 117.); ha csak az a szándéka nem állapítható meg az örökhagyónak, hogy a vagyontárgyat meg *akarta* a hagyományos részére szereztetni (Dt. r. f. XIV. 110.). Ha ez lehetetlen (mert pl. a tulajdonos túl magas árat kíván), a vagyontárgy értékét követelheti a hagyományos.

Ha *az idegen tárgy a hagyományozáskor a hagyományosé volt* a hagyomány csak akkor érvényes, ha *a tárgy a hagyomány megnyíltakor másnak a tulajdona*. Ha az idegen tárgy a hagyományozáskor nem volt a hagyományosé, de utóbb az övé lesz, a hagyomány, a tárgy valódi értéke erejéig, csak akkor érvényes, ha vissztcher mellett nem az örökhagyótól vette a hagyományos a tárgyat; ha azonban az örökhagyótól vette vagy tőle avagy a terhelttől ajándékba kapta, a hagyományrendelés hatályát veszti; mert az előbbi esetben az elidegenítés szabálya áll itt is; az ajándékozás pedig azért szünteti meg a hagyományt, mert az ingyenes vagyoni előnyt már ilyképpen megkapta a hagyományos; azt tehát kétszer nem követelheti (Dt. u. f. XXV. 84., I. 183. §. 2. jegyzet).

II. A hagyomány egyes fajaira vonatkozólag a következő különös szabályok irányadók:

1. *Egyes dolog hagyományozása érvénytelen*, ha a dolog *forgalmonkívíüli*. A hagyományozott dologgal vele járnak a tartozékok.

Ha a hagyatékban *több hasonló dolog van* s nincs pontosan megjelölve, hogy melyiket hagyományozta az örökhagyó, a választás a terheltenk illeti; de nem választhat használhatatlan dolgot, mert különben nem járna vagyoni előnnyel a hagyomány. Ha több tárgy közül vagy az egyiket, vagy a másikat hagyományozta a végrendelkező (*vagytagos hagyomány*), a választást a hagyományosra, a terheltenre vagy harmadik személyre bízhatta. A vagytagos kötelemre vonatkozó szabályok (I. 160. §.) itt is alkalmazandók.

Ha a hagyományozott dolog csak *egy példányban tartozik*

a *hagyatékhöz*, s többeknek hagyták egymás után, az a hagyományosokat közösen illeti.

2. *Helyettesíthető dolgok hagyományozása* esetében, ha ilyen dolgok vannak a hagyatékban, ezek közül kell választani; ha nincsenek, középminőségű jár a hagyományosnak. (Dt. r. f. XIV. 110.). A választás tekintetében az előző pontnál előadottak irányadók.¹

3. *Dologösszesség hagyományozása* esetében azok a dolgok jutnak a hagyományosnak, amelyek a megnyíláskor a dologösszességbe tartoztak (pl. bútornál, ágyneműnél, Dt. u. f. I. 109.); ha csak az örökhagyó kifejezetten meg nem jelölte a dologösszesség körét.

4. *Követelés hagyományozása* az örökhagyónak azon követeléseire terjed ki, amelyek a halálesetkor bárki ellen, tehát esetleg a terhelt személy vagy a hagyományos ellen, fennállnak. Ezek közé minden, azaz nemcsak a készpénzbeli, követelések tartoznak abban az esetben, ha összes követeléseit, tehát nem egyedileg megjelölt követelését, hagyományozta az örökhagyó.

Követelés hagyományozása által, ha csak a végrendeletben ellenkező nem foglaltatik, elengedettnek tekintendő a lejárt kamat is (Dt. r. f. XXIII. 47.).

Adóslevél hagyományozása az azon alapuló követelés hagyományozását jelenti. A követeléssel együtt kiadandó az adóslevél, s átruházandók a netán fennálló zálog-, illetve jelzálogjog.

Ha a hagyományozott követelés a hagyományos ellen áll fenn, ez mentesül adóssága alól s, ha ennek erejéig jelzálogjog van bekebelezve, ezt a terhelt töröltetni tartozik.

Ha a *követelés pénzbeli* volt és megszűnt a megnyílás előtt, a megfelelő pénzüsszeg lesz a hagyomány, ha megvan a hagyatékban, pl. mint takarékpénztári betét (C. 1233/1884.). Más követelés hagyományozása ilyenkor érvénytelen, mert visszavontnak tekintendő (Dt. u. f. X. 99.).

5. *Adósság hagyományozása* esetében az örökhagyónak, a hagyományos ellen fennálló adóssága föltétlenül, tehát a kitű-

¹ A hagyomány is lehet fajlagos; ilyenkor a fajlagos kötelem szabályai irányadók (I. 160. §. 7.). De a hagyományos állása, foglalkozása is dönt a minőség megállapításánál; pl. más ház, ruha, zsebóra jár az inasnak, mint az örökhagyó ügyvéd-barátjának.

zött föltételre vagy későbbi esedékességre való tekintet nélkül, kifizetendő; de a hagyományra vonatkozó szabályok szerint, vagyis ha a hagyományok nem kapnak teljes fedezetet, az adósság-hagyomány is megfelelően leszállítandó, ha a hagyományozást elfogadta a hagyományos; ha azonban nem fogadta el, eredeti követelése áll fenn, mint rendes hagyatéki tartozás. Adóssághagyomány az is, ha a férj az átvett hozományt annak hagyja, aki adta. Ha adósságával egyenlő összeget hagyományoz is hitelezőjének az örökhagyó, de nem említi föl, hogy adósságát rendeli hagyományúl, a követelés is, a hagyomány is jár a hagyományosnak.

6. *Szolgáltatás hagyományozása* esetében a hagyomány tárgyának minősége és a hagyományos viszonyai irányadók, pl. az a végrendeleti intézkedés, hogy az örökös a hagyományost állapotához képest nevelje föl, úgy értelmezendő, hogy a hagyományos oly életpályára képzendő ki, mely az ő viszonyainak, illetve szülei állásának megfelel (Dt. III. f. VII. 40.); ha pedig ellátás vagy életjáradék a hagyomány, az ellátási és életjáradéki szerződés szabályai irányadók.¹

7. Egyes jogrendszerek külön szólnak a *hozomány* vagy *kiházasítás* és az örökhagyót vagy a terheltet illető *örökség hagyományozásáról*. Ami az elsőt illeti, a hozomány vagy kiházasítás hagyománya nem egyéb, mint a házasságralépés föltételéhez kötött hagyomány; amely aszerint bírálendő el, hogy mi a tárgya a hozománynak, illetve a kiházasításnak, s ha a hozomány visszaadásának ideje elérkezik, a hozomány szabályai szerint kell azt vagy a nőnek, vagy, fentartott hozomány esetében, a terheltnek kiadni.

Örökség hagyományozása sincs kizárva jogunkban, azzal a korlátozással, hogy harmadik személyt, tehát nem az örökhagyót vagy terheltet illető örökség nem hagyományozható. Ha az örökhagyó a hagyomány tárgyául szolgáló örökség megnyílása előtt meghal, a hagyományrendelés hatályát veszti.

¹ A valamely család részére hagyományozott életjáradék mindaddig fizetendő, míg a hagyományos család ki nem hal. (Mdt. VII. 504.).

Harmadik fejezet. A végrendelet hatálytalanítása.

242. §. A végrendelet hatálytalanságáról általában.

Hatályos az olyan végrendelet, amelynek alapján az öröklés bekövetkezik; ha pedig az öröklés egészen vagy részben nem a végrendelet alapján nyílik meg, a végrendelet egészben vagy részben hatálytalan.

A hatálytalanyságra nézve meg kell jegyezni, hogy ez vagy azért következik be, mert a végrendelet *semmis*, illetve *megtámadható*; vagy pedig az okból, mert a különben érvényesen létrejött végrendelet *utóbb* bekövetkező tények alapján *erejét veszti* (testamentum irritum). Ezek a tények vagy az örökhagyótól származnak *a végrendelet visszavonása* által, vagy pedig *az ő akaratán kívül következnek be*, pl. ha a részesített kiesik, mert nem akar vagy nem képes örökölni, és helyettest nem nevezett az örökhagyó (testamentum destitutum); ha a föltétel meghiúsult; ha a kiváltságos végrendelet az 1876:XVI. t.-cz. 31. §-a alapján hatálytalanmá lesz stb.

A semmis, megtámadható és az örökhagyó akaratán kívül utólag hatálytalanmá váló végrendeletre nézve meg kell azonban jegyezni, hogy *a hatálytalanság még semmiség esetében sem áll be önmagától*, nem vehető hivatalból figyelembe, hanem azt az érdekeltnek érvényesítenie kell (Mdt. VII. 577.). A végrendelet hatálytalanysága tehát valójában *a jogügyleti megtámadhatósággal azonos*; vagyis még a semmis végrendelet is érvényes marad, ha meg nem támadták; s a megtámadási cselekményeknek constitutív erejük van, s nélkülök a hatálytalanság következményei nem állhatnak be. Mindezekből következik, hogy az érdekelt felek a semmiségtől el is tekinthetnek; vagyis *a semmiség függ az érdekelt akaratától*, nem hat ipso jure, mint pl. a házasság semmisége; a bíróság nem mondhatja ki hivatalból vagy a nem érvényesített megtámadási ok alapján a végrendelet érvénytelenségét (Mdt. VII. 598.). A felek még megtámadás után is letehetik a pert és érvényesnek ismerhetik el a semmis végrendeletet is, éppen úgy, mint a bármi más oknál fogva hatálytalan, pl. az örökhagyó által visszavont végrendeletet is (C. 6027/1883., 1722/1893.). A végrendelet elismerése hallgatagon is történhetik, pl. ha az érdekelt fél valamely részesítést elfogad

a végrendelet alapján (Dt. III. f. V. 84.). Emellett a felek lemondhatnak a megtámadás jogáról (Dt. u. f. XIII. 14.).¹ Az elismerésnek és lemondásnak azonban csak akkor van hatálya, ha a fél tudott a megtámadás alapjáról (C. 7033/890., Dt. u. f. XX. 26. és 99.). Megtámadható a végrendelet részben is, pl. a hagyományrendelés (Dt. u. f. VII. 114., XX. 26.); vagy semmis lehet a rendelkezés az egyik örökösrre (mondjuk: az 1876: XVI. t.-cz. 9. §-a alapján) s érvényes a többire nézve.

Mindez azért van így, mert az öröklés vagyonszerzés, s e tekintetben az érdekelték közös akarattal tetszés szerint állapíthatják meg úgy az öröklésre jogosult személyeket, mint a részesedés mértékét; amit az is bizonyít, hogy egyező akarattal az érvényes végrendeletet is hatályon kívül helyezhetik, s attól eltérőleg örökölhettek.

Akkor van tehát jelentősége tulajdonképpen a végrendelet hatálytalanságának, ha valamelyik érdekelt fél nézete szerint sérti a végrendelet az ő jogait, s ennek okából annak hatálytalanítása végett megtámadással él.²

Ha a végrendelet csak *részben dől meg*, a többi rendelkezés érvényes marad; pl. ha a hagyományokat elfogadták a felek, azok a hagyatékból föltétlenül kielégítendőek (Dt. u. f. XXII. 21.).

Ha az egész végrendelet hatálytalansága bekövetkezik, törvényi öröklésnek lesz helye; ha pedig csak bizonyos rendelkezés veszt el hatályát, e helyett, tehát csak részben, áll be a törvényi öröklés.

Mindezekből kitűnik, hogy tulajdonképpen *vagy visszavonás, vagy megtámadás alapján lesz hatálytalanná a végrendelet*; mert úgy a semmiségnek, mint az egyéb tények alapján utólag beálló érvénytelenségnek csak akkor állnak be a jogi következményei, ha a megtámadás sikerrel megtörtént. Ennélfogva a végrendelet visszavonásáról és megtámadásáról kell külön szólnunk, s a megtámadás jogalapjait a megtámadás tanában adjuk elő.

¹ A végrendeletkezésnél jelen volt, megtámadásra jogosultnak az a nyilatkozata, hogy a végrendeletet ő is elfogadja, a megtámadásról való lemondásnak nem tekinthető. (Mdt. II. 52.).

² Ezeknek a jogoknak nem kell szükségképpen vagyoni jogoknak lenniök; egyéb intézkedést, pl. a gyámrendelést is megtámadhatja az érdekelt rokon.

243. §. A végrendelet visszavonása.

A végrendelkezés szabadságából következik, hogy az örökhagyó *tetszés szerint visszavonhatja a végrendeletét*. Szerződéssel sem zárható ki a visszavonás szabadsága s érvénytelen a visszavonási jogról való lemondás is.

Materialiter szintén korlátlan a visszavonás, mert akár egészben, akár részben visszavonható a végrendelet; s időbeli korlátja sincs neki, mert bármikor eszközölhető.

A visszavonás vagy *közvetlen* (egyeses, kifejezett, abrogatív), vagy pedig *közvetett* (derogatív). Mindkét visszavonásnak szintén két módja van, még pedig az abrogatív végrendeletileg s a végrendeleti okirat megsemmisítésével vagy megváltoztatásával eszközölhető; míg a derogatív ellenkező tartalmú végrendelet vagy öröklési szerződés folytán következik be (Dt. III. f. XV. 152.). A visszavonás *négyféle módjáról* külön-külön szólnunk.

1. Az egyeses visszavonás, ha *végrendeletileg* történik, csak akkor érvényes, ha az 1874:XXXV. és 1876:XVI. törvény-cikkeken előírt alakú kellékeket megtartották (u. o. 35. §.), s ha a visszavonó végrendelet anyagi kellékhiány miatt sem érvénytelen. Bármely alakú végrendelet alkalmas bármilyen alakban létrejött végrendelet visszavonására s nem kell pl. az írásbeli végrendeletet okvetlenül írásbeli végrendelettel visszavonni.¹ Ha kiváltságos végrendeletben történt a visszavonás, ennek hatályára nézve az 1876:XVI. t.-cz. 31. §-a szintén irányadó; s ha e §. alapján hatályát veszti a visszavonást tartalmazó végrendelet, a visszavonás meg nem történnének tekintendő s a visszavont végrendelet hatálya helyreáll. Ugyanez a szabály minden más esetben is, ha a visszavonó végrendeletet sikerrel megtámadhatják. (Mdt. VII. 583.).

A végrendelet egyeses visszavonása végrendelet alkotása nélkül is történhet olyképpen, hogy írásbeli magánvégrendeletét *megsemmisíti, vagy megsemmisítteti* (Dt. IV. f. VI. 36.) az örökhagyó (Dt. IV. f. V. 82.), vagy a végrendeleti iratot

¹ Az 1874:XXXV. t.-cz. 86. §-a szerint a visszavonást föl kell jegyezni az eredetileg fölvett közjegyzői okiraton, illetve az átadott írásbeli végrendeleten

olyképpen *megváltoztatja*, hogy a visszavonás nyilvánvalóan kitűnik (Mdt. VII. 582.). Nem visszavonás a közvégrendelet hiteles kiadványának megsemmisítése, illetve megváltoztatása.

A megsemmisítésnek és megváltoztatásnak azzal a szándékkal kell történnie, hogy vele a végrendeletét visszavonja az örökhagyó; s aki a visszavonásra jogot épít, ezt a szándékot is bizonyítani tartozik. Ha véletlenül következik be, vagy ha nem az örökhagyó akaratából, esetleg utólagos jóváhagyásával más eszközölte a visszavonást, a végrendelet hatályos marad; bár sokszor nehéz lesz a tartalmat bizonyítani (l. 232. §. 2. jegyzet) s legfeljebb kártérítési igény származhatik a jogtalan megsemmisítést vagy megváltoztatást eszközölő személy ellen. A végrendeletnek jelképes visszavonása annak egyes részeire is vonatkozhatik; jóllehet megsemmisítésnél, ha az irat anyaga is tönkremegy, részleges visszavonás alig képzelhető. A megváltoztatás eszközölhető vakarás, a pecsét levágása, az aláírás, kelet vagy valamely rendelkezés kitörlése, átírása stb. által.¹

A visszavonás eddig tárgyalt két módjára vonatkozólag meg kell még jegyezni, hogy *a visszavonást is vissza lehet vonni*; de ez által az eredetileg *visszavont végrendelet hatályossá nem lesz* (C. 5021/1904.).

3. Az örökhagyó több végrendeletet is alkothat, amelyek egymás mellett is hatályba léphetnek.² Ha az utóbb tett vég-

¹ C. 6113/1901.: Az akarat kifejezhető ugyan nemcsak szavakkal, hanem olyan tényekkel is, melyekből az akarat létesítése és tartalma kétségtelenül felismerhető, abból azonban, hogy örökhagyó végrendeletének egy része levágatott, a végrendelezőnek a kérdéses végrendelet visszavonására irányuló akaratára következtetni csak akkor lehetne, ha a mellett, hogy megállapítható vagy legalább valószínűvé téve lenne, hogy a végrendelet megsemmisítése az örökhagyótól származik, maga a megsemmisítés is olyan természetű volna, melyből a végrendelezőnek a végakarat megváltoztatására irányuló szándéka kitűnnék.

Ha az örökhagyó a két példányban elkészített végrendelet egyik példányát megsemmisíti, a végrendelet nem válik érvénytelenné. (Dt. IV. f. V. 82.). Az írásbeli magánvégrendelet visszavontnak tekintendő, habár az örökhagyó négy tanú együttes jelenlétében csak a hozzá intézett kérdésekre igenlőleg válaszolva tette azt a kijelentést, hogy a magánvégrendeletét visszavonja. (Mđ. II. 168.).

² A bírói gyakorlat álláspontja nem világos. Úgy látszik, az előbbi végrendeletet csak akkor tartja érvényesnek, ha az utóbbiban kifejezetten megerősíti az örökhagyó. (Dt. u. f. XIV. 61.). Ez a nézet azonban helytelen. V. ö. még Főelölmány VIII. 501.

rendelet az előbbivel össze nem egyeztethető, ez annyiban, amennyiben ellentét forog fenn, *visszavontnak tekintendő*. Ha a két végrendelet a maga egészében ellenkezik, az előbbi teljesen megdől; míg ha csak részben nem egyeztethető össze, csak ennyiben lesz hatálytalanná az előbbi végrendelet. Ennélfogva csupán a két végrendelet összevetéséből lehet az ellentéteket megállapítani s ha nincs ellentét a rendelkezésekben, az első végrendelet is megáll. Ugyancsak megszűnik ez az, *a posteriori* (Frank szerint okoskodva) megállapítandó ellentét akkor, ha az utóbbi végrendeletet visszavonja az örökhagyó. Szintén az előbbi végrendelet lesz hatályos akkor, ha a második végrendeletet anyagi vagy alaki kellékhány miatt sikerrel megtámadják (Dt. u. f. XXII. 21. §.). Ha azonban az utóbbi végrendelet más okból, tehát nem jogügyleti kellékhány miatt, lesz hatálytalanná (pl. kiesik a részesített személy), az előbbi végrendeletnek az utóbbival ellentétes, de később hatálytalanná vált rendelkezése helyre nem áll.

4. A végrendeletnek *közvetett visszavonási módja* az is, ha a később kötött öröklési szerződés vele össze nem egyeztethető; erre az esetre a 3. alatt kifejtett szabályok megfelelően alkalmazandók. Az öröklési szerződés akkor fog ellentétbe jutni az előbb kelt végrendelettel, ha ebben örökös-nevezés foglaltatik; amely tehát érvénytelen lesz. Külön kikötés mellett még a végrendeleti örökösnevezés és hagyományrendelés is megállhatnak, ha nem merítik ki az egész hagyatékot. Sőt a végrendeletnek egyéb — tehát nem örökösnevezést tartalmazó — korlátozó intézkedései, külön kikötés nélkül is, érvényesek lesznek, ha a szerződő fél tudomással birt róluk; ha pedig föltehető, hogy nem volt róluk tudomása, elessenek.

Kivétel a végrendeleti örökös terhére rótt hagyomány, amely, ellenkező rendelkezés hiányában, a szerződési örökösre fog szállani, akár volt róla neki tudomása, akár nem. Ha a későbbi öröklési szerződést megszüntetik a felek, vagy ha azt az egyik fél visszavonhatja és vissza is vonja, végül ha az öröklési szerződést anyagi vagy alaki kellékhány miatt sikerrel megtámadhatják, a visszavonás hatályos és a végrendelet egészen érvényben marad; de ha nem jogügyleti kellékhány miatt lesz hatálytalan a szerződés, a vele ellentétes végrendeleti intézkedések nem élednek föl.

244. §. A végrendelet megtámadása.

I. A végrendelet megtámadásának tényállásai két csoportba oszthatók, aszerint, amint a végrendelet *anyagi vagy alaki kel-lékeinek megsértése* következtében állnak be; vagy pedig, jog-ügyleti kellékhány nélkül, *egyéb tényeknek* (l. 242. §.) követ-kezményei.

A jogügyleti kellékhányok közül külön szempont alá esnek: *a tévedés, a megtévesztés és a kényszer.*

Itt ugyanis az ügyfél akaratának teljesebben kell érvényes-sülnie, mint a forgalmi ügyleteknél; minél fogva nagyobb körben kell megengedni ezen tények alapján a megtámadást, mint az ajándékozásnál és a forgalmi ügyleteknél.¹

¹ V. ö. fentebb 26. és 27. §., *Katona*: 26. §-nál id. m. 427. l. s Főelőadmány VIII. 502. Ez a felfogás tűnik ki a 4747/1901. sz. curiai ítéletből is, amely az indokbeli tévedést figyelembe vette azon az ala-pon, hogy az örökhagyó nem tudott arról, hogy készpénzvagyonra, ame-lyet ügyvédje kezelt, elveszett s így kisebb volt a hagyaték, mint ő föltette. Ennek következtében a 16,600 korona hagyományt leszállítandó-nak mondta ki a Curia, még pedig a kezelőnél elvesztett készpénz ará-nyában: mert kétségtelen volt az az akarata a végrendelkezőnek, hogy vagyonának túlnyomó részét örökösei kapják, már pedig ez, a beállott veszteség okából meghiúsult volna, amennyiben 16,600 kor. hagyó-mánnyal szemben csak 10,576 kor. 70 fill. jutott volna az örökösök-nek. Azonos: C. 6176/1902., 4747/1902. Más indokbeli tévedés: az örök-hagyó azt hitte, hogy egyik leánya, mint apáca, öröklőképtelen (C. 2831/1903.); leszármazó létezéséről nem tudott, halálát tévesen föltéte-lezte (C. 7487/1890., 1300/1897., l. alább II. alatt és M. Jogi Lexikon VI. 1032.).

Kíváncos, hogy az ú. n. *illetéktelen befolyást* legalább e téren meg-támadási okul elismerje a szokásjog; ami annál indokoltabb, mert az 1715:XVII. t.-cz. 3. §-a szerint a dolosa circumventio (*Frank* fordításá-val: a kerítés) megtámadási ok. Tény ugyanis, hogy a rút önérdek, ügyes machinatiókkal és megejtő hízkeldeéssel, sokszor elnyomja a beteges, elgyengült, halódó embernek szabad akaratát éppen a végin-tézkedések terén; s itt a hatékonyabb védelem még inkább helyén van, mint az élők közti ügyleteknél: ha a végintézkedő fél már meghalt, a tételes jog álljon helyt a tisztesség és becsületesség védelmében. Helye-sen mondja *Králik* (26. §-nál id. ért.), hogy a mai gyakorlat ridegsége nem ad oltalmat a családnak az örökséglesők üzelmei ellen. Pedig ezek-kel szemben bátran el lehetne menni addig is, mint az angol judicatura, hogy t. i. ahol fenforog a bizalmi viszony, s ahol a fölényben levő fél vagyoni előnyt szerzett a másik féltől, ott az illetéktelen befolyást

De a végrendelet, illetve annak egyes rendelkezése csak akkor támadható meg e három tényállás alapján, ha köztük és a rendelkezés között ki lehet mutatni az *okozatos összefüggést*; ha ennek kimutatása nem sikerül, ha tehát ennek okából az a vélelem, hogy az örökhagyó a rendelkezést különben is megtette volna és ha pl. irataiból, feljegyzéseiből, vagy szóbeli nyilatkozataiból kitünik, hogy már előbb, tehát a tévedés vagy fenyegetés előtt is hasonló végrendeletet akart tenni, megtámadásnak helye nincs. A megtámadó tartozik ennél fogva bizonyítani, hogy az örökhagyó különben a rendelkezést nem tette volna meg.

Ha a tévedés, megtévesztés, vagy kényszer az egész végrendeletre vonatkoznak, az teljesen megdönthető; ha pedig egyes rendelkezései tekintetében forog fenn valamelyik megtámadási ok, csupán ezek támadhatók meg. Ez a szabály vonatkozik az összes megtámadási okokra; amelyek közül egyszerre többet is, kereseti jogalapul lehet venni.¹

vélelmezni kell, még pedig még a bizalmi viszony megszűnte után is bizonyos időn keresztül; s e vélelemmel szemben a vagyoni előnyt nyerő fél bizonyítsa be, hogy az örökhagyó szabadon és önállóan cselekedett. V. ö. még: *Matlekovics*: 210. §-nál id. m. 38. l. Terv. ind. III. 148. Ez utóbbira való utalás mellett kiemeljük, hogy a halálesetre szóló jogügyleteket nem védik majd eléggé a kártérítés és a condictió.

Végül — kivált az I. köt. 135. lapján előadottak kiegészítéséül — ki kell emelnünk, hogy a *legújabb* bírói gyakorlatban legalább sporadikus példákat találunk az illetéktelen befolyásnak (nem ugyan nyílt, de közvetett) elismerésére; így, az I. köt. 131. lapján közölt Dt. IV. f. I. 134. alatti ítéleten kívül, a Dt. IV. f. I. 101. sz. ítélet is példa erre, amely a kötött jogügyletet érvénytelennek mondta ki ezen az alapon: „felperes 18 éves korában férjhezmenetelig alperes atyai hatalma alatt volt és férjhezmenetele által való nagykorúságának elértétől a C. alatti szerződés létrejöttéig nem rendelkezett annyi idővel, hogy az anyai örökségére vonatkozó egyezséget megismerhette volna; alperes rosszhiszeműsége abban nyilvánul, hogy felperesnek anyagi viszonyaival való ismeretlenségét (szóval: tévedését) ennek kárára és saját anyagi előnyére akarta kihasználni.“ Vagyis tévedést állapít meg a Curia, sokszor pedig megtévesztést; de azért ez a fordulat igen örvendetes. Ehhez már csak egy lépés az illetéktelen befolyásnak külön megtámadási okképpen való elismerése, amihez megfelelő tételes alap is van, mint ezt az I. köt. 135. lapján kimutattuk. — Foglalkozott legújabban e kérdéssel még *Wittmann* Ernő (Jogállam 1905/9—10.), s, mint az illetéktelen befolyás praeventiv rendszabályait, kiemelte az ügyvédi honoráriumra vonatkozó szerződésnek írásba foglalását s a házastársak szerződéseinél a közjegyzői formát.

¹ Azon végrendeleti hiányok tüzetes megjelölésének elmulasztása.

II. A végrendelet megtámadására *jogosult személyek* körét csak általában lehet meghatározni, ide tartozván mindazok, akiknek *jogi érdeke* a végrendelet hatálytalanítása. Ez a jogi érdekelttség nemcsak öröklési jog lehet, hanem pl. a gyámrendelést megtámadhatja a törvény értelmében gyámságra hivatott rokon.

A végrendelet megtámadásának előfeltétele: *a kereseti jogosultság igazolása* (Dt. III. f. XVI. 115.). Ennek következtében a törvényi öröklési kapcsolatba tartozás nem elég; kell, hogy az illető a törvényi öröklési rendben oly helyen álljon, hogy az öröklés reá nyiljék meg, ha végrendelet nem volna (Dt. u. f. XX. 27., XXVIII. 307., C. 541/1901., Mdt. VII. 587—509.).¹

Ide tartozik, bírói gyakorlatunk szerint, többek közt az az eset, ha a végrendeletkező *kötelesrésze* *jogosult olyan leszármazót mellőzött*, aki utóbb született vagy lett (pl. törvényesítés, örökbefogadás útján) kötelesrésze jogosulttá, vagy akinek létezéséről, illetve öröklőképességéről az örökhagyó nem tudott; ilyenkor téves föltevésből indult ki a végintézkedésnél, az tehát megdönthető; s ha több leszármazó örökös nincs, a mellőzött személy lesz a kizárólagos örökös (Dt. III. f. IV. 2., C. 9287/1904., Mdt. VII. 593., Md. II. 165.).²

amelyek miatt a végrendelet érvénytelenítését kéri, nem állhat útjában annak, hogy a végrendelet érvényesnek vagy érvénytelennek kimondassék. (Dt. u. f. XX. 33.).

¹ Kötelesrésze jogosult leszármazók az anyjuknak juttatott haszonélvezeti jognak a vagyon felére való korlátozása végett a végrendeletet meg nem támadhatják, hanem legfeljebb kötelesrészt kérhetnek; de akkor örökrészüket másik felétől elesnek. (C. 5323/1906.). Aki az öröklésről lemondott, a végrendeletet meg nem támadhatja. (C. 5327/1905.).

² Helyesen emelte azonban ki a Curia, hogy „ez a döntés csak vélelmen alapszik, következtetés útján állapítható meg; s így ez a vélelem nem zárja ki azt, hogy az utóbb bekövetkezett tények tekintetbe vételével lerontottnak tekintessék s különösen akkor, ha bizonyítják, hogy a végrendeletkező a gyermek születése után oly lépéseket tett, amelyekből a végrendelet fentartására célzó akarata kétségtelenül kitűnik, avagy erre az akaratra okszerű következtetés vonandó“. Ilyenkor kötelesrészt kap, kitagadás híján, a leszármazó.

A bizonyítás azt terheli, aki a végrendelet alapján jogokat kíván érvényesíteni. (C. 2028/1904.). A kötelesrésze jogosult szülő a mellőzés miatt sosem támadhatja meg a végrendeletet s csak kötelesrészt érvényesítheti. V. ö. optkv. 776—782. §. A Főelődmány (VIII. 507.)

Továbbá bizonyíthatja a felperes, hogy más — érvényes — végintézkedés alapján van öröklési joga.

Aki a végrendeletnek némely előnyös intézkedését elfogadta, nem támadhat meg más intézkedést, még ha a végrendelet alaki vagy anyagi tekintetben kifogás alá esnék is (Hk. I. 62., 72., Plan. 4. dec., Dt. III. f. XXIII. 2., XXVIII. 306.).

A végrendelet valóságát és külkellékeit, a megtámadás ellenében, rendszerint az köteles bizonyítani, aki abból jogokat származtat (Dt. u. f. XIII. 188.); csak az alakilag érvényes végrendelettel szemben terheli a bizonyítás a megtámadó felet (Dt. r. f. XVI. 64.).¹

A végrendelet hatálytalanítása és vele szemben, vagy annak alapján az öröklési igény érvényesítése, perben: »a törvény rendes útján« történik. Azt, hogy ki utasítandó perre az igénylők közül, az 1894:XVI. t.-cz. 85. §-a írja elő. Megjegyzendő azonban, hogy ennek a rendelkezésnek csak perjogi jelentősége van s a kereseti jog nem enyészik el akkor sem, ha a kitűzött idő alatt nem indítják meg a pert. Ennek csak az a következménye van, hogy a hagyatékot átadják; de *a rendes elévülési idő alatt* föl lehet bármikor lépni a végrendelet hatálytalanítása iránt.²

Ki kell végül emelni, hogy a végrendeletet megtámadó perben *mindazoknak részt kell venniök* vagy felperesképpen, illetve meg kell idézni alperesül *mindazokat*, akik a végrendelet által *jogokat nyernek* (Dt. u. f. XIV. 205., XIX. 101.); enélkül a végrendelet érvényességét csak akkor lehet elbírálni, ha azt részben támadják meg; amikor is az ítélet csupán a peres feleket kötelezi; s a perbe nem vont érdekelték (pl. hagyományosok), jogai-

ilyenkor a kötelesrészre jogosult szülőnek és házastársnak is ad megtámadási jogot.

¹ Aki a végrendeletet alaki hiány miatt már megtámadta, az *újabb* alaki kellék hiánya miatt nincs jogosítva a végrendeletet újabb perrel megtámadni, amennyiben ez újabb kellékhianyát már a korábbi perben észlelhette volna (Mdt. II. 164.). Azt az örökös, aki a végrendeletet és ennek alapján az örökséget fentartás nélkül elfogadta, a végrendelet alaki kellékek hiánya alapján való megtámadásának joga többé meg nem illeti. (Mdt. II. 166.).

² A későn eszközött megtámadás nehezebben vezet sikerre, mert ha a külalak megfelelő, s a tanúk vagy közölők többen meghaltak, a meglévő tanúk vallomását esetleg nem tekinti a bíróság elegendő bizonyítéknak az érvénytelenítésre. (Mdt. VII. 604.).

kat a végrendelet alapján érvényesíthetik (Dt. III. f. V. 79., VII. 111., XVII., 123.). Ha azonban nem minden törvényi örökös lép föl, a többi törvényi örökös perbevonására nincs szükség (Dt. III. f. IX. 213.).

Negyedik fejezet: A végrendelet végrehajtása.

245. §. A végrendelet kihirdetése.

I. A végrendelet végrehajtása körébe tartozik először a végrendelet kihirdetése, amelyről némileg az anyagi jogba is vágó szabályokat tartalmaz az 1894: XVI. t.-cz.

A valóságos végrehajtás vagy az örökös, vagy a végrendeleti végrehajtó kötelessége. De emellett másoknak, pl. a gyámhatóságnak, a hagyományosnak, utóörökösnek, hagyatéki gondnoknak (1894: XVI. t.-cz. 34., 54., 64., 71. §.).¹ stb. is vannak olyan jogaik, amelyek, közvetve legalább, azt eredményezik, hogy a végrendelet intézkedései valóra váljanak, foganatosíttassanak. Végül a hagyatéki bíróságnak is van ellenőrző jogköre e tekintetben.

Az ide tartozó joganyag tehát sok ágába szétnyúlik az öröklési jognak s nem is csoportosítható egy helyen; minélfogva csak a végrendelet kihirdetésére és a végrendeleti végrehajtóra vonatkozó szabályokat adjuk itt; a többi szabály részint az öröklési eljárásba vág, részint az öröklési jog más részeiben helyezendő el.

II. A végrendeletet az örökhagyó halála után haladéktalanul ki kell hirdetni, akkor is, ha ezt az örökhagyó föltételhez vagy időhöz kötötte volna. Ha több végrendelet maradt, mindegyiket ki kell hirdetni (1894: XVI. t.-cz. 24. §.). A közös végrendelet az egyik végrendelkező halála után kihirdetendő (u. o.).

Hogy pedig ez a kihirdetés minél nagyobb valószínűség szerint sürgősen bekövetkezhessék s hogy olyképpen az öröklés csakugyan a végrendelet szerint történjék, az, aki a végrendeletet őrzi, köteles azt azonnal, mihelyt az örökhagyó halálá-

¹ A távollévő örökös részére kirendelt hagyatéki gondnok — a gyámhatóság jóváhagyásának föltétele alatt — osztályegyeszség kötésére jogosult. (Md. II. 125.).

ról értesült: vagy a haláleset fölvételére jogosult közegnek átadni, vagy pedig, saját választása szerint, a hagyatéki eljárásra illetékes járásbírósnak, avagy a legközelebbi járásbírósnak bemutatni. Aki az örökhagyó halálát megelőzőleg három hónap alatt alkotott szóbeli végrendeletnél mint tanú közreműködött, köteles azt, hogy az örökhagyó szóbeli végrendeletet tett, a haláleset fölvételére jogosított hivatalos közegnek vagy a hagyatéki eljárásra illetékes járásbírósnak, avagy a legközelebbi járásbírósnak bejelenteni.

A kir. közjegyző a nála levő vagy neki átadott végrendeletet a székhelyén levő járásbírósnak tartozik bemutatni.

Hatóságok — ide nem értve a kir. járásbíróságokat — a náluk letett végrendeletet a hagyatéki eljárásra illetékes járásbírósnak vagy a legközelebbi járásbírósnak tartoznak kihirdetés végett átküldeni.

A járásbíróság, az általa fölvett vagy nála letett végrendeletet maga hirdeti ki (1894:XVI. t.-cz. 25. és 26. §.).

A végrendelet kihirdetésére vonatkozó *eljárási szabályokat* az 1894:XVI. t.-cz. 27—36. §-ai tartalmazzák.

246. §. A végrendeleti végrehajtó.

I. A végrendeleti végrehajtó a hagyaték kezelésére, felosztására és az örökhagyó végintézkedéseinek végrehajtására kirendelt *bizalmi egyén*, még pedig az örökhagyó megbízottja; aki azonban saját nevében jár el, de az örökös érdekében, akinek törvény alapján felelősséggel tartozik.¹ Az 1894:XVI. t.-cz. (3. §. 2. p. 34., 36., 39. és 53. §.) rendelkezik is róla, anélkül azonban, hogy a végrendeleti végrehajtó kinevezésére, jogaira és kötelesegeire, szóval hatáskörére nézve kimerítő szabályokat adna.

Végrendeleti végrehajtó kinevezésével gyakran találkozunk, kivált nagyobb hagyatékoknál; minek következtében az ide vágó

¹ Ezt a nézetet követik: Gierke, Kipp, Strohal, Zitelmann; mások szerint: 1. az örökhagyónak (Beseler), 2. az örökösnek (Cosack, Hupka, Jäger, Unger), illetve 3. a hagyatéknak képviselője (Hellwig, Koller, Sturm) lenne. *Schwarz* G. szerint (18. §-nál id. m. 12. l.) a végrendeleti végrehajtó a végrendelet végrehajtása érdekének képviselője az örökös egyéb érdekeivel szemben.

szabályok szokás útján eléggé kifejlődtek. Több tételt a megbízás szabályaiból lehet megszerkeszteni.¹

II. Végrendeleti végrehajtót *végrendeletben és öröklési szerződésben nevezhet ki az örökhagyó*;² emélfogva más, akár köz-, akár magánokiratban vagy pedig szóbelileg, azonban a végintézkedés alakszerűségeinek mellőzésével történt ilyenmő rendelkezés hatálytalan.

A kinevezés érvényes akkor is, ha vagyonáról nem rendelkezett az örökhagyó, tehát ha törvényi öröklés esete forog fenn; ilyenkor a törvény értelmében foganatosítja az osztályt és bonyolítja le a hagyatékot a végrendeleti végrehajtó.

Az örökhagyó *több végrendeleti végrehajtót is nevezhet*, még pedig vagy *egymás mellé*, vagy *egymás helyébe* arra az esetre, ha valamelyik nem lehetne végrendeleti végrehajtó.

Ha az örökhagyó nem rendelt végrendeleti végrehajtót, ilyen intézkedést *más nem tehet meg helyette*. De a kinevezést bízhatja az örökhagyó a *hagyatéki bíróságra*.³

Végrendeleti végrehajtó az lehet, aki megbízást fogadhat el; tehát korlátolt cselekvőképességő ember is kinevezhető erre a tisztra. Ennek a személyi képességnek a végrehajtói, vagy helyettes-végrehajtói tiszt beálltakor és annak egész tartama alatt meg kell lennie; ha ez a képesség nincs meg, a kinevezés érvénytelen; ha pedig utóbb veszti el az illető; tisztétől a hagyatéki bíróság, bármely érdekelt fél kérelmére, elmozdítja, illetve alóla saját kérelme alapján fölmenti. Egyébként bárkit ki lehet nevezni végrendeleti végrehajtóvá, így tehát nőt, hatóságot, testületet stb. is.

A kinevezett végrendeleti végrehajtó a tiszta *elfogadni nem köteles*. A hagyatéki bíróság *záros határidőt* tartozik kitzúzni, amely alatt a végrendeleti végrehajtónak a *megbízás elfogadása*

¹ Terv. (1920—1930.) §.) és Ind. (V. 214—226. I.) álláspontjai a legtöbb kérdésben egyeznek a mai joggal. Némi eltérés azonban észlelhető; pl. a Curia gyakorlata szerint a kezelő végrendeleti végrehajtó sem képviseli a hagyatékot, hanem az örökösök. (C. 5389/1892.).

² Nem találunk támpontot arra, hogy közjegyzői okiratban is kinevezhető lenne a végrendeleti végrehajtó, mint *Kern* tanítja (Fodor: Magánjog. V. 427.).

³ E két szabálynak éppen ellenkezőjét tervezi a Főelöadmány, amely a végrendeleti végrehajtó jogait is jórészt eltérően akarja körülírni, mint a Terv. és a mai jog teszik. (IX. 1—29.).

iránt nyilatkoznia kell (1894: XVI. t.-cz. 34. §.); ha nem nyilatkozik, úgy kell őt tekinteni, mint aki a kinevezést visszautasítja. A végrehajtói tiszttel tehát nem száll ipso jure a kinevezettre; de ha elfogadta, az elfogadást nem vonhatja vissza, s tisztét nem szüntetheti meg tetszés szerint, mert arról csak fontos okból mondhat le.

Ha örökös vagy hagyományos a végrendeleti végrehajtó, lehetséges, hogy ez a tiszt, mint meghagyás, terheli őt, amit a végrendeletből kell megállapítani; ilyenkor a végrehajtói tiszttel visszautasítása a részesítés elvesztésével jár. Ha pedig a kinevezett végrendeleti végrehajtó szerződésileg kötelezte magát a tiszt elfogadására, s ennek nem tesz eleget, az ilyképpen előálló kárért felelős.

III. A végrendeleti végrehajtó hatásköre aszerint más és más, hogy *felügyelő- vagy kezelő végrehajtó-e*. Ha kétség merül föl az iránt, vajjon kezelési joga van-e a végrendeleti végrehajtónak, vagy pedig csak felügyeleti jog illeti-e meg, az utóbbi mellett kell döntenie, mert ez az örökös jogát kevésbé korlátozza, és mert kezelésre csak kifejezett felhatalmazás alapján van neki joga (Dt. u. f. XVIII. 35.); vagy akkor, ha akár magánúton jut valamely hagyatéki értéknek birtokába, akár a hagyatéki bíróságnak vagy más hatóságnak megbízása alapján kezel ily értéket (Md. II. 169.).

Mindkét osztályba tartozó végrendeleti végrehajtó *jogait és kötelességeit*, továbbá azok tárgyi terjedelmét elsősorban a végintézkedés alapján kell meghatározni. Ha ez nem foglal magában semmi utasítást, vagy ha egyes kérdésekről nem rendelkezik, az alább közlendő általános szabályok lesznek irányadók.

Kiemeljük azonban, hogy sem a kezelő, sem a felügyelő végrendeleti végrehajtó működése fölött *hivatalból nem öröklik a hagyatéki bíróság*, hanem csak az érdekelt felek valamelyikének kérelmére.

Hangsúlyozzuk továbbá, hogy sem az örökös, sem bármely részesített személy nem gyakorolhat befolyást a végrendeleti végrehajtó jogkörére; nevezetesen azt tőle sem el nem vonhatja, sem nem korlátozhatja, mert hatáskörét a végintézkedés, illetve a tárgyi jog s nem az örökös vagy más részesített adják, illetve szabják meg. De az érdekelték ilyenkor is jogosítva vannak a végintézkedéstől eltérő egyezséget kötni; s ha a végintézkedést egészen félreteszik, a végrendeleti végrehajtó tiszte megszűnik.

A *felügyelő végrendeleti végrehajtó* ellenőrzi a kezelésre hivatott örökös, gondnok vagy végrendeleti végrehajtó ténykedéseit és, ha kell, perrel is sürgetheti a végintézkedés pontos teljesítését. E mellett joga, de nem egyúttal kötelessége, hogy a hagyatéki eljárás megindítását, a leltározást (1894: XVI. t.-cz. 3. és 36. §.) és a hagyaték ideiglenes biztosítását (pl. az id. t.-cz. 90. §-ában szabályozott zárlat által) szorgalmazza. A leltározásnál jelen lehet, ha nem ő kérte is; s annak megkezdéséről mindig értesítendő; valamint meghivandó a hagyatéki tárgyalásra (u. o. 39. és 53. §.). A végrendelet védelme és fenntartása érdekében pert indíthat s, mint alperes, perbe léphet. Joga van a hagyatéki követeléseket fölvennie, ha az ő kezéhez fizetik.¹

A *kezelő végrendeleti végrehajtónak* joga és kötelessége, azokon kívül, amik a felügyelő végrendeleti végrehajtó hatáskörébe tartoznak: az örökhagyó rendelkezéseinek foganatosítása és a hagyaték felosztása a jogosultak közt.² Ennélfogva hatásköre tetemesen tágabb, mint a felügyelő végrehajtóé; mert ő nem képviseli ugyan a hagyatékot, amennyiben erre ilyenkor is az örökösök vannak hivatva, tehát ezek vonandók perbe (C. 5389/1892.), de — korlátozó rendelkezés hiányában — minden érdemleges intézkedést megtehet a hagyaték lebonyolítása végett olyképpen, hogy kívülre kezelési és rendelkezési jog senkit sem illet meg, s e jogtól őt alapos ok nélkül megfosztani nem lehet; míg a felügyelő végrehajtó mellett az érdemleges rendelkezések vagy az örököst, vagy a hagyatéki gondnokot vagy a kezelő végrendeleti végrehajtót illetik.

A *kezelő végrehajtó*, a hagyatéki terhek kifizetése, a hagyományosok és örökösök kielégítése tekintetében, ugyanazon szabályok szerint köteles eljárni, mint az örökös (I. alább VII. czím); tehát anyagi jogi szempontból nincs változás, csak az eljárás más, ha végrendeleti végrehajtó van kinevezve.

A kezelő végrendeleti végrehajtót a kezelés és végrendeletke-

¹ Követelést perrel csak akkor hajthat be, ha erre a végrendeletben, vagy az örökösöktől külön megbízást nyer (Dt. u. f. XXIX. 326.). A kezelő végrendeleti végrehajtónak külön megbízás nem kell.

² Ezenkívül más teendőt is bízhat rá az örökhagyó, pl. képmásának, iratainak, a hozzá intézett leveleknek rendezését, közzétételét.

zés tekintetében megillető jog *mindaddig tart*, amíg a hagyaték teljesen le nincs bonyolítva; amíg tehát a hagyatéki tartozások ki nincsenek fizetve, a követelések be nincsenek hajtva, s az osztály fogatosítva nincs; szóval amíg a végrendelet minden tekintetben teljesítve nincs. A hagyaték tárgyai fölött való rendelkezés tehát mindaddig nem illeti meg az örökösöket; ami nyilvánvaló korlátozás és bonyodalmasabb hagyatékoknál esetleg érezhető hátrány is, mert az örökösök talán sokkal jobban tudnák kezelni és értékesíteni a nekik jutó örökséget, ha azonnal megkapják, mint ha csak hosszabb idő múlva jutnak hozzá. Az ebből származható hátrányok kikerülése végett meg kell engedni, hogy, ha az örökösök a hagyományokat és meghagyásokat teljesítik s a hagyatéki adósságokat biztosítják: kérhessék a hagyaték kiadását, amit a hagyatéki bíróság rendelhet el.

A kezelő végrendeleti végrehajtó köteles az örökösnek *beszámolni* eljárásáról; ha csak utólagosan el nem engedték neki a számadást. Ha nem tesz eleget ebbeli kötelezettségének, ellene számadási pert indíthat az örökös, amely perre nézve az általános eljárási szabályok irányadók (1881: LIX. t.-cz. 81—88. §. és 1893: XVIII. t.-cz. 1. §. 1. és 3. §. 6.).

E mellett megbizottként *felelős mindazon kárért*, még pedig minden végrendeleti végrehajtó, amelyet köteletségének megszegése által az örökösöknek, vagy a hagyatéki hitelezőknek okozott.

Több végrendeleti végrehajtó egyetemlegesen felelős.

A végrendeleti végrehajtót *jutalomdíj* csak akkor illeti, ha az örökhagyó rendelte. A jutalomdíj nagyságát az örökhagyó megállapíthatja; ilyen megállapítás hiányában a hagyatéki bíróság dönt felőle; s ha több végrendeleti végrehajtó volt, működésük és teendők köre és terjedelme alapján kell a jutalomdíj nagyságát megszabnia.

Készkiadásai megtérítését azonban minden körülmények között követelheti a végrendeleti végrehajtó; sőt ezeket a hagyatékból előlegezni kell.

Ha több kezelő, vagy több ellenőrző-végrendeleti végrehajtó van: közösen járnak el, szótöbbséggel döntenek, vagy pedig a hagyatéki bíróság határozatát kérik ki, ha nem bírnának megcselezni. Ellenben, ha csak egy-egy végrendeleti végrehajtót rendeltek ki mindegyik fajtából, ezek nem viszik együtt tisztüket;

mert a felügyelő-végrehajtó hatásköre egészen más, mint a kezelőé, s a maga jogkörében mindegyik önállóan jár el.

A végrendeleti végrehajtót kérelemre a hagyatéki bíróság *elmozdíthatja*, ha kötelességeit nem pontosan teljesíti.

Elmozdításán és lemondásán kívül, amely utóbbi, mint látuk, csak fontos okból engedhető meg, *megszűnik a végrehajtói tisztt*: a végrendeleti végrehajtó halálával, a ráruházott feladatok megoldásával és ha a hagyaték ellen esődöt nyitottak.¹

Ötödik fejezet: Közös végrendelet.

247. §. A közös végrendelet alkotása.

Közös végrendeletet, amely alatt egy okiratba foglalt két végrendeletet értünk, *csak házastársak alkothatnak*.² Ennél fogva, ha mások foglalják végakarataikat egy végrendeletbe, ez

¹ Élő jogunkban nincs kifejezett szabály arra, hogy, ha kezelő végrendeleti végrehajtó jár el, ez a körülmény harmadik személyek jogait érinti-e. Megoldást mégis lehet találni. Így a hagyatéki hitelezők nem tartozván sosem várni követeléseik érvényesítésével, kötségtelen, hogy nem gyakorol befolyást az sem, ha nem az örökös bonyolítja le a hagyatékot. (V. ö. 267. §. V.). Az örökös hitelezőjére nézve is ezt kell megoldásul elfogadni, mert ő csak azt köteles igazolni, hogy adósa az örökös, és ezen az alapon fölléphet ellene, tkvi bejegyzést kérhet, ingót lefoglaltathat stb., akkor is, ha ez a végrendeleti végrehajtó birlalatában lenne. (Végreh. törv. 48. §.; alább 267. §. végén jegyz.). Fönnáll ez a szabály, jóllehet osztály előtt, míg tehát az örökösök együttes közösségben vannak, a hagyatéki tárgyak közvetlenül le nem foglalhatók; amikor is aztán e miatt megghiúsul annak gyakorlati alkalmazhatósága. (L. 154. és 268. §.). A Főelöadmány (IX. 26.) az örökös személyi hitelezőivel szemben korlátokat akar erre az esetre felállítani.

² Közös végrendeletet szívesen alkotnak nálunk a házastársak, jóllehet az egész intézményt részletesen nem szabályozza az 1876: XVI. t.-cz. sem. Ennek 13. §-a ekképpen szól róla: „Házastársak feljogosítva vannak végrendeletkezésüket ugyanazon írott magánvégrendeletbe foglalni, akár tartalmazzon a végrendelet a házastársak közötti kölcsönös intézkedést, akár pedig nem. Ezen eset kivételével, ha ugyanazon végrendeletbe többeknek végintézkedése foglaltatik, e végrendeletkezesek mindenike semmis“. Továbbá az 1876: XVI. t.-cz. 21. §-a kiterjeszti a 13. §-t a közvégrendeletekre is. A Terv. (1931—1935. §.) és Ind. (V. 226—238. l.) nem követik ugyan szigorúan az élő jogot, így pl. jegyesek közt is meg akarja engedni a közös végrendeletet a Terv. 1931. §-a, mégis, az alapelvek szempontjából, sok bennök a használható anyag.

ipso jure semmis lesz; s nem állhat meg mint egyszerű végrendelet sem, pl. akkor, ha az egyik fél a maga rendelkezéseit visz-szavonná.

A közös végrendelet külalakjára nézve meg kell jegyezni, hogy ilyen végrendelet csak mint *írásbeli végrendelet tehető* (1876: XVI. t.-cz. 13. és 21. §.); a szóbeli közös végrendelet tehát ipso jure semmis.

Közös végrendeletet bármely írásbeli végrendelet alapján lehet alkotni; vagyis a kiváltságos írásbeli alak sincs kizárva; de az utóbbi esetben érvényességi kellék, hogy mindegyik házastárs sajátkezűleg írja és írja alá a maga végakarátára vonatkozó részt.

Ezek azok a különleges szabályok, amelyek a közös végrendelet alkotására vonatkoznak; egyebekben a végrendeletek anyagi és alaki kellékeiről szóló intézkedések itt is irányadók.

248. §. A közös végrendelet jogi jellege és hatásai.

I. A közös végrendelet elég bonyolult intézmény; s jogi jellegére nézve sok vitás kérdés merül föl. Ezek azonban könnyen megoldhatók, ha a közös végrendeletek egyes fajai közt szigorúan meghúzzuk a határvonalat.

A közös végrendeletek — az 1876: XVI. t.-cz. 13. §-a alapján — intézkedéseiknek egymáshoz való viszonya szerint, *két osztályba sorozhatók*:

a) lehet, hogy a közös végrendeletben előforduló intézkedések teljesen függetlenek egymástól, nem állnak egymással semmi vonatkozásban, csak éppen egy végrendeletbe vannak foglalva (külső összefüggés); ez az ú. n. *egyszerű közös végrendelet* (testamentum mere simultaneum);

b) lehet, hogy mindegyik végrendelkező csak a másik fél intézkedéseire való tekintettel, végrendelkezett, vagyis egyik sem tette volna meg a maga rendelkezését a másik rendelkezése nélkül; ilyenkor nemcsak külső, hanem belső (még pedig vagy kifejezett vagy hallgatag) összefüggés van a két végakarat közt; ez a *viszonos közös végrendelet* (test. correspectivum).

c) Egyik fajtája a viszonos közös végrendeletnek a *kölcsönös közös végrendelet* (test reciprocum), mely akkor fordul elő, ha a végrendelkezők egymást kölcsönösen örökösökké neveztek.

Ez a végrendelet azért tartozik a viszonos közös végrendeletek közé, mert a kölcsönös részesítés belső összefüggése nyilvánvaló.

A viszonos közös végrendelet tehát tágabb fogalom a kölcsönös közös végrendeletnél, mert az előbbibe olyan esetek is tartoznak, amikor az egymással belső összefüggésben álló rendelkezések nem kölcsönös részesítést foglalnak magukban, hanem harmadik személyek javára szólanak.

Lehetséges, hogy a közös végrendelet *kölcsönös és egyébként is viszonos*; ennek egyike esete akkor fordul elő, ha a közösen végrendelező házastársak egymást kölcsönösen örökösökké nevezték, és a túlélőnek halála esetére mindkettőjük hagyatékában, mint örököst vagy hagyományost, harmadik személyt részesítettek.¹

Ezen eset megoldására nézve két felfogás lehetséges. Az egyik szerint a részesített harmadik személyt kétség esetében *a túlélő házastárs örökösének vagy hagyományosának kell tekinteni*;² a másik szerint pedig az előbb elhalt házastárs után közvetlenül örököl a részesített harmadik személy, mint utóörökös vagy utóhagyományos, s első örökös a túlélő házastárs.³

Az előbbi felfogásnak az az előnye van, hogy a túlélő házastársat nem korlátozza a közös végrendelet az élők közti szabad rendelkezésben az elhunyt házastársról reá szállott vagyon

¹ Másik példa a viszonos és közös végrendeletre, ha a házastársak közös végrendeletükben lemondtak a visszavonás jogáról és harmadik személynek közösen hagyományt rendeltek. A hagyományos a hagyományt megszerzi az egyik házastárs halálával; s csak a másik házastársra egészen teherképpen átháruló hagyomány kiszolgáltatása van ennek a haláláig elhalasztva. E fél hagyatéka ezzel a teherrel száll örököseire. (Dt. IV. f. IV. 48.).

De az ilyen végrendeletből eredő öröklési jog sem kebelezhető be. L. 214. §. *Grosschmid*: Fejezetek I. 102. Ha a házastársak nem rendelkeztek ingatlanaik tulajdonjogáról, hanem csak azok hasznélvezetét rendelték a túlélő házastársnak, a házasság alatt szerzett ingatlanokra nézve hitvestársi öröklésnek van helye. (C. 5077/1903.).

² Ezt a felfogást követi a Terv. 1934. §-a.

³ A C. egy ízben (1169/1905. sz. a.) kimondta, hogyha a visszavonás jogáról lemondtak a házastársak s mindkettőjük vagyonát terhelőleg rendeltek hagyományt, ezt a hagyományos az egyik fél halálával megszerzi; s csak a kiszolgáltatás van a másik végrendelező haláláig elhalasztva. Ennélfogva, ha ez utóbbi előtt hal meg a hagyományos, az így megnyílt hagyomány az ő örököseire átszállit.

tekintetében sem, hanem csak halálesetre nem rendelkezhetik sem arról a vagyonról, sem saját vagyonáról; vissza sem vonhatja saját rendelkezését, kivéve, ha a részesített személy a végrendelet alkotása után oly cselekményt követ el, amely miatt az örökhagyó tőle a kötelesrészt elvonhatja; s a másik fél rendelkezését ez a visszavonás nem teszi hatálytalanná. Szóval, ha visszavonás nem történt, olyanforma az öröklés jogi constructiója ilyenkor, mint a *korlátolt utóöröklésnél*: azt kapja meg a részesített harmadik személy, ami mindkét házastárs vagyonából még meglesz a túlélő házastárs elhunytakor. Ha pedig a túlélő házastárs él a visszavonás jogával, csak az előbb elhunyt házastárs után örököl a harmadik személy. Az öröklés ilyenkor is a túlélő házastárs halálával nyílik meg; aminek az a jelentősége van, hogy a részesített harmadik személynek ilyenkor is meg kell érnie a túlélő házastárs elhunytát; továbbá az öröklés csak arra a vagyonra terjed, amely az előbb elhunyt házastárs vagyonából az öröklés megnyíltáig megmaradt.

A második nézet a részesített harmadik személyre nézve kedvezőbb, mert itt a túlélő házastárs az előbb elhalt hitvestársától örökölt vagyonról — ellenkező végrendeleti kikötés hiányában (C. 839/1891.) — élők közt sem rendelkezhetik.

Jogunkban nincs eldöntve, hogy kétség esetén melyik fel fogást kell követni a kettő közül.¹

Ha közösen rendelték a rokonokat örököseiknek a házastársak, s az osztályrészek felől nem intézkedtek: a vagyon fele az egyik, másik fele a másik házastárs rokonaira száll; s ezek a törvényi öröklés szabályai szerint osztoznak egymás közt.

¹ Kiss Géza szerint (Jogállam 1905/2.) a viszonyos kölesönös végrendeletet, mint egységes házastársi intézkedést, egy végrendeletnek, nem kettőnek kell felfogni, amelynél a végrendelezők együttesen egy felet tesznek ki; közös a céljuk, egységes és közös a hagyatékuk, mert halálesetre szóló vagyonszövetséggel (communio mortis causa) van itt tulajdonképpen dolgunk, s mindegyik házastárs feljogosítja a másikat, hogy a közös vagyonról vele együtt végrendelkezzék. V. ö. még *Almási* Antal: M. Jogi Lexikon V. 47. és 173., meg *Szilágyi* János: M. J.-U. 1905/14. A C. 5251/1907. sz. ítélete szerint (Md. II. 132.), ha a közös végrendelet intézkedései viszonyosak is, öröklési szerződés létesült a házastársak vagyonára nézve; ennek pedig az a joghatálya, hogy házastársak visszavonhatják ugyan a rendelkezéseket, de csak együttesen; egyiknek halálával azonban a túlélő vissza nem vonhatja.

A részesítettek személyére vagy a túlélő házastárs halálának időpontja lesz irányadó, ha a fentebb jelzett két nézet közül az elsőt fogadjuk el; vagy pedig mindegyik házastárs halálának időpontja külön-külön, ha második nézethez csatlakozunk.

II. A közös végrendeletek hatálybaléptére vonatkozólag meg kell említeni, hogy akkor, ha a közös végrendelet nem tartalmaz olyan intézkedést, amely a túlélő házastárs halála esetére vonatkozik, ez az egyik házastárs elhúnytával egészen hatályos lesz; ellenkező esetben pedig az egyik házastárs halála után csak a másik végrendelező elhúnytával össze nem függő intézkedések lépnek hatályba; ezekre nézve azonban az öröklés föltétlenül megnyílik az illető házastársnak előbb bekövetkezett halálakor, mert a megnyílást közös végrendelettel sem lehet elhalasztani.

Különösen fontos ez a szabály akkor, ha *a túlélő házastárs újból házasságot köt, amely házasságból aztán gyermekei születnek*. A közös végrendelet ugyanis nem zárja ki az újabb házasságralépést; sőt a második házastárs s az újabb házasságból származó gyermekek törvényi öröklési jogai *a közös végrendeletet annyiban hatálytalanná teszik*, amennyiben ennek a rendelkezései azokkal a jogokkal ellentétben vannak.¹ Ilyenkor azonban ezek a jogok sohasem vonatkozhatnak arra a vagyonra, amelyben az előbb elhunyt házastárs halála következtében harmadik személy javára nyílt meg az öröklés vagy a másik házastárs halála után fog megnyílni az utóöröklés,² hanem csak a túlélő házastársnak arra a vagyonára érvényesíthetők, amely az első házastárs halálakor az ő és nem az előbb elhalt házastárs tulajdona volt s a közös végrendelet alapján továbbra is az ő tulajdona maradt, vagy amelyet utóbb szerzett; arra a vagyonra

¹ Ha ezek a gyermekek a túlélő házastárs előtt meghalnak, a közös végrendelet hatályos marad. (Dt. III. f. XV. 23.).

² Ez a vagyon esetleg a hátramaradt házastársé is lehetett; pl. ha úgy szól a közös végrendelet, hogy az egyik házastárs halálakor X. legyen az egész vagyon örököse, a túlélő házastársat pedig csak haszonélvezet illesse. Kérdés, hogy a második házastárs vagy az utóbb született gyermekek megtámadhatják-e a közös végrendeletet kötelekrész sérelmére czínién. Szerintünk nem, mert az ő jogaik alapjának keletkezése (második házasság s ebből való születés) előtt szerzett jogot sértene az ellenkező döntés. De részben hatályba lépett közös végrendeletnek azok a rendelkezései, amelyek a túlélő házastárs halálával lennének hatályosak, megtámadhatók.

pedig, amely az előbb elhunyt házastársé volt, csak akkor vonatkoznak, ha ezt a kölcsönös közös végrendelet alapján a túlélő házastárs örökölte olyképpen,¹ hogy az ő elhunytja esetére harmadik személyt nem jelölt ki örökösnek vagy hagyományosnak a közös végrendelet; ha végül harmadik személyt részesít az egész vagyonban, a túlélő házastárs halála esetére, a közös végrendelet, akkor, a fentebb körülírt jogok daczára, a harmadik személynek jut az a részesítés, amely az előbb elhalt házastárs vagyonára vonatkozik.

A viszonyos és egyúttal kölcsönös közös végrendelet által teremtett jogi helyzetnek azt a, különös sajátosságát kell még fölemlíteni, amely szerint, ha a részesítettet az utóbb elhunyt házastárs örökösének, illetve hagyományosának tekintendők is, *a túlélő házastárs még sem vonhatja el tőle, kitagadással sem, az egész részesítést*; nevezetesen, ha oly cselekményt követ is el a részesített, mely miatt a kötelesrész elvonásának van helye, csak saját rendelkezését vonhatja vissza a túlélő házastárs; s az elhunyt házastársnak összes rendelkezései a részesítettre nézve hatályban maradnak.

Végül kiemeljük, hogy a közös végrendelet jogi hatásaira nézve egyébként a végrendeletnél kifejtettek irányadók. Így a közös végrendelet nem korlátozza egyik felet sem abban, hogy saját vagyona fölött *élők közt szabadon rendelkezhessék* (Dt. III. f. XVI. 104.); hacsak le nem mondott e jogról, amit a fenforgó körülményekből is meg lehet esetleg állapítani (Mdt. VII. 548.).

249. §. A közös végrendelet hatálytalanítása.

A közös végrendelet hatálytalanítására vonatkozólag ki kell emelni először is azt, hogy *az egész közös végrendelet hatálytalan*, ha a házasságot érvénytelenítik, felbontják, illetve ha a felek ágytól és asztaltól elváltak. Ilyenkor tehát nemcsak a házastárs, hanem a harmadik személy javára való öröklési jogi rendelkezés, valamint minden egyéb intézkedés is hatályát veszti.

¹ E vagyon tekintetében, a szövegben jelzett esetet kivéve, a túlélő házastárs nem tehet a végrendelettel ellentétes intézkedést. (Dt. III. f. IV. 1.). Saját vagyonából azonban házastárs halála után is fölemelheti a harmadik személynek rendelt hagyományt. (Dt. r. f. XVI. 112.).

Az egyszerű végrendelet hatálytalanítására vonatkozó III. fejezet szabályai a közös végrendeletre a következő eltérésekkel alkalmazandók:

1. Különbség van *közös és egyoldalú visszavonás közt*. A házastársak ugyanis *közös akarattal* minden korlátozás nélkül visszavonhatják akár egyszerű, akár viszonos közös végrendeletüket. A közös visszavonásra a 243. §-ban kifejtett szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

A közös végrendelet *egyoldalú visszavonása* esetében különbséget kell tenni a szerint, amint *egyszerű* vagy *viszonos* a közös végrendelet.

Az *egyszerű közös végrendeletbe* foglalt minden intézkedést egyoldalúlag *korlátlanul visszavonhatja* bármelyik végrendelező, még pedig a másik házastárs halála után is; mert ennek rendelkezései egymástól egészen függetlenek.

A *viszonos közös végrendeleti intézkedést* (hacsak a visszavonhatatlanságot ki nem kötötték), mindkét házastárs egyoldalúlag szintén *visszavonhatja* a másik házastárs életében; a házaspár egyikének halála után pedig az ilyen közös végrendelet elvileg *visszavonhatatlan* (szerződési kötöttség); különösen áll ez akkor, ha a túlélő fél elfogadta a végrendeletből reá háruló előnyt, (Dt. r. f. XVI. 19., III. f. IV. 1., IV. f. II. 127.).¹ Ilyenkor csak abban az egy esetben illeti meg bármelyik házastársat a maga rendelkezései szempontjából a viszonosság joga, ha a részesített a közös végrendelet megkötése után oly cselekményt követ el, mely miatt kötelesrész elvonásának van helye.²

Az egyszerű közös végrendelet egyoldalú visszavonása *a másik fél rendelkezéseinek hatályát egyáltalán nem érinti*. Ellenben *a viszonos közös végrendeletnek a házastárs életében tör-*

¹ Ez az álláspont jobban megfelel a végrendelet általános fogalmának; míg a Curianak egyik ítélete szerint (839/1891.) a viszonos végrendelet sohasem lenne vissza vonható. L. a 652. lap jegyzetét is.

² Ez a szerződési kötöttség — ha a közös végrendeletben ellenkező kikötés nincs — nem korlátozza a túlélő felet a másik házastárs halála után szerzett vagyon felől a végintézkedésben. (Dt. IV. f. II. 126.). Ellentétes az eddigi gyakorlattal, de elvileg is helytelen az az újabb döntés (C. 1292/1904.), amely szerint a viszonos közös végrendeletet is visszavonhatja a túlélő fél, s csak az előbb elhalt végrendelező vagyona nézve nem tehet ellentétes rendelkezést. (Dt. IV. f. II. 249.). E döntés mindössze azon az indokon nyugszik, hogy nincs olyan jog-

tént egyoldalú visszavonása, kétség esetében, a másik házastárs rendelkezéseinek a hatálytalanságát vonja maga után. Ugyanez a szabály akkor is, ha az egyik rendelkezés nem ilyen visszavonás, hanem *más ok* (érvénytelenség, meghíúsulás, pl. föltétel be nem állta, kiesés) *alapján lesz hatálytalanná.* A viszonyos közös végrendelet intézkedései ugyanis oly szoros, szinte szervi összefüggésben vannak egymással, hogy egyik nélkül a másik meg nem állhat, egyiknek hatálytalanítása vagy meghíúsulása magával vonja a másikat is; kivétel csak az egyik házastárs halála után bekövetkező visszavonás, amely az elhunyt házastárs intézkedéseit nem teszi hatálytalanokká. *Részleges hatálytalanítás* a viszonyos rendelkezést is csak részben teszi hatálytalanná; s úgy azt, hogy a viszonyos rendelkezés mennyiben lesz az összefüggés folytán hatálytalan, mint azt, hogy mely rendelkezések viszonyosak: szabad mérlegeléssel és ügyleti értelmezés alapján kell eldönteni.

Nincs helye visszavonásnak, ha a felek *lemondtak róla*; amikor is a közös végrendelet az öröklési szerződés jellegét ölti magára (Curia 5737/1887., 2543/1891.).

2. A közös végrendelet *megtámadás által is hatálytalanítható.*

E tekintetben, tételes rendelkezés nélkül is, kétségtelen, hogy a túlélő házastárs szintén élhet a megtámadás jogával akkor, ha saját rendelkezéseit nem vonhatja vissza.¹

Harmadik személy ezzel a joggal vagy az előbb vagy az utóbb elhunyt házastárs halála után élhet, a szerint, a mint a megtámadandó rendelkezés az előbbi vagy csak az utóbbi időpontban lép hatályba (Mdt. VII. 550.).

Végül megjegyezzük, hogy *a végrendeleti öröklés összes szabályai*, amennyiben eltérő rendelkezéseket nem tartalmaz ez a fejezet, alkalmazandók a közös végrendeletekre is.

szabály, amely a visszavonást ez esetben feltétlenül tiltaná. Kodifikálatlan jogrendszernél az ilyen indok semmi súlylyal sem bír.

¹ A Curia szerint (Dt. IV. f. V. 59.) a túlélő házastárs külkellékek hiánya miatt nem támadhatja meg a másik fél halála után a közös végrendeletet.

A C. 141/1907. sz. ítélete szerint (Md. II. 161.) sem az örökösödési szerződés, sem a végrendelet közössége nem zárják ki azt, hogy az azokban résztvevő felek ezen ügyleteket akár a felek rendelkezési képességének, akár azon okiratok alaki kellékeinek hiánya miatt megtámadhassák.

Negyedik cím: Szerződési öröklés.

250. §. Az öröklési szerződés és megkötése.

I. Öröklési szerződés alatt halálesetre szóló olyan, kétoldali jogügyletet értünk, amelyben az egyik fél javára, vagy kölcsönösen mindkét fél részére, avagy harmadik személy javára örökség- vagy hagyományrendelés történik.

Az öröklési szerződésnek ez a fogalmi meghatározása jóformán az általános alapelveken nyugszik, mert az 1876: XVI. t.-cz. 33. §-a mindössze ennyit mond róla: »Öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékek tekintetében csak azon esetben érvényesek, ha a jelen törvényben az írásbeli magánvégrendelet, a közvégrendelet, vagy a közjegyzőkhöz letéteményezett írásbeli magánvégrendeletre előírt alaki kellékekkel készítettnek. A 13. §. azon rendelkezése, mely szerint egy okiratba több végintézkedés nem foglalható össze, öröklési szerződésekre nem alkalmazandó.«¹

E törvény szerint bárki köthet ugyan öröklési szerződést (Dt. u. f. XX. 13., XXVIII. 295.), idegenek azonban ritkán élnek ezzel a joggal. Legtöbbször házastársak közt jön létre ilyen szerződés, még pedig sok esetben házassági szerződéssel kapcsolatban; amely ilyenkor egyúttal öröklési szerződés is (l. fentebb 94. §.).

Az öröklési szerződés halálesetre szóló jogügylet lévén, ren-

¹ Az 1876: XVI. t.-cz. hatálybalépte előtt az öröklési szerződés semmi alakszerűséghez nem volt kötve; az tehát az e törvényben előírt alaki kellékek hiánya miatt meg nem támadható. (Dt. u. f. XVIII. 53., 20., 15.). Az 1876: IV. t.-cz. hatályba lépte előtt létesített, halálesetre szóló ajándékozási szerződés érvényéhez is elég két tanú előttemezése mellett kiállított írás. (Gdt. XIII. 900.).

delkezései élők közt nem érvényesíthetők, hanem csak az egyik, vagy mindkét házastárs halála után. Az öröklési szerződés *önálló öröklési alap* a törvény és végrendelet mellett.¹ Nem kötelezettség az öröklési szerződésben foglalt rendelkezés; nem kötelmi jogviszonyt, nem szerződési vagyoni jogot létesít, hanem valóságos öröklési jogviszonyt; s a végrendelettől csak abban tér el, hogy *egyoldalúan vissza nem vonható*. Az öröklési szerződés ugyanis *kétoldalú jogügylet*; két személy megegyező akaratát foglalja magában. Ebből kifolyólag lényeges kellék, hogy a szerződő felek a nekik szánt juttatást kifejezetten *elfogadják*; e nélkül öröklési szerződés nem jöhet létre. Ebben tér el leginkább az öröklési szerződés a közös kölcsönös végrendelettől, mert mindkettővel egymást részesítik a házastársak, de közös végrendeletnél nem kell elfogadni a részesítést, míg öröklési szerződésnél igen. Ha az elfogadás nem történik meg magában a szerződésben, az nem lesz öröklési szerződés, hanem legfeljebb közös végrendelet.

Öröklési szerződés, éppen úgy, mint a közös végrendelet köthető anélkül is, hogy a felek egymást részesítenék; továbbá részesíthető csak az egyik fél is.

Az előbbi esetben *harmadik személy javára kötött szerződés*, az utóbbiban pedig *egyoldalú öröklési szerződés* forog fenn. De

¹ Ez a szabály kitűnik az 1876:XVI. t.-cikkéből, amely külön fejezetben intézkedik az öröklési szerződésekről és a halálesetre szóló ajánlkozásokról. E tekintetben a Terv. is így rendelkezik; de sokkal következetesebb, mikor csak azok közt engedi meg az öröklési szerződést is, akik közös végrendeletet alkothatnak. A Főelőadomány (IX. 100.) ezt megtoldja olyképpen, hogy a felmenő — mint leendő örökhagyó — szintén köthessen ilyen szerződést a lemenőjével. A tervbe vett újításnak nagy jelentősége van örökbefogadás esetében, mert általa az örökbefogadott teljesebb öröklési joga — ez intézmény eredeti lényegének megfelelően — biztosítható; továbbá akkor, ha a szülők az általuk adott hozományt rokonaikra akarják — leányuknak esetleges végrendeletével szemben — szállítani, hogyha leányuk lemenő nélkül, férje előtt elhalna. V. ö. Terv. 1936—1952. §. és Ind. V. 238—254. I. Kolosváry B.: M. Jogi Lexikon V. 767., Fridvalszky Sándor: M. K. 1902/20., Havas József: M. J. U. 1903/10. és 23., 1905/11., Szerző: Ü. L. 1902/39. Kern Tivadarnak az a nézete (Fodor: Magánjog, V. köt. 441.) egyedül áll az irodalomban, hogy az öröklési szerződés nálunk nem önálló öröklési cím, hanem szerződésileg visszavonhatatlanná tett végrendelet.

örökösül vagy hagyományosul ugyanazon szerződésben mindkét fél is szerepelhet. Ez a *kölcsönös vagy kétoldalú öröklési szerződés*, amelybe harmadik személynek szánt juttatás is foglalható.

Az öröklési szerződésbe foglalt másfajta intézkedést (pl. gyámrendelés, kirekesztés, végrendeleti végrehajtó kinevezése), valamint az egész szerződést akkor, ha az öröklési szerződés kellékének nem felel meg, de a végrendeletnek igen: végrendeletnek kell tekinteni (*conversio*).

II. Öröklési szerződés csak *abban az alakban köthető*, mint az 1876:XVI. t.-cz. 33. §-a előírja; ennél fogva szóbeli vagy pedig kiváltságos formában öröklési szerződés nem jöhet létre.¹

Az örökhagyónak *személyesen* kell ezt a szerződést megkötnie; s ha nem önjogú, gyámhatósági jóváhagyás szükséges. (C. 3934/1903.). De az egyoldalú öröklési szerződés még így is semmis lenne, mert lényegileg ajándékozás (1877:XX. t.-cz. 20. és 133. §.).²

251. §. A szerződési öröklés jogi természete és hatásai.

I. A szerződési öröklés a végrendeleti örökléssel lényegileg, különösen pedig végeredményében azonos. Mindkettőnél az örökhagyó végintézkedése érvényesül a törvényi öröklés szabályaival szemben.

Ennél fogva az öröklési szerződés anyagi kellékeire és tartalmára nézve *a végrendelet szabályait kell megfelelően alkalmazni*.

Ezek a szabályok kötelezők szerződési utóörökös nevezésénél is; valamint kétségtelen, hogy az öröklés általános szabályai szintén alkalmazandók; miből kifolyólag a szerződésben kinevezett örökösnek vagy hagyományosnak meg kell érnie a megnyílást (Dt. III. f. VIII. 112.); s ha előbb hal meg, a részesítés elesik, hacsak az ő leszármazói kinevezetteknek nem tekintendők; amikor is a részesítés, hallgatólagos helyettesítés alapján, rájuk száll. Különben pedig áll az az alapelv, hogy a meg nem nyílt öröklési jog itt sem örökíthető át.

Az öröklési szerződés hatálybaléptére nézve szintén azok az

¹ Osztályegyezség is lehet öröklési szerződés. L. 214., 236. §., *Groschmid*; Fejezetek I. 102.

² A Terv. 1939. §-a és a Főelőadmány (IX. 105.) szerint csak önjogú személy köthet öröklési szerződést.

elvek irányadók, amelyek a közös végrendeletekre vonatkoznak, s amelyeket a 248. §-ban II. alatt fejtettünk ki.

II. Az öröklési szerződés annyiban köti az örökhagyót s annyiban megszorítja végintézkedési szabadságát, hogy a kinevezett örökös vagy hagyományos hátrányára *újabb végintézkedést nem tehet* (C. 5737/1888., Dt. r. f. XII. 8., u. f. XIV. 187.). Olyan végintézkedések azonban, amelyek a részesített jogát nem sértik, pl. amelyek utóbb szerzett vagyonról szólnak, vagy pedig végrendeleti végrehajtót, gyámot neveznek stb., érvényesek; valamint a sérelmes intézkedések is hatályba léphetnek, ha a szerződés utóbb hatálytalanná válik, pl. mert sikeresen megtámadják, vagy kiesik a részesített személy.

Ez a szabály csak az utóbb említett végintézkedésre vonatkozik; míg az *öröklési szerződés megkötése előtt* tett végintézkedés érvényessége tekintetében a 243. §. 4. pontjában kifejtett alapelvek irányadók.

Köti továbbá az örökhagyót az öröklési szerződés annyiban is, hogy *az egyoldalúlag rendszerint visszavonhatatlan*.

III. Az öröklési szerződésnek itt jelzett gátló hatása csak halálesetre érvényesül, s az *élők közti szabad rendelkezési jogot egyik félnél sem korlátozza* (C. 3002/1894.). Ennélfogva az örökhagyó csak végintézkedést nem tehet olyant, amely sérti a részesített érdekeltet, de élők közt vagyonával szabadon rendelkezhetnek. Legfeljebb kötelmi erővel mondhat le erről a rendelkezési jogról, mert a lemondásnak dologi hatálya sohasem lehet.

Hogy azonban az élők közti szabad rendelkezési joggal a részesítettnek öröklési várományát meg ne lehessen hiúsítani, hogy tehát az öröklési szerződést ki ne lehessen játszani: kétségtelen, hogy *a részesített személynek gazdagodási keresete van* a megajándékozott ellen, ha az ajándékozás célja az öröklési szerződés meghiúsítása volt. Az ajándékozás dologi hatálya azonban meg nem támadható (épp úgy, mint a kötelesrészénél); s csupán kötelmi védelmet élvezhet a részesített. Ez is csak akkor vehető igénybe, ha mindkét előfeltétel (1. a részesített sérelme az ajándékozás folytán, és 2. az ajándékozás dolosus volta) fenforog, s ha mindkettőt bebizonyítja a részesített; ami nem egyszer igen nehéz feladat lesz, kivált, ha még visszterhes elidegenítésbe is

van burkolva az ajándékozás. A visszakövetelési jog a rendes elévülési idő alatt érvényesíthető.

Az itt biztosított jog azonban csak a szerződés megkötése után történt ajándékozással szemben és az öröklés megnyílása után érvényesíthető.

Az örökhagyó életében semmi védelmi eszköze nincs tehát a részesítettnek; csak, ha pazarló volna az örökhagyó, kérhetik a házastárs s a fel- vagy lemenő rokon, valamint a teljes elszegényedés veszélye esetén az árvaszéki ügyész a gondnokság alá helyezést, úgy a veszély valószínűsítése esetén zárlatot és ennek tilkvi följegyzését; (1877:XX. t.-cz. 31., 1885:VI. t.-cz. 4. §.); továbbá a kötelesrészes zárlatot kérhet (I. T. Sz., I. rész 4. §., 1881:LX. t.-cz. 254. §.); míg a harmadik részesített személynek ez a védelmi eszköze sincs meg.¹

252. §. Az öröklési szerződés hatálytalanítása.

I. Az öröklési szerződés hatályon kívül helyezése tekintetében alapelv, hogy azt egyoldalúan rendszerint nem lehet eszközölni, sem mindkét fél életében, sem az egyiknek a halála után. Ebből az elvből kifolyólag itt is meg kell engedni, éppen úgy, mint a közös végrendeletnél, hogy maga *az örökhagyó szintén megtámadhassa* az öröklési szerződést, ha annak alkotásakor szerződési akarata hiányos volt.

II. Szólni kell még *az öröklési szerződés visszavonásáról*. E tekintetben különbség van *kétoldalú* és *egyoldalú* visszavonás közt.

a) Az elsőnek semmi *korlátja nincs* és különös alakszerűség sem kívántatik hozzá. Ha a fél nem önjogú, a visszavonáshoz gyámhatósági jóváhagyás kell. Érvénytelen ilyen esetben is az egyoldalú öröklési szerződés visszavonása; ha csak utólagosan nem hagyja helyben az önjogúvá lett személy.

Nem tesz különbséget sem az, hogy egyszerű-e vagy kölcsö-

¹ Legfőlebb a gyámhatóság által utasíttathatja az árvasz. ügyészt a gondnokság alá helyezés kérelmezésére (1885:VI. t.-cz. 4. §.).

Ha az örökhagyó meg is engedte volna a várományi jog telek-
könyvi bejegyzését, amit a Lfi. (4377/1875. szám alatt) lehetségesnek
tartott, az újabb judicatura (C. 9516/1895.) azonban nem: az élők közti
szabad rendelkezés korlátlanul fennáll.

nös-e az öröklési szerződés, sem az, hogy harmadik személyt is részesítettek-e. Vagyis, amint a részesítéshez nem kell a harmadik személy beleegyezése, éppen úgy a részesítés visszavonásába sem szólhat bele, ha a felek azt közösen elhatározták. Kivétel az az eset, ha *a harmadik személy hozzájárult* — bármilyen alakban — az öröklési szerződéshez, mert ilyenkor az ő beleegyezése is szükséges a visszavonáshoz (C. 6760/1887., 2074/1891.).

Ha a megszüntető szerződést később megszüntetik a felek, az öröklési szerződés újból érvénybe lép.

b) Egyoldalú visszavonásnak három esetben van helye:

1. Ha a visszavonás jogát fentartotta magának a fél. E fentartás a végintézkedés szabadságát kiterjesztvén, föltétlenül meg kell engedni. A fentartott visszavonás gyakorlása az egész szerződést hatálytalanná teszi, ha ez kölcsönös volt; ha pedig egyoldalú volt, csak a kifejezetten visszavont rendelkezés lesz hatálytalan.

2. *A visszavonási jog fentartása nélkül* is visszavonható az öröklési szerződésben tett intézkedés, ha a részesített személy a szerződés megkötése után *olyan cselekményt követett el*, amely miatt kitagadásnak volna helye.

A visszavonás csak a sértő személylyel szemben gyakorolható; s az ő cselekménye miatt más részesítése visszavonásának helye nincs. Ha a visszavonás jogát fentartotta az örökhagyó, s emellett súlyos sérelem is esik rajta a részesített személy részéről, mindkét visszavonás gyakorolható.

A súlyos sérelem elenyészik *megbocsátás* által.

A súlyos sérelem esetei a kötelesrésznél tárgyaljuk (l. alább VI. czím).

A súlyos sérelem miatti visszavonás csak azt az intézkedést teszi hatálytalanná, amelyre vonatkozik; ennélfogva lehetséges, hogy a sértett fél örököl a sértő után, de viszont nem; valamint az is lehetséges, hogy az ártatlan harmadik személyek megkapják a kikötött részesítést, a sértő fél pedig nem.

A szerződés megkötése, illetve megerősítése előtt elkövetett súlyos sérelem miatt nem vonható vissza az öröklési szerződésnek a sértő félre vonatkozó intézkedése, hanem legfeljebb hatálytalanítható.

3. Egyoldalú visszavonással lehet végül élni akkor is, ha

csak az egyik fél tett harmadik személy javára intézkedést az öröklési szerződésben, a nélkül, hogy a részesített utólag hozzájárult volna.

III. Házastársak öröklési szerződése *egészen megszűnik*, ha a házasságot érvénytelenítik, felbontják, ha a felek ágytól és asztaltól elváltak; továbbá ha a szerződést *megtámadás* útján hatálytalanítják;¹ ha valamelyik félnek utóbb leszármazója születik, vagy annak létezése később derül ki;² végül ha a részesített személy kiesik (C. I. G. 289/1896.); de az utóbbi esetben az egyoldalú rendelkezések megállanak.

¹ I. 250. §. utolsó jegyz.

² Az utólagos törvényesítésnek vagy a később történt örökbefogadásnak nem lehet ezt a hatályt tulajdonítani; mert akkor egyszerűen lerontható lenne általuk az öröklési szerződés.

Ötödik cím: Halálesetre szóló ajándékozás.

214. §. A halálesetre szóló ajándékozás fogalma, alkotása, jogi hatálya és visszavonása.

Halálesetre szóló ajándékozás alatt azt az, egyoldalú szerződést értjük, amelynél fogva az ajándékozó saját hagyatéka rovására másnak, ingyenes vagyoni előnyt ígér, s a másik azt, mint ingyeneset, elfogadja.

Ezt az intézményt az 1876: XVI. t.-cikknek a 250. §-ban már idézett 33. §-a szabályozza, amit kiegészít még e törvény 35. §-a, mikor így szól: »A végrendeletek és halálesetre szóló, de visszavonható ajándékozások szó- vagy írásbeli kifejezett visszahúzásának érvényességéhez ugyanazon alaki kellékek kívántatnak meg, melyek azoknak megtételére a jelen törvényben megszabva vannak. A visszavonás vagy megszüntetés egyéb módjára nézve a fennálló jogszabályok érintetlenül hagyatnak.« Továbbá a 34. §., amely a külföldön alkotott e fajta szerződésről kimondja, hogy az érvényes akkor is, ha az illető ország jogszabályainak, amelyben keletkezett, megfelel.

Ebből a, csekély tételes rendelkezésből is kifejthető azonban az egész intézmény lényege, ha azt a közönséges ajándékozással összevetjük.

Első szabály, hogy amaz halálesetre szóló, ez élők közti jogügylet; minek következtében fogalmi kellék az előbbinél, hogy *az ajándék tárgyát ne adják át az örökhagyó (ajándékozó) életében*; míg emennél reális átadás nélkül csak követelési joga van a megajándékozottnak az ajándéktárgyra, illetve a szerződés teljesítésére nézve. Ha tehát halálesetre szóló ajándékozási szerződést kötöttek is a felek, de az ajándéktárgyat életében átadta az ajándékozó, nem ez a jogügylet, hanem közönséges ajándékozás jött létre (kassai tábla G. 82/1897., szegedi tábla G.

156/1897.). Ugyanez a döntés akkor, ha a megajándékozott azonnal bekebelezteheti saját javára a tulajdonjogot, még ha az ajándékozó halála után léphetne is birtokba (C. 3690/1903. s. Mdt. VII. 581.).

Mindkét jogügylet szerződés lévén, ha az ajándékozott *nem fogadta el*, nincs ajándékozás; csupán ígéret vagy ajánlat az ajándékozó részéről, esetleg végrendeleti juttatás.

A halálesetre szóló ajándékozás alakszerű, *ünnepestes jogügylet*, amely akkor érvényes, ha az írásbeli magánvégrendelet, a közvégrendelet, vagy a közjegyzőhöz letett írásbeli magánvégrendelet formáságainak megtartásával kötötték; továbbá ha az ajándékozáshoz és a végrendelezéshez szükséges anyagi érvényességi kellékek mind fenforognak.

A halálesetre szóló ajándék *jogi hatályára* nézve a végrendeleti és szerződési öröklés szabályait kell egyébként alkalmazni. Ennek okából *az ajándékozót túl kell élnie a megajándékozottnak* (C. I. G. 289/1896.), s a megnyíláskor fenn kell forogniok a többi öröklési előfeltételeknek is.

A halálesetre szóló ajándékozás — a visszavonhatás jogáról való lemondás esetét kivéve — *visszavonható*, ha *kitagadás* esete forog fenn, vagyis ha a megajándékozott vastag hálátlanságot követett el. (Gdt. II. 895.); e mellett *ki lehet kötni a visszavonás jogát*, amikor is a kikötés tartalma szerint élhet vele az örökhagyó.¹

A *kifejezett visszavonás*, az 1876:XVI. t.-czikk 35. §-ának helyes magyarázata szerint, csak olyan alakszerűség mellett érvényes, amilyenben halálesetre szóló ajándékozási szerződés köthető; minélfogva a szóbeli kifejezett visszavonás érvénytelen. A visszavonás többi módjaira nézve a végrendeletnél előadottak irányadók (I. 243. §.).

A halálesetre szóló ajándékozás illetén felfogása felelően meg csak tételes jogunknak,² kétségtelen, hogy hagyatéki eljárás-

¹ Nem fogadható el a Curiának az a nézete, mintha minden halálesetre szóló ajándékozás korlátlanul visszavonható lenne, kivéve azt az esetet, ha a visszavonhatatlanságot szerződésileg kikötötték (Mdt. VII. 579.). Ez a nézet a szerződések alaptételeivel ellentétes, amelyek szerint minden szerződés köti a feleket, s az egyoldalú visszavonásnak csak kivételes esetekben lehet helye. Kimondta később a C. a visszavonhatatlanságot azzal, hogy ez a szabály. (Gdt. XIII. 899.).

² Tisztult jogi felfogás szerint a halálesetre szóló ajándékozás sem-

rás alá esik a halálesetre szóló ajándék is; minélfogva pl. az ajándékozott telekkönyvi jog átszállása — a szerződés és az ajándékozó halotti anyakönyvi kivonata alapján — a telekkönyvi hatósághoz intézett kérelemre be nem kebelelezhető (Mdt. VII. 581.). Továbbá itt nem is fordulhat elő az az eset, mint az egyszerű ajándékozásnál, hogy a kötelesrészes, az özvegyi jogra jogosult nő, vagy az örökhagyó hitelezője megtámadni legyenek kénytelenek az ajándékozást; mert az ajándék a tiszta hagyatékából jár csak ki úgyis és a kötelesrészes után következik.¹

miben sem különbözik bármilyen más, föltételhez kötött ajándéktól. *A túlélés föltétele van itt kikötve*, amely ha meghíúsul, megszűnik az ajándékozási szerződés, éppen úgy, mintha más föltételt tűztek ki, s ez híúsul meg. Ennélfogva az ajándékozást nem lehetne öröklési jogcímzé tenni. (V. ö. *Menyhárt* Gáspár: Jogcselekmények hatálytalanságáról cz. m. 77. l., Szerző: Ü. L. 1902/39.). A Tervezet is helytelen nyomon jár ennek okából, mikor azt mondja az 1952. §-ban, hogy „a halálesetre szóló ajándékozássra, ha élők közt foganatosítják, az ajándékozási szerződés; ellenkező esetben a végrendekezés szabályai alkalmazandók.“ Ezzel szemben azt ajánlottuk az id. cikkben, hogy a túlélés föltételéhez kötött ajándékokra nézve csak szigorúbb alakszerűségeket kellene előírni s nem volna szabad halálesetre szóló jogcímeképpen szabályozni a magánjogi codexben.

¹ A C. szakított egy ízben ezzel a felfogással, s az egyoldalú ajándékozási ígérettől eltekintve, amely egyenlő szerinte a hagyományrendeléssel s ennélfogva csak a hagyatéki eljárás során érvényesíthető, a halálesetre szóló ajándékozást az örökhagyó terhének tekintti, amely a hagyatéki eljárásra való tekintet nélkül azon a módon érvényesíthető, mint bármely más hagyatéki követelés. (C. 7291/1905., J. 1906/1.).

Hatodik czím: Kötelesrész.

254. §. A kötelesrész fogalma.

I. A kötelesrészes intézménye azon a megfontoláson alapszik, hogy vannak a rokonság körében hozzánk közelálló, olyan személyek, akikre vagyonunkból — kivéve a jogszerű kitagadás esetét — föltétlenül kell juttatnunk legalább azt a minimumot, amelyet, az esetek átlagos sajátosságaihoz képest, ilyen, el nem vonható jutalékul részükre a tárgyi jog megállapított. A vérség ótalma, a szeretet, a legszűkebb családi kör bensősége, a legközelebbi rokonok összetartozandóságának elevenebb érzete kívánják ezt meg, mint természetes és indokolt gondoskodást; amely gondoskodás az *örökhagyó végintézkedési szabadságának materiális korlátjaképpen jelentkezik* ugyan, de amelyet minden jogrendszerben megengedhetőnek tartottak, szemben a legközelebbi rokonoknak közérzületünk szerint föltétlenül megvéendő öröklési igényeivel.

A *kötelesrész* az a törvényes minimum tehát, amelyet az arra jogosítottaknak a hagyatékból feltétlenül juttatni kell.

Azokat a személyeket, akiknek ehhez a minimumhoz való jogát a kirekesztés és megcsorbítás ellen megvédi a tárgyi jog, *kötelesrésze*re jogosítottaknak nevezzük.

Az örökhagyót a kötelesrészesekkel szemben nemcsak az ú. n. *hátrahagyási kötelezettség* terheli, nemcsak valamelyest tartozik juttatni nekik a hagyatékból, hanem törvényileg meg van szabva az a mérték is, amelynél kevesebbet nem hagyhat számukra; mert különben a juttatott értéknek a kötelesrész erejéig való kiegészítését követelhetik a jogosultak, vagyis a törvényben biztosított joguknak föltétlenül érvényt szerezhetnek. Így az örökhagyó akaratát végeredményben mindig korlá-

tolja a kötelesrész; ha csak az erre jogosultakat törvényes okból ki nem tagadhatja.

II. Az örökhagyó végintézkedési szabadságának korlátozása nem új a mi jogunkban. Nem volt megengedve a végrendekezés az ősi vagyonra nézve; sőt a szerzeményből egymást az apa és fiú csak akkor zárhatták ki, ha az apa a fiút, vagy a fiú az apját osztályra kényszeríthette (Hk. I. r. 53. cz. 8. §.); végül a vérséget ótalmazta az a szabály, hogy a szerzeményből tartást kapott a keresetképtelen rokon.

Az I. T. Sz., I. r. 4., 7. és 8. §-aiban van a kötelesrész intézményének alapja letéve, amelyet aztán a szokásjog fejlesztett tovább és módosított is bizonyos vonatkozásban.¹⁾

255. §. A kötelesrészre jogosított személyek.

I. Kötelesrész jár a leszármazóknak és a szülőknek.

Ezt a szabályt kimondja először is az I. T. Sz., I. rész 7. §-a, mikor így szól:

»A végrendekezési jog, leszármazó egyenes örökös és szülők nemlétében, minden öröklött és szerzeményi vagyonra kiterjed; ha azonban *leszármazó egyenes örökösök* vagy életben levő *szülők* vannak, a végrendelet ezek *törvényes osztályrészét* nem érintheti.

E törvényes osztályrész felét teszi annak, amit a leszármazó örökösök az örökhagyó után ennek végrendelet nélküli halála

¹ A Terv. (1935—1982. §., Ind. V. 284—341.) felállítja, a leszármazó és szülő kötelesrésze mellett, a házastársi és özvegyi kötelesrészt. Amazt nem ismeri a mai jog; emezt ellenben, mint özvegyi jogot, ismeri, sőt quasi-kötelesrészképpen biztosítja is (l. fentebb 227. §.). A Főeladmány (IX. 181—236.) még tovább megy, amennyiben pl. a nagyszülőnek is ad valamelyes kötelesrészt; a kötelesrészt több esetben szükségörökössé teszi s az ajándékozás miatt kötelesrészt az élő jogtól sok tekintetben eltérően szabályozza.

V. ö. *Grosschmid*: Magánjogi tanulmányok I. 317—524. II. 499—588., *Barna, Suhayda és Bozóky* ért. a kötelesrészről, továbbá *Katona*: 35. §-nál id. m. 39—171. l., *Zlinszky* Inare (J. K. 1872. évf.), *Fenyiczkey* Gábor és *Teleszky* István (u. o. 1883.), *Róth* Ferencz (u. o. 1885.), *Pajor* Ernő: M. Jogi Lexikon V. 66., *Jancsó* György (J. K. 1884/19.), *Bánffay* Simon (J. 1887/52.), *Jellinek* Artur (Ü. L. 1890/1.), *Petrovics* Lajos (M. J. U. 1903/3.), *Mangold* Ármin (J. K. 1903/15. és Szerző (J. 1897/46., Ü. L. 1898/9., M. K. 1902/46.) cikkei.

esetére örökölnének. A végrendelet tehát erre nézve semmis; s a leszármazó egyenes örökösök, ezek nem létében pedig az életben levő szülők ezen felerésznek kiegészítését követelhetik.

E szabály alól csak a Hk. I. R. 52. és 53-ik czímeiben foglalt esetek képeznek a *kitagadhatásra* nézve kivételt.

Kitűnik továbbá az I. T. Sz., I. rész 4. és 8. §-aiból is, amelyek az ajándékozás korlátozásáról és az ajándék miatti kötelesrészről intézkednek, hogy leszármazók és szülők a kötelesrésze jogosítottak.

Az itt idézett 7. §-t nem fogadta el változatlanul a judicatura, hanem a következőleg módosította, amit alább fogunk bírói ítéletek felhívásával kimutatni. Először is a »törvényes osztályrész« kifejezés helyett meggyökeresedett a »*kötelesrész*« elnevezés; továbbá: nem természetben, hanem értékben, tehát *pénzben jár mindig a kötelesrész*, ami a »*kiegészítés*« szóból is levonható volt; a szülőknek nem jár mindig kötelesrész a *szerzeményből*, mert ha házastárs maradt, csak az *ági vagyonban* törvényi örökösök; végül a kötelesrészt sértő végintézkedés *nem „semmis“*, hanem csak kiegészítés követelhető vele szemben.

1. *A leszármazók* — még pedig *in infinitum* — abban az esetben jogosultak kötelesrésze, ha végintézkedés hiányában *törvényi örökösei lennének az örökhagyónak*.¹ Kötelesrészüi *törvényi örökrészüik értékének fele illeti őket*.²

¹ Ezt *Grosschmid* (Magánjogi tanulmányok II. 367.) így fejezi ki: „A kötelesrésze jogossága függési viszonya a törvényes örökösödésre hivatottsághoz.“

² Hogy a kötelesrész csak pénzben követelhető és adható ki, egyéb bírói döntések mellett (pl. Lfi. 10,387/1873., Dt. III. f. IV. 110., XVII. 126.), kitűnik a 43. sz. curiai döntvény indoklásából és az 1894:XVI. t.-cz. 77. §-ából, amely szerint „a követelt összeg . . . biztosítandó“. Ezen az alapon mondhatjuk, hogy *nem szükségörökös* egy kötelesrészes sem; osztályt nem követelhet. Szükségörökös akkor volna, ha az örökrész fele *természetben* járna neki, és ha az örökhagyó egyébként (pl. hagyományyál) nem elégíthetné ki. Ethikailag indokoltabb lenne szükségörökössé tenni a vérség legközelebbi tagjait.

A megnyílás időpontjától a ki nem szolgáltatott kötelesrész jövedelme vagy az ezzel felérő kamat jár a kötelesrészesnek (Dt. u. f. XI. 123., C. 7030/1901.); feltéve, hogy mulasztás nem terheli a késői érvényesítés körül a jogosultat. (Mdt. VII. 625.). De czélszerűségi okok alapján, kivételesen, természetben való átadással is kielégíthető a kötelesrész, ha t. i. az érdekeltek beleegyeznek, vagy legalább is nem ellenzik. (Mdt. VII. 624.).

Nem elég tehát, hogy a törvényi öröklési kapcsolatba tartozzanak a leszármazók, hanem a törvényi öröklési rendben legelől is kell állaniok, olyképpen, hogy *ők legyenek hivatottak törvényi öröklésre*, ha a végintézkedéstől, amely kizárja őket az öröklésből, vagy amely csorbítja törvényi örökrészüket vagy egyébként juttat nekik valamennyit, eltekintünk. Ennélfogva aki a leszármazók közül abban a konkrét esetben nem hivatott a törvényi öröklésre vagy azért, mert a törvényi öröklési rendben *előtte álló leszármazó kizárja őt*, vagy pedig azért, mert *kiesett* (érdemetlen, öröklőképtelen, lemondott a kötelesrész fentartása nélkül az öröklésről, kitagadta az örökhagyó), *az kötelesrészt nem igényelhet*. Ha a *lemondás* a lemondó törvényi örökös leszármazóira is kiható erővel történt, ezeknek sem jár kötelesrész; de a kiesés egyéb eseteiben a kiesett leszármazói lépnek az ő helyébe (képviseleti jog). Ha azonban a távolabbi *leszármazók felmenője megkapta a kötelesrészt* (pl. életében kielégítették, elfogadta a végrendeleti juttatást), a távolabbi leszármazók nem jogosultak kötelesrészre, mert egy törzs ezt is csak egyszer igényelheti (*törzsegységi rendszer*).

Hogy mely leszármazók vannak kötelesrészre jogosítva, nem kell felsorolni: ugyanazok, akik törvény alapján örökölhetnének (I. 223. §.). Ennek következtében nem jár kötelesrész pl.: a kir. leirat által törvényesített gyermeknek az anya és apa felmenői után; a törvénytelen gyermeknek az apa, továbbá az apai és anyai felmenők után; sőt, ha törvényes gyermek is maradt, kétséges volt, kaphat-e a törvénytelen gyermek az anyja hagyatékából kötelesrészt (az 5444/1886. és 1474/1898. sz. curiai ítélet szerint: nem), de amióta a Curia a 79. sz. döntvényben a törvénytelen gyermeknek anyja utáni törvényi öröklési-jogát törvényes leszármazók létezésére is megállapította, azóta *jár* neki kötelesrész is; végül a törvényesített és örökbefogadott gyermek kötelesrésze nem sértheti a törvényes vagy előbb örökbefogadott gyermekeknek kötelesrészét; hacsak ezek is hozzá nem járultak a törvényesítéshez, illetve az örökbefogadáshoz.

2. *Az örökhagyó szülője* — apa és anya — akkor jogosult kötelesrészre, ha végintézkedés hiányában ő lenne a törvényi örökös; s kötelesrészül illeti annak az értéknek a fele, amelyet törvény alapján örökölne. A jogosultság alapja itt is *a törvényi öröklésre való hivatottság*; ha tehát nem lehetne a szülő törvényi

örökös (pl. az örökbefogadó szülő vagy a törvénytelen gyermek atyja), kötelesrészt sem kap.

Mint hogy azonban a szülők törvényi öröklése a szerint változik, hogy van-e hitvestársi öröklésnek helye vagy nincs, mert az előbbi esetben a szerzeményt a hitvestárs örökli, s csak az ági vagyon szállhat a szülőre, míg az utóbbi esetben a szülők öröklik az egész hagyatékot; a szülő kötelesrésze is a szerint lesz más és más, hogy e két eset közül melyik forog fenn.

Ha hitvestársi öröklésnek van helye, a szülő csak az ági örökség felének értékét kapja kötelesrészlül (Dt. r. f. XV. 93.); még pedig mindegyik szülő a reá nézve áginak tekintendő vagyonból;¹ ha nincs ági vagyon, egyik szülőnek sem jár kötelesrész; ha pedig csupán egyik szülőre nézve van ági vagyon, csak ő kaphat kötelesrészt (Dt. u. f. XIV. 211.).²

Ha ellenben nincs hitvestársi öröklésnek helye, az egész hagyaték feleértéke lesz a szülői kötelesrész (C. 1459/1887., 1448/1900.);³ a részesedés mértékére nézve az határoz, hogy törvényi öröklési joguk milyen. Ha szerzemény az egész hagyaték, egyenlő a két szülő kötelesrésze; ha pedig szerzemény mellett ági vagyon is van, a szerzeményi értékben egyforma ugyan a kötelesrészüik, de az ági vagyonból csak az a szülő igényelhet kötelesrészt, aki az ági vagyonban is örökölné; végül ha tisztán ági a hagyaték, lehet, hogy az egyik szülőnek nincs kötelesrésze igénye.

Ha a kötelesrésze jogosult szülő kiesett, leszármazói (tehát

¹ A szülők által adott kiházasítási ingókból, mint ági vagyonból, mindkét szülő egyenlő arányban kérhet kötelesrészt, ha házastárs maradt (C. 5432/1902.).

² Amikor a gyermek hagyatékában két ágról eredt vagyon csak részben van meg, s így a szülők csak aránylagosan örökölnének, a kötelesrész is csak az aránylagosan megállapítandó ági vagyonnak fele lesz. (Mdt. VII. 612.).

³ Megjegyzendő azonban, hogy ez a nézet vitás és ellentétes curiai döntések vannak, pl. Lfi. 3971/1870., C. 2620/1884. Iróink álláspontja a szöveggel egyezik; csak *Tomcsányi Mór* (Törvénytudományi csarnok IV. évf. és *Matlekovics* (210. §-nál id. m. 33. l.) tanította, de még 1862-ben, illetve 1864-ben, hogy a szülőknek akkor is jár kötelesrész a szerzeményből, ha házastárs maradt, sőt ha reá hagyta is végrendeletileg a szerzeményt az elhalt házastól. A Terv. indokolása (V. 298. l.) szerint „gyakorlatunk azt a hajlamot mutatja, hogy a szülő kötelesrészét csakis az ági vagyonra szorítsa“.

az örökhagyó testvérei nem igényelhetnek kötelesrészt még a reájuk nézve ági vagyonból sem; vagyis ha öröklésre jogosult szülő nincs, az egész hagyatékra szabadon rendelkezik halála esetére az örökhagyó; míg ha ilyen szülő van és nem esik ki (de nincs sem leszármazó, sem házastárs), az örökhagyó végintézkedési szabadsága az egész hagyaték fele tekintetében korlátozva van, mert a szülői kötelesrész erre terjed ki.

Ha házastárs maradt, és a hagyaték felénél nagyobb az ági érték, kötelesrészül csak a hagyaték felének az értéke jár; mert a hagyaték felére az örökhagyónak minden körülmények közt szabad végintézkedési joga van; s ennél fogva akkor, ha mindkét szülőnek kötelesrésze a hagyaték fele értékéből ki nem kerül, aránylagos leszállításnak van helye.

Ha a szülő azért lenne törvényi örökös, mert az örökhagyó a leszármazóit kirekesztette, vagy ezek az örökséget visszatartották, de megkapták kötelesrészüket, a szülőt nem illeti kötelesrész; ha azonban az összes leszármazókat kitagadta az örökhagyó, vagy ha ezek egyéb ok miatt estek ki, a szülő követelheti kötelesrészét.

II. Végül meg kell jegyezni, hogy a kötelesrész bizonyos személyt illet ugyan, de ha erre megnyílt, örököseire is átszáll a kötelesrész iránti követelés, ha ő jogának érvényesítése előtt meghal (43. sz. curiai döntv.). Vagyis a kötelesrész az átörökíthető vagyonjogok közé tartozik.¹ Az átörökítés tekintetében teljesen mindegy, vajjon az ő örököse, ha a kötelesrészes kiesett volna, kötelesrésze jogosult lett volna-e az előbbi örökhagyóval szemben; továbbá, hogy törvény vagy végintézkedés alapján lép-e föl. Átruházható továbbá a kötelesrész élők közti jogügylet (pl. engedmény, adásvétel, ajándékozás stb.) útján is (Mdt. VII. 611.).

Minthogy azonban a kötelesrész személyes jellegű követelés, a kötelesrészsre, továbbá a kötelesrész kiegészítése iránti igényre

¹ A kötelesrésznek kötelmi jogi jellege is lévén (mert pénzkövetelés), nem-követelése és egyoldalú nyilatkozat által nem szűnik ugyan meg, hanem elengedési szerződés kell hozzá; mégis ha bebizonyul, hogy a kötelesrészes azzal a szándékkal volt utolsó órájáig, hogy a kötelesrészt nem érvényesíti, helyes lesz a döntés, hogy az örököse sem érvényesítheti azt. (V. ö. Grosschmid: Magánjogi előadások I. 788. és Jancsó György: J. K. 1889: 152.).

csak akkor lehet végrehajtást foganatosítani, ha a kötelesrészhez, illetve annak kiegészítéséhez való jogát valamilyen módon érvényesítette a kötelesrész (C. G. 610/1900. Dt. III. f. XII. 17., XVII. 48., pozsonyi tábla I. G. 17/1900.); van azonban ellentétes döntés is (pl. C. 777/1900.).¹

256. §. A kötelesrész kiszámítása.

A kötelesrész mennyiségének megállapításánál két tényezőnek van döntő szerepe:

1. milyen vagyont fogadunk el a számadás alapjául; és
2. a törvényi örökösök közül kiket veszünk figyelembe a törvényi öröklési hányad megállapításánál.

1. Úgy a leszármazók, mint a szülők kötelesrészét *a tiszta hagyaték*ból kell kiszámítani (Dt. u. f. XIV. 117.). Ennek okából: a hagyatékba tartozó összes javak megbecsülendőek, illetve a tömeghez számítandók, még pedig abban az állapotban, amilyenben az örökhagyó halálakor voltak, és abban az értékben, amelyet ekkor képviseltek (Dt. III. f. XVII. 140.).

Későbbi gyarapodás (hasznok, gyümölcsök) vagy csökkenés itt figyelembe nem jönnek.

*Az egész hagyaték*² értéke megállapítandó lévén, az örökös-

¹ Ugyanígy *Szladits* (Fodor: Magánjog V. 644.); ellenben *Menyhárt* szerint (Jogselekmények hatálytalanításáról cz. m. 132.) a kötelesrész vagyoni, nem pedig személyhez kötött jog lévén, korlátlanul lefoglalható.

² Egész hagyaték alatt azokat a vagyontárgyakat kell érteni, amelyeket — hogy az optkv. 784. §-ának idevágó kitételével éljünk — „az örökhagyó utódaira szabadon hagyni jogosítva volt”; aminek jelentősége van olyan katolikus és görögkeleti vallású egyházi személyek után megnyíló öröklésnél, akik kötelesrészre jogosult leszármazókat vagy szülőket hagytak hátra. A kötelesrész kiszámításának alapjául itt a javadalomból származó szerzeménynek csupán az a része szolgálhat — az ági vagyonton kívül, — amelyről az illető örökhagyó szabadon végrendelkezhetett. Ennek következtében pl. a kath. érsekek, püspökök, valóságos prépostok és apátok után a javadalmukból eredő szerzemény $\frac{1}{3}$ -ad részéből szabandó ki a kötelesrész; a címzetes püspökök, prépostok és apátok, továbbá a javadalmukat magánkegyúrtól élvező prépostok és apátok, végül a kanonokok, lelkészek és segédlelkészek után pedig a szerzeményből előbb a köteles hagyományok

nél netán beálló *egyesülés* (confusio) nem szolgálhat a kötelesrésznek sem előnyére, sem hátrányára.

A hagyaték értékének megállapítása az 1894: XVI. t.-cz. 41—42. §-ai szerint történik;¹ amelyek pótlásául csak annyit kell megjegyezni, hogy *a bontó föltételhez kötött követelések* számításba veendők, *a felfüggesztő föltételtől függők* pedig a becslésnél mellőzendők; de ha bármelyik föltétel beáll, a kötelesrész és az örökösök közt leszámolásnak van helye, s esetleg visszatérít valamit a kötelesrész, vagy pedig kötelesrésze kiegészítendő lesz.

Harmadik személyek ellen fennálló s már a megnyíláskor *bizonytalan követelések* csak valószínű értékük szerint számíthatók a hagyaték cselekvő állagába.²

Ha a fölvett számítás helytelennek bizonyul, szintén olyan megtérítésnek lesz helye, mint a föltételes követeléseknél kifejtettük.

adandók ki, s a megmaradó vagyontömeg vehető csak számításba a kötelesrész megállapításánál.

Az ünnepélyes szerzetesi fogadalmat tett szerzetesek és apácák után abból a vagyonból adandó ki a kötelesrész, amely szerzetükre szállott. V. ö. *Reiner*: Fodor: Magánjog V. 669. és köv. l. s *Tóth* Lőrincz: Örökösödés az ausztriai általános polgári törvénykönyv szerint cz. m. 180—181. l.

¹ Az itt id. két §. így szól:

41. §. Ingó dolgok kellően körülírandók és megbecsülendők.

Értékpapírok lényeges ismérveik megemlítésével, az örökhagyó elhalálása napján fennállott árfolyam szerint veendők fel.

A követelések az örökhagyó halála napjáig kiszámított hátralékos járulékokkal teljes értékben veendők fel, a behajthatóság akadályainak esetleges megemlítésével.

42. §. Ingatlanok, úgyszintén nagyobb értékű ingóságok megbecslése — amennyiben valamelyik érdekelt fél ezt kívánja — egy vagy több szakértő, más ingók megbecslése egy szakértő által történik. Ha az érdekeltek becslést nem kívánnak, a becsár az 1881: LX. t.-cz. 148. §. első bekezdésének rendelkezéseihez képest (vagyis adóalapon) állapítandó meg. A becsüsöket a leltározó közeg nevezi ki, ha a hagyatéki bíróság már maga nem nevezett becsüsöket. Bíróság székhelyén foganatósítandó becslések eseteiben rendszerint a bíróságnál állandóan alkalmazott becsüsök valamelyike nevezendő ki.

² Az örökhagyó követeléseinek három évnél régebb kamata oly kétes követelésnek tekintendő, melyből mindaddig nem ítéltető meg kötelesrész, míg ki nem mutatják, hogy az az örökös kezéhez befolyt. (C. 7030/1901.).

Ha a hagyaték cselekvő állománya föl van becsülve, le kell vonni belőle a *hagyatéki költségeket és az örökhagyó tartozásait* (1. alább 267. §.); az írott hitbér kivételével, amely, ajándékozás lévén, a kötelesrész terjedelmét nem csorbíthatja (Mdt. I. 166.).

Az ilyképpen kiszámított hagyatéki értékhez hozzáadandók, ha leszármazók kötelesrésze forog szóban: *az osztályra bocsátandó értékek; és úgy leszármazók, mint szülők kötelesrészének kiszabásánál: a betudás kikötése mellett adományozott értékek* (Dt. r. f. XXX. 58., 1. alább 257. és 270. §§.).¹

2. A leszármazók kötelesrészének alapjául szolgáló törvényi örökrészt olyképpen állapítjuk meg, hogy az 1. pont értelmében keletkezett kiszámítási alapot elosztjuk azoknak a személyeknek a számával, akik e hányad megállapításánál a leszármazók közül figyelembe veendők.² Ugyanez az elv irányadó a szülők kötelesrészének megállapításánál akkor, ha az nemcsak az ági vagyona terjed ki, hanem ha mindkét szülő kötelesrésze a szerzeményből adandó ki.

E tekintetben az a szabály, hogy a kötelesrész nagyságának megállapításánál *számításba veendő* az a leszármazó, illetve szülő, aki törvényi öröklésre jogosítva van; akit az örökhagyó a törvényi öröklésből kirekesztett, mert ennek jár kötelesrész; aki lemondott az öröklésről, de a kötelesrésztől nem; és aki az örökséget visszautasította.

Ellenben *nem veendők számításba*: az, aki érdemetlen, öröklőképtelen (még akkor is, ha utólag lett érdemtelenné vagy öröklőképtelenné); aki lemondott az öröklésről;³ aki csak a

¹ A harmadik személyeknek juttatott ajándékozások értéke nem veendő számításba, hanem a megajándékozottak ellen külön léphet föl csak a kötelesrészes (1. alább 260. §.). V. ö. Terv. 1962. §. Az özvegyi jog vagy özvegyi tartás nem hagyatéki teher, s így nem számítható le a hagyaték értékéből. (Mdt. VII. 623.).

² E szabály az egymás mellett kötelesrésztre jogosult leszármazókra vonatkozik, mert az a, törvényesített vagy örökbefogadott lemenő, akinek öröklési joga az előbb rokonságba került lemenők kötelesrészét nem sértheti (1. előző §. 1. végén), a kötelesrészes kiszabásánál eo ipso nem jön figyelembe.

³ A bírói gyakorlatból (Mdt. VII. 613—8.) megállapítható, hogy akár kielégítés fejében, akár enélkül mondott le az örökös, nem veendő számításba; s az előbbi esetben a kiadott vagyonérték sem számítandó a hagyatékhoz. De ha nem az örökhagyó, hanem az örököstársak elé-

kötelesrésztől mondott le; s akitől az örökhagyó a kötelesrészt jogszerűen elvonta (kitagadás). De leszármazók kötelesrészénél vizsgálni kell, nincs-e az ilyenképpen kiesett leszármazónak kötelesrésze jogositott leszármazója; mert ha van, ez lép a helyébe (képviseleti jog); minélfogva a távolabbi leszármazó, mint törzs, számításba veendő (C. 988/1886.); annak az egy esetnek a kivételével, amikor a lemondás a leszármazóra kiható erővel történt; de ekkor nem is jár kötelesrész a távolabbi ivadéknak sem. Ellenben, ha a szülő esik ki ilyenképpen, az ő leszármazói nem lépnek a helyébe, mert azoknak nincs kötelesrésze igényük; de azért a másik szülő ekkor sem kaphat nagyobb kötelesrészt, mint ha vele együtt örökölné a házastársa is.

Ezek a szabályok azon az alapelven nyugszanak, hogy az utóbb beálló változások (az utólagos érdemtelenség és öröklőképzetlenség kivételével) figyelmen kívül hagyandók (pl. a visszautasítás); nehogy a kötelesrészesek jutaléka utólagos változás révén nagyobb legyen, az a kör pedig, amelyre a szabad végintézkedés kiterjedhet, megkisebbedjék. Másrészt azok, akiknek előleges kielégítés nélkül sem járna kötelesrész (érdemtelenség, öröklőképzetlenség, akik lemondtak, s akiktől a kötelesrész elvonatott), nem jönnek számba, nehogy kisebbedjék a jogosultak kötelesrésze s tágíttassék az örökhagyó szabad végintézkedésének a tere.

257. §. A kötelesrészbe való betudás.

A kötelesrész nagysága az előző §-ban jelzett elvek szerint kiszámíttatván, ez abban az esetben, ha a kötelesrésze jogosult az örökhagyótól olyan, élők közti adományt nem kapott, amely osztályrabocsátandó lenne vagy betudandó a kötelesrészbe, korlátlanul fogja megilletni a jogosultat. Ha azonban ilyen adományok által egészben vagy részben ki van elégítve a kötelesrészes, ezek levonandók lesznek a kötelesrészül kiszámított értékből; s csak a fölöslegre terjed a kötelesrész. Teljes kielégítés esetében természetesen semmi sem jut a kötelesrészesnek a hagyatékából; ha többet kapott előre, mint a mennyi köteles-

gítették ki egyik társukat egyezségileg, ez számításba veendő. (C. 6766/1902.).

részul járna neki (*túladomány*), a többletet — föltéve, hogy a többi kötelesrészes megkapja kötelesrészét (l. 260. §.) — nem tartozik visszaadni. Ilyenkor aztán az örökhagyó végrendekezési szabadsága egyáltalán nincs korlátozva a kötelesrészeire jogosítással szemben. (C. 1140/1904.).

Már az eddig előadottakból is láthatjuk, hogy az az érték, amit a hagyatékhöz, mint *osztályrabocsátandó és betudandó értékét* (l. 270. §.) hozzá kell adni, levonandó a kötelesrészből; még pedig minden élők közti adományt az adományozás időpontja szerinti értékben kell a hozzászámításnál és betudásnál is figyelembe venni (Dt. r. f. XXV. 13.).¹

De *a betudásnak harmadik esete is van*. Nevezetesen levonandó a kiszámított kötelesrész összegéből még az is, amit *bármily örökjogi czímen* (mint örökös, hagyományos, halálesetre megajándékozott, helyettes, növekedéjogra jogosult) *kap a hagyatékból* a kötelesrészes;² még pedig abban az értékben, amint ezt a vagyontárgyat a haláleset időpontja szerint fölbecsülték a hagyatékek értékének megállapításánál (Dt. u. f. XI. 66.).

A betudást csak a második helyen említett értékekre nézve kell külön kikötnie az örökhagyónak; míg a másik két esetben az ipso jure következik be. A kikötés az adományozás után is megtehető; s lehet hallgatólagos is.

Távolabbi leszármazó kötelesrészébe betudandó az is, amit előzője, akinek helyére lépett, betudás kikötése mellett kapott az örökhagyótól, vagy amit az előzője osztályra tartozott volna bocsátani (törzsegységi rendszer).

Ha akár a miatt, hogy van-e betudásnak helye, akár a betudandó érték s így a kötelesrész nagysága miatt per folyik, az tartozik bizonyítani, hogy mit és mennyit kapott a kötelesrészes, aki a betudást eszközölni akarja (Dt. u. f. VIII. 29.).

¹ Az előre kapott érték után kamat nem számítható. (Dt. u. f. XI. 40.).

² Amit mástól kap a kötelesrészes, tehát pl.: a conditionis implendae causa juttatás; továbbá amit a hagyatékból kap ugyan, de mint az örökös vagy hagyományos örököse; végül az 1848-ig történt ajándékozás értéke, mert akkor magánjogunk a kötelesrészt nem ismerte, nem számíthatók be a kötelesrészbe.

258. §. A kötelesrész hátrahagyása.

I. A kötelesrészes nem lévén szükségörökös, örököszt természetben nem követelhet, hanem csak bizonyos értéket. Ebből kifolyólag nincs se végrendekezési, se ajándékozási tilalom megállapítva a kötelesrészesek javára; és teljesen *az örökhagyótól függ, miképpen elégíti ki a kötelesrészt*. Rendelhet a kötelesrészesnek végintézkedésében örökséget, hagyományt, halálesetre szóló ajándékot; vagy pedig a törvényi örököszt korlátozhatja, minélfogva végintézkedés és törvény alapján együttvéve is kapható a jutalék.

De a kötelesrész, mint törvényes minimum, *sértetlenül adandó ki* (47. sz. curiai döntv.);¹ ha tehát az örökhagyó a kötelesrésznél kevesebbet juttatott volna a jogosultnak, ez *a kötelesrész kiegészítését* követelheti (I. T. Sz., I. rész 7. §.); de nem kérheti a végintézkedés hatálytalanítását (Dt. r. f. XXI. 42.). Joga van továbbá a végrendeleti juttatás (pl. tartás, hagyomány) helyett, miután arról nyíltan lemondott, kötelesrészét pénzben követelnie (C. 4813/1903.); de ha kötelesrészt igényel, végrendelet alapján is nem örökölhet (Dt. III. f. XVI. 110.).

Ha azonban *korlátozás vagy terhelés* (pl. utóöröklés, hagyomány, utóhagyomány, időhatározás, meghagyás, föltétel stb.) mellett hagyta az örökhagyó a kötelesrészt, különbséget kell tenni a között a két eset között, vajjon a részesítés egyenlő-e a törvényes minimummal; illetve kisebb-e nála, vagy pedig meghaladja-e ezt a minimumot. Ha éppen a kötelesrészt vagy még kevesebbet juttatott a jogosultnak, *a terhelés vagy korlátozás érvénytelen* (47. sz. curiai döntv., Dt. III. f. X. 167.). Így értendő az I. T. Sz., I. r. 7. §-ának az a kitétele, hogy a végintézkedés »erre nézve semmi«; s az utóbbi esetben természetesen még kiegészítést is követelhet a kötelesrészes.

¹ A kötelesrészesnek haszonélvezeti joggal való korlátozása abban az esetben is hatálytalan, ha a hagyaték többi részét, haszonélvezeti joggal terhelten, szintén a kötelesrészsre jogosult örökös kapja; s a kötelesrészes kérheti a kötelesrész mentesítését a haszonélvezeti jótól, a nélkül, hogy a kötelesrész többletét vissza kellene utasítania. (Mdt. I. 155.). De özvényi jog és kötelesrész találkozására nézve l. 226. §. Ha az örökhagyó jogügylete alapján a hagyat. vagyont haszonélvezeti jog terheli, a kötelesrész csak ezen jog megszűnése után válik esedékessé. (Gdt. XIII. 901.).

Ha pedig a kötelesrésznél többet kapott a jogosult, de korlátozás vagy terhelés mellett: a korlátozás vagy terhelés nem érvénytelen egészen, hanem — mint ezt a 47. sz. curiai döntvény is kimondja — a kötelesrészt meghaladó juttatás tekintetében megáll. — Kivétel az ú. n. *cautela Socini* esete, amely akkor fordul elő, ha az örökhagyó azzal a kikötéssel rendelt többet a kötelesrésznél, hogy a terhelést vagy korlátozást a maga egészében elfogadja a részesített személy, különben kötelesrészre szorítja. Ez a kikötés (*cautela*), ha csak nem lehetetlen, jogtalan vagy erkölcstelen, érvényesen tehető; s mint föltétel bírálendő el (I. 28. és 231. §.). Ilyenkor választási jog illeti a részesített személyt, hogy a kötelesrészt kérje-e korlátozás nélkül, vagy pedig a végintézkedésben jelzett juttatást, de korlátozással. (Mdt. VII. 633.).

II. A kötelesrész minden esetben az örökösöket terheli (Dt. u. f. XVIII. 312.), akik azért egyetemlegesen az örökséggel felelnek. (C. 2388. és 2704/898. Ha nincs kellő fedezet, a kötelesrészesek aránylagos kielégítést kapnak.¹

Más kérdés az örökösöknek egymáshoz való viszonyában a kötelesrész mikénti viselése, valamint a kötelesrésznek részben vagy egészben másra való áthárítása. E tekintetben a végintézkedés irányadó; de ha az örökös maga is kötelesrészre jogosult, saját kötelesrészét nem tartozik csorbítani a kötelesrész kifizetése céljából, hanem ilyenkor visszautasíthatja a részesítést, és kötelesrészt sértetlenül kap a kötelesrészre szorítottak előtt;² továbbá a kötelesrész a hagyományokat és meghagyáso-

¹ Elő jogunk nem ismeri a *Grosschmid* (Magánjogi tanulmányok II. 514.) által ú. n. *elsőbbségi kötelesrészt*, amely abban állana, hogy azok kötelesrésze, akik az örökhagyótól adományt nem kaptak, vagy kaptak ugyan, de az betudandó, megelőzze azok kötelesrészét, akiknek nem volna kötelesrészük, ha a kapott adományokat betudni tartoznának. Némi csirája van ennek az érdekes intézménynek a 92. Novellában.

² Ez nevezhető lenne „*quasi elsőbbségi kötelesrész*“-nek; mert tény, hogy megelőzi, megcsorbítja, esetleg ki is zárja a többi kötelesrészt. Ugyanez a bírói gyakorlat álláspontja. Idézzük e tekintetben a következő döntést: Abban az esetben, midőn a szülő vagyonát egy vagy több gyermekének mellőzésével részben többi gyermekére, részben pedig a törvényi öröklési kapcsolaton kívül állókra vagy kötelesrészre nem jogosult rokonokra hagyja, a kedvezményezett gyermekek a mellőzött

kat megelőzővén, ezeket az örökös csak akkor tartozik teljesíteni, ha minden kötelesrészes megkapta a maga kötelesrészét (Dt. u. f. XXVIII. 312.). A kötelesrészesnek visszatartási joga van az öröklési perrel föllépő valódi örökös ellenében; s a javak kiadására való kötelezéssel kapcsolatban biztosítandó a kötelesrész; viszont a valódi örökös csak a hagyaték kiadása ellenében köteles a törvényes osztályrészt kiegyenlíteni.¹ A kötelesrész az örökhagyó elhalálozásakor válik esedékessé; s rendszert minden tehertől és korlátozástól menten adandó ki.

259. §. Kitagadás.

I. Kötelesrész nem jár a jogosultnak akkor, ha az örökhagyó jogszerűen kitagadta, vagyis ha *az egész kötelesrészt elvonta tőle*. A kötelesrészt a jogosulttól *részben is el lehet vonni*, vagy pedig korlátozni lehet, pl. utóörökös-nevezéssel, meghagyással, időhatározással, terheléssel stb.

Teljes vagy részleges kitagadásnak minden kötelesrészes ellen helye van; de csak az I. T. Sz., I. rész 7. §-a által *megállapított esetekben*, valamint akkor is, ha a kötelesrészes *öröksre érdemtelen* (l. fentebb 218. §.).²

Az I. T. Sz., I. rész 7. §-a szerint, amelyet a 255. §-ban idéztünk, a Hk. I. rész 52. és 53. címében foglalt tényállások azok a, taxative felsorolt kitagadási okok, amelyek, az érdemtelenségen kívül, ma is alapjai a kötelesrész elvonásának vagy korlátozásának. A Hármaskönyvnek ez a két címe azokat az eseteket tartalmazza, amelyekben *a fiú az apját s az apa a fiát osztályra kényszeríthette*. Mindegyik eset ma már nem fordulhat elő; így a királyt és az államot veszélyeztető büntett

gyermek kötelesrészének kifizetéséhez csakis a kötelesrészüket meghaladóan juttatott vagyonérték arányában, a kötelesrészre nem jogosult többi örökösök pedig a rájuk jutó egész örökrész arányában tartoznak viselni. (Dt. u. f. XIII. 210., IV. f. II. 187.). Ugyanez a szabály akkor, ha kötelesrészre jogosult szülőt mellőzött az örökhagyó.

¹ V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek II. 628.

² Ennélfogva ismeretlen nálunk az *exhereditatio bona mente facta*, amely akkor fordul elő, ha pazarló vagy eladósodott leszármazóját tagadja ki a szülő azért, hogy az örökség a távolabbi leszármazóké legyen. (Dt. r. f. XIX. 83.).

miatt való följelentés, ha a gyermek a szülő ellen él is vele;¹ továbbá ha nagykorú gyermeke házasságába nem egyezik bele a szülő, minthogy erre a H. T. szerint nincs okvetlenül szükség, többé nem kitagadási okok (Hk. I. 52. cz. 2. §., 53. cz. 4. §.). Ellenben a többi eset, megfelelő módosítással, megállapítandó kitagadási okul.

Ennélfogva *a szülő kitagadhatja gyermekét:*

1. ha ez erőszakkal veti kezét szülőire, vagy velük szemben egyéb súlyos és szembetűnő bántalmat követ el (Dt. r. f. XIX. 83., III. f. I. 78., Mdt. VII. 651., Gdt. XIII. 905.);

2. ha szülői ellen büntető följelentést tesz olyan esetből, mely a király vagy az egész ország közveszélyével nem jár;

3. ha méreggel vagy más módon a szülők élete ellen tör;

4. ha szülője vagyonát rossz társaságban pazarolja (Mdt. VII. 652.); és

5. ha szülőjét a vizsgálati fogságból jótállással vagy a fogságbüntetéstől a reája kirótt pénzbüntetés lefizetése által meg nem szabadítja.²

A gyermek kitagadhatja szülőjét:

1. ha ez pazarló, vagy pedig úgy a maga, mint a fia vagyonát nem szükségből és helyes okból, hanem csalárdul (= a kötelesrészre jogosult gyermek sérelmével) elidegenítette (elajándékozta), vagy elidegeníteni szándékozik;

2. ha vagyonát kellően nem műveli vagy nem gondozza, hanem pusztulni hagyja;

3. ha őt a szülő igazságos ok és nagyobb vétke nélkül kegyetlenül fenýíti; és

4. ha őt a szülő bűn elkövetésére kényszeríti.³

II. Mint minden végintézkedés, *lehet a kitagadás is föltételes*; amikor is ha a föltétel nem teljesül, a kitagadottnak jár kötelesrész.

¹ Erre a gyermek a btkv. 135. §-a által kötelezve is van; bár ő a följelentés elmulasztása miatt nem büntetetik.

² Erre az esetre nézve l. *Jellinek* Arturnak a 254. §-nál id. czik-két. A Hk. I. r. 52. cz. 5. §-a csak ilyen magyarázat mellett fogadható el ma már. Az eredeti szöveg ez: „Ha a fogságba esett apát az ellenség kezéből vagy a tömlöczből, midőn tehetné, ki nem váltja, sem ki sem szabadítja, vagy érette kezességet vállalni vonakodik.“

³ *Frank* szerint (17. §-nál id. m. I. 498.) „Werböczy tanítása gyenge lábon áll“; s miután czáfolgatja az id. két czímet, arra az

A kitagadás hatálya megszűnik *visszavonás* vagy *megbocsátás* által. Az utóbbi vagy kifejezett, vagy hallgatólagos. Ilyenkor nemcsak kötelesrész, hanem az egész törvényi örökrész jár a jogosultnak. Ugyanez a szabály, ha a végrendelet megtámadás következtében hatálytalan; ha pedig csak a kitagadást hatálytalanítják, a kitagadottnak kötelesrész jut. Ha a végrendelet kiesés miatt nem lesz hatályossá (üres végrendelet), tételes rendelkezés hiányában magyarázat kérdése, vajjon a kitagadott személy örökölhet-e törvény alapján; de ha érdemtelenség miatt tagadták ki, öröklési jog egyáltalán nem illetheti.

Ha a kitagadás hatályos lesz, *a kitagadott leszármazók kiesik*; s úgy tekintendő, mintha az örökhagyó halálát nem érte volna meg. Helyébe azonban leszármazói lépnek, akik, bírói gyakorlatunk szerint, csak kötelesrészt kapnak (C. 677/1890.).

Ezt a szabályt azonban csak akkor lehet helyesnek elfogadni, ha vagyonáról intézkedett az örökhagyó; ha pedig nem intézkedett, a képviseleti jog általános elve alkalmazandó, amely akképpen szól, hogy, ha valamelyik leszármazó bármi oknál fogva kiesik, s leszármazói vannak, ezek az egész gyermekrészt kapják (l. fentebb 223. §.). Más az az eset, ha a felmenő nem volt kitagadva, hanem kötelesrészt szorította az örökhagyó, s mint kötelesrészes esett ki; ilyenkor a lemenők sem követelhetnek többet, mint a felmenőjük (l. 255. §.). Ha azonban csak kitagadás esete forog fenn, s az örökhagyó a vagyonról egyébként nem intézkedett, helytelen lenne az a döntés, hogy a leszármazóknak kötelesrész jár. Ekkor ugyanis az lenne az eredmény, hogy a felmenő bűnéért a leszármazó lakolna, ami pedig régi jogunk alapelveivel is ellenkezik (Szt.-István II. végzemény 35. fej., I. Lajos 1351. évi végzemény 10. cz., Hk. I. r. 79. cz., II. r. 61. cz.).

Ha a kitagadás hatályba lép, *a kitagadott fél hitelezői* nem fordulhatnak azok ellen, akiknek akár végrendelet, akár törvény alapján jut az a vagyon, amit különben a kitagadott örökölt volna; mert a kitagadott adósságaiért nem felel a helyébe lépő

eredményre jut, hogy Werbőczynek a római jogot követő véleményét a nemzet nem fogadta be. A régi jog szempontjából helyes ez a nézet; de a helyzet, az I. T. Sz. következtében, ma más.

A kitagadott gyermek vagy szülő nem kap tartást sem, mint az optkv. 715. §-a rendeli.

örökös, aki megajándékozottnak sem tekinthető, mert az ajándékozáshoz szükséges, hogy az ajándékozó az ajándékozott vagyontárgyat maga megszerezte legyen, és úgy adja tovább.¹

III. Közös szabály úgy a kötelesrész elvonására, mint annak korlátozására nézve, hogy bármelyik csak akkor állhat meg, ha érvényes végintézkedésben és az ok megjelölése mellett fejezte ki azt az örökhagyó (Dt. r. f. XI. 71., Mdt. VII. 650.). A kitagadás okának valóságát a reá hivatkozó fél, a megbocsátást pedig a kitagadott tartozik bizonyítani.

260. § Az ajándék miatti kötelesrész.

I. A tulajdonjog szabadságából, ami egyik alapelve a mai magyar magánjognak (I. 114. §.), következik, hogy vagyonával mindenki szabadon rendelkezhetvén, *azt el is ajándékozhatja*. Ezt az elvet az I. T. Sz., I. rész 4. §-a mondta ki, amely szerint »a javakra élők közt tett szerződések az örökösök a javak természetéből vont keresettel meg nem támadhatják«, s így nem dönthetik meg az örökhagyó ajándékozásait sem (Mdt. VII. 648.); hanem az örökhagyó életében, ha tékozló, *gondnokság alá helyezést és zárlatot kérhetnek*,² holta után pedig a kötelesrészre jogosultak kötelesrészük kiegészítését követelhetik (querela inofficiosae donationis). Ebben az értelemben veendő az id. 4. §. 2-ik bekezdése: »Az ajándékozási jog a leszármazó egyenes örökösök és, ha ezek nem volnának, az életben levő szülők törvényes osztályrésze által van korlátozva«. Hogy ez az értelem helyes, mutatja az I. T. Sz., I. rész 8. §-a is, amely így szól: »A 7-ik §-ban érintett *kiegészítésnek* ajándékozás eseteiben is helye van (4. §.), ha a leszármazó egyenes örökösök, ezek nemlétében pedig az életben levő szülők bizonyíthatják, hogy az örökhagyónak tiszta hagyatéka az ajándékozáskor volt érték felénél kevesebb; mely esetben a hiányt a megajándékozott pótolni tartozik«.

¹ A hitelező kártérítési keresettel csak akkor léphet föl, ha a végrehajtást szenvedett valamely örökség vagy hagyomány tényleg átszállott, és a kártérítési perbe vont többi örökös a fedezeti alap elvonására közreműködött. (Dt. III. f. XII. 17.).

² Ez a zárlat, amely gondnokság alá helyezés nélkül is elrendelhető, ingatlanoknál pusztán telekkönyvi följegyzésben áll; s a tulajdonost sem azoknak kezelésétől meg nem fosztja, sem cselekvőképeségében nem korlátozza (Mdt. VII. 649.). V. ö. 1885: VI. t.-cz. 4. §.

Az I. T. Sz. honosították meg tehát az ajándék miatti kötelesrészt, mint új intézményt, a melyet a tulajdonjog szabadságának elfogadása következményeként kellett felállítani, nehogy a szintén oly fontos kötelesrészt élők közti ajándékozásokkal meg lehessen hiúsítani. Ez tehát az a biztosító szelep, amely mindkét intézménynek egymás mellett való fennállását lehetővé teszi, a nélkül, hogy bármelyikök csorbát szenvedne.

Erről az intézményről az ajándékozás tanában már megemlékeztünk (I. 190. §.); s ugyanott rámutattunk arra is, hogy hasonló igénye van a megajándékozott ellen az ajándékozó azon hitelezőjének, aki nem talált kellő fedezetet az ajándékozó vagyonában, és a csődtömegnek az 1881: XVII. t.-cz. 28. és 65. §-ai szerint.¹ Ugyanott kiemeltük a közös szabályokat is, amelyek szerint *nem dől meg az ajándékozás*, hanem a megajándékozott felelős az ajándék, illetve, negotium mixtum esetében, a különbözet értéke erejéig. *Több megajándékozott*, illetve ezeknek ingyenes jogutódja, az ajándékozások fordított sorrendjében (Mdt. VII. 642.);² egyszerre megajándékozottak pedig ajándékaik arányában felelősek (Dt. u. f. XI. 66., XXVIII. 313., Gdt. XIII. 903.).³ Ki kell azonban emelnünk, hogy ez a szabály

¹ Az optkv. 952. §-a szerint a kötelesrészt is csak úgy felelős a megajándékozott, mint az ajándékozó adósságaiért. Ebből az is következik, hogy csőd esetén sincs eltérés; míg a magyar magánjog szerint a megajándékozott csődjében a kötelesrész — az ajándék értéke erejéig — akkor is érvényesíthető a II. osztályba eső követelések közt, ha az ajándéktárgy vagy annak értéke nincs meg a csődvagyonban.

² Ez a szabály nem alkalmazható akkor, ha az örökagyo a törvényi örököseit ajándékozta meg különböző időben, mert ilyenkor az ajándékok az előre kapott érték szempontja alá esnek; s mindazok az örökösök, akik ilyen úton a törvényi osztályrésznél nagyobb értékhez jutottak, a többlet arányában felelősek a kötelesrészt, ha ők is kötelesrészt jogosultak; egyébként pedig egész örökrészüik erejéig léphet föl ellenük a kötelesrészes. Az összes megajándékozottakat nem kell itt perbe vonni. (C. 7404/1906.).

³ A kötelesrész kiegészítésére köteleztetni kért megajándékozott ellen indított perbe az ajándékozó örökösei nem vonandók be. (Dt. III. f. XVII. 126.). A C. 1727/1903. és 1727/1904. sz. ítéletei szerint az egyszerre megajándékozottak felelőssége egyetemleges lenne; sőt a 4332/1900. és 4402/1903. sz. curiai ítéletek a nem egyidőben megajándékozottakra is kimondták az egyetemleges felelősséget. (Mdt. VII. 640.). Hogy itt nem helyes az egyetemlegesség, kimutatja *Menyhárt* (alább id. m. 136.); míg *Staud* (J. K. 1906/23.) azt minden esetben helyesnek tartja.

áll akkor is, ha a megajándékozott szintén örökös, vagy éppen kötelesrészes lenne; de ilyenkor a megajándékozott kötelesrészes felelőssége annyiban még korlátozottabb, hogy saját kötelesrészét nem tartozik csorbítani a többi kötelesrészesnek fizetendő kiegészítés által.

Ezen a helyen csak azokat a különleges szabályokat kell még előadni, amelyek a kötelesrészeseknek erre a jogára vonatkozólag fennállanak.

Első szabály e tekintetben az, hogy a megajándékozott felelőssége is súlyosabb, mert föltétlenül és korlátlanul felelős; tehát bármi történt is az ajándéktárggyal, egész vagyonából vehető kielégítés; de csak azon érték erejéig, amellyel az ajándéktárgy az ajándékozáskor birt. Vagyis nem tartozik a kötelesrészes beérni az ajándéktárggyal, hanem pénzbeli kielégítést követelhet.

További kérdés, hogy a kötelesrészes, illetve a jogutódja (pl. törvényi örököse, engedményese: Dt. r. f. XIII. 24., u. f. XXVIII. 311.)¹ *mikor léphet föl kötelesrész, illetve kiegészítés iránti követelésével.* E tekintetben az id. 8. §. adja meg a választ: *ha a tiszta hagyaték az ajándékozáskor volt érték felénél kevesebb.*

A kereseti jog megállapításához szükséges tehát a hagyaték és az ajándék vagy ajándékok *megbecsülése*.² A hagyaték értékét, a már ismertetett szabályok szerint, *az örökhagyó halálának, az*

Ha a megajándékozott az ajándék egy részét tovább ajándékozza, az újabban megajándékozott csak másodsorban, vagyis az esetre felelős, ha a kötelesrész az elsősorban megajándékozotton be nem hajtható. (Dt. IV. f. IV. 218.).

¹ Azt, hogy a kötelesrész kiegészítésére való jogot érvényesítés előtt nem foglalhatják le a kötelesrészes hitelezői, s így azzal az ő akarata ellenére nem is élhetnek (Dt. III. f. XVII. 48.), már a 255. §. végén kiemeltük.

² Természetes, hogy először is azt kell elbírálni, történt-e ajándékozás. E tekintetben az általános szabályok irányadók (l. 190. §.). Apa és fiú közt kötött olyan adásvétel esetén, amely kötelesrészt sért, a vélelem az ajándékozás mellett szól. (Dt. IV. f. IV. 218.).

A kötelesrészes alapítvány és házassági vagyonjogról való lemondás eseteiben is fölléphet. (L. fentebb 44., 91. és 94. §.).

Itt csak a 239/1903. sz. curiai ítéletet emeljük ki: „Nem forog fenn ajándék, ha mostoha fiúra ruházta át a mostoha apa a vagyonát tartás és eltemetés kötelezettsége mellett. Ez megengedett szerencseszerződés. Kötelesrész nem követelhető, hacsak nem bizonyítják, hogy a vagyonátruházó egészségi állapota a szerződéskötéskor olyan volt, amiből közönséges belátás mellett a tartás igen rövid idejére bizton

ajándéktárgyakat pedig *az adományozásnak időpontja szerint kell megállapítani* (Dt. u. f. X. 114. C. 1068/1904.); s a bizonyítás az id. 8. §. értelmében a kötelesrészt terheli.¹ Az örökhagyó *alkalmi ajándékai*, valamint azok az ajándékok, amelyekre az örökhagyót a tisztesség föltétlenül kötelezte, végül amelyek *ingyenesen visszatérültek*, nem jönnek számításba.

Az nem dönt, inofficiosus volt-e az ajándék, vagyis, hogy, az ajándékozás idejét tekintve, sértette volna-e a kötelesrészt; ennél fogva csak összehasonlítás kedvéért kell vizsgálni, mennyit tett ki az örökhagyó vagyona az ajándékozáskor. Az is mellékes, vajjon az ajándékozásnál szándékban volt-e az örökhagyónak a kötelesrész csönkítése s hogy e szándékról tudott-e a megajándékozott.²

következtetni lehetett“. Ez a döntés nem állhat meg. Az ajándékozás kizárása csak akkor helyes, ha a tartás a jövedelemből nem fedezhető; más szempont irrelevans (l. 190. §.).

C. 4297/1902.: A per azonnal megindítható; akkor is, ha az örökhagyó a megajándékozott javára időhatározást tűzött volna ki.

¹ Viszont a megajándékozott bizonyíthatja, hogy későbbi ajándékozás is történt; hogy a tiszta hagyaték többet ér; bele más vagyontárgyak is tartoznak; hogy az ajándéktárgy kevesebbet ért; hogy az igénylő nem kötelesrészes, vagy követelése megszűnt.

Mikor azt az, előzetes kérdést eldöntjük: kevesebb-e a tiszta hagyaték az ajándékozáskor volt érték felénél, természetesen nem szabad a betudandó összegeket is a hagyatékhhoz adni; ennek a kötelesrész kiszabásánál van csak helye.

² Ez a bírói gyakorlat (M. 2394/2405., Mdt. VII. 543.) és jogi íróink (pl. *Grosschmid*: Fejezetek I. 576., *Fodor*: Magánjog V. 580.) következetes álláspontja. (L. e tekintetben Terv. ind. V. 308—311. l.).

Menyhárt Gáspár (Jogselekmények hatályalanításáról cz. m. 112. l.) egyedül áll azzal a nézetével, hogy a megajándékozott csak akkor felelős a kötelesrésztért, ha az ajándékozás inofficiosus, vagyis ha az ajándékozáskor létezett vagyon felénél nagyobb volt; s ekkor is csupán a fele vagyon értékét meghaladó részzel felel. Utal itt az I. T. Sz. 4. §-ára, amelyet olyképpen értelmez, hogy az ajándékozás idejében fenforgott vagyon feléről megtámadhatatlanul rendelkezik a tulajdonos; továbbá *Hubay* Józsefnek az országbírói értekezleten tett eme kijelentésére: „az illetőnek azt kell pótolnia, mit a vagyonból *annak felénél többet* kapott“. E két érv nem döntő, mert tudjuk, hogy az I. T. Sz. csak annyiban kötelezők, amennyiben a szokásjogba átmentek (sokszor változtatás mellett) a rendelkezései. Az M. 2395. sz. jogeset sem támogatja az ő felfogását, mert ez csak annyit mond, hogy a korábban megajándékozott a későbbben megajándékozott után felelős a kötelesrésztért.

Ha betudásnak van helye (l. 257. §.), a hagyaték és ajándékok értékéhez a betudandó összeg is hozzáadandó; s ez a három tényező ilyenkor a kötelesrész kiszámításának alapja (Dt. III. f. XVII. 126.).

Az ekképpen mutatkozó összegből kell a kötelesrész nagyságát meghatározni, még pedig a már jelzett szabályok szerint.

A betudott és a hagyatékból jutó érték levonása után maradó összeget követelheti a kötelesrészes (Dt. r. f. XII. 120.).

A betudást a megajándékozottnak érvényesítenie kell; s ő tartozik bizonyítani a betudandó vagyonértéket (C. 3795/1883.).

A már tárgyalt szabályok irányadók továbbá a tekintetben is, hogy *kötelesrészes-e az, aki kiegészítést követel.*

Ajándék miatt minden kötelesrészes fölléphet, akinek kötelesrészhez joga van a halálesetkor, jöllehet az ajándékozás idejében nem volt kötelesrészes (Dt. u. f. XXIV. 351.). Kivétel az a leszármazó, aki az ajándékozás után kötött házasságból született; továbbá akit azután fogadott örökbe vagy törvényesített az örökhagyó. Ellenben az ajándékozáskor fennálló házasságból később született leszármazó, ha utószülött is, élhet a kiegészítés jogával.

Különleges elbírálás alá jön itt is *a szülők kötelesrésze* akkor, ha hitvestársi örökléssel concurrál; mert a szerzeménynek, továbbá minden esetben a másik szülőre nézve áginak tekintendő vagyonnak elajándékozása miatt nem léphet föl a csupán ági vagyonból, vagy az egyedül reá nézve áginak minősülő javakból kötelesrészsre jogosult szülő (Dt. u. f. XIV. 211.).

Végül még csak azt kell megjegyezni, hogy, ha a hagyatékból nem igényli a kötelesrészes a maga jutalékát, azt, amit onnan megkapott volna, követeléséből le kell számítani.¹

¹ Az optkv. életbelépte (1853. május 1.) előtt létesült ajándékozási szerződéssel szemben a kötelesrész kiegészítése akkor sem követelhető, ha az ajándékozó 1853. május 1. után halt meg. (Dt. u. f. XII. 120., u. f. XXIV. 354.). Az ajándékozó oldalági rokonának nincs joga kiegészítést kívánnia, mert nincs kötelesrésze. (Dt. III. f. XII. 22.). Ha a kötelesrészes a megajándékozottal szemben pernyertes lesz, az így kapott értéket nem tartozik az özvegynek haszonélvezetül átadni, sem belőle a megszorított özvegyi jogot fedezni; — mert az özvegyi jog csak a hagyatékra terjed ki, már pedig a kapott kiegészítés nem hagyaték. (Dt. III. f. VI. 253., C. 6771/1887.). Az egész §-ra nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 50. §., Magánjogi előadások I. 318. és optkv. 762—796., 951—2. és 1487. §.

Hetedik cím: Az öröklés joghatásai.

Első fejezet: Az öröklés elfogadása és visszautasítása.

222. §. Az ipso jure öröklés.

Az örökség, hagyomány, kötelesrész és halálesetre szóló ajándék átszállásai tekintetében az a magyar öröklési jognak alapelve, hogy a jogosult bármelyiköket, ha rányilt az öröklés, elfogadási nyilatkozat nélkül, *ipso jure szerzi meg*.¹ Tehát arra, akire nézve jogilag lehetségessé vált az öröklés, minden kijelentése és beleegyezése nélkül valósággal rászállnak az örökség,

¹ Szemben van ezzel az *elfogadási (aditionális) rendszer*, amely szerint az öröklésre hivatott személy csak elfogadási nyilatkozattal (aditio) lesz örökössé és hagyományossá, illetve kötelesrészessé; s míg ez a nyilatkozat meg nem történt, nem szerezte meg a részesítést; de a nyilatkozat a megnyílásig visszahat. A megnyílás és az elfogadás közt a hagyaték: nyugvó örökség, hereditas iacens, s mint ilyen: jogi személy. Egyébként az ideiglenesség itt is olyan, mint az ipso jure öröklésnél, azzal az eltéréssel, hogy ha az utóbbinál nem nyilatkozik a jogosult, megszerzi az örökséget, az előbbinél pedig elveszti. Legfőbb különbség a két rendszer közt az, hogy az előbbinél, ha az elfogadás megtörtént, az örökös a hagyatéki tartozásokért korlátlanul, tehát saját vagyonával is felelős; míg az ipso jure öröklésnél csak a hagyatékkal (v. ö. alább 267. §.). Az előbbi rendszerre példák: a római jog az optkv. a szász ptkv., a bajor Landrecht; az utóbbira: a magyar öröklési jogon kívül, a német ptkv., a Tervezet, a porosz Landrecht stb. Az egész címre nézve v. ö. Terv. 1938—2043. §., Ind. V. 341—461. l., Főelőadmány IX. 364. Az örökös jogállásának tanát behatóan tárgyalja Szladits Károly (Fodor: Magánjog, V. 586—668. l.). V. ö. még M. Jogi Lexikon V. 787. és Galamb István: Az örökség birtokbavételének főelve cz. jogászegyl. ért.

hagyomány, kötelesrész vagy halálesetre szóló ajándék; még ha ismeretlen volna is, vagy ha nem is tudna az öröklésnek megnyíltáról. Ilyképpen az öröklés megnyílt és az örökség, hagyomány, kötelesrész vagy halálesetre szóló ajándék megszerzése időbelileg teljesen összeesnek.¹

Ennek következtében a jogosult személy a megnyílastól kezdve minden esetben valóságos örökös, hagyományos, kötelesrészes, illetve halálesetre megajándékozott, mindazon jogokkal, amelyek az ilyen jogosultakat általában véve megilletik. De a négy jogosult jogi helyzete eltér egymástól annyiban, hogy a három első csak ideiglenes, amennyiben visszautasíthatja az örökséget, a hagyományt, illetve a halálesetre szóló ajándékot; s ha visszautasította, a visszautasítás a megnyílas időpontjáig hat vissza, és úgy tekintendő a visszautasító fél, mintha sohse nyílt volna meg az ő számára az öröklés. Itt tehát mindaddig, amíg el nem fogadta a jogosult az örökséget, hagyományt, illetve halálesetre szóló ajándékot, vagy amíg úgy nem kell őt tekinteni, mint aki elfogadta azt, vagy amíg kifejezetten vissza nem utasította azt: a megszerzés nem végleges; még nem lehet tudni, az ipso jure átszállás nem fog-e meghíusulni visszautasítás által olyképpen, mintha sohsem következett volna be az illető jogosultra nézve.

Ellenben a kötelesrész ipso jure átszállása a végleges megszerzéssel azonos, mert *a kötelesrészt nem lehet visszautasítani.*

Ugyanilyen helyzete van az államkincstárnak, amely, amint nem mondhat le az örökségről, éppen úgy nem is utasíthatja vissza azt. Tehát *szükségképpen örököl az államkincstár*; s csak bonyodalmak kikerülése végett írja elő az 1894:XVI. t.-cz. 116. §-a, hogy a hagyaték előbb nem adható neki át, míg a hagyatéki bíróság meg nem állapította, hogy az egyévi hirdetményi határidő alatt nem jelentettek be öröklési igényt.

262. §. Az örökség elfogadása és visszautasítása.

I. Az ipso jure öröklésnél a visszautasítás az egyetlen nyilatkozat, amelylyel okvetlenül élnie kell az örökösnek, ha nem

¹ Successiv delatiónál az öröklés ugyanakkor nyílik meg a kiesés által jogosulttá lett örökös, hagyományos és kötelesrészes számára; tehát ezek is az örökhagyó halálának időpontjában szerzik meg a nekik járó részesítést.

akarja véglegesen megszerezni a rányílt örökséget. Elfogadási nyilatkozatot tehát sohsem köteles tenni; hacsak a végintézkedés ezt, határidő kitűzése mellett, elő nem írja. A hagyatéki bíróság nem szólíthatja föl, és nem szabhat határidőt az elfogadás kijelentésére. Ígyképpen az örökség végleges megszerzésének kérdése sokáig függőben maradhat, mert mindaddig élhet az örökös a visszautasítás jogával, amíg el nem fogadta az örökséget; amikor is a visszautasítás jogát elveszti, mert az elfogadás vissza nem vonható, s az egyszer elfogadott örökséget nem lehet többé visszautasítani.

II. Az elfogadásnak és a visszautasításnak, mint egyoldalú jogi nyilatkozatnak, a következő érvényességi kellékeik vannak:

1. Szükséges, hogy az örökös *cselekvőkép*es legyen. Cselekvőképtelen vagy korlátozott cselekvőképességű örökös helyett a törvényes képviselő jelenti ki az elfogadást vagy visszautasítást. Korlátozott cselekvőképességű örökös maga is megteheti ugyan az elfogadó vagy visszautasító nyilatkozatot, de ez csak akkor érvényes, ha a törvényes képviselő abba beleegyezik. Végül minden olyan esetben, ha nem cselekvőkép az örökös, szükséges még a gyámhatóság jóváhagyása (1877:XX. t.-cz. 20. és 113. §.); de a visszautasítás ekkor sem érvényes, ha a hagyaték *activ*.

2. A *visszautasítást* nyilatkozatban ki kell fejezni; jöllehet alakszerűség nincs előírva. Meghatalmazott is eszközölheti, a meghatalmazás általános szabályai szerint. A visszautasító nyilatkozat nem vonható vissza.

Az *elfogadás* ellenben nemcsak, hogy alakszerűséghez kötve nincs, de nem is fejezendő ki határozott nyilatkozatban, kivéve azokat az eseteket, amikor gyámhatósági jóváhagyás nélkül nem érvényes az elfogadás. Ennélfogva lehet az elfogadás kifejezett vagy hallgatóságos; amely utóbbi kategóriába tartozik különösen az ú. n. *pro herede gestio* (örökség birtokbavétele, hagyatéki tartozások kifizetése, hagyatéki követelések behajtása, öröklési bizonyítvány kérése stb.); föltéve, hogy elfogadási akarattal történt, amit mindig az eset körülményeiből lehet csak eldönteni. A *pro herede gestio*ban rejlő hallgatóságos elfogadási cselekményeket nem lehet *taxative* felsorolni; s legfeljebb azt állapíthatjuk meg, hogy mely cselekmények nem jelentik egymaguk a hallgatóságos elfogadást; ezek: az örökbefogadó eltemettetése,

amely kegyeleti ténykedés is lehet; a hagyaték fentartása érdekében tett halaszthatatlan intézkedések; valamint a hagyaték állása iránti nyomozások (v. ö. Terv. 1985. §.), amely utóbbiak közé sorozandó a leltározás kérése is.¹

Egyezik az elfogadás és visszautasítás annyiban, hogy, ha nyilatkozik az örökös, nem kell feltétlenül hatósághoz, pl. a hagyatéki bírósághoz, intéznie a nyilatkozatát; megáll az elfogadás vagy visszautasítás akkor is, ha bárkivel szemben nyilvánítják.

III. Ha ezeket a kellékeket nem tartanák meg, a bejelentés vagy visszautasítás *érvénytelen*.² Emellett:

- a) az örökhagyó halálát megelőző;
- b) a föltételhez vagy időhöz kötött és
- c) az örökség egy részére vonatkozó elfogadás vagy visszautasítás *semmis*.

Az első eset azon a tételen alapszik, hogy nincs, mit elfogadni, illetve visszautasítani az örökhagyó életében (viventis nulla hereditas); a föltételes vagy időhöz kötött elfogadást

¹ Ez a kérdés a mi jogunkban, ahol az örökös elvileg ügyis csak a hagyatékkal felelős, nem olyan fontos az ő szempontjából, mert nem érheti passív örökség elfogadásánál sem az a veszély, hogy a nem eléggé megfontolt elfogadás miatt ráfizessen az örökségre; legfeljebb gondot (a hagyaték liquidálását) vesz magára. Inkább a hitelezőkre nézve fontos, hogy ne tartson sokáig a bizonytalanság; s meg kellene engedni, hogy felhivathassák nyilatkozattételre az örököst. De e jog hiánya sem nagyon hátrányos, mert igényeiket megvédhetik kellő biztosító intézkedésekkel. De nem fontos az egész kérdés annál az oknál fogva sem, mert nálunk rendszerint el szokták fogadni még a passív örökséget is, mert ez nem kockázatos az örököseire; ha pedig utóbb fedeznének föl vagyont, egyenesen előnyös lehet.

² Fölemlítendő itt a csődtörvény 28. §. 1. pontja, amely szerint megtámadható a közadósnak az örökségről vagy hagyományról történt lemondása, vagyis a visszautasítás is, ha a csődnyitást megelőzőleg két éven belül keletkezett. Sikeres megtámadás esetében a visszautasított örökség a közadós csődtömegébe kerül. A csődnyitás után megnyílt, de még el nem fogadott, sem vissza nem utasított örökséget és hagyományt a közadós el nem fogadhatja, hanem e jog a tömeggondnokra száll. (Csődtörv. 48. §.). A visszautasítás a felszámolási határnap letele előtt csak a csődbíróság, azután pedig a csődválasztmány jóváhagyása mellett érvényes. (Csődtörv. 160. §.).

Az örökség visszautasítása az adós egyes hitelezője által csődön kívül meg nem támadható. (Md. II. 45.). Ellenkező: Dt. u. f. II. 40.

pedig azért kell kizárni, mert különben vagy magát, vagy más tethetné az örökös utóörökössé; végül a részleges elfogadás vagy visszautasítás megengedése nagy bonyodalmakat idézne elő az örökrészek megállapításánál. Mindhárom esetben meg nem történnék kell tekinteni a nyilatkozatot; s a jogosult újból nyilatkozhatik.

Ezek az eseteken kívül nem semmis, csak (az általános szabályok szerint) megtámadható a nyilatkozat akkor, ha *tévedés, megtévesztés vagy kényszer* forgott fenn.

IV. Külön kell vizsgálni azt a két esetet, ha *több alapon* (törvény, végrendelet, öröklési szerződés alapján) *illeti meg ugyanaz az örökség* az örököst, és ha *különböző örökségek* nyíltak meg egy örökös számára.

Az előbbi esetben az örökséget az egyik alapon vissza lehet utasítani, másikon pedig el lehet fogadni, ami akkor fontos, ha a hagyományok csak kifejezetten a végrendeleti vagy a szerződési örököst terhelik; míg ha az örökséget törvény alapján ugyanő kapja meg, megszabadul tőlük; más esetekben (pl. ha a föltétel, hagyomány, meghagyás teljesítése nélkül nem örökös az illető) nem lehetséges a választás, mert különben ki volna játszva az örökhagyó rendelkezése.

Ha ugyanarra az örökösre többszörös kapcsolat által *több törvényi örökrész* nyílik meg, az elfogadás vagy visszautasítás mindegyikre vonatkozik.

Ha ellenben végintézkedés következtében kap egy személy több juttatást, ez a szabály föltétlenül nem áll, mert az örökhagyó akarata dönt elsősorban. Nevezetesen az örökhagyó kimondhatja egyrészt a szétválasztást, az azonos alapon nyugvó, de különböző minőségű örökrészek közt; másrészt az összefüggést szabhatja meg az azonos alapon nyugvó, de különböző minőségű örökrészekre nézve; sőt föltétel kitűzésével még a különböző alapon nyugvó több örökrész közt is összefüggést állapíthat meg; amikor is akármelyik nyilatkozat vagy kihat, vagy nem hat ki minden juttatásra.

Ilyen rendelkezés hiányában a különböző végintézkedésen nyugvó juttatások külön fogadhatók el vagy utasíthatók vissza, éppen úgy, mint az egy végintézkedésen nyugvó különmemű juttatások is, pl. örökrész és előhagyomány.¹

¹ V. ö. Terv. 1988. és 1990. §§. és Szladits: 261. §-nál id. ért.

V. Ha az örökös, mielőtt a visszautasítást gyakorolta volna, meghal, az örökség, amely az ipso jure öröklés elvénél fogva azonnal az ő vagyonának alkotórészekévé vált, átszáll az örökösére. Ilyenkor az örökség további sorsa még mindig kétséges, *mert az elfogadás vagy visszautasítás jogát az ő örököse is gyakorolhatja,*¹ aki ilyképpen ugyanabba a helyzetbe kerül, mint az elhunyt örökös volt: ipso jure megszerezte ideiglenesen az örökséget, amelyet visszautasítással elháríthat magától, de amelyet elfogadással véglegesen meg is szerezhet. Ez a szabály, amely előnyös a további örökösre, mert korlátlan elhatározási jogot ad neki az elfogadás vagy visszautasítás gyakorlása tekintetében, kiterjed az örökös bármilyen örökösére; mert az el nem fogadott örökség ilyen átszállása még végintézkedéssel sem gátolható meg; legfeljebb azon föltétel kitűzése által hiúsíthatja meg az örökhagyó, hogy, ha az örökös nem jelentette ki halála előtt az elfogadást, a kinevezés hatályát veszti.

Ha az örökösnek *több örököse* van, mindegyik a maga örökrészt külön elfogadhatja vagy visszautasíthatja; amely kivételt az általános szabály alól azért kell (a Terv. 1991. §-ával egyezően) megtenni, mert különben bármelyik örökös meghíúsíthatná a nyilatkozást, s mindnyájan elesnének az örökségtől. Egy-egy örököstársra nézve természetesen áll az a szabály, hogy a maga örökrészt részben nem fogadhatja el vagy nem utasíthatja vissza.

VI. *Szólni kell végül az elfogadás és visszautasítás jogi következményeiről.* Aki az örökséget elfogadta, valóságos és végleges örökös lesz (semel heres, semper heres); akinek jogállására nézve alább, a II—IV. fejezetekben előadandó szabályok irányadók; itt tehát csak a visszautasítás jogi következményeit kell kifejteni.

Visszautasítás esetében az örökrészt más kapja meg, még pedig az, aki *a folytatólagos megnyílás* alapján öröklésre van

más e kérdéssel nem is foglalkozott eddigelő irodalmunkban. A judicatura sem mutat föl ide vágó esetet, nyilván azért, mert a visszautasítás igen ritka nálunk.

¹ Ha az előbbi örökös nyilatkozott, nincs semmi kétség az örökség sorsa felől. Ha elfogadta, vagyonának végleges alkotórészekévé vált; ha visszautasította, elesett tőle, s nem száll át az örökösére sem; aki tehát tartozik azt a valódi örökösnek kiadni.

hivatva. A visszautasító ugyanis kiesett; de ha törvény alapján örökölt volna, nem esnek ki a leszármazói, akik a képviseleti jog értelmében helyébe lépnek; ha pedig leszármazó nincs, a törvényi öröklési rend szerint hárul továbbá az örökség. Ha végintézkedés volt az öröklés jogalapja, és helyettes nincs rendelve s növedékjog sem érvényesíthető, az örökrész a törvényi örökösökre száll.

Az öröklés ilyenkor is az örökhagyó halálával nyílik meg; minek következtében az újabb jogosultnak akkor már életben, vagy legalább fogantatva kell lennie; ha ekkor élt, jöllehet a visszautasítást nem érte meg, az örökség az ő örökösire száll.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a visszautasítás következtében nem ajándékképpen száll az örökség az új jogosultra, hanem az örökhagyó után közvetlenül örököl ő is; minélfogva nem felel a visszautasító adósságaiért.¹

Ha birtokba vette a visszautasító fél a hagyatékot, s aztán utasítja vissza, helyzete az örökösrel szemben olyan, mint *a megbízás nélküli ügyvivőé*. Ratihabitio nélkül is kötelezik azonban az örököszt azok a jogügyletek, amelyeket halaszthatatlan szükségből kötött a visszautasító fél (V. ö. Terv. 1997. §.).

263. §. Az utóörökség elfogadása és visszautasítása.

Az utóöröklés is öröklés lévén, az örökség elfogadásának és visszautasításának a szabályai az utóörökösre megfelelően alkalmazandók, a következő kivételekkel:

1. Az utóörökösre az örökség nem akkor nyílik meg, mikor az örökösre, hanem később, pl.: az örökös halálával, a kitűzött föltétel beálltával. Az utóörökösnek ekkor életben, vagy legalább fogantatva kell lennie; s ha túléli ugyan az örökhagyót, vagy ha az örökhagyó halála után születik ugyan, de nem éri meg az utóöröklés megnyitását, örökösire rendszerint nem száll át az örökség.

Az utóörökös elfogadhatja vagy visszautasíthatja ugyan az örökséget az örökhagyó halálától fogva, tehát az utóöröklés

¹ A visszautasítás előtt előjegyzett zálogjogra nézve l. 267. §. Bizonysos ellentét itt mutatkozik.

megnyílása előtt is, de az elfogadás csak azon föltétel alatt hatályos, hogy az utóöröklés megnyíltát megéri az utóörökös.

2. Ha az utóörökös az örökséget (akár az utóöröklés megnyílt előtt, akár azután) *visszautasítja, az utóöröklés rendszerint meghiúsul* s az örökös végleges örökös marad. (A kivételt l. a 237. §-ban).

264. §. A hagyomány elfogadása és visszautasítása.

I. Az ipso jure öröklés elve a hagyományok megszerzésére nézve is érvényesül. A hagyomány tehát a megnyílás időpontjában (l. 215. §.) külön elfogadási nyilatkozat nélkül a hagyományosra száll s tőle függ, hogy ezt az ideiglenes helyzetet elfogadásával véglegessé tegye, vagy pedig a hagyományt visszautasítsa. Ha az elfogadás megtörtént, visszautasításnak nincs helye többé.

Egyebekben az örökség elfogadásának és visszautasításának a szabályait kell itt is megfelelően alkalmazni.

II. Ha a hagyományos *elfogadta* a követelésből álló hagyományt, a terhelt ellen való követelési jogát kötelmi úton érvényesítheti; ha pedig dologi hatályú a hagyomány, a hagyomány tárgyát ipso jure megszerzi.¹

Hagyomány visszautasítása esetében a végintézkedés irányadó elsősorban; de ha helyettesítés nem történt, vagy növedékjog nem érvényesíthető, a hagyományrendelet hatályát veszti, ami a terhelt személy javára szolgál.

265. §. A halálesetre szóló ajándék elfogadása és visszautasítása.

A halálesetre szóló ajándékozás is öröklés lévén (v. ö. 253. §.), bizonyos, hogy ez a juttatás is elfogadható, de vissza is utasítható, éppen úgy, mint az örökség vagy a hagyomány. A visszautasításnak nem áll útjában az a körülmény, hogy szerződéssel van dolgunk, mert az öröklési szerződésen alapuló örökséget sem köteles az örökös elfogadni.

Az egész intézmény nem lévén részletesen kiképezve, kétség-

¹ A hagyomány érvényesítésére, l. fentebb 239. §. II.

telen, hogy analogia útján azokat a szabályokat kell itt is alkalmazni, amelyeket az örökség elfogadása és visszautasítása tekintetében kifejtettünk (v. ö. 262. §.).

266. §. A kötelesrész elfogadása és érvényesítése.

Említettük már, hogy a kötelesrész iránti követelés is az örökhagyó halálával nyílik meg; hogy ipso jure átszáll a jogosultra, aki azt *vissza sem utasíthatja*.¹

Ennélfogva egy pillanatig sincs bizonytalanság és ideiglenesség a kötelesrész megszerzése tekintetében; a törvény minden körülmények között a kötelesrészesnek juttatja a törvényes minimumképpen részére megállapított öröklési jutalékot, hacsak előre le nem mondott róla;² attól tehát visszautasítás által nem szabadulhat, legfeljebb elengedheti az örökösnek a kötelesrészen alapuló követelését, éppen úgy, mint az más követelésnél is lehetséges. Ha el nem engedte követelését, azonnal érvényesítheti³ a megnyilástól járó törvényi kamattal együtt, hosszú késedelem esetét (l. 175. §) kivéve, a kötelmi jog általános szabályai szerint. (Mdt. VII. VII. 625—630.).⁴

Minthogy megnyiláskor véglegesen megszerzi a jogosult a

¹ Hogy le sem mondhat megnyílás után róla, az a lemondás lényegéből következik. Mikor tehát nem hajtja azt be a jogosult, tulajdonképpen elengedés történt; s hitelezői az örökösök, mint megajándékozottak, ellen ezen az alapon, nem pedig a lemondás alapján fordulhatnak. Ilyenkor az elengedés már érvényesítés (l. 255. §.), vagyis rendelkezés a kötelesrészzel. Helytelenül állapított meg lemondást a Curia, elengedés helyett: Mdt. VII. 647.

² Ez a lemondás is megtámadható a csődt. 28. §. 1. pontja alapján, ha a csődnyitás előtt két éven belül történt.

³ Ez a szabály módosul, ha kötelesrész és özvegyi jog találkoznak, s ez utóbbira nincs elég fedezet (l. 227. §.); továbbá akkor, ha az örökhagyó visszerthes jogügylete alapján harmadik személyt haszonélvezeti jog illet; ilyen esetben csak az özvegyi jog, illetve a haszonélvezet megszűntével válik a kötelesrész esedékessé. (C. 10634/1904.). Ha haszonélvezetet visszerthes nélkül engedett az örökhagyó, a kötelesrész azonnal követelhető.

⁴ A kötelesrészben megsértett fél a kedvezményezettek bármelyike ellen fölléphet; de ilyenkor a kötelesrészesnek csak az a része ítéltet meg, amely a perbe vont végrendeleti örököst a kedvezményezés arányában terheli. (Mdt. VII. 636.). Téves ítélet; l. fentebb 258. §.

kötelesrészt, ez iránti követelése átszáll az örökösökre (Curia 43. döntv.); még pedig szintén véglegesen, vagyis ők sem utasíthatják azt vissza. A föltétlen átörökíthetőségből az következnék, hogy a kötelesrészes hitelezői a kötelesrészt korlátlanul lefoglalhassák, de ez nem így van, hanem, mint a 255. §-ban kifejtettük, a kötelesrész érvényesítése előtt nem lehet zálogtárgy. Ugyanez a szabály csőd esetében; de itt a tömeggondnokot illeti az érvényesítés joga (csődtörvény 4. §.).

A kötelesrész iránti követelés érvényesítésének korlátja azonban az, hogy *a kötelesrészt megelőzik*: a hagyatéki költségek és az örökhagyó tartozásai; ha tehát ezek teljesen fölemésztik a hagyatékot, a kötelesrészesnek semmi sem jut, s a követelés vagyonhiány miatt behajthatatlan lesz; ha azonban valami marad még, *a kötelesrész a hagyományt és a meghagyást megelőzi*.¹

Végül ha az örökös maga is kötelesrészes, másnak a kötelesrészét csak annyiban tartozik kielégíteni, hogy saját kötelesrésze megmaradjon.²

Második fejezet: Az örökös helyzete a hagyatéki hitelezővel szemben.

267. §. Az örökös felelőssége a hagyatéki tartozásokért.

I. Az örökös felelősségének mértéke.

Az öröklés nyereséges vagyonszerzés lévén, a magyar öröklési jog alapelve mindig az volt, hogy az örökös a hagyatéki tartozásokért sohasem felelős a hagyaték értékén túl; tehát

¹ E magánjogi szabályból folyólag rendeli az 1894: XVI. t.-cz. 82. §. 5. bekezdése, hogy a kötelesrész biztosítására szolgáló zálogjog a hagyományokat megelőzőleg, a hagyományok pedig egyenlő rangsorozat kitüntetésével kebelezendők be.

² Aki kötelesrészt keres, törvényi örökrészt nem követelhet. (Dt. u. f. XX. 18.).

Ha a kötelesrészes a kötelesrész iránti igényét érvényesíti, úgy nincs joga ezen felül azt kérnie, hogy a végrendelet alapján is örököljön. (Dt. III. f. XVI. 110.). A végrendelet érvénytelenítése iránti kérelem a kötelesrész kiadása iránti kérelmet is magában foglalja. (Gdt. XIII. 90G.).

saját vagyonából nem kell fedeznie azokat. *Felelőssége törvény erejénél fogva korlátolt.*¹ A korlátlan (ultra vires hereditatis) felelősség ismeretlen a mi jogunkban (Dt. u. f. XIV. 212., III. f. XVIII. 112.).

A korlátolt felelősségnek két neme van, a szerint, hogy az örökös vagy *a hagyatékkal magával felelős természetben* (cum viribus hereditas), *vagy pedig saját vagyonával is, de csak a hagyatéék értékéig* (pro viribus hereditatis).

Régi öröklési jogunkban az előbbi volt a szabály; jelenleg pedig mindkét mód érvényben van s a hagyatéki hitelező bármelyikkel élhet.² Kitűnik ez először is az 1881: LX. t.-cz. 14. és 15. §-aiból, amelyeket alább tárgyalunk; valamint bírói gyakorlatunknak abból az álláspontjából, amely szerint a felelősség kétféle módját egyaránt alkalmazza (Dt. r. f. X. 275., u. f. XXI. 12., III. f. XIV. 16., XVIII. 91.).³

A kétféle felelősség abban tér el egymástól, hogy a cum viribus-nál az egyes hagyatéki vagyontárgyak természetben fordítandók a tartozásokra; a pro viribus-nál pedig saját vagyoná-

¹ Azokban a jogrendszerekben is (pl. optkv.), amelyek a korlátlan felelősséget ismerik, ez kizárható a leltár jogkedvezményével; vagy pedig kizárhatják a hitelezők a beneficium separationis-szal, mint ez a régi római jogban is szabály volt már. Nálunk a korlátolt felelősség tárgyi jog alapján fennálló biztosítás. A cum és pro viribus-ra nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 66, 279., II. 171, 186, 813, 891, 903, 905, 941. és fentebb 23. §. Az örökösök jogviszonyait behatóan tárgyalja a M. Jogi Lexikon V. 781. A főelőadmány — a szükséges garanciákkal — a cum viribus felelősséget lépteti életbe (IX. 364—414.).

² C. I. G. 406/1903.: Ha az örökös a hagyatéki vagyon egy részét elidegenítette, s nincs kellő fedezet, helyes a saját személyében való marasztalás.

³ Nincs azonban tisztázva az a kérdés, hogy a hitelező választásával szemben, pl. ha a kereset pro viribus marasztalásra szól, van-e joga az örökösnek ettől eltérőleg cum viribus marasztalást kérnie. Anynyi bizonyos, hogy perenkívül az örökös szabadon választhat, pl. engedményezhet valamely hagyatéki követelést, átruházhat bizonyos dolgot a hagyatékból datio in solutum-képpen a hagyatéki hitelezőre, vagy fizethet a saját vagyonából is. Ugyanilyen választási joga van a kereset beadásáig a hitelezőnek; de kérdés, hogy a kereset fölemészti-e bármelyik részen is a választás jogát. Mi nemlegesen döntenék el a kérdést, mert a hagyatéki hitelezőre ez sosem veszélyes, az örökösre nézve pedig előnyös, vagy legalább (pl. kegyeletből, továbbá, hogy idegen kézre ne kerüljön in natura a családi vagyon) kívánatos lehet.

ból is teljesíthet az örökös, de sosem nagyobb érték erejéig, mint amennyit a hagyaték képvisel. Mindkét eset egyezik tehát egymással annyiban, hogy *a felelősség mértéke, mennyisége, terjedelme azonos*; csak a kielégítés, a ráfordítás *módja más*. Ennélfogva, ha ezt a határozott mennyiséget — vagy természetben, vagy értékben — megkapják a hitelezők, az örökös felelőssége megszűnt; ha pedig részben kapják meg, föltétlenül követelhetik a többletet, akár a hagyatéki javak egy részét fordította a tartozások fedezésére az örökös, akár a pro viribus elv alapján sajátjából teljesített.

Egyébként kiemelendő, hogy a korlátolt felelősség törvényen alapulván, annak *fentartása végett semmiféle jogcselekményt (pl. leltározást) nem kell az örökösnek véghezvinnie*. Ha tehát a hagyatéki tárgyakat, a cum viribus felelősség szerint, a hagyatéki tartozások fedezésére fordítja, felelőssége tárgyilag ki van merítve. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha fenn is tartja, értékcsökkenéstől, megsemmisüléstől, megóvjá a hagyaték állagát; minélfogva önként következik, hogy a hitelezőknek *nemcsak a hagyatékkal, de a hagyatékért is felelős az örökös*.

Ebből az utóbbi kötelezettségből folyik azután, hogy a cum viribus felelősség tisztán rendszerint nem fordul elő. Az örököst ugyanis az ő vétségén alapuló értékcsökkenésért, továbbá azért, hogy bizonyos vagyontárgy az ő hibája miatt nem került a hagyatékba, *kártérítés* terhelheti, még pedig *korlátlan személyi felelősséggel*; viszont a hagyatéki javakra fordított *beruházások* neki megtérítendőek. Tehát a meglevő és átvett vagyonhoz leg-többször hozzájön a kártérítés, vagy levonandó belőle a beruházás.

Ezt a, kettős felelősséget olyképpen lehet legtalálókban megszerkeszteni, ha (mint a Terv. teszi) az örököst a hagyatéki hitelezőkkel szemben, *a hagyaték kezelőjének tekintjük*; aki ebben a minőségében az örökség elfogadásáig való eljárásáért a *megbízás nélküli ügyvitel*, az elfogadás után való eljárásáért pedig a *megbízás* szabályai szerint felelős; amely szabályok itt megfelelően alkalmazandók (l. 209. és 198. §§.).

A hagyatékkal és a hagyatékért való felelősség elvéből folyik, hogy *a hagyaték*, amelybe sem az osztályra bocsátandó értékek és összegek, sem a kötelesrészbe betudandó adományok nem tartoznak bele, de beletartoznak az örökösnek az örökhagyó-

val szemben fennálló tartozásai, az összes meglévő és az örökös birtokába került hagyatéki javak,¹ valamint ezek hasznai:² *külön számolási vagyontömeg* (függő, beolvadó vagyon) az örökösnek (általános, ú. n. beolvasztó) vagyonában. Önállósága van mindaddig, amíg a hagyatéki tartozások ki nincsenek elégítve. Nem következik be előbb a *confusio bonorum*,³ hanem az örökös is csak a többi hitelezővel együtt érvényesítheti az örökhagyó eller fennállott jogait. Ugyancsak követelési joga van az örökösnek akkor is, ha a hagyatéki tárgyakba a rendes kezelés mértékér túl beruházásokat eszközölt, és ha a kezeléssel költségek merültek föl.

De a kezelési kötelezettség és az ebből folyó kötelmi viszony csak a hitelezőkkel szemben hatályosak; kifelé korlátlan tulajdonosa az örökös az örökségnek; és, csőd-esetét kivéve, a hitelezők nem akadályozhatják meg a hagyaték egyes tárgyainak elidegenítését; amikor is aztán az örökös a hiányzó hagyatéki javaknak birtokbavételkor létezett értékéért felelős, még pedig saját vagyonával korlátlanul — a hitelezőknek.

Ami már most a felelősség terjedelmét illeti, *elfogadás előtt nem köteles az örökös birtokba venni és kezelni a hagyatékot*, sőt az örököstársakat akkor sem terheli felelősség, ha túrte, hogy a másik örökös az egész hagyaték birtokába helyezkedett, és azt az örökhagyó hitelezői elől elvonta (Dt. u. f. XXXVII. 66.)

Csak ha birtokba vette az örökös a hagyatékot, felelős, mint

¹ Hogy csak az örökösnek átadott vagy általa birtokba vett örökség erejéig áll fenn a felelősség, kitűnik ez — egyéb ítéletektől (pl. C. 260/1884., 436/1890.) eltekintve — a 42. sz. curiai döntvény indoklásából is.

² A hasznokból, mint *Szladits* (261. §-nál id. értekezésében) helyesen kiemeli, nemcsak a meglévő haszon vehető a hagyatékba, hanem az elfogyasztott és a vétkenesen elmulasztott is.

³ Ennek daczára az örökös beszámíthatja saját követelését a hagyatéki hitelező ellen; a beszámított értéket aztán, mint hagyatéki tartozást, saját javára kielégíti. Továbbá az örökös beszámíthatja az örökhagyó követelését saját hitelezője ellenében; ilyenkor a hagyatékából törlesztette saját adósságát, amelyet vissza kell térítenie a hagyatékba, s érte személyesen korlátlanul felelős. *Grosschmid* (Fejezetek I. 133., II. 914.) alvagyonnak nevezi azt, amivel az örökség az örökösnek, a közszerzemény a házastársnak, a társasági vagyon a kezelő-társnak tartozik. V. ö. még *Schwarz*: 18. §-nál id. m. 67--72.

megbízás nélküli ügyvivő, akinek főfelelőssége az lesz, hogy a hagyatékok csönkítésétől tartózkodjék.

Elfogadás után létesül tehát valóban az a törvényi kötelelem, örökös és hagyatéki hitelezők közt, amely már hatékony ténykedést ró az örökösre, a tekintetben, hogy vegye birtokába és rendesen kezelje a hagyatékot; felelős lévén nemcsak annak állagáért és az állag sértetlen fentartásáért, hanem a hagyatékok hasznaiért is; minélfogva nemcsak az állag elidegenítése vagy mindennemű elvonása, hanem a szükséges fentartási cselekmények elmulasztása, sőt a rendes haszon elmaradása esetében is kártérítéssel tartozik a hagyatéknak, még pedig egész vagyonára kiterjedő személyes kötelezettséggel.

Ebből a kezelési kötelezettségből következik azután, hogy amit a hagyatékból a saját vagyonába beruházott; kiadni; a hagyatéki tőkék után a felhasználás idejétől kamatot fizetni; továbbá a hagyatékról a hitelezőknek felvilágosítást és számot adni tartozik.

Ha a rendes kezelés körül *költségei és kiadásai* vannak, azokat a hagyatéki költségek sorában igényelheti;¹ a kezelésért azonban *díj nem jár neki*.

Mindeddig arról az esetről szóltunk, ha *egy örökös van*. Ha több örökösre *száll a hagyatékok*, amint ez rendszerint történni is szokott, az örökösök (tehát ági és szerzeményi örökösök egyaránt) örökrészük erejéig egyetemlegesen felelősök *a közös hagyatéki tartozásokért* (1894: XVI. t.-cz. 55. §. 5. pont, Dt. r. f. VII. 127., XVIII. 37., XIX. 48.); valamint — ellenkező végintézkedés hiányában — a kötelesrészért, hagyományért és meghagyásért.²

¹ Ezt a követelést, valamint a beruházásokat és az örökhagyó ellen fennállott jogokat az örökös a hagyatékok ellen ugyan, de mégis magamaga ellen érvényesíti (*önalperesség*); ugyanilyen eset az is, ha megállapító pert indít arra nézve, fennáll-e valamely követelés az örökhagyó ellen (*Grosschmid*: Fejezetek I. 35., 388., *Schwarz*: 18. §-nál id. m. 10.). A convalescentia tekintetében szabály, hogy az örökös által az örökhagyó javairól, az öröklés beállta előtt tett rendelkezés hatályos lesz akkor, ha az örökös a tárgyat vagy a rendelkezési jogot örökli. Egy mással ellenkező több rendelkezés közül a korábbi válik hatályossá. — Míg az örökhagyó által az örökös javairól tett rendelkezés akkor válik hatályossá, ha az örökös azt jóváhagyja; és ez a jóváhagyás, az előző rendelkezések korlátai közt, visszahat a rendelkezés időpontjára.

² Egyén közt — egyéb rendelkezés vagy egyezség híján — e

Ez a szabály nagyon kedvezőtlen az örököstársakra; kivált ha valamelyiknél nem talál fedezetet a későn fellépő hitelező, amikor is a többiektől hajtja be követelését. Öröklési jogunk szerint ugyanis — elég helytelenül — nem lehet olyan záros határidőt kitűzni, amelyen belül kötelesek lennének a hitelezők felszámítani, vagy érvényesíteni követelésüket; valamint nincs az örökösöknek sem az a joguk, hogy felhívási eljárás¹ (convocatio creditorum) útján kényszeríthessék erre a hitelezőket, azzal a jogkövetkezménnyel, hogy a határidő letelte, illetve a felhívási eljárás befejezése után mindegyik örököstárs csak örökrésze arányában feleljen a hagyatéki tartozásokért.² A rendes elévülési határidőn belül tehát nem lehet nyugodt egyik örököstárs sem, nem hajt-e be rajta valamelyik hagyatéki hitelező olyan nagy követelést, amely egész örökrészét fölémészti, sőt saját vagyonát is (a csődquota kifizetése által) érzékenyen megterheli; neki pedig csak az örököstársak ellen intézhető, még pedig esetleg sikertelen regressus marad fenn. E mellett koholt vagy megszűnt követelések érvényesítésére is bő alkalom nyílik az örökössel szemben ily hosszú elévülési időn belül.

Az egyetemleges felelősség alól kivétel az az eset, ha a hitelező beleegyezésével az egyik örökös vállal el valamely tar-

terheket és a kötelesrészt, hagyományt, meghagyást örökrészeik arányában viselik. (L. 268. §.).

¹ Korábbi jogunk — az 1868: LIV. t.-cz. 573. §-a — szerint az ismeretlen hitelezők összehívására hatánap volt kitűzendő. Jelenleg a hitelezőket legfeljebb tájékoztató végett hívhatja föl az örökös követelései bejelentésére oly célból, hogy az elfogadás, illetve visszautasítás felől, elfogadás után pedig a csődkérvény beadása tekintetében határozhasson. Az 1894: XVI. t.-cz. 108—112. §-ai szerint, ha ingó hagyaték külföldre adandó ki, a magyar bonosokat és az itt tartózkodó külföldieket felhívja a hagyatéki bíróság, hogy igényeiket záros határidő alatt érvényesítsék. Ha a hagyaték ellen igényt támaszt valaki, pl. hitelező, külföldre csak akkor adható az ki, ha a követelést kielégítették vagy biztosították. *Ez az egy felhívási eset ismeretes jogunkban.* — Ha az örökhagyó társországbeli illetőségű magyar állampolgár, ilyen felhívásnak sincs helye. V. ö. a Horvát-Szlavonországokkal való jogsegély tárgyában 45,931/1893. sz. a. kibocsátott igazságügyminiszteri rendeletet.

² Ez a szabály az anyaállam egész területén, mert az 1894: XVI. t.-cz. az optkv. 813—815. §-ait hatályon kívül helyezte. (C. I. G. 77/1904.).

ozást; ilyenkor első sorban csak ez ellen lehet fordulni (Dt. r. f. XV. 101.).

Továbbá meg kell jegyezni, hogy ez az egyetemleges felelősség csak a közös tartozásokra terjed ki; minélfogva az egyes örököstársakat terhelő tartozás, továbbá az ilyen kötelesrész, nagyomány, meghagyás csak ezek örökrészeiből elégíthetők ki az örökrészek arányában, hacsak a végrendelet az arányt is meg nem állapítja.¹

II. A hagyaték bizonyítása.

A hagyaték minőségét és mennyiségét, minthogy ez, illetve ennek értéke a hagyatéki tartozások kielégítési alapja és fedezete s minthogy a hagyaték értékén túl az örökös nem felelős: mindig *a hitelező tartozik bizonyítani*; éppen úgy, mint azt, hogy a perbe vont fél örökös (Dt. r. f. XI. 21. és 66.), amit átadó végzéssel, öröklési bizonyítvánnyal vagy jogerős ítélettel kell igazolnia, (Dt. III. f. XVI. 39.). Az előbbi, nehéz feladathoz törvényeink kevés segédeszközt nyújtanak; mindössze kérheti a hitelező a leltározást, ha követelését okirattal vagy hitelesített könyvkivonattal igazolja; s jelen lehet a leltár fölvételénél (1894: XVI. t.-cz. 36. §.); ha pedig perre kerül a dolog, az örökös a hitelező kérelmére fölfedező esküt köteles tenni, illetőleg eskü alatt nyilatkozni a hagyaték miségére és mennyiségére nézve (1868: LIV. t.-cz. 238. §., 1893: XVIII. t.-cz. 97. §.). Ha valamely vagyontárgyról kimutatja a hitelező, hogy az a hagyatékba tartozik, kielégítést vehet belőle, ha azt a leltárból kihagyták is (C. I. G. 560/1904.).

Természetesen alkalmazhatók a perrendtartás összes szabályai az ilyen perben is. Így nem szükséges az örökség bizo-

¹ Kérdés, hogy, ha közös tartozások és emellett egyes örököstársakat külön terhelő hagyatéki tartozások vannak, melyiknek van elsőbbsége a másik fölött. Annyi bizonyos, hogy az örököstársak közt ez a kérdés nem vitás: a közös adósságoknak azt a hányadát, amely az örökrészek arányában bármelyikükre esik, viselni tartoznak akkor is, ha külön hagyatéki tartozás terheli emellett az örökrészüket. — A hitelezők közt azonban semmi különbség nincs, vagyis az egész közös hagyatéki tartozásért azonnal fordulhatnak azon örököstárs ellen is, akit még külön tartozás terhel; legfeljebb a kielégítés törvényes sorrendje s a csőd lehetnek e tekintetben akadályok.

nyítása, ha az alperes azt, hogy örökölt, és hogy a követelés az örökhagyó adóssága, beismeri, azt ellenben, hogy a kereseti követelésnél kevesebbet örökölt volna, nem állítja (Dt. u. f. XXIV. 326.); továbbá nincs szükség bizonyításra, ha a tárgyaláson nem is jelennek meg az alperesek (Dt. r. f. XXIII. 11.).

III. Hagyatéki tartozások.

A hagyatéki tartozások a következők:

a) *A hagyatéki költségek*, amelyek közé elsősorban az örökhagyó illő temetésének költségei tartoznak (Dt. u. f. XXI. 24., III. f. X. 86.), akár törvényadta jogánál fogva a házastárs, akár a rokonság, akár az örökös, akár a közigazgatási hatóság, akár megbízás nélküli ügyvivő eszközli is azt. Ide sorozandó esetleg a halotti tor és a síremlék költsége is.¹ Hagyatéki költségek továbbá: az örökhagyó gyógyítási költségei (Dt. u. f. XVIII. 34. XXXIX. 7. és csődtörvény 49. §.),² s a végrendeleti végrehajtó jutalomdíjai;

b) *az örökhagyó tartozásai*, amelyek t. i. az öröklésre átszállhatnak (v. ö. fentebb 211. §.).

¹ Megállapította hagyatéki teherként a halotti tor, mint temetkezési szokás, költségét a Curia 8679/1902. sz. a.; nem állapította meg: 5937/1894., 6310/1899. sz. a. — *Staud* Lajos szerint (Mdt. VII. 308.) az újabb gyakorlat helytelen, mert a halotti tor nem tartozik a temetés lényegéhez; mai, elfajult alakjában pedig sérti a kegyeletnek azt az érzését, amelyen egykor alapult. V. ö. *Grosschmid*: Magánjogi előadások I. 312—317. l. s fentebb 9. §. A síremlék, sírkörüli kert, sír rácskerítésének költségét fölöslegeseknek mondta ki a Curia 5937/1894., 6310/1899. sz. a.; s úgy látszik a 2085/1899. sz. ítéletből, hogy csak az örökös hozzájárulása esetében tekinti hagyatéki terheknek. E kérdés eldöntésénél szintén csak a tényleges szokásból indultunk ki; s minden olyan esetben hagyatéki teher az efajta költség, ha a sírkő, kerítés, kert létesítése olyan társadalmi állású és vagyonú embereknél szokásban van, mint az örökhagyó volt, s ha a kiadás nem túlságos. Hasonló elbírálás alá esik a rokonok részére készített gyászruha költsége. (C. 2686/1900., 319/1902.).

² A temetés és gyógyítási költségek első sorban a szerzőményből fedezendők; s csak ennek elégtelensége esetében viseli azokat az ági örökös (C. 1827/1902.); de e költségek nem előzik meg a többi hagyatéki költséget. (C. 5652/1898.). A nő gyógyítási költségét, ha túlmegegy, a hagyaték terhének vette a C., 4819/1901. sz.; föltétlenül annak vette: C. 5100/1896.; a férjre hárította: C. 3054/1884.

A hagyatéki tartozások kielégítése után következnek: *a kötelesrészen, hagyományon és meghagyáson* alapuló kötelezettségek; amelyek azonban nem szorosan vett hagyatéki tartozások.¹

IV. A hagyatéki tartozások kielégítési sorrendje.

Az örökös nemcsak kezelni, de felszámolni és lebonyolítani is köteles a hagyatékot. Ez a lebonyolítás a hagyatéki tartozások kiegyenlítésében áll, amelyre vonatkozólag két érdek veendő figyelembe; hogy t. i. a hitelezők teljes kielégítést nyerjenek, ha van elég fedezet; ha pedig nincs, ne élvezzen egyik se előnyt a másik rovására (C. I. G. 77/1904.); viszont ebben az utóbbi esetben ne is károsodjék az örökös, vagyis ne kelljen az öröklésre ráfizetnie.

Az örökösnek a hagyatéki tartozások kielégítési sorrendje tekintetében szabad keze van, mindaddig, amíg az említett két érdek nincs veszélyeztetve; azaz ha a hagyaték *activ*, bármilyen sorrendben kielégítheti a hitelezőket, továbbá a kötelesrésze, hagyományra és meghagyásra jogosultakat is.

Ha azonban azt látja, hogy minden hagyatéki tartozás nem telik ki, a helyzet megváltozik. Nevezetesen akkor a hagyatéki költségek és az örökhagyó tartozásai megelőzik a kötelesrészt, a hagyományt és a meghagyást; mivel ezek csak a tiszta hagyatékból elégítendőek ki, s ha nincs tiszta hagyaték, nem jut rájuk semmi.

Ami már most a hagyatéki költségeket és az örökhagyó tartozásait illeti (amelyek közé az örökösnek saját kezelési költségei s az örökhagyó ellen fennállott követelése is tartoznak); ezeket szintén sorrend megtartása nélkül elégítheti ki.

¹ Schwarz (18. §-nál id. m. 48.) a célvagyon-elmélet alapján a hagyaték céljait így sorakoztatja: első cél az elhunyt hamvainak nyugalma; minélfogva a temetés költségeire szolgál legelőször is a hagyaték; második cél a hagyatéki hitelezők kielégítése; miért is a hagyaték az adósságok kifizetéséig különvagyon marad s a hitelezők követeléseire fordítandó; harmadik (még pedig állandó) cél, hogy a hagyaték az örökös általános vagyonába olvadjon, ami a passzívák kielégítése után áll be.

az örökös, amíg fölteheti,¹ hogy a hagyatékból kitelnek; ellenkező esetben pedig csak a gyógyítási és temetési költségeket fizetheti ki teljesen (Dt. III. f. X. 86.), egyébként pedig *csődöt köteles kérni*;² ha pedig ily esetben a hagyat. vagyont megtartani akarja, köteles az összes hagyat. tartozásokat kiegyenlíteni (Gdt. XIII. 910.). Ha nem minden örököstárs kéri is, a csődöt el lehet rendelni.

Csődneyítésnek akkor, ha a hagyaték a csőd-költségeket nem fedezné, csupán az esetben van helye, ha a hitelezők a csőd-eljárási költségek viselésére készek, és a bíróság megállapította összeget letétbe helyezik; ilyenkor az örökös a hagyatéki tartozásokat szintén sorrend megtartása nélkül elégítheti ki.³

¹ A hagyaték aktiv vagy passzív voltáról rendes gondossággal tartozik meggyőződni az örökös; s ha ezt megtette, amihez a leltározás is tartozni fog, a ki nem elégített hitelezők csak a meglevő hagyatékból kapnak quotát; míg ellenkező esetben, tehát ha egyáltalában nem, vagy rosszhiszeműleg későn kért csődöt az örökös, a quotát az egész hagyaték alapulvételével kell megállapítani; vagyis akkor ugyanazt kapják a hitelezők, amit egyes követelések előleges kielégítése hiányában is kaptak volna. A leltározás és hagyatéki tárgyalás költsége s a hagyaték biztosításával, kezelésével és felszámolásával s a hagyatéki követelések behajtásával fölmerülő költségek nem hagyatéki tartozások (Mdt. VII. 309. és 623.); s, mint az 1894: XVI. t.-cz. 123. §-a mondja, mindenik érdekelt maga viseli saját költségeit. Kivételt a 229. §-nál idézett 1904. évi 107/15. sz. miniszteri rendelet, amely szerint „a hagyaték rendezésének költségei” a hagyatékból fedezendők.

Ha özvegyi jog alapján benmarad az örökhagyó házastársa az egész hagyaték haszonélvezetében, az öröklési eljárás költségeit ő, nem pedig az állagörökös viseli. (Dt. u. f. XXII. 104.).

² *Meszlény* (Jogállam: 1908/6.) szerint is *köteles*, nem csupán jogosult, az örökös csődöt kérni.

³ A hagyatéki csőd szabályai mai jogunkban rendezetlenek. Annyi bizonyos, hogy az örökösön kívül a hagyatéki hitelezők is kérhetik; s nem kell, hogy már az örökhagyó fizetéképtelen lett legyen. A csőd-tömegbe tartozik mindaz, ami a hagyatékba esik, kivéve azt az értéket, amit az örökös jóhiszeműen a hagyatéki hitelezőnek kifizetett; ha rosszhiszemű volt, ezt megtéríteni tartozik. Követeléseivel az örökös is, mint csődhitelező léphet föl. Az örökös a tömeget köteles eskü alatt fölfedezni. (Csődt. 118—119. §§.). Egyébként a csődtörvény szabályai itt is megfelelően alkalmazandók; minél fogva pl. a csődneyítés előtt két éven belül történt lemondás az örökségről, hagyományról, kötelesrészről vagy halálesetre szóló ajándékról s az örökség, hagyomány vagy halálesetre szóló ajándék visszautasítása megtámadhatók.

Ha az örökös későn kért csődöt, amikor tehát egyes hitelezők már teljes kielégítést nyertek, a ki nem elégített hitelezőknek csak arra van igényük, hogy *a csődquotát követeljék az örökösön* (Dt. III. f. X. 86.); de ezt sem kapják meg, ha az örökös bebizonyítja, hogy jóhiszeműleg fizetett, vagyis hogy nem tudott a hagyaték passzív voltáról, s e tekintetben gondatlanság sem terheli. Ilyenkor egyes hitelező előnyhöz jut, mert a csődquotát meghaladó részt visszatéríteni nem köteles.

Ha a hagyatéki költségek és az örökhagyó tartozásai nem teltek ki egészen, a kötelesrész, hagyomány és meghagyás kielégítés nélkül maradnak. Ellenkező esetben az a szabály, hogy, ha ezekre nincs is teljes fedezet a hagyatékban: *az örökös nem köteles csődöt kérni*; föltéve természetesen, hogy a hagyatéki tartozások mind ki vannak egyenlítve, vagy van rájuk fedezet.

A sorrend pedig a három követelésre nézve az, hogy a kötelesrész *megelőzi a hagyományt és a meghagyást*; s csak a kötelesrészes követelésének teljes kielégítése után kerül a sor a két utóbbira, amelyek *egymás közt aránylagosan elégíten-dők ki*,¹ hacsak eltérően nem rendelkezett az örökhagyó.

Ha a kötelesrészt hagyomány alakjában adta ki az örökhagyó, ez a kötelesrész rangsorában nyer kielégítést.

Mindezt maga az örökös végezheti, vagyis itt a magánliquidatio meg van engedve; míg a hagyatéki tartozásoknál a hatósági, csődbeli felszámolás kötelező, hacsak az örökös, talán kegyelethből, nem kér csődöt; de ha a hagyatéki tartozások quotáját fedezi is ilyenkor: a kötelesrészt, hagyományt és meghagyást nem tartozik kiegyenlíteni, mert ezek csak a tiszta hagyatékból igényelhetők.

A most hangsúlyozott elvből kifolyólag az, aki kielégítést nyert kötelesrész, hagyomány vagy meghagyás czímén, visszeresetileg felelős, a kapott érték arányában, a ki nem elégített hagyatéki költségeikért és az örökhagyó tartozásaiért; továbbá, mivel a kötelesrész a hagyományt és a meghagyást megelőzi,

¹ Ez a szabály akkor is, ha több kötelesrész találkozik, s nincs rájuk teljes fedezet. Kivétel van akkor, ha az örökös maga is kötelesrészes, mert ő elsősorban megkapja a kötelesrészt, s csak a fölösleg jut a másik kötelesrészesnek.

A hagyományok aránylagos leszállításának egyik esetét indokbeli tévedés alapján, lásd 244. §., 1. jegyzet.

a kötelesrészesnek szintén hasonló visszkereseti joga van azok ellen, akik előtte hagyomány vagy meghagyás alapján értéket kaptak, ha az ő kötelesrésze ennek következtében nem telt ki (Dt. r. f. IX. 207.).

Kötelesrészen, hagyományon és meghagyáson alapuló követelések tekintetében az egymás közt egyenrangú hitelezőknek nincs visszkeresetök; ezek tehát csak az örökös ellen fordulhatnak. Ugyanezt megtehetik azok is, akiknek a többi hagyatéki hitelező ellen visszkeresetök van; tehát ezzel nem kötelesek feltétlenül élni, csak joguk van hozzá.

Az örökös felelőssége a hagyatéki tartozások tekintetében, mint láttuk már, a csődquotára; a kötelesrészen, hagyományon és meghagyáson alapuló követeléseknél pedig arra az értékre terjed, amit egyik hitelező jogtalanul elvett a másik elől; s itt az örökös felelősségét egyedül a rosszhiszeműség állapítja meg, mert pusztán ez utóbbi követelések fedezetlensége miatt nem tartozik csődöt kérni; de természetesen kérhet, ha akar, ami czélyszerű is, mert megszabadul a felszámolástól és attól, hogy a ki nem elégített hitelezők, rosszhiszeműségét állítván, pereljenek jutalékukért ellene.

Még azt kell kiemelni, hogy, ha a végrendeletű örököst megillető hagyatéket özvegyi jog terheli, s az örökös csak a telekkönyvi bejegyzéssel is biztosíttatni rendelt haszonélvezeti jognak a megszűntével lép be a hagyaték birtokába, a hagyatékból kiszolgáltatandó kötelesrész, hagyomány és meghagyás kifizetésére vonatkozólag rá nézve a teljesítési határidő csak az özvegyi jog megszűntével veszi kezdetét (C. 5769/1902.).

V. A hagyatéki tartozások perbeli érvényesítése.

A hagyatéki hitelezők követeléseiket azonnal érvényesíthetik az örökös halála után, még pedig ha kell (pl. ha az örökös nem ismeri el a követelést), per útján;¹ valamint aka-

¹ E per költségeinek és az ítéleti illetéknek a megfizetésére, bíróságunk szerint, saját személyében kell kötelezni az alperest (M. 1902. évi kötet 283. l., C. 214/1905. és I. G. 48/1906.), mert az ipso jure öröklés elvénél fogva a hagyaték nem önálló vagyontömeg, s legtisztább egyetemes jogutódlás törtévé, a hagyatéki tárgyak közvetlenül mennek át örökösekre, s így a felelősség az ő általános vagyonát terheli, ha *nem viribus* felel is a hitelező választása folytán. Ugyanígy

dálytalanul folytathatják az örökhagyó ellen megindított pert. Halasztást tehát nem kötelesek engedni semmi czímen az örökösnek (Dt. r. f. XIII. 61., XIV. 189., C. G. 17/1903.).

Ezen alapelv alkalmazása tekintetében mégis bizonyos korlátok állanak fenn.

Mindaddig, amíg a hagyaték bíróilag átadva nincs, avagy az örökös kizárólagos öröklési jogát öröklési bizonyítvány, vagy öröklési perben kelt jogerős ítélet nem igazolja, nem elég az ismert örökösöknek perbe vonása, hanem az ismeretlen örökösöket is, ügygondnok által, perbe kell idéztetni (C. 42. döntv.);¹ de leszármazók és házastárs hátramaradása esetében, ha végintézkedés nem maradt, az ismeretlen örökösöket átadás előtt sem kell ügygondnok által perbe vonatni (Dt. III. f. V. 58., XIV. 84.).² Sőt, újabb bírói gyakorlatunk értelmében, ügygondnokot csak akkor kell perbevonni, ha valószínűnek tetszik, hogy a jelentkezteteken kívül mások is hívatottak az öröklésre (C. 6911/1903.). Az egyetemlegességből kifolyólag a hitelező bármelyik, bíróilag elismert örököst egymagában is köteleztetheti a közös hagyatéki adósság megfizetésére; aki csak azzal védekezik, hogy örökrésze vagy, ha más terheket fizetett ki, annak maradványa, nem elég a követelés fedezésére; amely kifogással szemben a bizonyítás, mint láttuk, a hitelezőt terheli.³

felel a dologi adós a jelzálogos követelés perlésével fölmerült költségeért saját vagyonával is. (L. fentebb 155. §. és M. J.-U. 1907/9.) Ezzel szemben *Meszlény* (J. K. 1903/9.) azt vallja, hogy a cum viribus felelősségnél a perköltségért is csak a hagyatékkal felel az örökös (éppen így: Terv. 2008. §.); ellenben a pro viribus felelősség esetére helyesli a bírói gyakorlat álláspontját. Ugyancsak saját személyében felelős a perköltségért az örökös, ha a peres egyedi dolgot az öröklés megnyitakor azonnal ki nem adta, s így a perre okot szolgáltatott.

¹ Kielégített, lemondott örökös nem vonandó perbe (C. 5673/1892., I. G. 599/1902.); továbbá az igényt nem támasztó oldalakon sem. (Gdt. XIII. 920.).

² *Kubowich* Géza (Ü. L. 1904/20.) ezt a kivételt, amely bizonyára az 1894: XVI. t.-cz. 100. §-a alapján keletkezett, helyesli; de sürgeti a 42. sz. curiai döntvénynek ily értelemben való kiegészítését, mert ha a felperesnek tetszik, e döntvény alapján minden esetben hirlapi idézést kérhet, ami kis perekben a költséget aránytalanul növeli, s amit a bíróságok rendszerint elrendelnek. V. ö. még *Jancsó* György: Az örökösök perbehívásáról, J. K. 1889/169.

³ Ha az államkincstár az örökös, míg ezt a hagyatéki bíróság meg

2. A hitelező már a keresetben köteles előadni, hogy maradt hagyatéka, továbbá, hogy az miből áll és milyen értékű. E mellett a hagyatékot, illetve annak értékét a perben tartozik bizonyítani; ha ezt nem teszi, a kereset elutasítandó, mert a végrehajtási eljárásra nem maradhat a kielégítési alap megállapítása (Dt. r. f. VII. 26., u. f. XXI. 12., temesvári tábla 1. sz. polg. hat., C. 362/1903.). Az ítéletben, ha a cum viribus felelősség alapján kér a hitelező marasztalást, azok a vagyontárgyak, amelyekből kielégítést lehet szerezni, megjelölendők; ellenkező esetben pedig ilyen korlátozás nélkül kell marasztalni az örökös. A hagyatéki javak értékét a birtokbavétel időpontja szerint kell megállapítani, ha már nincsenek meg a hagyatékban; ellenben a keresetindítás időpontja szerinti érték irányadó akkor, ha ekkor még megvannak. Ez az elv igazságos mindkét félre nézve: ha értékelkedés történt, jól jár (még pedig méltán) a hitelező; és ha értékcsökkenés áll be az örökös vétken kívül, nem károsodik az örökös.

A hagyatéki vagyont megbecsülik ugyan a leltározásnál, de ezzel a becsléssel szemben bármelyik fél igazolhatja a valódi értéket.

3. Ha az örökös jogosan és jóhiszeműen fizetett ki hagyatéki tartozásokat, a kielégítési alap megállapításánál a teljesített fizetések értéke levonandó a hagyatékból.¹

4. Ha új fedezetre talál a hitelező, keresetet indíthat az

nem állapítja, elég az ismeretlen örökösök ügygondnoka ellen indítani a keresetet. (Dt. III. f. VI. 47.).

¹ Ha ítélethozatal után eszközöl az örökös ilyen fizetést, végrehajtást korlátozó vagy megszüntető keresettel nem mindig élhet, mert vagy kitelnek a hagyatéki tartozások a hagyatékból, vagy nem. Ha igen, akkor bármely hagyatéki vagyonból vehet kielégítést bármelyik hitelező; ha nem, akkor meg csődöt tartozott volna kérni az örökös; tehát ha ezt elmulasztotta, akkor csak a csődquotát meghaladó összegre nézve indíthat végrehajtást korlátozó keresetet, megszüntetőt pedig egyáltalában nem. Ellenben, ha csak a kötelesrészben, hagyományon és meghagyáson alapuló követelések nem telnek ki egészen, akkor, ha még nincs kielégítve a kötelesrész s a hagyományra vagy meghagyásra nem jut semmi: végrehajtást megszüntető keresetnek lesz helye; ha pedig jut **valami** ez utóbbiakra is, végrehajtást korlátozó keresetnek. Ha még nincs eldöntve, vajjon a most említett három követelésre jut-e fedezet, végrehajtást felfüggesztő keresetet indíthat az örökös.

ítélet hatályának kiterjesztése iránt annyiban, amennyiben még kielégítést nem kapott volna (Dt. III. f. XIV. 16.).

5. Ha az örökhagyó ellen hozott marasztaló ítélet alapján még az örökhagyó vagy az örökös ellen elrendelték a végrehajtást, ennek foganatosítása az 1881: LX. t.-cz. 14. és 15. §-ai szerint történik. Mindkét esetben csak a hagyatékból talált, vagy az örökhagyóról az örökösre szállt vagyona lehet foganatosítani a végrehajtást; s az utóbbi esetben nem is lehet másra elrendelni, hacsak a végrehajtható sommás, illetve jogyzökönyvi tárgyaláson nem bizonyítja, hogy az örökös a hagyatéki javak elvonása, elidegenítése vagy értékcsökkenése miatt személyes felelősség terheli; amikor is az elrendelő határozatban a felelősség mértékét is meg kell állapítani, vagyis, hogy mely összeg erejéig lehet a végrehajtást az örökös saját vagyonára is foganatosítani. Ha ismeretlen örökösök vannak, vagy ha nincs a kizárólagos öröklési jog bizonyítva, az örökhagyó ellen elrendelt végrehajtás foganatosítása alkalmával a kiküldött, különben pedig a bíróság a végrehajtás elrendelésekor ügygondnokot nevez s a végrehajtást rendelő végzést úgy ennek, mint az összes ismert örökösöknek kézbesíteni kell. Az ilyképpen foganatosított végrehajtás jogi hatályára nézve a fentebb (IV. alatt) előadottak irányadók.

Ha olyan tárgyat foglaltak be, amely nem az örökhagyóról szállt az örökösre, igénypernek van helye (1881: LX. t.-cz. 92. és 168. §.).

6. Csődöt kérhet az örökös, illetve esetleg kell is kérnie, amit már fentebb kifejtettünk.¹

¹ Az örökös hitelezőjének az örökségre való jogát nem az öröklési jogban kell tárgyalni. Annál azonban itt is fölemlíthetünk, hogy a hagyatéki tárgyakat már az örökség elfogadása előtt lefoglalhatja az örökös hitelezője; amely foglalást visszautasítás esetében végrehajtást megszüntető keresettel helyeztethet hatályon kívül a valódi örökös. Ingatlanra és ingatlant terhelő jogra az örökös hitelezője a telekkvi rendt. 74. §-a alapján szerezhethet ideiglenesen jogot, amely azonban csak akkor lesz végleges, ha az ingatlant vagy telekkönyvi jogot az adós öröklő; különben pedig hatályát veszti (Curiai 34. döntv.), pl. akkor, ha az örökös másképpen kap kielégítést. (Mdt. VIII. 504—505.). Az örökös hitelezője ezt nem akadályozhatja meg; az örökség elfogadása után azonban kérhet részleges hagyatékátadó végzést (1891: XVI. t.-cz. 76. §. d) pont.).

7. Ha az örökhagyó hagyományokat és meghagyásokat rendelt s az átadás már megtörtént, az öröklésnél fedezetet nem találó hitelező, ha ezt kimutatja, a hagyományosok, illetve a meghagyásosok ellen fordulhat, akik jutalékuk arányában felelősek a hagyatéki tartozásokért; ha pedig még így is marad fedezetlen hagyatéki követelés, a már kielégített kötelesrészes felelős érte, kötelesrésze erejéig.

Bacsó Jenő szerint (J. 1905/38.) helytelen e döntvény abban az esetben, ha visszautasítás forog fenn. Ilyenkor a visszautasítás jogát a hitelező zálogjoga korlátozza, vagyis az az örökös, aki a visszautasítás következtében örököl, a kiesett örökös zálogjogával terheltlen kapja meg az örökséget; mikor is a hitelező az adósát illetendett örökrész erejéig a hagyatékból kielégítést kaphat. Ha a visszautasítás nem ingyenes, a zálogjog az ellenértéket meghaladó összegig maradna érvényben. Ezt a hagyatéki tárgyaláson kellene eldönteni, esetleg perreutasítás által; amikor is a hitelező lenne a felperes s bizonyítani tartoznék, hogy a visszautasító fél csakugyan örökös lett volna s hogy a visszautasítás ellenérték nélkül történt. A mai gyakorlat mellett van ugyan kártérítésnek helye a visszautasító ellen, de ez nem elég. Hivatkozik különben a 3508/1898. sz. curiai döntésre, amely szerint a telekkvi hatóság nem törölte hivatalból, sőt kérelemre sem az előjegyzett zálogjogot, mert e kitörlés kérdése csak perben dönthető el, mivel az adós örökös visszautasító nyilatkozata a jóhiszemű hitelezőnek korábban szerzett zálogjogát meg nem szünteti.

Bacsó nézetét helyeseljük, s az az id. döntvény mellett is megállna (1. azonban a 262. §. végét.). A döntvény indokolásából megállapítható ugyanis, hogy a Curia csak akkor tekinti a zálogjogot hatálytalannak, ha a foganatosított *osztály következtében*, tehát nem visszautasítás által lesz másé az ingatlan. E magyarázat azért is helyes, mert a döntvény főczélját: az osztály szabadságát nem érinti, csak lehetetlenné teszi vagy legalább megnehezíti a hitelezők rosszhiszemű kijátszását; ami, mint a döntvény indokolása is elismeri, gyakran előfordul, és mert az ingatlanok csak ez által helyeztetnek a jogi forgalomra képes állapotba alakí szempontból is. (V. ö. az 1894: XVI. t.-cz. javaslatának általános ind.).

V. ö. még 246. §. végén levő jegyz., amely arról az esetről szól, ha végrendeleti végrehajtó jár el.

Harmadik fejezet: Az örökösársak egymásközi jogi helyzete.

268. §. Az örökösársak közt fennálló közösség.

Az ipso jure öröklés elvénél fogva a hagyaték állaga szállván az örökre; azt azonnal, minden bírói beavatkozás nélkül birtokba veheti, ha csak nincs harmadik személy birtokában (Mdt. VIII. 18.). Az örökös továbbá az átörökíthető (v. 5. 221. §.) összes hagyatéki javakat törvény erejénél fogva megszerzi; minélfogva a hagyatéki dolgoknak azonnal tulajdonosává válik, még pedig (per vindicationem) bírói átadás vagy külön szerzési cselekmény nélkül.¹ Az ilyképpen szerzett jogokat korlátlanul gyakorol-

¹ Ebből következik, hogy a hagyatéki dolgokat azonnal el is idegenítheti az örökös; s a hagyatéki bíróság is úgy rendelkezhetik, ha az elidegenítés megtörténtét igazolják előtte, hogy a tulajdonjog az örökös jogutódja javára kebeleztessek be. Kiemelendő azonban, hogy (külön B. lapi sorszám alatt) az örökös is bejegyzendő ilyenkor a telekkönyvben (tkvi rend. 120. §. d) pont, Dt. u. f. IX. 101., *Groschmid*; Fejezetek: I. 153.). De ha időközben zálogjogot jegyeznek elő (az előző jegyzet szerint) az örökös ellen: a tulajdonjog és zálogjog össze fognak ütközni, s kérdés, hogy az örökös jogutódjával szemben is megáll-e és a tulajdonjog bekebelezésével egyidejűleg igazolandó-e az örökös ellen előjegyzett zálogjog. Egyes telekkönyvi hatóságok igenlőleg oldják meg a kérdést, ami az örökös jogutódjával szemben, aki tulajdonjoga előjegyzését nem kérheti, igazságtalanság, ha a zálogjogot később jegyezték elő, mint ő szerződött az örökössel. A nemleges döntés pedig sérelmes az örökös jóhiszemű hitelezőjére nézve, aki a telekkönyvi állásban bizva, szerzett előjegyzést. E kérdés — szerintünk — az 55. sz. curiai döntvény (l. fentebb 147. §.) analógiája alapján oldandó meg; vagyis: az előjegyzés törlendő, ha az örökös jogutódja bizonyítja, hogy a hitelező az előjegyzés szerzésénél rosszhiszeműen járt el; ha pedig ezt nem bizonyítja: az előjegyzés megáll, s a jogutódnak csak az örökös ellen van regressusa. Nem helyeslünk *Rosenfeld* Béla nézetét (J. K. 1904/38.), amely szerint, ha az örökség megszerzését a hagyatéki bíróságnál bejelentették, a később kért zálogjog-előjegyzés föltétlenül törlendő. Ide vág még a X. sz. curiai döntvény, amely szerint az esetben, ha a marasztalt fél nem telekkönyvi tulajdonos, azt, hogy öröklési jog nyílt-e meg számára a kérdéses ingatlan tekintetében, a végrehajtást elrendelő bíróság bírálja meg; továbbá a győri táblának 3. sz. polg. határozata, amely szerint a hagyaték eszményi jutaléka le nem foglalható, hanem csak a valóban meglevő és megtalált hagyatéki tárgyaknak az alperest illető jutaléka.

hatja;¹ hacsak nincs elvéve tőle ideiglenesen a kezelési és rendelkezési jog, pl. ha végrendeleti végrehajtó bonyolítja le a hagyatékot. Átszáll az örökhagyó birtoka is az örökösre, s ez folytatja az örökhagyó elbirtoklását (l. fentebb 117., 136. és 141. §.).

Csak kifelé, hogy t. i. harmadik személyekkel szemben is igazolhassa örökösi minőségét, van szüksége tehát öröklési eljárásra, vagyis annak bizonyítására, hogy mely jávakat örökölt; továbbá a tulajdonjog bekebelezésére, mert vannak bizonyos jogok, amelyeket csak a telekkönyvileg is bejegyzett tulajdonos gyakorolhat az ingatlanokra nézve. Az öröklési eljárás ennél fogva csupán azt állapítja és erősíti meg bíróilag, ami az anyagi jog értelmében már úgysí létrejött, és érvényben álló valóság; nem adhat több jogot az örökösöknek, mint a mennyi megilleti a magánjog szerint; s végérvényesen nem is vehet el tőle semmit, mert ha az eljárási szabályoknak megfelelő magatartás elmulasztása miatt vagy azok megsértése mellett ez meg is történhetik, az örökös öröklési per útján az elévülési időn belül korlátlanul érvényesítheti igényeit. (1894: XVI. t.-cz. 89. §.).

Végül a hagyatéki tartozásokat is megszerzi az örökös: személyes adós lesz, de elvileg csak a hagyaték erejéig felelős értük.

Ez az örökös jogi helyzete akkor, ha egymaga örököl.

Ha többen örökölnek, bármelyik örököstárs csak a többi örökösre való tekintettel és csak a tárgyi jog korlátai közt élhet jogaival a hagyatékra nézve, amely ipso jure közös vagyonakká lesz. Az örököstársak közt tehát *jogközösség támad*, amelyben a jogok és a közös kötelezettségek örökrészeik arányában illetik őket.

Ez a, törvényen alapuló közösség sok tekintetben hasonlít a rendes kötelmi közösséghez, illetve a tulajdonközösséghez. De míg az átadás meg nem történt, nem egyszerű, hanem *egységes közösség* forog fenn; minek következtében alapelv egyrészt az, hogy az egyes vagyontárgyakról — ide értve a hagyatéki követelések teljesítésének elfogadását is — csak együtt lehet ren-

¹ A hagyatéki követelések behajtására nézve l. köv. §. 2. pont.

delkezni,¹ mert különben a hitelezők elől elvonhatók lennének; másrészt, ha osztályrabocsátásnak van helye, az örökrész nem csak a tényleges hagyatékból állapítandó meg; végül az osztályra bocsátott értéket le kell vonni az örökrészből. Ebbe az, egységes közösségbe az ági örökös is beletartozik, különösen akkor, ha természetben követelheti az ági vagyont.²

A közösség az örökösök közt addig áll fenn, amíg osztályt nem foganatosítanak; ha pedig úgy egyeznének meg, hogy a hagyaték átadása után is vagyonközösségben maradnak, ez már nem törvényi és nem egységes, hanem szerződési és egyszerű vagyonközösség lenne; s ha szerződésileg nem szabályozzák annak föltételeit (1894:XVI. t.-cz. 58. §.), akkor az általános szabályok irányadók erre a közösségre is.

Osztályegyezség előtt a kezelés és a hagyatéki tartozások kiegyenlítése a megfejtendő kérdések; végül szólni kell az osztály foganatosításáról s az osztályrabocsátásról, mint különleges intézményről.

269. §. A hagyaték kezelése az osztály foganatosításáig.

A hagyaték kezelésére vonatkozó szabályokat részint az örökös felelősségének tanában előadtuk már (l. 267. §.), részint pedig az 1894:XVI. t.-cz. 90—97. §-ai tartalmazzák; végül a tulajdonközösség elveiből (l. 121. §.) vonhatjuk le következőképpen:³

1. Kétség esetében az a döntés, hogy az örökrészek egyenlők. Egyebekben pedig az öröklés szabályai szerint dől el az örökrész nagysága.

2. Örökrészéről az örököstárs szabadon rendelkezhetik; de a bírói átadásig csupán a többi örököstárs és harmadik személyek

¹ Ebből folyik, hogy az egységes közösségbe tartozó ingókat egyik örökös adósságáért nem lehet lefoglalni. L. 154. és 206. §. — A Főelőadmány (IX. 426.), a Tervezettel szemben, amelynek 2024. §-a az egyszerű jogközösséget állapítja meg az örököstársak közt, az élőjogot követi.

² V. ö. e tekintetben *Szladits* ért. (Fodor: Magánjog, V. 648—651. l.) és *Frank* Ignác: 17. §-nál id. m. I. 257. §., végül 1723:XLVII. t.-cz.

³ E tekintetben — tételes rendelkezések hiányában — a Terv. 1733—1744. §-ait lehet jórészt alapul venni; útmutatást találhatni továbbá *Frank* tanításában (17. §-nál id. m. 258. §.).

sérelnie nélkül (v. ö. 1723: XLVII. t.-cz., Plan. 1., 5., 11., 13., 15., 16., 21. és 23. dec.). A közös tárgyról a maga egészében, valamint az egész hagyatékról az örökösök csak együttesen rendelkezhetnek (egységes közösség). Összhangban van ezzel az elvvel bírói gyakorlatunknak az az álláspontja, hogy a közös követelést csak valamennyi örökös részére lehet behajtani; bírói átadás előtt az adós csak úgy marasztalható, hogy köteles bírói letétbe helyezni a marasztalási összeget; illetőleg a tükvi jogot az örökösök nevére írják, kerítik vissza, igazítják ki. De egy örökös is fölléphet s kizárólagos öröklési jogát a kérdéses követelésre nézve, igazolni nem kell (Dt. u. f. VII. 63., XXIX. 138., III. f. XVII. 91.).¹

3. Mindegyik örököstárs örökrésze arányában osztozik a hasznokon és viseli a közös terheket (Mdt. VII. 667.). Az örököstárs használhatja a hagyatéki dolgokat, de a többi örökös használási jogának sérelme nélkül.

4. A közös hagyatéket, hacsak kezelő végrendeleti végrehajtó nem jár el, az örököstársak együtt kezelik; de a fentartásra szükséges intézkedést egyikük is megteheti (Mdt. VII. 666.).

5. A használás és kezelés módját szótöbbséggel döntenek el az örökösök.

A hagyatéki tárgyak lényeges megváltoztatását csak egyhangúlag lehet elhatározni.

270. §. A hagyatéki osztály és az osztályrabocsátás.

Az osztály célja a hagyatékra vonatkozó közösség megszüntetése s az egyes hagyatéki tárgyaknak az örököstárs kizárólagos tulajdonába való átbocsátása; még pedig vagy tehermentesen, ha t. i. minden hagyatéki tartozást kielégítettek az osztály előtt,² vagy az örökrész fejében kapott jogokat az osztály értelmében (befelé) terhelő tartozásokkal együtt.

¹ Az a körülmény sem akadály, hogy a jelzálogos követelések az örökösökre még telekkönyvileg átruházva nincsenek; ez nem fosztja meg őket attól, hogy ezeket az adós ellen ne érvényesítsék, hanem csak arra jogosítja föl az adóst, hogy a fizetést a zálogjog törlésére alkalmas okirat kiadása ellenében teljesítse (Dt. III. f. VIII. 127.).

² Mai jogunk nem ismeri azonban azt a szabályt, amit a Terv. 2027. §-a contemplál, hogy minden hagyatéki tartozás feltétlenül kielégítendő vagy biztosítandó osztály előtt, ha ezt valamelyik örököstárs követelné.

Három kérdés fejtendő itt meg: az osztály ideje, az osztály módja és az osztályrabocsátás.

I. Az osztály ideje.

A hagyatékot csak úgy lehet, legnagyobb bizonyossággal, a tartozások fedezésére fordítani, ha kellő idejük van az örökös-társaknak a hagyatéki tárgyak megállapítására és kipuhatolására; továbbá az osztály csak akkor lesz igazságos, ha a hagyatéki mérleget pontosan meg lehet állapítani. Minderre pedig idő kell, s mégsem írnak elő e tekintetben semmi határidőt nálunk sem a magánjog, sem az 1894: XVI. t.-cz. 59. §-a; minélfogva azonnal követelhető az osztály foganatosítása, hacsak az örökhagyó bizonyos (de nem örök) időre ki nem zárta azt, vagy ha a felek meg nem állapodtak annak elhalasztásában.¹ Végül nem foganatosítható osztály a méhmagzat megszületése előtt, mert lehet, hogy halva születik vagy pedig többes szülés történik.²

De az osztályt halasztás hiányában sem lehet »időn kívül« kérni, pl. míg a termés lábon van.

Az osztálynak elhalasztása sem a közös, sem a külön hagyatéki hitelezőknek, sőt az örökös hitelezőinek jogaira nincs befolyással, mert különben moratoriumot élveznének az adósok.

¹ E szabály részben az 1695: XXXVI. t.-cikken is alapszik, amely szerint a törvényes korú fiúk az anyai örökségben osztályt kérhetnek; de az 1894: XVI. t.-cz. hatályban létele óta törvényes képviselőjük útján. Az osztály foganatosítását az atyai haszonélvezeti jog sem akadályozza; amelyből csak az következik, hogy az atya kezelheti és haszonélvezheti a kiskorúnak azt a vagyonát is, mit az osztály alapján kapott.

² Ha az osztályrészek csupán egyik törzsben határozatlanok méhmagzat létezése miatt: az egész hagyaték fölosztható; csak ebben a törzsben kell az osztályt felfüggeszteni. Ha a törvényesítést az örökhagyó halála után adja meg a király, vagy ha ezután hagyják jóvá az örökbefogadási szerződést vagy az örökhagyó által tett alapítványt, az örökrészek szintén határozatlanok, de az osztály mégis eszközölhető. Csak osztálykiigazító-pert lehet a bizonytalanság elmúltával folyamatra tenni. Az utolsó esetben hivatalból kell a hagyatéki eljárást megindítani, amelynek során kellő védelemben részesülni a létesítendő alapítvány (1894: XVI. t.-cz. 2. §.).

II. Az osztály módja.

Az osztályt rendszerint maguk az örökösök végzik; kacsak kezelő végrendeleti végrehajtóra, a bíróságra vagy harmadik személyre nem bízta az örökhagyónak, egyszerű vagy közös végrendeletben, illetve öröklési szerződésben is megtehető, végintézkedése.

Az örököstársak az osztályt vagy a hagyatéki eljárás során, vagy perben;¹ végül akkor, ha mindnyájan önjogúak, per és hagyatéki eljárás nélkül is eszközölhetik, s öröklési bizonyítványt kérhetnek, amelylyel egyezségük alapján történnek a hagyaték átadása és a tulajdonjog bekebelezése (1894:XVI. t.-cz. 110. §.).

Az osztály eszközlése végett első sorban az az érték állapítandó meg, amely az örökösöket, öröklési joguk terjedelméhez képest, megilleti; továbbá e megállapítás alapján tényleg és természetben is kijelölendők, illetve kiadandók azok a vagyontárgyak, amelyek az egyes illetmények kielégítésére szolgálnak.

A végrendelet irányadó ugyan az osztály módjára nézve is, bárki foganatosítsa; de kétségtelen, hogy attól az örökösök közös megegyezéssel eltérhetnek; vagyis az *osztály szabadsága az alapelv*; amit a 267. §. kapcsán id. 34. sz. curiai döntvény is figyelembe vesz, illetve olyképpen biztosít is, hogy az örökös hitelezője által föltételelesen szerzett zálogjog sem gátolhatja az osztályt s nem érintheti az örökösöknek a hagyatéki vagyon megosztására vonatkozó jogait és az özvegyi jogot. Ugyanez a szabály akkor, ha közös, osztatlan ingót foglalt el az egyik örököstárs hitelezője. Ez csak akkor és annyiban lesz kielégítési alap, ha és amennyiben az illető örökös örökrészébe esik, s amennyiben elárvereztetése nem sérti az özvegyi jogot. (C. I. G. 746/1905.).

¹ Ugy a hagyatéki eljárásban, mint a perben, minden olyan érdekeltnek, aki örököl, részt kell vennie. Az előbbi esetben az 1894:XVI. t.-cz. gondoskodik erről; a perre nézve pedig a bírói gyakorlat mondta ki ugyanezt (Mdt. VII. 678—681.). Az ismeretlen örökösöket itt is ügygondnok képviseli. Az öröklési eljárás során tett nyilatkozatok és ajánlatok hatályukat veszítik, ha az osztályegyezség nem sikerült (Mdt. VII. 684.). Az örökösöknek egymásközi felelősségét a létrejött osztályegyezség meg nem szünteti (Gdt. XIII. 914.).

Kétségtelen, hogy az örökösök eltérhetnek a törvényi öröklés szabályaitól is; aminthogy népünknel különösen kétféle eltérést lehet tapasztalni, kivált lemenők öröklése esetében, az *egyenlő osztálytól*. Még pedig az országnak majdnem minden vidékén ismeretes — az egyenlő osztály mellett — a *fiági osztály*, amely abban áll, hogy csak a fiúk osztoznak a földbirtokon, a leányok pedig egyébként (pénzzel, kiházásítási ingókkal, házzal stb.) kapnak kielégítést; amely azonban legtöbbször, kivált ha már férjnél van a nő, vagy ha a szülő csinált osztályt életében, még a kötelesrész nagyságát sem éri el. De tény, hogy a tételes jog ereje már széles körben terjed s az irányzat az egyenlő, sőt a természetben foganatosított osztály felé halad; amit elősegít a gyámhatóságok gyakorlata is, amennyiben ha kiskorú vagy gondnokolt van, ritkán fogadják el az önjogi örökösök által kínált kielégítést. A közép- és nagyparasztbirtokból azonban mindig kapnak földet a leányok is.

Másik eltérés az egyenlő osztálytól a *törzsöröklés*, amely szerint egyik, rendszerint a legidősebb vagy a legfiatalabb, fiú kapja meg az ingatlanokat, s a többiek egyébként, még pedig többnyire örökrészüken alul, kapnak kielégítést. Ez a szokás Dunántúl s a Tisza-Maros szögén van leginkább elterjedve, kivált a német és oláh lakosság körében; míg a fajmagyarság ezt az osztályt nem ismeri.¹

Egyébként az 1894: XVI. t.-cz. 59. és köv. §-ai nyújtanak útmutatást az osztály módjai tekintetében. A természetben való felosztáson kívül, a hagyatékba tartozó vagyontárgyaknak az örökösök közt tartandó versenyajánlat útján való értékesítése, továbbá elárvereztetése, a hagyatékba nem tartozó ingat-

¹ Az egész kérdést részletesen tárgyalja s a magyar öröklési szokásokat, a járásbíróságok és közjegyzők által az igazságügyminiszter felhívására beküldött adatokból, érdekesen állítja össze *Mattyasovszky Miklós*: Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás cz. m. 285—422. l. V. ö. még ugyanattól: Budapesti Szemle 1905/1., továbbá *Grosschmid*: Fejezetek: I. 66, 68, 70, II. 725—6., s *Márkus*: M. Jogi Lexikon V. 184. Az osztály, mint kétoldalú kötelmi szerződés, csak követelési jogot (jogcímet) ad a hagyaték tárgyaira nézve s nem tulajdont (Dt. u. f. IX. 174.) és így csak egyik keletkezési alapja a tulajdonát ruházási kötelezettségnek (l. fentebb 142. §.).

A fegyverek, hadikészletek, családi ház, nemzetségi levelek tekintetében nem állnak fenn többé a régi szabályok, amelyek a fiak, a

lanok osztályrabocsátása stb. is meg vannak engedve.¹ Ezenkívül a tulajdonközösség megszüntetésénél előadottakat lehet irányadókul elfogadni (l. 149. §.); s legfontosabb az a tétel, hogy elsősorban a természetben való felosztás igényelhető (Dt. u. XII. 97.).

A jogok és kötelezettségek kölcsönösségénél, vagyis az örökösök közt fennálló egységes közösségénél fogva jogi természetére nézve eltér az osztályos egyezség a közönséges egyezségi szerződéstől, amelynek némely félre való érvénytelensége nem vonja maga után eo ipso az egész jogügylet érvénytelenségét; ellenben ha az osztályos egyezség valamelyik félre érvényesen létre nem jött, az a többiekre nézve is hatálytalan, hacsak kifejezetten nem rendelkeztek ellenkezőleg a felek (Dt. u. f. VII. 13.).

Fontos jogszabály továbbá, hogy az örököstársak egymás közt *kölcsönös szavatossággal tartoznak* az iránt, hogy minden

legfiatalabb, illetve legidősebb fítestvér javára szóltak (Hk. I. 99., 40., 41. és 42. cím); nincs meg eddigelé a homestead intézménye sem, amely a családi otthon védelme érdekében korlátozza sok helyütt az osztályt. V. ö. *Dévai*: Homestead cz. jogászegyl. ért. és ott id. irod. A homestead javaslata az északamerikai rendszert vette alapul.

¹ A kolozsvári táblának 6. sz. döntvénye szerint akkor is van helye öröklési bizonyítvány kiadásának, ha a hagyatékhoz nem tartozó ingatlant bocsátott osztályba valamelyik örökös. Mint speciális rendelkezések, említendőek itt föl az I. T. Sz., VII. 28. és 29. §-ai, amelyek így szólnak:

28. §. Mikor kiskorúak érdeke forog fenn, vagy a nagykorú osztályosok maguk között egyetértésre jutni nem tudnak; — minthogy a bányajog és birtok értéke a szoros értelemben vett ingó javak értékénél sokszor változékonyabb, — oly esetben, hol nemcsak bánya és bányászati tárgyak, de egyszersmind más ingó vagy ingatlan javak is lennének felosztandók: bányai tárgyak értékét és sorsát egyéb ingatlan birtokkal vagy ingó javakkal kiegyenlíteni és az osztozók egyikének vagy másikának osztályrészük helyett illetőségükben más valamit adni nem szabad, — hanem ily bányarészek minden osztozó közt *egyenlően és törvényes arányban elosztandók*, 29. §. Meg nem engedtetik továbbá ily esetben, hogy egyiknek osztályrésze egyik, másiknak illetősége ismét más különböző bányai tárgyban vágassék vagy egyenlítettessék ki, hanem az osztozók mindenike törvényes arányban *öt* illető osztályrészét *minden bányatárgyban külön* fogja megkapni; később annak akár magánosan, akár társaságban leendő kezelése az osztályosok tetszésére hagyatván. A házközösségi vagyonban fogatosítható öröklési osztályra nézve l. 1898: XII. t.-cz. 12. §. Az örököstárs a társát ki is fizetheti; erre nézve l. *Grosschmid*: Fejezetek I. 66.

örökös tényleg megkapja a meghatározott örökrészt; s ha egyik örökös — tőle nem függő okból — az őt illető osztályrészről vagy annak egy részétől elesik, ezért őt az összes örökösök, örökrészeik erejéig, aránylagosan kártalanítani kötelesek. (Hk. I. r. 45. és 74. cz., 1729: XXXVI. t.-cz., Plan. 1. és 16. dec., C. 6629/1903., 4425/1905.).¹

Az osztályos egyezség szerződés lévén, egyébként a szerződések általános elvei szerint bírálendő el;² így tévedés okából kiigazításnak lehet helye,³ vagy megtámadásnak (Dt. III. f. III. 65.), esetleg osztályújító pernek (Dt. r. f. XIII. 53.).⁴ Ha ezen esetek valamelyike nem forog fenn, az egyezség köti a feleket. Ugyanez a szabály irányadó a hagyatéki tárgyalás folyamán történt beismerésre és kijelentésekre (Dt. r. f. XVIII. 75.).

III. Osztályrabocsátás.

Ez az intézmény, amelynek csak *leszármazók öröklésénél van helye*, azt czélozza, hogy minden leszármazó fejenként, illetve törzsenként egyenlő osztályrészt kapjon; s ha neki az örök-hagyó már életében előre kiadott bizonyos javakat, ezek értékét

¹ Ezt a szavatosságot tárgyalja *Grosschmid*: u. o. I. 71.

² Az osztályegyezségnél nem érvényességi kellék az írásba vagy a hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyvbe való foglalás (C. I. G. 700/1903.). 12 éven alúli gyermek osztályegyezségére nézve l. fentebb, a 231. §-nál az 5373/1901. számú curiai ítéletet. Ha az osztályegyezség ellenérték nélkül való joglemondást tartalmaz, azt az önjogúvá lett fél, gyámhatósági jóváhagyás esetén is, érvénytelenítheti. (Gy. T. 113. §.).

³ De ezt az igényt csak személyesen érvényesíthetik az örökösök, s harmadik személy nem élhet vele (Dt. u. f. XIX. 116.); pl. ha valamely vagyontárgynak a hagyatékhoz tartozásáról nem tudott valamelyik fél (Mdt. VII. 670.) vagy annak jogi természetére nézve tévedett (u. o. 671—678.).

⁴ V. ö. Hk. I. 45. és 46., 1729: XXXVI. t.-cz., Plan. 4., 8. és 15. dec. — Az I. T. Sz., VII. rész 30. §-a szerint „bányászati tárgyakban akár az osztály igazítására, akár új osztályra a kereset egyedül csak azon esetben engedtetik meg, ha a részvények felosztásában *számolási hiba* történt volna.“ *Frank* (17. §-nál id. m. I. 481.) kiemeli, hogy az osztály megújítandó akkor is, ha a szerzetes kilép „örökös fogadása előtt“; de ha a szerzetes jogállapota később változik, pl. a szerzet eltörlése által, az osztály megmarad.

az ő örökrészből le kell vonni, illetve a felosztandó tömeget olyképpen kell megállapítani, hogy az osztályra bocsátandó javak értéke is hozzáadassék; mert különben egyesek igaztalanul előnyben részesülnének a többi leszármazó fölött.¹ Az osztályrabocsátás (betudás, collatio) tehát számtani művelettel, képletesen történik s nem kell az osztályrabocsátandó értéket tényleg befizetni (ideálcollatio, szemben a réalcollatioval).

Az osztályrabocsátás tételes alapja az 1840: VIII. t.-cz. 2. §-ának ez a rendelkezése: »Mindaz, mit a mindkétnemű magzatok kiházásításukkor vagy azután is szüleiktől kaptak, osztálybeli részükbe betudassék.« Ezt a szabályt, amely csupán a jobbágyok utáni öröklésre vonatkozott, általánosan kötelezővé tette a szokásjog (Dt. r. f. XIX. 61., XXV. 58., u. f. VIII. 59.; 43. sz. curiai döntv. ind.).

Osztályrabocsátásnak csak leszármazók közt lévén helye, ha más is örököl, ennek osztályrészét a tényleges hagyatékából kell kiszámítani az osztályrabocsátandó érték hozzáadása nélkül. Ha ez megtörtént, kell a leszármazók közt felosztandó tömeghez, tehát a hagyaték egy részéhez, hozzászámítani a conferálandó javak értékét és megállapítani egy-egy ivadék örökrészét.

Osztályrabocsátásnak leszármazók közt nemcsak akkor van helye, ha törvény alapján örökölnék, hanem akkor is, ha végintézkedés maradt ugyan, de ez az örökrészeket úgy szabja ki, amint azok törvényi öröklés esetében alakulnának; ha azonban más arányt állapít meg a végintézkedés, collationnak helye nincs, ha csak kifejezetten el nem rendelte azt az örökhagyó (C. 2276/1904.).

Sem az osztályrabocsátás tárgyait, sem azt, hogy mi nem tudandó be, nem lehet taxative felsorolni, mert tételes rendelkezésünk nincs rájuk.

Alapelv, hogy a betudás tárgyai tekintetében az örökhagyónak kifejezett vagy hallgatag akarata dönt elsősorban s hogy a vélelem a betudás mellett szól (Dt. r. f. XIX. 61.).² Amit

¹ V. ö. Hk. I. r. 99. cz. 4. §., III. r. 29. 1. §., 1836: XVI. t.-cz., *Frank*: 17. §-nál id. m. I. 255. §., *Grosschmid*: Magánjogi tanulmányok II. 275—498., Fejezetek I. 261., továbbá *Katona Mór*: J. K. 1872/30. és *Jancsó György*: u. o. 1874. s a magy. jogászggyűléshez 1885-ben beterjesztett indítvány.

² E gyakorlattól csak újabban látszik eltérni a Curia, mikor ki-

életében osztályba adott a leszármazónak, akár a leszármazónak hozzájárulásával, akár anélkül is, de ha a körülményeknél fogva (pl. adomány tárgya, célja, nagysága stb.) föltehető, hogy osztályon kívül nem adta volna: feltétlenül conferálandó lesz; ha csak a collatiót utóbb el nem engedte az örökhagyó. Ha az örökhagyó akarata meg nem állapítható, a bírói gyakorlatban kifejezett elveket kell irányadóul elfogadni. Ezen az alapon a következő szabályok állíthatók fel:

Betudandók:

a) mindaz, amire nézve az örökhagyó a *betudást kikötötte*, vagy az adományozás után *elrendelte*;

b) a *hozomány és kiházásítás* (Dt. u. f. XIV. 117., XXVIII. 305., XXXIX. 52.); ha szülők adták a hozományt, a vélelem az, hogy egyenlő arányban járultak hozzá; minélfogva egyik szülő halálakor a hozomány fele tudandó be (Dt. u. f. XXV. 168.);

c) amit *háztartás* vagy *életpálya* alapítására, *üzlet* kezdésére vagy folytatására kapott a lemenő (Dt. r. f. XXV. 67., u. f. XXXIX. 52.);¹ végül

d) a nagykorú gyermek *adósságára* fordított összeg (Dt. u. f. XIII. 207.).

A b—d) alatti esetekben a *vélelem* a betudás mellett szól (Dt. r. f. XIX. 81.).

Nem tudandók be:

1. azok az adományok, amelyekre nézve a betudást *kizárta* (Mdt. VII. 676.), vagy *elengedte* az örökhagyó;

2. a *szokásos és alkalmi ajándékok*;

3. az *iskoláztatás, nevelés és ellátás költségei* (C. 6414/1903., 4825/1905.);

4. a *lakodalmi költség* (Dt. u. f. XXVIII. 304.) és

5. a *hadmentességi díj*.²

mondta, hogy csupán az tudandó be, amit a szülő, kifejezetten vagy a bebizonyított tényekből vont okszerű következtetés útján megállapíthatóan, a betudás szándékával juttatott a leszármazónak (C. 4340/1904.). Ez ítélet ellen írt *König* Vilmos: Ü. L. 1905/13.

¹ Betudandónak mondta ki a Curia az egyszerű földműves szülők által pappá nevelt fiukra fordított kiadásokat, mert ezek jövődelmező és önálló életpálya szerzésére szolgáltak. (Dt. IV. f. IV. 78.).

² Ezt a szabályt a Dt. u. f. XXVIII. 311. alatti döntés analogiája alapján állapítjuk meg, amely szerint „a katonai szolgálat alóli fölmentésre költött összeg” (ami már nem fordulhat elő) nem tudandó be.

Ha *távolabbi leszármazó* örököl, nemcsak saját adományát, de azt is osztályra tartozik bocsátani, amit kiesett felmenője betudni volna köteles; továbbá azt is, amit a leszármazójára ki nem ható lemondásért kapott.

A távolabbi leszármazók a törzselődjük helyett velük szemben osztályrabocsátás alá eső értéket egymásközt egyenlő arányban viselik.

Minden leszármazónál általános szabály, hogy az öröklési kapcsolat létesülése (pl. törvényesítés, örökbefogadás) előtt kapott adomány nem tudandó be; továbbá, hogy a távolabbi leszármazó nem köteles osztályrabocsátani azt, amit törzselődjének kiesése előtt kapott az örökhagyótól. Ez a nézet azon az, általános alapelven nyugszik, hogy kifejezett rendelkezés hiányában az örökhagyó akarata dönt; már pedig ezekben az esetekben nem lehet föltenni a betudás kötelezettsége mellett történt adományozást. Ha azonban az örökhagyó — akár utólag — előírta az osztályrabocsátást, azt az ilyen örökös is tűrni tartozik.

Az *osztályrabocsátás módjára* nézve az a szabály, hogy először is az osztályba kapott adományok adományozáskori értékét meg kell állapítani; aztán a leszármazók közt felosztandó tömeghez hozzá kell adni s az összeadás után mutatkozó tömeg alapján az osztályrész kiszámíttatván, az osztályrészből a betudott érték levonandó (Dt. r. f. XXV. 13. és 58.). Az adomány kamatai nem veendőek figyelembe (Dt. u. f. XI. 40.), sem az, hogy tárgya megvan-e még vagy nincs, többet ér-e vagy sem, mint az adományozáskor ért.

Ha *több leszármazó* tartozik osztályrabocsátani, az előre kapott értékeket mind hozzá kell adni a felosztandó tömeghez, s mindegyik örökrészből az az érték vonandó le, amit az illető örökös betudni tartozott.

Túladorományozás esetén, vagyis ha valamelyik örökös által osztályra bocsátandó érték nagyobb, mint az osztályrésze, a többletet nem tartozik a hagyatékba visszatéríteni.

Ilyenkor a leszármazó számításán kívül marad, vagyis a felosztandó tömeghez nem kell hozzáadni az általa előre kapott értéket; de viszont a tömegből nem is kap semmit, hanem az a többi örökös közt osztandó fel.¹

¹ Ez a szabály csak arra az esetre áll, ha a túladoromány nem sérti

Az osztályra nézve ebben az esetben a törvényi öröklés alapelveiből kell kiindulni, amelyek szerint a törzsek közt az osztály egyenlő; vagyis az unokatorzs annyit kap, mint egy gyermek, s az unokák a törzsben egymás közt egyenlően osztozkodnak, és egyenlően viselik a törzs által conferálandó értéket. Ezen alapelvek alkalmazásával minden vitás kérdés könnyen megoldható lesz.

Negyedik fejezet: Az örökös jogi helyzete a hagyatéki birtokossal szemben.

271. §. Az öröklési perekről általában.

Az öröklési perek (hereditatis petitio), céljuk szerint öt osztályba sorozhatók:

1. az öröklési minőség, az öröklési (alanyi) jog megállapítására irányozott praejudiciális per;
2. az örökség, illetőleg:
3. a kötelesrész kiadása vagy
4. megtartása iránti per; és
5. a hagyatéki osztály foganatosítása, kiigazítása vagy megújítása iránti per.

Mindegyik perrel a maga öröklési jogát akarja érvényesíteni a felperes; minélfogva öröklési pert más, mint az örök-hagyónak törvény, végrendelet vagy öröklési szerződés alapján fellépő örökös nem indíthat; aki vagy bíróilag elismert örökös lehet már, vagy pedig örökösnek állítja magát, az említett öröklési jogcímek valamelyikére támaszkodva; amit aztán a perben a bíróság fog eldönteni. Alperes pedig vagy az örököstárs, vagy más személy lehet, aki örökösnek hiszi és állítja magát.

Mindezok a perek, amelyeket nem örökös indít az örökös ellen, jöllehet a hagyaték, vagy a hagyatékba tartozó jogok vagy kötelezettségek tárgyában: nem öröklési perek. Így a hagyatéki költségek, az örökhagyó tartozásai, a hagyomány és meghagyás, vagy valamely dolognak nem örökös részére való

a kötelesrészt; mert ha sérti, az ilyen örököstárs, mint megajándékozott felelős (saját kötelesrészének sértetlen megóvásán túl) a kötelesrészért. (Mdt. VII. 678.; l. még 260. §.). De sohasem felelős az örök-hagyónak később keletkezett adósságaiért (Mdt. VII. 655.).

kiadása iránti perek sosem öröklési perek, még ha a valódi örökös ellen teszik is őket folyamatba. Éppen így nem öröklési per a hagyaték kiadása iránti per, ha élők közti, tehát nem öröklési jogcímre támaszkodó, vagy jogcím nélküli birtokos ellen indítja az örökös.

A fentebb felsorolt öröklési perek közül csak a 2. pont alattiról kell szólni, amelylyel öröklési igényét érvényesítheti az álörökös ellen a valódi örökös. A többi öröklési perre nézve az általános alaki és anyagi jogi szabályok irányadók, úgy a bizonyítás, mint az ítélet tekintetében.¹

Még csak azt említjük meg, hogy öröklési pert a megnyílás után azonnal lehet indítani; s öröklési pernek helye van akkor is, ha már a hagyatékot bíróilag átadták, vagy öröklési bizonyítványt bocsátottak ki. Az ilyen per 32 esztendő alatt évül el s az el nem évülést kimondó Hk. I. r. 46. cz. 6. §-a hatályban már nincs. (C. 2292/1903.).²

Ha a bírói átadás, illetve az öröklési bizonyítvány kibocsátása megtörtént, elég a pert a kizárólagos örökösökül elismert személyek ellen indítani; különben pedig az összes érdekelteket s a netán létező ismeretlen örökösöket ügygondnok útján perbe kell vonni (Dt. III. f. I. 84., v. ö. 42. sz. cur. döntv.), még akkor is, ha ezeket a perreutasító végzés nem sorolná mind föl (Dt. u. f. XXIV. 66.).

¹ Az öröklési perekre vonatkozó illetékességet az 1868: LIV. t.-cz. 37. §-a szabályozza. Az örökösödési igények is az örökhagyó utolsó rendes lakhelyén érvényes jogszabályok szerint bírálандók meg a hagyat. javak holfekvésére való tekintet nélkül. (Gdt. XIII. 915.).

² Az öröklési per megindítható akkor is az egész elévülési idő alatt a törvény rendes útján, ha a perreutasított fél a kitűzött idő alatt nem nyújtotta be keresetét. Ennek az lesz a hatálya, hogy a hagyatékot átadják, de az öröklési igényt az átadás nem érinti (1894: XVI. t.-cz. 89. §.); mert az átadás nem ítélt dolog; res judicata ugyanis csak perben eldöntött kérdés lehet (6818/1903.). Az átadó végzés jogi természetére nézve l. M. J.-U. 1907/10.; az öröklési per elévülésére nézve l. *Grosschmid*: Fej. II. 628. Ez az ú. n. hagyatéki eljárásen kívüli öröklési per; míg ha a perreutasító végzésben kiszabott idő alatt beadják a keresetet, hagyatéki eljárásen belüli öröklési per támad. V. ö. *Grosschmid*: Fejezetek I. 12—15. §. Az álörökösrel üzletbe bocsátkozó jóhiszemű személyek védelme szempontjából *Holitscher* Szigfrid: Jogállam 1905/3., *Szladits*: M. J.-U. 1906/2. és 4.

272. §. Az öröklési igény iránti per.

I. Öröklési igény alatt, mint az előbbi §-ban kifejtettekből is következik, a valódi örökösnek azt a jogát értjük, melynél fogva a hagyaték kiadását követelheti az álörököstől, amit ez őt meg nem illető öröklési jog alapján, elvont a valódi örököstől.

Az álörökös tehát vélt, de hibás, helyesen: nem létező öröklési jog alapján avatkozott bele a hagyatékba, vette azt birtokba, kezelte, rendelkezett vele örökösképpen (possessor pro herede), vonta el a valódi örökös elől vagy egészben, vagy részben. Jogcíme érvénytelen, még pedig vagy kezdettől fogva, vagy utóbb lett azzá, pl. a végrendelet megtámadása alapján kimondott hatálytalanítás következtében.¹

Mínthogy pedig az örökösnek joga van a reá ipso jure átszállott vagyontárgyakat birtokba vennie, velük rendelkeznie, mert azok az ő tulajdonai kétségtelen, hogy joga van követelnie is azok kiadását, bárki vonta is el őket; éppen úgy, mintha másfajta vagyontárgyat vonta volna el tőle valaki jogcím nélkül.

Öröklési perrel azonban csak akkor követelheti az örökös a hagyaték kiadását, *ha öröklési jogcímen vonták el tőle;*² ha ez

¹ A hereditatis petitio egyik fajtája, mint megállapító per konstruálható. Helye akkor van, ha a hagyaték átadása még nem történt meg, s az alperes nem is birtokolja a hagyatéki javakat, hanem a hagyatéki eljárás során öröklési jogot érvényesítvén, az örökös részére perenkívül nem adható át ennek folytán a hagyaték. Ez a per a valódi hereditatis petitio szabályai szerint folyik le, abban a vonatkozásban, hogy a felperes a saját erősebb jogát miképpen mutathatja ki, illetve az ítélet mely esetben állapíthatja azt meg. A *hereditatis petitio* lehet *partiaris* is, ha t. i. egymás mellett örököl a két fél; pl. visszatér a holtánnyilvánítt leszármazó, s a szülői hagyatékából kéri örökrészt a testvérétől.

² E tekintetben több eset lehetséges. Így ugyanazon a jogcímen, pl. törvényen alapulhat mindkét fél öröklési joga; vagy törvény alapján lép föl a felperes a végintézkedés bármely fajára támaszkodó alperes ellen, azt állítván, hogy a végintézkedés (pl. a hagyomány; „hagyományi kereset”-nek is nevezhető ilyenkor) hatálytalan; végül a felperes származtathatja a maga öröklési jogát érvényes végintézkedésből, amely az alperes törvényi öröklési jogát kizárja. A Terv. is csak ezt az öröklési pert szabályozza. Az egész IV. fejezetre nézve v. ö. Terv. 2040—2043. §. és Ind. V. 450.—461. l.

Ha a holtánnyilvánítt visszatér, vagyona visszaadandó; ennél fogva

élők közti jogcím alapján, vagy jogcím nélkül következett be (possessor pro possessore), a birtokos ellen csak singularis actiója van.¹ Mindenegybes hagyatéki tárgy kiadását követelheti ugyan az örökös singularis actióval az álörököstől is, de hogy az ellenkövetelések beszámításától el ne üttessék így az alperes, szabály, hogy az ilyen perben is éppen úgy felelős az álörökös, mintha öröklési pert indított volna ellene a felperes, s e szabályt hivatalból is alkalmazni kell.

II. Az öröklési igény iránti per, mint különleges jogvédelem, *universalis actio*; minélfogva a peres felek közt fenforgó öröklési jogviszony minden irányban elbirálandó, s az öröklési jogból származó összes jogok és kötelezettségek megállapítandók és szabályozandók. E részben a felek perbeli állása sem akadály (Mdt. VII. 683.), amint hogy összигény az öröklési igény is, amely a hagyatéki összes jogokra kiterjed s vele szemben érvényesíthető az álörökösnök mindenféle ellenkövetelése.

Ezt a pert az elvonás alapján indíthatja meg a valódi örökös,² arra való tekintet nélkül, hogy jó- vagy rosszhiszemű-e az álörökös; ez az utóbbi körülmény csak a marasztalásnak és az ellenkövetelések beszámításának a mértékére van, mint látni fogjuk, befolyással.

Minthogy a kereset erősebb joga alapján illeti meg a felperest,³ kétségtelen, hogy ő tartozik saját öröklési jogát,⁴ vala-

az örökös ellen törlési pert indíthat a hagyatéki eljárás semmisége alapján. Ez is hereditatis petitio annyiban, hogy az ellenfél pro herede possidēt, s mert *universalis actio*. Az örökös azonban jóhiszemű birtokosnak tekintendő (1881: LIX. t.-cz. 90. §.).

¹ Csak singularis actiót indíthat a valódi örökös akkor is, ha az örökhagyó halála napját ténybeli tévedés alapján állapították meg helytelenül (pl. hamis anyakönyvi bejegyzés alapján), azon álörökössel szemben, aki e halálozási naphoz kapcsolódó megnyílás alapján lett örökössé.

² Az öröklési eljárás folyamatba tétele előtt is megindítható e per; ha pedig már folyik ez az eljárás, annak befejezését nem köteles a felperes bevárni (Dt. r. f. XVIII. 21., III. f. II. 18.). E per nem jegyezhető föl, ha az alperes telekkönyvi tulajdonos is (C. 3092/1903.). Az egyik örököstárs elutasítása a többit nem zárja el attól, hogy igényüket az elévülési időn belül érvényesítsék (C. 2614/1904.).

³ Az erősebb jog kimutatása végett kérhető e perben a végrendelet érvénytelenítése is (Dt. u. f. X. 63.).

⁴ Bizonyítandó ez a jog akkor is, ha nem tagadták (Dt. r. f. XIII.

mint azt is bizonyítani, hogy öröklési jog alapján mit vont el álörökös a hagyatékából.¹ Az mellékes, hogy az örökhagyó tulaj-

9., XIV. 146.). Az örököségi minőség igazolására a községi bizonyítvány nem alkalmas (Mdt. VII. 682.). A vagyoni ági minőségre, mint jogkérdés, tanúkkal nem bizonyítható (u. o. 684.). Ha az alperesek nem védekeznek, a halálesetfölvétel a leszármazás igazolására elég (Dt. III. f. V. 120.); a vérségi összeköttetést tanúk is bizonyíthatják (Mdt. VII. 682.).

Különösen kiemelendő itt a 4749/1904. sz. curiai ítélet (Dt. IV. f. IV. 123.), amely helyesen jelentette ki, hogy a törvényi öröklés alapja a vérokörösség lévén, ha ennek hiányát állítja a felperes, ha tehát azt akarja bizonyítani, hogy a gyermek törvénytelen születésű: ezt megteheti az öröklési igény iránt indított perben is, ha már meghalt az atya; amely perben hozott ítélet azonban csak a felek közt lesz hatályos, és a gyermek törvénytelen születését mindenkit kötelező erővel meg nem állapítja. Ennélfogva az az, általános szabály, hogy a házasság tartama alatt született gyermekek családi állását közvetlenül és minden irányban érintő törvénytelenítési perek folyamatba tételére rendszerint csak a férjnek van kereseti jogosultsága s hogy ez a, különben személyhez kötött jog csak akkor száll át az örökösökre, ha a férj a gyermeki létezéséről nem tudott, vagy ha a per megindításában bármi oknál fogva akadályozva volt: az öröklési perekre nem alkalmazható. Ezzel az ítélettel elentétes az 1598/1906. sz. curiai ítélet (M. J.-U. 1906/15.), amely szerint ilyen törvénytelenítésnek még az apa által végrendeletében fiának adott felhatalmazás esetében sincs helye, mert az örökhagyó a személyéhez kötött jogot örökösére át nem ruházhatja; továbbá mert a törvényi öröklési jog az örökös és az örökhagyó között létezett rokonságon és az abból folyó vérokörösségen alapulván, a rokonság csakis az örökös és az örökhagyó családi állására való tekintettel állapítható meg; miből következik, hogy a születés törvényességének kérdése családi állásától elkülönítve sikeresen meg nem oldható. — Oly fontos e vitássá vált kérdés, hogy sürgősen *döntvényt kellene hozni felőle*.

Ha perreutasítás történt, felperest legitimálja a hagyatéki bíróság ebbeli végzése (1894: XVI. t.-cz. VII. fej.). Ha csak részleges kiadást kér a felperes természetben való fölosztás esetében, vázrajz csatolandó. (C. 2640/1886.).

¹ A hagyatéki leltár bemutatása öröklési perekben az ügy érdemi elbírálásához nem multhatatlanul szükséges, mert a hagyaték miségét és értékét a felperes a periratokban is előadhatja s azt, amennyiben szükséges, egyéb módon is bizonyíthatja. Ha a pert öröklési eljárás meg nem előzte, a hagyaték állaga, valamint a felperes örököségi minősége és az öröklési arány csak az öröklésre hivatott összes személyek meghallgatása mellett állapíthatók meg (Dt. III. f. XVIII. 113.). E döntés második részével szemben, amely állandó gyakorlatnak tekinthető, *Pósch* Gyula kiemeli (Jogállam 1905/10. és 1906/4.), hogy a hereditatis petitio mai kezelése helytelen a judicaturában, mert a perbíróság azt

donosa volt-e az elvont dolgoknak (Dt. r. f. XVIII. 21.); elég, ha ezek (jóllehet talán jogalap nélkül) birtokában voltak. Irrevelans az is, hogy most is elvonva tartja-e az alperes a hagyatékot; kivéve, ha ingyenes módon teljesen visszatérült a hagyatékba az elvont tárgy vagy érték, pl. önként visszaadta az alperes, mikor meggyőződött, hogy nincs öröklési joga.

A *kiadás módjára* nézve az a szabály, hogy, ha a hagyaték-ból elvont dolgok megvannak az alperesnél, *természetben adandók ki*; továbbá kiadandó a húzott *haszon*¹ és amit az alperes a hagyaték vagy hagyatéki tárgy megsemmisítése, megrongálása vagy elvonása következtében harmadik személytől kárpót-lásul kapott s amit a hagyaték eszközeivel szerzett (*surrogatio*) (*dologi igény*); természetben vissza nem téríthető vagyontárgyak (hagyatéki dolgok, hasznok, *surrogatio* alapján kapott dolgok) helyett értékük térítendő meg (*személyes követelés, kötelmi igény*). Ez teszi egyúttal az *öröklési igény tartalmát* is (tehát dologi és kötelmi igény együttevée), azzal a kiegészítéssel,

a functiót végzi benne, ami a hagyatéki bírónak a teendője, t. i. rendezni akarja az egész „örökösödési kérdést“, holott reá csak azon feladat megoldása hárulhat: erősebb-e a felperes vitatott öröklési joga az alperesénél. Ha igen, ezt az ítéletben megállapítván, ő nem rendelkezhetik; hanem a hagyaték átadása ilyenkor is mindig a hagyatéki bíróságra bízandó, amely aztán, ha az ítélettel legitimálnak veszi is a felperest a perben részt vett alperessel szemben nem fogja átadni a hagyatékot, ha mások is vannak, akik olyan öröklési jogot érvényesí-tenek, amely a felperes jogát kizárja vagy korlátozza, ha ezek a per-ben nem szerepeltek. Ha ezt tartaná a judicatura szem előtt, az örök-lési igény iránti per bírója megszabadulna az inquisitiótól s nem há-rulna a felperesre több tény fölösleges bizonyítása, végül nem kellene a perbírónak attól tartania, hogy az ő ítélete a kérdést egészen rendez-vén, egyeseket megrövidít, magát pedig esetleg kártérítésbe sodorja.

Pösch észrevételeit az ítélet legitimáló hatása és a Terv. szempont-jából bírálja *Holitscher* Szigfrid: Jogállam 1906/3. *Kubinyi* János és *Fényes* Vincze is kimutatja (J. 1906/43.), hogy, kivált az 1894: XVI. t.-cz. 88. §-a szerint, a peres hagyatékot az ítéletben nem lehet átadni, hanem ez a teendő ilyenkor is a hagyatéki bíró hatáskörébe tartozik.

¹ C. 6777/1903.: Az örököszt az öröksége után elvont haszon rend-szerint az öröklés megnyitától fogva megilleti ugyan, de ha ebbeli igényét hosszú idő elteltével érvényesíti, anélkül, hogy igazolná, hogy ebben tőle nem függött körülmények által gátolva volt, csupán az érvényesítéstől kezdve követelheti az elvont hasznot. A *surrogatióra* nézve l. Terv. 126., 291., 1705., 1771., 2040. §.

hogy a megtérítési összeg után a jóhiszemű álörökös a keresetindítástól, a rosszhiszemű pedig a jogalap hiányáról való értesülése időpontjától kezdve *kamatot* tartozik fizetni.¹

Az álörökös *felelősségének mértékére* nézve az *alaptalan gazdagodás visszatérítésének* szabályait kell megfelelően alkalmazni (l. 207. §.). E szabályok alkalmazása következtében más lesz a rosszhiszemű álörökös helyzete, még pedig először annyiban, hogy, ha a *jóhiszemű alperes a gazdagodástól a kereset kézbesítése előtt elesett*, semmit sem köteles visszatéríteni, vagyis kötelezettsége alól szabadul. Ellenben a *rosszhiszemű álörökös*, vagyis aki öröklési jogának hiányáról tudott, mikor a hagyatékot birtokba vette; vagy a jogalap hiányáról később, de a gazdagodás elvesztése előtt, értesült; továbbá az, aki a valódi örököstől tilos önhatalommal vette el a hagyatékot;² végül a jóhiszemű birtokos is a kereset kézbesítése után: nem hozhatják föl sikeresen a gazdagodásnak a most jelzett időpontok után bekövetkezett elvesztését, vagyis *nem szabadulnak kötelezettségök alól*.

Az alaptalan gazdagodás fogadtatván el a megtérítés mértékéül, kétségtelen, hogy az alperes felszámíthatja a felperes ellen a maga *ellenköveteléseit*; de külön perben is érvényesítheti őket, alaptalan gazdagodás visszakövetelése czímén. A tekintetben, hogy milyen követelések vehetők *viszonkeresetbe*, szintén az *alperes jó- vagy rosszhiszeműsége* gyakorol befolyást.

A *rosszhiszemű álörökös* követelheti mindazt, amit *mint örökös fizetett ki*; tehát a hagyatéki tartozásokra (pl. öröklési illetékre s a hagyatéki tárgyak terheinek fedezésére kiadott összegeket; azonkívül mindannak értékét, amit a hagyatékba fordított, de csak annyiban, mennyiben vele a *hagyaték gazdagodott*; továbbá követelheti a hasznok előállításának költségeit.

A *jóhiszemű álörökös* ezeken kívül igényelheti mindazon *költekezését*, amelyet csak azért tett meg, mert örökösnek tar-

¹ Kamat csak a kereset beadásától kezdve jár, ha a felperes hosszú idő múlva lép föl, és késedelmet nem igazolja. (Dt. u. f. XXVIII. 312., III. f. II. 18. és XVIII. 125.).

² Ilyenkor a tilos önhatalomból eredő kár is megítélhető az öröklési perben (v. ö. német ptkv. 2025. §.). Ha tiltott cselekménnyel jutott a hagyatékhoz az álörökös, felelős ezen az alapon; valamint e per szerint is.

totta magát; még ha nincsenek is ezek az örököségi minőséggel kapcsolatban, s még ha nem is gazdagodott általuk a hagyaték. Ha utóbb rosszhiszeművé vált, a rosszhiszeműség bekövetkezése után, továbbá a keresetindítást követőleg tett ilyen költségeit azonban nem veheti viszonzókérdésbe a felperessel szemben. Míg az öröklési igény iránt indítható kereset el nem évült, az álörökös nem hivatkozhatik az örökössel szemben a hagyatéki tárgyak elbirtoklására.¹ Végül érvényesítheti az alperes netán fenforgó *öröklési igényét* (pl. kötelesrész, hagyomány özvegyi jog); valamint *házassági vagyonszimból származó követelését*.

Az alperes ellenkövetelése a felperes személyes követelésébe *beszámíthatók*; s ha ezeket meghaladnák, a természetben meglévő hagyatéki dolgokat nem köteles addig kiadni az alperes, amíg ellenköveteléseit vagy azoknak a beszámítás után mutatkozó maradványát a felperes ki nem fizeti.²

¹ V. ö. Főelöadmány IX. 454., ahol fölvetik, de nem oldják meg azt a kérdést, érdemelnek-e védelmet azok, akik az utóörökös által így elbirtokolt jogot, rosszhiszeműleg megszerezték. Szerintünk ilyenkor is az alábbi 2. jegyzetek 2. bekezdésében kifejtett szabály irányadó.

² Öröklési perben a kölcsönös igények és beszámítások viszonzókérdés nélkül is érvényesíthetők (Dt. r. f. XX. 89., XXVIII. 303., III. f. IX. 97.); továbbá visszatartási jognak van helye.

Az álörökössel szerződő harmadik jóhiszemű visszatérhes szerző ellen a per nem indítható, a hagyatéki bírói intézkedésbe vetett hitét ótalmazó publicitas okából; míg az ingyenesen vagy rosszhiszeműen szerző harmadik ellen igen; amikor is az álörökös szintén perbe vonandó. (L. fentebb 139. §. és *Grosschmid*: Fejezetek I. 402.).

Rövidítések.

- a. = alatt.
A. N. = anyakönyvi törvény (A. T.) novellája : 1904: XXXVI. t.-cz.
A. T. = állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. t.-cz.
A. U. = anyakönyvi utasítás az állami anyakönyvek vezetéséről = 80.000/1906. sz. B. M. R.
Bj. T. = Büntetőjog Tára cz. szaklap.
Bm. = belügyminiszteri határozat.
B. M. R. = belügyminiszteri rendelet.
btkv. = 1878: V. t.-cz.
cz. cz. = című czikk.
cz. m. = című munka.
C. = Curia.
D. = törvényszék felülvizsgálati tanácsának ítélete.
dec. = decisio = döntvény, bírói ítélet.
Dt. = Döntvénytár, r. f. = régi folyam, u. f. = új folyam, III. = harmadik folyam, IV. f. = negyedik folyam; a római szám a kötetet, az arabspedig az eset számát jelenti.
Edt. = Egyetemes Döntvénytár (idézve : kötet és esetszám szerint).
Előb. = Előbeszéd (a Hármaskönyvben).
ért. = értekezés.
C. = Curia vagy tábla felülvizsgálati tanácsának ítélete.
Gdt. = Grill-féle Döntvénytár (idézve : kötet és lapszám szerint).
Grosschmid = Grosschmid Béni = Zsögöd Benő.
Gy. T. vagy gy. t. = gyámi törvény : 1877: XX. t.-cz.
Hd. = Hiteljogi döntvénytár (idézve : kötet és esetszám szerint).
Hk. = Werbőczy Hármaskönyve.
H. T. = a házassági jogról szóló 1894: XXXI. t.-cz.
id. = idézett.
ind. = indokolás.
irod. = irodalom.
I. M. = igazságügyminiszteri határozat.
I. M. R. = igazságügyminiszteri rendelet.
I. T. Sz. = Ideiglenes Törvénykezési Szabályok.
I. U. = 20.000/1906. sz. igazságügyminiszteri utasítás a házasság kihirdetéséről, megkötéséről és anyakönyvezéséről.
J. = Jog (cz. lap).
J. K. = Jogtudományi Közlöny.
Jkvek = a Tervezetet készítő kodifikáló-bizottság jegyzőkönyvei.
k. = kötet.

- köv = következő
 l. = (szám után) lap; egyébként: lásd.
 Lfi. = Legfőbb Ítélszék.
 Md. = Magánjogi Döntvénytár (idézve; kötet és esetszám szerint).
 Mdt. = Magyar Döntvénytár (idézve: kötet és lapszám szerint).
 M. K. = Magánjogi Kodifikációnk = Magyar Kodifikáció.
 M. J. U. = Magyar Jogász-Ujság
 M. vagy Márkus = Márkus D.: Felsőbíróságaink elvi határozatai; a szám a jogesetet jelenti.
 nyiltp., nyiltpar. = nyiltparancs.
 optkv = osztrák polgári törvénykönyv.
 Plan = Planum, Tabulare
 P. T. = Polgári Törvénykezés cz. lap.
 plkv = polgári törvénykönyv.
 r. = rész.
 rend. tan. = rendezett tanácsu.
 Római szám = kötet- s utána jövő arabs szám = lapsz.
 sz. = szám vagy számú.
 Terv. = A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. 1900.
 Térfi = Térfi Gy.: A kir. ítélőtáblák felülvizsgálati határozatai cz. m. tkvi rend. = telekkönyvi rendelet (1885-ből).
 Törtszámoknál a számláló az ügy vagy a rendelet száma, a nevező az évszám.
 Trip. = Tripartitum.
 t.-cz. = törvenyczikk.
 ú. n. = úgynevezett.
 u. o. = ugyanott.
 Ű. L. = Ügyvédek Lapja.
 v. ö. = vesd össze.
 Zs. = zsellérper.

Igazítás.

- A II. k. 54. lapján a §. száma nem 162., de helyesen 126.
 „ II. „ 260. „ „ §. „ „ 127., „ „ 172.
 „ II. „ 485. „ „ §. „ „ 409., „ „ 209.
 „ II. „ 664. „ „ §. „ „ 214., „ „ 253.
 „ II. „ 688. „ „ §. „ „ 222., „ „ 261.
 „ II. „ 238. lapon felülről a 14. sor így olvasandó : . . . a megkötésnek a leütés a befejező mozzanata.
 A II. k. 457. lapon a 206. §. czimében jegellenes hely. olv. : jogellenes.

BETŰSOROS TÁRGYMUTATÓ.

A.		Adós helyett fizetés.	II. 266
		— helyzete engedménynél	II. 264
		— jogai fizetés esetén	II. 277
Ablakjog.	II. 62, 135	Adóskésedelem.	II. 268
Abortus.	I. 195	Adós kilépése novatiónál	II. 290
Abrogatio.	I. 43	— mint kötelmi alany	II. 206
Alsólt birtok-elméletek.	II. 23	Adóslevél hagyományozása.	II. 632
— bontó okok.	I. 382	— visszaadása.	II. 277
— családjog.	I. 257	Adósok egyetemlegessége	II. 197
— jog. I. 48., 92., 171., II. 16.	340	Adósságátvállalás.	II. 266
— jogszabály.	I. 48. 66	Adósságelismerés. I. 118,	
Abstract dologi szerződés.	II. 80	439., II. 441	
— jogügylet. I. 127, II. 94,		Adósság hagyományozása.	II. 632
	264, 289, 443	Aedificium solo cedit.	II. 411
Accessio temporis.	I. 168, II. 88	Aggkor	I. 291
Actio confessoria.	II. 143	Ajándék visszaadása.	I. 421
— de liberis exhibendis et du-		Ajándékozás	II. 119, 328
— cendis	I. 500	— halálesetre.	II. 330
— de uxore exhibenda et du-		— házastársak és jegyesek közt.	
— cenda	I. 394	I. 421, II. 330, 332	
— hypothecaria in rem. II. 164,	171	Ajándékozás meghagyással.	II. 329
— nata.	I. 168	— miatti kötelesrész. II. 332, 683	
— redhibitoria szavatosság-		— visszavonása.	II. 331
— nál.	II. 316	Ajándékozással vegyes jog-	
— de filiatione negativa.	I. 258	ügylet.	II. 329
— de filiatione affirmativa.	I. 260	Ajándékozó felelőssége	II. 335
Activ jog- és cselekvőképesség.	I. 93	Ajánlat.	II. 235
Adásvétel.	II. 303	— visszavonása.	II. 236
— házastársak és jegyesek		Akarat.	I. 129 136
— közt.	I. 439	— elmélet.	I. 138
— hitelbe.	II. 320	— hiánya.	I. 129
— különös nemei.	II. 321	— nyilvánítás.	I. 123, 136, 149
Aditio.	II. 688	— végrendeletnél.	II. 580
Adicionális rendszer.	II. 688	Akaratkijelentés. I. 129, 138., II. 581	
Adoptio.	I. 265	Alaki jog	I. 5
— plena és minus plena I. 265,	293	— egyetemlegesség I. 185.,	
Adós	II. 206, 224	II. 196, 292	
— értesítése engedményről.	II. 262	— semmiségi akadály.	I. 289

- Alakszerűségek I. 67, 79, 151, 152, 289, 324
- Alanyok kötelmeknél II. 206
- Alany bizonytalansága II. 208
- Alanyi jog fogalma I. 89, 171
- lényege I. 171
- szerzése I. 89, 110, 171
- Alanyi jog megszűnése I. 113
- módosulása I. 117
- fajai I. 171
- for.ása I. 10
- gyakorlása I. 91, 175
- találkozása, összeütközése I. 91, 175
- védelme I. 178
- Alany nélküli jogok elmélete I. 127, 235
- Alanyváltozás kötelemnél II. 260
- Alap I. 235, II. 573
- Alapfogalmak I. 1
- Alapítvány I. 92, 119, 234, II. 146, 330, 495, 503, 617
- jogi természete I. 238
- jóváhagyása I. 236
- keletkezése I. 235
- megszűnése I. 238
- Alapítványi alap I. 235
- Alaptalan gazdagodás visszatérítése II. 481, 487
- visszatérítésének előfeltételei II. 481
- Alaptőke II. 430
- Alaíás II. 589
- Albérlet II. 161, 348
- Albíró II. 599
- Alhagyomány II. 628, 629
- Alhaszonbérlet II. 355
- Alvagyon II. 700
- Alienatio I. 114
- Alélzálogjog II. 149, 179
- Alkalmazásban levő osztrák jogszabályok I. 26, 86
- Alkalmi ajándék I. 31, 511, II. 723
- Alkotórész I. 97, 106
- Alkuszdíj II. 417, 419
- Alkuzsi szerződés II. 357, 415, 420
- megszűnése II. 418
- Allograph végrendelet II. 588
- Alluvio II. 100
- Alperesség birtokperben II. 25
- bontóperben I. 415
- tulajdoni perben II. 112, 125
- Alsóbb cselekvőképesség II. 93
- kritika I. 56
- Alternativa facultas II. 203, 249
- Alternativitas megszüntetése I. 185
- Alternatív kötelem II. 203, 249
- Alveus derelictus II. 100
- Alzálogjog II. 149, 263, 163, 179
- Analógia I. 32, 51
- juris és legis I. 51
- Anatocismus coniunctus. separatus II. 217
- Angyalcsinálás I. 205, 500
- Animus birtoknál II. 17
- testandi II. 580
- Antichresis I. 140, II. 9, 167, 180
- Anticipált jogképesség méhmagzatnak II. 504
- Antinomia I. 60, II. 590
- Anyá jogállása I. 494, II. 531, 541
- Anyagi jog I. 5, 6, 41
- jogi kifogások tulajdoni perben II. 117
- kényszer I. 134
- semmisségi akadályok I. 324
- Anyakönyvvezető illetékessége I. 315, 328
- Anyakönyvezés I. 269, 338
- Anyakönyvi kivonat I. 201, 338
- Apanage I. 478
- Apáczá I. 308, II. 505, 507, 578, 674
- Após felelőssége I. 448
- Approbatæ Constitutiones I. 16, II. 570
- Aratási szerződés II. 371
- Aránykulcs II. 123
- Aránylagos jutalom megbízásnál II. 426
- kielégítés II. 153
- Aránymegállapítás II. 122, 123
- Arányosítás II. 103, 123
- Articuli Novellaris I. 17
- Provisionales I. 17
- Atya gyámnevező joga I. 512
- gyámságból kizáró joga I. 512
- számadása I. 508
- vagyonkezelése I. 508—511
- törvényes képviselő I. 292, 506
- családtagácsot rendelhet I. 513
- Atyai hatalom I. 66, 75, 257, 503
- felfüggesztése I. 513
- korlátozása I. 507
- megszűnése I. 513
- tartalma I. 506
- Atyaság bizonyítása I. 50, 260, 524
- elismerése I. 263
- Atyasági per I. 260, 524
- Ausztria I. 207, II. 453
- Automobil II. 551
- Avulsio II. 100

Á.

- Ág II. 538, 542
- Ági és hitvestársi öröklés találkozása II. 526

Ági érték	II. 547	Báthory István szász statu-	
— vagyon	II. 547	tuma	I. 26
— öröklés II. 523, 526, 535, 545, 549		Beavatkozás bontó perbe	I. 415
Ágytól és asztaltól elválás		— semmiségi perbe	I. 355
I. 357, 423, 433		Beati possidentes elve	II. 18, 112
— elválasztó ítélet átváltoz-		Becsár, becsérték	I. 96
tatása	I. 426, 435	Befristetes Recht	I. 164
— különélés	I. 424	Beiktatás	I. 535
Ágyasság	I. 340	Beismerés bontó perben	I. 424
Álképviselés	II. 400	Bejelentés I. 127, 170, 365, 370	
Állam felelőssége	II. 460	Bejelentése életközösség vissza-	
— szükségjoga	II. 53	állításának	I. 339, 436
Államkincstár	I. 65, 232, 233	Bejelentése házassági akadály-	
Államkincstár öröklése I. 242		nak	I. 331,
II. 527, 569, 689		Bekebelezés II. 93, 105, 292, 501	
Állampapírok	I. 175	Bekebelezési engedély	II. 104
Állampolgárság I. 65, 195, 206, 441		Beleegyezés I. 126, 298, 312	
Állampolgárságról szóló tör-		— re jogosult szülő I. 293, 306	
vény	I. 28	— hiánya tiltó akadály I. 292, 305	
Állatok okozta kár	II. 476	Belföldi házasság anyakönyve-	
— főhibái	II. 315	zése	I. 337
Állóvizek	II. 37	Belső hályog	II. 316
Álörökös	II. 731	— jogforrás	I. 10
— felelőssége	II. 731	— szándék	I. 136
Általános jog	I. 47	Beltelki szolgálat	II. 133
— kűtfő	I. 10	Belügyminiszter felmentő joga I. 311	
Általános megbízás	II. 421	Bemutatóra szóló értékpa-	
— rész	I. 1	pirok	II. 233
← tanok a kötelmi jogban	II. 195	Beneficium excussionis vagy	
Állügylet	I. 140	ordinis	II. 199, 257
Általános jogképesség I. 67, 194		Beruházás	I. 109, II. 17
— vagyonközösség	I. 468	— megtérítése	II. 127, 345, 348
Ár	II. 306	Besajátítás	II. 47
Áradvány	II. 100	Betétszerkesztés	II. 122
Árlejtés	II. 238	Beszámítás I. 170, II. 231,	
Áru	II. 305	264, 280, 732	
Árvaszék felelőssége	II. 471	Beszámítási kifogás I. 170, II. 284	
Árverés II. 98, 144, 180, 189, 341, 417		Beszédett gyümölcs	I. 108, 185
Árvíz I. 161, 181, II. 53		Betétek társaságnál	II. 429
Átadás I. 127, II. 19, 88, 159,		Betudás	II. 528, 675, 723
295, 307, 308, 342		— módja	II. 722
Átírás	II. 93	— özvegyi öröklésnél	II. 551
Átjárás szolgálma	II. 135	— tárgya	II. 723
Átküldés költségei	II. 309	Beváltási jog	II. 156
Átlépése költségvetésnek	II. 414	Bevett vallásfelekezetek I. 230,	
Átmeneti jogszabály	I. 43	497, II. 101	
Átruházás II. 88, 103, 118, 260		Bevitt ingók	II. 160, 347
— általi birtokszerzés	II. 19	Békköltetés	I. 423, 436
Átruházási illeték	II. 309, 319	Bér I. 443, II. 345, 357,	
Átruházható jog	I. 173	359, 366, 410	
Áttérés	I. 49, 84, 308, 439	Bérbeadó	II. 339
— más bontó okra	I. 407	— visszalépése	II. 350
		— kötelezettségei	II. 342
		— szavatossága	II. 343
		— törvényi zálogjoga	II. 160, 347
		Bérfizetés határideje	II. 345
		Bérföld	II. 44
		Bérleengedés	II. 345
		Bérlet	II. 3, 269, 293, 339

B.

Baleset	I. 160, 270, II. 462
Bánatpénz	II. 248
Bányabirtok I. 26, 35, 100, II. 720	
— törvény	I. 26, 41, II. 35, 720

Communio mortis causa	II. 652
Compensatio	I. 133, II. 280
— lueri et damni	II. 222
Compilatae Constitutiones	I. 16
Concrét jogtétel	I. 49
Compossessio	II. 15
Compossessoratus	II. 41
Computatio civilis	I. 205
Concordatum	II. 579
Condictio	II. 481
— causa data causa non secuta	II. 483
— indebiti	I. 130, II. 481, 482
— ob causam finitam	II. 482
— ob turpem vel iniustam causam	II. 482
— possessionis	II. 113
— sine causa	I. 214, 277, II. 482
Conditio	I. 145. — juris I. 145
Confusio	I. 115, 177, 146, II. 153, 292, 700
Congregatio	II. 509, 570
Consanguineus	I. 204
Consensus populi	I. 34
Consolidatio	II. 146
Constitutiv ítélet	I. 189, 211, 352
Constitutum debiti	II. 291
— possessorium	II. 20, 89, 296, 307
Constructív utóöröklés	I. 617
Consul	I. 316, 319, 325, 338
— felmentő joga	I. 312, 317
Contractus contrahentibus legem ponit	I. 152, II. 242
Contractus mohatrae	II. 296
— socidae	II. 139
Contrados	I. 488
Contrarius consensus	I. 129, 130, II. 288
Conversio	I. 115, 155, II. 341
Convocatio creditorum	II. 702
Corpus	II. 12
— juris Hungarici	I. 15, 16
Correctiv curiai döntvény	I. 39
Culpa fajtái	I. 7, 8, 158
— in contrahendo	I. 131
— in eligendo	II. 360
Cum viribus hereditatis	II. 698
Cultus disparitas	I. 69, 261
Cumulatio	I. 68
Czég	I. 249
Czélvagyon elmélete	I. 119, 174, 235
Czim	I. 118
Czimer	I. 249

Cs.

Családfő	II. 461
Családhoz tartozó gyermeknek bűnre csábítása	I. 405

Családi hitbizomány	II. 64, 491
— jogok	I. 256
Családjog	I. 5, 68, 80, 256
Családjogok közjogi jellege	I. 257
Családjog tartalma	I. 256
Családtanács	I. 545
Csalás	I. 132
Családi kapcsolat	I. 256
— okiratok	II. 121
Csapadékviz	II. 36, 56
Cselekmény	I. 111, 126
Cselekvő egyetemlegesség	II. 197
Cselekvőképesség	I. 66, 68, 79, 207
— nemei	I. 93, 208
— megszűnése	II. 427
Cselekvőképtelenség	I. 208, 376
— semmisségi akadálya	I. 285, 313
Cselekvőképtelen kártérítési kötelezettsége	II. 478
Cseléd	I. 21, 125, 180, II. 364, 405, 461
Cselédszerzés	II. 418
Cselédszerződés	II. 364, 405
— érvénytelensége	II. 365
— megszűnése	II. 418
Csendőrz házassága	I. 309
Csere	II. 327
Csereérték	I. 96
Cséplőgép-vállalkozó munkaszerződése	II. 386
— és gazdasági munkások közti szolgálati szerződés	II. 387
— törvényes zálogjoga	II. 161
Csira házassága	I. 298, II. 316
Csira	I. 298, II. 316
Csőd	I. 115, 486, II. 257, 291, 335, 415, 428, 516, 711
Csődquota	II. 702, 707
Csökönysőség	II. 316

D.

Damnum emergens	I. 281, II. 219
Datio in solutum	II. 274, 481, 698
Declarativ ítélet	I. 189, 352
Declaratorium Illyricum	II. 570
Delatio	II. 501
Depositum	II. 306
— irregulare	II. 302
Depuratio	II. 69
Derelictio	I. 394, II. 107
Derogatio	I. 43
Desertio	I. 394
Detentio	II. 12
Dézsma	II. 6
Dézsma szőlő	II. 8, 41
Dies	I. 147, 162
— interpellat pro homine	II. 269
— ultimus coeptus habetur pro completo	I. 162

Díj	II. 410, 417, 419, 485, 487	Egyesület megszűnése	I. 228
Díjkitűzés	I. 111, 126, II. 234	— perképesége	I. 232
Díj vállalkozási szerződésnél	II. 411	Egyesület és társaság I. 63,	
— megbízás nélküli ügyvitel-		220, II. 146, 495, 503, 617	
nél	II. 487	Egyesülés	II. 146, 189, 292, 674
Diploma Leopoldinum	I. 36	Egyetemes jog	I. 46
Diplomáciai képviselő I. 312,		Egyetemes öröklés	II. 497
316, 319, 325, 338		Egyetemleges adóstárs II. 197,	
— felmentő joga	I. 312, 317	256, 347	
Dohánytermelők és dohány-		— jelzálogjog	II. 155
kertészek közt szolgálati		— jogutódlás	I. 113
szerződés	II. 389	— kötelelem	II. 196
Dolgok értéke	I. 96	Egyetemlegesség I. 185, II. 197, 292	
— fogalma	I. 95	Egyezés törvénytelen gyer-	
— osztályozása	I. 96	mek tartása iránt	I. 523
Dologbirtok megszerzése	II. 18	Egyezés	I. 127, II. 434
— megszűnése	II. 21	— gyermekek vallásáról I. 340, 498	
Dologi egyetemlegesség	II. 155	— választott bíróság iránt	II. 436
— igény	I. 92, II. 2, 730	Egyezségi szerződés	II. 434
— jog alanyi értelemben I. 92, 173		Egyéni jog	I. 47, 48, 175
— jogok tartalma	II. 3	Egyévi együttélés	I. 290
— jogviszony	II. 1	Egyházi felsőbbbségi engedély I. 308	
— kegyúri jog	II. 185	— közeg büntetése	I. 325, 343
— teher	II. 182	— büntetlensége	I. 325, 343
— ügylet	II. 3, 95, 104	— rend tiltó akadály	I. 308
Dologiság	II. 1	— összcadás	I. 325, 335, 343
Dologjog kialakulása	II. 4	— személy végrendelkező ké-	
— fogalma	II. 1	pessége	II. 579
Dologösszesség	I. 109	— után törvényi öröklés II. 507, 570	
— hagyományozása	II. 632	Egyházi testületek javai II. 35, 55	
Dolosa circumventio	I. 136, 639	Egynejlőség	I. 272
Dolus	I. 7, 132, 133, 158, 215	Egyoldalú cselekmény által	
Donatio sub modo	II. 329	birtokszerezés	II. 18
Dcs legalis	I. 485	— ígérlet	II. 208, 235
— scripta directa	I. 485, 488	— jogügylet	I. 126
Döntvény	I. 34, 37	— házasságtörés	I. 384
— könyv	I. 39	— kötelelem	II. 195
— tár	I. 40, 87	— öröklési kapcsolat	II. 523
Dülőút	II. 307	Egyszerű dolgok	I. 105
		Egységes közösség	II. 714
		Egyszeri gyakorlást en-	
		gedő jog	I. 174
		Egyszerű kezesség	II. 254
		— közös végrendelet	II. 650
		Egyszerű kötelelem	II. 201
		— szinlett ügylet	I. 139
		— tényállás	I. 120
		Együttes kötelelem	II. 196
		Együttélés	I. 313
		Együttlakás	I. 394
		Eladási bizomány	II. 424
		Eladó kötelelességei	II. 307
		Elállás	II. 285, 365, 416
		— következményei	II. 286
		Elavulás	I. 33, 44
		Elavult kútfő	I. 10
		Elbirtoklás I. 75, 85, 112, II.	
		86, 96, 143, 183	
		félbeszakadása	II. 88, 96

E.

Egész hagyaték	II. 673
Egyeneságbeli sógorság	I. 206, 286
— bontó akadály	I. 286
Egyenes írott hitbér	I. 488
Egyenértéki kamat	II. 214
Egyenlő osztály	II. 719
Egyes dolog hagyományozása	II. 631
Egyesítés	II. 84
— kötelmeknél	II. 296
Egyesület	I. 92, 220
— alapszabályai	I. 228, 221
— belélete	I. 225, 233
— cselekvőképessége	I. 229
— fajai	I. 223
— jogképesége	I. 229
— keletkezése	I. 223

Elbirtoklás kellékei	II. 87	Előfizetés melletti vétel	II. 319
— nyugvása	II. 88	Előhagyomány	II. 629
— telekkönyvi	II. 96	Előjegyzés	II. 93, 111
— telekkönyvön kívül	II. 101	Előleg megbízásnál	II. 426
Elengedés I. 141, II. 189, 279,	289, 355	Előmunkálati engedély	II. 48
Elévülés I. 79, 162, 164, 317,	189, II. 147, 263	Előszereteti érték	I. 96, II. 221
— és elbirtoklás viszonya	II. 86, 163	Előszerződés	I. 125, II. 240
— eljegyzésnél	I. 282	Elővásárlási jog	II. 3, 75
— ideje	I. 165, 167, II. 97	— törvényi	II. 55
— kamatnál	I. 171, II. 217	Elpalástolt ügylet	I. 140
— kifogása	I. 167, II. 112	Elsajátítás	II. 79
— félbeszakadása	I. 169	Elsodort földrész	II. 100
— nyugvása	I. 169	Elsőbbség elve telekkönyvnl	II. 93
— vaspálya okozta kárnál	II. 476	Elsőbbségi kereset	II. 171
Elfogadás	II. 236, 484, 690	Első- és másodtételek	I. 45
Elfogadása végrendeletnek	II. 689	Elszámolás	I. 118, II. 443
Elfogadási rendszer öröklés- nél	II. 689, 690	Elsőszülöttség joga	II. 528
Elfogadást igénylő jogügylet	I. 128	Eltiltás házasságkötéstől	I. 386, 304, 431
Elfogyasztható dolog	I. 101	Elválás	I. 74, 423, 433
Elfogyasztott gyümölcs	I. 108	Elvesztett dolog	I. 105, II. 81
Elhagyása házastársnak	I. 394	Ember	I. 92, 194
Elhalálozási segély	II. 497	Emberölés	I. 289, II. 458, 509
Elhárítása a házassági aka- dálynak	I. 310—314	Emendatio	I. 57
Elidegenítési tilalom I. 172,	II. 4, 55, 70, 619, 622	Emtio rei speratae	II. 305
— lejegyzése	II. 72	— spei	II. 305
— hallgatólago	II. 71	Engedélyező jogszabály	I. 48, II. 193
Elismerése atyágnak	I. 263	Engedmény	II. 260
— semmis végrendeletnek	II. 635	Engesztelhetetlen gyűlölség	I. 378
Elítéltetés hitvestársgyilkolás miatt	I. 305	Enyhébb elítéltetés	I. 406
— súlyos büntetésre	I. 299, 406	Erdei kártételek	II. 460
Eljegyzés	I. 68, 80, 276	Erdély	I. 16, 27, 35, 42, 64, 75, 467
— felbontása	I. 279	Erdélyi öröklési jog	II. 493
— létrejövetele	I. 277	— szászok statutumai	I. 26
— megszűnése	I. 125, 278	— törvények	I. 16, 27, 35, 42, 64, 75
Eljegyzésből érdekelttség	I. 276	Erdőrendészeti áthágás	I. 180,
— kártérítés	I. 280	— kihágások	182, II. 460
— Elkobzás	II. 53, 91	— törvény	I. 180, II. 460
Ellátási szerződés I. 499, II. 335, 723		Erdőhasználati szolgálatom	II. 134
Ellenjogok	I. 114, 154, 166, 190	— törvény	II. 56
— jogfelfüggesztők	I. 115	Erdőtér	II. 54
— megszüntetők	I. 115	Eredeti tulajdonszerzés	II. 105
Ellenkövetelések közösség megszüntető perben	II. 126	— jogszerzés	I. 111
Ellenmondás	I. 60	Ereszjog	I. 98, II. 60, 135
Ellenőrző gyám	I. 532	Erkölcstelen élet megátalko- dott folytatása	I. 405
Elmaradt haszon	II. 219	— mód	II. 566
Elmebeteg	I. 210	Erőhatalom I. 161, 369, 430,	II. 193, 272, 301, 369, 421
— gondnokság alá helyezése	I. 549	Erőszakos nemi közösülés	I. 304, 386
Elmebetegség	I. 302	Erőtlen jog	I. 115
Elmozdítása végrendeleti végre- hajtónak	II. 648	Erőtlen végrendelet	II. 634
El nem hárítható házassági akadályok	I. 310	Error in negotio	I. 131, 296
		— in obiecto	I. 131
		— in persona	I. 131, 297
		— qualitatit in personam re- dundans	I. 297
		Eskór	I. 366

Eszmei czélú egyesület I. 63,	223, 225
— felosztás	I. 102
— javakon való jogok I. 63, 240	
— javak vétkes megsértése	I. 241, II. 460
Eventualis compensatio	II. 281
Exceptio doli I. 7—8, 48, 132, 155	
Exceptio non numeratae pecuniae	I. 297
— plurium concubentium	I. 262, 525
— pacti conventi	I. 190
— rei iudicatae	I. 186
— rei venditae et traditae	II. 112
Excusatio, exculpatio a mora	II. 228, 280
Exhereditatio bona mente	II. 680
Expropriatio	I. 101, II. 47, 341

É

Életbenlét védelme	I. 195
Életbiztosítási összeg	II. 497
Élet ellen törés	I. 289, 398
— bontó oka	I. 398
— semmiségi oka	I. 288
Életjáradék	II. 188, 337
— átruházása	II. 338
— szerencseszerződés	II. 339, 448
Életképes gyermek	I. 195
Életkor	I. 66, 68, 79, 201
Életközösség	I. 393
— visszaállítása	I. 339, 395, 435
Élők közti jogügyletek	I. 127
Élveszületés védelme	I. 195
Építési szolgálat	II. 135
Építőipar jogvédelme	I. 411
Épületjog	II. 60
Érdekeltség végrendeleti tanuknál	II. 593
Érdemtelenség	I. 77, II. 509
Érdemdíjazás	II. 335
Értelmezés	I. 57, II. 242, 602
Érték	I. 96, II. 211
Értékpapír	II. 90, 208, 232, 262, 292
Értéktöbbleti elmélet	I. 471
Értelmező jogszabály	I. 57
Érvényességi bizonyítvány	I. 68
— kellékek házasságnál	I. 322
Érvénytelen bekebelezés	II. 93
— házasság	I. 297, 345
— jogügylet	I. 152, II. 243
— végrendelet	I. 152, II. 590
Érvénytelenség	I. 151, 152

F.

Facultas alternativa	II. 249
— agendi	I. 89
Facultativ polgári házasság	I. 273
Factum concludens	I. 149, 150
Faizás	II. 182
Fajárandóság lelkészek, tanítók számára	II. 183
Fajlagos kötelelem	I. 101, II. 204, 272, 318
Fajtalanság	I. 386
Favágási szolgálat	II. 134
Favor testamenti	II. 588, 603
Fájdalomdíj	II. 459
Fedezeti elv	II. 171
— váltó	II. 290
Fegyelmű felelősség	I. 341, II. 363, 367
Fejletlen kor	I. 294
Fejlett kor	I. 215
Felbontó per	I. 74, 81, 85, 376
Felbontások száma	I. 382
Feldolgozás	II. 85
Felbbevezés különclést rendelő ítélet ellen	I. 426
Felkezeleti házassági jogok	I. 21, 72, 80, 274
Felelősség állatért	II. 176
— cum és pro viribus hereditatis	II. 698
— vétlen	I. 158, II. 455
Felcs haszonbérlet	II. 351
Felcség állampolgársága	I. 441
— kizárás a gyámságból	II. 533
— közséje illetősége	I. 441
— névviselése	I. 249, 253
Felén túlmenő sérelem	I. 75, II. 196, 306
Felfolyamodás házasságkötésnél közreműködés megtagadása ellen	I. 332
— kihirdetés megtagadása ellen	I. 316
Felhatalmazás	I. 329
Felhívás életközösség visszaállítására	I. 339, 395, 435
Felhívási eljárás	II. 702
Feljegyzés	II. 124
Felmenő öröklése	II. 538
— rokonok	I. 204
— és oldalrokonok közönséges öröklési rendje	II. 539, 542
Felmentés gyámság alól	I. 543, II. 533
— házassági akadály alól	I. 305, 311
— kihirdetés alól	I. 311, 315
Felmentések száma	I. 291

Felmondás I. 220, 251, II. 285, 340, 345, 349, 361, 368	Fix ügylet II. 358
Felperesség bontó perben I. 415	Fogadás II. 201, 451
— birtokperben II. 25	Fogalommeghatározó tétel I. 52
— megtámadási perben I. 366	Fogamzás I. 196, 260
— semmiségi perben I. 355	Foglalás I. 105, II. 79, 162
— tulajdonjog iránti perben II. 109	Foglalások II. 6
Felülepítmény II. 39	Foglaló II. 247
Felsőbb cselekvőképesség I. 66, 68, 93, 207	Folyó I. 98, 102, 103, II. 36
Felsőbb kritika I. 56	Folytatólagos megnyílás II. 502, 689
Felszabadult ági vagyon II. 535	Folytonos szolgálat II. 133
Felszálló örökség II. 538	Fontosabb kötelmi tárgyak II. 210
Felszólalási rendszer I. 247	Fordítás joga I. 243, 251
Feltétel I. 141	Formális ügylet I. 128, 129
— végrendeletnél II. 618	Forgalmi ügylet I. 129
Feltételes bontó okok I. 402	Forgalomban levő dolog I. 102
Feltétlen bontó okok I. 382	Forgalmon kívüli dolog I. 102
— reményvásár II. 305	Forrás II. 36, 56
Felügyelet elmulasztása II. 460	Főbérlet II. 161
Felügyelő végrendeleti végrehajtó II. 646, 647	Fődolog I. 106
Fennálló érvényes házasság I. 386	Főhibák II. 315
— nem semmis házasság I. 287	Főkötelem II. 205
— semmis házasság I. 303	Főtulajdon II. 43
Fentartott ásványok II. 35, 41	Főjelzőlog II. 155
— hitbér I. 421, 485	Főispáni engedély I. 327, 329
— hozomány I. 459, 475	Főpolgármester I. 327, 330
Fenyegetés I. 134, 295	Főszerző I. 453, 455
Feslettség I. 525	Főszolgabíró I. 327
Főelem I. 134	Fővadak II. 416
Félgazdaság II. 43	Fővényásás joga I. 134
Félreértés I. 138	Frank I. 86
Féltestvér öröklése II. 523, 541, 542	Frequentia actuum I. 33
Fénykép szerzői joga I. 245, 252	Fructus pendens I. 108
Férj ellen vezetett végrehajtás II. 118	— perceptus I. 108
Férji hatalom I. 257, 440	Futóhomok meggátlása II. 59
Férj díszruhája II. 549	Függő gyümölcs I. 108
Férjtartás I. 443	Függő tulajdon II. 93
Férj családfeje I. 438, 442	Füstjog II. 134
Fiági osztály II. 719	
Fictio I. 50, 51, 121, 233	G.
Fictiós tételek I. 51, 121	Galyszedés szolgálma II. 134
Fictiv cessio II. 264	Gazda I. 180, II. 364, 366, 460
— akarat I. 150	— tiszt I. 206, II. 393
— vagyonát ruházás II. 117	Gazdatiszti megbízás II. 423
Fideicommissum ejus. quod supererit II. 618	Gazdagodás I. 112, II. 481
Fiduciarius ügylet I. 140, 148	Gazdasági célú egyesületek I. 223
Fiókvégrendelet II. 577, 600	— munkás és segéd munkásai közt szolgálati szerződés II. 389
Fiume I. 27, 42, 63, 467	— munkásvállalkozó és munkások közt szolgálati szerződés II. 388
Fizetés II. 274	— munkások törvényi zálogjoga II. 161
— helye II. 226	Genericus kötelem II. 204, 210
— időpontja II. 227	Gereblyézési szolgálat II. 134
— módja II. 307	Gondatlanság I. 158, II. 221
Fizetési per II. 171	Gondnok beleegyezésének hiánya I. 307
Fix adás-vétel II. 309	

Gondnokolt cselekvőképessége	I. 211
Gondnok kirendelése	I. 551
— hatásköre, jutalma, felelőssége	I. 552
Gondnoki tisztt megszünése	I. 553
Gondnokság	I. 546, II. 683
— alá helyező eljárás	I. 213
— tiltó akadály	302, 550
— megszünése	I. 302
— méhmagzat, utóörökös, utó-hagyományos részére	I. 553
Gondos családapa	I. 139, 506, 508
Gondosság elmulasztása	II. 347
	354, 461
Görög kath. házastárs gyermeke	I. 498
Görög keleti egyházi személy	
— utáni öröklés	I. 21, II. 570, 574
— végrendekezési joga	II. 579
Gőz-sikló	II. 473
Graduális rendszer	I. 205, II. 525
Grosschmid	I. 88

Gy.

Gyakrabban előforduló végrendeleti föltételek	II. 618
Gyalogösvény joga	II. 134
Gyám	I. 520
— elmozdítása	I. 542
— felelőssége gyámoltért	I. 535
— vagyonkezelésért	I. 535
— felmentése	I. 543
— jutalma	I. 535
— jogai, kötelességei	I. 537
— képviseleti joga	I. 537
— számadása	I. 541
— vagyonkezelése	I. 537
Gyámi tisztt kezdete	I. 535
— megszünése	I. 542, 546
Gyámhatóság	I. 421, 505, 539, 530, 541, 543
Gyámhatósági jóváhagyás	I. 151, 270, 317, 511, 509
Gyám jelentései	I. 539
— i tiszttbe beiktatás	I. 535
Gyámnevezés	I. 75, 532
Gyámság alá helyezés	I. 530
— alól Kizáró okok	I. 533
— alól mentesítő okok	I. 533
— fogalma	I. 530
— ideiglenes	I. 532
— megszünése	I. 542, 546
— megszünéseinek következményei	I. 546, 314
— mint tiltó akadály	I. 307
— nemei	I. 531

Gyámságtól kizáró joga atyának	I. 512
— való elmozdítása	I. 542
Gyári munkás	II. 404
Gyáros felelőssége	II. 462
Gyengeelméjű gondnoksága	II. 549
Gyermek gondviselése, felügyelete, nevelése, fegyelmezése	I. 495
— házassága	I. 500
— jogai a szülővel szemben	I. 515
— vallása	I. 497
— tartás	I. 418, 419, 515
— behajtása	I. 519
— tartási kötelezettsége	I. 502
— vallásos nevelése	I. 265, 497
— vallásáról megegyezés	I. 340, 498
	515, II. 299
— visszakövetelése	I. 500
Gyermekekkel való érintkezés	I. 421
Gyermekek fogadás	I. 265
Gyermekegyi költség	I. 529
Gyermekek végleges elhelyezése és tartása	I. 419
Gyermekek büncselekményre vagy erkölestelen életre bírása	I. 405
Gyermekekrablás	I. 500
Gyermekeletlenségbi bizonyítvány	I. 416
Gyógyítási költség	I. 381, 515, II. 299
Gyógyszerész felelőssége	II. 470
Gyökös iparjog	I. 173
Gyümölcs	I. 107, II. 83, 270
— fajai	I. 108
— szedés joga	II. 61, 83

H.

Habitatio	II. 141
Hadmentességi díj	II. 723
Hagyaték	II. 495
— bizonyítása	II. 703
— csődje	II. 691, 706
— kezelése	II. 700, 715
Hagyatéki hitelezők	II. 698
— osztály	II. 712, 715, 716
— tartozások	II. 496, 628, 675, 704
— kielégítési sorrendje	II. 705
— perbeli érvényesítése	II. 708
— tartozásokért való felelősség	II. 698
Hagyomány	II. 502, 625
— biztosítása	II. 628
— dologi hatálya	II. 626
— elfogadása	II. 695
— fajai	II. 630

- Hagyomány megnyílása II. 627
 — tárgya II. 626, 630
 — vagylagos II. 631
 — visszautasítása II. 695
 Hagyományos II. 605, 628
 — felöltsége hagyatéki tar-
 tozásokért II. 628
 — kiesése II. 629
 Hagyományrendelés II. 625
 Hagyományozása adósságnak II. 626
 — adóslévélnék II. 626, 632
 — dologösszességnek II. 632
 — egyes dolognak II. 631
 — idegen dolognak II. 631
 — kiházasítási vagy hozo-
 mánynak II. 633
 — követelési jognak II. 626, 632
 — szolgáltatásnak II. 633
 Hajadoni jog I. 99, II. 64, 490
 Hajómalom I. 97
 Hajón vett végrendelet II. 601
 Halasztás II. 230, 272
 Halál I. 197, II. 146, 237,
 293, 475, 500
 — bizonyítása I. 197
 Halál esetére szóló ajándé-
 kozás II. 330, 665
 — alkotása II. 666
 — elfogadása és visszautasí-
 tása II. 666, 695
 — esetére szóló jogügyletek I. 127
 Halálos betegség I. 325
 Halászlai jog II. 33, 57
 — törvény II. 57, 80, 340
 Hallgatóságos akaratnyilvání-
 tás I. 149
 — nagykorusítás I. 216
 — helybenhagyás I. 313
 — megbízás II. 422
 — utórokösnevezés II. 617
 Hallgatóságos parancsoló té-
 tel I. 52
 Halotti tor II. 704
 Halvaszületés I. 196
 Hamis játék II. 451
 Harmadik személy fizetése II. 224
 — cselekményeiért II. 460
 — javára kötött szerződés
 I. 149, II. 244
 — bontó perben I. 415
 Hasonszerűség I. 32, 55
 Használat II. 140
 Használati érték I. 96
 Haszon I. 185
 Haszonbér II. 351, 353
 Haszonbérheadó II. 351
 — törv. zálogjoga II. 160
 Haszonbérlet II. 3, 177, 269, 351
 Haszonbérlet II. 353
 Haszonélvezet II. 136, 146,
 177, 181, 341, 496, 553, 622
 Haszonkölcson II. 298
 Hatálybalépés jogszabálynál I. 13
 Hatályos végrendelet II. 634
 Határidő II. 227
 Határidőhöz kötött jog
 I. 164, II. 227
 Határjárás II. 28
 Határ megjelölése I. 167, II. 29, 34
 Határnap I. 162, II. 262
 Határozott kötelem II. 202
 Határörvidék I. 26, 42
 Hatósági foglалás II. 162
 — jogsegély I. 179, 182
 Háború alkalmával tett vég-
 rendelet II. 601
 Hálátlanság II. 331
 Hányadhagyomány II. 606
 Hármaskönyv I. 34, 35, 86
 Hárulás II. 548
 Hátrahagyási kötelezettség II. 668
 Házasszeller II. 6
 Házasszelek büntetése I. 344
 Házasság anyakönyvezése I. 337
 — célja I. 270
 — érvénytelensége I. 80, 167, 371
 Házasság felbontása I. 380
 — fennállása a semmiség ki-
 mondásáig I. 353
 — fogalma I. 271
 — jog I. 272
 — joghatályai I. 438
 — kihirdetése I. 67, 314
 — megkötése I. 273, 276, 289
 — megszűnése I. 376
 — megszűnésének követke-
 zményei I. 378
 — megtámadhatósága I. 344,
 359, 500
 — nem létezése I. 346
 — semmisége I. 349
 — személyi hatályai I. 438
 — vagyoni hatályai I. 453
 — vélt I. 321, 373, II. 527, 530
 Házassági akadály I. 283, 378
 Házassági akadály elhárítása I. 310
 — büntető határozatok I. 340
 — kötelesség megtagadása I. 403
 — per I. 69
 — szerződések I. 489
 — törvény területi és időbeli
 hatálya I. 73, 273
 — visszaható ereje I. 80
 — vagyonjog I. 74, 85, 422
 Házassági terhek I. 443
 Házasságkötés anyakönyve-
 zése I. 335
 — halálos ágyon I. 332

Jelzálogi kereset	II. 171	Jogászjog	I. 40
Jelzálogjog	II. 149, 165, 177, 179	Jogbirtok megszerzése	II. 19
— átruházása	II. 170	— megszűnése	II. 20
— bekebelezése	II. 167	Jogi személyek	I. 92, 234
— előjegyzése	II. 167	Jogi érdek semmiségi perben	I. 355
— érvényesítése	II. 171	— segédek	I. 220, II. 590
— hatálya	II. 166, 170	— szokás	I. 30
— ingatlan haszonélvezetén	II. 181	— tények	I. 90, 120, II. 501
— megszerzése	II. 167	Jogközösség elve	II. 544, 547, 714
— megszűnése	II. 175	Jogos önvédelem	I. 179
— tárgya	II. 166, 179	Jogosító tételek	I. 51
Jelzálog	II. 149	Jogosító szülő	I. 293
Jelzálogos hitelező	II. 151	Jogszabályok értelmezése	I. 57
— követelés	II. 151, 550	— fajai	I. 44
Ihering-féle birtokelmélet	II. 11	— hatályának megszűnése	I. 42
Jezsuiták	I. 308	— visszaható ereje	I. 58, 78
Jobbágytelek	I. 99, II. 5	Jogtalan gazdagodás	II. 481, 487
Jobb vevő fentartása melletti		Jogügyleti akarat önkorláto-	
— vétel	II. 325	— zása	I. 123, 129
Jóhiszemű birtok	II. 17	— érvénytelenség	I. 152, II. 243
Jog	I. 1, 89, 171	— kamat	II. 214
— alany	I. 89, 92	Jogvesztő határidő	I. 162,
— alanyi értelemben	I. 88, 171		163, II. 87
— alap	I. 187, II. 19	Jogi védelem	I. 50, 150
— változtatás bontó perben	I. 407	Jogviszony	I. 3
— birtoklása	II. 15	Jóhiszemű birtokos jogállása	II. 1796
— cím	I. 115, 119	— beruházás	II. 127
— bekebelezésnél	II. 93, 105	— 3-ik ügyletei érvénytelen	I. 373
— nélküli ügylet	I. 127	— házasságnál	II. 151
— címés ügylet	I. 118,	— jelzálogjog	II. 327
	127, II. 94	Jószágesere	II. 104
— ellenes magatartás	I. 157,	Jószágtest	II. 104
	209, 220, 454	Jóváhagyás	I. 126, 149, 313,
—ból kötelem	II. 421, 457		II. 238, 426, 486
— előd	I. 112	Jövendőbeli dolog	I. 97, 100
— fentartás	I. 126	— jogtárgy	I. 94
— források	I. 10	Jura novit curia.	I. 77
— gyakorlása	I. 176	Juris quasi possessio	II. 16
— intézmény	I. 5	Jus accrescendi	II. 610
— képesség	I. 67, 194	— aequum	I. 46
— kérdés birtokperben	II. 26	— cogens	I. 3, 48
— alkalmazása	I. 52	— commune	I. 51
— szabályok fajai	I. 44	— dispositivum	I. 48
— kritikája	I. 56	— generale	I. 6, 47, 74
— magyarázata	I. 57	— individuale	I. 47
— megszűnése	I. 42	— offerendi	II. 156
— szerzés	I. 110, 111, II. 19	— particulare	I. 51
— szerű birtok	II. 16	— praeceptivum	I. 48
— szűnés	I. 113	— publicum	I. 3, 48
— tárgy	I. 89	— regulare	I. 47
— utód	I. 112	— singulare	I. 47, 59, 174
— ügylet fogalma	I. 122	— speciale	I. 6, 47, 74
— kötelező ereje	I. 124	— strictum	I. 46
— kellékei	I. 67, 79	— tollendi	II. 138
— tartalma	I. 141	— universale	I. 46
— osztályozása	I. 125	Jutalom megbízásnál	II. 427
— tárgyi értelemben	I. 2		
— védelem	I. 178		
— viszony	I. 3		

K.

Kamat I. 85, II. 211, 228, 297, 731	Kártérítés vaspályák okozta halálért és testi sértésért I. 131, II. 472
— elévülés I. 85, II. 212	— veszélyes felfüggesztés, kiöntés alapján II. 460
— levonás II. 217	— végszükség esetében II. 477
— kikötés II. 215	— vétlen tudatlanság esetében II. 478
— kölcsönnél II. 297	— vízrendészeti kihágásért II. 460
— maximum II. 215	
Kamatos Kamat II. 217	Kegyúri jog II. 33
Katholikus alsópapság után	Keh II. 316
— öröklés I. 21, II. 570	Kelengye II. 565
— végrendelkező joga II. 579	Keresetindítás I. 170
— egyházak és egyházi testületek öröklőképtelensége II. 507	Keresetjog elévülése I. 166
— főpapok után öröklés II. 571	Kereskedelmi és iparkamarák I. 250
— Erdélyben II. 573	— kötelmek II. 190
— végrendelkezési joga II. 579	— társaságok II. 429, 496
Katonaszökevény öröklőképtelensége II. 506	— ügylet II. 410, 419
Katona Mór I. 88	Kereskedősegéd II. 403
Kár II. 218	Keresztelés költségei I. 529
Kártalanítási eljárás II. 721	Kerítés I. 136, II. 639
Kártalanító kezesség II. 254	Kerülő ügylet I. 140
Kártérítés I. 457, II. 218, 455	Kettős házasság I. 387
— birtokperben II. 22	— unokatestvérség I. 306
— culpa in custodiendo II. 460	Kezelő végrendeleti végrehajtó II. 647
— in eligendo II. 460	Kezes II. 254
— eljegyzésnél I. 280, II. 477	— kezese II. 255
— emberölésnél II. 458	Kezesség fogalma II. 254
— erdőrendészeti kihágásoknál II. 458	— korcsmai hitelért II. 258
— fővadak okozta kárért II. 476	— naturalis obligatióért II. 200
— gondosság elmulasztása esetén II. 460	Kéjbecsár I. 96
— gyermek, cseléd és alkalmazott okozta kárért II. 461	Kéjhölgy II. 343
— harmadik vétkes cselekvényéért II. 460	Kényszer I. 134, 295, II. 482, 639, 692
— házi állat okozta kárért II. 476	— házasságnál I. 295, 369
— késedelemből II. 268	Kényszerítő jogszabály I. 48, 55, 66
— keletkezési alapjai II. 219	Kényszerű engedmény II. 260
— költőre felül II. 249	Képviselet I. 207, 218
— megbízási szerződésnél II. 411, 421	— útján gyakorolható jogok I. 174, 294
— mezőrendőri kihágás esetén II. 460	Képviseleti elmélet I. 218
— mint hagyomány tárgya II. 630	— jog II. 529
— módja II. 219	Képzőművészeti alkotás szerzői joga I. 244, 252
— munkásbalesetért II. 462	Késedelem II. 268
— önhatalom esetében I. 181	— adósé II. 268
— pénzbeli II. 219	— hitelezőé II. 271
— pénzintézeteké II. 461	Késedelmi kamat II. 211, 297
— személyes szabadság megsértéséért II. 459	Készfizető kezes II. 254
— szerzői és szabaddalmi jog megsértéséért II. 460	Készpénzbeli hagyomány II. 630
Kártérítés terjedelme II. 220	Kétoldalú jogügylet I. 125
— testi sértésért II. 458	— kötelem II. 195
	— szerződés I. 126
	— házasságtörés I. 384
	Kézi zálog II. 149
	— zálogjog II. 158, 177
	— érvényesítése I. 167, II. 163
	— megszerzése II. 159
	— zálogjog megszűnése II. 165

Kézizálog tárgya	II. 158	Kiskorú vallásos nevelése	I. 265
— terjedelme	II. 163	Kiskorú végrendekezési ké-	
Kézről-kézre átadás	II. 19	pessége	II. 578
Kiegészítés fentartása melletti		— visszerthes ügyletei	I. 208—242
végrendekezés	II. 604	Kiskorúság	I. 210, 292
Kiesés	II. 510, 529, 629	— bontó akadály	I. 282, 292
Kifejezett akaratnyilvánítás	I. 149	— meghosszabbítása	I. 212, 285
— megbízás	II. 422	Kitagadás	II. 511, 609, 669, 680
Kifogás	I. 167, 190	— alakja	II. 682
— igényperben	II. 118	— és érdemtelenség	II. 511
— tulajdoni perben	II. 112	— okai	II. 512, 681
— bontóperben	I. 423	Kitagadott fél hitelezői	II. 682
Kihágások	II. 460	Kiváltságlevél	I. 25
Kiházasítás I. 44, II. 534,		Kiváltságos jog	I. 25, 47, 174, 178
552, 565, 723		— végrendelet	II. 488, 600
— hagyományozása	II. 633	Kivételes jog	I. 47, 175
Kiházasítási tárgyak I. 478, II. 534		— kútfő	I. 10
— ági jellege	II. 546	Kivándorló	II. 506
Kihirdetés	I. 80, 314	Kizárás gondnokság alól	I. 552
— elrendelése	I. 315	— gyámság alól	I. 533
— foganatosítása	I. 318, 320	Kizárása anyakönyvvezetőnek	I. 330
— hatálya	I. 320	Kollonich-féle egyezmény	II. 570, 578
— hiánya	I. 303, 332	Kor	I. 66, 68, 79, 201
— ismételése	I. 321	Koraszülött	I. 196
— megtagadása	I. 316	Korcsmai hitel	II. 258, 259
— módja	I. 320	Korlátlan megbízás	II. 422
— tartalma	I. 321	Korlátolt cselekvőképesség	I. 211
Kihirdetése törvénynek	I. 12	— cselekvőképességű eljegy-	
végrendeletnek	II. 643	zése	I. 280
Kiigazítási kereset	II. 114, 175	— egyetemlegesség	II. 200
Kijelentési elmélet	I. 138	— felelősség	I. 114, II. 612
Kikényszeríthető kötelelem	II. 200	— megbízás	II. 411, 421
Kikötmény	II. 188, 237	— rendes utóöröklés	II. 619
Kilátás joga	II. 135	Koronaérték	II. 211
Kilenczed	II. 6	Korona ügyvédje I. 242, II. 527,	
Kincs	II. 81, 82	569, 689	
Kincstári illeték	II. 309	Kóbor kutya, macska	II. 476
Királyi család	I. 64, 65	Kórság	II. 316
— felmentés	I. 305, 312	Kórvész idején tett végrende-	
— jóváhagyás	I. 267, II. 67	let	II. 600
— kisebb haszonvételek	I. 100	Kőfejtés	II. 134
	II. 6	Kölcsön	II. 295, 416
— leirattal törvényesítés I. 21,		— játékközben adott	II. 299, 450
263, II. 521		— előszerződése	II. 295
— törvényesített gyermek tar-		Kölcsönös közös végrende-	
tása	I. 522	tek	II. 650
— rendelet	I. 19	— öröklési szerződés	II. 659
— ügyész	I. 355, 357, 368	Kölcsönösség	II. 264
Kirovó összeg	II. 211	Költségvetés átlépése	II. 414
Kisajátítás	I. 101, II. 47, 341	Kötbér	II. 249, 414
Kisajátítási eljárás	II. 47, 56	— mérséklése	II. 251
— kártalanítás	II. 49	Kötelelem alanyai	II. 206, 224
Kiskorú	I. 210—214, 269	— alanyának változása	II. 260
— ajándékozásai	II. 300	— állandósulása	II. 270
— érdekeinek biztosítása	I. 508	— fogalma	II. 194
— gondnokság alá helyezése	I. 547	— egyoldalú ígéretből	II. 207
— pályaválasztási joga	I. 213	— jogellenes magatartásból	
— törv. képviselője	I. 292	II. 209, 220, 454	
— vagyonának kezelése I. 212, 508		— keletkezése	II. 206, 232

- Kötelelem megerősítése és biztosítása II. 247
- megszűnése II. 247, 274
- osztályozása II. 195
- szerződésből II. 295
- tartalma II. 224
- tárgyai II. 208
- tárgyának változása II. 268
- Kötelmi jog általános tanai I. 75, 85, II. 3, 191, 195
- alanyi értelemben I. 91, II. 194
- fogalma II. 191
- különös része II. 191
- tartalma II. 191
- tárgyi értelemben II. 191
- Kötelesrész II. 519, 668
- re jogosultak I. 59, II. 675, 678
- Kötelesrész kiszámítása II. 668, 674, 675, 678
- korlátozás vagy terhelés mellett II. 673
- nagysága II. 668
- Kötelesrészbe betudás II. 676
- Kötelesrész hátrahagyása II. 673
- kiegészítése II. 673
- elfogadása II. 679, 696
- és ajándékozás II. 683
- Kötelmi igény I. 89, 92, II. 730
- Kötött alap I. 235
- Követelés II. 177, 674
- Követelés elengedése II. 285, 288
- elzálogosítása II. 177
- hagyományozása II. 626, 632
- Közadós öröklésről való lemondása II. 512
- Közalapítványi ügyigazgatóság I. 237, 239
- Közalapítványok I. 237
- Közbirtokosság I. 99, II. 6, 41, 123
- Közel halállal fenyegető be-
tegség I. 314
- Középár II. 307
- Közélmélet I. 471
- Közjog I. 3, 48, 171
- Közgyám I. 269
- Közhatósági cselekmény, mint
tulajdonszerzési mód II. 91
- Közlédelem I. 290, 326
- Közigazgatási hatóság felmentő
joga I. 312
- Közüntézetek I. 223
- Közjegyzőnél letett írásbeli
magánvégrendelet II. 597
- közvégrendelet I. 494, II. 598
- Közkereső özvegy II. 551
- Közjogi birlalás II. 13
- Közokirat erejére emelt ma-
gánvégrendelet II. 599
- Közös családi okiratok II. 124
- Közösség II. 38, 484, 713
- megszüntetése I. 167, II. 40, 124
- Közös birtok és birlalás II. 15
- legelő II. 42
- tulajdon II. 37, 123
- tulajdonból származó kere-
setek II. 124
- végrendelet II. 577, 649
- alkotása II. 649
- jogi jellege II. 650
- végrendelet hatályba lépte II. 653
- Közös végrendelet hatálytalaní-
tása II. 654
- megtámadása I. 656
- visszavonása II. 655
- Közreműködés megtagadása
házasságkötésnél I. 331
- Községek felelőssége II. 471
- Községi jegyző felelőssége II. 462
- Közszeremény I. 460
- alapelve I. 460
- biztosítása I. 462
- felett kezelési és rendel-
kezési jog I. 464
- fogalma I. 460
- jogi természete I. 462
- közösség megszűnése I. 470
- megállapítása I. 466
- megosztása I. 468
- terjedelme I. 465
- 3-ik személyekkel szem-
ben I. 475, II. 118, 523
- Közszükségjog II. 53
- Közterhekért szavatosság II. 95, 352
- Közttestületek I. 223
- Köztörvény I. 5
- Közvetlen jog I. 51, 172
- Közvetve kifejezett tételek I. 51
- Közviszony I. 3
- Közvégrendelet I. 494, II. 578, 588
- Köfajtás szolgálma II. 134
- Köszén II. 35
- Kritika I. 56
- Kútásás II. 61
- Kútfő I. 10, 20
- Külföldi bíróság illetékessége
I. 67, 70
- házassága I. 67
- jog I. 51, 77
- bizonyítása I. 77
- öröklőképtelensége I. 76, II. 506
- Külföldön kötött házasság
I. 67, 338
- alkotott végrendelet II. 587
- Különbözeti ügylet II. 201, 452
- Külön adósság I. 457
- jogterületek I. 66
- javak I. 456
- hagyomány II. 629

Különélés elrendelése	I. 357, 423
Különös jog	I. 47, 175
— megbízás	II. 421
Különvagyon	I. 111, 456
— házastárs elleni végrehaj-	
tás esetén	II. 460
— terhei	I. 456
Külső jogforrás	I. 10
Kültelki szolgálat	II. 133

L.

Laesio enormis	II. 196, 306
Lajstrom-zálogjog	II. 162
Lakás-szolgálat	II. 141
Lakbérleti szabályrendelet	I. 23,
	II. 340
Lakodalmi költség	I. 512,
	II. 565, 723
Leánynegyed	I. 99, II. 492
Legatum	II. 625
— debiti	II. 626
— liberationis	I. 484, II. 626
— per damnationem	II. 626, 627
— per vindicationem	II. 626, 627
Legeltetési szolgálat	II. 134
Legszemélyesebb jogok	I. 113
Lehetetlen föltétel	I. 143, 145
— végrendeletnél	II. 582
— szolgáltatás	II. 210, 273, 293
Lelkész büntetése	I. 325, 343
Lelki fogyatkozás	I. 201
— kényszer	I. 134, 295
Leltár gyámságnál	I. 542
Lemenő rokonok	I. 204
Lemondás	I. 126, 149, 145, 168
— hozományról	I. 484
— megtámadási jogról	I. 313
— öröklésről	II. 512
Lerovó összeg	II. 211
Leszármazók	I. 204
— öröklésre hivatottak	II. 531
— kötelesrésze	II. 527, 668
— öröklése	II. 527, 531, 601,
	607, 617
Leszállás	II. 548
Letevő	II. 300
Letét	II. 106, 306
— rendkívüli	II. 302
— vendéglői	II. 301
Letétbelyezés	II. 301
Letéteményes	II. 302
Letéti díj	II. 300
Leütés	II. 238
Levéltitok	I. 193
Lex dura	I. 53
Lex fori	I. 70

Lex perfecta	I. 50
— rei sitae	I. 75
— semper loqui praesumitur	I. 42
— speciális	I. 49
Légűr	II. 35
Lényeges hibákért szavatos-	
ság	II. 316
— személyi tulajdonságok	I. 300
— tévedés	I. 131, 133
Létezési kellékek	I. 321
Liber fundi	I. 25
Limitatio	II. 123
Liquid követelés	II. 283
Locus regit actum	I. 67, 75
Logikai magyarázat	I. 58, 60, 150
Longa manu traditio	II. 19, 20,
	89, 117
Lóvasút	II. 473
Lucidum intervallum	I. 211, II. 578
Lucrum cessans	II. 219

M.

Magánakaratot értelmező sza-	
bály	I. 52
Magánegyesület	I. 223
Magánjog fogalma	I. 6, 171
— felosztása	I. 5
Magánjogi végszükség	I. 181, II. 53
— vétség	I. 158, II. 458
— vétségből kötelelem	II. 458
Magánuralom alatt nem lévő	
dolgok	I. 102
Magánvégrendelet	II. 588, 589
— közjegyzőnél letett	II. 597
— kiváltságos	II. 588
— közokirati erőre emelt	II. 599
— szóbeli	II. 594
Magánviszony	I. 4
Magánvizek	II. 36
Magyar magánjog fogalma	I. 6
— fejlődése	I. 6
— forrásai	I. 10, 17, 36, 41
— főelvei	I. 6
— időbeli hatálya	I. 77
— irodalma	I. 86
— materialisztikus iránya	I. 9
— területi hatálya	I. 63, 73
— magánjognak alávetett sze-	
mélyek	I. 64, 309
Magyarázat	I. 32, 57, 139, II. 423
Majoratus	II. 66
Majorság	II. 5
—i zsellérbirtok	I. 167, II. 8, 44
— váltáság	I. 167, II. 8, 184
Malomjog	II. 32, 124, 184
Malitia supplet actatatem	I. 215

Mandatum solvendi et accipiendi	II. 224	Megtámadási per I. 115, 365, II. 93
Maradványföld	II. 6	Megtámadásra jogosultak házaságánál I. 366, 500
— váltáság	II. 185	Megtámadható házasság I. 341, 359, 639, 692, 500
Marhacsapás joga	II. 134	Megtámadható jogügylet I. 153, 359, II. 634
Matrimonium non existens	I. 32, 345, 353	Megtámadhatóság utólagos elhárítása I. 154, 363
— nullum	I. 345	— jogi természetű I. 152, 359
— putativum	I. 321, 371	Megtévesztés I. 132, II. 482
— rescissibile	I. 345	— bontó akadály I. 300, 369
Másodlagos egyetemlegesség	II. 199	Mellékdolog I. 106
Másodtétel	I. 45	Mellékjog I. 173
Más tartozásnak feljogosítás nélküli kifizetése	II. 488	Mentalis reservatio I. 139
Meder	I. 103, II. 36, 100	Mentesség gondnokság alól I. 552
Megajándékozott felelőssége	II. 684	— gyámság alól I. 172, 533
Megállapító ítélet	I. 189	Menthető tévedés I. 131, II. 481
— per házasságnál	I. 347	Mesgyeigazítás II. 28
Megbízás I. 150, II. 357, 411, 419, 486		Metus reverentialis, concommitans, intrinsecus I. 295
— fajai	II. 411, 421	Mezei szolgalmak II. 133
— hitelezési	II. 424	Mezőgazdasági munkás-szerződés II. 379
— megszűnése	II. 427	Mezőrendőri kihágás I. 180, II. 460
— nélküli ügyvitel I. 149, II. 485, 691, 699		Méhmagzat I. 198, II. 504
— terjedelme	II. 423	— öröklési joga II. 504
Meglízó felelőssége	II. 426	Méhraj II. 35, 61, 80
— kötelességei	II. 426	Méltányos jog I. 46
Megbizott jogállása	II. 424	Méltányosság I. 46
— jutalma	II. 426	Méltányossági kamat II. 214
Megbocsátás I. 50, 412, 511, 662		Ménés II. 550
— hálátlanságért	II. 332	Métely II. 316
Megengedett kamat	II. 214	Mínőstíett kitagadási okok II. 512
— kamatláb	II. 215	Mirigykór II. 316
Megengedő jog I. 44, 48, II. 193		Modus acquirendi I. 180
— tétel	I. 52	Monogamia I. 272
Meggyezés gyermekek vallására nézve I. 336, 340, 498		Momentán birlalás II. 14
Meghagyás I. 148, II. 329, 586		Morganatikus házasság I. 257
Meghatalmazás II. 420, 439		Mosóczy-féle törvénygyűjtemény I. 15
Meghatalmazás és megbízás nélküli ügyvitel I. 217, II. 485		Móring, móríngolás I. 485, 488
Meghosszabbítása szerződésnek I. 149, II. 349		Munkaadó felelőssége II. 463
Megintés I. 220, II. 269		— kötelességei II. 379
Megnyílás II. 501, 627		— visszatartási joga I. 180, II. 371
Megrendelő jogállása II. 413		Munkabéri szerződés II. 357, 410
— visszatartási joga II. 413		Munkazárlat II. 193
Megrohanásos házasságkötés I. 334		Munkáltatási jog I. 496
Megsemmisítése végrendeletnek II. 587		Munkás-szerződés II. 371, 379, 381, 388, 389, 404
Megszorítás özvegyi jognál II. 562		— sztrájk II. 412
Megszüntető szerződés II. 285, 288		Mustra szerinti vétel II. 323
Megtartási jog I. 480, 487, II. 558		Műbéri szerződés II. 410
Megtámadása végrendeletnek II. 634, 639, 656		Műemlék II. 34, 55
Megtámadás határideje I. 368		Műszaki alkotás szerzői joga I. 245, 252
Megtámadási akadályok I. 291		Műszerződés II. 410
— kifogás II. 118		Művész törvényi zálogjoga II. 415

N.

Nagykorú	I. 66, 79, 215
— gondnoksága	I. 549
Nagykorúsítás	I. 216
Nagyszülők tartási kötelessége	I. 521
Nagyszülők öröklési joga	II. 542
— tartása	I. 504
Napszámos	II. 379
— munkanapja	II. 379
Naturalis obligatio	I. 114, II. 200, 435, 453
— restitutio	II. 220
Nádas	I. 99, 100, II. 42
Negativ elismerési szerződés	II. 288
— végrendelet	II. 608
Negatoria in rem actio	II. 113
Negotium mixtum	II. 329, 684
— nullum	I. 153, 346
— rescissibile	I. 153
Nem	I. 66, 199
Nemek egyenjogúságának elve	II. 528
Nemesi czimerhez való jog	I. 249, 254
— ingatlan	II. 99, II. 32
Nemi közösülés	I. 196, 525
— hűség	I. 440
Nemleges kötelem	I. 172, II. 201
Nem létező házasság	I. 345
Nemo plus juris	II. 91
Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest	II. 499
Nem telekkönyvezett ingatlan	I. 98, II. 94
Nem teljesítés	II. 280
Neutrális megengedett cselekmények	I. 122
Nemzetközi magánjog	I. 2, 66, 73
Ne temere	I. 336
Nevezett gyám	I. 531
Név védelme	I. 253
Névhez való jog	I. 253
Névre szóló értékpapir	II. 233
Névviselés	I. 253, 422
— módja	I. 441
Névviselési jog	I. 253, 422
Nominatio auctoris	II. 111
Norma	I. 2
Normativ rendszer	I. 225
Nostrificatio	I. 70
Nota infidelitatis	II. 509
Novatio	II. 150, 289
Növedék	I. 106, 107
— jog	II. 40, 518, 610, 629
Női szabadvagyon rendszere	I. 454
Nősülési engedély	I. 308

Nősztehetetlenség	I. 307
Nőtartás	I. 441
— és özvegyi jog találkozása	II. 562
— felemelése	I. 451
— ideiglenes	I. 445
— nagysága	I. 447
— végleges	I. 449
— házassági együttélés alatt	I. 444

Ny.

Nyelvtani magyarázat	I. 58
Nyereménykölcön-kötvény	I. 103, II. 450
Nyereségvágyból elkövetett vétség	II. 589
Nyilt magánvégrendelet	II. 591, 600
— nagykorúsítás	I. 215
Nyilvános egyesület	I. 223
— vizek	II. 36
Nyomásos gazdálkodás	II. 58
Nyugdíj szolgálati szerződésnél	II. 362
Nyugtabélyeg	II. 277
Nyugtatóvány	II. 277
Nyugvó jog	I. 114
— örökség	II. 688

O.

Oblatio	II. 272
Obligatio	II. 270
Occasio legis	I. 57, 59
Occupatio	I. 105, 193, II. 79, 569
Okadatoló ügylet	I. 119, II. 103
Okirat kiadása	II. 278
Oldalrokon	I. 204
— öröklése	II. 523, 538
— a szerzeményben	II. 539
Országbirói értekezlet	I. 27, 40
Országos jog	I. 11, 51
— Törvénytár	I. 11, 14—17
Osztály	I. 131, II. 501, 712, 715, 716, 718, 721
— módja	II. 718
— szabadság elve	II. 718
Osztályos atyafiak	II. 543
Osztályrabocsátás	II. 528, 675, 716, 721
— módja	II. 724
Osztatható dolog	I. 101
— jog	I. 174
— kötelem	II. 202
— szolgáltatás	II. 196
Osztott tulajdon	II. 43
Osztórák jogszabályok	I. 26, 86, 339
— ptkv.	I. 9, 26, 86
Óvadék	II. 137, 152, 168, 253, 303, 344

Ö.

Önalperesség	II. 701	Öröklési szerződés hatálytalanítása	II. 661
Önálló jogszabály	I. 52	— visszavonása	II. 660
— jog	I. 173	Öröklésre hivatott életbenléte	II. 502
— jogügylet	I. 127	— — leszármazók	II. 527, 531
Önfertőzés	I. 386	— — érdemtelensége	II. 509
Önhatalom	I. 179, 181, II. 27, 731	Öröklésről lemondás	II. 512
Önjogu	I. 215	Öröklőképtelenség	I. 76, II. 505
Önkéntes kamat	II. 213	— és érdemtelenség közti különbség	II. 511
— zálogjog	II. 163	Öröklött vagyon	I. 99, II. 545
Önsegély	I. 179, II. 460	Örökös	II. 495, 518
— birtokvédelemnél	II. 23	— érdemdíjazás	II. 335
Önvédelem	I. 179	— és singularis successor jogi helyzete	II. 498
Öregkor	I. 291	— felelőssége a hagyatéki tartozásokért	II. 697, 701
Örökbefogadás	I. 21, 24, 66, 74, 265, 268	— hitelezőinek jogai	II. 710
— tiltó akadályai	I. 306	— helyettesítés	II. 612
Örökbefogadása külföldinek	I. 74, 267	— jogállása hagyatéki hitelezőkkel szemben	II. 698
Örökbefogadott gyermek öröklése	II. 522, 530, 545	— nevezés	II. 517, 604
— tartása	I. 529	— — módja	II. 606, 609
Örökhagyó	II. 495	— kijelölése	II. 577
— alkalmi ajándékai	II. 686	— társak jogi helyzete	II. 609
— ellen végrehajtás	II. 711	— — közössége	II. 713
— holtteste	II. 497	Öröklési igény	II. 727
— végintézkedései	II. 499	— perek	I. 76, II. 725
Öröklés	I. 85, II. 494	Örökösök közti osztály	II. 712, 721
— alapja	II. 498	Örökrészek fölemelése	II. 610
— általános	II. 497	Örökség	II. 495
— egyháziak után	II. 570	— elfogadása	I. 126, II. 689
— előfeltételei	I. 76, II. 500	— elidegenítése	II. 514
— hitbizományi	II. 556	— hagyományozása	II. 633
— hitvestársi	II. 532	— megnyílása	II. 501
— ipso jure	II. 495	— megszerzése	I. 76, II. 498
— jogcímei	II. 498	— vétele	II. 448
— joghatásai	II. 688	— visszautasítása	II. 689
— különös	II. 497	— visszautasításának következményei	II. 693
— nemci	II. 497	Ösi javak	I. 99, II. 490
— özvegyi	II. 549	Ösiség	I. 26, 27, II. 4, 491
— tárgya	II. 496	Ösiségi pápens	I. 26, 99, 164, II. 491
— szerzeményben	II. 539	Összdolog	I. 109
Öröklési hitbizomány	II. 67	Összeírás	II. 162
— jog	II. 495	Összekeverés	II. 81
— anyai értelemben	II. 497	Összetett dolog	I. 105
— Erdélyben	II. 493	— kötelelem	II. 201
— fejlődése	II. 490	— tényállás	I. 120
Öröklési jog forrása	I. 42, II. 490	Összeütöközés	II. 178
— jellemzése	II. 489	Öt évnél hosszabb tartamú elítéltetés	I. 298
— jobbagyoknál	II. 539	— rövidebb tartamú elítéltetés	I. 406
— rendszere	II. 489	Ötvenen aluli ménes	II. 550
— székelyeknél	II. 527	Özvegy közkereső	II. 552
— kapcsolat	II. 520	Özvegyi haszonélvezet	II. 553, 555, 558
— képesség	II. 505	— jog	I. 99, II. 177, 188, 553
— szerződések	II. 657		
— — alakja	II. 659		
— fogalma	II. 657		

Özvegyi jog előfeltételei	II. 553	Pignus irregulare	II. 158
— jász-kúnoknál	II. 552	— pignoris	II. 179
— jogi természete	II. 559	Pinczejog	II. 134
— kiegészítése	II. 559	Planum Tabulare	I. 38
Özvegyi jog megszorítása	II. 562	Polgári állás	I. 202
— megszűnése	II. 566	— becsület	I. 203
— összeütközése kötelesrész- szel	I. 561	— élethivatás	I. 202
— jogok találkozása	II. 561	— gyümölcs	I. 108
Özvegyi öröklés	II. 549	— házasság	I. 273, 325
— öröklés jász-kúnoknál	II. 551	— per	I. 182
— kiházásítás	II. 553, 565	— kötés	I. 325
— lakás	II. 553, 563	— tisztviselő	I. 289, 326
— tartás	II. 553, 563	— — büntetése	I. 341
Örzési díj	II. 249	— hatásköre	I. 326
		— illetékessége	I. 327
		Polgármester	I. 326
		Polgárosított határőrvidéken	
		— öröklési jog	II. 493
		Poloskás lakás	II. 344
		Pontozat	I. 125, II. 240
		Positiv szerződésszegés	II. 378
		Possessor pro herede	II. 727
		— possessore	II. 728
		Possessorius védelem	II. 23
		Póthelyszinelés	I. 99
		Pótmunka	II. 414
		Póthelyszinelés	I. 99
		Precarium	II. 299
		Praejudicialis ítélet	I. 189
		Praescriptio	I. 165
		Praesumptio juris	I. 50, 118, 150, 185
		— et de jure	I. 50, 150
		— facti	I. 150
		Pretium affectionis	I. 96
		Primogenitura	II. 66
		Privativ intercessio	II. 266
		Privilegium	I. 25, 47, 168, 175
		— Andreanum	I. 26
		Procuratorius birlalás	II. 14
		Pro herede gestio	II. 690
		Propinquitas amoris	II. 532
		Próbára való vétel	II. 321
		Protestánsok	I. 21
		Pro viribus hereditatis	II. 698
		Publiciana in rem actio	II. 120
		Publicitas	II. 99, 159, 732
		Punctatio	II. 240
		Pusztatelek	II. 6
		Putativ házasság	I. 321, 373
		Q.	
		Quadripartitum	I. 37
		Quartalitium	II. 492
		Quasi desertio	I. 394
		Quasi usufructus	II. 140
		Querela inofficiosae donatio- nis	II. 683
Pactum de contrahendo	II. 240		
— de hereditate tertii viventis	II. 513		
— de mutuo dando	II. 241		
— de non petendo	II. 288		
— de repudianda hereditate	II. 513		
— displicentiae	II. 324		
— reservati dominii	II. 91, 325		
Pap végrendelkező joga	II. 578		
Parancsoló jog	I. 44		
Parentális rendszer	II. 524		
Parentela	II. 525, 541		
Part tulajdonjoga	II. 36		
Passziv jog- és cselekvőképese- ség	I. 93		
Passzivitás beszámítása	I. 150		
Patera paternis, materna ma- ternis	II. 453		
Pályaválasztás	I. 213		
Pápa	II. 578		
Párbaj	I. 289		
Párbér	II. 185		
Peregyezés	I. 190, II. 291		
Perenkívüli eljárás	I. 182		
— hűtlen elhagyásnál	I. 394		
Perföljegyzés	II. 104, 115, 127, 160, 173		
Perindítás hatása	I. 149, 184		
Perkamat	I. 184		
Perletétel	I. 190		
Petitorius védelem	II. 22		
Pénz	I. 96, II. 215		
— hozomány	I. 483		
— tartozás	II. 296		
— tartozások után késedelmi kamat	II. 270		
— szolgáltatás	II. 210, 270, 296		
Pénzügyör házassága	I. 309		
Phylloxera-kölcson	II. 185, 199, 461		
Piaczi ár	II. 307		

Qui suo jure utitur, neminem
laedit I. 176
Qui prior tempore, potior jure
I. 162, 179, II. 153

R.

Rangsor átengedése II. 154
— följegyzése I. 178, II. 151
Ratio juris I. 47, 56, 59, 78
Reacollatio II. 722
Realelmélet I. 471
— vétel II. 252
Receptum arbitri II. 439
Re conjuncti II. 612
Redemptusok I. 24, 25
Redintegratio II. 536, 549
— özvegyi öröklésnél II. 551
Reflexhatású szerződés II. 247
Rei vindicatio II. 107, 117
Rejtett hiányok II. 314
Relatív birtokvédelmi elmé-
let II. 23
— bontó okok I. 382, 402
— családi jog I. 257
— jogok I. 92, 171, II. 195
— megszűnés I. 115
Reményvásár II. 305, 448
Rendelet I. 19
Rendeltek Tára I. 22
Rendelethez szülő értékpapírok
II. 233
Rendelkezési jog korlátai II. 54
Rendelt gyám I. 53
Rendes birtokper II. 22, 120
— elbirtoklás II. 87
— határper I. 167, II. 109, 121
— jog I. 47, 174
— utóöröklés II. 618, 621
— érték I. 96, II. 221
— végrendelet II. 588
Rendes visszahelyezés II. 119
Rendi különbség I. 195, 203,
II. 550, 554
Rendkívüli becsü I. 96
— elbirtoklás II. 87
— érték I. 96, II. 221
— haszonélvezet II. 140
— letét II. 302
— utóhagyomány II. 630
— utóöröklés II. 618, 623
Repraesentatio II. 529
Repraesentationális elmélet I. 218
Res communis omnium I. 105
— judicata I. 186, 351
— nullius I. 105
Reservatio mentalis I. 139, 297
Respectus parentelae I. 286

Retorsio I. 206
Részbirtok II. 16
Részes szerződés II. 382
Részleges lebetetetlenülés II. 294
— tagosítás II. 53
— szokás I. 33, 35
— újítás II. 290
Részletfizetés II. 264, 279, 319
Részszerű jog I. 11, 51
Részvénytársaság I. 224
Révjog II. 33
Robot II. 6
Rokonok jogai I. 544
— közreműködése gyámság
esetén I. 544
Rokonság I. 66, 203, 258, 521
Rokonsági közelség elve II. 524
— iz-számtítás I. 204
Rosszhiszemű birtok II. 17
— beruházás II. 127
— tulajdonszerzés II. 96
Rozsféreg II. 316
Római jogi számítás I. 205
Rögtönös hatályu felmondás II. 287
Rüh II. 316

S.

Saecularisált szerzetesek II. 573
Sajátkezüleg irt és aláírt vég-
rendelet II. 589
Savigny-féle birtokelmélet II. 12, 75
Schwarz Gusztáv I. 88
Segéd II. 402
Semel heres semper heres II. 693
Semleges megengedett cselek-
mények I. 122
Semmiség I. 153, 350
— esetei I. 154, 350
— jogi természete I. 153
— utólagos elhárítása I. 153, II. 634
Semmiségi akadály I. 285
— per I. 190, 351, 354
— — megindításának határ-
ideje I. 356
— tárgya I. 357
— perben alperesség I. 356
— felperesség I. 354
— bizonyítás I. 357
Semmis házasság I. 344, 349
— tiltó akadályai I. 303
— jogügylet I. 153, 155, II. 634
Senioratus II. 66
Serdületlen I. 210, 292
Serdült I. 211, 292
Siketnéma I. 202
— házasságkötése I. 302, 335
— végrendelete II. 578

Simulatio	I. 139, 156, II. 117
— házasságkötésnél	I. 297
Singularis actio	II. 728
— successio I. 113, II. 534, 545, 559	
Societas leonina	II. 193, 429
Sommás határper	II. 28
— visszahelyezés	II. 22, 24, 143
— visszahelyezési per	II. 24
Sorsjáték	II. 451
Sortartás kifogása	II. 199, 257
Sorshúzás	I. 178, II. 124
Sógorság	I. 206
— bontó akadály	I. 286
Specialitas	II. 157
Specificatio	II. 85
Status-jogok I. 66, 187, 190, II. 435	
Statuta iurium municipalium	
Saxonum	I. 26
Statutum	I. 22, 23, 77, II. 340
Storno	II. 181
Subpignus	II. 149
Substitutio fideicommissaria	II. 615
— pupillaris	II. 617, 619
Successio conjugalis	II. 533
— singularis	I. 113, II. 497
— universalis	I. 113, II. 497
— vidualis	II. 550
Successiv delatio	II. 502, 689
— perfectio	II. 238
— tényállás	I. 118
Súlyos bántalmazás	I. 399
— elítéltetés	I. 298, 400
Suum cuique tribue	I. 51
Synallagmatikus kötelelem	I. 126, II. 195
Systematikus magyarázat	I. 59

Sz.

Szabad alap	I. 235
Szabadalmi hivatal	I. 247
— jog	I. 103, 164, 206, 246
— tanács	I. 248
Szabadalombitorlás	I. 253
Szabad beleegyezést kizáró körülmények	I. 284
Szabályszerű kihirdetés hiánya	I. 308
Szakjogok	I. 6
Szavatosság	I. 232, II. 299
— engedménynél	II. 265
— idegen dologi jogért	II. 313, 436
— ingatlan térmértékeért	II. 314
— ingatlan közterheért	II. 313, 345
— jogért	II. 309
— kikötött tulajdonságért	II. 313, 345
— kizárása	II. 314
— rejtett hibáért	II. 314, 345

Szavatosság terjedelme	II. 310
— tulajdonjogért	II. 310, 345
Szavatossági főhiba	II. 315
Szállítási szerződés	II. 305
Szállító felelőssége	II. 472
Számadása gyámnak	I. 541
— végrendeleti végrehajtónak	II. 648
Száraz keh	II. 316
Származékos szerzés	I. 111, II. 79
— tulajdonszerzés	II. 79
Szász statutumok	I. 26, II. 468
Szekérút joga	II. 134
Szegények javára szolgáló végintézkedés	II. 608
Személyállapot	I. 66, 79
Személyek	I. 194
Személyes adós	II. 149
— jogok	II. 337, 496
— kereset	II. 195
Személyesen gyakorolható jog	I. 174, 481
Személyi jogviszony	I. 438
Személyiség védelme	I. 120, 250
Személyi szolgálmatok	I. 161, II. 133, 136
Személyjog	I. 5, 192
Személyjogi gyógyszerár	II. 557
Szent-korona öröklése	I. 242, II. 527, 569, 689
Szenvedő egyetemlegesség	I. 185, II. 197
Szerencsejáték	II. 451
Szerencseszerződés	II. 356, 418
Szerzeményi közösség	I. 453
— vagyon	II. 539
— — öröklése	II. 539
Szerzetes	I. 90, 308, II. 505, 507, 549, 578
— gondnokság alá helyezése	I. 549
— jogképessége	I. 308, II. 507
— után öröklés	II. 570, 674
Szerzetesi fogadalom	I. 308, II. 721
Szerzetrend	I. 230, II. 507, 570, 721
Szerzett jog	I. 77
Szerzősmód	I. 118, II. 92
Szerződésből eredő kötelelem	II. 295
Szerződés	I. 126
— alakja	I. 151, II. 238
— elbírálása	II. 241
— egyoldalú	I. 126
— értelmezése	II. 242
— érvénytelensége	I. 149, II. 243
— 3-ik személy javára	II. 244
— kétoldalú	I. 126
— megkötése	I. 151, II. 238
— tartalma	II. 242
Szerződésen kívüli kártérítési kötelelem	I. 158, II. 456

Szerződéses beszámítás	II. 281	Szolgálati szerződés mezőgazd. nap-	
— beruházás	II. 127	számos és munkaadó közt	II. 379
— hitbér	I. 421, 485, II. 675	Szolgáló ingatlan elárverezése	II. 144
Szerződési ajánlat	II. 235	Szolgáltatás	II. 224, 237, 274
— pontozat	II. 240	— hagyományozása	II. 633
Szerződés-szegés	I. 157, II. 457	— helye	II. 226
Szerzői jog I. 14, 103, 161, 193, 206, 240		— ideje	II. 227
— bitorlása	I. 240, 251	— időközi lehetetlensége	II. 293, 273
— védelme	I. 244	— lehetetlensége	II. 210, 273, 293
Szerzőképesség	I. 94, II. 506	— lehetetlenülése	II. 293
Szerzőképes ember halála	II. 500	— osztható	II. 202
Szépszülok öröklése	II. 542	— tárgya	II. 225
Szérűskert	II. 62	— visszaszolgáltatása	II. 271
Sziget	II. 100	Szolgáltató ügylet	I. 119, II. 104
Szigorú jog	I. 46	Szomszédba áthajló faág	II. 61
Színlelés	I. 139, II. 264	Szomszédjog	I. 167, II. 59
Színmű szerzői joga	I. 241	Szorulmas családapu gondos-	
Szokás bizonyítása	I. 77	sága	I. 535
— tényleges	I. 29	Szoros zár	II. 162
— törvénytárgyarázó	II. 33	Szóbeli magánvégrendelet	II. 594
— törvénytárgyító	I. 33	— — bizonyítása	II. 596
— törvénytárgyító	I. 33	— megállapodás írás mellett	II. 239
— üzleti (usance)	I. 30	— megbízás	II. 422
Szokásjog	I. 21, 29, 32	— végrendelet	II. 588
Szokásos ár	II. 307	— — kiváltságos	II. 600
Szolgálat	II. 129	Szöllődezsma-váltság	II. 169, 184
— fajai	II. 132	Szöllőfelújítási kölcsön	I. 175,
— jogi természet	II. 130		II. 185, 199, 461
— megszűnése	II. 145	Szörféreg	II. 316
— szerzése	II. 141	Szövetkezet	I. 224
— védelme	II. 143	Sztrájk	I. 161, II. 412
— telekkönyvvitel följegyzése	II. 141	Szükségrendelet	I. 22
Szolgálati szerződés birtokos és cséplőgépvállalkozó közt	II. 386	Szükségbeli polgári házasság	I. 273
— birtokos és gazdasági közt	II. 393	— út	II. 61
— cséplőgépvállalkozó és gazdasági munkás közt	II. 387	Szükséges beruházás	II. 127
— dohánytermelő és kertész közt	I. 125, II. 389	— tárgyak kiadása	I. 416
— erdei-, vízi-, út- és vasút-munkások és munkaadó közt	I. 125, II. 389	Szükségszerű engedmény	II. 261
— munkások és munkaadó közt	I. 125, 180, II. 371	— kamat	II. 213
— gazda és család közt	I. 125, 180, II. 356, 364, 405	Születendő ember öröklése	I. 198, II. 504
— gazdasági munkás és segédmunkás közt	II. 389	Születés	I. 66, 195, 197
— gazdasági vállalkozó és munkás közt	II. 388	— anyakönyvezése	I. 196
— gyáros és gyári munkás közt	II. 404	Szülés	I. 314
— iparos és segéd közt	II. 398	Szülési költség	I. 529
— iparos és tanonc közt	II. 400	Születi bejegyzés hiánya	I. 292, 305
— kereskedő és segédüzemelő közt	II. 402	— hasznélvezet	II. 140
		— hatalom	I. 66, 257, 493
		— — tartama	I. 501
		— felfüggesztése	I. 502
		Szülok tartása	I. 502
		— és gyermekek közti viszony	I. 74, 492
		— kötelese	II. 668, 687
		— öröklése	II. 542
		— vallásválttatása	I. 498
		Szüzesség hiánya	I. 280, 299
		Szüzességre nézve megtévesztés	I. 299

T.

Tacitus consensus populi	I. 34	Telekkönyvi elbirtoklás	II. 97
Tagadó tétel	I. 52	— helyszínelés	II. 99, 114
Tagosítás	II. 52	— jószágtest	II. 106
Takarékpénztári könyv	II. 233	— lejegyzés	II. 106
Takonykór	II. 316	— póthelyszínelés	I. 99
Találás	II. 81	— rangsor	II. 93, 152, 174
Találmány	I. 246	— rangsor átengedése	II. 154
Tanács	II. 420	— — följegyzése	II. 152
Tanoncszerződés	II. 400	— rendelet	I. 26, II. 94, 105
Tanú végrendeletnél	II. 589, 594	— szolgáltatás	I. 167, II. 114, 222
Tanú házasságkötésnél	I. 335	Telekkönyvön kívüli elbir-	
Tamassítvány házasságkötésről	I. 338	toklás	I. 167, II. 101
Tartás: gyermeké	I. 559	Telekleásás	II. 61
— házastársé	I. 449, 568	Telektartozás	II. 176
Tartási kötelessége: nagyszü-		Telepítvények	II. 8, 44
lőknek	I. 516	Teljes kártérítés	II. 219
— szülőknek	I. 515	— örökbefogadás	I. 265, 293
Tartozatlan fizetés	II. 481	— — tiltó akadály	I. 306
Tartozás	II. 194	— újítás	II. 290
— átvállalása	II. 266	Teljesítés	II. 197, 274
— elismerés	I. 118, 439, II. 441	— lehetetlensége	II. 197, 202
— — igenleges, nemleges	II. 441	Teljeskorú	I. 212, 215
Tartozék	I. 107	Telkesgazda	I. 99, II. 6
Tartós gyakorlást engedő jog	I. 174	Telki szolgálat	II. 40, 133
— kötelem	II. 205	— teherjog	
Tárgyi érték	I. 96	Temetési költség	I. 529, II. 458, 704
— felelősség	I. 159, 209, II. 455	Tempus regit actum	I. 79
— jog	I. 1	Tengeri hajó	I. 64, 98, II. 601
Társaság	II. 428	Terhelési tilalom	I. 173, II. 4,
Társasági szerződés	II. 428	55, 70, 618, 622	
— — felmondása	II. 435	Terhesebb tartozás	II. 279
— megkötése	II. 429	Természetelleni fajtalanság	I. 386
— megszűnése	II. 433, 496	Természetben való kártérítés	I. 219
— tagok belső viszonya	II. 432	Természetes atya	I. 524
— — betétei	II. 430	— és törvényes gyámság	I. 531
— felelőssége	II. 432	— rokonság	I. 204
— közti vagyonközösség	II. 432	— személy	I. 92
— részesedése	II. 431	Területi hatálya jogszabályok-	
— viszonya 3-ik személyekkel		nak	I. 63
— szemben	II. 432	Területenkivüliség	I. 65
— ügyek intézése	II. 432	Testamentifactio activa	II. 578
Tartós és múltó kötelem	II. 205	Testamentum allographum	II. 588
Távollévők gondnoksága	II. 549	— correspectivum	II. 650
Tehermentesítés	II. 106, 313	— destitutum	II. 634
Telegdy-féle törvénygyűjte-		— holographum	II. 588
mény	I. 15	— irritum	II. 503, 634
Telekeldarabolás	II. 54	— mere simultaneum	II. 650
Telekkönyv	I. 97, II. 92	— militare	II. 601
Telekkönyvezett ingatlan	I. 97,	— mysticum	II. 604
	98, II. 94	— parentum inter liberos	II. 601
Telekkönyvi átalakítási mun-		— reciprocum	II. 650
kálatok	II. 99	— tempore pestis	II. 601
— anyagi jog	I. 98, II. 92	Testetlen dolog	I. 96
— bejegyzése ellátásnak	II. 337	Testi épség	I. 95
— betétszerkesztés	II. 92	— — vagy egészség súlyos	
— birtok	II. 97	bántalmazása	I. 398
		— fogyatkozás	I. 201
		— sértés	II. 458, 474
		Testvér öröklése	II. 541

Testvérré fogadás	I. 265	Törvényes leszármazás	I. 74
Tékozló	II. 683	— osztályrész	II. 668
Tényálladék	I. 120, 186	— rokonság	I. 204
Tényleges birtokos bejegyzése	I. 66, 205, 258	— születés	I. 66, 205, 258
— II. 99, 101, 193		Törvényesen elismert feleke-	
— kár	II. 219	zet	I. 230, 507
— segédek	I. 220	— öröklőképtelensége	II. 507
— szokás	I. 29	Törvényesítés	I. 21, 74, 261
Tévedés I. 130, 138, 296, 298,		— kir. leirattal	I. 263
369, II. 481, 639, 692		— utólagos házassággal	I. 261
— indokban	I. 299	Törvényesített gyermek örök-	
— bontó akadályának elhárí-		lése	II. 521, 528, 530
tása	I. 300	— tartása	I. 518
Tilosban talált állat	II. 81, 476	Törvényhatóság első tisztviselője	I. 317
Tilos föltétel	I. 145	— felelőssége tisztviselője	
— önhatalom I. 181, II. 27, 731		okozta kárért	II. 471
— jogügylet	I. 142	Törvényi házassági vagyoni jog	I. 452
Tiltakozás	I. 127	— jelzőjog	II. 168
Tiltó akadály	I. 284, 301	— öröklés	I. 36, II. 498, 570
— jogszabály	I. 44	— — terjedelme	II. 517
Tiltott cselekmények	II. 455	— törzsei	II. 525
— fogadás	II. 451	— kapcsolat	II. 520
— játék	II. 451	Törvényi kapcsolatból kiesés	II. 511
Tiszta hagyaték	II. 556, 678	— öröklési rend	II. 524
— székely örökség	II. 527	— zálogjog I. 175, 180, II. 160,	
Tiszta jogügylet	I. 142	347, 356	
Tiszteletdíj	II. 421, 427	Törvénytárgy	I. 33, 57
Tilos magánvégrendelet	II. 591	Törvénytárgy szokás	II. 33
Titulus acquirendi	I. 118	— rendelet	I. 20
Toldás	II. 327	Törvényrontó szokás	I. 33
Totalisateur	II. 451	Törvénytár	I. 12, 14, 36
Többes örökrész	II. 433	Törvénytelen gyermek I. 21, 32,	
— rokonság	I. 204, II. 542	74, 259, 261, II. 521, 528, 530	
— születés	I. 196	— gyámsága	I. 531
Több ág	II. 549	— öröklése	II. 530
— ivből álló végrendelet	II. 592	Törvénytelen gyermek tartása	
— örökös kinevezése	II. 608	— I. 74, 522	
— személy elhalálózása	I. 199	— tartási kötelezettsége	I. 505
— végrendelet	II. 637	— törvényesítése I. 21, 74, 261,	
— zálogtárgy	II. 155	263, 530	
Többszöri engedmény	II. 262	— vallása	I. 497
Törlési engedély	I. 167, II. 341	Törvénytelen születés	I. 205
— kereset	I. 167, II. 97, 114	Törvénytelenítés	I. 190, 259
— per	I. 167, II. 114, 151, 176	Törvénytelen testvérek egymás-	
Törvény	I. 11	közi öröklése	II. 531
— kihirdetése	I. 12	Törzsegységi rendszer II. 511,	
— kötelező ereje	I. 13	530, 670	
— idézés	I. 14	Törzsöröklés	II. 719
Törvényből folyó kötelmek	II. 478	— rendszere	II. 492
Törvényes engedmény	II. 261	Törzrendszer	II. 524
— érték	II. 211	Tőke	II. 211
— gyámság	I. 531	Tőzsdei árkülönbözet	II. 201
— gyermek	I. 258, 530	Traditio brevi et longa manu	
— hitbér	I. 167, 485	— II. 19, 20, 89, 117	
— kamat	I. 184, II. 213	— a manu ad manum	II. 19
— kamatláb	I. 184, II. 213	Traditionális rendszer	II. 80
— képviselő	I. 292	Translativ jogát ruházás	I. 112
— képviselő	I. 217	Tréfa	I. 129, II. 580
— kor	I. 210, 211		

Ünnepélyes jogügylet	I. 128	Veszélyes üzemnél felelősség	II. 462
Üres végrendelet	II. 503	Vevő	II. 303
Üzduh	II. 316	— kötelezettségei	II. 318
Üzenetvivő	I. 218, II. 581	Védjegyhez való jog	I. 103, 164, 206, 249
Üzleti szokás	I. 30	Védjegyoltalom	I. 103, 255
V.			
Vad okozta kár	II. 476	Védkötelezettség	I. 308
Vadászati jog	I. 180, II. 32	Védőeszközök hiányossága	II. 463
— tilalom	II. 57	Végintézkedés	II. 493, 499
— törvény	II. 57, 80, 340	Végleges gyermektartás	I. 520
Vagylagos hagyomány	II. 631	Végleges kisajátítás	II. 48
— kötelem	II. 203	— nőtartás	I. 449
Vagylagos szolgáltatás	II. 225	— — biztosítása	I. 451
Vagyon	I. 110	— fölemelése	I. 451
Vagyon elleni bűncselekmény	II. 459	— megszűnése	I. 452
Vagyoni érdek	I. 9, 160, II. 208	Végrehajtási jog elővülése	I. 167
— juttatások	I. 119	Végrendelet	II. 576
— kár	I. 160	— alaki kellékei	II. 582, 587
Vagyoni követelések bontó perben	I. 422	— anyagi kellékei	II. 576, 578
Vagyonközösség felbontása társaságnál	II. 434	— bizonyítása	II. 587
Vak végrendelete	II. 599	— fogalma	II. 576
Vallásfelekezetek	I. 230, 497, II. 101	— hatálytalanítása	II. 634
Vallási kötelezettség házasságkötésnél	I. 80, 335	— hatálytalanításának módjai	II. 635
Valláskülönbség	I. 69, 194, 206, 261	— keltezése	II. 592
Vallásra vonatkozó végrendeleti föltételek	II. 583	— kihirdetése	II. 643
Vallásváltozás	I. 498	— kiváltságos	II. 488
Vaspálya felelőssége	I. 131, II. 472	— leszármazók és házastárs javára	II. 601
Vas-szerződés	II. 139, 356	— magyarázata	II. 602
Vastag hálátlanság	II. 331	— megtámadása	II. 634, 639
Vasúti sztrájk	I. 161, II. 412	— megváltoztatása	II. 637
Választási jog vagylagos kötelelemnél	I. 149, 185, II. 155	— negatív	II. 577
Választott bírák	II. 438	— nyílt	II. 591
— bíróság	II. 436	— semmiségének jogi jellege	II. 634
Vállalkozási szerződés	II. 357, 410, 420	— tartalma	II. 582, 590, 602
Váló ítélet átváltoztatása bontóvá	I. 435	— titkos	II. 591
Válóper	I. 433	— üres	II. 503
Vámjog	II. 33	— végrehajtása	II. 643
Várakozási idő	I. 307	— visszavonása	II. 635, 636
Várkastély	II. 556	— visszavonásának visszavonása	II. 637
Várományosok	II. 68	Végrendeleti akarat	II. 580
Vásárjog	II. 33	— föltételek	II. 582
Vasúti kocsikban talált dolgok	II. 81	— gyámság	I. 531
Vázrajz	II. 126	Végrendeleti öröklés	II. 576
Vegyres fajlagos kötelem	II. 205	— tanúk	II. 587, 593, 594
— jogügylet	II. 302	— végrehajtó	II. 644
— jog	I. 46	— — felelőssége	II. 648
Vegyítés	II. 84	— — hatásköre	II. 646
Vendéglős felelőssége	II. 301, 473	— — jutalomdíja	II. 648
Versenytalalom	II. 318, 431	— — nevezése	II. 649
Veszély	II. 163, 308, 414	Végrendelkezés szabadsága	II. 493
		Végrendelkező képesség	I. 76, II. 578
		— bizonyos egyházi személyeknél	II. 578
		Végrendelkezési szertartás egyességége	II. 588
		Végrendelkezés megtiltása	II. 618

Végzsükség I. 179, 181, 258, II. 23, 53, 477	Vízi társulatok I. 224, II. 382
Vélelem I. 50, 121, 184, 258	Vízjogi törvény II. 58
Vélelmezett elhalálozási nap- nak túlélése I. 303	Vízmeder II. 36, 100
— tény I. 121, 217	Vízmerítés joga II. 135
Vétlen kár I. 161, 185	Vízmosásos terület II. 59
Vélt házasság I. 321, 373, II. 530, 537	Vízpart II. 36
Vérrokonság bontó akadályai I. 286	Vízrendőri kihágás II. 460
Vérségi kapcsolat I. 203	Vízszabályozó társulatok I. 224
Vétel I. 133, II. 3, 303	Víz-szabályozási járulékok II. 175
— ár II. 306, 319	Vízvezetés joga II. 135
Vétkesség I. 431, II. 396	Volenti non fit injuria I. 160
Vétlenül okozott jogsértés I. 159	Werbőczy I. 35, 86
Vétlen felelősség I. 159, II. 455, 469	
Vétség I. 158, II. 458, 469	Z.
Vicinitas II. 133	Zálog II. 153
Villamos áram I. 95	— birtok II. 9
Villamos vasut II. 473	— váltóper II. 9
Vim vi repellere cuique licet I. 179	— jogai II. 153
Vis I. 134, 295	Zalogjegy II. 161
— absoluta I. 134	Zalogjog I. 100, II. 148
— major I. 161, 369, 193, 272, 301, 421, 430	— bírói II. 162
Viszonhitbér I. 457, 488	— célja II. 148
Viszonkereset I. 184, II. 112, 284	— expansiv ereje II. 157
— bontó perben I. 408, 428	— fajai II. 149
Viszonos közös végrendelet II. 650	— fogalma II. 148
— — teljesítés II. 275, 309	— gyakorlása II. 153, 164
Viszonylagos bontó okok I. 382, 402, 343	— jogi természete II. 149
— öröklőképtelenség II. 593	— megszűnése I. 167, II. 151, 165
Visszaháramlás II. 491	— önállósága II. 151, 176
Visszaható erő I. 58, 78	Zalogjogi biztosítása jövőbeli követelésnek II. 152
Visszalépés fentartásával kö- tött adásvétel II. 324	Zálogos birtok I. 140, II. 8, 551
Visszatartási jog I. 180, II. 17, 230, 347, 356	Zálogszerződés II. 258
Visszautasítása végrendelet- nek II. 689	— koresmahitel biztosítására II. 259
Visszavásárlási jog II. 3, 76	Zálogtárgy eladása II. 153, 163, 270
Visszavonható tulajdon II. 71	Zálogtulajdonos II. 149
Visszkereseti jog II. 197, 257	Záros határidő I. 164
Visszterhes jogügylet I. 127	Zenemű szerzői joga I. 241, 252
— kötelelem II. 195	
— szerzés I. 113	Zs.
Viventis nulla hereditas II. 501, 691	Zsámboky-féle gyűjtemény I. 15
Vízhasználat II. 36, 62	Zsellér I. 99, II. 6
Vízi munkások szolgálati szer- ződése II. 371, 381	— birtok I. 99, II. 6
— szolgalom I. 134	— per I. 167, II. 8
	Zsibárú-szerződés II. 424
	Zsidó házasság I. 21, 67, 84, 326, 334

